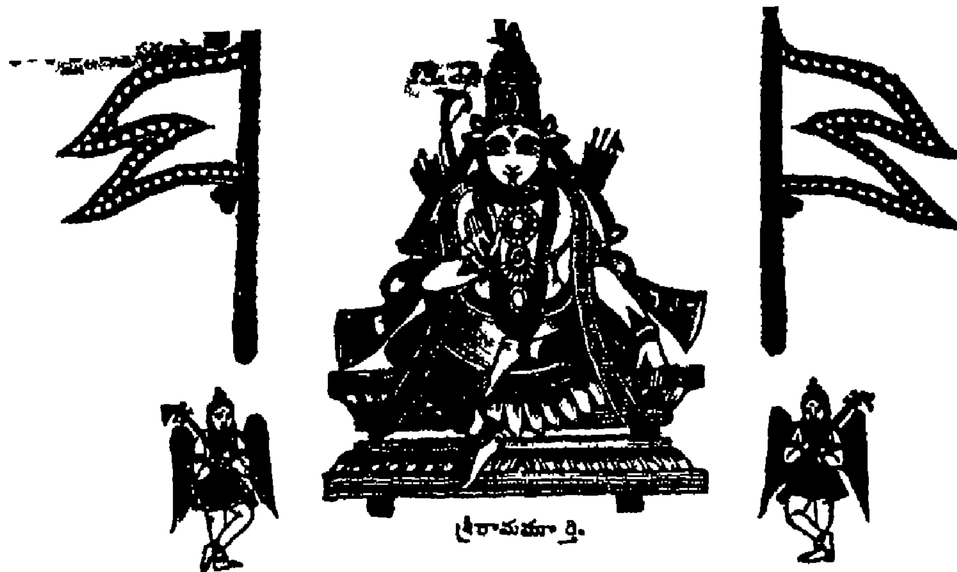
76 72

ఓమ్
శ్రీ కృష్ణ పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమదాంధ్రభాగవతము ‌* దశమస్కంధము.

టీకా తాత్పర్య సహితము.

ఉత్తరభాగము.

౧.—క॥ శ్రీకర పరిశోషిత ర। త్నాకర కమనీయ గుణగ ణాకర శారా
ధ్యాకర భీకర శరధా। రా కంపిత దానవేంద్ర రామనరేంద్రా.

। శ్రీకర — శ్రీ—ధన ధాన్య వస్త్ర వాహన పుత్ర మిత్ర బంధు వు అనెడి అష్టైశ్వర్యములను. లేక, అణిమ మహిమ గరిమ ప్రాప్తి ప్రాకామ్యము ఈశిత్వము వశిత్వము అనెడి అష్ట భూతులను, కరః—కలుగఁజేయువాఁడా. లేక, శ్రీ—ధర్మము ము కామము అనెడి త్రివర్గసంపదలను. క — అనంతరూపమైన మును, రః—ఇచ్చువాఁడా. రాదానే అని ధాతువు. ని॥ లక్ష్మీ శ్రీ త్రివర్గసంపద్విభూతిశోభాసు । ఉపకరణ వేషరచనా ప్రతిష్ఠా॥ అని. పరిశోషితరత్నాకర — ఇంకిపోవు బడిన సముద్రముగలవాఁడా. కమనీయగుణగణాకర— [illegible] సర్వజ్ఞత్వము సర్వేశ్వరత్వము సర్వలోకకర్తృత్వము [illegible] కర్తృత్వము సర్వాంతర్యామిత్వము సర్వప్రభుత్వము సర్వ [illegible] సర్వనియామకత్వము మొదలగు నంది గుణములు [illegible] నిధియయినవాఁడా. శారదాకర— [illegible] మును నశింపఁజేయువ [illegible] నిధియైనవాఁడా. భీకర శర ధారాకంపితదానవేంద్ర—భయంకరమయిన బాణముల ధారలచేత వణఁకింపఁబడిన దానవరాజులు గలవాఁడా. రామనరేంద్రా — రామరాజా.

తా॥ సకలసంపదలను కలుగఁజేయువాఁడవును, సముద్రపు నీటిని బాణప్రయోగముచేత ఇంకిపోవునట్లు చేసినవాఁడవును, మంచి గుణములన్నిఁ గలవాఁడవును, దయాపరుఁడవును, భయంకరమయిన బాణప్రయోగములచేత రాక్షస రాజులనెల్లను వణఁకింపఁ జేయు నట్టివాఁడవును అయిన ఓ రామరాజా ! అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

ఈ॥ శ్రీకర—శ్రీ—బ్రహ్మవిద్యను. [illegible] అని [illegible]

ననుచేయువాఁడు. మననంబునను — మననమునఁగా, యుక్తిభిరను చింతనం—యుక్తులచేత పౌర్వాపర్యసాధకబాధకములను బాగుగా చింతించుట. యుక్తయస్తు — యుక్తులనఁగా, నతుతైతండికానక ర్కాదిరూపాః—వితండమతోఁ గూడుకొన్న నీచములయిన తర్కప్రసంగములుకావు. కింతు—మరేమియనిన. (శ్రుతిప్రత్యక్షైతిహ్యం అనుమానచతుష్టయం। ఏతైరాదిత్యమండలమితిశ్రుతిః॥) ఈశ్రుతిలో చెప్పఁబడినవియుక్తులు. ఏతద్రూపాః—ఇట్టివి. ఆదిత్యమండలంప్రత్య గాత్మస్వరూపం—ఆదిత్యమండల మనఁగా ప్రత్యగాత్మస్వరూపము. అభిఃశ్రుతిప్రత్యక్షాదిరూపాభిర్యుక్తిభిః—ఈ ప్రత్యక్షాదియుక్తులచేత అన్వయ ప్రతిష్ఠానంఅసంభావనాదిపరాహత్యైక్రియమాణంపరిశీలనం

మననం — అసంభావనాదులను పోఁగొట్టుకొనుటకుకై తను చేయఁబడెడి విచారమే మననము. ఏకదేశజ్ఞానం — ఇదేజ్ఞానము. నను సాధనా కాష్టవతవస్థాన మద్వయత్వస్య సమధిగతం — అద్వయత్వస్య వేదాంతులు తెలుసుకొనుచు... కొంచెము ఆపు... కానిది మాటూ తకయుండుట కాదు గనుక మునులనఁగా బ్రహ్మవిచారపరులని అర్థము.వ్యాఖ్యావిశేషణవస్తు యాథాత్మ్యజ్ఞానం యథాభావితథా అభ్యాసంకథనంప్రకాశమానం వ్యాఖ్యాశబ్దార్థః—వివేకముగవస్తువు యొక్కనిజార్థము ఎట్లు అవునో అట్లు చేయుట చెప్పుట ప్రకాశింపఁజేయుట వ్యాఖ్య అను శబ్దమున కర్థము. సావ్యాఖ్యానాన కేవ—అవ్యాఖ్యకేజ్ఞానమనిపేరు. తక్కినదిసుగమము.

3.—ఉ॥ తామర సాత్ము నంశమున ✱ దర్పకుఁ డీశ్వరు కంటి మంటలన్
దాముసు దగ్ధుఁడై పిదపఁ ✱ దత్పరమేశుని దేహలబ్ధికై
వేములు నిష్ఠఁ జేసి హరి ✱ వీర్యమునం బ్రభవించె రుక్మిణీ
కామిని గర్భమం దసుర ✱ ఖండను మారట మూర్తియోయనన్.

టీ॥ తామర సాతు నంశమునన్ — శ్రీవిష్ణు మూర్తి యంశము నందుఁబుట్టిన. దర్పకుఁడు—మన్మథుఁడు.మును—మునుపు. తాన్— తాను. ఈశ్వరుకంటిమంటలన్ — శివునియొక్క కంటిమంటలచేత. దగ్ధుఁడై — కాల్పఁబడినవాఁడై. పిదపన్—పిమ్మట. దేహలబ్ధికై— దేహమును పొందుటకై. తత్పరమేశునిన్ — ఆశివునిఁగురించి. వేములన్—పలుమాఱు.నిష్ఠఁచేసి—తపస్సుచేసి. హరివీర్యమునన్— శ్రీకృష్ణునివీర్యముచేత. రుక్మిణీకామినిగర్భమందున్ — రుక్మిణీదేవి కడుపునందు. అసురఖండను మారటమూర్తియో — శ్రీకృష్ణునిప్రతి రూపమో. అనన్—అనునట్లు. ప్రభవించెన్ — పుట్టెను.

తా॥ శ్రీవిష్ణుని అంశమునందుపుట్టినవాఁడైనమన్మథుఁడు యోగ నిష్ఠాగరిష్ఠుఁడైయున్న శివునిచలింపఁజేసి ఆయననొసటికన్ను తెఱచి కోపములోఁజూడఁగాఆకంటియందలియగ్నిచేత కాల్పఁబడినవాఁడై మరలదేహముధరింపవలెనని ఆశివునిపై ఉద్దేశించి చిరకాలముతపస్సు చేసి శ్రీకృష్ణునివీర్యముచేత రుక్మిణీదేవి గర్భమునందు కృష్ణుని ప్రతిబింబమో యనునట్లు పుట్టెనని తాత్పర్యము.

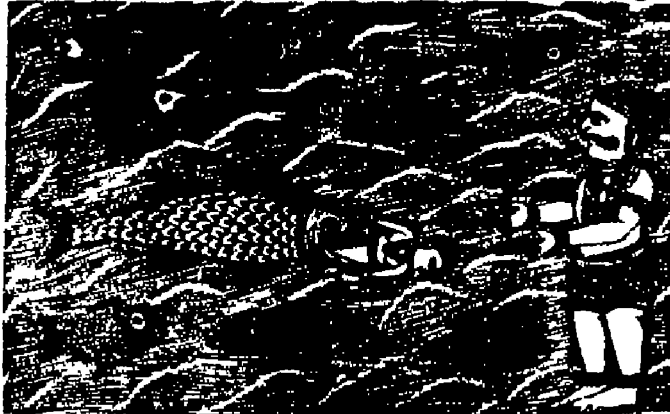
పూర్వకాలమునందు శివుఁడు యోగనిష్ఠయందుండఁగా ఆనే కులుదుష్టరాక్షసులు విజృంభించి దేవతాసమూహమును బాధించిరి, అప్పుడు ఆదేవతలందఱును బ్రహ్మయొద్దకుఁ బోయి మాకేమి గతి యన్ని మొఱపెట్టుకొనిరి, అంతటబ్రహ్మ వారినందఱిని పిలుచుకొని శ్రీవిష్ణుసన్నిధికిఁ బోయి దేవతలయవస్థచెప్పి యిందుకేమి చేయుదు మని యడిగెను, అందుకు విష్ణువు బ్రహ్మతోనీవు క్రూరులైన రాక్షసులకు ఇయ్యరానివరములు ఇచ్చి వృద్ధిపొందించితివి ఇప్పుడందుకు బాలప్రయాస పడవలసినది లయకర్తయగు రుద్రుని తేజస్సు తప్ప మఱియేదియు ఆరాక్షసులను సంహరింప నేరదు కాఁగా ఇప్పుడు శివునికి మరకేచ్ఛ పుట్టించి ఆయన వీర్యమువల్ల ఉదయించిన మహాపురుషుని తోడు చేసి కొని ఆరాక్షసులను చంప వలెనని చెప్పెను అప్పుడుదేవతలందఱుశివునినిష్ఠచెఱుప నితరులకు అలవిగాదనిమన్మథునినియమించి అతఁడుశివునిచెడఁదలఁచినొసటియగ్నికంటిమంటల చేతభస్మమయ్యెనని పురాణకథకలదు.

విశేషార్థము.

టీ॥ తామరసాతునంశమునన్—తామరసాతు—హృదయకమలమునందే దృష్టిగలవానియొక్క—అనఁగా, ఆత్మానుసంధానపరుఁడైన బ్రహ్మవేత్తయొక్క. అంశమునన్—కళచేత — బ్రహ్మవేత్తకళ బ్రహ్మవేత్తయేగనుక అతనియందేపుట్టిన. దర్పకుఁడు—(దర్పయతీతి దర్పకః) అను వ్యుత్పత్తిచేత దర్పకుఁడనఁగా, గర్వించినవాఁడు. ద్వైతవృత్తి—ద్వైతవృత్తియనఁగా, స్వేతరముగ జీవేశ్వరజగత్తులు గలవనెడుభ్రమనుపుట్టించునది. ఈశ్వరుకంటిమంటలన్—ఈశ్వరు—మోక్షరూపపరమైశ్వర్యముగలబ్రహ్మవేత్తయొక్క. కంటిమంటలన్— అపరోక్షజ్ఞానవ్యాపకముచేత. తాన్—తానైనద్వైతవృత్తి. మును దగ్ధుఁడై — మండునశించినదై — అనఁగా, బ్రహ్మవిద్యాభ్యాసము చేతను,బ్రహ్మనిష్ఠచేతనుగలిగినవిజ్ఞానవృత్తిచేత.శ్లో॥నాహందేహో నేంద్రియాణ్యంతరంగం నాహంకారః ప్రాణవర్గో నబుద్ధిః। దారాపత్యక్షేత్రవిత్తాదిదూర సాక్షీనిత్యః ప్రత్యగాత్మా శివోహం॥ రజ్జ్వజ్ఞానాద్భాతిరజ్జౌయథాహిః స్వాత్మాజ్ఞానాదాత్మనోజీవభావః। ఆప్తోక్త్యాహిభ్రాంతినాశేసరజ్జుః జీవోనాహందేశికోక్త్యాశివోహం॥ అను ప్రమాణమునుపట్టి అహం నాయందుపుట్టినఅజ్ఞానముచేత వ్యష్టిసమష్టి స్థూల సూక్ష్మ కారణశరీరములును,వ్యష్టిసమష్టి జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలును, వ్యష్టి సమష్టి శరీరాభిమానులైన విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞ విరాడ్ఢిరణ్యగర్భా వ్యాకృతనామములును నేనను కొంటిని. ఇప్పుడు నాజ్ఞానము నేడు గురువువలన బోధింపఁబడుటచేత శరీరాదులకు సాక్షిని అయితిని—అనఁగా,ద్వైతవృత్తిసాక్షివృత్తియై. పిదపన్— సాక్షివృత్తి స్థిరపడినపిమ్మట. తత్పరమేశుని దేహలబ్ధికై వేములు నిష్ఠఁజేసి — అసాక్షివృత్తియనఁగ (సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ, సర్వమేతచ్చిదేవహి, హరిరేవజగత్ జగదేవహరిః, బ్రహ్మైవాహమిదం జగచ్చసకలం చిన్మాత్రవిస్తారితం, అను అఖండాకారవృత్తి గలుగుటకై తన యందే నిర్వికల్ప నిష్ఠ గలదై. రుక్మిణీ కామిని గర్భమందున్—తన అపరోక్షజ్ఞానమందే. అసురఖండను మారటమూర్తియో యనన్ — అసురసంపద ద్వైతఖండకుడగు అఖండాకార విశేష

భావన అజ్ఞానము అవరణము విక్షేపము పరోక్షము మొదలగున దుర్గుణములను నశింపఁజేయునట్టి ప్రజ్ఞానస్వరూపిణియైన బ్రహ్మైకత్వ యొక్క మాయారూపమా అనునట్లు—అనఁగా, అఖండాకారవృత్తి రూపముతో. ప్రభవించెను—పుట్టెను.

(శ) శంబరాసురుఁడు సముద్రములో ప్రద్యుమ్నుని వేయమత్స్యము మ్రింగుట. (శ)

వ॥ అంత నాడింభకుండు ప్రద్యుమ్నుం డనుపేర విఖ్యాతుండయ్యె నాశిశువు సూతికాగృహంబునం దల్లి పొదఁగిటనుండం దనకు శత్రుండని యెఱింగి శంబరుండను రాక్షసుండు దన మాయాబలంబునం గామరూపియై వచ్చి కొనిపోయి సముద్రంబులోఁ ద్రైచి తన గృహంబునకుం జనియె నంత నాబాలకుండు జలధి జలంబునం దిగంబడ నొకసి యొక మహామీనంబు మ్రింగె నందు.

టీ॥ అంతన్ — అట్లుపుట్టినతరువాత. ఆడింభకుండు — ఆబాలుఁడు. ప్రద్యుమ్నుండు — ప్రద్యుమ్నుఁడు. అనుపేరన్ — అనుపేరితో. విఖ్యాతుండయ్యెన్—ప్రసిద్ధుఁడాయెను. ఆశిశువు—అబిడ్డ. సూతికాగృహంబునన్—పురిటింటిలో. తల్లిపొదఁగిటన్—తల్లిసందిటిలో. ఉండన్ — పండుకొనియుండఁగా. (శంబరుండుఅనురాక్షసుండు) తనకుశత్రుండు— తనకువాఁడుపగవాఁడు. అనియెఱింగి— అనితెలిసికొని. తనమాయాబలంబునన్—తనదైన మాయాబలము చేత. కామరూపియైవచ్చి — కానుకావలెనన్నరూపమును పొందినవాఁడైవచ్చి. కొనిపోయి—ఎత్తుకొనిపోయి. (సముద్రంబులో) త్రైచి— వేసి.తనగృహంబునకున్ — తనయింటికి. చనియెన్ — పోయెను. అంతన్—అప్పుడు. ఆబాలకుండు—అబిల్లవాఁడు. జలధిజలంబునన్— సముద్రపునీటిలో. దిగంబడన్ — మునిఁగిపోవుచుండఁగా. ఒక మహామీనంబు — ఒకపెద్దచేఁప.ఒడిసి — కఱచిపట్టి. మ్రింగెన్— మ్రింగెను. అందున్—అసముద్రములో.

తా॥ అనంతరము అచిన్నవాఁడు ప్రద్యుమ్నుఁడు అను పేరితో ప్రసిద్ధి నొందిన వాఁడయ్యెను, అచిన్నవాఁడు పురిటింటిలో తల్లి ప్రక్కను పండుకొనియుండఁగా శంబరుఁడను రాక్షసుఁడు అతఁడు తనకుపగవాఁడుకాఁగలఁడని తెలిసి తనమాయ చేత అంతఃపురమునకు పోఁదగిన రూపమును ధరించినవాఁడై అపురిటింటిలో ప్రవేశించి అబిడ్డనుకొనిపోయి సముద్రములోపడవేసి తనపట్టణ మునకు పోయెను అప్పుడు అసముద్రములో ఒక గొప్పచేఁప అబిడ్డను మ్రింగెనుఅనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ అడింభకుండు—అరూఢస్థితినిపొందని అయఖండాకారవృత్తి. ప్రద్యుమ్నుండనుపేరన్—ప్రకృష్టందద్యుమ్నం ద్రవిణం అస్యేతిప్రద్యుమ్నః అను వ్యుత్పత్తిచేత ప్రసిద్ధముగ ప్రజ్ఞాన మనెడు ధనముగలది అను నామముతో. ఆశిశువుసూతికాగృహంబునందల్లిపొదఁగిటనుండన్ — అ అఖండాకారవృత్తి కోమలకంటకన్యాయముగ ఆరూఢస్థితి గలదికాక యుండఁగా. శంబరుండను రాక్షసుండు — అనంతానేకజాతిదుర్గుణ సంఘము గలిగింది మోక్షసుఖమును చెఱుచు జీవాహంకారుఁడు. సముద్రంబులోత్రైచి—దేహేంద్రియాదులుతానెనడు ద్వైతబుద్ధిగలసంసార సముద్రములో పడఁద్రోసి. తనగృహంబునకుంజనియెన్—తనకు వాసస్థానమయిన అజ్ఞానమునందే యుండెను. ఆబాలకుండు—అరూఢస్థితిపొందని అయఖండాకారవృత్తి. జలధిజలంబునన్ — సంసారసముద్రమందలి మోహమనెడు నీటియందు. దిగంబడన్ — మునుఁగుచుండఁగా. ఒక మహామీనంబు — తనకు సాటిలేనిదై పరోక్షజ్ఞానము గలిగించెడి మనస్సనెడుమత్స్యము. మ్రింగెన్—అయఖండాకారవృత్తిని కబళించెను—పరోక్షజ్ఞానముగలదానిఁగా చేసెననిభావము.

క॥ జాలిఁబడి పాఱు జలచర । జాలంబులఁ బోవనీక ✱ చని రోషాగ్ని

జ్వాలలు నిగుడఁగ నూరక । జాలంబుల వైచిపట్టు ✱ జాలరులంతన్.

టీ॥ జాలిఁబడి—దిగులుపడి. పాఱు—పరుగెత్తునట్టి. జలచరజాలంబులన్—చేఁపలగుంపులను. పోనీక—పోనీయక. చని—అక్కడకు పోయి.రోషాగ్నిజ్వాలలు—కోపమువలనినిప్పుమంటలు.నిగుడఁగన్— వ్యాపింపఁగా—అతిశయింపఁగా. ఊరక—సందువిడువక. జాలంబులు—వలలు. వైచి—వేసి. పట్టు—పట్టునట్టి. జాలరులు—చేఁపలపట్టువాండ్రు. అంతన్—అంతట,

తా॥ అసముద్రములో [illegible] చేఁపలగుంపులను [illegible] మువలని నిప్పుమంటలు అతిశయింపఁగా సందు విడువక వలలువేసి చేఁపలనుపట్టుచుండిరి అప్పుడు అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ జలచరజాలంబులన్—అజ్ఞానమను నీటియందే వృత్తి కలిగియున్న సంశయ వితర్క విపర్యయాది మనోవృత్తులనెడుమత్స్యసంఘములను. జాలంబు—అవరణపరోక్షవిక్షేపములనెడువలలను. జాలరులు—అజ్ఞానులు. మనోవృత్తులైన సంకల్ప వికల్ప అజ్ఞానములతో మునుఁగుదురు.

౬.—వ॥ సముద్రంబులోన బాలునిం మ్రింగిన మీనంబును దత్పరిచారకంబులైన మీనంబులం బట్టుకొని తెచ్చి శంబరునకుం గానుకగా నిచ్చిన నతండు వండి తెమ్మని మహానస గృహంబునకుం బంచిన.

టీ॥ సముద్రంబులోనన్—సముద్రమునందుండి. ఆమీనంబును = ఆబాలకుని మ్రింగిన చేపను. తత్పరిచారకంబులైనమీనంబులను = దానివెంట మెలఁగుచేపలను. (పట్టుకొని తెచ్చి) శంబరునకున్ = శంబరాసురునకు. కానుకగానిచ్చినన్—కానికె పెట్టఁగా. అతండు = ఆశంబరుఁడు. వండి తెమ్మని—వండితీసుకొనిరమ్మని. మహానసగృహంబునకున్—వంటయింటికి. పంచినన్—పంపఁగా.

తా॥ ఆసముద్రములో నున్న బాలుని మ్రింగినచేపను, దాని వెంట మెలఁగుచున్న చేపలను, పట్టి తీసుకొనివచ్చి శంబరునికి కానిక పెట్టఁగా వాఁడు వండి తెమ్మని వంటయింటికిపంపెను అట్లు పంపఁగాననని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ సముద్రంబులోనన్ = సంసారసముద్రములో నుండెడు. ఆమీనంబును = ద్వైతవృత్తిగలమనస్సనెడు మత్స్యమును. తత్పరిచారకంబులైనమీనంబులను = ఆమనస్సనంటియున్న అజ్ఞానము ఆవరణములనెడు మొదలైన వృత్తులను. పట్టుకొని—అర్జించి. శంబరునకున్ = తమకెల్లరాజైన ద్వైతభ్రాంతిగల అహంకారునకు. వండి తెమ్మని—మనస్సునందలి ఆవరణాదివృత్తులఫలములను అనుభవింప అనువుగఁజేసి తెమ్మని. మహానసగృహంబునకున్—తాపత్రయాగ్నిగల అజ్ఞానమనెడి వంటయింటికి. పంచినన్ = పంపఁగా—ద్వైతవృత్తిగల మనస్సును చేర్పఁగా.

౭.—క॥ రాజనగరియొద బాలుని। రాజీవము కడుపుఁ ద్రచ్చి ✱ రాజనిభాస్యున్
రాజ శిశువుఁ గని చెప్పిరి। రాజీవ దళాక్షియైన ✱ రతికి నరేంద్రా.

టీ॥ నరేంద్రా—రాజా. రాజనగరియొదబాలుని = రాజునింటి వంటలక్కలు. రాజీవముకడుపు—చేపకడుపును. త్రచ్చి = చీలఁదీసి. రాజనిభాస్యున్—చంద్రునివంటిమొగముగల. రాజశిశువున్—రాచబిడ్డను. కని—చూచి. రాజీవదళాక్షి = తామర రేకుల వంటి కన్నులుగలది. ఐనరతికిన్—అయినట్టిరతిదేవితో. (చెప్పిరి)

తా॥ ఓరాజా! శంబరుని ఇంటి వంట లక్కలు ఆచేపకడుపు చీలఁదీసి అందులోనున్న చంద్రునివంటిముఖముగలరాచబిడ్డనుజూచి తమకుయజమానురాలుగానున్నరతిదేవితోచెప్పిరి అనితాత్పర్యము.

రతిదేవి మన్మథుఁడు శివునికంటిమంటచేత భస్మమయిపోఁగానే బ్రహ్మాదులచేత ఓదార్పఁబడినదై శంబరాసురునియింట వంటచేయునదియైయుండినయెడ రుక్మిణీదేవియందుకృష్ణునికొమారుఁడైయవతరించిశంబరునిచేత సముద్రములోవేయఁబడి నీయొద్దకు చేఁబడును అప్పుడు ఆతనిని పెంచివరింపుము అని ఆబ్రహ్మాదులచేతనే తెలుపఁబడి శంబరునియింట దాసిగముచేయుచుండెనని పురాణకథకలదు.

విశేషార్థము.

టీ॥ రాజనగరియొదబాలుని—దుర్వృత్తులకెల్లరాజైన జీవాహంకారుని యొక్క అజ్ఞానమనెడి వంట యింటి యందున్న కార్మిక మాయిక మాయేయ తిరోధానములనెడు వంటలక్కలు. రాజీవము కడుపుఁద్రచ్చి = అమనస్సనకు నలయవిక్షేపాదులను బ్రబలఁజేసి. రాజశిశువున్ = మహాప్రకాశవంతమయి ఆరూఢస్థితిని పొందని అఖండాకార వృత్తియనెడుశిశువును. కని—చూచియును. శ్లో॥సర్వత్రావస్థితోప్యాత్మా నసర్వత్రావభాసతే। బుద్ధావేవావభాసేత స్వచ్ఛేషుప్రతిబింబవత్॥ అనుస్మృతివలన అజ్ఞానులగుటచేత కాంచఁగనేరక. రాజీవదళాక్షియైన—హృదయకమలమందలి దళములతో కన్నులుగాఁగలదైన. రతికిన్—అఖండాకారవృత్తియందేలోకగలదియైన ప్రజ్ఞానముతో—బ్రహ్మవిద్యతో ననుట.

(✱) నారదుఁడు రతిదేవికి ప్రద్యుమ్నజననాది వృత్తాంతము దెలుపుట (✱)

వ॥ అంత నారదుండు వచ్చి బాలుని జన్మంబును శంబరోద్యోగంబును మీనోదర ప్రవేశంబును జెప్పిన విని యారతి మాయావతి యనుపేర శంబరుని యింటఁ బాతివ్రత్యంబు నడుపుచు దహన దగ్ధుండైన తన పెనిమిటి శరీర ధారణంబు సేయుట కెదురు చూచుచున్నయది గావున నయ్యర్భకుండు కందర్పుండని తెలిసి పెల్లనఁ బుత్రార్థినియైన తెఱంగున శంబరుని యనుమతి వడసి సూపకారుల యొద్ద నున్న పాపనిం దెచ్చి పోషించుచుండె వాఁడునుం దినదిన ప్రవర్ధమానుండగుచు శీఘ్రకాలంబున నారూఢ యౌవనుండై.

రతిదేవి.

శంబరుడు.

టీ॥ అంతన్ = అంతట. (నారదుండువచ్చి) బాలునిజన్మంబును = బిడ్డఁడుపుట్టుటయు. శంబరోద్యోగంబును = శంబరాసురుఁడుచేసిన ప్రయత్నమును. మీనోదరప్రవేశంబును = చేపకడుపులోచొచ్చుటయు. చెప్పినన్—చెప్పఁగా. (విని) ఆరతి—ఆరతిదేవి. (మాయావతియనుపేర) శంబరునియింటన్ = శంబరాసురునియింటిలో. పాతివ్రత్యంబు = పతివ్రతధర్మమును. నడుపుచున్—జరుపుచు. దహనదగ్ధుండు—అగ్నిచేత కాల్చఁబడినవాఁడు. (అయినతనపెనిమిటి)శరీరధారణంబు సేయుటకున్—మరలమేనెత్తుటకు.

శరీరమును ధరించుటకు. (ఎదురుచూచుచున్నయది) కాఁపునకై — కనుక. అయ్యర్భకుండు—ఆశిశువు. కందర్పుండని — మన్మథుఁడని. (తెలిసి) పెల్లనకై — తిన్నగా. పుత్రార్థిని — కొడుకునుకోరినది. అయినకతంగునకై—అయిన విధమున. శంబరునియనుమతివడసి— శంబరాసురునియాజ్ఞనుపొంది. సూపకారులయొద్దకై—వంటవాండ్ర వద్ద. ఉన్నపాపనికై—ఉండినచిన్నవానిని. తెచ్చి — తీసికొనివచ్చి. పోషింపుచుండెకై — పెంచుచుండెను. ఆకుమారుండును — ఆపిల్ల వాఁడును. (శీఘ్రకాలంబున) ఆరూఢయావనుండై—ఎక్కినయావనముగలవాఁడై—యావనమును పొందినవాఁడై యనుట.

తా॥ అంతట నారదుఁడు రతీదేవి యొద్దకు వచ్చి రుక్మిణికి కొడుకుపుట్టుటయు, వానినిశంబరాసురుఁడు ఎత్తుకొనివచ్చి సముద్రములోవేయుటయు, అప్పుడు వానిని చేపమ్రింగుటయు,చెప్పఁగా ఆరతీదేవి మాయావతియనిపేరుపెట్టుకొని శంబరాసురునియింటిలో పతివ్రతాధర్మము నెఱుపుకొనక మెలఁగుచు, శివునికంటి నిప్పుచేత కాల్పఁబడిన తనమగఁడు మరల శరీరము ఎప్పుడు ధరించునో అని యెదురు చూచుచుండెనుకాఁబట్టి, ఆచిన్నవాఁడు మన్మథుఁడేయని తెలిసికొని బిడ్డను పెంచుకోఁగోరిన దానివలె శంబరునివలన సెలవు పొంది ఆచిన్నవానిని తీసికొనివచ్చి పెంచుకొనుచుండెను ఆకుమారుఁడుఅట్లు పెంపఁబడియావనమునుపొందినవాఁడుకాఁగానతిశా.

వి శే షా ర్థ ము.

టీ॥ నారదుండు—బ్రహ్మనేత్త—నారం అజ్ఞానంద్యంతీతినారదః ద్వైతవృత్తిగల అజ్ఞానమును నశింపఁజేయునట్టివాఁడు. బాలుని జన్మంబును — ఆరూఢస్థితినిపొందని అఖండాకారవృత్తి పుట్టినవిధమును. శంబరోద్యోగంబును — ద్వైతవృత్తిగలజీవాహంకారుఁడు ఆయఖండాకారవృత్తిని విషయసుఖములచవిచూపి సంసారమనెడు సముద్రమున త్రోయుటయు. మీనోదరప్రవేశంబును—సంకల్పవికల్పములుగల మనస్సనెడు మత్స్యము కబళించుటయు. అరతి — అప్రజ్ఞావృత్తి. పాతివ్రత్యంబు—తనయుభర్తయైన పరబ్రహ్మమందేభక్తి గలిగియుండుటయు. సూపకారులయొద్దకై—ఆవరణవిక్షేపాదివృత్తులలోచిక్కియున్న. పాపనికై—అఖండాకారవృత్తిజ్ఞానమునుచిత్తను. ఆకుమారుండును—ఆయఖండజ్ఞానము. శీఘ్రకాలంబునకై—నిరంతర నిర్వికల్పనిష్ఠచేత వేగముగానే. ఆరూఢయావనుండై—ఆరూఢస్థితిగలవాఁడై—బ్రహ్మావాహమను నిశ్చలతగలవాఁడైఅనుట. క॥ఆరూఢుఁడుము క్తినగా। గ్రారూఢుండారురుక్షుఁ డారోహంకా। ర్యారంభపరుఁడుగాఫున। నారెంటికిఁగలదె భేదమధికారములకై॥అని నారద పురూరవ స్సంవాదము.

౯.—క॥ సుందరమగు తనరూపును। సుందరు లోకమాఱుతేటి ✱ చూచినఁ బాలుకై
సౌందర్య మేమిచెప్పను। బొందెదమని దాయ బుద్ధిఁ ✱ బుట్టించు నృపా.

టీ॥ నృపా—రాజా. సుందరము—అందము. అగుతనరూపుకై—అగునట్టి తన ఆకారమును. సుందరులు—అందువారు. ఒకమాఱు—ఒకసారి. తేటిచూచినఁబాలుకై — చక్కఁగా చూచినయెడలను, సౌందర్యమేమిచెప్పను — వాని చక్కఁదనము ఏమిచెప్పవచ్చును. బొందెదము — దీనినికలసెదము. అనిదాయకై—అనిచేరఁబోవుటకు. బుద్ధి—తలఁపు. పుట్టించుకై—కలుగఁజేయును—మిక్కిలిచక్కని వాఁడనిభావము.

తా॥ ఓరాజా! ఆచిన్నవాని చక్కఁదనము ఏమనవచ్చును అందుపుట్టుక పుట్టినది యేదియైనను సరే వాని ఆకారమును చక్కఁగా చూచెనా దీనితో పొందుదమా అని తలఁచి చేరఁబోవునట్లు చేయుచుండును అని తాత్పర్యము.

వి శే షా ర్థ ము.

టీ॥ సుందరము—అఖండపరిపూర్ణసచ్చిదానందములుగలదగుటచేత రమణీయమయినది. సుందరులు—చతుర్దశేంద్రియములు.

౧౦.—సీ॥ చక్కని వారల ✱ చక్కఁదనంబున - కుపమింప నెవ్వఁడు ✱ యోగ్యుఁడయ్యె
మిక్కిలి తపమున ✱ మెఱయు నంబికకునై - శంకరు నెవ్వఁడు ✱ సగముచేసె
బ్రహ్మత్వమును బొంది ✱ పరఁగు విధాతను - వాణికై యెవ్వఁడు ✱ వాడిచెఱిచె
వేయిడాఁగులతోడి ✱ విబుధ లోకేశుని - మూర్తికి నెవ్వఁడు ✱ మూలమయ్యె

తే॥ మునులకాలిమి కెవ్వఁడు ✱ ముల్లుసూపు। మగల మగువల నెవ్వఁడు ✱ మరులుగొలుపుఁ
గుసుమధనువున నెవ్వఁడు ✱ గోను విజయము। చిగురుకాలున నెవ్వండు ✱ చిక్కువఱచు.

టీ॥ (చక్కనివారలచక్కఁదనంబునకు)ఉపమింపకై—పోల్చుటకు. (ఎవ్వఁడు) యోగ్యుఁడయ్యెకై—తగినవాఁడాయెనో. మిక్కిలితపమునకై—మిక్కుటమైన తపస్సుచేత. మెఱయునంబికకునై—ప్రకాశించునట్టి పార్వతీదేవికొఱకు. శంకరుకై — శివుని. (ఎవ్వఁడు) సగముచేసెకై—అర్ధదేహముగలవానిఁగాఁజేసెనో—అర్ధనారీశ్వరుఁడయ్యెననుట. బ్రహ్మత్వమునుబొంది — బ్రహ్మాధికారమునుపొంది. పరఁగువిధాతకై—ప్రసిద్ధిపొందినచతుర్ముఖుని. వాణికైయెవ్వఁడు ప్రేరేపింపఁగాను. (ఎవ్వఁడు) వాఁడిచెఱిచెకై—ప్రతాపము చెఱఁగొట్టెనో. వేయిడాఁగులతోడివిబుధలోకేశుని—వేయిగుఱుతులుగలయింద్రుని యొక్క. మూర్తికై — ఆకారమునకు. (ఎవ్వఁడు) మూలమయ్యెకై—ముఖ్యకారణమాయెనో. మునులకాలిమికై—మునీశ్వరులయొక్క ధైర్యమునకు. (ఎవ్వఁడు) ముల్లుసూపుకై—ముల్లుకనఁబఱచునో—బాధించునో. మగలకై — పురుషులను. మగువలకై — స్త్రీలను (ఎవ్వఁడు) మరులుగొలుపుకై — పరస్పరానురాగము కల

వారినిగాఁ జేయుచున్. ఋతుమధనుండగు — పూవింటివేత. విజయముల్ — గెలుపును. (ఎవ్వఁడు) గాంచున్ — పొందుచున్. చిగురు బాణుండగు — చిగురు ఆయుధశక్తిచేత. ఎవ్వండు — ఎవ్వఁడు. చిక్కువడుచున్ — లోకమును త్రొక్కుడుపడునట్లు చేయుచున్.

తా॥ చక్కనివారి చక్కఁదనమునకు పోల్పఁ దగినవాఁడు ఎవఁడో, అధికతపస్సు చేసిన పార్వతీదేవికి శివుని అర్ధదేహము గలదానిఁగా చేసినవాఁడు ఎవఁడో, బ్రహ్మాధికారమును పొందిన బ్రహ్మను సరస్వతికి లొంగినవానిఁగాఁ జేసినవాఁడు ఎవఁడో, ఇంద్రుని రొమ్ము దేహమునకు వేయిగుఱుతులు కలుగుటకు మూలమైనవాఁడు ఎవఁడో, ఋషుల ధైర్యమును చెఱుచువాఁడును, లోకములోని స్త్రీ పురుషులను అన్యోన్యము అనురాగము కలవారుగాఁ జేయువాఁడును, పువ్వువింటిచేత లోకము నెల్లను జయించువాఁడును, చిగురుకత్తిగాఁ జేసికొని లోకుల నెల్లవారిని త్రొక్కుడుపడునట్లు చేయువాఁడును ఎవఁడో అట్టి మన్మథుఁడు అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ చక్కనివారలచక్కఁదనంబునకుఁ గాక॥ వినుము దిటితనముఁ దెలుచుం। దెలుస బ్రహ్మంబుదెలుచు విసుమానపుత్రో। వనునడుమ నీదు విద్యా। ధనమూరయ దానిఁబోని ధనముంగలదే॥ శ్లో॥ కేయూరాణి న భూషయంతి పురుషం హారా న చంద్రోజ్జ్వలా। న స్నానం న విలేపనం న కుసుమం నాలంకృతా మూర్ధజాః। వాణ్యేకా సమలంకరోతి పురుషం యా సంస్కృతా ధార్యతే। క్షీయంతే ఖిలభూషణాని సతతం। వాగ్భూషణం భూషణం॥ అన్యవిద్యాపరిజ్ఞానమవశ్యం సర్వరంభవేత్। బ్రహ్మవిద్యాపరిజ్ఞానం బ్రహ్మప్రాప్తికరం పరం॥ అను ప్రమాణములను పట్టి ఆభరణ వస్త్ర చందన పుష్పముల ధరించుట మొదలగునవి అందము కాదు తన్ను దుఃఖసముద్రమునుండి లేవనెత్తి మోక్షమునందు గట్టునందుఁ జేర్చునట్టి బ్రహ్మవిద్యను అభ్యసించుటయే చక్కఁదనము అట్టి బ్రహ్మవిద్యాభ్యాసము గల బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠులతోఁడ. స్వేతరులుకాని రుద్ర బ్రహ్మ దేవేంద్రాదులకు ద్వైతభ్రాంతులు అఖండాకారవృత్తి స్వరూపుఁడైనయే బ్రహ్మము గలిగించెన్.

౧౧.—వ॥ అని తన్ను లోకులు వినుతించు ప్రభావంబులుగలిగి పద్మదళలోచనుండును, ప్రలంబబాహుండును, జగన్మోహనాకారుండునైన పంచబాణునింగని లజ్జాహాసగర్భితంబులైనచూపులం జూచుచు మాయావతి సురతభ్రాంతి జేసినం జూచి ప్రద్యుమ్నుం డిట్లనియె.

టీ॥ (అని తన్ను) లోకులు — లోకములోని జనులు. వినుతించు — పొగడునట్టి ప్రభావంబులు — మహిమలు. కలిగి — కలవాఁడై. పద్మదళలోచనుండును — తామరరేకులవంటి కన్నులు గలవాఁడును. ప్రలంబబాహుండును — మిగుల వ్రేలుచున్న భుజములుగలవాఁడును. జగన్మోహనాకారుండును — లోకమునకు మోహమును పుట్టించునట్టి ఆకారముగలవాఁడును. ఐనపంచబాణునిన్ — అయినట్టి మన్మథుని. కని — చూచి. లజ్జాహాసగర్భితంబులు — సిగ్గును నవ్వుతో పలఁగలవి. అయినచూపులన్ — అయినట్టి చూపులతో. (చూచుచు మాయావతి) సురతభ్రాంతి చేసినన్ — క్రీడింప యత్నించినది కాఁగా. (చూచి ప్రద్యుమ్నుండు) ఇట్లనియెన్ — ఇట్లు పలికెను.

తా॥ అని యీవిధముగా లోకులు పొగడుటకుఁ దగిన మహిమలు గలవాఁడై, తామరరేకులవంటి కన్నులును, మోఁకాళ్లదాఁక వ్రేలుచున్న బాహువులును, లోకమునకు మోహమును పుట్టించునట్టి ఆకారమును గలిగియున్న మన్మథునిఁ జూచి మాయావతి కలయికకై తత్తరమును వహింపఁగా ప్రద్యుమ్నుఁడు దానితో ఇట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

(*) ప్రద్యుమ్నునకు రతీదేవి యతని పూర్వవృత్తాంతము చెప్పుట (*) — ప్రద్యుమ్నుఁడు.

మత్త॥ నాతనూభవుఁ డీతఁడంచును * నాఁడయిందుక లేకయో
మాతనీవిధి యేమి నేఁడిటు * మాతృభావము మాని సం
ప్రీతిఁ గాముకి భంగిఁ జేసెదు * పెక్కువిభ్రమముల్ మహా
ఖ్యాతవృత్తికి నీకు ధర్మము * గాదు మోహముసేయఁగన్.

టీ॥ ఓమాత — ఓతల్లీ. (నీవు) నాతనూభవుఁడు — నా కొడుకు. ఈతఁడు — ఈచిన్నవాఁడు. అంచున్ — అనుచుండి. నాఁడయిందుకలేక — పెంచినదైనసిగ్గులేక. నేఁడు — ఈదినము. ఇటు — ఈవిధముగా. మాతృభావముమాని — తల్లితనమువదలి. సంప్రీతిన్ — ఎక్కువయైన మక్కువతో. కాముకిభంగిన్ — కేవలము కాముకురాలివలె. పెక్కువిభ్రమములు — అనేకములైన విలాసచేష్టలు. చేసెదు — చేయుచున్నావు. ఇదియేమి — ఈచేయుట యేమి? మహాఖ్యాతవృత్తికిన్ — మిక్కిలి శ్లాఘ్యమయిన నడవడిగలదానవైన. (నీకు) మోహముసేయఁగాన్ — మోహముఁ బొందుట. ధర్మము కాదు — న్యాయము కాదు.

తా॥ ఓయమ్మా! నీవు ఇన్నాళ్లదాఁక నన్ను కొడుకు అని ప్రీతితో పెంచి నేఁడు కొంచెమయిన లజ్జలేనిదానవై యిట్లు తల్లిరీతిని మాని కాముకురాలివలె అనేకవిధములయిన విలాసచేష్టలు చేయుట ఇదియేమిపని? మిక్కిలి శ్లాఘింపఁదగిన నడవడిగలదానవంటి నీకు అనుచితమయిన యీమోహము పొందుట న్యాయము కాదు అని తాత్పర్యము.

౧౩.—వ॥ అనినరతి యిట్లనియె నీవు నారాయణనందనుండవైన కందర్పుండవు పూర్వకాలంబున నేను నీభార్య
నైనరతిని నీవు శిశువవై యుండ నిర్దయుండై డాఁగిలి తల్లికిఁ బాయఁజేసి శంబరుండు గొనివచ్చి నిన్ను
నీరధిలో వైచిన నొక్కమీనంబు మ్రింగె నీ మీనోదరంబు వెడలితివి యింకఁదటి కార్యంబాకర్ణింపుము.

టీ॥ అనినన్ = అని ప్రద్యుమ్నుఁడు చెప్పఁగా. (రతి యిట్లనియె నీవు) నారాయణనందనుండవైన కందర్పుండవు = శ్రీకృష్ణమూర్తి కొమారుఁడవైన మన్మథుఁడవు. పూర్వకాలంబునన్ = తొల్లిటి కాలమునందు. (నేను) నీభార్యనైనరతిని = నీపెండ్లామువైనరతిని. (నీవు) శిశువవైయుండఁగన్ = పసిబిడ్డవుగానుండఁగా. శంబరుండు = శంబరాసురుఁడు. నిర్దయుండై = దయమాలినవాఁడై. డాఁగిలి = డాఁగిలించి. తల్లికిఁ బాయఁజేసి = తల్లిని యెడఁబాపి. కొనివచ్చి = తీసికొనివచ్చి. (నిన్ను) నీరధిలోన్ = సముద్రములో. వైచినన్ = వేయఁగా. ఒక్కమీనంబు మ్రింగెన్ = ఒకచేఁప మ్రింగెను. మీనోదరంబు వెడలితివి = చేఁపకడుపునుండి బయటువచ్చితివి. ఇఁకఁదటి కార్యంబు = ఇఁకమీఁద చేయవలసినపనిని. ఆకర్ణింపుము = వినుము.

తా॥ అనఁగా రతిదేవి వానినిఁజూచి ఓచిన్నవాఁడా! నీవు శ్రీమహావిష్ణుని కొమారుఁడవైన మన్మథుఁడవు, నేను మునుపు నీకుభార్యను, నీవు పసిబిడ్డవై యుండఁగా క్రూరుఁడైన శంబరాసురుఁడు నిన్ను నీతల్లిని యెడఁబాపి దొంగతనముగా తీసికొనివచ్చి సముద్రములో పడవేసినాఁడు, అంతట ఒకచేప నిన్ను మ్రింగెను, ఆచేఁప కడుపు నుండి బయటవచ్చి నాచేత పెంపఁబడితివి అని వాని పూర్వవృత్తాంతమంతయు తెలియఁబఱిచి యిఁక చేయవలసినపని చెప్పెదను వినుమని రతిదేవి చెప్ప నారంభించెనని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ నీవు = నాయెదుట కనఁబడుచున్న నీవు. నారాయణనందనుండవు = నారాయణ = పరబ్రహ్మమునకు. నందనుండవు = నందయతీతి నందనః ॥ అను వ్యుత్పత్తిచేత ఆనందమును గలిగించువాఁడవు. (అయిన) కందర్పుండవు = ఆనందరూపప్రత్యగాత్మవు — (ఆత్మావైపుత్రనామాసి తస్య) శ్రుతిచేత, ప్రత్యగాత్మరూపముననుండునది పరమాత్మయేగనుక నీవు పరమాత్మవేఅనుట. కం అనఁగా, ఆనందము అయానందముచేత అతిశయించువాఁడు కందర్పుఁడనుట. శ్రు ॥ ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్ ॥ యద్యత్పశ్యతి చక్షుర్భ్యాం తత్తదాత్మేతి భావయేత్ ॥ అను శ్రుతిచేత బింబప్రతిబింబభావముతో తనయెదుట కనఁబడునది తానేగనుక తనయెదుట నున్నవానిని నీవు పరబ్రహ్మమని పలుకవలసినదిగనుక రతిదేవి తన యెదుటనున్న ప్రద్యుమ్నుని నీవు పరబ్రహ్మమని చెప్పెననుట. పూర్వకాలంబునన్ = ప్రపంచసృష్టిలేని కాలమందు సహితము. నీభార్యనైన రతిని = నీచేత ధరింపఁబడు చిచ్ఛక్తిని.

౧౪.—క॥ మాయావి వీఁడు దుర్మతి । మాయఁడు సంగరములం ద • మర్త్యుల గెలుచున్
మాయికు రణమున నీతని । మాయింపుము మోహనాది • మాయలచేతన్.

టీ॥ వీఁడు = ఈశంబరాసురుఁడు. మాయావి = మాయలుగలవాఁడు. దుర్మతి = చెడ్డబుద్ధిగలవాఁడు. సంగరములందున్ = యుద్ధములందు. అమర్త్యులన్ = దేవతలను. గెలుచున్ = జయించును. మాయఁడు = ఆదేవతలచేత చావఁడు. మాయికున్ = మాయావియైన. ఈతనిన్ = ఈశంబరుని. రణమునన్ = యుద్ధమునందు. మోహనాదిమాయలచేతన్ = మోహనము మొదలుగాఁగల మాయలచేత. మాయింపుము = చంపుము.

తా॥ ఈశంబరాసురుఁడు బహుమాయలుగలవాఁడుగనుక తన చెడ్డబుద్ధిచేత మాయలువన్ని దేవతలను గెలుచుచుండునుగాని వారిచేత చావఁడు కనుక నీవు మాయలుగలవాఁడవైన వీనిని మోహనము మొదలగు మాయలచేత యుద్ధములో చంపుము అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ వీఁడు = ద్వైతవృత్తిరూపుఁడైన యీ జీవాహంకారుఁడు. మాయావి = అనేకవిధములైన సవృత్తిమర్త్యవృత్తిరూపములతో నుండువాఁడు. సంగరములందున్ = బ్రహ్మవిచారణలయందు. అమర్త్యులన్ = బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠులైనను. మాయఁడు = ఎంతటినిర్వికల్పనిష్ఠలచేతను నశింపఁడు. మోహనాదిమాయలచేతన్ = అజ్ఞానులబుద్ధికి భ్రమను పుట్టించు షడ్విధసమాధిభేదములచేత. మాయింపుము = నశింపఁజేయుము. షడ్విధ సమాధులవివరణము కైవల్యనవనీతపు ఇరువది మూడవ పద్యమునఁ జూడుఁడు.

౧౫.—మత్తకోకిల॥ పాప కర్ముఁడు వీఁడు నిన్నిటు • పట్టి తెచ్చిన లేచి నా
పాపఁ డెక్కడఁ బోయెనో సుతుఁ • బాపితే విధియంచుఁ దాఁ
గ్రేపుఁ బాసిన గోవు భంగిని • ఖిన్నయై పడి గాఢ సం
తాపయై నిను వేఁచి కాంచిన • తల్లి కుయ్యిడ కుండునే.

టీ॥ పాపకర్ముఁడు = పాపపుపనులు చేయువాఁడైన. వీఁడు = ఈశంబరుఁడు. (నిన్ను) ఇటుపట్టితెచ్చినన్ = ఈవిధముగా పట్టి తేఁగా. లేచి = నిద్రలేచి. పాపఁడు = బాలుఁడు. (ఎక్కడఁ బోయెనో) సుతున్ = కొడుకును. పాపితే విధి = దైవమా ఎడఁబాపితివా. అంచున్ = అని. నినున్ = నిన్ను. వేఁచి కాంచినతల్లి = కని పెంచి కన్నతల్లి. తాన్ = తాను. గ్రేపుఁబాసినగోవుభంగిన్ = దూడనుబాసిన ఆవువలె. ఖిన్నయై = దుఃఖితయై. పడి = పడి. గాఢసంతాపయై = అధికమగు సంతాపముగలదై. కుయ్యిడక యుండునే = మొఱపెట్టకుండునా.

తా॥ ఓ ప్రియుఁడా! పాపాత్ముఁడైన యీశంబరుఁడు మీతల్లికి తెలియకుండ నిన్నుతెచ్చినప్పుడు మేలుకొని నిన్ను పదినెలలు మోసి కన్నదయిన మీతల్లి దైవమా! నాబిడ్డను ఎవఁడెత్తుకొని పోయెనో? అని యేడ్చుచుండునని యర్థము. నీవు కొట్టకుండ తప్పించుకొని పోయెనని, కన్నకొడుకు లేని తల్లి సంతాపముగలదై మిక్కిలి దుఃఖించుచున్నదై యుండును గాన, నీవు ఆపగ తీఱ వానిని చంపుమని తాత్పర్యము.

౧౬.—వ॥ అని పలికి మాయావతి మహానుభావుండైన ప్రద్యుమ్నునికి సర్వశత్రు
మాయా వినాశినియగు మహామాయావిద్య నుపదేశించె నివ్విధంబున.

టీ॥ అనిపలికి = అనిచెప్పి. (మాయావతి) మహానుభావుండైన ప్రద్యుమ్నునికిన్—గొప్పమహిమగలవాఁడైన ప్రద్యుమ్నునికి. సర్వశత్రుమాయావినాశిని—ఎల్ల పగవారిమాయలను నశింపఁజేయునది. అగుమహామాయావిద్యన్—అగునట్టిమహామాయయనువిద్యను.(ఉపదేశించెను) ఇవ్విధంబునన్—ఈరీతిగా.

తా॥ అని చెప్పి మాయావతి మహామహిమగలవాఁడైన ప్రద్యుమ్నునికి ఎల్లశత్రువుల మాయలను అణఁచునట్టిదైన మహామాయఅను విద్యను ఉపదేశించెను ఈవిధముగామాయను పొందినవాఁడైఅనితా.

వి శే షా ర్థ ము.

టీ॥ సర్వశత్రుమాయావినాశి,—రాగద్వేష కామక్రోధ లోభ మదమత్సర అజ్ఞాన సందేహవిపరీతఫలయుషేషకషాయ రసాస్వాదాదిదుర్గుణవృత్తులనెడుశత్రువులనందఱిని నశింపఁజేయునది.(అగు) మహామాయావిద్యన్ — బ్రహ్మైవాహమస్మి అను దృఢాపరోక్షజ్ఞానమును—అనఁగా, బ్రహ్మవిద్యను.

(*) ప్రద్యుమ్నుఁడు శంబరుని వధించుట. (*)

౧౭.—మ॥ గురు మాయారణ వేదియై కవచియై ✽ కోదండియై బాణియై
హరిజుం డోరి నిశాట వైచితివి నా ✽ డంభోనిధి న్నన్ను ఘో
ర రణాంభోనిధి వైతు నిన్ను నిదె నే ✽ రమ్మంచుఁ జీరెన్మనో
హర దివ్యాంబరు నుల్లసద్దనుజ సే ✽ నాడంబరున్ శంబరున్.

టీ॥ హరిజుండు—ప్రద్యుమ్నుఁడు. గురుమాయారణవేదియై — అధికమయిన మాయాయుద్ధము నెఱిఁగినవాఁడై. కవచియై — కవచముతోడిగినవాఁడై. కోదండియై — ధనుస్సుగలవాఁడై. బాణియై—బాణములు గలవాఁడై. ఓరినిశాట—ఓరిరాక్షసుఁడా. నాడు—ఆదినము. (నన్ను) అంభోనిధిన్—సముద్రమునందు. వైచితివి—వేసితివి. ఇదె—ఇదిగోయిప్పుడు.(నిన్ను) ఘోరరణాంభోనిధిన్—భయంకరమయిన యుద్ధమునందు. వైతున్ — వేసెదను—చంపెదననుట. వేగ—శీఘ్రముగా. రమ్మంచున్—రమ్మని. మనోహర దివ్యాంబరున్—మనోజ్ఞములును దివ్యములునైన వస్త్రములు గలవాఁడును. ఉల్లసద్దనుజసేనాడంబరున్ — ఉత్సాహ పడుచున్నరాక్షససేనల యొక్క యాడంబరము కలవాఁడునైన. శంబరున్ — శంబరాసురుని. చీరెన్—పిలిచెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణునికొడుకైనప్రద్యుమ్నుఁడుగొప్పమాయాయుద్ధము నెఱిఁగిన వాఁడును, కవచమును విల్లును అమ్ములును ధరించిన వాఁడునునై ఓరిరాక్షసుఁడా! నాడునన్నుసముద్రములోఁ బడవేసితివిగదా ఇప్పుడు నిన్ను నేను భయంకరమైన యుద్ధసముద్రములోఁ ద్రోసెదను వేగరమ్మురమ్ము అని మనోహరములును దివ్యములునైన వస్త్రములు ధరించినవాఁడును, ఉత్సాహపరులైయున్న రాక్షససైనికులయాడంబరము కలవాఁడునైన శంబరాసురుని పిలిచెనని తా.

వి శే షా ర్థ ము.

టీ॥ హరిజుండు—పరబ్రహ్మమైన తనయందేపుట్టి ద్వైతవృత్తిని హరించునట్టిఅఖండాకారవృత్తి—అనఁగాఆరూఢబ్రహ్మవేత్త. గురుమాయా రణవేదియై—గురు = అజ్ఞానుల బుద్ధిలో గొప్పదియైన. మాయా—జీవుఁడువేఱు దేవుఁడువేఱు తానువేఱు అనుభేదవృత్తిని గలిగించునదియైనప్రకృతి. రణ = కాలత్రయమందులేనిదే ఉన్నట్టు గనఁబడుచున్నదని శ్రుతి యుక్తి అనుభవములనుజూపి వాదించుటకు. వేదియై—తెలిసినవాఁడై.కవచియై—బ్రహ్మజ్ఞానమనెడుకవచమును ధరించినవాఁడై. కోదండియై — ప్రణవమనెడు విల్లుధరించినవాఁడై. బాణియై — శుద్ధజీవుఁడనెడు బాణమును దాల్చినవాఁడై. నిశాట — రాత్రివంటిదైన అజ్ఞానమునఁదిరుగువాఁడా — అజ్ఞానిఅనుట. నన్ను — అపరోక్షజ్ఞానమయుననన్ను. అంభోనిధిన్ — సంసారసముద్రమునందు. రణాంభోనిధిన్ — సముద్రమువలెమిఱిలేనినిత్యానిత్యవస్తు విచారణయందు. వైతును — త్రోతును—త్రోసితిలేనినీవునిర్మూలమగుదువనుట. దనుజసేన — రాగద్వేషాదులనెడు రాక్షససేనలు.శంబరున్—మోక్షసుఖమును చెఱచుజీవాహంకారుని.

౧౮.—చ॥ అదలిచి యిట్లు కృష్ణసుతుఁ ✽ డాడిన నిష్ఠుర భాషణంబులన్
బదహతమైన పడింగవయు ✽ పన్నగ రాజముఁబోలె శంబరుం
డదరుచు లేచివచ్చి గద ✽ నచ్యుతనందను ద్రేసి మొజ్జ్వల
ద్భిదుర కఠోర ఘోషసము ✽ భీషణనాదముచేసి యార్చుచున్.

టీ॥ అదలిచి — అదలించి. (ఇట్లు) కృష్ణసుతుఁడు — కృష్ణుని కొమారుఁడైన ప్రద్యుమ్నుఁడు. అతినిష్ఠురభాషణంబులన్ — చెప్పిన కఠోరపుమాటలచేత. పదహతమై — కాలితో తన్నఁబడినదై. వడిన్ — వేగముతో. కవయుపన్నగరాజమున్ — ఆక్రమించునట్టి సర్పశ్రేష్ఠమును. పోలెన్ — వలెను. శంబరుండు — శంబరాసురుఁడు. అదరుచున్ — తత్తఱిల్లుచు. (లేచివచ్చి) ఉజ్జ్వల...చేసి — ఉజ్జ్వలత్ — వెలుఁగుచున్న. భిదుర — వజ్రాయుధమువలె. కఠోర — కఠినమైన — భయంకరమైన. ఘోష — ధ్వనితోడ. సమ — సమానమయిన. భీషణ — భయంకరమయిన. నాదముచేసి — ధ్వనికలుగఁజేసి. అర్చుచున్ — సింహనాదమునుచేయుచు. గదన్ — గదతో. అచ్యుతనందనున్ — కృష్ణునికొడుకైన ప్రద్యుమ్నుని. వ్రేసెన్ — కొట్టెను.

తా॥ ప్రద్యుమ్నుఁడు అట్లు అదలించి యుద్ధమునకు రమ్మనిపిలువఁగా కాలితో తన్నఁబడిన పామువలెనే శంబరాసురుఁడు మిట్టిపడి లేచివచ్చి ప్రకాశించుచున్న వజ్రాయుధముయొక్క కఠోరమయిన ధ్వనివలెనే ధ్వనిగలుగ సింహనాదముచేసి గదతో ప్రద్యుమ్నునిఁ గొట్టెనని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ అచ్యుతనందనున్ — నాశరహితమైన బ్రహ్మక్షేత్రయందుఁ గలిగిన ప్రజ్ఞానవృత్తిని. లేచి — విజృంభించి. గదన్ — అజ్ఞానవృత్తితో. వ్రేసెన్ — కొట్టెను.

౧౫.—క॥ దనుజేంద్రుఁడు వ్రేసినగదఁ । దనగదచేఁ బాయనడఁచి * దనుజులు బెదరన్
దనుజాంతకుని కుమారుఁడు । దనుజేశునిమీఁద నార్చి * తనగద వైచెన్.

టీ॥ దనుజాంతకుని కుమారుఁడు — రాక్షససంహారకుఁడైన కృష్ణునికొడుకు — ప్రద్యుమ్నుఁడు. దనుజేంద్రుఁడు — శంబరాసురుఁడు. వ్రేసినగదన్ — తన్నుఁ గొట్టినగదను. తనగదచేన్ — తనగదచేత. పాయనడఁచి — తొలఁగఁగొట్టి. దనుజులు — రాక్షసులు. బెదరన్ — భయపడునట్టుగా. అర్చి — సింహనాదముచేసి. (తనగదను) దనుజేశునిమీఁదన్ — రాక్షసరాజైన శంబరాసురునిమీఁద. వైచెన్ — విసరివేసెను.

తా॥ ప్రద్యుమ్నుఁడు తన్ను శంబరాసురుఁడు కొట్టిన గదను చెదరిపడిపోవునట్టుగా తనగదతో కొట్టి రాక్షసులందఱు భయపడునట్టుగా సింహనాదముచేసి తనగదను శంబరాసురునిమీఁద ప్రయోగించెనని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ దనుజాంతకునికుమారుఁడు — సకలయవిక్షేపకసాయ రసాస్వాద కామ క్రోధ లోభాదులనెడు రాక్షసులను నశింపఁజేయువాఁడైన ప్రజ్ఞానరూపపరబ్రహ్మమునందుఁబుట్టిన అపరోక్షజ్ఞానము. దనుజేంద్రుఁడు — సంశయాసంభావన విపరీతభావనాదులనెడు రాక్షసులకురాజైన అహంకారుఁడు. తనగదచేన్ — ప్రజ్ఞానవృత్తియనెడి గదతో.

వ॥ అంత నారక్కసుండు వెక్కసంబగు రోసంబునఁ దనకుఁదొల్లి మయుండెఱింగించిన దైతేయమాయ
నాశ్రయించి మింటికెగసి పంచబాణునిపై బాణవర్షంబులుగురిసిన నమ్మహారథుండు నొచ్చియు సంచ
లింపక మత్సరంబున సర్వమాయావినాశినియైన సాత్త్వికమాయం బ్రయోగించి దనుజుని బాణవృష్టి
వారించె మఱియు వాఁడు భుజగ గుహ్యక పిశాచ మాయలు పన్ని నొప్పించిన నన్నియుం దప్పించి.

టీ॥ అంతన్ — అంతట. ఆరక్కసుండు — ఆరాక్షసుఁడు. వెక్కసంబు — అసహ్యము. అగురోసంబునన్ — అగునట్టి కోపముచేత. (తనకు)తొల్లి — పూర్వకాలమునందు. మయుండు — దానవవిశ్వకర్మ. ఎఱింగించిన — తెలియఁజేసిన. దైతేయమాయన్ — రాక్షసమాయను ఆశ్రయించి — పొంది. మింటికెగసి — ఆకాశమున కెగసి. పంచబాణునిపైన్ — ప్రద్యుమ్నునిమీఁద. బాణవర్షంబు — బాణములవానను. కురిసినన్ — కురియింపఁగా. అమ్మహారథుండు — పదునొకండువేలయోధులతో ఎదిరించి యుద్ధము చేయఁజాలినవాఁడైన యాప్రద్యుమ్నుఁడు. నొచ్చియున్ — బాధనొందియు. సంచలింపక — సోలక. మత్సరంబునన్ — విడువనివిరోధముతో. సర్వమాయావినాశిని — ఎల్లమాయలను నశింపఁజేయునది. అయినసాత్త్వికమాయన్ — అయినట్టి సత్త్వగుణ ప్రధానమయినమాయను. ప్రయోగించి — వినియోగింపఁజేసి — ఆరాక్షసమాయపైవ్యాపింపఁజేసి. దనుజుని — రాక్షసుఁడైనశంబరునియొక్క. బాణవృష్టిన్ — బాణములవానను. వారించెన్ — అణఁచివేసెను. (మఱియును) వాఁడు — శంబరుఁడు. భుజగగుహ్యకపిశాచమాయలు — పాములయు గుహ్యకులయు పిశాచములయు మాయలను. పన్ని — కల్పించి. నొప్పించినన్ — బాధించినను. అన్నియున్ — ఆమాయలనన్నిటిని. తప్పించి — తొలఁగించి.

మహారథుఁడు — శ్లో॥ ఏకాదశసహస్రాణి యోధయేద్యస్తు ధన్వినామ్ । శస్త్రశాస్త్రప్రవీణస్తు మహారథ ఇతి స్మృతః ॥ అమితాన్ యోధయేద్యస్తు సంప్రోక్తోఽతిరథస్తు సః । రథస్త్వేకేన యో యోద్ధా తన్న్యూనోఽర్ధరథో మతః ॥ తా॥ పదునొకండువేలవిలుకాండ్రతో యుద్ధముచేయ సామర్థ్యముగలిగి శస్త్రశాస్త్రప్రవీణుఁడైనవాఁడు మహారథుఁడనంబడును. అపరిమితరథికులతో యుద్ధముచేయువాఁడు అతిరథుఁడనఁబడును. ఒకరథికునితో యుద్ధముచేయువాఁడు సమరథుఁడనఁబడును. ఆసమరథునికంటె తక్కువయినవాఁడు అర్ధరథుఁడనఁబడును.

తా॥ అంతట శంబరాసురుఁడు సహింపరానికోపముతో తనకు పూర్వకాలమునందు మయుఁడు అను పేరుగలదానవవిశ్వకర్మ తెలియఁజేసిన రాక్షసమాయను అవలంబించి ఆకాశమునకు ఎగసి ప్రద్యుమ్నునిమీఁద వానకురిసినట్లు బాణములను ప్రయోగింపఁగా మహారథుఁడైన ప్రద్యుమ్నుఁడు ఆబాణములచేత నొచ్చినవాఁడయ్యును సోలిపోకవిడువనిపట్టుదలతో దేవతాసంబంధమయిన సర్వమాయావినాశినిఅను మహామాయచేత ఆరాక్షసమాయను అణఁచివేసి అంతటితో పోక

కాఁబడుచున్నయు గుహ్యకులయు పిశాచములయు మాయలను పన్ని శాశ్వింపఁగా ప్రద్యుమ్నుఁడు అన్నిటిని తొలఁగించెనని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ మయుండు—అజ్ఞానమను స్వరూపముగల ఆభ్యాసకేదాంతి. మింటికిన్ — హృదయాకాశమునందు. ఎగసి — వ్యాపించి. పంచబాణనిర్మితులు—ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మ అయమాత్మాబ్రహ్మ తత్త్వమసి అహం బ్రహ్మాస్మి సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ అనెడు పంచమహావాక్యములే పంచబాణములుగాఁగల ప్రజ్ఞానమునకు. బాణవర్షంబు — జ్యోతిష్టోమే స్వర్గకామోయజేత గామాంతేత అనునవి మొదలగు కర్మకాండప్రబోధకములైన వాక్యములనెడు బాణములను.

౨౧.—క॥ దండధర మూర్తిఁ గైకొని । యొండాడక చక్రిసూనుఁ * డుగ్రతరాసిన్
ఖండించె శంబరునితలఁ । గుండల కోటీర మణులు * కుంభిని రాలన్.

టీ॥ చక్రిసూనుఁడు — కృష్ణునికొడుకు. ఒండాడక—ఏమియు ననక. దండధరమూర్తిన్—యమునియాకృతిని. కైకొని—గ్రహించి. ఉగ్రతరాసిన్—మిక్కిలియుగ్రమయిన ఖడ్గముచేత. కుండలకోటీర మణులు — కుండలములందలివియు కిరీటమునందలివియు నైన రత్నములు. కుంభినిన్—భూమియందు. రాలన్—రాలఁగా. (శంబరుని తలను) ఖండించెన్—నఱికెను.

తా॥ అట్లు ప్రద్యుమ్నుఁడు శంబరుఁడు పన్నిన మాయ లన్నిఁటిని చేసి ఏమియు పలుకక మిక్కిలి భయంకరమైన కత్తి ఒకటి చేతఁబుచ్చుకొని దానితో కిరీటమందలివియు చెవిపోగులయందలివి యునైనమణులు నేలరాలునట్లుగా శంబరాసురునితలను ఱిచెననితా.

విశేషార్థము.

టీ॥ చక్రిసూనుఁడు—సంసారచక్రమును విలాసముగ చేతఁబట్టి త్రిప్పువాఁడైనబ్రహ్మకే తయందుఁబుట్టిన అపరోక్షజ్ఞానము. ఉగ్రతరాసిన్ — మిక్కిలి భయంకరమైన వైరాగ్యమనెడు ఖడ్గముచేత. శంబరునితల—శివాహంకారుని ద్వైతవృత్తియనెడు తలను.

౨౨.—క॥ చిగురాకడిదపు ధారను । జగములఁ బరవశముసేయు * చలపాదికి దో
ర్దగు సుక్కడిదంబునఁ దన । పగతుం దెగఁ ద్రేయు టెంత * పని చింతింపన్.

టీ॥ చింతింపన్ — విచారింపఁగా. చిగురాకడిదపుధారన్— చిగురాకనెడి కత్తియొక్క వాదరచేత. జగములన్—లోకములను. పరవశముసేయుచలపాదికిన్—చొక్కించునట్టిహఠవాదికి. దొడ్డగు సుక్కడిదంబునన్ — పెద్దయినయుక్కుకత్తితో. తనపగతున్ — తనశత్రువును. తెగఁద్రేయుట — తెగఁగొట్టుట. ఎంతపని — ఎంతమాత్రపుపని—అల్పమనుట.

తా॥ విచారింపఁగా చిగురాకునుకత్తిగాఁజేసికొని యెల్లలోకములనుకళతప్పిపోవునట్లు చేయువాఁడైనప్రద్యుమ్నునికి పెద్దదయిన యుక్కుకత్తితో తన పగవానిని నఱికివేయుట యొకకష్టమైన పని కాదనితాత్పర్యము.

ప్రద్యుమ్నుఁడు.

(*) దేవతలు ప్రద్యుమ్నునిమీఁద పుష్పవర్షము గురియుట. (*)

౨౩.—క॥ దెగడుచు సుంధక శంబరుఁ । దెగడుచుఁ బూవింటిదోడు * ధీరగుణంబున్
పొగడుచుఁ గురిసిరి ముదమున । నెగడుచుఁ గుసుమములమువారు * నిర్జరు లధిపా.

టీ॥ అధిప—రాజా. నిర్జరులు—దేవతలు. బెగడుచున్—భయపడుచు. ఉండక — ఊరకయుండక. శంబరున్ — శంబరాసురుని. తెగడుచున్—నిందించుచు. పూవింటిజోదు ధీరగుణంబులు—ప్రద్యుమ్నునియొక్క ధైర్యముతోడిగుణములను. పొగడుచున్ — శ్లాఘించుచు. ముదమునన్ — సంతోషముతో. నెగడుచున్ — అతిశయించుచు. కుసుమముల ముసురు — పుష్పముల వానను. కురిసిరి— కురియించిరి.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! అప్పుడు దేవతలంతకుముందు భయపడుచు ఊరకుండక శంబరాసురుని నిందించుచు ప్రద్యుమ్నుని ధీరగుణములను శ్లాఘించుచు సంతోషాతిశయముచేత నిక్కుచు ప్రద్యుమ్నునిమీఁద పుష్పములవాన కురియించిరని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ నిర్జరులు — ఆరూఢబ్రహ్మవేత్తలు. కుసుమములముసురు— మహావాక్యములనెడు పుష్పములవానను.

(*) రతీదేవి ప్రద్యుమ్న సహితయై ద్వారకాపురికిఁ బోవుట. (*)

వ॥ ఇట్లు శంబరునివధించి విలసిల్లుచున్న యించువిలుకానిం గొంచు నాకాశచారిణియై యారతీదేవి గగనపథంబు వట్టి ద్వారకానగరోపరిభాగంబునకుం జనుదెంచిన.

టీ॥ ఇట్లు — ఈవిధముగా. శంబరునివధించి — శంబరాసురునిఁజంపి. విలసిల్లుచున్న యించువిలుకానిన్ — ప్రకాశించుచున్నమన్మథునిని. కొంచున్—పిలుచుకొని. (ఆరతిదేవి) ఆకాశచారిణియై — ఆకాశమునందునడచునదియై. గగనపథంబువట్టి—ఆకాశమార్గమును అవలంబించి. ద్వారకానగరోపరిభాగంబునన్ — ద్వారకాపట్టణమునకు మీఁదితట్టు చనుదెంచినన్—రాఁగా.

తా॥ ఈప్రకారము శంబరాసురుని చంపి సంతోషించుచున్న ప్రద్యుమ్నుని పిలుచుకొని రతీదేవి ఆకాశమార్గమున ద్వారకాపట్టణము మీఁదితట్టునకు రాఁగానని తాత్పర్యము.

ఆ॥ మెఱుఁగుఁదీఁగెతోడి * మేఘంబుకైవడి । యువిదతోడ మింట * నుండికదలి
యరుగుదెంచె మదనుఁ * డంగనాజనములు । మెలఁగుచున్నలోని * మేడకడకు.

టీ॥ మెఱుఁగుఁదీఁగెతోడి మేఘంబుకైవడిన్ — తీఁగమెఱుపుతోఁగూడుకొన్ననల్లమబ్బువలెనే. ఉవిదతోడన్ — భార్యయైన రతీదేవితోఁగూడ. మింటనుండి — ఆకాశమునందుండి. కదలి — బయలుదేఱి. మదనుఁడు—మన్మథుఁడు. అంగనాజనములు—రుక్మిణీదేవి మొదలగుస్త్రీలు. మెలఁగుచున్నలోనిమేడకడకున్—విహరించుచున్న యంతఃపురపు మేడవద్దకు. అరుగుదెంచెన్ — వచ్చెను.

తా॥ ఆవిధముగా రతీదేవితోఁ గూడుకొన్నవాఁడై తీఁగ మెఱుపుతోడి నల్లమబ్బువలెనే ప్రకాశించుచు ప్రద్యుమ్నుఁడు రుక్మిణీదేవి మొదలైన స్త్రీలు విహరించునట్టి అంతఃపురపు మేడ యొద్దకు వచ్చెనని తాత్పర్యము.

మ॥ జలదశ్యాముఁ బ్రలంబబాహుయుగళుం * జంద్రాననున్ నీలసం
కులవక్రాలకుఁ బీతవాసు ఘనవ * క్షున్ సింహమధ్యున్ మహో
త్పలపత్త్రేక్షణు మందహాసలలితుం * బంచాయుధున్ నీరజా
క్షులు దారేమఱిపాటుఁజూచి హరియం * చున్ డాఁగి రయ్యైయెడన్.

టీ॥ జలదశ్యామున్ — మేఘమువంటినీలవర్ణముగలవాఁడును. ప్రలంబబాహుయుగళున్ — మిక్కిలిపొడవైయున్న భుజములజంటగలవాఁడును. చంద్రాననున్ — చంద్రునివంటి ముఖముగలవాఁడును. నీలసంకులవక్రాలకున్ — నల్లనివై వంకరలై చలించుచున్న ముంగురులుగలవాఁడును. పీతవాసున్—పచ్చనివస్త్రముగలవాఁడును. ఘనవక్షున్—పెద్దఱొమ్ముగలవాఁడును. సింహమధ్యున్ — సింహము నడుమువంటినడుము గలవాఁడును. మహోత్పలపత్త్రేక్షణున్ — తామరఱేకులవంటి కన్నులుగలవాఁడును. మందహాసలలితున్ — చిఱునవ్వుచేత మనోహరుఁడైన వాఁడునునైన. పంచాయుధున్ — ప్రద్యుమ్నుని. నీరజాక్షులు—ఆఁడువారు. తారు — తాము. ఏమఱిపాటుఁజూచి — పరాకుచేతఁజూచి. హరియంచున్ — కృష్ణుఁడే యని. అయ్యైయెడన్—ఆయాప్రదేశములయందు—ఎవరున్నచోటున వారు అనుట. డాఁగిరి—దాఁగిరి.

తా॥ నీలమేఘవర్ణము గలవాఁడును, నిడుపాటిబాహువులుగల వాఁడును, చంద్రునివలె కళలు దేఱుచున్న ముఖముగలవాఁడును, నల్లనివై వంకరగలిగి చలించునవియునైన ముంగురులుగల వాఁడును, పీతాంబరముగలవాఁడును, పెద్దఱొమ్ముగలవాఁడును, సింహమునడుమువలె సన్నని నడుము గలవాఁడును, తామరఱేకుల వలె పెద్దపెద్ద కన్నులుగలవాఁడును, చిఱునవ్వుచేత మనోహరుఁ డైనవాఁడును నైన ప్రద్యుమ్నునిఁజూచి అంతఃపురస్త్రీలందఱును శ్రీకృష్ణమూర్తియని భ్రమసి తమతమ యునికిపట్లలో దాఁగినవారైరని తాత్పర్యము.

అంతఃపురస్త్రీలు.　　　　ప్రద్యుమ్నుఁడు.

(♦) అంతఃపురస్త్రీలు ప్రద్యుమ్నునిఁ జూచి కృష్ణుఁడనిభ్రమసి యొకరితో నొకరు పలుకుట. (♦)

౨౬.—క॥ కొందఱు హరియగు నందురు । కొందఱు చిహ్నములు కొన్ని ♦ కొన్ని హరికి వే
ఱందురు మెల్లనఁ దెలియుద । మందురు మరుఁ జూచి కొంద ♦ ఱబలలు గుములై.

టీ॥ అబలలు=స్త్రీలు. గుములై=గుంపులు గూడుకొన్నవారై. మరున్=మన్మథుని. (చూచి) కొందఱు = కొంతమంది. హరియగు నందురు=కృష్ణుఁడే యందురు. కొందఱు=కొంతమంది. చిహ్నములు కొన్నికొన్ని = కొన్నికొన్ని గుఱుతులు. హరికి వేఱందురు=కృష్ణునికి వీనికి భేదము గానున్నదని యందురు. కొందఱు=కొంతమంది. మెల్లనన్=తిన్నగా. తెలియుదము=తెలిసికొందము. (అందురు)

తా॥ ఆయంతఃపురస్త్రీలందఱు గుంపులు గూడుకొని ప్రద్యుమ్నుని జూచినవారై కొందఱు ఇతఁడు శ్రీకృష్ణుఁడుగానే యుండవలెనను వారును, కొందఱు కృష్ణునికిని వీనికిని కొన్ని కొన్ని గుఱుతులచేత భేదము తోఁచుచున్నదని చెప్పువారును, మఱికొందఱు నిదానించి చూచి తెలిసికొందము అనువారునై యుండిరని తాత్పర్యము.

౨౭.—క॥ హరియని వెనుచని పిదపన్ । హరిఁబోలెడు వాఁడుగాని ♦ హరిగాఁడనుచున్
హరిమధ్య లల్ల నల్లన । హరినందనుఁ డాయవచ్చి ♦ రాశ్చర్యముగన్.

టీ॥ హరిమధ్యలు = సింహమునడుమువలె సన్ననినడుములుగల యాస్త్రీలు. హరియని = ఈవచ్చినవాఁడు కృష్ణుఁడు అని. వెనుచని=వెనుకకుపోయి. పిదపన్ = పిమ్మట. హరిఁబోలెడువాఁడు గాని = కృష్ణునివంటివాఁడుగాని. హరి = కృష్ణుఁడు. కాఁడనుచున్ = కాఁడు అని. అల్లనల్లనన్ = మెల్లమెల్లఁగా. హరినందనున్ = కృష్ణునికొడుకైన ప్రద్యుమ్నుని. ఆశ్చర్యముగన్ = వింతగా. డాయవచ్చిరి=చేరవచ్చిరి.

తా॥ అంతఃపురస్త్రీలందఱును ముందు కృష్ణుఁడని యెంచి వెనుకకు మరలినవారై పిమ్మట కృష్ణునివంటివాఁడేకాని కృష్ణుఁడు కాఁడని తెలిసి వింతగా ఆ ప్రద్యుమ్నుని దగ్గఱకు వచ్చిరని తాత్పర్యము.

(♦) రుక్మిణీదేవి ప్రద్యుమ్నునిఁ జూచి తన చెలికత్తెతో సంభాషించుట. (♦)

ఉ॥ అన్నులు సేరవచ్చి మరు ♦ నందఱుఁ జూడఁగఁ దానువచ్చి సం
పన్న గుణాభిరామ హరి ♦ పట్టపు దేవి విదర్భ పుత్రి క్రేఁ
గన్నుల నాకుమారకుని ♦ నైవడి నేర్పడఁ జూచి బోటితోఁ
జన్నులు చేఁప నిట్లనియె ♦ సంభ్రమ దైన్యము లుల్లసిల్లఁగన్.

ప్రద్యుమ్నుఁడు.

టీ॥ అన్నులు=స్త్రీలు. అందఱున్=ఎల్లవారును. చేరవచ్చి = దగ్గఱవచ్చి. మరున్=మన్మథుని. చూడఁగన్=చూచుచుండఁగా. సంపన్నగుణాభిరామ = మంచిగుణములచేత ఒప్పునట్టిదైన. హరిపట్టపుదేవి = కృష్ణుని పట్టపుదేవియైన. విదర్భపుత్రి = రుక్మిణీదేవి. (తానువచ్చి) క్రేఁగన్నులన్ = కడగన్నులచేత. ఆకుమారకుని నైవడిన్=ఆచిన్నవానివిధమును. ఏర్పడన్=విశదముగా. (చూచి) చన్నులు చేఁపన్ = స్తనములయందు పాలుచేఁపుచుండఁగా. సంభ్రమదైన్యములు=తొట్రుపాటును దీనత్వమును. ఉల్లసిల్లఁగన్=ప్రకాశించఁగా. బోటితోన్=తనచెలికత్తెతో. ఇట్లనియెన్=ఇట్లు పలికెను.

తా॥ ఇట్లు ఆఁడువారందఱువచ్చి మన్మథునిఁ జూచుచుండఁగా ఎల్లసద్గుణములచేతను ఒప్పునట్టిదియు శ్రీకృష్ణుని పట్టపుదేవియునైన

రుక్మిణీదేవి తానును అతనిఁజేరవచ్చి కడగంటిచూపుచేత ఆచిన్న వాని యునికిని విశదముగా చూచి స్తనములయందు పాలుతిబ్బఁగా తడఁబాటును దీనత్వమును కలఁబడ తన చెలికత్తెతో నిట్లు పలు కారంభించెనని తాత్పర్యము.

30.—శా॥ ఈకంజేక్షణుఁ డీకుమారతిలకుం * డీయిందుబింబాననుం
డీకంఠీరవమధ్యుఁ డిచ్చటికి నే * డెందుండి యేతెంచెనో
యీకల్యాణునిఁ గన్న భాగ్యవతి ము * న్నేనోముల నోఁచెనో
యేకాంతామణియందు వీనిఁ గనెనో * యేకాంతుఁ డీకాంతునిన్.

టీ॥ ఈకంజేక్షణుఁడు — ఈకమలములవంటి కన్నులుగలవాఁడును. ఈయిందుబింబాననుండు — ఈ చంద్రబింబమువంటి ముఖముగలవాఁడును. ఈకంఠీరవమధ్యుఁడు — ఈసింహమునడుము వంటి సన్ననినడుముగలవాఁడునునైన. ఈకుమారతిలకుండు — ఈ కుమారులలో శ్రేష్ఠుఁడు. ఇచ్చటికిన్ — ఈచోటికి. నేడు — ఈదినము. ఎందుండియేతెంచెనో — ఎక్కడనుండివచ్చెనో. ఈకల్యాణునిన్ — శుభలక్షణము లన్నియునుగల ఈసుందరుని. కన్న — కనిన. భాగ్యవతి — అదృష్టవంతురాలు. మున్ను — మునుపు — పూర్వజన్మమునందు. ఏనోములనోఁచెనో — ఏవ్రతములను ఆచరించెనో. ఏకాంతుఁడు — ఏపురుషుఁడు. ఈకాంతునిన్ — ఈయందగానిని. వీనిన్ — ఆతికొయించి. ఏకాంతామణియందున్ — ఏయుత్తమస్త్రీయందు. కనెనో — ప్రసవించెనో.

తా॥ తామరలవంటి కన్నులుగలవాఁడును, కుమారులలోపల శ్రేష్ఠుఁడును, చంద్రబింబమును బోలిన ముఖము గలవాఁడును, సింహమునడుమువలె సన్నని నడుముగలవాఁడునునైన యీచిన్నవాఁడు ఎక్కడినుండి యిచ్చటికి ఇప్పుడువచ్చినాఁడో ఈచక్కఁదనాలబిడ్డను గన్న తల్లి యే పుణ్యాత్మురాలో ఏమహాపురుషుఁడు ఏయుత్తమస్త్రీవలన నీముద్దులకుమారునిఁగనెనో అనిరుక్మిణి తనలో తాను అనుకొనెనని తాత్పర్యము.

31.—శా॥ ఆళీ నాతొలిచూలు బిడ్డనికి బో * ర్యాడించి నే సూతికా
శాలా మధ్య విశాలతల్పగతనై * చన్నిచ్చి నిద్రింప నా
బాలు న్నాచనుఁబాలకుం జెఱిచి యే * పాపాత్ము లేత్రోవ ము
న్నేలీలం గొనిపోయిరో శిశువుఁ దా * నేతల్లి రక్షించెనో.

టీ॥ ఆళీ — ఓసఖీ. (నేను) నాతొలిచూలుబిడ్డనికిన్ — నాకు మొట్ట మొదట పుట్టిన కొడుకునకు. బోర్యాడించి — జలకములాడించి. సూతికా... తల్పగతనై — సూతికాశాలా — పురిటింటియొక్క. మధ్య — నడుమనుండెడు. విశాల — విరివియైన. తల్పగతనై — పఱుపును పొందినదాననై. చన్నిచ్చి — చనుగుడిపి. నిద్రింపన్ — నిద్రపోవు చుండఁగా. ఆబాలున్ — ఆబిడ్డను. నాచనుఁబాలకున్ — నా స్తన్యము వలన. చెఱిచి — చెడఁగొట్టి. ఏపాపాత్ములు — ఏపాపచిత్తులు. ఏత్రోవన్ — ఏమార్గమున. ఏలీలన్ — ఏవిధముగా. మున్ను — మునుపు. కొనిపోయిరో — తీసికొనిపోయిరో. శిశువున్ — ఆబిడ్డను. (ఏతల్లి తాను రక్షించెనో)

తా॥ ఓసఖీ ! నేను తొలుతఁగన్నబిడ్డను జలకములాడించి పురిటింటిలో పాన్పుమీఁద పండఁబెట్టుకొని చన్నిచ్చుచు నిద్రపోఁగా ఆబిడ్డను నాచనుఁబాలకుదూరముచేసి యెవరో పాపాత్ములు ఏవిధముగానో ఎత్తుకొని యెత్తుకొనిపోయిరి ఆబిడ్డను ఏతల్లి యెక్కడ పెంచెనో తెలియదు అని అనెనని తాత్పర్యము.

32.—క॥ కొడుకఁడు నాపొదిఁగిటిలోఁ । జెడిపోయిన నాఁటనుండి * చెలియా తెలియం
బడ దేవార్తయు వతఁడే । వడువున నెచ్చోట నిలిచి * వర్తించె నొకో.

టీ॥ కొడుకఁడు — కొడుకు. నాపొదిఁగిటిలోన్ — నాసందిటిలోనుండి. చెడిపోయిన నాటనుండి — వదలిపోయిన నాఁడు మొదలు కొని. చెలియా — ఓసఖీ. ఏవార్తయున్ — వానిసంబంధమయిన వృత్తాంతము ఏదియును. తెలియంబడదు — తెలియరాదు. అతఁడు — ఆబిడ్డఁడు. ఏవడువునన్ — ఏవిధముగా. ఎచ్చోటన్ — ఏప్రదేశమునందు. (నిలిచి) వర్తించెనొకో — ఉన్నాఁడో.

తా॥ ఓచెలీ ! నాకొడుకు నాసందిటనుండి తప్పిపోయినది మొదలు నేటిదాఁకవాఁడు ఎక్కడ నివసించియున్నాఁడో ఏవిధముగా నున్నాఁడో వానివృత్తాంతము ఏమియు తెలియరాకయున్నదని తాత్పర్యము.

33.—క॥ ఇందాఁక వాఁడు బ్రతికిన । సందేహము లేదు దేహ * చాతుర్య వయ
స్సౌందర్యంబుల లోకులు । వందింపఁగ నితనియంత * వాఁడగుఁ జుమ్మీ.

టీ॥ వాఁడు — ఆబిడ్డఁడు. ఇందాఁకన్ — ఇన్నాళ్లదాఁక. బ్రతికినన్ — జీవించియున్నను. దేహ... బులన్ — దేహ — శరీరముచేతను. చాతుర్య — నేర్పుచేతను. వయః — ప్రాయముచేతను. సౌందర్యంబులన్ — చక్కఁదనముచేతను. లోకులు — ప్రజలు. వందింపఁగన్ — కొనియాడఁగా. ఇతనియంతవాఁడు అగును సందేహము లేదు — ఇతనియంతవాఁడు అగుటకు అనుమానము లేదు. చుమ్మీ — సుమా.

తా॥ ఓచెలీ! ఆచిన్నవాఁడు ఇస్సాళ్ళదాఁక బ్రతికియున్న పక్షమునవీనిదేహమంతయెహాము ను వీని నేర్పువంటి నేర్పును వీనివయసంతే వయసును, వీని చక్కఁదనమువంటి చక్కఁదనమును గలవాఁడై యుండునుగాని అంతులకు సందేహము లేదని తాత్పర్యము.

౩౪.—మ॥ అతివా సిద్ధము నాటిబాలకునకి ❋ య్యాకార మీవర్ణ మీ
గతిహాసంబు విలోకనస్వరము లీ ❋ గాంభీర్య మీకాంతి వీఁ
డలఁ డేకాఁదగు నున్నవారలకు నా ❋ యాత్మేశు సారూప్య సం
గతి సిద్ధింపదు వీనియందు మిగులం ❋ గౌతూహలం బయ్యెడిన్.

టీ॥ అతివా—ఓసఖీ. నాటిబాలకునకున్ — అప్పుడు నేనుకన్న బిడ్డనికి. ఇయ్యాకారము — ఈరూపమును. ఈవర్ణము—ఈదేహవర్ణమును. ఈగతిహాసంబున్ — ఇటువంటినవ్వును. విలోకనస్వరములు — చూపునుకంఠస్వరమును. ఈగాంభీర్యము — ఈగొప్పతనమును. ఈకాంతి — ఈలావణ్యమును. సిద్ధము — తప్పకకలిగియుండును. వీఁడు—ఈచిన్నవాఁడు. అతఁడేకాఁదగున్—అతఁడుగానేయుండును. ఉన్నవారలకున్ — తక్కినవారికి. నాయాత్మేశుసారూప్యసంగతి — నాప్రియుఁడైనశ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క సమానరూపత్వమయొక్కకూడిక. సిద్ధింపదు—కలుగదు. వీనియందున్— ఈచిన్నవానియందు. మిగులన్—మిక్కిలి. కౌతూహలంబు—వేడుక. అయ్యెడిన్ — అగుచున్నది.

తా॥ ఓచెలియా! నాడు నేను గన్నబిడ్డఁడే వీఁడుగానుండవలెను, వాఁడు ఇట్టివర్ణమును, ఇటువంటినవ్వును, ఇటువంటి చూపును, ఈలాటికంఠస్వరమును,ఈలాగంటిగంభీరత్వమును, ఇట్టి లావణ్యమును,తప్పకకలిగియుండును, వీఁడు అబిడ్డఁడేయనితోఁచుచున్నది, కానిపక్షమున నాప్రియుఁడైనశ్రీకృష్ణమూర్తితోడి సమానరూపత్వము తక్కినవారికి ఎట్లుకలుగును కలుగనేరదు కావున్ నాకు వీనియందు వేడుకయగుచున్నదని తాత్పర్యము.

౩౫.—క॥ పొదలెడి ముదమునఁ జిత్తము । గదలెడి నాయెడమ మూఁపు ❋ గన్నులవెంటన్
బొదలెడి నానందాశ్రులు । మెదలెడిఁ బాలిండ్లఁ బాలు ❋ మేలయ్యెడినో.

టీ॥ చిత్తము — నామనస్సు. ముదమునన్ — సంతోషముచేత. పొదలెడిన్—అతిశయించుచున్నది. నాయెడమమూఁపు — నాయెడమబుజము. కదలెడిన్—అదురుచున్నది. కన్నులవెంటన్—కన్నులలోనుండి. ఆనందాశ్రులు — సంతోషబాష్పములు. పొదలెడిన్— హెచ్చుచున్నవి. పాలిండ్లన్ — స్తనములయందు. (పాలు) మెదలెడిన్— పైకుబుకుచున్నవి. మేలు—శుభము. అయ్యెడినో — కలుగునేమో.

తా॥ ఓచెలియా! నామనసున సంతోషము హెచ్చుచున్నది, ఎడమమూఁపు అదురుచున్నది, కన్నులలో ఆనందబాష్పములు రాలుచున్నవి, స్తనములయందు పాలు ఉబ్బుచున్నవి ఏమయిన మేలు కలుగునేమో యనితాత్పర్యము.

౩౬.—వ॥ అని డోలాయమాన మానసయై వితర్కించుచు.

టీ॥ (అని) డోలాయమాన మానసయై — ఉయ్యాలవలెఊఁగుచున్నమనస్సుగలదై — మనసున ఏవిధమయిన ఆలోచనయును తెగపడకయునుట. వితర్కించుచున్ — తనలోతాను ఆలోచించుచు.

తా॥ అని యీవిధముగా మనసున విచారము పుట్టుచుండఁగా ఏవిధమయిన ఆలోచనయును స్థిరపడక తనలోతాను ఆలోచించుచును అని తాత్పర్యము.

వసుదేవుఁడు.

దేవకీదేవి.

కృష్ణుఁడు.

ఉగ్రసేనుఁడు.

(❋)నారదుఁడు వసుదేవాదులకు ప్రద్యుమ్నవృత్తాంతముఁ జెప్పుట.(❋)

౩౭.—క॥ తనయుఁడని పొడువఁ దలఁచును । దనయుఁడు గాకున్న మిగులఁ ❋ దలఁగోసినవతన్
తను నగిమొదరని తలఁచు న । తనుసంశయ మలమికొని మెఁ ❋ దనుమధ్యమదిన్.

టీ॥ తనయుఁడు — కొడుకు. (అని) వాడుదురు — చెప్పుదురు. తలఁచుచు — అనుకొనుచు. తనయుఁడుగాకున్నన్ — వాఁడు తనకొడుకు కానిపక్షమున. తలిగొని — గుంపుగూడి (సవతులు) తమ్మున్ — తన్ను. మిగులన్ — మిక్కిలి. నగుదురు — పరిహాసము చేయుదురు. అని తలఁచుచు — అనితలంచుచు. తనమధ్యమదిన్ — రుక్మిణీదేవియొక్క మనస్సునందు. (ఇట్లు) అతనుసంశయము — అధికమైనసందేహము. అలముకొనియెన్ — ఆవరించెను — సందేహము ప్రబలిరమ్మని కొనెను.

తా॥ రుక్మిణి తనకొడుకే ఏఁడని చెప్పఁదలంచుచు, వీఁడేతన కొడుకని చెప్పి కాకపోయినపక్షమున సవతులందఱు గుంపుగూడి తన్ను ఎగతాళిచేయుదురేమోయని సందేహించుచు, ఇట్లు అధికమయిన సందేహము తన మనసును ఆవరింపఁగా విచారించుచు ఉండెనని తాత్పర్యము.

౩౦.—వ॥ ఇట్లు రుక్మిణీదేవి విచారించుచుండ లోపలినగరికావలివారివలనవిని కృష్ణుండు దేవకీవసు
దేవులఁదోడ్కొని చనుదెంచి సర్వజ్ఞుండయ్యు నేమియు వివరింపక యూరకుండె నంత
నారదుండు చనుదెంచి శంబరుండు కుమారుని గొనిపోవుట మొదలైనవార్తలెఱింగించిన.

టీ॥ (ఇట్లురుక్మిణీదేవి) విచారించుచుండన్ — ఆలోచించుచుండఁగా. లోపలినగరికావలివారివలనన్ — అంతఃపురపుకావలివారివలన. విని — ఈవృత్తాంతమునువిని. (కృష్ణుండు) దేవకీవసుదేవులన్ — దేవకిని వసుదేవుని. తోడ్కొనిచనుదెంచి — పిలుచుకొనివచ్చి. సర్వజ్ఞుండయ్యును — అన్నియు తెలిసినవాఁడు అయ్యును. ఏమియున్ — ఏసంగతియు. వివరింపక — తెలియఁబలుకక. (ఊరకుండెను) అంతన్ — అప్పుడు. (నారదుండు) చనుదెంచి — వచ్చి. (శంబరుండు) కుమారునిన్ — బిడ్డను. కొనిపోవుట — ఎత్తుకొనిపోవుట. మొదలైనవార్తలు — మొదలుగాఁగల వృత్తాంతములు. ఎఱింగించినన్ — తెలియఁజేయఁగా.

తా॥ ఈవిధముగా రుక్మిణీదేవి ఆలోచించుచుండఁగా అంతఃపురపు కావలివారివలన ఈవృత్తాంతమును శ్రీకృష్ణమూర్తి విని తన తల్లిదండ్రులైన దేవకిని వసుదేవుని వెంటఁదీసికొని అచ్చటికి వచ్చి తాను సర్వము తెలిసినవాఁడుగా నుండియు ఏమియు తెలియనివాని వలె ఊరకుండెను, అంతట నారదుఁడు వచ్చి శంబరాసురుఁడు బిడ్డను కొనిపోవుట మొదలుగాఁగలవృత్తాంతములన్ని తెలియఁజేసెననితా.

౩౧.—క॥ చచ్చిన బాలుఁడు క్రమ్మఱ । వచ్చినక్రియ వచ్చె పెక్కు ✽ వర్షములకు నీ
సచ్చరితు నేడు గంటిమి । చెచ్చెర మున్నెట్టితపము ✽ సేయంబడెనో.

టీ॥ (చచ్చినబాలుఁడు) క్రమ్మఱన్ — మరల. వచ్చినక్రియన్ — బ్రతికివచ్చినవిధమున. పెక్కువర్షములకున్ — అనేకసంవత్సరములకు పిమ్మట. (వచ్చెను) నేడు — ఈదినము. ఈసచ్చరితున్ — ఈమంచినడవడిగలచిన్నవానిని. కంటిమి — చూచితిమి. చెచ్చెరన్ — శీఘ్రముగా — అక్కజముతోననుట. మున్ను — మునుపు. ఎట్టితపము సేయంబడెనో — ఎటువంటి కఠినమైనతపస్సు మనచేత చేయఁబడెనో.

తా॥ పూర్వజన్మమునందు మనము ఏమితపస్సు చేసితిమోగాని యీమంచినడవడిగల చిన్నవానిని అనేక సంవత్సరములు గడచిన పిమ్మట నేటికాలమునకు చచ్చినబిడ్డను మరలఁ జూచినట్లు చూచితిమి అని తాత్పర్యము.

వసుదేవుఁడు. రతిదేవి. ప్రద్యుమ్నుఁడు.

(✽) వసుదేవాదులు రతిప్రద్యుమ్నులకు బహుమానమిచ్చుట. (✽)

వ॥ అని యంతఃపుర కాంతలును దేవకీ వసుదేవ రామకృష్ణులును యథోచిత క్రమంబున నాదంపతులకు దివ్యాంబరాభరణాలంకృతుల సత్కరించి సంతోషించిరి రుక్మిణీదేవి నందనుం గౌఁగిలించుకొని.

టీ॥ (అని) అంతర్గృహద్వారాంతంబున—అంతఃపురము నందుండు స్త్రీలును. (దేవకీవసుదేవరామకృష్ణులును) యథోచితక్రమంబునన్—తగిననీతిని. అవంశములందు—ఆ అలుకగలకు — రతీమన్మథులకు. దివ్యాంబరాభరణాలంకృతులన్ — దివ్యములయిన వస్త్రములయు ఆభరణములయు అలంకారములచేత. సత్కరించి—సన్మానముచేసి. (సంతోషించిరిరుక్మిణీదేవి) నందనున్—కొడుకొను (కొఁగిలించుకొని)

తా॥ ఇట్లుఅనుకొనుచు అంతఃపురమునందుండెడువారును దేవకియు వసుదేవుఁడును కృష్ణుఁడును బలరాముఁడును తమతమ తగినరీతిని ప్రద్యుమ్నుని వస్త్రములు ఆభరణములు మొదలగునవి యిచ్చి సన్మానించి సంతోషించిరి రుక్మిణీదేవికొడుకునుకౌఁగిలించుకొని మెుదఁ జెప్పఁజాలు రీతిని పలికెనని తాత్పర్యము.

౪౧.—శా॥ అన్నా నాచనుఁబాపి నిన్ను దనుజుం ✽ డంభోనిధిన్ వైచెనే
యెన్నే వర్షము లయ్యెఁ బాసి సుత నీ ✽ వేరీతి జీవించితే
సన్నాహంబున శత్రుఁ గెల్చితివి యా ✽ శ్చర్యంబు సంధిల్లెడిన్
నిన్నుంగాంచితి నింతకాలమునకున్ ✽ నే ధన్యతం జెందితిన్.

టీ॥ అన్నా—ఓరినాయనా. (నిన్ను) దనుజుండు—రాక్షసుఁడు. నాచనుఁబాపి—నా స్తన్యపానమునకుఁదొలఁగించి. అంభోనిధిన్—సముద్రమునందు. వైచెనే — పడవేసెనా. సుత — ఓరికొడుకా. పాసి — నన్నెడఁబాసి. ఎన్నేవర్షములయ్యెన్ — ఎన్నోయేండ్లాయెను — అనేక సంవత్సరములాయెను. (నీవు) ఏరీతిన్ — ఏవిధముగా. జీవించితి—బ్రతికితివి. ఏసన్నాహంబునన్ — ఏపరికరములకలిమిచేత. శత్రున్—పగవానిని. గెల్చితివి—జయించితివి. ఆశ్చర్యంబు సంధిల్లెడిన్— (ఇదంతయుఁదలఁపఁగా) వింతయగుచున్నది. ఇంతకాలమునకున్ — ఇన్నాళ్లకు. నేన్—నేను. నిన్నుంగాంచితిన్ — నిన్నుఁజూచితిని. ధన్యతన్—కృతార్థత్వమును. చెందితిన్—పొందితిని.

తా॥ ఓరినాయనా! నిన్నా రాక్షసుఁడు నాచనుఁబాలకు ఎడఁబాపి తీసికొనిపోయి సముద్రములోపడవేసెఁగా? నీవునన్నెడఁబాసిపోయి చాలకాలము ఆయెఁగా? నీవుఏవిధముగా బ్రతికినావు? ఎట్టిపరికరములచేత నీపగవానిని జంపినావు? ఇదియంతయువిచారింపఁగా, చాలవింతయగుచున్నది? ఇన్నాళ్లు ఎడఁబాసియున్నను నేఁడునిన్నుఁజూచుటవలన నేను కృతార్థురాలనైతినని తాత్పర్యము.

౪౨.—వ॥ అని కొడుకుంజూచి సంతోషించి కోడలిగుణంబులు కైవారంబు చేసి
వినోదించుచుండె నంత ద్వారకానగరంబు ప్రజలు విని హర్షించి రందు.

టీ॥ (అనికొడుకుంజూచిసంతోషించి) కోడలిగుణంబులు—కోడలైనరతీదేవియొక్కమంచిగుణములను. కైవారంబుచేసి—శ్లాఘించి. వినోదించుచుండెన్—వేడుకతో మెలఁగుచుండెను. అంతన్—అనంతరము. ద్వారకానగరంబుప్రజలు—ద్వారకాపట్టణములోనిజనులు. (విని) హర్షించిరి—సంతోషించిరి. అందున్—ఆపురజనములందును.

తా॥ అనిరుక్మిణీదేవికొడుకునుజూచి సంతోషించి కోడలియందలి గుణములను శ్లాఘించి వేడుకగా కాలముగడుపుచుండెను, పిమ్మట ఆవృత్తాంతము ద్వారకాపట్టణమునందలి జనులందఱువినిచాలసంతోషించిరి ఆపురజనులయందును అని తాత్పర్యము.

౪౩.—క॥ సిరిపెనిమిటి పుత్త్రకుఁడగు। మరుఁగని హరిఁ జూచినట్లు ✽ మాతలు దమలోఁ
గరఁగుదురట పరకాంతలు। మరుఁగని మోహాంధకార ✽ మగ్నులు గారే.

టీ॥ మాతలు — ఆప్రద్యుమ్నునితల్లులు — కృష్ణభార్యలుఅనుట. సిరిపెనిమిటిపుత్త్రకుఁడు — శ్రీలక్ష్మీదేవి పెనిమిటియైన విష్ణుమూర్తియొక్కకొడుకు. అగుమరున్ — అగునట్టిమన్మథుని. కని—చూచి. హరిన్—కృష్ణుని. చూచినట్లు — చూచినవిధముగా. తమలోన్—తమలోపల. కరఁగుదురట — అనురాగము కలవారు అగుదురట. పరకాంతలు — అన్యస్త్రీలు. మరున్ — మన్మథుని. (కని) మోహాంధకార మగ్నులు — మోహమను చీఁకటియందు మునిఁగినవారు. కారే — కారా — అగుటకు సందేహములేదని భావము.

తా॥ ఆపురమునందలిస్త్రీలలోపలమన్మథునితల్లులయినశ్రీకృష్ణుని భార్యలునయితము తమపెనిమిటియైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని జూచినవారివలెనే ఆతనిఁగాంచుటైనప్రద్యుమ్నునిఁజూచి అనురాగముఁబొందుదురు. ఇఁక ఇతరస్త్రీలు ఆతనిఁజూచినప్పుడు మోహాతిశయముచేత కన్నుగానని వారుకాకపోదురా అగుదురు అని తాత్పర్యము.

వ॥ అని చెప్పిన శుకుం డిట్లనియె.

౪౪.—క॥ సత్రాజిత్తు నిశాచర। శత్రునకుం గీడుచేసి ✽ సద్వినయముతోఁ
బుత్త్రి శమంతకమణియును। మైత్త్రిం గొనితెచ్చియిచ్చె ✽ మనుజాధీశా.

టీ॥ మనుజాధీశా—రాజా. సత్రాజిత్తు—సత్రాజిత్తుఅనువాఁడు. నిశాచరశత్రునకున్—రాక్షసులకుపగవాఁడైనశ్రీకృష్ణునకు. కీడుచేసి—చెఱుపుచేసి. సద్వినయముతోన్ — మంచివినయముతో. పుత్త్రిన్—తనకొమార్తెను. శమంతకమణియును — శమంతకము అనుమణిని. మైత్త్రిన్—మిత్త్రత్వముతో. కొనితెచ్చి — తీసికొనివచ్చి, (ఇచ్చెను)

తా॥ ఓరాజా! సత్రాజిత్తుఅనువాఁడు శ్రీకృష్ణునకు అపకారము చేసి అయుపకారమునకు ప్రతిక్రియగా మిక్కిలివినయముతోతనకుమార్తెను శమంతకము అను మణిని తనకుఁడైనసఖ్యభావమును తెచ్చియిచ్చి తప్పుకాచుమని వేడెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అనిన విని రాజిట్లనియె.

విశేషార్థము.

టీ॥ సత్రాజిత్తు—సత్ర = వైశ్వదేవము ప్రతిపత్స్థాలీపాకము పితౄణాసనపర్వణులు తిస్రోష్టకలు మాసదర్శశ్రాద్ధమింద పిత్ర్యయజ్ఞములు నిత్యోపాసనము కూశ్మాండగణహోమములు అనెడు సప్త పాకయజ్ఞములను, అగ్న్యాధేయము అగ్నిహోత్రము దర్శపూర్ణమాసేష్టులు ఆగ్రయణేష్టి చాతుర్మాస్యలు నిరూఢపశుబంధము సౌత్రామణి అనెడు సప్తహవిర్యాగములను, అనఁగా, అత్యగ్నిష్టోమము ఉక్థ్యము షోడశి అప్తోర్యామము పౌండరీకము మొదలయిన యజ్ఞకర్మములను. అజిత్తు = గెలువనివాఁడు — అనఁగా,(జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత గామాలభేత) అను శ్రుతులను పట్టి యజ్ఞకర్మములను విడువక చేసి స్వర్గాదిపుణ్యలోకసుఖములననుభవించి(తేతం భుక్త్వాస్వర్గలోకంవిశాలం క్షీణేపుణ్యే మర్త్యలోకంవిశంతి) అనుగీతా ప్రమాణముచేత మరల మనుష్యలోకమునందు (పునరపిజననం పునరపిమరణం పునరపిజననీ జఠరేశయనం) అను ప్రమాణముచేత పుట్టి పుట్టిచచ్చిచచ్చి సంసారసముద్రమునమునుఁగుచుండు కర్మనిష్ఠుఁడు వాఁడే సత్రాజిత్తు. ని॥ సత్రమాచ్ఛాదనేయజ్ఞే సదాదానేవనేపిచ॥ అని అమరము. నిశాచరశత్రునకున్—నిశాచర—శ్లో॥ మనస్యేకం వచస్యేకం కర్మణ్యేకం మహాత్మనాం। మనస్యన్యద్వచస్యన్యత్కార్యమన్యద్దురాత్మనాం॥ అను ప్రమాణముచేత మనమున తలఁచునది, నోట పలుకునది, చేయునది, వేఱువేఱుగ నుండువారు నిశాచరులు — రాక్షసులు. (వారికి) శత్రునకున్—పగవాఁడైన బ్రహ్మవేత్తయగు శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మమునకు. లేక, ఆసురీసంపదయైన అసంభావన విపరీతభావన మొదలైన దుర్గుణములను నశింపఁజేసి బ్రహ్మాహమను దృఢాపరోక్షజ్ఞానమును గలిగించు కృష్ణమూర్తియగు బ్రహ్మవేత్తకు. (బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభవతి) అని శ్రుతి. కీడు చేసి—శుక్లనక్షత్రయమునందు ఆసక్తిగలిగి దుష్కృత్యములు చేయువాఁడవనిదూషించి (పిమ్మట) సద్వినయముతోన్ — బహుజన్మకృత సుకృతపరిపాకవిశేషముచేత బ్రహ్మవిచారముచేసితత్వజ్ఞానముగలిగి వినయ్యలిఖుఁడవతో. శమంతకమణియున్—సూర్యోపాసనఅనెడు వేదాంతశాస్త్రవిచారణచేత లభ్యమైన (పురుషఏవేదగంసర్వం, పురుషాన్నపరంకించిత్, విశ్వమేవేదంపురుషః, ఏకోదేవోబహుధానివిష్టః, హరిరేవజగత్, జగదేవహరిః, విశ్వంవిష్ణుః, బ్రహ్మైవామృతం జగచ్చసకలం చిద్బ్రహ్మవిస్తారితం) అను అపరోక్షజ్ఞానమనెడు శమంతకమణిని. పుత్రికిన్ — ఆయపరోక్షజ్ఞానముచేత తనయందుఁ గలిగిన ముక్తియనెడు కొమార్తను. పైత్రికిన్ — నీవే నేను నేనే నీవు అనుపట్టి అభేదబుద్ధితో.(కానికిచ్చి) ఇచ్చెన్—కృష్ణబ్రహ్మవేత్తకు సమర్పించెను. శమంతకమణి—ని॥ శోభర్త్రే కేశవమూర్తేధూమే శిష్యేతమాకృతే॥ అని నిఘంటువుగనుక. శం—తన్మతస్యావస్థితికి అనఁగా, అధోగతికి తెచ్చునట్టి అజ్ఞానమును. అంతక = నశింపఁజేయునది—అనఁగా, బ్రహ్మవిద్య. మణి—శ్రేష్ఠము—అనఁగా, శ్లో॥ అన్యవిద్యాపరిజ్ఞానమవశ్యంనశ్వరంభవేత్। బ్రహ్మవిద్యాపరిజ్ఞానం బ్రహ్మప్రాప్తికరంపరం॥ అను ప్రమాణముచేత బ్రహ్మవిద్య అన్నివిద్యలలో శ్రేష్ఠమైనదని భావము.

సత్రాజిత్తు.

సూర్యుడు.

(*) సత్రాజిత్తు తపస్సుచేసి సూర్యునివలన శమంతకమణిగైకొనుట. (*)

క౹౺—ఆ శౌరికేమితప్పు ❋ చేసె సత్రాజిత్తు। కూఁతు మణియు నేల ❋ కోరియిచ్చె
నతని కెట్లు గలిగె ❋ నాశమంతకమణి। విప్రముఖ్య నాకు ❋ విస్తరింపు.

టీ॥ (సత్రాజిత్తు) శౌరికిన్—శ్రీకృష్ణమూర్తికి. (ఏమితప్పుచేసెను) కూఁతున్ — కొమార్తను. మణియున్ — శమంతకమణిని. కోరి— ఆపేక్షించి. (ఏలయిచ్చెను) అతనికిన్—సత్రాజిత్తునకు.(ఆశమంతకమణి)ఎట్లుగలిగెన్—ఏవిధముగాఁగలిగెను. విప్రముఖ్య—ఓ బ్రాహ్మణ

శ్రేష్ఠుఁడైనట్టి శుకమహర్షీ. (నాకు) విస్తరింపు — విశదముగా తెలియఁ జెప్పుము.

తా॥ ఓశుకమహర్షీ! సత్రాజిత్తు కృష్ణునికి ఏమి నేరము చేసెను, ఎట్టిటు ఆనేరమును మాసుకొనుటకై తాఁకుమ మణిని ఏలక్రియ పతి యిచ్చెను, ఆశమంతకమణి అతనికి ఎట్లువారలసు, నాకువిశదముగా తెలియఁజెప్పుమని పరీక్షిన్మహారాజు శుకుని అడిగెనని తా.

విశేషార్థము.

టీ॥ శౌరికిన్ — శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మకు శక్తుకు. శూరునివంశమునఁ బుట్టినవాఁడు శౌరి గనుక శూరశబ్దమునకు అర్థము ఈస్కంధ పూర్వభాగమందలి ఇరువదియవపద్యపు విశేషార్థమునఁజూడుఁడు. సత్రాజిత్తు—కర్మనిష్ఠుఁడు. మాఁడుట—ము క్తికాంతను. మణియుట— అపరోక్షజ్ఞానమును. అశమంతకమణి — సకలవిద్యలలో శ్రేష్ఠమైన అబ్రహ్మవిద్య. విప్రముఖ్యా — బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁడా — (అజ్ఞానం వరంచ పాపేభ్యః పాతివిప్రః తేషాంశ్రేష్ఠః విప్రముఖ్యః తస్య సంబుద్ధి విప్రముఖ్య. తా॥తన్నును అన్యుని పాపములనుండి రక్షించువాఁడు విప్రుఁడు — అనఁగా, బ్రహ్మవేత్త. వారిలో శ్రేష్ఠుఁడు — అనఁగా, బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁడు. నాకున్ — తీవ్రమోక్షేచ్ఛ గలిగి ఏకనిష్ఠుఁడైన నాకు. పాపేభ్యః—దుఃఖములనుండి.

వ॥ అనినవిని శుకయోగివర్యుం డిట్లనియె సత్రాజిత్తనువాఁడు సూర్యునకు భక్తుండై చెలిమి
సేయ నతనివలన సంతసించి సూర్యుండు శమంతకమణి నిచ్చె నామణి కంఠంబున ధరియించి
సత్రాజిత్తుండు భాస్కరునిభంగి భాసమానుండై ద్వారకానగరంబునకు వచ్చిన దూరంబున
నతనిం జూచి జనులు మణిప్రభాపటల తిరోహితదృష్టులై సూర్యుండని శంకించి వచ్చి హరికిట్లనిరి.

టీ॥ అనిన—అనియడుగఁగా. (విని) శుకయోగివర్యుండు— శుకమహర్షి శ్రేష్ఠుఁడు. (ఇట్లనియెను సత్రాజిత్తనువాఁడు సూర్యునకు) భక్తుండై — సేవకుఁడై. చెలిమిసేయన్ — స్నేహముచేయఁగా— సేవచేయఁగా ననుట. (సూర్యుండు) అతనివలనన్—ఆసత్రాజిత్తునెడల. సంతసించి—సంతోషించి. శమంతక మణిన్—శమంతకము అనుమణిని. (ఇచ్చెను ఆమణిని) కంఠంబున ధరియించి — మెడను వేసికొని. (సత్రాజిత్తుండు) భాస్కరునిభంగిన్ — సూర్యునివలె, భాసమానుండై — ప్రకాశించుచున్నవాఁడై. ద్వారకానగరంబునకున్ — ద్వారకాపట్టణమునకు. వచ్చినన్ — రాఁగా. జనులు— పట్టణములోని ప్రజలు. అతనిన్ — సత్రాజిత్తును, దూరంబునం జూచి — దూరమునందుండఁగాఁజూచి. మణి...దృష్టులై—మణి — ఆరత్నముయొక్క. ప్రభా—కాంతులయొక్క. పటల — సమూహములచేత. తిరోహిత—కప్పఁబడిన. దృష్టులై—చూపులు గలవారై. (సూర్యుండని) శంకించి—సందేహించి. (వచ్చి) హరికిన్—శ్రీకృష్ణునితో. ఇట్లనిరి—ఇట్లు చెప్పిరి.

తా॥ ఆపరీక్షిన్మహారాజు అడుగఁగా విన్నవాఁడై శుకమహాముని యిట్లు పలికెను, సత్రాజిత్తు అనువాఁడు సూర్యునికి భక్తుఁడై కొలువఁగా సూర్యుఁడు వానియెడల ప్రీతిగలవాఁడై, శమంతకము అను మణిని యిచ్చి పంపెను, ఆమణిని మెడనుధరించి సత్రాజిత్తుఁడు ద్వారకాపట్టణమునకు రాఁగా పట్టణపు ప్రజలందఱు దూరమున వచ్చునప్పుడుచూచి ఆమణివలని వెలుఁగులచేత కన్నులు మూఁతలుపడఁగా సూర్యుఁడేయని సందేహించి కృష్ణునియొద్దకు వచ్చి అతనితో ఇట్లు పలికిరని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ సూర్యునకుభక్తుండై చెలిమిసేయన్ — శ్లో॥బహూనాం జన్మనామంతే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే। వాసుదేవస్సర్వమితి సమహాత్మా సుదుర్లభః॥ అను గీతాప్రమాణముచేత బహుజన్మకృత సుకృతపరిపాకమువలన అద్యోగ్యమేను కామనాశర్మనిష్ఠుఁడనై చెడితి నేయని దుఃఖపడి సద్గురువులసన్నిధానమునఁ జేరి బ్రహ్మవిచారముచేయఁగా. సూర్యుండు శమంతకమణినిచ్చెన్ — ఆబ్రహ్మవిచారణవలన, శ్లో॥ మయ్యేవ సకలంజాతం మయి సర్వం ప్రతిష్ఠితం। మయి సర్వం లయం యాతి తద్బ్రహ్మాద్వయమస్మ్యహం॥ అను అపరోక్షజ్ఞానము గలిగెను. ఆమణిన్—ఆ అపరోక్షజ్ఞానమును. కంఠంబున ధరియించి—తనవిశుద్ధచక్రమున ధరించి. ద్వారకానగరంబునకు వచ్చినన్ — మనుష్యదేహధారులు సంచరించినట్లు సంచరించుచుండఁగా. జనులు—ప్రతియు క్తిఅనుభవములు లేని అజ్ఞానులు. దృష్టులై—వివేకములుగలవారై.

౮౩.—క॥ నారాయణ దామోదర। నీరజదళనేత్ర చక్రి ॥ నిఖిలేశ గదా
ధారణ గోవింద నమ। స్కారము యదుపుత్ర నిత్య ॥ కల్యాణ హరీ.

టీ॥ నారాయణ — మహాజలము స్థానముగా నుండునట్టి వటపత్రశాయీ. దామోదర—ప్రేలుచున్న వనమాలతోడి కడుపుమీఁది ప్రదేశముగలవాఁడా. నీరజదళనేత్ర—తామరరేకులవంటి పెద్దపెద్ద కన్నులుగలవాఁడా. చక్రి—చక్రమునుధరించినవాఁడా. నిఖిలేశ— సర్వేశ్వరుఁడా. గదాధారణ—గదను ధరించినవాఁడా. గోవింద— వేదములచేత తెలియఁబడువాఁడా. యదుపుత్ర — యదువంశమునందు జనించినవాఁడా. నిత్యకల్యాణ—మేలైన మేలుగలవాఁడా. హరీ — పాపపరిహారకుఁడా. నమస్కారము—నీకు మ్రొక్కు.

తా॥ వటపత్రశాయివై, కడుపుపై ప్రేలుచున్న వనమాలగలవాఁడవై, తామరరేకులవంటి కన్నులుగలవాఁడవై, చక్రమునుధరించినవాఁడవై, సర్వేశ్వరుఁడవై, గదాధరుఁడవై, వేదములచేతఁ దెలియఁబడువాఁడవై, ఎప్పుడును మేలైన మేలుగలవాఁడవై, ఎల్లపాపములను హరించువాఁడవై, ఒప్పునట్టి ఓయాదవోత్తమా! నీకు మ్రొక్కెదము అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ నారాయణ — విజ్ఞానమే స్థానముగఁ గలవాఁడా—విజ్ఞాన

మునఁ బ్రకాశించువాఁడా యనుట. (నారంవిజ్ఞానం తదయనమాశ్రయోయస్యసః నారాయణః) అని వ్యుత్పత్తి. శ్లో॥ సర్వత్రావస్థితో యస్మాత్ సర్వత్రావభాసతే । ఋక్షాణీవావభాసేత స్వచ్ఛేషు ప్రతిబింబవత్॥ అని ఆచార్యకృతాత్మబోధప్రకాశిక. లేక, నారములు—జలములు—అవ్యక్తాదితత్వములు — స్థావర జంగమజీవులు—అధిష్ఠానముగఁ గలవాఁడా క॥ నారములనఁగా జలములు। నీరయనము నాఁగ నెలవు శ్రీతిగ వానికి । నారములయనములగుటను । నారాయణుఁ డంద్రు జనులు నన్నుఁ గిరీటీ॥ అని భారతశాంతిపర్వము. దామోదర—దమము నెడి యుత్తమసాధనముచేత శ్రేష్ఠమైన మోక్షగతిని పొందువాఁడా—శ్రు॥ దమేన దాంతాః కిల్బిషమవధూన్వంతి దమేన బ్రహ్మచారిణస్సువరగచ్ఛం దమో భూతానాం దురాధర్షం దమే సర్వం ప్రతిష్ఠితం తస్మాద్దమః పరమం వదంతి ॥ అని—లేక, శ్లో॥ దామాని లోకనామాని తానియస్యోదరాంతరే। తేన దామోదరో దేవశ్శ్రీధరశ్శ్రీ సమాశ్రితః ॥ అని వ్యాసవచనము. దామములనఁగా లోకములు గనుక పదునాలుగులోకములును కడుపునందుఁ గలవాఁడా. ఆ॥ దమమునాఁగ నుత్తమధర్మ మెదకు। నలవరించి సద్గతిం జనార్ద్య జనము । దివియు భువియు నానదమమ కేజరిల్లు । నట్టులగుట దామోదరుఁ డంద్రు నన్ను ॥ అని భారతశాంతిపర్వము. లేక, బాల్యమున యశోదాదేవిచేత నడుమునఁ గట్టఁబడిన త్రాడుగలవాఁడా. శ్లో॥ తతోర్వర్ణ్యధ్యగతం బద్ధం దామ్నాగాఢంతథోదరే । తతశ్చదామోదరతాం సయయౌదామబంధనాత్ ॥ అని బ్రహ్మపురాణము. నీరజనేత్ర—హృదయకమలమందలి అష్టదళములయందు ధ్యానించు బ్రహ్మ నకు కన్నులుగాఁగలవాఁడా. చక్రీ—మనస్తత్త్వాత్మకమైన సుదర్శన చక్రమును ధరించినవాఁడా. లేక, సంసారచక్రమును ద్రిప్పువాఁడా. నిజలోక—విషయేంద్రియాధి దేవతామయములై బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర గ్రంథి సంజ్ఞలుగల త్రిలోకములను ప్రథమస్ఫురణ రూపముచేత ప్రకాశింపఁజేయుటకు పెంచుటకు త్రుంచుటకు దారుడైనవాఁడా. గదాధార—బుద్ధితత్త్వాత్మకమైన కౌమోదకియను గదను ధరించినవాఁడా. శ్లో॥ మనస్తత్త్వాత్మకంచక్రం బుద్ధితత్త్వాత్మికాంగదాం। ధారయన్ లోకరక్షార్థం యుక్తశ్చక్రగదాధరః ॥ అని విష్ణుసహస్రనామభాష్యము. గోవింద—వేదాంతమహావాక్యములచేతఁ దెలియఁ దగినవాఁడా—శ్లో॥ గోభిరేవయతోవేద్యో గోవిందస్సముదాహృతః॥ అని శ్రీవిష్ణుతిలకము. యదుపుత్ర — బ్రహ్మవేత్తలయందుఁ బుట్టువాఁడా—అపరోక్షజ్ఞానముగల బ్రహ్మవేత్తలకుఁ గనఁబడువాఁడా. నిత్యకల్యాణ — నిత్యమంగళమయిన మోక్షస్వరూపుఁడా. హరి—యాగభాగములను భుజించువాఁడా—ఆ॥ పరమ వరద లోకభావ నేశ్వర హృషీ। కేశ నామకములకేనదిత్త । యనియమతియనిట్టు లను యాగములభాగ । మాహరింతుఁగాన హరియనంద్రు ॥ అని భారతశాంతి. అష్టదళపద్మవివరణము సటీక సీతారామాంజనేయసంవాద ప్రథమాశ్వాసమున (౧౭౧) టవ పద్యమునఁ జూడుఁడు.

౨౮.—మ॥ దివిజాధీశ్వరు లిచ్చగింతురుగదా ✽ దేవేశ నిం జూడ యా
దవ వంశంబున గూఢమూర్తివి జగ ✽ త్ప్రాణుండవై యుండఁగా
భవదీయాకృతిఁ జూడ నేడదె రుచి ✽ ప్రచ్ఛన్న దిగ్భాగుఁడై
రవియో నీరజగర్భుఁడో యొకఁడు చే ✽ రవ్వచ్చె మార్గంబునన్.

టీ॥ దేవేశ — దేవతలకు నీశ్వరుఁడవైన యోస్వామీ. నిన్—నిన్ను. చూడన్—చూచుటకు. దివిజాధీశ్వరులు—దేవతాశ్రేష్ఠులు. ఇచ్చగింతురుగదా—కోరుదురుగదా. యాదవవంశంబునన్—యాదవకులమునందు. గూఢమూర్తివి — దాఁచఁబడిన స్వరూపముగలవాఁడవు. జగత్ప్రాణుండవై — లోకమునకు ప్రాణమువంటివాఁడవువై. (ఉండఁగా) భవదీయాకృతిన్—నీయాకారమును. చూడన్—చూచుటకు. (నేఁడు) అదె—అదిగో. రుచిప్రచ్ఛన్నదిగ్భాగుఁడై—తన వెలుఁగుచేత కప్పఁబడినదిక్ప్రదేశములుగలవాఁడై. రవియో—సూర్యుఁడో. నీరజగర్భుఁడో—బ్రహ్మయో. (ఒకఁడు) మార్గంబునన్—ఆదారిగుండ. చేరన్ వచ్చెన్—దగ్గఱవచ్చెను.

తా॥ దేవతలకు ప్రభువైనయో శ్రీకృష్ణమూర్తీ! దేవతాధిపతులైన యింద్రుఁడు మొదలగు వారు నిన్నుఁ జూడవచ్చుట సహజముకాఁబట్టి యిప్పుడు యాదవవంశమునందు స్వస్వరూపమును దాఁచి మనుష్యాకృతిలో నవతరించి లోకమునకు ప్రాణమువంటివాఁడవై యుండఁగా నిన్నుఁ జూచుటకై నేఁడు సూర్యుఁడో బ్రహ్మయో యొకదేవత తన వెలుఁగులు దిక్కులను ఆవరించుకొనుచుండఁగా అదిగో ఆదారిగుండ దగ్గఱ వచ్చుచున్నాఁడు అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ దేవేశ—బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర మహేశ్వర సదాశివులకు ప్రభువైనకృష్ణా. దివిజాధీశ్వరులు — బ్రహ్మవేత్తలు — దివువిజిగీషాస్వప్నకాంతిగతిషు, అనిధాతువుగనుక మహాప్రకాశముగల హృత్పుండరీకమునఁ బుట్టిన బ్రహ్మాకారవృత్తిని పరోక్షజ్ఞానమునకు ప్రభువులు అనఁగా, అట్టిజ్ఞానముగలవారు. యాదవవంశంబునన్—స్వరూపసాక్షాత్కారజ్ఞానముచేత బ్రహ్మత్వమును, ఆ జ్ఞానము లేకపోవుటచేత జీవత్వమును వహించునట్టి మనుష్యులయందు. గూఢమూర్తివి—కనఁబడకయున్న సచ్చిదానందరూప పరబ్రహ్మవు. (ఏకో దేవో భూతేషు గూఢాత్మా న ప్రకాశత ఇతి శ్రుతిః) జగత్ప్రాణుండవు — నిద్రయనెడు ప్రళయమున లయించిన స్థూలశరీరమనెడు జగత్తును నేననెడు జ్ఞప్తిచేత బ్రతికించి రక్షించువాఁడవు.

వ॥ అనియిట్లు పలికిన మూఢజనులం జూచి గోవిందుండు నగి మణిసమేతుండైన సత్రాజిత్తుండు
గాని సూర్యుండుగాఁడని పలికె నంత సత్రాజిత్తుండు శ్రీయుతుండై మంగళాచార సంబారి
తంబైన తనగృహంబునకుంజని మహీసురులచేత నిజదేవతామందిరంబున నమ్మణి శ్రేష్ఠంబు
ప్రవేశంబు సేయించె నది ప్రతిదినంబు నెనిమిది బారువుల సువర్ణంబు లొసంగుచుండు.

టీ॥ (అనియిట్లుపలికిన) మూఢజనులకు — తెలివిమాలినమనుష్యులను. (చూచి) గోవిందుండు — కృష్ణుఁడు. నగి — నవ్వి. మణిసమేతుండైనసత్రాజిత్తుండుగాని — శమంతకమణితోడవచ్చుసత్రాజిత్తుఁడుగాని. (సూర్యుండుగాఁడు) అనిపలికెను — అనిచెప్పెను. అంతన్ — అంతట. (సత్రాజిత్తుండు) శ్రీయుతంబై — కలిమితోఁగూడుకొన్నదై. మంగళాచారసంచారితంబైన — శుభకార్యములు నడుపఁబడునదియైన. తనగృహంబునకున్ — తనయింటికి. చని — పోయి. మహీసురులచేతన్ — బ్రాహ్మణులచేత. నిజదేవతా మందిరంబునన్ — తన దేవునియింటిలో. అమ్మణిశ్రేష్ఠంబు — అశ్రేష్ఠమయిన మణిని. ప్రవేశంబుసేయించెన్ — ప్రవేశపెట్టెను. అది — అరత్నము. ప్రతిదినంబును — దినదినమును. (ఎనిమిదిబారువుల) సువర్ణంబులు — బంగారును. ఓసంగుచుండున్ — ఇచ్చుచుండును.

తా॥ ఇట్లుపలికిన తెలివిమాలిన పురజనులనుజూచినవ్వి అవచ్చువాఁడు శమంతకమణితో వచ్చు సత్రాజిత్తుఁడుగాని సూర్యుఁడు గాఁడు అనిచెప్పెను. అంతట సత్రాజిత్తుఁడుసకలసంపదలు గలిగి శుభకార్యములు చేయఁబడుచున్న తనయింటికిపోయి బ్రాహ్మణుల గుంత అమణిని తనదేవునియింటిలో పెట్టించెను అరత్నము ప్రతిదినము ఎనిమిదిబారువుల బంగారును ఇచ్చుచుండును అని తా.

వి శే షా ర్థ ము.

టీ॥ శ్రీయుతంబై — అమానిత్వాది సకలసుగుణసంపదతోఁగూడినదై. మంగళాచార సంచారితంబైన — తనకు సంతోషమును గలిగించుచున్న సకలేంద్రియప్రవర్తనలుగలదైన — అనఁగా, సకలేంద్రియప్రవర్తనములును చిన్మయములుగానే యుండెననుట. మహీసురులచేతన్ — బ్రహ్మవేత్తలచేత. తనగృహంబునకున్ — శరీరమనెడు గృహమునందలి. నిజదేవతామందిరంబునన్ — తన హృదయకమలమందు. అమ్మణిశ్రేష్ఠంబుప్రవేశంబుసేయించెన్ — బ్రహ్మైవాహమనెడి అపరోక్షజ్ఞానమునుండఁజేసెను — బ్రహ్మవేత్తల సదుపదేశముచేత (బ్రహ్మైవాహమిదంజగచ్చసకలం చిన్మాత్రవిస్తారితమను) విజ్ఞానమును తనయందు స్థిరపఱచుకొనెననుట. ప్రతిదినంబు — ఎల్లప్పుడును. ఎనిమిదిబారువుల సువర్ణంబులొసంగుచుండున్ — అష్టప్రకృతులను బ్రహ్మమయముచేయను విజ్ఞానమును గలిగించుచుండును. సువర్ణము — పరబ్రహ్మము.

౪౫.—క॥ ఏరాజేలెడు వసుమతి । నారత్నము పూజ్యమాన ॥ మగు నక్కడ రో
గారిష్ట సర్ప మాయిక । మారీ దుర్భిక్ష భయము ॥ మాను నరేంద్రా.

టీ॥ నరేంద్రా — రాజా. అరత్నము — అశమంతకమణి. ఏరాజేలెడు వసుమతిన్ — ఏరాజు పాలించునట్టి భూమియందు. పూజ్యమానమగున్ — పూజింపఁబడుచుండునో. అక్కడన్ — అభూమియందు. రోగ భయము — రోగ — వ్యాధులు. అరిష్ట — పీడలు. సర్ప — పాములు. మాయిక — వంచకులు. మారి — క్షుద్రశక్తులు. దుర్భిక్ష — కఱవు. భయము — వీనివలనిభీతి. మానున్ — తొలఁగును.

తా॥ ఓరాజా! ఈశమంతమణి యేరాజుదేశములో పూజింపఁబడుచుండునో ఆదేశములో వ్యాధులు నానావిధపీడలు పాములు వంచకులు క్షుద్రశక్తులు కఱవు మొదలగువానివలని భయము లేకపోవునని తాత్పర్యము.

వి శే షా ర్థ ము.

టీ॥ ఏరాజేలెడువసుమతిన్ — రాజర్షిర్వా అనిభాగవతుగనుకసకలజన్మములలో శ్రేష్ఠమైన మనుష్యజన్మమెత్తిన యెవనిహృదయకమలమందు. ఆరత్నముపూజ్యమానమగున్ — బ్రహ్మైవాహమనెడి అపరోక్షజ్ఞానము చెదరకుండ స్థిరపడియుండునో. అక్కడన్ — అహృదయమందు. రోగారిష్టసర్పమాయికమారీదుర్భిక్షభయము — రోగములు మొదలైనవానివలనిసర్వభయములును. మానున్ — వదలును. సకలదుఃఖములును వానిని అంటవనుట — శ్లో॥ ప్రజ్వలత్పావకావృతపర్వతంబు । నాశ్రయించునె మృగవిహంగాదికములు । బ్రహ్మమయుఁడై ప్రకాశించుబ్రహ్మవిదుని । నంటునే పుణ్య పాపంబు లెంచజూడ॥ ఆ॥ బహుళసంకటములు ప్రాప్తంబులైనపోఁ । దల్లడింపఁడాత్మతత్వవిదుఁడు। వాయుశీతవహ్ని వర్షాతపంబుల। కింపుడైనగిరి చలించనట్లు॥ అని సీతారామాంజనేయసంవాదము.

——(*) సత్రాజిత్తుతమ్ముఁడైన ప్రసేనుఁడు వేఁటాడఁబోయి సింహముచే నడవిలోఁ జచ్చుట. (*)——

ప్రసేనుఁడు.

క॥ అమ్మణిఁదాయాదవ విభునకు। నిమ్మని హరియడుగ వాతఁ ॥ డీక ధనేచ్ఛన్ । బొమ్మని పంకెనుజక్రిని। నిమ్మణి యాతన్న మీఁద ॥ నేమానసుచున్.

టీ॥ హరి — కృష్ణుఁడు. అమ్మణిన్ — అరత్నమును. యాదవవిభునకున్ — యాదవులకురాజైన ఉగ్రసేనునికి. (ఇమ్మనియడుగ) అతఁడు — అసత్రాజిత్తుఁడు. ధనేచ్ఛన్ — ద్రవ్యాసక్తి

చేత. ఇమ్మని = ఆరత్నము. ఈకున్నన్ = ఇయ్యనిపక్షమున. మీఁదన్ = పిమ్మట. ఏమౌను—ఏమిచెడుపు అగును. అనుచున్—అని. ఈకి—రత్నమును ఇయ్యక. చక్రికిన్ = కృష్ణుని. పొమ్మనిపలికెన్ — ఇయ్యను పొమ్మని చెప్పెను.

తా॥ కృష్ణుఁడు ఆరత్నమును ఉగ్రసేనునికి ఇమ్మని అడుగఁగా ఇతనికి ఇయ్యకపోయిన రాఁగలచెఱుపును రానిమ్మని కృష్ణునిని నీకు నేను రత్నమును ఇయ్యను పొమ్మనెను అని తాత్పర్యము.

౫౧.—చ॥ అడరెడువేడ్కఁ గంఠమున ✱ నమ్మణిఁదాల్చి ప్రసేనుఁ డొక్కనా
డడవికి ఘోరవన్యమృగ ✱ యాంకతి నేగిన వానిఁజంపి పైఁ
బడి మణిఁగొంచు నొక్కహరి ✱ పాఱఁగ దాని వధించి డాసి యే
ర్పడఁగను జాంబవంతుఁడు ప్ర ✱ భాత్తదిగంతము నాశమంతమున్.

టీ॥ ఒక్కనాడు = ఒకదినము. అడరెడువేడ్కన్ = అతిశయించుచున్న కుతూహలముతో. అమ్మణిన్—ఆరత్నమును. (ప్రసేనుఁడు) కంఠమునన్—మెడను. తాల్చి—ధరించి. ఘోరవన్యమృగయాంకతిన్—భయంకరములైన అడవిమృగములవేఁటయందు ఆసక్తిచేత అడవికిన్ = అరణ్యమునకు. ఏగినన్—పోఁగా. ఒక్కహరి—ఒక సింహము. పైఁబడి = మీఁదఁబడి. వానిన్—ఆప్రసేనుని. (చంపి) మణిన్ = రత్నమును. కొంచున్ = తీసుకొని. పాఱఁగన్—పరుగెత్తఁగా. (జాంబవంతుఁడు) దానిన్—ఆసింహమును. డాసి—సమీపించి. వధించి—చంపి. ఏర్పడఁగన్—తెలియఁబడునట్లుగా. ప్రభాత్తదిగంతమున్—ప్రభా—కాంతులచేత. ఆత్త—పొందఁబడిన. దిగంతమున్—దిక్కులయొక్కకొనలుగల. ఆశమంతమున్—ఆశమంతకమణిని. (కని) అని మీఁదికన్వయము.

తా॥ ఒకనాడు సత్రాజిత్తు తమ్ముఁడైన ప్రసేనుఁడనువాఁడు మిక్కిలి కుతూహలముతో ఆమణిని మెడను ధరించుకొని భయంకరములయిన అడవి మృగములవేఁటాడ ఇచ్ఛచేత అడవికిపోఁగా ఒక సింహము వానినిజంపి ఆరత్నమును ఎత్తుకొనిపఱుగెత్తెను ఆసింహమును జాంబవంతుఁడు చూచి కదియఁబోయి చంపి దిక్కుల కొనల వఱకు వ్యాపించుచున్న కాంతులు కలిగిన శమంతకమణిని చూచి అని తాత్పర్యము.

వి శే షా ర్థ ము.

టీ॥ ప్రసేనుఁడు = రాగద్వేషాది దుర్వృత్తులనెడు సేనలుగల అహంకారుఁడు. ఘోరవన్యమృగయారతిన్ = తొలుత సుఖకరములై పిమ్మట భయంకరములుగా తోఁచునట్టి విషయానుభవముల యందు ఆసక్తిగలిగి. అడవికేగినన్ = సంసారారణ్యమునఁ బ్రవేశింపఁగానే. హరి—మృత్యువనెడిసింహము. జాంబవంతుఁడు—బ్రహ్మవేత్త—జంబూసంబంధమైనది జాంబవము. అనఁగా, సువర్ణము—పరబ్రహ్మమనుట. అది తనయందుఁగలవాఁడు జాంబవంతుఁడు. దాని డాసివధించి—ఆమృత్యువును గెల్చి.

౫౨.—క॥ కనిజాంబవంతుఁడామణిఁ । గొనిపోయిసమీపశైల ✱ గుహఁజొచ్చి ముదం
బునఁ దనకూరిమి సుతకును । ఘనకేళీ కందుకంబు ✱ గాఁ జేసె నృపా.

టీ॥ నృపా—రాజా. కని—చూచి. (జాంబవంతుఁడు) ఆమణిన్—ఆరత్నమును. కొనిపోయి = తీసికొనిపోయి. సమీపశైలగుహన్—అచటికి దాపుననున్న పర్వతబిలమందు. చొచ్చి—ప్రవేశించి. ముదంబునన్—సంతోషముతో. తనకూరిమిసుతకున్—తన ప్రియపుత్రికకు. ఘనకేళీకందుకంబుగాన్—ఘనమైన ఆడుకొను చెండుగా. (చేసెను)

తా॥ ఓరాజా! అట్లు జాంబవంతుఁడు ఆరత్నమునుజూచి తీసికొనిపోయి అచ్చటికి సమీపమునందున్న కొండగుహలో ప్రవేశించి అందున్న తనముద్దులకూఁతునకు ఆడుకొనుబంతిగా చేసియుంచెనని తా.

వి శే షా ర్థ ము.

టీ॥ సమీపశైలగుహఁజొచ్చి—అజ్ఞానులకుదూరమందును, జ్ఞానులకు దగ్గఱనున్న అంతరహృదయమనెడు గుహలోఁ బ్రవేశించి. శ్రు॥ యోవేదనిహితంగుహాయాం పరమేవ్యోమన్ ॥ అని యుపనిషత్తు. సుతకున్—తనయందుఁబుట్టిన ముక్తియనెడు కొమార్తకు.

౫౩.—వ॥ అంత సత్రాజిత్తుండు తన సహోదరుండయిన ప్రసేనునిం గానక దుఃఖించుచు.

టీ॥ అంతన్—అంతట. (సత్రాజిత్తుండు) తనసహోదరుండు—తనతోఁబుట్టినవాఁడు. అయినప్రసేనునిన్ = అయినట్టి ప్రసేనుని. కానక = చూడనేరక. దుఃఖించుచున్ = దుఃఖపడుచు. తా॥ పిమ్మట సత్రాజిత్తుఁడు ప్రసేనునిగానక దుఃఖించుచునుఅనితా.

౫౪.—మ॥ మణి కంఠంబునఁ దాల్చి నేడడవిలో ✱ మావాఁడు వర్తింపఁగా
మణికై పట్టి వధించినాఁడు హరికిన్ ✱ మర్యాద లేదంచు మూ
ఢుఁడుముం జేయఁగ జానిదూషణముఁ గం ✱ స ధ్వంసి యాలించి యే
త్రణముల్ నాకొడ లేదు నింద గలిగెన్ ✱ వారించు టేరీతిరో.

టీ॥ మావాఁడు—మాతమ్ముఁడు. మణి = రత్నమును. కంఠంబునన్—మెడను. తాల్చి—ధరించి. (నేడు అడవిలో) వర్తింపఁగా—మెలఁగుచుండఁగా. మణికై—రత్నముకొఱకు. పట్టివధించినాఁడు—పట్టుకొనిచంపినాఁడు. హరికిన్—కృష్ణునికి. మర్యాద లేదు—క్రమము

లేదు. అంచున్—అని. దూషణముం జేయఁగన్ — దూషింపఁగా. వానిదూషణమున్—వానిదూషించుటను—వాఁడుదూఱుటను. కంస ధ్వంసి—కంసునిచంపినవాఁడైన. (కృష్ణుఁడు) ఆలించి — విని. విప్ర ణయమున్ — ఏదోషమును. నాయెడ లేదు — నాయందు లేదు. నింద గలిగెన్—అపదూఱుగలిగెను. వారించుట—ఈనిందను తొలఁగించు కొనుట. ఏరీతియో—ఏవిధమో.

తా॥ ప్రసేనుఁడు శమంతకమణిని మెడను ధరించి అడవిలో తిరుగుచుండఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు వానిని జంపి రత్నమును అపహ రించెను ఇతఁడు ఎంతఆక్రమస్థుఁడో చూడుఁడులని సత్రాజిత్తుఁడు అల్లరిచేయఁగా కృష్ణుఁడు విని నేను ఏపాపమును ఎఱుఁగినట్లుం డఁగా లేని అపదూఱు నాయందు సత్రాజిత్తు మోపినాఁడుఈనింద యెట్లు తప్పించుకొవచ్చునని ఆలోచించెనగాక. వ॥అనివితర్కించి.

(*) శ్రీకృష్ణుఁడు లోకాపవాద నివృత్తికొఱకు శమంతకమణిఁ దెచ్చుట. (*)

౫౫.—మ॥ తనవారెల్లఁ బ్రసేను జాడఁ దెలుపం * దర్కించుచున్ వచ్చి త
ద్వనవీథిం గని నేలఁ గూలిన మహా * శ్వంబుం బ్రసేనుం బ్రసే
నుని హింసించిన సింహమున్ మృగపతిన్ * నొప్పించి ఖండించి చే
గిన భల్లూకము చొచ్చియున్న గుహయుం * గృష్ణుండు రోచిష్ణుఁడై.

టీ॥ కృష్ణుండు—శ్రీకృష్ణుఁడు. రోచిష్ణుఁడై—ప్రకాశించుస్వభా వముగలవాఁడై — నిందను పోఁగొట్టుకోఁ దలఁచినవాఁడై. తన వారెల్లన్—తనకుఁగావలసినవారందఱు. ప్రసేనుజాడన్ — ప్రసే నుఁడు పోయినమార్గమును. తెలుపన్—తెలియఁజేయఁగా. తర్కిం చుచున్—విచారించుచు. (వచ్చి) తద్వనవీథిన్ — ఆయడవిత్రోవ యందు. నేలఁగూలినమహాశ్వంబున్ — నేలఁబడియున్న పెద్దగుఱ్ఱ మును. (ప్రసేనుని) ప్రసేనునిహింసించినసింహమున్ — ఆప్రసేనునిఁ జంపినసింహమును. మృగపతిన్—ఆసింహమును. నొప్పించి—బాధించి. ఖండించి—చంపి. ఏగినభల్లూకముచొచ్చియున్నగుహయున్—పోయి నట్టియెలుఁగుగొడ్డుపోయి ప్రవేశించినగుహను. కనెన్—చూచెను.

తా॥ అంతట శ్రీకృష్ణమూర్తి అనిందను పోఁగొట్టుకోఁదలఁచిన వాఁడై తనకు కావలసినవారైన జనులవలన ప్రసేనుఁడు పోయిన జాడ తెలిసికొని పోయి ఆయడవిలో చచ్చిపడియున్న ప్రసేనుని వాని గుఱ్ఱమును జూచి వెంటనే ఆప్రసేనునిఁ జంపిన సింహమును సింహమునుజంపినయెలుఁగుగొడ్డు ప్రవేశించినగుహనుజూచెననితా.

విశేషార్థము.

టీ॥ తనవారెల్లన్ — బ్రహ్మచిత్తులందఱును. ప్రసేనుజాడన్— ద్వైతవృత్తిగల అహంకారునినడువడినంతయును. మహాశ్వంబున్— రాగ ద్వేష కామ క్రోధములనెడు నాలుగు కాళ్లుగల మనస్సనెడు గుఱ్ఱమును. ప్రసేనున్—మనస నెడు గుఱ్ఱము నెక్కి విషయాభిలాష గలిగి సంసారారణ్యములోఁ బ్రవేశించి మృత్యువనెడు సింహము చేతఁ బట్టింపఁబడి అధోగతిపాలైన అహంకారుని.

వ॥ కని తనవెంట నంటివచ్చిన ప్రజనెల్ల గుహాముఖంబున విడిచి సాహసంబున మహానుభావుండైన హరి నిరం
తర నీరంధ్ర నిబిడాంధకార బంధురంబై విశాలంబైన గుహాంతరాళంబు సొచ్చి చని యక్కడ నొక్క
బాలిక కెదుర దర్శనీయ కేళికందుకంబుగా వ్రేలంగట్టిన యమ్మణి శ్రేష్ఠంబుఁ గని హరింప నిశ్చయించి.

టీ॥ కని — చూచి. తనవెంటనంటివచ్చినప్రజనెల్లన్ — తన్ను వెంబడించివచ్చినజనులనందఱను. గుహాముఖంబునన్—గుహవాకిట, (విడిచి) సాహసంబునన్ — తెగువతో. మహానుభావుండైనహరి— గొప్పమహిమగలవాఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు. నిరంత..రై—నిరంతరము— ఎడములేక. నీరంధ్ర—దట్టముగా. నిబిడ—నిండుకొన్న. అంధకార—చీఁకటిచేత, బంధురంబై—ఒప్పుచున్నదై. విశాలంబైన—విరివిగలదైన.

గుహాంతరాళంబు—గుహలోపలిభాగమును. చొచ్చి — ప్రవేశించి. చనియెడు. అక్కడన్—అగుహలోపల. ఒక్కబాలికకెదురన్— ఒక అందమైనబిడ్డయెదుట. దర్శనీయకేళికందుకంబుగాన్ — చూడఁదగిన వినోదపుబంతిగా. ప్రేలంగట్టిన — ప్రేలాడఁగట్టిన. అమ్మణి శ్రేష్ఠంబున్—శ్రేష్ఠమైనఆమణిని. (కని) హరింపన్—తీసికొనుటకు. నిశ్చయించి—నిశ్చయముచేసికొన్నవాఁడై.

తా॥ చూచి మహానుభావుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు తనవెంట వచ్చిన వారినెల్లను అగుహవాకిటనే నిలిపి మిక్కిలి తెగువతో దట్టమయిన చీఁకటిచేత అంతట కప్పఁబడియుండెడిదియు ఎటువారికిని భయంకరమైన యగుహలో తాను ప్రవేశించి పోయి అలోపల ఒక అందమైనబిడ్డయెదుట వినోదముగా చెండు ప్రేలఁగట్టినట్టు కట్టఁబడియున్న శమంతకమణినిజూచి దానినితీసికోవలెనని నిశ్చయించుకొన్నవాఁడై అని తాత్పర్యము.

౫౬.—క॥ మెల్లనఁ బదము లిడుచు యదు । వల్లభుఁ డాబాలకడకు ✽ వచ్చిన గుండెల్
జల్లనఁగఁజూచి కంపము । మొల్లంబుగ దాని దాది ✽ మొఱవెట్టె నృపా.

టీ॥ నృపా—రాజా. యదువల్లభుఁడు—కృష్ణుఁడు. మెల్లనన్—తిన్నగా. పదములు—అడుగులు. ఇడుచున్ — పెట్టుచు. ఆబాలకడకున్—అబిడ్డదగ్గఱకు.వచ్చినన్—రాఁగా. దానిదాది—అబిడ్డను పాలిచ్చునట్టి ఆఁడుది. గుండెలు—హృదయము. జల్లనఁగన్—భీతిల్లఁగా. (చూచి) కంపము — వణఁకు. మొల్లంబుగన్ — అధికము కాఁగా. మొఱవెట్టెన్—మొఱ్ఱోయని అఱచెను.

తా॥ ఓరాజా' శ్రీకృష్ణమూర్తి చప్పుడుగాకుండ అడుగు మెల్ల మెల్లగా ఎత్తి పెట్టుచు అబిడ్డ దాపునకు రాఁగా దానిదాది చూచి గుండెలు అదరఁగా దేహము గడగడ వణఁకఁగా మొఱ్ఱో యని అఱచెనని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ యదువల్లభుఁడు — బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁడు. మెల్లనపదము లిడుచున్ — శబ్దస్పర్శ విచారణ తనుమానసి సత్త్వాపత్తి సంసక్తి నామిక పదార్థభావన అనెడుభూమికలను క్రమముగ పొందుచు. అబాలకడకున్—మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములనెడునాలుగుకాళ్లను నిర్మలాంతఃకరణమనెడు పైపలకయును, సత్వగుణ రజోగుణతమోగుణ సమావస్థలనెడు నాలుగుగోలుసులును, బ్రహ్మమనెడి ఆధారదారువునుగల తొట్లమంచమునందు నున్న తురీయస్థితి గల ముక్తియనెడుకన్యవద్దకు. దానిదాదిమొఱవెట్టెన్—అముక్తికాంతనుకాపకుంత రక్షించునట్టి అపరోక్షజ్ఞానము వృత్తిజ్ఞానరూపముగ వెలువడివచ్చెను. రణము—బ్రహ్మవిచారము.

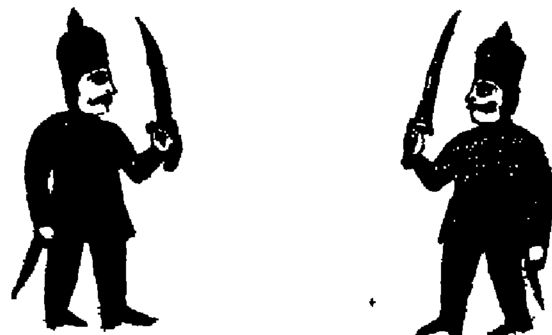
——(✽) జాంబవంతుఁడు కృష్ణునితో పోరుట. (✽)——

వ॥ అంత నాధ్వని విని బలవంతుండైన జాంబవంతుండు వచ్చి తనస్వామియని యెఱుంగక ప్రాకృత పురుషుండని తలంచి కృష్ణునితో రణంబుచేసె నందు.

టీ॥ అంతన్—అప్పుడు. అధ్వనిన్—అమొఱచప్పుడు. (విని) బలవంతుండైన—మిక్కిలిబలముగలవాఁడైన(జాంబవంతుండువచ్చి) తనస్వామియని—తనయేలినవాఁడని.ఎఱుంగక—తెలియక.ప్రాకృత పురుషుండు—సామాన్యమనుష్యుఁడు. అనితలంచి—అనియెంచి. అందున్—అగుహయందు. కృష్ణునితోన్ — శ్రీకృష్ణమూర్తితో. రణంబుచేసెన్—యుద్ధముచేసెను.

తా॥ అప్పుడు అదాది మొఱను విని మిగుల బలవంతుఁడైన జాంబవంతుఁడు వచ్చి చూచి అతఁడు తన యేలినవాఁడని తెలియక సామాన్యమనుష్యుఁడు అను తలఁపుచేత అగుహలోనే శ్రీకృష్ణునితో యుద్ధము చేసెనని తాత్పర్యము.

క॥ పలలమునకుఁ బోరెడు డే
గలక్రియ శస్త్రములఁ దరులఁ ✽ గరముల విజయే-
చ్ఛల నిరువదిరేయినిబవలు ది
నములు పోరిరి నగచరేంద్ర ✽ ముఖ్యుఁడు హరియున్.

టీ॥ పలలమునకున్—మాంసముకొఱకు.పోరెడుడేగలక్రియన్—పోరాడునట్టిడేగలవలెను. నగచరేంద్రముఖ్యుఁడున్—జాంబవంతుఁడును. హరియున్ — కృష్ణుఁడును. శస్త్రములన్ — కత్తులచేతను. తరులన్—వృక్షములచేతను. కరములన్ — చేతులచేతను. విజయేచ్ఛలన్—గెలుపునకైనకోరికలచేత. ([illegible]) పోరిరి—యుద్ధముచేసిరి.

తా॥ ఆజాంబవంతుఁడును కృష్ణుఁడును మాంసమునకై పోట్లాడు జగలవలెనే శమంతకమణికై కత్తులు వృక్షములు చేతులును సాధనములుగా ఇరువది యెనిమిది దినములు పోరాడిరి అని తా.

విశేషార్థము.

టీ॥ నగచరేంద్రముఖ్యుఁడుడున్ — బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠులలో శ్రేష్ఠుఁడైన జాంబవంతుఁడు. గిమ్ముగతౌ అను ధాతువునుపట్టి. గ—జనన మరణాదులను పొందునది. న—లేనిదిఅనిఅర్థముగనుక నగ అనఁగా జననమరణాములు లేనిది—పరబ్రహ్మము. (దానియందు) చరులు—తిరుగు వారిలో—అనఁగా, బ్రహ్మనిష్ఠగలవారిలో. ఇంద్రముఖ్యుఁడున్—మిగుల శ్రేష్ఠుఁడు. హరియున్—శ్లో॥ మయ్యేవసకలంజాతం మయి సర్వంప్రతిష్ఠితం । మయిసర్వం లయంయాతి తద్బ్రహ్మాద్వయ మస్మ్యహం॥ అను ప్రమాణమునుపట్టి, సర్వమును తనయందులయం చేసికొనియుండు కృష్ణబ్రహ్మమును—బ్రహ్మవేత్తలిరువురును ఐదారు మహావాక్యములనెడు సాధనములచేత అష్టావింశతి దినములు బ్రహ్మవిచారముచేసిరి. పిడుఁగన్—పూర్వోక్తములుకాఁగా—

౬౦.—క॥ అడిదములు దరులు విఱిగిన । బెడిదములగు మగతనములఁ ✽ బిఱుతివక వడిన్
పిడుగుల వడుపునఁ బడియెడి । పిడికిటి పోటులను గలనఁ ✽ బెరసి రిరువురున్.

టీ॥ ఇరువురున్ — ఆయిద్దఱును. అడిదములు — కత్తులును. తరులు—వృక్షములును. (విఱిగిన) బెడిదములకు—కఠినములైన. మగతనములన్—శూరత్వములచేతను. పిఱుతివక—వెనుదీయక. వడిన్—వేగముతో. పిడుగులవడుపునన్—పిడుగులవలె. పడియెడి—పడునట్టి. పిడికిటిపోటులన్ — పిడికిళ్లఁబొడుచుటచేత. కలనన్—యుద్ధమునందు బెరసిరి — తలపడిరి — మహాయుద్ధముచేసిరనుట.

తా॥ కృష్ణ జాంబవంతు లిద్దఱును కత్తులు వృక్షములు విఱిగి ఉపయోగింపకపోయినను తక్కువగాని పరాక్రమములచేత ఒకరి నొకరు పొడుచుకొను పోటులు పిడుగులు పడునట్టు తోఁచు చుండఁగా పోరాడిరని తాత్పర్యము.

౬౧.—శా॥ స్పష్టాహంకృతు లుల్లసిల్ల హరియున్ ✽ భల్లూకలోకేశుఁడున్
ముష్టాముష్టి నహర్నిశంబు జయస ✽ మ్మోహంబులం బోరుచోఁ
బుష్టిం బాసి ముకుందముష్టి హతులన్ ✽ బూర్ణశ్రమోపేతుఁడై
పిష్టాంగోరు శరీరుఁడై యతఁడు దా ✽ భీతాత్ముఁడై యిట్లనెన్.

టీ॥ హరియున్—కృష్ణుఁడును. భల్లూకలోకేశుఁడున్—ఎలుఁగుబంట్లకు రాజైన జాంబవంతుఁడును. స్పష్టాహంకృతులు — చక్కఁగాఁ దెలియఁబడునట్టి అహంకారములు. ఉల్లసిల్లన్ — ప్రకాశింపఁగా. ముష్టాముష్టిన్ — పిడికిటిపోట్లాటలచేత. అహర్నిశంబు — అహోరాత్రులు—పగళ్లురాత్రులును. జయసమ్మోహంబులన్—జయముపొందవలెనను ఇచ్ఛలచేత. పోరుచోన్ — పోరాడునపుడు. ముకుందముష్టిహతులన్ — కృష్ణుని పిడికిటిపోట్లచేత. పుష్టింబాసి — బలము తొలఁగి. పూర్ణశ్రమోపేతుఁడై — నిండుబడలికతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై. పిష్టాంగోరుశరీరుఁడై—పిష్ట—పిండిగాఁజేయఁబడిన. అంగ—మూఁపులును ఉరు—పెద్దదయిన. శరీరుఁడై—దేహముగలవాఁడునై. అతఁడు—జాంబవంతుఁడు. తాన్—తాను. భీతాత్ముఁడై—భయమును పొందిన మనసుగలవాఁడై. ఇట్లనెన్—ఇట్లు పలికెను.

తా॥ కృష్ణ జాంబవంతు లిద్దఱును ఒకరినొకరు పిడికిళ్లతోఁ బొడుచుటలచేత అహంకారములు అతిశయింపఁగా రేయింబగళ్లు ఎడతెగక పోరాడునపుడు జాంబవంతుఁడు కృష్ణునిపిడిగ్రుద్దులచే దేహబలముతగ్గఁగా మిక్కిలిబడలికనొందినవాఁడును పిండిపిండిగా నలియఁగొట్టఁబడిన మూఁపులును తక్కినశరీరమును గలవాఁడునై భయపడి కృష్ణునిఁజూచి యిట్లు మందలించెనని తాత్పర్యము.

(✽) జాంబవంతుఁడు శ్రీకృష్ణమూర్తిని పొగడి పుత్త్రికను మణిని సమర్పించుట. (✽)

వ॥ దేవా నిన్ను పురాణపురుషు నధీశ్వరుండైన విష్ణుం బ్రభవిష్ణుంగా నెఱుంగుదు, సర్వభూతంబులకుం బ్రాణ ప్రతాప ధైర్య బలంబులునీవ, విశ్వంబునకు సర్గ స్థితి లయంబుల నెవ్వ రాచరింతురు వారికి సర్గ స్థితి లయంబులఁ జేయు నీశ్వరుండవు నీవ, యాత్మకుం బరమాత్మవు నీవ యని మఱియును.

టీ॥ దేవా — స్వయంప్రకాశుఁడవయిన ఓస్వామీ. పురాణపురుషున్ — ప్రాఁతపురుషుఁడును — అనఁగా, పంచబ్రహ్మలకును ముందున్నవాఁడనుట. అధీశ్వరుండైన—పంచబ్రహ్మలను పుట్టించి పెంచ త్రుంచ నేరచినవాఁడైన. విష్ణున్ — అంతర్బహిఃపూర్ణుఁడైన పరబ్రహ్మముగాను. ప్రభవిష్ణుంగాన్—సర్వమునుసృజింపుచు కర్తనుగా (నిన్ను) ఎఱుంగుదున్—తెలిసికొందును. సర్వభూతంబులకున్—సర్వ ప్రాణులకును. ప్రాణప్రతాపధైర్యబలంబులు — ప్రాణము ప్రతాప

జాంబవతి. జాంబవంతుఁడు.

వము ధైర్యము బలము అనునవి. నీవ—నీవే. విశ్వంబునకుఁ—ప్రణవ రూప ప్రపంచమునకు. సర్గస్థితిలయంబులఁ—సృజించుటరక్షించుట నాశముచేయుట అనువానిని. ఎవ్వరాచరింతురు — ఏబ్రహ్మ విష్ణు రుద్రులు చేయుదురో. వారికిఁ—ఆబ్రహ్మ విష్ణు రుద్రులకు. సర్గస్థితి లయంబులఁ—సృష్టి స్థితి లయములను. చేయనీశ్వరుండవు—చేయు నట్టికర్తవు. నీవ—నీవే. ఆత్మకుఁ—ప్రత్యగాత్మకు. పరమాత్మవు—ఉపాస్యుఁడవైన పరబ్రహ్మమవు. నీవ—నీవే. (అని మఱియును)

తా॥ ఓస్వామీ! నీవు పురాతనపురుషుఁడవు, సర్వమునకు నధీశ్వరుఁడైనవిష్ణుఁడవు, సర్వమునుసృజించు స్వభావముగలవాఁడవు, నైననిన్ను తెలుఁగుదును, ఎల్లప్రాణులకు ప్రతాపమును ధైర్యమును బలమును నీవే, సర్వప్రపంచమును పుట్టించుటకును పెంచుటకును నాశము చేయుటకును కర్తలైన త్రిమూర్తులను పుట్టింపను పెంపను నాశము చేయను కర్తవు నీవే, ప్రత్యగాత్మకు ప్రాపకుఁడవైన పరబ్రహ్మవును నీవే, అని తాత్పర్యము.

౬౩.—సీ॥ బాణాగ్ని నెవ్వఁడు * పఱపి పయోరాశి - నింకించి బంధించి * యేపు మాపెఁ
బరఁగ నెవ్వఁడు ప్రతా * ప ప్రభారాశిచే - దానవ గర్వాంధ * తమస మడఁచెఁ
గంజాతములు ద్రెంచు * కరిభంగి నెవ్వఁడు - దశకంఠుకంఠ బృం * దములు ద్రుంచె
నాచంద్రసూర్యమై * యమరు లంకారాజ్య - మునకు నెవ్వఁడు విభీ * షణుని నిలిపె
తే॥ నన్ను నేలిన లోకాధి * నాథుఁ డెవ్వఁ । డంచితోదార కరుణా ర * సాబ్ధి యెవ్వఁ
డాతఁడవు నీవకావె మ * హాత్మ నేఁడు । మాఱుపడి యెగ్గు చేసితి * మఱవ వలయు.

టీ॥ ఎవ్వఁడు—ఏపురుషుఁడు. బాణాగ్నిఁ—బాణపు నిప్పును. పఱపి—వ్యాపింపఁజేసి. పయోరాశిఁ — సముద్రమును. ఇంకించి—ఇంకునట్లుచేసి. బంధించి — కట్టుకట్టి. ఏపుమాపెఁ — గర్వమును పోఁగొట్టెనో. ఎవ్వఁడు—ఏపురుషుఁడు. పరఁగఁ—ప్రసిద్ధముగా. ప్రతాపప్రభారాశిచేఁ—ప్రతాపకాంతిసముదాయముచేత. దానవ గర్వాంధతమసముఁ—రాక్షసుల గర్వమనెడిదట్టమైనచీఁకటిని. అడఁచెఁ—అణఁచెనో. (ఎవ్వఁడు) కంజాతములు—కమలములను. త్రెంచు—తెగఁదెంచునట్టి. కరిభంగిఁ — ఏనుఁగువలె. దశకంఠు కంఠబృందములు — రావణుని తలలసమూహములను. త్రుంచెఁ— నఱికెనో. (ఎవ్వఁడు) ఆచంద్రసూర్యమై—చంద్రసూర్యులున్నంత కాలము ఉండునదై. అమరులంకారాజ్యమునకుఁ — ఒప్పునట్టి లంకాద్వీపమునకు. (విభీషణుని) నిలిపెన్ — ఏర్పఱచెనో. (ఎవ్వఁడు నన్ను) ఏలినలోకాధినాథుఁడు—సేవకునిగాఁ జేసికొన్న లోకప్రభువో. (ఎవ్వఁడు) అంచితోదారకరుణారసాబ్ధి—అంచిత— ఒప్పిదమగు. ఉదార—అడ్డులేని. కరుణారస—దయారసమునకు. అబ్ధి—సముద్రుఁడో. ఆతఁడవు—అట్టివాఁడవు. నీవకావె—నీవే కదా. మహాత్మ—ఓగొప్పమహిమగలస్వామీ. (నేఁడు) మాఱుపడి— నీయాకృతిమాఱినందున నే నెదిరించి. ఎగ్గుచేసితి—తప్పుచేసినాను. మఱవవలయుఁ—మఱచుటచేసినతప్పును మఱవవలయును.

తా॥ ఏపరమపురుషుఁడు తన బాణాగ్నిచేత సముద్రమును ఇంకించి కట్టుకట్టి తనదైనప్రతాపాతిశయముచేత దట్టమైనచీఁకటి వలెనే దిక్కులను ఆవరించుచు నుండి వచ్చునట్టి రాక్షసులగర్వమును నాశముచేసి రావణునితలలనెల్లను తామరపువ్వులను తెగఁదెంచునట్టి యేనుఁగువలె తెగనఱికివేసి సూర్యచంద్రు లున్నంతకాలమును ఏలుకొనునట్లు విభీషణునికి లంకాప్రభుత్వమును కలుగఁజేసెనో? ఏమహాపురుషుఁడు నన్నేలినలోకనాయకుఁడో? ఏపురుషోత్తముఁడు దయారసము అనెడు జలముచేత నిండియున్న సముద్రుఁడో, అట్టి [illegible] శ్రీరామమూర్తివి, నీవే కదా, [illegible] రక్షింపుమని జాంబవంతుఁడు శ్రీకృష్ణుని ప్రార్థించెనని తాత్పర్యః.

విశేషార్థము.

టీ॥ ఎవ్వఁడు—ఏబ్రహ్మతత్త్వ. బాణాగ్నిఁ—(ప్రణవోధనుశ్శరో హ్యాత్మా) అను శ్రుతిచేత బాణమనఁగా, ప్రత్యగాత్మగనుక (ప్రత్యగాత్మస్వరూపేణ దృశ్యరూపేణచ స్వయం) అను ప్రమాణమువలన ప్రత్యగాత్మ స్వరూపముతో దృశ్యరూపముతో తానే యున్నాఁడు కావున ప్రత్యగాత్మానుసంధానమను. పఱపి — వ్యాపింపఁజేసి. అనఁగా, కనఁబడునది వినఁబడునది తలఁపఁబడునది అంతయు ప్రత్యగాత్మకంటె అన్యము గాదని నిశ్చయించి. పయోరాశిఁ — అహంకారమమకారాత్మకమైన సంసారసముద్రమును. ఇంకించి—[illegible] జేసి. బంధించి — జనన మరణాదులనెడు తరంగములు లేకుండఁజేసి. ప్రతాపప్రభారాశిచేఁ—ఆరూఢమైన అపరోక్షజ్ఞానసమూహముచేత. దానవగర్వాంధతమసము—అధోగతిపాలుచేయుచున్న కామక్రోధాది దుర్గుణములనెడు రాక్షసులగర్వమను చీఁకటిని. దశకంఠు — దశేంద్రియములనెడు దశశిరస్సులుగల జీవాహంకారునియొక్క. కంఠబృందములు — జీవుఁడనెడు దేవుఁడనెడు నేననెడు నీవనెడు అనునవి మొదలైన దుర్వృత్తులను. ఆచంద్రసూర్యమై — చంద్రమండలము సూర్యమండలముగలదై. ఇచ్చట మండలత్రయమునందు కాంతిని చెప్పుట చేత మూఁడవదియైన అగ్నిమండలమునుకూడ గ్రహింపవలెనుగాన సూర్యసోమాగ్నిమండలమధ్యమమగునున్నదై. అమరు — మనోహరమగుచున్న. లంకారాజ్యమునకుఁ—లంక అనఁగా, [illegible] ఇడా పింగళా సుషుమ్నా నాడీరూపమైన [illegible] విభీషణునిఁ — [illegible] (శ్రుతియామై[illegible]) అను శ్రుతిప్రమాణముచేత [illegible] బ్రహ్మనిష్ఠ [illegible] (తత్త్వమసి, బ్రహ్మైవాహమస్మి) అను శ్రుతులు [illegible] బ్రహ్మనిష్ఠ [illegible]. ఆతఁడు—అట్టి [illegible].

౬౪.—వ॥ అనియిట్లు పరమభక్తుండైన జాంబవంతుండు వినుతించిన నతనిశరీరనిగ్రహ నివారణంబుగా భక్తవత్సలుండైన హరి తనకరంబున నతనిశరీరంబునిమిరి మేఘగంభీరభాషణంబుల నిట్లనియె.

టీ॥ (అనియిట్లు) పరమభక్తుండైన—ఉత్తమసేవకుఁడైన. (జాంబవంతుండు) వినుతించినన్ — పొగడఁగా. అతనిశరీరనిగ్రహనివారణంబుగాన్ — ఆజాంబవంతుని దేహశ్రమము నివారణము అగునట్టుగా. భక్తవత్సలుండైన — భక్తులయందు ప్రేమగలవాఁడైన. హరి—కృష్ణుఁడు. తనకరంబునన్ — తనచేతితో. (అతనిశరీరంబు నిమిరి) మేఘగంభీరభాషణంబులన్ — మేఘధ్వనివలెనె గంభీరమైన ధ్వనిగలమాటలచేత. (ఇట్లనియెను)

తా॥ అని యీవిధముగా కొనియాడిన యుత్తమభక్తుఁడయిన జాంబవంతునియందు కరుణించి అతని దేహశ్రమ తీరునట్టుగా తన దివ్యహస్తములతో అంతట నిమిరి మిక్కిలి గంభీరములయిన మాటలతో శ్రీకృష్ణమూర్తి యిట్లుపలికెనని తాత్పర్యము.

౬౫.—క॥ ఈమణి మాచేఁబడెనని । తామసు లొనరించు నింద * దప్పెడు కొఱకై
నీమందిరమగు బిలమున । నేమరు దెంచితిమి భల్లు * కేశ్వర వింటే.

టీ॥ భల్లుకేశ్వర — ఓయెలుఁగులరాజా — జాంబవంతుఁడా. వింటే—వింటివా. ఈమణి—ఈరత్నము. మాచేఁబడెనని—మాచేత చిక్కెనని. తామసులు—అజ్ఞానులు ఒనరించునింద—చేయునట్టినింద. తప్పెడుకొఱకై—తప్పిపోవుటకుగాను. నీమందిరము — నీయిల్లు. అగుబిలమునకున్—అగునట్టి యీగుహకు. ఏము — మేము. అరుదెంచితిమి—వచ్చితిమి. భల్లభల్లపరిభాషణహింసాదానేషని ధాతువు.

తా॥ ఓ జాంబవంతుఁడా! నీవు వినోదపుబంతిగా నీవిష్ట యయ్యాలతో త్రేలఁగట్టిన యీరత్నమును మేము అపహరించితి మని కొందఱు అజ్ఞానులు మమ్ము నిందించుటచేత ఈరత్నమును కొనిపోయి యిచ్చి ఆనిందను పోఁగొట్టుకొనుటకై యిప్పుడు నీయిల్లయిన యీగుహకు వచ్చితిమి అని శ్రీకృష్ణమూర్తి పలికెనని తాత్పర్యము.

౬౬.—వ॥ అనినవిని సంతసించి జాంబవంతుండు మణియునుం దనకూఁతు జాంబవతియను కన్యకామణియునుం దెచ్చి హరికిం గానుకగా సమర్పించె నట మున్న హరివెంటవచ్చినవారు బిలంబువాకిటం బండ్రెండు దినంబులు హరిరాక కెదురుచూచి వేసటివగచి తమపురంబునకుం జనిరంత దేవకీ వసుదేవులు రుక్మిణియును మిత్ర బంధు జ్ఞాతి జనులును గుహసొచ్చి కృష్ణుండు రాఁడు చిక్కెనని శోకించి.

టీ॥ అనినన్—అనఁగా. (విని) సంతసించి—సంతోషించి. (జాంబవంతుండు) మణియును — శమంతకమణియు. తనకూఁతున్—తనకూమార్తెయయిన. (జాంబవతి) అనుకన్యకామణియును—అనుపేరుగల శ్రేష్ఠురాలయినకన్యకను. తెచ్చి—తీసికొనివచ్చి. (హరికి) కానుకగాన్—నజరుగా. సమర్పించెన్—ఇచ్చెను. అటమున్న — అంతకు ముందే. హరివెంటవచ్చినవారు — కృష్ణునితోఁగూడ అడవికివచ్చిన యాదవులు. బిలంబువాకిటన్ — గుహవాకిటియందు. (పండ్రెండు దినంబులు) హరిరాకకున్ — కృష్ణునివచ్చుటకు. (ఎదురుచూచి) వేసటి—నిరాశతో. వగచి—దుఃఖించి. తమపురంబునకుంజనిరి—తమ పట్టణమునకుఁబోయిరి. అంతన్—అంతట. (దేవకీవసుదేవులును రుక్మిణియును) మిత్రబంధుజ్ఞాతిజనులును—స్నేహితులును చుట్టములును దాయాదులునైన జనులును. గుహసొచ్చి — గుహలో ప్రవేశించి. (కృష్ణుండు) రాఁడు—వచ్చువాఁడుకాఁడు. చిక్కెన్—అగుహలో చిక్కుపడిపోయెను. (అనిశోకించి)

తా॥ అని శ్రీకృష్ణమూర్తి చెప్పఁగా జాంబవంతుఁడు సంతోషించి శమంతకమణిని తనకూఁతురైన జాంబవతియనెడి యుత్తమకన్యకను కృష్ణమూర్తికి కానుకగా సమర్పించెను ఇంతలో పెద్ద ఇక్కడ గుహవాకిట కాచియున్న యాదవులు పండ్రెండుదినములదాఁక శ్రీకృష్ణుఁడు రాఁగలఁడనికని పెట్టియుండి అంతటితో ఇఁక రాఁడని నిరాశ చేసికొని తమపట్టణమునకు పోయి చేరిరి అంతట ఈవృత్తాంతమును దేవకీ వసుదేవుఁడు రుక్మిణీదేవి యింకను కావలసినవారైన చుట్టములు చెలికాండ్రు దాయాదులు మొదలగువారు కృష్ణుఁడు గుహలో చిక్కుపడిపోయెనని దుఃఖముఁజెందినవారైరని తాత్పర్యము.

౬౭.—క॥ దుర్గమమగు బిలమున హరి । నిర్గతుఁడై చేరవలయు * నేనని పౌరుల్
వర్గములై సేవించిరి । దుర్గం గృతకుశలమార్గ * తోషిత భర్గన్.

టీ॥ దుర్గమమగుబిలమునన్ — చొరరానిదైన గుహయందుండి. హరి—కృష్ణుఁడు. నిర్గతుఁడై—బయలువెడలినవాఁడై. (వేగ) చేరవలయున్—పట్టణమునకు వచ్చి చేరవలెను. (అని) పౌరులు—పుర జనులు. వర్గములై—గుమిగూడినవారై. కృతకుశలమార్గన్—చేయఁబడిన మంచిమార్గములుగలదియు. తోషితభర్గన్—సంతోషపెట్టఁబడిన శివుఁడుగలదియునైన. దుర్గన్—దుర్గాదేవిని—పార్వతీదేవిని అనుట. సేవించిరి — అనన్య భక్తి భయ వినయములతో కొలిచిరి.

తా॥ వేరు చొరరాని గుహలో చొచ్చి చిక్కుపడిన కృష్ణుఁడు బయటికి వచ్చునట్లు అనుగ్రహించుమని దొల్లకోరుచును కోరిక నీడేర్చునదియు శ్రీమహేశ్వరుని ప్రియురాలునైన దుర్గాదేవిని పురజనులంతయు గుంపుగూడి సేవించిరని తాత్పర్యము.

వసుదేవుడు. రుక్మిణీదేవి చెలికత్తెలు. ఉగ్రసేనుడు.

(✽) దేవకీవసుదేవాదులు శ్రీకృష్ణుడు సురక్షితముగ వచ్చుటకై దుర్గాదేవిని పూజించుట. (✽)

టీ.—క॥ డోలాయిత మానసులై । జాలింబడి కొలుచుజనులఁ ✽ జండిక పలికెన్
బాలామణితో మణితో । హేలాగతివచ్చు నంబు ✽ జేకొనుఁ డనుచున్.

టీ॥ డోలాయితమానసులై — ఉయ్యెలవలె ఊఁగులాడుచున్న మనస్సులుగలవారై—చలించుచున్న మనస్సులుగలవారై. జాలింబడి— విచారమునుపొంది. కొలుచుజనులన్ — సేవించుచున్నట్టి పురజనులను గూర్చి. చండిక—దుర్గాదేవి. బాలామణితోన్—స్త్రీరత్నముతోను. మణితోన్ — రత్నముతోను. అంబుజేక్షణుఁడు — శ్రీకృష్ణమూర్తి. హేలాగతిన్ — వయ్యారపునడకతో. (వచ్చు నంచు పలికెను)

తా॥ ఇట్లు తత్తఱపడుచున్న మనస్సులతో పురజనులందఱు సేవింపఁగా ఆదుర్గాదేవి శ్రీకృష్ణమూర్తి ఒకస్త్రీరత్నమును రత్నమును తీసికొని వయ్యారపునడలతో నెమ్మదిగా రాఁగలఁడు మీరు చింతింప నక్కఱలేదని ఆపురజనులను గూర్చి యానతిచ్చెనని తా.

టీ.—క॥ యత్నము సఫలంబైన స । పత్నసమూహములు వెగడఁ ✽ బద్మాక్షుండా
రత్నముతోఁ గన్యాజన । రత్నముతోఁ బురికివచ్చె ✽ రయమున నంతన్.

టీ॥ అంతన్—అనంతరము. యత్నము—తనప్రయత్నము. సఫలంబైనన్ — నెఱవేఱఁగా, సపత్నసమూహములు — శత్రువుల మూఁకలు. వెగడన్—భయపడునట్లు. పద్మాక్షుండు—కృష్ణుఁడు. ఆరత్నముతోన్—ఆశమంతకమణితోను. కన్యాజనరత్నముతోన్—

కన్యలతోరత్నమువంటిదైన జాంబవతితోను. పురికిన్ — ద్వారకా పట్టణమునకు. రయమునన్ — శీఘ్రముగ. వచ్చెన్ — వచ్చెను.

తా॥ అంతట శ్రీకృష్ణుఁడును తానుచేసిన యత్నము వెల వెలఁగా తనపై నిందమోపినవారికి భయము పుట్టునట్లు శమంతక రత్నమును జాంబవతిని తీసికొని తనపట్టణమయిన ద్వారకకు వచ్చి చేరెనని తాత్పర్యము.

౬౦.—క॥ మృతుఁడైనవాఁడు పురరా । గతుఁడైన క్రియం దలంచి ✽ కన్యామణి సం
యుతుఁడై వచ్చిన హరిఁగని । వితతోత్సవ కౌతుకముల ✽ వెలసిరి పౌరుల్.

టీ॥ మృతుఁడైనవాఁడు — చచ్చినవాఁడు. పురరాగతుఁడైన క్రియన్ — మరల బ్రతికివచ్చినవిధమున. తలంచి — ఎంచి. పౌరులు — పురజనులు. కన్యామణిసంయుతుఁడై — కన్యకతోను శమంతకమణి తోనుకూడుకొన్నవాఁడై. వచ్చినహరిన్ — వచ్చినట్టిశ్రీకృష్ణమూర్తిని. (కని) వితతోత్సవకౌతుకములన్ — విశేషమైన వేడుకలతోను కుతూహలములతోను. వెలసిరి — ప్రకాశించిరి.

తా॥ చచ్చినవాఁడు మరల బ్రతికివచ్చినట్టు శమంతకమణిని జాంబవతిని తీసికొని వచ్చిన శ్రీకృష్ణమూర్తినిజూచి పురజనులందఱు అధికసంతోషమునుకుతూహలమును పొందినవారలైరని తాత్పర్యము.

౬౧.—వ॥ ఇట్లు హరి తన పరాక్రమంబున జాంబవతీ దేవిం బరిగ్రహించి రాజసభకు సత్రాజిత్తుం
బిలిపించి యావృత్తాంత మంతయు నెఱింగించి సత్రాజిత్తునకు మణినిచ్చిన నతండుసిగ్గువడి
మణిం బుచ్చుకొని పశ్చాత్తాపంబు నొందుచు బలవద్విరోధంబునకు వెఱచుచు నింటికిం జనె.

టీ॥ (ఇట్లు) హరి — కృష్ణుఁడు. తనపరాక్రమంబునన్ — తనశూరత్వముచేత. (జాంబవతీదేవిని) పరిగ్రహించి — కైకొని. రాజసభకున్ — రాజైన యుగ్రసేనుని కొలువుకూటమునకు. (సత్రాజిత్తును పిలిపించి) ఆవృత్తాంతమంతయున్ — తాను పోయివచ్చిన సమాచారమంతయు. ఎఱింగించి — తెలియఁజేసి. (సత్రాజిత్తునకు) మణినిచ్చినన్ — శమంతకమణినియియ్యఁగా. అతండు — ఆసత్రాజిత్తు. (సిగ్గుపడి) మణింబుచ్చుకొని — మణినితీసికొని. పశ్చాత్తాపంబు నొందుచున్ — తెలియక యిట్లుచేసితినేయని నొచ్చుకొనుచు. బలవద్విరోధంబునకున్ — బలవంతుఁడైన కృష్ణునితోడి విరోధమునకు. వెఱచుచున్ — భయపడుచు. ఇంటికింజనె — తనయింటికిపోయెను.

తా॥ ఈవిధముగా కృష్ణుఁడు తన పరాక్రమముచేత జాంబవంతునిగెలిచి జాంబవతిని పెండ్లియాడి రాజు కొలువుకూటమునకు సత్రాజిత్తును రప్పించి రత్నము పోయిన పోకయు తాను జాడఁబట్టి తెచ్చినవిధమును అందఱకు తెలియఁజెప్పి శమంతకమణిని సత్రాజిత్తునకు ఇయ్యఁగా అతఁడు సిగ్గుచేత తలవంచుకొని రత్నమును పుచ్చుకొన్నవాఁడై తెలివిమాలి కృష్ణుని నిందించితినేయని నొచ్చుకొనుచు అబలవంతుని విరోధమువలన తనకేమికీడుమూఁడునోయని భయపడుచు తనయింటికి పోయినవాఁడాయని తాత్పర్యము.

౬౨.—క॥ పాపాత్ముల పాపములం । బాపంగా నోపునట్టి ✽ పద్మాక్షునిపైఁ
బాపము గలదని నొడివిన । పాపాత్ముని పాపమునకుఁ ✽ బారము గలదే.

టీ॥ పాపాత్ముల పాపములన్ — పాపబుద్ధిగలవారిపాపములను. పాపంగాన్ — పోఁగొట్టుటకు. ఓపునట్టి — సామర్థ్యముగలవాఁడైన. పద్మాక్షునిపైన్ — శ్రీకృష్ణమూర్తిమీఁద. పాపముగలదని — తప్పుగలదని. నొడివినపాపాత్ముని పాపమునకున్ — చెప్పిన పాపబుద్ధిగలవాని పాపమునకు. పారముగలదే — మేరగలదా.

తా॥ లోకములోని పాపబుద్ధిగలవారిపాపములనెల్లఁ బోఁగొట్టఁజాలిన శ్రీకృష్ణమూర్తియందు పాపమునుమోపిన పాపాత్మునియొక్క పాపమునకు మేరగలదా లేదు అనఁగా, అది ఏవిధముచేతనుతొలఁగని పాపము అని తాత్పర్యము.

౬౩.—మ॥ వితథాకిత్వము మాని యేల హరిపై ✽ మిథ్యాభియోగంబు చే
సితిఁ బాపాత్ముఁడ నర్థలోభుఁడను దు ✽ శ్చింతుండ మత్తుండ దు
ర్మతి నీదేహముఁ గాల్పనే దురిత మే ✽ మార్గంబునం బాయునే
గతిఁ గంసారి ప్రసన్నుఁడై మనుచునన్ ✽ గారుణ్య భావంబునన్.

టీ॥ వితథాకిత్వమున్ — తగినట్టు మాటలాడు స్వభావమును. మాని — విడిచి. ఏల — ఎందుకు. హరిపైన్ — కృష్ణునిమీఁద. మిథ్యాభియోగంబుచేసితిన్ — లేనినిందమోపితిని. పాపాత్ముఁడను — పాపస్వభావముగలవాఁడను. అర్థలోభుఁడను — ధనమునందుఆశ్యాశగలవాఁడను. దుశ్చింతుండన్ — చెడ్డతలంపులుగలవాఁడను. మత్తుండన్ — ఒళ్లుతెలియనివాఁడను. దుర్మతిన్ — చెడ్డబుద్ధిగలవాఁడను. ఈదేహమున్ — ఈశరీరమును. కాల్పనే — తగులఁబెట్టనా. దురితము — కృష్ణునిపై నిందమోపిన పాపము. ఏమార్గంబునంబాయున్ — ఏవిధముగా తొలఁగును. ఏగతిన్ — ఏవిధముగా. కంసారి — శ్రీకృష్ణమూర్తి. ప్రసన్నుఁడై — అనుగ్రహముగలవాఁడై. కారుణ్యభావంబునన్ — దయతోడిస్వభావముతో. మనుచునన్ — రక్షించును.

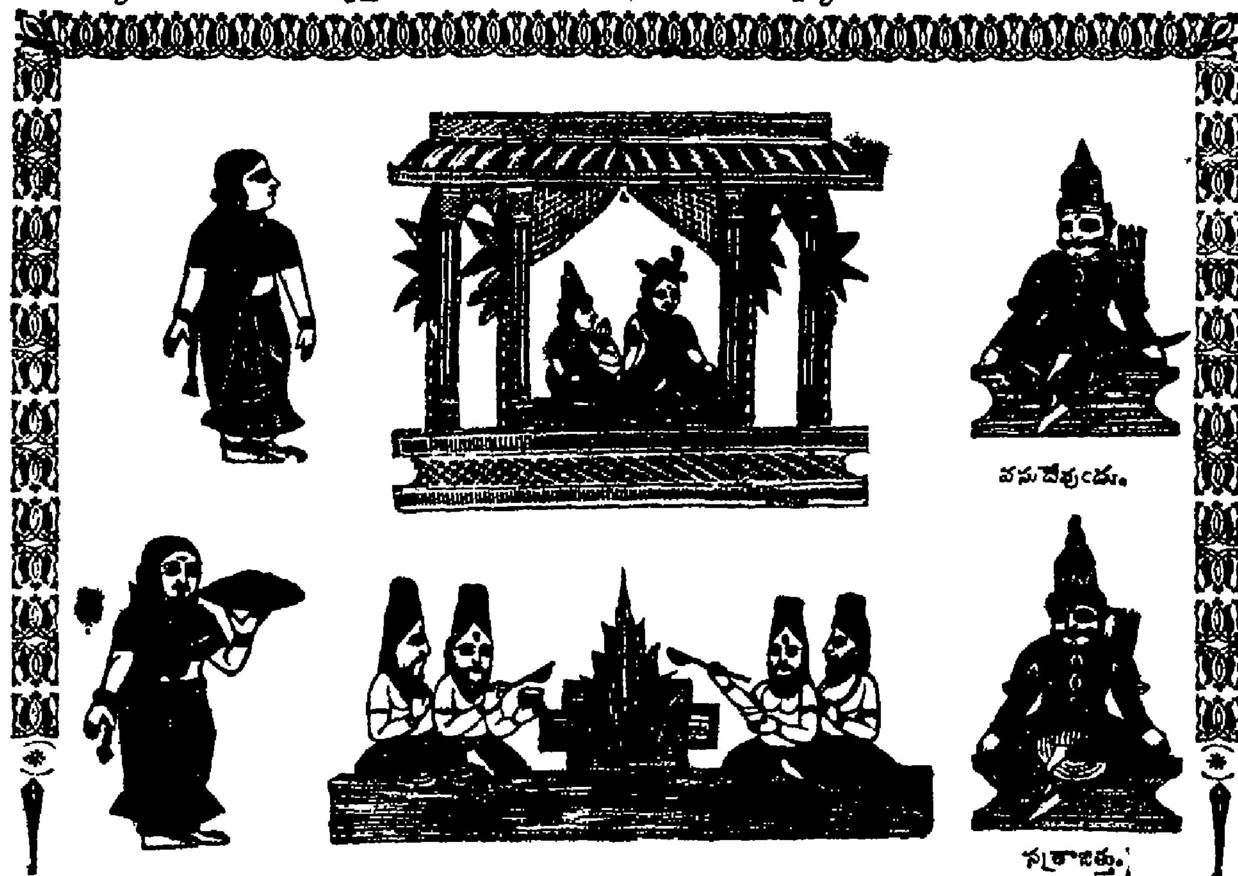
తా॥ నేను ఎవరియొద్దను ఇట్లు మాటలాడకయుండక అపరాధి

మాటాడక శ్రీకృష్ణమూర్తిమీఁద లేని నింద వేసి పలికితిని. పాప స్వభావముగలవాఁడను, ధనలోభము గలవాఁడను, చిత్తములో వన గలవాఁడను, మత్తుఁగొన్నవాఁడను, చెడ్డబుద్ధిగలవాఁడను అయిన యీనాదేహమును కాల్పవలెను. లేనిపక్షమున పురుషోత్తముని యెడ నిందమోపిన మహాపాతకము ఎట్లుతొలఁగును ఇఁక శ్రీకృష్ణమూర్తి యేరీతిగాదయచేసినన్ను మన్నించునుఅని విచారించెననితా.

౮౪.—ఆ॥ మణినిఁ గూఁతునిచ్చి ✱ మాధవు పదములఁ । బట్టుకొంటినేని ✱ బ్రతుకు గలదు
సంతసించు నతఁడు ✱ సదుపాయ మగునిది । సత్య మితరవృత్తిఁ ✱ జక్కఁబడదు.

టీ॥ మణిని—శమంతకమణిని. కూఁతుక—నాకొమార్తను. (ఇచ్చి) మాధవుపదములక — లక్ష్మీపతియైన శ్రీకృష్ణమూర్తి పాదములను. (పట్టుకొంటినేని) బ్రదుకుగలదు—నాకుజీవనముగలదు—నేను బ్రతికి యుండవచ్చును. అతఁడు—ఆశ్రీకృష్ణుఁడు. సంతసించుక—దీనిచేత సంతోషించును. (ఇది) సదుపాయము—మంచియుపాయము. అగుక— అగును. సత్యము—నిజముగా. ఇతరవృత్తిక — మఱియొకపనిచేత. చక్కఁబడదు—ఈకార్యము నెఱవేఱదు—ఇదే మంచియుక్తి అనియెను.

తా॥ శమంతకమణిని నాకూఁతురైన సత్యభామను గొనిపోయి సమర్పించి పాదములమీఁదఁబడితినేని శ్రీకృష్ణమూర్తిసంతోషించును నేను సుఖముగా జీవింపవచ్చును ఇదియేమంచియుపాయము ఇంతకు మించిన ఉపాయము సత్యముగా విచారించునపుడు మఱియేదియు కాదు అని తాత్పర్యము.

(✱) శ్రీకృష్ణుఁడు సత్యభామను పెండ్లియాడుట. (✱)

౮౫.—మ॥ అని యిబ్భంగి బహుప్రకారముల నే ✱ కాంతస్థుఁడై యింటిలోఁ
దనబుద్ధిం బరికించి నీతిఁగని స ✱ త్రాజిత్తు సంప్రాప్త శో
భనుఁడై యిచ్చె విపత్పయోధి తరికిక ✱ భామా మనోహారికిక
దనుజారాతికి విదారికిక హరికిఁ గాం ✱ తారత్నముక రత్నముక.

టీ॥ (అని) ఇబ్భంగిక — ఈవిధముగా. (సత్రాజిత్తు) బహుప్రకారములక—బహువిధములచేత. ఇంటిలోక — తనయింటిలో. ఏకాంతస్థుఁడై — ఏకాంతమునందున్నవాఁడై. తనబుద్ధిక—స్వబుద్ధిచేత. పరికించి—విచారించి. నీతిక—న్యాయమును. కని—తెలిసికొని. సంప్రాప్తశోభనుఁడై — పొందఁబడిన శుభముగలవాఁడై. విపత్పయోధితరికిక — ఆపదలనెడు సముద్రమునకు ఓడయైనవాఁడును.

భామామనోహారిణే—అందమువారిమనసులకుఁ బ్రియుఁడైనవాఁడును. దనుజాధీశవిదారిణే — రాక్షసరాజులను ఛేదించువాఁడునునైన. హారిణే—శ్రీకృష్ణమూర్తికి. కాంతారత్నముఁ—స్త్రీరత్నమయినతన కొమార్తను. రత్నముఁ—శమంతకమణిని. ఇచ్చెను—సమర్పించెను.

తా॥ అని యీప్రకారముగా సత్రాజిత్తు బహువిధముల తన యింటిలో ఏకాంతమునం దాలోచనలుచేసి కడపటు స్వబుద్ధిచేత నే న్యాయ మిట్టిదని తెలిసి మేలు పొందువాఁడై అపవాదము సముద్రమును డిడయై దాఁటించువాఁడును, అందమువారిమనసులకు ఇంపును బుట్టించువాఁడును, రాక్షసులనెల్లను చంపువాఁడు నైన శ్రీకృష్ణమూర్తికి తానుకన్నచొప్పన కొమార్తను శమంతకమణిని గొనిపోయి సమర్పించెనని తాత్పర్యము.

౮౬.—ఉ॥ తామరసాక్షుఁ డచ్యుతుఁడు ✱ దారయశోనిధి పెండ్లియాడె నా
నామనుజేంద్ర నందిత గు ✱ ణస్థితి లక్షణ సత్యభామ ను
ద్దామ పతివ్రతాత్వ నయ ✱ ధర్మ విచక్షణతా దయా యశ
కామను సత్యభామను ము ✱ ఖద్యుతి నిర్జిత సోమ నద్యోదక్.

టీ॥ అద్యోదక్ — ఆసమయమునందు. తామరసాక్షుఁడు — కమలములవంటి కన్నులుగలవాఁడును. అచ్యుతుఁడు — నశింపనివాఁడును. ఉదారయశోనిధి—అడ్డులేని కీర్తిగలవాఁడునునైన శ్రీకృష్ణుఁడు. నానా ..భామక్—నానా—అనేకులయిన. మనుజేంద్ర—రాజులచేత. నందిత—కొనియాడఁబడిన [illegible]ణ — మంచిగుణముల యొక్క. స్థితి—ఉనికియే. లక్షణ—గుఱుతు అనెడు. సత్య — నిజమైన. భామక్—కాంతిగలదానిని. ఉద్దామ...కామక్—ఉద్దామ—ఘనమైన. పతివ్రతాత్వ—పాతివ్రత్యమనెడు. నయ—నీతితోడి. ధర్మ—స్వభావముయొక్క. విచక్షణతా — నేర్పును. దయా — దయను. యశః—కీర్తిని. కామక్ — కోరుదానిని. ముఖద్యుతినిర్జితసోమక్—ముఖద్యుతి—ముఖకాంతిచేత. నిర్జిత — జయింపఁబడిన. సోమక్—చంద్రుఁడుగలదానిని. (సత్యభామను పెండ్లియాడెను)

తా॥ ఆసమయమునందుకమలములవంటి నేత్రములుగలవాఁడును, నాశము లేనివాఁడును, విశేషకీర్తిగలవాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తి ఎల్లరాజులచేతను గొనియాడఁబడిన మంచిగుణములు గలిగి ప్రకాశించునదియు, పతివ్రతాధర్మము నడప నిచ్ఛగలదియు, ప్రాణులయందు దయగలదియు, కీర్తినికోరునదియు, చంద్రుని తిరస్కరించిన ముఖవికాసముగలదియునైనసత్యభామను పెండ్లాడెనని తాత్పర్యము.

౮౭.—క॥ మణి యిచ్చినాఁడు వాసర । మణి నీకును [illegible]ఁగలవు ✱ మాకులు కుమారీ
మణిచాలునందుఁ గృష్ణుఁడు । మణి సత్రాజిత్తునకును ✱ మరలఁగ నిచ్చెక్.

టీ॥ (కృష్ణుఁడు నీకు) వాసరమణి—సూర్యుఁడు. (మణియిచ్చినాఁడు మాకు) కలవుమణులు—అనేకరత్నములు గలవు. కుమారీమణిచాలుక్ — శ్రేష్ఠురాలయినయీకన్యకచాలును. అంచుక్ — అని. (మణిని సత్రాజిత్తునకు) మరలఁగక్ — తిరుగా. (ఇచ్చెను)

తా॥ అప్పుడు శ్రీకృష్ణమూర్తి సత్యభామను పెండ్లాడి మాకు ఈకన్యకయే చాలును నీకు సూర్యుఁడు ఇచ్చినమణిని మరల నీకేటికి కానిపో? మాకు ఇటువంటిరత్నములు ఎన్నో ఉన్నవి అని శమంతకమణిని మరల సత్రాజిత్తునకు ఇచ్చెనని తాత్పర్యము.

(✱) కుంతీపాండవులు లక్కయింటఁగాలుటవిని రామకృష్ణులు హస్తినాపురికరుగుట. (✱)

కుంతీదేవి. పాండవులు.

కృపాచార్యులు. భీష్ముఁడు. కృష్ణుఁడు. ధృతరాష్ట్రుఁడు. ద్రోణాచార్యులు.

(*) శ్రీకృష్ణమూర్తి ధృతరాష్ట్రాదులకు దుఃఖోపశమనంబు చేయుట. (*)

వ॥ అంతనక్కడ కుంతీసహితులైన పాండవులు లాక్షాగారంబున దగ్ధులైరని విని నిఖిలార్థదర్శనుండయ్యును గృష్ణుండు బలభద్రసహితుండై కరినగరంబునకుం జని కృపవిదుర గాంధారీభీష్మద్రోణులం గని దుఃఖోపశమనంబు సేయుచున్నయెడ.

టీ॥ అంతన్ = అటుపిమ్మట, అక్కడన్ = హస్తినాపట్టణమునందు. కుంతీసహితులయిన పాండవులు = కుంతీదేవితోఁ గూడిన పాండురాజ కొడుకులు. లాక్షాగారంబునన్ = లక్కయింట. దగ్ధులైరి = కాలి పోయిరి. అనివిని = అనివృత్తాంతము రాఁగా విని. (కృష్ణుండు) నిఖిలార్థదర్శనుండు = ఎల్లవిషయములను చూచుటగలవాఁడు = సర్వము నెఱిఁగినవాఁడు. అయ్యును = అయియుండియు. బలభద్రసహితుండై = బలరామునితోఁ గూడుకొన్నవాఁడై. కరినగరంబునకున్ = హస్తినాపట్టణమునకు. చని = పోయి. (కృపవిదురగాంధారీభీష్మద్రోణులను) కని = చూచి. దుఃఖోపశమనంబు = దుఃఖమును ఆఱుచుటను. చేయుచున్నయెడన్ = చేయుచున్నప్పుడు.

తా॥ అటుపిమ్మట హస్తినాపట్టణములో కుంతీదేవియు ఆమె కొడుకులయిన ధర్మరాజు మొదలగువారును లక్కయింటఁజిక్కి కాలిపోయిరను వృత్తాంతమును విని కృష్ణుఁడు సర్వము తెలిసినవాఁడుగానుండియు బలరామునితోఁగూడ హస్తినాపట్టణమునకుఁ బోయి కృపాచార్యులు విదురుఁడు ద్రోణాచార్యులు భీష్ముఁడు ధృతరాష్ట్రుఁడు మొదలగువారిని జూచి యూరడించుచున్నప్పుడనితా.

అక్రూరుఁడు.

కృతవర్మ.

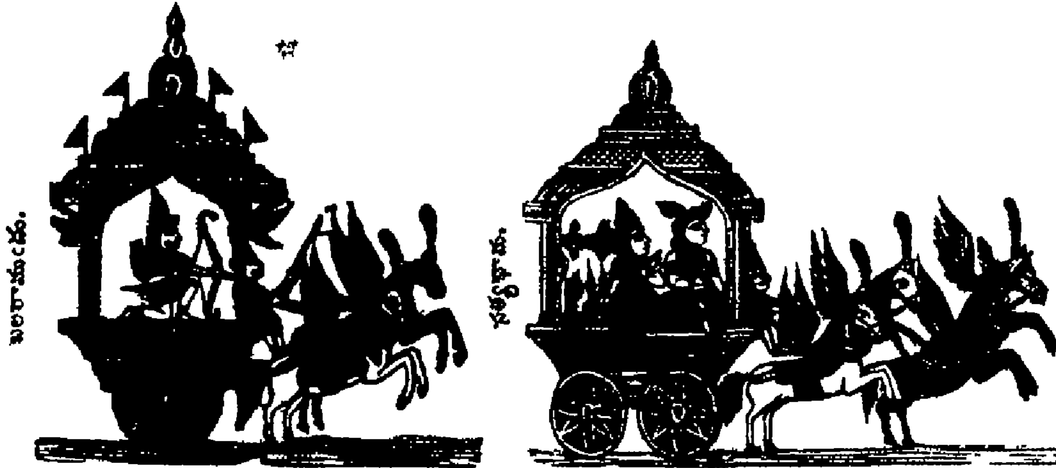
(*) అక్రూరకృతవర్మలు ప్రేరేఁప శతధన్వుఁడు సత్రాజిత్తుం జంపి మణినపహరించుట. (*)

౬౯.—సీ॥ జగతీశ వినవయ్య * శతధన్వుఁ జూచి - యక్రూరకృతవర్మ * లాత్మవృత్తి
మనకిత్తునని సత్య * మ్మునిచ్చెను తనకొసఁగం - [illegible] నిచ్చి * పాడిదప్పి
ఖలుఁడు సత్రాజిత్తు * గర్వపుబుద్ధియైన - వాని చావ్వఁ గనుము నీ * వతని నెంచి
యనినఁ బ్రేరేఁప * నా శతధన్వుండు - పశువుఁ గటికవాఁడు * పట్టినంత

ఆ॥ శరణ మెదురలేక * గడఁగి సత్రాజిత్తుఁ । బట్టి తల యరిగి * పాఱఁ జెల్లె
[illegible] * మందిరాంగణముఁ । [illegible] * జనఁడు వెల్లె.

టీ॥ జగతీశ — ఓరాజా. వినవయ్య — వినుము. అక్రూరకృతవర్మలు—అక్రూరుఁడును కృతవర్మయును, ఆ ప్రవృత్తిన్ — కావలసిన కార్యమునందు. శతధన్వున్ — శతధన్వుఁడను వానిని. పొడగని—చూచి. అధముఁడు—దుర్జనుఁడగు(సత్రాజిత్తు) తనకొఁడుకున్—తనకొమార్తెను. మనకిత్తుననుచున్ — మనకు ఇచ్చెదనని. నమ్మఁబలిచేసి — ఒప్పుకొని. పద్మాక్షునకున్ — కృష్ణునికి. (ఇచ్చి) పాడి—న్యాయము. (తప్పెను) నీమతమువెఱసి—నీయభిప్రాయమును ప్రకాశింపఁజేసి — వానికి తెలియఁజేసి. కడఁగి — ప్రయత్నించి. ఏక్రియనైనన్—ఏవిధముచేతనైనను. (మణిని) పుచ్చుకొనుము—తీసికొనుము. (అని) తన్నుఁ బ్రోత్సహింపన్ — తన్ను పురికొలుపఁగా. జనవరేణ్య — రాజా. (ఒక్కనాఁడు అశతధన్వుఁడు) పశుఘ్నున్ — మృగమును. కటికవాఁడు—కసాయివాఁడు. (పట్టి) చంపుకరణిన్—చంపెడువిధమున. (సత్రాజిత్తును) నిదురవోవన్ — నిద్రపోవుచుండఁగా. కడఁగి—ప్రయత్నపడి. (పట్టిచంపి) వానిధామువెల్లన్—వానియిండ్లాలంతయు. కొలఁదిదప్పఁగన్ — అపరిమితముగా చేయుచుండఁగా. లోభమునఁ జేసి—లుబ్ధత్వముచేత. మణిన్—శమంతకమును. కొంచున్—తీసికొని. చనియెన్—పోయెను.

తా॥ ఓరాజా! ఆసమయమునందు అక్రూరుఁడును కృతవర్మయు సత్రాజిత్తునందు కోపముగలవారై శతధన్వునిఁబిలిచి సత్రాజిత్తు తనకొమార్తెను మనకు నిచ్చునట్లు నిశ్చయముచేసియుండి యిప్పుడు కృష్ణుని కిచ్చి అక్రమముచేసినాఁడు కావున నీవు ఏవిధముచేతనైన నీయభిప్రాయము అనఁగా సత్రాజిత్తును శిక్షించుట యనునది తెలియునట్లుగా ప్రయత్నముచేసి వానియొద్దనుండి శమంతకమణిని పుచ్చుకొమ్మని పురికొలుపఁగా ఆశతధన్వుఁడు ఒకనాఁడు సత్రాజిత్తు నిద్రపోవుచుండఁగా ఇంటఁజొచ్చి వానిఁబట్టుకొని కసాయివాఁడు మృగమును జంపునట్లు గొంతుకోసి చంపి వానియిండ్లాలందఱు మొఱ్ఱో మొఱ్ఱోయని యేడ్చుచుండఁగా రత్నమును తీసికొని పోయెను అని తాత్పర్యము.

(*) శ్రీకృష్ణుఁడు సత్యభామా బలభద్రులతోడ ద్వారకకు వచ్చుట. (*)

వ॥ ఇట్లు హతుండైన తండ్రిం గని శోకించి సత్యభామ యతనిం దైలద్రోణియందుఁ బెట్టించి హస్తిపురంబునకుం జని సర్వజ్ఞుండైన హరికి సత్రాజిత్తు మరణంబు విన్నవించిన హరియును బలభద్రుండును నీశ్వరు లయ్యును మనుష్యభావంబుల విలపించి రంత సత్యభామా బలభద్రసహితుండై హరి ద్వారకానగరంబునకు మరలివచ్చి శతధన్వుం జంపెదనని తలంచిన నెఱింగి శతధన్వుండు ప్రాణభయంబునఁ గృతవర్మ యింటికిం జని తనకు సహాయుండవు గమ్మని పలికినఁ గృతవర్మ యిట్లనియె.

టీ॥ (సత్యభామ) ఇట్లు—ఈవిధముగా. హతుండైనతండ్రిన్—చంపఁబడినవాఁడైనతండ్రిని. కని—చూచి. శోకించి — దుఃఖించి. అతనిన్—అతండ్రియైన సత్రాజిత్తును. తైలద్రోణియందున్—నూనెకొప్పెరయందు. (పెట్టించి) హస్తిపురంబునకున్ — హస్తినాపురమునకు. చని—పోయి. సర్వజ్ఞుండైనహరికిన్ — ఎల్లవిషయములను తెలిసినవాఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తికి. సత్రాజిత్తుమరణంబున్—సత్రాజిత్తుచావును. విన్నవించినన్ — తెలియఁజెప్పఁగా. హరియును — కృష్ణుఁడును. బలభద్రుండును — బలరాముఁడును. ఈశ్వరులయ్యున్—సర్వనియామకులైయుండియు. మనుష్యభావంబులన్—మనుష్యస్వభావములతో. విలపించిరి — దుఃఖముతో ఏడ్చిరి. అంతన్—అంతట. సత్యభామాబలభద్రసహితుండై — సత్యభామతోను బలరామునితోను గూడుకొన్న. హరి—కృష్ణుఁడు. (ద్వారకానగరంబునకు మరలివచ్చి శతధన్వుని చంపెదను అని) తలంచినన్—ఎంచఁగా, (శతధన్వుండు) ఎఱింగి—తెలిసికొని. ప్రాణభయంబునన్—ప్రాణముపోవునను భయముచేత. (కృతవర్మయింటికింజని) తనకుసహాయుండవుగమ్ము — నాకుతోడుపడుము. అనిపలికినన్—అనిచెప్పఁగా. కృతవర్మయిట్లనియెన్ — కృతవర్మ యిట్లుపలికెను.

తా॥ అంతట భక్త్యభావు అట్లు వచ్చిన తన తండ్రిదేహమును తండెత్తి శోకమంత మహాఘోష్యరతో నెట్టించి వెంటనే మహాస్త్రీవా హట్టణమునకుఁ బోయి శ్రీకృష్ణమూర్తికి తనతండ్రిచావు తెలియఁ జేయఁగా అతఁడును బలరాముఁడును కొంచెము దుఃఖించి అయుండి బయలుదేరి ద్వారకాపట్టణమునకు వచ్చిరి. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుఁడు శతధన్వునిఁ జంపునట్లు నిశ్చయించఁగా అయభిప్రాయము తెలిసి భయపడినవాఁడై శతధన్వుఁడు కృతవర్మయింటికి పోయి అతనిని తనకుతోడుపడుమనఁగా కృతవర్మ శతధన్వునితో నిట్లుపలికెనని తా.

(*) శతధన్వుఁడు అక్రూర కృతవర్మలను కృష్ణబలరాముల నెదిరింప తోడుపిలుచుట. (*)

అక్రూరుఁడు.

కృతవర్మ.

శతధన్వుఁడు.

ఉ॥ అక్కట రామకృష్ణులు మ *
హాత్ములు వారల కెగ్గుసేయఁగా
నిక్కడ నెవ్వఁడోపు విను *
మెవ్వఁడఁ గంసుఁడు బంధుయుక్తుఁడై
చిక్కఁడె మున్ను మాగధుఁడు *
సేనలతోఁ బదియేడు తోయముల్
దిక్కులఁబాఱఁడే మనకు *
దృష్టము వారల లావు వింతయే.

టీ॥ అక్కట—అయ్యో. (రామకృష్ణులు) మహాత్ములు — విరాట్స్వరూపులు. వారలకున్—ఆరామకృష్ణులకు. ఎగ్గుసేయఁగాన్— కీడు చేయను. ఇక్కడన్ — ఈచోట. (ఎవ్వఁడు) ఓపున్—చాలును. ఏవ్వడన్ — విశదముగా. వినుము — చెప్పెదనువినుము. మున్ను— మునుపు. (కంసుఁడు)బంధుయుక్తుఁడై—చుట్టములతోఁగూడికొన్న వాఁడై. చిక్కఁడె—చిక్కుపడలేదా—చంపఁబడలేదా. మాగధుఁడు— జరాసంధుఁడు. పదియేడుతోయములు—పదియేడుమాఱులు. సేనలతోన్—సైన్యములతో, దిక్కులన్—దిక్కులయందు. పాఱఁడే—పరుగెత్తలేదా. వారలలావు — రామకృష్ణులబలము. మనకుదృష్టము— మనకు కనఁబడినది. వింతయే—క్రొత్తదా.

తా॥ అయ్యో రామకృష్ణులువిరాట్స్వరూపులే, వారికికీడుచేయుటకు ఇక్కడ యెవఁడుచాలును, వారి బలము సామర్థ్యము మనకు క్రొత్తగాదు, వారివిరోధముచేత కంసుఁడు తనచుట్టములతోఁ దనశించెను, జరాసంధుఁడు పదియేడుమార్లు దండెత్తివచ్చి పోరాడ లేక ఓడి పాఱిపోయెను కనుక నేను నీకు తోడుపడఁ జాలనని తా.

౮౩.—వ॥ అనియుత్తరంబు చెప్పిన విని శతధన్వుం డక్రూరుని యింటికిం జని హరితోడి పగకుం దోడు
రమ్మని చీరిన నక్రూరుండు హరి బలపరాక్రమధైర్యస్థైర్యంబు లుగ్గడించి మఱియు నిట్లనియె.

టీ॥—అనియుత్తరంబుచెప్పినన్ — అనియిట్లు బదులుచెప్పఁగా. (వినిశతధన్వుండు అక్రూరునియింటికి) చనిన్—పోయి. హరితోడి పగకున్ — కృష్ణునితోడివిరోధమునకు. (తోడురమ్మని) చీరినన్— పిలువఁగా. (అక్రూరుండు) హరిబలపరాక్రమధైర్యస్థైర్యంబులు — కృష్ణునియొక్కబలము పరాక్రమము ధీరత్వము చలింపక నిలుచుటలు. ఉగ్గడించి—చెప్పి. (మఱియునిట్లనియెను)

తా॥ అనికృతవర్మప్రత్యుత్తరముచెప్పఁగా శతధన్వుఁడు అక్రూరునియింటికిపోయి కృష్ణునితోఁబోరాడుటకు తోడుపడుమురమ్మని పిలువఁగా అక్రూరుఁడు కృష్ణునిబలమును పగఱను అతిక్రమించు సామర్థ్యమును ధీరత్వమును చలింపక నిలుచునట్టిస్వభావమును విశదముగా తెలియఁజెప్పి మఱియు నిట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౮౪.—సీ॥ ఎవ్వఁడు విశ్వంబు * నెల్ల సలీలుఁడై - పుట్టించు రక్షించుఁ * బొలియఁ జేయు
నెవ్వని చేష్టల * నెఱుఁగరు బ్రహ్మాదు - లెవ్వనిమాయ మో * హించు భువన
మేడేండ్లబాలుఁడై * యేవిధిఁ గ్రీడించె - గోరక్షణమునకై * కొండ నెత్తె
నెవ్వఁడు కూటస్థుఁ * డీశ్వరుఁ డద్భుత - కర్ముఁ డనంతుఁడు * కర్మసాక్షి

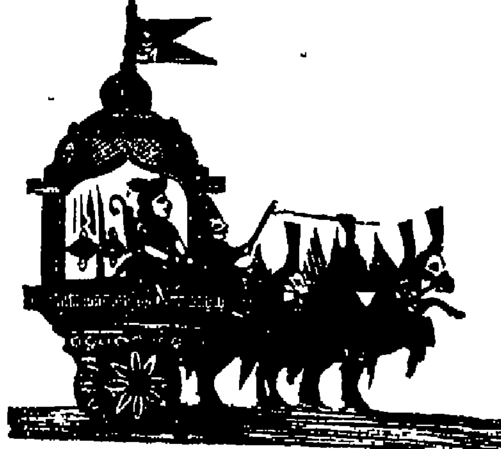
తే॥ యట్టిఘనునకు శౌరికి * ననవరతము । మ్రొక్కెదముగాక విద్వేష * మునకు నేము
వెలితమొల్లము నీపొందు * వేగఁబొమ్ము । చాలఁ బదివేలువచ్చె నీ * సఖ్యమునను.

టీ॥ ఎవ్వఁడు — ఏపురుషుఁడు. విశ్వంబునెల్లన్—ప్రపంచము నెల్లను. సలీలుఁడై — విలాసముతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై (పుట్టించును రక్షించును) పొలియఁజేయున్—నాశము చేయునో. ఎవ్వని చేష్టలన్ — ఎవనియొక్క కార్యములను. బ్రహ్మాదులు — బ్రహ్మ మొదలగువారును. ఎఱుఁగరు—తెలియలేరో. ఎవ్వనిమాయన్— ఎవనిమాయచేత. భువనము—లోకము. మోహించున్—మోహమ

పొందునో. ఏవిధుఁడు—ఏరేలినవాఁడు. ఏకేంద్రభూతుఁడై — ఏడు సంవత్సరములవాఁడై. గోరక్షణమునకై—గోవులను కాపాడుట కొఱకు. ఒకచేతన్ — ఒకచేతితో. కొండ నెత్తెన్ — కొండను ఎత్తెనో. ఎవ్వఁడు—ఏమహాత్ముఁడు. కూటస్థుఁడు — క్షేత్రజ్ఞుఁడో. ఈశ్వరుఁడు—సర్వనియామకుఁడో. అద్భుతకర్ముఁడు—వింతపనులు గలవాఁడో. అనంతుఁడు—అంతము (నాశము) లేనివాఁడో. కర్మసాక్షి — ఇంద్రియవ్యాపారములను చూచుచుండువాఁడో. అట్టి ఘనునకున్ — అటువంటిమహాపురుషునికి. శౌరికిన్ — శూరుని మనుమఁడైనకృష్ణునికి. అనవరతము—ఎల్లప్పుడు. మ్రొక్కెదము— మ్రొక్కుదుము. కాక—అట్లుగాక. విద్వేషమునకున్—విరోధించుటకు. వెఱతుము—మేముభయపడుదుము. నీపొందు—నీస్నేహము. ఒల్లము—అపేక్షింపము. నీసఖ్యమునన్ — నీస్నేహముచేత. పదివేలువచ్చెన్ — బహుధనమువచ్చెను. చాలున్ — చాలును. వేగపొమ్ము—శీఘ్రముగాఅవతలపో.

తా॥ ఈసర్వప్రపంచమును త్రిమూర్తిస్వరూపముచేత అట్లాట వలెనే పుట్టించి పెంచినశింపఁజేయువాఁడు ఎవఁడో, ఎవనిమొక్క చర్యలు బ్రహ్మ మొదలగువారుకూడ తెలిసికోలేకయుందురో, ఎవని మాయచేత లోకమంతయు భ్రమను పొందుచున్నదో, ఏడేండ్లపిల్లవాయగానుండియు గోవులను కాపాడుటకొఱకు ఒంటిచేతితో కొండను ఎత్తి గొడుగుగాపట్టినవాఁడు ఎవఁడో, ఎవఁడుక్షేత్రజ్ఞుఁడును, సర్వనియామకుఁడును, వింతవింతపనులు చేయువాఁడును, నశింపనివాఁడును, సర్వేంద్రియవిషయములను సాక్షియై కనిపెట్టియుండువాఁడును నై యున్నాఁడో, అటువంటిశూరుని మనుమఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తికి సర్వదా మేము మ్రొక్కుచుందుము. అట్లుండఁగా అతనితోడి విరోధమునకు భయపడుదుముగాని యత్నపూర్వకముగా ప్రవేశింపుము. మాకు నీస్నేహము వలన పదివేలులాభము వచ్చునట్లున్నను అక్కఱలేదు నీస్నేహమును మేము ఒల్లము ఇంతవట్టుకు నీతోచేసిన స్నేహము చాలును పొమ్మని చెప్పెనని తా.

(*) శతధన్వుఁడు ద్వారకనుండి పాఱిపోవ రామకృష్ణులు వెంటనంటి చానిఁజంపుట. (*)

శతధన్వుఁడు.

శతధన్వుఁడు.

బలరాముఁడు.

౮౪.—వ॥ అనియిట్లక్రూరుం డుత్తరంబువలికిన నమ్మహామణి యక్రూరునివద్ద నునిచి వెఱచి శతధన్వుండు తురగారూఢుండై శతయోజనదూరంబుచనియె నంత గరుడ కేతనాలంకృతంబైన తేరెక్కి రామకృష్ణులు వెనుచనిరంత నతండును మిథిలానగరంబుఁ జేరి సమీపంబునందు.

టీ॥ (అనియిట్లు అక్రూరుండు) ఉత్తరంబువలికినన్ — బదులుమాటచెప్పఁగా. అమ్మహామణిన్—ఆగొప్పదియయిన శమంతకమణిని. (అక్రూరునివద్దను) ఉనిచి — పెట్టి. వెఱచి — భయపడి. (శతధన్వుండు) తురగారూఢుండై — గుఱ్ఱమునెక్కినవాఁడై. శతయోజనదూరంబుచనియెన్—నూఱామడదూరముపోయెను. అంతన్— అంతట. (రామకృష్ణులు) గరుడకేతనాలంకృతంబైన — గరుడధ్వజముచేత అలంకరింపఁబడినదైన. (తేరెక్కి) వెనుచనిరి—వెంబడించిపోయిరి. అతండును—శతధన్వుఁడును. మిథిలానగరంబు—మిథిలాపట్టణమును. చేరి—సమీపించి. సమీపంబునందున్—ఆపట్టణముదగ్గఱ.

తా॥ అనియీవిధముగా అక్రూరుఁడు ఉత్తరముచెప్పఁగా శతధన్వుఁడు భయపడి తప్పించుకొను నుపాయమును ఆలోచించి శమంతకమణిని అయక్రూరు నింటనే పెట్టి ఒక గుఱ్ఱము నెక్కి ద్వారకనుండి బయలుదేఱి నూఱామడదూరము పోయెను అది యెఱిఁగి రామకృష్ణులు గరుడధ్వజముచేత అలంకరింపఁబడిన మహారథమును ఎక్కి వానిని వెంబడించిరి అంతట వాఁడు మిథిలాపట్టణము దగ్గఱఁజేరి ఆపట్టణము వెంబడిని అని తాత్పర్యము. ప

౭౫.—చ॥ తురగము డిగ్గి తల్లడము తో శతధన్వుఁడు పాదచారియై
పరువిడఁ బోకు పోకుమని పద్మదళాక్షుఁడు గూడఁ బాఱి ధీ
కరగతి వాని మస్తకము ఖండితమై పడ నేసెఁ జక్రముం
బరిహృత దైత్యచక్రముఁ బ్రభాచయ మోదిత దేవశక్రముఁ.

టీ॥ (శతధన్వుఁడు) తురగముడిగ్గి = గుఱ్ఱమునుదిగి. తల్లడముతోన్ = భయముతో. పాదచారియై = కాలినడగలవాఁడై. పరువిడన్ = పరుగెత్తఁగా. పద్మదళాక్షుఁడు = కృష్ణుఁడు. పోకు పోకుము = పోఁబోకుము. (అని) కూడఁబాఱి = దగ్గఱపరుగెత్తిపోయి. ధీకరగతిన్ = భయంకరమయినరీతితో. వానిమస్తకము = ఆశతధన్వునితల. ఖండితమైపడన్ = తెగిపడునట్టుగా. పరిహృత దైత్యచక్రమున్ = అంతటుచంపఁబడినరాక్షససమూహముగలదియు. ప్రభా...క్రమున్ — ప్రభా = కాంతియొక్క, చయ = సమూహముచేత. మోదిత = సంతోషింపఁజేయఁబడిన. దేవ = దేవతలును. శక్రమున్ = ఇంద్రుఁడును గలదియైన. (చక్రమును) ఏసెన్ = ప్రయోగించెను.

తా॥ శతధన్వుఁడు గుఱ్ఱము మీఁదనుండి దిగినవాఁడై భయముచేత తత్తఱిల్లుచు కాలినడతో పరుగెత్తఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు వానిని పోఁబోకుము అని చెప్పుచు వెనుదగిలి దగ్గఱ పరుగెత్తిపోయి ఎల్ల రాక్షసులను చంపినదియు దేవతలను దేవేంద్రునిని తన ప్రకాశముచేతనే సంతోషపెట్టునదియు నైన సుదర్శన చక్రమును ప్రయోగించి వానితల నఱకి చంపెనని తాత్పర్యము.

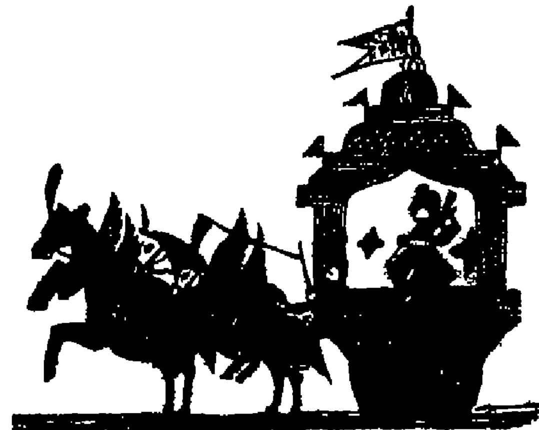
౭౬.—వ॥ ఇట్లు హరి శతధన్వుని వధియించి వాని వస్త్రంబులందు మణి వెదకి లేకుండుటఁ దెలిసి బలభద్రునికడకు వచ్చి శతధన్వుం దూరక హతుండయ్యె మణి లేదనిన బలభద్రుం డిట్లనియె.

టీ॥ (ఇట్లు) హరి = కృష్ణుఁడు. (శతధన్వుని వధియించి) వాని వస్త్రంబులందున్ = వానియొక్కబట్టలయందు. (మణివెదకి) లేకుండుటన్ = ఆగుడ్డలలో లేకపోవుట. తెలిసి = తెలిసికొని. బలభద్రునికడకు వచ్చి = బలరామునిదగ్గఱకువచ్చి. (శతధన్వుండు) ఊరక = వ్యర్థముగా. హతుండయ్యెన్ = చంపఁబడెను. మణిలేదు = వానివద్ద శమంతకమణి లేదు. అనినన్ = అనఁగా. (బలభద్రుండు ఇట్లనియెను)

తా॥ ఈవిధముగా కృష్ణుఁడు శతధన్వునిఁ జంపి వానిగుడ్డలలో శమంతకమణిని వెదకి అది చిక్కకపోఁగా వ్యర్థముగా శతధన్వునిఁ జంపితిని వానియొద్ద మణి లేదని బలరామునితో చెప్పఁగా బలరాముఁడు కృష్ణునితో ఇట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

(*) బలరాముఁడు మిథిలాపురమునకుఁ బోవుట. (*)

౭౭.—సీ॥ ఆమణి శతధన్వుఁ డపహరించుట నిక్క
మెవ్వరిచే దాఁప నిచ్చినాఁడొ
వేగమె నీవేగి వెదకుము పురిలోన
వైదేహు దర్శింప వాంఛ గలదు
పోయి వచ్చెద నీవు పొమ్మని వీడ్కొల్పి
యెల్లన రాముండు మిథిలఁ జొచ్చి
పోయిన జనకుండు పొడగని హర్షించి
యెంతయుఁ బ్రియముతో నెదురువచ్చి
తే॥ యర్ఘ్యపాద్యాది కృత్యంబు లాచరించి
యిచ్చవచ్చిన వస్తువు లెల్ల నిచ్చి
యుండుమని భక్తిఁ జేసిన నుండె ముసలి
కువలయేశ్వర మిథిలలోఁ గొన్నియేండ్లు.

టీ॥ కువలయేశ్వర = రాజా. ఆమణిన్ = ఆరత్నమును. (శతధన్వుఁడు) అపహరించుట = తీసికొనుట. నిక్కము = నిజము. ఎవ్వరిచేన్ = ఎవరిచేత. దాఁపనిచ్చినాఁడో = దాఁచిపెట్టనిచ్చినాఁడో. (నీవు) వేగమె = శీఘ్రముగానే. ఏగి = పోయి. పురిలోనన్ = పట్టణములో. (వెదకుము) వైదేహున్ = విదేహరాజును — జనకుని. దర్శింపన్ = చూడ. వాంఛగలదు = కోరికగలదు. (పోయివచ్చెదను నీవుపొమ్ము) అనివీడ్కొల్పి = అనిచెప్పిపంపి. (రాముండు) ఎల్లనన్ = తిన్నగా. మిథిలఁజొచ్చి = మిథిలాపట్టణమును ప్రవేశించి. పోయినన్ = పోఁగా. (జనకుండు) పొడగని = చూచి. హర్షించి = సంతోషించి. ఎంతయున్ = మిక్కిలి. ప్రియముతోన్ = ఇష్టముతో. ఎదురువచ్చి = ఎదురుగావచ్చి. అర్ఘ్యపాద్యాదికృత్యంబులు = అర్ఘ్యము పాద్యము మొదలగుపనులు. ఆచరించి = చేసి. ఇచ్చవచ్చినవస్తువులెల్లన్ = మనసువచ్చినపదార్థములన్నియు. (ఇచ్చి) ఉండుమని = [illegible]. భక్తిఁజేసినన్ = సేవచేయఁగా. ముసలి = [illegible] రాముఁడు. మిథిలలోన్ = మిథిలాపట్టణములో. (గొన్నియేండ్లు) ఉండెను.

తా॥ ఓ రాజా! అంతట బలరాముఁడు అరణ్యమున శతధన్వుఁడు అపహరించినదినమణి యగుశమంతకమును వానిని ఎవరి దగ్గఱనో దాఁచిపెట్టి నిల్చినాఁడు కాఁబట్టి నీవు పట్టణమునకు తిరిగి పొమ్ము నేనిక్కడ ఉండి యది వెదకి తెచ్చెదనని చెప్పి కృష్ణుని పంపి తాను మిథిలాపట్టణమునకు పోయి వచ్చెదనని చెప్పి ఆపట్టణమును ప్రవేశింపఁగా జనకుఁడు తనయొద్దకు వచ్చి ఎదురుగావచ్చి అర్ఘ్యపాద్యము మొదలయిన మర్యాదలతో పూజించి కొన్నాళ్లు తనపట్టణములోనే యుండుమని వేఁడు కొనఁగా బలరాముఁడు కొన్నిసంవత్సరములు మిథిలాపట్టణము లోనే యుండెను అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ వైదేహుఁడు—శ్లో॥ దేహస్థోఽపినదేహస్థః విద్వాన్ స్వప్నా ద్యథోత్థితః। అదేహస్థోఽపిదేహస్థో కుమతిస్స్వప్నదృగ్యథా॥ అనెడి శ్రీభాగవతప్రమాణముచొప్పున దేహము కలిగియు లేనివాఁడనని తెలిసికొన్న మహాపురుషుఁడైన బ్రహ్మవేత్త. మఱి, శ్లో॥ నాహం దేహోనేంద్రియాణ్యంతరంగం నాహంకారగప్రాణవర్గోనబుద్ధిః। దారాపత్యక్షేత్రవిత్తాదిదూర స్సాక్షీనిత్యగ్ప్రత్యగాత్మాశివోఽహం॥ రజ్జ్వజ్ఞానాద్భాతిరజ్జుర్యథాహి స్స్వాత్మాజ్ఞానాదాత్మనోజీవభావః। ఆప్తోక్త్యాహిభ్రాంతినాశేసరజ్జుర్జీవోనాహం దేశికోక్త్యాశివోఽహం॥ అను సద్భావనగలవాఁడు. మంచిచె దేహము కలదనుచుండఁగా నాకుదేహము లేదనినమాత్రమునసే బ్రహ్మవేత్తయగునా? అయిన ప్రత్యక్షవిరోధముకాదా యనిన చూడుము ఇది దేహమా? తెలి వియా? నిద్రలో తెలివి లేనప్పుడు దేహేంద్రియాద్యుపాధులు ఏవియునులేవు. అతెలివి (సుఖమహమస్వాప్సంకించిదవేదిషం) అనెడి ప్రత్యభిజ్ఞ కలిగినప్పుడేకదా కలిగినది అప్పుడేకదా దేహేం ద్రియాద్యుపాధులు తోఁచుచున్నవి. తిరిగి ప్రజ్ఞయని తెలిసికొనక దేహమని యింద్రియములని అనుకొనుట, అదేసత్యమనుట, మూఢత్వముకాఁబట్టి సత్పురుషసాంగత్యము చేసి వారుపదేశించిన మహావాక్యార్థములను శ్రవణమనన నిదిధ్యాసనములు చేసి పక్షపాతము లేనిబుద్ధితో శ్రుతి యుక్తి అనుభవములచేత ఆలోచించి (సర్వాణ్యే తానిప్రజ్ఞానస్య నామధేయాని, ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మ) అని తెలుసుకొన వాఁడువిదేహుఁడు అనఁగా సర్వము ప్రజ్ఞానపరబ్రహ్మమే కాని అన్యముకాదని తెలిసికొనినవాఁడుగాని ఒకరాజుగాఁడనుట.

వ॥ మనసు నను త్రియందెనసి ప్రగ్గనోదయుఁడోపకుండున। ద్విసమటు తెలుకొన్నను సమ స్తజగంబులు గల్గితోఁచు నీ। ఘన తరబంధమోక్షమయ కారణకార్యములెల్లఁడానయై। యనిశముతో వెలిందిరుగు నారయ నెమ్మన మట్లుగావునన్॥ అని సీతారామాంజనేయసంవాద తృతీయాశ్వాసము.

౮౮.—వ॥ అంత దుర్యోధనుండు మిథిలానగరంబునకుం జనుదెంచి జనకరాజుచేత సమ్మానితుండై.

టీ॥ అంతన్—అప్పుడు. (దుర్యోధనుండు మిథిలానగరంబునకు చనుదెంచి జనకరాజుచేత)సమ్మానితుండై—గౌరవింపఁబడినవాఁడై.

తా॥ ఆసమయమునందు దుర్యోధనుఁడు మిథిలాపట్టణమునకుఁ బోయి జనకరాజుచేత మర్యాదను పొందినవాఁడైయనితాత్పర్యము.

౮౯.—క॥ చలమున గాంధారేయుఁడు। లలితగదాయుద్ధకౌశ ॥ లము నేర్చెఁదగన్
హలిచే శ్రితజన నిర్జర। ఫలిచేఁ ద్రైలోక్య వీర ॥ భటగణ బలిచేన్.

టీ॥ గాంధారేయుఁడు — గాంధారికొడుకైనదుర్యోధనుఁడు. చలమునన్—పట్టుదలతో. శ్రితజననిర్జరఫలిచేన్ — శ్రిత — ఆశ్ర యించిన. జన—జనులకు. నిర్జరఫలిచేన్ — దేవతాఫలమైన వాని చేతను—కల్పవృక్షమువంటివానిచేత. అనఁగా, ఆశ్రయించినవారికి కోరినవాని నిచ్చువాఁడనుట. త్రైలోక్య వీరభట గణబలిచేన్ — త్రైలోక్య — మూఁడులోకములందలి. వీరభట — యుద్ధశూరుల యొక్క. గణ—సమూహముచే. బలిచేన్—గావుగాఁగొలువనిచేతను. హలిచేన్—బలరామునిచేత. లలితగదాయుద్ధకౌశలము — ఒప్పు నదైనగదతో పోట్లాడుటలోనినేర్పు. తగన్—తగునట్లు. నేర్చెను— పాండవులను జయింపవలెననెడి ఆశ్రతో నేర్చుకొనెను.

తా॥ దుర్యోధనుఁడుకోరినవారికోరికలను నెఱవేర్చువాఁడును, మూఁడులోకములలోని యుద్ధశూరులను గావు తీసికొనువాఁడునైన బలరామునిచేత గదాయుద్ధమును చక్కఁగా పనుపడునట్లు పట్టు దలతో నేర్చుకొనెనని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

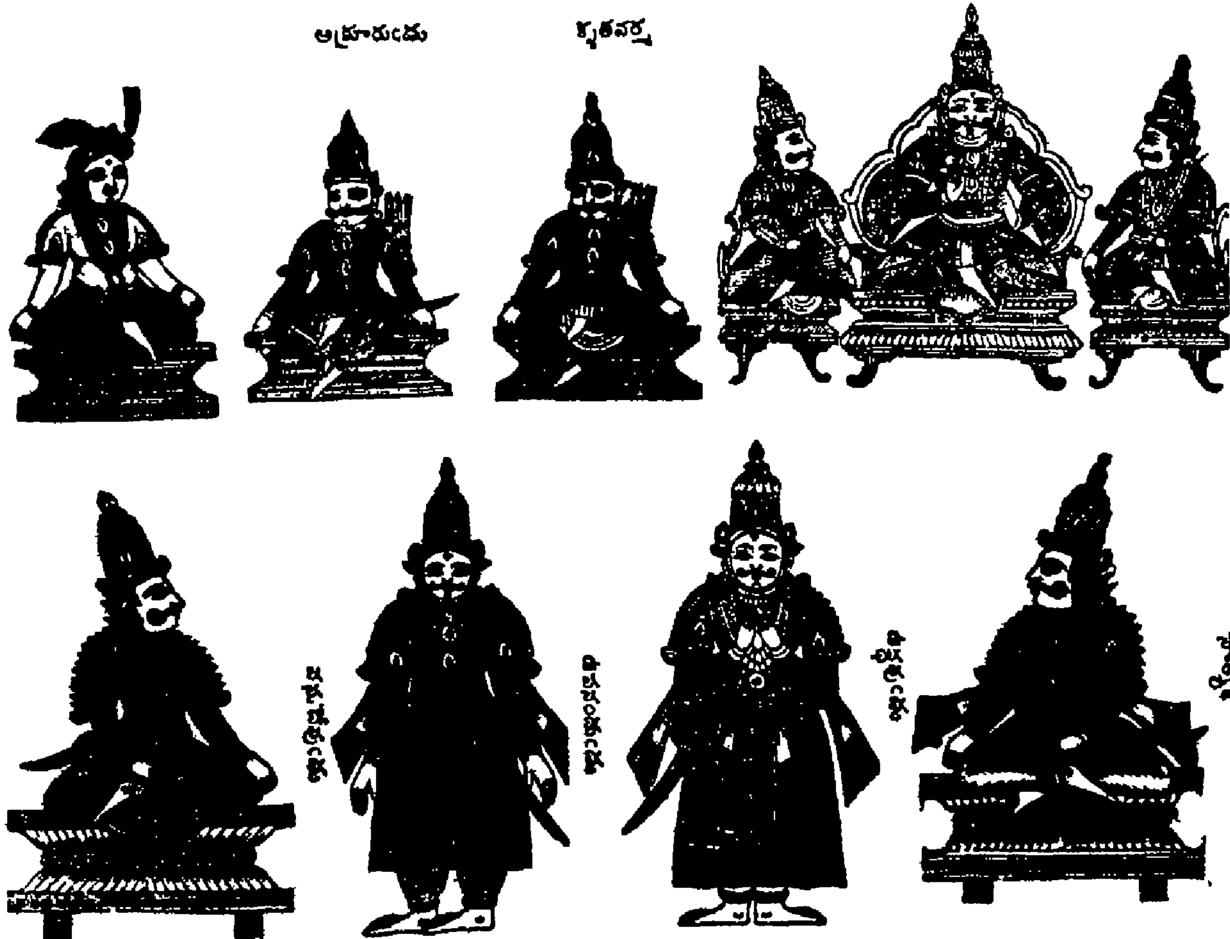
టీ॥ దుర్యోధనుఁడు — చెడ్డ ఆలోచన గలవాఁడు—అనఁగా, ద్వైతబుద్ధిగల అహంకారుఁడు. పాండవులు—శుద్ధసత్వగుణముగల వారు—బ్రహ్మవిద్యాభ్యాసులనుట. గదాయుద్ధము — వారినిహింసను చేయునట్టి ప్రసంగము.

౯౦.—సీ॥ అంతఁ గృష్ణుండును ద్వారకానగరంబునకుం జని శతధన్వుని మరణంబును, మణిలేకుండుటయును,
సత్యభామకుం జెప్పి సత్యభామా ప్రియకరుండు గావున సత్రాజిత్తునకుం బరలోక క్రియలు
సేయించె నక్రూర కృతవర్మలు శతధన్వుమరణంబు విని వెఱచి ద్వారకానగరంబు వెడలి బహు
దూరంబదూర భూమికిం జని రక్రూరుండు లేమిం జేసి వానలులేక మహోత్పాతంబులను శరీర
మానసతాపంబులను ద్వారకానగరజనులకు సంభవించిన నందులవృద్ధజనులు దెగడి మాఱికిట్లనిరి.

టీ॥ అంతన్—అప్పుడు. (కృష్ణుండును) ద్వారకానగరంబునకున్—ద్వారకాపట్టణమునకు. చని — పోయి. శతధన్వునిమరణంబును—శతధన్వుఁడు చచ్చుటను. మణిలేకుండుటయును — మణిదొరక్క మణి లేకయుండుటను. సత్యభామకున్—సత్యభామతో. (చెప్పి) సత్యభామాప్రియకరుండు — సత్యభామకు ప్రియమును చేయువాఁడు. గావునన్—అందుచేత. (సత్రాజిత్తునకున్) పరలోకక్రియలు—ఉత్తరక్రియ

లను. (చేయించెను) అక్రూరకృతవర్మలు = అక్రూరుఁడును కృతవర్మయు. శతధన్వమరణము = శతధన్వుని చావు. (విని) వెఱచి = భయపడి, ద్వారకానగరంబు వెడలి = ద్వారకాపట్టణమునుండి బయలుదేరి. బహుయోజనదూరభూమికిన్ = పెక్కు ఆమడలదూరముగల ప్రదేశమునకు. చనిరి = పోయిరి. (అక్రూరుండు) లేమిం జేసి = లేకపోవుటచేత. (వానలు లేక) మహోత్పాతంబులును = గొప్పగొప్ప యుత్పాతములును. శారీరమానసతాపంబులును = దేహసంబంధము లును మనస్సంబంధములునైన తాపములును. ద్వారకానగర వాసులకున్ = ద్వారకాపట్టణమునందుండు వారికి. సంభవించినన్ = కలుగఁగా. అందులవృద్ధజనంబులు = ఆద్వారకాపట్టణమునందలి పెద్దలు. వెగడి = భయపడి. హరికిట్లనిరి = శ్రీకృష్ణునితో నిట్లు పలికిరి.

తా॥ ఓకృష్ణ శ్రీకృష్ణమూర్తియు ద్వారకాపట్టణమునకుఁ బోయి శతధన్వుఁడు వచ్చుటయు వానిచేతనుండి శమంతకమణి లేకుండుటయు సత్యభామతోఁ జెప్పి ఆమెకు ప్రీతి కలుగఁజేయుటకై సత్రాజిత్తునకు ఉత్తరక్రియలను చేయించెను. ఈవృత్తాంతము అక్రూరుఁడును కృతవర్మయు విని ఇఁక మనకేమి తెచ్చిపడునో యని భయపడి ద్వారకాపట్టణము విడిచి పెక్కు ఆమడలదూరముననుండు దేశములలో వాసము చేయుచుండిరి. అక్రూరుఁడు ద్వారకను విడిచి పోయినందున ఆపట్టణములోని ప్రజలకు గొప్పగొప్ప ఆపదలును దేహతాపములును మనస్తాపములును కలుగసాగెను. వానలు లేక పోయెను. అది చూచి ద్వారకలోని పెద్దలందఱు భయము నొందిన వారై శ్రీకృష్ణునితో నిట్లు పలికిరని తాత్పర్యము.

(✱) అక్రూరుని రప్పింపుమని యదువృద్ధులు వేఁడ శ్రీకృష్ణుఁడు రప్పించుట. (✱)

౭౧.—సీ॥ కమలాక్ష విను మయ్య ✱ కాశీశుఁ డేలెడి - దేశంబున వానలు ✱ గురియకున్నఁ
గోరి శ్వఫల్కునిఁ ✱ గొనిపోయి యతనికి - గాంధిని యనియెడు ✱ కన్య నిచ్చి
కాశీవిభుం డంత ✱ సత్కారంబు చేసిన - వానలు గురిసె నా ✱ వసుధ మీఁద
నాతనిపుత్త్రకుఁ ✱ డైన యక్రూరుండు - నంతటివాఁడె వి ✱ ఖ్యాతకీర్తి

ఆ॥ మరలి వచ్చెనేని ‡ మాను నుత్పాతంబు । లెల్ల వానగురియు ‡ నీస్థలమున
దేవ యతనిఁదోడి ‡ తెప్పింపు మన్నింపు । మానవలయు పీడ ‡ మానవులకు.

టీ॥ కమలాక్ష — ఓ శ్రీకృష్ణా. వినవయ్య — మామనవిని వినుము. కాశీశుఁడేలెడికుంభినిన్ — కాశీరాజు పాలించునట్టి దేశమునందు. (వానలు కురియకున్నను) కాశీవిభుండు — కాశీరాజు. కోరి — అపేక్షించి. శ్వఫల్కునిన్ — శ్వఫల్కుఁడు అనువానిని. కొనిపోయి — పిలుచుకొనిపోయి. అతనికిన్ — శ్వఫల్కునికి. (గాందినియనియెడు కన్యను ఇచ్చి) సత్కారంబుచేసినన్ — గౌరవింపఁగా. ఆపృథివిఁద — ఆకాశీదేశపుభూమియందు. (వానలుకురిసెను) వానిపుత్రకుఁడు — శ్వఫల్కునికొడుకు. (అయినయక్రూరుండును) అంతటివాఁడె — అంత గొప్పవాఁడె. (అగును) మహాతపస్వి — గొప్పతపస్సుగలవాఁడు. మరలివచ్చెనేనిన్ — అతఁడు తిరిగివచ్చినపక్షమున. ఉత్పాతంబులెల్లన్ — అన్నియుత్పాతములును. (మానును) ఈస్థలమునన్ — ఈ భూమియందు. (వానకురియును) దేవ — స్వామీ. మానవులకున్ — ఇందలిమనుష్యులకు. పీడ — దుఃఖము. మానవలయున్ — పోవలెను. అతనిన్ — ఆయక్రూరుని. తోడి తెప్పింపుము — రప్పింపుము. మన్నింపుము — అతనితప్పు మన్నింపుము.

తా॥ ఓ శ్రీకృష్ణా! మునుపు ఒకానొకప్పుడు కాశీదేశములో వానలు లేకపోఁగా ఆదేశపురాజు ప్రీతితో శ్వఫల్కుని పిలుచుకొని పోయి వానిని సన్మానించి తనకొమార్తెయైన గాందిని అను కన్యక నిచ్చి పెండ్లిచేయఁగా వానలుకురిసె ఆదేశపు [illegible] అశ్వఫల్కుని కొడుకయిన అక్రూరుఁడును తపస్సుకలిమిచేత తండ్రియంతటి వాఁడే కాఁబట్టి అపుణ్యాత్ముఁడు మరలివచ్చినపక్షమున మనభూమియందును వానలు కురిసి యెల్లయుత్పాతములు అణఁగి పోవును స్వామీ! జనులకేలును కోరి యిప్పుడు అతనిని రప్పించి మన్నింపుమని తాత్పర్యము.

౮౨.—వ॥ అనిపలుకు పెద్దల పలుకు లాకర్ణించి దూతజనులం బంపి కృష్ణుం డక్రూరుని రావించి పూజించి
ప్రియకథలు కొన్ని చెప్పి సకల లోకజ్ఞుండు గావున మృదు మధుర భాషణంబుల నిట్లనియె.

టీ॥ అనిపలుకు — అనిచెప్పునట్టి. పెద్దలపలుకులు — పెద్దలయొక్క మాటలు. ఆకర్ణించి — విని. (కృష్ణుండు) దూతజనులంబంపి — సేవకుల వాండ్రనుబంపి. (అక్రూరుని రావించి) పూజించి — సన్మానించి. ప్రియకథలు — ప్రియములైనకథలు. (కొన్ని చెప్పి) సకలలోకజ్ఞుండు గావునన్ — సమస్తజనుల వర్తమానములు తెలిసినవాఁడు కాఁబట్టి. మృదుమధుర భాషణంబులన్ — తిన్ననియింపులైనమాటలతో. (ఇట్లనియెను)

తా॥ అని చెప్పిన పెద్దలమాటలువిని శ్రీకృష్ణమూర్తి అప్పుడేతగిన వారులనుబంపి అక్రూరునిరప్పించి అతనిని సన్మానించి ప్రియములైన కథలుచెప్పి మనసు కలఁతపోఁగొట్టి తాను ఎల్లవారివృత్తాంతములు తెలిసినవాఁడే గనుక ఇంపైన తిన్ననిమాటలతో అక్రూరుని జూచి యిట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౮౩.—సీ॥ తానేగు తఱి శత ‡ ధన్వుఁడు మణిఁదెచ్చి - నీయింటఁ బెట్టుట ‡ నిజము దెలిసి
నాఁడ సత్రాజిత్తు ‡ నకుఁ బుత్రకులు లేమి - నతనికిఁ గార్యంబు ‡ లాచరించి
విత్తంబు ఋణమును ‡ విభజించుకొనియెద - రతని పుత్రికలెల్ల ‡ నతఁడుపరుల
చేత దుర్మరణంబుఁ ‡ జెందినాఁ డతనికై - సత్కర్మములు పిండ ‡ జరపవలయు

తే॥ మణిగ్రహింపుమీవ ‡ మాయన్న నమునమ్మఁ । దెలిమి బంధుజనుల ‡ కెల్లఁ జూపు
మయ్య నీగృహమున ‡ పటుకవేదికా । సహిత మఖములమరు ‡ సంతతమును.

టీ॥ (శతధన్వుఁడు) తానేగుతఱిన్ — తానుపోవునపుడు. మణిన్ — శమంతకమణిని. తెచ్చి — తీసికొనివచ్చి. నీయింటన్ — నీయింటిలో. (పెట్టుట) నిజము — నిజముగా. తెలిసినాఁడన్ — తెలిసికొన్నాను. (సత్రాజిత్తునకు) పుత్రకులు — కొడుకులు. లేమిన్ — లేకుండుటచేత. (అతనికి) కార్యంబులు — ఉత్తరక్రియలు. ఆచరించి — నీవేచేసి. విత్తంబున్ — అతనియాస్తియు. ఋణమున్ — అప్పును. అతనిపుత్రికలెల్లన్ — అతనికొమార్తెలందఱును. విభజించుకొనియెదరు — పంచుకొనెదరు. అతఁడు — సత్రాజిత్తు. పరులచేతన్ — శత్రువులచేత. దుర్మరణంబుఁ జెందినాఁడు — చెడ్డచావువచ్చినాఁడు. అతనికై — సత్రాజిత్తునకై. సత్కర్మములు — ప్రాయశ్చిత్తాదికార్యములు. పిండన్ — [illegible]. జరపవలయున్ — చేయవలెను. ఈవు — నీవు. మణిగ్రహింపుము — [illegible]. మాయన్న — బలరాముఁడు. (నమ్మఁడు) [illegible]. బంధుజనులకెల్లన్ — [illegible] ములకంతటికిని. చూపుమయ్య — అయ్యా కనఁబఱుపుము. సంతతమును — ఎల్లప్పుడును. నీగృహమునన్ — నీయింటిలో. పటుకవేదికా సహితమఖములు — బంగారుతిన్నెలతోడియజ్ఞములు. అమరున్ — అమరును — జరుగుచుండును అనుట.

తా॥ ఓయక్రూరుఁడా! శతధన్వుఁడు తాను [illegible] పారిపోవునపుడు శమంతకమణిని నీయింటిలో తీసికొనివచ్చి పెట్టి పోయినసంగతి నాకుస్పష్టముగా తెలిసినది, సత్రాజిత్తునకు కొడుకులు లేరుగనుక అతనికి ఉత్తరక్రియలు నీవేచేసితివి, అతనిఅప్పు ఆస్తియును అతనికొమార్తెలు తలాకొంచముగా పంచుకొనఁగలరు, ఇంతమునుపు సత్రాజిత్తు శత్రువులచేత చెడ్డచావువచ్చినందుకై కొన్ని ప్రాయశ్చిత్తకార్యములు చేయవలసియున్నది కాఁబట్టి ఆరత్నమును నీవేతీసికొని [illegible] నేను ఆరత్నమును

అపహరించి యున్నిమాటలాడుచున్నాను అని తలంచుము, అయ్యు మానమతియనట్లు నీవు శమంతకమణిని తెచ్చి మనచుట్టములకందఱికి చూపి తిరిగి తీసికొనిపో నీయొంటితో ఎల్లప్పుడు బంగారుతో నేర్పఱుపఁబడిన వేదికలతో దియజ్ఞములు జరుగుచుండును అని చెప్పెననుట.

౯౪.—వ. అనియిట్లు సామవచనంబుల హరి పలికిన నక్రూరుండు వస్త్రచ్ఛన్నంబైన మణిఁదెచ్చి హరికిచ్చిన.

టీ. (అనియిట్లు) హరి = కృష్ణుఁడు. సామవచనంబులు = మంచిమాటలు. పలికినన్—చెప్పఁగా. (అక్రూరుండు) వస్త్రచ్ఛన్నంబైన మణిన్—వస్త్రముచేతఁ గప్పఁబడియున్న రత్నమును. (తెచ్చి) హరికిచ్చినన్—కృష్ణునికియ్యఁగా.

తా. అని యీవిధముగా శ్రీకృష్ణమూర్తి తిన్ననిమాటలు చెప్పి మనసులోని కలవరము తీర్పఁగా అక్రూరుఁడు తనకొంగునముడిచియుంచుకొన్న శమంతకమణిని శ్రీకృష్ణునిచేతికి ఇచ్చెనని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ. వస్త్రము—అజ్ఞానావరణము. ఛన్నము—దానిచేతముసుఁగు పఱచఁబడినది. శమంతకమణి—దైవతవృత్తికేని యుపరోక్షజ్ఞానము.

౯౫.—ఉ. సంతస మంది బంధుజన ✽ సంతతికిన్ హరి దెచ్చి చూపెన
క్రాంత విభాసమాన ఘృణి ✽ జాల పలాయిత భూనభోంతర
ధ్వాంతము హేమభారచయ ✽ వర్షణ విస్మిత దేవ మానవ
స్వాంతముఁ గీర్తిపూరిత ది ✽ గ్వలయాంతము నాశమంతమున్.

టీ. హరి—కృష్ణుఁడు. సంతసమంది—సంతోషించి. అక్రాంత ... ధ్వాంతమున్—అక్రాంత—ఎడతెగక. విభాసమాన—ప్రకాశించుచున్న. ఘృణి—కాంతులయొక్క. జాల = సమూహముచేత. పలాయిత—తఱుముఁగొట్టఁబడిన. భూనభోంతర = భూమ్యాకాశముల మధ్యమునను౦డెడు. ధ్వాంతమున్—చీఁకటిగలదానిని. హేమ... స్వాంతమున్ — హేమ = బంగారుయొక్క. భార = బారువుల యొక్క. చయ—సమూహముయొక్క. వర్షణ—కురియుటచేత. విస్మిత—ఆశ్చర్యపడిన. దేవ—దేవతలయొక్కయు. మానవ = మనుష్యులయొక్కయు. స్వాంతమున్ = మనసులు గలదానిని. కీర్తి ... యాంతమున్—కీర్తి—యశస్సుచేత. పూరిత—నిండింపఁబడిన. దిశావలయ—వలయాకారమైనదిక్కులయొక్క. అంతమున్ = కొనలు గలదానిని. ఆశమంతమున్—ఆశమంతకమణిని. తెచ్చి = తీసికొనివచ్చి. బంధుజనసంతతికిన్—చుట్టములసమూహమునకు. చూపెన్—కనఁబఱచెను.

తా. అంతట శ్రీకృష్ణమూర్తి సంతోషించి యెడతెగక ప్రకాశించునట్టి కాంతులచేత భూమికి ఆకాశమునకు నడుమనుండు చీఁకటి నెల్లను పాఁగొట్టునదియు, ప్రతిదినము బారువుల కొలఁది బంగారును కురియుటచేత దేవతల మనసులకును మనుష్యుల మనసులకును ఆశ్చర్యమును పుట్టించునదియు, ఎల్లదిక్కులకొనలయందు నిండుకొన్న కీర్తి గలిగినదియు నైన శమంతకమణిని తీసికొనివచ్చి తనచుట్టములకందఱికిని జూపించెనని తాత్పర్యము.

౯౬.—క. చక్రాయుధుఁ డీక్రియఁ దన । యక్రూరత్వంబు జనుల ✽ కందఱకును ని
ర్వక్రముగఁ దెలిపి క్రమ్మఱ । నక్రూరున కిచ్చె మణిఁ గృ ✽ పాకలితుండై.

టీ. చక్రాయుధుఁడు—కృష్ణుఁడు. ఈక్రియన్—ఈవిధముగా. తనయక్రూరత్వంబు—తనయొక్క క్రూరత్వము లేమిని. జనులకందఱకున్—ఎల్లజనులకును. నిర్వక్రముగన్ — వంకరలేకుండునట్లు—స్పష్టముగా. తెలిపి = తెలియఁజేసి. కృపాకలితుండై = దయతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై. క్రమ్మఱన్ = మరల. మణిన్ = రత్నమును. అక్రూరునకిచ్చెను = బ్రహ్మాదితత్త్వైన అక్రూరునికి సమర్పించెను.

తా. శ్రీకృష్ణుఁడు ఈవిధముగా తనయందు దోషము లేమిని తనచుట్టములకందఱికిని స్పష్టముగాఁ దెలియఁజేసి మరల దయచేసి ఆమణిని అక్రూరునికి యిచ్చెనని తాత్పర్యము.

౯౭.—క. ఘనుఁడు భగవంతుఁ డీశ్వరుఁ । డనఘుండు మణిఁ దెచ్చి యిచ్చి ✽ నట్టి కథనమున్
వినిన పఠించిన తలఁచిన । జనులకు దుర్యశముఁ బాప ✽ సంఘముఁ దలఁగున్.

టీ. ఘనుఁడు—విరాట్స్వరూపుఁడును. భగవంతుఁడు—షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుఁడును. ఈశ్వరుఁడు—సర్వనియామకుఁడును. అనఘుఁడు—పాపములేనివాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తి. (మణితెచ్చియిచ్చినట్టి) కథనమున్—కథను. వినినపఠించినతలఁచినజనులకున్—విన్నవారును చదివినవారును తలఁచినవారునైనజనులకు. దుర్యశమున్—చెడ్డపేరును—అపకీర్తియు. పాపసంఘమున్ = పాపములసమూహమును. తలఁగున్—తొలఁగిపోవును.

తా. విరాట్స్వరూపుఁడును, షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుఁడును, సర్వనియామకుఁడును, ఏదోషములు లేనివాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తి శమంతకమణిని తెచ్చియిచ్చిన కథను ఎవరు చదువుదురో ఎవరు విందురో ఎవరు తలఁచుకొందురో అట్టి జనులందరును అపకీర్తియు పాపసమూహములును తొలఁగిపోవునని తాత్పర్యము.

(*) శ్రీకృష్ణుం డింద్రప్రస్థపురంబున కరిగి పాండవులచేత సన్మానింపఁబడుట. (*)

వ॥ అంత నొక్కనాఁడు పాండవులం జూడ నిశ్చయించి సాత్యకిప్రముఖ యాదవులు గొలువఁ బురుషోత్తముం డింద్రప్రస్థపురంబునకుం జనినం బ్రాణంబులం గనిన యింద్రియంబుల భంగి నఖిలేశ్వరుం డైన హరిం గని కౌఁగిలించుకొని కృష్ణుని దివ్యదేహసంగమంబున నిర్ధూతకల్మషులై యనురాగ హాస విభాసితం బైన ముకుందు ముఖారవిందంబు దర్శించి యానందంబు నొందిరి గోవిందుండును యుధిష్ఠిర భీమసేనుల చరణంబులకు నభివందనంబు చేసి యర్జును నాలింగనంబున సత్కరించిన నకులసహదేవులు మ్రొక్కినఁ గ్రుచ్చి యెత్తి యుత్తమపీఠంబున నాసీనుండై యుండ నప్పుడు.

టీ॥ అంతన్ = అటుపిమ్మట. (ఒక్కనాఁడు) పాండవులన్ = పాండురాజకొడుకులను. చూడ నిశ్చయించి = చూడఁదలఁచి. సాత్యకిప్రముఖయాదవులు = సాత్యకి మొదలగు యాదవులు. గొలువన్ = సేవింపఁగా. పురుషోత్తముండు = శ్రీకృష్ణుఁడు. ఇంద్రప్రస్థపురంబునకున్ = ఇంద్రప్రస్థపట్టణమునకు. చనినన్ = పోఁగా. ప్రాణంబులం గనిన యింద్రియంబుల భంగిన్ = ప్రాణములను పొందిన చక్షురాదీంద్రియములవలెనే. అఖిలేశ్వరుండైన హరిన్ = సర్వమునకు ఈశ్వరుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని. కని = చూచి. (కౌఁగిలించుకొని) కృష్ణునిదివ్యదేహసంగమంబునన్ = శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క దివ్యశరీరము తాకుటచేత. నిర్ధూతకల్మషులై = పోఁగొట్టఁబడిన పాపములు గలవారై. అనురాగ..తంబు = అనురాగ = ప్రేమతోడి. హాస = నవ్వుచేతను. విభాసితంబు = మిక్కిలి ప్రకాశించునది. ఐనట్టిదగు ముకుందు

ముఖారవిందంబు—అట్టి శ్రీకృష్ణుని ముఖకమలమును. దర్శించి—చూచి. ఆనందంబునొందిరి — సంతోషమునుపొందిరి. గోవిందుం డును—కృష్ణుడును. యుధిష్ఠిరభీమసేనులచరణంబులకున్ — ధర్మ రాజుయొక్కయు భీమసేనునియొక్కయు అడుగులకు. అభివంద నంబుచేసి—మ్రొక్కి.(అర్జునుని) ఆలింగనంబునన్—కౌగిలించుటచేత. సత్కరించి—సన్మానించి. (నకులసహదేవులు) మ్రొక్కినన్—నమ స్కారముచేయగా. గ్రుచ్చియెత్తి—రెండుచేతులతోనుపొదివియెత్తి కొని. ఉత్తమపీఠంబునన్—శ్రేష్ఠమయినపీటయందు. ఆసీనుండై — కూర్చున్నవాడై. ఉండన్—ఉండగా. అప్పుడు—ఆసమయమునందు తా॥ అటుపిమ్మట ఒకనాడు శ్రీకృష్ణుడు పాండవులను చూచి రావలెనను తలంపున సాత్యకి మొదలగు యదువంశీయులు వెంట రాగా ఇంద్రప్రస్థపట్టణమునకు బోయి తనదర్శనమువలన ప్రాణ ములను పొందిన యింద్రియములవలెనే వికాసమునొందిన కౌగి లించుకొని సర్వేశ్వరుడైన తన దేహసంస్పర్శముచేత పాపములు వలన తొలగినవారగుచు ప్రేమతోడి నవ్వుచేత వెలుగుచున్న తన ముఖకమలమును జూచి వారు సంతోషమునుపొందగా తానును ధర్మరాజునకును భీమసేనునకును నమస్కారము చేసి అర్జునుని కౌగిలించుటచేత మన్నించి నకులసహదేవులు తనకుమ్రొక్కగా రెండుచేతులను పొదివి యెత్తుకొని లాలించి వారు తగినపీటమీద కూర్చుండుమనగా కూర్చుండెను ఆసమయమునందు అని తా.

౯౯.—క॥ చంచద్ఘన కుచభారా । కుంచితయై క్రొత్తపెండ్లి ✽ కూతురగుట నిం
చించుక సిగ్గుజనింపఁగఁ । బాంచాలతనూజ (మ్రొ)క్కెఁ ✽ బద్మాక్షునకున్.

టీ॥ పాంచాలతనూజ — ద్రుపదమహారాజు కూతురైనకృష్ణ. చంచ... కుంచితయై—చంచత్—చలించుచున్న. ఘన—గొప్పవైన. కుచ — స్తనములయొక్క. భార — బరువుచేత. ఆకుంచితయై — ముడుచుకొనబడినదై. (క్రొత్తపెండ్లికూతురు) అగుటన్—అగుట చేత, ఇంచించుక — కొంచెముకొంచెము. సిగ్గుజనింపఁగన్—సిగ్గు పుట్టుచుండగా. పద్మాక్షునకున్—శ్రీకృష్ణమూర్తికి. (మ్రొక్కెను)

తా॥ ద్రౌపది యొప్పిదమయి గొప్పవైయొప్పుచున్న స్తనముల బరువుచేత వంపబడినదో అనునట్లు ముడుచుకొని వంగి క్రొత్తపెండ్లి కూతురు అగుటచేత కొంచెము కొంచెము సిగ్గు కనబడ తిన్నగా వచ్చి శ్రీకృష్ణమూర్తికి నమస్కారము చేసెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అంత సాత్యకి పాండవులచేతం బూజితుండై యొక్కపీఠంబున నాసీనుఁడయ్యెఁ దక్కిన యనుచరులును వారిచేతఁ బూజితులై కొలిచియుండిరి హరియుం గుంతీదేవి కడకుం జని నమస్కరించి యిట్లనియె.

టీ॥ అంతన్—పిమ్మట.(సాత్యకి పాండవులచేత) పూజితుండై—పూజింపబడినవాడై. ఒక్కపీఠంబునన్ — ఒకపీటమీద. ఆసీనుండయ్యెన్ — కూర్చుండెను. తక్కినయనుచరులును — కృష్ణునితోడ వచ్చిన తక్కినపరిజనులును. వారిచేతన్—ఆపాండవులచేత. పూజితులై—సత్కారముచేయబడినవారై. కొలిచియుండిరి — సేవించు చుండిరి. హరియున్—శ్రీకృష్ణుడును. కుంతీదేవికడకున్—కుంతీదేవి దగ్గఱకు. చని—పోయి. నమస్కరించి — మ్రొక్కి. ఇట్లనియెన్—ఇట్లుపలికెను.

తా॥ పిమ్మట సాత్యకి పాండవులచేత మర్యాదను పొందిన వాడై ఒకపీటమీదఁగూర్చుండెను అటుపిమ్మట కృష్ణుని పరిజను లంతయు పాండవులవలన సన్మానింపఁబడి సేవించుచుండిరి అంతట కృష్ణుఁడు కుంతీదేవిదగ్గఱకుఁబోయి యిట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౧౦౧.—క॥ అత్తా కొడుకులుఁ గోడలుఁ । జిత్తానందముగఁ బనులు ✽ సేయఁగ వాత్సా
యత్తానుగవై యాజ్ఞా । సత్తాదుల గలిగి మనుదె ✽ సమ్మోదమునన్.

టీ॥ (అత్తా! కొడుకులును కోడలును) చిత్తానందముగన్ — మనస్సునకుసంతోషముగా. పనులుసేయఁగన్—చెప్పినపనులుచేయు చుండగా. ఆత్తాయత్తానుగవై—మనసువచ్చినట్టు వర్తించుదానవై. ఆజ్ఞాసత్తాదులు—ఆజ్ఞ గౌరవము మొదలగునవి. (కలిగి) సమ్మోద మునన్—సంతోషముతో. మనుదె—వర్తించుచున్నావా.

తా॥ ఓయత్తా! నీకొడుకులునుకోడలుమనసునకుతృప్తిగాచేయు చున్న పనులు చేయుచుండగా మనసునకు ఏకొఱంతయులేక మాటు పొగుడలగలిగి సంతోషముతో మెలఁగుచున్నావుగదా అనియడిగె నని తాత్పర్యము.

౧౦౨.—చ॥ అనవుడుఁ బ్రేమ విహ్వలత ✽ నందుచు గద్గద భాషణంబులన్
గనుఁగవ సశ్రుతోయములు ✽ గ్రమ్మఁగఁ గుంతిసుయోధనుఁడు చే
సిన యపకారముం దలఁచి ✽ చెందిన దుఃఖము వెల్లఁజెప్పి యా
దనుజ విరోధికిట్లనియెఁ ✽ దద్దయుఁ జిద్ధతికంబు సేయుచున్.

టీ॥ అనవుడున్—అనఁగా. కుంతి — కుంతిదేవి. ప్రేమవిహ్వ లతన్—ప్రేమవలనిపారవశ్యము. అందుచున్—పొందుచును. గద్గద భాషణంబులన్—గొంతుపూడుకొనిపోయినమాటలతో. కనుఁగవన్—రెండు కన్నులందును. అశ్రుతోయములున్—కన్నీళ్లు. గ్రమ్మఁగన్—క్రమ్ముకొను చుండఁగా. సుయోధనుండు — దుర్యోధనుఁడు. చేసిన యప కారమున్—చేసినకష్టమును. తలఁచి—తలంచుకొని. చెందినదుఃఖము వెల్లన్—[illegible] (చెప్పి) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

తా॥ అనియిట్లు శ్రీకృష్ణమూర్తి యోగశ్రేష్ఠులమనంబులచే చింతింపఁగా కుంతీదేవి ఆయనయందలి ప్రేమాతిశయముచేత పరవశురాలై నోట మాట వెడలకున్నను ప్రయత్నముచేత మాటతెచ్చుకొని కన్నుల యందు నీరుపెట్టుకొనుచు తనకు వసుదేవుఁడు చేసిన ఉపకారములను తలఁచుకొని వానిచేత తాముపడిన పాటులన్ని చెప్పి ఆశ్రీ కృష్ణమూర్తిని మిక్కిలిగౌరవించుచు ఒకమాటు చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౧౦౩.—సీ॥ అన్న నీచుట్టాల * నరయుదు మఱవక - నీవు పుత్తెంచిన * నెమ్మితోడ
మాయన్న యేతెంచి * మముఁజూచి పోయెను - నిల్చియున్నారము * నీబలమున
నాకిన్నవాండ్రకు * నాకు దిక్కెవ్వరు - నేఁడాదిగా నింక * నీవె కాక
నఖిలజంతువులకు * నాత్మవు గావునఁ - బరులు నావారని * భ్రాంతిసేయ

తే॥ నయ్య నాభాగ్య మెట్టిదో * యనవరతముఁ । జిత్తమున నుండి కరుణ మా * చిక్కులెల్లఁ
బాచుచుందువుగాదె యో * పరమపుణ్య । యదుకుమారవరేణ్య బు * ధాగ్రగణ్య.

టీ॥ అన్న — ఓనాయనా. నీచుట్టాలన్ — నీకుకావలసినబంధువులను. అరయుదువు — నీవువిచారింతువు. మఱవక — ఎప్పుడును మఱచిపోవు. నీవుపుత్తెంచినన్ — నీవుపంపఁగా. నెమ్మితోడన్ — ప్రేమతో. (మాయన్న) ఏతెంచి—వచ్చి- మముఁ—మమ్మును—నాకొడుకులనున్నననుట. (చూచిపోయెను) నీబలమునన్ — నీయొక్క బలముచేత. నిల్చియున్నారము — మేమునిలిచియున్నాము. నాకిన్న వాండ్రకున్—నాకొడుకులకును. (నాకును) నేఁడాదిగాన్—ఈదినము మొదలుకొని. ఇంకన్—ఇఁకమీఁదటనుగూడ. నీవెకాక—నీవేగాక. దిక్కెవ్వరు—ఎవరురక్షకులు. అఖిలజంతువులకున్—స్థావర జంగమప్రాణుల కన్నిటికిని. నీవు — పరమాత్మవైననీవు. ఆత్మవు గావునన్—జీవము కాఁబట్టి. పరులు—ఇతరులు. నావారు—నాకుఁ గావలసినవారు (అని) భ్రాంతిసేయవు—భ్రమపడవు. అయ్యా—ఓ లోకజనకుఁడా. నాభాగ్యము — నాయదృష్టము. ఎట్టిదో — ఎటువంటిదో — ఎంతమంచిదోయనుట. అనవరతమును — ఎల్లప్పుడు. చిత్తముననుండి — నా అంతఃకరణములోనేయుండి. కరుణన్ — నిర్వ్యాజకృపతో. మాచిక్కులెల్లన్—మాకువచ్చునట్టి యాపదల నన్నిటిని. పాచుచుందువుగాదె—తొలఁగించుచుందువుగదా. ఓపరమపుణ్య — ఓమిక్కిలిపుణ్యాత్ముఁడా. యదుకుమారవరేణ్య— యాదవులలో శ్రేష్ఠుఁడా. బుధాగ్రగణ్య — ఆత్మానాత్మవివేకులైన పండితులలో (దేవతలలో) శ్రేష్ఠుఁడా.

తా॥ ఓనాయనా! నీవు నీకు కావలసిన చుట్టములను మఱవక యక్కఱతో విచారించుకొనుచుందువు నీవు పంపఁగా మాయన్న కూడవచ్చి నన్ను నాకొడుకులను చూచిపోయెను నీసహాయము చేతనే మేము ఇంతవఱకు నిలిచియున్నాము నేఁడు మొదలు ఇఁక మీఁదమాత్రము మాకు దిక్కు నీవుగాక మఱియెవరు నీవు ఎల్ల ప్రాణులకును జీవమువంటివాఁడవు గనుక నీకు అన్యులు మనవారు అను భేదము లేదు ఎల్లదేవతలలోను ఉత్తముఁడవును మిగులపుణ్యాత్ముఁడవును యాదవవంశమునందుఁ బుట్టినవారిలో శ్రేష్ఠుఁడవైన ఓ శ్రీకృష్ణా! నీవు ఎల్లప్పుడు నామనసులోనే యుండి దయతో మాకు వచ్చిన ఆపదలన్నిఁ దొలఁగించుచుందువు గదా అని తాత్పర్యము.

వ॥ అనిన యుధిష్ఠిరుం డిట్లనియె.

౧౦౪ —ఉ॥ పట్టఁగ లేరు నిన్నుఁ దమ * భావములందు సనందనాదులే
పట్టున నైన నట్టిగుణ * భద్రచరిత్రుఁడవీవు నేఁడు మా
చుట్టమటంచు వచ్చెదవు * చూచెద వల్పులమైన మమ్ము నే
మెట్టితపంబు చేసితి మ * దీశ్వర పూర్వశరీర వేళలన్.

టీ॥ అధీశ్వర—బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర మహేశ్వర సదాశివులనెడు పంచకర్తలను పుట్టింప పెంప త్రుంప కర్తవైన ఓస్వామీ. నిన్నున్— సచ్చిదానంద నిర్మలపరిపూర్ణుఁడవైన నిన్ను. సనందనాదులు—సనక సనందన సనత్కుమార సనత్సుజాతాది బ్రహ్మవేత్తలు. ఏపట్టున నైనన్—ఏసమయమునందును — అంతరబాహ్య నిర్వికల్ప సవికల్పాది సమాధులలో నేనియునైనను అనుట. తమభావములందున్— తమ అంతఃకరణములలో. పట్టఁగలేరు—గ్రహింపలేరు—ఎఱుఁగఁ జాలరనుట. అట్టిగుణభద్రచరిత్రుఁడవు — అటువంటి సర్వజ్ఞత్వ సర్వేశ్వరత్వ సర్వభోక్తృత్వ సర్వాంతర్యామిత్వ సర్వస్రష్టృత్వ సర్వపాలకత్వ సర్వసంహారకత్వాది సద్గుణములచేత మేలైన నడవడిగలవాఁడవు. నీవు—అఖండపార్థస్వరూపుఁడవైననీవు. నేఁడు— ఇదినము. మాచుట్టమటంచున్ — మాచుట్టమని. వచ్చెదవు — వచ్చుచున్నావు. అల్పులమయిన మమ్మున్—నీయంశాంశకులమయిన మమ్మును. శ్లో॥ మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతనః॥ అని భగవద్గీత. చూచెదవు — దయతో చూచుకొనుచున్నావు. ఏము — నీయంశాంశకులమయిన మేము. పూర్వశరీరవేళలన్ — పూర్వజన్మముల యందు—స్థావర క్రిమి జలచర పక్షి పశు జన్మములయందనుట. ఎట్టి తపంబుచేసితిమి — కాయిక వాచిక మానసికాదితపస్సులలో ఎటువంటితపస్సు చేసినామో.

తా॥ ఓ సర్వేశ్వరుఁడవైన శ్రీకృష్ణా! నిన్ను సనందనుఁడు మొదలగు నిత్యసూరులుగూడ తమ మనసులలో తెలియలేక యున్నారు అటువంటి సర్వోత్కృష్టమయిన నడవడిగల నీవు మాచుట్టము అని మమ్ము చూడవచ్చుచున్నావు అల్పులమయిన మమ్ము చుట్టములని మన్నించుటకు మేము పూర్వజన్మములయందు ఎటువంటితపస్సు చేసితిమో అని ధర్మరాజు పలికెనని తాత్పర్యము.

౧౦౫.—వ॥ అని ధర్మజుండు దన్నుం బ్రార్థించిన నింద్రప్రస్థపురంబు వారలకు నయనా నందంబు సేయుచు హరిగొన్నినెలలు వసియించియుండె నందొక్కనాఁడు.

టీ॥ (అని) ధర్మజుండు—ధర్మరాజు. (తన్ను) ప్రార్థించినన్—వేఁడుకొనఁగా. ఇంద్రప్రస్థపురంబువారలకున్ — ఇంద్రప్రస్థపట్టణమునందుండువారికి. నయనానందంబు సేయుచున్—కన్నులపండువు చేయుచు. హరి—కృష్ణుఁడు. (కొన్నినెలలు) వసియించి—నివసించి యుండి. (ఉండెను) అందున్ — అట్లుండునప్పుడు. (ఒక్కనాఁడు)

తా॥ అని యీవిధముగా ధర్మరాజు ప్రార్థింపఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు కొన్నినెలలు ఆయింద్రప్రస్థమునందే యునికిచేసికొని యందలి జనులకు నేత్రోత్సవము కలుగఁజేయుచునుండెను అట్టియెడ నొకనాఁడు అని తాత్పర్యము.

—(*) కృష్ణార్జునులు వేఁటాడఁబోవుట. (*)—

మ॥ తురగశ్రేష్ఠము నెక్కి కంకటధనుస్తూణీశరోపేతుఁడై
హరితోడన్వనభూమికేగి విజయుం డాసక్తుఁడై చంపెశం
బర శార్దూల శరభ శల్య చమరీ * భల్లూక గంధర్వకా
సర కంఠీరవ ఖడ్గ కోల హరిణీ * సారంగ ముఖ్యంబులన్.

టీ॥ విజయుండు — అర్జునుఁడు. హరితోడన్—కృష్ణునితోఁగూడ. తురగశ్రేష్ఠము నెక్కి—శ్రేష్ఠమయినగుఱ్ఱము నెక్కి. కంకటధనుస్తూణీశరోపేతుఁడై—కంకట—కవచముతోడను. ధనుః—వింటితోడను. తూణీ—అమ్ములపొదితోడను. శర—బాణములతోడను. ఉపేతుఁడై — కూడుకొన్నవాఁడై. వనభూమికిన్—అడవిప్రదేశమునకు. ఏగి—పోయి. ఆసక్తుఁడై—వేఁటయందాసక్తిగలవాఁడై. శంబర ... ముఖ్యంబులన్ — శంబర—ఎఱ్ఱనివన్నెగలచిన్నజింకలు. శార్దూల—పెద్దపులులు. శరభ—సివంగులు. శల్య—ఏదుఁబందులు. చమరీ—సవరపుమెకములు. భల్లూక — ఎలుఁగుగొడ్లు. గంధర్వ—వట్రువతోఁకయును దొడ్డకడుపునుగల దుప్పులు. కాసర—కారుదున్నపోతులు. కంఠీరవ—సింహములు. ఖడ్గ—ఖడ్గమృగములు. కోల—పందులు. హరిణీ—ఆఁడుజింకలు. సారంగ—మగజింకలు. ముఖ్యంబులన్—మొదలగువానిని. (చంపెను)

తా॥ ఒకనాఁడు అర్జునుఁడు కృష్ణునితోఁగూడ కవచము విల్లు అమ్ములపొదులు బాణములను ధరించినవాఁడై గుఱ్ఱమునెక్కి అడవికిపోయి ఎఱ్ఱవన్నెగల జింకలు పెద్దపులులు సివంగులు ఏదుఁబందులు సవరపుమెకములు ఎలుఁగుగొడ్లు చిన్నజాతి దుప్పులు కారుదున్నపోతులు సింహములు ఖడ్గమృగములు అడవిపందులు ఆఁడుజింకలు మగజింకలు మొదలగు మృగములను ఆసక్తితో వేఁటాడి చంపెనని తాత్పర్యము.

౧౦౬.—క॥ అచ్చోటఁ బవిత్రములై । వచ్చిన మృగరాజినెల్ల * జననాథునకుం
దెచ్చిరి పర్వము వచ్చినఁ । జెచ్చెర నరుఁగొల్చియున్న * సేవకులధిపా.

టీ॥ అధిపా — రాజా. నరుఁగొల్చియున్న సేవకులు—అర్జునుని గొల్చుచున్న బంట్లు. పర్వమువచ్చినన్ — పండుగ రాఁగా. అచ్చోటన్ — ఆయడవిప్రదేశమునందు. పవిత్రములై — పరిశుద్ధములయి. వచ్చిన — శ్లో॥ రతికాలేముఖం స్త్రీణాం శుద్ధమాఖేటకే శునాం॥ అను ప్రమాణమునుబట్టి వేఁటకుక్కలచేతఁజిక్కినదైనను శుద్ధమగునట్టి. మృగరాజినెల్లన్—మృగములపఙ్క్తులనెల్లను. జననాథునకున్—రాజునకై. చెచ్చెరన్—శీఘ్రముగా. తెచ్చిరి—తీసికొనివచ్చిరి.

తా॥ ఓరాజా! అర్జునుని కొలిచియున్న సేవకులు ఆతనితోఁగూడ వచ్చినందున ఆయడవిప్రదేశమునందు చచ్చిన పరిశుద్ధములయిన మృగములనన్నిటిని అనఁగా, పులి మొదలగు ఆహారయోగ్యములు కానిమృగములను వదలి జింక కుందేలు మొదలగు ఆహారయోగ్యములనన్నిటిని రాజునకు కానుకగాతీసికొని శీఘ్రముగావచ్చిరనిభా.

౧౦౭.—వ॥ అంత నర్జునుండు నీరు వట్టుఁగొని తన్నియమునకుం జనియెొ నప్పుడు పాకశాసనుండైన నారాయణుండును కార్పి అలంకారముల్ వ్రాని యొక్క పుణ్యప్రదేశంబునన్ నుండుము.

టీ॥ అంతన్ — అంతట. (అర్జునుండు) నీరువట్టుగొని — దప్పిగొని. దస్సి — బడలికఁజెంది. యమునకున్ — యమునానదికి. చనియెన్ — పోయెను. అప్పుడారథులైననరనారాయణులు — పదునాలుగుకలమందియోఘంబుతో ఎదిరించిపోరఁజాలినవారైన అర్జునకృష్ణులు. అందున్ — ఆయమునయందు. వార్చి — ఆచమనముచేసి. జలంబులుత్రావి — నీళ్లుత్రాగి. ఒక్కచ్ఛలితప్రదేశంబునన్ — ఒక యుసుకదిబ్బయందు. ఉండుచున్ — కూర్చున్నవారు అగుచును.

తా॥ అంతట అర్జునుఁడు దప్పిగొని బడలినవాఁడై వేఁటాడుట మాని యమునానదికి నీళ్లుత్రాగఁబోయెను, అట్లుపోయిన అర్జునునితోఁ గృష్ణుఁడును పోయి యిరువురును ఆయేటినీళ్లతో ఆచమించి దప్పితీర నీళ్లుత్రాగి అచ్చట ఒక యిసుకదిబ్బమీఁదఁ గూర్చుండిరియని తాత్పర్యము.

(*) సూర్య తనూజయగు కాళిందిని గృష్ణుండు వరించుట. (*)

౧౦౯.—చ॥ ఉపగతులైన యట్టి పురు * షోత్తమ పార్థులు గాంచి రాపగా
విపుల విలోల నీలతర * వీచికలందు శిరోజ భార రు
చ్యపహసితాళి మాలిక సు * దంచిత బాలశశి ప్రభాలికం
దపనుని బాలికన్ మదన * దర్పణ తుల్య కపోలపాలికన్.

టీ॥ ఉపగతులు—సమీపమునుపొందినవారు. ఐనయట్టిపురుషోత్తమపార్థులు—అయినకృష్ణార్జునులు. ఆపగా. వీచికలందున్—ఆపగా—నదియొక్క. విపుల—గొప్పవైన. విలోల—మిక్కిలిచలించుచున్న. నీలతర — మిగులనల్లనైన. వీచికలందున్ — అలలలో. శిరోజ .. మాలికన్—శిరోజ—తలవెండ్రుకలయొక్క. భార—కొప్పుయొక్క. రుచి—కాంతిచేతను అపహసిత—ఎగతాళిచేయఁబడిన. అళి—తుమ్మెదలయొక్క. మాలికన్ — పఙ్క్తిగలదానిని. ఉదంచిత...లికన్—ఉదంచిత—మిక్కిలియొప్పిదమయిన. బాలశశి—లేఁతచంద్రునివంటి. ప్రభా—ప్రకాశముగల. అలికన్ — నొసలుగలదానిని. మదన . పాలికన్ — మదన — మన్మథునియొక్క. దర్పణ — అద్దముతోడ. తుల్య—సమానమయిన. కపోలపాలికన్—చెక్కిటిప్రదేశముల గలదానిని. తపనునిబాలికన్ — సూర్యుని కూఁతురైన కాళిందిని. గాంచిరి—చూచిరి.

తా॥ అప్పుడు ఆనదిచేరువను పొందియున్న కృష్ణార్జునులు నదియొక్క మిక్కిలిచలించుచున్న నలుపుమీరిన పెద్ద అలలనడుమ తలవెండ్రుకల కాంతిచేత పరిహాసము చేయఁబడిన తుమ్మెదల బారులు గలదియు, మిక్కిలి యొప్పిదమైన బాలచంద్రరేఖనుబోలిన నొసలు గలిగినదియు, మన్మథుని అద్దములనుబోలిన చెక్కిళ్లుగలిగినదియునైన సూర్యుని కొమార్తెయగు కాళిందిని జూచిరని తాత్పర్యము.

౧౧౦.—వ॥ కాంచి యచ్యుతుండు పంచిన విజయుండు చని యాకన్య కిట్లనియె.

టీ॥ కాంచి—చూచి. అచ్యుతుండు — కృష్ణుఁడు. పంచినన్ — పంపఁగా. విజయుండు — అర్జునుఁడు. చని—పోయి. ఆకన్యకిట్లనియెన్—ఆకన్యకతోనిట్లుపలికెను.

తా॥ అట్లు చూచి కృష్ణుఁడు ఆకన్యక యెవతో విచారించి తెలిసికొని రమ్మని పంపఁగా అర్జునుఁడు ఆకన్యక దాపునకుపోయి దానితో ఇట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౧౧౧.—మ॥ సుదతీ యెవ్వరిదాన వేమిటికి నీ * చోటం బ్రవర్తించె దె
య్యది నీనామము కోర్కి యెట్టిది వి * వాహాకాంక్షతోఁ గూడి నీ
నదికిన్ వచ్చిన జాడ గానఁబడె ధ * న్యుం బెవ్వఁ డీ రాక నీ
యుదయాదిస్థితి నెల్లఁ జెప్పు మబలా * యుద్యత్కురంగేక్షణా.

టీ॥ సుదతీ—ఓచిన్నదానా. ఎవ్వరిదానవు — నీవు ఎవరిబిడ్డవు. ఏమిటికిన్—ఏమిటికై. ఈచోటన్—ఇక్కడ. ప్రవర్తించెదు—ఉన్నావు. ఎయ్యదినీనామము—నీపేరేమి. కోర్కియెట్టిది—నీకోరికయెటువంటిది—ఏమికోరియిచట ఉన్నావనుట. వివాహాకాంక్షతోన్—పెండ్లివలనికోరికతో. (కూడి) ఈనదికిన్ — ఈయేటికి. వచ్చినజాడ — వచ్చినట్టివిధము. కానఁబడెన్ — మాకుఁ దోఁచెను. ఈరాక — నీవువచ్చుట. ధన్యుండెవ్వఁడు — కృతార్థుఁడెవ్వఁడు — నీవువచ్చినపని నెఱవేర్చునట్టివాఁడెవ్వఁడనుట. అబలా — స్త్రీ—తియైన యోకన్యకా. ఉద్యత్కురంగేక్షణా — మెఱయుచున్న లేడిచూపులవంటి చూపులుగల మీనాక్షీ. నీయుదయాదిస్థితిన్ — నీపుట్టుక మొదలయినవృత్తాంతమును. ఎల్లన్—అంతయు. (చెప్పుము)

తా॥ చలించుచున్న లేడికిల్లచూపులవంటి బెదురుచూపులు గలదానవును మంచి పలువరుసగలదానవునైన ఓ కన్యకామణీ! నీవు ఎవరిబిడ్డవు ఎందులకై యిచ్చటికి వచ్చియున్నావు నీపేరేమి నీవిక్కడ ఇట్లు ఉండుటకు కారణమేమి నీకోరికయేమనిన్నఁ జూడఁగా పెండ్లిని ఆపేక్షించి వచ్చినట్లు తోఁచుచున్నది అట్లయినపక్షమున నీవువచ్చినపని నెఱవేర్చునట్టి యెవఁడవచ్చును ఆయినను నీవు పుట్టిన కథమొదలయినదానిని మాకు తెలియఁజేయుము అని యడిగెనని తా.

వ॥ అనిన నర్జునునకుఁ గాళింది యిట్లనియె.

౧౧౩.—మ॥ నర వీరోత్తమ యేను సూర్యునిసుతన్ ✽ నాపేరు కాళింది భా
స్కర సంకల్పిత గేహ మిందు నదిలోఁ ✽ గంజాక్షు విష్ణుం బ్రభుం
వరుగాఁ గోరి తపంబు సేయుదు నొరున్ ✽ వాంఛింపఁ గృష్ణుండు వ
స్వరతిన్వచ్చి వరించునందుఁ బలికెన్ ✽ నాతండ్రి నాతోడుతన్.

టీ॥ వీరోత్తమ — శూరశ్రేష్ఠుఁడవైన. నర — ఓయర్జునుఁడా. ఏను — నేను. సూర్యునిసుతన్ — సూర్యునికూఁతురను. నాపేరు కాళింది — కాళిందియనుపేరుగలదానను. ఇందున్ — ఇచ్చట. భాస్కరసంకల్పితగేహన్ — సూర్యునిచేత కలుగఁజేయఁబడినయిల్లు గలదానను. ఇందున్ — ఇచ్చట. నదిలోన్ — ఏటిలో. కంజాక్షున్ — కమలములవంటికన్నులుగలవాఁడును. ప్రభున్ — సర్వమునకు నీశ్వరుఁడునైన. విష్ణున్ — విష్ణుదేవుని. వరుగాన్ — పెనిమిటియగునట్లు. (కోరి) తపంబు సేయుదున్ — తపస్సు చేయుచున్నాను. (నాతండ్రి) నాతోడుతన్ — నాతో. (కృష్ణుండు) వస్వరతిన్ — వెదకుచువచ్చుట చేత. (వచ్చి) వరించునందున్ — పెండ్లాడునని. పలికెన్ — చెప్పెను. (కాఁబట్టి) ఒరున్ — ఇతరుని. వాంఛింపన్ — కోరను.

తా॥ ఓశూరశేఖరుఁడవైన అర్జునుఁడా! నేను సూర్యునికూఁతురను నాపేరుకాళింది మాతండ్రి నాకు ఇక్కడ ఇనిశపట్టు ఏర్పఱచి యుంచఁగా యున్నాను ఈనదిలో సర్వేశ్వరుఁడును తామరలవంటి కన్నులుగలవాఁడునైన శ్రీవిష్ణుమూర్తిని పెనిమిటిగా పడయఁగోరి తపస్సుచేయుచున్నాను మాతండ్రి నాతో ఇక్కడ తపస్సుచేయు చున్నయెడల శ్రీకృష్ణుఁడు వెదకుచు వచ్చి తీసికొనిపోయి పెండ్లాడునని చెప్పినాఁడు కనుక నేను ఇతరపురుషులను ఆపేక్షించు దానను కాను అని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

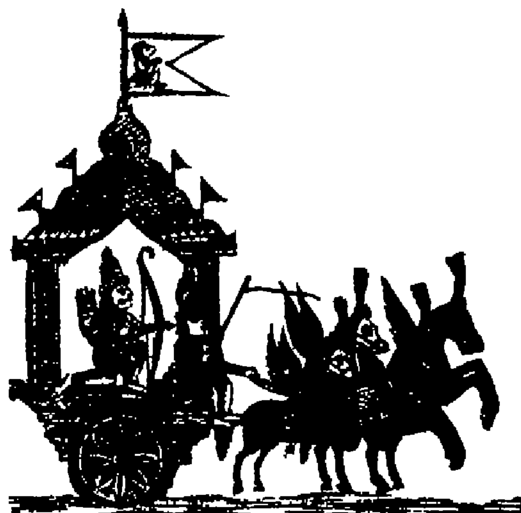
వి శే షా ర్థ ము.

టీ॥ కాళింది—(కాళిందీసూర్యతనయా) అనియమరము. సూర్యుఁ డనఁగా జ్యోతిష్టోముఁడు జ్యోతిష్టోమున స్వర్గకామో యజేత యని శ్రుతి. జ్యోతిస్సులనఁగా సూర్యచంద్ర అగ్ని నక్షత్రాదులు ఇవియన్ని యొవనివల్లకలుగునో వాఁడు జ్యోతిష్టోముఁడు. జ్యోతిషాంజ్యోతిః జ్యోతిష్టోమః, సమస్తప్రకాశములకు ఆధారభూతుఁడు అట్టి జ్యోతిస్సు ఏవిధయనిన. శ్లో॥ యదాదిత్యగతంతేజో జగద్భాసయతేఖిలం। యచ్చంద్రమసియచ్చాగ్నౌ తత్తేజోవిద్ధిమామకం॥ అనిభగవద్గీతా వచనము, ఆత్మ ప్రకాశ స్వరూపుఁడైనవాఁడని యర్థము. చూ॥ యోయందేహేచేష్టతేకారణత్వం ఎట్లనిన—చిత్తయెఱిగింపగా సూర్యుండు ఆత్మయని ప్రసిద్ధము, ఆదేహమందు వసించి చూచుట వినుట నడచుట ఇచ్చుట పుచ్చుకొనుట మొదలయిన పనులకు నిమిత్త మెవఁడో, నేనని పలుకఁబడువాఁడు ఆనేనుసూర్యుఁడు అందుండి జగత్సృష్టికారకుఁడైనట్టి ఆనిర్వికారస్వరూపునకు అర్థము అయినందున జ్యోతిష్టోమునకుఁ గా ఆత్మస్వరూపుఁడయిన దేహేంద్రియాదుల సాక్షిసహిత చైతన్యస్వరూపుఁడై వెలసెనని అర్థము. జ్యోతిష్టోమున— స్వప్రకాశ స్వరూపుఁడైన తనచేత. స్వర్గకామః — తన్ను పొంద నిచ్చగలవాఁడు. యజేత — అనఁగా, విచారింపవలసినది. స్వప్రకాశమనఁగా, చిదాభాసభాసకత్వమనుప్రకాశము. చిత్తనఁగా, జ్ఞానము మందుచెప్పినశరీరము మీఁది బ్రహ్మస్వరూపుఁడైన తనవల్లనే తాను చూచునట్టి ప్రపంచమును ఉత్తరోత్తరముగ వల్లనే. భాస్కర ప్రకాశింపఁజేసే యోగమహిమచే ప్రపంచమును దేవత తాను చూడఁబడుచు చిదాభాసభాసకత్వము నేది స్వప్రకాశత్వము. ఎట్లనఁగా, అద్దమును చూచు వాని అద్దములో కనఁబడు ప్రతిబింబము చూచుచుండఁబడు నేది తన్ను చూచినను అబింబమునకు ప్రతిబింబము రెంటివలయినను కాని చేత చూడఁబడుట చూచుబింబమునకు జ్ఞానమయిన దేహము చూచు అది రెండును జ్ఞానము కాదో అట్లనే తనచేత సృష్టింపఁబడ్డ ప్రపంచముచేత తాను చూడఁబడుట స్వప్రకాశత్వమునకు బాధకముకానం దున (స్వప్రకాశంబ్రహ్మ, అహమస్మి) అని బుద్ధిమంతులు తెలియ వలయును. ప్రకృతియందు నుండు కాళింది అనునది బ్రహ్మభూతుఁడైన బ్రహ్మనిత్తయొక్క రూపముయొక్క స్వరూపమైన బ్రహ్మవిద్య, అది శ్రీకృష్ణుఁడనఁగా సాక్షాన్నారాయణుఁడు, అట్టివానిని వరించునే గాని అనఁగా తన్నే తాను వరించునుగాని మిథ్యాస్వరూపమైన ద్వైత వస్తువును వరింపదని ముఖ్యార్థము.

వ॥ అనిన విని ధనంజయుం డాసీలవేణి పలుకులు హరికిం జెప్పినవిని సర్వజ్ఞుండైన హరియు హరిమధ్యను రథంబు మీఁదనిడుకొని ధర్మరాజుకడకుం జని వారలు కోరిన విశ్వకర్మను రావించి వారిపురంబతివిచిత్రంబు సేయించె.

టీ॥ అనినన్ — అనఁగా. (విని) ధనంజయుండు — అర్జునుఁడు. ఆసీలవేణిపలుకులు — ఆకన్యకయొక్కమాటలు. హరికిన్ — కృష్ణునితో. చెప్పినన్ — చెప్పఁగా. (విని) సర్వజ్ఞుండైనహరియున్ — సర్వము తెలిసినవాఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తియు. హరిమధ్యను — సింహము నడుమువంటి నడుముగలదైన ఆకాళిందిని. (రథంబుమీఁద) ఇడుకొని — పెట్టుకొని. ధర్మరాజుకడకున్ — ధర్మరాజుకడకు, చని — పోయి. వారలుకోరినన్ — ఆధర్మరాజు మొదలగువారు అపేక్షింపఁగా. (విశ్వకర్మను) రావించి — రప్పించి. వారిపురంబు — ఆయింద్రప్రస్థపట్టణమును. అతివిచిత్రంబు — మిక్కిలి వినోదకరమైనదానిఁగా. (సేయించెను)

తా॥ అని కాళింది చెప్పఁగా విని ఆవృత్తాంతమును అర్జునుఁడు కృష్ణునకు తెలియఁజేసెను అంతట ఆయన ఆకన్యకను ఎత్తి రథము మీఁద పెట్టుకొని ధర్మరాజు వద్దకు వచ్చి ధర్మరాజు మొదలగు వారు కొన్ని దినములు కొన్ని యిక్కడను ఉండవలెనని కోరఁగా విశ్వకర్మను రప్పించి గారిపట్టణమయిన యింద్రప్రస్థమును అలంకరింపఁజేసి కొన్నిదినములు ఉండెనని తాత్పర్యము.

అర్జునుఁడు.——(*) అగ్నిదేవుఁడు కృష్ణార్జునులు తోడుపడ ఖాండవవనము దహించుట. (*)——

౧౧౪.—క॥ దేవేంద్రుని ఖాండవ ము । హవ్యవహునకు నీఁదలంచి * పార్థుని రథికున్
గావించి సూతుఁడయ్యెను । గోవిందుఁడు మఱఁదితోడఁ * గూరిమి వెలయన్.

టీ॥ గోవిందుఁడు — కృష్ణుఁడు. దేవేంద్రునిఖాండవమున్ — దేవేంద్రునిదైన ఖాండవవనమును. అహవ్యవహునకున్—ప్రసిద్ధుఁడైన యగ్నిదేవునకు. ఈఁదలంచి—ఇయ్యఁగోరి. పార్థునిన్ — అర్జునుని. రథికున్—రథమునందుండుయోధునిఁగా. కావించి—చేసి. మఱఁది తోడన్—మఱఁదియైన అర్జునునితోడ. కూరిమి — స్నేహము. వెలయన్—ప్రకాశింపఁగా. సూతుఁడయ్యెను—తానుసారథియయ్యెను.

తా॥ అంతట శ్రీకృష్ణుఁడు దేవేంద్రునిదైన ఖాండవ వనమును అగ్నిదేవునిచేత దహనము చేయింపఁగోరి అర్జునుని రథికునిఁగాఁ జేసి అతనియందుఁ దనకుఁగల స్నేహము విశదమగునట్లుగా తాను అతనికి సారథియాయెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు నరనారాయణులుసహాయులుగా దహనుండు ఖాండవవనంబుదహించిసంతసించివిజయునకునక్షయతూణీ
రంబుల నభేద్యకవచంబును, గాండీవమనియెడి చాపాసనంబును, దివ్యరథంబును, ధవళరథ్యంబుల నిచ్చె నందు.

టీ॥ (ఇట్లు) నరనారాయణులు — కృష్ణార్జునులు. సహాయులుగాన్—తోడుపడినవారుకాఁగా. దహనుండు—అగ్ని. (ఖాండవ వనంబు) దహించి — కాల్చి. సంతసించి — సంతోషించి. విజయునకున్—అర్జునునికి. అక్షయతూణీరంబులును—తఱఁగని బాణములు గల. (అమ్ములపొదులును) అభేద్యకవచంబును—శత్రువులకు భేదింప రానికవచమును. (గాండీవమనియెడి) చాపాసనంబును — విల్లును. దివ్యరథంబును—దేవసంబంధమయిన తేరును. ధవళరథ్యంబులును—తెల్లనిగుఱ్ఱములను. (ఇచ్చెను) అందున్—ఆఖాండవదహనమునందు.

తా॥ ఈవిధముగా కృష్ణార్జునులు తనకు తోడుపడఁగా అగ్నిదేవుఁడు ఖాండవవనమునుకాల్చి, అందువలనిసంతోషముచేత అర్జునునికి ఎప్పుడు బాణములు తఱఁగక యుండునట్టి అమ్ములపొదులును, శత్రువులకు భేదింపరాని కవచమును, గాండీవము అను పేరుగలవిల్లును, దివ్యమయిన రథమును తెల్లనిగుఱ్ఱములను ఇచ్చెను ఇట్లు చేయఁబడిన ఖాండవదహనమునందు అని తాత్పర్యము.

౧౧౫.—ఉ॥ వాసవసూనుచేఁ దనకు * వహ్నిశిఖాజనితోగ్రవేదనల్
వాసినఁ జేసి యొక్క సభ * పార్థున కిచ్చె మయుండు ప్రీతుఁడై
యాసభలోనఁ గాదె గమ * నాగమనంబులఁ గౌరవేంద్రుఁ డు
ల్లాసముఁ బాసి యుండుట జ * లస్థల నిర్ణయ బుద్ధిహీనుఁడై.

టీ॥ (మయుండు) వాసవసూనుచేన్ — అర్జునునిచేత. (తనకు) వహ్నిశిఖాజనితోగ్రవేదనలు—అగ్నిజ్వాలలవలనఁ బుట్టిన బాధలు. వాసినన్—తొలఁగఁగా. ప్రీతుఁడై — సంతోషించినవాఁడై. ఒక సభన్—ఒకసభామండపమును. చేసి—రచియించి. పార్థునకున్— అర్జునునకు. (ఇచ్చెను) ఆసభలోనఁగాదె — ఆసభలోనేకదా. కౌరవేంద్రుఁడు—దుర్యోధనుఁడు. గమనాగమనంబులన్ — పోక రాకలయందు. జలస్థలనిర్ణయబుద్ధిహీనుఁడై—ఇదినీళ్లుండుచోటు ఇది నీళ్లులేనిచోటు అను తెలివిచేతతక్కువైనవాఁడై. ఉల్లాసముఁబాసి— ఉత్సాహమువిడిచి. (ఉండుట)

తా॥ మయుఁడు అనుపేరుగలదానవ విశ్వకర్మ అగ్నివలనిబాధ

తనకు కలుగకుండ అర్జునుఁడు కాపాడఁగా అందులకు సంతో షించి ఒకసభనుచేసి తీసికొనివచ్చి అర్జునున కిచ్చెను ఆసభలోన దుర్యోధనుఁడు నీళ్లుండుచోటును నీళ్లులేనిచోటును తెలిసికోలేక పొరపాటులయందు భంగపడినదియని తాత్పర్యము.

(#) శ్రీకృష్ణుండు కాళిందిని మిత్రవిందను పరిణయంబగుట. (#)

వ॥ అంతం గృష్ణుండు ధర్మరాజప్రముఖుల వీడుకొని సాత్యకి ప్రముఖ సహచరులుగొలువ మరలి తనపురంబునకుం జనుదెంచి బంధుజనంబులకుఁ బరమానందంబు సేయుచు నొక్క పుణ్యదివసంబున శుభలగ్నంబునం గాళిందిం బెండ్లియయ్యె మఱియు నవంతి దేశాధీశ్వరులైన విందానువిందులు దుర్యోధనునకు వశులై హరికి మేనత్తయైన రాజాదేవి కూఁతుఁ దమచెలియలిని వివాహంబు సేయ నుద్యోగించి స్వయంవరంబు చాటించిన.

టీ॥ అంతన్ = అంతట. (కృష్ణుండు) ధర్మరాజప్రముఖులన్ = ధర్మరాజు మొదలగువారిని. వీడుకొని = వదలుకొని - వారిచేత సెలవు పుచ్చుకొని. సాత్యకిప్రముఖసహచరులు = సాత్యకి మొదలుగాఁగల పరిజనులు. కొలువన్ = సేవింపఁగా. (మరలి) తనపురంబునకున్ = తనదైన ద్వారకాపట్టణమునకు. చనుదెంచి = వచ్చి. బంధుజనులకున్ = చుట్టములకు. పరమానందంబుసేయుచున్ = అధికసంతోషమును కలుగఁజేయుచు. ఒక్కపుణ్యదివసంబునన్ = ఒకమంచిదినమునందు. శుభలగ్నంబునన్ = మంచిముహూర్తమునందు. (కాళిందిని) పెండ్లియయ్యెన్ = పెండ్లాడెను. మఱియున్ = పిమ్మట అవంతిదేశాధీశ్వరులు = అవంతిదేశమునేలువారు. అయినవిందానువిందులు = అయినట్టి విందుఁడు అనువిందుఁడు అనువారు. (దుర్యోధనునకు) వశులై = అధీనులై. (హరికిమేనత్తయైన) రాజాదేవికూఁతున్ = రాజాదేవియను ఆమెకొమార్తను. తమచెలియలిన్ = తమచెల్లెలిని వివాహంబుసేయన్ = పెండ్లిచేయుటను. ఉద్యోగించి = యత్నించి. స్వయంవరంబుచాటించినన్ = స్వయంవరము అని చాటింపఁగా.

తా॥ అంతట కృష్ణుఁడు ధర్మరాజు మొదలగువారిచేత సెలవు తీసికొని సాత్యకి మొదలగువారితోఁగూడ ద్వారకాపట్టణమునకు మరలివచ్చితమచుట్టములకెల్ల సంతోషముకలుగఁజేయుచు ఒకమంచి దినము చూచుకొని కాళిందిని పెండ్లాడెను. పిమ్మట అవంతిదేశపు రాజులును కృష్ణునిమేనత్తయైన రాజాదేవికొడుకులునైన విందుఁడు అనువిందుఁడు అనువారు తమచెల్లెలయిన మిత్రవిందకు పెండ్లిచేయ యత్నించిదుర్యోధనుని ప్రేరేపణచేత స్వయంవరముచాటించిరనితా

౧౧౮.—క॥ ధూరమణులు సూడఁగ హరి । వీరతఁ గైకొనియె మిత్ర # విందను నిత్యా
పూరిత సుజనానందన్ । జారు చికురకాంతి విజిత # షట్పద బృందన్.

టీ॥ (హరి) భూరమణులు = రాజులు. చూడఁగన్ = చూచుచుండఁగా. వీరతన్ = శూరత్వముచేత. నిత్యాపూరితసుజనానందన్ — నిత్య = ఎల్లప్పుడు. ఆపూరిత = అంతటనిండింపఁబడిన. సుజన = సత్పురుషుల యొక్క. ఆనందన్ = సంతోషముగలిగినదియు చారు...బృందన్ — చారు = మనోజ్ఞమయిన. చికుర = తలవెంట్రుకలయొక్క. కాంతి = ప్రకాశముచేత. విజిత = జయింపఁబడిన. షట్పదబృందన్ = తుమ్మెద గుంపులుగలదియునైన (మిత్రవిందను) కైకొనియెన్ = పరిగ్రహించెను.

తా॥ అంతట శ్రీకృష్ణమూర్తి ఎల్లప్పుడు సత్పురుషులను ఆనందింపఁజేయునదియు, తుమ్మెదలబారును తిరస్కరింపఁజాలిన కాంతిగల నల్లని తలవెంట్రుకలు గలిగినదియు, విందానువిందుల చెల్లెలునైన మిత్రవిందను ఎల్లరాజులు చూచుచుండఁగా తనవీరత్వమును గనఁబఱిచి పరిగ్రహించెనని తాత్పర్యము.

౧౧౯.—సీ॥ జననాథ వినుము కో # సల దేశమేలెడు - నగ్నజిత్తను పర # నాథుఁ డొకఁడు
సుమతి ధార్మికుఁడు ద # త్సుత నాగ్నజిత్తి య - సతిసాధ్వి గుణవతి # గలదుదానిఁ
బెండ్లియాడుటకునై # పృథివీశు లేతెంచి - వాఁడికొమ్ములుగల # వాని పేర
గంధంబు సోఁకినఁ # గాలుద్రవ్వెడువాని - నతిమద మత్తంబు # లైనవాని

తే॥ గోవృషంబుల నేడింటిఁ * గూర్చి తిగిచి । బాహుబలమున నెవ్వఁడు * పట్టికట్టు
నతఁడు కన్యకు వల్లభుం * డనినవానిఁ । బట్టఁజాలక పోదురా * ప్రజలు బెగడి.

టీ॥ జననాథ — ఓరాజా. (వినుము కోసలదేశము) ఏలెడు— ఏలుచున్నట్టి. (నగ్నజిత్తు) అనునరనాథుఁడు—అనునట్టిరాజు. (ఒకఁడు) సుమతి—మంచిబుద్ధిగలవాఁడు. ధార్మికుఁడు—ధర్మమునవర్తువాఁడు. తత్సుత—అతనికూఁతురు. (నాగ్నజితి) అను కన్యక—అనునట్టికన్యక. గుణవతి—గుణవంతురాలు. (కలదు) దానిఁ — ఆకన్యకను. పెండ్లియాడంటకునై — పెండ్లాడుటకొఱకు. పృథివీశులు — రాజులు. ఏతెంచి—వచ్చి. వాఁడికొమ్ములుగలవానిఁ — సన్నని మొనలుగల కొమ్ములుగలవానిని. వీరగంధంబుసోఁకినఁ — వీరులైనవారివాసన తగిలినను. కాలుద్రవ్వెడువానిఁ—కలహమునకు యత్నించువానిని. అతిమదమత్తంబులు — అధికమయిన మదముచేత ఒడ్లుతెలియనివి. (అయినవానిని) గోవృషంబులఁ — ఆఁబోతులను. (ఏడింటిని) కూర్చి—కూడఁబెట్టి. తిగిచి—లాగి. బాహుబలమునఁ — భుజబలముతో. (ఎవ్వఁడు పట్టికట్టునో) అతఁడు—అకూరుఁడు. కన్యకుఁ — తనకొమార్తకు వల్లభుండనిన — మొగుఁడనఁగా. ఆ ప్రజలు— ఆ పెండ్లాడవచ్చిన రాచకొమాళ్లు. వానిఁ — ఆయాఁబోతులను. పట్టఁజాలక—పట్టలేక. బెగడి—భయపడి. (పోదురు)

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! కోసలదేశమును ఏలునట్టి నగ్నజిత్తు అనురాజు ఒకఁడు గలఁడు, అతఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు, ధర్మాత్ముఁడునైయుండును, అతనికి గుణవంతురాలైన ఒకకూఁతురు కలదు, ఆకన్యకను పెండ్లాడవలెనని అనేకులు రాజులు ఆరాజు కొఱకు వచ్చి అతఁడు వాఁడియైన కొమ్ములుగలిగినవియు, కూరుఁ డనువానినైగాలిసోఁకినను కలహమునకుసిద్ధపడునవియును, మిక్కిలి క్రొవ్వినవియునైన ఆఁబోతులను ఏడింటినిగాని వీనిని అణఁచి పట్టి కట్టివేయఁగలకూరుఁడు ఎవఁడో వాఁడు నాకొమార్తను పెండ్లి యాడఁగలవాఁడు అని చెప్పఁగా ఆఁబోతులను దాఁచి కట్టి పెండ్లాడవచ్చిన రాజులందఱు తమవచ్చినదారిఁబట్టి పోవుచుందురు అని తాత్పర్యము. విశేషార్థము.

టీ॥ నగ్నజిత్తు—నగ్న—దిగంబరము—సర్వదరిద్రము. అనఁగా, కనఁబడునది వినఁబడునది తోఁపఁబడునదియెల్ల తానైయుండు తానుకానను ద్వైతవృత్తినివృత్తించునట్టి అవరణశక్తి. జిత్—గెలిచినవాఁడు—బ్రహ్మవేత్త. నాగ్నజితి — ఆబ్రహ్మవేత్తయందుఁగలిగినది—ముక్తికాంత. పృథివీశులు—బ్రహ్మవేత్తలుకాకనే బ్రహ్మవేత్తలమనిగర్వించినవారు. గోవృషంబులనేడింటిఁ—కామ క్రోధ లోభ మోహ మద మత్సరములనెడి అరిషడ్వర్గమును, ఆవరణవిక్షేపరూపమయిన అజ్ఞానము అనెడి యేడాఁబోతులను. కృష్ణుఁడనెడుబ్రహ్మవేత్తగల్గి ముక్తికాంతయనెడు నాగ్నజితిని పెండ్లాడెను.

అర్జునుఁడు.

(*) శ్రీకృష్ణమూర్తి నాగ్నజిత్తిని పెండ్లాడ కోసలపురమున కరుగుట. (*)

౧౩౦.—వ॥ ఇట్లు గోవృషంబుల జయించినవాఁ డక్కన్యకకు వరుండనిన భగవంతుండైన హరి విని సేనాపరివృతుండై కోసలపురంబునకుం జనినఁ గోసలాధీశ్వరుండు హరి నెదుర్కొని యర్ఘ్యపాద్యాదివిధుల నర్చించి పీఠంబు సమర్పించి ప్రతినందితుండై యున్నయెడ.

టీ॥ (ఇట్లు) గోవృషంబుల జయించినవాఁడు—ఆఁబోతులను గెలిచినవాఁడు. (అక్కన్యకకు) వరుండు — పెనిమిటి. అనినఁ — అనఁగా. (విని) భగవంతుండైనహరి—షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి. సేనాపరివృతుండై—దండుచేత చుట్టఁబడినవాఁడై. కోసలపురంబునకుఁ—కోసలపట్టణమునకు. చనినఁ — పోఁగా. కోసలాధీశ్వరుండు — కోసలపట్టణమునకు రాజైన నగ్నజిత్తు. హరి నెదుర్కొని—కృష్ణునికిఎదుర్కొనువచ్చి. అర్ఘ్యపాద్యాదివిధులఁ — అర్ఘ్యమను పాద్యము మొదలయిన క్రియలచేత. అర్చించి—పూజించి. పీఠంబుసమర్పించి — పీఁటయిచ్చి. ప్రతినందితుండై — బదులు కొనియాడఁబడినవాఁడై. ఉన్నయెడఁ — ఉండునప్పుడు.

శ్లో॥ ఉత్పత్తించవినాశంచ భూతానామాగతింగతిం । వేత్తి విద్యామవిద్యాంచ సవాచ్యోభగ ఇతిరితః ॥ అను ప్రమాణమును పట్టి యాఱుగుణములుగలవాఁడు భగవంతుఁడు.

తా॥ ఈప్రకారము ఆఁబోతులను గెలిచినవాఁడు ఆకన్యకను

పెండ్లాడవలసినవాఁడు అనువృత్తాంతమును శ్రీకృష్ణమూర్తినివలంచు తోడ్కొనలపట్టణమునకు పోయెను, అప్పుడు ఆపట్టణమునకు రాజైన నగ్నజిత్తు కృష్ణునకు ఎదుర్కొలుచేసి పిలుచుకొనిపోయి అర్ఘ్యము పాద్యము మొదలగు క్రియలచేత పూజచేసి కృష్ణునిచే అందులకు తగినట్లు గౌరవింపఁబడినవాఁడై తగిన పీఁట యిచ్చి కూర్చుండఁబెట్టెను ఆసమయమునందు అని తాత్పర్యము.

౧౨౧.—క॥ ఆ రాజకన్య ప్రియమున । నారాజీవాక్షు మోహ ✽ నాకారుఁ ద్రిలో
కారాధితు మాధవుఁ దన । కారాధ్యుం డైన నాథుఁ ✽ డనికోరె నృపా.

టీ॥ నృపా — రాజా. ఆరాజకన్య — అనగ్నజిత్తునికూఁతురు. ప్రియమునన్ — ఇష్టముతో. ఆరాజీవాక్షున్ — ఆకమలములవంటి కన్నులుగలవానిని. మోహనాకారున్ — మోహమునుపుట్టించునట్టి ఆకారముగలవానిని. త్రిలోకారాధితున్ — మూఁడులోకములప్రజల చేత ఆరాధనచేయఁబడువానిని. మాధవున్ — కృష్ణుని. (తనకు) ఆరాధ్యుం డైననాథుఁడని — పూజ్యుఁడైనభర్తయని. (కోరెను)

తా॥ ఓరాజా! అనగ్నజిత్తు ప్రియముతో తామరలవంటికన్నులును, మోహమును పుట్టించునట్టి ఆకారమునుగలిగి, మూఁడులోకముల జనులచేతను పూజింపఁబడినవాఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తియే తనకు తగినపెనిమిటియని ఆయనను కోరెనని తాత్పర్యము.

౧౨౨.—వ॥ మఱియు నక్కన్యకారత్నంబు దనమనంబున.

టీ॥ మఱియును — ఇదిగాక. అక్కన్యకారత్నంబు — శ్రేష్ఠురాలైనఆకన్యక. తనమనంబునన్ — తనమనసులో. (ఇట్లుతలఁచెను)

౧౨౩.—తే॥ విష్ణుఁ డవ్యయుండు ✽ విభుఁడు గావలెనని । నోఁచినట్టి తొంటి ✽ నోము ఫలము
సిద్ధియయ్యెనేని ✽ జేకొనుఁగాక నన్ను । జక్రధరుఁడు వైరి ✽ చక్ర హరుఁడు.

టీ॥ అవ్యయుండు — నాశములేనివాఁడునైన. విష్ణుఁడు — సర్వలోకవ్యాపకుఁడైన భగవంతుఁడు. విభుఁడు — పెనిమిటి. (కావలయునని) నోఁచినట్టితొంటినోము — ఆచరించిన పూర్వజన్మవ్రతముయొక్క. (ఫలము) సిద్ధియయ్యెనేనిన్ — నెఱవేఱినపక్షమున. వైరిచక్రహరుఁడు — శత్రుసమూహములను రూపుమాపఁజేయువాఁడైన. చక్రధరుఁడు — చక్రాయుధమును ధరించినకృష్ణుఁడు. (నన్ను) చేకొనుఁగాక — గ్రహించుఁగాక.

తా॥ సర్వవ్యాపకుఁడును నాశములేనివాఁడునైన శ్రీకృష్ణుని పెండ్లాడవలెనని నేను పూర్వజన్మమున నోఁచిననోము ఫలించెడు పక్షమున ఇప్పుడు శత్రుసమూహములను నాశముచేయువాఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి నన్నుఁ బెండ్లాడుఁగాక అని అనుకొనెనని తా.

౧౨౪.—ఉ॥ సిరియుం బద్మభవేశ దిక్పతులు మున్ ✽ సేవించి యెవ్వాని శ్రీ
చరణాంభోజ పరాగము ల్శిరములన్ ✽ సమ్యగ్గతిం దాల్తు రీ
ధరణీచక్ర భరంబు వాపుటకును ✽ దివ్యోత్కలీ మూర్తు లుదయా
పరుఁడై యెవ్వఁడు దాల్చు నట్టిహరి యె ✽ ట్లంగీ ప్రవర్తించునో.

టీ॥ సిరియున్ — లక్ష్మీదేవియును. పద్మభవేశదిక్పతులును — పద్మభవ — బ్రహ్మయు. ఈశ — శివుఁడును. దిక్పతులును — ఇంద్రుఁడు మొదలగు దిక్పాలకులును. మున్ — పూర్వకాలమునందు. సేవించి — కొలిచి. ఎవ్వాని.. గములు — ఎవ్వాని — ఏపురుషోత్తమునియొక్క. శ్రీ — సంపదను కలుగఁజేయునట్టి. చరణ — పాదములనెడు. అంభోజ — కమలములయందలి — కమలములవంటి పాదములయందలి. పరాగములు — దుమ్ములనెడుపుప్పొళ్లు. శిరములన్ — తలలయందు. సమ్యగ్గతిన్ — మంచిరీతిచేత — చక్కఁగా. తాల్తురు — ధరింతురో. (ఎవ్వఁడు) ఈధరణీచక్రభరంబు — ఈభూమండలముయొక్కబరువును. వాపుటకున్ — పోఁగొట్టుటకు. దివ్యోత్కలీమూర్తులు — దివ్య — పుట్టుచున్న. కేలి — క్రీడారూపములైన. మూర్తులు — ఆకారములను. దయాపరుఁడై — దయయందాసక్తుఁడై — మిక్కిలి దయగలవాఁడై. తాల్చున్ — ధరించునో. అట్టిహరి — అటువంటి యాశ్రీకృష్ణుఁడు. ఎట్లంగీ — ఏవిధముగా. ప్రవర్తించునో — నడచుకొనునో.

తా॥ శ్రీలక్ష్మీదేవియు బ్రహ్మయు శివుఁడును ఇంద్రుఁడు మొదలయిన దిక్పాలకులును పూర్వకాలమునందు తమకోరికలు నెఱవేర్చుకొనుటకై యేమహాపురుషుని సేవించి వాని పాదకమలములయందలి దుమ్మనెడు పుప్పొడిని ప్రీతితో తలలో ధరింతురో, ఏమహాపురుషుఁడు ఈభూమి బరువును పోఁగొట్టుటకై యుద్భవచ్చినక్రీడారూపములను దయతో ధరించునో అట్టి సర్వేశ్వరుఁడైన యాకృష్ణమూర్తి నావిషయమునందు ఏమిచేయఁదలఁచునో తెలియదు అని తా.

౧౨౫.—వ॥ అనియిట్లు నాగ్నజితి విచారించుచుండఁ గృష్ణుం డారాజుం జూచి మేఘగంభీర నినదంబున నిట్లనియె.

టీ॥ (అని యిట్లు నాగ్నజితి) విచారించుచుండన్ — విచారపడుచుండుసమయమున. (కృష్ణుండు) ఆరాజుంజూచి — అనగ్నజిత్తును జూచి. మేఘగంభీరనినదంబునన్ — మేఘముయొక్కయుఱుమువలెనున్నట్టుగంభీరముగా వినవచ్చునట్టి కంఠధ్వనితో. (ఇట్లనియెను)

తా॥ అని యీప్రకారముగా నగ్నజిత్తుకూఁతురు విచారపడుచుండఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు ఉఱుము ఎంతగంభీరముగా వినవచ్చునో అంతగంభీరమైన కంఠధ్వనితో నగ్నజిత్తుతో పలికెనని తాత్పర్యము.

౧౬౬.—క॥ అన్యుల యాచింపరు రా। జన్యులు సౌజన్యకాంక్షఁ * జనుదెంచితి నీ
కన్యన్వేడెద నిమ్మా। కన్యా శుల్కాదుల మేము * గాము నరేంద్రా.

టీ॥ నరేంద్రా = రాజా, రాజన్యులు = రాజవంశమునఁబుట్టినవారు, అన్యులన్ = ఇతరులను, యాచింపరు = ఏమియునడుగరు. (నేను) సౌజన్యకాంక్షన్ = సుజనత్వమువలనికోరికచేత — మంచితనమునపేక్షించి, చనుదెంచితిన్ = నీయింటికివచ్చితిని. నీకన్యన్ = నీకొమార్తను. వేఁడెదన్ = కోరెదను. ఇమ్మా = నాకిఇయ్యవయ్యా. (మేము) కన్యాశుల్కాదులము = శుల్కమిచ్చువారము. (కాము) నడుగనేరరు, అయినను నేనుమంచితనమును గోరినవాఁడనై (నీకొమార్తను మునుపు రుక్మిణిని తీసికొనిపోయినట్లు బలాత్కారముగా తీసికొనిపోను ఇష్టము లేకయునుట) నీకొమార్త నిమ్మని అడుగుటకై నీయింటికివచ్చితిని కనుక నీవు ఆకన్యకను మాకు ఇమ్ము, అందులకై శుల్కమిచ్చి యడిగెడుపక్షమున మేము ఇయ్యనేరము. ఇందుల కేమిచెప్పెదవని యడిగెనని తాత్పర్యము.

తా॥ ఓరాజా! రాజవంశమునఁబుట్టినవారు ఇతరులను ఏమియు

వ॥ అనిన రాజిట్లనియె.

౧౬౭.—శా॥ కన్యం జేకొన నిన్నిలోకముల నీ * కన్నన్ ఘనుండైన రా
జన్యం డెవ్వఁడు నీగుణంబులకు నా * శ్చర్యంబునంబొంది తా
నన్యారంభము మాని లక్ష్మి భవదీ * యాంగంబు నన్నిత్యయై
ధన్యత్వంబునఁ జెందియున్నదిగదా * తాత్పర్య సంయుక్తయై.

టీ॥ ఇన్నిలోకములన్ = ఇప్పుడు వాడఁబడు పదునాలుగులోకములలోను. కన్యన్ = నాకొమార్తను. చేకొనన్ = పరిగ్రహించుటకు — పెండ్లాడుటకు. నీకన్నన్ = నీకంటెను. ఘనుండైనరాజన్యుండు = గొప్పవాఁడైనరాచవాఁడు. (ఎవ్వఁడు) నీగుణంబులకున్ = నీవైన కల్యాణగుణములకు, ఆశ్చర్యంబునంబొంది = వింతపడి. లక్ష్మి = లక్ష్మీదేవి, తాన్ = తాను. అన్యారంభముమాని = ఇతరప్రయత్నమునువదలి. భవదీయాంగంబునన్ = నీదేహమునందు — వక్షఃస్థలమునందనుట. నిత్యయై = నిలుకడనుపొందినదై. తాత్పర్యసంయుక్తయై = తత్పరత్వముతోఁ గూడుకొన్నదై. ధన్యత్వంబునఁ జెందియున్నదిగదా = కృతార్థురాలయియున్నదిగదా.

తా॥ ఎల్లలోకములలోను వెదకి చూచినను నాకొమార్తకు నీకంటె ఘనుఁడైనవరుఁ డెవఁడుగలఁడు నీకల్యాణగుణములను జూచి చొక్కి కదా లక్ష్మీదేవి తక్కిన ప్రయత్నము లేవియుఁ జేయక నీవక్షఃస్థలమునందే యునికిఁ జేసికొని నీయందాసక్తురాలై కృతార్థత్వమును బొందియున్నది అని పలికెనని తాత్పర్యము.

౧౬౮.—శా॥ చంచద్గోవృష సప్తకంబు కడిమిన్ * సైరించి యెవ్వాఁడు భం
జించున్ వానికిఁ గూఁతుఁ నిత్తునని యేఁ * జీరించి నవైభవో
దంచద్గర్వుల వచ్చి రాజతనయుల్ * దత్పాద శృంగాహతుల్
గించిత్కాలము సోర్వలేకిరనికిం * గేడించి భిన్నాంగులై.

టీ॥ చంచద్గోవృషసప్తకంబుకడిమిన్ — చంచత్ = ఒప్పిదమునైన. గోవృష = ఆఁబోతులయొక్క. సప్తకంబు = ఏడింటియొక్క — క్రొవ్విన ఆఁబోతులేడింటియొక్క. కడిమిన్ = పరాక్రమమును. సైరించి = ఓర్చి. ఎవ్వాఁడు = ఎవఁడు. భంజించున్ = వానినిభంగపెట్టునో. వానికిన్ = అట్టివానికి. కూఁతున్ = కొమార్తను. (ఇత్తునని) ఏఁజీరించినన్ = నేనుపిలిపింపఁగా. వైభవోదంచద్గర్వులు = ఐశ్వర్యాతిశయముచేత ఒప్పిదమయినగర్వముగలవారైన. రాజతనయులు = రాచకొమాళ్లు. (వచ్చి) తత్పాదశృంగాహతులు = ఆయాఁబోతులకాళ్లయొక్కయు కొమ్ములయొక్కయు తన్నులను పోట్లను. కించిత్కాలమున్ = కొంతసేపైనను. ఓర్వక = సహింపక. అనికిన్ = యుద్ధమునకు. కేడించి = వెనుదీసి. భిన్నాంగులై = ఛేదింపఁబడిన అవయవములుగలవారై. ఏగిరి = పోయిరి.

తా॥ ఈపట్టణములో క్రొవ్విన ఏడు ఆఁబోతులు గలవు వాని వలనిబాధకు తాళలేక ఎవఁడు ఆయాఁబోతుల పరాక్రమమునకు ఓర్చి నిలిచి వానిని ఎవఁడు పడఁగొట్టునో అట్టివానికి నాకొమార్త నిచ్చెదనని నేను అనేకులను రాచకొమారులనుపిలిపించితిని ఆరాచకొమాళ్లందఱు తమతమవైభవములతో వచ్చి ఆ యాఁబోతులకెదిరించి వాని కాళ్ల తన్నులచేతను కొమ్ములపోట్లచేతను ఛేదింపఁబడిన అవయవములుగలవారై కొంచెముసేపైన నిలువలేక వెఱచి పాఱిపోయిరి అని తాత్పర్యము.

౧౬౯.—శా॥ దుష్టాంతుండవు తమంబుఁ దోలుక్రియ నీ * వుగ్రావహ ఘోషలోఁ
గృష్ణా వైరులఁ దోలినాఁడవు రణ * క్రీడా విశేషంబులన్
నిష్ణాతుండవు సప్తగోవృషములన్ * నేడాజి భంజించి రో
చిష్ణుత్వంబున నేడుచేకొనుము మా * శీతాంశు బింబాననన్.

టీ॥ (కృష్ణా నీవు) ఉగ్రావహఘోషలోన్ = భయంకరమయిన యుద్ధభూమియందు. దుష్టాంతుండు = సూర్యుఁడు. తమంబున్ = చీఁకటిని. దోలుక్రియన్ = తఱుమునట్లుగా. వైరులన్ = శత్రువులను. దోలినాఁడవు = తఱుమఁగొట్టినావు. రణక్రీడావిశేషంబులన్ =

విశేషములయిన యుద్ధక్రీడలయందు. నిష్ణాతుండవు — చలింపక నిలుచువాఁడవు. ఆజిన్ — యుద్ధమునందు. (నేఁడు) సప్తగోవృషములన్ — ఏడుఆఁబోతులను. భంజించు — వానిని భంగపెట్టి — చంపి. రాకేందుబింబాననన్ — చంద్రబింబమువంటి ముఖముగలదానిని. రోచిష్ణుత్వంబునన్ — ప్రకాశశీలత్వముతో (నేఁడు) చేకొనుము — గ్రహింపుము.

తా॥ ఓకృష్ణమూర్తీ! నీవు ఇప్పుడు సూర్యుఁడు చీఁకట్లను దూరముగాఁ దొలఁగించునట్లు యుద్ధభూమియందు శత్రువులను తఱిమినవాఁడవును యుద్ధక్రీడయందు కదలక నిలుచునట్టి నియమముగలవాఁడవును గనుక యుద్ధమునందు ఏడు ఆఁబోతులను జంపి ప్రతాపముచేత వెలుఁగొందినవాఁడవగుచు నీళను నేఁడు పెండ్లాడుము అనెనిట్లు.

౧౩౦.—వ॥ అని నగ్నజిత్తు దనకూఁతు వివాహంబునకుం జేసిన సమయంబు చెప్పిన విని.

టీ॥ (అని నగ్నజిత్తు) తనకూఁతువివాహంబునకున్ — తనకొమార్తె పెండ్లికి. చేసినసమయంబు — చేసినట్టి ప్రతిజ్ఞను. (చెప్పిన విని)

తా॥ ఈప్రకారముగా నగ్నజిత్తు తనకూఁతుపెండ్లికై తాను చేసికొన్న నియమమును తెలియఁజెయఁగా విని అని తాత్పర్యము.

౧౩౧.—చ॥ కనియె నఘారి వత్స బక ✽ కంస విదారి ఖలప్రహారి దా
ఘనతర కిల్బిషంబుల న ✽ గణ్య భయంకర పౌరుషంబులన్
సునిశిత శృంగ నిర్దళిత ✽ శూరసమూహ ముఖామిషంబులన్
హనన గుణోన్మిషంబుల మ ✽ హా పరుషంబుల గోవృషంబులన్.

టీ॥ అఘారి — అఘుఁడనువానికి పగవాఁడును. వత్సబకకంసవిదారి — వత్సాసుర బకాసుర కంసులను జంపినవాఁడును. ఖలప్రహారి — దుర్జనులను తెస్సగా గొట్టువాఁడును నైనకృష్ణుఁడు. దాన్ — తాను. ఘనతరకిల్బిషంబులన్ — మిక్కిలి అధికములయిన పాపములుగలవానిని — పాపకృత్యములుగలవి అనుట. అగణ్యభయంకరపౌరుషంబులన్ — ఎంచరానిభయమును పుట్టించునట్టి మగతనము — శూరత్వముగలవానిని. సునిశిత ..ఆమిషంబులన్ — సునిశిత — మిక్కిలి వాఁడియైన. శృంగ — కొమ్ములచేత. నిర్దళిత — చీల్పఁబడిన. శూరసమూహ — శూరులగుంపులయొక్క. ముఖామిషంబులన్ — ముఖములయందలి మాంసములు గలవానిని. హననగుణోన్మిషంబులన్ — చంపెడిస్వభావమునందు (ఎచ్చరికగలవానిని) మహాపరుషంబులన్ — అతిక్రూరములైనవానిని గోవృషంబులన్ — ఆఁబోతులను (కనియెను)

తా॥ అఘాసురుఁడు వత్సాసురుఁడు కంసుఁడు మొదలగువారిని చంపినవాఁడును, తక్కిన దుర్జనులను శిక్షించువాఁడును అయిన శ్రీకృష్ణమూర్తి మిక్కుటమయిన పాపములు గలవియును, ఇంత అంత అని చెప్పరానిభయమును కలుగఁజేయునట్టి పౌరుషము కలిగినవియును, మిక్కిలివాఁడియైనకొమ్ములచేత ఎగఁజిమ్మఁబడిన శూరులగుంపుల మొగములయందలి మాంసములుగలిగినవియు, తమ్ము ఎదిరించినవారిని చంపుటయందు ఎచ్చరికగలిగి [illegible] స్వభావముగలవియునైన ఆఁబోతులను చూచెను అని తాత్పర్యము.

(✽) శ్రీకృష్ణమూర్తి వృషభంబుల నంటఁగట్టి నాగ్నజితిని పెండ్లాడుట. (✽)

ఉ॥ చేలము చక్కఁ గట్టుకొని ✽
చిత్రగతిన్ వడి నేడు మూర్తులై
బాలుఁడు దారురూపములఁ ✽
బట్టెడు నైపుణిఁ బట్టి వీర శా
ర్దూలుఁడు గ్రుద్ది నేలఁబడఁ ✽
ద్రోచి మహాదృఢిఁ గట్టియార్చె భూ
పాలకులెల్ల మెచ్చ వృష ✽
భంబులఁ బర్వత సన్నిభంబులన్.

టీ॥ వీరశార్దూలుఁడు — వీరులలో శ్రేష్ఠుఁడైన కృష్ణుఁడు. చేలము — వస్త్రమును. చక్కఁగట్టుకొని — చక్కఁగా కట్టుకొని. చిత్రగతిన్ — వింతయైనరీతితో. వడిన్ — వడిగా. ఏడుమూర్తులై — ఏడురూపములుపొందినవాఁడై. బాలుఁడు — పసివాఁడు. దారురూపములన్ — మ్రానితో చేసినస్వరూపములను. పట్టెడునైపుణిన్ — పట్టుకొనురీతిగా. (పట్టి) గ్రుద్ది — పిడికిటితో కొట్టి. నేలన్ — భూమియందు. (పడఁద్రోచి) మహాదృఢిన్ — అధికమయినదిట్టతో కట్టి. భూపాలకులెల్లన్ — రాజులందఱును. మెచ్చన్ — శ్లాఘించునట్టుగా. పర్వతసన్నిభంబులన్ — కొండలవంటివైన. (వృషభంబులను కట్టెను)

తా॥ శూరశ్రేష్ఠుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి పైయుత్తరీయమును మొలకు చక్కఁగా చుట్టి బిగఁగట్టుకొని చూచువారికి వింతగా ఏడువృషభములకును ఏడురూపములుగా కనఁబడి యొకఁడైన ఒకపసిపిన్నవాఁడు కొయ్యతోఁ జేయఁబడిన వృషభరూపములను త్రాటితో కట్టి యాడ్చునట్టుగా పర్వతములను బోలిన ఆ యేడువృషభములను నేలఁబడ గ్రుద్ది అణఁచినట్టి త్రాళ్ళతో కట్టి రాజులందఱు సెబాసని శ్లాఘించునట్టుగా కట్టెనని తాత్పర్యము.

(*) కృష్ణుండు రుక్మిణీదేవిని యూఱడించుట. (*)

౩౨౬.—చ॥ అలికులవేణి నవ్వులకు * నాడినమాటల కింత నీమదిం
గలఁగఁగ నేల వేటలను * గయ్యములన్ రతులందు నొవ్వఁగాఁ
బలికిన మాట లెగ్గులని * పట్టుదురే భవదీయ చిత్తముం
దెలియఁగఁ గోరి యేఁబలికి * తిన్ మదిలో నిటు గుందనేటికిన్.

టీ॥ అలికులవేణి — తుమ్మెదబారువలెనొప్పిన జడగల ఓరుక్మిణీ. నవ్వులకునాడినమాటలకున్ — వేడుకగా చెప్పినమాటలకు. ఇంత — ఇంతవిశేషముగా. నీమదిన్ — నీమనస్సునందు. కలఁగఁగనేల — కలఁతనొందనేమిటికి. వేటలన్ — వేఁటాడుటలయందును. కయ్యములన్ — యుద్ధములయందును. రతులందున్ — క్రీడలయందును. నొవ్వఁగాన్ — నొచ్చుకొనునట్టుగా. పలికినమాటలు — చెప్పినమాటలు. ఎగ్గులు — కీడుమాటలు. (అని) పట్టుదురే — గ్రహింతురా. ఏన్ — నేను. భవదీయచిత్తమున్ — నీమనసును. తెలియఁగన్ — తెలిసికొనను. కోరి — అపేక్షించి. పలికితిన్ — అట్లుపలికితిని. ఇటు — ఈవిధముగా. మదిలోన్ — మనసునందు. కుందనేటికిన్ — దుఃఖింపనేల.

తా॥ ఓరుక్మిణీ! నేను వేడుకగా ఆడిన మాటలకు నీమనసున నింతకలఁత పుట్టనేల వేఁటాడునప్పుడును, యుద్ధముచేయునప్పుడును, క్రీడించునప్పుడును మనస్సు నొవ్వ మాటలాడినను అవి కీడుమాటలు అని తలఁపరాదు నీమనసు తెలిసికొనఁగోరి అట్లు పలికితినుగాని వేఱుకాదు కాఁబట్టి నీవు నీమనసున చింతిల్ల నక్కఱలేదు అని కృష్ణుఁడు పలికెనని తాత్పర్యము. వ॥ అదియునుంగాక.

౩౨౭.—ఉ॥ కిన్కలు ముద్దుఁబల్కులును * గెంపుఁగనుంగవ తియ్యమోవియున్
జంకెలుఁ జేరి చూపు లేక * నక్కములున్ నెలవంక బొమ్మలుం
గొంకక పెదనాడుటలుఁ * గూరిమియుంగల కాంతఁ గూడుటల్
అంకిలి లేక జన్మఫల * మబ్బుటగాదె కురంగలోచనా.

టీ॥ కురంగలోచనా — లేడి కన్నులవంటి కన్నులుగలదానా. కిన్కలు — ప్రణయకోపములును. ముద్దుఁబల్కులును — ముద్దుమాటలును. కెంపుఁగనుంగవ — ఎఱ్ఱని కన్నుల జతయును — ఉరిమిచూచుటలును. తియ్యమోవియున్ — మధురమైన పెదవియును. ఉ॥ కన్నులు మోవి చన్నుగవకంఠము చెక్కులుముక్కుఫాలముల్ । మున్నుగఁ జుంబనంబునకు మూలములయ్యెనుగళయుగ్మముల్ । గ్రోన్నసవిల్లు నిల్లు త్రికోణముభంగుడు జంపితంబులై । యున్నవిహించుచోక్ హిత మొప్పఁగలాటువధూటియంపునన్ ॥ అని యున్నదిగావున నీపద్యమందలి దశవిధస్థానములను నమితము స్ఫురితము ఘటితము భ్రాంతము తిర్యగము పీడితము అనువదనము అన్వర్థము ప్రాతిబోధకము భాయకము క్రాంతము అను (౧౧) భేదములచేత చుంబించుట యును అనుట. వీని వివరణములు కొక్కోకశాస్త్రము ప్రథమాశ్వాసమున (౧౩౦) వ పద్యము మొదలుగఁ జూడఁదగును. జంకెలును — బెదరింపుమాటలును. లేఁతచూపులును — లేఁతదనముగలచూపులును. ఎకసక్కెములును — పరిహాసములును. నెలవంకబొమ్మలును — చంద్రరేఖవలె వంపుగానుండు కనుబొమ్మలును. లేక, నఖక్షతములును. శ ॥ కరములు సూదియుగ్మములు గతములుగ్గుతిపార్శ్వపృష్ఠకం ధరహృదయస్తనద్వయము తానముతానభరతతాళికిన్ । విరహించి కయానసవవిభ్రమకోపముముప్రమత్తలన్ । నరులతివంతకిగమున నాటురుమార్ద్రవమాచరింపుచున్ ॥ అని యున్నదిగనుక యీపద్యమునఁజెప్పిన తొమ్మిదిస్థానములయందు ఘురిత అర్ధచంద్ర మండలమయూర శశప్లుత కుముదపత్రములనెడు భేదములచేత గోళ్లతో నొక్కుటలు వీనివివరణము కొక్కోకశాస్త్రము ప్రథమాశ్వాసమున (౧౪౪) గవ పద్యము మొదలుగఁ జూడఁదగును. కొంకక — సంకోచింపక. పెదనాడుటలు — ఖండితపుమాటలాడుటయును. కూరిమియున్ — ప్రేమయు. కల — కలిగిన. కాంతన్ — ప్రియురాలిని. కూడుటలు — కూడుకొనుటలు. అంకిలిలేక — అడ్డిలేక. జన్మఫలము — పుట్టినందులకైనప్రయోజనము. అబ్బుటగాదె — లభించుటకదా.

తా॥ ఓరుక్మిణీ! ప్రణయకోపము మొదలగు విలాసచేష్టలుకలిగిన ప్రియురాలినిగూడి సుఖించుట జన్మమెత్తినందులకు పొందఁగలఫలముగాక వేఱుకాదు అని తాత్పర్యము.

వ॥ అని మఱియు నిట్లనియె.

౩౨౮.—ఉ॥ నీవు పతివ్రతామణివి * నిర్మల ధర్మ వివేక శీల స
ద్భావవు నీమనోగతులఁ * బాయక యెప్పుడు నస్మదీయ సం
సేవయ కాని యన్యము భ * జింపవు పుట్టిననాటనుండి నీ
భావ మెఱింగియుండియును * బల్కినతప్పు సహింపు మానినీ.

టీ॥ మానినీ — ఓరుక్మిణీ. (నీవు) పతివ్రతామణివి — పతివ్రతలలో శ్రేష్ఠురాలవు. నిర్మల.. ద్భావవు — నిర్మల — పరిశుద్ధమైన. ధర్మ — ధర్మమును. వివేక — విమర్శించుటయు. శీల — సుశీలవతిగాఁగల. సద్భావవు — మంచిస్వభావముగలదానవు. నీమనోగతులన్ — నీమనస్సునందునడతయందును. పాయక — ఎడతెగక. ఎప్పుడున్ — ఎల్లప్పుడును. అస్మదీయసంసేవయకాని — నాకొలువేగాని. అన్యమున్ — ఇతరమును భజింపవు — సేవింపవు. పుట్టిననాటనుండి — నీవుపుట్టినదినము మొదలుకొని. నీభావము — నీస్వభావము. (ఎఱింగియుండియును)

బల్కినతప్పు — నేనునిందించిననేరమును. సహింపు — ఓర్వుము.

తా॥ ఓరుక్మిణీ! నీవు పతివ్రతలలో శ్రేష్ఠురాలవు నిర్మలమైన ధర్మమును నడపునట్టి స్వభావముగలదానవు నీవు సర్వకాలములందును త్రికరణశుద్ధిగా నాసేవ చేయుచుందువుగాని మఱియొకవిధముగా ప్రొద్దుపుచ్చుదానవుకావు పుట్టిననాటనుండి నీస్వభావరీతి తెలిసినవాఁడనై యుండియు నిన్ను నిందించితిని ఈతప్పును సహింపుము అని తాత్పర్యము.

వ॥ అనివెండియు నిట్లనియె నీవాక్యంబులు శ్రవణసుఖంబులుగావించెనీవు వివిధంబులైన కామంబులు గోరితివేనియు నవియన్నియు నాయందయుంటంజేసి యేకాంత సేవాచతురవైన నీకు నవియన్నియు నిత్యంబులైయుండు నీపాతివ్రత్యంబును నాయందలి స్నేహంబు నతివిశదంబులయ్యె నావాక్యంబులచేత భవదీయచిత్తంబు చంచలంబుగాక నాయందులబుద్ధి దృఢంబగుంగావున సకలసంపద్విలసితంబైన ద్వారకాదినగరదివ్యమందిరంబులందు నీదుభాగ్యంబునం జేసి సంసారివైవడి నీయందు బద్ధానురాగుండనై వర్తింతుఁ దక్కిన ప్రాణేంద్రియ పరవశత్వంబున వికృతశరీరధారిణియైనసతి నన్నుంజెందుట దుష్కరంబయిన నంగాక మోక్షప్రదుండనైన నన్నుం గామాతురలై యల్పమతులై వ్రతతపోమహిమలచేత దాంపత్యయోగంబునకై సేవింతురదియంతయు నామాయావిజృంభితంబున మందభాగ్యలై నిరయంబునొందుదు రట్లుగావున నీసమానయైనకాంత యేకాంతలంగలదె నీవివాహకాలంబున ననేకరాజన్యవర్యులఁ గైకొనక భవదీయమధురాలాప శ్రవణాత్మకుండనైన నాసన్నిధి కన్యశరీరంబరోగ్యంబు నీకు శేషంబైయున్నదాననని యేకాంతంబునం బ్రాహ్మణుంబుత్తెంచిన యేనునుజను దెంచి నీపరిణయ సమయంబున భవత్సహోదరుంబట్టి విరూపుంగావించిన నదిగనుంగొనియును నాయందలి ప్రేమాతిశయంబుననూరకుండితివదిగావున బహుప్రకారంబులైవర్తించునీసద్గుణంబులకుసంతసింతుననియివ్విధంబున దేవకీసుతుండు నరలోకవిడంబనంబుగగృహస్థునిభంగి నిజగృహకృత్యంబులాచరించుచుండెననిశుకుండుమఱియునిట్లనియె.

టీ॥ (అని) వెండియుఁ — మఱియును, ఇట్లనియె — ఇట్లుపలికెను. నీవాక్యంబులు — నీమాటలు. శ్రవణసుఖంబులుగావించెఁ — చెవులకుఁ దృప్తిని గలుగఁజేసెను. (నీవు) వివిధంబులైన — నానావిధములయిన. కామంబులు — కోరికలు. గోరితివేనియుఁ — కోరినను. అవియన్నియుఁ — ఆకోరికలన్నియు. నాయంద — నాయందే. ఉంటం జేసి — ఉండుటచేత. ఏకాంతసేవాచతురవు — ఏకాంతమునందు సేవ సేయు నేర్పుగలదానవు. అయిననీకుఁ — అయినట్టినీకు. అవి యన్నియుఁ — ఆకోరికలన్నియు. నిత్యంబులై — శాశ్వతములయి. (ఉండును) నీపాతివ్రత్యంబును — నీపతివ్రతాత్వమును. నాయందలి — నాయందుఁగల. స్నేహంబును — ప్రీతియు. అతివిశదంబులయ్యెఁ — మిక్కిలి స్పష్టములయ్యెను. నావాక్యంబులచేతఁ — నామాటలచేత. భవదీయచిత్తంబు — నీమనస్సు. చంచలంబు — చలించినది. (కాక) నాయందులబుద్ధి — నాయందుఁబొందినబుద్ధి. దృఢంబగుఁ — దృఢము అగును. కావునఁ — కాఁబట్టి. సకలసంపద్విలసితంబు — ఎల్లకలుములచేతను ప్రకాశించునది. అయినద్వారకానగరదివ్యమందిరంబులందుఁ — అయినట్టిద్వారకాపట్టణమునందలి మేడలయిండ్లయందు. నీదుభాగ్యంబునంజేసి — నీయదృష్టముచేత. సంసారివైవడిఁ — సంసారివలె. (నీయందు) బద్ధానురాగుండనై — మిక్కిలిఅనురాగముగలవాఁడనై. వర్తింతుఁ — ఉందును. (తక్కిన) ప్రాణేంద్రియపరవశత్వంబునఁ — ప్రాణములయందలియు ఇంద్రియములయందలియు పరవశత్వముచేత — ప్రాణధర్మములయిన ఆకటిదప్పులయందును ఇంద్రియధర్మములైన చూచుట వినుట మొదలగు వానియందును ఆసక్తిగల. వికృతశరీరధారిణి — వికారపుశరీరమును ధరించినది. అయినసతి — అయినట్టిస్త్రీ. నన్నుఁజెందుట — నన్నుబొందుట. దుష్కరంబు — అసాధ్యము. (అదియునంగాక) మోక్షప్రదుండనను — మోక్షమునిచ్చువాఁడను. అయిననన్నుఁ — అయినట్టినన్ను. కామాతురలై — కామముచేత పీడింపఁబడినవారై. అల్పమతులై — కొంచెపుబుద్ధిగలవారై. వ్రతతపోమహిమలచేతఁ — వ్రతములయు తపస్సులయు మాహాత్మ్యములచేత. దాంపత్యయోగంబుకై — ఆలుమగలకూడికకై. సేవింతురు — కొలుతురు. (అదియంతయు) నామాయావిజృంభితంబునఁ — నామాయయొక్కవ్యాపకముచేత. మందభాగ్యలై — అదృష్టములేనివారై. నిరయంబుఁ — నరకమును. పొందుదురు — పొందుదురు. (అట్లుగావున) నీసమానయైనకాంత — నీతోసమానురాలైన ఆఁడుది. ఏకాంతలఁ — ఏయాఁడువారియందైనను. కలదు — ఉన్నదా. నీవివాహకాలంబునఁ — నీపెండ్లిసమయమునందు. అనేకరాజన్యవర్యులఁ — పెక్కండ్రు క్షత్రియశ్రేష్ఠులను. కైకొనక — లక్ష్యముచేయక. భవదీయమధురాలాపశ్రవణాత్మకుండనైన — నీదైనయింపుమాటలువినుటయందాసక్తమైనమనసుగలవాఁడనైన. నాసన్నిధిఁ — నాదగ్గఱను. అన్యశరీరంబు — ఇతరదేహము. అరోగ్యంబు — తగినదికాదు నీకుశేషంబై — నీకు మిగిలినదానవై. ఉన్నదానఁ — ఉన్నాను. (అని) ఏకాంతంబునఁ — రహస్యమున. (బ్రాహ్మణుని) పుత్తెంచినఁ — పంపఁగా. ఏనును — నేనును. చనుదెంచి — వచ్చి. నీపరిణయసమయంబునఁ — నీపెండ్లియప్పుడు. భవత్సహోదరుఁ — నీయన్నను. పట్టి — పట్టుకొని. విరూపుఁ — వికారరూపముఁబొందినవానిఁగా. కావించినఁ — చేయఁగా. అది — ఆవిరూపునిఁగాఁజేయుటను. కనుంగొనియును — చూచియు. (నాయందలిప్రేమాతిశయంబున) ఊరకుండితివి — ఏమియుననక యుంటివి. అదిగావునఁ — అట్లగుటచేత. బహుప్రకారంబులై — అనేకవిధములై. వర్తించు — ఉండునట్టి. నీసద్గుణంబులకుఁ — నీమంచిగుణములకు. సంతసింతుఁ — సంతోషించెదను. (అని) ఇవ్విధంబునఁ — ఈరీతిగా. దేవకీ

గలవాడును—శ్రీకృష్ణుఁడు. నరలోకవిడంబనంబుగన్ — మనుష్యుల యాచారము తోఁబాటు మాటలను ప్రకటించుటచేత. గృహస్థుని పోలికన్—సంసారివలె. నిజగృహకృత్యంబులు—తనయింటి పనులను. ఆచరించుచుండెన్—చేయుచుండెను. (అనుచుండు) మఱియున్—ఇంకను. (ఇట్లనియెను)

తా॥ ఇదిగాక నీమాటలు నాచెవులకు ఇంపు పుట్టించునవియై యున్నవి నీవు విడువకోరినను నన్నే కోరవలసినదానవు కాఁబట్టి నాయందు ఏకాంతసేవ చేయు నేర్పుగలదానవయితివి నీవు కోరు కోరిక లన్నియు శాశ్వతములై నాయందే యుండును నీపాతివ్రత్యము నీకు నాయందుఁగల ప్రీతియు ఇప్పుడు స్పష్టములయ్యెను ఇప్పటి మాటలవల్ల నీమనసు చలింపక నాయందు దృఢముగ పొంది యుండును నేను సకలసంపదలచేతను నిండుకొన్నదైన ద్వారకా పట్టణమునందలి దివ్యమందిరములలో సంసారివలెనే నీతోఁగూడి వర్తించుచు నీభాగ్యవిశేషము కాని ఇతరము కాదు నీకంటె నితరము లయిన ప్రాణులవలె ఇంద్రియపారవశ్యముచేత వికారశరీరముగల వాఁడనై నన్నుఁ జెందుట అసాధ్యము మత్ప్రియస్త్రీ స్వభావముగల నన్ను కామాతురలను అల్పబుద్ధులునై ప్రకృతులయు తపస్సులయు మహిమలచేతను, ఆయుగలను సంబంధముచేతను, అదృష్టహీనులయి నరకమును పొందుదురు కాఁబట్టి నీవోఁటియాఁడువి యొవరియందును లేదు నీపెండ్లిసమయమునందు రాజశ్రేష్ఠులను అనేకులను లక్ష్యపెట్టక ఇంకైననీమాటల వినఁగోరినవాఁడనైన నాదగ్గఱకు నీచేత ఏకాంతముగఁ బంపఁబడిన బ్రాహ్మణునితో ఉపదేశము ఇతరదేహముతోడి కూడికకు తగినదికాదు సర్వశక్తుఁడైననీకు సేవ మునైయున్నానని నీవు చెప్పి పంపఁగా నేనును వెంటనే బయలుదేఱి వచ్చి నీయన్నయైన రుక్మినిబట్టి విరూపునిఁగాఁ జేసి అవమానించినను అంతలకు నీవు నాయందలి ప్రేమ విడువక యూరకుంటివి కాఁబట్టి బహువిధములయిన నీమంచిగుణములకు సంతోషించితినని ఈవిధముగా అనతిచ్చిన శ్రీకృష్ణమూర్తి నరలోకధర్మమును ప్రకటించు నట్టి స్వభావముగలవాఁడై సామాన్యసంసారివలెనే గృహకృత్యములను నడపుచుండెనని శుకమహర్షి మఱియు నిట్లుపలికెనని తా.

౩౩౦.—క॥ అని యిట్లు కృష్ణుఁ డాడిన । వినయ వివేకానులాప ♦ వితతామృత సే
చనముదిత హృదయయై య । వ్వనితామణి వికచవదన ♦ వనరుహయుగుఁడున్.

టీ॥ (అని యిట్లు కృష్ణుఁడు) ఆడిన…హృదయయై—ఆడిన — చెప్పిన. వినయ—వివేకనీతియుక్తములును. వివేక—తెలివిని (కలుగఁ జేయునవియునైన) అనులాపము—మాటలనెడు. వితత—విశేషమైన. అమృత—అమృతమునందు. సేచన—తడియుటచేత. ముదిత—సంతోషించిన. హృదయయై — మనసుగలదయి. అవ్వనితామణి — ఆస్త్రీశ్రేష్ఠము—రుక్మిణి. వికచ…రుహ—వికచ—వికాసమును పొందిన. వదన—ముఖమనెడు. వనరుహ—తామరగలది. అగుచున్—అగుచును.

తా॥ అని యీవిధముగా శ్రీకృష్ణుఁడుచెప్పిన వినయనీతియుక్తములను తెలివి గలుగఁజేయునవియునైన తిన్ననిమాటలనెడి అమృతమునందుఁ దడిసిన మనసుగలదైన ఆరుక్మిణీదేవి కలఁకదేఱిన హృదయకమలముగలదై అని తాత్పర్యము.

౩౩౧.—క॥ నగవులు మతిందు చూపులు । నగధరు మొగమునను నిలిపి ♦ నయమునఁ గరముల్
మొగిచి వినుతించెఁ గృష్ణున్ । ఖగవాహున్ రుచిరదేహుఁ ♦ గలితోత్సాహున్.

టీ॥ నగవు — నవ్వును. అమతించుచూపులన్ — గర్వించునట్టి చూపులతో. నగధరు మొగమునన్—కృష్ణుని మొగమునందు. నిలిపి—ఉంచి. ఖగవాహున్ — పక్షివాహనము గలవాఁడును. రుచిరదేహున్ — ప్రకాశించునట్టి దేహము గలవాఁడును. కలితోత్సాహున్ — పొందినయుత్సాహముగలవాఁడునునైన. (శ్రీకృష్ణుని) నయమునన్—తిన్నఁదనముతో. కరములు — చేతులను. మొగిచి—ఒడించుకొని. వినుతించెన్ — స్తోత్రముచేసెను — స్తుతించెననుట.

తా॥ నవ్వులుగులుకు చూపులతో పక్షివాహనుఁడును కాంతియుక్తమయిన దేహముగలవాఁడును ఉత్సాహమునుపొందినవాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని జూచి తిన్నఁదనముతో ఆయనకు నమస్కారముచేసి పొగడెనని తాత్పర్యము.

౩౩౨.—చ॥ అతఁడు విరాజమానముఖుఁ డై వివిధాంబర చారుభూషణ
ప్రతతులతోడఁ గోరిన వ ♦ రంబులఁ దద్దయనిచ్చెఁ గృష్ణుఁడు
న్నత శుభమూర్తి దేవగణ ♦ నందితకీర్తి దయానువర్తియై
యతిమృదువాణికిం గిసల ♦ యారుణ పాణికి నీలవేణికిన్.

టీ॥ ఉన్నతశుభమూర్తి—ఉత్ — ఆకాశాదులకంటె పెద్దదియు. నత—అనుభవింపబడిన్నదియు. శుభ—అనంతకల్యాణగుణపరిపూర్ణమైనదియునైన. మూర్తి — ఆకృతిగలవాఁడును. (అణోరణీయాన్మహతోమహీయానని శ్రుతి) దేవగణనందితకీర్తి — దేవతాసమూహముచేత కొనియాడఁబడిన కీర్తిగలవాఁడును. కృష్ణుఁడు — సృష్ట్యాది సర్వకార్యకర్తయునైన. అతఁడు— ఆకృష్ణుఁడు. విరాజమానముఖుఁడై — ప్రకాశించుచున్న మొగముగలవాఁడై. దయానువర్తియై—దయను అనుసరించియుండువాఁడై. అతిమృదువాణికిన్ — మిక్కిలి తిన్ననిమాటలు గలిగినదియు. కిసలయారుణపాణికిన్ — చిగురుటాకులవలె ఎఱ్ఱనైన అఱచేతులుగలిగినదియు. నీలవేణికిన్ — నల్లనిజడ గలిగినదియునైనరుక్మిణికి. వివిధా…తోడన్ — వివిధ — నానావిధములయిన. అంబర—వస్త్రములతోడను. చారు—ఒప్పిదములైన. భూషణ—ఆభరణములయొక్క. ప్రతతులతోడన్—సమూహములతోను. కోరినవరంబులన్—కోరికలు. తద్దయున్—

మిక్కిలి. ఇచ్చెను = వస్త్రభూషణములను కోరికలను ఒసఁగెను.

తా॥ ఆకాశాదులకంటె పెద్దదియును అణువుకంటె చిన్నది యును సర్వశుభలక్షణములు గలదియునైన దేహముగలవాఁడును, దేవసమూహముచేత స్తోత్రముచేయఁబడిన కీర్తిగలవాఁడును, సృష్టి స్థితిలయాది సర్వకార్యకర్తయునైన శ్రీకృష్ణమూర్తి వికాసము గాంచుచున్న ముఖము గలవాఁడును, దయగలవాఁడునై మిక్కిలి చిన్ననిమాటలు గలదియు చిగురుటాకులవలె ఎఱ్ఱనిచేతులుగలదియు నల్లనికురులు గలదియునైన శ్రీరుక్మిణీదేవికి మేలైన వస్త్రములతోడను, ఆభరణములతోడను ఆమె కోరినవరముల నన్నిటిని విశేషముగా నిచ్చెనని తాత్పర్యము.

౩౩౩.—వ॥ ఇట్లు సన్మానించి కృష్ణుఁడు రుక్మిణియుందానును దదనంతరంబ.

టీ॥ (ఇట్లు) సన్మానించి=గౌరవించి. (కృష్ణుండు రుక్మిణియుం దానును) తదనంతరంబ=అటుపిమ్మట.

తా॥ ఈవిధముగా శ్రీకృష్ణమూర్తి రుక్మిణీదేవిని గౌరవించి ఆమెతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై అటుపిమ్మట నని తాత్పర్యము.

౩౩౪.—చ॥ ఎలమి ఘటింపఁగాఁగలసి * యీడెల నీడల మల్లికాలతా
వలిఁ గరవీరజాతి విర * వాదుల వీధులఁ గ్రమ్ము తెమ్మెరల్
బొలయ నవీనవాసనల * బొన్నలదిన్నెలఁ బచ్చరచ్చలన్
గొలఁకుల లేగెలంకులను * గోరిక లీరికలెత్తఁగ్రొత్తలై.

టీ॥ ఎలమి = సంతోషము. ఘటింపఁగాన్ = కలుగఁగా. కలసి=కూడి. ఈడెలనీడలన్=ఈడెత్రాఁకులనీడలయందును. మల్లికాలతావలిన్=మల్లెతీఁగలవాళ్లయందును. కరవీరజాతిన్=గన్నేరు చెట్లసమూహములయందును. విరవాదులవీధులన్ = విరజాజిచెట్ల బాళ్లయందును. క్రమ్మ=వ్యాపించునట్టి. తెమ్మెరలు=మందమారుత ములు. పొలయన్=ప్రసరింపఁగా, నవీనవాసనలపొన్నలన్=క్రొత్త వాసనలుగల పొన్నచెట్లయందును. తిన్నెలన్=కర్పూరపు మేరువుల యందును. పచ్చరచ్చలన్ = పచ్చలుదాఁచిన రచ్చపట్టులందును. కొలఁకులలేఁగెలంకులన్=సరస్సులయొక్క మనోజ్ఞములైన తీరము లందును. (క్రొత్తలై కోరికలు) ఈరికలెత్తన్=అంకురింపఁగా.

తా॥ మిక్కిలి సంతోషముగా కూడుకొని యీడెలు మల్లెలు గన్నేరులు విరజాజులు మొదలగు చెట్లయందుండి వచ్చునట్టి చల్లని చిన్నగాలి ప్రసరింపఁగా క్రొత్తక్రొత్తవాసనలతోడి పొన్నచెట్ల నీడలుగల పచ్చరాలకట్టడపు రచ్చపట్టులందును సరస్సుల తీరము లందును క్రొత్తక్రొత్త కోరికలు పుట్టుచుండఁగా నని తాత్పర్యము.

౩౩౫.—క॥ ఆరామభూములందు వి । హారాధిక సౌఖ్యలీల * నతిమోదముతో
నారామానుజుఁ డుండెను । నారామామణియుఁ దాను * నభిరామముగన్.

టీ॥ ఆరామభూములందున్ = ఉపవనప్రదేశములందును. విహారాధికసౌఖ్యలీలన్=వేడుకగా తిరుగుటలవలని అధికమైన సుఖము కలుగువిధమున. అతిమోదముతోన్=మిక్కిలిసంతోషముతో. ఆరామామణియున్=స్త్రీశ్రేష్ఠమైన ఆరుక్మిణియు. (తానును) అభిరామముగన్=ఒప్పిదముగ. ఆరామానుజుఁడు=ఆకృష్ణమూర్తి (ఉండెను)

తా॥ ఆకృష్ణమూర్తి ఉపవనములందును విహరించుటవలని అధిక సౌఖ్యమును అనుభవించుచు అతిసంతోషముతో రుక్మిణీదేవియు తానును ఉండెనని తాత్పర్యము.

వ॥ మఱియు ననేక వివిధవిచిత్ర మణివితానాభిశోభిత ప్రాసాదోపరిభాగంబులను, లాలిత నీలకంఠ కలకంఠ పికశుక కలాపకలితమకరందపాన మదవ దిందిందిర ఝుంకారసంకుల కమల కల్హార సుధాసార నీహారపూరిత కాసారతీరంబులను, ధాతునిర్ఝరరంజిత సానుదేశగిరి కుంజపుంజంబులను, కృతకశైలంబులను, క్రీడాగృహంబు లను వెలింగి నందనందనుండు విదర్భరాజనందనం దగిలి కందర్పకేళీలోలాత్ముండై యనంతరంబా సుందరీలలామంబు వలనఁ బ్రద్యుమ్నుండు చారుదేష్ణుండు సుదేష్ణుండు చారుదేహుండు సుచారువు చారుగుప్తుండు భద్రచారువు చారు భద్రుండు విచారువు చారువునని పదుగురుతనయులం బడసె నట్లు సత్యభామా జాంబవతీ నాగ్నజితీ కాళింది మాద్రీ మిత్రవిందా భద్రలకు వేఱువేఱంబదుగురేసి భద్రమూర్తులైన కుమారులుదయించిరివ్విధంబున మఱియును.

టీ॥ మఱియున్=ఇదిగాక. అనేక .భాగంబులను—అనేక=లెక్కలేనిన. వివిధ=నానావిధములయిన. విచిత్ర=నానావర్ణములు గల, రేక, చిత్తలయిన. మణివితాన=రత్నసమూహములచేత. అభిశోభిత=ప్రకాశించునట్టి. ప్రాసాద=మేడలయొక్క. ఉపరిభాగంబులను=మీఁది ప్రదేశములయందును. లాలిత ..తీరంబులను—లాలిత=మనోజ్ఞములయిన. నీలకంఠ=నెమళ్లయు. కలకంఠ=పావురాలయు. పిక=కోయిలలయు. శుక=చిలుకలయు. కలాప=సమూహములతోడ. కలిత=కూడుకొన్నవియు. మకరంద=పూఁదేనెలయొక్క. పాన=త్రాగుటచేత. మదవత్=క్రొవ్విన. ఇందిందిర=తుమ్మెదలయొక్క. ఝుంకార=ఝుంకృతులయొక్క. సంకుల=సంకులితోడి. కమల=తామరలచేతను. కల్హార=ఎఱ్ఱగలువలచేతను. సుధాసార=అమృత వర్షమును బోలిన. నీహార=మంచుచేత. పూరిత = నింపఁబడిన. కాసార=సరస్సులయొక్క. తీరంబులను=దరులయందును. ధాతు... పుంజంబులను—ధాతు=గైరికాదిధాతువులతోడి. నిర్ఝర=సెలయేళ్ల

...రంతర—ఎల్లగా ప్రకాశించుచున్న. సానుదేశ—చరియలయం ...రి—కొండలయొక్క. కుంజ — పొదరిండ్లయొక్క. పుంజంబు ...సమూహములందును. కృతకశైలంబులను—కృతకాద్రులయం ...క్రీడాగృహంబులను — కేళీగృహములందును. చెలంగి — ...భించి. నందనందనుండు—కృష్ణుఁడు. విదర్భరాజనందనన్ — ...దేవిని. తగిలి—పొందించి. కందర్పకేళీలోలాత్ముండై—మన్మథ ...ము చానక్తమయినబుద్ధిగలవాఁడై. అనంతరంబు — పిమ్మట. ...వరీలలామంబువలనన్ — అత్రేష్ఠురాలయిన రుక్మిణీదేవివలన. ...ద్యుమ్నుఁడును చారుదేష్ణుఁడును సుదేష్ణుఁడును చారుదేహుఁ ...డును సుచారువును చారుగుప్తుఁడును భద్రచారువును చారుభద్రుఁ ...డును విచారువును చారువును) అనియెడు—అను పేరులుగల. పదు గురుతనయులన్—పదిమందికొడుకులను. పడసెన్ — కనియెను. ఇట్లు—ఆవిధముగానే. సత్యభామా—సత్యభామయందును. జాంబ వతి — జాంబవతియందును. నాగ్నజితి — నాగ్నజితియందును. కాళిందీ—కాళిందియందును. మాద్రీ—మద్రరాజకూఁతురైనసుదంత యందును. మిత్రవిందా—మిత్రవిందయందును. భద్రలన్ — భద్ర యందును. వేఱువేఱన్—వేఱువేఱుగా. పదుగురేసి — ఒక్కొకరికి పదిమందిచొప్పున. భద్రమూర్తులయిన — అందమయినరూపములు గల. కుమారులు — కొడుకులు. ఉదయించిరి — పుట్టిరి. ఇవ్విధం బునన్—ఈరీతిగానే. మఱియును—ఇంకను.

తా॥ ఇదిగాక వింతలయిన అనేకరత్నసముదాయములచేత వెలుఁగుచున్న పొదలయందును, లాలనచేయఁబడిన నెమళ్లు పావు రాలు కోకిలలు చిలుకలు మొదలగువాని సమూహములతోఁగూడు కొన్నవియు పూఁదేనెత్రాగి మదించిన తుమ్మెదలజుమ్మను నాదముల తోడి తామరలచేతను ఎఱ్ఱగలువలచేతను అమృతతుల్యమయిన మంచునీటితోను నిండుకొన్న సరస్సులదరులయందును, కాంతలోడి సెలయేళ్లచేత ఎల్లగా ప్రకాశించు కొండలచఱియలయందలి పొదరిండ్ల యందును, కృత్రిమపు పర్వతములయందును, కేళీగృహములయందును, శ్రీకృష్ణుఁడు రుక్మిణీదేవియందలి మోహాతిశయముచేత విజృంభించి మన్మథక్రీడయందలి ఆసక్తిచేత వర్తించి పిమ్మట రుక్మిణి యందు ప్రద్యుమ్నుఁడు చారుదేష్ణుఁడు సుదేష్ణుఁడు చారు దేహుఁడు సుచారువు చారుగుప్తుఁడు భద్రచారువు చారుభద్రుఁడు విచారువు చారువులనెడు పదుగురుకొడుకులనుగనెను, అనంతరము తక్కిన పట్టపుదేవులయిన సత్యభామ మొదలగు ఏడుగురియందు ఒక్కొకరికి పదుగురేసికొడుకులచొప్పున డెబ్బండ్రు కొడుకులను పడసెను మఱియు ఈవిధముగానే అని తాత్పర్యము.

౩౩౭.—క॥ అనఘ పదాఱువేల సతు ◆ లందు జనించిరి వేఱువేఱ నం
దనదశకంబు దత్సుత వి ◆ తానముగాంచి రనేకసూనులన్
వెనయఁగ నిట్లు పిల్లచెలు ◆ కీసన నైవడిఁ బుత్ర పౌత్ర వ
ర్ధనమున నొప్పెఁ గృష్ణుఁడు ము ◆ దంబునఁ దామరతంపరై భువిన్.

టీ॥ అనఘ—పాపముచేసినవాఁడవుకానిపరీక్షిన్మహారాజా. పదాఱు వేలసతులందున్ — పదియాఱువేవురుభార్యలందును. వేఱువేఱ— వేఱువేఱుగా. నందనదశకంబు — కొడుకులయొక్క పదులు—పదు గురు పదుగురుకొడుకులు. జనించిరి — పుట్టిరి. తత్సుతవితానము— ఆకొడుకులగుంపు. అనేకసూనులన్ — పెక్కండ్రు కొడుకులను. గాంచిరి—కనిరి. వెనయఁగన్—కూడఁగా. ఇట్లు — ఈవిధముగా. పిల్లచెలుకు—పిలకలుపుట్టునట్టిచెలుకు. ఈనినకైవడిన్ — పెక్కుపిల కలను కలుగఁజేసినట్లు. పుత్రపౌత్రవర్ధనమునన్ — కొడుకులయు మనుమలయు వృద్ధిచేత. (కృష్ణుఁడు) తామరతంపరై—తామరపరం పరవలె — తామరతీఁగ ఒకటి యొకసరస్సులో వేయఁబడి అనగ నంతయు అల్లుకొనునట్లు. భువిన్ — భూలోకమునందు. ముదం బునన్—సంతోషముతో. (ఒప్పెను)

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! పిమ్మట పదియాఱువేవురు భార్య లందును ఒక్కొకరియందు పదేసిమంది చొప్పున ననేకులుకొడు కులు కృష్ణునకు జనించిరి ఆకుమారులకు ననేకులు కుమారులుపుట్టిరి ఇట్లు తామరతంపరగా కృష్ణుని సంతానము భూలోకమంతయు నిండుకొని సంతోషమిచ్చుఁగా నతిశయించెను అని తాత్పర్యము.

౩౩౮.—తే॥ అట్లు యదువృష్ణి భోజాంధ ◆ కాది వివిధ । నామధేయాంతరముల నె ◆ న్నంగ నూట
యొక్కటై చాల వర్ధిల్లె ◆ నక్కులంబు । నృప కుమారులఁ జదివించు ◆ నేర్పు గలుగు.

టీ॥ (అట్లు) యదువృష్ణిభోజాంధకాది — యదువులు వృష్ణులు భోజులు అంధకులు మొదలుగాఁగల. వివిధ నామధేయాంతర ములన్—బహువిధములయినపేరులచేతను. ఎన్నంగన్—ఎంచఁగా. నూటయొక్కటై — నూటొక్కటెక్కగండ్రై. చాలన్ — మిక్కిలి. అక్కులంబు—ఆకృష్ణునివంశము. వర్ధిల్లెన్ — వృద్ధిఁబొందెను. నృప కుమారులన్—రాచకొమారులను. చదివించు — చదివించునట్టి. నేర్పుగలుగు—సామర్థ్యముగల.

తా॥ ఆవిధముగ యదువులు వృష్ణులుభోజులు అంధకులు అను నివిమొదలుగాఁగల బహువిధములైన పేర్లచేత నూటొక్కటెక్క గండ్రై శ్రీకృష్ణునికులము వృద్ధిఁబొందెనని తాత్పర్యము.

౩౩౯.—తే॥ గురుజనంబులువిను మూఁడు ◆ కోట్లమీఁద । నెనుబదెనిమిదివేలపై ◆ నెసఁగ నూర్గు
రన్నఁ దద్బాలకావలి ◆ నెన్నఁ దరమె । కూలికైనను దామర ◆ చూలికైన.

టీ॥ గురుజనంబులు—ఉపాధ్యాయులు. మూఁడుకోట్లమీఁదనెను బదెనిమిదివేలపైన్ — మూఁడుకోట్ల యెనుబదియెనిమిదివేలమీఁద. ఎసఁగన్—అతిశయించఁగా. నూర్గురు — నూఱుమంది. అన్నన్— అనఁగా. తద్బాలకావలిన్ — ఆపిల్లకాయలసమూహమును. కూలి

దైనది — శివుడైనను. తామరచూలిదైనదా — బ్రహ్మదైనను. ఎన్నదా — లెక్కపెట్టను. శరమేణ — శక్యమా. (వినుము)

తా॥ ఆ శ్రీకృష్ణుని కులమునందుఁ బుట్టిన రాచకొమారులను వర్ణించు మహాభాగ్యములలెక్కమాత్రము మాడుకోట్లు పైనుబడి యేబది సూటునుండి ఇచట ఆబాలకుల సమూహమును లెక్కఁబెట్ట బ్రహ్మ శివులకైన శక్యమగునా? తానంగతిని వినుమని తాత్పర్యము.

౩౮౦.—వ॥ అందు గోవిందనందనుండైన ప్రద్యుమ్నునకు రుక్మి కూఁతువలన ననిరుద్ధుండు సంభవించెనని మునివరునకు భూవరుండిట్లనియె.

టీ॥ అందుదా — వారియందు. గోవిందనందనుండైన — కృష్ణుని కొడుకైన. (ప్రద్యుమ్నునకు) రుక్మికూఁతువలనదా — రుక్మియనువాని కూతురువలన. (అనిరుద్ధుండు) సంభవించెదా — పుట్టెను. అనినదా — అనఁగా. మునివరునకుదా — శుకమహామునీశ్వరునితో. భూవరుండు — పరీక్షిన్మహారాజు. (ఇట్లనియెను)

తా॥ అట్లు వర్ధిల్లిన కృష్ణుని పుత్రపౌత్రులలోపల రుక్మిణీదేవి కొడుకైన ప్రద్యుమ్నునికి రుక్మియనువానికూఁతురివలన అనిరుద్ధుఁడు అనుకొమారుఁడు పుట్టెను అని చెప్పఁగా విని పరీక్షిన్మహారాజు శుకమహర్షితో నిట్లు వచియించెనని తాత్పర్యము.

౩౮౧.—క॥ బవరమునఁ గృష్ణుచే ను। న్నవమానము నొంది రుక్మి ✽ యచ్యుతుఁ గెలువం
దివురుచుఁ దనసుత నరిసం। భవునకు నెట్లిచ్చె నెఱుఁగఁ ✽ బలుకు మునీంద్రా.

టీ॥ మునీంద్రా — మునిశ్రేష్ఠుఁడవైనఓశుకుఁడా. బవరమునదా — యుద్ధమునందు. కృష్ణుచేదా — కృష్ణునిచేత. మున్ను — మునుపు. అవమానమునొంది — అవమానపడి. (రుక్మి) అచ్యుతుదా — కృష్ణుని. గెలువదా — జయింప. దివురుచుదా — ప్రయత్నించుచు. తనసుతదా — తనకూతురను. అరిసంభవునకుదా — పగవానికొడుకునకు. ఎట్లు — ఏవిధముగా. (ఇచ్చెను) ఎఱుఁగఁబలుకుము — తెలియఁజెప్పుము.

తా॥ ఓశుకమహర్షీ! యుద్ధమునందు కృష్ణునిచేత అవమానింపఁబడిన రుక్మి కృష్ణుని జయింపవలెనని ప్రయత్నపడుచుండెనే అట్టు వంటివాఁడు తనపగవాఁడైనకృష్ణుని కొడుకునకు తనకూఁతునెట్లు ఇచ్చెనో తెలియఁజెప్పుము అని తాత్పర్యము.

౩౮౨.—సీ॥ నావుడు శుకయోగి ✽ నరనాయకోత్తమ - నీవు చెప్పినయట్లు ✽ నెమ్మనమున
బద్మాయతాక్షుచేఁ ✽ బడిన బన్నమునకుఁ - గనలుచునుండియు ✽ ననుజతోడి
నెయ్యంబునను భాగి ✽ నేయునకిచ్చెను - గూఁతునంచితపువ్వు ✽ కోమలాంగిఁ
దనపూన్కిఁదప్పినఁ ✽ దగవిదర్భేశుండు - వినుమెఱిఁగింతు న ✽ వ్విధముచెలిఁచుఁ

తే॥ బరఁగ రుక్మవతీస్వయం ✽ వరమునకొగి। నరుగుదెంచని భీష్మ భూ ✽ వరసుతుండు
వరుస రప్పించె రాజన్య ✽ వరకుమార। వరుల ననువార్త కలరియ ✽ హరిసుతుండు.

టీ॥ నావుడుదా — అనఁగా. శుకయోగి — శుకమహాముని. నరనాయకోత్తమ — ఓరాజశ్రేష్ఠుఁడా. నీవుచెప్పినయట్లు — నీవుచెప్పినట్టు. నెమ్మనమునదా — మనస్సునందు. పద్మాయతాక్షుచేదా — కృష్ణునిచేత. పడినబన్నమునకుదా — పొందిన అవమానమునకు. కనలుచునుండియుదా — తపించుచుండియును. తనపూన్కి — తనప్రయత్నము. తప్పినదా — తప్పిపోఁగా. తగదా — యుక్తముగ. విదర్భేశుండు — విదర్భదేశపురాజు. అనుజతోడినెయ్యంబునదా — చెల్లెలైన రుక్మిణితోడి స్నేహముచేతను. భాగినేయునకుదా — మేనల్లునకు. అంచితపువ్వుకోమలాంగిదా — ఒప్పిదమయినపుష్పమువంటి కోమలమయినదేహము గలదానిని. కూఁతుదా — తనకొమార్తను (ఇచ్చెను) అవ్విధము — ఆ పెండ్లియయినవిధమును. తెలియదా — విశదముగ. ఎఱిఁగింతుదా — తెలియఁజేసెదను. (వినుము) పరఁగదా — ప్రసిద్ధముగ. రుక్మవతీస్వయంవరమునకుదా — రుక్మికూఁతురైన రుక్మవతియొక్కస్వయంవరమునకు. ఒగిదా — పూనికతో. అరుగుదెంచని — రండుఅని. భీష్మభూవరసుతుండు — భీష్మకమహారాజుకొడుకైనరుక్మి. వరుసదా — క్రమముగా. రాజన్యవరకుమారవరులదా — రాజశ్రేష్ఠుల కుమారముఖ్యులను. (రప్పించెను) అనువార్తకుదా — అనునట్టివృత్తాంతమునకు. అలరి — సంతోషించి. ఆహరిసుతుండు — కృష్ణునికొడుకైన ఆప్రద్యుమ్నుఁడు.

తా॥ అని పరీక్షిన్మహారాజు అడుగఁగా శుకమహర్షి యిట్లుపలికెను నీవిప్పుడు చెప్పినచొప్పున యుద్ధమునందుఁ గృష్ణునిచేత అవమానపడినందులకై తపించుచుండిన ఆరుక్మి తనప్రయత్నము నెఱవేఱకపోఁగానే తనచెల్లెలియందలిప్రీతిచేత మేనల్లునికి తనకొమార్తె నిచ్చి పెండ్లిచేసెను. అది యెట్లనఁగా చెప్పెదను వినుము రుక్మి తన కూఁతురైన రుక్మవతియొక్క స్వయంవరమునకు ఎల్లరాచకొమారులను రమ్మని చాటించెనన్న వర్తమానమును ప్రద్యుమ్నుఁడు విన్నవాఁడై అని తాత్పర్యము.

౩౮౩.—చ॥ వరమణి భూషణప్రభల ✽ వర్గమునర్గళభంగిఁ బర్వఁ బ్ర
స్ఫురిత రథాధిరోహణ వి ✽ భూతిదలిర్ప మనోహరైక స
ుస్థిర శుభలీల నేగెయదు ✽ సింహకిశోరము రాజకన్యకా
పరిణయ వైభవాకళ న్య ✽ పాలక కోటికి రుక్మిణీటికిన్.

టీ॥ వరమణి...వర్గము—వర=శ్రేష్ఠములయిన. మణి = రత్నములయొక్క. భూషణ=ఆభరణములయొక్క. ప్రభల=కాంతులయొక్క. వర్గము=సమూదాయము. అనర్గళభంగిన్=అడ్డములేనివిధముగ. పర్వఁగా=వ్యాపింపఁగా. ప్రస్ఫురిత...విభూతి—ప్రస్ఫురిత=మిక్కిలి ప్రకాశించునట్టి. రథ=తేరుయొక్క. అధిరోహణ = ఎక్కుటయొక్క. విభూతి = సంపద. తలిర్పఁగా = ఒప్పారఁగా — అతిశయింపఁగా. యదుసింహకిశోరము = యాదవవంశమునఁ బుట్టిన సింహపుఁ బిల్లయైనప్రద్యుమ్నుఁడు. రాజ ... కోటికిన్ — రాజకన్యకా = రాచకూతురుయొక్క. పరిణయ = పెండ్లియొక్క. వైభవ=వేడుకకొఱకు. ఆగత=వచ్చిన. నృపాలకకోటికిన్=రాజసమూహములుగలదానికి. రుక్మిపటికిన్=రుక్మియొక్కపట్టణమునకు. మనోహరైక...లీలన్—మనోహర=మనోజ్ఞమయిన. ఏక = ముఖ్యమయిన. సుస్థిర=మిక్కిలినిలుకడగల. శుభ=మేలైన. లీలన్=విధమున. ఏఁగెన్=పోయెను.

తా॥ శ్రేష్ఠములయిన రత్నములకాంతులనువ్యాపింపఁజేయుచుఁ బ్రకాశించుచున్న రథమునెక్కి రాచకూతురు పెండ్లివేడుకను జూడఁగోరివచ్చిన రాజసమూహములుగలదైన రుక్మియొక్కపట్టణమునకు యదువంశమునఁ బుట్టినవారిలో సింహమువంటివాఁడైన ప్రద్యుమ్నుఁడు మిక్కిలి విలాసముగా పోయెనని తాత్పర్యము.

౩౪౪.—చ॥ చనిపురిఁజొచ్చి వృష్ణికుల ✽ సత్తముఁ డప్పటమాఁగియున్న య
ప్మనుజవరేణ్య నందనుల ✽ మానము దూల భయాకులాత్ములై
చనఁగ ననేక చండతర ✽ సాయక సంపదఁ జూచి రుక్మి నం
దనఁగొనివచ్చి వేడ్కనిజ ✽ ధామముఁ జొచ్చెనవార్య శౌర్యుఁడై.

టీ॥ చని = పోయి. పురిన్=పట్టణమునందు. చొచ్చి=ప్రవేశించి. వృష్ణికులసత్తముఁడు=వృష్ణివంశశ్రేష్ఠుఁడైనప్రద్యుమ్నుఁడు. అప్పటన్ = ఆపట్టణమునందు. మూఁగియున్న = ఆవరించుకొనియున్న. అమ్మనుజవరేణ్యనందనులన్ = ఆరాజకుమారశ్రేష్ఠులను. (మానము) తూలన్ = తొలఁగిపోఁగాను. భయాకులాత్ములై చనఁగన్=భయముచేత కలఁతనొందినవారైపోఁగాను. అనేక . . సంపదన్—అనేక=పెక్కులైన. చండతర=మిక్కిలితీక్ష్ణములయిన. సాయక=బాణములయొక్క. సంపదన్=కలిమిని. చూచి = కనఁబడిచి. రుక్మినందనన్=రుక్మికూతురును. కొనివచ్చి=తీసుకవచ్చి. అవార్యశౌర్యుఁడై = నివారింపఁగూడని శూరత్వముగలవాఁడై. వేడ్కన్ = సంతోషముతో. నిజధామమున్ = తనయింటిని — ద్వారకాపట్టణమునందు. (చొచ్చెను)

తా॥ అవిధముగాఁబోయి కుండినపట్టణమునుజొచ్చిన ప్రద్యుమ్నుఁడు ఆపట్టణమునకు వచ్చియున్న రాచకొమారుల నందఱను తనబాణముల వాఁడిమిచూపిబెదిరించి రుక్మికూఁతురైన రుక్మవతిని ఎత్తుకొనితనపట్టణమునకువచ్చి చేరెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు తెచ్చి ప్రద్యుమ్నుండు హరిణనయసం బరిణయంబంది నిఖిలసుఖంబు లనుభవించుచుండె ననంతరంబ.

టీ॥ (ఇట్లు) తెచ్చి = తీసికొనివచ్చి. (ప్రద్యుమ్నుండు) హరిణనయనన్=లేడికన్నులవంటికన్నులుగలరుక్మవతిని. పరిణయంబంది=పెండ్లియాడి. నిఖిలసుఖంబులు = ఎల్లసుఖములను. (అనుభవించుచుండెను) అనంతరంబ=సుఖములననుభవించుచుండెననుటకిష్టమును.

తా॥ ఈవిధముగా ప్రద్యుమ్నుఁడు రుక్మవతిని తీసుకవచ్చి పెండ్లియాడి ఆమెవలనసకలసుఖములనుఅనుభవించుచుండెననితా.

౩౪౫.—క॥ ధీరుఁడు కృతవర్మని సుకు । మారుఁడు వరియించె రుచిర ✽ మండనయుత నం
భోరుహ ముఖ రుక్మిణిసుతఁ । జారుమతిన్ గన్యఁ బ్రకట ✽ సజ్జనమాన్యన్.

టీ॥ ధీరుఁడు = ధైర్యవంతుఁడైన. కృతవర్మనిసుకుమారుఁడు=కృతవర్మయొక్కకొడుకు. రుచిరమండనయుతన్=ప్రకాశించునట్టి ఆభరణములతోఁ గూడుకొన్నదానిని. అంభోరుహముఖిన్=కమలమువంటి ముఖముగలదానిని. రుక్మిణిసుతన్ = రుక్మిణీదేవికూఁతురైన. కన్యన్=పెండ్లికానిపడుచైన. ప్రకటసజ్జనమాన్యన్=ప్రసిద్ధులైనసజ్జనులచేతఁ గౌరవింపఁదగిన. చారుమతిన్=చారుమతియను పేరుగల దానిని. వరియించెన్ = కోరి పెండ్లి యాడెను.

తా॥ ధీరుఁడైనకృతవర్మకొడుకు ప్రకాశించునట్టి ఆభరణములు ధరించినదియు,కమలమువంటి ముఖముగలిగినదియు,ప్రసిద్ధులైన సజ్జనులచేత బహుమానింపఁదగినదియునైన రుక్మిణీదేవికూఁతురుచారుమతిని వరించెనని తాత్పర్యము.

౩౪౬.—తే॥ ప్రకటచరితుండు భీష్మభూ ✽ వరసుతుండు । మనము మోదింపఁ దనకూర్మి ✽ మనుమరాలి
రుక్మలోచన నసమాన ✽ రుక్మకాంతిఁ । బేర్మిననిరుద్ధునకుఁ బెండ్లి ✽ సేయునపుడు.

టీ॥ ప్రకటచరితుండు=ప్రసిద్ధమయిననడవడిగలవాఁడైన. భీష్మభూవరసుతుండు = భీష్మకమహారాజు కొడుకైనరుక్మి. మనము = మనస్సు. మోదింపన్=సంతోషింపఁగా. తనకూర్మిమనుమరాలిన్=ప్రియమయినతనమనుమరాలిని. అసమానన్=ఈడులేనిదియు. రుక్మకాంతిన్ = బంగారు డాలు గలదియునైన. (రుక్మలోచనను) పేర్మిన్ = గౌరవముతో. (అనిరుద్ధునకు పెండ్లి చేయునప్పుడు)

తా॥ ప్రసిద్ధమయిన ప్రవర్తనముగలరుక్మి తనమనస్సు సంతోషింపఁగా ప్రియమయిన తనమనుమరాలిని బంగారువన్నెవంటి మేనివన్నెగల రుక్మలోచనయనువానిని అనిరుద్ధునికిచ్చి పెండ్లిచేయుచుండగా అని తాత్పర్యము.

౩౪౮.—కం॥ పొలుపగు రత్నవిభూషో । జ్జ్వలులై శుభవేళ నవ్వి ✽ వాహార్థము ని
ర్మల బహువైభవ శోభన । కలిత విదర్భావనీశ ✽ కటకంబునకున్.

టీ॥ అవ్వివాహార్థము = ఆపెండ్లికొఱకు. శుభవేళన్ = మంచిముహూర్తమునందు. పొలుపగు=ఒప్పిదమయిన. రత్నవిభూషోజ్జ్వలులై = రత్నాభరణములచేత వెలుఁగుచున్నవారై. నిర్మల...కటకంబునకున్—నిర్మల=పరిశుద్ధమయిన. బహు = నానావిధములైన. వైభవ=వేడుకలతోను. శోభన=శుభకార్యములచేతను. కలిత=కూడిన. విదర్భావనీశ = విదర్భదేశపురాజుయొక్క. కటకంబునకున్ = పట్టణమునకు — కుండినము అనుపట్టణమునకు అనుట.

తా॥ ఆపెండ్లికిఁగాను మంచిముహూర్తమందు ఒప్పిదములైన రత్నములచేత మెఱయుచున్నవారై స్వచ్ఛములయిన బహువిధ వినోదములకు ఉనికిపట్టయి అలంకరింపఁబడిన విదర్భరాజపట్టణమునకు నని తాత్పర్యము.

౩౪౯.—చ॥ హరియును రుక్మిణీసతియు ✽ హాలభద్రుఁడు శంబరారియున్
నరిమదభేది సాంబుఁడును ✽ నాదిగ రాజకుమారకోటి సిం
ధుర రథ వాజి సద్భటుల ✽ తోఁ జని యందు సమగ్ర వైభవా
చరితవివాహయుక్త దివ ✽ సంబులు వేడుకఁ బుచ్చి యంతటన్.

టీ॥ హరియును=కృష్ణుఁడును. రుక్మిణీసతియున్=రుక్మిణీదేవియును. హలభద్రుఁడును=బలరాముఁడును. శంబరారియును = ప్రద్యుమ్నుఁడును. అరిమదభేది = శత్రువులమదము నణఁచునట్టివాఁడైన. (సాంబుఁడును) ఆదిగన్ = మొదలుగా. రాజకుమారకోటి=రాజకుమారులసమూహము. సింధుర...తోన్ — సింధుర=ఏనుఁగులతోను. రథ=తేరులతోను. వాజి=గుఱ్ఱములతోను. సద్భటులతోన్=మంచిబంటులతోను. చని=పోయి. అందున్=ఆపట్టణమునందు. సమ...దివసంబులు—సమగ్ర=పూర్తియైన. వైభవ=వేడుకలను. ఆచరిత=చేయఁబడునట్టి. వివాహ=పెండ్లితోడ. యుక్త=కూడిన. దివసంబులు=దినములు. వేడుకన్=వినోదముతో. పుచ్చి=జరపి. అంతటన్=అటుపిమ్మట.

తా॥ కృష్ణుఁడును రుక్మిణీదేవియు బలరాముఁడును, ప్రద్యుమ్నుఁడును, సాంబుఁడును మొదలుగాఁగల రాజకుమారులు రథగజతురగ పదాతులతో పోయి ఆవిదర్భపట్టణమునందు పెండ్లివేడుకలు జరుగుదినములను జరపి అటుపిమ్మటనని తాత్పర్యము

౩౫౦.—కం॥ ఒకనాడు యదుకుమారకు । లకలంక సమగ్రవైభ ✽ వాటోప మహో
త్సుకులై యుండఁగఁ జూచి । సపరిహాసమున నవని ✽ పాలురు వరుసన్.

టీ॥ (ఒకనాడు) యదుకుమారకులు = కృష్ణుఁడు మొదలగు యాదవులు. అకలంక...త్సుకులై — అకలంక = కలంకములేని. సమగ్ర=పూర్ణమయిన. వైభవ=వేడుకలవలని. ఆటోప = వేగిరపాటునందు. మహోత్సుకులై = మిక్కుటమయినవూనికగలవారై. ఉండఁగన్=ఉండఁగా. సపరిహాసమునన్=పరిహాసముతో. అవనిపాలురు = రాజులు. వరుసన్ = క్రమముగా.

తా॥ ఒకనాడు యాదవులందఱు కొఱఁతలేని వేడుకలవలని ఆటోపమునందు ఉత్సాహము గలవారైయుండఁగాఁ జూచి పెక్కు రాజులందఱు పరిహాసముతో క్రమముగానని తాత్పర్యము

౩౫౧.—ఉ॥ ఎచ్చరికం గళింగధర ✽ ణీశుఁడు రుక్మి మొగంబు చూచి నీ
యొచ్చెముదీర్చుకో నిదియు ✽ నొప్పగువేళ బలుండు జూదమం
దిచ్చ గలండు గాని పొలు ✽ పెక్కిన నేర్పరి గాఁడు గాన నీ
కిచ్చునవశ్యముం జయము ✽ నీఁగుము తొల్లిటి బన్నముల్ వడిన్.

టీ॥ ఎచ్చరికన్ = జాగ్రత్తతో. కళింగధరణీశుఁడు = కళింగదేశపురాజు. (రుక్మి మొగంబుచూచి) నీయొచ్చెమున్=నీభంగిమును. తీర్చుకో=పోఁగొట్టుకొనుటకు. ఇదియు=ఇదియే. ఒప్పగువేళ=తగినసమయము. బలుండు=బలరాముఁడు. జూదమందున్=జూదమాడుటయందు. ఇచ్చగలండుగాని = ఆపేక్షగలవాఁడైయుండును గాని. పొలుపెక్కిన = ఘనమైన. నేర్పరి = సమర్థుఁడు. (కాఁడు) కానన్=కాఁబట్టి. అవశ్యమున్=తప్పక. (నీకు) ఇచ్చుజయమున్=జయము కలుగఁజేయును. వడిన్ = వేగముతో. బన్నముల్ = అయిన మానమును. ఈఁగుము = పోఁగొట్టుకొనుము.

తా॥ కళింగరాజు ఎచ్చరికగలవాఁడై రుక్మితో నీయవమానమునకుబదులు యాదవులను అవమానించుటకు ఇదితగినసమయము బలరాముఁడు జూదమాడుటయందు మిక్కిలి ఆసక్తిగలవాఁడం అయినను అతనికి జూదమునందు సామర్థ్యము చాలదు కనుక అవశ్యము నీకు జయము గలుగును నీవు ఇప్పుడు అతనితో జూదమాడి పిడింక శీఘ్రముగ గెలుపును పొంది అవమానము తొలఁగించుకొమ్మని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౩౫౨.—కం॥ అని పురికొల్పిన రుక్మియు । దనచేటు దలంపలేక ✽ తాలాంకునితో
దను జూదమాడ బిలిచెను । వనజాసన కృతము గడచు ✽ వారెవ్వరిలన్.

టీ॥ (అని) పురికొల్పినన్ = ప్రేరేపింపఁగా. (రుక్మియును తన చేటును తలంపలేక) తాలాంకునితోడన్ = బలరామునితో. (జూదమాడను) తివిరెన్ = ప్రయత్నపడెను. ఇలన్ = భూమియందు. వ్యసనకృతము = భ్రష్టుచేయుపనిని. కడచువారు = మీరువారు (ఎవ్వరు)

తా॥ అని కళింగరాజు పురికొల్పఁగా నా రుక్మియును కాలము తీఱినవాఁడై అందువల్లనపురాఁబోవు చేటును తెలియఁగక బలరామునితో జూదమాడ నారంభించువాఁడయ్యెను విధికృతము నెవరు మీరఁగలరు అని తాత్పర్యము.

(*) బలరామునితో రుక్మి జూదమాడుట. (*)

క॥ కోరి విదర్భుఁడు కుటిలవి । హారుండై పిలిచె జూద * మాడ జితారిన్
హారిన్ సన్నుతసూరిన్ । సీరిన్ రైవతసుతార్ద్ర * చిత్త విహారిన్.

టీ॥ విదర్భుఁడు = విదర్భదేశపురాజైనరుక్మి. కుటిలవిహారుండై = కపటముగా ఆడువాఁడై. జితారిన్ = జయింపఁబడిన శత్రువులుగలవాఁడును. హారిన్ = ముత్యాలహారములుధరించినవాఁడును. లేక, మనోహరుఁడును. సన్నుతసూరిన్ = వంగిన పండితులుగలవాఁడును. రైవతసుతార్ద్రచిత్తవిహారిన్ = రేవతియొక్క మృదువైన మనసునందువిహరించువాఁడునునైన. సీరిన్ = బలరాముని (జూదమాడ కోరిపిల్చెను)

తా॥ అప్పుడు రుక్మి కపటముగా ఆడఁగోరినవాఁడై జయింపఁబడిన శత్రువులుగలవాఁడును, ముత్యాలహారములను ధరించినవాఁడును, పండితులచేత మ్రొక్కించుకొనువాఁడును, రేవతీదేవి పెనిమిటియునైన శ్రీబలరాముని జూదమాడుదమరమ్మని కోరిపిలిచెననితా.

౩౪౮.—ఆ॥ పూని మనము గొంత * ప్రొద్దుపోకకు రామ । నెత్తమాడనీవు * నేర్తువనఁగ
విందుము కొంత * పెలయొడ్డియాడుద । మనినబలుఁడు లెస్స * యనిచెలంగె.

టీ॥ రామ = బలరాముఁడా. పూని = ప్రయత్నపడి. (మనము) కొంత = కొంచెము. ప్రొద్దుపోకకున్ = ప్రొద్దుపోవుటకు. నెత్తమాడన్ = జూదమాడుటకు. (నీవు నేర్తువు) అనఁగన్ = అని చెప్పఁగా. విందుము = వినుచున్నాము. (ఇప్పుడు) కొంతపెలయొడ్డి = కొంచెము పందెముపెట్టి. (ఆడుదము) అనినన్ = అనఁగా. బలుఁడు = బలరాముఁడు. లెస్సయని = మంచిదని. చెలంగెన్ = సంతోషించెను.

తా॥ ఓ బలరామా! నీవు జూదమాడ నేర్తువు అని చెప్పఁగా మేము వినియున్నాము మనము కొంచెము ప్రొద్దుపోకకు కొంత పందెముపెట్టి ఆడుదము రమ్మనఁగా బలరాముఁడు అట్లేకానిమ్మని జూదమాడ సమ్మతించెనని తాత్పర్యము.

౩౫౪.—క॥ మదిలోని చలము డింపక । పది యిరువది నూఱువేయి ✱ పదివేలిదె ప
న్నిదమని యొడ్డుచు గాడిరి । మదమున నిద్దఱును దురభి ✱ మానము పేర్మిన్.

టీ॥ మదిలోనిచలము = మనసులోనిపట్టుదల. డింపక—విడువక. (పది యిరువది నూఱువేయి పదివేలు) ఇదెపన్నిదము = ఇదిగోపందెము. (అని) ఒడ్డుచున్—పందెముపెట్టుచు. ఇద్దఱును—రుక్మిబలరాము లిరువురును. దురభిమానము పేర్మిన్ — పెద్దగర్వము యొక్క అతిశయముచేత. మదమునన్ — క్రొవ్వుతో. (ఆడిరి)

తా॥ అంతట బలరాముడును రుక్మియు గర్వమతిశయింపఁగా తమమనసులలోని పట్టుదలను విడువక పదిఇరువది నూఱు వేయి పదివేలు అని పందెములు పెట్టుచు జూదమాడిరని తాత్పర్యము.

౩౫౫.—ఉ॥ ఆడిన యాటలెల్లను హ ✱ లాయుధుఁ డోడిన రుక్మి గెల్చెడున్
దోడి నృపాలకోటి పరి ✱ తోషము నొందఁ గళింగభూవిభుం
డోడెనుబండటంచుఁ బ్రహ ✱ సోక్తుల నెంతయు రాముఁజుల్కఁగా
నాడెను దంతపఙ్క్తి వెలి ✱ యై కనుపట్టఁగఁ జాలనవ్వుచున్.

టీ॥ ఆడినయాటలెల్లన్—అట్లు ఆడినయాటలన్నిటియందును. హలాయుధుఁడు—బలరాముఁడు. ఓడినన్ — ఓడిపోఁగా. (రుక్మి) గెల్చెడున్—జయించినంతట. తోడినృపాలకోటి—తనతోడిరాజుల సమూహము. పరితోషము—సంతోషము. నొందన్ — పొందఁగా. కళింగభూవిభుండు—కళింగరాజు. ఓడెబండు—బలరాముఁడుఓడిపోయెను. అటంచున్—అని. ప్రహసోక్తులన్—ఎగతాళిమాటలతో. రామున్—బలరాముని. ఎంతయున్ — మిక్కిలి. చుల్కఁగాన్— అలక్ష్యముగా. దంతపఙ్క్తి — పలువరుస. వెలియై—బయలై. కను పట్టఁగన్—కానఁబడఁగా. (చాలనవ్వుచును) ఆడెను—పలికెను.

తా॥ అప్పుడు ఆడిన అన్ని యాటలను రుక్మి గెలుచుచు బలరాముఁడు ఓడిపోవుచుండఁగాఁజూచితనసరిరాజులందఱుసంతోషించునట్లు కళింగరాజు బలరాముఁడు ఓడిపోయెను ఓడిపోయెను అని యెగతాళిమాటలాడుచు అలక్ష్యముగా పండ్లిగిలించి పకపక నవ్వెనని తాత్పర్యము.

౩౫౬.—తే॥ బలుఁడు కోపించి యొకలక్ష ✱ పణముసేసి । యాడి ప్రకటంబుగాఁ జూద ✱ మప్పుడు గెల్చె
గెల్చినను రుక్మి యిదియేను ✱ గెల్చితి నన । గెలుపు నీదని కెకరింప ✱ నలవి యగునె.

టీ॥ బలుఁడు — బలరాముఁడు. కోపించి — కోపగించుకొని. (ఒకలక్ష) పణముసేసి—ఒడ్డుపెట్టి. ప్రకటంబుగాన్—ప్రసిద్ధముగా. (జూదమునాడి)అప్పుడు—ఆసమయమునందు. గెల్చెన్—బలరాముఁడు జయించెను. గెల్చినను—జయించినను. (రుక్మి) ఇది—ఈయాటయు. ఏను గెల్చితినన్—నేనుగెలిచితినంటఁగా. గెలుపు — జయము. (నీదని) కెకరింపన్—హేళనచేయుట. అలవియగునె—శక్యమగునా.

తా॥ అప్పుడు బలరాముఁడు కోపించి ఒకలక్ష పందెము పెట్టి ప్రసిద్ధముగా జూదమాడి జయించెను అట్లు జయించినను రుక్మి ఈ ఆటయు నేనే గెలిచితినంటఁగా ఈగెలుపు నీదని వంచింప నెట్లు సాధ్యమగునని పలికెనని తాత్పర్యము.

౩౫౭.—క॥ అనవుడు హలధరుఁ డచ్చటి । జనపాలకసుతులఁ జూచి ✱ సత్యము పలుకుం
డని యడిగినవారలు రు । క్మిని హితులయి పలుకరైరి ✱ మూఁగమాటమునన్.

టీ॥ అనవుడున్ — అనఁగా. హలధరుఁడు — బలరాముఁడు. అచ్చటిజనపాలకసుతులన్ — అచ్చట నున్న రాజకుమారులను. (చూచి) సత్యముపలుకుండు—నిజముచెప్పుఁడు. అనియడిగినన్ — అనియడుగఁగా. వారలు—ఆరాజకుమారులు. రుక్మినిహితులై— రుక్మికిమేలుగోరువారై. మూఁగమాటమునన్—దాక్షిణ్యముచేత. పలుకరైరి — గెలిచితి వనియు ఓడితి వనియు ఏమియు చెప్పక పోయిరి.

తా॥ అనిపలుకఁగా బలరాముఁడు అచ్చటనున్న రాజకుమారులను జూచి నిజముచెప్పుఁడని అడుగఁగా వారు రుక్మికి మేలు గోరువారయి వానివలని మూఁగమాటముచేత ఏమియుచెప్పక యూరకుండిరి అని తాత్పర్యము.

౩౫౮.—శా॥ అప్పటియట్ల యొడ్డిముస ✱ లాయుధుఁ డేవురనాడి జూదముం
జొప్పడగెల్చె యీగెలుపు ✱ చూడఁగనాదియె వానితోఁ జనున్
దప్పక చెప్పఁడన్న విది ✱ త ధ్వనితో నశరీరవాణి దా
నిప్పటియాట రాముఁడె జ ✱ యించె విదర్భుఁడె యోడెనావుడున్.

టీ॥ ముసలాయుధుఁడు—బలరాముఁడు. అప్పటియట్ల—అప్పుడు ఒడ్డినట్లుగానే. (ఒడ్డి) ఏవురన్ — విజృంభణముతో. (ఆడి) జూదమున్—జూదమునందు. చొప్పడన్ — క్రమముగా. గెల్చి — జయించి. ఈగెలుపు—ఈజయము. చూడఁగన్—విచారింపఁగా. నాదియె—నాదే. వానితోన్ — రుక్మితో. జనులు — ఓజనులారా. తప్పక—న్యాయముతప్పక. (చెప్పుఁడు) అన్నన్ — అనఁగా. అశరీరవాణి — ఆకాశవాణి. విదితధ్వనితోన్ — అందఱు వినునట్టి ధ్వనితో. (దాను ఇప్పటియాటరాముఁడె జయించెను) విదర్భుఁడె—రుక్మియే. (ఓడెను) నావుడున్—అనఁగా.

తా॥ అంతట బలరాముఁడు మునుపటివలెనే పందెము పెట్టి

జూదమాడి గెలిచి యీ గెలుపు నాదే రుక్మితో మీరంతయు న్యాయము విచారించి చెప్పుఁడు అని అడుగఁగా ఆకాశవాణి అధికమయిన ధ్వనితో ఇప్పటి పందెము రామునకే గెలిచెను రుక్మి యోడెను అని అందఱు వినునట్లుగా పలికెనని తాత్పర్యము.

(*) బలభద్రుఁడు రుక్మి మొదలగురాజులఁ జంపుట. (*)

వ॥ అనినవిని సకలజనంబులు నద్భుతానంద నిమగ్నమానసులైరి కుటిలస్వభావులైన భూవరులు రుక్మిం గైకొల్పిన నతండు తనతొల్లింటి పరాభవంబు దలంచి యెదిరిం దన్నెఱుంగక బలాబలవివేకంబు సేయనేరక విధివశానుగతుండై చలంబునం బలునిం గని యిప్పటియాటయు నేన గెల్చియుండ వృథాజల్పన కల్పనుండవై నీవు గెల్చితివని పలికెద వక్షవిద్యానైపుణముగల భూపకుమారులతోఁ బసులగాపరు లెత్తువత్తురే యని క్రొవ్వున నవ్వుచుం బలికిన నప్పలుకులు చెవులకు ములుకులక్రియం దాఁకినఁ గోపోద్దీపితమానసుండై పెటపెటం బండ్లు గొఱుకుచుం గన్నుల నిప్పు లుప్పతిల్లంగినుకం దోఁకఁద్రొక్కిన మహోరగంబుపోజ రోఁజుచు దండతాడితంబైన పుండరీకంబులీల హుమ్మని మ్రోయుచుఁ బ్రచండ బాహుదండంబులు సాఁచి పరిఘంబందుకొని రుక్మిని నతని కనుకూలంబైన రాజలోకంబును బడలువడ నడిచె నయ్యవసరంబున.

టీ॥ అనినన్ — అని ఆకాశవాణిపలుకఁగా. (విని) సకలజనంబులును — ఎల్లజనులును. అద్భు..సులు — అద్భుత — ఆశ్చర్యమునందును. ఆనంద — సంతోషమునందును. నిమగ్న — మునిఁగిన. మానసులు — మనస్సులుగలవారు. (అయిరి) కుటిలస్వభావులు — కపటస్వభావముగలవారు. అయినభూవరులు — అయినట్టిరాజులు. రుక్మిన్ — రుక్మిని. గైకొల్పినన్ — సమ్మతింపఁజేయఁగా. అతండు — ఆరుక్మి. తనతొల్లింటి పరాభవంబు — తాను మునుపుపొందిన అవమానమును. తలంచి — తలఁచుకొని. ఎదిరిన్ — ఎదుటివానిశక్తిని. తన్నున్ — తనశక్తిని. ఎఱుంగక — తెలిసికొనక. బలాబలవివేకంబు — బలవంతుఁడెవఁడు బలహీనుఁడెవఁడు అనువిమర్శనము. చేయనేరక — చేయఁజాలక. విధివశానుగతుండై — దైవవశమును అనుసరించినవాఁడై. చలంబునన్ — మాత్సర్యముతో. బలునిన్ — బలరాముని. కని — చూచి. ఇప్పటియాటయున్ — ఇప్పుడాడిన ఆటకూడ. నేన — నేనే. గెల్చియుండన్ — జయించియుండఁగా. వృథాజల్పనకల్పనుండవై — వ్యర్థవాదమునుగల్పించుకొన్నవాఁడవై. (నీవుగెల్చితివని) అనిపలికెదవు — అనిచెప్పెదవు. అక్షవిద్యానైపుణము — జూదమాడువిద్యయందలి నేర్పు. గల — కలిగిన. భూపకుమారులతోన్ — రాజకుమారులతో. పసులగాపరులు — గొల్లలు. ఎత్తువత్తురే — సమానులగుదురా. (అని) క్రొవ్వునన్ — మదముతో. నవ్వుచుంబలికినన్ — నవ్వుచుఁజెప్పఁగా. అప్పలుకులు — ఆమాటలు. (చెవులకు) ములుకులక్రియన్ — బాణములవలె. తాఁకినన్ — సోఁకఁగా. కోపోద్దీపితమానసుండై — కోపముచేత వెలిఁగింపఁబడిన మనస్సుగలవాఁడై. పెటపెటన్ — పెటపెట అనుధ్వనికలుగునట్టుగా. (బండ్లుగొఱుకుచు) కన్నులన్ — కన్నులందు. (నిప్పులు) ఉప్పతిల్లన్ — పుట్టఁగా. ఇనుకన్ — కోపముతో. తోఁకఁద్రొక్కిన మహోరగంబుపోజన్ — తోఁకనలియఁద్రొక్కిన గొప్పపామువలె. రోఁజుచున్ — బుసకొట్టుచు. దండతాడితంబు — కఱ్ఱచేత కొట్టఁబడినది. అయినపుండరీకంబులీలన్ — అయినట్టిపెద్దపులివలె. హుమ్మని — హుం అనుధ్వనికలుగునట్టుగా. మ్రోయుచున్ — గాండ్రించుచు. ప్రచండబాహుదండంబులు — మిక్కిలి భయంకరములైన కఱ్ఱలవంటి చేతులను. సాఁచి — సాఁగించి. పరిఘంబున్ — ఇనుపకట్టుగుదియను. అందుకొని — చేతికెత్తుకొని. (రుక్మిని) అతనికిన్ — ఆరుక్మికి. (అనుకూలంబైన) రాజలోకంబును — రాజులగుంపును. పడలువడన్ — మాటకట్టుగాఁ గూలునట్లు. అడిచెన్ — కొట్టెను. అయ్యవసరంబునన్ — ఆసమయమునందు.

తా॥ అని ఆకాశవాణిచెప్పఁగా విని సకలజనులును ఆశ్చర్యమును సంతోషమును బొందినవారైరి కపటస్వభావముగలవారైన ఆరాజులంతయు రుక్మినిపురికొల్పఁగా వాఁడు మునుపు తానుపొందిన అవమానమును తలఁచుకొని తనయందును ఎదుటివానియందును గల

బలాబలములను విచారింపక దైవవశముచేతఁ బుట్టిన మాత్సర్యము చేత బలరాముని జూచి యుప్పుడాడిన ఆటుకూత నేనెగెలిచితాను నీవు నేను గెలిచితినని వృథావాదము చేయుచున్నావు జూదమాడుట అనెడువిద్యయందు నేర్పరులయిన రాజకుమారులతో పసులను మేపుకొని జీవించునట్టిగొల్లలు సమానులగుదురా అని క్రొవ్వినమాటలు నవ్వుచును ఆడఁగా ఆమాటలు బాణములవలె చెవులతో నాటి కోపముచేత మండుచున్న మనస్సుగలవాఁడై పెటపెటయని పండ్లు కొఱుకుచు కన్నులందు నిప్పులు రాలఁగా తోఁక త్రొక్కఁబడిన నాగుఁబామువలె మహాకోపముచే కఱ్ఱతో కొట్టఁబడిన పులివలె బొబ్బరించుచు కఠినమగు నినుపకట్టిచేతులను జూచి ఒకపలకవాటు గుదియనెత్తుకొని రుక్మిని వానికి అప్తులైన తక్కినరాజులను మాటు కట్టుఁగా గూలునట్లు కొట్టెను అసమయమందునని తాత్పర్యము.

౩౬౧.—క॥ మును దంతపఙ్క్తి వెలిగాఁ । దనునవ్విన యక్కళింగుఁ ❋ దలపట్టి రయం
బునఁ బడఁదిగిచి వదనమే । పునఁ బెడచేఁ ద్రెసిదంత ❋ ములు వెసడులిచెన్.

టీ॥ మును—మునుపు. దంతపఙ్క్తి — పలువరుస. వెలిగాన్—బయటికి కానవచ్చునట్లు. తనున్—తన్ను. నవ్విన — ఎగతాళిచేసి నవ్విన. అక్కళింగున్—ఆకళింగరాజును. తలపట్టి—సిగపట్టుకొని. రయంబునన్ — శీఘ్రముగా. పడఁదిగిచి — తిరుగఁబడనీడ్చి. వదనము—ముఖము. ఏపునన్—గర్వముతో. పెడచేన్ — పెడమరలఁ త్రిప్పినచేతితో. త్రెసి—కొట్టి. దంతములు—పండ్లు. వెసన్—శీఘ్రముగా. డులిచెన్—రాల్చెను.

తా॥ మునుపు పండ్లిగిలించుకొని నవ్వి తన్ను పరిహాసముచేసిన కళింగదేశపురాజును సిగఁబట్టి నేలఁబడఁద్రోసి యీడ్చి ముఖమున పెడచేతితో చఱచి పండ్లు రాలఁగొట్టెను అని తాత్పర్యము.

౩౬౨.—క॥ అంతంబోవక రుక్మిని । దంతంబులు మున్నుడులిచి ❋ తనువగలింపన్
నంతక పురికేగెను వాఁ । డెంతయు భయమంది రాజు ❋ లెల్లంగలఁగన్.

టీ॥ అంతన్—అంతటితో. పోవక—నిలువఁబడిపోక. (రుక్మిని) మున్ను—ముందుగా. దంతంబులు—పండ్లు. డులిచి—రాల్చి. తనువు—దేహము. అగలింపన్ — వ్రక్కలింపఁగా. వాఁడు — ఆరుక్మి. రాజులెల్లన్—అచ్చటనున్న రాజులందఱును. ఎంతయున్—మిక్కిలి. భయమంది—వెఱచి. కలఁగన్ — కలఁతనొందఁగా. అంతకపురికిన్ — యమునిపట్టణమునకు. ఏగెన్—పోయెను — మరణించెనని భావము.

తా॥ బలరాముఁడు అంతటితో తృప్తిపడి యూరకుండక ముందుగా రుక్మి పండ్లు రాలఁగొట్టి పిమ్మట వానిదేహము నలియఁగొట్టెను అంతట అతఁడు అక్కడనున్న రాజులందఱు వెఱచి కలవరపడిపోవునట్టుగా మరణము నొందెనని తాత్పర్యము.

౩౬౩.—వ॥ అట్లు చేసి యయ్యాదవసింహం బవక్రవిక్రమంబునం జెలంగెనంత.

టీ॥ (అట్లుచేసి) ఆయ్యాదవసింహంబు—ఆబలరాముఁడు. అవక్రవిక్రమంబునన్—వంకరలేనిపరాక్రమముచేత — అధికపరాక్రమము చేత. చెలంగెన్ — అతిశయించెను. అంతన్—అనంతరము.

తా॥ అట్లు బలరాముఁడు రుక్మిని జంపి రాజులకెల్ల భయము పుట్టించి మిక్కిలియగు పరాక్రమముచేత అతిశయించినవాఁడు కాఁగానని తాత్పర్యము.

౩౬౪.—క॥ భూవర పద్మాక్షుఁడు దన । బావహతుం డగుటఁ గనియుఁ ❋ బలుకకయుండెన్
భావమున రుక్మిణీబల । దేవుల కేమనఁగనెగ్గు ❋ చేరునో యనుచున్.

టీ॥ భూవర—రాజా, పద్మాక్షుఁడు—కృష్ణుఁడు. తనబావ—రుక్మి. హతుండగుటన్—చచ్చుటను. కనియున్—చూచియు. భావమునన్—మనసులో. రుక్మిణీబలదేవులకున్—రుక్మిణికిని బలరామునికిని. ఏమనఁగన్ — ఏమిచెప్పఁగా. ఎగ్గుచేరున్—కీడుతోఁచున్. అనుచున్—అని. పలుకకయుండెన్—ఏమియుఁ జెప్పక యూరకుండెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! అట్లు రుక్మిచచ్చుటను ప్రత్యక్షముగాఁ జూచియు శ్రీకృష్ణమూర్తి బలరామునకును రుక్మిణికిని ఏమి చెప్పిన నేమితోఁచునోయని యూరకయుండెనని తాత్పర్యము.

౩౬౫.—వ॥ అంత నావిదర్భనగరంబు నిర్గమించి.

టీ॥ అంతన్—అంతట. ఆవిదర్భనగరంబు—విదర్భనిపట్టణమును. నిర్గమించి—దాఁటి—వదలి బయలుదేఱియనుట.

౩౬౬.—క॥ పరమానురాగరస సం । భరితాంతఃకరణులగుచుఁ ❋ బాటించివధూ
వరులను రథమందిడికొని । ధరహరి రుక్మిణులఁగొల్చి ❋ తగయదువీరుల్.

టీ॥ యదువీరులు — యాదవభటులు. పరమా...కరణులు— పరమ—మిక్కిలి. అనురాగరస — ప్రేమరసముచేత. సంభరిత — నిస్పగా నిండుకొన్న. అంతఃకరణులు — మనస్సులు గలవారు. అగుచున్—అవుచును. పాటించి—ఆదరించి. వధూవరులన్—పెండ్లికొమార్తను పెండ్లికొమారుని. రథమందున్ — తేరునందు. ఇడి — కూర్చుండఁబెట్టుకొని. హలధరహరిరుక్మిణులన్ — బలరామకృష్ణ రుక్మిణీదేవులను. కొల్చి — కొలుచుచును. తగన్ — తిన్ననట్లు.

తా॥ యాదవభటులందఱు అత్యంతము సంతోషించినవారై ప్రేమ అతిశయింపఁగా ఆదరముతో పెండ్లికూఁతును పెండ్లికొడుకును రథముమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని బలరాముని కృష్ణుని రుక్మిణీదేవిని కొలుచుచునని తాత్పర్యము.

౩౬౭.—ఉ॥ మంగళ తూర్యఘోషములు ✽ మందగతిం జెలంగంగ మత్త మా
తంగ తురంగ సద్భట క ✽ దంబముతోఁ జని కాంచి రంత నా
రంగ లవంగ లుంగ విచ ✽ రన్మద భృంగ సురంగనాద సం
సంగ తరంగిణీ కలిత ✽ సంతత నిర్మలి వాటికస్థలిన్.

టీ॥ మంగళతూర్యఘోషములు—శుభసూచకము లైనవాద్యముల ధ్వనులు. అమందగతిన్—తగ్గనివిధమున. చెలఁగంగన్—ప్రకాశింపఁగా మత్త. కదంబముతోన్—మత్త—మదించిన. మాతంగ—ఏనుఁగు లయు. తురంగ—గుఱ్ఱములయు. సద్భట—మంచిబంటులయు. కదంబముతోన్—సమువాయముతో. చని—పోయి. అంతన్—అంతట. నారంగ.. నిర్మలిన్—నారంగ—నారదబ్బలు. లవంగ—లవంగములు. లుంగ—మాదిఫలములు. విచరత్—వీనియందుసంచరించునట్టి. మద—మత్తుగొన్న. భృంగ—తుమ్మెదలయొక్క. సురంగ—మనోజ్ఞమయిన. నాద—ఝుంకారధ్వనులతోడ. సంసంగ—తెస్సగాఁగూడుకొన్న. తరంగిణీ—ఏఱ్లయందు. కలిత—కూడుకొన్న. సంతత—ఎడతెగని. నిర్మలిన్—స్వచ్ఛతగలదైన. వాటికస్థలిన్—వాటికస్థలిప్రదేశమును. కాంచిరి—చూచిరి.

తా॥ ఒప్పిదమగునట్లు శుభసూచకము లైనవాద్యములు మిక్కిలి ప్రకాశింపఁగా మదపుటేనుఁగులయు గుఱ్ఱములయు మంచిబంటులయు సమువాయముతోఁ గూడఁబోయి నారంగము మొదలగు వృక్షములయందు సంచరించుచున్న మత్తుగొన్న తుమ్మెదలయొక్క మనోజ్ఞమయిన ఝుంకారధ్వనులతోఁ గూడుకొన్న నదులచేత ఎడతెగని స్వచ్ఛతను పొందినదైన వాటికస్థలియను ప్రదేశమును జూచిరని తా.

౩౬౮.—వ॥ ఇట్లు పురోపవనోపకంఠంబునకుం జని.

టీ॥ (ఇట్లు) పురోపవనోపకంఠంబునకున్—పట్టణపుశృంగారపుఁదోఁటల దగ్గఱకు. చని—పోయి.

తా॥ ఈవిధముగా పట్టణము వెంబడి శృంగారపుఁ దోఁటల దాపునకుఁ బోయి అని తాత్పర్యము.

౩౬౯.—క॥ అందు వసించిరి నందిత । చందన మందార కుంద ✽ చంద్ర లసన్మా
కందముల నీడ హృదయా । నందము సంధింప నంద ✽ నందనముఖ్యుల్.

టీ॥ అందున్—అకుశస్థలియందు. నందనందనముఖ్యులు—కృష్ణుఁడు మొదలగువారు. హృదయానందము—మనస్సంతోషము. సంధింపన్—కలుగఁగా. నందిత నీడన్—నందిత—కొనియాడఁబడిన. చందన—గంధపుచెట్లు. మందార—మందారపుచెట్లు. కుంద—మొల్లచెట్లు. చంద్ర—కర్పూరపుచెట్లు. లసత్—ప్రకాశించుచున్న. మాకందముల—తియ్యమామిడిచెట్లు వీనియొక్క. నీడన్—నీడయందు. వసించిరి—బడలిక దీర్చుకొనుటకు ఉండిరి.

తా॥ అంతట కృష్ణమూర్తి మొదలగువారు పట్టణము వెంబడి సింగారపుఁదోఁటల వెంబడిఁ బోయి మనస్సులకు సంతోషము కలుగునట్టుగా శ్లాఘ్యములయిన గంధపుచెట్లు మందారపుచెట్లు మొల్లపొదలు కర్పూరపు అరఁటిమ్రాఁకులు తియ్యమామిళ్లు మొదలగువాని నీడలయందు వసించిరని తాత్పర్యము.

౩౭౦.—వ॥ తదనంతరంబ పురప్రవేశంబు చేసిరని చెప్పి శుకయోగీంద్రుండు పరీక్షిన్నరేంద్రున కిట్లనియె.

తా॥ ఆటుపిమ్మట పట్టణమునందుఁ జొచ్చిరి అని చెప్పి పరీక్షిన్మహారాజుతో శుకమహర్షి మఱియు నిట్లు చెప్పనారంభించెనని తాత్పర్యము.

(✽) బాణాసురుం డీశ్వరప్రసాదంబు నొందుట. (✽)

బాణాసురుఁడు.

తే॥ అనఘ బలినందనులు నూర్వు ✽ రందులోన
నగ్రజాతుండు బాణుఁడ ✽ త్యుగ్రమూర్తి
చిరయశోహారి విహిత పూ ✽ జిత పురారి
యహితతిమిరోష్ణకరుఁడు సహస్రకరుఁడు.

టీ॥ అనఘ—ఓ పాపము లేనివాఁడా. బలినందనులు—బలిచక్రవర్తికొడుకులు. నూర్వురు—నూఱుమంది. అందులోనన్—వారిలోపల. అగ్రజాతుండు—ముందుపుట్టినవాఁడు—పెద్దవాఁడు. అత్యుగ్రమూర్తి—మిక్కిలిభయంకరమైన ఆకృతిగలవాఁడును. చిరయశోహారి—శాశ్వతమయినకీర్తిచేత మనోహరుఁడును విహితపూజితపురారి—తగినట్టు పూజింపఁబడిన శివుఁడు గలవాఁడును అహితతిమిరోష్ణకరుఁడు—శత్రువులనెడు చీఁకట్లకు సూర్యుఁడును. సహస్రకరుఁడు—వేయిచేతులుగలవాఁడునైన. బాణుఁడు—బాణుఁడనువాఁడు.

తా॥ ఓ పాపములేనివాఁడవైన పరీక్షిన్మహారాజా! బలిచక్రవర్తికి నూఱుగురు కొడుకులు గలరు వారిలో పెద్దవాఁడు మిక్కిలి భయంకరస్వరూపుఁడును, శాశ్వతమయిన కీర్తిగలవాఁడును, శివునిగూర్చి పూజలు చేసి మెప్పించినవాఁడును, శత్రువు లను చీఁకట్లకు సూర్యునివంటివాఁడునై, వేయి చేతులు గలిగియుండు నని తాత్పర్యము.

౩౮౨.—క॥ బాణుఁడు విక్రమజిత గీ | ర్వాణుఁడు చనికాంచె భక్తి * వశుఁడై సగుణున్
స్థాణున్ నిర్దళితాసమ | బాణున్ దాండవ ధురీణు * భక్తత్రాణున్.

టీ॥ విక్రమజితగీర్వాణుఁడు—పరాక్రమముచేత జయింపఁబడిన దేవతలుగలవాఁడగు. (బాణుఁడు) భక్తివశుఁడై — సేవకు అధీనుఁడై. సగుణున్ — త్రిగుణములతోఁ గూడినవాఁడును. నిర్దళితాసమబాణున్—చంపఁబడినమన్మథుఁడుగలవాఁడును. తాండవధురీణున్—నాట్యమునందు భారవాహకుఁడును. భక్తత్రాణున్—భక్తులనుకాపాడువాఁడును. (అగు) స్థాణున్—ప్రళయమునందుండు శివుని. చని — కైలాసమునకుఁబోయి. కాంచెన్ — చూచెను.

తా॥ తనపరాక్రమముచేత దేవతలనెల్లను జయించినవాఁడైన బాణాసురుఁడు సేవచేయవలెనను ఆసక్తిగలవాఁడై త్రిగుణాత్మకుఁడైనవాఁడును, మన్మథుని నశింపఁజేసినవాఁడును, నాట్యమాడుట యందు పట్టుదల కలవాఁడును, భక్తులను పాలించువాఁడును నైన శివునిసన్నిధానమునకుఁ బోయి దర్శనము చేసెనని తాత్పర్యము.

౩౮౩.—క॥ కని యనురాగవికాసము | దనమనమునఁ గడలుకొనఁగ * ధరఁజాఁగిలి వం
దనమాచరించె మోదము | దనరఁగఁ దాండవముసలుపు * తతినయ్యభవున్.

టీ॥ (కని) అనురాగవికాసము — అనురక్తివలని తేటఁదనము. (తనమనమున) కడలుకొనఁగన్—అతిశయింపఁగా. ధరన్—భూమియందు. జాఁగిలి — జాఁగిలఁబడి. మోదము — సంతోషము. తనరఁగన్ — అతిశయింపఁగా. తాండవము — నాట్యము. సలుపు తతిన్—చేయునప్పుడు. అయ్యభవున్ — ఆశివుని. (వందనమాచరించెను)

తా॥ అట్లు శివుని దర్శనముచేసి ఆయన నాట్యముచేయునపుడు తనమనసున ప్రీతి అతిశయింపఁగా ఆశివునకు సంతోషము కలుగునట్లు భూమిమీఁద జాఁగిలఁబడి బాణాసురుఁడు నమస్కారముచేసెనని తా.

౩౮౪.—ఉ॥ సంచితభూరి బాహుబల * సంపద పెంపున నారజంబు వా
యించి యనేకభంగుల ను * మేశుఁ ద్రిలోకశరణ్యు నాత్మ మె
ప్పించి ప్రమోదియై నిజ వ * శీకృత నిశ్చలితాంతరంగుఁ గా
వించి తదాననాంబురుహ * వీక్షణుఁడై తగ మ్రొక్కి యిట్లనెన్.

టీ॥ సంచిత...పెంపునన్—సంచిత—సంపాదింపఁబడిన. భూరి—అధికమయిన. బాహు — భుజములయొక్క. బల — బలముయొక్క. సంపద—కలిమియొక్క. పెంపునన్—అభివృద్ధిచేత. (శేర)గౌరవముచేత. ఆరజంబు — రుంజయనువాద్యమును. (వాయించి) అనేకభంగులన్—బహువిధములచేత. త్రిలోకశరణ్యున్—మూఁడులోకములకు రక్షకుఁడైన. ఉమేశున్—శివుని. ఆత్మన్ — మనసునందు. మెప్పించి—మెచ్చుకొనునట్లుచేసి. ప్రమోదియై — తానును సంతోషించినవాఁడై. నిజవశీకృత...రంగున్—నిజ—తనకు. వశీకృత—వశముగాఁ జేయఁబడిన. నిశ్చలిత—చలింపని. అంతరంగున్—మనసుగలవానిఁగా. కావించి—చేసి. తదాననాంబురుహవీక్షణుఁడై — ఆయనయొక్క మొగమును జూచినవాఁడై. (అయి) తగన్—ఒప్పునట్లు. మ్రొక్కి—నమస్కరించి. ఇట్లనెన్—ఈవిధముగాఁ బలికెను.

తా॥ ఇమ్మట తనకుఁ గలిగియున్న భుజబలము కలిమియొక్క గౌరవము తెలియఁబడునట్లు అరజము అనువాద్యమును వాయించి మఱియును అనేకవిధములచేత మూఁడులోకముల నేలువాఁడైన శివుని మెచ్చుకొనునట్లు చేసి తృప్తివహించినవాఁడై ఆశివుని తనకు వశము చేసికొని ఆయనకు తనయందు చలింపని వాత్సల్యము గలిగినంతట ఆయనను జూచి మరల నమస్కరించి యిట్లుపలికెనని తాత్పర్యము.

౩౮౫.—ఉ॥ శంకర భక్తమానస వ * శంకర దుష్టమదాసురేంద్ర నా
శంకర పాండునీల రుచి * శంకరవర్ణ నిజాంగ భోగిరా
ట్కంకణ పార్వతీహృదయ * భైరవ భైరవమిత్ర యోగి హృ
త్పంకజ పంకజాప్త నిజ * తాండవఖేలన భక్తపాలనా.

టీ॥ శంకర — శుభమును జేయువాఁడా. భక్తమానసవశంకర—సేవకులమనస్సును వశపఱచుకొనువాఁడా. దుష్ట...శంకర—దుష్ట—చెడ్డవారైన. మద — క్రొవ్వుగల. అసురేంద్ర — రాక్షసశ్రేష్ఠులను. నాశంకర—నశింపఁజేయువాఁడా. పాండు...నిజాంగ — పాండు—తెలుపును. నీల — నలుపునైన. రుచి — కాంతులచేత. శంకర—కలగఁజేయుచున్న. వర్ణ—వన్నెలతోడి. నిజాంగ — స్వశరీరముగలవాఁడా. భోగిరాట్కంకణ—సర్పరాజైన వాసుకియే కడియముగాఁ గలవాఁడా. పార్వతీ...మిత్ర — పార్వతీ — గౌరీదేవియొక్క. హృదయ—మనస్సైనదు. భైరవ—భయంకరుఁడవు. భైరవమిత్ర—చంద్రుఁడైనవాఁడా. యోగి...ప్త—యోగి—బ్రహ్మనిష్ఠగలవారియొక్క. హృత్—అంతఃకరణములనెడు. పంకజ—తామరలకు. పంకజాప్త—సూర్యుఁడా. నిజతాండవఖేలన—స్వకీయమైన నాట్యముచేత క్రీడించువాఁడా. భక్తపాలనా—భక్తులను పాలించువాఁడా.

తా॥ శుభమును చేయువాఁడవును, భక్తులమనస్సును వశము

గొనువాఁడవును, చెక్కువారై ప్రాణ్యకరాతుశ్రేష్ఠులను భంగువాఁడవును, అర్ధనారీశ్వరుఁడవగుటచేత సగముదేహము తెల్లగాను సగముదేహము నల్లగాను వెలుఁగఁగా వర్తించువాఁడవును, బాణునిచేత కథితయముగాఁ జేసికొన్నవాఁడవును, పార్వతీదేవియొక్క మన స్సునకు తెల్లగలవకు చంద్రుఁడైనవాఁడవును, బ్రహ్మనిర్మితమైన శాదియనస్సులనైన కలములకు సూర్యుఁడైనవాఁడవును, స్వకీయ మయిన భాక్తకర్తృయందు తక్కాడను గలవాఁడవును, దేవతలను కాపాడువాఁడవునైన ఓస్వామీ అవధారగవలెను. వ॥ అనివినుతించె.

౩౭౬.—ఉ॥ దేవ మదీయవాంఛితముఁ ✱ దేటపడ న్నిటు విన్నవించెదన్
నీవును నద్రినందనయు ✱ నెమ్మిని నాపురి కోట వాకిటన్
గావలియుండి నన్నుఁ గృపఁ ✱ గావుము భక్తఫలప్రదాత యో
భావభవారి నీచరణ ✱ పద్మము లెప్పుడు నాశ్రయించెదన్.

టీ॥ దేవ—స్వామీ. మదీయవాంఛితమున్—నాకోరికను. తేటపడన్—విశదమగునట్లు. ఇటు—ఈవిధముగా—ఇప్పుడుచెప్పఁబోవు రీతిగా. విన్నవించెదన్ — మనవిచేసికొనెదను. (నీవును) అద్రినందనయున్—గౌరీదేవియు. నెమ్మిని—ప్రీతితో. నాపురికోటవాకిటన్—నాపట్టణపు కోటవాకిటియందు. (కావలియుండి నన్ను) కృపన్—దయతో. కావుము—కాపాడుము. భక్తఫలప్రదాత — సేవకులు కోరినకోరికల నిచ్చునట్టి. ఓభావభవారి — ఓమన్మథునికివిరోధియైన స్వామీ. (నీచరణపద్మములు ఎప్పుడును ఆశ్రయించెదను)

తా॥ అనన్యభక్తితో నిన్ను ఆరాధించు సేవకులకోరికల నిచ్చునట్టివాఁడవైన ఓస్వామీ! నీవును నీప్రియురాలయిన పార్వతిదేవియు నాపట్టణపు మొగసాలలో కావలియుండి నన్ను కాపాడుచుండుఁడు ఇది నాకోరిక అని విన్నవించెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అని యభ్యర్థించినం బ్రసన్నుండై భక్తవత్సలుండగు పురాంతకుండు గౌరీసమేతుండై తారకాది భూత గణంబులతోడ బాణనివాసంబగు శోణపురంబువాకిటం గాపుండెఁ బదంపడి యొక్కనాఁ డబ్బలినందనుండు.

టీ॥ (అని) అభ్యర్థించినన్ — కోరఁగా. ప్రసన్నుండై — అనుగ్రహముగలవాఁడై. భక్తవత్సలుండు — భక్తులయందుఁ బ్రేమగలవాఁడు అగుపురాంతకుండు—అయినశివుఁడు. గౌరీసమేతుండై—పార్వతితోఁగూడుకొన్నవాఁడై తారకాదిభూతగణంబులతోడన్—తారకుఁడు మొదలుగాఁగల ప్రమథులసమూహములతో. బాణనివాసంబు—బాణాసురునియునికిపట్టు. (అగుశోణపురంబువాకిటను) కాపుండెన్—కావలియుండెను. పదంపడి—పిమ్మట. (ఒక్కనాఁడు) అబ్బలినందనుండు—ఆబాణాసురుఁడు.

తా॥ అని కోరఁగా ఆట్లే కానిమ్మని అనుగ్రహించినవాఁడై శివుఁడు పార్వతితోడను తారకుఁడు మొదలగు ప్రమథగణముల తోడను, బాణాసురుని యునికిపట్టయిన శోణపట్టణపువాకిటియందు కావలియుండెను పిమ్మట ఒకనాఁడు ఆబాణాసురుఁడు అని తా.

౩౭౭.—తే॥ దర్పమునఁ బొంగి రుచిరమా ✱ ర్తాండదీప్తి। మండలముతోడ మార్పడు ✱ మహితశోణ
మణికిరీటము త్రిపురసం ✱ హరునిపాద। వనజములుసోఁక మ్రొక్కి యి ✱ ట్లనినుతించె.

టీ॥ దర్పమునన్—మదముచేత. పొంగి—విజృంభించి. రుచిర . . తోడన్—రుచిర—ప్రకాశించుచున్న. మార్తాండ—సూర్యునియొక్క. దీప్తి—వెలుఁగునట్టి. మండలముతోడన్—బింబముతో. మార్పడు... కిరీటము—మార్పడు—ఎదిరించునట్టి. మహిత—పూజ్యములైన. శోణమణి — కెంపులుచెక్కిన. (కిరీటము) త్రిపురసంహరునిపాదవనజములు—శివుని పాదకమలములు. సోఁకన్—తాఁకునట్లు. (మ్రొక్కి) ఇట్లని—ఈముందఁజెప్పఁబడురీతిని. నుతించెన్ — స్తోత్రముచేసెను.

తా॥ మదముచేత విజృంభించి మిక్కిలి వెలుఁగుచున్న సూర్యబింబమును తిరస్కరించునట్టి కెంపులకాంతులచేత వెలుఁగుచున్న కిరీటము శివుని పాదకమలములు సోఁకునట్లు దండము పెట్టి స్తోత్రము చేసెనని తాత్పర్యము.

౩౭౮.—సీ॥ దేవ జగన్నాథ ✱ దేవేంద్రవందిత - వితతచారిత్ర సం ✱ తతపవిత్ర
హాలాహలాహార ✱ యహిరాజ కేయూర - బాలేందుభూష స ✱ ద్భక్తపోష
సర్వలోకాతీత ✱ సద్గుణసంఘాత - పార్వతీహృదయేశ ✱ భవవినాశ
రజతాచలస్థాన ✱ గజచర్మపరిధాన ✱ సురవైరి విధ్వస్త ✱ శూలహస్త

తే॥ లోకనాయక సద్భక్త ✱ లోకవరద। సురుచిరాకార మునిజన ✱ స్తుతివిహార
భక్తజన మందిరాంగణ ✱ పారిజాత। నిన్ను నెవ్వఁడు నుతిసేయ ✱ నేర్చునభవ.

టీ॥ దేవ—స్వామీ. జగన్నాథ—లోకనాయకుఁడా. దేవేంద్రవందిత — దేవేంద్రునిచేత స్తోత్రము చేయఁబడువాఁడా. వితతచారిత్ర — గొప్పచరిత్రము గలవాఁడా. సంతతపవిత్ర—సదాపరిశుద్ధుఁడయినవాఁడా. హాలాహలాహార — హాలాహలము అనువిషమును హరించినవాఁడా. అహిరాజకేయూర — సర్పరాజభుజకీర్తిగాఁగలవాఁడా. బాలేందుభూష — బాలచంద్రుఁడు అలంకారముగాఁగలవాఁడా. సద్భక్తపోష — మంచి భక్తులను పోషించువాఁడా. సర్వలోకాతీత—ఎల్లలోకములను అతిక్రమించినవాఁడా.

సద్గుణసంఘాత—మంచిగుణములసముదాయముగలవాఁడా. పార్వతీహృదయేశ—పార్వతీమనోనాయకుఁడా. భవవినాశ — పాపమును నశింపఁజేయువాఁడా. రజతాచలస్థాన — వెండి కొండ యునికిపట్టుగాఁగలవాఁడా, గజచర్మపరిధాన—ఏనుఁగుతోలు కట్టువస్త్రమయినవాఁడా. సురవైరివిధ్వస్త — రాక్షసులను ధ్వంసముచేయువాఁడా. శూలహస్త — శూలము చేతియందుఁగలవాఁడా. లోకనాయక — లోకములకు ప్రభువైనవాఁడా. సద్భక్తలోకవరద — మంచిసేవకులసమూహము కోరికలనిచ్చువాఁడా. సురుచిరాకార—ప్రకాశించు ఆకారముగలవాఁడా. మునిజనస్తుతివిహార—మహర్షులయొక్క స్తోత్రజాలములందు విహరించువాఁడా. భక్తజన . . పారిజాత—భక్తజన—సేవకజనులయొక్క. మందిర—ఇండ్లయొక్క. అంగణ—ముంగిళ్లయందలి. పారిజాత — కల్పవృక్షమయినవాఁడా. అభవ — పుట్టుకలేనివాఁడా. (నిన్ను ఎవ్వఁడు) నుతిసేయన్ — స్తోత్రముచేయ. నేర్చును—శక్తిగలవాఁడగును.

తా॥ లోకనాయకుఁడవును, దేవేంద్రునిచేత కొనియాడఁబడువాఁడవును, విశేషచరిత్రములు గలవాఁడవును, సర్వదాపరిశుద్ధుఁడగువాఁడవును, విషమును పానముచేసినవాఁడవును, పాములరాజైన ఆదిశేషుఁడు భుజకీర్తులుగాఁగలవాఁడవును, బాలచంద్రుఁడు ఆభరణముగాఁ గలవాఁడవును, ఏకాంతభక్తిగల సేవకులనుపోషించువాఁడవును, ఎల్లలోకములను అతిక్రమించినవాఁడవును, సర్వజ్ఞత్వాదిగుణముల సముదాయము గలవాఁడవును, పార్వతీమనోనాయకుఁడవును, పాపములనునశింపఁజేయువాఁడవును, వెండికొండ యునికిపట్టుగాఁగలవాఁడవును, ఏనుఁగుతోలు కట్టుఁబట్టగాఁగలవాఁడవును, రాక్షసులను జంపువాఁడవును, శూలము చేతధరించినవాఁడవును, లోకములకు ఏలికైనవాఁడవును, నిత్యభక్తులకూటముల కోరికల నిచ్చువాఁడవును, పుట్టుక లేనివాఁడవునైన ఓస్వామీ! నిన్నెవ్వఁడును నుతింపనేరఁడని తాత్పర్యము.

౩౭౦.—మ॥ అనిలోనన్నెదిర్చి బాహుబల శౌ ✱ ర్య స్ఫూర్తిఁ బోరాడఁ జా
లిన వీరుం డొకఁడైనఁ బందెమునకున్ ✱ లేఁడయ్యె భూమండలిన్
ననయంబున్ భవదగ్ర్యదత్త కరసా ✱ హస్రంబు కండూతి వా
యు నుపాయంబును లేదె యీభరము నె ✱ ట్లోర్తున్నుమానాయకా.

టీ॥ ఉమానాయకా—పార్వతీదేవికి పెనిమిటియగు స్వామీ. అనిలోన్—యుద్ధమునందు. (నన్ను) ఎదిర్చి—ఎదిరించి. బాహుబలశౌర్యస్ఫూర్తిన్—భుజబలప్రకాశముచేత. పోరాడఁజాలినవీరుండు—పోరాడుటకుశక్తిగలశూరుఁడు. ఒకఁడైనన్—ఒక్కఁడైనను. పందెమునకున్—పందెమునకైనను. భూమండలిన్ — మండలాకారమైన భూప్రదేశమునందు. లేఁడయ్యెన్—లేకపోయెను. అనయంబున్—మిక్కిలి. భవదగ్ర్యదత్తకర . ఉపాయంబును—భవత్ — నీచేత. అగ్ర్య—ముఖ్యముగాను. దత్త—ఇయ్యఁబడిన. కరసాహస్రంబు—చేతులువేయింటియొక్క. కండూతి—తీఁట. వాయు—తొలఁగునట్టి. ఉపాయంబును — ఉపాయముగూడ. లేదె — లేకపోయెనే. ఈభరమున్—ఈచేతులబరువును. ఎట్లోర్తున్ — ఏవిధముగా సహింతును.

తా॥ ఓపార్వతీపతీ యుద్ధమునందు భుజబలముచేతనన్నెదిరించి పోరాడుటకు ఓపినశూరుఁడు ఒకఁడైనను పందెముపెట్టి పిలిచిన కానరాకయున్నాఁడు నీయనుగ్రహమువలన పొందఁబడిన చేతులు వేయింటియొక్క దురద మానుటకు మార్గము కానరాక యున్నది ఈచేతులబరువునకు నేనెట్లు సహింతునని అడిగెనని తాత్పర్యము.

౩౭౧.—సీ॥ ఝుంకార కంకణ ✱ క్రేంకార శింజినీ - టంకార నిర్ఘోష ✱ సంకులంబు
చండ దోర్దండ భా ✱ స్వన్మండలాగ్ర ప్ర - కాండఖండిత రాజ ✱ మండలంబు
శూలాహత క్షతో ✱ ద్వేల కీల కరాళ - కేళీ సమాలోల ✱ ఖేలనంబు
కుంభ దున్మదకుంభి ✱ కుంభస్థలధ్వంస - సంభూతశౌర్య వి ✱ జృంభణంబు

తే॥ కలుగునుద్దామభీమసం ✱ గ్రామకేళి । ఘనపరాక్రమవిక్రమ ✱ క్రమముగాఁగ
జరుపలేనట్టికరములు ✱ గరముదుఃఖ । కరములగుఁగాకసంతోష ✱ కరములగునె.

టీ॥ ఝుంకార...సంకులంబు — ఝుంకార — ఝుం అనుటలయొక్కయు. కంకణ—కడియములవలని. క్రేంకార — క్రేం అనుటలయొక్కయు. శింజినీ—అల్లెత్రాటివలని. టంకార—టం అనుటలయొక్కయు. నిర్ఘోష—ధ్వనులచేతనైన. సంకులంబు — కోలాహలమును. చండ రాజమండలంబు—చండ—వాఁడియైన. దోర్దండ—కఱ్ఱలవంటిచేతులందు. భాస్వత్ — వెలుఁగుచున్న. మండలాగ్ర — కత్తులయొక్క. ప్రకాండ—సమూహములచేత. ఖండిత — నఱకఁబడిన. రాజమండలంబు—రాజులగుంపును. శూలాహత...ఖేలనంబు—శూల—శూలములనెడుఆయుధములచేత, ఆహత—కొట్టఁబడుటచేతనైన, క్షత—గాయములనుండి, ఉద్వేల — మిక్కిలిపొంగుచు (కారుచున్న) కీల—నెత్తుటిచేత. కరాళ — భయంకరమయిన. కేళీ—క్రీడయందు. సమాలోల — మిక్కిలి ఆసక్తమయిన. ఖేలనంబు — విహరించుటయు. కుంభ . విజృంభణంబు — కుంభత్ — మిక్కిలయిన. ఉన్మద—మత్తుగల. కుంభి—ఏనుఁగులయొక్క. కుంభస్థల—కుంభస్థలములను. ధ్వంస—భేదించుటచేత సంభూత—పుట్టిన. శౌర్య—శూరత్వముయొక్క. విజృంభణంబు — చెలఁగుటయు. కలుగు... కేళిన్—కలుగు—కలిగిన, ఉద్దామ—గంభీరమయిన. భీమ—భయంకరమైన. సంగ్రామకేళిన్—యుద్ధక్రీడను. ఘన...క్రమముగాఁగన్—ఘన—అధికమైన. పరాక్రమ—శత్రువులనాక్రమించుటయందలి. విక్రమ—శూరత్వముయొక్క. క్రమముగాఁగన్ — విశేషించిచాటుటుగలది

యగునట్టుగా. విరుపక — నడచ. కేలట్టి — కాలనట్టి. కరములు — చేతులు. కరము — మిక్కిలి. దుఃఖకరములు — దుఃఖమును కలుగఁ జేయునవి. అగుఁగాక — అవునుగాని. సంతోషకరములు — సంతోషమును కలుగఁజేయునవి. అగునే — కా.

తా॥ కూరుల హుంకారముల యొక్కయు, కంకణముల క్రేంకారముల యొక్కయు, అస్త్రశస్త్ర టంకారముల యొక్కయు, కోలాహల ధ్వనులును, వాఁడిగలిగి చేతులయందు ప్రకాశించుచున్న కత్తుల చేత నఱకఁబడిన రాజులగుంపులును, శూలములతో పొడుచుటల చేతనైన గాయములనుండి కాఱుచున్న నెత్తురులచేత భయంకర మయినవిహారమునందు మిక్కిలి అనక్రమయిన ఆటయును, మిక్కిలి మించిన యోధులగుల కుంభస్థలములను పగుల్చుటచేత పుట్టినశూరత్వముయొక్క ఆటోపమునుగలిగి మిక్కిలి గంభీరమయిన యుద్ధక్రీడను శత్రువుల నాక్రమించునట్టి విశేషమయిన క్రమము కలుగునట్టుగా నడపఁజాలని చేతులు మిగుల దుఃఖమును కలుగఁజేయునవి యగును గాని సంతోషమును కలుగఁజేయునవి కావు అని తాత్పర్యము.

౩౮౨.—ఉ॥ కానమదీయ చండభుజ ✱ గర్వపరాక్రమ కేళికిన్ సముం
డీనిఖిలావనిం గలఁడె ✱ యిందుకళాధర నీవు దక్కఁగా
నానిటలాంబకుండు దను ✱ జాధిపు మాటకుఁ జాలిరోసి లో
నూనిన రోషవార్ధి గడ ✱ లొత్తఁగ నిట్లనిపల్కె భూవరా.

టీ॥ ఇందుకళాధర — శివుఁడా. కానక — కనుక. మదీయ — నాదైన. చండ — భయంకరమైన. భుజగర్వ — భుజబలముచేత. పరాక్రమ — శత్రువులనాక్రమించునట్టి. కేళికిన్ — క్రీడకు. సముండు — సమానుఁడు. నీవుదక్కఁగా — నీవేతప్ప. ఈనిఖిలావనిన్ — ఈభూలోకమునందెల్లయెడలను. కలఁడె — ఉన్నాఁడా. నాన్ — అనఁగా. భూవరా — ఓరాజా. నిటలాంబకుండు — శివుఁడు. దనుజాధిపుమాటకున్ — బాణాసురుని ఆమాటకు. చాలన్ — మిక్కిలి. రోసి — అసహ్యపడి. లోన్ — తనమనస్సులో. ఊనిన — నాటిన. రోషవార్ధి — కోపరసనముద్రము. కడలొత్తఁగన్ — అలతెగయఁగా. ఇట్లనిపల్కెన్ — ఈమీఁదఁజెప్పఁబడునట్లు చెప్పెను.

తా॥ ఓస్వామీ! అట్టిచేతులు దుఃఖమును కలుగఁజేయునట్టివి గనుక నాభుజబలమునకుఁ దగినట్టు పరాక్రమమును జూపఁజాలిన వాఁడు నీకంటె ఇతరుఁడెవఁడైన ఈభూమండలములో ఉన్నాఁడా అనఁగా శివుఁడు ఆబాణాసురునిపలుకులకు మిక్కిలి కోపించి ఆకోపాతిశయముతో ఇట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౩౮౩.—క॥ విను మూఢహృదయ నీకే । తనమెప్పుడు కారణంబ ✱ ధారుణిపైఁ గూ
లును నప్పుడనీభుజావలి । తునియఁగ నాయంతవాని ✱ తో నని గల్గున్.

టీ॥ విను — వినుము. మూఢహృదయ — తెలివిమాలినమనసుగలవాఁడా. నీకేతనము — నీటెక్కెము. ఎప్పుడు — ఏసమయమునందు. ఆకారణంబ — కారణము లేకయే. ధారుణిపైన్ — భూమిమీఁద. కూలున్ — పడునో. అపుడ — అప్పుడే. నీభుజావలి — నీభుజపఙ్క్తి. తునియఁగన్ — తెగునట్టుగా. (నాయంతవానితో) అని — యుద్ధము. కల్గున్ — కలుగును — అప్పుడు నీయభిలాష నెఱవేఱునని భావము.

తా॥ ఓరి తెలివిమాలినవాఁడా! నామాటవినుము ఎప్పుడు నీకేతనము కారణము లేకయే విఱిగి నేలఁగూలునో అప్పుడు నీచేతులన్ని తెగిపోవునట్లు నాతో సమానుఁడగువానితో యుద్ధము నీకుఁ గలుగునని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౩౮౪.—వ॥ అని పలికిన నట్లు సంప్రాప్త మనోరథుండై నిజభుజ వినాశ కార్య ధురీణుండగు
బాణుండు సంతుష్టాంతరంగుండగుచు నిజ నివాసంబునకుం జని తన ప్రాణవల్లభల
యుల్లంబులు పల్లవింపంజేయుచు నిజధ్వజ నిపాతంబు నిరీక్షించుచుండెఁ దదనంతరంబ.

టీ॥ అనిపలికినన్ — అనిచెప్పఁగా. (అట్లు) సంప్రాప్తమనోరథుండై — పొందఁబడిన కోరికగలవాఁడై. నిజభుజవినాశకార్యధురీణుండు — తనభుజములు నశించుటయనెడు పనియొక్క బరువును వహించినవాఁడు. (అగుబాణుండు) సంతుష్టాంతరంగుండు — సంతోషించినమనస్సుగలవాఁడు. అగుచున్ — అవుచును. నిజనివాసంబునకున్ — తనయునికిపట్టునకు. చని — పోయి. తనప్రాణవల్లభలయుల్లంబులు — తనప్రియురాండ్రమనస్సులు. పల్లవింపన్ — వికాసమునువహింపఁగా. (చేయుచు) నిజధ్వజనిపాతంబు — తనటెక్కెముయొక్కపాటును. (నిరీక్షించుచుండెను) తదనంతరంబ — అటుపిమ్మట.

తా॥ అని శివుఁడు అనతియ్యఁగా కోరికనుపొందిన తనభుజములు తెగిపోవుటెనను విషయమునందు ప్రయత్నపడుచున్న బాణాసురుఁడు సంతోషించినవాఁడై తనయునికిపట్టునకుఁబోయి తన ప్రియురాండ్రమనస్సులు తనియఁజేయుచు తన టెక్కెము క్రిందఁబడుటను ఎదురుచూచుచుండెనని తాత్పర్యము.

౩౮౫.—సీ॥ ఆదానవేశ్వరు ✱ నందనఁగూఁతగు నుషా - కన్య సచ్చరిత సౌ ✱ జన్య ధన్య
రూప విభ్రమకళా ✱ రుచిరకోమలదేహ - యతను శాంబవబాణ ✱ వనఁగ నొప్పు
సుందరీ రత్నంబు ✱ నిందు నిభానన - యలినీలవేణి ప ✱ ద్మాయతాక్షి
యొకనాడు రుచిరసౌ ✱ ధోపరివేదికా - స్థలమున మృదుశయ్య ✱ నెలమిఁగూర్కి

తే॥ మున్ను దనచెవుల నెన్నఁడు # వినని యతఁడుఁ । గన్నులారంగఁ బొడఁగాన # కన్నయతఁడు
గాని యసమాన రూప రే # ఖా విలాస । కలితు ననిరుద్ధు నర్మిలిఁ # గవసి నటుల.

టీ॥ ఆబాణాసురునకుఁగుఁగూఁతగు-ఆరాక్షసరాజైనబాణుని ప్రియపుత్రికయైన. ఉషాకన్య—ఉషయనుపేరుగలకన్యక. సచ్చరిత—మంచినడవడిగలది. సౌజన్య—మంచిపుట్టుకగలది. ధన్య—కృతార్థురాలు. రూపవిభ్రమ.. దేహ—రూప—చక్కఁదనమును. విభ్రమ—విలాసమును. కళా—విద్యలును. రుచిర—మనోజ్ఞమయిన. కోమల—మృదువులైన. దేహ — శరీరమునుగలది. అతనుబాణబాణము—మన్మథునియొక్క బాణము. అనఁగన్ — అనునట్లుగా. ఒప్పున్ — తగియుండును. సుందరీరత్నంబు — చక్కఁదనముగల స్త్రీలలో శ్రేష్ఠురాలు. ఇందునిభానన—చంద్రునివంటిముఖముగలది. అలినీలవేణి — తుమ్మెదలవలె నల్లనైనజడగలది. పద్మాయతాక్షి — కమలములవలె విశాలమయినకన్నులుగలది. (ఒకనాడు) రుచిర . వేదికాస్థలమునన్—రుచిర—ప్రకాశించునట్టి. సౌధ—మేడయొక్క. ఉపరి — మీఁదిభాగమునసుండెడు. వేదికాస్థలమునన్ — అరుఁగుమీఁద. మృదుశయ్యన్ — మెత్తనిపఱుపుమీఁద. ఎలమిన్ — సుఖముగా. కూర్కి—నిద్రించి. మున్ను—మునుపు. (తన) చెవులన్—చెవులతో. ఎన్నఁడున్—ఎప్పుడును. వినని యతఁడును—విననివాఁడును. కన్నులారంగన్ — కన్నులువల్లఁగా. తాన్ — తాను. పొడగన్న యతఁడు—చూచినవాఁడును. (కాని) అసమానరూప...కలితున్ — అసమాన — సరిలేని. రూప—చక్కఁదనముతోడను. రేఖా—కళతోడను. విలాస—శృంగారపుచేష్టలతోడను. కలితున్—కూడుకొన్నవానిని. (అనిరుద్ధుని) అర్మిలిన్—ప్రీతితో. కవసినటుల—కూడినట్లు.

తా॥ అటుపిమ్మట ఆబాణాసురుని ప్రియపుత్రికయైన ఉషయను కన్యక మంచి పుట్టుక గలదియు, కృతార్థురాలును చక్కఁదనము ఒయ్యారములోనగునవిగలదియు, మనోజ్ఞమయిన ఆకారముగలదియునైమన్మథునియొక్క బాణమోయనునట్లు తన్నుఁజూచువారికి మోహనసంతాపనాదులైన అవస్థలను కల్పించుచు ఒప్పునట్టి అంగనయొకనాఁడు ప్రకాశించుచున్న మేడపైనుండునట్టి అరుఁగుమీఁద మెత్తనిపఱుపుపైని పండుకొని సుఖముగా నిద్రించి మునుపు తాను విన్నవాఁడును కన్నవాఁడునుగాని చక్కఁదనము ఒయ్యారము మొదలగు గుణములతోఁ గూడుకొన్న అనిరుద్ధుఁడనువానిని కూడినట్టు కలగనెను అని తాత్పర్యము.

(*) ఉషాకన్య యనిరుద్ధునిఁగూడినటుల కల గనుట. (*)

చెలికత్తె. ఉషాకన్య.

౩౮౬.—చ॥ కలగని యంత మేలుకొని #
కన్నుల బాష్పకణంబు లొల్కఁగాఁ
గలవలెఁగాక నిశ్చయము #
గాఁ గమనీయ విలాస విభ్రమా
కలిత తదీయరూపము ము #
ఖంబున వ్రేలినయట్లు తోఁచినన్
గళవళమందుచున్ బిగియ #
కౌఁగిటఁజేబయ లప్పళించుచున్.

టీ॥ (కలగని) అంతన్ — అంతట. (మేలుకొని) కన్నులన్ — కన్నులయందుండి. బాష్పకణంబులు—నీటిబొట్లు. ఒల్కఁగాన్ — కాఱఁగా. కలవలెఁగాక — కలగన్నట్లు అబద్ధముగాక. నిశ్చయముగాన్—నిజముగా. కమనీయ .రూపము — కమనీయ—మనోజ్ఞమయిన. విలాస—ఒయ్యారపుఁబనులతోడను. విభ్రమా—ఒయ్యారపునడకలతోడను. కలిత—కూడుకొన్న. తదీయరూపము—అతని ఆకృతి. ముఖంబునన్—ఎదురెదుట. వ్రేలినయట్లు—సాక్షాత్కరించినట్లు. తోఁచినన్—కానఁబడఁగా. కళవళమందుచున్ — కలవరపడుచు. బిగియకౌఁగిటచేన్ — గాఢాలింగనముచేత. బయలప్పళించుచున్—ఏమిలేనిబయలిలో చేతులుచాఁచి పట్టుచును.

తా॥ అట్లు కలగని అంతటిలో మేలుకొని అది నిజముగానే తోఁచఁగా ఆయనిరుద్ధునిఁగానక అతఁడు ఎక్కడపోయెనోయని కన్నుల నీళ్లొదుచుచు అతనియొక్క అందమయినరూపము తన యెదుట కనఁబడుచున్నట్టు వట్టి బయటిని గాఢముగా ఆలింగనము చేసికొనుచు నుండెనని తాత్పర్యము.

వ॥ మఱియును.

౩౮౭.—చ॥ సరసమృదూక్తులుం గుసుమ # సాయకు కేళియుఁ గౌటిలా కచా
కర్షణముల్ నఖక్రియలుఁ # గ్రమ్మ కపోల లలాట మేఖలా
కరకుచ బాహుమూలములు # గైకొని యుండుటలాదిగాఁ దలో
దరి మది గాఢమై తగిలె # దర్పకుఁ డప్పున వొత్తినట్లయై

టీ॥ సరసమృదూక్తులన్ — సరసములయిన తిన్ననిమాటలను. కుసుమశాయకుకేళియు — మన్మథక్రీడయు. కాటుకాటుకాకర్షణములు — పైఁటయొక్కయు కొప్పుకొంగ్రముకలయొక్కయు లాగుటలును. నఖక్రియలు — గోటినొక్కులును. క్రమ .. మూలములు — క్రమముగానెన్నదగినస్థలమునట్టి. కపోల — చెక్కిళ్లను. లలాట — ఫాలములును. మేఖలా — మొలనూలును. కర — చేతులును. కుచ — స్తనములును. బాహుమూలములు — చంకలును. కైకొనియుండుటలు — గ్రహించియుండుటలును. అదిగాన్ — మొదలుగా. తలోదరి — అణఁగినకడుపుగలదైన ఆ ఉవిదయొక్క. మదిన్ — మనసునందు. దర్పకుఁడు — మన్మథుఁడు. అచ్చునన్ ఆత్తినట్లయ్యె — అచ్చువేసినట్లయి. గాఢమయి — దృఢముగా. తగిలెన్ — అంటెను.

తా॥ అంతేగాక సరసములయిన తిన్ననిమాటలును, మన్మథక్రీడయు, కొంగుపట్టిలాగుటయు, కొప్పుపట్టిలాగుటయు, గోటితోనొక్కుటయు, తళతళలాడుచున్న చెక్కిళ్లను నొక్కుటయు, ఫాలము ముట్టుటయు, మొలనూలుపట్టుకొనుటయు, చేతులు మెడవేసికొనుటయు, స్తనములంటుటయు, చక్కిలిగింతలు పెట్టుట మొదలగు రహస్యక్రియలు తనమనసులో మన్మథుఁడు అచ్చుగొట్టిపోయినాఁడో అనునట్లు దృఢముగా తోఁచఁగా నని తా.

౩౮౮.—సీ॥ కలికిచేష్టలు భావ ✽ గర్భంబులైనను - బ్రియుమీఁది కూరిమి ✽ బెగ్గలింపఁ
బిదపిదనై లజ్జ ✽ మదిఁ బదనిచ్చినఁ - జెలిమేనఁ బులకలు ✽ చెక్కులొత్త
మదనాగ్ని సంతప్త ✽ మానస యగుటకు - గురుకుచ హార వ ✽ ల్లరులు గందఁ
జిత్తంబు నాయకా ✽ యత్తమై యుంటకు - మఱుమాటలాడంగ ✽ మఱవుగదుర
తే॥ నతివమనమున సిగ్గుమో ✽ హంబుభయము । పొడమనునుమంచు నెత్తమ్మిఁ ✽ బోదువుమోడ్కిఁ
బ్రథమ చింతాభరంబునఁ ✽ బద్మనయన । కోరి తలచీర వాటింప ✽ నేరదయ్యె.

టీ॥ కలికిచేష్టలు — వినోదక్రియలు. భావగర్భంబులైనన్ — వేఱు భావమును తోఁపించునవి కాఁగా. ప్రియుమీఁదికూరిమి — మేనిమిటియందలి స్నేహము. బెగ్గలింపన్ — అతిశయించుచుండఁగాను. లజ్జ — సిగ్గు. బిదపిదనై — సళ్లినదై. మదిన్ — మనస్సునందు పదనిచ్చినన్ — అనురాగము హెచ్చఁగా. చెలిమేనన్ — ఆచిన్నదాని దేహమునందు. పులకలు — గగుర్పాటులు. చెక్కులొత్తన్ — మిక్కుటముకాఁగాను. మదనాగ్నిసంతప్తమానస — మన్మథాగ్నిచేత తపించిన మనస్సుగలది. (అగుటకు) గురుకుచహారవల్లరులు — గొప్పలయిన స్తనములమీఁది ముత్యాలపేరులు. కందన్ — నల్లపడిపోఁగాను. చిత్తంబు — మనస్సు. నాయకాయత్తమై — ప్రియుని అధీనమయి. ఉంటకున్ — ఉండుటకు. మఱుమాటలు — బదులుమాటలు. ఆడంగన్ — చెప్పుటకు. మఱవుగదురన్ — మఱపురాఁగాను. అతివ — ఉవిద. మనమునన్ — మనసునందు. సిగ్గు — లజ్జయు. మోహంబు — మచ్చికయు. భయము — వెఱపును. పొడమన్ — పుట్టఁగాను. నునుమంచు — కొంచెపుమంచు నెత్తమ్మిన్ — వికసించినతామరను. బోదువుమోడ్కిన్ — ఆవరించుకొనునట్లు. ప్రథమచింతాభరంబునన్ — తొలుతటి చింతయొక్క అతిశయముచేత. పద్మనయన — ఉవిద. (కోరి) తలచీర — తలమొసుగును సైతము. వాటింపనేరదయ్యెన్ — అదరింపసమర్థురాలు కాకపోయెను.

తా॥ వినోదచేష్టలు వేఱువేఱు భావములను కలుగఁజేయుటచేత మేనిమిటియందలి స్నేహమతిశయింపఁగా, క్రమక్రమముగ లజ్జవదలి మనసునందలి అనురాగము హెచ్చుటచేత దేహమునందు గగుర్పాటులు కలుగుచుండఁగా, మన్మథాగ్నిచేత తపించిన మనసుగలది అగుటచేత రొమ్ములయందు వ్రేలుచున్న ముత్యాలపేరులు నల్లపడి పోఁగా, మనసు ప్రియునికి అధీనమైయుండుటచేత చెప్పినమాటకు బదులుమాట చెప్పను తోఁచకపోఁగా, ఉపాతన్య తనమనసునందు సిగ్గును మచ్చికయు భయమును కలుగుచుండఁగా, మంచుచేత కప్పఁబడిన తామరపువ్వువలె విచారముచేత చిన్నబోయిన ముఖముతో అందులకు తగినచేష్టలను నడపుటకు సయితము నేరనిదయ్యెనని తా.

౩౮౯.—వ॥ ఇట్లు విరహవేదనా దూయమాన మానసయై యుండె నంత నచ్చెలులు డాయం
జనుదెంచినం దనమనంబునం బొడము మనోజవికారంబు మఱుఁగు వెట్టుచున్నప్పుడు.

టీ॥ (ఇట్లు) విరహ మానసయై — విరహ — ఎడఁబాటువలని. వేదనా — శ్రమచేత. దూయమాన — తపింపఁజేయఁబడుచున్న. మానసయై — మనస్సుగలదై. (ఉండెను) అంతన్ — అంతట. అచ్చెలులు — ఆ చెలికత్తెలు. డాయన్ — దగ్గఱ. చనుదెంచినన్ — రాఁగా. తన మనంబునన్ — తనమనసునందు. పొడము — పుట్టునట్టి. మనోజవికారంబు — మన్మథసంబంధమైన వికారమును (మఱుఁగుపెట్టుచున్నప్పుడు)

తా॥ ఈవిధముగా ప్రియునివలని యెడఁబాటుచేత మనస్తాపమును పొందినదై యుండెను, అప్పుడు చెలికత్తెలందఱు చేరవచ్చి చూచి ఇదియేమియని విచారించునపుడు తనమనసులోని మన్మథవికారమును వారికి తెలియకుండ మఱుఁగుపెట్టుచు నుండెనని తా.

౩౯౦.—చ॥ పొరిఁబొరివచ్చు నూర్పుగమిఁ ✽ బుక్కిటనుంచి కుచాగ్రసీమపైఁ
జొరసిన సన్నచేఁ జెమట ✽ బిందువు లొయ్యన వార్చుఁ గన్నులం
దొరఁగెడు బాష్పపూరములు ✽ దొంగలి ఱెప్పల నానిచుక్కలం
దరుణులు బొరందు చూతమని ✽ తా మొగమెత్తను గూఢరాగయై.

టీ॥ పౌరంబారిక—క్రమక్రమముగా. (వచ్చు) తూర్పుగమిక—నిశ్శ్వాసపుసముదాయమును. పుక్కిటనుండి—కోటిలోపలిభాగము నందే అణఁచుకొని. కుచాగ్రసీమలైక—తొమ్మలమీఁద. పెరసిన—ఆవరించిన. సన్నలేఁజెమటబిందువులు — కొంచెము చెమ్మరించిన చెమటబొట్లను. ఒయ్యనక — మెల్లగా. ఆర్చుక — ఆరునట్లు చేయును. కన్నులక—కన్నులందుండి. తొరఁగెడు—కారుచున్న. బాష్పపూరములు—కన్నీటివెల్లువలను. తొంగలిరెప్పలక — క్రేలుచున్నరెప్పలందు. అని — నిలిపి. తరుణులు — ఓచెలికత్తెలారా. చుక్కలక—నక్షత్రములను. రండుచూతము—చూతమురండు.(అని) తాక—తాను. గూఢరాగమ్మై—రహస్యమయిన అనురాగముగలదై. మొగమెత్తుక—ముఖమును మీఁదికెత్తును.

తా॥ మీఁదమీఁద వచ్చుచున్న నిట్టూర్పులను లోపలనణఁచుకొని తొమ్మలమీఁద ఆవరించుకొన్న కొంచెము చెమటబొట్లను మెల్లమెల్లగా ఆర్చుకొనుచు, కన్నులందుండి బయలువెళ్లుచున్న నీళ్లను రెప్పలందు అణఁచుకొనుచు, ఓచెలికత్తెలారా! మనము నక్షత్రములను చూతము రండు అని తన అనురాగము బయటికిపోఁచకుండునట్లు మొగమును మీఁదికెత్తి మిన్ను చూడఁబోవుచుండునని తా.

౩౯౧.—వ॥ ఇవ్విధంబునం జరియించుచుండె నట్టియెడ.

టీ॥ ఇవ్విధంబునక—ఈరీతిగా. చరియించుచుండెక—మెలఁగుచుండెను. అట్టియెడక—ఆసమయమునందు.

౩౯౨.—తే॥ అంతకంతకు సంతాప ✽ మతిశయించి । వలుద చన్నులు గన్నీటి ✽ వఱదఁ దడువఁ
జెలుల దెసఁజూడఁ జాల ల ✽ జ్జించి మొగము । వాంచి పలుకకయుండె న ✽ వ్వనరుహాక్షి.

టీ॥ అవ్వనరుహాక్షి—కమలములవంటికన్నులుగలదైన ఆయుష. అంతకంతకుక — అప్పటప్పటికి. సంతాపము — మనస్సులోని పరితాపము. అతిశయించి—హెచ్చి. వలుదచన్నులు—వట్రువలైన స్తనములు. కన్నీటివఱదక — కంటినీళ్లప్రవాహమునందు. తడువక—తడియఁగా. చెలులదెసక — చెలికత్తెలతట్టు. చూడక—చూచుటకు. చాలక—ఓర్వ్కలి. లజ్జించి—సిగ్గుపడి. మొగమువాంచి—తలవంచుకొని. పలుకక యుండెక — మాటలాడక యుండెను.

తా॥ ఆయుషాకన్యక అప్పటప్పటికి మనసున సంతాపము హెచ్చఁగా కంటినీళ్లు వెల్లువలుగా పాఱి తొమ్మలను తడుపుచుండఁగా చెలికత్తెలతట్టు చూచుటకు సిగ్గుపడినదై తలవంచుకొని మాటలాడక ఊరకుండెనని తాత్పర్యము.

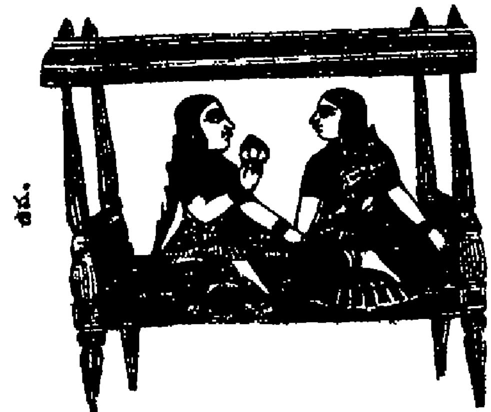
౩౯౩.—తే॥ బలితనూభవుమంత్రి కుం ✽ భాండుతనయ । తనబహిఃప్రాణ మిదియనఁ ✽ దనరునట్టి
కామినీ మణి ముఖ పద్మ ✽ కాంతి విజిత । శిశిర కరచారు రుచిరేఖ ✽ చిత్రరేఖ.

టీ॥ బలితనూభవుమంత్రి—బాణాసురునిమంత్రియైన. కుంభాండుతనయ— కుంభాండుఁడనువానికూఁతురు. (తన) బహిఃప్రాణము—వెలుపలిప్రాణము. (ఇది) అనక—అనునట్లుగా. తనరునట్టికామినీమణి — ఒప్పునట్టిమంచిచిన్నది. ముఖ. రేఖ—ముఖ — మొగముయొక్క. పద్మ—కమలములవంటి. కాంతి—ప్రకాశముచేత.విజిత—జయింపఁబడిన.శిశిరకర—చంద్రునియొక్క.చారు—ఒప్పిదమయిన. రుచి—కాంతిగల. రేఖ—రేఖగలదైన.చిత్రరేఖ—చిత్రరేఖయనునది.

తా॥ అప్పుడు బాణాసురుని మంత్రియైన కుంభాండుఁడనువాని కూఁతురు బాలచంద్రరేఖను కమలమువంటి ముఖముయొక్క కాంతిచేత జయించుచున్న చిత్రరేఖయనునది ఉషకు బయటిప్రాణమా అనఁదగిన స్నేహితురాలు దగ్గఱవచ్చియని తాత్పర్యము.

౩౯౪.—వ॥ కదిసి యబ్బాల నుపలక్షించి.

టీ॥ కదిసి—దగ్గఱకువచ్చి. అబ్బాలన్—ఉషను.ఉపలక్షించి—చూచి. తా॥ అట్లు చేరవచ్చినదై ఉషాకన్యకనుజూచి అనితాత్పర్యము.

(✽) చిత్రరేఖ ఉషాకన్యతో సంభాషించుట. (✽)

౩౯౫.—తే॥ పడఁతినీవిచ్చు సొబగని ✽ బయల వెదకు
విధమునను నాత్మవిభుఁడని ✽ వేడ్కఁబిలిచి
పూని చేతికి లోనైన ✽ వానిఁ బాసి
భ్రాంతిఁబొందినభావంబు ✽ ప్రకటమయ్యె.

టీ॥ పడఁతి—ఓచిన్నదానా. (నీవు) ఇచ్చు—ఈసమయమునందు. సొబగునిక—శ్రేయుఁడైనపురుషుని. బయలక — బయటియందు. వెదకువిధమునక—వెదకునట్టిరీతిగా. ఆత్మవిభుఁడని—తనకెనిమిటియని. వేడ్కక—కుతూహలముచేత. పిలిచి—దగ్గఱపిలిచి. పూని—శ్రీతకుప్రయత్నపడి. చేతికిలోనైనవానిక — చేతిలోచిక్కినవానిని. పాసి—ఎడఁబాసి. భ్రాంతిపొందినభావంబు—భ్రాంతిపడినవిధము. ప్రకటమయ్యెక—ప్రసిద్ధమాయెను.

తా॥ ఓ అమ్మా! ఇప్పుడు నీవు ప్రియమయిన భర్తను బయలునందు విడచినదానివి గాను, తనకు నెనమిటిగాఁ జేసికోవలెనని పిలిచిన మగవాఁడు చేతికి చిక్కి తప్పించుకొని తొలఁగిపోఁగా భ్రమపడియుండు చుండునట్లు తెలియవచ్చుచున్నది అని తాత్పర్యము.

౩౯౬.—తే॥ వనిత నాకన్న నెవరైన ♣ వారు నీకుఁ । గలుగనేర్తురె నీకోర్కిఁ ♣ దెలియఁజెప్ప
మన్న మీయన్నతోడన్నఁ ♣ గన్నుఁగవల । నలరు నునుసిగ్గుతో నగ ♣ వామతింప.

టీ॥ వనిత—ఓచిన్నదానా. నాకన్నన్—నాకంటెను. నెవరైన వారు — ఇష్టమయినవారు. (నీకు) కలుగనేర్తురె — కలుగుదురా—కలుగనేరరుగనుక. నీకోర్కి—నీకోరిక. తెలియఁజెప్పుమన్నన్—నాకు తెలియఁబఱుపకపోయినపక్షమున. మీయన్నతోడు—మీతండ్రిమీఁది ఆన. అన్నన్—అనఁగా. కన్నుఁగవలన్—రెండుకన్నులందును. అలరు నునుసిగ్గుతోన్—ఒప్పునట్టిక్రొత్తసిగ్గుతో. నగవు — నవ్వు. అమతింపన్—మైత్రిచేయఁగా.

తా॥ ఓ అమ్మా! నాకంటె నీకుకావలసినవారెవరున్నారు, ఎటువంటిరహస్యమయినను దాఁచక నాతో చెప్పవలసినదానవు, ఇట్టి నీకోరికను నిలోనే దాఁచుకొనియుండనేల, ఇప్పుడు నీకోరికయేమో నాతో చెప్పవలసినది, అట్లు చెప్పనియెడ మీతండ్రిమీఁద ఆన పెట్టుచున్నాను అనఁగా, ఉమతనకప్పుడుకలిగినలజ్జతోఁగూడ చిఱునవ్వును ముఖమునందు తోఁచఁగానని తాత్పర్యము.

వ॥ చిత్రరేఖం గనుఁగొని యిట్లనియెను

౩౯౭.—చ॥ చెలి కలలోన నొక్క సర ♣ సీరుహ నేత్రుఁడు హార రత్నకుం
డల కటకాంగుళీయక ర ♣ ణన్మణి నూపుర భూషణుండు ని
ర్మల కనకాంబరుండు సుకు ♣ మారతనుండు వినీలదేహుఁ డు
జ్జ్వలరుచి నూతనప్రసవ ♣ సాయకుఁ డున్నతవక్షుఁ డెంతయున్.

టీ॥ చెలి — ఓస్నేహితురాలా. కలలోనన్ — స్వప్నమునందు. హార భూషణుండు — హార — ముత్యాలపేరులు రత్నకుండల— రత్నములచెవిపోఁగులు. కటక — చేతికడియములు. అంగుళీయక— ఉంగరములు. రణన్మణినూపుర—మ్రోఁగుచున్నరత్నములయందెలు. భూషణుండు — శుభభూషణములు గలవాఁడు. నిర్మలకనకాంబరుండు—స్వచ్ఛమయిన బంగారువస్త్రముగలవాఁడు. సుకుమారతనుండు—కోమలమైన దేహముగలవాఁడు. వినీలదేహుఁడు—నల్లని దేహముగలవాఁడు. ఉజ్జ్వల సాయకుఁడు—ఉజ్జ్వలరుచి—మిక్కిలి వెలుఁగుచుండునట్టి. నూతన—క్రొత్తయైన. ప్రసవసాయకుఁడు— మన్మథుఁడు ఎంతయున్—మిక్కిలి. ఉన్నత—ఎత్తైన. వక్షుఁడు— ఱొమ్ముగలవాఁడునైన. ఒక్కసరసీరుహనేత్రుఁడు — కమలములవంటికన్నులుగల ఒకపురుషుఁడు.

తా॥ ఓస్నేహితురాలా! నాకలలో ముత్యాలహారములు రత్నముల చెవిపోఁగులు చేతికడియాలు ఉంగరములు కాలియందెలు మొదలగు ఆభరణములను ధరించినవాఁడును, నిర్మలమైనబంగారు వస్త్రము ధరించినవాఁడును, నీలమేఘచ్ఛాయగల కోమలమయిన దేహముగలవాఁడును, క్రొత్తగా తేజరిల్లుచున్న మన్మథుఁడును, ఉన్నతమయిన ఱొమ్ముగలవాఁడునైన ఒక రాజకుమారుఁడు కనఁబడియెనని తాత్పర్యము.

౩౯౮.—చ॥ నను బిగియారఁ గౌఁగిట మ ♣ నంబలరారఁగఁ జేర్చి మోదముం
దనకొఁగ నంచితాధర సు ♣ ధారసమిచ్చి మనోజకేళికిన్
బనుపడఁజేసి మంజు మృదు ♣ భాషలఁ దేలిచి యంతలోననే
చనియెను దుఃఖవార్ధిఁ బెలు ♣ చన్ననుఁ ద్రోచి సరోరుహాననా.

టీ॥ సరోరుహాననా—ఓకమలమువంటి ముఖముగల చిత్రరేఖా. ననున్—నన్ను. బిగియారన్ — మిక్కిలిబిగువుగా. కౌఁగిటన్— భుజమధ్యమందు. మనంబలరారఁగన్—మనసుతనియునట్లు. (చేర్చి) మోదముందనుకఁగన్ — సంతోషముకలుగునట్లు. అంచితాధర సుధారసమున్ — ఒప్పినమయిన అధరామృతరసమును. (ఇచ్చి) మనోజకేళికిన్—మన్మథక్రీడకు. పనుపడఁజేసి—మరిఁగించి. మంజు మృదుభాషలన్—మనోజ్ఞములయిన తిన్ననిమాటలయందు. తేలిచి— తనివినొందించి. అంతలోననే—అంతమాత్రములోనే—అత్యల్పకాలములోనే. దుఃఖవార్ధిన్—దుఃఖసముద్రమునందు. పెలుచన్—క్రూరముగా. ననున్—నన్ను. త్రోచి—పడఁద్రోసి. చనియెన్—పోయెను.

తా॥ ఓచిత్రరేఖా! అట్లు కనఁబడిన ఆపురుషుఁడు నన్నుదగ్గర కౌఁగిలించుకొని మనసు తనియఁజెసి అధరామృతమునిచ్చి సంతోషపెట్టి మన్మథక్రీడకు మరుఁగునట్లుచేసి మృదువైన మంచిమాటలచేత చెవులకు తృప్తిపుట్టించి అంతట నిలువక నన్ను దుఃఖసముద్రమునందు పడఁద్రోసి అతిక్రూరచిత్తునివలె ఎక్కడికో పోయెను అని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౩౯౯.—వ॥ అనుచు నమ్మత్తకాశిని చిత్తంబు చిత్తజాయత్తంబై తత్తరంబున విరహానలం బుత్తలపెట్టఁ గన్నీరు మున్నీరుగా వగచుచు విన్ననైన వదనారవిందంబు వాంచి యూరకున్నఁ జిత్రరేఖ తనమనంబుననయ్యింతి సంతాపంబుచింతించి యిట్లనియె.

టీ॥ అనుచుక౯—అని. అత్యంతకాతరిని — అవరాగోహమైన ఉషా కన్యక. చిత్తంబు—మనస్సు. చిత్తజాయత్తంబై—మన్మథాధీనమై. కత్త అంబునక౯—స్వరచేత. విరహానలంబు—ఎడఁబాటువలని తాపము. ఉత్తల పెట్టఁగ౯—దుఃఖపెట్టఁగా. కన్నీరుమున్నీరుగాక౯—కంటినీళ్లుసముద్రము వలె పొంగిపొంగిరాఁగా. వగచుచుక౯ — దుఃఖపడుచు. విన్ననైనవద నారవిందంబు — చిన్నవోయిన ముఖకమలము. వాంచి—వంచి. ఊర కున్నక౯—ఊరకయుండఁగా. (చిత్రరేఖ) తనమనంబునక౯ — తనమన స్సుతో. అయ్యంతిసంతాపంబు—అచిన్నకాని పరితాపమును. చింతించి— విచారించి. (ఇట్లనియె)

తా॥ అని యిట్లు పలికి ఆయుషాకన్య మన్మథాధీనమయిన చిత్త ముతో పరితాపపడుచు కన్నుల నీళ్లు విడుచుకొని కళ్లిక్లౌ రేదృచు మొగము కిందికివేసికొని ఊరకుండఁగాఁ జూచి దానిచింత తొలఁగు నట్టి ఉపాయము ఆలోచించి చిత్రరేఖ దానితో నట్లు పలికెనని తా.

౪౦౦.—చ॥ సరసిజ నేత్ర, యేటికి వి * చారము నాకుశలత్వ మేర్పడన్
నర సుర యక్ష కింపురుష * నాగ నభశ్చర సిద్ధ సాధ్య కి
న్నర వర ముఖ్యులం బటము * నన్ లిఖియించినఁజూచి నీమనో
హరుఁ గని వీఁడె యిమ్మనిన * నప్పుడ వానిని నీకుఁ దెచ్చెదన్.

టీ॥ సరసిజనేత్ర — కమలములవంటి కన్నులుగల ఓ చెలికత్తెా. ఏటికివిచారము — ఏమిదుఃఖపడుటయేల. నాకుశలత్వము — నాపేర్పు. ఏర్పడన్—విశదమగునట్లు నర...ముఖ్యుల౯—నర—మనుష్యులు. సుర— దేవతలు. యక్ష—యక్షులు కింపురుష—కింపురుషులు. నాగ—సర్పములు. నభశ్చర—గరుడులు సిద్ధ—సిద్ధులు. సాధ్య—సాధ్యులు. కిన్నర—కిన్నరులు. వర—మేలిమిలైన. ముఖ్యుల౯—ప్రధానులగువారిని. పటమునన్— ఒకపటమునందు. లిఖియించినన్ — చిత్రించినను. (చూచి) నీమనో హరుఁ—నీమనస్సును హరించిన రాజకుమారుని. కని—చూచి. వీఁడె— ఈపురుషుఁడే. యిమ్మనిన౯—ఇయ్యవలెనని చెప్పిన పక్షమున. అప్పుడ— తోడనే. వానిని—ఆపురుషుని నీకుఁదెచ్చెదన్—నీకుతెచ్చియిచ్చెదను.

తా॥ ఓ సారసేక్షణా! నీవు ఊరక విచారపడ నక్కఱలేదు నేను నాసామర్థ్యము తెలియఁబడునట్లు మనుష్యులు దేవతలు కిన్నరులు కింపురుషులు నాగులు గరుడులు మొదలుగాఁగల మూఁడులోకముల లోని ముఖ్యపురుషులను పటములతో వ్రాసి తెచ్చి చూపెదను అందు ముందుఁజూచి అందులో ఎవఁడునీకుప్రియుఁడో చెప్పినపక్షమున అప్పుడే వానిని ఎత్తుకొనివచ్చి నీప్రక్కనుంచెదను అని పలికెనని తాత్పర్యము.

——(*) చిత్రరేఖ దేవతలను రాజులను బటంబున లిఖించి ఉషాకన్యకుఁ జూపుట. (*)——

ఉషాకన్య. చిత్రరేఖ.

చిత్రరేఖ.

వ॥ అనియొడంబఱిచి మిలమిలనిమించు తోడంబుసుడించు ధళధళయనుమెఱుంగులు దురంగలించు పటంబు నావటంబు సేసి వజ్రంబుపొదియించి పంచవన్నియలు వేఱు వేఱఁగనక రజతపాత్రంబులనించి కేలం దూలికధరించి యొక్క విజనస్థలంబునకుం జని ముల్లోకంబులం బేరుకలిగిన వయో రూపసంపన్నులైన పురుషముఖ్యులనన్వయ గోత్రనామధేయంబులతోడ వ్రాసి యాయి తంబైన యప్పటంబుఁ దనముందఱికిం దెచ్చి యుంచి యి ప్పటంబునం దగులనివారు లేరు సావధానంబున నాకర్ణింపుమనియిట్లనియె.

టీ॥ (అని) ఒడంబఱిచి—సమాధానముకలుగఁ జెప్పి. మిలమిలని మించుతోడన్ — తట్టముగాఁ గురిసినమించుతో. పురుడించు—సరి పోలునట్టి. ధళధళయనుమెఱుంగులు — తళతళని కాంతులు. దురంగ లించు — అతిశయించునట్టి. పటంబున్ — పటమును. ఆవటంబు సేసి—సిద్ధపఱిచి. వజ్రంబు — వజ్రమనుద్రవ్యమును. పొదియించి— నూఱి. పంచవన్నియలు — అయిదురంగులను. వేఱువేఱ — వేఱు వేఱుగా. కనకరజతపాత్రంబుల౯ — బంగారు వెండి పాత్రముల యందు. నించి—నింపించి. కేల౯—చేతిలో. తూలికధరించి—చిత్ర రువుబ్రాయు కుంచెనుపట్టి. ఒక్కవిజనస్థలంబునకున్—ఒకయేకాంత ప్రదేశమునకు. చని—పోయి. ముల్లోకంబుల౯—స్వర్గమర్త్యపాతా ళములనెడు మూఁడులోకములందును. పేరుకలిగిన—ప్రసిద్ధిగాంచిన. వయోరూపసంపన్నులు — వయస్సుయొక్కయు చక్కఁదనము యొక్కయు కలిమిగలవారు. అయినపురుషముఖ్యుల౯—అయినట్టి పురుషశ్రేష్ఠులను. అన్వయగోత్రనామధేయంబులతోడన్ — కులము గోత్రము పేరు వీనితోఁగూడ. (వ్రాసి) ఆయితంబయినయప్ప టంబున్—సిద్ధమయిన ఆపటమును. తనముందఱికిన్—తనయెదుటికి. (తెచ్చి యుంచి) ఇప్పటంబునన్—ఈపటమునందు. తగులనివారు— చిక్కనివారు. (లేరు) సావధానంబుగన్—ఎచ్చరికతోడ. ఆకర్ణిం పుము—వినుము. (అనియిట్లనియె)

తా॥ అని యీవిధముగా చెప్పి చిత్రరేఖ ఉషను సమాధాన పఱిచి మంచు తళతళలాడునట్లు తళతళలాడెడు పటము వ్రాసి దానిని సిద్ధపఱిచి దానియందు భూలోకమునందును ప్రసిద్ధులైన పురుషులను అందఱను కులగోత్రనామములతోఁగూడ వ్రాసి తెచ్చి ఉషయెదుటఁబెట్టి యుంచుతో వ్రాయఁబడినవారు ఏలోకములోను లేరు కనుక ఎచ్చరికతో వినుమని యిట్లు చెప్ప నారంభించెననితా.

౪౦౨.—సీ॥ కమనీయ సంగీత * కలితకోవిదులు గిం - పురుష గంధర్వ కి * న్నరులు వీరె
సతత యౌవనులు ని * చ్ఛావిహారులు సిద్ధ - సాధ్యచారణ విద్య * చ్చరులు వీరె
ప్రవిమల సౌఖ్య సం * పద్వైభవులు సు - ధాశన మరుద్యక్ష రా * క్షసులు వీరె
నిరుపమ రుచికళా * న్వితకామరూపులై - పొగడొందునట్టి ప * న్నగులు వీరె

తే॥ చూడుమని నేర్పు దీపింపఁ * జూపుటయును । జిత్తమున నిజ మనోరథ * సిద్ధివడయఁ
జాలకుండిన మధ్యమ * క్ష్మాతలాధి । పతులఁ జూపుచు వచ్చె న * ప్పద్మనయన.

టీ॥ కమనీయ . కోవిదులు—కమనీయ—మనోజ్ఞమైన. సంగీత — పాటపాడుటతోడ. కలిత—కూడుకొన్న. కోవిదులు — విద్వాంసులయిన. (కింపురుష గంధర్వ కిన్నరులు) వీరె — ఈయున్నవారే. సతతయౌవనులు — ఎల్లప్పుడు యౌవనముగలవారు. ఇచ్ఛావిహారులు—ఇచ్చవచ్చినట్లు సంచరించువారునైన. సిద్ధసాధ్యచారణవిద్యచ్చరులు—సిద్ధులు సాధ్యులు చారణులు గరుడులనువారు (వీరె) ప్రవిమల... ద్వైభవులు—ప్రవిమల—మిక్కిలినిర్మలమయిన. సౌఖ్య—సుఖముయొక్క. సంపద్వైభవులు—కలిమిమేలిమిగలవారైన. సుధాశనమరుద్యక్షరాక్షసులు — దేవతలు మరుత్తులు యక్షులు రాక్షసులును. (వీరె) నిరుపమ. రూపులై — నిరుపమ — ఈడులేని. రుచికళా—కాంతితోడను కళలతోడను. అన్విత — కూడిన. కామరూపులై—కోరినరూపములుగలవారై. పొగడొందునట్టి—కొనియాడఁబడునట్టి. పన్నగులు — నాగులు. (వీరె చూడుము అని) నేర్పు దీపింపన్—తనసామర్థ్యముప్రకాశింపఁగా. చూపుటయును—కనఁబఱపఁగా. చిత్తమునన్—మనసునందు నిజమనోరథసిద్ధి—తనకోరికయొక్క నెఱవేఱుటను. వడయఁజాలక—పొందలేక. ఉండినన్—ఉండఁగా. మధ్యమక్ష్మాతలాధిపతులన్ — భూలోకమునందలిరాజులను. అప్పద్మనయన—ఆచిత్రరేఖ. (చూపుచువచ్చెను)

తా॥ వీరు ఇంపుగాపాడుటయందు పండితులయిన కిన్నరులును కింపురుషులును గంధర్వులును, వీరు ఎప్పుడును ముసలితనములేక యిచ్చవచ్చినట్టు మెలఁగుచుండునట్టి సిద్ధులు సాధ్యులు చారణులు గరుడులుననువారును, వీరు మిక్కిలిమేలైనసౌఖ్యము కలిమిగాఁగల వారయిన దేవతలు మరుత్తులు యక్షులు రాక్షసులు ననువారును, వీరుమేలైన చక్కఁదనమును తేజస్సునుగల కామరూపములుధరించు సంచరించువారైన నాగులును చూడుము అని స్వర్గపాతాళవాసులగువారినెల్లనుచూపఁగా జూచి అందువల్ల ఆమెకోరిక నెఱవేఱక పోఁగా చిత్రరేఖ అటుపిమ్మట భూలోకపురాజులను జూప నారంభించెనని తాత్పర్యము.

మాళవదేశపురాజు. ద్రవిడదేశపురాజు. మత్స్యదేశపురాజు. నేపాళదేశపురాజు. బంగాళదేశపురాజు.

౪౦౩.—ఉ॥ మాళవ కొంకణ ద్రవిడ * మత్స్య పుళింద కళింగ భోజ నే
పాళ విదేహ పాండ్య కురు * బర్బర సింధు యుగంధరాంధ్ర బం
గాళ కరూశ కేంకణ త్రి * గర్త సుధేష్ణ మరాట లాట పాం
చాల నిషాద ఘూర్జరక * సాళ్వ మహీశులు వీరె కోమలి.

తా॥ ఓచిన్నదానా! మాళవము కొంకణము ద్రవిడము మత్స్యము పుళిందము కళింగము భోజము నేపాళము విదేహము పాండ్యము కురువు బర్బరము సింధువు యుగంధరము ఆంధ్రము బంగాళము కరూశము కేంకణము త్రిగర్త సుధేష్ణము మరాటము లాటము పాంచాలము నిషాదము ఘూర్జరము సాల్వము అను దేశముల నేలునట్టి రాజులు వీరు ఈరాజులను జూడుమని తాత్పర్యము.

౮౦౪.—ఉ॥ సింధుర వైరి విక్రముఁడు ॥ శీతమయూఖమరాళికా పయ
స్సింధు పటీర నిర్మలవిశే ॥ ష యశోవిభవుండు శౌర్య ద
ర్పాంధ రిపుక్షితీశ నిక ॥ రాంధ తమఃపటలార్కుఁ డీజరా
సంధునిఁ జూడు మాగధుని ॥ సద్బృహదశ్వసుతుం గృశోదరీ.

జరాసంధుఁడు.

టీ॥ కృశోదరీ = అణఁగిన కడుపుగలదానా. సింధురవైరివిక్రముఁడు—సింహముయొక్క పరాక్రమమువంటి పరాక్రమముగలవాఁడు. శీతమయూఖ. విభవుండు — శీతమయూఖ—చంద్రునివలెను. మరాళికా—హంసపిల్లలవలెను. పయస్సింధు — పాలసముద్రమువలెను. పటీర—గంధమువలెను. నిర్మల — స్వచ్ఛమైన. విశేష—ఎచ్చైన. యశః—కీర్తియొక్క. విభవుండు — మేలయినకలిమిగలవాఁడు. శౌర్య .అర్కుఁడు—శౌర్య—శూరత్వముచేతనైన. దర్ప—మదముచేత. అంధ—కన్నులు తెలియని రిపుక్షితీశ—శత్రురాజులయొక్క. నికర—సమూహములనెడు. అంధతమః—దట్టమయినచీకటియొక్క. పటల—సమూహమునకు. అర్కుఁడు—సూర్యుఁడైనవాఁడు. (ఐన) మాగధునిన్ — మగధదేశపురాజైన. సద్బృహదశ్వసుతున్ — బృహదశ్వునికి మంచికొడుకైన. ఈజరాసంధునిన్—జరాసంధుఁడనెడి యీరాజును. (చూడుము)

తా॥ ఓయమ్మ! సింహము పరాక్రమమువంటి పరాక్రమముగలవాఁడును, చంద్రుఁడు హంసలు పాలసముద్రము మంచిగంధము వీనివలె స్వచ్ఛమయిన కీర్తిగలవాఁడును, శూరులమనిమదించి కన్నుగానక తిరుగునట్టి శత్రురాజులసమూహములను దట్టమైన చీఁకటిని సూర్యుఁడు అణఁచివేయునట్లు తన తేజస్సుచేత అణఁచివేయువాఁడును, మగధదేశపురాజును బృహదశ్వుఁడు అనుమహారాజునకు కొమారుఁడునైనజరాసంధుఁడు వీఁడువీనినిచూడుమని తాత్పర్యము.

౮౦౫.—మ॥ సకలోర్వీతలనాథ సన్నుతుఁడు శ ॥ శ్వద్భూరి బాహాబలా
ధికుఁ డుగ్రాహవకోవిదుండు త్రిజగ ॥ ద్విఖ్యాతచారిత్రకుం
డకలంకోజ్జ్వల దివ్యభూషుఁడు వి ॥ దర్భాధీశ్వరుండైన భీ
ష్మక భూపాల కుమారుఁ జూడు మితనిన్ ॥ మత్తద్విరేఫాలకా.

రుక్మి.

టీ॥ మత్తద్విరేఫాలకా — మత్తుగొన్న తుమ్మెదలవంటి ముంగురులుగలదానా. సకలోర్వీతల నాథసన్నుతుఁడు—ఎల్లరాజులచేతను కొనియాడఁబడినవాఁడు. శశ్వ .కుఁడు—శశ్వత్—ఊర్జితమయిన. భూరి—అధికమయిన. బాహాబల — భుజబలముచేత. అధికుఁడు—గొప్పవాఁడు. ఉగ్రాహవకోవిదుండు—భయంకరమైన యుద్ధమునందు నేర్పరి. త్రిజగ .కుండు—త్రిజగత్—మూఁడులోకములందును. విఖ్యాత—ప్రసిద్ధమయిన. చారిత్రకుండు—మంచినడవడిగలవాఁడు. అక . షుఁడు—అకలంక—కలంకములేని ఉజ్జ్వల—వెలుఁగుచున్న దివ్య—అప్రాకృతమైన. భూషుఁడు—ఆభరణములుగలవాఁడు. విదర్భాధీశ్వరుండు—విదర్భదేశపురాజు. ఐనభీష్మక భూపాలకుమారున్—అయినట్టి భీష్మకమహారాజు కొడుకైనరుక్మిని. (ఇతనినిచూడుము)

తా॥ ఓయేలినదానా! ఎల్లరాజులచేతను కొనియాడఁబడినవాఁడును, ఊర్జితమును విస్తారమునైన భుజబలముగలవాఁడును, భయంకరమయిన యుద్ధములందు గడిదేఱినవాఁడును, మూఁడు లోకములందు ప్రసిద్ధివహించిన నడవడిగలవాఁడును, మిక్కిలి చక్కగా వెలుఁగుచున్న ఆభరణములు గలవాఁడునైన విదర్భదేశపురాజు అగుభీష్మకునికొడుకు రుక్మియనువాఁడు ఇతఁడు ఇతనినిచూడుము అని తాత్పర్యము.

౮౦౬.—ఉ॥ సంగర రంగ నిర్దళిత ॥ చండ విరోధి వరూధినీక మా
తంగ తురంగ సద్భట ర ॥ థ ప్రకటైక భుజావిజృంభణా
భంగ పరాక్రమ ప్రకట ॥ భవ్యయశో మహనీయమూర్తి కా
ళింగుఁడు వీఁడె చూడు తర ॥ ళీకృత చారు కురంగ లోచనా.

కాళింగుఁడనురాజు.

టీ॥ తరళీ...లోచనా—తరళీకృత—చలించినదిగా చేయఁబడిన. చారు—మనోజ్ఞమైన. కురంగలోచనా—లేడికన్నులవంటి కన్నులుగలదానా. సంగర...మూర్తి—సంగరరంగ—యుద్ధరంగమునందు. నిర్దళిత—నఱుకఁబడిన. చండ—భయంకరులైన. విరోధి—శత్రువులయొక్క. వరూధినీక—సేనానాయకులును. మాతంగ — ఏనుఁగులును. తురంగ—గుఱ్ఱములును. సద్భట—మంచియోధులును. రథ—తేరులునుగలిగిన. ప్రకట—ప్రసిద్ధమును. ఏక—ముఖ్యమునైన. భుజా—భుజములయొక్క. విజృంభణ—ఆటోపముచేత. అభంగ—భంగముకొందని. పరాక్రమ—శత్రువులనాక్రమించుటను. ప్రకట—ప్రసిద్ధపఱుచుచున్న. భవ్య—మేలైన. యశః—కీర్తిచేత. మహనీయ—మహిమగల. మూర్తి—స్వరూపముగలవాఁడు. కాళింగుఁడు—కళింగదేశపురాజు. వీఁడె—వీఁడేకదా వాఁడు. చూడు—చూడుము.

తా॥ కేడికన్నులవలె వెలింగుచున్న కన్నులుగల ఓచిన్నదానా! యుద్ధరంగమునందు చతురంగ బలములతోఁగూడిన శత్రురాజులను సంహరించి పేరుయశస్సువహించిన కళింగదేశపురాజు వీఁడితఁడు ఈతనిఁ జూడుము అని తాత్పర్యము. భగదత్తుఁడు.

౪౦౪.—మ॥ సుగుణాంభోనిధి ఫాలలోచను సమే * తున్నాత్మ మెప్పించి శ
క్తి గరిష్ఠంబగు శూలముం బడసె న * క్షీణ ప్రతాపోన్నతిన్
జగతిన్మిక్కిలి మేటివీరుఁడు రణో * త్సాహుండు భూపాత్రుఁ డీ
భగదత్తుం గనుఁగొంటె పంకజముఖీ * ప్రాగ్జ్యోతిషాధీశ్వరున్.

టీ॥ పంకజముఖీ—కమలమువంటి ముఖముగలదానా. సుగుణాంభోనిధి—మంచిగుణములకు సముద్రుఁడైన వాఁడు — ఎల్లమంచిగుణములుగలవాఁడు. ఫాలలోచనున్ — నొసట కన్నుగలవాఁడైన ఈశుని. ఆత్మన్—మనస్సునందు. మెప్పించి—మెచ్చుకొనునట్లుచేసి. శక్తిగరిష్ఠంబు—బలముచేత మిగులగొప్పది. అగు శూలమున్—అగునట్టిశూలమును. పడసెన్—పొందెను. జగతిన్ — భూమియందు. అక్షీణప్రతాపోన్నతిన్—తఱుఁగని ప్రతాపముయొక్క అధిక్యముచేత. (మిక్కిలి) మేటివీరుఁడు — అధికుఁడైనశూరుఁడు. రణోత్సాహుండు—యుద్ధమునం దుత్సాహముగలవాఁడు. భూపాత్రుఁడు—భూదేవికిమనుమఁడు. ప్రాగ్జ్యోతిషాధీశ్వరున్—ప్రాగ్జ్యోతిషమనుపట్టణమునకధిపతియైన. (ఈభగదత్తుని)కనుఁగొంటె—చూచితివా.

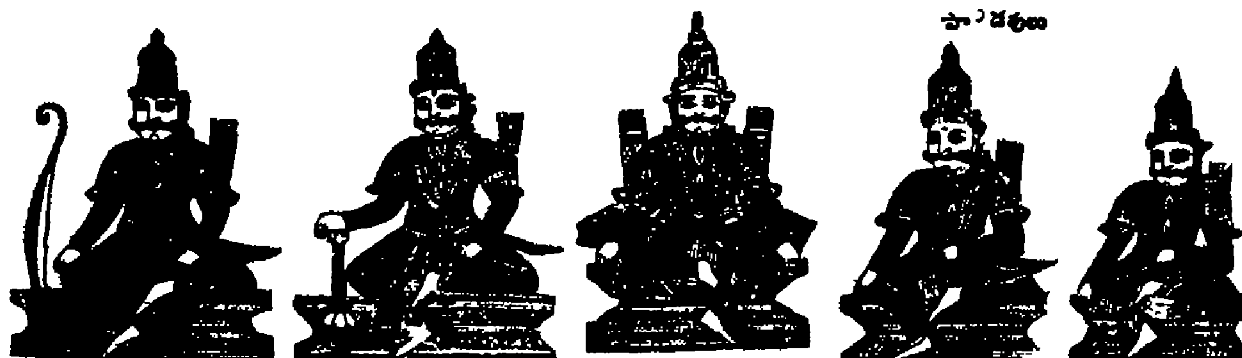
తా॥ కమలమువంటి ముఖముగల ఓచిన్నదానా! ఎల్లమంచిగుణములుగలవాఁడును, శివునిమెప్పించి మిక్కిలి బలవంతమయిన శూలమును సంపాదించుకొన్నవాఁడును, భూమియందలి శూరులలో తఱుఁగని ప్రతాపముచేత గొప్పను వహించినవాఁడును, యుద్ధమునందు ఉత్సాహముగలవాఁడును, భూదేవికిమనుమఁడునునైన ప్రాగ్జ్యోతిషపట్టణము నేలెడుభగదత్తుఁడనఁబడిన యీమహారాజును చూచితివా అని తాత్పర్యము. పౌండ్రకవాసుదేవుఁడు.

౪౦౫.—మ॥ వికచాంభోరుహ పత్రనేత్రుఁడగు గో * విందుండు దాఁ బూను నం
దక చక్రాబ్జ గదాది చిహ్నములచే * తన్ వాసుదేవాఖ్యను
త్సుకుఁడై యెప్పుడు మత్సరించు మదిఁ గృ * ష్ణుండన్న నీ కేటి పౌం
డ్రకుఁ గాశీశసఖుం గనుంగొనుము వే * డ్కం జంద్రబింబాననా.

టీ॥ చంద్రబింబాననా—చంద్రునిబింబమువంటి ముఖముగలదానా. వికచాంభోరుహపత్రనేత్రుఁడు — వికసించిన తామరరేకులఁబోలిన కన్నులుగలవాఁడు. అగుగోవిందుండు—అగునట్టిశ్రీకృష్ణమూర్తి. తాన్ — తాను. పూను—ధరించునట్టి. నందక.. చేతన్—నందకఖడ్గము. చక్ర—చక్రము అబ్జ—శంఖము. గదా—గద. ఆది — మొదలుగాఁగల. చిహ్నములచేతన్ — గుఱుతులచేత. ఉత్సుకుఁడై — కుతూహలముగలవాఁడై. ఈ మేటి—శ్రేష్ఠుఁడు. వాసుదేవాఖ్యన్—వాసుదేవుఁడు అనుపేరితో. ఎప్పుడున్—ఎల్లప్పుడును. మదిన్—మనస్సునందు. కృష్ణుండన్నన్—కృష్ణుఁడుఅనినపక్షమున. మత్సరించున్—కోపించును. పౌండ్రకున్— ఇట్టిపౌండ్రకదేశపురాజును. కాశీశసఖున్—కాశీరాజునకుచెలికానిని. వేడ్కన్—సంతోషముతో. కనుంగొనుము—చూడుము.

తా॥ ఓచంద్రముఖీ! విరిసిన తామరపూవునందలి రేకులవలె విశాలములయిన కన్నులుగలవాఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి ధరించునట్టి శంఖ చక్ర గదా ఖడ్గములు మొదలగు సాధనములనుధరించి వాసుదేవుఁడను పేరుపెట్టుకొని కృష్ణుఁడు వాసుదేవుఁడు అనుమాట విన్నమాత్రమున అదిరిపడుచు ఉండునట్టి కాశీరాజునకు చెలికాఁడైనపౌండ్రకవాసుదేవుఁడువీఁడువీనినివేడుకగాచూడుము అనితా.

మ॥ ద్విజకన్యాశయసూనృతవ్రతముఖ్యుద్వృత్తిర్భాగర్వము స్విజయాటోపముఁజాపవైశ్రుతియుద్ధిష్టివిహ్వాత్రిసక్తిరస్తుర్
రజనీనాథకులప్రదీపకులఁ దా * జంజూడుపద్మాక్షి ధర్మజభీమార్జుననాద్రినందనులసం * గ్రామైకపారీణులన్.

టీ॥ పద్మాక్షీ—కమలములవంటికన్నులుగలదానా. ద్విజశుశ్రూషయుఁ—బ్రాహ్మణసేవయు. సూనృతవ్రతముఁ — నిజము పలుకవలెనను నియమమును. సత్ప్రవృత్తిఁ — మంచిప్రవర్తనముచేత. భుజాగర్వముఁ—భుజబలమునుజూపుటయు. విజయాటోపముఁ—గెలుపునందు వేగిరపాటును. చాపనైపుణియుఁ—విలువిద్యయందు నేర్పును. ధీవిస్ఫూర్తిసత్కీర్తులును — బుద్ధివికాసమును మంచికీర్తియును (గల) ఉరజనీనాథకులప్రదీపకులఁ — చంద్రవంశమును వెలుఁగఁజేయువారైన యీరాజులను. సంగ్రామైకపారీణులఁ — యుద్ధమునందు ముఖ్యముగానేర్పుగలవారిని. ధర్మజభీమార్జునమాద్రినందనులఁ — ధర్మరాజు భీముఁడు అర్జునుఁడు నకులుఁడు సహదేవుఁడు అనువారిని. పాఱంజూడుము—చక్కఁగాఁజూడుము.

తా॥ ఓపద్మముఖీ! బ్రాహ్మణసేవయు,నిజముచెప్పునియమమును, క్రమము తప్పక పరాక్రమించుటయు, జయమును పొందుటయందు వేగిరపాటును, విలువిద్యయందలి నేర్పును, బుద్ధివికాసమును మంచి కీర్తియుగలిగి చంద్రవంశమును ప్రకాశింపఁజేయువారై యుద్ధమునందు సమగ్రమయిన ప్రయత్నముగలవారయిన ధర్మరాజునుభీముని అర్జునునినకులునిసహదేవుని విశదముగాఁజూడుమనితాత్పర్యము.

తమ్ములు దుర్యోధనుఁడు.

౪౧౦.—మ॥ బలిమిఁ సర్వనృపాలురన్నదిమి క * ప్పంబుల్దగంగొంచు ను
జ్జ్వల తేజోవిభవాతిరేకమున భా * స్వత్కీర్తి శోభిల్లఁగాఁ
బొలుపొందం దను రాజరాజన మహా * భూరి ప్రతాపంబులం
గల దుర్యోధనుఁజూడు సోదరయుతుం * గంజాత పత్రేక్షణా.

టీ॥ కంజాతపత్రేక్షణా—తామరరేకులవంటికన్నులుగలదానా. బలిమిఁ—బలముచేత. సర్వనృపాలురఁ—ఎల్లరాజులను. అదిమి—అణఁచి. కప్పంబులు—పన్నులను. తగఁ—ఒప్పునట్లు. కొంచుఁ—తీసికొనుచు. ఉజ్జ్వల అతిరేకమునఁ—ఉజ్జ్వల—వెలుఁగుచున్న. తేజోవిభవ — తేజస్సంపదయొక్క. అతిరేకమునఁ — అతిశయము చేత. భాస్వత్కీర్తి—ప్రకాశించుచున్నకీర్తి. శోభిల్లఁగాఁ—అందగింపఁగా. పొలుపొందఁ—బాగొప్పఁగా. తనుఁ—తన్ను. (రాజరాజు) అనఁ—అనునట్లు. మహాభూరిప్రతాపంబులఁ — మిక్కిలియొప్పైనప్రతాపములను. కల — కలిగిన. (దుర్యోధనుని) సోదరయుతుఁ—తోడఁబుట్టినవారితోఁ గూడినవానిని. (చూడుము)

తా॥ తామరరేకులవంటికన్నులుగల ఓచిన్నదానా! తనబలము చేత ఎల్లరాజులను లోఁబఱుచుకొని కప్పములు పుచ్చుకొనుచు మిక్కిలి వెలుఁగునట్టితేజస్సుతో తనకీర్తి మిక్కిలిప్రకాశించియొప్పుచుండఁగా తన్ను అందఱు రాజరాజు అని సేవించునట్లు మిక్కిలి అధికమయిన పరాక్రమముచేత ఒప్పునట్టి దుర్యోధనుని వానితమ్ములను జూడుము అని తాత్పర్యము.

౪౧౧.—వ॥ అని యిబ్బంగి సకల దేశాధీశులగు రాజవరులనెల్లం జూపుచు యదువంశ
సంభవులైన శూరసేన వసుదేవ యుద్ధవాదులం జూపి మఱియును.

టీ॥ (అని) ఇబ్బంగిన్—ఈరీతిగా. సకలదేశాధీశులు—ఎల్లదేశములు అధిపతులు. అగురాజవరులనెల్లన్—అగునట్టిరాజులను అందఱను. చూపుచున్—కనఁబఱుచుచు. యదువంశసంభవులయిన—యదువువంశమునందుఁ బుట్టినవారైన. (శూరసేన వసుదేవ ఉద్ధవ) ఆదులన్ — మొదలగువారిని. (చూపి) మఱియును — చెప్పుటను.

తా॥ అని యీరీతిగా ఎల్లదేశముల రాజులైన రాజులనందఱను జూపుచు యాదవవంశమునందుఁబుట్టిన శూరసేనుఁడు వసుదేవుఁడు ఉద్ధవుఁడు మొదలగువారిని జూపి అటుచెప్పుటవని తా.

౪౧౨.—ఉ॥ శారద నీరదాబ్జ ఘన ✱ సార సుధాకర కాశ చంద్రికా
సారపటీర వర్ణు యదు ✱ సత్తము నుత్తమనాయకుం బ్రమ
త్తారి నృపాలకానన హు ✱ తాశనమూర్తిఁ బ్రలంబదైత్యసం
హారుని గామపాలుని హ ✱ లాయుధుఁ జూడుము దైత్యనందనా.

టీ॥ దైత్యనందనా — రాక్షసరాజైన బాణాసురునికూఁతురా. శారద .వర్ణున్—శారద—శరత్కాలమునందలి. నీరద—మేఘముయొక్కయు. అబ్జ—శంఖముయొక్కయు. ఘనసార—కర్పూరముయొక్కయు. సుధాకర—చంద్రునియొక్కయు. కాశ—తెల్లపుర్వులయొక్కయు. చంద్రికా—వెన్నెలయొక్కయు. సారపటీర—మంచిగంధముయొక్కయు. వర్ణున్—దేహపువన్నెగలవాఁడును. యదుసత్తమున్—యాదవవంశశ్రేష్ఠుఁడును. ఉత్తమనాయకున్—ధీరోదాత్తాదినాయకులలోను త్తముఁడును. ప్రమత్త...మూర్తి—ప్రమత్త — మదముచేత ఒళ్లెఱుఁగనియని. అరి—శత్రువులైన. నృపాల—రాజులనెడు. కానన—అడవికి. హుతాశనమూర్తిన్—అగ్నిస్వరూపుఁడును. ప్రలంబదైత్యసంహారునిన్—ప్రలంబుఁడనురాక్షసునిచంపినవాఁడును. హలాయుధున్—నాఁగేలు ఆయుధముగాఁ గల. కామపాలున్—బలరాముని. (చూడుము)

తా॥ఓ బాణాసురునికూఁతురా శరత్కాల మేఘమువలెను, శంఖమువలెను, కర్పూరమువలెను, చంద్రునివలెను, తెల్లపుర్వులవలెను, వెన్నెలవలెను, మంచిగంధమువలెను, తెల్లగానుండువాఁడును, యాదవవంశశ్రేష్ఠుఁడును, ఉత్తముఁడైననాయకుఁడును, మదముచేత దేహముతెలియని రాజులనెడు అడవిని కాల్చుటకు అగ్నిరూపైనవాఁడును, ప్రలంబాసురుని చంపినవాఁడును, నాఁగేలు ఆయుధముగాఁ గలవాఁడునైన బలరాముని చూడుమని తాత్పర్యము.

౪౧౩.—సీ॥ కమనీయ శుభగాత్రుఁ ✱ గంజాతదళనేత్రు - వసుధాకళత్రుఁ బా ✱ వనచరిత్రు
సత్యసంకల్పు ని ✱ శాచరోగ్ర వికల్పు - నతపన్నగాకల్పు ✱ నాగతల్పుఁ
గౌస్తుభమణి భూషు ✱ గంభీరమృదుభాషు - శ్రితజనపోషు నం ✱ చితవిశేషు
నీలనీరదకాయు ✱ నిర్జితదైతేయు - ధృతపీతకౌశేయు ✱ నతవిధేయు

తే॥ నఘమహాగదవైద్యు వే ✱ దాంతవేద్యు। దివ్యమునిసన్నుతామోదుఁ ✱ దీర్ఘపాదు
జిష్ణుఁ వరసద్గుణాలంక ✱ రిష్ణుఁ గృష్ణుఁ। జూడు దైతేయకులబాల ✱ సుభగలీల.

టీ॥ దైతేయకులబాల — రాక్షసకులమునఁ బుట్టిన ఓచిన్నదానా. కమనీయశుభగాత్రున్—మనోజ్ఞమును సుందరమునైన దేహముగలవాఁడును కంజాతదళనేత్రున్—తామరఱేకులవంటి కన్నులుగలవాఁడును. వసుధాకళత్రున్—భూమిభార్యగాఁగలవాఁడును. పావనచరిత్రున్ — పరిశుద్ధమయిన నడవడిగలవాఁడును. సత్యసంకల్పున్—నిజము తలంపునందుగలవాఁడును. నిశాచరోగ్రవికల్పున్ — రాక్షసులకు భయంకరమయిన ప్రకటనమును (నాశమును) చేయువాఁడును. నతపన్నగాకల్పున్—నమస్కరించినశేషుఁడు గలవాఁడును. నాగతల్పున్—శేషశయ్యగలవాఁడును. కౌస్తుభమణిభూషున్ — కౌస్తుభమనెడు రత్నము అలంకారముగాఁగలవాఁడును. గంభీరమృదుభాషున్ — గంభీరములును మృదువులునైన మాటలు గలవాఁడును. శ్రితజనపోషున్—ఆశ్రయించినవారిని కాపాడువాఁడును. అంచితవిశేషున్—ఒప్పినయుత్కర్షముగలవాఁడును. నీలనీరదకాయున్—నల్లనిమేఘమువంటి దేహముగలవాఁడును. నిర్జితదైతేయున్ — జయింపఁబడినరాక్షసులుగలవాఁడును. ధృతపీతకౌశేయున్—ధరించబడిన పట్టుపుట్టముగలవాఁడును. నతవిధేయున్—మ్రొక్కినవారికి లోఁగినవాఁడును. అఘమహాగదవైద్యున్—పాపములనెడు గొప్పవ్యాధులకు వైద్యుఁడును—ఎల్లపాపములను తొలఁగించువాఁడును. వేదాంతవేద్యున్ — ఉపనిషత్తులచేత తెలియఁదగినవాఁడును. దివ్యమునిసన్నుతామోదున్ — దేవమునులైన సనకాదుల మేలయినస్తోత్రముచేత సంతోషించువాఁడును. దీర్ఘపాదున్ — నిగిడినట్టి పాదములు గలవాఁడును. జిష్ణున్ — జయశీలుఁడును. వరసద్గుణాలంకరిష్ణున్—శ్రేష్ఠములయిన మంచిగుణములచేత అలంకరింపఁబడుస్వభావముగలవాఁడునైన. కృష్ణున్—శ్రీకృష్ణమూర్తిని. సుభగలీలన్—సొంపుగనొప్పునటుల. చూడుము—చూడుము.

తా॥ ఓ తన్వంగి! యాగతఁబడుచున్న మనోజ్ఞమును సుందరమునైన దేహముగలవాఁడును, తామరతేకులవంటి కన్నులుగలవాఁడును, భూమికి భర్తయును, నిర్మలమయిన నడవడిగలవాఁడును, గుణములను సంకల్పించువాఁడును, దాతలలో కీర్తిచేయువాఁడును, కృపచేత బ్రోవఁదగినవాఁడును, శేముషీశౌర్యగాంభీర్యములు గలవాఁడును శాస్త్రార్థములఁ దెలిసినవాఁడును, కంఠీరవముగాను మృదువుగాను మాటలాడువాఁడును, తన్ను ఆశ్రయించినవారిని పోషించువాఁడును, ఒప్పిదమయిన చేతులుగలవాఁడును, నల్లనిమబ్బువన్నెగల దేహముగలవాఁడును, పీతాంబరము ధరించినవాఁడును, పచ్చపట్టువస్త్రము ధరించినవాఁడును, తన్ను సేవించువారికి తోఁడైయుండువాఁడును, పాపములఁబోఁగొట్టునట్టి ప్రభావముగలవాఁడును, సర్వాభరణములచేత ప్రకాశించువాఁడును, సుందరుఁడైన దేవమనుజులు కొనియాడుటచేత సంతోషించువాఁడును, గంగపుట్టినట్టి పాదములుగలవాఁడును, అరవిందములవంటి స్వభావముగలవాఁడును, మంచి సద్గుణములచేత అలంకరింపఁబడిన స్వభావముగలవాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని కోరుకొనుటకై నాకుఁ బ్రాప్తమైనదని తాత్పర్యము.

౪౧౪.—చ॥ స్ఫురదళి శింజినీరవ వి ◆ భూషిత పుష్ప[ధ]నుర్విముక్త భా
స్వర నవచూతకోరక ని ◆ శాతశిలీముఖ పాత భీత సం
కరుహభవాది చేతనని ◆ కాయ మనోజనిజాంశు రుక్మిణీ
వరసుతు రాజకీర పరి ◆ వారుని మారునిఁ జూడు కోమలీ.

టీ॥ కోమలీ—ఓ చిన్నదానా. స్ఫురదళి...నికాయున్—స్ఫురత్—చలించుచున్న. అళి—తుమ్మెదలనెడు. శింజినీ—అల్లెత్రాటియొక్క. రవ—ధ్వనిచేత. విభూషిత—అలంకరింపఁబడిన. పుష్పధనుః—పూవింటినుండి. విముక్త—విడువఁబడిన. భాస్వర—ప్రకాశించునట్టి. నవ—క్రొత్తదైన. చూతకోరక — మామిడిచిగురు మొగ్గయనెడు నిశాత—వాఁడియైన. శిలీముఖ—ములికిగలబాణముయొక్క. పాత — పడుటవలన. భీత—భయపడిన. పంకరుహభవ — బ్రహ్మ. ఆది—మొదలుగాఁగల. చేతన—ప్రాణులయొక్క. నికాయున్—సమూహములుగలవాఁడును. మనోజనిజాంశున్—మన్మథుని స్వకీయమయిన అంశముగలవాఁడును. రుక్మిణీవరసుతున్—రుక్మిణీదేవియొక్క సత్పుత్రుని. రాజకీరపరివారునిన్ — శ్రేష్ఠములయిన చిలుకల పరివారము గలవాఁడునైన. మారునిన్—ప్రద్యుమ్నుని. (చూడుము)

తా॥ చలించుచున్న తుమ్మెదలనెడి అల్లెత్రాటి చప్పుడుచేత అలంకరింపఁబడిన పూవింటివలననుండి విడువఁబడిన మామిడి చిగురు మొగ్గ యనెడు ములికిగలబాణముయొక్క పాటుచేత భయింపఁజేయఁబడుచున్న బ్రహ్మ మొదలుగాఁగల ప్రాణులు గలవాఁడును, మన్మథుని అంశమునందు శ్రీరుక్మిణీదేవి కొడుకైన కీర్తిగలవాఁడును, రాచచిలుకలే పరివారముగాఁ జేసికొనియుండువాఁడునైన ప్రద్యుమ్నుఁడు వీఁడు వీనిని జూడుమని చెలితో చిత్రరేఖ పలికెనని తాత్పర్యము. వ॥ ఇవ్విధంబునం జూపిన. అనిరుద్ధుఁడు.

౪౧౫.—మ॥ వనితారత్నము కృష్ణనందనుని భా ◆ వప్రౌఢిఁ దాఁ జూచి గ్ర
ద్దనఁ దన్నర్థి వరించి చన్నసుగుణో ◆ త్తంసంబుగా నాత్మలో
ననుమానించి యనంతరంబ యనిరు ◆ ద్ధాఖ్యున్ సరోజాక్షు నూ
తన చేతోభవమూర్తిఁ జూచి మది సం ◆ తాపించుచు న్నిట్లనున్.

టీ॥ వనితారత్నము—స్త్రీలలో శ్రేష్ఠురాలయిన యుష. కృష్ణనందనుని భావప్రౌఢిన్ — పటుమునందు వ్రాయఁబడిన ప్రద్యుమ్ననిరూపముయొక్క చెలువుని. తాన్ — తాను. (చూచి) గ్రద్దనన్—తటాలున. (తన్ను) అర్థిన్—ప్రీతితో. వరించి — కోరికలసి. చన్నసుగుణోత్తంసంబుగాన్ — పోయినట్టి సద్గుణశిఖామణియని. ఆత్మలోన్—మనసులో. అనుమానించి—సందేహించి. అనంతరంబ—వెంటనే. సరోజాక్షున్ — తామరలవంటి కన్నులుగలవాఁడును. నూతనచేతోభవమూర్తిన్ — క్రొత్తదైన మన్మథుని ఆకారమువంటి ఆకారముగలవాఁడును. అనిరుద్ధాఖ్యున్ — అనిరుద్ధుఁడను పేరుగలవాఁడునైన ప్రద్యుమ్ననికొడుకును. (చూచి) మదిన్ — మనసులో. సంతాపించుచున్ — సంతాపమును పొందుచు. ఇట్లనున్ — ఈవిధముగా పలికెను.

తా॥ స్త్రీశిరోమణియైన యుష ప్రద్యుమ్ననిరూపమును జూచి ముందు తన్నుఁగోరి కూడిపోయిన పురుషశ్రేష్ఠుఁడేయని భ్రమించి వెంటనే అతనివెంబడి కొంతవరకున్న తుఁడేమోయనునట్లు కానఁబడుచున్న తామరలవంటి కన్నులుగల అనిరుద్ధునిఁ జూచి మనస్సులో తాపము నొందుచును ఇట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

ఉ॥ ఇంతియుఁదీయమానధన ◆ మెల్ల హరించినత్రుచ్చునిమ్మెయిం । బంతమెలర్పవ్రాసిపటు ◆ భాగనిరూపితుఁజేసినట్టిన యుంతటిపుణ్యమూర్తిఁగానఁ జాలుదుఁగ నేర్తునె నీచరిత్రము ... [illegible]

టీ॥ ఇంతి — ఓచెలీ. మహీయమానధనహారిణ్ — గొప్పదైనమాన మనెడు ధనమునంతయు. హరించినట్టి — దొంగిలించుకొనిపోయినదొంగను. ఇప్పుడు — ఈవిధముగా. సంతసము — ప్రీతిచే. ఎల్లప్పుడు — నిరంతరముగా. (చూపి) పటుభాగనిరూపితుఁడు — చిత్రరు పటమునందుంచఁబడువానిఁగా. చేసినట్టినీయంతటిపుణ్యమూర్తి — చేసినటువంటినీయంతపుణ్యస్వరూపురాలిని. కానియాడఁగ నేర్తునా— నేను పొగడఁగలనా. నీచరిత్రములు — నీనడవళ్లు. వింత వింతకే. వింత కాకే — వింతలే. ఈమహితపీవరబలంబులు — ఈమహిమలుపొందిన నీరునిరోక్క. కులమును. బలంబు — బలమును. (చెప్పుమా)

తా॥ ఓచెలీ! నామానమనెడు ధనమును దొంగిలించినదొంగను ఈచిత్రపటమునందు చూపి నాకుఁ గనఁబఱిచితివి, నీయంతటి పుణ్యాత్మురాలిని నేను పొగడఁజాలుదునా, నీనడవళ్లు మిక్కిలి చిత్రములుగానున్నవి, ఇఁక ఈమహావీరుని కులగోత్రములను కలిమి బలము లను నాకు విశదముగా తెలియఁజేయుమని తాత్పర్యము.

౪౧౭.—చ॥ అనవుడు చిత్రరేఖ జల * జాక్షికి నిట్లను నీకుమారకుం
డనఘుఁడు యాదవాన్వయ సు * ధాంబుధి పూర్ణసుధాకరుండు నాఁ
దనరిన కృష్ణపౌత్రకుఁ డు * దారచరిత్రుఁడు భూరిసింహ సం
హననుఁ డరాతిసైన్య తిమి * రార్కుఁడు పేరనిరుద్ధుఁ డంగనా.

టీ॥ అనవుడుణ్ — ఇట్లు అనఁగా. (చిత్రరేఖ) జలజాక్షికిన్ — ఉషాకన్యతో. ఇట్లనున్ — ఇట్లుపలికెను. అంగనా — ఓచిన్నదానా. ఈకుమారకుండు — ఈచిన్నవాఁడు. అనఘుఁడు — పాపములేని వాఁడు. యాదవా సుధాకరుండు — యాదవ — యదువంశస్థుల యొక్క. అన్వయ — వంశమనెడు. సుధాంబుధి — పాలసముద్రమునకు. పూర్ణసుధాకరుండు — నిండుచంద్రుఁడు. నాన్ — అనఁగా. తనరిన — ప్రసిద్ధికెక్కిన. కృష్ణపౌత్రకుఁడు — శ్రీకృష్ణమూర్తిమనమఁడు. ఉదార చరిత్రుఁడు — సరళమయిన నడవడిగలవాఁడు. భూరిసింహసంహననుఁడు — మిక్కిలి శ్రేష్ఠమయిన శరీరముగలవాఁడు — అంద గాఁడు. అరాతి . . అర్కుఁడు — అరాతి — శత్రువులయొక్క. సైన్య — దండుఅనెడు. తిమిర — చీఁకటికి. అర్కుఁడు — సూర్యుఁడు. పేరు — వీనిపేరు. (అనిరుద్ధుఁడు)

తా॥ అనియిట్లు ఉష అడుగఁగా చిత్రరేఖ ఓఅమ్మీ! ఈచిన్న వాఁడు పాపములు లేనివాఁడును, యదువంశమనెడు పాలసముద్ర మునకు పూర్ణచంద్రుఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తిమనుమఁడు, మిక్కిలి గంభీరమయిన నడవడిగలవాఁడు, చాల అందగాఁడు, శత్రువుల దండు అనెడు చీఁకటికి సూర్యుఁడైనవాఁడు, వీనిపేరు అనిరుద్ధుఁడు అని తాత్పర్యము.

౪౧౮.—వ॥ అనిచెప్పి యేనతిత్వరితగతింజని యిక్కుమారరత్నంబుఁ దోడ్కొనివత్తు
నంతకు సంతాపింపకుండుమని యాక్షణంబ వియద్గమనంబునఁజనిచనిముందట.

టీ॥ (అనిచెప్పి) ఏను — నేను. అతిత్వరితగతిన్ — మిక్కిలివడిగల నడకతో. చని — పోయి. ఇక్కుమారరత్నంబున్ — ఈకుమార శ్రేష్ఠుని. (తోడ్కొనివత్తును) అంతకున్ — అంతపర్యంతము. సంతాపింపకుండుము — పరితాపము పొందకయుండుము. (అని) ఆక్షణంబ — అప్పుడే. వియద్గమనంబునన్ — ఆకాశమునసడచుటచేత. చనిచని — చాలదూరముపోయి. ముందటన్ — ఎదుటిభాగమందు.

తా॥ అని ఉషతో చెప్పి అమ్మా నేను మిక్కిలి వడిగాపోయి ఈచిన్నవానిని పిలుచుకొని రాఁగలను నేను వచ్చునంతదాఁక కొంచెము శ్రోకపడకయుండుము అని అప్పుడే ఆకాశమార్గమున బహుదూరముపోయి యెదుట అని తాత్పర్యము.

(*) చిత్రరేఖ యనిరుద్ధునిఁ దెచ్చి యుషాకన్యకకు నొప్పగించుట. (*)

చిత్రరేఖ. అనిరుద్ధుడు.

క॥ సరసిజముఖికనుఁగొనెశుభ । భరితవిలోకన విధూత * భవ వేదనమున్
వరసాధనమును సుకృత । స్ఫురణాపాదనముఁ గృష్ణ * పుటభేదనమున్.

టీ॥ శుభ.. వేదనమున్ — శుభ — మేలుచేత. భరిత — నిండుకొన్న. విలోకన — చూపుచేత. విధూత — దూరముగాతొలఁగింపఁబడిన. భవ — పుట్టుకలవలని. వేదనమున్ — దుఃఖములుగలదానిని. వరసాధనమున్ — శ్రేష్ఠమైనముక్తిసాధనములు గలదానిని. సుకృతస్ఫురణాపాదనమున్ — సుకృత — పుణ్యములయొక్క. స్ఫురణ — ప్రకాశమును. ఆపాదనమున్ — కలిగించుదానిని. కృష్ణపుటభేదనమున్ — శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క పట్టణమయిన ద్వారకను. సరసిజముఖి — తామరపూవువంటికన్నులు గలదైనచిత్రరేఖ. కనుఁగొనెన్ — చూచెను.

తా॥ శుభములతో నిండుకొన్న చూపుచేత జన్మదుఃఖములను దూరముగాఁ దొలఁగిపోవునట్లు చేయునదియు, మేలైన ముక్తిసాధనములు గలిగినదియు, పుణ్యమును ప్రకాశింపఁజేయునదియునైన శ్రీకృష్ణమూర్తిదైన ద్వారకాపట్టణమును చూచె అని తాత్పర్యము.

వ॥ కని ఛాయంజని తదీయ సువమూవిశేషంబునకుం బరితోషంబు నొందుచుం గామినీచరణ రణిత మణినూపుర ఝుణఝుణ ధ్వనిత మణిగోపురంబును, విభవవిజిత గోపురంబును, నగుద్వారకానగరంబు నిశాసమయంబునం బ్రచ్ఛన్న వేషంబునం జొచ్చి కనకకుంభకలిత సౌధాగ్రంబున మణిదీపనిచయంబు ప్రకాశింపఁ జంద్రకాంత శిలాభవనంబున సుధాధామ రుచిర రుచి నిచయంబు నపహసించు హంసతూలికా తల్పంబున నిజాంగనా రతిశ్రమంబున నిద్రాసక్తుండై యున్న యనిరుద్ధుం జేరి తన యోగ విద్యామహత్వంబున నతని నెత్తుకొని మనోవేగంబున శోణపురంబునకుం జని బాణాసుర నందనయగు నుషాసుందరీ తల్పంబునందిడి యిట్లనియె.

టీ॥ (కని) ఛాయంజని—చేరఁబోయి. తదీయసువమూవిశేషంబునకుఁ—దానిదైన శోభాతిశయమునకు. పరితోషంబునొందుచుఁ—సంతోషమునుపొందుచు. కామినీ.. గోపురంబును—కామినీ—స్త్రీలయొక్క. చరణ—పాదములయందు. రణిత—మొరయుచున్న. మణినూపుర—రత్నాలయందెలచేత. ఝుణఝుణధ్వనిత—ఝుణఝుణయని ధ్వనింపఁజేయుచున్న. మణిగోపురంబును — రత్నాలగోపురములు గలదియు. విభవవిజితగోపురంబును—వైభవముచేతజయింపఁబడిన స్వర్గపట్టణముగలదియు. అగుద్వారకానగరంబు—అగునట్టిద్వారకాపట్టణమును. నిశాసమయంబునన్ — రాత్రివేళ. ప్రచ్ఛన్నవేషంబునన్ — ఇతరులకు తెలియరాని వేషముతో. చొచ్చి—ప్రవేశించి. కనకకుంభకలితసౌధాగ్రంబునన్ — బంగారుకుండలతోఁ గూడిన మేడమీఁద. మణిదీపనిచయంబు — రత్నప్రదీపములసముదాయము. ప్రకాశింపన్ — వెలుఁగఁగా. చంద్రకాంతశిలాభవనంబునన్ — చంద్రకాంతపుఱాళ్లచేతఁ గట్టఁబడిన యింటియందు. సుధాధామ . నిచయంబున్—సుధాధామ—చంద్రునియొక్క. రుచిర—వెలుఁగుచున్న. రుచి — కాంతులయొక్క. నిచయంబున్—సమూహమును. అపహసించుహంసతూలికాతల్పంబునన్ — పరిహాసము చేయునట్టి హంసతెక్కలపానుపునందు. నిజాంగనారతిశ్రమంబునన్—తనభార్యతోడిక్రీడవలనిబడలికచేత. నిద్రాసక్తుండై—నిద్రించినవాఁడై. (ఉన్న అనిరుద్ధుంజేరి) తనయోగవిద్యామహత్వంబునన్ — తనదైన యోగవిద్యయొక్క మహిమచేత. అతనిన్ — ఆయనిరుద్ధుని. (ఎత్తుకొని మనోవేగంబునన్—మనసుయొక్క వేగమువంటి వేగముతో. శోణపురంబునకున్ — శోణపట్టణమునకు. (చని) బాణాసురనందన — బాణాసురునికూఁతురు. అగునుషాసుందరీతల్పంబునన్ — అగునట్టి ఉషాకన్యకయొక్క పానుపునందు. ఇడి—ఉంచి. (ఇట్లనియెను)

తా॥ అట్లు ద్వారకాపట్టణమునుజూచి దానిదైన మేలైనశోభావిశేషమునకు మెచ్చుకొనుచు స్త్రీలయొక్క పాదములయందలి ఝుణఝుణయను రత్నాలయందెల మ్రోఁతలచేత మాఱుమ్రోయుచున్న గోపురములుగలదియు, వైభవాతిశయముచేత స్వర్గపట్టణమును మించినదియునైన ఆపట్టణమునందు రాత్రికాలమునందు ఎవరికిని తెలియఁబడని వేషముతో ప్రవేశించి బంగారుకుంభకలశములుండు మేడమీఁద రత్నప్రదీపములు వెలుఁగుచుండఁగా చంద్రకాంతమణులచేత నిర్మింపఁబడిన యింటియందు మిక్కిలిప్రకాశించుచున్న పండువెన్నెలనుమించి వెలుఁగుచున్న తెల్లని హంసతెక్కల మెత్తని పానుపునందు పండుకొని తనభార్యతో క్రీడించుటవలని బడలికచేత నిద్రపోవుచున్న అనిరుద్ధుని తనదైన యోగవిద్యామహిమచేత మేలుకొనకుండ ఎత్తుకొని మనసుయొక్క వేగమువంటి వేగముతో శోణపట్టణమునకు పోయి బాణాసురునికూఁతురైన ఉషాకన్యక పానుపునందు పండఁబెట్టి ఆయువతో ఇట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౭౨౧.—క॥ వనజాక్షీ చూడు నీవిభు । ననిమిష నగధీరు శూరు ✱ నభినవమారున్
వనధి గభీరు నుదారుని । ననిరుద్ధ కుమారు విదళి ✱ తాహిత వీరున్.

టీ॥ వనజాక్షీ — కమలములవంటి కన్నులుగల ఓచిన్నదానా. అనిమిషనగధీరున్—మేరుపర్వతమువలె చలింపని ధైర్యముగలవాఁడును. శూరున్ — శూరత్వముగలవాఁడును. అభినవమారున్ — క్రొత్తమన్మథుఁడును — మునుపటి మన్మథుని మరపించుటకై పుట్టిన క్రొత్తమన్మథుఁడో యనఁదగినవాఁడనుట. వనధిగభీరున్ — సముద్రమువలె గాంభీర్యముగలవాఁడును. ఉదారున్ — సరళమయిన వాఁడును. విదళితాహితవీరున్ — నఱకఁబడిన శత్రువీరులుగలవాఁడునైన. (అనిరుద్ధకుమారుని) నీవిభున్—నీపెనిమిటిని (చూడుము)

తా॥ ఓ అమ్మి, మేరుపర్వతమువలె చలింపని ధైర్యముగలవాఁడును, మన్మథుని మఱపించు సౌందర్యము గలవాఁడును, అతిశూరత్వముగలవాఁడును, సముద్రము లోఁతు తెలియరానట్లు తన మనస్సులోని అభిప్రాయము బయలుపడ నియ్యనివాఁడును, ఉదారగుణముగలవాఁడును, శత్రువులనెల్ల నశింపఁజేసినవాఁడును, వీరుఁడునైన అనిరుద్ధకుమారుఁడు నీపెనిమిటి చూడుము అనిరా,

౭౨౨.—క॥ అనిన నుషాసతి దనమున । మున ననురాగిల్లి మేన ✱ బులకాంకురముల్
మొనయఁగ సానందాశ్రులు । గనుఁగవ జడిగురియ ముఖవి ✱ కాస మెలర్పన్.

టీ॥ అనినన్—అనఁగా. (ఉషాసతి) తనమనమునన్—తనమనసునందు. అనురాగిల్లి—అనురాగమునుపొంది. మేనన్—దేహమునందు. పులకాంకురములు—గగుర్పాటులు. మొనయఁగన్—కలుగఁగా. సానందాశ్రులు—సంతోషబాష్పములు. కనుఁగవన్—రెండుకన్నులనుండి. జడిగురియన్ — వానకురిసినట్లు ప్రవహింపఁగా. ముఖవికాసము—మొగముయొక్క తేటఁదనము. ఎలర్పన్—మెరయఁగా.

తా॥ అనఁగానే ఉషాకన్యక అనురాగమును వహించినదై దేహమునందు గగుర్పాటు కలుగఁగాను కన్నులనుండి ఆనందబాష్పములురాలఁగాను మొగము తేటపాఱఁగాను అని తాత్పర్యము.

౭౭౩.—వ॥ ఇట్లు మనంబున నుత్సహించి చిత్రరేఖం గనుంగొని యయ్యింతి యిట్లనియె.

టీ॥ (ఇట్లు) మనంబునన్—మనసునందు. ఉత్సహించి — సంతోషించి. (చిత్రరేఖంగనుంగొని) అయ్యింతి—ఆయువ. (ఇట్లనియెను)

తా॥ ఈరీతిగా మనస్సున సంతోషమును పొందినదై ఆయుషాకన్యక చిత్రరేఖతో ఒకమాట చెప్పెనని తాత్పర్యము.

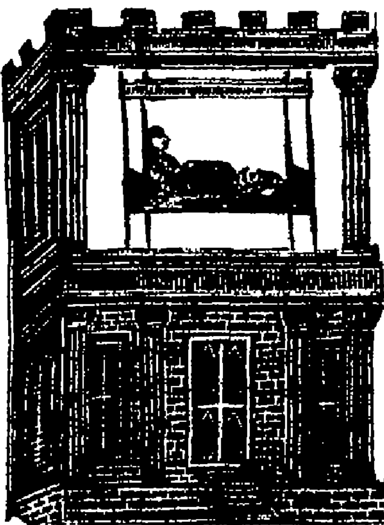
౭౭౪.—సీ॥ అతివ నీసాంగత్య ✱ మనుభానురుచి నాకుఁ - గలుగుటఁ గామాంధ ✱ కార మడఁగెఁ
దరలాక్షి నీసఖ ✱ త్వంబను నావచేఁ - గడిఁది వియోగాబ్ధిఁ ✱ గడవఁగంటి
నబల నీయనుబంధ ✱ మనుసుధావృష్టిచే - నంగజ సంతాప ✱ మార్పఁగంటి
వనిత నీచెలితనం ✱ బనురసాంజనముచే - నామనోహర నిధా ✱ నంబుఁగంటిఁ

తే॥ కలలఁదోఁచిన రూపును ✱ గడఁకవ్రాయు । వారు నానన్నుఁ దోడ్తెచ్చు ✱ వారుఁగలరె
నీటిలో జాడఁ బట్టంగ ✱ నేర్పు నీక । కాక గల్గునె మూడు లో ✱ కములయందు.

టీ॥ అతివ—ఓయింతీ. నీసాంగత్యము — నీసహవాసము. అనుభానురుచి—అనునట్టిసూర్యప్రకాశము. (నాకు) కలుగుటన్—కలిగినందున. కామాంధకారము—మన్మథవేదనఅనుచీఁకటి. అడఁగెన్—పోయెను. తరళాక్షి — చలించుకన్నులుగలదానా. నీసఖిత్వంబు—నీచెలికత్తెతనము (లేక) నీస్నేహము. అనునావచేన్—అనునట్టి ఓడచేత. కడిఁది — అసాధ్యమయిన. వియోగాబ్ధిన్—విరహసముద్రమును. కడవఁగంటిన్ — దాఁటునంతటి భాగ్యమును పొందితిని. అబల—ఓచిన్నదానా. నీయనుబంధము — నీతోడిచేరిక. అనుసుధావృష్టిచేన్—అనునట్టిఅమృతవృష్టిచేత. అంగజసంతాపము—మన్మథసంబంధమయినతాపమును. ఆర్పఁగంటిన్—చల్లార్పునంతటిభాగ్యమునుపొందితిని. వనిత—ఓచిన్నదానా. నీచెలితనంబు—నీస్నేహము. అనురసాంజనముచేన్—అనునట్టిశ్రేష్ఠమైనకాటుకచేత. నామనోహరనిధానంబుఁగంటిన్—నాప్రియుఁడు అనునిధినిచూచితిని. కలలన్—స్వప్నములలో తోఁచినరూపున్—కనఁబడినరూపమును. కడఁకన్—పూనికతో. వ్రాయువారును — చిత్రరుపునందు వ్రాయువారును. నానన్నన్—ఉరూపమేయగునవఁగా. తోడ్తెచ్చువారును—తీసికొనివచ్చువారును. కలరె — ఎక్కడనైన ఉన్నారా. నీటిలోఁజాడఁబట్టంగన్—నీళ్లలో జాడ కనిపెట్టుటకు. నేర్పు—సామర్థ్యము. నీక కాక—నీకేకాని. మూడులోకములయందున్ — స్వర్గమర్త్యపాతాళములనెడులోకములు మూటియందు. కల్గునె—ఎవరికైనకలుగునా.

తా॥ ఓచిత్రరేఖా! నీస్నేహమనుసూర్యప్రకాశముచేత మన్మథవేదనయను కన్ను గానరియ్యని చీఁకటి తొలఁగెను. నీస్నేహమనెడి ఓడచేత దాఁటరాని విరహసముద్రమును దాఁటఁ గలిగితిని, నీస్నేహము అనెడు అమృతవృష్టిచేత మన్మథతాపముతొలఁగెను. నీస్నేహము అను అంజనముచేత నాకునిమిత్త అమనిధిని పొందితిని. ఏలోకములోనైన కలలోఁ జూచినాడన్న రూపమును చిత్తరువునందు వ్రాయువారును వ్రాసినదే కొనన్న తెచ్చువారునుగలరా? ఇట్టినేర్పు నీయందేగాని మరియొందునులేదు అనఁగా, నీస్నేహము అనునది నావిషయమునందు ఎండయు ఓడయు అమృతవృష్టియు అంజనము అయి నన్నుపొందియుండిన చీఁకటివంటిదియు దాఁటరాని సముద్రమువంటిదియు అణిమేంద్రమునైన మన్మథవేదనను తొలఁగించి నాప్రియుఁడు అను నిధిని చూపెదుటఁ గనఁబఱచినదనియు ఇట్టినేర్పు నీకుఁగాక మరియెవరికిని లేదనియు పలికెనని తాత్పర్యము.

(✱) అనిరుద్ధుఁడు ఉషాకన్యతోఁ గ్రీడించుట. (✱)

వ॥ అని వినుతించి చిత్రరేఖను నిజమందిరంబునకుం బోవంబనిచినం జనియె
ననంతరంబ వింత జనుల కెవ్వరికిఁ బ్రవేశింపరాని యంతఃపుర సౌధాం
తరంబున ననిరుద్ధుండు మేల్కని యయ్యింతిం గనుంగొని యప్పుడు.

టీ॥ (అని) వినుతించి — పొగడి. (చిత్రరేఖను) నిజమందిరంబునకున్—సొంతపు ఇంటికి. పోవంబనిచినన్—పంపఁగా. చనియెన్—పోయెను. అనంతరంబ — ఆటుపిమ్మట. వింతజనులకున్—ఇతరులకు. ఎవ్వరికిన్—ఎవరికిని. ప్రవేశింప..రంబునన్—ప్రవేశింపరాని — చొరఁగూడని. అంతఃపురసౌధాంతరంబునన్—అంతఃపురపు మేడలోపల. (అనిరుద్ధుండు మేల్కని) అయ్యింతిన్—ఆయుషాకన్యను. కనుంగొని—చూచి. (అప్పుడు)

తా॥ అని ఉషాకన్యక చిత్రరేఖను పొగడి దానియింటికిఁ బంపఁగా అది పోయెను, అటుపిమ్మట ఇతరులకెవరికిని చొరనమువుగాని అంతఃపురపు మేడమీఁద అనిరుద్ధుఁడు మేలుకొన్నవాఁడై ఉషనుజూచి యని తాత్పర్యము.

క॥ మరుచిర మృదుతల్పంబునఁ । బతిరంభణ సరసవచన ✱ భావ కళా చా
తురి మెఱయ నాకుమారుఁడు । తరుణీమణిఁబొందెమదన ✱ తంత్రజ్ఞండై.

టీ॥ అనిమాచుఁడు—అచిన్నవాఁడు. (అనిరుద్ధుఁడు) సురుచిర మృదుతల్పంబునన్ = ప్రకాశించుచున్న మెత్తనిపాన్పునందు. పరిరంభణ . చాతురి—పరిరంభణ—ఆలింగనములయు. భరభవచన—పరిహాసపుమాటలయు. భావకళా = భావములయు కళలయు. చాతురి—నేర్పు. మెఱయన్—ప్రకాశింపఁగా. తరుణీమణిన్—స్త్రీశ్రేష్ఠమైన ఉషాకన్యను. మదనతంత్రజ్ఞుండై—మన్మథశాస్త్రవిషయములను తెలిసినవాఁడై. పొందెన్—కూడెను—ఆలింగన లక్షణములు కాకోల్లకశాస్త్రి ప్రథమాశ్వాసపు (౪౪) పుటయందుఁజూచునది.

తా॥ అప్పుడు అనిరుద్ధుఁడు మెత్తగా నొప్పుచున్న పాన్పునందు ఉషతోఁ గూడినవాఁడై కౌఁగిలింతలయు పరిహాసపుమాటలయు నేర్పు మెఱయఁగా భావకళారహస్యముల నెఱిఁగినవాఁడై మన్మథక్రీడ సలిపెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇవ్విధంబున నతిమనోహరవిభవాభిరామంబులగు దివ్యాంబరాభరణమాల్యానులేపనంబులఁ గర్పూరతాంబూలంబుల వివిధాన్నపానంబుల సురుచిరమణిదీపికానీరాజనంబుల సుగంధబంధురాగరుధూపంబుల నాటలపాటలవీణావినోదంబులం బరితుష్టిం బొంది కన్యాకుమారు లానంద సాగరాంతర్నిమజ్యమానమానసులై యుదయాస్తమయ నిరూపణంబు సేయనేరక ప్రాణంబు లొక్కటైన తలంపులం గదిసి యిష్టోపభోగంబుల సుఖియించుచుండి రంత.

టీ॥ ఇవ్విధంబునన్ = ఈరీతిగా. అతిమనో...బులు — అతి—మిక్కిలి. మనోహర—మనస్సునకింపైన. విభవ—వైభవముచేత. అభిరామంబులు—ఒప్పినవి. అగు ..బులన్—అగు — అగునట్టి. దివ్య—దేవసంబంధమయిన. అంబర—వస్త్రములచేతను. ఆభరణ—సొమ్ములచేతను. మాల్య—పూలదండలచేతను. అనులేపనంబులన్—గంధపుఁబూఁతలచేతను. కర్పూరతాంబూలంబులన్—పచ్చకర్పూరముతోడి విడియములచేతను. వివిధాన్నపానంబులన్—నానావిధములైన అన్నపానములచేతను. సురుచిర...బులన్—సురుచిర—మిక్కిలి వెలుఁగునట్టి. మణి—రత్నమయములయిన. దీపికా—దీపములచేతను. నీరాజనంబులన్—ఆరతులచేతను. సుగంధ...బులన్—సుగంధ—మంచివాసనచేత. బంధుర—ఒప్పైన. అగరుధూపంబులన్—అగరుగంధపుధూపములచేతను. ఆటలన్—నృత్యములచేతను. పాటలన్—సంగీతములచేతను. వీణావినోదంబులన్—వీణెపాటలవలని వేడుకలచేతను. పరితుష్టిం బొంది — చక్కగాతృప్తినిపొంది. కన్యాకుమారులు — ఉషాకన్యయు అనిరుద్ధుఁడును. ఆనంద...మానసులై—ఆనందసాగర—సంతోషసముద్రముయొక్క. అంతః — లోపల. నిమజ్యమాన—మునుఁగుచున్న. మానసులై — మనసులుగలవారై. ఉదయా ... సేయన్—ఉదయ—ప్రొద్దుపొడుచుటను అస్తమయ—ప్రొద్దుగ్రుంకుటను. నిరూపణంబుసేయన్—నిర్ణయించి తెలిసికొనుటకు. నేరక—చాలక. (ప్రాణంబులు ఒక్కటియైన తలంపుల) కదిసి — కూడి. ఇష్టోపభోగంబులన్ — ఇచ్చవచ్చిన సుఖానుభవములచేత. (సుఖియించుచుండిరి) అంతన్—అప్పుడు.

తా॥ ఈప్రకారము మిగుల మనోహరమును సంపదయొక్క మేలిమితోఁ గూడినవియు దివ్యములునయిన వస్త్రములు సొమ్ములు పూలదండలు గంధపుఁబూతలు పచ్చకర్పూరపు విడియములు బహువిధములైన అన్నములు త్రాగఁదగినవస్తువులు మొదలగువానిచేతను మిక్కిలి వెలుఁగునట్టి రత్నమయములైన దీపహారతులచేతను మంచివాసనగల అగరు ధూపములచేతను, ఆట పాటలచేతను, వీణె వాయించుటలచేతను, చక్కగా తనిసి ఉషాకన్యయు అనిరుద్ధుఁడును సంతోషము అనెడు సముద్రమునందు మునిఁగిన మనస్సులు గలవారై ప్రొద్దుపొడుచుటయు ప్రొద్దుగ్రుంకుటయుఁ దెలియక ఇరువురిప్రాణమును ఒక్కటియైనట్లు కూడి యిచ్చవచ్చిన భోగముల చేత సుఖించుచుండిరి అట్లు సుఖించుచుండు కాలమునందని తా.

౪౩౮.—క॥ ఆలోనన యతిచిరమగు । కాలము సుఖలీల జరగఁ * గా వరుసనుషా
బాలాలలామ కొయ్యనఁ । జాలేర్పడి గర్భ మొదవె * సురుచిరభంగిన్.

టీ॥ ఆలోనన—అంతలోపలనే. అతిచిరమగు—మిక్కిలి తడవైన (కాలము) సుఖలీలన్—సుఖవిలాసముతో. (జరగఁగా) వరుసన్—దినములవెంట. ఉషాబాలాలలామకున్—ఉషాకన్యకు. ఒయ్యనన్—క్రమముగా. చాలు—గర్భచిహ్నము—కడుపు(ఏర్పడి)సురుచిరభంగిన్—ప్రకాశించువిధమున. గర్భము—కడుపు. ఒదవెన్—పెద్దదయ్యెను.

తా॥ అంతలో చాలతడవుకాలము అట్లు సుఖముగా జరగఁగా దినక్రమమున ఉషాకన్యగర్భము ధరించెను అందువలన కడుపు పెద్దదియగుట మొదలగు చిహ్నములు ప్రకాశించెనని తాత్పర్యము.

౪౩౯.—క॥ కాచిన కావలి వారలు । చూచి భయాకులతనొంది * స్రుక్కుచుఁ దమలో
నోచెల్ల యిట్లుదానీ । రాచూలికిఁ జాలునిలిచె * రా యెట్లొంగిన్.

టీ॥ కాచిన కావలివారలు—అయంతఃపురమును కాచియుండునట్టి కావలివాండ్రు. చూచి — అగర్భచిహ్నములను జూచి. భయాకులతన్—వెఱపువలని త్రొక్కటను. ఒంది—పొంది. స్రుక్కుచున్—సంతాపమును, తమలోన్—తమలోతాము. ఓచెల్ల—ఓరా. ఈరాచూలికిన్—ఈరాజకూఁతురికి. (ఇట్లు)ఎట్లొంగిన్—ఏవిధముచేతనో. చూలు—గర్భము, చాలు — చాను, నిలిచెరా — నిలిచెనుగదరా.

తా॥ అయంతఃపురమునందు కాచియున్న కావలికాండ్రు ఉషాకన్యకయొక్క గర్భచిహ్నములను జూచి భయపడి యీరాజకూఁతురు ఏవిధముగా గర్భము ధరించెను ఇట్లు గర్భము కాల్పుట విచారింపఁగా వింతగా నున్నదియని ఒకరితోనొకరు ఇది యెట్లు పొసఁగెనని విచారింప సాగిరని తాత్పర్యము.

౪౩౦.—క॥ అని గుజగుజ వోవుచు ని । ప్పనితప్పక దనుజలోక * పాలునితోడన్
వినిపింప వలయునని పే । చని వాణుం జేరి మ్రొక్కి * సద్వినయమునన్.

టీ॥ (అని) గుజగుజవోవుచున్—గుసగుసలాడుచును—తమలోఁ దాము ద్రొక్కుటపడి రహస్యముగా చెప్పుకొనుచు. ఇప్పని—ఈచిన్నది గర్భముధరించిన దనువిషయమును. (తప్పక) దనుజలోకపాలునితోడన్ — రాక్షసరాజైన బాణాసురునితో. వినిపింప వలయున్—మనవిచేయవలసినది. (అని) పేచని—శీఘ్రముగాఁబోయి. బాణుంజేరి—బాణాసురునిదగ్గఱకుఁబోయి. మ్రొక్కి—దండముపెట్టి. సద్వినయమునన్—సత్—ఎక్కువైన వినయమునన్—అడఁకువతో.

తా॥ అని యీవిధముగా గుసగుసలాడుచు ఈవిషయమును రాజుతో చెప్పకపోయినపక్షమున మనకు మోసమువచ్చును అవశ్యము రాజుతో చెప్పవలసినదేయని నిశ్చయించుకొని బాణాసురుని సన్నిధానమునకుఁ బోయి దండముపెట్టి మిక్కిలివినయములో ఇట్లు పలికిరని తాత్పర్యము.

౪౩౧.—క॥ మంతనమున దేవర క । న్యాంతఃపురమ మేముగాచి * యరయుచు నుండన్
వింత జనులకును జొరఁగదు । రంతము విను పోతుటీఁగ * కైన సురారీ.

టీ॥ సురారీ—దేవశత్రుఁడగు బాణాసురుఁడా. వినుము—వినుము మంతనమునన్—ఏకాంతమునందు. దేవరకన్యాంతఃపురము—దేవరవారికన్యకయుండెడి యంతఃపురమును. ఏము—మేము కాచి—కనిపెట్టి. అరయుచునుండన్—విచారించుకొనుచుండఁగాను. వింతజనులకున్ — క్రొత్తమనుష్యులకు. పోతుటీఁగకైనన్ — మగయీఁగకైనను. జొరఁగన్—ప్రవేశింపను. దురంతము—అసాధ్యము.

తా॥ ఓ దేవశత్రుడైన బాణాసురమహారాజా! దేవరవారికూఁతురు ఉండునట్టి లోపలియింటిని ఎంతో ఎచ్చరికతో రహస్యముగా కనిపెట్టి కాపాడుచుండుము అట్లుండఁగా ఆయింటిలోపల ఇతరజనులకుమాత్రము అననేల తుదకు మగయీఁగకైన ప్రవేశింపశక్యముగాక యుండును అని తాత్పర్యము.

౪౩౨.—తే॥ ఇట్టిచోఁ గావలున్న మే * మెవ్వరమును । ఏమికనుమాయయెా కాని * యెఱుఁగమధిప
నీకుమారిక గర్భంబు * నివ్వటిల్లి । యున్న దన్నను విని రోష * యుక్తుఁ డగుచు.

టీ॥ ఇట్టిచోన్—ఇట్టియెడ—ఇట్లు జాగ్రత్తతో మేము కావలియుండఁగాను. అధిప—స్వామీ. ఏమికనుమాయయెా—ఏవిధమైన మాయమోసమో. (కాని కావలున్న మేమెవ్వరమును ఎఱుఁగము) నీకుమారిక—నీకూఁతురు. గర్భంబు—కడుపు. నివ్వటిల్లి — పెరిఁగి. (ఉన్నది) అన్నన్—అనఁగా. (విని) రోషయుక్తుఁడగుచున్—కోపముతోఁ గూడుకొన్నవాఁడగుచు — కోపించినవాఁడయియున్న.

తా॥ ఇట్లు మేము ఎచ్చరికతో కనిపెట్టియుండియును ఏమిమాయయో మేమెఱుఁగము కావలివారమయిన మాకెవ్వరికిని తెలియకయే మీకొమార్తె గర్భముధరించినదియున్నది అనఁగా బాణాసురుఁడు కోపించినవాఁడగుచు అని తాత్పర్యము.

౪౩౩.—వ॥ అట్టియెడ దానవేంద్రుండు రోష భీషణాకారుండై కటములదర బొమలు ముడివడం
గనుంగవల ననలకణంబు లుప్పతిల్ల నటలువెఱికినం జటులగతినెగయు సింగంబువిధంబున
లంఘించుచు భీకరకరవాలంబు కేలందాల్చి సముద్దండగతిం గన్యాసౌధాంతరంబునకుం జని.

టీ॥ అట్టియెడన్—అప్పుడు. దానవేంద్రుండు—బాణాసురుఁడు. రోషభీషణాకారుండై—కోపముచేత భయంకరమయిన ఆకృతిగలవాఁడై. కటములదరన్—చెక్కిళ్లు అదురఁగా. బొమలుముడివడన్—కనుబొమలుముడిపడఁగా. కనుంగవలన్ — రెండుకన్నులందును. అనలకణంబులు—నిప్పురవలు. ఉప్పతిల్లన్—పుట్టఁగా. నటలువెఱికినన్—జూలువెంట్రుకలుఊడఁబెఱుకఁగా. చటులగతిన్—వేగముతోడిగమనముతో. ఎగయుసింగంబువిధంబునన్ — ఎగయునట్టిసింహమువలె. లంఘించుచున్ — దాఁటుచు. భీకరకరవాలంబు—భయంకరమయినకత్తిని. కేలన్ — చేతియందు. తాల్చి — ధరించి. సముద్దండగతిన్—మిక్కిలి నిక్కుగలగమనముతో. కన్యాసౌధాంతరంబునకున్—కన్యకయుండు మేడలోపలికి. చని—పోయి

తా॥ ఆసమయమునందు బాణాసురుఁడు కోపముచేత భయంకరమయినరూపమునువహించినవాఁడైచెక్కిళ్లు అదురుచుండఁగాను, కనుబొమలు ముడివడుచుండఁగాను, రెండుకన్నులనుండియు నిప్పురవలు రాలుచుండఁగాను జూలు పెఱుకఁగా మిట్టిపడు సింహమువలె ఎగసిదాఁటుచు భయంకరమయినకత్తి చేతపట్టుకొని మిక్కిలి నిక్కుచు వడిగాకన్యకయుండుమేడయుఁదికిపోయెనని తాత్పర్యము.

౪౩౪.—సీ॥ కనియె శుభోపేతుఁ * గందర్పసంజాతు - మానితదేహు నా * జానుబాహు
మకరకుండలకర్ణు * మహితప్రభాపూర్ణుఁ - జిరయశోల్లాసుఁ గా * శేయవాసుఁ
గస్తూరికాలిప్తు * ఘనకాంతి కుముదాప్తు - హారశోభితవక్షు * నంబుజాక్షు
యదువంశతిలకు నా * త్తాలీసీలాలకు - నవపుష్పచాపుఁ బా * ర్థివప్రతాపు

తే॥ నభినవాకారు నభవి * ద్యావిహారు । మహితగుణవృద్ధు మన్మథ * మంత్రసిద్ధుఁ
గలితపరిశుద్ధు నఖిలలో * కప్రసిద్ధుఁ । జతురుననిరుద్ధు నంగనా * జనన్నిరుద్ధు.

టీ॥ శుభోపేతుఁ — మేలుతోఁ గూడుకొన్నవాఁడును. కందర్ప సంజాతుఁ — మన్మథునికొడుకును. మానితదేహుఁ — ఉన్నతమైన దేహముగలవాఁడును. ఆజానుబాహుఁ — మోఁకాళ్లవఱకుఁ జేతులు గలవాఁడును. మకరకుండలకర్ణుఁ — మొసలిరూపుగల పోఁగులతోడి చెవులుగలవాఁడును. మహితప్రభాపూర్ణుఁ — గొప్ప తేజస్సుచేత నిండుకొన్నవాఁడును. చిరయశోల్లాసుఁ — శాశ్వతమయినకీర్తిచేత ప్రకాశించువాఁడును. కౌశేయవాసుఁ — పట్టువస్త్రములు గలవాఁడును. కస్తూరికాలిప్తుఁ — కస్తూరిగంధముచేతఁ బూయఁబడినవాఁడును. ఘనకాంతిమద్దాప్తుఁ — అధికలావణ్యముచేత చంద్రుఁడైనవాఁడును. హారశోభితవక్షుఁ — ముత్యాలపేరులచేత ప్రకాశించునట్టి వక్షస్థలముగలవాఁడును. అంబుజాక్షుఁ — కమలములవంటి కన్నులు గలవాఁడును. యదువంశతిలకుఁ — యాదవవంశమునకు తిలకమువంటివాఁడును. మత్తాలినీలాలకుఁ — మత్తుగొన్నతుమ్మెదలవలె నల్లనైన ముంగురులుగలవాఁడును. నవపుష్పచాపుఁ — క్రొత్తపువ్వులు ధనుస్సుగఁ గలవాఁడును. పూర్ణప్రతాపుఁ — కొఱఁతలేని ప్రతాపముగలవాఁడును. అభినవాకారుఁ — నూతనమయిన ఆకారముగలవాఁడును. అభవవిద్యావిహారుఁ — జూదమాడెడువిద్యయందు మెలఁగుచున్నవాఁడును — జూదమాడుచున్నవాఁడు అనుట. మహితగుణవృద్ధుఁ — గొప్పగుణములచేత గొప్పవాఁడును. మన్మథమంత్రసిద్ధుఁ — మన్మథసంబంధమయిన ఆలోచనయందుసిద్ధిఁ బొందినవాఁడును. కలితపరిశుద్ధుఁ — కూడుకొన్నపరిశుద్ధిగలవాఁడును. అఖిలలోకప్రసిద్ధుఁ — ఎల్లలోకములందు ప్రసిద్ధిని వహించినవాఁడును. చతురుఁ — చాతుర్యముగలవాఁడును. అంగనాజననిరుద్ధుఁ — సౌందర్యముచేత స్త్రీజనులనుఆకర్షించువాఁడునునైన. (అనిరుద్ధుని) కనియెఁ — చూచెను.

తా॥ శుభముతోఁ గూడుకొన్నవాఁడును, మన్మథునికొడుకును, మనోజ్ఞమయిన దేహము గలవాఁడును, మోఁకాళ్లదాఁక వ్రేలుచున్నబాహువులుగలవాఁడును, మొసలిసోరువంటి ప్రోఁగులు చెవులయందుఁగలవాఁడును, మహత్తైనకాంతిచేత నిండుకొన్నవాఁడును, శాశ్వతమయిన యశస్సుచేత ఉల్లాసము పొందువాఁడును, పట్టుపచ్చడముగలవాఁడును, కస్తూరిచేతఁబూయఁబడినవాఁడును, అధికమయినకాంతిచేత చంద్రుఁడయినవాఁడును, ముత్యాలపేరులచేత అందగించునట్టి వక్షస్థలముగలవాఁడును, కమలములవంటికన్నులు గలవాఁడును, యాదవవంశమునకు తిలకమయినవాఁడును, మత్తుగొన్న తుమ్మెదలవలె నల్లనైనముంగురులుగలవాఁడును, క్రొత్తయైనపుష్పములతోడి ధనుస్సుగలవాఁడును, కొఱఁతలేని ప్రతాపముగలవాఁడును, క్రొత్తయయిన ఆకృతిగలవాఁడును, జూదమాడుటచేత ప్రొద్దుపుచ్చుచున్నవాఁడును, గొప్పగుణములచేత పెద్దవాఁడును, మన్మథక్రీడయనెడు మంత్రమువలన సిద్ధివహించినవాఁడును, మిక్కిలి పరిశుద్ధుఁడును, ఎల్లలోకములందు ప్రసిద్ధివహించినవాఁడును, చాతుర్యముగలవాఁడును, స్త్రీజనులను తనసౌందర్యముచేత ఆకర్షించువాఁడునైన అనిరుద్ధునిఁ గనియెనని తాత్పర్యము.

౮౩౫.—చ॥ కని కనలగ్గలింప సుర * కంటకుఁ డుద్ధతి నబ్భటావళిం
గనుఁగొని యీనరాధమునిఁ * గట్టుఁడు పట్టుఁడు కొట్టుఁడన్న వా
రనుపమ హేతిదీధితు ల * హర్పతి తేజము మాయఁజేయ డా
సిన నృపశేఖరుండు మదిఁ * జేవయు లావును నేర్పు దర్పముఁ.

టీ॥ కని — చూచి. కనలు — కోపము. అగ్గలింపఁ — అతిశయింపఁగా. సురకంటకుఁడు — దేవతలకుపగవాఁడైనబాణుఁడు. ఉద్ధతిఁ — నిక్కుతో. అబ్భటావళిఁ — ఆయంతఃపురపుకావలివారైన సేవకులసమూహమును. కనుఁగొని — చూచి. ఈనరాధమునిఁ — మనుష్యులలో అల్పుఁడైనవీనిని. కట్టుఁడు — కట్టివేయుఁడు. పట్టుఁడు — పట్టుకొనుఁడు. (కొట్టుఁడు) అన్నఁ — అనఁగా. వారు — ఆభటులు. అనుపమ ..దీధితులు — అనుపమ — ఉదుటలేని. హేతి — కత్తులయొక్క. దీధితులు — కాంతులు. అహర్పతితేజముఁ — సూర్యునితేజస్సును. మాయఁజేయఁ — మాసిపోవునట్లు చేయఁగా. డాసినఁ — సమీపింపఁగా. నృపశేఖరుండు — రాజశ్రేష్ఠుఁడు. మదిఁ — మనసునందు. చేవయుఁ — బలమును. లావుఁ — సామర్థ్యమును. నేర్పు — చతురత్వమును. దర్పముఁ — అహంకారమును (కలిగినవాఁడై)

తా॥ బాణాసురుఁడు అనిరుద్ధునిఁ జూచి మిక్కిలి కోపము హెచ్చఁగా తనసేవకులతట్టు నిక్కి చూచి యీనీచమానవునిపట్టుకొని కట్టివేయుఁడు కొట్టుఁడు అని ఆజ్ఞాపింపఁగా వారు తళతళ మెఱయుచున్న కత్తులను చేతఁబట్టుకొని అనిరుద్ధుని కదియఁబోయిరి అప్పుడు అనిరుద్ధుఁడు వారికి భయపడక తనబలమును సామర్థ్యమును నేర్పును మదమును గలవాఁడై అని తాత్పర్యము.

౮౩౬.—చ॥ కలిగిమహోగ్రవృత్తిఁ బరి * ఘంబు గరంబున లీలఁదాల్చి దో
ర్బల ఘనవిక్రమ ప్రకర * భైరవ భంగి విజృంభణక్రియా
కలన నెదిర్చె దానవ ని * కాయముతోఁ దలపాటుఁ బోటునుం
జలము బలంబు ధైర్యమును * శౌర్యము ప్రేటును బాటుఁజూపుచుఁ.

టీ॥ (కలిగి) మహోగ్రవృత్తిఁ — మిక్కిలి భయంకరమయిన వ్యాపారముతో. పరిఘంబు — పరిఘము అను ఆయుధమును. కరంబునఁ — చేత. లీలఁ — విలాసముగా — పేడుకకువలెనే. తాల్చి — ధరించి. దోర్బల...భంగిఁ — దోర్బల — భుజబలముచేత. ఘన —

మేలయిన. విక్రమ = పరాక్రమముగల. ప్రళయభైరవభంగిన్ = ప్రళయకాలపు భైరవమూర్తివలెనే. విజృంభణక్రియాకలనన్ = ఆటోపవ్యాపారముతో డికూడికతో. తలపాటును = తలపడుటయు = పూనుదలయును. పోటును = పోట్లాటయు చలమును = పట్టుదలయు. బలంబును = శక్తియు. (ధైర్యమును) శౌర్యమును = శూరత్వమును. త్రేటును = కొట్టుటయును. పాటును = పడుటయు. (చూపుచు) దానవనికాయముతోన్ = రాక్షససమూహముతో. (ఎదిర్చెను)

తా॥ అనిరుద్ధుఁడు మిక్కిలి క్రూరమైన వృత్తిగలవాఁడై తటాలున పరిఘాయుధమును చేతఁబట్టుకొని భుజబలముతోడి మేలైన పరాక్రమముగల భైరవుఁడు ప్రళయకాలమునందు విజృంభించి ప్రాణులను హింసించునట్లు తనయొక్క యుద్ధపు పూనుదలయు యుద్ధముచేయుటయు మచ్చరమును బలమును ధీరత్వమును శూరత్వమును కొట్టుటయు కొట్టునప్పుడు శత్రువులు పడుటయు చూచువారికి వింతగా కనఁబఱచుచు రాక్షససేనతో ఎదిరించెనని తాత్పర్యము.

౪౩౪.—చ॥ పదములు బాహు లుం దలలుఁ ✱ బ్రక్కలుఁ జెక్కులు జానుయుగ్మవ
రదములుఁ గర్ణముల్మెడలు ✱ రంబులు మూఁపులు వీఁపు లూరువుల్
చిదురుపలై ధరం దొరఁగఁ ✱ జిందఱ వందఱ సేయ సైనికుల్
గదన పరాఙ్ముఖ క్రమము ✱ గైకొని పాఱిరి కాందిశీకులై.

టీ॥ పదములు = అడుగులును. బాహులున్ = భుజములును. (తలలును ప్రక్కలును) చెక్కులును = చెక్కిళ్లును. జానుయుగ్మములును = మోఁకాళ్లజంటలును. రదములును = పండ్లును. కర్ణములును = చెవులును. (మెడలును) ఉరంబులును = ఱొమ్ములును. మూఁపులును = భుజశిరస్సులును. (వీఁపులును) ఊరువులును = తొడలును. చిదురుపలై = చిన్నచిన్నతునకలై - పొడియై. ధరన్ = భూమియందు. తొరఁగన్ = పడునట్లు. చిందఱవందఱ సేయన్ = ఛిన్నభిన్నముచేయఁగా. సైనికులు = సేనాజనులు. కదనపరాఙ్ముఖక్రమము = యుద్ధమునకు మోము మొగచునువిధమును. గైకొని = అవలంబించి. కాందిశీకులై = యుద్ధముచేయవెఱచి. పాఱిరి = పరుగెత్తిరి.

తా॥ అనిరుద్ధుఁడు తన్ను ఆక్రమించుకొన్న సైనికుల కాళ్లు చేతులు తలలు ప్రక్కలు చెక్కిళ్లు మోఁకాళ్లు తొడలు మెడలు పండ్లు చెవులు ఱొమ్ములు మూఁపులు వీఁపులు మొదలుగాఁగల అవయవములు చిన్నచిన్న తునకలుగా తెగి నేలఁబడునట్లు కొట్టఁగా ఆసైనికులు భయపడి యుద్ధముచేయ ధైర్యముచాలక మూలమూలకు పరుగుగా పాఱిపోయిరని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇవ్విధంబున సైన్యంబు దైన్యంబు నొందియు వెఱచియుఁ బఱచియు విచ్చియుఁ జచ్చియుఁ గలంగియు నలంగియు విరిగియు సురిఁగియుఁ జెదరియు బెదరియుఁ జేవదఱిగి నుఱుములై తనమఱుఁగుసొచ్చిన బాణుండు శౌర్యధురీణుండును గోపోద్దీపితమానసుండునునై కదిసి యేచి యేసియుఁ బొడిచియు నడిచియు ననంగియుఁ బెనంగియు.

టీ॥ ఇవ్విధంబునన్ = ఈరీతిగా. సైన్యంబు = దండు. దైన్యంబు నొందియున్ = దీనత్వమునుపొందియు. వెఱచియున్ = భయపడియు. పఱచియున్ = పరుగెత్తియు. విచ్చియున్ = పరస్పరముచేరికలేక తొలఁగియు. (చచ్చియు) కలంగియున్ = కలఁతనొందియు. నలంగియున్ = మెత్తపడియు. విఱిగియున్ = వెనుదీసియు. సురిఁగియున్ = దాఁగియు. చెదరియున్ = ఒకక్రమములేక నిలువఁబడిపోయియు. బెదరియున్ = బెగ్గడిల్లియు. చేవదఱిగి = బలముతగ్గి. నుఱుములై = త్రొక్కుడుపొందినవారై. తనమఱుఁగు చొచ్చినన్ = తనచాటున చొరఁగా. (బాణుండు) శౌర్యధురీణుండును = శూరత్వమునువహించినవాఁడును. కోపోద్దీపితమానసుండును = కోపముచేత వెలిఁగింపఁబడిన మనసుగలవాఁడును. (అయి) కదిసి = మిక్కిలిచేరఁబోయి. ఏచి = విజృంభించి. ఏసియున్ = బాణములుప్రయోగించియు. (పొడిచియు) అడిచియు = కొట్టియు. అనంగియున్ = అణఁచుగా చిక్కించుకొనియు. పెనంగియున్ = పెనఁగులాడియు.

తా॥ ఈవిధముగా తనసేన దీనత్వమును పొంది భయపడియు పరుగెత్తియు ఒకరితోనొకరు కూడక తొలఁగియు చచ్చియు కలఁతపడియు మెత్తపడియు వెనుదీసియు దాఁగియు మూలమూలకు పోయిఁగి నిలిచియు దిగులుపడియు బలము ఉడిగి త్రొక్కుడుపడుచు తనమఱుఁగుచొరఁగా బాణాసురుఁడుకోపించి శూరత్వముతో అనిరుద్ధుని కదియఁబోయి అస్త్రిరేఁగి బాణములు ప్రయోగించియు ఆయుధములతో పొడిచియు కొట్టియు అణఁచుగా పట్టుకొనియు పెనఁగులాడియు అనితాత్పర్యము.

(✱) అనిరుద్ధుఁడు బాణాసురునిచే పట్టువడుట. (✱)

౩౫ క॥ క్రుద్ధుండై యహిపాశ ని। బద్ధుంగావించె నసుర ✱ పాలుఁడు రణస
న్నద్ధున్ శరవిద్ధు న్నని। రుద్ధున్ మహిత ప్రసిద్ధు ✱ రూపసమృద్ధున్.

టీ॥ అసురపాలుఁడు = బాణాసురుఁడు. రణసన్నద్ధున్ = యుద్ధమునకు సిద్ధపడినవాఁడును. శరవిద్ధున్ = బాణములచేత గ్రుచ్చఁబడినవాఁడును. మహితప్రసిద్ధున్ = గొప్పతనముచేత ప్రసిద్ధిపొందినవాఁడును. రూపసమృద్ధున్ = చక్కఁదనముచేత నిండుకొన్నవాఁడును ఐన. (అనిరుద్ధుని) క్రుద్ధుండై = కోపించినవాఁడై. అహిపాశనిబద్ధున్ = నాగపాశములచేత కట్టుపడ్డవానిఁగా. కావించెన్ = చేసెను.

తా॥ బాణాసురుఁడు కోపించినవాఁడై తనతోడి యుద్ధమునకు సిద్ధపడినవాఁడును, తనబాణములచేత గ్రుచ్చఁబడినవాఁడును, గొప్పతనముచేత ప్రసిద్ధిఁ వహించినవాఁడును, విక్కిలిచక్కఁదనము గలవాఁడునైన అనిరుద్ధుని నాగపాశములచేత కట్టివేసెను అనితా.

౪౪౦.—వ॥ ఇట్లు కట్టి త్రోచిన నుషాసతి శోకవ్యాకులితచిత్తయై యుండె నంత నక్కడ.

టీ॥ (ఇట్లుకట్టి) త్రోచినన్ — ఒకకట్టు పడఁద్రోయఁగా. ఉషాసతి—ఉషాకన్యక. శోకవ్యాకులితచిత్తయై—శోక—విచారము చేత. వ్యాకులిత — కలఁతపెట్టఁబడిన. చిత్తయై — మనసుగలదై. (ఉండెను) అంతన్—అప్పుడు. అక్కడ—ద్వారకాపట్టణమునందు.

తా॥ ఈవిధముగా బాణాసురుఁడు అనిరుద్ధుని నాగపాశములతో కట్టి ఒకకట్టు పడఁద్రోయఁగా ఉషాకన్యక దుఃఖపడుచుండెను అప్పుడు ద్వారకలో ఏమి జరిగెనఁగాను అనితాత్పర్యము.

౪౪౧.—క॥ ద్వారకలో ననిరుద్ధకు । మారుని పోకకును యదు స ✱ మూహము వగలం
గూరుచు నొకవార్తయు విన । నేరక చింతింప నాల్గు ✱ నెలలరిగె నృపా.

టీ॥ నృపా—రాజా. ద్వారకలోన్—ద్వారకాపట్టణమునందు అనిరుద్ధకుమారునిపోకకున్ — పసివాఁడైన అనిరుద్ధుని పోవుటకు. యదుసమూహము—యాదవసమూహము. వగలంగూరుచున్—విచారములఁబొందుచు. ఒకవార్తయున్—ఏవిధమైనవృత్తాంతమును. విన నేరక — వినఁజాలక. చింతింపన్ — దుఃఖించుచుండఁగా. (నాల్గు నెలలు) అరిగెన్—గడచెను—నాల్గునెలలదాఁక యేమి తెలియకుండెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! ద్వారకాపట్టణమునందు యాదవు లందఱును అనిరుద్ధుఁడు కానరాక పోవుటకు విచారముఁబొందుచు వానివిషయమయిన క్షేమవృత్తాంతము ఏమియు తెలియక దుఃఖపడు చుండఁగా నాలుగు నెలలు జరిగెనని తాత్పర్యము. వ॥అయ్యెడ.

(✱) నారదుం డనిరుద్ధునివృత్తాంతము కృష్ణమూర్తికిఁ జెప్పుట. (✱)

క॥ శారద నిర్మల నీరద
పారదరుచి దేహుఁ డతుల ✱ భాగ్యోదయుఁడా
నారదముని యేతెంచె న
పారదయామతి మురారి ✱ భజన ప్రీతిన్.

కృష్ణుఁడు.
నారదుఁడు.

టీ॥ శారద .. దేహుఁడు — శారద — శరత్కాలమందైన. నిర్మల—స్వచ్ఛమైయున్న. నీరద — మేఘముయొక్కయు. పారద — పాదరసముయొక్కయు. రుచి—కాంతివంటికాంతిగల. దేహుఁడు— దేహముగలవాఁడును. అతులభాగ్యోదయుఁడు — ఈడులేని అదృష్టముయొక్క కలిమిగలవాఁడునునైన. (ఆనారదముని) మురారిభజన ప్రీతిన్—శ్రీకృష్ణుని సేవించుటవలని ప్రీతిచేత. అపారదయామతిన్— కొరతలేని దయతోడి బుద్ధితో. ఏతెంచెన్—వచ్చెను.

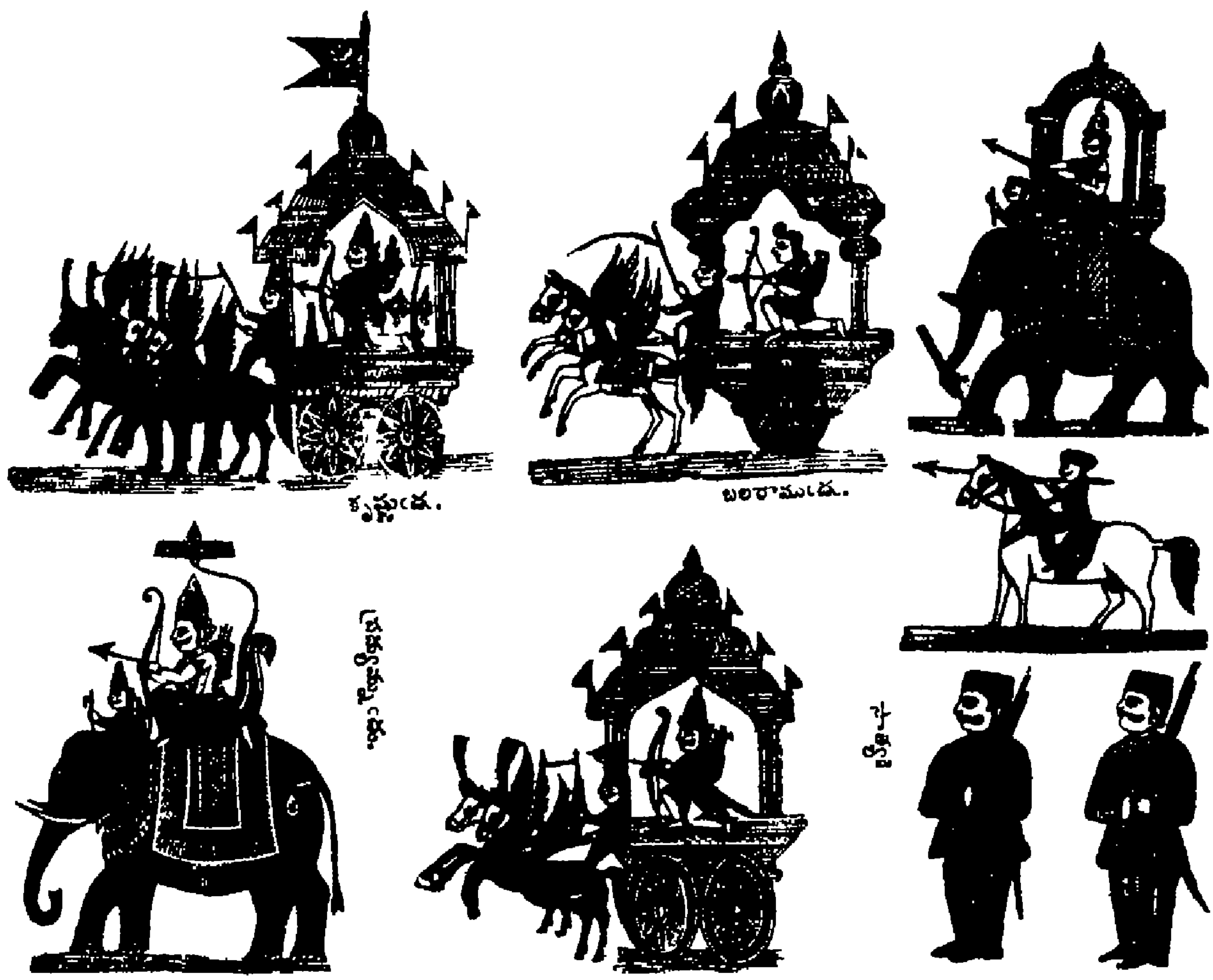
తా॥ శరత్కాలమేఘమును పాదరసమునుబోలిన స్వచ్ఛమైన దేహముగలవాఁడును, ఈడులేని అదృష్టముగలవాఁడునైన నారద మహాముని శ్రీకృష్ణమూర్తిని సేవించుటయందలి ప్రీతిచేత వచ్చెను అని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు చనుదెంచిన నద్దివ్యమునికి నిర్మలమణి వినిర్మిత సుధర్మాభ్యంతరంబున యదువృష్ణి భోజాంధక వీరులు గొలువం గొలువున్న కమలలోచనుండు ప్రత్యుత్థానంబు చేసి యర్ఘ్యపాద్యాదివిధులం బూజించి సముచిత కనకాసనాసీనుం జేసిన నత్తాపసోత్తముండు పురుషోత్తము నుదాత్త తేజోనిధిం బొగడి యనిరుద్ధు వృత్తాంతంబంతయుఁ జేటపడ నెఱింగించి యప్పుండరీకాక్షుని చేత నామంత్రణంబు వడసి యంతర్ధానంబు నొందెఁ దదనంతరంబ కృష్ణుండు శుభముహూర్తంబున దండయాత్రాభిముఖుండై ప్రయాణభేరి వ్రేయించి బలంబుల వెడలింపఁ బడవాళ్ళం బనిచి తానును గట్టాయితంబయ్యె నంత.

టీ॥ ఇట్లుచనుదెంచిన—ఈవిధముగావచ్చిన. అద్దివ్యమునికిన్— ఆదేవమునికి. నిర్మల . రంబునన్—నిర్మల — మలినములేని మణి— రత్నములచేత. వినిర్మిత—చేయఁబడిన. సుధర్మ—సుధర్మయనెడుసభ యొక్క. అభ్యంతరంబునన్ — నడుమ. (యదువృష్ణిభోజాంధక వీరులు) కొలువన్—సేవింపఁగా. కొలువున్న—కొలువు చేయుచున్న. కమలలోచనుండు—శ్రీకృష్ణుఁడు. ప్రత్యుత్థానంబుచేసి—ఎదురేఁగి లేచి. అర్ఘ్యపాద్యాదివిధులన్ — అర్ఘ్యము పాద్యము మొదలగు క్రియలచేత. (పూజించి) సముచితకనకాసనాసీనుం జేసినన్—తగిన బంగారుపీఁటమీఁద కూర్చున్నవానిఁగాఁ జేయఁగా. అత్తాపసోత్తముండు—అమునిశ్రేష్ఠుఁడు. పురుషోత్తమున్—శ్రీకృష్ణుని. ఉదాత్త

తేజోనిధిన్ — అధికతేజస్స్వరూపునిని పట్టియున్నవాని. (పొగడి) అనిరుద్ధవృత్తాంతంబు — అనిరుద్ధునియొక్క సమాచారము. (అంతయు) తేటపడన్ — విశదమగునట్లు. ఎఱింగించి — తెలియఁజేసి. అప్పుండరీకాక్షునిచేతన్ — ఆకృష్ణునిచేత ఆమంత్రణంబువడసి — సెలవుపుచ్చుకొని. అంతర్ధానంబునొందెన్ — కానరాకపోయెను. తదనంతరంబ — వెంటనే. (కృష్ణుండు) శుభముహూర్తంబునన్ — మంచిలగ్నమునందు. దండయాత్రాభిముఖుండై — యుద్ధప్రయాణమునకు మొనసినవాఁడై ప్రయాణభేరిమ్రోయించి — ప్రయాణమును తెలియఁజేయు పెద్దనగారానువాయింపఁజేసి. బలంబులన్ — సేనలను. వెడలింపన్ — తరలించుటకు. పడవాళ్లన్ — సేనానాయకులను. పనిచి — ఆజ్ఞాపించి. (తాను) కట్టాయితంబయ్యెన్ — మిగుల సిద్ధపడెను. అంతన్ — అంతట.

తా॥ ఈచొప్పున నారదమహాముని ద్వారకాపట్టణమునకువచ్చి సుధర్మయను సభయందుఁ దేవేంద్రునివలెనే దేవతలను బోలిన యాదవులు కొలువఁగా కొలువున్న శ్రీకృష్ణమూర్తిని దర్శింపఁగా ఆకృష్ణమూర్తియు సింహాసనమునుండి లేచి యెదుర్కొని అర్ఘ్యము పాద్యము మొదలగు క్రియలచేత నారదమహామునిని పూజించెను నారదమహామునియు ఆపూజను అంగీకరించి కృష్ణమూర్తిని పొగడి అనిరుద్ధుఁడు బాణాసురునిచేత కట్టుపడిన వృత్తాంతమును తెలియఁజేసి అంతర్ధానమయిపోయెను ఆ తట కృష్ణమూర్తి మంచిముహూర్తమునందు యుద్ధయాత్ర వెడలుచు ప్రయాణభేరి వాయింపనుత్తరువుచేసి సేనానాయకుల నందఱిని సైన్యమును తరలింప ఆజ్ఞాపించి తానును సర్వాలంకారములతో సిద్ధపడినవాఁడయ్యెనని తా.

(*) కృష్ణమూర్తి బాణాసురునిపై దండెత్తుట. (*)

౪౪౪.—సీ॥ హార కిరీట కే * యూర కంకణ కట - కాంగుళీయక మాల్య * కాంచి వివిధ
భూషణ ప్రతతిచేఁ * బొలుపారు కరముల - ఘనగదా శంఖ చ * క్రములుదనర
సురభిచందనలిప్త * సురుచిరోరస్స్థలిఁ - బ్రవిమల కౌస్తుభ * ప్రభలు నిగుడఁ
బెలుపారఁ బీత కౌ * శేయచేలముఁ గాసె - వలనుగా బిగియించి * వాలుఁ గట్టి

తే॥ సైన్య సుగ్రీవ మేఘపు * ష్పక వలాహ । కములఁ బూన్చిన తేరాయి * తముగఁ జేసి
దారుకుఁడు తేర నెక్కె మో * దంబుతోడ । భానుఁడుదయాచలం బెక్కు * పగిది మెఱయ.

టీ॥ హార...ప్రతతిచేతన్—హార=ముత్యాలపేరులు. కిరీట = కిరీటము. కేయూర = భుజకీర్తులు. కంకణ = కడియములు. కటక = ముంజేతికడియములు. అంగుళీయక=ఉంగరములు. నూపుర=కాలియందెలు. ఆది=మొదలుగాఁగల. వివిధ భూషణ ప్రతతిచేతన్ = నానావిధములైన ఆభరణములసమూహములచేతను. పొలుపారున్=ఒప్పునట్టి. కరములన్ = చేతులందు. ఘనగదాశంఖచక్రములు = గొప్పవైన గద శంఖము చక్రమును. తనరన్=ఒప్పఁగాను. సురభి స్థలిన్—సురభి = మంచివాసనగల. చందన = మంచిగంధముచేత. లిప్త = పూయఁబడిన. సురుచిర = వెలుఁగుచున్న. ఉరస్స్థలిన్ = ఱొమ్ముప్రదేశమునందు. ప్రవిమల=మిక్కిలినిర్మలమయిన. కౌస్తుభ ప్రభలు=కౌస్తుభమణికాంతులు. నిగుడన్ = వ్యాపింపఁగా. చెలువారన్=అందగించునట్లు. పీతకౌశేయచేలమున్=పచ్చపట్టువస్త్రమును. కాసెవలనుగాన్=కాసెకట్టువిధముగా. రింగులువాఱన్=చెంగులువ్రేలాడునట్లు కట్టి=కట్టుకొని. సైన్యసుగ్రీవమేఘపుష్పక వలాహకములన్=సైన్యము సుగ్రీవము మేఘపుష్పము వలాహకము అను గుఱ్ఱములను. పూన్చిన తేరు = కట్టినరథమును. ఆయితముగఁ జేసి=సిద్ధముచేసి భానుఁడు = సూర్యుఁడు. ఉదయాచలంబు = పొడుపుకొండను. ఎక్కుపగిది = ఎక్కునట్టివిధము. మెఱయన్ = తెలియఁబడునట్లు. దారుకుఁడు = కృష్ణునిసారథియైన దారుకుఁడు అనువాఁడు. మోదంబుతోడన్=సంతోషముతో. తేరన్=తేఁగా. ఎక్కెన్=రథముపైనెక్కెను.

తా॥ ముత్యాలహారములు మొదలుగాఁగల ఆభరణములను మంచి గంధపుఁబూఁతయు అందగింపఁగా వెలుఁగుచున్న ఱొమ్మునందు కౌస్తుభమణి వెలుఁగుచుండఁగా, పట్టుపీతాంబరమును కాసె వోసి చెంగులు వ్రేలాడఁగట్టుకొని కృష్ణుఁడు సిద్ధపడియుండఁగా, సైన్య సుగ్రీవ మేఘ పుష్ప వలాహకములనెడు నాలుగుగుఱ్ఱములను గట్టిన రథమును సిద్ధముచేసి దారుకుఁడు తీసుకరాఁగా కృష్ణమూర్తి సూర్యుఁడు ఉదయపర్వతముపై నెక్కినట్లు ఆరథముపై నెక్కి కూర్చుండెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు రథారోహణంబుచేసి భూసురాశీర్వచనపూతుండును, మహిత దూర్వాంకురాలంకృతుండును, లలిత పుణ్యాంగనా కరకిసలయకలిత శుభాక్షత విన్యాసభాసుర మస్తకుండును, మాగధమంజుల గానానుమోదితుం డును, వందిజన సంకీర్తనానందితుండును, పాఠక పఠనరవ వికాసిత హృదయుండునై వెడలు నవసరంబున.

టీ॥ (ఇట్లు) రథారోహణంబుచేసి = తేరెక్కి. భూసురాశీర్వచనపూతుండును=బ్రాహ్మణులదీవనలచేత పరిశుద్ధుఁడును. మహిత దూర్వాంకురాలంకృతుండును = పూజ్యమయిన గఱికపోచలచేత అలంకరింపఁబడినవాఁడును. లలిత...కుండును—లలిత = మనోజ్ఞమయిన. పుణ్యాంగనా=పుణ్యస్త్రీలయొక్క. కరకిసలయ=చిగుళ్లవంటిహస్తములందు. కలిత=కూడుకొన్న. శుభాక్షత=శుభసూచకములైనయక్షింతలయొక్క. విన్యాస = ఉంచుటలచేత. భాసుర= ప్రకాశించునట్టి. మస్తకుండును = తలగలవాఁడును. మాగధ...డును—మాగధ=స్తుతిపాఠకులయొక్క. మంజుల = రమణీయమైన. గాన=పాటలచేత. అనుమోదితుండును = సంతోషించువాఁడును. వందిజన...డును—వందిజన=బిరుదులుగ్గడించువారియొక్క. సంకీర్తన=పొగడ్తలచేత. ఆనందితుండును = సంతోషింపఁజేయఁబడిన వాఁడును. పాఠక ...హృదయుండును—పాఠక = పాటుపాడువారి యొక్క. పఠన=పాడుటలయొక్క. రవ = నాదములచేత. వికాసిత = తేటపాఱిన. హృదయుండును = మనసుగలవాఁడును (ఐ) వెడలునవసరంబునన్=బయలుదేఱుసమయమునందు.

తా॥ ఈచొప్పున రథమెక్కి బ్రాహ్మణు లాశీర్వదింపఁగాను, సువాసినులు శుభాక్షతలువేయుచుండఁగాను, వందిమాగధులు బిరుదు లుగ్గడించి పొగడుచుండఁగాను, పాఠకులు పాడుచుండఁగాను, సంతోషించినవాఁడై శ్రీకృష్ణుఁడు యుద్ధయాత్ర వెడలెను, ఆసమయమునందని తాత్పర్యము.

౭౭౬.—సీ॥ బలభద్ర సాత్యకి * ప్రద్యుమ్న ముఖయదు - వృష్ణిభోజాంధక * వీరవరులు
దుర్వార పరిపంథి * గర్వభేదన కళా - చతురబాహాబలో * త్సాహలీల
వారణ స్యందన * వాజి సందోహంబు - సవరణసేయించి * సంభ్రమమున
సముచిత ప్రస్థాన * చటులభేరీభూరి - ఘోషమంథోనిధి * ఘోషమడఁప

తే॥ ద్వాదశాక్షౌహిణీ బలో * త్కరములోలి । నడచెఁ గృష్ణునిరథము వె * న్నంటి తొలఁగి
పృథులగతి మున్ను భగీరథు * రథము వెనుక । ననుగమించు వియన్నది * ననుకరించి.

టీ॥ బలభద్ర...వరులు—బలభద్ర=బలరాముఁడు. (సాత్యకి) ప్రద్యుమ్న=ప్రద్యుమ్నుఁడు. ముఖ = మొదలుగాఁగల. యదు = యదువంశస్థులును. వృష్ణి=వృష్ణివంశస్థులును. భోజ=భోజవంశస్థులును. అంధక=అంధకవంశస్థులునైన. వీరవరులు=శూరశ్రేష్ఠులు. దుర్వార...లీలన్—దుర్వార=నివారింపశక్యముగాని. పరిపంథి = శత్రువులయొక్క. గర్వ = అహంకారమును. భేదన=భేదించుట యందు. కళా=నిపుణతయందు. చతుర=నేర్పుగల. బాహాబల=భుజబలముతోడి. ఉత్సాహలీలన్=ఉత్సాహవిభూతిగలవిధమున. వారణ

..సందోహంబు—వారణ—ఏనుఁగులయు. స్యందన—రథములయు. వాజి—గుఱ్ఱములయు. సందోహంబుల్ — సమూహములను. సవరణ సేయించి—అయిత్తము చేయించి. సంభ్రమమునన్ — వేగిరపాటుతో. సముచిత...అడఁచన్—సముచిత—తగిన. ప్రస్థాన—యుద్ధయాత్ర కొఱకైన. పటుల—భయంకరమయిన. భేరీ—పెద్దనగారాలయొక్క. భూరి—అధికమయిన. ఘోషము—ధ్వని. అంభోనిధిఘోషము—సముద్రధ్వనిని. అడఁచన్ — క్రిందుపఱుపఁగా. కృష్ణునిరథము వెన్నంటి—శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క రథము వెంబడిని. చెలఁగి—విజృంభించి. పృథులగతిన్—అధికవేగముతో. మున్—మునుపు. భగీరథు రథము వెనుకన్—భగీరథుని తేరివెంట. అనుగమించుచునున్నదిన్— అనుసరించివచ్చునట్టి ఆకాశగంగను. అనుకరించి—పోలి. ద్వాదశాక్షౌహిణీబలోత్కరములు—పండ్రెండు అక్షౌహిణుల సేనాసమూహములు. పేర్మిన్—క్రమముగా. (నడచెను)

తా॥ బలరాముఁడు సాత్యకి ప్రద్యుమ్నుఁడు మొదలుగాఁగల యాదవులును, వృష్ణులును, భోజులును, అంధకులునైన యోధులు అడ్డగింపరాని శత్రువులను అణఁగఁగొట్టునట్టి విక్రమమందు పేర్వరులై విడువనిప్రాణికతో రథగజ తురగపదాతులైన సేనలను అయిత్తముచేసికొని వేగిరపాటుతో కదలి యుద్ధయాత్రార్థము వాయింపఁబడిన పెద్ద నగారాలమ్రోఁతలు సముద్రపుమ్రోఁతను మించఁగా మునుపు భగీరథమహారాజు వెంబడి గంగాప్రవాహము వచ్చినవిధమున శ్రీకృష్ణమూర్తి రథము వెంట పండ్రెండు అక్షౌహిణుల దండు వడిగ నడచెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇవ్విధంబునఁ గదలి కతిపయప్రయాణంబుల శోణపురంబు చేరంజని వేలాలంఘనంబు చేసి యదువీరులంత.

టీ॥ ఇవ్విధంబునన్—ఈరీతిగా. కదలి—బయలుదేఱి. కతిపయ ప్రయాణంబులన్—కొన్ని ప్రయాణములచేత. శోణపురంబు—శోణ పట్టణమును. చేరంజని—చేరఁబోయి. వేలాలంఘనంబుచేసి—[illegible] కట్టుమీఁటి. అంతన్—అంతట. యదువీరులు—యాదవయోధులు.

తా॥ ఈరీతిగా యాదవసేనలు బయలుదేఱి కొన్ని ప్రయాణములలోనే శోణపట్టణము చేరఁబోయి యెల్లదాఁటియుంటిరనిభా.

౪౪౯.—మ॥ సరిదారామ సరోవరోపవన య◆జ్ఞస్థానముల్మాఁపి వే
పరిఖల్పూడిచి యంత్రముల్దునిమి వ◆ప్రవ్రాతముల్ద్రొబ్బి గో
పురముల్గూలఁగఁద్రోచి సౌధభవనం◆బుల్ద్రుంచి ప్రాకారముల్
ధరణింగూల్చి కవాటముల్విఱిచి రు◆ద్దండ క్రియాలోలురై.

టీ॥ ఉద్దండక్రియాలోలురై—అహంకారకృత్యములందాసక్తులై. సరిదారామ...స్థానములు—సరిత్—నదులు. ఆరామ—పెంపుడువనములు. సరోవర — కొలఁకులు. ఉపవన — స్త్రీలువిహరింపఁదగిన శృంగారపుఁదోఁటలు. యజ్ఞస్థానములు—యజ్ఞశాలలు (లేక) దేవపూజాస్థానములు. మాఁపి—పాడుచేసి. వే—శీఘ్రముగా. పరిఖలు— అగడ్తలు. (పూడిచి) యంత్రములు — ఉన్నతప్రదేశములకు బరువెక్కించుట మొదలగుకార్యములకు సాధనమైన కీలుగలవస్తువులను. తునిమి—తెగఁగొట్టి. వప్రవ్రాతములు—కోటకొమ్మల సమూహములను. ద్రొబ్బి—పడఁగొట్టి. గోపురములు — తోరణద్వారములను. కూలఁగఁద్రోచి—పడఁద్రోసి. సౌధభవనంబులు—రాజులనగళ్లను. ద్రుంచి—ఇడియఁగొట్టి. ప్రాకారములు—కోటలను. ధరణింగూల్చి— నేలఁబడఁగొట్టి. కవాటములు—తలుపులు. విఱిచి—విఱుగఁగొట్టి.

తా॥ యాదవులు అహంకారకృత్యములందు ఆసక్తిగలవారై యేఱ్లు పెంపుడువనములు కొలఁకులు ఉద్యానవనములు యజ్ఞశాలలు మొదలయినవానిని పాడుచేసి వెంటనే అగడ్తలుపూడ్చి యంత్రములను తెగఁగొట్టి కోటకొమ్మలు పడఁగొట్టి గోపురములనుపడఁద్రోసి రాజులనగళ్లను ఇడియఁగొట్టి కోటలను నేల చదరముచేసి తలుపులు విఱుగఁగొట్టిరి అని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లనేకప్రకారంబుల గాసిచేసి పురంబు నిరోధించి పేర్చి యార్చినం జూచి బాణుం డాగ్రహసముగ్రోగ్రమూర్తియై సమరసన్నాహసంరంభ విజృంభమాణుండై సంగరభేరి వ్రేయించిన.

టీ॥ (ఇట్లు) అనేకప్రకారంబులన్—బహువిధములచేత. గాసి చేసి—కలఁతపెట్టి. పురంబున్ — పట్టణమును. నిరోధించి — ముట్టడించి. పేర్చి—విజృంభించి. ఆర్చినన్—బొబ్బలుపెట్టఁగా. (చూచి) బాణుండు — బాణాసురుఁడు. ఆగ్రహసముగ్రోగ్రమూర్తియై — ఆగ్రహ—కోపముయొక్క. సమగ్ర—పరిపూర్తితోడి. ఉగ్ర—భయంకరమయిన. మూర్తియై—ఆకారముగలవాఁడై. సమర.. ణుండు— సమర — యుద్ధముకొఱకై. సన్నాహ — అయిత్తపాటువలని. సంరంభ — వేగిరపాటుచేత. విజృంభమాణుండై — రేఁగుచున్నవాఁడై. సంగరభేరిన్—యుద్ధపుభేరిని. వ్రేయించినన్—కొట్టింపఁగా

తా॥ ఈప్రకారముగా నానావిధముల పట్టణమును కలఁతపెట్టి ముట్టడించి రేఁగి బొబ్బలుపెట్టఁగాఁ జూచి బాణాసురుఁడు మిక్కిలి కోపించినవాఁడై భయంకరమయిన ఆకారముతో యుద్ధప్రయత్నము వలని ఆటోపముచేత రేఁగి యుద్ధభేరిని మ్రోఁగింపఁగా నని తాత్పర్యము

౪౫౦.—సీ॥ అతిచక్రవాళాచ◆లాచక్రమంతయు - భ్రమసి కుమ్మరసారె◆పగిదిఁ దిరుగ
ఘనఘోణిఖురకోటి◆ఘట్టనస్వనముల - కరణి నంభోనిధు◆ల్గలఁగిపొరలెఁ
గాలరుద్రాక్షుల◆కరశూల హతిరాలు - పిడుగులగతి నుడు◆గణము రాలెఁ
జటులానిలోద్ధూత◆శాల్మలీతూలంబు - బాధ్వన మేఘము◆ల్చదలఁ దూలె

తే॥ గిరులు వడఁకాడె దివిఁబెల్లు * గిల్లె సురల । గుండెలవిసెర సాతల * క్షోభమొదవె
దిక్కులదరె విమానము * ల్దెరలిపడెఁ । గలఁగి గ్రహరాజ చంద్రుల * గతులుదప్పె.

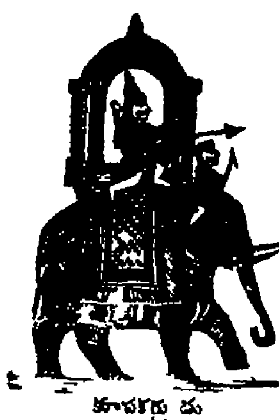
టీ॥ అచక్ర...చక్రము—అచక్రవాళ—చక్రవాళపర్వతపర్యంత మయిన. అచలాచక్రము—భూమండలము. అంతయుక్—సర్వమును. భ్రమసి—తత్తిల్లి. కమ్మరసారెపగిదిన్ — కమ్మరవాఁడు కుండలు చేయుటకై త్రిప్పుచక్రమువలె. (తిరిగెను) ఘన ..కరణిన్—ఘన—గొప్పదైన. ఘోణి—ఆదివరాహముయొక్క. ఖుర—గిట్టలయొక్క. కోటి—కొనలయొక్క. ఘట్టన — అదుముడులయొక్క. స్వనముల కరణిన్—ధ్వనులవలె. అంభోనిధులు—సముద్రములు. కలఁగి—కలఁకనుపొంది—క్రిందుమీఁదుగా అలలులేచి. పొరలెన్—పొర్లెను. కాల ...హతిన్ — కాలరుద్ర = ప్రళయకాలపు రుద్రమూర్తియొక్క. అభీల—భయంకరమైన. కర—చేతియందలి. శూల—శూలాయుధపు. హతిన్—దెబ్బచేత. రాలుపిడుగులగతిన్—రాలునట్టిపిడుగులవలె. ఉడుగణము—నక్షత్రసమూహము. (రాలెను) చటుల.. ధ్వనన్—చటుల—మిక్కిలివడిగల. అనిల—గాలిచేత. ఉద్ధూత—మీఁదికెగురఁ గొట్టఁబడిన. శాల్మలితూలంబుబాధ్వనన్—బూరుగుదూదివిధమున. మేఘములు—మబ్బులు. చదలన్—ఆకాశమునందు. తూలెన్—చెదరి పోయెను. గిరులు—పర్వతములు. వడఁకాడెన్—అదరెను. దివి — ఆకాశము. పెల్లగిల్లెన్—మీఁదికెగిరెను. సురలగుండెలు — దేవతల హృదయములు. అవిసెన్—పగిలెను. రసాతలక్షోభము — పాతాళ లోకముయొక్క తిరుగుడుపాటు. ఒదవెన్—కలిగెను. (దిక్కులు అదరెను విమానములు) తెరలి—క్రిందుమీఁదై. చెదరెను—మూలలోక టిగాఁ బోయెను. కలఁగి — కలఁతనొంది గ్రహరాజచంద్రుల గతులు—సూర్యచంద్రుల గమనములు. తప్పెన్ — తప్పిపోయెను.

తా॥ బాణాసురుఁడు యుద్ధభేరి మ్రోఁగింపఁగానే ఆద్యనికిచక్ర వాళపర్వతపర్యంతమయినభూమియంతయు కమ్మరిసారెవలెగిరగిర తిరిగెను, ఆదివరాహముయొక్క గిట్టలతాఁకుడుచేత తిరుగుడుపడి పొరలినట్లు సముద్రములు కలఁగి పొర్లెను, ప్రళయకాలపు రుద్ర మూర్తిచేతిదైన శూలాయుధపుదెబ్బలవలన రాలుపిడుగులేమోఅను నట్లు నక్షత్రములు రాలెను, గొప్పగాలిచేత ఎగురఁగొట్టఁబడిన బూరుగుదూదివిధమున ఆకాశమునందు మేఘములు చెదరిపోయెను, పర్వతములు తల్లడిల్లెను,ఆకాశముపైకెగసెను,దేవతలగుండెలు పగిలెను,పాతాళముతిరుగుడుపడెను,దిక్కులుచలించెను,విమానము లన్నిచెదరిపోయెను,సూర్యచంద్రులుకలవరపడిగతులు తప్పిరనఁతా.

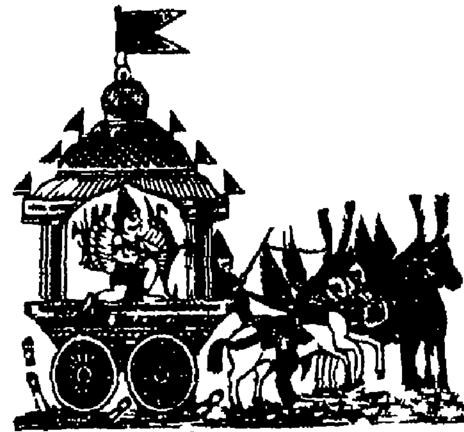
వ॥ అట్టి సమర సన్నాహంబునకుఁ గట్టాయితంబైన మణిఖచిత ధర్మవర్మ నిర్మిత నిర్మలాంశుజాలంబులును, శిరస్త్రాణ కిరీటకోటి ఘటిత వినూత్నరత్న ప్రభాపటలంబులును, కనక కుండల గ్రైవేయ హార కంకణ తులాకోటి వివిధ భూషణవ్రాత రుచి నిచయంబులును, ప్రచండ బాహుదండ సహస్ర బలంబులును, శరశరాసనశక్తి ప్రాసతోమరగదాకుంతముసల ముద్గరభిండివాల కరవాల పట్టిసశూలక్షురికా పరిఘాది నిశాత హేతి వ్రాతాతి దీధితులును, వియచ్చరకోటి నేత్రంబులకు మిఱుమిట్లుగొలుపఁ గనకాచల శృంగ సముత్తుంగంబగు రథంబెక్కి యరాతివాహినీ సందోహంబునకుం దుల్యంబైన నిజ సేనా సమూహంబు లిరుగడల నడవ బాణుం డక్షీణప్రతాపంబు దీపింప ననికి వెడలె నయ్యవసరంబున.

టీ॥ అట్టిసమరసన్నాహంబునకున్—అటువంటి యుద్ధప్రయత్నమునకు. కట్టాయితంబైన — మిక్కిలి అయిత్తమయిన. మణి . . జాలంబులును—మణిఖచిత—రత్నములుచెక్కిన. ధర్మవర్మ—బంగారు కవచములచేత. నిర్మిత—కలుగఁజేయఁబడిన. నిర్మల—స్వచ్ఛమైన. అంశుజాలంబులును—కిరణములసమూహములును. శిరస్త్రాణ . పటలంబులు—శిరస్త్రాణ—తలపాగాలయందును.కిరీట—కిరీటములయొక్క కోటి—మీఁదిభాగములందును. ఘటిత—కూర్పఁబడిన. వినూత్న— మిక్కిలిక్రొత్తవైన,రత్న—మణులయొక్క.ప్రభా—కాంతులయొక్క. పటలంబులును — సమూహములును. కనక...బులును — కనక — బంగారుమయములైన. కుండల—చెవిపోగులు. గ్రైవేయ—కంఠాభరణములు, హార—ముత్యాలపేరులు. కంకణ — చేతికడియములు. తులాకోటి—కాలియందెలునేవుు. వివిధ — నానావిధములయిన. భూషణ—సొమ్ములయొక్క. వ్రాత—సమూహముయొక్క. రుచి — కాంతులయొక్క. నిచయంబులును — సమూహములును. ప్రచండ సహస్రంబును—ప్రచండ—మిక్కిలివిరుసుదైన. బాహుదండ — కఱ్ఱలవంటి చేతులయొక్క, సహస్రంబు — వేయియును — మిగుల విరుసులయిన [illegible], వెలుంగన్ — ప్రకాశింపఁగా. శర...అను—శర—బాణములు, శరాసన—విల్లులు, శక్తి—గంటలు గట్టిన ఒకవిధమైనబాణములు. ప్రాస—బల్లెములు. తోమర—చిల్లకోలలు.గదా—గుదియలు. కుంత—ఈఁటెలు. ముసల—రోఁకళ్లు. ముద్గర—ఇనుపగుదియలు. భిండివాల—చేతివాఁటుగుదియలు. కర వాల—కత్తులు. పట్టిస — పట్టెలుదీరిన యినుపగుదియలు. శూల — మూఁడుమొనలుగల ఆయుధములు. క్షురికా—చురకత్తులు. పరిఘ— ఇనుపకట్లగుదియలు. ఆది—మొదలుగాఁగల. నిశాత—వాఁడులైన. హేతి—ఆయుధములయొక్క.వ్రాత—సమూహములయొక్క. అతి— మిక్కుటమయిన. దీధితులును—కాంతులును. వియచ్చరకోటినేత్రం బులకున్—దేవతలసమూహము కన్నులకు. మిఱుమిట్లుగొలుపన్— చెదరుటలను కలుగఁజేయఁగా. కనకాచలశృంగసముత్తుంగంబు— మేరుపర్వతశిఖరమువలె మిక్కిలియున్నతమయినది. అగురథంబు— అనునట్టితేరు (ఎక్కి) అరాతివాహినీసందోహంబునకున్ — శత్రు సేనలసమూహమునకు. తుల్యంబు — సమానము. అయినట్టి నిజసేనా సమూహంబులు—అయినట్టి తనసేనలయొక్క సముదాయములు. ఇరు గడలన్ — రెండుపార్శ్వములందును, నడవన్ — నడవఁగా. బాణుండు—బాణాసురుఁడు.అక్షీణప్రతాపంబు—తగ్గనిపరాక్రమము. దీపింపన్—వెలుఁగఁగా, అనికిన్—యుద్ధమునకు. వెడలెన్—బయలు దేరెను. అయ్యవసరంబునన్—అప్పుడు.

తా॥ అట్టి యుద్ధప్రయత్నమునకు తగినట్లు రత్నములు చెక్కిన బంగారుకవచము కాంతులును, రత్నములుకూర్చిన తలపాగా కిరీటము మొదలగువానికాంతులును, పెండెంగులు మొదలగు ఆభరణములకాంతులును, ఒక్కయుద్ధమునందు గిడిదేతి విరుసుపాటిన వేయిచేతులును, వెలుగఁగా ధనుస్సు బాణములు కత్తులు కటార్లు మొదలగు ఆయుధములకాంతులు దేవతలకన్నులు మూఁతలు పడునట్లుచేయుచు ఎల్లదిక్కులందును వ్యాపింపఁగా మేరుపర్వత శిఖరమో యనునట్లు మిక్కిలిపొడుగైన రథముపైనెక్కి తనయుద్ధప్రక్కలన శత్రుసేనలతో సంపోరాడలిన సేనాపతులు నడువఁగా బాణాసురుఁడు యుద్ధమునకు వెడలినని తాత్పర్యము.

(*) బాణాసురుఁడు కృష్ణునితోడి యుద్ధమునకు వెడలుట. (*)

౮౫౬.—చ॥ వరదుఁ డుదారభక్తజన ✽ వత్సలుఁడైన హరుండు బాణునిం
గరమనురక్తిఁ బుత్రజుల ✽ కంటె దయామతిఁ జూచుఁగావునన్
దురమొనరించు కేడ్కఁ బ్రమ ✽ థుల్గొలువందుఁ బ్రౌఢ భూతకోటియుఁ
గరవిభవాంచితుల్ సుభుల నీ ✽ శాశ భయంకర శూలహస్తులై.

టీ॥ వరదుఁడు=కోరినవరములనిచ్చువాఁడును. ఉదారభక్తజనవత్సలుఁడు=ఉదార=సరళమయిన. భక్తజన=సేవకజనులయందు. వత్సలుఁడు=ప్రేమగలవాఁడును. ఐనహరుండు=అయినట్టిశివుఁడు. బాణునిన్=బాణాసురుని. శరమనురక్తిన్=మిక్కిలియనురాగముతో. ఆత్మజులకంటెన్=కొడుకులకంటెను. దయామతిన్=దయతోడిబుద్ధితో. చూచుఁగాన్=కనిపెట్టియుండునుకాఁబట్టి. తాన్=తాను. దురము=యుద్ధము. ఒనరింపవేడ్కన్=చేయుటయందలి కుతూహలముతో. ప్రమథులు=ప్రమథగణమును గుహుఁడున్=కుమారస్వామియు నిజభూతకోటియున్=తన్ను నాశ్రయించియుండు పిశాచసమూహమును. సరవిన్=క్రమముగా. భజింపన్=సేవింపఁగా. ఉజ్జ్వలనిశాతభయంకరశూలహస్తుఁడై=ఉజ్జ్వల=వెలుఁగుచున్న. నిశాత=వాఁడియైన. భయంకర=భయముపుట్టించుచున్న. శూలహస్తుఁడై=శూలము చేతియందుఁగలవాఁడై. వెడలెనను క్రియ మీఁదిపద్యములోనున్నది.

తా॥ కోరినవరములనిచ్చి ప్రియభక్తుల నాదరించువాఁడైనశివుఁడు బాణాసురుని తనకొడుకులకంటె మిక్కిలి ప్రేమతోఁ గాపాడుచుండును కాఁబట్టి తానును వానికిఁగాను యుద్ధముచేయవలెనను కుతూహలముతో ప్రమథగణములును, పిశాచసమూహములును, కుమారస్వామియు తన్ను అనుసరించి సేవింపఁగా భయంకరమయి వెలుఁగుచున్న త్రిశూలమును చేతఁబట్టుకొన్నవాఁడై అని తాత్పర్యము.

౪౫౩.—సీ॥ ఖురపుటాహతిరేఁగు * ధరణీపరాగంబు - పంకేరుహాప్తబింబం * బుఁబొదువ
విపుల వాలాటోప * విక్షేపజాత వా - తాహతి వారివా * హములు విరియఁ
గుఱుచతిన్ననివాఁడి * కొమ్ములఁజిమ్మిన - బ్రహ్మాండభాండక * ర్పరము వగుల
నలవోక ఘణిఘణి * ల్లని యంకెవేసిన - రోదసీ కుహరంబు * భేదిలంగ

తే॥ గళచలత్స్వర్ణ ఘంటికా * ఘణఘణ ప్ర । ఘోషమున దిక్తటంబు లా * కులతనొంద
లీలనడతెంచు కలధౌత * శైలమనఁగ । నుక్కుమిగిలిన వృషభేంద్రు * నెక్కి వెడలె.

టీ॥ ఖురపుటాహతిన్=గిట్టలతాఁకుడుచేత. రేఁగుధరణీపరాగంబు=పైకెగయునట్టి నేలదుమ్ము. పంకేరుహాప్తబింబంబున్=సూర్యబింబమును. పొదువన్=కమ్ముకొనఁగా. విపుల వాలన్— విపుల=నిడుపైన. వాల=తోఁకయొక్క. ఆటోప=సంభ్రమముతోడి. విక్షేప=ఎగఁద్రిప్పుటవలన. జాత=పుట్టిన. వాత=గాలియొక్క. ఆహతిన్=దెబ్బచేత. వారివాహములు=మేఘములు. విరియన్=విచ్చఁబాఱిపోఁగా. కుఱుచతిన్ననివాఁడికొమ్ములన్—కుఱుచ=పొట్టియు. తిన్నని=వంపులేనిదియు. వాఁడి=సన్ననిమొనగలదియునైన. కొమ్ములన్=కొమ్ములచేత. చిమ్మినన్=ఎగఁజిమ్మఁగా. బ్రహ్మాండభాండకర్పరము=బ్రహ్మాండమనెడు కుండయొక్కమీఁదిచిప్ప. వగులన్=పగిలిపోఁగా. అలవోకన్=వినోదముగా. ఘణిఘణిల్లని=ఘణిల్లుఘణిల్లని. అంకెవేసినన్=ధ్వనిచేయఁగా. రోదసీకుహరంబు=భూమ్యాకాశమధ్యప్రదేశమనెడుగుహ. భేదిలంగన్=బ్రద్దలుకాఁగా. గళ.. చమునన్—గళ=మెడయందు. చలత్=కదలుచున్న. స్వర్ణ=బంగారువికారమయిన. ఘంటికా=గంటలయొక్క. ఘణఘణప్రఘోషమునన్=గణగణయనుధ్వనిచేత. దిక్తటంబులు=దిక్కులప్రదేశములు. ఆకులతన్=కలఁతపాటును. ఒందన్=పొందఁగా. లీలన్=విలాసముగా. నడతెంచు=నడచునట్టి. కలధౌతశైలము=వెండికొండయో. అనఁగన్=అనునట్లు. ఉక్కుమిగిలిన=బలముమించిన—క్రొవ్విన. వృషభేంద్రున్=ఆఁబోతును. (ఎక్కి) వెడలెన్=బయలుదేఱెను.

తా॥ గిట్టల తాఁకుడుచేత నేలదుమ్మెగసి సూర్యబింబమును కప్పుకొనఁగా, పైకి నిక్కించిన తోఁక జాడించుటవలని గాలిచేత మేఘములు చెదరిపోవుచుండఁగా, వాఁడిగలకుఱుచ నిక్కుకొమ్ములు సోఁకి బ్రహ్మాండముయొక్క మీఁదిచిప్ప పగులఁగా, ఘణిల్లుఘణిల్లని యంకెలువేయు ధ్వనిచేత భూమ్యాకాశమధ్యప్రదేశము భేదిల్లఁగా, మెడను గట్టఁబడిన బంగారుగంటల గణగణయనుమ్రోఁత దిక్ప్రదేశములందువ్యాపించి కలఁతపుట్టింపఁగా, వినోదముగా నడచునట్టి వెండికొండయో అనునట్లు మదముమించిన ఆఁబోతునెక్కి శివుఁడు బయలుదేఱెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు వెడలి సమరసన్నాహ సముల్లాసంబు మొగంబులకు వికాసంబు సంపాదింపం బ్రతిపక్ష బలంబులతోడం దలపడిన ద్వంద్వయుద్ధంబయ్యె నప్పుడప్పురాతనయోధుల యాయోధనంబుచూచు వేడ్కం జనుదెంచిన సరసిజ సంభవ శక్ర మరుద్యక్ష సిద్ధ సాధ్య చారణ గంధర్వ కిన్నర కింపురుష గరుడోరగాదులు నిజవిమానారూఢులై వియత్తలంబున నిల్చి రట్టియెడఁ గృష్ణుండును హరుండును, మారుండును గుమారుండును, కూపకర్ణ కుంభాండులును గామపాలుండును, బాణపుత్త్రుండగు బలుండును సాంబుండును, సాత్యకియును బాణుండును, రథికులు రథికులు, సాశ్వికులు సాశ్వికులును, గజారోహకులు గజారోహకులును, బదాతులుఁ బదాతులునుం దలపడి యితరేతర హేతి సంఘట్టనంబుల మిణుంగుఱులు సెదరం బరస్పరాహ్వాన బిరుదాంకిత సింహనాద హుంకార శింజినీ టంకార వారణ ఘీంకార వాజిహేషా రవంబులను, బటహ కాహళ భేరీ మృదంగ శంఖ తూర్య ఘోషంబులను బ్రహ్మాండ కోటరంబు పరిస్ఫోటితం బయ్యె నయ్యవసరంబున.

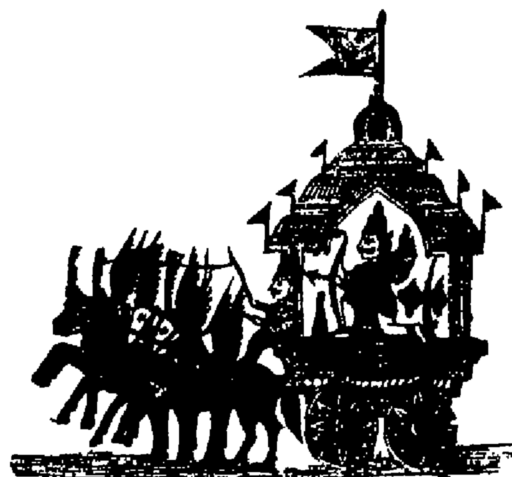
టీ॥ (ఇట్లు) వెడలి = బయలుదేఱి. సమరసన్నాహసముల్లాసంబు = యుద్ధప్రయత్నముయొక్క యుత్సాహము. మొగంబులకున్ = ముఖములకు. వికాసంబున్ = తేటఁదనమును. సంపాదింపన్ = కలుగఁజేయఁగా. ప్రతిపక్షబలంబులతోడన్ = శత్రుసేనలతోడ. తలపడినన్ = మారుకొనఁగా. ద్వంద్వయుద్ధంబయ్యెన్ = జతజతగాఁ గూడినయోధులు చేయుయుద్ధము. (అయ్యెను అప్పుడు) అప్పురాతనయోధులయాయోధనంబు = ఆబహుదినములనాటి యుద్ధవీరుల యుద్ధమును — శివకేశవులయుద్ధమును. చూచువేడ్కన్ = చూడవలెనను వేడుకచేత. చనుదెంచిన = వచ్చిన. సర...దులు — సరసిజసంభవ = బ్రహ్మ. శక్ర = ఇంద్రుఁడు సుర = దేవతలు. యక్ష = యక్షులు. సిద్ధ = సిద్ధులు. సాధ్య = సాధ్యులు. చారణ = చారణులు. గంధర్వ = గంధర్వులు కిన్నర = కిన్నరులు. కింపురుష = కింపురుషులు. గరుడ = గరుడులు. ఉరగ = నాగులు. ఆదులు = మొదలగువారు. నిజవిమానారూఢులై = తమవిమానములం దెక్కినవారై. వియత్తలంబునన్ = ఆకాశప్రదేశమునందు. (నిల్చిరి) అట్టియెడన్ = ఆసమయమునందు. (కృష్ణుండును హరుండును) హరుండును గుమారుండును = ప్రద్యుమ్నుఁడును కుమారస్వామియు. కూపకర్ణకుంభాండులును గామపాలుండును = కూపకర్ణుఁడు కుంభాండుఁడు అనువారును బలరాముఁడును. బాణపుత్రుండగు బలుండును సాంబుండును = బాణాసురునికొడుకైన బలుఁడు అనువాఁడును కృష్ణునికొడుకు సాంబుఁడును. (సాత్యకియు బాణుండును) రథికులు రథికులు = రథముమీఁదనుండి యుద్ధముచేయువారును రథముమీఁదనుండి యుద్ధము చేయువారును. అశ్వికులు నాశ్వికులును = గుఱ్ఱపురౌతులు గుఱ్ఱపురౌతులును. గజారోహకులు గజారోహకులును = ఏనుఁగులనెక్కి పోరాడువారును ఏనుఁగులనెక్కి పోరాడువారును. పదాతులుం బదాతులును = కాలిబంట్లు కాలిబంట్లును తలపడి = మారుకొని. ఇతరేతరహేతిసంఘట్టనంబులన్ = ఒండొరుల ఆయుధముల తాఁకుడులచేతను. మిడుంగురులు చెదరన్ = నిప్పురవలెగయఁగా. పరస్పరా..రవంబులను — పరస్పర = ఒండొరుల యొక్క. ఆహ్వాన = పిలుచుటలచేతను. బిరుదాంకిత = బిరుదుగుఱుతులచేతను. సింహనాద = బొబ్బరింతలచేతను. హుంకార = హుం అనుధ్వనులచేతను. శింజినీటంకార = అల్లెత్రాళ్ల టం అను ధ్వనుల చేతను. వారణ = ఏనుఁగులయొక్క. ఘీంకార = గీఁకలచేతను. వాజి = గుఱ్ఱములయొక్క హేషా = సకిలింతలయొక్క. రవంబులన్ = ధ్వనులచేతను. పటహ..ఘోషంబులను — పటహ = పటహములను వాద్యవిశేషములయు. కాహళ = కాహళలయు భేరీ = పెద్దనగారాలయు మృదంగ = మద్దెలలయు. శంఖ = శంఖములయు. తూర్య = తక్కినవాద్యములయు. ఘోషంబులన్ = ధ్వనులచేతను. బ్రహ్మాండకోటరంబు = బ్రహ్మాండమనెడు తొఱ్ఱ. పరిస్ఫోటితంబయ్యెన్ = భేదింపఁబడినదాయెను అయ్యవసరంబునన్ = అప్పుడు.

తా॥ అట్లు శివుఁడు యుద్ధమునకు బయలుదేఱి యిరుదెగలసేనలును తలపడఁగా వారికి ద్వంద్వయుద్ధమాయెను ఆయుద్ధమును చూడవలెనను అపేక్షచేత బ్రహ్మ ఇంద్రుఁడు దేవతలు యక్షరాక్షసాదిదేవతాభేదములు విమానము లెక్కివచ్చి ఆకాశమునందు నిలిచిరి అప్పుడు కృష్ణుఁడును శివుఁడును, ప్రద్యుమ్నుఁడును కుమారస్వామియు, కూపకర్ణ కుంభాండులును బలరాముఁడును, బాణాసురునికొడుకైనబలుఁడును కృష్ణునికొడుకైన సాంబుఁడును, సాత్యకియు బాణాసురుఁడును, ఇట్లు తక్కిన యోధులును, మఱియు నుంగల రథికులు రథికులును, రౌతులు రౌతులును, మావటివాండ్రు మావటివాండ్రును, కాలిబంట్లు కాలిబంట్లునుగా పరస్పరము తలపడి ఒకరి నొకరు పిలుచుట, తమతమ బిరుదులు చెప్పుకొనుట, సింహనాదములు చేయుట, అల్లెత్రాళ్లు లాగివిడుచుట, ఏనుఁగులు గీఁకలు పెట్టుట, గుఱ్ఱములు సకిలించుట, శంఖములు పూరించుట, మద్దెలలోనగు వాద్యములు మ్రోయించుట, పెద్దనగారాలు మ్రోఁగించుట మొదలగు ధ్వనులచేత బ్రహ్మాండమనెడుతొఱ్ఱ పగిలి బ్రద్దలయ్యెనని తాత్పర్యము.

(*) శ్రీకృష్ణమూర్తి శివునితో యుద్ధము చేయుట. (*)

చ॥ జలరుహనాభుఁ డార్చి నిజ
శార్ఙ్గ శరాసన ముక్త సాయకా
వలి నిగిడించి నొంచెఁ బుర
వైరిపురోగములన్ రణక్రియా
కలితుల గుహ్యక ప్రమథ
కర్బుర భూత పిశాచ డాకినీ
బలవదరాతి యోధులను
బన్నిరపోయి కలంగి పాఱఁగన్.

శివుఁడు.

కృష్ణుఁడు.

టీ॥ జలరుహనాభుఁడు = కృష్ణుఁడు. ఆర్చి = బొబ్బపెట్టి. నిజశార్ఙ్గ..వలిన్ — నిజ = తనయొక్క. శార్ఙ్గశరాసన = శార్ఙ్గమనెడు వింటినుండి. ముక్త = విడువఁబడిన. సాయకావలిన్ = బాణములపఙ్క్తిని. నిగిడించి = వ్యాపింపఁజేసి. పురవైరిపురోగములన్ =

శివుఁడు మొదలగువారిని. రణక్రియాకలితులన్ — యుద్ధకార్యముతోఁ గూడుకొన్నవారిని. గుహ్యక. యోధులన్—గుహ్యక — గుహ్యకులు ప్రమథ—ప్రమథగణము. కర్బుర—రాక్షసులు. భూత—భూతములు. పిశాచ—పిశాచములు. డాకినీ—డాకినులను పిశాచములునైన. బలవదరాతియోధులన్ — బలవంతులయిన శత్రుభటులను. బెబ్బురవోయి — తత్తఱపడి. కలంగి — కలఁతనొంది. పాఱఁగన్—పరుగెత్తునట్లుగా. పాఱంచెన్—పార్పించెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తి తనధనుస్సువలననుండి విడువఁబడిన బాణములను వ్యాపింపఁజేసి శివుఁడును అతనిసేనతోనియోధులును కలఁతనొంది తత్తఱపాటుతో పరుగెత్తునట్లుగా పార్పించి తఱిమెనని భా.

వ॥ ఇట్లేసియార్చిన కుంభినీధరు భుజావిజృంభణ సంరంభంబునకు సహింపక నిటలాంబకుం డనలకణంబు లుమియు నిశితాంబకంబులం బీతాంబరుని నేసినవానినన్నింటి నడుమనప్రతిబాణంబులేసి త్రుంచినం గనుంగొని మఱియును.

టీ॥ (ఇట్లు) ఏసి—బాణములను ప్రయోగించి. ఆర్చినన్—సింహనాదము చేయఁగా. కుంభినీధరు ..భంబునకున్ — కుంభినీధరు — శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క. భుజావిజృంభణ — చేతుల రేఁగుటయొక్క. సంరంభంబునకున్ — ఆటోపమునకు. సహింపక — ఓర్వక. నిటలాంబకుండు—ఫాలనేత్రముగలవాఁడైన శివుఁడు. అనలకణంబులు — నిప్పురవలను. ఉమియు—రాల్చుచున్న. నిశితాంబకంబులన్—వాఁడియైన బాణములచేత. పీతాంబరునిన్—పచ్చని వస్త్రముగలవాఁడైన శ్రీకృష్ణునిపై. ఏసినన్ — బాణప్రయోగము చేయఁగా. వానినన్నింటిన్—ఆ ప్రయోగించిన బాణములనన్నిటిని. నడుమన—నడుమంత్రముననే. ప్రతిబాణంబులు—బదులుబాణములను. ఏసి—ప్రయోగించి. త్రుంచినన్—తెగనఱకఁగా. కనుంగొని—చూచి. (మఱియును)

తా॥ ఈవిధముగా బాణములను ప్రయోగించి సింహనాదము చేయఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క భుజపరాక్రమాతిశయమునకు సహింపనివాఁడై శివుఁడును నిప్పురవలు రాల్చుచున్న వాఁడిబాణములను కృష్ణునిపైఁ బ్రయోగించెను అంతట శ్రీకృష్ణమూర్తి బదులు బాణములను ప్రయోగించి ఆబాణములను నడుమంత్రముననే తెగనఱికివేసెను అందులకు శివుఁడు సహింపనివాఁడై యింకను ఏమి చేసెనఁగా నని తాత్పర్యము.

౮౫౭.—మ॥ అనలాక్షుండు త్రిలోకపూజ్యమగు బ్ర * హ్మాస్త్రం బారింబోసి యా
వనజాతేక్షణుమీఁదఁ గ్రోధ మహిమా * వ్యాకీర్ణుఁడై యేసె నే
సినఁ దద్దివ్యశరంబుచేతనె మర * ల్చెన్ గృష్ణుఁ డత్యద్భుతిన్
జనితాశ్చర్య రసాబ్ధిమగ్ను లగుచున్ * శక్రాదు లగ్గింపఁగన్.

టీ॥ అనలాక్షుండు — అగ్ని నేత్రముగల శివుఁడు. త్రిలోకపూజ్యము—మూడులోకములలోను పూజింపఁదగినది. అగుబ్రహ్మాస్త్రంబు — అగునట్టిబ్రహ్మాస్త్రమును. ఆరింబోసి — నారియందుఁ గూర్చి. క్రోధమహిమావ్యాకీర్ణుఁడై—కోపముయొక్క ఆధిక్యమును వ్యాపింపఁజేయుచున్నవాఁడై. ఆవనజాతేక్షణుమీఁదన్—ఆ శ్రీకృష్ణమూర్తిపైని. ఏసెన్ — ప్రయోగించెను. (ఏసినను కృష్ణుఁడు) అత్యద్భుతిన్—మిక్కుటమయిన నిక్కుతో. శక్రాదులు—ఇంద్రుఁడు మొదలగువారు. జనితా ..లగుచున్—జనిత—పుట్టిన. ఆశ్చర్యరసాబ్ధి—ఆశ్చర్యరససముద్రమునందు మగ్నులు - మునిఁగినవారు. అగుచున్—అయి. అగ్గింపఁగన్—శ్లాఘింపఁగా తద్దివ్యశరంబుచేతనె—అదివ్యమయిన బాణముచేతనే. మరల్చెన్—మరలించెను.

తా॥ శివుఁడు మూడులోకములందును గౌరవమును వహించినదైన బ్రహ్మాస్త్రమును నారియందుఁగూర్చి కోపాటోపముతో శ్రీకృష్ణునిపై ప్రయోగింపఁగా అతఁడు ఆయస్త్రమునే ప్రయోగించి యింద్రుఁడు మొదలుగాఁగలదేవతలెల్లను శ్లాఘించునట్లు ఆబ్రహ్మాస్త్రమును త్రిప్పివేసెనని తాత్పర్యము.

౮౫౮.—శా॥ వాయవ్యాస్త్రముపేంద్రుపై నలిగి దు * ర్వారోద్ధతిన్నేయ దై
తేయధ్వంసియుఁ బార్వతాశుగముచే * ద్రుంచెం గ్రతుధ్వంసి యా
గ్నేయాస్త్రం బడరించె నుగ్రగతి ల * క్ష్మీనాథుపై దాని వే
మాయం జేసెను నైంద్రబాణమునఁ బ * ద్మాక్షుండు లీలాగతిన్.

టీ॥ అలిగి — శివుఁడుకోపించి. (వాయవ్యాస్త్రమును) ఉపేంద్రుపైన్—కృష్ణునిమీఁద. దుర్వారోద్ధతిన్—అడ్డగింపరానినిక్కుతో. ఏయన్—ప్రయోగింపఁగా. దైతేయధ్వంసియున్ — కృష్ణుఁడును. పార్వతాశుగముచేన్—పర్వతాస్త్రముచేత. త్రుంచెన్ — ఖండించెను. లక్ష్మీనాథుపైన్—శ్రీకృష్ణునిమీఁద. క్రతుధ్వంసి — శివుఁడు. ఉగ్రగతిన్—భయంకరమయినరీతితో. ఆగ్నేయాస్త్రంబు—ఆగ్నేయాస్త్రమును. అడరించెన్—ప్రయోగించెను. దానిన్—ఆయాగ్నేయాస్త్రమును. పద్మాక్షుండు—కృష్ణుఁడు. లీలాగతిన్—వినోదరీతిచేత. ఐంద్రబాణమునన్ — ఐంద్రాస్త్రముచేత. వే — శీఘ్రముగ. మాయంజేసెన్—నశింపఁజేసెను.

తా॥ అంతట శివుఁడు కోపించినవాఁడై మిక్కిలియుద్ధతితో వాయవ్యాస్త్రమును కృష్ణునిపై ప్రయోగింపఁగా కృష్ణుఁడు పర్వతాస్త్రముచేత దానిని ఖండఁగొట్టెను వెంటనే శివుఁడు భయంకరముగాఁ దోఁచునట్లు ఆగ్నేయాస్త్రమును ప్రయోగించెను కృష్ణుఁడు దానినిసైతము ఐంద్రాస్త్రమును ప్రయోగించి శీఘ్రముగాను అలక్ష్యముగాను ఖండఁగొట్టివేసెనని తాత్పర్యము.

౭౫౯.—ఉ॥ పాయనికిన్కతో హరుఁడు ✽ పాశుపతాస్త్రము శారిఁగూర్చినన్
దోయరుహాయతాక్షుఁడును ✽ దోడన లోక భయంకరోగ్ర నా
రాయణ బాణరాజము ర ✽ యంబున నేసి మరల్చె దానిఁ జ
క్రాయుధుఁ డిత్తెఱంగునఁ బు ✽ రారి శరావలి రూపుమాపినన్.

టీ॥ హరుఁడు—శివుఁడు. పాయనికిన్కతోన్—తొలఁగనికోపములో. పాశుపతాస్త్రమున్—పశుపతి సంబంధమైన అస్త్రమును. నారిఁగూర్చినన్—నారియందుఁ గూర్పఁగా. తోయరుహాయతాక్షుఁడును—శ్రీకృష్ణమూర్తియు. తోడన—వెంటనే లోకభయంకరోగ్ర నారాయణబాణరాజమున్ — మూడులోకములకును భీతిని పుట్టించునదియు, మిగుల క్రూరమైనదియునైన నారాయణాస్త్రమును రయంబునన్—శీఘ్రముగ. ఏసి—ప్రయోగించి. దానిన్—ఆపాశుపతాస్త్రమును. మరల్చెన్—మళ్లించెను. ఇత్తెఱంగునన్—ఈవిధముగా. చక్రాయుధుఁడు—కృష్ణుఁడు. పురారిశరావలిన్ — శివుని బాణసమూహమును. రూపుమాపినన్ — స్వరూపనాశము చేయఁగా.

తా॥ శివ్వటు శివుఁడు అధిక కోపముతో పాశుపతాస్త్రమును ప్రయోగింపఁగా కృష్ణుఁడు నారాయణాస్త్రమును ప్రయోగించి దానిని అణఁచివేసెను, ఈవిధముగ కృష్ణుఁడు శివుఁడు ప్రయోగించు బాణముల నన్నిటిని స్వరూపము లేకుండ అణఁచివేయఁగా నని తాత్పర్యము.

౭౬౦.—క॥ ఊహ కలంగియు విగతో । త్సాహుండగు హరునిమీఁద ✽ జలజాక్షుఁడు స
మ్మోహన శిలీముఖం బ । వ్యాహత జయశాలి యగుచు ✽ నదరించె నృపా.

టీ॥ నృపా—రాజా. ఊహ కలంగియున్ — చిత్తము చలించియు విగతోత్సాహుండు—ఉత్సాహము చెడినవాఁడు. (అగు హరునిమీఁద) జలజాక్షుఁడు—కృష్ణుఁడు. సమ్మోహనశిలీముఖంబు—సమ్మోహనాస్త్రమును. అవ్యాహత జయశాలి యగుచున్ — కొట్టు వడని గెలుపుచేత ఒప్పినవాఁడగుచును. అదరించెన్ — ప్రయోగించెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! ఇట్లు తనయస్త్రములన్ని వ్యర్థములై శోకాకులవరపడియున్న శివునిమీఁద మొక్కపోని గెలుపుచేత ఒప్పినవాఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి సమ్మోహనాస్త్రమును ప్రయోగించెనని తా.

౭౬౧.—క॥ జృంభణ శరపాతముచే । శంభుఁడు నిజతనువు పరవ ✽ శంబయి సోలన్
జృంభితుఁడై ఘననిద్రా । రంభత వృషభేంద్రు మూఁపు ✽ రముపై వ్రాలెన్.

టీ॥ జృంభణశరపాతముచేన్ — సమ్మోహనాస్త్రముయొక్క పాటుచేత. శంభుఁడు—శివుఁడు. నిజతనువు — తనదేహము. పరవశంబయి — స్వాధీనతతప్పి సోలన్ — చేష్టలుతక్కపడఁగా. జృంభితుఁడై—ఆవులింతలుగలవాఁడై. ఘననిద్రారంభతన్ — అధికనిద్రయొక్కపూనికచేత. వృషభేంద్రుమూఁపురముపైన్ — నందియొక్కమూఁపురముమీఁద. వ్రాలెన్—పడెను — మూర్ఛిల్లెననుట.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తిప్రయోగించిన సమ్మోహనాస్త్రము తాఁకఁగానే శివుఁడు తనదేహము తనకు వశముగాక తేలఁబడఁగా ఆవులించుచు మిక్కుటమయిన నిద్రను పొందినవాఁడై నందివాహనము మూఁపుమీఁద పడెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు వ్రాలినం జక్రపాణి పరబలంబుల నిశితబాణపరంపరలం దునిమియు నొక్కయెడం గృపాణంబులం గణి కలుచేసియు నొక్కచోట గదాహతులం దుత్తుమురుగా మొత్తియు నివ్విధంబునఁ బీనుంగుపెంటలుగావించె నంత.

టీ॥ (ఇట్లు) వ్రాలినన్ — శివుఁడు పడఁగానే. చక్రపాణి—కృష్ణుఁడు. పరబలంబులన్—శత్రుసేనలను నిశితబాణపరంపరలన్—వాఁడియైన బాణముల గుంపులచేత. తునిమియున్—ఖండించియు. ఒక్కయెడన్—ఒకచోట కృపాణంబులన్—కత్తులచేత. కణికలు చేసియున్—తునకలు తునుకలుగాఁ జేసియు. ఒక్కచోన్—మఱియొకచోట. గదాహతులన్—గదదెబ్బలచేత తుత్తుమురుగాన్—పొడిపొడి యగునట్టుగా. (మొత్తియు) ఇవ్విధంబునన్—ఈరీతిగా, (పీనుంగుపెంటలు) కావించెన్—చేసెను. అంతన్—అనంతరము.

తా॥ ఈవిధముగా శివుఁడు పడిపోయినంతట కృష్ణుఁడు శత్రుసేనలను బాణములు ప్రయోగించి చంపియు, కత్తులతో తుండ్లు తుండ్లుగా నఱకియు, గదలతో పొడిపొడిగా నలియఁగొట్టియు, పీనుఁగుపెంటలుగాఁ జేసెను అని తాత్పర్యము.

౭౬౨.—చ॥ తతివిు మురాంతకాత్మజుఁ డు ✽ దారబలంబున బాహులేయుపైఁ
గఱకరిఁ దాఁకి తీవ్రశర ✽ కాండ పరంపర లేసి నొంపఁగా
నెఱకులుగాఁడి పెల్లొరుగు ✽ నెత్తుటఁ జొత్తిలి వైరులార్వఁదాఁ
బఱచె మయూర వాహనము ✽ పైకొని తోలుచు నాజి భీతుఁడై.

టీ॥ మురాంతకాత్మజుఁడు — ప్రద్యుమ్నుఁడు. తతివిు—త్వరపడి. ఉదారబలంబునన్—మిక్కుటమయిన బలముతో. బాహులేయుపైన్—కుమారస్వామిమీఁద. కఱకరిన్—కోపముతో. తాఁకి—తలపడి. తీవ్రశరకాండపరంపరలు — తీక్ష్ణములయిన బాణసమూహములవరుసలు. ఏసి—ప్రయోగించి. నొంపఁగాన్—నొప్పింపఁగా. నెఱకులు—మర్మములు. గాఁడి — నాటి. పెల్లొరుగు నెత్తుటన్ — అధికముగాఁ గారుచున్న రక్తమునందు. జొత్తిలి — తడిసి దొప్పఁదోఁగి. వైరులు—శత్రువులు. ఆర్వన్—కేకలువేయఁగా. ఆజిన్—

యుద్ధమునందు. భీతుఁడై — భయపడినవాఁడై. మయూరవాహనముఁ — నెమలివాహనమును. పైకొని — మీరి. తోలుచుఁ — తఱుము కొనుచు. తాఁ — తాను. పఱచెఁ — పరుగెత్తెను.

తా॥ అంతట కృష్ణుని కొడుకైన ప్రద్యుమ్నుఁడు కుమారస్వామిని కదియఁబోయి అధికమయిన బలము కనఁబడఁగా కోపముతో ఎదిరించి తీక్ష్ణములైన బాణములను ఎడతెగక వేసి ప్రయోగించి నొప్పింపఁగా కుమారస్వామి ఆబాణములు మర్మములు నాటి మిక్కిలివడియుచున్న నెత్తుట తడిసి యెఱ్ఱనైన దేహముతో యుద్ధము చేయవెఱచి పగవారు నవ్వుచు కేకలువేయఁగా తనవాహనమయిన నెమలిని తఱుముకొనుచు పరుగెత్తిపోయెనని తాత్పర్యము.

౨౬౮.—ఉ॥ పంచి రణావనీస్థల వి ❋ పాటిత శాత్రవ వీరుఁడైన యా
సాంబుఁడు హేమపుంఖసిత ❋ సాయక జాలములేర్చి భూరికో
పంబున నేసినన్ బెదరి ❋ బాణ తనూభవుఁ డోడిపాఱె శౌ
ర్యంబును బీరముం దగవు ❋ నాఁడిపోవ బలంబు లార్వఁగన్.

టీ॥ పంచి — పూని. రణావనీస్థలిన్ — యుద్ధభూమియందు విపాటితశాత్రవవీరుఁడు — పడఁగొట్టఁబడిన శత్రుయోధులుగలవాఁడు. ఐనయాసాంబుఁడు — అయినట్టి ఆసాంబుఁడనువాఁడు. హేమ . జాలములు — హేమ — బంగారువికారమయిన. పుంఖ — పింజలుగల శిత — వాఁడియైన. సాయక — బాణములయొక్క జాలములు — సమూహములు. ఏర్చి — ఏర్పరించి. భూరికోపంబునన్ — మిక్కుటమైన కోపముతో. ఏసినన్ — ప్రయోగింపఁగా. బాణతనూభవుఁడు — బాణునికొడుకు. బెదరి — భయపడి. ఓడి — అపజయమునొంది. శౌర్యంబును — శూరత్వమును. వీరమును — పౌరుషమును. తగవును — న్యాయమును ఆఁడిపోవన్ — వ్యర్థములుకాఁగా. బలంబులు — శత్రుసేనలు. ఆర్వన్ — కేకలువేయఁగా. పాఱెన్ — పరుగెత్తెను.

తా॥ యుద్ధభూమియందు శత్రుయోధులను పూనికతో పడఁగొట్టువాఁడైన సాంబుఁడు బాణునికొడుకును బంగారుపింజలుగల వాఁడిబాణముల సమూహములను ప్రయోగించి నొప్పింపఁగా వాఁడు అపజయము నొందినవాఁడై భయపడి పౌరుషమును శౌర్యమును యుద్ధధర్మమును విడిచి పరుగెత్తిపోయెనని తాత్పర్యము.

౨౬౯.—మ॥ వరబాహాబలశాలి యాహలి రణా ❋ వష్టంభ సంరంభ వి
స్ఫురదుగ్రాశని తుల్యమైన ముసలం ❋ బుం బూన్చి వ్రేసె న్వడిం
బొరిఁగుంభాండక కూపకర్ణుల శిరం ❋ బుల్వ్రస్సి మేదంబు నె
త్తురుఁ గర్ణంబుల వాతనుం దొరఁగ సం ❋ ధుల్వీడి వే చావఁగన్.

టీ॥ వరబాహాబలశాలి — మేలైనభుజబలముచేత ఒప్పినవాఁడైన. ఆహలి — ప్రసిద్ధుఁడగుబలరాముఁడు. రణావష్టంభ. తుల్యము — రణ — యుద్ధమునందలి. అవష్టంభ — ప్రయత్నమువలని. సంరంభ — వేగిరపాటుచేత. విస్ఫురత్ — ప్రకాశించుచున్న. ఉగ్ర — భయంకరమయిన. అశని — వజ్రాయుధముతోడ. తుల్యము — సమానము. ఐన ముసలంబున్ — అయినట్టిరోఁకటిని (పూన్చి) కుంభాండకకూపకర్ణుల శిరంబులు — కుంభాండుఁడు కూపకర్ణుఁడు అనువారితలలు. వ్రస్సి — పగిలి. మేదంబు — మెదడును (నెత్తురును) కర్ణంబులన్ — చెవులందుండియు. వాతను — నోటనుండియు పొరిన్ — మిక్కిలిగా. తొరఁగన్ — కాఱుచుండఁగా సంధులు — కీళ్లు (వీడి) వీడిపోఁగా. చావఁగన్ — చచ్చునట్లు. వడిన్ — వేగముతో. (వ్రేసెను)

తా॥ మహాబలవంతుఁడైన బలరామస్వామి యుద్ధమునందలి ప్రయత్నము చేతను, వేగిరపాటుచేతను, వజ్రాయుధమును బోలిన ముసలాయుధమును చేతఁబూని కూపకర్ణుఁడు కుంభాండుఁడు అనువారిరువురిని తలలుపగిలి మెదడు నెత్తురును చెవుల నుండియు నోట నుండియు వెడలుచు కీళ్లుసడలి చచ్చునట్లుగా కొట్టెనని తాత్పర్యము.

(❋) బాణాసుర కృష్ణుల సేనలొకటితో నొకటి పోరుట. (❋)

వ॥ అట్టియెడ సైన్యంబు దైన్యంబు నొంది యనాథలై చెదరి విఱిగిపాఱినం గని బాణుండు సాత్యకిం గెడించి ప్రళయాగ్నియుంబోలె విజృంభించి కోయివేచి బలంబుల మరలం బురికొల్పి తాను మునుగలియై నడవ నప్పు డుభయసైన్యంబు లన్యోన్యజయకాంక్షలం దలపడి దక్షిణోత్తరసముద్రంబులవేకం దాఁకినం బోరు ఘోరంబయ్యె నట్టియెడం గదలనడిచియుఁ, గుఠారంబులం బొడిచియుఁ, బరియలం గ్రుమ్మియు, శూలంబులం జిమ్మియు, శక్తులనొంచియుఁ, జక్రంబులం ద్రుంచియు, ముసలంబుల మొత్తియు, ముద్గరంబుల నొత్తియుఁ, గుంతంబులం గ్రుచ్చియుఁ, బంతంబులిచ్చియుఁ, బరిఘంబులనొంచియుఁ, బట్టిసంబులం ద్రుంచియు, శరంబుల నేసియుఁ, గరవాలంబుల వ్రేసియు, సత్రాసులై పాసియు, విత్రాసులై డాసియుఁ, జెనంగినం దునిసిన శిరంబులును, దునుకలైన కరంబులును, దెగిన కాళ్లును, వ్రస్సిన వ్రేళ్లును, దుమురులైన యెముకలును, బ్రోవులైన వ్రేవులును, నులిసిన మేనులును, నలఁగిన జానువులును, నొగిలిన వర్మంబులును, బగిలిన వర్మంబులును, వికలంబులైన సకలావయవంబులును, విశీర్ణంబులైన కర్ణంబులును, విచ్ఛిన్నంబులైన నయనంబులును, వెడలు రుధిరంబులును, బడలువడు బలంబులును, గొండల

వడువునంబడు మాంసఖండంబులును, చావఁజాలక కొఱప్రాణంబులును, వాలిన తేరులును, కూలినకరులును, వ్రాలిన గుఱ్ఱంబులును, పలలఖాదన కుతూహలజనిత మదాంధీభూత పిశాచ డాకినీ భూతభేతాళ సమూహాల కోలాహల భయంకరారావబధిరీకృత సకలదిశావకాశంబునునై సంగరాంగణంబు భీషణంబయ్యె నయ్యవసరంబున.

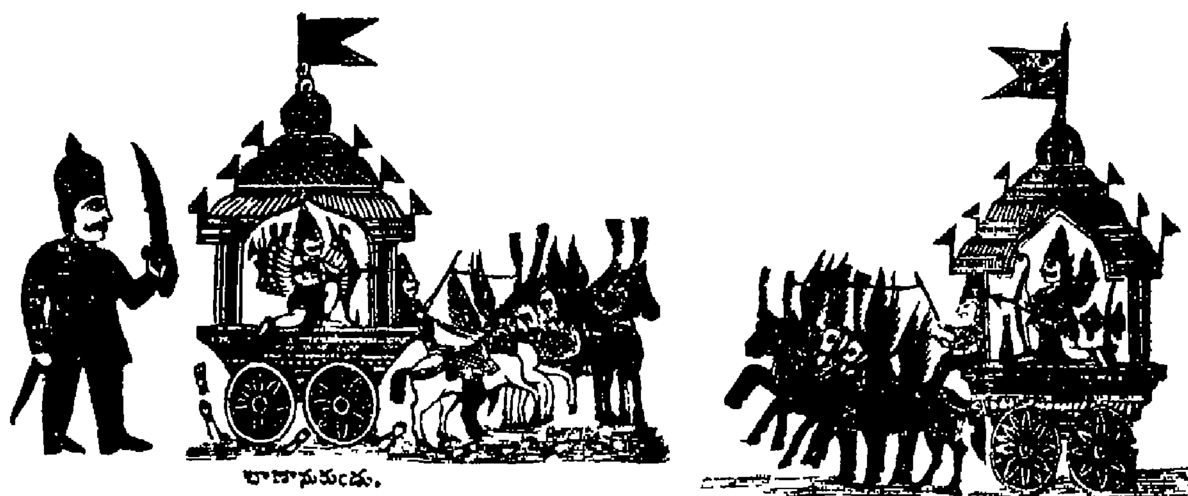
టీ॥ అట్టియెడన్ — ఆసమయమునందు. సైన్యంబు — సేన. దైన్యంబుఁబొంది—దీనత్వమునుపొంది. అనాథయై—దిక్కులేనివారై. చెడి—చేటుఁబొంది. విఱిగి — వెనుదీసి. పాఱినన్ — పరుగెత్తఁగా. కని—చూచి. బాణుండు—బాణాసురుఁడు. సాత్యకిన్—సాత్యకిని. కేడించి—తొలఁగించి. ప్రళయాగ్నియుంబోలెన్ — ప్రళయకాలపు నిప్పువలె. విజృంభించి—రేఁగి. చెయిచేసి — చేవసరి. బలంబులన్ — సేనలను. మరలన్—తిరుగునట్లు. పురికొల్పి — ప్రేరేపించి. తాను మంగలిదై—తానుముందునిలిచినవాఁడై. నడవన్ — నడవఁగా. (అప్పుడు) ఉభయసైన్యంబులు—రెండుసేనలును. అన్యోన్యజయకాంక్షలన్—ఒకరొకరిని జయింపవలెనను కోరికలతో. తలపడి—తారసించి. దక్షిణోత్తరసముద్రంబులపోలెన్—దక్షిణమదియు ఉత్తరమదియునైన సముద్రములవలె. తాఁకినన్ — ఎదిరింపఁగా. పోరు — యుద్ధము. ఘోరంబయ్యెన్—భయంకరమాయెను. అట్టియెడన్ — ఆసమయమునందు. గదలనడిచియున్ — గదలతోఁ గొట్టియును. కుఠారంబులంబొడిచియున్ — గొడ్డండ్లతోఁ బొడిచియు. ఛురియలన్—సూరుకత్తులతో. గ్రుమ్మియున్—గ్రుచ్చియు. శూలంబులన్—శూలములతో. చిమ్మియున్—ఎగురఁబొడిచియు. శక్తులనాంచియున్—శక్తియను ఆయుధములతోనొప్పించియు. చక్రంబులన్ — చక్రాయుధములతో. త్రుంచియున్—నఱకియు. ముసలంబులన్—రోఁకండ్లతో. మొత్తియున్—అడఁగఁగొట్టియు. ముద్గరంబులన్ — ఇనుపగుదియలతో. ఒత్తియున్ — తొలఁగనొత్తియు. కుంతంబులన్ — ఈఁటెలతో. గ్రుచ్చియున్ — పొడిచియు. పంతంబులిచ్చియున్—ప్రతిజ్ఞలుచేసియు. పరిఘంబులన్ — ఇనుపకట్ల గుదియలచేత. నొంచియున్ — నొప్పించియు. పట్టిసంబులన్ — పట్టిసము అను ఆయుధవిశేషములతో త్రుంచియున్ — నఱకియు. శరంబులన్ — బాణములను. ఏసియున్ — ప్రయోగించియు. కరవాలంబులన్ — కత్తులతో. వ్రేసియున్—తెగఁగొట్టియు. సత్రాసులై—భయముతోఁ గూడుకొన్నవారై. పాసియున్—తొలఁగియు. విత్రాసులై—భయము లేనివారై. డాసియున్ — సమీపించియు. పెనంగినన్ — పోరాడఁగా. తునిసినశిరంబులును — తెగినతలలును. (తునుకలైనకరంబులును తెగినకాళ్లును) త్రెస్సినవ్రేళ్లును—తెగినవ్రేళ్లును. తుమురులైన—పొడిపొడియైన. (ఎముకలును) శోభితములైన—రాసులైన. వ్రేవులును—ప్రేఁగులును. నులిసినమేనులును—నన్నగిలినదేహములును. నలఁగిన జానువులును—నలఁగిపోయినమోఁకాళ్లును. వ్రాగిలినవర్మంబులును—ఛేదిల్లినకవచములును. పగిలినచర్మంబులును—బ్రద్దలువాఱినతోళ్లును. వికలంబులైన—సంధులువీడిన. సకలావయవంబులును—ఎల్లఅవయవములును. విశీర్ణంబులయిన—తెగిచెదరిపడిన. కర్ణంబులును — చెవులును. విచ్ఛిన్నంబులైన—చెదరఁగొట్టఁబడిన. నయనంబులును—కన్నులును. పెదలు—పెకలుబాకు. రుధిరంబులును — నెత్తురులును. పడలువడు — కుప్పఁగూలునట్టి. బలంబులును — సేనలును. కొండలవడువునన్—కొండలవలె. (పడు) మాంసఖండంబులును — మాంసపుకండలును. వాచఱచు—నోరుగొట్టుకొనునట్టి. కొఱప్రాణులును—కొంచెము కొఱఁతగాపోయిన ప్రాణములుగలవారును. వాలినతేరులును—ఒఱఁగినరథములును. కూలినకరులును—పడినయేనుఁగులును. ఒఱలినగుఱ్ఱంబులును—వికారముగ అఱచునట్టిగుఱ్ఱములును. పలలకాశంబును—పలల — మాంసమును ఖాదన — తినుటయందలి. కుతూహల—వేడుకవలన. జనిత—పుట్టిన. మద—క్రొవ్వుచేత. ఆంధీభూత—గ్రుడ్డివిగాఁజేయఁబడిన. పిశాచ — పిశాచము డాకినీ—డాకినులు. భూత — భూతములు. వేతాళ — వేతాళములు. సమూహ — వీనియొక్క కలఁతపాటుచేతనైన. కోలాహల — కలకలధ్వనులవలని. భయంకర—భయమునుబుట్టించునట్టి. ఆరావ—ధ్వనిచేత బధిరీకృత—చెవుడు కలుగఁజేయుచున్న. సకలదిశా — ఎల్లదిక్కులయొక్క. అవకాశంబును—ఎడముగలదియును (ఐ) సంగరాంగణంబు—యుద్ధప్రదేశము. భీషణంబయ్యెన్ — భయంకరమాయెను. ఆయ్యవసరంబునన్—ఆసమయమునందు.

తా॥ అప్పుడు ఉభయసేనలు తలపడి పోరాడఁగా చతురంగబలములను మహారభసముతో చెల్లాచెదరైపోయెను అంతటబాణాసురుఁడు సాత్యకితో పోరాడుటమాని చెదరినసేనలను పఱికొలుపుకొని పోరాడఁగా నెత్తురు మాంసము ఎముకలు తెంపుత్తెలు మొదలగువానితో నిండుకొని తెగి నలఁగి విఱిగి పొడిపొడియై చెడిన ఆయుధములు భూషణములు రథములు మొదలయినవిగలదై యుద్ధభూమి మిక్కిలి భయంకరముగా నుండెనని తాత్పర్యము.

౪౬౩—చ॥ శర కుముదంబు లుల్లసిత ♦ చామర ఫేనము లాతపత్ర భా
సుర నవపుండరీకములు ♦ శోణిత తోయము లస్థి సైకతో
త్కరము భుజాభుజంగమ ని ♦ కాయము కేశకలాప శైవల
స్ఫురణ రణాంగణం బమరెఁ ♦ బూరిత శోణనదంబు పోలికన్.

టీ॥ శరకుముదంబులు — బాణములనెడు తెల్లగలువలును. ఉల్లసితచామరఫేనములు—ఉల్లసిత—ప్రకాశించునట్టి. చామర — వింజామరములనెడు. ఫేనములు—నురుఁగులును. ఆతపత్ర ..ములు—ఆతపత్ర—గొడుగులనెడు. భాసుర—ప్రకాశించునవియైన. నవ—నూతనములైన. పుండరీకములు—తెల్లదామరలును. శోణితతోయములు—నెత్తురనెడునీళ్లును. అస్థిసైకతోత్కరము—ఎముకలనెడుఇసుకతిప్పలసమూహమును, భుజాభుజంగమనికాయము — బాహువులనెడు పాముల సమూహమును, కేశ...రణన్—కేశకలాప—వెండ్రుకల సమూహములనెడు. శైవల—పాఁచియొక్క. స్ఫురణన్ — ప్రకాశముచేతను. రణాంగణంబు — యుద్ధభూప్రదేశము. పూరితశోణనదంబుపోలికన్—నిండింపఁబడినశోణములనెడుఎఱ్ఱనినీళ్లుగలయేటియొక్క. పోలికన్—విధమున. అమరెన్—ఒప్పెను.

తా॥ బాణములు తెల్లగలువలును, తెల్లఁగా వెలుఁగుచున్న వింజామరములు నురుఁగులును, తెల్లగొడుగులువికసించినతెల్లదామరలును, నెత్తురు నీళ్లును, ఎముకలరాసులు ఇసుకతిప్పలునై, ప్రకాశింపఁగా యుద్ధరంగము శోణమనెడు ఏటివలెనె ఒప్పెనని తా.

(*) బాణాసురుఁడు శ్రీకృష్ణమూర్తిచేత భంగపడి పాఱిపోవుట. (*)

౪౬౮.—వ॥ అట్టియెడ బాణుండు కట్టలుకం గృష్ణునిపైఁ దనరథంబుఁ బఱపించి
యఖర్వ బాహాసహస్ర దుర్వార గర్వాటోప ప్రదీప్తుండై కదిసి.

టీ॥ అట్టియెడన్ — ఆసమయమునందు. బాణుండు — బాణాసురుఁడు. కట్టలుకన్ — మిక్కిలికోపముతో. (కృష్ణునిపైని) తన రథంబున్ — తన తేరును. పఱపించి—తోలించి. అఖర్వ ప్రదీప్తుండు— అఖర్వ — తక్కువగాని. బాహాసహస్ర — వేయిచేతులయొక్క. దుర్వార—అడ్డగింపరాని. గర్వ—అహంకారముయొక్క. ఆటోప— విజృంభణముచేత. ప్రదీప్తుండై—వెలిఁగినవాఁడై. కదిసి—సమీపించి.

తా॥ ఆసమయమునందు మిక్కిలికోపముతో బాణాసురుఁడు కృష్ణునిమీఁదికి తనరథమును తోలించి తక్కువకానిదియు నిలుపఁగూడనిదియునైన వేయిచేతుల అహంకారాతిశయముచేత వెలుఁగుచు మిక్కిలికదియవచ్చి అని తాత్పర్యము.

౪౬౯.—మ॥ ఒక యేనూఱు కరంబులన్ ధనువు ల * త్యుగ్రాకృతిం దాల్చి త
క్కక యొక్కొక్కట సాయకద్వయము పేఁ * కంబూన్చనాలోన్నఁనం
దక హస్తుండు దదుగ్ర చాపచయ వి * ధ్వంసంబు గావించి క్రొం
జకఁ దత్సారథిఁ గూలనేసి రథముం * జక్కాడె శార్ఙ్గోద్ధతిన్.

టీ॥ ఒకయేనూఱుకరంబులన్ — ఒకతట్టునైన యేనూఱుచేతులందు. ధనువులు—విండ్లు. అత్యుగ్రాకృతిన్ — మిక్కిలి భయంకరమయినరీతితో. తాల్చి — ధరించి. తక్కక — తప్పక. ఒక్కొక్కటన్—ఒక్కొక్కవింటియందు. సాయకద్వయమున్ — రెండేసి బాణములను. పేఁకన్—ప్రయత్నముతో. పూన్చునాలోనన్—సంధానముచేయునంతటిలో నందకహస్తుండు—కృష్ణుఁడు. శార్ఙ్గోద్ధతిన్— శార్ఙ్గమువలని నిక్కుతో. తదుగ్ర సంబంధి — వానిదైన. ఉగ్ర — భయంకరమైన. చాపచయ — విండ్లసమూహముయొక్క. విధ్వంసంబు—విఱుగఁగొట్టుటను. గావించి—చేసి. క్రొంజక—సంకోచింపక. తత్సారథిన్—వానిరథముతోలువానిని. కూలనేసి—పడమొత్తి (రథమును) చక్కాడెన్—చెక్కలగునట్లు విఱుగఁగొట్టెను.

తా॥ ఏనూఱుచేతులందును, ఏనూఱువింట్లను ధరించి తక్కిన యేనూఱుచేతులతోను, భయంకరవిధమున ఒక్కొక్కవింటియందు రెండేసిబాణములను సంధించునంతలోపల కృష్ణుఁడుతనశార్ఙ్గము హెచ్చుగా వానిభయంకరమయిన విండ్లసముదాయమును నఱికివేసి సారథిని జంపి రథమును విఱుగఁగొట్టెనని తాత్పర్యము.

౪౭౦.—తే॥ ప్రళయ జీమూత సంఘాత * భయదఘోరి! భైరవారావముగనొత్తెఁ * బాంచజన్య
మఖిలజనులు భయభ్రాంతు * లై చలింపఁ! గడఁగి నిర్భిన్న రాక్షసీ * గర్భముగను.

టీ॥ కడఁగి—పూని. ప్రళయ...ముగన్ — ప్రళయ — ప్రళయకాలమునందలి. జీమూత—మేఘములయొక్క. సంఘాత — సమూహమువలని. భయద—భయమును కలుగఁజేయునట్టి. ఘోరి—అధికమయిన. భైరవ—భయంకరమయిన. ఆరావముగన్ — ధ్వనికలుగునట్టుగా. అఖిలజనులు—ఎల్లజనులును. భయభ్రాంతులై — భయముచేత తత్తఱిల్లినవారై. చలింపన్ — తడఁబడఁగా. నిర్భిన్నరాక్షసీ గర్భముగన్—ఛేదిల్లిన రాక్షసస్త్రీల గర్భములు గలుగునట్టుగాను. పాంచజన్యము — తనశంఖమును. ఒత్తెన్—పూరించెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తి అంతటితో నిలువక ప్రళయకాలపుమేఘము ఉఱిమినట్టు భయము కలుగఁజేయునట్టి ధ్వని కలుగఁగా ఎల్లజనులు వెఱచునట్లును రాక్షసస్త్రీలగర్భములు కలఁగునట్లును పాంచజన్యమనెడుశంఖమును ఊఁదెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అట్టియవక్రవిక్రమపరాక్రమంబున వెగడుపడిబాణుండు త్రేలుమొగంబువడిసేయునదిలేక విన్ననైయున్నయెడ.

టీ॥ అట్టి—అటువంటి. అవక్రవిక్రమ—వంకరగానిప్రతాపము తోడి. పరాక్రమంబునన్—శత్రువులను ఆక్రమించునట్టిపనియందు. వెగడుపడి—దిగ్భ్రమఁజెంది. (బాణుండు) త్రేలుమొగంబువడి—కళ తప్పినమొగముగలవాఁడై. చేయునదిలేక—ఏమిచేయుటకుశక్తిలేక. విన్ననై — చిన్నఁబోయినవాఁడై. ఉన్నయెడన్ — ఉండునప్పుడు.

తా॥ ఆటువంటికృష్ణునియొక్క పరాక్రమమును జూచి బాణాసురుఁడు భయపడిన మొగము కళతప్పిపోఁగా చిన్నఁబోయిన వాఁడై యుండెనని తాత్పర్యము.

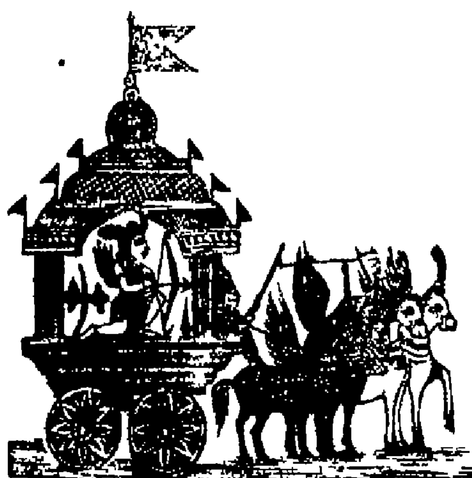
౪౭౩.— సీ॥ అత్తఱిఁ గోటరి ✱ యనుబాణ జనయిత్రి - సుతుఁగాచుమతము స ✱ న్మతిఁదలంచి
వీడి శిరోజముల్ ✱ వ్రేలంగ నిర్ముక్త - పరిధానయై మురా ✱ సుర విభేది
యెదుర నిల్చినఁ జూడఁ ✱ మదిఁజాలరోసి ప - రాఙ్ముఖుఁ డైయున్న ✱ ననువుచేచి
తల్లడించుచు బాణుఁ ✱ డుల్లంబు గలఁగంగఁ - దలచీరవీడ యా ✱ దవులు నవ్వ

తే॥ నవ్యకాంచన మణిభూష ✱ ణములు రాలఁ । బాదహతి నేలగంపింపఁ ✱ బాఱి యాత్మ
పురము వడిఁజొచ్చె నప్పుడు ✱ భూతగణము । లాకులతతోడ నెక్కటి ✱ నరుగుటయును.

టీ॥ అత్తఱిన్ — ఆసమయమునందు. (కోటరి) అనుబాణజనయిత్రి—అనుపేరుగల బాణునితల్లి. సుతున్ — కొడుకైనబాణుని. కాచుమతము — కాపాడువిధమును. సన్మతిన్ — మంచిబుద్ధితో. తలంచి—ఆలోచించి. శిరోజములు — తలవెంట్రుకలు. వీడి — ముడి వదలి. వ్రేలంగన్—వ్రేలాడఁగా. నిర్ముక్తపరిధానయై—విడువఁబడిన వస్త్రముగలదై—దిగంబరయై. మురాసురవిభేదియెదురన్—కృష్ణుని యెదుట. నిల్చినన్ — నిలువఁబడఁగా. చూడన్ — చూచుటకు. చాలన్—మిక్కిలి. మదిన్—మనసునందు. రోసి—రోఁతపడి. పరాఙ్ముఖుఁడై—మరలుమొగముగలవాఁడై ఉన్నన్—ఉండఁగా. అనువుచేచి—అనుకూలతను కనిపెట్టి. తల్లడించుచున్ — సంకటపడుచు. (బాణుఁడు) ఉల్లంబు—మనస్సు. కలఁగంగన్—కలఁతనొందఁగా. తలచీరవీడన్—తలగుడ్డవీడిపోఁగా. యాదవులునవ్వన్—యాదవసేనలు నవ్వఁగాను. నవ్యకాంచనమణిభూషణములు — క్రొత్తలైన బంగారుమయములును రత్నమయములునైనఆభరణములు. రాలన్—రాలఁగా. పాదహతిన్ — అడుగుల తాఁకుడుచేత. (నేల) కంపింపన్—అదరఁగాను పాఱి—పరుగెత్తి. ఆత్మపురమున్—తన పట్టణమునందు. వడిన్ — వేగముతో. చొచ్చెన్ — ప్రవేశించెను. (అప్పుడు) భూతగణములు — శివునిసంబంధమయిన భూతముల సమూహములు. ఆకులతతోడన్—కలఁతపాటుతో ఎక్కటిన్—ఒంటరితనముతో. అరుగుటయున్—పోఁగానే.

తా॥ ఆసమయమునందు బాణునితల్లియైన కోటరి అనునది తన కొడుకును కాపాడవలయునను అభిప్రాయముతో అంపులకుఁదగిన ఆలోచనచేసి దిగంబరయై తలవిరియఁబోసికొని యుద్ధరంగమునకు వచ్చి శ్రీకృష్ణమూర్తియెదుట నిలిచెను అప్పుడు కృష్ణుఁడు దానిని జూడమనసొప్పక మరలుమొగము పెట్టుకొన్నవాఁడైయుండెను అది సందుచేసికొని బాణాసురుఁడు మనసు కొట్టుకొనఁగా సంకట పడుచు తలగుడ్డ వీడిపోఁగా పగవారైన యాదవులందఱు నవ్వు చుండఁగా క్రొత్తలైన బంగారుమయములును రత్నమయములునైన ఆభరణములన్ని నేలరాలఁగా కాళ్లతాఁకుడుచేత నేలయదరు చుండఁగా పరుగెత్తి తనపట్టణమును ప్రవేశించెను అప్పుడు భూత సమూహము లన్ని ఒంటరి ఒంటరిగా చెల్లాచెదరై పరుగెత్తెను అంతట అని తాత్పర్యము.

(✱) వైష్ణవజ్వరముచేత శైవజ్వరమోడి శ్రీకృష్ణుని స్తుతించుట. (✱)

శైవజ్వరము.

వైష్ణవజ్వరము.

క॥ శిరములుమూడును ఘనభీ । కరపదములుమూడుగల్గి ✱ కనలిమహేశ
జ్వరమురుఘోరాకృతితో । నరుదెంచుచునుండఁగృష్ణుఁ ✱ డల్లననగుచున్.

టీ॥ శిరములు—తలలు. (మూడును) ఘనభీకరపదములు—ఘన—గొప్పవియు. భీకర—భయంకరములైనవియునైన. పదములు—కాళ్లు. (మూడును) కల్గి—కలదై. మహేశజ్వరము—శివజ్వరము—ఉష్ణజ్వరము. కనలి—కోపించి. తిరుఘోరాకృతితోన్—మిక్కిలిభయంకరమయిన ఆకారముతో. అరుదెంచుచునుండన్—వచ్చుచుండఁగా (కృష్ణుఁడు) అల్లనన్—మెల్లఁగా. నగుచున్—బాధింపవచ్చెదవాఅనినవ్వుచును.

తా॥ అంతట మూడుతలలును మూడుపాదములును గలిగినదై శివజ్వరము మిక్కిలిభయంకరమయిన ఆకారముతో కోపించుకొని కృష్ణునిమీఁదికివచ్చెను అట్లురాఁగా కృష్ణుఁడు దానిఁజూచినవ్వును అని తాత్పర్యము.

౮౭౪—చ॥ పరువడి వైష్ణవజ్వరముఁ * బంచిన నయ్యుభయ జ్వరంబులున్
పెరవును లావుఁ జేవయును * వీరము బీరము గల్గి ఘోర సం
గర మొనరింప నందుఁ గర * కంఠ కృతజ్వర ముగ్ర వైష్ణవ
జ్వరమున కోడిపాఱె సని * వారణ వైష్ణవి వెంట నంటఁగన్.

టీ॥ పరువడిన్—మిగులవేగముగా. వైష్ణవజ్వరమున్—శీతజ్వరమును. పంచినన్—పంపఁగా. అయ్యుభయజ్వరంబులున్—ఆరెండు జ్వరములును. పెరవును—ఉపాయమును. లావును—బలమును. చేవయును—సత్తయును. వీరము — శూరత్వమును. బీరము—బిగువును. (కల్గి) ఘోరసంగరము — భయంకరమైనయుద్ధము. ఒనరింపన్—చేయఁగా. అందున్—ఆరెండుజ్వరములలో. కరకంఠకృతజ్వరము—శివునిచేతఁ జేయఁబడినజ్వరము. ఉగ్రవైష్ణవీజ్వరమునకున్—తీవ్రమయినవిష్ణుసంబంధియైనజ్వరమునకు. ఓడి—వెఱచి. అనివారణన్—అడ్డగానివిధమున. వైష్ణవి — వైష్ణవజ్వరము. వెంటనంటఁగన్ — వెంబడించితఱుమఁగా పాఱెన్—పరుగెత్తెను

తా॥ అట్లు శైవజ్వరము తనమీఁదికిరాఁగాకృష్ణుఁడువేగముగా వైష్ణవజ్వరమునుపంపెను అంతట ఆరెండుజ్వరములును బలమును నేర్పును చలింపనిస్థితియు శూరత్వమును బిగువును గలవై పోరాడు నపుడు శివజ్వరము ఓడిపోయినదై వైష్ణవజ్వరము వెంబడించి తఱుమఁగా భయపడి పాఱిపోయెనని తాత్పర్యము.

౮౭౫.—తే॥ పాఱి యేదిక్కుఁ గానక * ప్రాణభీతిఁ । జేరి యేడ్చుచు నాహృషీ * కేశు పాద
కంజములకెరఁగి నన్నుఁగావు * కావుమనుచు । నిటలతట లసితాంజలి * ఘటిత యగుచు.

టీ॥ పాఱి—పరుగెత్తిపోయి. ఏదిక్కున్—ఏవిధమయిన రక్షకమును. కానక — పొందక. ప్రాణభీతిన్ — ప్రాణములుపోవునను భయముచేత. చేరి—దగ్గఱవచ్చి. (ఏడ్చుచును) ఆహృషీకేశుపాదకంజములకున్—ఆకృష్ణమూర్తియొక్క పాదకమలములకు. ఎరఁగి—మ్రొక్కి. ననున్—నన్ను. కావుకావుమనుచున్ — కాపాడుము కాపాడుము అని వేఁడుకొనుచు. నిటలతట లసితాంజలిఘటిత — నిటలతట—నొసటిప్రదేశమునందు. లసితాంజలిఘటిత—చక్కఁగాఁ గూర్పఁబడిన చేమోడ్పు గలది. అగుచున్ — అగుచును.

తా॥ అవిధముగా పాఱిపోయిన శైవజ్వరము ఎక్కడపోయిన తన్ను రక్షించువారు ఎవ్వరునులేకపోఁగా మరల కృష్ణమూర్తి సన్నిధానమునకు వచ్చిచేరి ఆకృష్ణమూర్తియొక్క పాదములకు మ్రొక్కి నొసటు మోడువఁబడిన చేతులను గూర్చుకొని నన్ను కాపాడుము కాపాడుము అని వేఁడుకొనెనని తాత్పర్యము.

టీ॥ (ఇట్లు) వినుతించెన్—పొగడెను.

౮౭౬—సీ॥ అవ్యయు ననఘు న * నంతశక్తిని బరు - లైనట్టి బ్రహ్మ రు * ద్రామరేంద్ర
వరుల కీశ్వరుఁడైన * వాని సర్వాత్మకు - జ్ఞానస్వరూపు స * మాన రహితు
వరదుని జగదుద్భ * వస్థితి సంహార - హేతుభూతుని హృషీ * కేశు నభవు
బ్రహ్మచిహ్నంబులై * పరఁగుసుజ్ఞాన శ - క్త్యాదులనొప్పు బ్ర * హ్మంబుఁ శివు
తే॥ నజు షడూర్మిరహితు * నిజయోగమాయా వి । మోహితాఖిలాత్మ * ముఖ్యచరితు
మహితతేజు నాది * మధ్యాంతహీనునిఁ । జిన్మయాత్ము నిను భ * జింతుఁ గృష్ణ.

టీ॥ కృష్ణ—సృష్టిస్థితిలయములను చేయునట్టి ఓశ్రీకృష్ణమూర్తీ. అవ్యయున్ — నాశములేనివాఁడును. అనఘున్—పాపములు లేనివాఁడును. అనంతశక్తిన్—మేరలేని అణిమాదిశక్తులుగలవాఁడును. పరులు — తనకంటె నితరులు. (ఐనట్టి) బ్రహ్మ . వరులకున్ — బ్రహ్మ—చతుర్ముఖుఁడు. రుద్ర—శివుఁడు. అమరేంద్ర—దేవేంద్రుఁడు నను. వరులకున్—ప్రభువులకు. ఈశ్వరుఁడైనవానిన్ — ప్రభువైన వాఁడును—త్రిమూర్తులకు నతీతుఁడనుట. సర్వాత్మకున్ — సర్వము తనరూపముగఁ గలవాఁడును. జ్ఞానస్వరూపున్—అపరోక్షజ్ఞానమే స్వరూపముగాఁగలవాఁడును. సమానరహితున్ — ఈడులేనివాఁడును. వరదున్ — కోరినకోరికల నిచ్చువాఁడును. లేక అనన్యభక్తితో తన్నారాధించువారికిశ్రేష్ఠమైనతత్త్వజ్ఞానమునిచ్చువాఁడును. జగ . భూతున్—జగత్—లోకములయొక్క. ఉద్భవ—పుట్టుకకును. స్థితి—ఉనికికిని. సంహార—లయమునకును. హేతుభూతున్—కారణమైన వాఁడును. హృషీకేశున్—ఇంద్రియములకు నీశ్వరుఁడును—ఇంద్రియములను తమ తమ పనులయందు ప్రవర్తింపఁ జేయువాఁడనుట. అభవున్ — పుట్టుకలేనివాఁడును—లేక, శివస్వరూపుఁడును. బ్రహ్మచిహ్నంబులు—పరబ్రహ్మముయొక్క గుఱుతులు. ఐపరఁగుసుజ్ఞానశక్త్యాదులన్—అయిపరఁగు—విరొప్పునట్టి. సుజ్ఞాన—సాధనాంతర

నిరస్తమ స్వయంప్రకాశమానవస్తు తత్వజ్ఞానము. శక్తి—సర్వజ్ఞత్వ సర్వేశ్వరత్వ సర్వాంతర్యామిత్వాదిశక్తులు. ఆద్యంక—మొదలగు వానిచేత. విష్ణుబ్రహ్మాయుక్—విష్ణుదనుగుచున్న పరమాత్ముఁడును. ఈశుక్—పరమైశ్వర్యయుక్తుఁడును. అజుక్ — ఒకరియందుజనింపనివాఁడును — లేక, చతుర్ముఖబ్రహ్మస్వరూపుఁడును. షడూర్మి రహితుక్—అశన పిపాస శోకమోహ జరా మరణములనెడు ఆఱు ఊర్ములు లేనివాఁడును—వీనిలో అశన పిపాసలు సూక్ష్మశరీరధర్మములు. శోక మోహములు కారణశరీరధర్మములు. జరామరణములు స్థూలశరీరధర్మములు గనుక త్రిశరీరోపాధి లేనివాఁడనుట. శ్లో॥ ఉపాధిత్రితయాదన్య మాత్మానమవధారయేత్॥ అనిఆచార్యోక్తి. నిజయోగ ..చరితుక్—నిజ—తనదైన. యోగ—చేరికగల—చంద్రుని చంద్రికవలె తన్నెడఁబాయనట్టి. మాయా — మూలప్రకృతిచేత. విమోహిత— మిక్కిలి మోహము నొందింపఁబడిన. అఖిల—సకలములైన ఆత్మ—ప్రాణులయొక్క. ముఖ్య—ప్రధానమయిన. చరితుక్—నడవడ్లుగలవాఁడును.మహితతేజుక్—మహిత—పూజ్యమైన.తేజుక్—సూర్యచంద్రాగ్నుల కాంతుల మీఱిన తేజస్సు గలవాఁడును. ఆది మధ్యాంతహీనునిక్—మొదలునడుముతుద యనునవి లేనివాఁడును—పుట్టుటపెరుగుట లయించుటలులేనివాఁడనుట. ఓన్మయాత్ముక్—సచ్చిదానందస్వరూపము గలవాఁడునైన. నినుక్ — అహంపదార్థ స్వరూపమయిననిన్ను. భజింతుక్—సేవింతును.

తా॥ సృష్టి స్థితి లయములను బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర రూపములతోనుండి చేయునట్టి శ్రీకృష్ణమూర్తి! నాశనము లేనివాఁడును, అణిమ మహిమ గరిమ లఘిమ ప్రాప్తి ప్రాకామ్యము ఈశత్వము వశిత్వము అనునివి మొదలయిన శక్తులు గలవాఁడును, బ్రహ్మ రుద్రేంద్రాది దేవతాశ్రేష్ఠులకు ప్రభువైనవాఁడును, అన్నియు తనరూపముగఁ గలవాఁడును, అపరోక్షజ్ఞానస్వరూపము గలవాఁడును, సమానుఁడు లేనివాఁడును,అనన్యభక్తితో తన్నారాధించువారికితత్వజ్ఞానమును కోరినకోరికలను ఇచ్చువాఁడును, లోకములనువృత్తింపఁజేఁప త్రుంప కారణమయినవాఁడును, ఇంద్రియగోళములయందు విజ్ఞానరూపముతోనుండి ఇంద్రియములను వానివానిపనులయందు వర్తించునట్లు సేయువాఁడును, పుట్టుక లేనివాఁడును, లేక శివస్వరూపుఁడును, అఖండ పరిపూర్ణ సచ్చిదానంద సర్వజ్ఞత్వ సర్వేశ్వరత్వ సర్వభోక్తృత్వ సర్వనియంతృత్వ సర్వపాలకత్వాది మహాగుణములుగల పరబ్రహ్మమును, మోక్షరూపమయిన పరమైశ్వర్యముగలవాఁడును, ఒకరియందు పుట్టనివాఁడును, లేక చతుర్ముఖబ్రహ్మస్వరూపుఁడును, అశన పిపాస శోక మోహ జరా మరణములు లేనివాఁడును, తనమాయచేత సకలబద్ధజీవులను మోహపెట్టువాఁడును, సూర్యచంద్రాగ్నుల కాంతులను మీఱిన మహాతేజస్సుగలవాఁడును, పుట్టుట పెరుగుట గిట్టుటలు లేనివాఁడును, పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడును అయిన నిన్ను సేవించుచున్నాను అని తాత్పర్యము

వ॥ అదియునుంగాక లోకంబున దైవంబు లనేకప్రకారంబులై యుండు నదియెట్టులనినఁ గలాకాష్ఠాముహూర్తంబులు గలకాలంబును, సుకృత దుష్కృతానుభవ రూపంబులుగల జీవకర్మంబులును, స్వభావంబును, సత్వరజస్తమోగుణాత్మకంబులైన ప్రకృతియును,సుఖదుఃఖాశ్రయంబైన శరీరంబును,జగజ్జంతునిర్వాహకంబైన ప్రాణంబును, సకలపదార్థ పరిజ్ఞాన కారణంబైనయంతఃకరణంబును, మహదహంకార శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధ తన్మాత్ర తత్కార్యభూత గగన పవనానల సలిల ధరాది పంచభూతంబులు నాదిగాఁగల ప్రకృతివికారంబులు నన్నింటి సంఘాతంబును, బీజాంకుర న్యాయంబునం గార్యకారణరూప ప్రభవంబునునై జగత్కారణశంకితంబై యుండునది యంతయు భవదీయ మాయావిడంబనంబుగాని యన్యంబుగాదు తదీయమాయానివర్తకుండవైన నీవు నానావిధ దివ్యావతార లీలలం జేసి దేవగణంబులను, సత్పురుషులను, లోకనిర్మాణచణులైన బ్రహ్మాదులను బరిరక్షించుచు లోకహింసాప్రవర్తకులైన దుష్టమార్గగతులం గ్రూరాత్ముల హింసించుచు విశ్వవిశ్వంభరాభారనివారణంబు సేయుటకుఁగదా భవదీయదివ్యావతారప్రయోజనంబు గావుననిన్నుశరణంబు వేఁడెద.

టీ॥ (అదియునుంగాక) లోకంబునక్—ఈలోకమునందు. దైవంబులు—దేవతలు. అనేకప్రకారంబులు — బహువిధములుగలవి. ఐయుండుక్—అయియుండును.(అదియెట్టులనిన)కలాకాష్ఠాముహూర్తంబులు—కల కాష్ఠ ముహూర్తము అనుభేదములు. కల—కలిగిన. కాలంబును — కాలమును. సుకృతదుష్కృతానుభవరూపంబులు — సుకృత — పుణ్యమును—సుఖములను. దుష్కృత—పాపమును—కష్టములను. అనుభవరూపంబులు—అనుభవించుటయే స్వరూపముగాఁగలుగుట. కల—కలిగిన జీవకర్మంబులును — జీవులపుణ్యపాపకర్మములను. స్వభావంబును — పరబ్రహ్మమునకంటె అన్యముగానిదియును. సత్వరజస్తమోగుణాత్మకంబును—సత్వమురజస్సుతమస్సుఅనుగుణములుగలది. అయినప్రకృతియు — అయినట్టిమాయయు. సుఖదుఃఖాశ్రయంబు — సుఖమును దుఃఖమును అనుభవించుటకు ఆధారము. అయినశరీరంబును—అయినపంచకోశాత్మకస్థూలశరీరమును. జగజ్జంతునిర్వాహకంబు—లోకములోని జంతువులను నిర్వహించునది. అయినప్రాణంబును — అయినప్రాణవాయువును. సకలపదార్థపరిజ్ఞానకారణంబు — భూమి మొదలయిన యెల్లపదార్థములను దెలిసికొనుటకు కారణము. అయినయంతఃకరణంబును—అయినట్టి అంతరంగమును. మహదహంకార. భూతంబులును— మహత్ — మహత్తత్వమును. అహంకార — భూతాదియైన అహంకారతత్వమును. శబ్ద—ధ్వనియు. స్పర్శ—తాఁకుటయు. రూప — ఆకృతియు. రస—ద్రవముగనుండుటయును. గంధ—వాసనయు. తన్మాత్ర—ఇవియనెడి పంచతన్మాత్రలును.తత్కార్యభూత—ఆపంచతన్మాత్రములకార్యములగుచున్న. గగన—ఆకాశము. పవన—గాలి. అనల—అగ్ని.సలిల—నీరు. ధరా—భూమి. ఆది—మొదలగు. పంచభూతంబులును—అయిదయిన మహాభూతములును. ఆదిగాఁగల—మొదలైన. ప్రకృతివికారంబులును — మాయవలనపుట్టినవియైన. అన్నింటిసంఘాతంబును—

చెప్పఁబడిన అన్నిటియొక్క-సముదాయమును. బీజాంకురన్యాయంబునన్—విత్తు మొలకలన్యాయముచేత — విత్తువలననే మొలక పుట్టిన రీరున. కార్యకారణరూపప్రభవంబును నై—కార్యములు కారణములు ననురీతిచేతఁ బుట్టునదియు నై-అనఁగా, పరబ్రహ్మమువలన అవ్యక్తము, అవ్యక్తమువలన మహత్తత్త్వము, మహత్తత్త్వమువలన అహంకార తత్త్వము, దానివలన పంచతన్మాత్రములు, వానివలన పంచమహాభూతములు, పంచమహాభూతములవలన పదునాలుగు భువనములు, భూతములు, వానికితగిన అన్నపానములు మొదలగునవియు పుట్టినట్లుగ ననుట. జగత్కారణశంకితంబై—జగత్తునకుఁ గారణము నేడు శంక గలదై—ఉండునదియంతయున్—ఉండుట యంతయును—జగత్కారణము నీవైయుండ మహాభూతాదులు కారణములని తోఁచుటయంతయును. భవదీయమాయావిడంబనంబు గాని—నీదైనమాయయొక్క-ఆడంబరము గాని. ఉన్నయది కాదు — నిజముగా నుండునది కాదు. తదీయమాయానివర్తకుండవు — ఆమాయను తొలఁగించువాఁడవు అయిననీవు — అయినట్టినీవు. నానావిధదివ్యావతారలీలలఁ జేసి — అనేకవిధములును దివ్యములు నైన అవతారవిలాసములచేత. దేవగణంబులను—దేవతాసమూహములను. సత్పురుషులను - సజ్జనులను. లోకనిర్మాణచణులు—లోకములను నిర్మించు నేర్పుగలవారు. అయిన బ్రహ్మాదులను—అయినట్టి చతుర్ముఖబ్రహ్మ మొదలైనవారలను. పరిరక్షించుచున్—చక్కగా కాపాడుచు. లోకహింసాప్రవర్తకులు—లోకములకు బాధను చేయువారు. (అయిన) దుష్టమార్గగతులన్ — చెడ్డదారిన వలంబించినవారైన. క్రూరాత్ములన్—కఠినమనసు గలవారిని. హింసించుచున్—చంపుచు. విశ్వ . సేయుటకుఁగదా—విశ్వ—నమస్తమయిన. విశ్వంభరా — భూమియొక్క. భార — బరువును. నివారణంబు సేయుటకుఁగదా—అణఁచివేయుట కేకదా. భవదీయ దివ్యావతారప్రయోజనంబు — నీదైన యీయప్రాకృతావతారమునకుఫలము. కావునన్—కనుక. (నిన్ను) శరణంబు—రక్షించుటను. వేఁడెదన్—ప్రార్థించెదను.

తా॥ అదిగాక దైవము బహురూపములుగాఁ గనఁబడుచున్నది అదియెట్లనఁగా కల కాష్ఠ మొదలగు భేదములుగలకాలమును, సుఖములను దుఃఖములను అనుభవించుటయనెడు జీవుల పుణ్యపాపకర్మలును, చంద్రుని వెన్నెలవలె భగవంతుని యెడబాయనిదియు సత్త్వ రజస్తమస్సులనెడు మూడుగుణములు గలదియు నైన మూలప్రకృతియు, సుఖదుఃఖముల ననుభవించుటకు ఆస్పదమగు స్థూలశరీరమును, లోకములోని జంతువులనెల్ల నిర్వహించునదియైన ప్రాణవాయువును, భూమి మొదలైన అన్నివస్తువులను దెలిసికొనుటకు కారణమయినయంతఃకరణమును, మహత్తత్త్వమును, అహంకారము మొదలుగాఁగల తత్త్వములును, వానికి కారణమయిన మూలప్రకృతియును, వీని యన్నిటియొక్క సముదాయమును, విత్తువలన మొలక పుట్టుచున్నదా మొలకవలన విత్తు పుట్టుచున్నదా అనువిచారమునువలె కార్యకారణరూపమునఁ బుట్టి జగత్తునకుఁ గారణమేదియను శంకను జనింపఁజేయుచుండును ఇదియంతయు నీమాయయొక్క ఆడంబరమే కాని వేఱుకాదు నీవు నానావిధములైన అవతారములెత్తి బ్రహ్మ మొదలుగాఁగల సజ్జనులను కాపాడుచు వారికి చెఱుపు చేయునట్టి దుష్టులనెల్ల నాశముచేయుచు భూమిబరువును పోఁగొట్టుటయే కదా నీదివ్యవతారమెత్తినందులకు ఫలము కాఁబట్టి నన్ను రక్షింపుమని వేఁడెదను అని తాత్పర్యము.

౪౭౮.—సీ॥ చండమై మహిత వీ ✽ క్షణ దుస్సహంబై యు - దారమై వెలుఁగొందు ✽ తావకీన
భూరిభాస్వత్తేజ ✽ మునఁ దాపమొందితిఁ - గడుఁగృశించితి నన్నుఁ ✽ గరుణఁజూడు
మితర దేహోపాస్తి ✽ రతి మాని మీపాద - కమలముల్ సేవించు ✽ విమల బుద్ధి
యెందాఁక మదిఁదోఁప ✽ దందాఁక నీజగ - త్ప్రాణులు నిఖిల తా ✽ పములఁబడుట

తే॥ యవిరళానన్య గతికుల ✽ నరసి ప్రోచు । బిరుదుగల నీకు ననుఁగాచు ✽ టరుదె దేవ
ప్రవిమలాకార సంసార ✽ భయ విదూర । భక్తజనపోష పరితోష ✽ పరమపురుష.

టీ॥ దేవ—స్వయంప్రకాశకుఁడవును. ప్రవిమలాకార - మిక్కిలి నిర్మలమయిన ఆకారముగలవాఁడవును. సంసారభయవిదూర — సంసారమువలని భయమునకు మిక్కిలి దూరమైనవాఁడవును. భక్తజనపోష—సేవకజనులను పోషించువాఁడవును. పరితోష—సంతోషస్వభావుఁడవును. పరమపురుష—పురుషోత్తముఁడవు నైనఓస్వామీ. చండమై—కోపముగలదై. మహితవీక్షణదుస్సహంబై—మహిత—మహిమగలదగుటచేత. వీక్షణ — చూపునకు. దుస్సహంబై—సహింపశక్యము కానిదై. ఉదారమై—అధిక్యతగలదై. వెలుఁగొందు—ప్రకాశించునట్టి. తావకీనభూరిభాస్వత్తేజమునన్ — తావకీన — నీదైన. భూరి — అధికమయిన. భాస్వత్ — వెలుఁగుచున్న. తేజమునన్—తేజస్సుచేత. తాపమొందితిన్—సంతాపమును పొందితిని. కడున్—మిక్కిలి. కృశించితిన్—చిక్కిపోతిని. (నన్ను) కరుణన్—దయతో. చూడుము—ఆదరింపుము. ఇతరదేహోపాస్తిరతిన్—ఇతరమైన దేవతలయొక్క యుపాసనయందలి ఆసక్తిని. మాని—వదలి. మీపాదకమలములు — మీయొక్క కమలములవంటి పాదములను. సేవించు విమలబుద్ధి—సేవింపవలెనను నిర్మలమయినబుద్ధి. ఎందాఁకన్—ఎంతవఱకు మదిన్—మనసునందు తోఁపదు—తోఁచదో. అందాఁకన్—అంతదాఁక. ఈజగత్ప్రాణులు—ఈలోకములోనిజీవులు. నిఖిలతాపములన్ — ఆధ్యాత్మికము ఆధిదైవికము ఆధిభౌతికము అను సమస్తములయిన సంతాపములను. పడుట — పొందుటయు. అవిరళానన్యగతికులన్ — సందువీడని యితరగతిలేనివారిని. అరసి ప్రోచు బిరుదు—విచారించి కాపాడునట్టి బిరుదు. కలనీకున్—కలిగినట్టి నీకు. ననున్—నన్ను. కాచుట—కాపాడుట. అరుదె—ఆశ్చర్యమా (కాదు) దుర్లభమా.

తా॥ స్వయంప్రకాశుఁడవును, నిర్మలమయిన ఆకృతిగలవాఁడవును, సంసారభయము లేనివాఁడవును, భక్తులను పోషించువాఁ

దవును, సదా సంతోషించువాఁడవును, పురుషోత్తముఁడవు నైన శ్రీకృష్ణా! కోపముగలదై చూపులకు భయముగొలుపునదియై అధికృత గలదై వెలుఁగునట్టి నీతేజస్సుయొక్క చంద్రముచేత చిక్కిలి తాపముఁబొందితిని,చాలచిక్కిపోతిని, నన్ను దయచేసి ఆదరింపుము, ఇతర దేవతలను గొలుచుట మాని నిన్నే సేవింపవలెనన్న బుద్ధి యెంతదాఁక పుట్టదో అంతదాఁక ఈలోకములోని జీవులకు పరితాపము తప్పదుకనుక దిక్కులేనివారిని కాపాడుదునన్న బిరుదుగల నీకు నన్ను కాపాడుటదుర్లభముగాదు కాఁబట్టి నన్నేలుకొమ్మనితా.

౪౭౯.—చ॥ అనినఁ బ్రసన్నుఁడై హరి య # నంతుఁడు దైత్యవిభేది దాని కి
ట్లనియె మదీయ సాధన మ # నన్య నివారణ మౌట నీమదిం
గని నను నార్తిఁ జొచ్చితివి # గావున మజ్జ్వరతీవ్రదాహ వే
దన నినుఁబొందదింకఁ బరి # తాపము దక్కుము నీమనంబునన్.

టీ॥ (అనిన) ప్రసన్నుఁడై — అనుగ్రహముగలవాఁడై. అనంతుఁడు—అంతములేనివాఁడయిన. దైత్యవిభేది—రాక్షసులను భేదించువాఁడయిన. హరి—శ్రీకృష్ణుఁడు. దానికిన్ — ఆశైవజ్వరముతో. (ఇట్లు) అనియెన్ — పలికెను. మదీయసాధనము — నాయుపకరణము—నాసంబంధమయినజ్వరము. అనన్యనివారణము—ఇతరులచేత నిలుపఁగూడనిది. ఔటన్—అగుటను. నీమదిన్ — నీమనసులో. కని—తెలిసికొని. ననున్—నన్ను. ఆర్తిన్ — దుఃఖముతో. చొచ్చితివి—చేరితివి. కావునన్—కనుక. మజ్జ్వరతీవ్రదాహవేదన—నాజ్వరముయొక్క తీక్ష్ణమయినవెట్టవలనిబాధ. ఇంకన్—ఇఁకను. నినున్—నిన్ను. (పొందదు) నీమనంబునన్ — నీమనసులో. పరితాపము — సంతాపమును. తక్కుము—మానుము.

తా॥ అని శైవజ్వరము వేఁడుకొనఁగా రాక్షసనాశకుఁడును నాశరహితుఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తి దాని ననుగ్రహించినవాఁడై నాసంబంధమయినజ్వరము ఇతరులవలన నివారింపఁబడునదికాదను విషయమును నీవు తెలిసికొనివచ్చి నామఱుఁగుఁ జొచ్చితివికాఁబట్టి ఇఁకను ఆజ్వరబాధ నిన్ను పొందదు నీమనసులోని విచారముమాని నెమ్మదినొందుమని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అనిమఱియు నప్పుండరీకాక్షుం డిట్లను నెవ్వరేనియు నీయుభయజ్వర వివాదంబును నీవు మత్ప్ర
పత్తిం జొచ్చుటయుఁ జిత్తంబులఁ దలంతు రట్టిపుణ్యాత్ములు శీతోష్ణజ్వరాది తాపంబులం
బొరయరని యానతిచ్చిన నమ్మాహేశ్వరజ్వరంబు పరమానంద భరిత హృదయంబున నార
థాంగపాణికి సాష్టాంగ దండప్రణామం బాచరించి నిజేచ్ఛం జనియె నంత బాణాసురుండు.

టీ॥ (అని) మఱియున్ — ఇంకను. అప్పుండరీకాక్షుండు—ఆశ్రీకృష్ణమూర్తి. ఇట్లనున్—ఇట్లుపలికెను. ఎవ్వరేనియున్—ఏమానవులైనను. ఈయుభయజ్వరవివాదంబును—ఈరెండుజ్వరములపోరాటమును. (నీవు) మత్ప్రపత్తిన్—నాప్రాపకమునందు. (చొచ్చుటయు) నాయనుగ్రహమునుపొందుటయుననుట. చిత్తంబులన్—మనసులలో. తలంతురు—ఎంతురో. అట్టిపుణ్యాత్ములు—అటువంటిమంచిమనసుగలవారు—సజ్జనులనుట. శీతోష్ణజ్వరాదితాపంబులన్—శీతజ్వరముతాపజ్వరము వీనివలని తాపములను. పొరయరు—పొందరు. అనియానతిచ్చినన్ — అనిసెలవియ్యఁగా. అమ్మాహేశ్వరజ్వరంబు — ఆశైవజ్వరము. పరమానందభరితహృదయంబునన్—మిక్కుటమైనసంతోషముతో—నిండుకొన్నమనస్సుతో. అరథాంగపాణికిన్—ఆచక్రము చేతియందుఁగలకృష్ణమూర్తికి. సాష్టాంగదండప్రణామంబు—ఎనిమిదియంగములతోడిదైన దండాకారమయిన నమస్కారమును. ఆచరించి—చేసి. నిజేచ్ఛంజనియెన్—యథేచ్ఛముగాపోయెను. అంతన్—అంతట. (బాణాసురుండు) అక్కడన్—అంతఃపురమునందు.

తా॥ అనిచెప్పి మఱియు ఆశైవజ్వరముతో శ్రీకృష్ణమూర్తి రేయుని యె ననఁగా ఎవరుగాని యీరెండుజ్వరముల కలహమును, నీవు నాయనుగ్రహమును పొందుటయు, మనసులలో తలఁతురో, అటువంటిసజ్జనులు చలిజ్వరము ఉష్ణజ్వరము అనునివి మొదలయినవానివలని తాపమును పొందరు అని చెప్పి యుత్తరవియ్యఁగా ఆకృష్ణమూర్తికిసాగిలఁబడి మ్రొక్కి శైవజ్వరము యథేచ్ఛముగాపోయెను పిమ్మట అంతఃపురముచేరిన బాణాసురుఁ డేమిచేసెననఁగాననితా.

౪౮౧.—సీ॥ కమనీయ కింకిణీ # ఘంటికాది సహస్ర - ఘణఘణ ధ్వనిచేత # గగన మగల
నన్యజనాలోక # నాఖిల తరళోగ్ర - కాంచన ధ్వజపతా # కలు వెలుంగఁ
బృథునేమిఘట్టనఁ # బృథివి గంపింపంగ - వలనొప్పఁ బటుజవా # శ్వములఁబూన్చి
నట్టి యున్నత రథం # బత్యుగ్ర గతి నెక్కి - కరసహస్రముల భీ # కర తరాసి

తే॥ శర శరాసన ముఖ దివ్య # సాధనములు । దనరఁ జలమును బలమును # దక్కటము గాఁగ
హర్ష మిగురొత్తఁ గయ్యంబు # టాయితముగఁ । బురము వెలువడె బలిపుత్త్రుఁ # డురుజవమున.

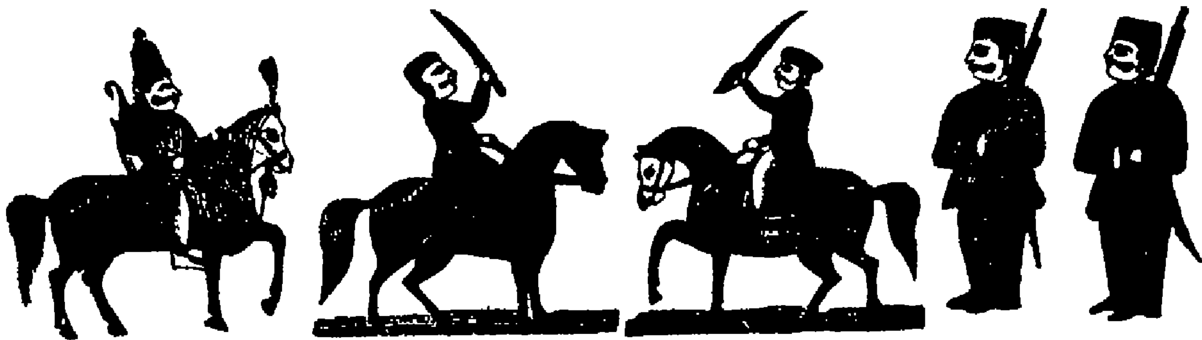
టీ॥ కమనీయ...చేతన్—కమనీయ—మనోజ్ఞమయిన. కింకిణీ—చిఱుగంటలు. ఘంటికా—గంటలు. ఆది—మొదలుగాఁగల. సహస్ర—వేయింటియొక్క. ఘణఘణధ్వనిచేతన్ — ఘణఘణయనుమ్రోఁతచేత. గగనము—ఆకాశము. అగలన్—బ్రద్దలుకాఁగా. అన్య...

పతాకలు—అన్యజన—శత్రుజనులయొక్క. ఆలోకన — చూపులకు. ఆభీల—భయమును బుట్టించుచు. తరళ—చలించునవియైన. ఉగ్ర—భయంకరములైన. కాంచన—బంగారుమయములయిన. ధ్వజపతాకలు — ధ్వజస్తంభములును టెక్కెములును. వెలుంగన్ — ప్రకాశింపఁగా. పృథునేమిఘట్టనన్—పెద్దవైన చక్రముల చుట్టుకమ్ముల యొక్క యొఱపిడిచేత. పృథివి—భూమి. కంపింపంగన్ — వణఁకఁగా. వలనొప్పన్—అనువుగా. పటుజవాశ్వములన్ — బలవంతములును వేగము గలిగినవియునైన గుఱ్ఱములను పూన్పఁబడియున్నత రథంబు—కట్టిన గొప్పతేరును. అత్యుగ్రగతిన్—అతిభయంకరమైన గమనములో. (ఎక్కి) కరసహస్రములన్—వేయిచేతులందును. భీకర . సాధనములు—భీకరతర — మిక్కిలిభయంకరములయిన. అసి—ఖడ్గములు. శర—బాణములు. శరాసన—విండ్లు. ముఖ—మొదలైన. దివ్యసాధనములు—మేలయిన ఆయుధములు. తనరన్ — ఒప్పుచుండఁగా. ఛలమును—పట్టుదలయు. బలమును—శక్తియు. ఉత్కటముగాఁగన్—హెచ్చఁగా. హర్షము — సంతోషము. ఇగురొత్తన్— అంకురింపఁగా — గ్రొత్తగాపుట్టుచుండఁగా. కయ్యంపుటాయితముగన్—యుద్ధమునకుసిద్ధముగా. ఉరుజవమునన్—మిక్కిలివడితో. బలిపుత్రుఁడు—బలిచక్రవర్తికొడుకైనబాణాసురుఁడు. పురముపెలువడెన్—పట్టణమునుండి బయలుదేఱెను.

తా॥ మనోహరములయిన చిఱుగంటలు పెనుగంటలు మొదలగునవి అనేకములు గణగణయని మ్రోఁగు చప్పుడుచేత ఆకాశమున ప్రతిధ్వని కలుగుచుండఁగా శత్రువులకు వెఱపు పుట్టించునట్టి భయంకరమయిన ధ్వజస్తంభములును టెక్కెములును వెలుఁగుచుండఁగా పెద్దపెద్ద రథచక్రముల కదకమ్ములయొఱపిడిచేతభూమి అదరుచుండఁగా మిక్కిలివడిగల బలవంతములయిన గుఱ్ఱములను గట్టిన రథముపైనెక్కి వేయిచేతులందు కత్తులు బాణములు విండ్లు మొదలుగాఁగల బహువిధముల ఆయుధములను ధరించి ఛలమును బలమును హెచ్చఁగా మిక్కిలి సంతోషముతో యుద్ధమునకు సిద్ధపడినవాఁడై మిగులవడితో బాణాసురుఁడు పట్టణమునుండి బయలువెడలెనని తాత్పర్యము.

బాణాసురుఁడు. కృష్ణుఁడు.

(*) బాణాసురుఁడు రెండవ తేప యుద్ధమునకు వచ్చి శ్రీకృష్ణునిచేత ఓడుట. (*)

౧౮౨.—క॥ దని రణభూమిని మధ్యం। దిన మార్తాండ ప్రచండ * దీప్తాకృతితోఁ
దనరుచుఁ బరిపంథి బలేం। ధన దవశిఖియైన కృష్ణుఁ * డాఁకెం బెలుచన్.

టీ॥ చని = శుభిధముగా యుద్ధరంగమునకుఁ బోయి. రణభూమిని = ఆయుద్ధరంగమునందు. మధ్యందిన...దీప్తాకృతితోన్ — మధ్యందిన = మధ్యాహ్నకాలమునందలి. మార్తాండ = సూర్యునియొక్క. ప్రచండ = తీంద్రమయిన. దీప్త = వెలుఁగునట్టి. ఆకృతితోన్ = ఆకారముతో. తనరుచున్ = ఒప్పుచు. పరిపంథిబలేంధనదవశిఖి — పరిపంథి = శత్రువులయొక్క. బల = దండనైదు. ఇంధన = ఎండుకట్టెలకు. దవశిఖి = కార్చిచ్చు. ఐనకృష్ణున్ = అయినట్టి కృష్ణమూర్తిని. బెలుచన్ = వడిగా. తాఁకెన్ = మూరుకొనెను.

తా॥ శుభిధముగా యుద్ధభూమికి బోయి అచ్చట మధ్యాహ్నకాలమునందలి సూర్యునివలె వెలుఁగుచు శత్రుసేనలనెడు ఎండుకట్టెలకు కార్చిచ్చువంటి వాఁడైయుండెడి శ్రీకృష్ణమూర్తిని ఎదిరించెను అని తాత్పర్యము.

౪౮౩.—ఉ॥ తాఁకి భుజావిజృంభణము ✽ దర్పము నేర్పును నేర్పడంగ నా
కూఁకుఁడున వేయుచేతుల మ ✽ హోగ్రశరావలి పింజపింజతోఁ
దాఁకఁగ నేసినన్ మురవి ✽ దారుఁడు తోడన దచ్ఛరావళిన్
నాఁక గొనాక ద్రుంచె నిశి ✽ తార్ధ శశాంక శిలీముఖంబులన్.

టీ॥ తాఁకి = మార్కొని. భుజావిజృంభణమున్ = భుజముల ఆటోపమును. దర్పమున్ = గర్వమును నేర్పును = సామర్థ్యమును. ఏర్పడంగన్ = కనఁబడునట్లుగా. ఒకూఁకుఁడునన్ = ఒక్కఊపునకతో. వేయిచేతులన్ = వేయిచేతులతోను మహోగ్రశరావలి — మిక్కిలివాఁడులైనబాణముల పఙ్క్తులు పింజపింజతోఁదాఁకఁగన్ = ఒకదానిపింజతో నొకటి యంటుకొని కట్టుచాఁచినట్టు కనఁబడునట్టుగా. ఏసినన్ = ప్రయోగింపఁగా. మురవిదారుఁడు = కృష్ణుఁడు. తోడన = వెంటనే. నిశితార్ధశశాంకశిలీముఖంబులన్ = వాఁడులైన అర్ధచంద్రబాణములచేత. తచ్ఛరావళిన్ = ఆబాణపఙ్క్తిని. ఆఁక గొనాక = లక్ష్యపెట్టక. ద్రుంచెన్ = తెగనఱకెను.

తా॥ అట్లు ఎదిరించి తన భుజబలమును గర్వమును సామర్థ్యమును తెలియఁబడునట్లుగా బాణాసురుఁడు బాణములను పింజపింజ తాఁకి యేకాకారముగా తోఁచునట్లు ప్రయోగింపఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తి వానిని అలక్ష్యముగా అర్ధచంద్రబాణములతో తునుకలు తునుకలుగా తెగనఱకవేసెనని తాత్పర్యము.

౪౮౪.—చ॥ నుతనవ పుండరీక నయ ✽ నుం డనఘోప్పు మురారి రోష ఘూ
ర్ణిత మహితారుణాబ్జ దళ ✽ నేత్రుఁడు దానయి పంచె దైత్యుపై
దితిసుత కానన ప్రకర ✽ దీపిత శుక్రము రక్షితాంచితా
శ్రితజన చక్రమున్ సతత ✽ సేవిత శక్రము దివ్య చక్రమున్.

టీ॥ నుతనవపుండరీకనయనుండు = కొనియాడఁబడిన క్రొత్త తెల్లదామరలవంటి కన్నులుగలవాఁడు. అనఘోప్పమురారి = అనఁదగిన శ్రీకృష్ణమూర్తి. రోషఘూర్ణిత ..నేత్రుఁడు — రోష = కోపముచేత. ఘూర్ణిత = తిరుగుడుపడుచున్న. మహిత = గొప్పదైన. అరుణ = ఎఱ్ఱనైన. అబ్జ = కమలములయొక్క. దళ = తేకులవంటి. నేత్రుఁడు = కన్నులుగలవాఁడు. (తానయి) దైత్యుపైన్ = బాణాసురునిమీఁదికి. దితిసుతకాననప్రకరదీపితశుక్రమున్ — దితిసుత = దైత్యులనెడు. కాననప్రకర = అడవిసమూహమును. దీపిత = కాల్చునట్టి. శుక్రమున్ = అగ్నియైనదియు. రక్షితాంచితాశ్రితజనచక్రమున్ — రక్షిత = కాపాడఁబడిన. అంచిత = ఒప్పిదమయిన. ఆశ్రితజన = సేవకజనులయొక్క. చక్రమున్ = సమూహముగలిగినదియు. సతతసేవితశక్రమున్ = ఎల్లప్పుడుఁ గొలువఁబడిన యింద్రుఁడుగలిగినదియునైన. దివ్యచక్రమున్ = సుదర్శనచక్రమును. పంచెన్ = పంపెను.

తా॥ అంతట తెల్లదామరలవంటి కన్నులు గలవాఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి యెఱ్ఱదామర రేకులవంటికన్నులుగలవాఁడై అనఁగా కోపముచేత కన్నులు ఎఱ్ఱఁగా జేసికొన్నవాఁడై రాక్షసులను ధ్వంసము చేయునదియు, ఆశ్రితులను సంరక్షించునదియు, ఎల్లప్పుడు ఇంద్రునిచేత సేవింపఁబడుచుండు నదియునైన సుదర్శనచక్రమును బాణాసురునిపై ప్రయోగించెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అదియునుం బ్రచండ మార్తాండ మండల ప్రభావిడంబితంబును భీషణ శతసహస్రకోటి దంభోళి నిబిడ నిశిత నిష్ఠుర ధారాసహస్ర ప్రధూత జ్వలన జ్వాలికాపాస్త సమస్త కుటిల పరిపంథి దుర్వార బాహు గర్వాంధకారంబును, సకలదిక్పాల దేవతాగణ జేగీయమానంబును, సమంచిత దానవజన శోక భయంకర దర్శనంబునగు సుదర్శనం బసురాంతక ప్రేరితంబై చని యారామకారుండు కదలికా కాండంబుల నేర్పు చందంబునం ద్రెంచి సమద వేదండ శుండాదండ మండితంబును,గనకమణివలయ కేయూర కంకణాంకితంబునగు తదీయ బాహాసహస్రంబుఁ గరచతుష్టయావశిష్టంబుగాఁ దునుము నవసరంబున.

టీ॥ అదియును = ఆచక్రాయుధమును. ప్రచండమార్తాండమండలప్రభావిడంబితంబును = తీంద్రమయిన సూర్యబింబముయొక్క ప్రకాశమును ప్రకటించునదియు. భీషణ...కారంబును — భీషణ = భయంకరమయిన. శతసహస్రకోటి = నూఱువేలయంచులుగల. దంభోళి = వజ్రాయుధమువలె. నిబిడ = అతిశయించిన. నిశిత = వాఁడిమిగల. నిష్ఠుర = క్రూరమయిన. ధారాసహస్ర = వేయంచుల

వలసనుండి. ప్రభూత—పుట్టిన. జ్వలన—అగ్నియొక్క. జ్వాలికా—మంటలచేత. అపాస్త—తొలఁగింపఁబడిన. సమస్త—సకలమయిన. కుటిల — క్రూరులైన. పరిపంథి — శత్రువులయొక్క. దుర్వార—అణఁపరాని. బాహుగర్వ — భుజగర్వము కలదు. అంధకారంబును—చీకట్లుకలిగినదియు. సకల . సేవ్యమానంబును—సకలదిక్పాల—ఎల్లదిక్పాలకులచేతను. దేవతాగణ — దేవతల గుంపులచేతను. సేవ్యమానంబును—జయజయయని కొనియాడఁబడుచున్నది. సముంచిత ..దర్శనంబును — సముంచిత — ఒప్పిదమయిన. దానవజన—రాక్షసజనులయొక్క. లోక—సమూహమునకు. భయంకరదర్శనంబును—భయమును పుట్టించు చూపు గలదియు. అగుసుదర్శనంబు—అగునట్టిసుదర్శనచక్రము. అసురాంతక ప్రేరితంబై — కృష్ణునిచేతఁ బ్రేరేపింపఁబడినదై. చని — పోయి. ఆరామకారుండు — తోఁటవాఁడు. కదళీకాకాండంబులన్ — అరఁటిచెట్ల సమూహములను, ఏర్చుచందంబునన్—ఏర్పఱించి నఱుకునట్లు. శేర్చి — విజృంభించి. సమద.. మండితంబును—సమద — మదముతోఁగూడిన. వేదండ—ఏనుఁగుయొక్క. శుండాదండ—కఱ్ఱవంటితొండమునువలె. మండితంబును — అలంకరింపఁబడినదియు. కనక. .కితంబును—కనక—బంగారును. మణి—రత్నములునుగలదై. వలయ—గుండ్రనైన. కేయూర, గగనమణివలయ—సూర్యునియొక్క. పరివేషమువంటి. కేయూర—భుజకీర్తులచేతను. కంకణ — ముంజేతికడియములచేతను. అంకితంబును — గుఱుతిడఁబడినదియు. అగుతదీయబాహాసహస్రంబుల్ — అగునట్టి వానియొక్క చేతులను. కరచతుష్టయావశిష్టంబుగాన్ — నాలుగుచేతులు మిగిలినవి అగునట్లుగా. తునుమునవసరంబునన్ — నఱుకునప్పుడు.

తా॥ అచక్రాయుధము మిక్కిలి వెలుఁగుచున్న సూర్యబింబమునుబోలినదై,భయంకరమైన మూలకెరలుగల వజ్రాయుధమువలె క్రూరమయి, అడఁపరాని క్రూరులైన శత్రువుల గర్వమును అణఁచునదియు,ఎల్లదిక్పాలకులచేతను దేవతాసమూహములచేతను సేవింపఁబడుచున్నదియు, గొప్పవారైన రాక్షసులసమూహమునకు చూచునప్పుడే భయమును పుట్టించునదియునై శ్రీకృష్ణమూర్తిచేత ప్రేరేపింపఁబడినదై తోఁటవాఁడు గెలకేసిన అరఁటిచెట్లను ఏర్పఱిచి నఱుకునట్లు ఏనుఁగు తొండములను బోలినవియు సూర్యపరివేషమువలె మణులకాంతులచేత వెలుఁగుచున్నవియునై భుజకీర్తులను కంకణములను గలిగి వెలుఁగునవియునైన బాణాసురుని వేయి చేతులనునాలుగుచేతులుమిగులుగాన నఱికినట్టిసమయమునందు అనితా

——(*) సాంబమూర్తి శ్రీకృష్ణమూర్తిఁ బొగడుట. (*)——

౮౮౬.—తే॥ కాలకంఠుఁడు బాణుపైఁ * గరుణ గలఁడు । గాన నఖిలాండపతిఁ గృష్ణుఁ * గదియ వచ్చి
పురుషసూక్తంబుచదివి సం * పుటకరాబ్జుఁ । డగుచుఁ బద్మాయతాక్షు ని * ట్లని నుతించె.

టీ॥ కాలకంఠుఁడు—శివుఁడు. బాణుపైన్—బాణాసురునిమీఁద. కరుణగలఁడు—దయగలవాఁడు. కానన్ — కాఁబట్టి. అఖిలాండపతిన్ — బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర మహేశ్వర సదాశివ మాయాంతములకు ప్రభువైన. కృష్ణున్—కృష్ణమూర్తిని. కదియవచ్చి—మిక్కిలి చేరవచ్చి. పురుషసూక్తంబుచదివి—పురుషసూక్తపద్ధతిని ధ్యానించి. సంపుటకరాబ్జుఁడు—మోడ్పఁబడిన చేదామరలుగలవాఁడు. (అగుచును) పద్మాయతాక్షున్—తామరలవలె విశాలములయిన కన్నులుగల కృష్ణమూర్తిని. (ఇట్లని) నుతించెన్—స్తోత్రముచేసెను.

తా॥ శివుఁడు బాణాసురునియందు దయగలవాఁడు కాఁబట్టి సర్వేశ్వరుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తియొద్దకువచ్చి రెండుచేతులుజోడించు కొని ఆకృష్ణమూర్తిని పురుషసూక్తపద్ధతినిధ్యానించి యీవిధముగా పొగడెనని తాత్పర్యము.

వ॥ దేవా నీవు బ్రహ్మస్వరూపంబగు జ్యోతిర్మయుండవు, నిఖిల వేద వేదాంత నిరూఢుండవు, నిర్మలుండవు, సమానాధికరహితుండవు, సర్వవ్యాపకుండవైననిన్ను నిర్మలాంతఃకరణులైనవార లాకాశంబుపగిది నవలోకింతు

రదియునుంగాక పంచోపనిషన్మయంబైన భవదీయ దివ్యమంగళ మహావిగ్రహ పరిగ్రహంబు సేయునెడ నాభి యందాకాశంబును, ముఖంబునం గృశానుండును, శిరంబున స్వర్గంబును, శ్రోత్రంబులదిశలును, నేత్రంబుల సూర్యుండును, మనంబున సోమకాములును, పాదంబులవసుంధరయు, నహంకారంబునందాత్మయు,జఠరంబున జలధులును, రేతంబున నంబువులును, భుజంబులనింద్రుండును, రోమంబుల మహీరుహౌషధివ్రాతంబును, శిరోజంబుల మేఘంబులును,బుద్ధిధిషణుండును, మేహనంబున బ్రహ్మలును, జ్ఞానంబున సృష్టియు, హృదయంబున ధర్మంబునుగలిగి మహాపురుషుండవై లోకకల్పనంబుకొఱకు నీయకుంఠిత తేజంబు గుప్తంబుచేసి జగదుద్భవంబుకొఱకుఁ గైకొన్నభవదీయ దివ్యావతార వైభవంబెఱింగి నుతింప నెంతవారము నీవు సకల చేతనాచేతన నిచయంబుల కాద్యుండవు,నద్వితీయుండవు,పురాణపురుషుండవు,సకలసృష్టిహేతుభూతుండవు,దినకరుండు, కాదంబినీకదంబావృతుండగుచు భిన్నరూపుండై బహువిధచ్ఛాయలం దోఁచువిధంబున నీయఘటిత ఘటనానిర్వాహకంబైన సంకల్పంబునఁ ద్రిగుణాతీతుండవయ్యును సత్త్వాదిగుణవ్యవధానంబుల ననేకరూపుండవై గుణవంతులైన సత్పురుషులకుఁ దమోనివారకంబైన దీపంబు రూపంబునం బ్రకాశించుచుందువు, భవదీయ మాయావిమోహితులైనజీవులు పుత్ర దార గృహ క్షేత్ర సంసారాదిరూపంబైన పాప పారావార మహావర్తగర్తంబుల మునుంగుచుం దేలుచుందురు, దేవా భవదీయ దివ్యమహానుభవంబు సేయంజాలక యింద్రియ పరతంత్రులై భవత్పాదసరసీరుహంబుల నేర్పున నేకాంతభక్తిచేతఁ జేరనేరంగని మాహాత్మ్యం బాత్మవంచకుండనంబడు విపరీతబుద్ధిం జేసి ప్రియుండవైననిన్నునొల్లక యింద్రియార్థానుభవంబు సేయుట యమృతంబుమాని హాలాహలంబు సేవించుట గాదె జగదుదయపాలనలయ లీలాహేతుండవై శాంతుండవై సుహృజ్జన భాగధేయుండవై సమానాధిక వస్తుశూన్యుండవైననిన్ను నేనును బ్రహ్మయుఁ బరిణతాంతఃకరణులైన మునిగణంబులునుభజించుచుందుముమఱియును.

టీ. దేవా—స్వామీ. (నీవు) బ్రహ్మస్వరూపంబు—సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మస్వరూపము. (అగు) జ్యోతిర్మయుండవు—సూర్యచంద్రాగ్నులకాంతులనుమీఱిన తేజస్స్వరూపముగాఁగలవాఁడవు. నిఖిల వేదశిరాంతనిరూఢుండవు — ఋగ్యజుస్సామాథర్వములనెడు వేదములయందును, సకలోపనిషత్తులందును దృఢముగా చెప్పఁబడువాఁడవు. నిర్మలుండవు—అణవ కార్మిక మాయిక మాయేయ తిరోధానములనెడు మలినములు లేనివాఁడవు. సమానాధికరహితుండవు — సమానులును అధికులును లేనివాఁడవు — సర్వమును నీకు లోఁబడినదేగాని నీకు సమానమైనదిగాని నీకు మించినదిగాని లేదనుట. సర్వవ్యాపకుండవు — స్థావరజంగమాత్మకమైన ప్రపంచమునెల్లయెడలనిండియుండువాఁడవు.(అయిననిన్ను)నిర్మలాంతఃకరణులైనవారలు — రాగ ద్వేషాదులులేని అంతరంగముగలవారు. ఆకాశంబుపగిదిన్ — అన్నిటిని అంటియును అంటకయున్న మింటివలె. అవలోకింతురు—చూతురు. అదియునుంగాక—అంతేగాక. పంచోపనిషన్మయంబు—పంచోపనిషత్తులవికారము (ఐన)భవదీయ...చేయునెడన్—భవదీయ—నీదైన. దివ్య — అప్రాకృతమయిన. మంగళ—శుభస్వరూపమయిన. మహావిగ్రహ—విరాడ్విగ్రహముయొక్క. పరిగ్రహంబు సేయునెడన్—ధరించునపుడు. నాభియందున్ — బొడ్డునందు. (ఆకాశంబును) ముఖంబునన్ — మొగమునందు. కృశానుండును—అగ్నియు. శిరంబునన్—తలయందు. స్వర్గంబున—దేవలోకమును. శ్రోత్రంబులన్ — చెవులయందు. దిశలను — దిక్కులును. నేత్రంబులన్—కన్నులందు. (సూర్యుండును) మనంబునన్ — మనసునందు. సోమకాములును—చంద్రమన్మథులును. పాదంబులన్—అడుగులయందు. వసుంధరయున్ — భూమియు. అహంకారంబునన్—భూతాదియైన అహంకారమునందు. ఆత్మయున్—శివుఁడైన నేనును. జఠరంబునన్ — కడుపునందు. జలధులును—సముద్రములును. రేతంబునన్—రేతస్సునందు. అంబువులును—నీళ్లును. భుజంబులన్—బాహువులయందు. ఇంద్రుండును—ఇంద్రుఁడు మొదలగు దిక్పాలకులును. రోమంబులన్ — మేనివెండ్రుకలయందు. మహీరుహ—వృక్షములు. ఓషధి—పైరులు. వ్రాతంబును — వీనియొక్క సమూహమును. శిరోజంబులన్—తలవెండ్రుకలయందు. మేఘంబులును—ఆవర్తకాదిమేఘములును. బుద్ధిన్—నిశ్చయరూపమైన బుద్ధియందు. ధిషణుండును — బృహస్పతియును. (మేహనంబున) బ్రహ్మలును — సృష్టికర్తలైనచతుర్ముఖుఁడు మొదలగుబ్రహ్మలును. జ్ఞానంబునన్ — తెలివియందు. (సృష్టియు) హృదయంబునన్ — అంతఃకరణమందు. ధర్మంబును—పుణ్యమును. (కలిగి) మహాపురుషుండవై — పంచకర్తలను మీఱినవాఁడవై. లోకకల్పనంబుకొఱకున్—లోకమునుకల్పించుటకొఱకు. నీయకుంఠిత తేజంబున్—కొఱఁతపడని నీతేజస్సును. గుప్తంబుచేసి—దాఁచి. జగదుద్భవంబుకొఱకున్—లోకముయొక్కపుట్టుకకొఱకు. కైకొన్న — గ్రహించిన. భవదీయదివ్యావతారవైభవంబు—నీదైన స్వయంప్రకాశకమయిన అవతారవిభవము. ఎఱింగి — తెలిసి. నుతింపన్ — స్తోత్రముచేయను. ఎంతవారము — ఏపాటివారము. నీవు — సర్వకర్తవైననీవు. సకలచేతనాచేతననిచయంబులకున్ — సకల—సమస్తమయిన. చేతన—ప్రాణులయొక్కయు. అచేతన—జడములయొక్కయు. నిచయంబులకున్—సమూహములకు. ఆద్యుండవు—పుట్టింపపెంపత్రుంప మొదటివాఁడవును. అద్వితీయుండవు—రెండవది లేనివాఁడవును — సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదములు లేనివాఁడవనుట. పురాణపురుషుండవు—పంచకర్తలకుముందున్నవాఁడవును. సకలసృష్టిహేతుభూతుండవు—ప్రపంచసృష్టికి కారణమయినవాఁడవు—బ్రహ్మవనుట. దినకరుండు—సూర్యుఁడు. కాదంబిని

కదంబావృతుండు—మేఘపఙ్క్తులసమూహముచేత ఆవరింపఁబడినవాఁడు(అగుచును)భిన్నరూపుండై—భేదపడినరూపములుగలవాఁడై బహువిధచ్ఛాయలన్ — నానావిధములయినవర్ణములచేత. తోఁచు విధంబునన్ — కనఁబడునట్లు. నీయఘటితఘటనానిర్వాహకంబు— నీదైన కూర్పరానిదాని కూర్చుసామర్థ్యముకలది. అయినసంకల్పంబునన్—అయినట్టి తలఁపుచేత. త్రిగుణాతీతుండవు — సత్త్వరజస్తమస్సులనెడు మూడుగుణములనుకడచినవాఁడవు అయ్యును—అయియుండియును. సత్త్వాదిగుణవ్యవధానంబులన్—సత్త్వము మొదలగు గుణభేదములచేత. అనేకరూపుండవై — బహురూపములు గలవాఁడవై. గుణవంతులైనసత్పురుషులకున్—శమము దమము ఉపరతి తితిక్ష శ్రద్ధ మొదలైన సుగుణములు గలవారైన సజ్జనులకు. తమోనివారకంబు—అజ్ఞానమనెడిచీఁకటిని పోఁగొట్టునది. అయినదీపంబు రూపంబునన్ — అయినట్టి విజ్ఞానమనెడు దీపమువలె ప్రకాశించుచుండువు — వెలుఁగుచుండువు. భవదీయమాయావిమోహితులు—నీదైనమాయచేత మోహము నొందినవారు. బద్ధజీవులు—అయినట్టి బద్ధజీవులు పుత్ర. రూపంబు — పుత్ర — కొడుకులు. దార — పెండ్లాలు. గృహ—ఇండ్లు. క్షేత్ర — పంటపొలములు సంసార — కాపురము. ఆది — మొదలుగాఁగల. రూపంబు — విధముగలది. అయిన .గర్తంబులన్—(అయిన) పాప—పాపములనెడు. పారావార—సముద్రమునందలి మహావర్త — పెద్దపెద్దసుళ్లనెడు. గర్తంబులన్—పల్లములయందు. మునుంగుచున్—మునుఁగుచును. (తేలుచున ఉండరు) దేవా — స్వామీ భవదీయదివ్యరూపానుభవంబు సేయంజాలక—నీదైనయప్రాకృతరూపమును సేవింపనేరక. ఇంద్రియపరతంత్రుండై — ఇంద్రియవ్యవహారములకు లోఁబడిన నడవడిగలవాఁడై. భవత్పాదసరసీరుహంబులన్ — నీపాద కమలములను. నేర్పునన్ — ఉపాయముచేత. (ఏకాంతభక్తిచేత) చేరన్—సమీపించుటకు. ఎఱుఁగని—తెలియని మూఢాత్ముండు — తెలివిమాలిన బుద్ధిగలవాఁడు. ఆత్మవంచకుండు—తన్ను తాను మోసపుచ్చుకొన్నవాఁడు—ఆత్మద్రోహి. (అనంబడును) విపరీతబుద్ధింజేసి — నీకంటె దేవతాంతర మంత్రాంతర సాధనాంతరములుకలవనెడు విరుద్ధబుద్ధిచేత ప్రియుండవు—మేలుచేయువాఁడవు—సర్వప్రాణులచేతకోరఁదగినవాఁడవనుట. (అయిన) నిన్నున్ — సర్వస్వామివైన నిన్ను. ఒల్లక—అపేక్షింపక. ఇంద్రియార్థానుభవంబు సేయుట — ఇంద్రియసుఖములను అనుభవించుట అమృతంబుమాని—అమృతమునువదలి. హాలాహలంబున్—విషమును. సేవించుట—త్రాగుట. కాదె—కదా. జగదు... హేతుండవు—జగత్ - లోకముయొక్క. ఉదయ—పుట్టుక. పాలన — రక్షణము. లయ — నాశమునెడు. లీలా — వేడుకకు. హేతుండవు—కారణమయినవాఁడవు. (అయి) శాంతుండవై—శుద్ధసత్త్వవృత్తిగలవాఁడవై. మహ్యక్షనభాగధేయుండవై — బ్రహ్మనిష్ఠుల పాలిటి భాగ్యస్వరూపుఁడవై. సమానాధికవస్తుశూన్యుండవైన — నీకు సమానమును అధికమునైన వస్తువులు లేనివాఁడవైన. (నిన్ను) నేనును—శివుఁడనైననేనును. (బ్రహ్మయు) పరిణతాంతఃకరణులు—శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసములచేత నిన్ను సేవించుటయందు తేలిన మనసుగలవారు. అయినమునిగణంబులును—అయినట్టి సనక నారద వామదేవాది ఋషిశ్రేష్ఠులును. భజించుచుందుము — సేవించుచుందుము. మఱియును—ఇంతేగాక—ఇట్లు సేవించుచుందుటయేగాక.

తా॥ ఓస్వామీ! నీవు సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మస్వరూపమయిన తేజస్సే అయినవాఁడవు, ఎల్ల వేదములయందును వేదాంతములయందును ప్రసిద్ధుఁడవు, పంచమలములును లేనివాఁడవు, నీకంటె అధికమునుసమానమును లేనివాఁడవు,అంతటనిండియుండువాఁడవు, ఇటువంటి నిన్ను నిర్మలమయిన మనసుగల పుణ్యపురుషులు అన్నింటిని అంటియును అంటకయున్న ఆకాశమువంటి రూపముగలవానిఁగాఁ జూతురు, అదిమాత్రముగాక పంచోపనిషన్మయమయిన అప్రాకృత దివ్యమంగళ మహావిగ్రహమును నీవు పరిగ్రహించునప్పుడు నీబొడ్డునందు ఆకాశమును, ముఖమునందు అగ్నియు, తలయందు దేవలోకమును, చెవులందు దిక్కులును, కన్నులయందు సూర్యుఁడును, మనసునందు చంద్రుఁడును, మన్మథుఁడును, పాదములందు భూమియు, భూతాదియైన అహంకారమందు శివుఁడనైన నేనును, కడుపునందు సప్తసముద్రములును, రేతస్సునందు నీళ్లును, భుజములందు ఇంద్రుఁడు మొదలైన అష్టదిక్పాలకులును,మేనివెండ్రుకలకు చెట్లుపైరులును, తలవెండ్రుకలయందు ఆవర్తము సంవర్తము మొదలైనమబ్బులును, బుద్ధియందు బృహస్పతియును, మేహనమందు సృష్టికర్తయైన బ్రహ్మ మొదలగువారును, జ్ఞానమునందు సృష్టియు,హృదయమునందు ధర్మమును, మహాపురుషుఁడవై లోకమును కలుఁగఁజేయుటకై అణఁగని నీతేజస్సును అణఁచుకొని నానావిధములయిన దివ్యావతారములను పొందుచుందువు,అట్టిదివ్యావతారములమహిమ తెలిసికొనియాడ నాలోఁటులకు ఎంతమాత్రమువారము,నీవు చేతనములును అచేతనములునైన యెల్లవస్తువుల సముదాయమునకు మూలమయినవాఁడవు, నీకంటె నితరము లేనివాఁడవు, పంచకర్తలకు ముందున్నవాఁడవు,ఎల్లసృష్టికిని కారణమైనవాఁడవు,సూర్యుఁడు మబ్బుచేతకప్పఁబడి నానారూపములఁగనఁబడునట్లు నీవును కూర్పరానివాని కూర్చునట్టి సామర్థ్యముగల నీసంకల్పముచేత మూడు గుణములకు వెలియైనవాఁడవైయుండియు అగుణములను పొందిన వాఁడవై పెక్కురూపములను వహించి మంచిగుణములుగల సజ్జనుల అజ్ఞానమనెడుచీఁకటిని పోఁగొట్టు విజ్ఞానమనెడు దీపమువలెవెలుఁగుచు కానఁబడుచుందువు,నీమాయచేత మోహమునొందినప్రాణులు కొడుకులు పెండ్లాలు ఇండ్లు వాకిండ్లు మడిచేను అనునివి మొదలుగాఁగల పాపమే రూపముగాఁగల సముద్రమునందలి పెదపెద్దసుళ్లనెడు రంధ్రములందు మునిఁగితేలుచుందురు,దివ్యమయిన నీరూపమును సేవింపనేరక యింద్రియవ్యవహారములకు అధీనుఁడై నీపాదములసన్నిధిని జేరలేని పామరుఁడు తన్నుఁ దాను వంచించుకొన్నవాఁడగునుగాని యితరముగాదు, నిర్వ్యాజకృపచేత సకలజీవులకును మేలుచేయువాఁడవైన నిన్నుఁగోరక విషయానుభవమును గోరుట అమృతమునుమాని విషమును త్రాగఁగోరుటకదా,లోకము యొక్క సృష్టికిని వృద్ధికిని లయమునకును కారణమయినవాఁడవును, శుద్ధ సత్త్వ వృత్తిగలవాఁడవును,బ్రహ్మనిష్ఠులపాలిటి భాగ్యమయిన వాఁడవును,సమానమును అధికమునైనవస్తువులేనివాఁడవునైననిన్ను నేనును బ్రహ్మయు పరిపక్వమయిన మనసుగల నారదాదిమహర్షులును సదా సేవించుచుందుముగదా ఇంతేకాదు ఇంకను చెప్పర చిత్తగింపుమని తాత్పర్యము.

౨౮౮.—తే॥ అవ్యయుండ వనంతుండ * వచ్యుతుండ । వాదిమధ్యాంత శూన్యుండ * వఖిలధృతివి
నిఖిలమందెల్ల వర్తింతు * నీవు దగిలి । నిఖిల మెల్లను నీయంద * నెగడుఁ గృష్ణ.

టీ॥ కృష్ణ—నిత్యానందపరబ్రహ్మమైన ఓ శ్రీకృష్ణస్వామీ. (నీవు) అవ్యయుండవు—తగ్గనివాఁడవు. అనంతుండవు—దేశ కాల వస్తుపరిచ్ఛేదములు లేనివాఁడవు. అచ్యుతుండవు — నశింపనివాఁడవు. ఆది మధ్యాంతశూన్యుండవు — మొదలు నడుమ తుద అనునవి లేనివాఁడవు—పుట్టుట పెరుగుట చచ్చుట లనెడు వికారములు లేనివాఁడ వనుట. అఖిలధృతివి—సర్వము ధరించినవాఁడవు. నిఖిలమందున్ — సర్వప్రపంచమునందును. ఎల్లన్ — వెలుపల లోపల నంతటను. వర్తింతు — ఉందువు. తగిలి — అంటి. నిఖిలమెల్లను—ఈకనఁబడు ప్రపంచమంతయు. నీయంద—నీయందే. నెగడున్—కలిగివ్యాపించును.

తా॥ పూర్ణానందపరబ్రహ్మమైనఓకృష్ణా! నీవు తగ్గనివాఁడవును ఈదేశమందు ఉన్నాఁడు ఈదేశమందు లేఁడు ఈకాలమందు ఉన్నాఁడు ఈకాలమందు లేఁడు ఈవస్తువునందుఉన్నాఁడు ఈవస్తువునందు లేఁడు అనుట లేనివాఁడవును, నశింపనివాఁడవును, పుట్టుట పెరుగుట చచ్చుటలనెడు వికారములులేనివాఁడవును,సర్వమును ధరించినవాఁడవును, సర్వము నీయందును, నీయందు సర్వమును గలవాఁడవునై యున్నావని తాత్పర్యము.

౨౮౯.—సీ॥ అని సన్నుతించిన * హరియాత్మ మోదించి - మొగమునఁ జిఱునవ్వు * మొలకలెత్త
లలితబాలేందు క * లాకాళి కిట్లనె - శంకర నీమాట * సత్య మరయ
నేది నీకిష్టమై * యొసఁగెదు దానిన - వేఁడుము నీకిత్తు * వీఁడవధ్యుఁ
డదిమొట్టిదనినఁ బ్ర * ష్లాదుండు మద్భక్తుఁ - డతనికి వరము నీ * యన్వయమున
తే॥ జననమందిన వారలఁ * జంపననుచుఁ । గడఁగి మన్నించితిని నది * గారణంబు
విశ్వ విశ్వంభరాభార * విపులభూరి । వరభుజాగర్వ మడఁపంగ * వలయుఁగాన.

టీ॥ (అని) సన్నుతించినన్ — పొగడఁగా. హరి — కృష్ణమూర్తి. ఆత్మన్—మనసునందు. మోదించి — సంతోషించి. మొగమునన్—ముఖమునందు. (చిఱునవ్వు) మొలకలెత్తన్ — పుట్టుచుండఁగా, లలితబాలేందుకళాకాళికిన్ — మనోజ్ఞమయినబాలచంద్రరేఖతోడి శిఖగలవాఁడైన శివునితో. ఇట్లనెన్ — ఇట్లుపలికెను. శంకర—ఓశివుఁడా. నీమాట—నీవుచెప్పినమాట. అరయన్—విచారింపఁగా. సత్యము — నిజము. ఏది — ఏకోరిక. (నీకు) ఇష్టమై—ప్రియమై. ఒసఁగెదున్—అతిశయించుచో. దానిన — ఆకోరికనే. వేఁడుము—నీవుకోరుము. (నీకిత్తును) వీఁడు — ఈబాణుఁడు. అవధ్యుఁడు—చంపఁదగనివాఁడు. అది — అచంపఁదగనివాఁడగుట. ఎట్టిది—ఎటువంటిది. అనినన్ — అనియడిగెదువేమన. (ప్రష్లాదుండు) మద్భక్తుఁడు—నాభక్తుఁడు, అతనికిన్—అప్రష్లాదునికి. నీయన్వయమునన్ — నీవంశమునందు. జననమందినవారలన్ — పుట్టినవారిని. (చంపను) అనుచున్—అని. కడఁగి — ప్రయత్నపడి. (వరమును) మన్నించితిన్—ఇచ్చియాదరించితిని, అదికారణంబు—వీఁడు అవధ్యుఁడగుటకు అదికారణము. విశ్వ...గర్వము—విశ్వ—సమస్తమయిన. విశ్వంభరా — భూమియొక్క. భార — బరువుయొక్క. విపుల—విశేషించిన. భూరి — అధికమయిన. వర — వరమువలని. భుజాగర్వము — భుజబలమువలని అహంకారమును. అడఁపంగ వలయుఁగానన్—అణఁచివేయవలెను కాఁబట్టి.

తా॥ అని శివుఁడు పొగడఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తి సంతోషించినవాఁడై శివునిఁజూచి ఓశివుఁడా నీవు చెప్పినదంతయు నిజమే, నీవిప్పుడు ఏమి కోరినను ఇచ్చెదను, నీకోరికను తెలియఁ జేయుము, ఈబాణాసురుఁడన్ననో నాచేత చావఁదగినవాఁడు కాఁడు, ఏని మునుతాతయైన ప్రష్లాదుఁడు నాకు ప్రియమయినభక్తుఁడు కాఁబట్టి వానికి నీవంశమునందుఁ బుట్టినవారిని నేనుచంపను అని వరమిచ్చియుంటిని ఆకారణముచేత వీనిని నేను చంపను,అయినను వీవరముచేత వీనికిఁగల భుజగర్వమువలని భారము భూమియందు లేకుండఁ జేయవలయును కాఁబట్టి అని తాత్పర్యము.

౨౯౦.—క॥ కరములు నాలుగు చిక్కఁగఁ । బరిమార్చితి వీఁడు నీదు * భక్తుల కగ్రే
సరుఁడై పొగడొంది జరా । మరణాది భయంబుదక్కి * మను నిటమీఁదన్.

టీ॥ కరములు—చేతులను,నాలుగుచిక్కఁగన్—నాలుగుమిగులునట్లు. పరిమార్చితిన్ — నఱికివేసితిని, ఇటమీఁదన్—ఇదిమొదలుకొని. వీఁడు—ఈబాణుఁడు, నీదుభక్తులకున్—నీసేవకులకు, అగ్రేసరుఁడై—ముఖ్యుఁడై. పొగడొంది—కీర్తినివహించి, జరామరణాది భయంబు—ముసలితనము చావు మొదలయినవానిభయము. తక్కి— మాని. మనున్ — జీవించును — బ్రతికి యుండునని భావము.

తా॥ వీనిచేతులనుమాత్రము నాలుగిటిని మిగిలించి తక్కినవానిని నఱికితిని,వీఁడు ఇఁకమీఁద నీసేవకులందఱితోను ముఖ్యుఁడై కీర్తిని వహించి ముసలితనము చావు అనువానివలని భయములేక యుండఁ గలఁడు అని తాత్పర్యము.

వ॥ అని యానతిచ్చిన నంబికావరుండు సంతుష్టాంతరంగుండయ్యె నట్టియెడ నందనుండు రణరంగవేదిం గృష్ణదేవతా సన్నిధిం బ్రజ్వలితచక్ర కృశాను శిఖాజాలంబులందు నిజబాహా సహస్రశాఖా సమిత్పదయుంబులఁ,దత్క్షతోద్గతకీలాల మహాజ్య ధారాశతంబుల, బరభయంకర వీరహుంకార మంత్రంబుల

తోడ వేల్చి పరిశుద్ధింబొంది విజ్ఞాన దీపాంకురంబున భుజాగర్వ దర్పాంధకారంబునివారించి యనవరత పూజితస్థాణుండగు బాణుండు నిజభుజవనవిచ్ఛేదజనిత విరూపిత స్థాణుండయ్యును, దదీయవరదానకలి తానందహృదయారవిందుండగుచు గోవిందచరణారవిందంబులకుం బ్రణామంబులాచరించియనంతరంబ.

టీ॥ (అని) అనతిచ్చినన్—సెలవియ్యఁగా. అంబికావరుండు—పార్వతికి పెనిమిటియైనశివుఁడు. సంతుష్టాంతరంగుండు — సంతోషించినమనసుగలవాఁడు. (అయ్యును) అబ్బలినందనుండును—అబాణాసురుఁడును రణరంగవేదిన్—యుద్ధభూమియనెడు వేదికయందు. కృష్ణదేవతాసన్నిధిన్ — కృష్ణుఁడు అను దేవతయెదుట ప్రజ్వలిత .జాలంబులందున్—ప్రజ్వలిత—వెలిఁగింపఁబడిన. చక్ర—సుదర్శన చక్రమనెడు. కృశాను—అగ్నియొక్క. శిఖా — మంటలయొక్క. జాలంబులందున్ — సమూహములందు. నిజ.. యంబులన్—నిజ—తనయొక్క. బాహాసహస్ర—వేయిచేతులనెడు. శాఖా—కొమ్మలవంటి. సమిత్ప్రచయంబులన్ — సమిధల సమూహములచేతను. తత్ తో ద్వేల శతంబులన్—తత్ — అభుజములయొక్క. క్షత—గాయములవలని. ఉద్వేల — మేరమీరికాఱుచున్న. కీలాల — నెత్తురనెడు. మహిత—అధికమయిన. ఆజ్యధారా—నేతిదారలయొక్క. శతంబులన్—నూఱులచేతను. పర .తోడన్—పర—శత్రువులకు. భయంకర — భయముపుట్టించునట్టి. వీర—వీరభటులయొక్క. హుంకార—హుం అనుధ్వనులనెడు. మంత్రంబులతోడన్—మంత్రములతో. వేల్చి—హోమముచేసి. పరిశుద్ధింబొంది — రాగ ద్వేషాదులులేని మనస్సుగలవాఁడై. విజ్ఞానదీపాంకురంబునన్—విశేషజ్ఞానమనెడుదీపము వెలుఁగుటచేత. భుజాగర్వదర్పాంధకారంబు—భుజబలమువలని మదమనెడిచీఁకటిని. నివారించి—పోఁగొట్టి. అనవరత పూజితస్థాణుండు—ఎల్లప్పుడు పూజింపఁబడిన శివుఁడుగలవాఁడు. అగుబాణుండు—అగునట్టి బాణాసురుఁడు. నిజభుజవనవిచ్ఛేదజనిత విరూపితస్థాణుండయ్యును—నిజ—తనదైన. భుజవన—చేతులనెడువనము. విచ్ఛేద—నఱుకుటవలన. జనిత—పుట్టినదై. విరూపిత—వికారరూపము పొందఁబడినదైన స్థాణుండయ్యును — మోటు అయినవాఁడయ్యును. తదీయ...వింముండు — తదీయ — ఆశివునిదైన. వరదాన—వరమిచ్చుటవలన. కలిత—పొందఁబడిన. ఆనంద — సంతోషముతోడి. హృదయారవిందుండు — మనఃకమలము గలవాఁడు. (అగుచును) గోవిందచరణారవిందంబులకున్—శ్రీకృష్ణునిపాదకమలములకు. ప్రణామంబులు—నమస్కారములు. ఆచరించి—చేసి. అనంతరంబు—వెంటనే.

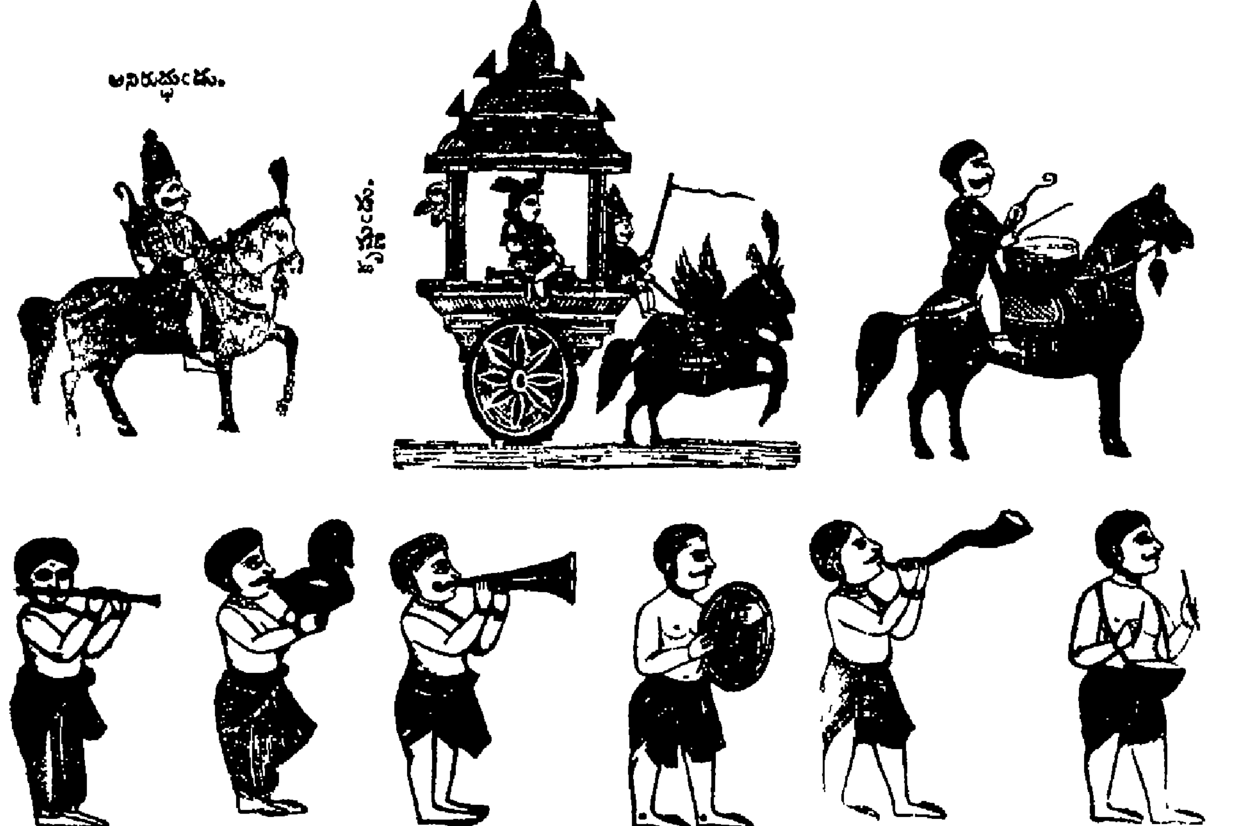
తా॥ అని శ్రీకృష్ణమూర్తి సెలవియ్యఁగా శివుఁడుసంతోషించెను బాణాసురుఁడును యుద్ధభూమి యనెడు హోమకుండమునందు కృష్ణుఁడను దేవతయెదుటసుదర్శనచక్రపుమంటలనెడి నిప్పుమంటలయందు తనవేయిచేతులనెడు సమిధలచేతను అభుజములను నఱుకుటవలని గాయములందుండి కాఱుచున్న నెత్తురనెడు నేతిదారలచేతను శత్రు వీరులయొక్క భయంకరములైన హుంకారములనెడు మంత్రములతో హోమము చేసి పరిశుద్ధత్వమును పొందినవాఁడై ఎల్లప్పుడు శివుని పూజించుచున్నవాఁడుగా నుండియు ఎల్ల చేతులు నఱుకఁబడుటచేత కొమ్మలు నఱుకఁబడిన మ్రానిమోటువలె కనఁబడినవాఁడై అందువలని చింత కొంతయులేక శివునిచేత ఇయ్యఁబడినవరమును పొందుటవలన సంతోషించినవాఁడై శ్రీకృష్ణుని పాదకమలములకు మ్రొక్కి వెంటనే ఈమీఁద చెప్పఁబడు కార్యమును చేసెనని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

ఈకథయందు బాణునకు సహాయమువచ్చిన శివుఁడు ఓడెనని కృష్ణుఁడు గెల్చెనని చెప్పియున్నది గనుక యింతమాత్రముచేతనే శివమతస్థులు ఖేదమును, విష్ణుమతస్థులు మోదమును పొంది వైష్ణవ శైవమతస్థులు శివకేశవులను నిందింపవలదు. శ్లో॥ మద్భక్తోశంకర ద్వేషీమద్ద్వేషీశంకరప్రియః। తావుభౌనరకంయాంతి యావచ్చంద్ర దివాకరౌ॥అనిభగవద్వాక్యముగనుక శివకేశవులనుదూషించువైష్ణవ శైవభక్తులు నరకలోకమును పొందుదురు. మఱియు శ్లో। లోకత్రయ మహాగేహగృహస్థస్త్వముదాహృతః।త్వంవిష్ణుర్జానకీలక్ష్మీఃశివస్త్వం జానకీశివా। బ్రహ్మత్వంజానకీవాణీసూర్యస్త్వంజానకీప్రభా। వాయుస్త్వంరామసీతాతు సదాగతిరితీరితా। కుబేరస్త్వంరామసీతా సర్వసంపత్ప్రకీర్తితా। రామత్వమేవవరుణోభార్గవీజానకీశుభా।రుద్రాణీజానకీప్రోక్తా రుద్రస్త్వంలోకనాశకృత్। లోకేస్త్రీవాచకంయద్వత్తత్సర్వంజానకీశుభా। పున్నామవాచకంయద్వ తత్సర్వంత్వంహిరాఘవ। తస్మాల్లోకత్రయందేవ యువాభ్యాంనాస్తికించన॥ అని యధ్యాత్మరామాయణమున నారదస్తోత్రమును (రుద్రాణాం శంకరశ్చాస్మి) అని భగవద్గీతా దశమాధ్యాయమునను శ్లో॥ విశ్వంత్వం నాస్తిభేదః త్వమేకస్సర్వగోయతః। స్తుత్యంస్తోతాస్తుతిస్త్వంచ సగుణోనిర్గుణోభవాన్॥ అని శ్రీభాగవతమునందును (విశ్వంవిష్ణుః, త్రిభువనవపుషంవిష్ణుమీశంనమామి) అనివిష్ణుసహస్రనామమందును. తరల॥ పరమపూరుషుఁ డొక్కఁడాఢ్యుఁడు పాలనోద్భవ నాశముల్। సొరిదిఁజేయుముకుందపద్మజ శూలిసంజ్ఞలఁబ్రాకృత। స్ఫురితసత్వరజస్తమంబులఁ బొందునందుశుభస్థితుల్। హరిచరాచర కోటికిచ్చుననంతసత్వనిరూఢుఁడై॥ అని భాగవతప్రథమస్కంధమందును గలదు గనుక శ్రీరామకృష్ణస్వరూపుఁడైన శివుఁడు, శ్రీరామకృష్ణ స్వరూపుఁడైన కృష్ణునిచేత ఓడుట విలాసమాత్రమనియెంచి శివకేశవులకు భేదములేమినిస్థిరపరచి శివకేశవులకు భేదముఁగలదనెడుప్రభావములను విరోధములను మాని (ససర్వనామ సచవిశ్వరూప సర్వాణ్యేతానిప్రజ్ఞానస్యనామధేయాని ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మ ఏకోదేవో బహుధానివిష్టః) అనెడి యుపనిషత్ప్రమాణములను పట్టి జగత్కారణుఁడైన భగవంతుఁడే సకలరూపములతో నున్నాఁడని అతఁడు విలాసమునకు తనచేత తాను ఓడినవాఁడుగా గెల్చినవాఁడుగా నున్నాఁడని తెలిసి సర్వ సమబుద్ధిగలిగి ఆనందింపవలయును. మఱియు శ్లో॥ అచతుర్వదనోబ్రహ్మ ద్విబాహురపరోహరిః। అఫాలలోచనశ్శంభు ర్భగవాన్బాదరాయణః॥ అనుప్రమాణముచేత శ్రీమన్నారాయణస్వరూపులైనవ్యాసులు తనచేతనిర్మింపఁబడిన పురాణములలో కొన్నిచోట్ల శివునిచేతవిష్ణువును విష్ణువుచేత శివుఁడును భంగపడినట్లు చెప్పియున్నాఁడు కాఁబట్టి అట్లు చెప్ప

టకు కారణమేమని విచారించినయెడల శివకేశవులకు భేదము గలుగుట లేకుండుట మనకే విశదమగును.

టీ॥ బాణాసురుఁడు—తనకంటె నన్యముగ దేవుఁడుగలఁడనియు ఆదేవునికంటె వేఱుగ విష్ణ్వాదిదేవతలుగలరు అనెడు భిన్నజ్ఞానము గల అహంకారుఁడు. అనేకములైన అహంకారవృత్తులే వానిచేయి చేతులు. శోణపట్టణము—శోణమనఁగా రక్తవర్ణము గనుక రక్తవర్ణముగలరజోగుణమేవానికి ఉనికిపట్టు—రజోగుణముగలిగియుండు చుండుననుట. కోటర — చెట్టుతొఱ్ఱ—ఆవరణశక్తి అనుట. అసురీసంపదయైన కామక్రోధాది దుర్గుణసమూహమే వానిసేనలు. ఉషాకన్యక—అల్పజ్ఞానముగలబ్రహ్మవిద్యాభ్యాసి—ఆదికలగనుటఅనఁగా అనుమానప్రమాణమునుపట్టి శరీరాతీతమై బ్రహ్మ మున్నదని వేదని తలఁచుట. చిత్రరేఖ—ఈశ్వరజగత్తులు తనజ్ఞానమునందేపుట్టిగిట్టుచున్న వన్న స్థిరతగల ఆరూఢ బ్రహ్మవేత్త. రాజులను చూపుట యనఁగా బ్రహ్మవిచారణచేయించుట. అనిరుద్ధుఁడు—ప్రళయముల చేత అణఁగింపఁబడనివాఁడు—ప్రళయములయందు నశింపకయుండు పరబ్రహ్మము. అపరబ్రహ్మము కానెడు వ్యక్తి గలుగుటే ఉష అనిరుద్ధునితోఁగలయుట. గర్భముతో నుండుట అనఁగా, అహం బ్రహ్మాస్మి అనుదృఢాపరోక్షజ్ఞానముగలిగి ముక్తినిధరించుట. అంతఃపురము—అంతరహృదయము. అచ్చటికావలివారు అనఁగా,అజ్ఞాన ఆవరణ విక్షేపసంశయాసంభావన వితర్కవిపర్యయాదులు. వారు బాణునకు తెలుపుటయనఁగా అహంకారునకవిగలుగుట. అనిరుద్ధుని కట్టుట యనఁగా బ్రహ్మవేత్తను అహంకారుఁడు అష్టపాశములకు లోఁబఱచుట.కృష్ణుఁడు—బ్రహ్మవేత్త.సుదర్శనచక్రము—అపరోక్షజ్ఞానదృష్టి — కంటికి కనఁబడునది చెవికి వినఁబడునది మనసునకు తోఁచునది అంతయు కానెడు విజ్ఞానము గలుగఁగానే అహంకారాదివృత్తులు తనకన్యములు కావుగనుక వానికేడలు తన్నంటవనుట. నాలుగుచేతులతో బాణుఁడు నిల్చెనఁగా అంతఃకరణవృత్తులైన మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారములతో నిల్చెననుట.

(✱) శ్రీకృష్ణుఁ డనిరుద్ధుఁడు మొదలగువారితో ద్వారకాపురికేగుట. (✱)

౪౯౩.—క॥ పురమునకేగి యుషాసుం । దరికిని ననిరుద్ధునకు ము ✱ దంబున భూషాం
బర దాసీ దాస జనా । వరవస్తు వితాన మొసఁగి ✱ వారని భక్తిన్.

టీ॥ పురమునకు—తనపట్టణమునకు. ఏగి—పోయి.ఉషాసుందరికిన్—తనకోడలై తగినదియగు,అనిరుద్ధునకు—ఆమెకు ప్రియుఁడైన అనిరుద్ధునకును. ముదంబునన్—సంతోషముతో. భూషాంబర ...వితానము—భూష—ఆభరణములును. అంబర — వస్త్రములును.

తాళీ—తోడిగవ్రుపడుచులు. దాసు—తోడిగవువ్రురుషులునైన. జన—జనులను. అవర—మిక్కిలి శ్రేష్ఠములయిన. వస్త్ర—వస్త్రములయొక్క. వితానము—సమూహమును. ఒసఁగి—ఇచ్చి. వారని—తగ్గని. భక్తిన్—పూజ్యానురాగముతో.

తా॥ బాణుఁడు తనపట్టణమునందు ప్రకాశించినకామమూర్తికిని అమెప్రియుఁడైన అనిరుద్ధునకును వస్త్రాభరణములను తోడిగను చేయు స్త్రీపురుషులను మఱియు మేలైన పదార్థములను అరణమిచ్చి అత్యంతభక్తితో అనితాత్పర్యము.

౮౯౩.—క॥ కనకరథంబున నిడికొని । ఘనవైభవ మొప్పఁ గన్య # కా యుక్తముగా

ననిరుద్ధుని గోవిందుం । డనుమోదింపంగఁ దెచ్చి # యర్పించె నృపా.

టీ॥ నృపా—రాజా. కనకరథంబునన్ — బంగారుతేరియందు. ఇడికొని—కూర్చుండఁబెట్టుకొని. ఘనవైభవ మొప్పన్—అధిక విభవము ఒప్పఁగా. కన్యకాయుక్తముగాన్—కన్యకతోఁగూడ. (అనిరుద్ధుని) గోవిందుండు—కృష్ణుఁడు. అనుమోదింపంగన్—అంగీకరింపఁగా. తెచ్చి — తీసికొనివచ్చి. అర్పించెన్ — సమర్పించెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! ఒకబంగారుతేరిమీఁదకన్యకతోఁగూడ అనిరుద్ధునిఁగూర్చుండఁబెట్టి పిలుచుకొనివచ్చి శ్రీకృష్ణమూర్తి అనుమతించునట్టుగా ఒప్పగించెనని తాత్పర్యము.

౮౯౪.—ఉ॥ అంత మురాంతకుండు త్రిపు # రాంతకు వీడ్కొని బాణునిల్పి య

త్యంత విభూతిమై నిజ భ # టావలితోఁ జనుదేర నాయుషా

కాంతుఁడు మున్నుగాఁ బటహ # కాహళ తూర్య నినాదపూరితా

శాంతరుఁడై వెసంజనియె # నాత్మపురీ ముఖుఁడై ముదంబునన్.

టీ॥ అంతన్—అంతట. మురాంతకుండు—శ్రీకృష్ణుఁడు. ముదంబునన్ — సంతోషముతో. త్రిపురాంతకున్ — శివుని. వీడ్కొని—వదలుకొని—శివుని అనుమతి పుచ్చుకొనియనుట. బాణున్—బాణాసురుని. నిల్పి — ఆశివునిసన్నిధిలోనేనిలిపి. అత్యంతవిభూతిమైన్—మిక్కిలివైభవముతో. నిజభటావలి—తనసేనాయోధులు. తోన్—వెంబడి. చనుదేరన్—రాఁగా. ఆయుషాకాంతుఁడు—బాణునిచేత సమర్పింపఁబడినయాయనిరుద్ధుఁడు. మున్నుగాన్—ముందుగట్టుగా నుండ. పటహ — తప్పెటలు. కాహళ—కాళెలు. తూర్య—తక్కినవాద్యములు. నినాద—వీనియొక్క మ్రోఁతచేత. పూరిత—నింపఁబడిన. ఆశాంతరుఁడై—దిక్కులమధ్యప్రదేశముగలవాఁడై. ఆత్మపురీముఖుఁడై — తనపట్టణముతట్టు తిరిగినవాఁడై. వెసన్—శీఘ్రముగా. చనియెన్—పోయెను.

తా॥ అంతట శ్రీకృష్ణమూర్తి సంతోషించినవాఁడగుచు శివుని వలన సెలవుపుచ్చుకొని ఆయనసన్నిధియందే యుండునట్లు బాణుని నియమించి బాణునిచేత సమర్పింపఁబడిన అనిరుద్ధుని ముందుంచుకొని తనసైన్యమంతయు వెంబడించిరాఁగా నానావిధమయినవాద్యధ్వనులచేత దిక్కులు నిండుకొనఁగా బయలుదేఱి తన పట్టణమునకుఁ బోయెనని తాత్పర్యము.

౮౯౫.—మ॥ కనియెన్ గోపకుమారశేఖరుఁడు రం # గత్ఫుల్ల రాజీవ కో

కనదోత్తుంగ తరంగ సంగత లస # త్కాసారకన్ భూరిశో

భన నిత్యోన్నత సౌఖ్యభారకను శుం # భ ద్వైభవోదారకన్

జనసంతాప నివారకన్ సుజన భా # స్వత్తారకన్ ద్వారకన్.

టీ॥ గోపకుమారశేఖరుఁడు — గోపకులలో శ్రేష్ఠుఁడైనశ్రీకృష్ణుఁడు రంగ...కాసారకన్—రంగత్ — చలించుచున్న. ఫుల్ల—వికసిన. రాజీవ—కమలములతోడను. కోకనద—ఎఱ్ఱగలువలతోడను. ఉత్తుంగ—మిక్కిలిపొడవులైన. తరంగ — అలలతోడను. సంగత—కూడినదై. లసత్—ప్రకాశించుచున్న. కాసారకన్—కొలఁకులుగలదానిని. భూరి...భారకన్—భూరి—అధికమయిన. శోభన — శుభకార్యములచేత. నిత్య—ఎడతెగని. ఉన్నత—అతిశయించిన. సౌఖ్య—సుఖముయొక్క. భారకన్—అతిశయముగలదానిని. శుంభద్వైభవోదారకన్—ఒప్పిదమయిన సంపత్సమృద్ధిచేత మేలైనదానిని. జనసంతాపనివారకన్ — జనులయొక్క పరితాపమును పోఁగొట్టుదానిని. సుజనభాస్వత్తారకన్—సజ్జనులనెడు వెలుఁగుచున్న నక్షత్రములుగలదానిని. ద్వారకన్ — ద్వారకాపట్టణమును. కనియెన్ — చూచెను.

తా॥ అట్లు బయలుదేఱిపోయిన శ్రీకృష్ణమూర్తి చలించుచున్న తామరలు ఎఱ్ఱగలువలు పొడవులైన అలలు మొదలయినవానిచేత అందగించుచున్న కొలఁకులు గలిగినదియు, విశేష శుభకార్యములచేతను ఎడతెగని సౌఖ్యముచేతను మేలయినదియు, ఒప్పిదమయిన వైభవముచేత మేలైనదియు, జనులయొక్క పరితాపమును తొలఁగించునదియు, నక్షత్రములవలె వెలుఁగుచున్న సత్పురుషులచేత ప్రకాశించునదియునైన ద్వారకాపట్టణమును చూచెనని తాత్పర్యము.

వ॥ కని డాయంజని పురలక్ష్మీ కృష్ణ సందర్శన కుతూహలయై చేసన్నలం జీరుచందంబున నందంబునొందు నుద్ధూత తరళ విచిత్ర కేతు పతాకాభిశోభితంబును, మహనీయ మరకత తోరణ మండితంబును, కనక మణి వినిర్మిత గోపుర సౌధప్రాసాద వీథికావిలసితంబును, మౌక్తిక వితాన విరచిత మంగళ రంగవల్లివిరాజితంబును, శోభ

నాకలిత విన్యస్త ప్రశస్త కదళికా స్తంభ సురభికుసుమ మాలికాక్షతాలంకృతంబును, కుసుమసలిలసిక్త విపణి మార్గంబును, శంఖ దుందుభి భేరీ మృదంగ పటహకాహళాది మంగళారావకలితంబును, వందిమాగధ సంగీత ప్రసంగంబు,నతిమనోహర విభవాభిరామంబునైన యప్పురంబు సచివపురోహిత సుహృద్బాంధవ ముఖ్యులెదురు కొన భూసురాశీర్వాదంబులును,బుణ్యాంగనాకరకలిత లలితాక్షతలను గైకొనుచుం, గామినీమణులు గర్పూర నీరాజనంబులునివాళింప నిజమందిరంబునఁబ్రవేశించి యప్పుండరీకాక్షుండు పరమానందంబున సుఖంబుండెనంత.

టీ॥ కని—చూచి. దాయంబని—దగ్గఱకుఁబోయి పురంత్రీ—పట్టణపువైభవమనెడులక్ష్మిచేత. కృష్ణసందర్శనకుతూహలయై — కృష్ణుని జూచుటయందలి వేడుక గలదై చేసన్నలన్ — చేతిసైగలచేత. చీరుచుండంబునన్ — పిలుచుచున్న రీతిగా. అందంబు పొందు—అందగించునట్టి. ఉద్ధూత...శోభితంబును — ఉద్ధూత—మీఁదికెగురఁజేయఁబడిన. తరళ—చలించుచున్న. విచిత్ర—నానా వర్ణమయిన. కేతు—ధ్వజములయందలి. పతాకా—పెక్కువు గడ్డలచేత. అభిశోభితంబును—ప్రకాశించునదియు. మహనీయ...తంబును—మహనీయ—గొప్పదైన. మరకత—పచ్చలచేనైన. తోరణ—తోరణములచేత. మండితంబును—అలంకరింపఁబడినదియు. కనక.. వినిర్మితంబును—కనక—బంగారు చేతను. మణి—రత్నములచేతను వినిర్మిత — చేయఁబడిన. గోపుర—గోపుర ద్వారములచేతను. సౌధ—మేడల చేతను. ప్రాసాద—నగళ్లచేతను. వీధికా—ఇండ్లవరుసల నడిమిదారుల చేతను. విలసితంబును — ప్రకాశించునదియు. మౌక్తిక ... విరాజితంబును — మౌక్తిక — ముత్యాలయొక్క. వితాన—మేలుకట్లను. విరచిత—కట్టఁబడినట్టి మొదలయిన. మంగళ—శుభ సూచకములచేతను. రంగవల్లి—ముగ్గులచేత విరాజితంబును—ప్రకాశించునదియు. శోభనా...తంబును—శోభన — శుభ కార్యమునకై, ఆకలిత—అంతటను కూర్పఁబడినవై. విన్యస్త—ఉంచఁబడిన. ప్రశస్త—శ్లాఘ్యములైన. కదళికా స్తంభ—అరఁటి కంబముల చేతను. సురభి — పరిమళించుచున్న. కుసుమమాలికా — పూఁదండలచేతను. అక్షత—అక్షింతలచేతను. అలంకృతంబును—అలంకరింపఁబడినదియు. కుసుమ ..మార్గంబును — కుసుమసలిల — పన్నీటిచేత. సిక్త—తడుపఁబడిన. విపణిమార్గంబును—అంగడివీథులు గలదియు. శంఖ...కలితంబును. శంఖ—శంఖములు దుందుభి—దుందు-అని మ్రోఁగునగారాలు. భేరీ—శత్రువులకు భయముపుట్టునట్లు మ్రోఁగునగారాలు. మృదంగ—మద్దెలలు. పటహ—తప్పెటలు. కాహళ — కాహళలు. ఆది—మొదలు గాఁగల. మంగళారావ—శుభమైన ధ్వనులతోడ కలితంబును—కూడినదియు. వంది...సంగంబును—వంది—స్తోత్రపాఠకులయు. మాగధ—వంశావళిఁ జదువు వారలయు. సంగీత—పాటలయొక్క. ప్రసంగంబును—కూడిక గలదియు. (అగు) అతి...రామంబు—అతి—మిక్కిలి. మనోహర—మనోజ్ఞమయిన. విభవ—వేడుకచేత. అభిరామంబును—ఒప్పినది. వినయప్పురంబునన్—అయినట్టియాపట్టణమును. సచివ ... ముఖ్యులు—సచివ—మంత్రులు. పురోహిత—పురోహితులు. సుహృత్—స్నేహితులు. బాంధవ — చుట్టములు. ముఖ్యులు — మొదలగువారు. ఎదురుకొనన్—ఎదుర్కోలు చేయఁగా. భూసురాశీర్వాదంబులను—బ్రాహ్మణులదీవనలను. పుణ్యాంగనా. .అక్షతలను — పుణ్యాంగనా—బ్రాహ్మణముత్తైదువులయొక్క. కర—చేతులయందు. కలిత—పొందిన. లలిత—మనోజ్ఞమైన (అక్షతలను) గైకొనుచున్ — అంగీకరించుచు. కామినీమణులు—ఉత్తమ స్త్రీలు కర్పూర నీరాజనంబులు—కర్పూరపు నివాళులు. నివాళింపన్ — దిగఁదుడువఁగా ప్రవేశించి—చొచ్చి. అప్పుండరీకాక్షుండు—అకృష్ణుఁడు. నిజమందిరంబునన్—తనయింటి యందు పరమానందంబునన్—అధికసంతోషముతో. సుఖంబుండెన్—సుఖముగానుండెను. అంతన్—అంతట.

తా॥ అక్కపట్టణమును జూచి చేరఁబోయి పట్టణపుశోభయనెడు శ్రీ శ్రీకృష్ణమూర్తిని జూచుట యందలి వేడుక గలదై చేతులు చాఁచి పిలుచుచున్నదోయన్నట్లు చలించుచు మీఁదికెగయుచున్న పెక్కువు చిత్రవర్ణమయిన గడ్డ చేసన, గొప్పలైన పచ్చలు గ్రుచ్చి కట్టఁబడిన తోరణముల చేతను, రత్నములు చెక్కఁబడిన బంగారు గోపురముల చేతను, ఉన్నతములైన మేడలు నగళ్లుగల పెద్దపెద్ద బాటల చేతను, ముత్యాలమేలుకట్లు ముత్యాలమ్రుగ్గులు మొదలగు శుభసూచక చిహ్నములచేతను, శుభకార్యము కొఱకు అంతటఁగట్టఁబడిన యరఁటికంబములచేతను, మిక్కిలి పరిమళించుచున్న పూలసరములచేతను, పన్నీరు చల్లిన బజారులచేతను, అలంకరింపఁబడినదై శంఖములు భేరులు మద్దెలలు కాహళలు మొదలుగాఁగలనాలుగుతెగలవాద్యములయొక్క ధ్వనులతోడను, స్తుతిపాఠకులు వంశావళి నగ్గడించువారు మొదలగువారి పాటల ధ్వనులతోడను, కూడినదై నానావిధ మంగళచిహ్నములు గలదైన అపట్టణమునందు ప్రవేశించి మంత్రులు పురోహితులు చెలికాండ్రు చుట్టములు మొదలగువారు ఎదుర్కోలు చేయఁగా బ్రాహ్మణుల ఆశీర్వాదములను బ్రాహ్మణ సువాసినులచేత శుభాక్షతలను పరిగ్రహించుచు కొందఱు ఉత్తమస్త్రీలు కర్పూరపుహారతు లిచ్చుచుండఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తి తనయింటఁజొచ్చి మిక్కిలి సంతోషముతో సుఖించుచుండెనని తాత్పర్యము.

౪౯౯.—క॥ శ్రీకృష్ణుని విజయంబగు । నీకథఁ బరియించు వార * లెప్పుడుజయముం
గైకొని యిహపరసౌఖ్యము । లాకల్పోన్నతి వహింతు * రవనీనాథా.

టీ॥ అవనీనాథా—రాజా, శ్రీకృష్ణునివిజయంబు — శ్రీకృష్ణమూర్తి గెలుపుగలది. అగునీకథన్—అగునట్టియీకథను. పఠియించువారలు—చదువునట్టివారు. ఎప్పుడున్—ఎల్లప్పుడును. జయమున్—గెలుపును. గైకొని—పొంది. ఇహపరసౌఖ్యములు — ఈలోకమునందలివియు పరలోకమునందలివియునైనసుఖములను, ఆకల్పోన్నతిన్—ప్రసిద్ధమయిన ప్రళయకాల పర్యంతమైన గొప్పను—(తేక)అలంకార గౌరవముతో. వహింతురు—అనుభవింతురు.

తా॥ ఓరాజశ్రేష్ఠుండా! శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క గెలుపునుతెలుపు నట్టియీ యీకథను ఎవరు చదువుదురో వారు సర్వదా మిక్కుటమైన ఇహపరలోకసుఖములననుభవింతురని తాత్పర్యము.

౪౯౯ —క॥ అని చెప్పిన శుకయోగికి । జననాయకుఁ డనియెఁ గృష్ణ ✱ చరితము విన నా
మన మెవ్వుడుఁ దనియదింకను । వినవలతుం గరుణఁ జెప్ప ✱ వే ముని నాథా.

టీ॥ అని చెప్పిన శుకయోగికిన్—అట్లు ఇట్లు చెప్పిన శుకమహామునితో. జననాయకుఁడు—పరీక్షిన్మహారాజు అనియెన్—ఇట్లు పలికెను. ముని నాథా—ఓ మునిశ్రేష్ఠుఁడా కృష్ణచరితమున్—శ్రీకృష్ణ మూర్తియొక్క చారిత్రమును. వినన్—వినఁగా. ఎప్పుడున్ — ఏసమయమునందును. నా మనము—నామనస్సు తనియదు—తృప్తినొందదు (ఇంకను) వినవలతున్—వినఁగోరెదను కరుణన్—దయతో. చెప్పవే—చెప్పవయ్యా.

తా॥ అని యీవిధముగా చెప్పఁగా విని పరీక్షిన్మహారాజు శుకమహామునినిజూచి ఓమునీంద్రా! కృష్ణుని చరిత్రమును ఎన్నాళ్లువిన్నను నాకు తృప్తి పుట్టలేదు గనుక ఇఁకను ఆయన యొక్క చరిత్ర ములను చెప్పవయ్యాయని యడిగెనని తాత్పర్యము.

౫౦౦ —వ॥ అనినం బరీక్షిన్నరేంద్రునకు శుకయోగీంద్రుం డిట్లనియె.

టీ॥ (అనినన్) పరీక్షిన్నరేంద్రునకున్ — పరీక్షిన్మహారాజుతో. శుకయోగీంద్రుఁడు—శుకమహాముని (ఇట్లనియెను)

(✱) నృగమహారాజు చరిత్రము (✱)

సీ॥ ఘనజిత యొకనాడు ✱ హరితనూజులు రతీ
శ్వర సాంబ గద చారు ✱ చారుభాను
లాదిగా యదు కుమా ✱ రావలి యుద్యాన
వనమున కతివైభ ✱ వమున నేగి
పలనొప్ప నిచ్చాను ✱ వర్తులై సుఖలీలఁ
జరియించి ఘనపిపా ✱ సలను బొంది
నెటిదప్పి సలిల మ ✱ న్వేషించుచును వేగ
వచ్చుచు నొకచోట ✱ వారి రహిత

తే॥ కూపమును నందులో నొక ✱ కొండవోలె । విపులమగు మేని యాసర ✱ వెల్లిఁ గాంచి
చిత్తముల విస్మయంబంది ✱ తత్తరమున । దాని వెడలించు వేడుక ✱ దగులుటయును.

టీ॥ ధరణీశ—ఓరాజా. (ఒకనాడు) హరి తనూజులు—శ్రీకృష్ణుని కొడుకులైన రతీశ్వర భానులు — రతీశ్వర — ప్రద్యుమ్నుఁడు. సాంబ—సాంబుఁడు. గద—గదుఁడు. చారు — చారుడు చారుభానులు—చారుభానుఁడు. ఆదిగాన్—మొదలుగా యదుకుమారావలి—యాదవకుమారుల పఙ్క్తి ఉద్యానవనమునకున్—సామాన్య మయిన శృంగారవనమునకు అతివైభవమునన్—మిక్కిలి వేడుకతో. ఏగి—పోయి. వలనొప్పన్—అందముగా. ఇచ్చాను వర్తులై—ఇచ్చవచ్చినట్లు మెలఁగుచున్నవారై సుఖలీలన్—సౌఖ్యవిధమున చరియించి—సంచరించి ఘనపిపాసలన్—అధికమయిన దప్పులను (పొంది) నెటిదప్పి—గాఁడైనదప్పి. సలిలము—జలమును అన్వేషించుచున్—వెదకుచు. వేగ వచ్చుచున్—వడిగావచ్చుచుండఁగా ఒకచోటన్—ఒకప్రదేశమునందు. వారిరహిత కూపమును—నీళ్లులేని నూతిని అందులోన్—ఆనూతిలో. కొండవోలెన్—కొండవలెనే విపులమగు మేని యాసరవెల్లిన్—పెద్ద దేహముఁగలపెద్దయూసరవెల్లిని. కాంచి—చూచి. చిత్తములన్—తమమనస్సులలో విస్మయంబంది—ఆశ్చర్యపడి. తత్తరమునన్—తొందరతో. దానిన్—ఆయూసరవెల్లిని వెడలించు వేడుక—బయటికి తీయవలెనను కుతూహలము. దగులుటయున్—తమమనస్సులలో కలుగఁగా.

తా॥ ఓరాజా! ఒకనాడు కృష్ణుని కొడుకులైన ప్రద్యుమ్నుఁడు సాంబుఁడు చారుడు చారుభానుఁడు మొదలగువారు ఉద్యానవనములో వేడుకగా ప్రొద్దుపుచ్చవలెనని పోయి అచ్చట ఇచ్చవచ్చినట్లు సంచరించి మిక్కిలిదప్పిగొని అదప్పిని తీర్చుకొనుటకై నీళ్లున్న బావును వెదకుచుపోవుచుండఁగా ఒకచోట నీళ్లులేని ఒకపాడునూతిని ఆనూతిలోపడి లేవలేకయున్న కొండవలె పెద్ద దేహముగల యూసరవెల్లిని చూచి దానిని ఆనూతిలోనుండి బయటికి తీయవలెనను కోరికగలవారైరని భావము.

౫౦౧ —చ॥ పరువిడి పోయి తెచ్చి ఘన ✱ పాశచయంబుల నంటగట్టి య
గ్గురుభుజులందఱుం గదిసి ✱ కోయనియార్చుచు దానినెమ్మియుం
దరలఁగఁ దీయలేక దగ ✱ దట్టముగా మది దుట్టగిల్ల నాం
జారుగడవంగ వేచని ప ✱ యోరుహ నాభున కంతఁ జెప్పినన్.

టీ॥ పరువిడిపోయి—పరుగెత్తిపోయి ఘనపాశచయంబులన్—పెద్ద పెద్దగట్టిత్రాళ్లను. (తెచ్చి) అంటగట్టి—ఆత్రాళ్లతో ఆయూసరవెల్లిని పట్టి కట్టి. అగ్గురుభుజులందఱున్—పెద్దలైన భుజములుగల యాదవకుమారులంద ఱును. కదిసి—చేరి. కోయని యార్చుచున్ — కోయను ధ్వని కలుగ కేకలువేయుచు. దానినెమ్మియున్ — ఆయూసరవెల్లి దేహమును. తరలఁగన్—కదలునట్లు. తీయలేక—తియ్యఁజాలక. దగ—దాహము. దట్ట

ముగాఁ—అధికము కాఁగా. మది = మనస్సు. ఉప్పొంగఁగన్ = కడిం పఁగా. ఉండొరుగడవఁగన్ = ఒకరినొకరు దాటునట్లు. తొక్కిళ్ళుగ చని—పోయి. పరమోరుహనాభునకున్—శ్రీకృష్ణునకు. అంతన్—సమస్త వృత్తాంతమును చెప్పినన్—చెప్పఁగా.

తా॥ పరుగెత్తుకొనిపోయి గట్టిగా శ్రీకృష్ణునకు తెలుపఁగా ఆయా

నరకొల్లి దేహమునకు గట్టి శేఁకులుచేయుచు సైకిలా(?)కొనియు వానిని ఇటు అటు కదలింపనైన శక్తులు కానివారై అప్పటప్పటికి వాహము వాచ్చు చుండఁగా మనసులుకంపఁగా ఒకరినొకరు దాటుచు పరుగుబాఱిపోయి యావృత్తాంతమును శ్రీకృష్ణమూర్తికి తెలియఁజేసిరని తాత్పర్యము.

౫౦౩.—చ॥ విని సరసీరుహాక్షుఁ డతి ✽ విస్మితుఁడై జలశూన్య కూప మ
ల్లనఁ గదియంగఁ జేరి కృక ✽ లాసము నొక్కతృణంబపోలె గొ
బ్బన వెడలించె వామ కర ✽ పద్మమునన్నది యంతలోనఁ గాం
చనరుచి మేనుగల్గి పురు ✽ షత్వముతోఁ బొడసూపి నిల్చినన్.

టీ॥ సరసీరుహాక్షుఁడు—కృష్ణుఁడు విని—ఆవృత్తాంతమును విని. అతి విస్మితుఁడై—మిక్కిలి యాశ్చర్యము పొందినవాఁడై జలశూన్యకూపము = నీళ్లులేనినూతిని. అల్లనన్ = మెల్లఁగా. కదియంగన్—చేర. ఏగి—పోయి. కృకలాసమున్ = తొండను. ఒక్కతృణంబు పోలెన్ = ఒక పూరిపుడకవలెనే. వామకరపద్మమునన్—కమలమును బోలిన ఎడమ చేతితో. గొబ్బనన్ = శీఘ్రముగ వెడలించెన్ = బయటికిఁదీసెను. అంతలోనన్—అంతటిలోపల. అది—ఆతొండ. కాంచనరుచిమేను—బంగారు ఛాయగల దేహము. కల్గి = కలిగి. పురుషత్వముతోన్—మనుష్య రూపముతో. పొడసూపి—కనఁబడి. నిల్చినన్—నిలువఁగా.

తా॥ ఆవృత్తాంతమును విని కృష్ణుఁడు మిక్కిలి ఆశ్చర్యపడి నీళ్లు లేనియా నూతివద్దకుఁబోయి అందుఁబడియున్న తొండనుజూచి దానిని తనయెడమచేతితో పూరిపుడకను ఎత్తి బయట వేసినట్లు ఎత్తి బయట వేసెను. అంతట ఆతొండ బంగారుఛాయగల దేహముతో గొప్ప మనుష్యుఁడై నిలువఁబడెను అని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు నిల్చినం జూచి కృష్ణుం డతనివృత్తాంతంబంతయు నెఱింగియు నక్కడిజనంబులుఁ గుమార వర్గంబును దెలియుకొఱకు నతనిచేతన తద్వృత్తాంతంబంతయు నెఱింగించువాఁడై యిట్లనియె.

టీ॥ (ఇట్లు నిల్చినంజూచి కృష్ణుండు) అతనివృత్తాంతంబు—ఆమనుష్యునియొక్క వృత్తాంతమును. అంతయున్—సమస్తమును. ఎఱింగియున్—తెలిసినవాఁడుగానుండియు అక్కడిజనంబులును—అప్పుడక్కడికి వచ్చియున్న జనులును. కుమారవర్గంబును—తనకొడుకుల సమూహమును, తెలియుకొఱకున్ = తెలిసికొనుటకై. అతనిచేతన = ఆమనుష్యునిచేతనే. తద్వృత్తాంతంబంతయున్—అతనివృత్తాంతము అంతయు. ఎఱింగించువాఁడై = తెలియునట్లు చేయఁదలఁచిన వాఁడై. ఇట్లనియెన్—ముందుఁ జెప్పఁబోవువిధమునఁ బలికెను.

తా॥ ఈవిధముగా మనుష్యుఁడై నిలువఁగానే కృష్ణుఁడు అతని వృత్తాంతము అంతయు తాను ఎఱిఁగినవాఁడైయుండియు ఆవృత్తాంతమును అతని వలననే అచ్చటికి వచ్చియున్న జనులును తనకొడుకులును తెలియఁజెప్పింపఁ దలఁచినవాఁడై యిట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౫౦౪.—చ॥ కనదురు రత్నభూషణ ని ✽ కాయుఁడవై మహనీయమూర్తివై
యనుపమ కీర్తిశోభితుఁడ ✽ వై విలసిల్లుచు ధాత్రిమీఁదఁ జెం
పొనరిన నీకు నేమిగతి ✽ నూసరవెల్లి తనంబు చొప్పడెన్
వినని దిచోద్యమయ్యె సువి ✽ వేకచరిత్ర యెఱుంగఁ జెప్పుమా.

టీ॥ కన...కాయుఁడవై—కనత్—ప్రకాశించుచున్న. ఉరు—గొప్పవైన. రత్నభూషణ = రత్నములుచెక్కిన యాభరణముల యొక్క నికాయుఁడవై—సమూహము గలవాఁడవై. మహనీయమూర్తివై—గొప్పను వహించిన యాకృతిగలవాఁడవై. అనుపమకీర్తిశోభితుఁడవై—అనుపమ—సాటిలేని. కీర్తి—యశస్సుచేత. శోభితుఁడవై—ప్రకాశించువాఁడవై. విలసిల్లుచున్—ఒప్పుచు. ధాత్రిమీఁదన్ = భూమియందు. చెంపు—గౌరవము. ఒనరిననీకున్ = ఒప్పిననీకు. ఏమిగతిన్. ఏవిధముగా. ఊసరవెల్లితనంబు—తొండరూపము. చొప్పడెన్—కలిగెను. వినన్—వినుటకు. ఇది—ఈసంగతి. చోద్యము—మిక్కిలియాశ్చర్యము. అయ్యెన్—అయెను. సువివేకచరిత్ర = మంచితెలివితోడి నడవడిగలవాఁడా. ఎఱుఁగఁజెప్పుమా—తెలియఁజెప్పుమా.

తా॥ మెఱుఁగులుదేఱుచున్న రత్నములసొమ్ములును, బంగారుఛాయగలదేహమును, సాటిలేని కీర్తియుఁగలిగి భూమియందు ప్రసిద్ధికెక్కిన నీకు ఊసరవెల్లిరూపము కలుగుటకు కారణమేమి చెప్పుమని అడిగెనని తాత్పర్యము.

౫౦౫.—క॥ అని యడిగిన మురరిపు పద । వనజంబులఁ దనకిరీట ✽ వరమణు లొరయన్
వినయమున మ్రొక్కి యిట్లనె । ఘనమోదముతోడ నిటల ✽ ఘటితాంజలియై.

టీ॥ (అనియడిగిన) మురరిపు పదవనజంబులన్ = కృష్ణునిపాదకమలములయందు. తనకిరీటవరమణులు = తనకిరీటములోని శ్రేష్ఠములయినరత్నములు. ఒరయన్—ఒరసికొనఁగా. వినయమునన్—అణఁకువతో. మ్రొక్కి—నమస్కరించి. ఘనమోదముతోడన్—అధికసంతోషముతో. నిటలఘటితాంజలియై—నొసటఁగూర్పఁబడిన చేమోడ్పు గలవాఁడై. ఇట్లనెన్—ఇట్లు పలికెను.

తా॥ ఆ శ్రీకృష్ణమూర్తి అమగఁగా అతఁడు బిక్కిరిసంతోషించి దినవాఁడై ఆయనపాదములు తన కిరీటము సోఁకునట్లు మ్రొక్కి- తొత్తుఁబడిన చేతులను నొసటఁ జేర్చుకొన్నవాఁడై యిట్లు పలికె నని తాత్పర్యము.

౫౦౬.—తే॥ విశ్వ సంవేద్యమహిత యీ ♦ విశ్వమందుఁ। బ్రకటముగనీవెఱుంగని ♦ దొకటిగలదె
యయిన నాచేత విన నిష్ట ♦ మయ్యె నేని। నవధరింపుము వినిపింతు ♦ నంబుజాక్ష.

టీ॥ అంబుజాక్ష—తామరలవంటి కన్నులుగలఓకృష్ణా. విశ్వసంవేద్య మహిత—ప్రపంచమునందు యెక్కుగా తెలియఁదగిన మహిమగలఓస్వామీ. ఈవిశ్వమందున్—ఈలోకమునందు ప్రకటముగన్ — ప్రసిద్ధముగా. నీవెఱుంగనిదొకటిగలదె — నీవెఱుఁగని వృత్తాంతము ఒకటియైనఁ గలదా—అన్ని వృత్తాంతములును నీకుఁ దెలియును నను. (అయినను) నాచేతన్—నాగుండ. వినన్ — వినుటకు. ఇష్టమయ్యెనేనిన్—ఇచ్ఛ యున్నయెడల. వినిపింతున్—చెప్పుదును. అవధరింపుము—చిత్తగింపుము.

తా॥ ఓకృష్ణమూర్తీ! యీలోకములోనివృత్తాంతము ఏదియు నీవెఱుఁగనిది లేదు. అన్నియు నీవెఱుఁగుదువు అయినను నేను చెప్పఁగా వినవలెనను ఇచ్ఛ గలిగిన యెడల చెప్పెదను వినుము అని తాత్పర్యము.

౫౦౭.—ఉ॥ ఏనిక్ష్వాకు తనూజుఁడన్ నృగుఁడనా ♦ నేపారు భూపాలుఁడన్
దీనవ్రాతము నర్థిఁ బ్రోచుచు ధరి ♦ త్రీనాయకుల్గొల్చి స
మ్మానింపన్ జతురంత భూధరణ సా ♦ మర్థ్యుండనై సంతత
శ్రీనిండారిన వాఁడ నుల్లసిత కీ ♦ ర్తి స్ఫూర్తి శోభిల్లఁగన్.

టీ॥ ఏన్ — నేను. ఇక్ష్వాకుతనూజుఁడన్ — ఇక్ష్వాకుమహారాజు కొడుకను నృగుఁడనాన్—నృగుఁడుఅనఁగా. ఏపారు—అతిశయించునట్టి భూపాలుఁడన్—రాజును. దీనవ్రాతమున్—దీనులసమూహమును అర్థిన్—ప్రీతితో ప్రోచుచున్—రక్షించుచు. ధరిత్రీనాయకులు—రాజులు. కొల్చి—సేవించి సమ్మానింపన్ — గౌరవింపఁగా. చతురంత భూధరణసామర్థ్యుండనై—నాలుగు దిక్కులు మేరగాఁగల భూమి నంతయు ఏలునట్టి సామర్థ్యము గలవాఁడనై. ఉల్లసితకీర్తి స్ఫూర్తిన్ — స్వచ్ఛమయిన కీర్తియొక్క ప్రకాశము. శోభిల్లఁగన్—వెలుఁగొందఁగా. సంతతశ్రీన్ — ఎడతెగని కలిమిచేత. నిండారిన వాఁడన్—నిండుకొన్నవాఁడని.

తా॥ నేనుఇక్ష్వాకుమహారాజుకొడుకను, నృగుఁడు అను పేరుగలవాఁడను, దీనజనులనుఅన్నవస్త్రములిచ్చిపోషించుచు, అనేకులురాజులు కొలువఁగా, నాలుగుదిక్కులు మేరగాఁగల భూమియెల్ల నేలుచు, స్వచ్ఛమయినకీర్తిపెలుఁగఁగా, వర్తించుచున్నవాఁడనని తాత్పర్యము.

౫౦౮.—చ॥ పలుకులఁ దన్నుఁ దాఁబొగడఁ ♦ బాతకమందు రటుండెఁదారకా
వలి సికతావ్రజంబు హిమ ♦ వారికణంబుల లెక్కఁబెట్టఁగా
నలవడుఁగాని యేను వసు ♦ ధామరకోటికి దానమిచ్చు గో
వుల గణుతింప ధాతయును ♦ నోపఁడు మాధవ యేమిచెప్పుదున్.

టీ॥ మాధవ—ఓ శ్రీకృష్ణా. పలుకులన్—మాటలచేతను. (తన్ను) తాన్ — తాను పొగడన్ — పొగడుకొనుట పాతకమందురు— పాపము అనిచెప్పుదురు. అటుండెన్—ఆపాతకము అనుట అట్లుండనిమ్ము తారకావలిన్ — నక్షత్రపఙ్క్తిని. సికతావ్రజంబున్—ఇసుకప్రోగును. హిమవారికణంబులన్ — మంచునీళ్ల బిందులను. లెక్కపెట్టఁగాన్ — లెక్కపెట్టుటకు. అలవడుఁగాని — అనుకూలించును గాని. ఏను—నేను. వసుధామరకోటికిన్ — బ్రాహ్మణ సమూహమునకు. దానమిచ్చుగోవులన్—దానముగానిచ్చినఆవులను. గణుతింపన్— లెక్కపెట్టుటకు. ధాతయునునోపఁడు—బ్రహ్మగూడ శక్తుఁడుగాఁడు. ఏమిచెప్పుదున్—ఇఁకనేమి చెప్పుదును.

తా॥ ఓశ్రీకృష్ణా! లోకమునందు ఎవరికిఁగాని తన్నుఁ దాను పొగడుకొనుటమహాపాతకమనిపెద్దలుచెప్పుదురు అదిపాపమైనను కాని నేను చెప్పినది చెప్పితిన్పదను నక్షత్రములను ఇసుకప్రోగులను మంచుబిందులను ఎంచినను ఎంచవచ్చునుగాని నేనుబ్రాహ్మణులకుదానముగా నిచ్చిన యావులను ఎంచుటకు బ్రహ్మగూడ సమర్థుఁడు గాఁడు ఇఁక నేనేమిచెప్పుదును అనిపలికెనని తాత్పర్యము.

౫౦౯.—చ॥ పొలుచు సువర్ణ శృంగ ఖుర ♦ ముల్దనరన్ దొలుచూలులై సువ
త్సలుగల పాడియావుల ను ♦ దాత్త తపోవ్రత వేదపాఠముల్
గలిగి కుటుంబులై విహిత ♦ కర్మములం జరియించు పేద వి
ప్రులకు సదక్షిణంబుగ వి ♦ భూతి దలిర్పఁగ నిత్తు నచ్యుతా.

టీ॥ అచ్యుతా—ఓశ్రీకృష్ణా. పొలుచుసువర్ణశృంగఖురముల్—ఒప్పునట్టిబంగారుకొమ్ములునుగొరిసెలు. తనరన్ — ప్రకాశింపఁగా. తొలుచూలులై—మొదటియీఁతగలవియయిన. సువత్సలుగల—మంచిదూడలుగల. పాఁడియావులన్—పాలిచ్చునట్టియావులను. ఉదాత్త...పాఠములు—ఉదాత్తములైనకల తపమున్ఋచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదితపస్సులను వ్రత—నిత్యనైమిత్తికవ్రతములను. వేదపాఠములు — వేదము చదువుట అను. (కలిగి) కుటుంబులై — పెండ్లాముబిడ్డలుగలవారై. విహితకర్మములన్ — వేదములయందు నియమింపఁబడిన యాగాదిక్రియలను. చరియించు — నడపునట్టి. పేదవిప్రులకున్ — పేదబ్రాహ్మణులకు. సదక్షిణంబుగన్—దక్షిణతోఁగూడ. విభూతి—ఐశ్వర్యము. తలిర్పఁగన్—

కలుగఁగా. ఇచ్చుచు — బీదబ్రాహ్మణులకు దానము ఇచ్చుచుండుము.

తా॥ ఓకృష్ణా! నేను బంగారుకొమ్ములు గొరిసెలుగల తోఁకయాఁక యూఁకనవియు కేఁగదూడలతోఁ గూడినవియునైన పాఁడియావులను ఎక్కువైనతపస్సులు చేసినవారును, గొప్పవ్రతములు నడపువారును, వేదములు చదువువారునునై పెండ్లాములుబిడ్డలుగలిగి వేదశాస్త్రములందు విధింపఁబడిన కర్మములను తప్పక నడపువారైన బ్రాహ్మణులకు అందులకుఁ దగిన దక్షిణలతోడ మహావైభవముతో ఇచ్చుచుండుమని తాత్పర్యము.

వ॥ మఱియు న్యాయసముపార్జిత విత్తమ్ముల గో భూ హిరణ్య రత్న నివాస రథ హస్తి వాజి కన్యా సరస్వతీ వస్త్ర తిలకాంచన రజత శయ్యాది బహువిధదానంబు లనూనంబులుగా ననేకంబులు సేసితిఁ బంచమహాయజ్ఞంబు లొనరించితి వాపీ కూప తటాక వననిర్మాణంబులు సేయించితి నివ్విధంబునం జేయుచో నొక్కనాఁడు.

టీ॥ మఱియుఁ — ఇదిగాక. న్యాయసముపార్జిత విత్తమ్ములఁ — న్యాయముచేత సంపాదించిన ధనములచేత గోభూ. శయ్యాది — గో—గోవులు. భూ—భూమి. హిరణ్య—బంగారు. రత్న—రత్నములు. నివాస—ఇండ్లు. రథ—తేరులు. హస్తి—ఏనుఁగులు. వాజి—గుఱ్ఱములు కన్యా—కన్యకలు సరస్వతీ—విద్య వస్త్ర—వస్త్రములు తిల—నువ్వులు కాంచన—ధనము. రజత—వెండి శయ్యా—పఱుపు ఆది—మొదలు గాఁగల. బహువిధ — నానావిధము లయిన దానంబులు—దానములను అనూనంబులుగాఁ—తక్కువ లేకుండ. అనేకంబులు—పెక్కులు. (చేసితిని) పంచమహాయజ్ఞంబులు — వేదపాఠము, వైశ్వదేవాది హోమము, అతిథిపూజ, పితృతర్పణము, భూతబలి, అను నీమహాయజ్ఞములైదింటిని ఒనరించితిఁ — చేసితిని శ్లో॥ పాఠో హోమాతిథీనాం సపర్యాతర్పణంబలిః। ఏతేపంచమహాయజ్ఞాః బ్రహ్మయజ్ఞాదినామకాః ॥ పూజాసపర్యార్హణయునం బ్రహ్మయజ్ఞస్తుతర్పణం। హోమోదైవోబలిర్భూతో నృయజ్ఞోఽతిథిపూజనం॥ తా॥ వేదపాఠము బ్రహ్మయజ్ఞము, హోమము దేవయజ్ఞము, అతిథిపూజ మనుష్యయజ్ఞము, పితృతర్పణము పితృయజ్ఞము, భూతబలి భూతయజ్ఞము అని తా. వాపీ ..నిర్మాణంబులు—వాపీ — బావులును కూప — నూతులును. తటాక — చెఱువులును వన—తోఁటలును. నిర్మాణంబులు — కలుగఁ జేయుటలను. (చేయించితినివ్విధంబున) చేయుచోఁ — చేయుచుండఁగా. ఒక్కనాఁడు—ఒకదినమునందు.

తా॥ ఇట్లు గోదానములు చేయుటయేగాక న్యాయముగా సంపాదించిన ధనముచేత గోదానము భూదానము హిరణ్యదానము రత్నదానము గృహదానము రథదానము గజదానము అశ్వదానము కన్యాదానము విద్యాదానము వస్త్రదానము తిలదానము ధనదానము ధాన్యదానము రజతదానము శయ్యాదానము అను షోడశమహాదానములను కొఱంతలేక చేయుచుండుము, పంచమహాయజ్ఞములును చేసితిని, బావులు నూతులు చెఱువులు త్రవ్వించుట తోఁపులు వేయించుట మొదలగు కార్యము లనేకము చేసితిని ఇట్లు సకల దానములు చేయుచునుండి యొకదినమునందు అని తాత్పర్యము

౫౧౧.—క॥ అనఘాత్మ కశ్యపాఖ్యుం। డను విప్రున కేనకల్మ ✽ షాత్ముఁడనై యి
చ్చినగోవు దప్పి నామం। దని గలసినఁ దెలియలేక ✽ దగనాగోవుఁ.

టీ॥ అనఘాత్మ—దుఃఖములు లేనిమనసుగలవాఁడా—కృష్ణా. ఏఁ—నేను. అకల్మషాత్ముఁడనై—కపటము లేనిమనసుగలవాఁడనై. కశ్యపాఖ్యుండు—కశ్యపుఁడు అనుపేరుగల వాఁడు. అను విప్రునకుఁ—అనఁబడుబ్రాహ్మణునకు. ఇచ్చినగోవు—ఇచ్చినట్టియావు. (తప్పి) నామందని—నాయావుల మందలోనే కలసినఁ—కలసికొనఁగా తెలియలేక—ఇదియిందు కశ్యపునకు ఇచ్చినయావు అని తెలిసికోలేక. తగన్—తగునట్లు. ఆగోవుఁ—కశ్యపుఁడను బ్రాహ్మణునకు నిచ్చిన ఆయావును.

తా॥ ఓస్వామీ! నేను నిష్కపట స్వభావముతో కశ్యపుఁడు అనుపేరుగల యొక బ్రాహ్మణునకు ఇచ్చిన యావు తప్పివచ్చి నాయావులమందలో చేరఁగా అదిమునుపొకనికిచ్చిన యావు అను విషయము తెలిసికోలేక దానినే అని తాత్పర్యము

౫౧౨.—క॥ ఒండొక భూమీసురునకు। మందనునకు దానమియ్య ✽ మసలక యావి
ప్రుండాగోవుం గొనిచను। చుండన్మునుదార గొన్న ✽ యుర్వీసురుఁడున్.

టీ॥ ఒండొక భూమీసుర కులమండనునకు — ఇంకొక బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠునకు. దానమియ్యన్ — దానముగా నియ్యఁగా ఆవిప్రుండు—ఆబ్రాహ్మణుఁడు. మసలక — ఆలస్యము చేయక. ఆగోవున్—ఆయావును. కొనిచను చుండన్—తోలుకొని పోవుచుండఁగా. మునుదార గొన్నయుర్వీసురుఁడున్—ముందు దానముపుచ్చుకొన్న బ్రాహ్మణుఁడును

తా॥ ఇంకొక బ్రాహ్మణునకు నేను దానమియ్యఁగా అతఁడు అప్పుడే దానిని తోలుకొని పోవుచుండఁగా ముందు దానము పుచ్చుకొన్న బ్రాహ్మణుఁడును అని తాత్పర్యము

౫౧౩ —క॥ మది రోషమొదవ దోవతి। వదలిన బిగియించుకొనుచు ✽ వడిఁజని యిది నా
మొదవు నడివీధిఁ దొంగిలి। వదలక కొనిపోయె దిట్టి ✽ వారును గలరే.

టీ॥ మదిన్—మనసునందు. రోషము—కోపము. ఒదవన్—కలుగఁగా (దోవతి) వదలినన్—జాఱిపోయినను. బిగియించుకొనుచున్—బిగఁగట్టుకొనుచు. వడిన్ — వడిగా. చని — పోయి. (ఇది) నా మొదవు—నాయావు. నడివీధిన్—వీధి నడుమ. దొంగిలి—దొంగిలించి. వదలక—విడువక. కొనిపోయెను—తీసికొనిపోయెదవు. ఇట్టివారును గలరే — ఇటువంటి దొంగలును లోకములోఁ గలరా.

తా॥ మనసున కోపము పుట్టఁగా జాఱిపోవుచుండిన దోవతి బిగఁగట్టుకొనుచు వడిగా పోయి ఇది నాయావు వీధి నడుమ పోవుచుండఁగా దీని దొంగిలించుకొనిపోవుచున్నావా నీవంటి దొంగలు లోకములో ఎక్కడనైన నుందురు అని యడిగెనని తాత్పర్యము.

౫౧౪.—చ॥ అనవుడు నాతఁడిట్లనియె * నాతనితో నిపుడేను దీని నీ
జనపతిచేత ధారగొని * సాధుగతింజన నీదియంట యె
ట్లనిన నతండు నేనును ధ * రాధిపుచే మును ధారగొన్న యా
వని వినిపింప నిద్దఱకు * నయ్యె నపార వివాద మచ్చటన్.

టీ॥ అనవుడున్ — అనఁగా. అతఁడు — ఆబ్రాహ్మణుఁడు. అతనితోన్ — ఆకశ్యపునితో. ఇట్లనియెన్ — ఇట్లుపలికెను. ఇపుడు — ఇప్పుడు. ఏను — నేను. దీనిన్ — ఈయావును. ఈజనపతిచేతన్ — ఈరాజుచేత. ధారగొని — ధారా పూర్వముగా దానము పుచ్చుకొని. సాధుగతిన్ — యోగ్యమైనరీతిగా — క్రమముగా. చనన్ — పోవుచుండఁగా. నీదియంట — నీదియని చెప్పుట. (ఎట్లు) అనన్ — అనఁగా. అతండు — ఆకశ్యపుఁడు. (నేనును) ధరాధిపుచేన్ — రాజు చేత. మును — మునుపు. ధారగొన్నయావు — ధారాపూర్వకముగా దానము పుచ్చుకొన్నయావు. అనివినిపింపన్ — అని చెప్పఁగా. అచ్చటన్ — (అక్కడ) ఇద్దఱకున్ — ఆయిద్దఱుబ్రాహ్మణులకును అపారవివాదము — మిగులకలహము. (అయ్యెను.)

తా॥ అప్పుడా బ్రాహ్మణుఁడు కశ్యపుఁడు అను బ్రాహ్మణునితో నేనిప్పుడు ఈరాజు ధారాపూర్వకముగా దానమియ్యఁగా తోలుకొని వచ్చుచున్నాను ఇదినీయావు అనుట యెట్లు తగును అని యడుగఁగా కశ్యపుఁడు నేనును ఆరాజు వద్దనే ధారా పూర్వక దానము పొందిన యావు ఇది అని చెప్పెను. అంతట ఆయిద్దఱికిని అచ్చట అత్యంతకలహము ఆయెను అని తాత్పర్యము.

౫౧౫.—వ॥ ఇట్లు విప్రులిద్దఱుం దమలో నంతకంతకు మచ్చరంబున బెబ్బు పెరిగి కలహించినాయున్న యెడకుం జనుదెంచి మున్ను నాచేత గోదానంబు గొన్న బ్రాహ్మణుం డిట్లనియె.

టీ॥ (ఇట్లు) విప్రులిద్దఱున్ — ఇద్దఱుబ్రాహ్మణులును. తమలోన్ — తమలోతాము. అంతకంతకున్ — అప్పటికప్పటికి. మచ్చరంబునన్ — చలముచేత. బెబ్బుపెరిగి — మిక్కిలివిజృంభించి. కలహించి — జగడమాడి. నాయున్నయెడకున్ — నేనున్నతావునకు. చనుదెంచి — వచ్చి. మున్ను — తొలుత (నాచేత) దానంబుగొన్న బ్రాహ్మణుండు — దానముపుచ్చుకొన్న బ్రాహ్మణుఁడు. ఇట్లనియెను — ముందుచెప్పఁబోవువిధముగఁబలికెను.

తా॥ ఈవిధముగా ఆబ్రాహ్మణులిద్దఱు అప్పటప్పటికిచలముపెరుగఁగాకలహించి కలహించి తుదకు నేనున్న తావునకు వచ్చిరి అప్పుడు తొలుతనాచేత దానము పుచ్చుకొన్న బ్రాహ్మణుఁడు నాతోనిట్లు అనెను అని తాత్పర్యము.

౫౧౬.—సీ॥ మనుజేంద్ర ప్రజలధ * ర్మ ప్రవర్తనముల - నడవకుండఁగ నాజ్ఞ * నడవు నీవు
మనమున నేధర్మ * మని యాచరించితి - మును నాకు నిచ్చిన * మొదవు దప్పి
వచ్చి నీమందలోఁ * జొచ్చిన నిప్పుడీ - భూసురునకు ధార * వోసియిచ్చి
తగవు మాలితి వీవ * దాతవు నపహర్త - వైన నిన్నేమన * నవని నాథ

తే॥ యనినమాటలు చెవులకు సో * కినఁ గలంగి । భూసురోత్తమ యజ్ఞాన * పూర్వకమున
నిట్టిపాతక మొరసె నే * నెఱిఁగి నేయ । గొనుము నీకిత్తు నొకలక్ష * గోధనంబు.

టీ॥ మనుజేంద్ర — రాజా. ప్రజలు — జనులు. అధర్మప్రవర్తనములన్ — ధర్మముతప్పినడవడులయందు. నడవకుండఁగన్ — ప్రవర్తింపకుండ. ఆజ్ఞ నడవునీవు — నియమించినట్టినీవు. మనమునన్ — నీమనసులో. ఏధర్మమని — ఏలాటి ధర్మము అని. ఆచరించితి — ఈపనిచేసితివి. మును — ముందు. నాకునిచ్చిన మొదవు — నాకు దానముచేసిన యావు. తప్పివచ్చి — తప్పించుకొనివచ్చి. (నీమందలోఁజొచ్చినది ఇప్పుడు) ఈభూసురునకున్ — ఈబ్రాహ్మణునకు ధారవోసియిచ్చి — ధారాదత్తముచేసియిచ్చి. తగవు మాలితివి — ధర్మము తప్పితివి. అవని నాథ — రాజా. ఈవ — నీవే. దాతవును — దానమిచ్చినవాఁడవును. అపహర్తవును — అపహరించినవాఁడవును. అయినన్ — అయిన యెడ. నిన్నేమనన్ — నిన్ను ఏమియనవచ్చును. (అనినమాటలు) చెవులు సోఁకినన్ — చెవులయందుపడఁగానే. కలంగి — కలఁతనొంది. భూసురోత్తమ — ఓబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడా. అజ్ఞానపూర్వకమునన్ — అజ్ఞానముముందుగలుగుటచేత - ఇదిముందొకరికిచ్చినదిఅని తెలిసికొనకపోవుటచేత. ఇట్టిపాతకము — ఇటువంటిపాపము. ఒరసెన్ — కలిగెను. (నేను) ఎఱిఁగిచేయన్ — నాకుఁదెలిసి యీపనిచేయలేదు. ఒకలక్షగోధనంబు — ఒకలక్షయావులను నీకిత్తున్ — నీకు ఇచ్చెదను. గొనుము — పుచ్చుకొనుము.

తా॥ ఓరాజా! నీవు ధర్మముతప్పి నడచువారిని శిక్షించి ధర్మము నడపునట్లు చేయువాఁడవైయుండి ఇది యేమిధర్మమని చేసితివి నీవు మునుపు నాకు ఇచ్చినట్టి యీయావు తప్పించుకొనివచ్చి నీమందలోకలిసినప్పుడు దానిని మరల నాయింటికి తోలిపంపక ఇప్పుడు ఇంకొకబ్రాహ్మణునికి ఇయ్యవచ్చునా ఇది అధర్మముకాదా ఇచ్చువాఁడవు నీవే తీసికొనువాఁడవు నీవే అయినందులకు ఇప్పుడు నిన్నేమనవచ్చును అని అడిగెను ఆమాటలు నాచెవిని పడఁగానే మనసునందు కలవరము పుట్టి అయ్యా! బ్రాహ్మణుఁడా నేను తెలిసి యీపని చేసినవాఁడను కాను బుద్ధి మోసముచేత జరగిన పనికి కోపింపకుము నీకు ఆయావునకు బదులు దానివంటివానిని లక్ష యావులను ఇచ్చెదను పుచ్చుకొనుము అని చెప్పితినని తాత్పర్యము.

౫౧౭.—క॥ అని మఱియును నవ్విప్రుని । మునయోత్తుల ననునయించు * చును నిట్లంటిన్
ననుఁగావు నరకకూపం । బునఁ బడఁగాఁజాలఁ బురుష * పుంగవ యనినన్.

టీ॥ (అని) మఱియును—ఇంకను. అవ్విప్రునిన్—ఆబ్రాహ్మణుని. సనయోక్తులన్ — మంచి నీతిమాటలచేత. అనునయించుచును — సమాధానపఱుచుచును. (ఇట్లంటిని) పురుషపుంగవ — పురుషశ్రేష్ఠుఁడా. (ననున్) కావు—రక్షింపుము. నరకకూపంబునన్ — నరకకూపముయందు. పడఁగాఁజాలన్ — పడలేను. అనినన్ — అనఁగా

తా॥ అని యిట్లుచెప్పి యింకను ఆబ్రాహ్మణుని మంచిమాటలచేత వేఁడుకొని సమాధానపఱుచుచు అయ్యా నేనునరకకూపము నందుపడలేను ఎట్లయిననన్ను మన్నించికాపాడుమనఁగాను. అనితా.

౫౧౮.—తే॥ ఎంత వేఁడిన మచ్చరం ॥ బంతకెరిగి । మొదట నాకిచ్చినట్టి యా ॥ మొదవె కాని
యొనయ నీరాజ్యమంతయు ॥ నిచ్చితేని । నొల్లననివిప్రుఁ డచ్చట ॥ నుండ కరిగె.

టీ॥ విప్రుఁడు—ఆబ్రాహ్మణుఁడు. ఎంతవేఁడినన్—ఎంతఅధికముగా వేఁడుకొంటినో. అంత—అంతటి అధికముగా. మచ్చరంబు—మాత్సర్యము. (కెరిగిమొదట నాకిచ్చినట్టి) ఆమొదవె కాని—ఆయావే కాని. ఒనయన్—దానికీడుగా నీరాజ్యమంతయునిచ్చితేనిన్—నీరాజ్యమునెల్ల ఇచ్చినను. ఒల్లను—నేను పేక్షింపను—నాకుఅక్కఱలేద నుట. అనుచున్—అనిచెప్పుచు (అచ్చటనుండక) అరిగెన్—పోయెను.

తా॥ ఆబ్రాహ్మణునకు నేను వేఁడుకొను కొలఁదిని అప్పటప్పటికి కోపము హెచ్చ నీవు నాకు మొదట ఇచ్చిన ఆవు నిచ్చితివా సమ్మ దానినియ్యి. దానికి ఈడుగా నీరాజ్యమునంతయు నిచ్చినను నాకు అక్కఱలేదని అచ్చటనిలువక పోయెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అట్లతండరిగిన నారెండవ బ్రాహ్మణునిం బ్రార్థించిన నతండును జలంబు డిగ్గక పదివేల కోరి పాఁడిమొదవుల నిచ్చెదనైనను దీనినకాని యొల్లనని నిలువక చనియె నంతఁ గాలపరిపక్వంబైన నన్ను దండధరకింకరులు గొనిపోయి వైవస్వతుముందఱం బెట్టిన నతండు నన్నుద్దేశించి యిట్లనియె.

టీ॥ అతండు—ఆబ్రాహ్మణుఁడు. అట్లరిగినన్ — అట్లుకోపించుకొనిపోఁగా (ఆరెండవబ్రాహ్మణుని) ప్రార్థించినన్—వేఁడుకొన్నను (అతఁడును) జలంబుడిగ్గక—పట్టినపట్టువిడువక. పదికోరి—అక్కఱతో పదికి యేర్పరించి. పాఁడిమొదవులన్—పాలిచ్చునట్టియావులను. పదివేలు — పదివేలింటిని. ఇచ్చెదనైనన్ — ఇచ్చినను. దీనినకాని—ఈయావునేతప్ప. ఒల్లనని—మఱియొకదానిని వలవను అని. నిలువక—అందునిలువక. చనియెన్—పోయెను. అంతన్—అనంతరము. కాలపరిపక్వంబైనన్—కాలముముగిసిరాఁగా. (నన్ను) దండధరకింకరులు—యమునిభటులు. కొనిపోయి—తీసికొనిపోయి. వైవస్వతుముందఱన్ — యమునియెదుట. పెట్టినన్ — నిలుపఁగా. అతండు—యముఁడు. నన్నుద్దేశించి—నన్నుఁగూర్చి. (ఇట్లనియెను)

తా॥ ఆబ్రాహ్మణుఁడు అట్లు కోపించుకొనిపోఁగా రెండవ బ్రాహ్మణుని అయ్యా నీవైననామనవిని అంగీకరింపుమంటిని అతఁడును నీవు ఈయావు తప్ప ఇంతకంటె మేలైనవానిని పదికోరి యిచ్చినను నేనుపుచ్చుకొనను అని తానుపట్టినపట్టు వదలకయలు దేఱిపోయెను అంతట కాలము ముగిసిరాఁగా నన్ను యమకింకరులు పట్టుకొనిపోయి యమునియెదుట నిలిపిరి అప్పుడు యముఁడు నన్నుఁజూచి యిట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౫౧౯.—మ॥ మనుజేంద్రోత్తమ వంశపావన జగ ॥ న్మాన్యక్రియాచార నీ
ఘనదాన క్రతు ధర్మముల్ త్రిభువన ॥ ఖ్యాతంబులై చెల్లెడిన్
మును దుష్కర్మఫలంబునొంది పిదపన్ ॥ బుణ్యానుబంధంబులై
చనుసౌఖ్యంబులఁ బొందు పద్మజునియా ॥ జ్ఞం ద్రోవఁగా వచ్చునే.

టీ॥ మనుజేంద్రోత్తమ—రాజశ్రేష్ఠుఁడా. వంశపావన — వంశమును పవిత్రమునుగాఁ జేయువాఁడా. జగన్మాన్యక్రియాచార — లోకులందఱు గౌరవింపఁదగినకార్యములనునడపినవాఁడా. నీఘనదానక్రతుధర్మములు — నీవైన గొప్పదానములు యజ్ఞములు నడపెడు పుణ్యకర్మములు. త్రిభువనఖ్యాతంబులై — మూడులోకములలోను ప్రసిద్ధములై. చెల్లెడిన్—చెల్లుబడియగుచున్నవి మును—ముందుగా. దుష్కర్మఫలంబున్ — చెడ్డకర్మములవలని అనుభవమును. ఒంది—పొంది. పిదపన్—తరువాత. పుణ్యానుబంధంబులై — పుణ్యమునననుసరించినవై. చనుసౌఖ్యంబులన్—ఒప్పునట్టిసుఖములను. పొందు—అనుభవింపుము. పద్మజునియాజ్ఞన్ — బ్రహ్మయొక్క నియమమును. ద్రోవఁగాన్—ఉల్లంఘింప. వచ్చునే—శక్యమగునా.

తా॥ పుట్టినవంశమును పావనముగాఁ జేయువాఁడవును లోకులందఱు గౌరవింపఁదగినపనులుచేసినవాఁడవునైన ఓరాజశ్రేష్ఠుఁడా నీవుచేసిన దానములు యజ్ఞములు మొదలుగాఁగల సత్కార్యములు మూడులోకములందును ప్రసిద్ధికెక్కియున్నవి కాఁబట్టి నీవుచేసిన పాపములవలని అల్పఫలమును ముందు అనుభవించి పిమ్మట పుణ్యకర్మములవలని మహాఫలమును అనుభవింపుము బ్రహ్మనిర్ణయమును తప్పించుకొనుటకు ఎటువంటివారికిని శక్యముకాదుఅనిచెప్పెననితా.

వ॥ అని వేగంబునం ద్రోపించిన నేనపుడు పుడమింబడి యానిక్కృష్టంబైన యాసరవెల్లి రూపంబుఁ గైకొంటి నింతకాలంబు తద్దోష నిమిత్తంబున నిద్దురవస్థం బొందవలసెఁ బ్రాణులకుఁ బుణ్యపాపంబు లనుభావ్యంబులు గాని యారకపోనేరవు నేడు సమస్త దురిత నిస్తారకంబైన భవదీయ పాదారవింద సందర్శనంబునం జేసి యీ ఘోర దుర్దశలం బాసి నిర్మలాత్మకుండ నైతినని పునఃపునఃప్రణామంబు లాచరించి మఱియు నిట్లనియె.

టీ॥ (అని) వేగంబునన్—వడితో. క్రోశించినన్—అధోలోకమున నుండఁగ్రోయింపఁగా. (నేను) అప్పుడు—అప్పుడు. పుడమిన్—భూమియందు. (పడి) ఈదృక్షమ్మంబైనయూసరవెల్లిరూపంబున్—మిక్కిలి నీచమయిన యీయూసరవెల్లిరూపమును. పైకొంటిన్—పొందితిని. ఇంతకాలంబు—ఇన్నాళ్లదాఁక. తద్దోషనిమిత్తంబునన్—అపాపకారణముచేత. ఇద్దురవస్థన్—ఈపెద్దయవస్థను. పొందవలసెన్—అనుభవింపవలసివచ్చెను. ప్రాణులకున్—జీవులకు. పుణ్యపాపంబులు—పుణ్యమును పాపమును అనుభావ్యంబులుగాని—అనుభవింపఁదగినవిగాని. ఊరక—అనుభవింపకయె పోనేరవు—తొలఁగిపోఁజాలవు. నేఁడు—ఈదినము సమస్తమరతినిస్తారకంబు—ఎల్లపాపములను దాఁటించునది. అయినభవదీయపాదారవింద సందర్శనంబునం జేసి—అయినట్టి నీపాదకమలములను జూచుటచేత ఈ ఘోరదుర్దశలన్—భయంకరమైన యీదుఃఖములనుండి. పాసి—తొలఁగి. నిర్మలాత్మకుండనైతిన్—నిర్మలమయిన మనసుగలవాఁడనైతిని — పరిశుద్ధుఁడనైతిననుట. (అని) పునఃపునఃప్రణామంబులు—మాటిమాటికినమస్కారములను. ఆచరించి—చేసి. మఱియున్—ఇంకను. ఇట్లనియెన్—ఈమీఁదచెప్పఁబోవువిధముగాపలికెను.

తా॥ అనిచెప్పియముందుఁ వేగముగ దిగువఁబడఁద్రోయింపఁగా నేను భూమిమీఁదఁబడి నీచమయిన యీ యూసరవెల్లిరూపమును పొందితిని ఇన్నాళ్లదాఁక ఈమూలముతో కడపఁ జేసిన బాధలన్నిపడి ఆపాపమును అనుభవించితిని లోకమునందలి ప్రాణులలో నెవ్వఁడైనను తమతము చేసికొన్న పుణ్యపాపములను అనుభవింపక తప్పవు. ఎల్లపాపములను తొలఁగించునట్టిదైన నీపాదకమలములను దర్శనము చేసి భయంకరమైన దుఃఖదశను పోఁగొట్టుకొని పావనుఁడనైతిని అని పలుమారు మ్రొక్కి మఱియు ఒకమాట చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౫౨౨.—ఆ॥ కృష్ణ వాసుదేవ ॥ కేశవ పరమాత్మ । యప్రమేయ వరద ॥ హరి ముకుంద
నిన్నుఁ జూడఁగంటి ॥ నీకృపఁ గనఁగంటి । నఖిల సౌఖ్యపదవు ॥ లందఁగంటి.

టీ॥ కృష్ణ — సర్వమును శాసించువాఁడా—సృష్టి స్థితి లయము తిరోధానము అనుగ్రహము అను పంచకృత్యములను, బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర మహేశ్వర సదాశివ రూపములతోఁ జేయువాఁడా అనుట వాసుదేవ — సర్వమును నీయందుండఁగా సర్వమునందు నీవు వసించునట్టివాఁడా. కేశవ — బ్రహ్మ రుద్రులకు జన్మస్థానమయినవాఁడా — లేక, బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రులకు జన్మస్థానమయినవాఁడా లేక, సూర్యచంద్రాగ్నులకాంతులను వెండ్రుకలుగ ధరించినవాఁడా. లేక, కే — జలమందు. శవ—శవవత్తుగానుండువాఁడా—అనఁగా, ప్రళయసముద్రమునందు వటపత్రముమీఁద యోగనిద్రను పొందుచునుండువాఁడా అనుట పరమాత్మ=పరబ్రహ్మమయినవాఁడా అప్రమేయ—తెలియ శక్యముకానివాఁడా — అనుమానము ఉపమానము ప్రత్యక్షము మొదలైన ప్రమాణములను మీఱినవాఁడా అనుట. వరద—భక్తులకోరికలనిచ్చువాఁడా—లేక, భక్తులకు దివ్యజ్ఞానము నిచ్చువాఁడా. హరి భక్తులపాపములను హరించువాఁడా—లేక, ప్రళయకాలమునందు సకలలోకములను మ్రింగి వెలుఁగువాఁడా. ముకుంద — ఇహ పర సుఖముల నిచ్చువాఁడా. (నిన్ను) చూడఁగంటిన్ — చూచునంతటిభాగ్యమునుపొందితిని. నీకృపన్ — నీదయను. కనఁగంటిన్ —పొందితిని అఖిలసౌఖ్యపదవులు—ఎల్లసుఖమార్గములను. అందఁగంటిన్—పొందునంతటిభాగ్యముగలవాఁడనైతిని.

తా॥ సృష్టి స్థితి లయాదులను చేయువాఁడవును, సమస్తము నీయందును నీవు సమస్తమునందును నుండఁగా వర్తించువాఁడవును, బ్రహ్మ రుద్రులకు జన్మస్థానమైనవాఁడవును, పరబ్రహ్మ స్వరూపుఁడవును, కొలఁది తెలియఁబడనివాఁడవును, భక్తుల కోరికల నిచ్చువాఁడవును, పాపములనుపరిహరించువాఁడవును, ఇహపరసుఖముల నిచ్చువాఁడవునునైన నిన్నుఁజూచి నీదయను పొందునంతటిభాగ్యము గలవాఁడనైతిని సకలసౌఖ్యములను పొందినవాఁడనైతిని అని పలికెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అని యనేకభంగులం గొనియాడి గోవిందుని పదంబులు తనకిరీటంబు సోఁకం బ్రణమిల్లి దేవా భవదీయ పాదారవిందంబులు నాహృదయారవిందంబునం బాయకుండునట్లుగాఁ బ్రసాదింపవేయని తదనుజ్ఞాతుండై యచ్చటి జనంబులు సూచి యద్భుతానందంబులం బొంద నతుల తేజోవిరాజితంబైన దివ్య విమానమం దాసీనుండై దివంబున కరిగె నంత నచ్యుతుండు నచ్చట నున్న పార్థివోత్తములకు ధర్మబోధంబుగా నిట్లనియె.

టీ॥ (అని) అనేకభంగులన్—బహువిధములచేత కొనియాడి—స్తోత్రముచేసి. గోవిందునిపదంబులు — కృష్ణునిపాదములు తనకిరీటంబుసోఁకన్—తనకిరీటముతాఁకునట్లు ప్రణమిల్లి — మ్రొక్కి. దేవా—స్వామీ. భవదీయపాదారవిందంబులు — నీదైన పాదకమలములు. నాహృదయారవిందంబునన్ — నామనఃకమలమునందు. పాయకుండునట్లుగాన్—ఎడఁబాయకయుండునట్లుగా. ప్రసాదింపవే — అనుగ్రహింపవయ్యా. (అని) తదనుజ్ఞాతుండై—ఆకృష్ణునిచేత అనుజ్ఞను పొందినవాఁడై. (అచ్చటిజనంబులుచూచి) అద్భుతానందంబులన్—ఆశ్చర్యమును సంతోషమును. పొందన్ — పొందుచుండఁగా. అతులతేజోవిరాజితంబు—సాటిలేని తేజస్సుచేత ప్రకాశించునది. (అయిన) దివ్యవిమానమందున్—దేవతలదైన విమానమందు ఆసీనుండై—కూర్చున్నవాఁడై దివంబునకున్ - స్వర్గమునకు. అరిగెన్ — పోయెను. అంతన్ — అటుపిమ్మట. అచ్యుతుఁడును — ఆశ్రీకృష్ణమూర్తియు. అచ్చటనున్నపార్థివోత్తములకున్—అక్కడనున్న రాజశ్రేష్ఠులకు. ధర్మబోధంబుగాన్ — ధర్మమునుబోధించుటగా. (ఇట్లనియెను)

తా॥ అని బహువిధములుగా పొగడి శ్రీకృష్ణుని పాదకమలములు తనకిరీటము తగులునట్టుగా సాగిలఁబడి మ్రొక్కి స్వామీ పాదకమలములు నామనస్సునందు ఎల్లప్పుడునుండునట్టుగా అనఁగా నీపాదకమలధ్యానము నాకు సదాకలిగియుండునట్టుగా అనుగ్ర

హింపుము అని ప్రార్థించి శ్రీకృష్ణమూర్తిచేత అనుజ్ఞను పడసిన వాఁడై అచ్చటనుండిన జనులందఱు ఆశ్చర్యమును సంతోషమును పొందునట్లుగా దేవతలచేత పంపఁబడిన విమానముపైనెక్కి స్వర్గమునకుఁ బోయెను ఇక్కడ శ్రీకృష్ణమూర్తియు అచ్చటనుండిన రాజులకు అందఱకు ధర్మము తెలియునట్లుగా ఒకమాట చెప్పెను అని తాత్పర్యము.

౫౭౪.—సీ॥ నరనాథకులకాన ✽ నము దహించుటకును - నవనీసురుల విత్త ✽ మగ్నికీల
జననాయకుల నిజై ✽ శ్వర్యాబ్ధి నింకింప - బ్రాహ్మణ క్షేత్రంబు ✽ బాడబంబు
పార్థివోత్తముల సం ✽ పచ్ఛైలము లఁగూల్ప - భూసురధనము దం ✽ భోళిధార
జగతీవరుల కీర్తి ✽ చంద్రిక మాయింప - సూర్యోదయము ధరా ✽ సురుల ధనము

తే॥ విప్రతతి సొమ్ముకంటెను ✽ విషము మేలు। గరళమునకును బ్రతికృతి ✽ గలదుగాని
దానిమాన్పంగ భువిఁబా ✽ ధములు లేవు। గాన బ్రహ్మస్వములు గొంట ✽ గాదుపతికి.

టీ॥ నరనాథకులకాననముఁ—రాజులసమూహమనెడుఅడవిని. దహించుటకుఁ—కాల్చుటకు. అవనీసురులవిత్తము — బ్రాహ్మణుల ధనము. అగ్నికీల—నిప్పుమంట. జననా...అబ్ధిఁ — జననాయకుల—రాజులయొక్క. నిజ—స్వకీయమయిన. ఐశ్వర్య — కలిమియనెడు. అబ్ధిఁ—సముద్రమును. ఇంకింపఁ—ఇంకునట్లుచేయను. బ్రాహ్మణక్షేత్రంబు — బ్రాహ్మణులయొక్కపంటభూమి. బాడబంబు — బడబాగ్ని. పార్థివోత్తములసంపచ్ఛైలములఁ—రాజులయొక్క భాగ్యమనెడుకొండలను. కూల్పఁ—పడఁగొట్టుటకు. భూసురధనము—బ్రాహ్మణులధనము. దంభోళిధార — వజ్రాయుధపువాదర. జగతీవరులకీర్తిచంద్రికఁ—రాజులకీర్తియనెడువెన్నెలను మాయింపఁ—పోఁగొట్టుటకు. ధరాసురులధనము — బ్రాహ్మణులసొత్తు. సూర్యోదయము—ప్రాదుర్భావము. విప్రతతిసొమ్ముకంటెను—బ్రాహ్మణసమూహముయొక్క ధనముకంటెను. (విషము) మేలు—మంచిది. గరళమునకును—విషమునకుఁగూడ. ప్రతికృతి—ప్రతిక్రియ కలదుగాని—ఉన్నదిగాని. దానిఁ — ఆబ్రాహ్మణుల సొత్తు అనెడువిషమును. మాన్పంగఁ—పోఁగొట్టుటకు. భువిఁ—భూలోకమునందు. ఔషధములు—మందులు. (లేవు) కానఁ—కనుక. పతికిఁ—రాజైనవానికి. బ్రహ్మస్వములు — బ్రాహ్మణద్రవ్యములను. కొంట — తీసికొనుట. కాదు—తగదు. శ్లో॥ నవిషం విషమిత్యాహుః బ్రహ్మస్వం విషముత్తమం। విషమేకాకినంహంతి బ్రహ్మస్వంపుత్రపౌత్రకం॥

తా॥ రాజులనెడు అడవిని కాల్చుటకు బ్రాహ్మణులసొత్తు అగ్నియగును, రాజులయొక్క ఐశ్వర్యమనెడు సముద్రమును ఇంకిపోవునట్లు చేయుటకు బ్రాహ్మణుల పంటభూములు బడబాగ్నియగును, రాజుల కలిమియనెడు కొండలను అణఁగఁగొట్టుటకు బ్రాహ్మణుల ధనము వజ్రాయుధపు వాదరవంటిది అగును, రాజుల కీర్తియనెడు వెన్నెలను మాపివేయుటకు బ్రాహ్మణులసొత్తు అనునది సూర్యోదయము అగును కనుక బ్రాహ్మణులసొత్తుకంటె విషము మంచిది, విషమునకైన విఱుగుడుకలదుగాని బ్రాహ్మణులసొత్తునకు విఱుగుడులేదు కాఁబట్టి రాజైనవాఁడు బ్రాహ్మణులసొత్తును అపహరింపరాదు అని తాత్పర్యము.

౫౭౫.—కం॥ ఎఱుఁగమినైనను భూసుర। వరులధనం బపహరింప ✽ వలవదు పతికిన్
మఱపున ననలము ముట్టిన। దరికొని వెసఁ గాల్పకున్నె ✽ తనువెఱియంగన్.

టీ॥ పతికిన్ — రాజునకు. ఎఱుఁగమినైనను — అజ్ఞానముచేతనైనను. (లేక) తెలియకయైనను. భూసురవరులధనంబు—బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులసొత్తును. అపహరింపవలవదు—నాఁచుకొనుటకూడదు. మఱపునన్—జ్ఞప్తిలేకపోవుటచేత అనలముఁ — అగ్నిని. ముట్టినన్—తాఁకినను. దరికొని—పైనివ్యాపించి. వెసన్—శీఘ్రముగా. తనువు—దేహము. ఎరియంగన్—మండఁగా. కాల్పకున్నె—కాల్పక ఉండునా.

తా॥ రాజు పరాకుచేతనైన బ్రాహ్మణులసొత్తులను ముట్టరాదు ముట్టినపక్షమున ఏమఱితాఁకినను దేహము తపించునట్లుగా అగ్ని కాల్చునట్లు బ్రాహ్మణులసొత్తు కాల్చునని తాత్పర్యము.

వ॥ మఱియును దనధనంబు పరులచేతఁగోల్పడిన విప్రుండు దుఃఖంబున రోదనంబుసేయ నుఱిలిన యశ్రుకణంబుల వలన రేణువు లెన్నిదడిసె నన్నివేలేండ్లు దదుపేక్షాపరుండైనపతి దారుణ వేదనలుగల కుంభీపాకనరకంబు నొందు మఱియును గ్రిందటఁ బదితరంబులవారును, ముందటఁ బదితరంబులవారును, మహానరక వేదనలంబొందుదురు స్వదత్తంబైనఁ బరదత్తంబైన నర్థంబు లోభంబునుజేసి దుశ్శీలుండై భుజించు నప్పాపాత్ముండఱువదివేల సంవత్సరంబులు మలకూపంబునం గ్రిమిరూపంబున వర్తించు నట్లగుటనెఱింగి విప్రుం డెంతతప్పుచేసిన నెన్నిగొట్టిన నెన్నిదిట్టిననని యెదురుపలుకక వినయంబునవందనం బాచరించుపుణ్యాత్ములు నాదుపాలింటివారదియునుంగాక నేనుబ్రతిదివసంబును భూసురులనతివినయంబునఁబూజింతునిట్లుసేయక విపరీతవర్తనులైన తామసులనేవెదకి దండింతుననిగావునఁ బురజను బ్రాహ్మణజనంబులవలనం బరమభక్తిగలిగి మెలంగుండనియానతిచ్చి యాధవప్రకరంబులు సేవింప నఖిలలోకశరణ్యుండైన యప్పుండరీకాక్షుండు నిజనివాసంబునకుం జనియెనని చెప్పి శుకుం డిట్లనియె.

టీ॥ మఱియును—ఇదిగాక. (తనధనంబు) పరులచేతన్ = ఇత రులచేత. కోల్పడిన—పోఁగొట్టుకొన్న. విప్రుండు—బ్రాహ్మణుఁడు. దుఃఖంబునన్ = దుఃఖముతో. రోదనంబుసేయన్ = ఏడువఁగా. ఉరిలిన—రాలిన. అశ్రుకణంబులవలనన్—కన్నీళ్లవల్ల. రేణువులెన్ని తడియన్—ఎన్ని రేణువులుతడియునో. అన్నివేలేండ్లు = అన్ని వేల సంవత్సరములు. తదుపేక్షాపరుండు—ఆబ్రాహ్మణులవిషయమునందు ఉపేక్షచేయుటయందు మక్కువగలవాఁడు. అయినపతి—అయినట్టి రాజు. దారుణవేదనలు—భయంకరబాధలు. కల = కలిగిన. కుంభీ పాకనరకంబున్ = కుంభీపాకము అను నరకమును పొందున్ = పొందును. మఱియును = ఇంతేగాక. క్రిందటన్ = తనకుముందు. (పదితరంబులవారును) ముందటన్ = తనకుపిమ్మట. (పదితరంబుల వారును) మహానరకవేదనలన్—గొప్పనరకబాధలను.(పొందుదురు) స్వదత్తంబైనన్—తనచేతఇయ్యఁబడినదైనను. పరదత్తంబయినన్— ఇతరులచేతఇయ్యఁబడినదయినను. అర్థంబులోభంబునంజేసి—ధనము నందలిలోభముచేత. దుష్టులండై—దుష్టస్వభావముగలవాఁడై భుజించు నప్పాపాత్ముండు = అనుభవించునట్టి ఆపాపపుమనసుగలవాఁడు. (అఱువదివేలసంవత్సరంబులు) మలకూపంబునన్—మలముగలనూతి యందు. క్రిమిరూపంబునన్—నులిపురుగురూపముతో. వర్తించును— ఉండును. అట్లగుటన్—కాఁబట్టి. ఎఱింగి = ఈవిషయమును తెలిసి కొని. విప్రుండు—బ్రాహ్మణుఁడు. (ఎంతతప్పుచేసినను) ఎన్నికొట్టి నను—ఎన్నిదెబ్బలు కొట్టినను. ఎన్నితిట్టినను = ఎన్నితిట్లు తిట్టినను. అతనికిన్ = బ్రాహ్మణునికి. ఎదురుపలుకక = విరుద్ధముగా మాట లాడక. వినయంబునన్—అడఁకువతో. వందనంబాచరించుపుణ్యా త్ములు—నమస్కారముచేయునట్టిధర్మాత్ములు. నాదుపాలింటివారు— నాసంబంధులు అగువారు. (అదియునుంగాక నేను) ప్రతిదివసం బును—దినదినమును. భూసురులన్ = బ్రాహ్మణులను. అతివినయం బునన్ = మిక్కిలివినయముతో. పూజింతున్ = పూజచేయుదును. (ఇట్లుచేయక)విపరీతవర్తనులైన—అక్రమమయినసడవడిగలవారైన. తామసులన్—మూర్ఖులను. (నేనుపెడకే) దండింతున్ = శిక్షింతును అదిగావునన్ = కాఁబట్టి. (మీరలు) బ్రాహ్మణజనంబులవలనన్— బ్రాహ్మణులంగువారియెడల. పరమభక్తి = మేలైనభక్తి. (కలిగి) మెలంగుండు—వర్తింపుఁడు. (అని) అనతిచ్చి—సెలవిచ్చి. యాదవ ప్రకరంబులు—యాదవులగుంపులు. సేవింపన్—కొలువఁగా. అఖిల లోకశరణ్యుండు = ఎల్లలోకములకు రక్షకుఁడు. వినయప్పంతరీ కాక్షుండు = అయినట్టి అకృష్ణుఁడు. నిజనివాసంబునకున్ = తన యునికిపట్టునకు. చనియెన్—పోయెను. (అనిచెప్పిశుకుండిట్లనియెను)

తా॥ ఇదిగాక పరులచేత తన ధనము అపహరింపఁబడఁగా అదుఃఖమువలన ఏడ్చునట్టి బ్రాహ్మణుని కన్నీళ్లచేత భూమిలోని రేణువులు ఎన్నితడియునో అన్నివేలసంవత్సరములు అధనమునపహ రించినవారిని విచారించి దండింపక ఉపేక్షచేసిన రాజు కుంభీ పాకము అను నరకమునందుఁబడి బహువిధములైనబాధల ననుభ వించును, అంతమాత్రమేగాక వానికిముందు పదితరములవారును వెనుక పదితరములవారును అఫలమును అనుభవింతురు, తానిచ్చిన దానినైనను ఇతరులిచ్చిన దానినైనను బ్రాహ్మణునిసొత్తును ధనము వలనిలోభముచేత దుస్స్వభావముగలవాఁడై అనుభవించునో అటు వంటి పాపాత్ముఁడు అఱువదివేలయేండ్లు మలముగల నూతియందు నులిపురుగై పడియుండును కనుక ఈసంగతి తెలిసి బ్రాహ్మణుఁడు ఎంత తప్పుచేసినను కొట్టితిట్టిబాధించినను ఓర్చుకొని వినయముతో అతనికి మ్రొక్కునట్టి పుణ్యపురుషులు నాసంబంధులు అగుదురు అంతేకాదు నేనుగూడ ఎల్లప్పుడు బ్రాహ్మణులను మిక్కిలి వినయ ముతో పూజచేయుచుందును ఇట్లు చేయక విరుద్ధపు నడవడిగల వారైనమూర్ఖులను నేనుపెడకే శిక్షించుచుందునుకనుక మీరు బ్రాహ్మ ణులయందు మిక్కిలి భక్తిగలిగి మెలఁగవలసినది అనిచెప్పి శ్రీకృ ష్ణుఁడు యాదవులందఱు తన్ను కొలువఁగా తనయింటికిపోయెను అనిచెప్పి శుకమహర్షి పరీక్షిన్మహారాజుతో ఈమీఁదచెప్పఁబోవు రీతిగాఁ జెప్పెనని తాత్పర్యము.

శ్రు॥ బ్రాహ్మణోత్రైసర్వాదేవతాః, సర్వాభిర్లైనం దేవతాభి మద్ధరతి యావతీర్వైదేవతా, స్తాస్సర్వావేదవిదిబ్రాహ్మణేవసంతి, తస్మాద్బ్రాహ్మణేభ్యో వేదవిద్భ్యో దివేదివేనమస్కుర్యా న్నాశ్లీలం కీర్తయే దేతాఏవదేవతాః॥ శ్రీణాం॥ అని శ్లో॥విప్రోఘదర్శనాత్సద్యః క్షీయంతేపాపరాశయః । వందనాన్మంగళావాప్తి రర్చనాదచ్యుతం పదం అని.

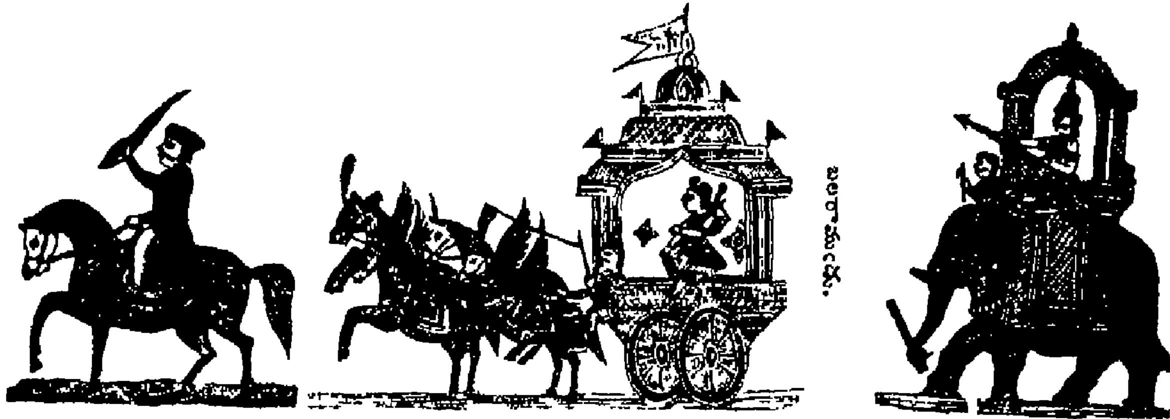
౫౨౭.—క॥ ఈకథఁ జదివినవారలు । గైకొని వినువారు విగత ✱ కలుషాత్మకులై
లౌకిక సౌఖ్యము నొందుదు । రాకైవల్యంబుఁ గరత ✱ లామలకముగన్.

టీ॥ (ఈకథను) చదివినవారలు = చదివినవారును. గైకొని = ఆదరించి. వినువారును—ఒకరు చదివిచెప్పఁగా విన్నవారును. విగత కలుషాత్మకులై—పోయినపాపములుగలవారై. లౌకికసౌఖ్యమున్— ఈలోకమునందుపొందఁగలసౌఖ్యములను. ఒందుదురు—పొందుదురు. ఆకైవల్యంబున్ = ప్రసిద్ధమైన ముక్తిస్థానమును. కరతలామలక ముగన్—అరచేతిలోనితిసిరికాయవలెఅతిసులభముగాలభించును.

తా॥ నృగమహారాజునకు కృష్ణుఁడు శాపవిముక్తిచేసిన యీకథను ఎవరు శ్రద్ధతో వినుదురో ఎవరు శ్రద్ధతో చదువుదురో అట్టి వారికి ఈలోకమునందలి సౌఖ్యములును సుఖముగా లభించును పిమ్మటపరమపదమును అతిసులభముగాలభించును అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ నృగుఁడు—బ్రహ్మవేత్తయైన కృష్ణసందర్శనముచేత మరల మనుష్యజన్మమునుధరించినవాఁడు—పూర్వము దుర్లభమైన మనుష్య జన్మమెత్తియును బ్రహ్మజ్ఞానము లేక నివృత్తికర్మముచేసి అధోగతి పాలై తర్వాత బహుకాలమునకు బ్రహ్మవేత్తయైన కృష్ణసందర్శ నముచేత పూర్వజన్మమునుధరించి పుణ్యగతికిఁబోయెనుగనుక సకల జనులును సర్వసత్కర్మములనుచేసి అకర్మఫలమును బ్రహ్మార్పణము చేసినపక్షమున కర్మములుచేసియుచేయనివారేయై మోక్షసామ్రాజ్య మునుచెందుదురు, శ్లో॥ నివృత్తింకర్మసేవేత ప్రవృత్తింమత్పరస్త్య జేత్ । జిజ్ఞాసాయాంసంప్రవృత్తో నాద్రియేత్కర్మచోదనాం॥ అని భగవద్వాక్యము.

(*) బలరాముఁడు సుహృద్బంధుజనదర్శనార్థమై వ్రేపల్లెకుఁ బోవుట. (*)

౫౧౮.—సీ॥ నరనాథ వినుమొక * నాఁడు తాలాంకుండు - చుట్టాల బంధులఁ * జూడువేడ్క-
సుందర కాంచన * స్యందనారూఢుఁడై - భాసిల్లుచున్న వ్రే * పల్లె కరిగి
చిరకాలసంగత * స్నేహులై గోప గో - పాంగనా నికర మా * లింగనములు
సముచిత సత్కృతుల్ * సలుపఁగైకొని మనో - త్సుకలీల నంద య * శోదలకును

తే॥ వందనం బాచరించిన * వారు మోద | మంది బిగియారఁ గౌఁగిళ్ల * నొందఁ జేర్చి
సమత దీవించి యంక పీ * ఠములఁ జేర్చి | శిరము మూర్కొని చుబుకంబుఁ * గరము వ్రాలికి.

టీ॥ నరనాథ=ఓపరీక్షిన్మహారాజా. (వినుము) ఒకనాఁడు=ఒకానొకదినము. తాలాంకుండు=బలరాముఁడు. చుట్టాలన్ = మిత్రులను. బంధులన్=బంధుత్వముగలవారిని. చూడువేడ్కన్=చూడవలెనను కుతూహలముతో సుందర రూఢుఁడై—సుందర=అందమయిన. కాంచన=బంగారుమయమయిన స్యందన=రథమునందు. ఆరూఢుఁడై = ఎక్కినవాఁడై. భాసిల్లుచున్న=ప్రకాశించుచున్న వ్రేపల్లెకున్ = నందునిఘండకు. అరిగి = పోయి. చిరకాలసంగత స్నేహులు—చిరకాల = బహుకాలమునకు. సంగత = కూడిన. స్నేహులు = చెలిమిగలవారు. (ఐ) గోపగోపాంగనానికరము — గోప=గొల్లవాండ్రయొక్కయు గోపాంగనా=గోపికలయొక్కయు నికరము=సమూహము. ఆలింగనములు=కౌఁగిలింతలును. సముచిత సత్కృతులు=తగినమర్యాదలును. సలుపన్=చేయఁగా. కైకొని=అంగీకరించి. మనోత్సుకలీలన్=మనసునందలి తమకముచేతిని. (నంద యశోదలకును) వందనంబాచరించినన్=సమస్కారముచేయఁగా. వారు=ఆనందుఁడును యశోదయు. మోదమంది=సంతోషించి. బిగియారన్=గట్టిగా. కౌఁగిళ్లన్=సందిళ్లయందు. ఒందన్=పొందికగా. చేర్చి=పొందికగాను బిగువుగాను లోపల నానించి కౌఁగిలించుకొనియనుట. సమతన్=యుక్తరీతిచేత. దీవించి=ఆశీర్వదించి. అంకపీఠములఁ జేర్చి=ఒడులనుపీఠములయందుఁ జేర్చుకొని శిరము=తలను. మూర్కొని=మూఁచూచి చుబుకంబున్=గడ్డమును. కరము వ్రాలికి=మిక్కిలి పట్టిపట్టిచూచి

తా॥ ఓరాజా! ఒకనాఁడు బలరాముఁడు తనకు కావలసిన చుట్టములైన నందుఁడు మొదలగువారిని చూడవలెనని వ్రేపల్లెకు పోయి అందుఁగల గోపకులును గోపికలు బహుదినములకు బలరామునితోడి కూడిక కలిగెనని తమతమ చెలుములకుఁదగినట్లుఆలింగనములుచేసికొని మర్యాదలుచేయఁగా ఆమర్యాదలను అంగీకరించి నందునిని యశోదను నమస్కారము చేయఁగా వారుసంతోషించి కౌఁగిలించుకొని ఒడిలోకూర్చుండఁబెట్టుకొని యుక్తమయిన దీవనలిచ్చి తలనుమూర్కొని గడ్డమును పట్టిపట్టి చూచుచుననిరా.

వ॥ మఱియు నానందబాష్ప ధారాసిక్త కపోల యుగళంబులతోడం గుశలప్రశ్నంబుల నిట్లనిరన్నా నీవును
నీచిన్నితమ్ముండగు వెన్నుండును లెస్సయున్నవారె మమ్మెప్పుడు నరసి రక్షింపవలయు మాకు నేడు
గడయు మీరకాక యొరులు గలరే యని సముచిత సంభాషణంబులం బ్రొద్దు పుచ్చుచుండి రంత.

టీ॥ (మఱియును) ఆనంద ..తోడన్—ఆనంద = సంతోషము చేతఁగలిగిన బాష్ప=కన్నీళ్లయొక్క. ధారా=ధారలచేత. సిక్త=తడిసిన. కపోల=చెక్కిళ్లయొక్క. యుగళంబులతోడన్ = జంటలతో. కుశలప్రశ్నంబులన్ = క్షేమములు అడుగుటచేత. ఇట్లనిరి=ఇట్లుపలికిరి. అన్నా=నాయనా. (నీవును) నీచిన్నితమ్ముండగువెన్నుండును=నీప్రియుడయినతమ్ముఁడగుకృష్ణుఁడును. లెస్సయున్నవారె=బాగుగనున్నారా. (మమ్మును) ఎప్పుడును=ఎల్లప్పుడు. అరసి=విచారించి. రక్షింపవలయున్ = కాపాడవలయును. (మాకు) నేడు

గడయుర్—తల్లి తండ్రి చుట్టము చెలికాఁడు జ్ఞానము ధనము దాత ఆసేది యేడువిధములయిన రక్షకులును. శ్లో॥ త్వమేవమాతాచ పితాత్వమేవ త్వమేవబంధుశ్చ సఖాత్వమేవ। త్వమేవవిద్యాద్రవిణం త్వమేవ త్వమేవసర్వం మమదేవదేవ॥ అని. మీరకాక—మీరేకాక, ఒరులుగలరే — ఇతరు లెవరయినను ఉన్నారా. (అని) సముచిత సంభాషణంబులన్ — తగినమాటలచేత. (ప్రొద్దుపుచ్చుచుండిరి) అంతన్—అంతట.

తా॥ సంతోషమువలన కన్నులనుండి వచ్చు నీళ్లచేత తడిసిన చెక్కిళ్లు గలవారగుచు బలరాముని క్షేమము విచారించుమాటలుగా నిట్లుపలికిరి, అయ్యా నీవును నీతమ్ముఁడయిన శ్రీకృష్ణమూర్తియు క్షేమముగ నున్నారుగదా, మమ్ము ఎల్లప్పుడు విచారించి కాపాడ వలసినవారు మీరేకదా, మాకు తండ్రి దాత మొదలుగాఁగలయేడు విధములయినదిక్కును మీరేకాక యితరు లెవరున్నారు అని యిప్పటికి తగినమాటలచేత ప్రొద్దులు పుచ్చుచుండఁగానని తాత్పర్యము.

౫౩౦.—క॥ గోపాలవరులు ప్రమదం। బాపోవనివది నివర్తి ॥ తాఖిల గేహ
వ్యాపారులగుచు హలధరు। శ్రీపాదంబులకు నతులు ॥ సేసిరి వరుసన్.

టీ॥ గోపాలవరులు — గోపకులలో ముఖ్యులగువారు. ప్రమదంబు—సంతోషము. ఆపోవనివదిన్—తృప్తికాలనివనసులతో. నివర్తితాఖిలగేహవ్యాపారులగుచున్—విడువఁబడిన యెల్లయింటిపనులుగలవారగుచును—తమయిండ్లలో తాముచేసికోవలసినపనులన్ని వదలియనుట. హలధరుశ్రీపాదంబులకున్ — సంపత్కరములయిన బలరాముని అడుగులకు వరుసన్—క్రమముగా. నతులుసేసిరి — నమస్కారములుచేసిరి.

తా॥ అప్పుడు వ్రేపల్లెలోని గొల్లలలో ముఖ్యులగువారందఱు మేరమీరిన సంతోషములతో తమతమ యింటిపనుల నన్నిటిని విడిచి వచ్చి శ్రీబలరాముని అడుగులకు మ్రొక్కిరి అని తాత్పర్యము.

౫౩౧.—క॥ సీరియు వారికిఁ గరుణో। దారుండై నడపె సముచి ॥ తక్రియ లంతం
గోరి తనయీడు గోపకు। మారులఁ జేచఱచి బలుఁడు ॥ మందస్మితుఁడై.

టీ॥ సీరియున్—బలరాముఁడును. వారికిన్—ఆగొల్లలకు. కరుణోదారుఁడై—దయచేత కళంకములేనివాఁడై. సముచితక్రియలు — తగినమర్యాదలను. నడపెన్—చేసెను. అంతన్—పిమ్మట బలుఁడు—బలరాముఁడు. కోరి—అపేక్షించి (తనయీడుగోపకుమారులను) చేచఱచి—చేతులుతట్టి మందస్మితుఁడై — చిఱునవ్వుగలవాఁడై.

తా॥ అంతట బలరాముఁడును ఆనమస్కరించినవారికి తగిన సన్మానములుచేసి పంపి అందు తనయీడుగల గొల్లచిన్నవాండ్రను చేతులతో తట్టి చిఱునవ్వునవ్వెను అని తాత్పర్యము.

౫౩౨.—క॥ నిజసుందర దేహద్యుతి। రజతాచలరుచులఁ దెగడ ॥ రాముఁడు వారల్
భజియింప నేగి యొకచో। విజనస్థలమున వసించి ॥ విలసిల్లె నెడన్.

టీ॥ రాముఁడు—బలరాముఁడు నిజసుందరదేహద్యుతి—నిజ—తనదైన సుందర—అందమయిన. దేహద్యుతి—శరీరకాంతి రజతాచలరుచులన్ — వెండికొండకాంతులను తెగడన్ — తిరస్కరింపఁగా. వారలు — తనయీడుగలవారైన ఆగొల్లచిన్నవాండ్రు భజియింపన్—సేవింపఁగా. ఏగి—పోయి. విజనస్థలమునన్—ఇతరజను లెవరులేనికావున ఒకచోన్ — ఒకస్థలమునందు. వసించి — కూర్చుండి విలసిల్లెనెడన్ — మిక్కిలి సంతోషముతో నుండఁగా

తా॥ బలరామమూర్తి తన్నునమస్కారములుచేసినగొల్లలకెల్లను తగిన సన్మానములు చేసి వారిలో తన యీడువారైన గొల్లచిన్నవాండ్రను వెంటఁదీసికొని తనదేహకాంతులు వెండికొండకాంతులను మీరి వెలుఁగుచుండఁగా ఎవ్వరు లేని ఒక యేకాంతప్రదేశమునకుఁ బోయి కూర్చుండి వినోదముగా ప్రొద్దుపుచ్చుచుండఁగా నని తా

కవిరాజవిరాజితము. చరణములం గనకస్ఫుట నూపుర ॥ జాలము గల్లనుచుం గల కన్
గరములఁ గంకణముల్మొరయన్వలి ॥ గొనసియాడఁ గుచాగ్రములన్
సరులు నటింపఁ గురుల్గుని యన్నల ॥ సన్మణి కుండల కాంతులు వి
స్ఫురిత కపోలములన్ దొరయన్ వ్రజ ॥ సుందరు లందఱు మందగతిన్.

టీ॥ చరణములన్ — పాదములయందు. కనకస్ఫుటనూపుర జాలము — బంగారువైన ప్రకాశించునట్టి యందెలసమూహము. గల్లనుచున్ — గల్లనుకొట్టుటచేత చెలఁగన్—మ్రోఁగఁగా. కరములన్—చేతులయందు. కంకణములు—కడియములు. మొరయన్—మ్రోఁగఁగా. వలిగొనసు—సూక్ష్మమైననడుములు ఆసియాడన్—చలింపఁగా. కుచాగ్రములన్—స్తనములమీఁద. సరులు—మెడలోని హారములు. నటింపన్—అల్లలాడుచుండఁగా కురులు—తలవెండ్రుకలు. గునియన్—కదలాడుచుండఁగా. విలసన్మణికుండలకాంతులు—ప్రకాశించుచున్న రత్నములుపొదిఁగినచెవులలోని కమ్మలకాంతులు. విస్ఫురితకపోలములన్ — మెఱుఁగులు దేఱుచున్న చెక్కిళ్లయందు, దొరయన్—వ్యాపింపఁగా. వ్రజసుందరులు—గోపికాస్త్రీలు. (అందఱును) మందగతిన్—మెల్లనినడతో.

తా॥ గోపికాస్త్రీలు పాదములయందలి అందెలును చేతులలోని కడియములును గలగలమ్రోఁగుచుండఁగా, నడుములు ఆసియాడుచుండఁగా, రొమ్ములందు హారములు చలింపఁగా, తలవెండ్రుకలు కూలాడుచుండఁగా, చెవులలోని రత్నములకమ్మలకాంతులు మెఱుఁగులు దేఱుచున్న చెక్కిళ్లయందు వ్యాపించుచుండఁగా, మిన్నగానడచుచునని తాత్పర్యము.

(✽) బలరామునితో గోపికలు సంభాషించుట. (✽)

కవిరాజవిరాజితము॥ చని బలభద్రుని శౌర్యసముద్రుని ✽ సంచిత పుణ్యు నగణ్యునిఁ జం
దన ఘనసార పటీర తుషార సు ✽ ధారుచికాయు విధేయు సుధా
శన రిపు ఖండను సన్మణి మండను ✽ సారవివేకు నశోకు మహా
త్మునిఁ గని గోపిక లోపిక లేక య ✽ దుప్రభు నిట్లని రుత్కలికన్.

టీ॥ చని — ఆయేకాంతప్రదేశమునకు బోయి. శౌర్యసముద్రునిన్ — అధికశూరత్వముగలవాఁడును. సంచితపుణ్యున్ — కూర్పఁబడినపుణ్యముగలవాఁడును. అగణ్యునిన్ — (యతోవాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ) అను శ్రుతివలన మనస్సుచేత ఇట్టివాఁడని యూహించుటకును, వాక్కుచేత నిట్టివాఁడని పొగడుటకును సాధ్యముకానివాఁడును. చందన...కాయున్ — చందన — మంచిగంధము యొక్కయు. ఘనసార — కర్పూరము యొక్కయు. పటీర - మంచి గంధపుపూఁత యొక్కయు. తుషార — మంచు యొక్కయు. సుధా — అమృతము యొక్కయు. రుచి — కాంతివంటి కాంతిగల. కాయున్ — శరీరముగలవాఁడును — శుద్ధ సత్త్వమయ దేహము గలవాఁడనుట. విధేయున్ — అణఁగినవాఁడును. సుధాశనరిపుఖండనున్ — దేవశత్రువులైన రాక్షసులను చంపువాఁడును — లేక, బ్రహ్మానంద మనెడి అమృతమును పానము చేయునట్టి బ్రహ్మవేత్తలయందు పగగల కర్ములను అథోగతిపాలు చేయువాఁడును. సన్మణిమండనున్ — మంచిరత్నాభరణములు గలవాఁడును — లేక, సత్ — సత్పురుషులనెడు. మణిమండనున్ — రత్నాలంకారములుగలవాఁడు — సత్పురుషులచేత సేవింపఁబడువాఁడనుట. సారవివేకున్ — సారమైన తెలివిగలవాఁడును. లేక, అపరోక్షజ్ఞానస్వరూపుఁడును. అశోకున్ — నిత్యానందుఁడగుటచేత — శోకము లేనివాఁడును. మహాత్మునిన్ — గొప్పశరీరముగలవాఁడును — విరాట్స్వరూపుఁడనుట. యదుప్రభున్ — యదువులకు రాజయిన — లేక, బ్రహ్మవేత్తలలో శ్రేష్ఠుఁడైన. బలభద్రునిన్ — బలరాముని. కని — చూచి గోపికలు — గోపస్త్రీలు — లేక, బ్రహ్మవిచారపరులనెడు గోపికలు. ఓపిక లేక — తాలిమిలేక. ఉత్కలికన్ — తమకముచేత. ఇట్లనిరి — ఇట్లు పలికిరి.

తా॥ శూరత్వముచేత పరిపూర్ణుఁడును, పుణ్యసంపాదకుఁడును, ఎన్నరానివాఁడును, మంచిగంధము కర్పూరము మంచి గంధపు పూఁత మంచు అమృతముఁ బోలిన తెల్లనైన దేహకాంతిగలవాఁడును, భక్తులకు అణఁగినవాఁడును, దేవశత్రువులయిన రాక్షసులను చంపువాఁడును, మంచిరత్నములు చెక్కిన ఆభరణములు గలవాఁడును, సారమయిన తెలివిగలవాఁడును, దుఃఖము లేనివాఁడును, గొప్పమనసు గలవాఁడును నైన బలభద్రుఁడున్నచోటికిఁ బోయి ఆయనను జూచి తాలిమి లేనివారై గోపికాస్త్రీలు తమకముతో కృష్ణమూర్తినుద్దేశించి యిట్లు పలికిరని తాత్పర్యము.

౫౩౫.—చ॥ హలధర నీసహోదరుఁ డు ✽ దంచిత కంజవిలోచనుండు స
ల్లలిత పురాంగనాజన వి ✽ లాస విహార సమగ్ర సౌఖ్యముల్
గలిగి సుఖించునే మము ని ✽ కామక వేళనయేని బుద్ధిలోఁ
దలఁచునొ నూతనప్రియులఁ ✽ దార్కొని యేమియుఁ బల్కకుండునో.

టీ॥ హలధర — ఓబలరాముఁడా. నీసహోదరుఁడు — నీతోడఁ బుట్టినవాఁడును ఉదంచితకంజవిలోచనుండు — మిక్కిలి యొప్పిదమయిన కమలములవంటి కన్నులుగలవాఁడునైనకృష్ణుఁడు. సల్లలిత . . సౌఖ్యములు — సత్ — శ్రేష్ఠమైన. లలిత — మనోజ్ఞమైన. పురాంగనాజన — పట్టణపుస్త్రీజనులయొక్క. విలాస — వినోదకరమమైన. విహార — సంచారములవలని. సమగ్ర — కొంచెము లేని. సౌఖ్యములు — సుఖములు. కలిగి — కలవాఁడై. సుఖించునే — సుఖముగనున్నాఁడా. ఏకాకవేళనయేని — ఏదైన ఒకవేళలోనైన. మమున్ — మమ్మును. బుద్ధిలోన్ — తనతలంపునందు. (తలఁచునో) నూతనప్రియులన్ — క్రొత్తవారైనప్రియురాండ్రను. తార్కొని — కలసి. ఏమియుఁబల్క

గదయుగ — తల్లి తండ్రి చుట్టములను చెప్పకయే యుండుగా. ఆనాటి యేమునిభమ్మ... వితాత్యమువ త్వ... యున శ్రీకృష్ణమూర్తి మిక్కిలి త్యాకువ త్యేమవ... ములోని అందుపదుములలోడి వినోద ములలోఁదగిలి చక్కగాసుఖమును అనుభవించుచున్నాఁడా ఆసుఖములలో చొక్కుచు నుండుటచేత ఎప్పుడైనను ఒకతేర మమ్ము తలఁచునో తలఁపఁడో అసంగతి తెలియఁ దెలిసియున్నరొండల మాకు తెలియఁజెప్పుమని తాత్పర్యము.

ఒరులుగలరే — ఇ...కీ॥ జననీజనకుల ననుజాలఁ । దనుజాల బంధువుల మిత్ర ✱ తతివిడి యెపుడుక్
సంభాషణంబులక
అంతక — ...మనముల నొందు దలంపక । తననమ్మినవారి విడుటఁ ✱ దగునే హరికిక్.

...— కృష్ణునికి. జననీజనకులక — తల్లిదండ్రులను. అనుజక — తమ్ములను. తనుజాలక — కొడుకులను. బంధువులక — చుట్టములను. మిత్రతతిక — చెలికాండ్రసమూహమును. విడి — విడిచి. ఎపుడుక — ఎల్లప్పుడును. మనములక — మనసులలో. ఒండు — ఇతరమును. తలంపక — ఎంచక. తనునమ్మినవారిక — తన్నునమ్మియున్న వారిని — గోపికాస్త్రీలననుట. విడువఁదగునే — విడిచిపెట్టవచ్చునా.

తా॥ తల్లిదండ్రులు అన్నదమ్ములు బిడ్డలు చుట్టములు స్నేహితులు మొదలైనవారిని అందఱినివిడిచిపెట్టి తన్నేయెల్లప్పుడు మనసులలో ధ్యానించుచు ఇతరచింతలేనివారమైన మమ్ము విడిచిపెట్టుట శ్రీకృష్ణునికి న్యాయమాయని తాత్పర్యము.

౫౩౭.—సీ॥ సలలిత యామున ✱ సైకత స్థలమున - నుండి మమ్మేమని ✱ యూరడించె
విమలబృందావన ✱ వీథి మాదుఋకముల్ - వుడుకుచు నేమని ✱ బుజ్జగించెఁ
బువ్వవాటికలలోఁ ✱ బొల్చు మాకుచయుగ్మ - మంటుచు నేమని ✱ యాదరించెఁ
గాసారముల పొంత ✱ గాఁగిటముమఁజేర్చి - నయమొప్ప నేమని ✱ నమ్మఁబలికె

తే॥ నన్నియును మఱచెఁ గాఁబోలు ✱ వెన్నుఁడాత్మ । గోరి తొలాయలగువారిఁ ✱ గేరివిడుచు
నట్టి కృష్ణుఁడు తమ బట్టు ✱ పెట్టు ననక । యేల నమ్మిరి పురసతుల్ ✱ వేల లగుచు.

టీ॥ సలలిత ... స్థలమునక — సలలిత — మనోజ్ఞమయిన. యామున — యమునానదిలోని. సైకతస్థలమునక — ఇసుకదిబ్బల మీఁదను. (ఉండి మమ్ము) ఏమనియూఱడించెను — ఏమిచెప్పియూఱట కలుగఁజేసెను. విమల వీథిక — విమల — నిర్మలమయిన. బృందావనవీథిక — బృందావనప్రదేశమునందు. మాదుఋకములు — మాగడ్డములను. వుడుకుచుక — నొక్కినొక్కిపట్టుచు. ఏమనిబుజ్జగించెక — ఏమిచెప్పిలాలించెను పువ్వవాటికలలోక — పువ్వుతోఁటలలో. పొల్చు — ఒప్పునట్టి. మాకుచయుగ్మము — మా స్తనములజంటను. అంటుచుక — ముట్టిచూచుచు ఏమనియాదరించెక — ఏమిచెప్పి యోదార్చెను. కాసారములపొంతక — సరస్సులపెంబడి. కౌఁగిటముమఁజేర్చి — మమ్ముకౌఁగిలించుకొని. నయమొప్పక — తిన్నఁదనము ఒప్పుచుండఁగా. ఏమనినమ్మఁబలికెక — ఏమిచెప్పి నమ్మించెను. వెన్నుఁడు — కృష్ణుఁడు. (అన్నియును) మఱచెఁగాఁబోలుక — ఇప్పుడు మఱచిపోయినాడో యేమోకదా. ఆత్మక — మనసునందు. గోరి — ఆపేక్షించి — వలచి తొలాక — తాను. జాయలగువారిక — ప్రియురాండ్రగువారిని. గేరి — పరిహసించి. (విడుచునట్టికృష్ణుఁడు) తమబట్టుక — తమ్మును. బట్టుపెట్టుననక — అల్లరిచేయునని యెంచక. పురసతులు — పట్టణస్త్రీలు. వేలలగుచుక — పిచ్చివాండ్రయి. (ఏలనమ్మిరి)

తా॥ మనసునకు ఇంపుపుట్టించునట్టి యమునానదిలోని యిసుకదిబ్బలలో నుండునప్పుడు మమ్ము ఊఱడించినవిధమును, నిర్మలమైన బృందావనప్రదేశమునందు మమ్ము గడ్డములు పుణుకుచు లాలించిన విధమును, పువ్వులతోఁటలలో మా స్తనములంటుచు ఆదరించినవిధమును, సరస్సులతీరములందు మమ్మును కౌఁగిలించుకొనుచు నమ్మకపు మాటలు చెప్పినవిధమును, ఇప్పుడు కృష్ణుఁడు మఱచిపోయినట్టున్నది అట్లు తన్నునమ్మిన ప్రియురాండ్రను పరిహాసముచేసి విడిచిపెట్టునట్టిస్వభావముగలకృష్ణమూర్తిని ఆపట్టణములోని యిల్లాండ్రు ఎట్లునమ్మినారు, వారు ఎంతపిచ్చివారో కదాయని తాత్పర్యము.

౫౩౮.—మ॥ అని యిబ్బంగి సరోజలోచనుని న ✱ ర్మాలాపముల్ నవ్వులుక్
ననుబంధుల్ పరిరంభణంబులు రతి ✱ వ్యాసంగముల్ భావముల్
వినయంబుల్ సరసోక్తులుం దలఁచి యు ✱ ద్విగ్నారు చిత్తంబులక్
జనితానంగ శరాగ్నిచేత దురవ ✱ స్థం బొంది శోకించిరక్.

టీ॥ (అని) ఇబ్బంగిక — ఈవిధముగా. సరోజలోచనుని — కృష్ణుని యొక్క. నర్మాలాపములు — ప్రియవాక్యములును. నవ్వులుక — నవ్వుకొనుటలును. అనుబంధులు — చేరియుండుటలును. పరిరంభణంబులు — కౌఁగిలింతలును. రతివ్యాసంగములు — కలయికల యులవాటులును. భావములు — తలఁపులును. వినయంబులును — సరసోక్తులును — సరసపు మాటలును. తలఁచి — తలఁచుకొని. ఉద్విగ్నారుచిత్తంబులక — తమక పడునట్టిమనసులతో. జనితానంగశరాగ్నిచేతక — అప్పుడుపుట్టిన మన్మథునిబాణములవలని అగ్నిచేత — మన్మథతాపముచేత. దురవస్థక — సంకటమును. (పొంది) శోకించిరక — దుఃఖింపఁగా.

తా॥ అని యీరీతిగా గోపికలు ముందు కృష్ణుఁడు తమతోడల నడచిన ప్రియముతోడి ముచ్చటలు నవ్వుకొనుటలు సంబంధములు

గాంచినింతలు కలుగుకలవలన సుఖించుటలు తలంపులు విషయములు సరసపుమాటలు అనువానినెల్లను తలంచుకొని ఇంక నట్టిసుఖమును మేము పొందలేమోయనమా అను మనసులతో పంకటపడి దుఃఖించగానని తాత్పర్యము. ❀

వ॥ అంతబలభద్రుండు వారలమనంబుల సంతాపంబులువారింప నుపాయంబులగు సరసవచనంబులఁ గృష్ణునిసందేశంబులు చెప్పుచు పగతభేదలంజేసి యచ్చటమాసద్వయంబునిలిచి వసంతవాసరంబులఁ గడపుచుఁగాళిందీతీరంబున

టీ॥ అంతన్ = అప్పుడు. బలభద్రుండు = బలరాముఁడు. వారల మనంబుల సంతాపంబులు = వారిమనస్సులలోని పరితాపములను. వారింపన్ = అణఁచుట. ఉపాయంబులగు = అనుకూలము లైన. సరసవచనంబులన్ = రసవంతములైనమాటలచేత. కృష్ణుని సందేశంబులు = శ్రీకృష్ణ [illegible] మాటలు. (చెప్పుచు) [illegible] దుఃఖము గలవారిఁగా (చేసి) — [illegible] అచ్చటన్ = అక్కడ [illegible] మాసద్వయంబు = రెండునెలలు. నిలిచి = ఉండి వసంతవాసరంబులు = వసంతకాలపుదినములు కడపుచున్ = గడపుచు. [illegible]

తా॥ ఆ పిమ్మట బలరాముఁడు వారి మనసులలోని విచారమును పోఁగొట్టుటకు తగుమాటలవలన కృష్ణుఁడు చెప్పుమనిన సమాచారములను చెప్పి వారికి దుఃఖమును పోఁగొట్టి అక్కడ [illegible] వసంత ఋతువు రెండునెలలు [illegible] అని తాత్పర్యము.

౫౮౦.—సీ॥ మాకంద జంబీర ✱ మందార ఖర్జూర - ఘనసార శోభిత ✱ వనములందు
నేలాలతా లోల ✱ మాలతీ మల్లికా - వల్లీమతల్లికా ✱ వాటికలను
దరః తరంగ శీ ✱ కర సాధుశీతల - సైకతవేదికా ✱ స్థలములందు
మకరంద రసపాన ✱ మదవద్ దిందిందిర - పుంజగుంజిత మంజు ✱ కుంజములను

తే॥ విమలరుచిగల్గు సానుదే ✱ శములయందు। లలితశశికాంత ఘనశిలా ✱ తలములందు
కేలి విహారవి ✱ లోలుఁడగుచు। సుందరీజనములు గొల్వఁ ✱ జూడ నొప్పె.

టీ॥ మాకంద... వనములందున్ — మాకంద = మామిడి చెట్లచేతను జంబీర = నిమ్మచెట్లచేతను మందార = మందారపుచెట్లచేతను ఖర్జూర = ఖర్జూరపుచెట్లచేతను ఘనసార = కర్పూరపుఅరఁటిచెట్లచేతను. శోభిత = ప్రకాశించుచున్నట్టి వనములందున్ = తోఁటలయందును. ఏలా... వాటికలను — ఏలాలతా = ఏలకితీఁగలయొక్క లోల = చలించుచున్న. మాలతీ = జాజులయొక్క. మల్లికా = మల్లెలయొక్క. వల్లీమతల్లికా = శ్రేష్ఠములైనతీఁగలయొక్క వాటికలను = పొదరిండ్లయందును. దర... స్థలములందున్ — దరత్ = చలించుచున్న. తరంగ = అలలవలని శీకర = తుంపురులచేత. సాధు = ఒప్పిదముగా శీతల = చల్లనైన. సైకతవేదికా = ఇసుకతిన్నెలయొక్క. స్థలములందున్ = ప్రదేశములందును. మకరంద ... కుంజములను — మకరందరస = పూఁదేనెయొక్క పాన = త్రాగుటచేత. మదవత్ = మదముగల. దిందిందిర = తుమ్మెదలయొక్క. పుంజ = గుంపులచేత. గుంజిత = ధ్వనింపఁబడినట్టి. మంజు = మనోజ్ఞములైన. కుంజములను = పొదరిండ్లయందును. విమల రుచిగల్గు = నిర్మలమైన ప్రకాశముగల. సానుదేశములందున్ = చరులయొక్క చోట్లయందును. లలిత ... తలములందున్ = లలిత = ఒప్పిదములైన శశికాంత = చంద్రకాంతములైన ఘనశిలా = గొప్పరాళ్లయొక్క తలములందున్ = ప్రదేశములందును. కేలి = విహారవిలోలుఁడు = విహారమునందు చలించుచున్న [illegible] విహారమునందు ఆసక్తుఁడై. (అగుచును) సుందరీజనములు గొల్వన్ = స్త్రీలు సేవించుచుండఁగా. చూడన్ ఒప్పెన్ = చూడఁదగినవాఁడాయెను.

తా॥ ఆ వసంతఋతువునందు బలరాముఁడు మామిడిచెట్లు మొదలగు చెట్లుగల తోఁటలయందును, జాజులు మొదలగు తీఁగలుగల పొదరిండ్లయందును, చల్లగనుండు ఇసుకతిన్నెలయందును, పూఁదేనెలుత్రాగి మత్తములై తుమ్మెదలు ఝంకారము చేయుచున్న పొదరిండ్లయందును, [illegible] ప్రకాశించుచున్న కొండచరులయందును, మనోజ్ఞములైన చంద్రకాంతములగు ప్రదేశములందును, [illegible] అనేకులు స్త్రీలు సేవించుచుండఁగా విహరించెనని తాత్పర్యము.

౫౮౧.—తే॥ అట్లు విహరింప వరుణుని ✱ యాజ్ఞఁజేసి। వారుణీదేవి మధ్యభా ✱ వంబుఁ బొంది
నిఖిల తరుకోటరములందు ✱ నిర్గమించి। మించువాసనచేత వా ✱ సించె వనము.

టీ॥ (అట్లు) విహరింపన్ = బలరాముఁడు విహారము చేయుచుండఁగా. వరుణునియాజ్ఞఁజేసి = వరుణునియొక్క యాజ్ఞచేత. వారుణీదేవి = వారుణియను పేరుగల అధిదేవత. మధ్యభావంబు = మద్యరూపమును [illegible]. నిఖిల తరుకోటరములందున్ = ఎల్లవృక్షములయొక్క తొఱ్ఱలయందును. నిర్గమించి = బయలువెడలి. మించువాసనచేతన్ = అధికమైనపరిమళముచేత (వనము) వాసించెన్ = పరిమళింపఁజేసెను.

తా॥ అతిథిగా వచ్చిన బలరాముని [illegible] వరుణునియొక్క ఆజ్ఞచేత వారుణి అనునట్టి అధిదేవత మద్యముయొక్క ఆకృతిని వహించి చెట్ల తొఱ్ఱలనుండి బయలువెడలి ఆ వనమంతయు పరిమళముగలదానినిగాఁ జేసెనని తాత్పర్యము. వ॥ అట్టియెడ.

౫౮౨.—మ॥ కరమొప్పారు నవీనవాసనల నా ✱ ఘ్రాణించి గోపాలసుం
దరులుం దానును డాయ నేగి యతి మో ✱ దంబొప్ప సేవించి యా
తరలాక్షుల్ మణిహేమకంకణ ఝణ ✱ త్కారంబు తారంబులై
కరతాళంబులు మ్రోయఁ బాడుచును దే ✱ వ్యస్నాతుఁడై పొల్చెన్.

టీ॥ శరము - మిక్కిలి - విప్పారు - వ్యాపించినట్టి. నలినదళనయనలు - తామరపూరేకులవంటి కన్నులుగలవారు. అధ్యాసీనుండు - కూర్చుండినవాఁడు. గోపాలసుందరులు - గోపికాస్త్రీలు. (తానును) డాయఁజేరి - దగ్గఱఁబోయి. అతిమోదంబొప్పఁగ - మిక్కిలి యానందము వ్యాపించఁగా. సేవింపు - భజించి. అతఁడు ... గోపికాస్త్రీలు. మణి... రత్నమయములైన. కంకణములు - చేతులయందలి కడియముల యొక్క. ఝణ ఝణ - ఝణ ఝణ యను శబ్దములను. అభినవంబులై - నవీనము లైనట్టి. తాళంబులు - చప్పట్లు. పాయక - విడువక. (పాడుచును) నృత్య... నృత్యము చేయుచును. ఉపలాలింపఁగా - సేవింపఁగా. పూజాపరమైన క్రియ యీఁది పద్యములో నున్నది.

తా॥ మిక్కిలి యందమైన యాకారముగల బలరాముఁడు కూర్చుండి యుండఁగా గోపికాస్త్రీలు దగ్గఱఁబోయి చప్పట్లు చరచుచు నృత్యము చేయుచు అతి సంతోషముతో గోపికాస్త్రీలు తమచేతులందలి రత్నమయములయిన కంకణధ్వనులను జేసిన చప్పట్లచప్పుడు అతిశయింపఁగా పాడుచును ఆడుచును బలరాముని సేవించుచుండిరని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ బలరాముఁడు - బ్రహ్మవేత్త. గోపికలు - ఇంద్రియములు. వనము - అంతరహృదయము. విద్యావిరహితులు ... బ్రహ్మవిద్యావిచారమందు ప్రవేశించిన ఆనందానుభవము గనుక (బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి) అను శ్రుతిచేత బ్రహ్మవేత్తయగు బలరాముఁడు ఇంద్రియములనెడు గోపికలతోఁగూడి అంతరహృదయమనెడువనమునందు బ్రహ్మానందానుభవమును బొందుచు విహరించుచుండెనని భావము.

౫౪౩.—సీ॥ తనమీఁది బిరుదాంకి ✽ తములైన గీతముల్ - పాడుచు రా ఖల ✽ భద్రుఁడంత
మహిత కాదంబరీ ✽ మధుపాన మదవిహ్వ - లాత్ముండు లలిత నీ ✽ లాలకుండు
నాళీక నవపుష్ప ✽ మాలికో రస్థలుం - డనుపమ మణికుండ ✽ లాంచితుండుఁ
బ్రాలేయ సంయుక్త ✽ పద్మంబు గతి నొప్పు - నలలితానన ఘర్మ ✽ జలకణుండు

తే॥ నగుచు వనమధ్యమున సలీ ✽ లానురాగ । శీలుఁడై జలకేళికి ✽ జేరి యమున
నిందురమ్మని పిలువఁగా ✽ నిందియతని । మత్తుఁడని సరకుసేయక ✽ మసలుటయును.

టీ॥ తనమీఁది బిరుదాంకితములు - తనమీఁదివైన బిరుదులను దెలుపునట్టి. అయినగీతములు - అట్టి పాటలు. పాడుచుండఁగా - పాడుచును రాఁగా. (బలభద్రుఁడు) అంతట - అప్పుడు. మహిత ... త్ముండు - మహిత - గౌరవింపఁబడఁదగిన. కాదంబరీ - కదంబరసమంబంధమైన మధు - మద్యమును పాన - త్రాగుటవలన. మద - మత్తుచేత. విహ్వల - తత్తఱిలుచున్న. ఆత్ముండు - కన్నులుగలవాఁడు. లలితనీలాలకుండు - మృదువులైన నల్లని ముంగురులుగలవాఁడును. ఆలోల ... స్థలుండును - ఆలోలము - అంతట చలించుచున్న నవ - క్రొత్తదైన పుష్పమాలికా - పూలదండలుగల. ఉరస్స్థలుండును - ఱొమ్ము ప్రదేశము గలవాఁడును. అనుపమమణికుండలాంచితుండును - అనుపమ - ఈడులేని. మణికుండల - రత్నములు చెక్కిన చెవి పోఁగులచేత. అంచితుండు - ఒప్పినవాఁడును. ప్రాలేయసంయుక్త పద్మంబుగతిన్ - ప్రాలేయ - మంచుతోడ. సంయుక్త - కూడుకొన్న. పద్మంబుగతిన్ - కమలమువలె. ఒప్పునట్టి. నలలితాననఘర్మజలకణుండును - మనోజ్ఞమైన ముఖమందు చెమటబొట్లుగలవాఁడును. అగుచున్ - అగుచును. వనమధ్యమునన్ - అడవిమధ్యమున. సలీలానురాగశీలుండై - విలాసముతోఁగూడిన యనురాగస్వభావము గలవాఁడై. జలకేళికిన్ - జలక్రీడలాడుటకు. చేరి - పిలిచి. యమునన్ - యమునానదిని. ఇందురమ్మని పిలువఁగా - ఇచ్చటికిరమ్ము అని పిలువఁగా. కాళింది - ఆయమున. అతని - ఆ రాముని. మత్తుఁడు - ఒడలెఱుఁగనివాఁడు. (అని) సరకు సేయక - లక్ష్యము సేయక. మసలుటయున్ - ఆలస్యముచేయఁగా.

తా॥ బలరాముఁడు గోపికలందఱు తనమీఁది బిరుదులను దెలుపునట్టి పాటలుపాడుచుండఁగా, మేలయిన కాదంబరి యనఁబడునట్టి మద్యమును త్రాగినందువలన మత్తుచేత కన్నులు తేలవేయుచు మొగమునందలి ముంగురులు చెదరుచుండఁగా, ఱొమ్మున పూలదండలు చిక్కుపడుచుండఁగా, మొగమున చెమటబిందువులు మంచుకప్పిన తామరపువ్వువలె ప్రకాశించుచుండఁగా, చెవిపోఁగులు ప్రకాశింపఁగా, ఆయడవియందు ఉల్లాసముగా జలక్రీడచేయుటకై యమునానదిని దగ్గఱ రమ్మని పిలిచెను, ఆయమునానది యాతఁడు ఒడలెఱుఁగని మత్తుఁడని లక్ష్యముచేయక దగ్గఱ రాక ఆలస్యమయ్యెనని తాత్పర్యము.

౫౪౪ —క॥ ఘనకుపితాత్ముఁడై యమునఁ ✽ గన్గొని రాముఁడు వక్త్రుఁడాయ జే
రినఁ జనుదేక తక్కటివు ✽ డే నిన నిందఱుఁజూడ మన్ముఖా
మునిశిత లాంగలాగ్రమున ✽ సొంపఱయింపుదు నూటిత్రోవలై
చనవెసఁజించి వైతునని ✽ చండపరాక్రమ మొప్ప నుగ్రుఁడై

టీ॥ (రాముఁడు) ఘనకుపితాత్ముఁడై - మిక్కిలి కోపమునొందిన మనసు గలవాఁడై. యమునన్ - యమునానదిని. కన్గొని - చూచి. వక్త్రుఁడు - ... దాయఁజేరినన్ - దగ్గఱ చేరఁగా. చనుదేక - రాక. తక్కటివు - ... (ఇపుడు) ఏన్ - నేను. నిన్నున్ - నిన్ను. ఇందఱున్ - అందఱు గోపికలును. చూడన్ - చూచుచుండఁగా. మన్ముఖా మునిశితలాంగలాగ్రమునన్ - నాచేతనుండెడు వాఁడియైన నాఁగటికొన చేత. సొంపఱయింపుదున్ - బాగుచెఱుతును. నూటిత్రోవలై - నూఱుపాయలైనట్లుగా. చనన్ - పోవునట్లుగా. వెసన్ - శీఘ్రముగా. చించి వైతున్ - చించివేయుదును. (అని) చండపరాక్రమము - తీక్ష్ణమయిన పరాక్రమము. ఒప్పన్ - ఒప్పునట్లుగా. ఉగ్రుఁడై - భయంకరుఁడై.

తా॥ అప్పుడు బలరాముఁడు యమునా నదినిజూచి కోపించిన వాఁడై నేనువద్ద కపిలిచిన రాకపోతివిగదా ? ఇప్పుడు నాగోపిక లందఱుఁ జూచుచుండగా నీవాగు చెడునట్లు నావాఁడిదైన నాఁగేటి మొనతో నూఱు పాయ లేర్పడు నట్లుగా నిన్ను చీల దీసెదను చూడుమని చెప్పి భయంకరమయిన రూపమును వహించిన వాఁడై యని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ రాముఁడు—శ్లో॥ రమంతే యోగినోఽనంతే సత్యానందే చిదాత్మని। ఇతి రామపదేనాసౌ పరబ్రహ్మాభిధీయతే॥ అను శ్రుతినిఁ బట్టి పరబ్రహ్మ శక్తియైనట్టి బలరాముఁడు. యమునన్ — అనాద్యవిద్యారూపమైన అంతరసంసారమును. (చూచి) దాయఁజేరినచరుడేకక్కితిని—నాకు ప్రతికూలురాలవుగాక నన్నమనురించియుండుమనఁగా సుందరి పోతివి. పందలు — అయిన శ్రమలనెడు గోపికలు. మద్భుజా—జ్ఞానకాండకర్మకాండలనెడు నాచేతులయందలి. మహిత — మిగులవహనను గలదియైన—అరూఢమైన. లాంగల—లంగతిభువాంతర్గశ్రుతిలాంగలం లగిత, అనిధాతువు. భూమిలోఁ దొప్పునది అని అర్థముకనుక అజ్ఞానభూమికలను శ్రద్ధలుచేసి పోవునట్టి సాంద్రజ్ఞానమనెడు నాఁగలి యొక్క. అగ్రమునన్ — చివరచేత. (అహంబ్రహ్మాస్మి) అనునిరంతరానుసంధానముచేత. నూఱుత్రోవలైచనపెసఁజించినదైనట్లు—ఛిందఱు వందలుగాచేసెదను—నశింపఁజేసెదననుట.

——(*) కాళిందీనది బలభద్రునిఁ బొగడుట. (*)——

వ॥ అట్లు కట్టలుక రాముం డుద్దామంబగు బాహు
బలంబున హలంబు చాఁచి యమ్మహావాహినిం
దగిల్చి పెకల్చి రాఁదిగిచిన నన్నది భయభ్రాంతయై
సుందరీరూపంబుఁ గైకొని యతిరయంబునం జను
దెంచి యయ్యదువంశ తిలకుండగు హలధరుని పా
దారవిందంబులకు వందనంబాచరించి యిట్లనియె.

టీ॥(అట్లు)కట్టలుకన్—మిక్కిలికోపముతో. (రాముండు) ఉద్దామంబగు—ఉద్దమతేనిదైన. బాహుబలంబునన్ — భుజబలముచేత. హలంబున్ — నాఁగేటిని. (చాఁచి) అమ్మహావాహినిన్ — ఆగొప్పనదియందు. తగిల్చి—తగిలించి. పెకల్చి — పెల్లగించి. రాఁదిగిచినన్ — తనయొద్దకువచ్చునట్లులాఁగఁగా. అన్నది—అయేఱు. భయభ్రాంతయై—భయముచేత తొందరగొన్నదై. సుందరీరూపంబున్—స్త్రీరూపమును. కైకొని—పొంది. అతిరయంబునన్ — మిక్కిలివడిగా. చనుదెంచి—వచ్చి. అయ్యదువంశతిలకుండగు—ఆయాదవుల శ్రేష్ఠుఁడైన. హలధరుని పాదారవిందంబులకున్—బలరాముని పాదకమలములకు. వందనంబాచరించి—నమస్కరించి (ఇట్లనియెను)

తా॥ అటుపిమ్మట బలరాముఁడు మిక్కిలికోపించినవాఁడై తనభుజబలముచేత నాఁగేటిని నిడుపుగా చాఁచి ఆయమునా నదిని తగిలించి పెల్లగించి తనకట్టుకు వచ్చునట్లులాగఁగా ఆయమునభయపడి యొక స్త్రీయైవచ్చిబలరాముని పాదకమలములకు మ్రొక్కి యిట్లు పలికెననెను.

విశేషార్థము.

టీ॥ అమ్మహావాహినిన్ — సంసారమనెడునదిని. హలంబున్ — హలతివిలిఖతిభువమితిహలం అనివ్యుత్పత్తి. హలవిలేఖనే అని ధాతువుగనుక అజ్ఞానమనెడు భూమిని గీయుచున్న అపరోక్షజ్ఞానమునందు తగిల్చి — చేర్చి — సంసారము స్వతంత్రము కాదని నిశ్చయింపఁగా నె సుందరీరూపంబుఁ గైకొని — అయాంతర సంసారము బ్రహ్మాకారమై. యదువంశతిలకుండు—బ్రహ్మశక్తులలో శ్రేష్ఠుఁడు—బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁడు. పాదారవిందంబులకువందనంబాచరించి—నీకు వేఱుగాదని సూచించి.

౫౭౮.—మ॥ బలరామా ఘనబాహ నీయతుల శుం * భద్విక్రమం బంగనల్
దెలియంజాలెదమా రెయీయఖిల ధా * త్రీభార ధౌరేయ ని
శ్చల సత్త్వుండగు కుండలీశ్వరుఁడు నీ * జర్చింప నీసత్కళా
కలితాంశ ప్రభవుండు నీగురుభుజా * గర్వంబు సామాన్యమే.

టీ॥ ఘనబాహ—దృఢములయిన చేతులుగల. (బలరామా) నీయతుల శుంభద్విక్రమంబు—నీదైన యీడులేని మహాపరాక్రమమును. అంగనలు—ఆఁడువారము తెలియంజాలెదమా—తెలిసికొనఁజాలుదుమా. అఖిల... సత్త్వుండు—(ఈ) అఖిల—సమస్తమయిన. ధాత్రీ—భూమియొక్క. భార—బరువును. ధౌరేయ—వహించునట్టి. నిశ్చల—చలింపని. సత్త్వుండు—బలముగలవాఁడు. అగుకుండలీశ్వరుఁడు—ఆదిశేషుఁడు. నీన్ — నిన్ను. జర్చింపన్ — విచారింపఁగా. నీసత్కళాకలితాంశప్రభవుండు — నీయందలికళలోఁ గూడుకొన్న యంశమునందుఁ బుట్టినవాఁడు. నీగురుభుజాగర్వంబు—నీయధికమైన భుజబలము. సామాన్యమే—సాధారణమయినదా.

తా॥ దృఢములయిన బాహువులుగల బలరాముఁడా! అనేకభుజములచున్న భూభారము నంతయు మోయువాఁడైన యాదిశేషుఁడుఁ గూడ నీయందైన కళాంశమునందు జనించినవాఁడు, అటువంటినీయొక్క పరాక్రమమును ఆఁడువారా తెలిసికొనఁగలవారు అధికమైననీబాహుబలము సాధారణమైనది కాదనుట తాత్పర్యము.

౫౪౭.—చ॥ అని వినుతించి యేను భవ * దంఘ్రిసరోజము లాశ్రయించెదన్
ననుఁ గరుణింపు మన్న యదు * నందనుఁ డన్నదిఁ బూర్వమార్గయై
చనుమని కాళిందీ నికర * సంగతుఁడై జలకేళి సల్పె నిం
పెనయఁ గరేణుకాయుత మ * దేభము భాతి నమ్మహానదిన్.

టీ॥ అని వినుతించి—అనిస్తోత్రముచేసి. ఏను—నేను. భవదంఘ్రిసరోజములు—నీపాదకమలములను. ఆశ్రయించెదను—చేరెదను. ననున్—నన్ను. కరుణింపుము—దయచేయుము. అన్నన్—అనఁగా. యదునందనుఁడు—యాదువంశమునఁ బుట్టినవాఁడైన బలరాముఁడు. అన్నదిన్—ఆయేటిని. పూర్వమార్గయై—మునుపటిదారిగా. చనుము—పొమ్ము. (అని) కాళిందీనికరసంగతుఁడై—స్త్రీసమూహముతోఁగూడుకొన్నవాఁడై. ఇంపు—ప్రీతి. ఎనయన్—కూడఁగా—కలుఁగఁగా నింపు. కరేణుకాయుతమదేభముభాతిన్—ఆఁడుయేనుఁగులతోఁ గూడిన మదపుటేనుఁగువలెనే. అమ్మహానదిన్—ఆగొప్పయేటియందు. జలకేళిన్—జలక్రీడను. సల్పెన్—సలిపెను.

తా॥ అనిపొగడి నేను నీపాదకమలముల నాశ్రయించెదను నన్ను అనుగ్రహింపుము అనివేఁడుకొనఁగా బలరాముఁడు ఆయమునానదిని యెప్పటివలె ప్రవహింపుమని యాజ్ఞాపించి గోపికాస్త్రీలతోఁగూడ ఆగొప్పనదియందు ఇచ్చవచ్చినట్లు ఆఁడుయేనుఁగులతోఁ గూడికొన్న మదపుటేనుఁగువలెనే జలక్రీడలాడెనని తాత్పర్యము.

౫౪౮.—తే॥ అంత జలకేళి సాలించి * సంతసంబు । నందుచుండ వినీల వ * స్త్రాది రత్న
మండనంబులు గాంచన * మాలికయును । దెచ్చి హలికిచ్చి చనియె న * దీలలామ.

టీ॥ అంతన్—అటుపిమ్మట. జలకేళిన్—జలక్రీడను. చాలించి—నిలిపి. సంతసంబున్—సంతోషమును. అందుచుండన్—పొందుచుండఁగాను. నదీలలామ—నదులలో శ్రేష్ఠమగు యమున. వినీలవస్త్రాది—మిక్కిలి నల్లనైన వస్త్రములు మొదలగు నవియు. రత్నమండనంబులు—రత్నములసొమ్ములును. కాంచనమాలికయును—బంగారు సరిపెణయు. తెచ్చి—తీసికొనివచ్చి. హలికిన్—బలరామునికి. ఇచ్చి చనియెన్—ఇచ్చి పోయెను.

తా॥ పిమ్మట బలరాముఁడు జలక్రీడమాని సంతోషముగానుండఁగా నదులలో ఉత్తమనదియైన యమున నల్లని వస్త్రములు మొదలగు నవియు రత్నాలసొమ్ములును బంగారుసరిపెణయు తెచ్చియిచ్చిపోయెను.

౫౪౯.—క॥ అవియెల్లఁ దాల్చి హలధరుఁ । డవిరళగతి నొప్పి వల్ల * వాంగనలును దా
దివిజేంద్రుఁబోలె మహితో । త్సవమున వర్తించుచుండె * సౌఖ్యోన్నతుఁడై.

టీ॥ హలధరుఁడు—బలరాముఁడు. అవియెల్లన్—వానినన్నిటిని. తాల్చి—ధరించి. ఒప్పి—ఒప్పినవాఁడై. అవిరళగతిన్—సమ్మతియైన రీతితో. వల్లవాంగనలును—గోపికాస్త్రీలును. తాన్—తాను. దివిజేంద్రుఁబోలెన్—దేవేంద్రునివలె. మహితోత్సవమునన్—మిక్కుటమయిన సంతోషముతో. సౌఖ్యోన్నతుఁడై—సౌఖ్యముచేత హెచ్చినవాఁడై—సౌఖ్యస్థితితో అనుట. వర్తించుచుండెన్—మెలఁగుచుండెను.

తా॥ బలరాముఁడు ఆయమునానది తెచ్చియిచ్చినవస్త్రాభరణాదులను ధరించి తానును గోపికాస్త్రీలును అప్సరసలతోఁగూడిన దేవేంద్రునివలెనే ఒప్పినవాఁడై మిక్కిలి సంతోషముతోను సౌఖ్యాతిశయముతోను వర్తించుచుండెనని తాత్పర్యము.

౫౫౦.—క॥ అవనీశ యిట్లు హలమునఁ । దివిచినకాళింది వ్రయ్య * దెలియఁగ నేఁడున్
భువి నుతికెక్కెను రాముని । ప్రవిమల తరమైన బాహు * బలసూచకమై.

టీ॥ అవనీశ—రాజా. ఇట్లు—ఈవిధముగా. హలమునన్—హలాయుధముచేత. తివిచిన—తీసిన. కాళిందివ్రయ్య—యమునానది చీలిక. తెలియఁగన్—విశదముగా. రాముని . . సూచకమై—రాముని—బలరామునియొక్క. ప్రవిమలతరమైన—మిక్కిలి స్వచ్ఛమయిన. బాహుబల—భుజబలముయొక్క. సూచకమై—కనఁబఱచునదియై. నేఁడును—ఈదినమునకును. భువిన్—భూలోకమునందు. నుతికెక్కెన్—పొగడ్తచేత అతిశయించెను.

తా॥ ఓరాజా! యీరీతిగా బలరాముఁడు తనహలాయుధముచేత యమునానదిని చీలఁదీసినచీలిక యిప్పటికిఁగూడ ఆయనయొక్క భుజబలమును దెలుపునదియై భూలోకమునందు శ్లాఘింపఁబడుచున్నది అని తా.

౫౫౧.—వ॥ అంత బలభద్రుండు వ్రజ సుందరీసమేతుండై నంద ఘోషంబునం బరితోషంబు నొందు
చుండె నంత నక్కడఁ గరూశాధిపతియైన పౌండ్రకుండు తనదూతం బిలిచి యిట్లనియె.

టీ॥ అంతన్—అంతట. బలభద్రుండు—బలరాముఁడు. వ్రజసుందరీసమేతుండై—గోపికాస్త్రీలతోఁగూడుకొన్నవాఁడై. నందఘోషంబునన్—నందుని మందయందు. పరితోషంబు నొందుచుండె—సంతోషించుచుండెను. (అంతను) అంతన్—అప్పుడు. అక్కడన్—మధురాపట్టణముతో. కరూశాధిపతి—కరూశదేశపురాజు. ఐనపౌండ్రకుండు—అయినట్టి పౌండ్రకవాసుదేవుఁడనువాఁడు. (తనదూతం బిలిచి యిట్లనియెను)

తా॥ అనంతరము బలరాముఁడు గోపికాస్త్రీలతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై నందునిమందయందు సుఖముగా కాలముగడుపుచుండెను అప్పుడు మధురాపట్టణముతో ఏమిసంబంధములేకనఁగా కరూశదేశపురాజైనపౌండ్రకవాసుదేవుఁడు తనదూతను బిలిచి యిట్లుపలికెనని తాత్పర్యము.

దూత.

(*) పౌండ్రకవాసుదేవుఁడంపిన దూత శ్రీకృష్ణునితో భాషించుట. (*)

౪౪౨ —సీ॥ మనుజేశ బలగర్వ * మున మదోన్మత్తుఁడై - యవనిపై వాసుదే * వాఖ్యుఁడనఁగ
నేనొక్కరుఁడఁ గాక * యితరుల కీనామ - మలవడునే యని * యదటు మిగిలి
తెగిహరి యావాసు * దేవుండ ననుకొంట - యటుఁబోయి నీవ వ * లను మదూత
పద్మాయతాక్షుని * పాలికిఁ బొమ్మన్న - నరిగివాఁ డంబుజో * దరుఁడు పెద్ద

తే॥ కొలువు నగరిఁ గొనియుండ సం * కోచపడక । వినుము మారాజుమాటగా * వనజనాభ
యవని రక్షింప వాసుదే * వాఖ్య నొంది । నట్టి యేనుండ నీగు నోఁ * డట్టి నీవు

టీ॥ మనుజేశ=ఓరాజా, బలగర్వమునన్=బలమువలనియహంకారముచేత, మదోన్మత్తుఁడై క్రొవ్వుచేత ఒళ్లు తెలియనివాఁడై అవనిపైన్=భూమిమీఁద, వాసుదేవాఖ్యుఁడు=వాసుదేవుఁడను పేరుగలవాఁడు, అనఁగన్=అనునట్లుగా, (నేను) ఒక్కరుఁడఁ గాక=ఒకఁడే గాక ఇతరులకున్=అన్యులకు, ఈనామము=ఈపేరు, అలవడునే=సరిపడునా (అని) అదటు=గర్వము, మిగిలి=అతిశయించి, తెగి=తెగఁబడి దూత=ఓరిదూతుఁడా హరి=కృష్ణుఁడు, తాన్=తాను (వాసుదేవుండను) అనుకొంటు=అనుకొనుట అటుపోయి=అక్కడికిపోయి నీవు=నీవే వద్దనుము=కూడదనిచెప్పుము. పద్మాయతాక్షుని పాలికిన్=కృష్ణునియొద్దకు పొమ్మన్నన్=పొమ్మని చెప్పఁగా, వాఁడు=ఆదూత అరిగి=పోయి అంబుజోదరుఁడు=కృష్ణుఁడు పెద్దకొలువు=పెద్దకచ్చేరి నగరిఁగొనియుండన్=పొంది యుండఁగా — పెద్దకచ్చేరి చేయుచుండఁగా. సంకోచపడక=సంకోచమునుపొందక వనజనాభ=కృష్ణుఁడా. మారాజుమాటగాన్=మారాజు చెప్పినట్టి మాటగా. వినుము=నేను చెప్పెడిన విషయము అవనిన్=భూమిని రక్షింపన్=ఏలుటకు వాసుదేవాఖ్యన్=వాసుదేవుఁడను పేరును పొందినట్టియేను ఉండఁగా=పొందినవాఁడనైన నేను ఉండఁగా (నీవు) నీగ్గువోనట్టి=సిగ్గువిడిచినవాఁడవై.

తా॥ ఓ పరీక్షిన్మహారాజా! పౌండ్రకుఁడు తన బలగర్వము చేత మదించి ఒళ్లు తెలియనివాఁడై భూమిలో వాసుదేవుఁడనఁగా నేను ఒకఁడుగాక యీపేరు ఇతరులకుఁ గూడ ఉండవచ్చునా అని ఒక దూతను పిలిచి ఓరిదూతుఁడా! కృష్ణుఁడు మిక్కిలి గర్వించి తెగఁబడి తాను వాసుదేవుఁడు అని అనుకొనుట యుక్తముగ నుండలేదు నీవు పోయి ఆతనితో ఆపేరుపెట్టుకొనవలదని చెప్పుమనఁగా ఆదూత యాకృష్ణుని యొద్దకుఁ బోయి కృష్ణమూర్తి కొలువు దీరియుండఁగా కొంచమైన సంశయపడక ఓకృష్ణా! మారాజు నీతో చెప్పుమన్న మాట చెప్పెద వినుము భూమిని ఏలుటకు వాసుదేవుఁడు అనుపేరితో నేను ఉండఁగా నీవు సిగ్గువిడిచినవాఁడవై అని తాత్పర్యము.

౪౪౩ —క॥ నాపేరును నాచిహ్నము । లేపున ధరియించి తిరిగె * దిదిపంతమె యిం
తేపో మదిఁ బరికించిన । నేపంతపు గొల్లఁ * డేమిట నైనన్.

టీ॥ (నాపేరును) నాచిహ్నములు=నాగుఱుతులు, ఏపునన్=గర్వముతో, ధరియించి=తాల్చి, తిరిగెదు=తిరుగుచున్నావు. ఇదిపంతమె=ఇది యేమి ప్రతిజ్ఞయా, ఇంతేపో=ఇంతే సరిపోవు. ఏమిటనైనన్=ఏవిషయమునందైనను, మదిన్=మనస్సునందు, పరికించినన్=విచారించఁగా గొల్లఁడు=గొల్లవాఁడు. ఏపంతపు=ఏమి ప్రతిజ్ఞగలవాఁడవు.

తా॥ నాపేరు నాగుఱుతులు ధరియించినవాఁడవై గర్వముతో తిరుగుచున్నావు ఇది నీకు గౌరవమా? ఏవిషయమునందైనను చక్కఁగా విచారించి చూచిన ఇంతేసి యోగ్యత గొల్లవాఁడు ఏమిగౌరవము పొందఁగలఁడని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౪౪౪ —ఆ॥ ఇంత నుండి మైన * నెదిరిఁ దన్నెఱిఁగి నా । చిహ్నలెల్ల విడిచి * చేరి కొల్చి
బ్రతుకుముము గాక * పంతంబు లాడెనా । యెదురుమనుము * ఘోర * కదనమునకు.

టీ॥ ఇంతనుండి దైవతన్ = ఇదిమొదలుకొని దైవమను. ఎదిరిన్ = ఎదుటివారిని. తన్నున్ = తన్నును- నాయోగ్యతనుసీయోగ్యతను అనుట ఎఱిఁగి = తెలిసి. నాచిహ్నలు = నాగుఱుతులను. ఎల్లన్ = అన్నిటిని. (వదలి) చేరి = నాదగ్గఱచేరి. కొల్చి = కొలువుచేసి. బ్రతుకుము = జీవింపుము. అనుము = అనిచెప్పుము. (తా॥) అందులకు ఒప్పకయనుట. పంతంబులాడెనా = పౌరుషపుమాటలాడినపక్షమున. ఘోరకదనము నకున్ = భయంకరయుద్ధమునకు. ఎదురుకనుము = ఎదిరింపుమనిచెప్పుము.

తా॥ ఇది మొదలుకొని దైవ తనస్థితిని నాస్థితిని విచారించి తెలిసి తెచ్చుకొని నాచేసు నాగుఱుతులు విడిచిపెట్టి నావద్దచేరి నన్నుకొలిచి జీవింపుము అనిచెప్పుము, అది సరిపడక యేమైన గర్వపుమాటలు ఎచ్చుగ నాడినయెడ యుద్ధమునకు సిద్ధముగనుండుమని చెప్పుము అని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౨౨౫.—క॥ అనుమర్భావలు సభ్యులు । వినియొండొరు మొగముసూచి ✱ విస్మితు లగుచున్
జనులార యిట్టి క్రొత్తలు । వినఁబడియెడి నిచట లెస్స ✱ వింటిరె యనఁగన్.

టీ॥ అనుమర్భావములు = అనుచట్టి చెప్పినమాటలను. సభ్యులు = ఆసభలోనున్నవారు. (విని) ఒండొరుమొగము = ఒకరిమొగమొకరు చూచి = చూచుకొని విస్మితులు = ఆశ్చర్యమునొందినవారై. (అగుచున) జనులార = ఓప్రజలారా. ఇచటన్ = ఇక్కడ. ఇట్టి క్రొత్తలు = ఇటువంటి వింతమాటలు, వినఁబడియెడిని = వినఁబడుచున్నవి. లెస్స వింటిరా = చక్కగావింటిరా. అనఁగన్ = అనిపలుకఁగా.

తా॥ అనుచట్టి ఆసేవవాక్యములను సభలోనున్న వారందఱువిని ఒకరిమొగ మొకరుచూచుకొనుచు ఓజనులారా! ఇటువంటిక్రొత్త మాటలు వినఁబడెనో చూడుఁడు మీరందఱుచక్కగావింటిరాఅనఁగా ననితాత్పర్యము.

౨౨౬.—వ॥ అట్టియెడఁ గృష్ణుండు వాని కిట్లనియె.

టీ॥ అట్టియెడన్ = ఆసమయమునందు (కృష్ణుండు) వానికిన్ = ఆదూతతో. (ఇట్లనియెను)

తా॥ ఆసమయమునందు కృష్ణుఁడు ఆదూతనుజూచి యీమాటలఁ జెప్పఁబోవుచున్నాఁడని తాత్పర్యము.

౨౨౭.—మ॥ వినురా మీనృపుఁడన్న చిహ్నములు నే ✱ వేవచ్చి ఘోరాజిలోఁ
దనమీఁదన్ వెసనైనఁ గంకముఖ గృ ✱ ధ్రవ్రాతముల్మూఁగఁగా
ననిలో దర్పము దూలి కూలి వికలం ✱ బై సారమేయాళికిన్
ననయంబున్ నశనంబ వయ్యెదని యే ✱ నన్నట్లుగా వానితోన్.

టీ॥ వినురా = నేనుచెప్పెడువానిని వినుము. మీనృపుఁడు = మీరాజు. అన్నచిహ్నములు = చెప్పినగుఱుతులను నేన్ = నేను వేవచ్చి = శీఘ్రముగా. (వచ్చి) ఘోరాజిలోన్ = భయంకరమైనయుద్ధమునందు. తనమీఁదన్ = తనపైని. వెసన్ = వడిగా. వైనన్ = వేయఁగా. కంకముఖగృధ్రవ్రాతములు = బోరువలు మొదలుగాఁగలగద్దలగుంపులు. మూఁగఁగాన్ = అవరింపఁగా. అనిలోన్ = యుద్ధమునందు దర్పము = అహంకారము దూలి = పోయి కూలి = పడి. వికలంబై = ఖండములు వడవినదై సారమేయాళికిన్ = కుక్కలగుంపునకు అనయంబున్ = మిక్కిలి. అశనంబు = ఆహారము అయ్యెదు = కాఁగలవు (అని) ఏనన్నట్లుగాన్ = నేనుచెప్పినట్లుగా. వానితోన్ = ఆమీరాజుతో. (చెప్పుము)

తా॥ ఓదూతకుఁడా! వినుము. మీరాజు చెప్పినగుఱుతులను నేను శీఘ్రముగావచ్చి భయంకరమయిన యుద్ధములో వడిగానీమీఁదవేసి దయుకేయఁగా నీవు బోరువలు మొదలుగాఁగలగద్దలన్ని వచ్చి కప్పుకొనఁగా నీయహంకారము పోయి క్రిందఁబడి సంధులు విడలి నీదేహము కుక్కలగుంపునకు తగిన ఆహారము అగును అని నేను చెప్పినట్లుగా వానితోఁ జెప్పుము అనెనని తాత్పర్యము.

౨౨౮.—క॥ అని యుద్రేకముగా నా । డిన మాటలు కులికివాఁడు ✱ డెందము గలఁగన్
జని తన యేలిక కంతయు । వినిపించెను సతనిమదికి ✱ విరసము గదురన్.

టీ॥ (అని) ఉద్రేకముగాన్ = ఆటోపముగా (ఆడినమాటలకు) వాఁడు = ఆదూత. కులికి = భయపడి డెందము = మనసు. కలఁగన్ = కలతపడఁగా. చని = పోయి. తనయేలికకున్ = తన ప్రభువునకు. అంతయున్ = సమస్తమును. అతనిమదికిన్ = ఆరాజుమనసునకు. విరసము = విపరీతభావన కదురన్ = కలుగఁగా. వినిపించెన్ = తెలియఁజేసెను.

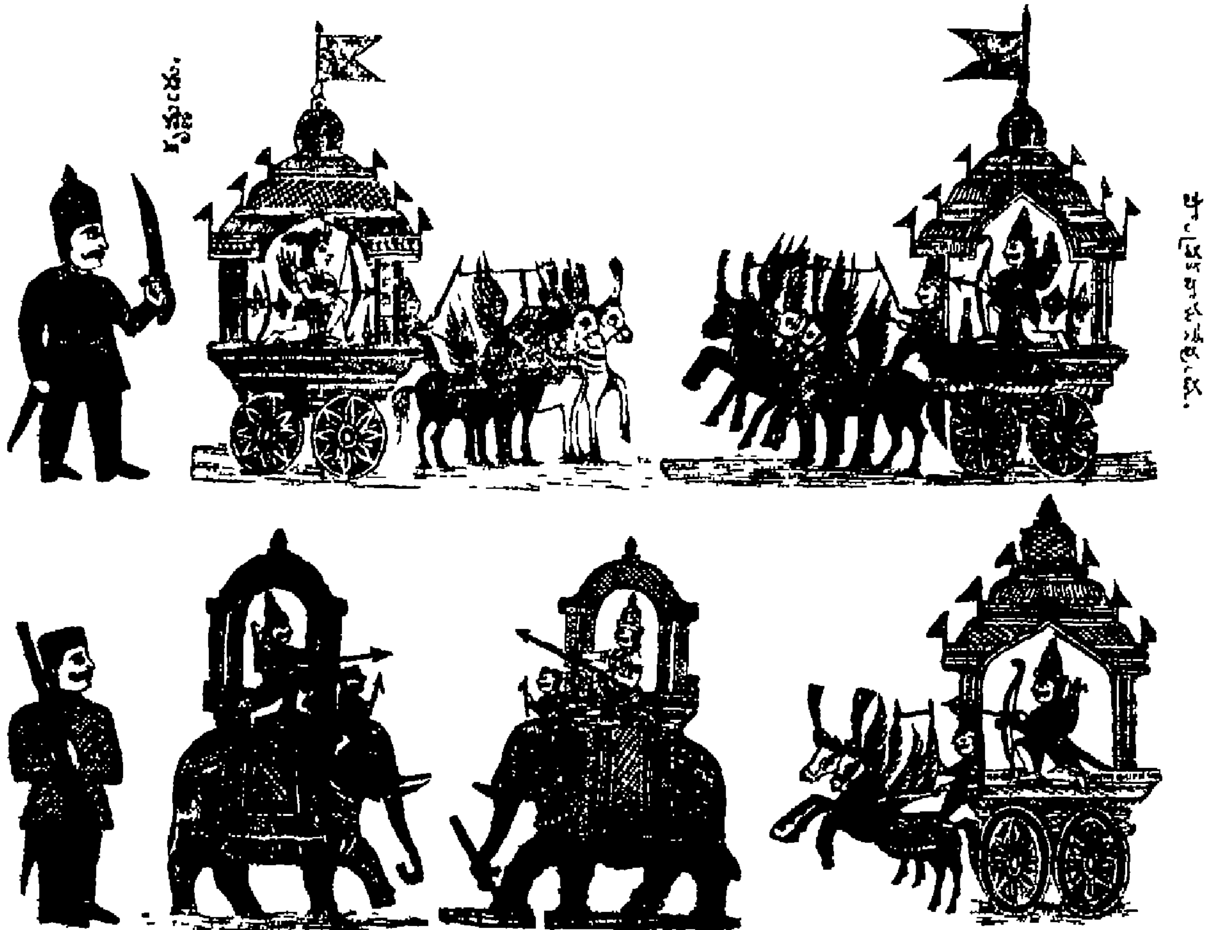
తా॥ అనియిట్లు ఆటోపముతో కృష్ణుఁడు చెప్పిన మాటలువిని ఆదూత మనసులో దిగులుపుట్టఁగా తనరాజునొద్దకుఁబోయి వాని మనసులో కలఁతపుట్టునట్లుగా ఎల్లవృత్తాంతమును జెప్పెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అంతఁ గృష్ణుండు దండయాత్రోత్సాహుండై వివిధాయుధకలితంబును విచిత్రకాంచనపతాకకేతు విలసితంబును నగు సుందర స్యందనంబునఁ బటుజవతురంగంబులం బూన్చి దారకుండు దెచ్చిన నెక్కి యతిత్వరితగతిం గాశికానగరంబున కరిగినం బౌండ్రకుండును రణోత్సాహంబు దీపింప నక్షౌహిణీ ద్వయంబుతోడం బురంబు వెడలె నప్పు డతని మిత్రుండైన కాశికాధిపతియును మూఁడక్షౌహిణులతోడం దోడుపడువాఁడై వెడలె నిట్లు ప్రయత్నుండై వచ్చు వాని.

టీ॥ అంతన్ = అంతట. (కృష్ణుండు) దండయాత్రోత్సాహుండై = యుద్ధయాత్రయందలి పూనికగలవాఁడై. వివిధాయుధకలితంబును = నానావిధములయిన ఆయుధములతోఁ గూడినదియు. విచిత్ర . విలసితంబును = విచిత్ర = నానావర్ణమయిన. కాంచన = బంగారుమయమయిన. పతాక = టెక్కెములచేతను. కేతు = ధ్వజస్తంభములచేతను. విలసితంబును = ప్రకాశించునదియు. అగుసుందర

స్యందనంబునన్ = అనుపట్టి అందమైనరథమునందు. పటుజవతురంగంబులన్ = మిక్కిలి వేగముగల గుఱ్ఱములను. పూన్చి = కట్టి. దారుకుండు = దారుకుఁడు అను పేరుగలసారథి. తెచ్చినన్ = తోలుకొని రాఁగా. (ఎక్కి) అతిత్వరితగతిన్ = మిక్కిలివడిగలనడతో. కాశికానగరంబునకున్ = కాశీపట్టణమునకు. అరిగినన్ = పోఁగా. పౌండ్రకుండును = పౌండ్రకవాసుదేవుఁడును. రణోత్సాహంబు = యుద్ధప్రయత్నము. దీపింపన్ = ప్రకాశింపఁగా. అక్షౌహిణీద్వయంబుతోడన్ = రెండు అక్షౌహిణులసేనతో. పురంబువెడలెన్ = పట్టణమునుండిబయలుదేరెను. (అప్పుడు) అతనిమిత్రుండు = వానిస్నేహితుఁడు. (ఐన) కాశీశాధిపతియును = కాశీరాజును. మూడక్షౌహిణులతోడన్ = మూడక్షౌహిణులసేనతో తోడుపడువాఁడై = సహాయుడువాఁడై. వెడలెన్ = బయలుదేరెను. (ఇట్లు) ఆప్తయుతుఁడై = మిత్రునితోఁగూడినవాఁడై. వచ్చువానిన్ = వచ్చునట్టిఆపౌండ్రకుని.

తా॥ అంతట కృష్ణుఁడు యుద్ధయాత్ర చేయవలెననుపూనికగలవాఁడై అనేకవిధములయిన ఆయుధములను, నానావర్ణములు గలిగి వెలుఁగునట్టి ఱెక్కపుగుడ్డలతోఁగూడిన బంగారుధ్వజస్తంభములును గలదై మిక్కిలి వడిగల గుఱ్ఱములనుగట్టిన అందమయినరథమును దారుకుఁడు తీసికొనిరాఁగా దానిపైనెక్కి అతిత్వరితముగా కాశీపట్టణమునకుపోయెను అంతలో అక్కడ పౌండ్రకవాసుదేవుఁడును మూడు అక్షౌహిణులదండుతో కాశిరాజు తోడుపడఁగా రెండు అక్షౌహిణుల సేనను గూర్చుకొన్నవాఁడై పట్టణమునుండి వెడలెను ఈవిధముగా స్నేహితునితోడ బయలుదేఱివచ్చుచున్న పౌండ్రకుని అని తాత్పర్యము.

(శ్రీ) శ్రీకృష్ణమూర్తి పౌండ్రకవాసుదేవునిమీఁదదండెత్తి వానింజంపుట. (శ్రీ) — కాశిరాజు.

౧౬౦.—సీ॥ చక్ర గదా శంఖ * శార్ఙ్గాదిసాధనుఁ - గృత్రిమ కౌస్తుభ * శ్రీనివాసు
మకరకుండల హార * మంజీర కంకణ - మణిముద్రికా వన * మాలికాంకుఁ
దరళవిచిత్ర ప * తంగ పుంగవ కేతుఁ - గెలువొందు పీతకా * కేయవాసు
జవనాశ్వకలిత కాం * చన రథారూఢుని - రణకుతూహలుని స * న్నదకేళు

తే॥ నాత్మ సమవేషు రంగ వి * హారకలిత । నటసమానునిఁ బౌండ్ర భూ * నాథుఁ జూచి
హర్షమిగురొత్త నవ్వెఁ బ * ద్మాయతాక్షుఁ । డంతవాఁడును సుద్వృత్తుఁ * డగుచునదరి.

టీ॥ చక్ర … సాధనుఁడు — చక్రము గద శంఖము శార్ఙ్గము మొదలుగాఁగలయుద్ధోపకరణములుగలవాఁడును. కృత్రిమకౌస్తుభ శ్రీవాసుఁడు — కల్పింపఁబడిన కౌస్తుభమణియొక్కకాంతిచే ఒప్పినవాఁడును. మకర…కాంతుఁడు—మకరకుండలములు—మొసలిజోడుగల చెవిపోఁగులును. హార—ముత్యాలపేరులును మంజీర—చిఱుగజ్జెలును. కంకణ — కడియములును. మణిముద్రికా — రత్నాలయుంగరములును. వనమాలికా — వనమాలయు — తోమాలయు. అంకుఁడు—గుఱుతులుగాఁగలవాఁడును. తరళ .. కేతుఁడు—తరళ—చలించుచున్న. విచిత్ర—చిత్రవర్ణమయిన. పతంగపుంగవకేతుఁడు—గరుడధ్వజముగలవాఁడును. చెలువొందుకౌశేయవాసుఁడు—అందగించునట్టిపచ్చపట్టువస్త్రముగలవాఁడును. జవనాశ్వకలితకాంచనరథారూఢునిఁ—వడిగల గుఱ్ఱములతోఁగూడిన బంగారుతేరెక్కినవాఁడును. రణకుతూహలునిఁ—యుద్ధమునకువేడుకపడువాఁడును. సత్కిరీటుఁడు — మంచిమణులుచెక్కిన కిరీటముగలవాఁడునయి. ఆత్మసమవేషుఁడు—తనతో సమానమైనవేషము వేసికొనియుంటెడు. రంగవిహారకలితనటసమానునిఁ—నాట్యస్థానమునందు ఆడుటకుఁ దగిన నట్టువవానినపోలిన. పౌండ్రభూనాథుఁ—పౌండ్రకరాజును. (చూచి) పద్మాయతాక్షుఁడు—కృష్ణుఁడు. హర్షము—సంతోషము. ఇగురొత్తఁ — వృద్ధిపొందఁగా. (నవ్వెను) అంతఁ — అంతట. వాఁడును—పౌండ్రకుఁడును. ఉద్వృత్తుఁడు — నిక్కిగలవాఁడు. (అగుచును) అదరి—విజృంభించి.

తా॥ చక్రము మొదలయిన ఆయుధములచేతను కృత్రిమపు కౌస్తుభమణి మొదలగు ఆభరణములచేతను ఒప్పినవాఁడై గరుడధ్వజముతోడిదియు, వడిగల గుఱ్ఱములుగలదియునైన బంగారుతేరిపై నెక్కి వచ్చిన తన్నుఁబోలిన వేషము వేసికొని నిక్కుచున్న పౌండ్రకవాసుదేవునిఁజూచి శ్రీకృష్ణుఁడు నవ్వెను అంతట వాఁడు నిక్కుచు విజృంభించి అని తాత్పర్యము.

౫౬౧.—క॥ పరిఘ శరాసన పట్టిస । శర ముద్గర ముసల కుంత * చక్ర గదా తో
మర భిండివాల శక్తి । క్షురికాసి ప్రాస పరశు * శూలముల వెసన్.

టీ॥ పరిఘ ..శూలములన్—పరిఘ — ఇనుపకట్లగుదియ. శరాసన—విల్లు. పట్టిస—అడ్డకత్తి. శర — బాణము. ముద్గర — ఇనుపగుదియ. ముసల—రోఁకలి. కుంత—ఈఁటె చక్ర—చక్రాయుధము. గదా—గుదియ. తోమర—చిల్లకోల. భిండివాల—విడిచివాటుగుదియ. శక్తి—ఒంటిమొనగలిగినశూలమువంటి ఆయుధవిశేషము. క్షురిక—చురకత్తి. అసి—పెద్దకత్తి. ప్రాస—బల్లెము. పరశు- గండ్రగొడ్డలి. శూలములన్ — మూడుమొనలుగల ఆయుధవిశేషము అనువానిని. వెసన్—వడిగా. దీనికిక్రియ పైపద్యములోని పైచినన్ అనునది.

తా॥ ఇనుప కట్లగుదియ విల్లు అడ్డకత్తి బాణములు ఇనుపగుదియ ఇనుపరోఁకలి ఈఁటె చక్రము గద చిల్లకోల విడిచివాటుగుదియ శక్తి చురకత్తి పెద్దకత్తి బల్లెము గండ్రగొడ్డలి శూలము అనునట్టి ఆయుధములను వెసతో ప్రయోగించి అని తాత్పర్యము.

౫౬౨.—చ॥ పరువడి నేచినన్ దనుజ * భంజనుఁ డంత యుగాంత కాల భీ
కర మహితోగ్ర పావకుని * కైవడి నేచి విరోధి సాధనో
త్కరముల నొక్కటన్ శరని * కాయములన్ నిగిడించి త్రుంచి భా
స్వరగతి నొత్తె సంచలిత * శాత్రవ సైన్యముఁ బాంచ జన్యమున్.

టీ॥ పరువడిన్ — క్రమముగా. ఏచినన్ — ప్రయోగింపఁగా. అంతన్ — అంతట. దనుజభంజనుఁడు — రాక్షసులను హింసించువాఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి. యుగాంత…కైవడిన్—యుగాంతకాల—ప్రళయకాలమునందలి. భీకర—భయంకరమయిన. మహిత—గొప్పను వహించిన. ఉగ్ర — క్రూరమయిన. పావకునికైవడిన్ — అగ్నిహోత్రునివలె. ఏచి—విజృంభించి. విరోధిసాధనోత్కరములన్ — పగవాని ఆయుధసమూహములను. ఒక్కటన్ — ఒక్కసారిగా. శరనికాయములన్—బాణసమూహములను. నిగిడించి—వ్యాపింపఁజేసి—ప్రయోగించియనుట. త్రుంచి — ఖండించి. భాస్వరగతిన్ — ప్రకాశించునట్లు. సంచలితశాత్రవసైన్యమున్ — మిక్కిలిచలించిన శత్రుసేనలుగలదైన. పాంచజన్యమున్—పాంచజన్యము అను శంఖమును. ఒత్తెన్—పూరించెను—ఊఁదెను.

తా॥ ముందుచెప్పిన ఆయుధములను ఒకటొకటిగా నొకటిని క్రమముగా ప్రయోగింపఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తి ప్రళయకాలమునందు వెలుఁగునట్టి అగ్నిహోత్రునివలెనే కోపించి విజృంభించినవాఁడై ఒక్కసారిగా అనేకబాణములను ప్రయోగించి వాని ఆయుధములనన్నిటిని నఱికి తనపరాక్రమము చక్కఁగా తెలియఁబడునట్లు శత్రుసేనలను చలింపఁజేయునట్టిదైన పాంచజన్యమనెడు శంఖమును ఊఁదెనని తాత్పర్యము.

౫౬౩.—ఉ॥ వాని యల్కతోఁ గినిసి * వారిజ నాభుఁడు వారి సైన్యముల్
మారి మసంగినట్లు మఱి * మాడినఁ దీనుఁగు వెంటలై వెసం
దేరులు త్రాళ్ళ నశ్వములు * త్రెళ్ళి గజంబులు ద్రుంగ సద్భటుల్
ధారుణిఁ గూలి రట్లు సెడి * దప్పిరి నా హతశేష సైన్యముల్.

టీ॥ వారిజనాభుఁడు—కృష్ణుఁడు. వారనియుల్కతోన్—తగ్గని కోపముతో. కినిసి—కోపించి. వారిసైన్యములు—ఆపౌండ్రకునియు కాశిరాజునియునైన సేనలను. మారి—మారియనెడు ప్రాణిసంహారకదేవత. మసంగినట్లు—విజృంభించినవిధమున. నుఱుమాడిన — భిన్నభిన్నములుగాపడఁగొట్టఁగా. (తీసుఁగుచుంటవై) వెసన్—వడిగా. తేరులు—రథములు. ద్రాకెన్—నేలఁగూలెను. అశ్వములు—గుఱ్ఱములు ద్రెళ్లెన్—చచ్చిపడెను. గజంబులు—ఏనుఁగులు. ద్రుంగెన్ — నశించెను. సద్భటులు — శూరులైనకాలిబంట్లు. ధారుణిన్ — భూమి యందు. కూలిరి—పడిరి. హతశేషసైన్యములు — బావఁగా మిగిలినసేనలు. కాలి—క్రమము. తప్పి—చెడి. చనెన్ — పోయెను—పాం పోయెను అనుట. ఇట్లు—ఈవిధముగా.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తి మిక్కిలి కోపించినవాఁడై తగ్గని ఆకోపము చేత మారి అనుదేవత విజృంభించి చంపునట్లు ఎల్లసేనలను పాడుచేయఁగా రథములు ఏనుఁగులుగుఱ్ఱములు కాలిబంట్లు ఆపోరుచుట రంగసేనలును నశించెను చావఁగా మిగిలినదండు శూరధర్మమును విడిచి పాఱిపోయెను అని తాత్పర్యము.

వ॥ అట్టియెడ మేదోమాంసపంకంబులు రుధిరప్రవాహంబులునై సంగరాంగణంబు ఘోరంబయ్యె నయ్యవసరంబునం గయ్యంబునకుం గాలు ద్రవ్వు నప్పౌండ్రకునిం గనుంగొని హరి సంబోధించి యిట్లనియె.

టీ॥ అట్టియెడన్ — ఆసమయమునందు. మేదోమాంసపంకంబులు—మెదడు మాంసము నను బురదలును. రుధిరప్రవాహంబులును—నెత్తురుకాల్వలును. (ఐ)సంగరాంగణంబు—యుద్ధప్రదేశము. ఘోరంబయ్యెన్ — భయంకరమయ్యెను. అయ్యవసరంబునన్ — అప్పుడు. కయ్యంబునకున్—యుద్ధమునకు. కాలుద్రవ్వునప్పౌండ్రకునిన్—కాలుదాఁచునట్టి ఆపౌండ్రకవాసుదేవుని. కనుంగొని — చూచి హరి—కృష్ణుఁడు. సంబోధించి—ఓరీయని పిలిచి. (ఇట్లనియెను)

తా॥ ఆసమయమునందు యుద్ధరంగము మెదడు మాంసము ననెడు బురదలచేతను, నెత్తుటికాల్వలచేతను, భయంకరముగాఁ దోఁచెను. అంతట శ్రీకృష్ణమూర్తి కలహమునకుకాలుదాఁచుచున్న పౌండ్రకవాసుదేవునిపిలిచి యిట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౫౬౫.—మ॥ మనుజేంద్రాధము పౌండ్ర భూపసుత నీ ✱ మానంబు వీరంబు నే
డనిలో మాపుదు నెద్దు (శ్రీవ్రి) పెలుచన్ ✱ నాంబోతుపై యంకె పై
చిన చందంబున దూతచేత నను నా ✱ క్షేపించి వల్దన్న పే
రును చిహ్నంబులు నీపయిన్విడుతునం ✱ దుర్ బల్కితి న్నాజిలోన్.

టీ॥ మనుజేంద్రాధమ — రాజులలోనీచుఁడవైన పౌండ్రభూపసుత—పౌండ్రకదేశపురాజకొడుకా. నీమానంబును—నీగర్వమును. వీరంబును — శౌర్యమును (నేడు) అనిలోన్ — యుద్ధమునందు. మాపుదున్—పోఁగొట్టెదను. (ఎద్దుశ్రొవ్వి) పెలుచన్ — గట్టిగా. ఆఁబోతుపైన్ — అచ్చుపోసివిడువఁబడిన ఆఁబోతుమీఁద. అంకెవైచినచందంబునన్—అంకెవేసినవిధమున. దూతచేతన్ — దూతగుండ. ననున్—నన్ను. (ఆక్షేపించి)వల్దన్న పేరును—అక్కఱలేదన్న పేరును. చిహ్నంబులును — గుఱుతులును నీపయిన్ — నీమీఁద. ఆజిలోన్ — యుద్ధమునందు. విడుతునంచున్ — విడిచిపెట్టెదనని. పల్కితిన్—చెప్పితివి.

తా॥ ఓరి రాజులలో తక్కువైనవాఁడవగు పౌండ్రకరాజకొడుకా! నీగర్వమునుపౌరుషమును నేఁడు యుద్ధములోపోఁగొట్టెదను సాధారణమయిన ఒక్కయెద్దు గంభీరమయిన ఆఁబోతును దాఁచి అంకెవేసినట్లు నీవు దూతనుబంపి నన్నాక్షేపించి విడువుమని చెప్పినగుఱుతులును పేరును నీమీఁద యుద్ధమునందువిడిచిపెట్టుదును అని చెప్పితివి కనుక అట్లు చేసెదనని తాత్పర్యము.

౫౬౬.—క॥ అదిగాక నీదుశరణముఁ ౹ బదపడి యేఁజొత్తు నీవు ✱ బలవిక్రమ సం
పదగల పోటరివేనియుఁ ౹ గదలక నిలుమనుచు నిశిత ✱ కాండము లంతన్.

టీ॥ (అదిగాక) నీదుశరణమున్—నీప్రాపును—నీయింటిననుట. పదపడి—పిమ్మట. ఏన్—నేను. చొత్తున్ — ప్రవేశింతును. (నీవు) బలవిక్రమసంపదగలపోటరివేనియున్—బలపరాక్రమములుకలిమిగలిగినశూరుఁడవైనపక్షమున. (కదలక)నిలుము—నిలువుము. (అనుచు) అంతన్—పిమ్మట నిశితకాండములు—వాఁడిబాణములను. నిగుడించి

తా॥ అంతేకాకుండ నాపేరును బిరుదులును యుద్ధమునందు నీపై విడిచిపెట్టిన పిమ్మట నీశరణమును నేను చొత్తును ఇప్పుడు నీవు బలపరాక్రమములు గలవాఁడవై శూరత్వముతో నాయెదుట చలింపక నిలిచియుండుము అనిచెప్పి అంతట వాఁడియైనబాణములను ప్రయోగించి అని తాత్పర్యము.

౫౬౭.—మ॥ చలమొప్పన్నిగిడించి వానిరథముం ✱ జక్కాడి తత్సారథిన్
దలచేద్రుంచి హయంబులన్నఱకి యు ✱ ద్దండ ప్రతాపక్రియన్
బ్రకయార్క ప్రతిమాన చక్రమున న ✱ ప్పౌండ్రు న్వసంద్రుంప వాఁ
డిలఁగూలెన్ గరిరాహతి న్నగము నై ✱ శేంద్రాకృతిన్ భూవరా.

టీ॥ భూవరా—రాజా. చలము—పట్టుదల. ఒప్పన్ — ఒప్పునట్టుగా. నిగిడించి — ప్రయోగించి. వానిరథమున్ — వానితేరిని. చక్కాడి—విఱుగఁగొట్టి. తత్సారథిన్—వానిరథముతోలువానిని. తలచేద్రుంచి—శిరస్సుముగాతలఁదెగఁగొట్టి. హయంబులన్ — గుఱ్ఱ

ములను. (నఱకి) ఉద్దండప్రతాపక్రియన్ — మిక్కిలిరేఁగిన తేజో వ్యాపారముచేత. ప్రళయార్క...మునన్—ప్రళయార్క—ప్రళయ కాలపుసూర్యునితోడ. ప్రతిమాన—సమానమయిన. చక్రమునన్— చక్రాయుధముచేత. అప్పౌండ్రున్—అపౌండ్రకుని. శిరన్—శిఘ్రి ముగ. త్రుంపన్—నఱకిచంపఁగా. వాఁడు—అపౌండ్రకుఁడు. కులి శాహతిన్ — వజ్రాయుధపుదెబ్బచేత. ఒఱగుశైలేంద్రాకృతిన్— పడునట్టిగొప్పకొండవలెనే. ఇలన్—భూమియందు. కూలెన్—పడెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! విడువనిపట్టుదలతో శ్రీకృష్ణుఁడు వాఁడిబాణములను ప్రయోగించి వానిరథమునుపడఁగొట్టి సారథిని గుఱ్ఱములను జంపి తనతేజస్సు చక్కగా వెలుఁగునట్లు ప్రళయ కాలపు సూర్యబింబమును బోలిన తన చక్రాయుధమును ప్రయో గించి వానితల నఱికెను అంతట వాఁడు వజ్రాయుధముచేతనఱకఁ బడిన గొప్పకొండ పడినట్లు నేలఁబడియెనని తాత్పర్యము.

౫౬౮.—చ॥ మదపక కాశికావిభుని ◈ మస్తక ముద్ధతిఁద్రుంచి బంతిశై
వడినది కింజపింజ గఱ ◈ వన్ విశిఖాళి నిగిడ్చి వాని యే
లెడి పురిలోన వైచె నవ ◈ లీల మురాంతకుఁడిట్లు వైరులన్
గడఁగి జయించి చిత్తమునఁ ◈ గౌతుకముల్ జిగురొత్త నత్తఱిన్.

టీ॥ మదపక—తెనుదీయక. కాశికావిభునిమస్తకము—కాశిరాజు తలను. ఉద్ధతిన్—నిక్కుతో. త్రుంచి—నఱికి. అది — అతల. బంతి శైవడిన్—పుట్టచెండువలె. కింజపింజగఱవన్ - ప్రతిబాణము మొద టను బాణములు గ్రుచ్చుకొనునట్లు విశిఖాళిన్ — బాణపఙ్క్తిని. నిగిడ్చి—వ్యాపింపఁజేసి వానియేలెడిపురిలోనన్—వాఁడు ఏలునట్టి దైన కాశీపట్టణమునందు. అవలీలన్—అనాయాసముగా. వైచెన్— పడవేసెను. మురాంతకుఁడు—కృష్ణుఁడు. ఇట్లు — ఈవిధముగా. వైరులన్—శత్రువులను. కడఁగి—ఉత్సహించి. జయించి — గెలిచి. చిత్తమునన్ — మనస్సునందు. కౌతుకముల్ — వేడుకలు. జిగు రొత్తన్—మొలకెత్తుచుండఁగా. అత్తఱిన్—ఆసమయమునందు

తా॥ కొంచెమును సంకోచముతేక వెంటనే కాశిరాజు తలను నఱకి ఆతలను కింజతోపింజనాటిన బాణములవరుసచేత పుట్టచెండు వలెనే తీసికొనిపోయి అతఁడు ఏలునట్టిదైనకాశీపట్టణములో పడు నట్లు చేసెను ఈవిధముగా కృష్ణుఁడు తనపగవారిని గెలిచి మనసు నందు వేడుకమీఱఁగా ఆసమయమునందు అని తాత్పర్యము.

౫౬౯.—క॥ సురగంధర్వ నభశ్చర । గరుడోరగ సిద్ధసాధ్య ◈ గణము నుతింపన్
మరలి చనుదెంచి హరినిజ । పురమున సుఖముండె నతివి ◈ భూతిఁ దలిర్పన్.

టీ॥ హరి—కృష్ణుఁడు సుర...ణము—సుర—దేవతలయొక్కయు. గంధర్వ—గంధర్వులయొక్కయు. నభశ్చర—ఖేచరులయొక్కయు. గరుడ—గరుడులయొక్కయు. ఉరగ—సర్పములయొక్కయు. సిద్ధ— సిద్ధులయొక్కయు. సాధ్య—సాధ్యులయొక్కయు గణము—సమూ హము. నుతింపన్—పొగడఁగా. మరలిచనుదెంచి—తిరిగివచ్చి నిజ పురమునన్ — తనపట్టణమునందు. అతివిభూతి — అధికైశ్వర్యము. తలిర్పన్—ప్రకాశింపఁగా. సుఖముండెన్—సుఖమునసుండెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తి దేవతలుగరుడులుగంధర్వులు మొదలుగాఁ గల దేవతాభేదములును కొనియాడుచుండఁగా తిరుగా తనపట్టణ మునకువచ్చి మిక్కుటమగు ఐశ్వర్యముతోసుఖముగా నుండెననితా.

౫౭౦.—క॥ వనజోదరు చిహ్నంబులు । గొనకొని ధరియించి పౌండ్ర ◈ కుఁడు మచ్చరియై
యనవరతము హరి దనతలఁ । పున నొగుబుటఁజేసి ముక్తిఁ ◈ బొందె నరేంద్రా.

టీ॥ నరేంద్రా—రాజా. వనజోదరుచిహ్నంబులు—కృష్ణునిగుఱు తులు గొనకొనిధరియించి—పూనిధరించి. మచ్చరియై—మాత్సర్యము గలవాఁడై. అనవరతము—సర్వదా హరి—కృష్ణుఁడు. తనతలఁపునన్— తనమనసులో. తగులుటఁజేసి — అంటుటచేత. పౌండ్రకుఁడు — పౌండ్రకవాసుదేవుఁడు. ముక్తిఁబొందెన్—మోక్షమును పొందెను.

తా॥ ఓరాజా! కృష్ణుని గుఱుతులను ధరించి మాత్సర్యముతో వర్తించుచుండియు ఎల్లప్పుడు కృష్ణుఁడు తన మనసులో నంటి యున్నందున పౌండ్రకవాసుదేవుఁడు మోక్షమును పొందెననితా.

౫౭౧.—సీ॥ అక్కడఁ గాశిలో ◈ నారాజు మందిరాం - గణమునఁ గుండల ◈ కలితమగుచుఁ
బడియున్న తలఁజూచి ◈ పౌరులు మంత్రులు - దమరాజు తలయని ◈ దగనెఱింగి
చెప్పిన నాన్నృపు ◈ జీవితేశ్వరులును - సుతులు బంధువులును ◈ హితులు గూడి
మొనసి హాహాకార ◈ మునసేడ్చి రత్తఱిఁ - దత్తనూభవుఁడు సు ◈ దక్షిణుండు

తే॥ వెలయఁ దండ్రికిఁ బరలోక ◈ విధులొనర్చి । జనకునని లో వధించిన ◈ చక్రపాణి
నదరిమర్దింపఁ దగుసుపా ◈ యంబు దలఁచి । చతురుఁడగునట్టి దనపురో ◈ హితునిఁ బిలిచి.

టీ॥ (అక్కడ) కాశిలోన్—కాశీపట్టణమునందు. ఆరాజుమంది రాంగణమునన్ — ఆకాశిరాజుయొక్క యింటిముంగిటియందు. కుండలకలితమగుచున్ — చెవిపోఁగులతోఁగూడినదై. (పడియున్న తలనుచూచి) పౌరులును—పురజనులును. (మంత్రులును)తమరాజుతల

యని—తమరాజుయొక్క తలయని. తగక—యుక్తముగా. ఎఱింగి—తెలిసికొని. చెప్పినక—చెప్పఁగా. అన్నృపతికేశ్వరులును—ఆరాజు భార్యలును. సుతులును—కొడుకులును. బంధువులును—చుట్టములును. హితులును—కావలసినవారును. కూడి—ఒకటిగాఁగూడుకొని. హాహాకారములక—హాహా అనుశబ్దములుకలుగునట్లుగా. మొనసి—పూని. (ఏడ్చిరి) ఉత్తరక—అసమయమునందు. తత్తనూభవుఁడు—ఆరాజు కొడుకైన. సుదక్షిణుండు—సుదక్షిణుఁడుఅనువాఁడు. తెలియక—వితదముగా. (తండ్రికి) పరలోకవిధులు—ఉత్తరక్రియలు. ఓనర్చి—చేసి. జనకు—తనతండ్రిని. అనిలోక—యుద్ధమునందు. వధించిన చక్రపాణిక—చంపినకృష్ణుని. అతరి—ప్రయత్నించి. మర్దింపక—చంపుటకు. తగునుపాయంబు—తగినయుపాయమును. తలంచి—ఆలోచించి. చతురుఁడు—నేర్పరి. (అగునట్టి తనపురోహితునిపిలిచె)

తా॥ ఇక్కడక్కృష్ణుఁడు ఇట్లుండఁగా అక్కడ కాశిలో ఆరాజుయొక్క తల అతని యింటిముంగిటియందు వచ్చి పడఁగా దానిని పట్టణమునందలి జనులు మంత్రులు మొదలగువారు చూచి తమరాజు తలయని తెలిసికొని రాజభార్యలకుఁ జెప్పఁగా ఆరాణులును వారి బిడ్డలును చుట్టములు మొదలయినవారును గుంపుగూడి యేడువసాగిరి అప్పుడు ఆరాజకొడుకైన సుదక్షిణుఁడు అనువాఁడు తన తండ్రికి ఉత్తరక్రియలు యథావిధిగా నడపి పిమ్మట తమతండ్రిని జంపిన కృష్ణునిఁ జంపఁదలఁచి మిక్కిలి నేర్పరియైన తనపురోహితుని పిలిచినవాఁడై అని తాత్పర్యము.

(*) కాశీరాజపుత్రుండగు సుదక్షిణుండు శివునిచేత వరంబు వడయుట. (*)

౪౮౨.—క॥ అతఁడు సుదానును జనిపశు । పతి పదసరసిజములకును * బ్రమదముతో నా
నతుఁడై యద్దేవుని బహు । గతులం బూజింప నతఁడు * గరుణాన్వితుఁడై

టీ॥ అతఁడును—ఆపురోహితుఁడును. (తానును చని) పశుపతి పదసరసిజములకుక—శివునిపాదకమలములకు. ప్రమదముతోక—సంతోషముతో. ఆనతుఁడై—మ్రొక్కినవాఁడై. (అద్దేవుని) బహుగతులక—అనేకవిధములచేత. పూజింపక—పూజచేయఁగా. అతఁడు—ఆశివుఁడు. కరుణాన్వితుఁడై—దయతోఁగూడుకొన్నవాఁడై

తా॥ ఆపురోహితుఁడును తానును గూడిపోయి కాశిరాజు కొడుకు శివుని పాదకమలములకు భక్తితో నమస్కరించి అనేకవిధములఁబూజింపఁగా ఆశివుఁడును అనుగ్రహించినవాఁడైఅనితా.

౪౮౩.—క॥ మెచ్చితి వరమేమైనను । నిచ్చెద నను వేఁడుమనిన * నీశ్వర నన్నుక్
మచ్చిక రక్షింతువు పొర । పొచ్చెము సేయక మహేశ * పురహర యభవా.

టీ॥ మెచ్చితిక—మెచ్చుకొన్నాను. (వరము) ఏమైనను—ఏదైనను. వేఁడుము—కోరుము. (ఇచ్చెదను) అనినక—అనఁగా. ఈశ్వర—సర్వనియామకుఁడవును. మహేశ—బ్రహ్మాదిదేవతలకు దేవుఁడవును. పురహర—త్రిపురములను హరించినవాఁడవునైన. అభవా—జన్మాదులులేనిశివుఁడా. (నన్ను) పొరపొచ్చెముసేయక—ఉపేక్షింపక. మచ్చికక—ప్రీతితో. రక్షింతువు—కాపాడుదువు.

తా॥ నిన్ను మెచ్చుకొన్నాను ఏవరము కోరినను ఇచ్చెదను కోరుము అనఁగా త్రిపురాసురులనుహరించినవాఁడవును సర్వనియామకుఁడవును, మహాదేవుఁడవునైన ఓస్వామీ! నీవు నన్ను ఏకాలఁ దలఁచక కాపాడుచుందువు గదా అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ మహేశ—చతుర్దశేంద్రియాధి దేవతలైన బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర దేవేంద్రాదులకెల్ల దేవుఁడా. పురహార—స్థూల సూక్ష్మ కారణములనెడు త్రిదేహములనెడుత్రిపురములను నశింపఁజేసినవాఁడా. దేహత్రయాతీతుఁడా అనుట. శ్లో॥ ఉపాధిత్రితయాదన్యమాత్మానమవధారయేత్॥ అని ఆచార్యవాక్యము.

౫౪౪.—కం॥ దేవా మజ్జనకుని వసు । దేవాత్మజుఁ డాజిలో వ ✱ ధించెను నేనా
గోవిందుని ననిలోపల । నేవిధముగ గెల్తు నాన ✱ తీవె పురారీ.

టీ॥ దేవా—స్వామీ. మజ్జనకునిన్—మాతండ్రిని. వసుదేవాత్మజుఁడు—కృష్ణుఁడు. ఆజిలోన్—యుద్ధమునందు. వధించెన్—చంపెను. పురారీ—ఓత్రిపురాసురులకు విరోధియగుస్వామీ. (నేను) ఆగోవిందునిన్—ఆకృష్ణుని. అనిలోపలన్—యుద్ధమునందు. ఏవిధముగ గెల్తున్—ఏరీతిగా గెలుతును. ఆనతీవె—సెలవియ్యవయ్యా.

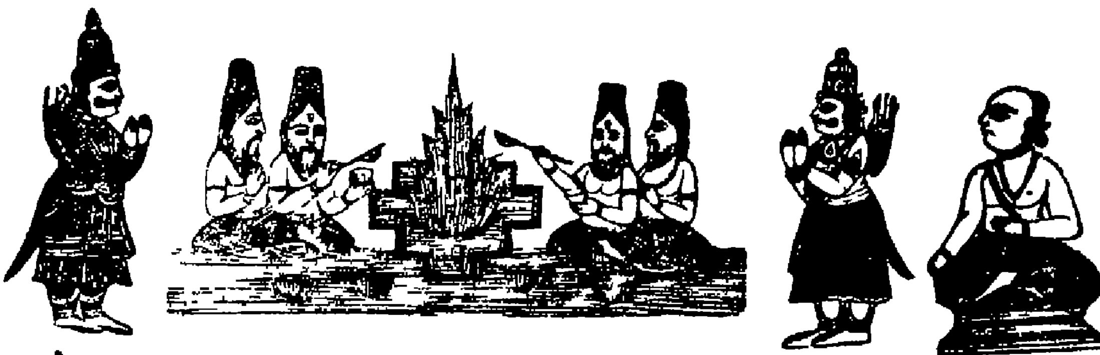
తా॥ ఓస్వామీ! మాతండ్రిని శ్రీకృష్ణుఁడు యుద్ధమునందుఁ జంపినాఁడు అతనిని నేను యుద్ధములోనే చంపవలెను అందులకు ఉపాయము సెలవియ్యవయ్యా అని తాత్పర్యము.

౫౪౫.—తే॥ అనిన శంకరుఁ డతనికి ✱ ననియె ననఘ । నీవు ఋత్విజాలును భూసు ✱ రావళియును
శ్రీతి నభిచార మొనరింప ✱ భూతయుక్తుఁ । డగుచు ననలుండు దీర్చు నీ ✱ యభిమతంబు.

టీ॥ అనినన్—అనియడుగఁగా. శంకరుఁడు—శివుఁడు. అతనికిన్—ఆకాశిరాజకొడుకుతో. అనియెన్—ఇట్లుపలికెను. అనఘా—ఓరిపాపములేనివాఁడా. (నీవును) ఋత్విజులును—యాజ్ఞికులును. భూసురావళియును—బ్రాహ్మణసమూహమును. ప్రీతిన్—సంతోషముతో. అభిచారము—మారణహోమమును. ఒనరింపన్—చేయఁగా అనలుండు—అగ్నిహోత్రుఁడు. భూతయుక్తుఁడు—భూతములతోఁ గూడుకొన్నవాఁడు. (అగుచును) నీయభిమతంబు—నీకోరికను. తీర్చున్—నెఱవేర్చును.

తా॥ అని కాశిరాజకొడుకు వేఁడుకొనఁగా శివుఁడు ఓయీ! నీవును నీయాజ్ఞికులును తక్కినబ్రాహ్మణులును గూడుకొని అభిచారహోమమును చేసినపక్షమున అగ్నిహోత్రుఁడు వేతాళాది భూతములతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై వచ్చి నీకోరిక నెఱవేర్చునని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

(✱) సుదక్షిణుఁడు హోమకుండంబునంబుట్టిన కృత్తిం గృష్ణునిమీఁదికిఁ బంపుట. (✱)

౫౪౬.—తే॥ అనిన నాచంద్రమౌళి వా ✱ క్యముల భంగి । భూరినియమముతో నభి ✱ చార హోమ
మొనరఁ గావింప నగ్ని య ✱ థోచితముగఁ । జెలఁగి దక్షిణ కలమాన ✱ శిఖల వెలిఁగె.

టీ॥ అనినన్—అని శివుఁడు సెలవియ్యఁగా. ఆచంద్రమౌళి వాక్యములభంగిన్—ఆశివునిమాటలపద్ధతిని. భూరినియమముతోన్—అధికనిష్ఠతో. అభిచారహోమము—మారణహోమము. ఒనరన్—ఒప్పునట్లు. కావింపన్—చేయఁగా. (అగ్ని) యథోచితముగన్—

తగునట్లు. చెలఁగి=విజృంభించి. ప్రదక్షిణావర్తమానశిఖలన్=ప్రదక్షిణముగా తిరుగుచున్న మంటలచేత. వెలిఁగెన్=ప్రకాశించెను.

తా॥ అనిశ్చితుఁడు అనతిద్యుఁగా అయనమాటుచొప్పున మిక్కిలి నియమముతో అభిచారహోమమును కాశీరాజకొడుకు చేసెను అందువలన అగ్ని చక్కఁగా విజృంభించి ప్రదక్షిణముగా తిరుగుచున్న మంటలతో ప్రకాశించెను అని తాత్పర్యము.

వ॥ అందుఁ దామ్రశ్మశ్రుకేశకలాపంబు, నశని సంకాశంబులైన నిడుదకోఱలును, నిప్పులుప్పతిల్లు చూపులును, ముడివడుబొమలును, జేవురించుమొగంబును గలిగి, యతిరౌద్రాకారంబునం బ్రజ్వరిల్లుచుఁ, గుండంబు వెలువడి, దైనందిన నిహన్యమాన ప్రాణిరక్తారుణ మృత్యుకరవాలంబులీలం జూపట్టు నాలుకం బెలవులనాకుచు, నగ్నికీలాభీలంబగు శూలంబు కేలం దాల్చి, భువనకోలాహలంబుగా నార్చుచు, నుత్తాలతాలప్రమాణపాదద్వయహతులం దూలు పెంధూళి నింగిఁ బ్రాఁక, భూతంబులు సేవింప, నగ్నవేషయై నిజవిలోచనసంజాత సముద్ధూత నిఖిలభయంకర జ్వాలికాజాలంబుల స్వజాలంబుల లోలిం బ్రేల్చుచు, నుద్వేలగగనగమనంబున నగధరునగరంబున కరుగుదేరఁ, బౌరజనంబులు భయాకులమానసులై దావదహనునిం గని పఱచు వనమృగంబుల చాడ్పునం బఱచి, సుధర్మాభ్యంతరంబున జూదంబాడు దామోదరుం గని రక్షరక్షేత్యార్తరవంబులం గృష్ణకృష్ణ పెనుమంటలం బురంబు గాల్పం బ్రళయాగ్ని చనుదెంచె ననువారిం జూచి, మీరోడకుండుఁడని భయంబు నివారించి, సర్వరక్షకుండైన పుండరీకాక్షుండు జగదంతరాత్ముండు గావునఁ దద్వృత్తాంతంబంతయుఁ దనచిత్తంబున నెఱింగి, కాశీరాజపుత్రప్రేరితయైన యమ్మహాకృత్తిని నిగ్రహింపందలంచి, నిజపార్శ్వవర్తియై యున్న యద్దివ్యసాధనంబుఁ గనుంగొని యప్పుడు

టీ॥ అందున్=ఆ వెలుఁగుచున్న అగ్నియందు. తామ్రశ్మశ్రుకేశకలాపంబును—తామ్ర=ఎఱ్ఱనైన. శ్మశ్రు=గడ్డమీసములును. కేశ=తలవెండ్రుకలయొక్క. కలాపంబును=సమూహమును. అశనిసంకాశంబులు=వజ్రాయుధమును బోలినవి ఐననిడుదకోఱలును=అయిన నిడుపాటి వంకరప్రక్కపండ్లును. (నిప్పులు) ఉప్పతిల్లు=పుట్టుచున్న — రాలుచున్న. (చూపులును) ముడివడుబొమలును=ముడిపెట్టినట్లు తోఁచుచున్న కనుబొమ్మలును. జేవురించుమొగంబును=ఎఱ్ఱవాఱినముఖమును. (కలిగి) అతిరౌద్రాకారంబునన్=మిక్కిలి ఉగ్రమగు ఆకారముతో. ప్రజ్వరిల్లుచున్=వెలుఁగుచు. గుండంబువెలువడి=అగ్నికుండమునందుండి బయటికివచ్చి. దైనందిన . లీలన్—దైనందిన=దినదినమునకు ప్రళయసమయమునందు. నిహన్యమాన=చంపఁబడుచున్న. ప్రాణి=జీవులయొక్క. రక్త=నెత్తుటిచేత. అరుణ=ఎఱ్ఱనైన. మృత్యు=చంపెడుదేవతయొక్క. కరవాలంబులీలన్=కత్తివలె. చూపట్టునాలుకన్=కానవచ్చునట్టి నాలుకతో. పెలవులన్=నోటిపార్శ్వభాగములను. నాకుచున్=నాకుచు. అగ్నికీలాభీలంబు=నిప్పుమంటవలె భయంకరమయినది. అగుశూలంబు=అగునట్టిశూలాయుధము. కేలన్=చేతియందు. తాల్చి=ధరించి. భువనకోలాహలంబుగాన్=లోకమునందెల్లను కలకలధ్వని కలుగునట్టుగా. ఆర్చుచున్=కేకలువేయుచు. ఉత్తాలహతులన్—ఉత్తాల=మిక్కిలిపొడవైన. తాల=తాటిచెట్టుయొక్క. ప్రమాణ=కొలఁదిగల. పాదద్వయ=రెండుకాళ్లయొక్క. హతులన్=దెబ్బలచేత. తూలుపెంధూళి=ఎగయుచున్న మిక్కుటపుదుమ్ము. నింగిన్=ఆకాశమును. ప్రాఁకన్=క్రమ్ముకొనఁగా. భూతంబులు=వేతాళాదిభూతములు. సేవింపన్=కొలువఁగా. నగ్నవేషయై=దిసమొలతోడి యలంకారముగలదై. నిజ..లంబులన్—నిజ=తనదైన. విలోచన=కన్నులందుండి. సంజాత=పుట్టి. సముద్ధూత=మీఁదికెగయుచున్న. నిఖిల=సమస్తలోకమునకు. భయంకర=భయమును కలుగఁజేయునట్టి. జ్వాలికా=మంటలయొక్క. జాలంబులన్=సముదాయములచేత. స్వజాలంబులు=జనసమూహములను. లోలిన్=క్రమముగా. ప్రేల్చుచున్=ప్రేలఁజేయుచు—వ్యాపింపఁజేయుచు. ఉద్వేల..గమనంబునన్—ఉద్వేల=మిక్కిలి అధికమైన. గగన=ఆకాశమునందలి. గమనంబునన్=నడకచేత. నగధరునగరంబునకున్=శ్రీకృష్ణుని పట్టణమునకు. అరుగుదేరన్=రాఁగా. పౌరజనంబులు=పట్టణములోని మనుష్యులు. భయాకులమానసులై=భయముచేత కలఁతనొందిన మనసులుగలవారై. దావదహనునిన్=కార్చిచ్చును. కని=చూచి. పఱచువనమృగంబులచాడ్పునన్=పాఱిపోవునట్టి అడవిమృగములవిధమున. పఱచి=పరుగెత్తి. సుధర్మాభ్యంతరంబునన్=సుధర్మయనుసభయందు. జూదంబాడుదామోదరున్=జూదమాడుచున్న శ్రీకృష్ణుని. (కని) రక్షరక్షేత్యార్తరవంబులన్=రక్షింపుము రక్షింపుము అను దుఃఖవచనధ్వనులతో. కృష్ణకృష్ణ=ఓయికృష్ణుఁడ ఓయికృష్ణుఁడ. పెనుమంటలన్=పెద్దమంటలచేత. పురంబు=పట్టణమును. కాల్పన్=కాల్చుటకొఱకు. ప్రళయాగ్ని=ప్రళయకాలపునిప్పు. చనుదెంచెను=వచ్చెను. అనువారిన్=అనునట్టియాజనులను. (చూచి మీరు) ఓడక=భయపడక. ఉండుఁడని=ఉండుఁడు అనిచెప్పి. భయంబు=భయమును. నివారించి=పోఁగొట్టి. సర్వరక్షకుండు=సమస్తమును రక్షించువాఁడు. అయినపుండరీకాక్షుఁడు=అయినట్టి శ్రీకృష్ణుఁడు. జగదంతరాత్ముండు=లోకమునకులోపలనుండు పరమాత్ముఁడు. కావునన్=కనుక. తద్వృత్తాంతంబు=ఆవర్తమానము. అంతయున్=సమస్తమును. తనచిత్తంబునన్=తనమనసులో. ఎఱింగి=తెలిసికొని. కాశీరాజపుత్రప్రేరిత=కాశీరాజకొడుకుచేత ప్రేరేపింపఁబడినది. అయినయమ్మహాకృత్తిని=అయినట్టి ఆగొప్పకృత్తిని. (కృత్తి) కృత్య=శత్రుసంహారార్థముగా అందులకుఁదగిన మంత్రములచేత హోమము చేయఁగా ఆహోమమువలనఁబుట్టు క్షుద్రదేవత. నిగ్రహింపన్=తిరస్కరింప—అణఁచివేయుటకు. తలంచి=ఎంచి. నిజపార్శ్వవర్తి=తనవెంబడినుండునది. (అయియున్న) అద్దివ్యసాధనంబున్=అప్రాకృతమయిన అయుత్తమసాధనమును—చక్రమును. కనుంగొని=చూచి. (అప్పుడు)

తా॥ అట్లు వెలుఁగుచున్న హోమకుండమునుండి ఎఱ్ఱని వెండ్రుకలుగలదై వజ్రాయుధమువలె వాఁడుతైనదియు పాటికోఱలపండ్లును, నిప్పులు కురియుచున్న యెఱ్ఱనైన కన్నులును, ముడి పెట్టినట్లు కానవచ్చు కనుబొమ్మలును, ఎఱ్ఱగా కనఁబడుచున్న మొగమును కలిగినదై మిక్కిలి ఉగ్రమయిన ఆకారముతో వెలుఁగుచు ఒకకృత్య పుట్టి దినప్రళయమప్పుడు చంపఁబడిన ప్రాణులనెత్తుటిచేత ఎఱ్ఱగానున్న మృత్యుదేవతయొక్క కత్తియో అనునట్లు కనఁబడు నాలుకను చాఁచి నోటిపార్శ్వభాగములను నాకుకొనుచు అగ్నిజ్వాలవలెనే వెలుఁగుచున్న శూలాయుధమును చేతఁబట్టుకొని అనేకములయిన భూతములు తన్ను కొలిచిరాఁగా తనకాలి తాఁకుడుచేత భూమియందుండి యెగయు దుమ్ము ఆకాశమును ఆవరించుచుండఁగా తనకన్నులనుండి పుట్టుచున్న అగ్నిజ్వాలలు తనయొక్క జాలవిద్య మహిమను అతిశయింపఁ జేయుచుండఁగా విశాలములతో ఆకాశమార్గమున బయలుదేఱి ద్వారకాపట్టణమునకు రాఁగా దానిని జూచి ఆపట్టణములోని జనులందఱు భయపడి కార్చిచ్చును జూచి పరుగెత్తిపోవునట్టి మృగములవలె మిగుల వడిగా పరుగెత్తిపోయి సుధర్మ అను పేరుగల సభా మండపమునందు జూదమాడుచుఁ గూర్చున్న శ్రీకృష్ణునిఁ జూచి ఓకృష్ణా! మమ్ము రక్షింపుము రక్షింపుము అనుచు స్వామీ! ప్రళయకాలపునిప్పు మమ్మెల్లను కాల్పవచ్చుచున్నది దీనిని చల్లార్ప జిత్తగింపుము అనుచు మొఱపెట్టుకొనఁగాఁ జూచి కృష్ణుఁడు లోకమునకు అంతరాత్మయైన పరమాత్ముఁడు కనుక అది కాశీరాజుకొడుకు పంపిన కృత్యయని తెలిసికొని దాని నణఁచి వేయఁదలఁచి తన ప్రక్కను వెలుఁగుచున్న చక్రాయుధమును జూచి అని తాత్పర్యము

౫౮౭.—సీ॥ భీమమై బహుతీవ్ర ✽ ధామమై హతరిపు - స్తోమమై సుమహితో ✽ ద్దామమగుచుఁ
జండమై పిహిత మా ✽ ర్తాండమై పాలితా - జాండమై విజయ ప్ర ✽ కాండమగుచు
దివ్యమై నిఖిల గం ✽ తవ్యమై సుజన సం - భావ్యమై సద్భక్త ✽ సేవ్యమగుచు
నిత్యమై నిగమ సం ✽ స్తుత్యమై వినమితా - దిత్యమై నిర్జిత ✽ దైత్య మగుచు
తే॥ విలయ సమయ సముద్ధూత ✽ విపుల భాస్వ । దళికలోచన రోచనా ✽ నల సహస్ర
ఘటిత పటుసటాజ్వాలికా ✽ చటులసత్త్వ । భయదచక్రంబుఁ గృత్తిపైఁ ✽ బంపె శౌరి.

టీ॥ భీమమై=భయంకరమై. బహుతీవ్రధామమై = మిక్కిలి తీవ్రమగు తేజస్సుగలదై. హతరిపుస్తోమమై = చంపఁబడిన శత్రువుల గుంపులుగలదై. సుమహితోద్దామము = మంచిమహిమచేత అడ్డము లేనిది. (అగుచును) చండమై=రోషముగలదయి పిహితమార్తాండమై = కప్పఁబడిన సూర్యుఁడుగలదై. పాలితాజాండమై=రక్షింపఁబడిన బ్రహ్మాండముగలదై. విజయప్రకాండము=గెలుపు మేలిమిగలది. (అగుచును) దివ్యమై=ప్రాశస్త్యముగలదై నిఖిలగంతవ్యమై = ఎల్లచోట్లకు బోఁదగినదై. సుజనసంభావ్యమై=సజ్జనులచేత గౌరవింపఁదగినదై సద్భక్తసేవ్యము=మంచి భక్తిగలవారిచేత సేవింపఁబడునది. (అగుచును) నిత్యమై=శాశ్వతమై. నిగమసంస్తుత్యమై=వేదములచేఁ గొనియాడఁదగినదై. వినమితాదిత్యమై=మ్రొక్కుచున్న దేవతలుగలదై. నిర్జితదైత్యము=జయింపఁబడిన రాక్షసులుగలది. (అగుచును) విలయ సమయ చక్రంబు—విలయసమయ = ప్రళయకాలమునందు. సముద్ధూత=ఎక్కువగా ఎగయఁజేయఁబడిన. విపుల=విరివిగల. భాస్వత్=ప్రకాశించుచున్న. అళికలోచన=శివునిఫాలనేత్రమువలన రోచన=మండుచున్న. అనల=అగ్నులయొక్క. సహస్ర=వేయింటిచేత ఘటిత=కూర్పఁబడిన. పటు=దృఢమైన. సటా=జూలు ఆనెడు— జటలనెడు జ్వాలికా = మంటలచేత. చటుల = క్రూరమైన. సత్త్వ=ప్రాణులకు భయద=భయమునిచ్చునట్టి. చక్రంబు=చక్రాయుధమును కృత్తిపైన్=అకృత్తిమీఁదను. శౌరి=కృష్ణుఁడు(పంపెను)

తా॥ భయంకరమై మిక్కుటమగు తాపమునకు ఉనికిపట్టయి శత్రుసమూహమును చంపునదియు, మిక్కిలి మహిమగలదియు, కోపస్వరూపమయినదియు, సూర్యబింబమును క్రిందుపఱచునట్టి తేజస్సుగలదియు, బ్రహ్మాండమునెల్ల రక్షించునదియు, గెలుపునుపొందుట చేత శ్లాఘ్యమయినదియు, అప్రాకృతమయినదియు, ఎల్లయెడలకుఁబోఁజాలినదియు, సజ్జనులచేత సేవింపఁదగినదియు, మంచి భక్తులచేత కొలువఁదగినదియు, శాశ్వతమైనదియు, వేదములంపు కొనియాడఁదగినదియు, దేవతలచేత మ్రొక్కఁదగినదియు, ఎల్ల రాక్షసులను ఓడఁగొట్టినదియు, ప్రళయకాలమునందు మిక్కిలి వ్యాపింపఁజేయఁబడిన శివుని ఫాలనేత్రమంటలను మీఱిన జ్వాలలనెడు జటలచేత ఎల్లప్రాణులకు భయమును బుట్టించునదియునైన సుదర్శనచక్రమును అకృత్తిమీఁద ప్రయోగించెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అదియును బ్రళయవేళా సంభూత జీమూత సంఘాత ప్రభూత ఘుమఘుమాటోప నినదాధరీకృతాతిదుస్సహ కహకహ నిబిడ నిస్స్వన నిర్ఘోష పరిపూరిత బ్రహ్మాండకుహరంబు, నభ్రంలిహ కీలాసముత్కట పటుచిటచిట స్ఫుటస్ఫుట స్ఫులింగ చటులంబును, సకలదేవతాగణ జయ జయ శబ్ద కలితంబు, ననంత తేజోవిరాజితంబును, నగుచుఁ గదిసినం బట్టింపక కంటగించు కృత్తిని గెంటి వెంట నంటిన నది తనతొంటి రౌద్రంబు విడిచి మగిడి కాశీపురంబు సొచ్చి పౌరలోకంబు భయాకులతం బొంది వాపోవ రోషభీషణాకారంబుతో నప్పుడు ఋత్విగ్జనాయుతంబుగా సుదక్షిణుని దహించె నత్తఱిఁ జక్రంబును దన్నగర సౌధ ప్రాకార గోపురాట్టాలకాది వివిధ వస్తువాహన నికరంబులతో భస్మంబు గావించి మరలి యమరులు వొగడఁ గమలలోచను పార్శ్వవర్తియై నిజప్రభా పుంజంబు వెలుఁగొందఁ గొల్చి యుండెనని చెప్పి మఱియు నిట్లనియె.

టీ॥ అవియును—ఆచక్రమును. ప్రళయ...రంబును — ప్రళయ వేళా—ప్రళయకాలమునందు. సంభూత—పుట్టిన. జీమూత—మేఘ ములయొక్క. సంఘాత—సమూహమునందు. ప్రభూత—పుట్టినట్టి. ఘుమఘుమ — ఘుమఘుమయనెడు. ఆటోప — విజృంభణముగల. నినద—ధ్వనిని. అధరీకృత — క్రిందుపఱుచుచున్న. అతిదుస్సహ — మిక్కిలిసహింపరాని. హహాహహా—హహాహహాయనెడు. నిబిడ—నిండు గొన్న. నిస్వన—ధ్వనియొక్క. నిర్ఘోష—మ్రోఁతచేత. పరిపూరిత— అంతటనిండింపఁబడిన. బ్రహ్మాండ — బ్రహ్మాండమనెడు. కుహరం బును—బిలముగలదియును. అభ్రంలిహ శీలంబును—అభ్రంలిహ— ఆకాశమునొరయుచున్న. కీలా—మంటలచేత. సముత్కట—అతిశ యించిన. పటు—పరుషములైన—తీవ్రములైన చిటచిట—చిటచిట యనునవియు. స్ఫుటస్ఫుట—స్ఫుటస్ఫుట యనునవియునైన. స్ఫులింగ— మిడుఁగుఱులయొక్క. ఛటా — సమూహముచేత. అభీలంబును— భయంకరమైనదియు. సకల ..బును—సకల—సమస్తమైన. దేవతా గణ—దేవతలసమూహముయొక్క. జయజయ — జయింపుముజయిం పుముఅనెడు. శబ్ద—ధ్వనులచేత. కలితంబును—కూడినదియు. అనంత తేజోవిరాజితంబును—కొలఁదిపెట్టఁగూడనితేజస్సుచేత ప్రకాశించు నదియు. (అగుచు) కదిసినన్—మిక్కిలిదగ్గఱపోఁగా పంటింపన్— వెనుదీయక. కంటగించుకృత్తిన్—కోపముతో ఎదిరించునట్టికృత్తిని. గెంటి—తొలఁగిఁద్రోసి. వెంటనంటినన్—వెంబడింపఁగా. (అది) తనతోంటిరౌద్రంబు — తనయొక్క మునుపటిభయంకరత్వమును. విడిచి—వదలి. మగిడి—మరలి. (కాశీపురంబుసొచ్చి)పౌరలోకంబు— పురజనులసమూహము. భయాకులతన్ — భయమువలని కలఁత పాటును. (పొంది) వాపోవన్ — మొఱపెట్టఁగా. రోషభీషణా కారంబులోన్—కోపముతోడిభయంకరస్వరూపముతో. (అప్పుడు) ఋత్విక్కులు యజ్ఞము చేయించువారిగుంపుతోఁ గూడ. (సుదక్షిణుని)దహించెన్—కాల్చెను. అత్తఱిన్—ఆసమయము నందు. (చక్రంబును)తన్నగర...నికరంబులతోన్—తన్నగర—ఆపట్ట ణమునందలి. సౌధ — మేడలు. ప్రాకార — కోటలు. గోపుర — గోపురములు. అట్టాలక—బురుజులమీఁదియిండ్లు. అది — మొదలు గాఁగల. వివిధ—నానావిధములైన. వస్తు—పదార్థములును. వాహన— రథములును గుఱ్ఱములును ఏనుఁగులును. నికరంబులతోన్ — సమూహములతో. భస్మంబుగావించి—బూదిదచేసి. మరలి — తిరిగి. అమరులు—దేవతలు. వెఱఁగు—ఆశ్చర్యము. అందన్—పొందఁగా. కమలలోచనపార్శ్వవర్తియై—కృష్ణునిప్రక్కనుచేరినవర్తించునదియై. నిజప్రభాపుంజంబు—తనకాంతిసమూహము. వెలుఁగొందన్—ప్రకా శింపఁగా. కొల్చియుండెన్—సేవించుచుండెను. (అనిచెప్పి మఱియు నిట్లనియె)

తా॥ ఆచక్రమను ప్రళయకాలమునందలి మేఘముల ఉఱుము నట్టిధ్వనిని మించినధ్వనితో భూమ్యాకాశముల ఆవరించుచు,ఆకా శమును ఒరయుమంటలవలననుండి ఓటు చిటధ్వనులతో ఎగయు మిడుఁగుఱులచేత భయంకరమయి ఎల్లదేవతలచేతనుకొనియాడఁ బడునదియు అధిక తేజస్సుచేత వెలుఁగునదియునై ఆకృత్తిని అడ్డ గించి అది యెదురుకొని పోరాడరాఁగా దాని తీవ్రము నణఁచి అదిమరలిపోఁగా దానివెంబడించి తఱుముకొనిపోయెను,ఆకృత్తియు చక్రము తన్ను వెంబడించి తఱుముకొనిరాఁగా కాశీపట్టణమునకుఁ బోయి అందు ఋత్విక్కులతోఁగూడ యజ్ఞవేదికయొద్ద కూర్చుండి యున్న సుదక్షిణుని ఋత్విక్కులను కాల్చి భస్మముచేసెను చక్రమును ఆపట్టణముయొక్క మేడలు కోటలు కొత్తళములు మొదలైనవాని నన్నిటిని మొత్తలంటనాశముచేసి మరలవచ్చి శ్రీకృష్ణమూర్తిప్రక్కను మిక్కిలి తేజస్సులతో వెలుఁగొందుచుండెను అనిచెప్పి శుకమహర్షి మఱియు నేమొచెప్పెను అని తాత్పర్యము.

౫౭౦.—క॥ మురరిపు విజయాంకితమగు। చరితము సద్భక్తిఁ దగిలి ✽ చదివిన వినినన్
దురితములఁబాసి జనులిహ। పరసౌఖ్యము లతనిచేతఁ ✽ బడయుదు రధిపా.

టీ॥ అధిపా—రాజా. మురరిపువిజయాంకితము—కృష్ణునిజయము చేత గుఱుతింపఁబడినది. అగుచరితమున్—అగునట్టికథను. జనులు— మనుష్యులు. సద్భక్తిన్—మంచిప్రీతితో. తగిలి—ఆసక్తులై. (చదివి నను వినినను) దురితములన్—పాపములను. పాసి—వదలి. ఇహ పర సౌఖ్యములు—ఈలోకమునందలివి పరలోకమునందలివియునైనసుఖ ములను. అతనిచేతన్—ఆకృష్ణునివలన, పడయుదురు—పొందుదురు.

తా॥ ఓరాజా! కృష్ణునిజయములను దెలుపునట్టి యిట్టికథలను ఆసక్తితో వినువారును చదువువారునైన జనులకు ఆశ్రీకృష్ణమూర్తి అనుగ్రహమువలన ఇహపరములందు సౌఖ్యమును పొందుదురనికా.

వ॥ అనిన శుకయోగికి రాజయోగి యిట్లనియె.

టీ॥ అనినన్—అనఁగా. శుకయోగికిన్—శుకమహర్షితో. రాజయోగి—రాజర్షియైన పరీక్షిన్మహారాజు (ఇట్లనియెను)

౫౭౧.—క॥ బలభద్రుఁ డప్రమేయుం। డలఘుఁ డనంతుండు నతని ✽ యద్భుత కర్మం
బులు వినియుఁ దనియ దింకను। దెలియఁగ నాకాన తిమ్ము దివ్య మునీంద్రా.

టీ॥ దివ్యమునీంద్రా—ఓమునిశ్రేష్ఠుఁడా! బలభద్రుఁడు — బల రాముఁడు. అప్రమేయుండు—మిక్కిలి అధికుఁడు. అలఘుఁడు — గౌరవముగలవాఁడు. అనంతుఁడు — అంతములేనివాఁడు. అతని యద్భుతకర్మంబులు—ఆయనచేసిన అపురూపపుపనులు. (వినియును) తనియదు—తృప్తికలుగదు.(ఇంకను) తెలియఁగన్—వివరముగునట్లు. (నాకు) ఆనతిమ్ము—చెప్పుము.

తా॥ ఓశుకమహర్షీ! బలరాముఁడు మిక్కిలి గొప్పవాఁడు,ఆల క్ష్యము చేయఁదగనివాఁడు, అంతము లేనివాఁడును గనుక ఆయన చరిత్రములు వినియు నాకు తృప్తి కలుగకయున్నది కనుక ఆబల రాముని అపురూపములయిన పనులను కొన్నిటిని నాకు తెలియఁ జేయుమని తాత్పర్యము.

వ॥ అనిన రాజునకు శుకుం డిట్లనియె.

(*) బలరాముఁడు ద్వివిదుఁడను వానరుని సంహరించుట. (*)

క॥ జననాయక విను సుగ్రీ
వుని సచివుఁడు మైందునకు స * హోదరుఁ డనఁగా
వినుతికి నెక్కిన ద్వివిదుం
డను ప్లవగుఁడు నరకసఖ్యుఁ * డతి దర్పితుఁడై.

టీ॥ జననాయక = రాజా. విను = నీవువినుము. సుగ్రీవునిసచివుఁడు=సుగ్రీవుఁడనువానికి మంత్రియైనవాఁడును. మైందునకున్ = మైందుఁడు అనువానికి. సహోదరుఁడు=తోడఁబుట్టినవాఁడును. (అనఁగా) వినుతికెక్కిన=పొగ డ్తనువహించిన. (ద్వివిదుండు) అను ప్లవగుఁడు=అనుపేరుగలవానరుఁడు. నరకసఖ్యుఁడు=నరకాసురునకి చెలికాఁడు. అతిదర్పితుఁడై=మిక్కిలి మదించినవాఁడై.

తా॥ ఓరాజా! సుగ్రీవునికి మంత్రియు, మైందునకి తోడఁబుట్టినవాఁడునైన ద్వివిదుఁడు అనువానరుఁడు నరకాసురునికిచెలికాఁడు గనుక వాఁడు మిక్కిలి గ్రొవ్విసవాఁడై అని తాత్పర్యము.

వి శే షా ర్థ ము.

టీ॥ సుగ్రీవునకున్=మంచికంఠముగలవానికి. నిఃకంఠోవాచకశ్శిష్యాత్పున్నిధా నేగకేష్వపా॥ అనునిఘంటువునుపట్టియుచ్చుటకంఠమనఁగా, కంఠధ్వనిగనుక (సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ, బ్రహ్మైవాహమిదం జగచ్చసకలం, చిద్రూపభువనత్రయఁ) అను మహావాక్యములు పలుకునప్పుడు కంఠధ్వనిగలబ్రహ్మవేత్త — అట్టిబ్రహ్మవేత్తకు సచివునకున్=మంత్రియైనవాఁడును—బ్రహ్మవేత్తమనస్సుసన్మార్గమున నే ప్రవర్తించుననుట. మైందునకున్=అహంకారునకు. నరకసఖ్యుఁడు=అధోగతిపొందువానికి స్నేహితుఁడును. ద్వివిదుఁడు = జగత్తును బ్రహ్మమునేను అని రెండువిధములుగ తెలిసికొన్నవాఁడు. ప్లవగుఁడు = ప్లవోలంఘనంతే నగచ్ఛతిప్లవగః, గమ్ల్ గతౌ, దాటునది—అనఁగా, శ్లో॥ క్షణంవహతిపాతాళే క్షణంవహసభస్థలే। క్షణంవహతిదిక్చక్రే మనోచరతిమర్కటః॥ అను ప్రమాణముచేత ప్లవగమనఁగా విషయచాంచల్యములలోఁ జిక్కి ఎంతటిఁదినుగు మూఢమనస్సుఅదిగల అజ్ఞాని.

౫౮౩.—సీ॥ చెలికాని పగఁదీర్పఁ * దలఁచి కృష్ణుండేలు - పురములు జనపదం * బులు దహించి
సరిదుపవన సరో * వరములు గోరాడి - మందలఁ గొందల * మందఁ జేసి
ప్రాసాదములు గ్రొచ్చి * పరిఘలు మాయించి - చతురంగ బలముల * సమయఁ జేసి
పురుషుల సతులను * భూధర గుహలలోఁ - బెట్టి వాకిలి గట్టి * బిట్టు నొంచి

తే॥ ఫలిత తరువులఁ ద్రుంచి సా * ధుల నలంచి। కోటఁ గలంచి పడుచుల * నీట ముంచి
ధరణి నిబ్భంగిఁ జిక్కు బా * ధల నలంచి। పలువఁ జేయుచు నొకనాడు * ప్లవగవరుఁడు.

టీ॥ చెలికానిపగన్ = స్నేహితుఁడైన నరకాసురుని పగను. తీర్పన్=తీర్చుటకు. తలఁచి=ఎంచి. (కృష్ణుండు) ఏలు = పాలించునట్టి. పురములు = పట్టణములును. జనపదంబులు = దేశములును. దహించి=కాల్చి. సరిదుపవనసరోవరములు=ఏళ్లుఉద్యానవనములు కొలఁకులును. గోరాడి=మట్టిత్రవ్వెడుగఁజల్లి మందలన్=ఆవుల గుంపులను. కొందలమందన్=బాధనుపొందునట్లు (చేసి) ప్రాసాదములు=రాజగృహములను. గ్రొచ్చి=పడఁగొట్టి. పరిఘలు=అగడ్తలను మాయించి=పూడ్చి. చతురంగబలములన్ = రథగజతురగపదాతులు అనెడునాలుగుఅంగముల సేనలను. సమయఁజేసి=చంపి. పురుషులన్=మగవారిని. సతులన్ = ఆఁడువారిని. భూధరగుహలలోన్=కొండగవులలో. పెట్టి=ఎత్తుకొనిపోయి ఉంచి. వాకిలి=అగుహలవాకిళ్లు. కట్టి=మూసి. బిట్టు=మిక్కిలి. నొంచి=బాధించి. ఫలితతరువులన్=పండినవృక్షములను. త్రుంచి=విరిచి. సాధులన్=యోగ్యులగువారిని. అలంచి=శ్రమపెట్టి కోటలు=ప్రాకారములను. అగలించి=పడఁగొట్టి పడుచులన్=పసివారిని. నీటముంచి=నీళ్లలోముంచి. ధరణిన్=భూమిని. ఇబ్భంగిన్ = ఈవిధముగా చిక్కుబాధలన్=బహువిధబాధలచేత. అలంచి = శ్రమపెట్టి. పలువఁజేయుచున్ = దుఃఖముపడునట్లుచేయుచు. (ఒకనాడు) ప్లవగవరుఁడు=ఆవానరశ్రేష్ఠుఁడు.

తా॥ అట్టుద్వివిదుఁడుతనస్నేహితుఁడైన నరకాసురునికృష్ణుఁడు చంపినందున వానిపగదీర్పఁదలఁచినవాఁడై కృష్ణుఁడు ఏలుచుండునట్టి దేశములలో ప్రవేశించి పట్టణములను పాడుచేయుచు రాజుల నగళ్లను పాడుచేసి కోటలను ఇడియఁగొట్టి అగడ్తలనుపూడ్చి ఏళ్లు కాలువలు ఉద్యానవనములు సరోవరములు కలఁతపెట్టి ఆఁడువారిని మగవారిని తీసికొనిపోయి కొండగుహలలోఁబెట్టి ఆగుహల వాకిళ్లుమూసి బాధించియు పండ్లుపండిన చెట్లనువిరిచి యోగ్యులగు

వారిని వర్దించియు ఊలిఘముగా భూమినంతయు బహుబాధలచేత శ్రమపెట్టుచు ఒకనాడు ఆవానరుఁడు ఏమిచేసెను అనఁగా అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ కృష్ణుఁడు — బ్రహ్మకర్త — ఆతనిచేత రక్షింపఁబడునట్టి విజ్ఞానభూమికలు మొదలగునవి. వానరుఁడు—మనస్సు.

౫౮౭.—క॥ చతుర మృదుగీత రవము । స్నతి వీతెంచినఁ జెలంగి ✱ నగచరుఁ డారై
వతగిరి కందరమున కా । యతగతిఁ జని యందు నెత్త ✱ మాడెడు వానిన్.

టీ॥ చతురమృదుగీతరవము—మనోజ్ఞమైన తిన్ననిపాటయొక్క ధ్వని. ఉన్నతిన్—మిక్కిలిగా. వీతెంచినన్ — వినఁబడఁగా. నగచరుఁడు—ఆవానరుఁడు. చెలంగి—సంతోషించి. (ఆరైవతగిరి) కందరమునకున్—గుహకు. ఆయతగతిన్—వడిగలనడతో(చని)అందున్—ఆగుహయందు. నెత్తమాడెడువానిన్—సొగటాలాడుచున్నవానిని.

తా॥ మిక్కిలి మనోజ్ఞమయిన తిన్ననిపాట ధ్వనివినఁబడఁగా ఆపాట వినఁబడిన రైవత పర్వత గుహకు వడిగా పోయి అచ్చట సొగటాలాడుచున్న బలరాముని అని తాత్పర్యము.

౫౮౮.—చ॥ లలిత వినీలవస్త్రుని వి ✱ లాసవతీయుతుఁ జంద్ర చంద్రికా
కలిత మహోన్నతాంగు మణి ✱ కాంచన దివ్య విభూషణోన్నతున్
విలసిత వారుణీ సమద ✱ విహ్వల లోచనుఁ గాంచె సీర ని
ర్దళిత రిపుక్షితీశ నిజ ✱ ధాముని రాముని గామపాలునిన్.

టీ॥ లలితవినీలవస్త్రునిన్—మనోజ్ఞమయిన నల్లని వస్త్రముగలవానిని. విలాసవతీయుతున్ — విలాసవతులయిన స్త్రీలతోఁ గూడుకొన్నవాని. చంద్ర...అంగున్—చంద్ర—చంద్రునియొక్క. చంద్రిక—వెన్నెలతోడ కలిత — కూడిన. (అనఁగా తెల్లనైన) మహోన్నతాంగున్ — గొప్పదయిన దేహముగలవానిని. మణికాంచనదివ్యవిభూషణోన్నతున్—మణి—రత్నములచేతనైన. కాంచన—బంగారుమయములైన దివ్య—అప్రాకృతములైన. విభూషణ—ఆభరణములచేత ఉన్నతున్—అధికుఁడైనవానిని. విలసనున్—విలసిత—విశ్లాసమును వహించిన వారుణీ—మద్యమువలని. సమద—మదముతోఁగూడిన. విహ్వల—తిరుగుడుపడుచున్న లోచనున్—కన్నులుగలవానిని సీర ధాముని—సీరము—నాఁగేటిచేత. నిర్దళిత — పడఁగొట్టఁబడిన. రిపుక్షితీశ—శత్రురాజులయొక్క. నిజ—స్వకీయమైన. ధామునిన్—ఇండ్లుగలవానిని — పట్టణములుగలవానిననుట గామపాలునిన్ — మన్మథుని రక్షించినవానిని రామునిన్—బలరాముని కాంచెన్—చూచెను.

తా॥ ఆద్వివిదుఁడు మనోజ్ఞమయిన నల్లనివస్త్రమును ధరించినవాఁడును, వేడుకకత్తెలయిన స్త్రీలతోఁగూడుకొనియున్నవాఁడును, తేటయైనవెన్నెలకాంతివంటి కాంతిగల తెల్లనిదేహముగలవాఁడును, రత్నమయములయిన బంగారుసొమ్ములు ధరించినవాఁడును, మద్యపానముచేత తిరుగుడుపడుచున్న కన్నులుగలవాఁడును, నాఁగేటిచేత శత్రురాజులపట్టణములను పాడుచేసినవాఁడును, మన్మథునిఁ గాపాడినవాఁడునునైన బలరామునిఁ జూచెనని తాత్పర్యము.

౫౮౯.—సీ॥ కనుఁగొని తత్పురో ✱ గమ భూమి రుహశాఖ - లెక్కియూఁచుచుఁ జాల ✱ వెక్కిరించుఁ
గిదురింత లిడుఁ బండ్లు ✱ గీటుచు నవ్వుచుఁ - గొమ్మ కొమ్మకు నుఱు ✱ కుచు నదల్చుఁ
దోఁక యూఁక మేను ✱ సోఁకఁగ నులివెట్టు - వెడవెడ నాలుక ✱ వ్రేల్చఁ బెట్టు
బరుల నఖంబుల ✱ గిరగిరఁ గోఁకుచుఁ ✱ బొరిఁబొరి ఫలములు ✱ గఱచి వైచు

తే॥ గోళ్లు తెగఁగొర్కి యుమియుచు ✱ గుదముచూపు । బలిసి మర్కటజాతి యి ✱ ప్పగిదిఁ జేయ
గోపమున హలధరుఁ డొక ✱ గుండు వైవ । దాని దప్పించుకొని ప్రల్ల ✱ దమున నతని.

టీ॥ కనుఁగొని — చూచి. తత్పురోగమభూమిరుహశాఖలు — తత్—ఆబలరామునికి. పురోగమ—ఎదుటనుండెడు. భూమిరుహ — వృక్షములయొక్క. శాఖలు — కొమ్మలను. (ఎక్కి) ఊఁచుచున్—ఊఁగులాడించుచు. చాలన్ — మిక్కిలి. (వెక్కిరించుచును) కికురింతలు — ఏమరించుటలను. ఇడున్ — పెట్టును—చేయును. పండ్లు గీటుచున్ — పండ్లుకొఱుకుచు. (పండ్లిగిలించుచు నవ్వుచు) కొమ్మకొమ్మకునుఱుకుచున్—ఈకొమ్మనుండిఆకొమ్మమీఁదికిని ఆకొమ్మనుండి యీకొమ్మమీఁదికిని దాఁటుచు. అదల్చున్—అదలించును. తోఁక—తోఁకను. ఊఁకన్ — విశేషముగా. మేనుసోఁకఁగన్ — దేహము సోఁకునట్లు. నులివెట్టును — చులిపెట్టును. వెడవెడనాలుకవ్రేల్చఁబెట్టున్ — కొంచెము కొంచెము నాలుక వెలుపలికి వాఁచును. బరులన్—దేహముయొక్క ప్రక్కలను. నఖంబులన్—గోళ్లతో. గిరగిరన్—గిరగిరయను ధ్వనిగలుగ. గోఁకుచున్ — గీఱుచు. పొరిఁబొరిన్—మాటిమాటికి. ఫలములు—పండ్లను. కఱచివైచున్—కొఱికి త్రెంపఁబడఁజేయును. గోళ్లు—గోరులను. తెగఁగొర్కి—తునుఁగునట్లు కొఱికి. (ఉమియుచు) గుదమున్ — ముష్టిని. చూపున్—కనఁబఱచును. బలిసి—క్రొవ్వి. మర్కటజాతి—వానరుఁడు. ఇప్పగిదిఁ జేయన్—ఈరీతిగాఁ జేయఁగా. హలధరుఁడు—బలరాముఁడు. కోపమునన్—కోపముతో. (ఒకగుండు) వైవన్—వేయఁగా. దానిన్—ఆగుండు దెబ్బను. (తప్పించుకొని) ప్రల్లదమునన్—దుష్టత్వముతో. (అతనిని)

తా॥ ఆబలరామునిఁజూచి ఆయనకు ఎదుటనున్న ద్రాఁక్షతీఁగె అంటలికొమ్మలను తాఁగులాడించుట పండ్లిగిలించియేమతించియేదేని ఎత్తుకొని పోఁబోవుట మట్టిచూపుట పండ్లు కొఱికికొఱికి పాఱ చేయుట మొదలుగాఁగల కోఁతిచేష్టలు చేయఁగాఁగా బల రాముఁడు కోపించి ఒకగుండుఱాయియెత్తి ఆకోఁతిపైవేసెను కోతి ఆగుండుదెబ్బ తప్పించుకొని మదగర్వముతో బలరాముని అని తా.

౨౮౭.—క॥ నగి యాసవ కలశముఁ గొని । జగతీరుహ శాఖలెక్కి ॥ చాపలమున న
జ్జగతిపయి వైచెఁ దద్ఘట । మగలఁగ నదిచూచి కోప ॥ మగ్గల మొదవన్.

టీ॥ నగి నవ్వి—పరిహాసముచేసి ఆసవకలశమున్ — మద్యపు కుండను. కొని—తీసికొని. జగతీరుహశాఖలు—ఒకద్రాఁక్షకొమ్మలను. (ఎక్కి)చాపలమునన్ - చపలత్వముతో. అజ్జగతిపయిన్—అచ్చటి భూమిమీఁద.తద్ఘటము—ఆకుండను. అగలఁగన్—పగులునట్లుగా. వైచెన్—పడవేసెను. అదిచూచి — అమద్యపుకుండను చెట్టుమీఁది కెత్తుకొనిపోయి క్రిందవేసి పగులఁగొట్టుటను చూచి. కోపము — అహంకారము. అగ్గలము — అధికముగా. ఒదవన్ — రాఁగా.

తా॥ బలరాముని పరిహాసముచేయుచును ఆవానరుఁడు అచ్చట నుండు బలరామునిదైన మద్యభాండమునుఎత్తుకొని ఒకచెట్టుకొమ్మల మీఁదికిఁబోయి అందుండి నేలఁబడవేసి పగులఁగొట్టెను ఆపగులఁ గొట్టుటను జూచి బలరాముఁడు మిక్కిలి కోపమునుపొందినవాఁడు కాఁగా అని తాత్పర్యము. (మఱియును)

౨౮౮.—క॥ సీరిని దనమనమున నొక । చీరికిఁ గైకొనక కదిసి ॥ చీరలు చింపన్
వారక ధా త్రిజనములఁ । గారించుట మాన్పఁదలఁచి ॥ ఘనకుపితుండై.

టీ॥ సీరిని—బలరాముని. తనమనమునన్—తనమనస్సులో. ఒక చీరికిఁగైకొనక—ఒకపూరిపుడకకు సమానముగాసైన నెంచక కదిసి —దగ్గఱవచ్చి (చీరలు చింప)వారక—తప్పక.(తాను)ధరిత్రి—భూమి లోని. (జనములను) కారించుటన్ — బాధించుటను. మాన్పఁ దలఁచి—పోఁగొట్టదలఁచి.ఘనకుపితుండై—మిక్కిలికోపించినవాఁడై.

తా॥ బలరాముని లక్ష్యముచేయక దగ్గఱవచ్చి ఆయనవస్త్రములను చించెను అంతట బలరాముఁడు కోపించి వానివలనిబాధలు భూమిలోని జనులకెవరికిని లేకుండఁజేయఁదలఁచినవాఁడై అనితా.

౨౮౯ —వ॥ ఇట్లు కోపోద్దీపిత మానసుండై కనుంగొని హలాయుధుం డప్పుడు.

టీ॥ (ఇట్లు) కోపోద్దీపితమానసుండై — కోపముచేత వెలుఁగు చున్న మనసుగలవాఁడై హలాయుధుండు—బలరాముఁడు. కనుంగొని—ఆకోఁతినిజూచి. (అప్పుడు)

తా॥ ఈప్రకారము కోపించినవాఁడై బలరాముఁడు ఆకోఁతిని జూచి అసమయమందు అని తాత్పర్యము.

౨౯౦.—చ॥ ముసలముఁ దీవ్రశాత హల ॥ మున్ ధరియించి సమస్తచేతన
గ్రసనమునాఁడు పొంగు లయ ॥ కాలుని భంగి నదల్చినిల్పి వాఁ
డసదృశ విక్రమక్రమ వి ॥ హార మెలర్ప సమీప భూజమున్
వెసఁ బెకలించి మస్తకము ॥ వ్రేసెఁ జలంబు బలంబు నేర్పడన్.

టీ॥ ముసలమున్—ముసలాయుధమును—రోఁకటిని. తీవ్రశాతహలమున్—క్రూరమయినదియు వాఁడియైనదియునైన హలాయుధమును—నాఁగేటిని ధరియించి — తాల్చి—పూని సమస్తచేతనగ్రసనమునాఁడు—ఎల్లప్రాణులను మ్రింగునట్టికాలమునందు — చంపునట్టికాలమునందు. పొంగు — విజృంభించునట్టి. లయకాలునిభంగిన్— ప్రళయకాలపు యమునివలె. అదల్చి — అదలించి. నిల్పి — నిలుపఁగా వాఁడు — ఆద్వివిదుఁడు. అసదృశవిక్రమక్రమవిహారము — అసదృశ—సాటిలేని. విక్రమ — శత్రువుల నాక్రమించుటయందలి క్రమ—వ్యాపకముగల. విహారము — మెలఁకువ. ఎలర్పన్—ప్రకాశింపఁగా. సమీపభూజమున్—దాపుననున్న వృక్షమును. వెసన్—శీఘ్రముగ. పెకలించి — పెల్లగించి. చలంబు — మాత్సర్యమును. బలంబు—శక్తియును. ఏర్పడన్—తెలియఁబడునట్లు. మస్తకమున్— బలరామునితలను. వ్రేసెన్—కొట్టెను.

తా॥ అంతట బలరాముఁడు ముసలాయుధమును హలాయుధమును ధరించి యెల్లప్రాణుల నశింపఁజేయునట్టిదయిన ప్రళయకాలమునందలి యమునివలె ఆవానరుని అదలించి నిలువఁబడఁగా వాఁడును ఆయనను లక్ష్యము చేయక పరాక్రమాతిశయముచేత తనకు దాపుననున్న ఒకవృక్షమును పెఱికికొని వచ్చి బలరాముని తలమీఁద మోఁదెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు వ్రేయ బలుం డప్పుడు.

౨౯౧.—చ॥ ఉరవడి దండతాడిత మ ॥ హోరగు భంగిఁ గడంగి వీరసా
గరముచ నేచి హేమ కట ॥ కంబుల నొప్పు సునందనామ భీ
కర ముసలంబునన్ ద్వివిదు ॥ కంఠము వ్రేసినఁ బొల్చెవాఁడు జే
గురుగల కొండచందమునఁ ॥ గోయనియార్చి నురల్ నుతింపఁగన్.

టీ॥ ఉరవడిగా—మిక్కిలివేగముగా. ఉంతకాతితమహోరగము భంగిగా—కత్తితోఁ గొట్టఁబడిన పెద్దపామువలెనే. కదంగి—పూని. ఘోర సాగరమునకా—వీరరసమను సముద్రముచేత—సముద్రమువలెదరిగాన రాక పొంగుచున్న వీరరసావేశముచేత. ఏచి—విజృంభించి. కోయని యార్చి - కోయనుధ్వనిగలుగ కేకవేసి. సురలు — దేవతలు. నుతిం పంగా—పొగడఁగా హేమకటకంబులగా—బంగారుకట్లతో. ఒప్పు— ఒప్పిదమగుచున్న. సునందనాము—సునందమనుపేరుగల. భీకరము నలంబునకా — భయమును బుట్టించునట్టి రోఁకటితో. ద్వివిదు పంరమునా—ద్వివిదునియొక్క మెడమీఁద. వ్రేసినకా — కొట్టఁగా. వాఁడు—ఆద్వివిదుఁడనువానరుఁడు. వేగురుగలకొండచందమునకా— ఎఱ్ఱధాతువులుగలకొండవిధమున. పొల్చెకా—ఉండెను.

తా॥ మిక్కిలివడిగా కత్తితోఁగొట్టఁబడిన పెద్దపామువలె వీర రసము నవలంబించి విజృంభించి దేవతలు కేకలువేయుచు పొగడు నట్టుగా ఆవానరుని మెడమీఁద బంగారు కట్లువేసి యొప్పుచున్న సునందము ఆనెడు తనముసలాయుధముతోఁ గొట్టెను అంతటవాఁడు ఎఱ్ఱధాతువులుగల కొండవలెనే నెత్తురు దేహమునందు గ్రమ్మఁగా నేలఁబడికిలఁబడి ఊరకుండెనని తాత్పర్యము.

౫౯౨.—మత్తకోకిల॥ అంత వాఁడొక యింతమూర్ఛిలి ❀ యంతలోఁ దెలివొంది దు
ర్దాంత భూరిభుజా విజృంభణుఁ ❀ డై మహీజము పూని దై
త్యాంత కాగ్రజు వ్రేసె వ్రేసిన ❀ నాగ్రహంబున దాని నిం
తింతలై ధర రాలఁజేసె న ❀ హీన విక్రమ శాలియై.

టీ॥ అంతకా — అంతట (వాఁడు) ఒకయింత — కొంచెము. మూర్ఛిలి—మూర్ఛపోయి. అంతలోకా—అంతలోపల—వెంటనే. తెలి వొంది—మూర్ఛనుండి తేఱి. దుర్దాంత భుజావిజృంభణుఁడు. దుర్దాంత— అణఁపరాని. భూరి—అధికమయిన. భుజావిజృంభణుఁడు — భుజ బలముయొక్క విజృంభణముగలవాఁడు. (అయి) మహీజమునా — ఒకవ్రానిని. పూని—చేతఁబట్టుకొని. దైత్యాంతకాగ్రజుకా—దైత్యు లకు నాశకుఁడైన కృష్ణుని యన్నను — బలరాముని. వ్రేసెకా — కొట్టెను వ్రేసినకా—వాఁడుఅట్లుకొట్టఁగా. అహీనవిక్రమశాలియై— తక్కువకాని పరాక్రమముచేత ఒప్పినవాఁడై. దానికా — ఆవృ క్షమును. ఇంతింతలై—చిన్నచిన్నతునుకలై. ధరకా—భూమియందు. రాలకా—రాలునట్లుగా. (చేసెను)

తా॥ అంతట ఆవానరుఁడు కొంచెము మూర్ఛనుపొంది వెంటనే తేఱుకొని అణఁపరాని ఆటోపమును వహించినవాఁడై తనభుజ బలము మెఱయునట్లు ఒకవ్రానునెత్తికొని బలరామునిపైవేసెను. అంతట బలరాముఁడు ఆవ్రాను తనమీఁద పడుటకుముందే అది చిన్నచిన్న తునుకలై నేలఁబడునట్లుగాఁ గొట్టి తక్కువగాని తనపరాక్రమ మును ప్రకాశింపఁజేసెనని తాత్పర్యము.

౫౯౩.—క॥ మఱియును జలముడుగక యా । తరుచరుఁడొక తరువు వ్రేయఁ ❀ దాలాంకుఁ డనా
దరమునఁ దునిమిన వెండియుఁ । దొరఁగించెఁ గుజంబు లతఁడు ❀ దోడ్తో దునుమకా.

టీ॥ మఱియుకా—ఇంకను. చలము—మాత్సర్యమును. ఉడుగక— మానక ఆతరుచరుఁడు—ఆవానరుఁడు. ఒకతరువు — ఒకవ్రాను వ్రేయకా — ఎత్తుకొనివేయఁగా. తాలాంకుఁడు — బలరాముఁడు. అనాదరమునకా — ఆదరము లేమిచేత. తునిమినకా — నఱకఁగా. వెండియుకా—మఱియును. అతఁడు — బలరాముఁడు. తోడ్తోకా— వెంటవెంటనే. దునుమకా—నఱుకుచుండఁగా. కుజంబులు — వృక్ష ములను తొరఁగించెకా — రాల్చెను — ఎడతెగక పెల్లగించి వేయ సాగెననుట.

తా॥ అంతటితో మానక వానరుఁడు ఒకవ్రానునెత్తికె తనపై వేయఁగా బలరాముఁడు దానిని అలక్ష్యముగా నఱికివేసెను అంతట వాఁడు నిలువక బలరాముఁడు విఱుగఁగొట్టుచుండఁగా ఊరక వ్రాఁకులు పెల్లగించి వేయుచుండెనని తాత్పర్యము.

౫౯౪.—క॥ అచందంబున వనచరుఁ । డేచి మహీరుహచయంబు ❀ నెల్లను హలిపైఁ
వైచి తరుశూన్యమగుటయుఁ । జూచి శిలావృష్టి గురిసె ❀ సురలగ్గింపకా.

టీ॥ అచందంబునకా—అవిధమున. వనచరుఁడు — వానరుఁడు. ఏచి—విజృంభించి. మహీరుహచయంబునెల్లకా — వృక్షసమూహము నంతియు. హలిపైకా—బలరామునిమీఁద. వైచి—వేసి. తరుశూన్యము— వృక్షములయొక్క లేమి. అగుటయుకా—కాఁగా. (చూచి) సురలు— దేవతలు అగ్గింపకా—శ్లాఘింపఁగా. శిలావృష్టి—రాళ్లవాన (కురిసెను)

తా॥ ఆవానరుఁడు ఆవిధముగా వృక్షములు పెఱికివేసివేసి అవి యన్నియు అయిపోఁగా దేవతలుశ్లాఘించునట్లు రాళ్లవాన కురిసి నట్లు ఎడ సందులేకుండ వేయసాగెనని తాత్పర్యము.

౫౯౫.—క॥ బలుఁడప్పుడు రాలు దుమురై । యిలరాలఁగఁ జేసి యార్చె ❀ నేవుడుగక యా
వలిముఖుఁడు తాలసన్నిభ । ములుగల బాహాయుగదండ ❀ ముల నుగ్రుండై.

టీ॥ (అప్పుడు) బలుఁడు—బలరాముఁడు. రాలు—రాళ్లు. తుమురై— పొడియై. ఇలకా—భూమియందు. రాలఁగకా—రాలునట్లుగా. (చేసి) ఆర్చెకా—సింహనాదము చేసెను. ఆవలిముఖుఁడును — ఆవానరుఁ డును. ఏవు—గర్వమును. ఉడుగక—మానక. తాలసన్నిభము— తాటిచెట్టునుబోలినవియగుట. కలబాహాయుగదండములకా—కలిగి నట్టి రెండుచేతులనెడు కఱ్ఱలతో. ఉగ్రుండై—భయంకరుఁడై.

తా॥ అప్పుడు బలరాముఁడు ఆకాశమ్మున కెగిరి పోయెను. అప్పుడు కపి బలరాముని మీఁదకు వాయువేగముతో దుమికెను. అంతట ఆవానరుడు పిడుగుపాటిచేతను కొండవలె పిడికిలితో బలరాముని పొడిచెను. అది చూచి పరిహాసముగా సింహనాదముచేసెను అంతట ఆవానరుఁడు పెనుదీయక కాలిక్రిందుపడి పిడుగుపాటుచేతను కొండతోను భయంకరుఁడై అని తాత్పర్యము.

౧౯౬.—క॥ పడిఁబిడుగుఁబోలు పిడికిటఁ । బొడిచిన పడిసెడక బలుఁడు ✻ ముసలము హలముల్
విడిచి ప్లవంగుని మెడ గదు । పెడపెడ బిగియించె గ్రుడ్లు ✻ పెలికుబుకంగన్.

టీ॥ పడిన్—వేగముతో. పిడుగుఁబోలుపిడికిటన్—పిడుగుతో సమానమయినపిడికిటితో. పొడిచినన్—పొడువఁగా. బలుఁడు—బలరాముఁడు. పడిసెడక—వేగముతగ్గక. ముసలమున్—రోఁకటిని. హలమున్—నాఁగేటిని. (విడిచి) ప్లవంగుని—వానరుని. (మెడను) కదుమన్—మిక్కిలి. గ్రుడ్లు—కనుగ్రుడ్లు. పెలికుబుకంగన్—బయటికుబుకునట్లుగా. పెడపెడన్—గొంచెముగొంచెముగా (బిగియించెను).

తా॥ ద్వివిదుఁడు పిడుగుతో సమానమయిన తనపిడికిటితో పొడువఁగా బలరాముఁడు భయపడక రోఁకటిని నాఁగేటినివదలి ఆవానరుని గొంతును పట్టుకొని కనుగ్రుడ్లు పిటుకుకొని వెలికివచ్చునట్టుగా మెల్లమెల్లఁగా బిగఁబట్టెనని తాత్పర్యము.

౧౯౭.—క॥ వదనమునఁ జెవుల రుధిరము । మెదడును దొరఁగంగ వాఁడు ✻ మేదినిమీఁదం
జదికిలఁబడి యొకయింతయు । మెదలంగ మిడుకంగలేక ✻ మృతిఁబొందె నృపా.

టీ॥ నృపా—రాజా. వదనమునన్—నోటనుండియు. చెవులన్—చెవులనుండియు. రుధిరము—నెత్తురును. మెదడును—క్రొవ్వును. దొరఁగంగన్—కాఱుచుండఁగా. వాఁడు—ఆవానరుఁడు. మేదినిమీఁదన్—భూమిమీఁద. చదికిలఁబడి—కీళ్లు నేలమోవఁగా కూలఁబడి. ఒకయింతయున్—కొంచెమయినను. మెదలఁగన్—కదలుటకు. మిడుకంగన్—కేచుటకును. లేక—శక్తుఁడుకాక. మృతిఁబొందెన్—చచ్చెను.

తా॥ ఓరాజా! నోటనుండియు చెవులనుండియు నెత్తురు కారుచుండఁగా ఆవానరుఁడు నేలఁజదికిలఁబడి కొంచెమయిన కదలలేకయు లేవలేకయు చచ్చెనని తాత్పర్యము.

౧౯౮.—తే॥ వానిపాటున కప్పుడు ✻ వనసమేత । మగుచు నా శైల రాజ మ ✻ ల్లలఁగ నాడె
సురగణంబులు రాముపై ✻ సురభికుసుమ । వృష్టిగురియించి రతుల సం ✻ తుష్టి మెఱసి.

టీ॥ అప్పుడు—ఆసమయమునందు. వానిపాటునకున్—వానియొక్క పడుటకు. వనసమేతమగుచున్—అడవులతోఁగూడ. ఆశైలరాజము—ఆగొప్పకొండ. అల్లలఁగనాడెన్—అల్లాడెను—చలించెను. సురగణంబులు—దేవతాసమూహములు. అతులసంతుష్టి—అధికసంతోషమును. మెఱసి—ప్రకాశింపఁజేసి. రాముపైన్—బలరామునిమీఁద. సురభికుసుమవృష్టి—వాసనతోడిపుష్పములవాన (కురియించిరి)

తా॥ ఆసమయమునందు వాఁడుపడినందున ఆకొండ తనమీఁదియడవులతోఁగూడ గడగడవడఁకెను దేవతలు మిక్కిలిసంతోషించి పుష్పములవాన కురియించిరని తాత్పర్యము.

౧౯౯.—వ॥ ఇవ్విధంబున భువనకంటకుండైన దుష్టశాఖామృగేంద్రు వసుంధరకుం బలిసేసి సకలజనం
బులు పరమానంద కందళిత హృదయారవిందులై తన్ను నందింప నయ్యాదు నందనుండు
నిజ నగరంబున కరుగుదెంచెనని శుకుండు వెండియు నమ్మనుజ పతి కిట్లనియె.

టీ॥ ఇవ్విధంబునన్—ఈరీతిగా. భువనకంటకుండు—లోకమునకుబాధకుఁడు. (ఐన) దుష్టశాఖామృగేంద్రున్—చెడ్డవానరుని. వసుంధరకున్—భూమికి. (బలిచేసి) సకలజనంబులు—ఎల్లజనులును. పరమానందకందళితహృదయారవిందులై—అధికానందముకలుగుచున్న హృదయకమలములుగలవారలై. (తన్ను) నందింపన్—కొనియాడఁగా. అయ్యదునందనుండు—యాదవవంశమునందుఁ బుట్టినవాఁడైన ఆబలరాముఁడు. నిజనగరంబునకున్—తనపట్టణమునకు. అరుగుదెంచెన్—వచ్చెను. అని—చెప్పి (శుకుండు) వెండియున్—మఱియును. అమ్మనుజపతికిన్—ఆరాజుతో. ఇట్లనియెన్—ఇట్లుపలికెను.

తా॥ ఈరీతిగా లోకములకెల్ల బాధచేయుచున్న ఆవానరుని భూమికి బలియిచ్చి సకలజనులును మిక్కిలి ఆనందముతో పొగడుచుండఁగా బలరాముఁడు తనపట్టణమునకు వచ్చెనని శుకమహర్షి చెప్పెననికా.

౨౦౦.—సీ॥ కోరి సుయోధను ✻ కూఁతురు సర్వల - క్షణములుగల్గి ల ✻ క్షణయనంగ
మహినొప్పు కన్యకా ✻ మణి వివాహంబునఁ - జక్రహస్తుని తనూ ✻ జాతుఁడైన
సాంబుఁడు బలసాహ ✻ సముల నెత్తుకపోవఁ - గౌరవుల్ శంకించి ✻ కడఁగి క్రొవ్వి
పడుచు వాఁడొకఁడెడ ✻ చాలికఁ గొనిపోవు - చున్నాఁడు మైకొన ✻ కుఱ్ఱ మిగిలి

తే॥ యట్టిదుర్మదుఁ గయిముట్టి ✻ పట్టితెచ్చి । జనులు వెఱఁగందఁ జెఱఁబెట్టి ✻ యనుచు మేని
యాదవులు మనల నేమి సే ✻ యంగఁగలరొ । యనుచుఁ గురువృద్ధజనముల ✻ యనుమతమున.

టీ॥ చక్రహస్తనిజసూనుఁడు = కృష్ణునికొడుకు. అయిన సాంబుఁడు—అయినట్టిసాంబుఁడు అనువాఁడు. కోరి—అపేక్షించి. సుయోధనుకూఁతురు = దుర్యోధనునికొమార్త. సర్వలక్షణములు గల్గి = అన్నిశుభలక్షణములనుగలిగి. లక్షణయనంగన్ = లక్షణ అనఁగా. మహిన్ = భూమియందు. ఒప్పు = ఒప్పునట్టి. కన్యకామణిన్—శ్రేష్ఠురాలైనకన్యకను. వివాహంబునన్ = పెండ్లిలో. బలసాహసములన్—బలముచేతను తెగువచేతను ఎత్తుకపోవన్—ఎత్తుకొనిపోఁగా. కౌరవులు—దుర్యోధనుఁడుమొదలగువారు తుత్తించి—చూచి. కడఁగి = ప్రయత్నపడి. క్రొవ్వి = మదించి. పడుచువాఁడొకఁడు—ఒకపసిపిల్లకాయ. అదె—అదిగో. బాలికన్—కన్యకను. కైకొనక—లక్ష్యపెట్టక. ఉక్కుమిగిలి = బలము అతిశయింపఁగా. కొనిపోవుచున్నాఁడు—ఎత్తుకొనిపోవుచున్నాఁడు. ఇట్టిమర్మదున్—ఇటువంటిపెద్దక్రొవ్వుగలవాని. కయిముట్టిపట్టి—చేయియంటఁబట్టుకొని. తెచ్చి—తిసికొనివచ్చి. (జనులు) వెఱఁగందన్—ఆశ్చర్యపడునట్టుగా. చెఱఁబెట్టి—చెఱలోపెట్టి. ఉనుకుమీనిన్—తనయందుంచిన పక్షమున. యాదవులు = యదువంశస్థులు — కృష్ణుఁడు మొదలగువారు. (మీఁదు) ఏమిసేయంగఁగలరో = ఏమిచేయఁజాలుదురో. అనుచున్—అని. కురువృద్ధజనములయనుమతమునన్—వృద్ధులయిన కౌరవులయనుజ్ఞచేత.

తా॥ కృష్ణునికొమారుఁడైన సాంబుఁడు అనువాఁడు దుర్యోధనునికూఁతురైన లక్షణయనెడు శుభలక్షణములుగల కన్యకనుదాని పెండ్లిలో సాహసించి యెత్తుకొని పోఁగా దుర్యోధనుఁడుమొదలు గాఁగల కౌరవులందఱు ఒక్కపసిపిల్లకాయవచ్చి మనబిడ్డను ఎత్తుకొనిపోఁగా మనము చూచుచు ఊరకుండుటపౌరుషముకాదుకీనిని ఇప్పుడుపట్టితిసికొనివచ్చి చెఱలోపెట్టుదముఆటుపిమ్మటకృష్ణుఁడు మొదలగువారుమనలను ఏమిచేయుదురో చూతము అని ఆలోచించి తమలో వృద్ధులయిన ధృతరాష్ట్రుఁడు మొదలగువారి యుత్తరువు పుచ్చుకొన్నవాఁడై అని తాత్పర్యము.

(#) సాంబుఁడు కౌరవులచేతఁ బట్టువడుట. (#)

౬౦౧.—వ॥ ఇట్లు గడంగి యుద్ధ సన్నద్ధులై బల శౌర్యోపేతులగు కర్ణ శల్య భూరిశ్రవ యజ్ఞకేతు సుయోధనాదులు సమున్నత రథాధిరూఢులైకూడనరిగిన వారలంగనుంగొని జాంబవతీ నందనుండు మందస్మిత వదనార విందుం డగుచు సింగంబు భంగి గర్జించుచు మణి దీప్తంబైన చాపంబుఁ బూని నిల్చిన వారు నాసాంబుని నదల్చి నిలు నిలుమని పలికి.

లక్షణ.

టీ॥ (ఇట్లు) కడఁగి—పూని. యుద్ధసన్నద్ధులై—యుద్ధమునకుసిద్ధపడినవారై. బలశౌర్యోపేతులు—బలము తోడను శౌర్యము తోడను గూడుకొన్నవారు. అగు... నాదులు—అగు—అగునట్టి. కర్ణ—కర్ణుఁడు. శల్య—శల్యుఁడు. భూరిశ్రవ—భూరిశ్రవుఁడు. యజ్ఞకేతు—యజ్ఞకేతుఁడు. సుయోధన—దుర్యోధనుఁడు ఆదులు—మొదలగువారు. సమున్నతరథాధిరూఢులై—మిక్కిలిపొడవైనరథములను ఎక్కినవారై. కూడనరిగినన్—చేరఁబోయినంతట. వారలన్—ఆకర్ణ దుర్యోధనాదులను. కనుంగొని—చూచి. జాంబవతీనందనుండు—జాంబవతికొడుకైనసాంబుఁడు మందస్మితవదనారవిందుండు—చిఱునవ్వుతోడిముఖకమలముగలవాఁడు. అగుచున్—అగుచును. సింగంబుభంగిన్ = సింహమువలె. గర్జించుచున్—బొబ్బరించుచు. మణిదీప్తంబు = రత్నములచేతప్రకాశించునది. అయిన చాపంబున్ = అయినట్టిధనుస్సును. పూనినిల్చినన్ = చేతఁబట్టినిలువఁగా. (వారును ఆసాంబుని) అదల్చి—అదలించి. (నిలునిలుమనిపలికి)

తా॥ ఈరీతిగా ప్రయత్నపడి యుద్ధమునకు సిద్ధపడినవారై బలముతోడను శౌర్యముతోడను గూడుకొన్నవారైన కర్ణుఁడు శల్యుఁడు భూరిశ్రవసుఁడు యజ్ఞకేతుఁడు దుర్యోధనుఁడు మొదలుగాఁగల కౌరవులు మిక్కిలి యున్నతములైన రథముల నెక్కి సాంబుని కదియఁబోయి యదలించి నిలువు నిలువు మనిరి వాఁడును వీరినిఁ జూచి భయపడక రత్నమయమైన ధనుస్సును చేతఁబూని యెదిరించి నిలిచెనని.

౬౦౨.—తే॥ చండ కోదండ ముక్త ని ✱ శాత విశిఖ । జాలమందందఁ బఱపి యా ✱ భీలముగను
నందనందన నందన ✱ స్యందనంబు । ముంచిరచలేంద్రమును మంచు ✱ ముంచుపగిది.

టీ॥ చండ...జాలము—చండ—తీక్ష్ణమైన. కోదండ—వింటినుండి. ముక్త—విడువఁబడిన. నిశాత—వాఁడియైన. విశిఖ—బాణములయొక్క. జాలము—సమూహమును. అందందఁ—మీఁదమీఁద. పఱపి—ప్రయోగించి. ఆభీలముగను—భయంకరముగా. నందనందన నందన స్యందనంబు—కృష్ణుని కొడుకైన సాంబుని రథమును. అచలేంద్రమును—గొప్ప కొండను. మంచుపగిదిన్—మంచు ముంచినట్లుగా. ముంచిరి—ముసుఁగఁజేసిరి.

తా॥ అట్లు ఎదిరింపఁగా కౌరవులు ఆసాంబునిపై తీక్ష్ణములైన బాణములను ఎడతెగక ప్రయోగించి కొండపైమంచుకప్పిన విధముగా వానిరథముపై బాణములను కమ్ముకొనునట్లు చేసిరనిభావము.

౬౦౩.—శా॥ శౌర్యాటోప విజృంభణంబుల సరో ✱ జాతాక్షసూనుండు సురా
హార్య స్థైర్యుని మీఱియేయ నతఁడు ✱ ద్యద్భూరి బాహా బలా
కార్యంబై శిత సాయకాలి ననిమా ✱ యంజేసినన్ దేవతా
తూర్యంబుల్ దివిమ్రోసె నంతనతఁడ ✱ స్తోక ప్రతాపోన్నతిన్.

టీ॥ శౌర్యాటోపవిజృంభణంబులన్—శౌర్య—శూరత్వముచేతను. ఆటోప—ఉత్సాహముచేతను. విజృంభణంబులన్—విజృంభించుటలచేతను. సరోజాతాక్షసూనుండు—కృష్ణుని కొడుకును. సురాహార్యస్థైర్యునిన్—మేరుపర్వతమువలె చలింపక నిలిచిన వాఁడువైన సాంబుని. మీఱి—అతిక్రమించి. ఏయన్—బాణములను ప్రయోగింపఁగా. అతఁడున్—ఆసాంబుఁడును. ఉద్య...కార్యంబై—ఉద్యత్—ప్రకాశించుచున్న. భూరి—అధికమయిన. బాహాబల—భుజబలముచేత అవార్యంబై—అడ్డగింపఁ గూడనివాఁడై. శితసాయకాలిన్—వాఁడియైన బాణములవాలుచేత. అనిన్—యుద్ధమునందు. మాయన్—నశించునట్లు. చేసినన్—చేయఁగా. దేవతాతూర్యంబులు—దేవతలసంబంధములైన వాద్యములు. దివిన్—ఆకాశమునందు. మ్రోసెన్—మ్రోఁగెను. అంతన్—అంతట. అతఁడు—సాంబుఁడు. అస్తోకప్రతాపోన్నతిన్—తక్కువకాని ప్రతాపము యొక్క యతిశయము చేత.

తా॥ శూరత్వమును ఉత్సాహమును విజృంభణమును గలవాఁడై మేరుపర్వతమువలె చలింపక నిలువఁబడియున్న సాంబునిమీఁద కౌరవులు బాణములను ప్రయోగింపఁగా అతఁడును అణఁపరాని పరాక్రమము చేత విజృంభించినవాఁడై వాఁడియైన బాణజాలములచేత ఆబాణములనన్నిటిని యుద్ధమునందున ఖండించెను. అదిచూచి ఆకాశమునందుండి చూచుచున్న దేవతలు సంతోషించి నానావిధములైన వాద్యములను వాయించిరి అంతటసాంబుఁడు మిక్కిలి రోషమువాఁడై యనిన్.

౬౦౪.—వ॥ ఇట్లు గడంగి బాణ జాలంబులు పఱఁగించి యందఱకు నన్నిరూపులై రథ
రథ్యసూత ధ్వజాతపత్రంబులు చూర్ణంబులు గావించి విరథులంజేసి వారల
మెయిమఱువు లుఱువ్రుల్లి గావించి యొక్కొక్కనిం బెక్కు బాణంబులుచ్చిపో
నేసినవారలు శోణితదిగ్ధాంగులై కుసుమిత కింశుకంబులంబోలి యుండిరంత.

టీ॥ (ఇట్లు) గడంగి—ఉత్సాహపడి. బాణజాలంబులు—బాణసమూహములను. పఱఁగించి—ప్రయోగించి. అందఱకున్నిరూపులై—అందఱికిని అందఱు ఎదిరించి నిలిచినట్లు కానఁబడినవాఁడై. రథ...పత్రంబులు—రథ—తేరులు. రథ్య—గుఱ్ఱములు. సూత—సారథులు. ధ్వజ—టెక్కెములు. ఆతపత్రంబులు—గొడుగులు. చూర్ణంబులు—పొడులు. గావించి—చేసి. విరథులంజేసి—రథములులేనివారినిగాఁజేసి. వారలమెయిమఱువులు—వారి కవచములను. ఉత్సృష్టి గావించి—ఊడిపడిన వానిఁగాఁజేసి. ఒక్కొక్కనిన్—ఒకరొకనిని. పెక్కుబాణంబులు—అనేకబాణములు. ఉచ్చిపోన్—దూసిపోవునట్లుగా. ఏసినన్—ప్రయోగింపఁగా. వారలు—ఆకౌరవులు. శోణిత—రక్తముచేత. దిగ్ధ—తడుపఁబడిన. అంగులై—దేహములుగలవారై. కుసుమితకింశుకంబులన్—పూచిన మోదుగులను. (పోలియుండిరి) అంతన్—అంతటను.

తా॥ ఈప్రకారము ఉత్సహించిబాణములను ప్రయోగించి కౌరవులందఱు తన్నెదిరించినను అందఱికిని కానొక్కఁడే యెదురై నిలిచి పోరాడి వారిరథములను గుఱ్ఱములను టెక్కెములను గొడుగులను పడఁగొట్టి పొడిచేసి పాదచారులను గాఁజేసి వారుతొడిగిన కవచములన్నియు ఊడ్చి వారిదేహములందుండి బాణములు దూసిపోవునట్లు చేయఁగా వారందఱు రక్తముచేత తడిసిన దేహములతో పూచిన మోదుగుచెట్లవలె కానవచ్చుచుండిరి అంతటనని తాత్పర్యము.

౬౦౫.—ఉ॥ వార లనేకు లయ్యు బల ✱ వంతులు నయ్యు మహోగ్ర సంగరో
దార పరాక్రమ ప్రకట ✱ దక్షులునయ్యుఁ గుమారకుం జగ
ద్వీరుని నొక్కనిం జెనఁకి ✱ గెలువఁ జాలరు నిగ్గునం
గూరిన చింత నొంపారులు ✱ గూడుచు విచ్చుచు వెచ్చ నూర్చుచున్.

టీ॥ వారలు—ఆకౌరవులు. (అనేకులు) అయ్యున్—అయినప్పటికిని. బలవంతులునయ్యున్—బలముగలవారుగా నుండియు. మహోగ్ర...సంగర—మహోగ్ర—మిక్కిలిభయంకరమైన. సంగర—యుద్ధమునందు. ఉదార—గొప్పదైన. పరాక్రమ—పరాక్రమముయొక్క ప్రకట

కించుకొనుచున్నారని. ప్రకటించు—ప్రసిద్ధము చేయుచుండిరి. వరుసలు సమర్థులు—అంచితవారుగానుండిరి. జగత్ప్రసిద్ధుల్ — లోకమునందు పేరుగాంచిన — లోకమునందెల్ల వారితో పోల్పదగిన పేరుచే బరఁగు అసఁదగిన. కుమారకుల్—చిన్నవానిని. చెనఁటి—ఎదిరించి. ప్రేలుమవంపఁగలేక — వానిని క్రోధమునువంపలేక — వానిని కొంచమైనను భయము పొందింపలేకయనుట. సిగ్గుసంగూరినచింతకు—లజ్జపొందినవిచారముతో ఒండొరులు—ఒకరితో నొకరు. కొందుచున్—కలిసికొనుచు. పర్వుయిల్—ఒకరి కొకరు పడిపోవుచు. చిప్పుమాప్పుచున్ — సంతాపము చేత చిప్పుచుయాప్పులుచిరుచుచును — బంధింపలేకపోవుటచేత సిగ్గుపడిరనుట.

తా॥ ఆకౌరవులు తాము అనేకులుగాను బలముగల వారుగాను అనేకయుద్ధములయందు గడిదేలిన వారుగా నుండియు పిఁటివాఁడైన సాంబుని ఏమిచేయలేక వానిచే ఓడించి సిగ్గుపడి మిక్కిలి విచారముతో ఒకరితో నొకరుచేరి తమతమ ఆలోచనలు చేయుచు ఇవియేమి యోచనలు మనవల్ల ఏమియు కానేరదనితొలఁగిపోవుచు మరల అందఱును ఒక్కటిగాఁ గూడి యుద్ధమునకు మొనయుచు అప్పు ఏమి చేయవచ్చునని నిట్టూర్పులు విడుచుచు నుండిరని తాత్పర్యము.

౬౦౬.—వ॥ మగుడ సమర సన్నద్ధులై సంరంభించి.

టీ॥ మగుడన్—మరల. సమరసన్నద్ధులయి—యుద్ధమునకుఆయుత్తపడినవారై. సంరంభించి—త్వరపాటుతో పూనుకొని.

తా॥ మరల యుద్ధమునకు ఆయుత్తపడి బయలు వెడలినవారై యని తాత్పర్యము.

౬౦౭.—ఉ॥ అందఱు నొక్కపెట్ట దను ❋ జాంతక నందనుఁ జుట్టుముట్టి యుం
దంద నిశాతసాయక చ ❋ యంబుల ముంచి రథంబు నుగ్ర లీ
లం దునుమాడి చాపము ర ❋ యంబునఁ ద్రుంచి హయాళిఁ జంపి సూ
తునిఁ దెగటార్చి యంత విర ❋ థుం డగుటన్ వెసఁ జొచ్చి పట్టినన్.

టీ॥ (అందఱును) ఒక్కపెట్టన్ — ఒక్కసారిగా. దనుజాంతకనందనున్ — సాంబుని. చుట్టుముట్టి — నలు ప్రక్కలను ముట్టుకొని. ఉందంద—మాటిమాటికి—విశేషముగా. నిశాతసాయకచయంబులన్—వాఁడియైన బాణముల సమూహములచేత. ముంచి—కప్పి. రథంబున్—తేరును. ఉగ్రలీలన్—భయంకరమయినరీతితో. దునుమాడి — తెగనఱకి. చాపమున్—వింటిని. రయంబునన్—శీఘ్రముగా. త్రుంచి—తెగనఱకి. హయాళిన్—గుఱ్ఱములపఙ్క్తిని. (చంపి) సూతునిన్—సారథిని. తెగటార్చి—చంపి. అంతన్ — అంతట. విరథుండగుటన్ — రథము లేని వాఁడగుటచేత. వెసన్—వడిగా. చొచ్చి—చేరఁబోయి. పట్టినన్—పట్టుకొనఁగా.

తా॥ వారందఱును ఒక్కటిగాఁగూడి సాంబుని చుట్టుకొని వాఁడియైన బాణములను దట్టముగా ప్రయోగించి ముంచి వెంటవెంట నేమములైన బాణములచేసి రథమును గుఱ్ఱములను సారథిని వింటిని తెగనఱకి అంతటవాఁడు రథము లేక నిలిచియుండఁగా కదిసిపట్టుకొనఁగానని తా.

౬౦౮.—తే॥ బాలకుఁడు చేయునది లేక ❋ పట్టువడియెఁ। గౌరవులుఁ దమ మనములఁ ❋ గౌతుకంబు
లొలయ సాంబునిఁ గన్యకా ❋ యుక్తముగను। బురమునకుఁ దెచ్చి రతులవి ❋ భూతి మెఱసి.

టీ॥ బాలకుఁడు — చిన్నవాఁడు—సాంబుఁడు. చేయునదిలేక—తానేమి చేయుటకును వల్లలేక. పట్టువడియెన్ — వారిచేత చిక్కుకొనెను. (కౌరవులును) తమమనములన్ — తమ మనసులలో. కౌతుకంబులు—వేడుకలు. ఒలయన్—అతిశయింపఁగా. (సాంబుని) కన్యకాయుక్తముగన్—తన అలుఁకుదుచుతోఁగూడ. అతులవిభూతిన్—సాటిలేని కలిమి. మెఱసి — ప్రకాశింపఁజేసి. పురమునకున్—తమదైనహస్తినాపట్టణమునకు. తెచ్చిరి — మహావైభవముతో తీసుకవచ్చిరి.

తా॥ అప్పుడు సాంబుఁడు తాను ఏమి చేయుటకును వల్లలేక పోయినందున వారిచేత పట్టువడెను, అంతట కౌరవులు మిక్కిలిసంతోషముతో తమవైభవమును ప్రకాశింపఁజేయుచు ఆకుమరుతోఁగూడిన యా సాంబుని తమపట్టణమునకుఁ దీసికొనిపోయిరని తాత్పర్యము.

వ॥ అంత ద్వారకానగరంబున.

౬౦౯.—ఉ॥ జాంబవతేయు వార్త యదు ❋ జాతులు నారద యోగిచే సమ
స్తంబును విన్న వారగుచు ❋ సంగర కౌతుక ముప్పతిల్లఁ జి
త్తంబులఁ గౌరవాన్వయ క ❋ దంబము నొక్కట నుక్కడంచు గో
పంబుల నుగ్రసేన జన ❋ పాలు ననుజ్ఞ సమస్త సైన్యమున్.

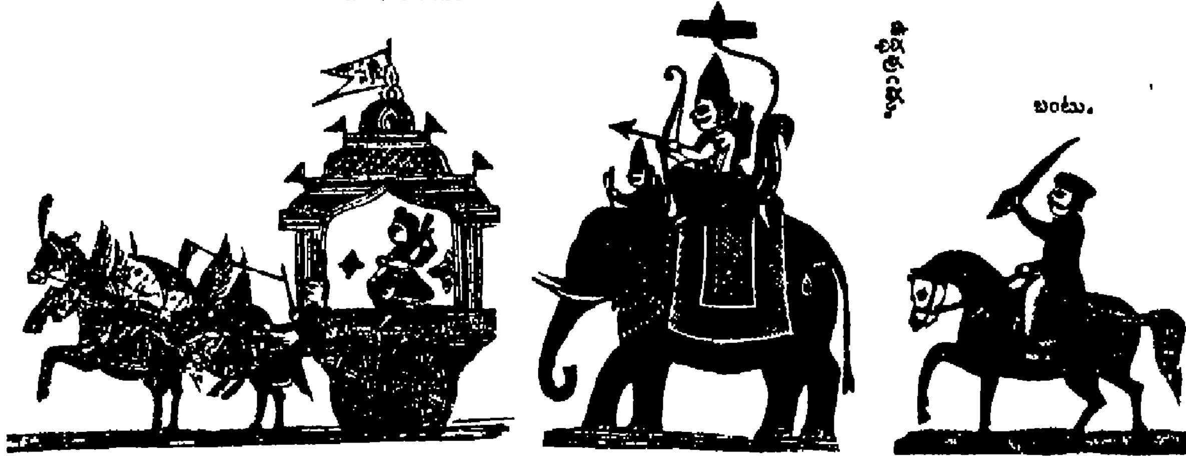
టీ॥ జాంబవతేయువార్త—జాంబవతి కొడుకైన సాంబుఁడు కౌరవులచేత పట్టువడిన వృత్తాంతమును. యదుజాతులు — యాదవులు. నారదయోగిచేన్—నారదమహామునివలన. సమస్తంబును—అంతయు. (విన్నవారు) అగుచున్—అయి. చిత్తంబులన్—మనస్సులందు. సంగరకౌతుకము — యుద్ధమునందలి వేడుక. ఉప్పతిల్లన్—పుట్టుచుండఁగా. కౌరవాన్వయకదంబమున్—కౌరవకులస్థులసమూహమును. ఒక్కటన్—ఒక్కసారిగా. ఉక్కడంచు—అణచునట్టి. కోపంబులన్ — కోపములతో. ఉగ్రసేనజనపాలు ననుజ్ఞన్—ఉగ్రసేనమహారాజుయొక్క యుత్తరువుచేత. సమస్తసైన్యమున్—సైన్యమంతయును.

తా॥ యాదవులు నారద మహాముని చెప్పఁగా సాంబుఁడు కౌరవులచేత పట్టువడెనన్న వృత్తాంతమును విని మనసులయందు యుద్ధము చేయవలెనన్న వేడుక కలుగుచుండఁగా కౌరవులను అందఱను ఒక్కసారి చంపునట్టి కోపమును వహించినవారై తమరాజైన ఉగ్రసేనుని యుత్తరువుపొంది సైన్యమంతయును అంతయును సిద్ధముచేసికొనియుండగా.

౬౧౦.—తే॥ కూడి నడవంగఁగని వారి ♣ తోడఁబుట్టువు । ధార్తరాష్ట్రులు మనకుఁ బెం ♣ తయును జూసి
నట్టి బంధుల వారిపై ♣ నిట్టియలుక । నెత్తి చనుచుంట యిది నీతి ♣ యే తలంప.

టీ॥ కూడినడవంగన్ = దంతంతయు జేరి తమతోడ నడవఁగా. కని=చూచి. బలుఁడు=బలరాముఁడు. వారితోడన్=అట్టి నిజులతో. ధార్తరాష్ట్రులు=ధృతరాష్ట్రుని కొడుకులు. (మనకు) ఎంతయున్=మిక్కిలి. దాసినట్టి బంధులు = దగ్గఱచుట్టములు. (వారిపైని) ఇట్టి యలుకన్ = ఇటువంటి కోపముతో. ఎత్తిచనుచుంట = దండెత్తి పోవుచుండుట. (ఇది) తలంపన్=విచారింపఁగా. నీతియే=న్యాయమా.

తా॥ అట్లు దండుసమకూర్చుకొని తమవారందఱు పోవుటను జూచి బలరాముఁడు వారితో మనకు మిక్కిలి దగ్గఱ చుట్టములయిన ధృతరాష్ట్రుని కొడుకుల మీఁద మీరు ఇట్లు దండెత్తి పోవుట న్యాయమా అని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

(♣) సాంబుని విడిపింప బలరాముఁడు హస్తినాపురమునకుఁ బోవుట (♣)

వ॥ అని వారలవారించి తత్క్షణంబ బంధుప్రియుండైన బలరాముం డనలార్క సంకాశంబగు కాంచన రథం బెక్కి యనురక్తులైన భూసురులను యుద్ధవాదులను కులవృద్ధులను సేవింపం గరిపురంబునకుం జని తత్పురోపకంఠ వనంబున సురభి కుసుమ ఫలభరిత తరుఛాయా విరచిత చంద్రకాంత శిలాతలంబు నందు వసియించి మహిత గ్రహమధ్యగతుండైన పూర్ణచంద్రు ననుకరించియుండె నంతఁ గార్యబోధనంబు సేయుటకై కౌరవ్యులయొద్దకుం బ్రబుద్ధుండైన యుద్ధవునిం బనిచినం జని యతండాంబికేయునకు ధనురాచార్యాపగా తనూభవ సుయోధనులకుం బ్రణమిల్లి వారిచేత నభినందితుండై యిట్లనియె.

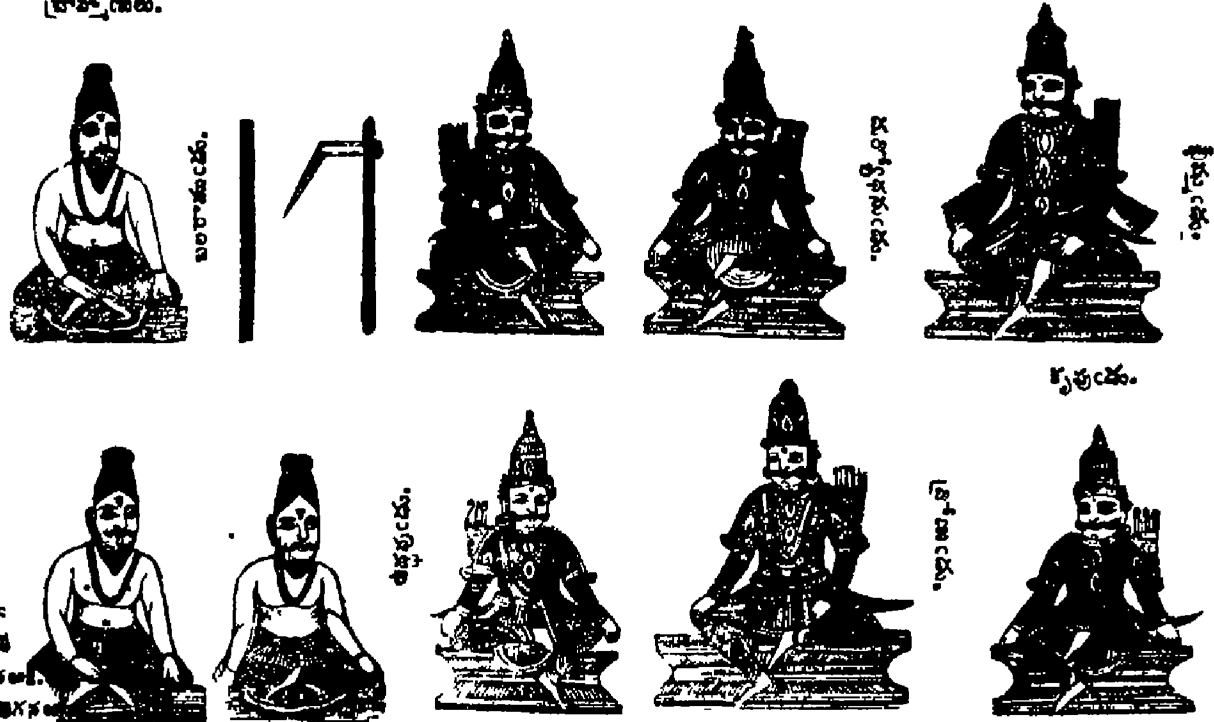
టీ॥ (అని) వారలన్ = ఆయాదవులను వారించి=నిలిపి. తత్క్షణంబ=అప్పుడే. బంధుప్రియుండైన బలరాముండు=చుట్టములయందు ప్రీతిగలవాఁడగుబలరాముఁడు. అనలార్క సంకాశంబు=అగ్నితోడను సూర్యునితోడను బోలినది అగుకాంచనరథంబెక్కి=అగునట్టిబంగారు తేరెక్కి. అనురక్తులైన = ప్రీతిగలవారైన. భూసురులను=బ్రాహ్మణులను. ఉద్ధవాదులను=ఉద్ధవుఁడు మొదలగువారు. అగుకులవృద్ధులను=అగునట్టికులములలోని పెద్దవారును. సేవింపన్=తన్ను కొలువఁగా. కరిపురంబునకున్=హస్తినా. పురమునకు. చని=పోయి. తత్పురోపకంఠవనంబునన్ = ఆపట్టణముచెంతనుండు తోటయందు. సురభి ... తలంబునన్=సురభి=మంచివాసనగల. కుసుమ=పుష్పములచేతను. ఫల=పండ్లచేతను. భరిత=నిండిన. తరు=వృక్షములయొక్క. ఛాయా=నీడల యందు. విరచిత=చేయఁబడిన. చంద్రకాంత శిలాతలంబునందున్=చంద్రకాంతపురాళ్లగల ప్రదేశములయందు — చంద్రకాంతపురాళ్లు కలిగిన ప్రదేశమునందునుండు వసియించి=ఉనికిచేసికొని. మహిత గ్రహమధ్యగతుండు = మహిత = మహిమగల. గ్రహ = శుక్రాది గ్రహములయొక్క. మధ్యగతుండు = నడుమనుండువాఁడు. అయిన పూర్ణచంద్రున్ = అయినట్టి నిండుచంద్రుని. అనుకరించి = పోలి. (ఉండెను) అంతన్ = అంతట. కార్యబోధనంబు సేయుటకై = తాను వచ్చిన కార్యమును తెలియఁజేయుట కొఱకు ప్రబుద్ధుండు=మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు. (అయినయుద్ధవుని) కౌరవ్యులయొద్దకున్=కురువంశమునందుఁబుట్టినదుర్యోధనుఁడుమొదలగువారియొద్దకు. పనిచినన్=పంపఁగాఁబోయి అతండు=ఆయుద్ధవుఁడు. ఆంబికేయునకున్=ధృతరాష్ట్రునకును. ధనురాచార్యాపగా తనూభవ సుయోధనులకున్=ద్రోణభీష్మదుర్యోధనులకును. ప్రణమిల్లి=నమస్కరించి. వారిచేతన్=ఆధృతరాష్ట్రుఁడు మొదలగువారిచేత. అభినందితుండై=సన్మానింపఁబడినవాఁడై. (ఇట్లనియెను)

తా॥ బలరాముఁడు ఇట్లుచెప్పి తమవారిని దండెత్తిపోకుండనిలిపి బంధువులయందు ప్రీతిగలవాఁడు గనుక తాను అప్పుడే బయలుదేరి అగ్నివలెను సూర్యునివలెను మెఱయుచున్న బంగారుతేరెక్కి ఉద్ధవుఁడు మొదలయిన కులవృద్ధులు కొందఱు తనవెంట రాఁగా హస్తినా

[illegible]

బ్రాహ్మణులు.

బుద్ధిమంతుఁడైన యుద్ధవునిఁ బంపెను, అతఁడును [illegible] ధృతరాష్ట్రునకు నమస్కరించి [illegible] ద్రోణభీష్మాదులకు దుర్యోధనునకు [illegible] వారిచేత సన్మానింపఁబడిన వాఁడై [illegible].

౬౦౮. (*) బలరాముఁడు దుర్యోధనునితో సంభాషించుట. (*)

సీ॥ భూరి యశోధను * లార తాలాంకుండు - చనుదెంచి నగరోప * వనమునందు
నన్నవాఁడనిన వా * రుత్సాహమున బలుఁ - బొడగను వేడుక * బుద్ధిఁదోఁపఁ
దనరారఁ గానుక * ల్గొనిచని యర్ఘ్యపా - ద్యాదిసత్కృతుల నె * య్యమునఁజేసి
ధేనువునిచ్చి స * న్మానించి యందంద - వందనం * బాచరించి

తే॥ యుచితభంగిని యచటఁ గూ * ర్చున్నయెడను । కుశలమే మీకు మాకును * కుశలమనుచుఁ
బలికె రాముఁడు కురునర * పాలుఁజూచి । యచటి జనములు వినఁగ ని * ట్లనియెఁ దెలియ.

టీ॥ భూరియశోధనులార=అధికమైన కీర్తియే ధనముగాఁగలిగిన [illegible]. తాలాంకుండు=బలరాముఁడు. చనుదెంచి=వచ్చి. నగరోపవనమునందున్=పట్టణముచెంతనుండు తోఁటలో. ఉన్నవాఁడు=ఉన్నాఁడు. అనిన=అనఁగా (వారు) ఉత్సాహమున=ప్రీతితో. బలున్=బలరాముని. పొడగను వేడుక=చూచుటయందలి కుతూహలము. బుద్ధిన్=బుద్ధియందు. తోఁపన్=కనఁబడఁగా. తనరారన్=ఒప్పిదముగా. (కానుకలు) గొనిచని=తీసికొని. చని=పోయి. అర్ఘ్యపాద్యాదిసత్కృతులు=అర్ఘ్యము పాద్యము మొదలగు ఉపచారములు. నెయ్యమునన్=ప్రీతితో. (చేసి) ధేనువునిచ్చి=ఆవునిచ్చి. సన్మానించి=గౌరవించి. (ఆతనికి) అందంద=పునః పునః. వందనంబు=నమస్కారము. ఆచరించి=చేసి. ఉచితభంగిని=తగినరీతితో. అచటన్=అక్కడ. కూర్చున్నయెడన్=కూర్చుండిన సమయము. కురునరపాలున్=దుర్యోధనుని. (చూచి) రాముఁడు=బలరాముఁడు. మీకున్=మీకు. కుశలమే=క్షేమమా. మాకున్=మాకు. కుశలము=క్షేమము. అనుచుఁ బలికి=అనిచెప్పి. అచటిజనములు=అక్కడనున్నజనులు. వినఁగన్=వినునట్లుగాను. తెలియన్=స్పష్టముగాను. ట్లనియెన్=ఇట్లు పలికెను.

తా॥ అధికమైన కీర్తియే ధనముగాఁగల ప్రభువులారా! బలరాముఁడు మీపట్టణము తోఁటయందు [illegible] వచ్చి దిగియున్నాఁడు అనఁగా వారు మిక్కిలి యుత్సాహముతో బలరామునిఁ [illegible] అర్ఘ్యము పాద్యము మొదలగు [illegible] చేత బలరాముని

పూజించి అర్ఘ్యమిచ్చి మర్యాదచేసి కురుకులము బ్రోవక్క నగిన నిషధమను అక్కరకూర్చుండిరి అత్తరి బలరాముండును దుర్యోధనుని చూచి మిట్లు పలికెను. మీరు పాండవులకు చెప్పనలె అక్కరకున్న ఉగ్రసేనుని యాజ్ఞ నిర్వహింపుడని తాత్పర్యము.

౬౧౩.—ఉ॥ మానరనాథు నాజ్ఞ నిజ ✽ మస్తములన్ ధరియించి కౌరవుల్
మానుగఁ జేయుటొప్పగుఁ గు ✽ మారకు నొక్కనిఁ బెక్కు యాదవుల్
పూనిన లావుమై నెదిరి ✽ పోర జయించుట మీఁది తప్పు త
ప్పైనను గాచె బాంధవ హి ✽ తాత్మకుఁడై మనుజాధి నాథుఁడున్.

టీ॥ మానరనాథునాజ్ఞన్—మారాజైన ఉగ్రసేనునియుత్తరువును. నిజమస్తములన్ ధరియించి—శిరసావహించి. కౌరవులు—కురువంశస్థులు మానుగన్—ఒప్పునట్లుగా. చేయుట—నడపుట. ఒప్పగున్—యుక్తమగును. కుమారకున్ ఒక్కనిన్—ఒక్కచిన్నవానిని. పెక్కుయాదవులు—అనేకులయాదవులు. పూనినలావుమైన్—తామువూనుకొన్నబలముతో ఎదిరి—ఎదిరించి. పోరన్—యుద్ధమునందు. (జయించుట) మీఁది తప్పు—మీ నేరము. మనుజాధినాథుఁడు—రాజు. తప్పైనను—అతితప్పుగానున్నను. బాంధవహితాత్ముఁడై—చుట్టములయెడ గోరినమనస్సుగలవాఁడై కాచెన్—మన్నించెను.

తా॥ మీరు మారాజాజ్ఞ శిరసావహించి నడచ వలయును మీరులోనెకులు ఒకటిగాఁగూడి ఒంటరివాఁడైనపిల్లవానిని నిర్బంధ పెట్టినందున తప్పుయుండేకలదు నిజమారాజీతప్పును సహించినాఁడనికా.

౬౧౪.—క॥ అనుమాటలువిని కౌరవ । జననాయకుఁ డాత్మఁగలఁగి ✽ చాలుఁ బురే యే
మనఁగలదు కాలగతి చ । క్కనఁ గాలందొడుగుపాదు ✽ కలు దలకెక్కెన్.

టీ॥ (అనుమాటలువిని) కౌరవజననాయకుఁడు—దుర్యోధనుఁడు. ఆత్మన్—మనస్సుతో కలఁగి—కలవరముపొంది. చాలున్—నీమర్యాద చాలును. పురే—ఓరా? కాలగతిచక్కనన్—కాలముపోవు చక్కఁదనము ఏమనఁగలదు — ఏమి చెప్పవచ్చును. కాలన్—కాలితో. తొడుగుపాదుకలు — చెట్టుకొనునట్టి పావకోళ్లు. (తలకెక్కెను)

తా॥ అని బలరాముఁడు చెప్పిన మాటలను విని దుర్యోధనుఁడు కోపించినవాఁడై తమవారిఁ జూచి చాలును నీమర్యాద ఓరా? ఈకాలమునకు వచ్చిన విపరీతత్వమును ఏమనవచ్చును కాలికి తగిలించుకొనుపావకోళ్లు తమంతట తలకువచ్చి మనతోసమానులుగానుండఁదగిన యాదవులకు ఎంతిగొప్పఁదనము కలిగెను అనిపలికెను కా.

౬౧౫.—ఆ॥ మనము బంధువరుస ✽ మన్నింప మన్ననఁ । గాదె రాజ్యభోగ ✽ గరిమఁ బొదలి
వసుధఁ బేరుగలిగి ✽ వాసికి నెక్కుట । దమకు ననుభవింపఁ ✽ దగినయట్టి.

టీ॥ (మనము) బంధువరుసన్ — చుట్టపుమేరచేత. మన్నింపన్ మన్ననన్—గౌరవించుగౌరవముచేతనే. కాదె—కదా. రాజ్యభోగగరిమన్ — దొరతనపు సౌఖ్యముయొక్క మేలిమిచేత. పొదలి—అతిశయించి. వసుధన్—భూమియందు. పేరుగలిగి — పేరుకలిగినవారు అను పేరుకలవారై వాసికినెక్కుట — ప్రసిద్ధిపొందుట. (తమకు) అనుభవింపఁదగినయట్టి — అనుభవించుటకుఁ దగినటువంటి.

వ॥ సితచ్ఛత్ర చామరశంఖ కిరీటచిత్రశయ్యా పాదసింహాసనంబులు గైకొనుట మనమందె మేలంబునఁగాదె యట్టిచో సరివారునుంబోలె నూరక గర్వించు యదుకులులతోడి సంబంధసఖ్యంబులు చాలుఁ బాము లకుఁ బాలుపోసి పెంచినను విషంబుదప్పునే మమ్ముఁ దమపనుపు సేయుమనుట సిగ్గులేకుంటగాదె యది యనుంగాక దివ్యాస్త్రకోవిదులగు గంగానందనగురు కృపాశ్వత్థామ కర్ణాదియోధవీరులకు లోఁబడ్డ వానిని మహేంద్రుఁడైనను విడిపింపవచ్చునే యహహ వృథాజల్పంబుల కేమిపనియని దుర్భాష లాడుచు దిగ్గనలేచి నిజ మందిరంబునకుం జనియె నప్పుడు హలాయుధుం డమ్మాటల కదరిపడి.

టీ॥ సితచ్ఛత్ర ...బులు—సితచ్ఛత్ర — తెల్లగొడుగు. చామర—వింజామరలు. శంఖ—శంఖము. కిరీట — కిరీటము. చిత్రశయ్యా—చిత్తరువులతోడిపఱుపులు. పాద—పీటలు. సింహాసనంబులు—సింహాసనములు. గైకొనుట — అంగీకరించుట—కలుగఁజేసికొనుట. మనమందె మేలంబునంగాదె—మనయొక్కచేతకేకదా — మనము అన్నెంపకపోయినచో యూరకుండుటచేతకేకదా. అట్టిచోన్—అట్లుండగా. సరివారునుంబోలెన్ — మనతోసమానులవలెనే. ఊరక—ఊరకయె. గర్వించు—గర్వమునుపొందునట్టి. యదుకులులతోడిసంబంధసఖ్యంబులు — యాదవులతోడిదైన యిచ్చిపుచ్చుకోళ్లును—స్నేహమును. చాలున్ — ఇంతవఱకుచాలును. (పాములకుఁబాలుపోసిపెంచినను) విషంబుదప్పునే—వానికిఁగలవిషముపోవునా. మమ్మున్—మమ్మును తమపనుపు సేయుమనుట—తమయుత్తరువుచొప్పున నడుచుకొనుమనుట. సిగ్గులేకుంట—సిగ్గులేకయుండుట కాదె—కదా. (అది యనుంగాక) దివ్యాస్త్రకోవిదులు—దివ్యములైన అస్త్రవిద్యలందు పండితులు. అగుగంగానందనగురు, వీరులకున్—అగు—అగునట్టి. గంగానందన—భీష్ముఁడు. గురు—ద్రోణాచార్యులు. కృప—కృపాచార్యులు. (అశ్వత్థామ) కర్ణ—కర్ణుఁడు. ఆది — మొదలుగాఁగల. యోధవీరులకున్ — శూరులయిన యోధులకు. లోఁబడ్డవానిన్ — చిక్కినవానిని. మహేంద్రునకైనన్ — దేవేంద్రునకైనను. విడిపింపవచ్చునే — విడుదలచేయశక్యముగునా. అహహ — ఓరా. వృథా

జల్పంబులకున్ = వట్టిపనికిమాటలకు. ఏమిటని = ప్రయోజనమేమి. (అని) దుర్భాషలాడుచున్ = చెడ్డపలుకులుపలుకుచు. దిగ్గనన్ = తటాలున. (లేచి) నిజమందిరంబునకున్ = తనయింటికి. చనియెన్ = పోయెను. (అప్పుడు) హలాయుధుండు = బలరాముఁడు. అన్మాట ల కున్ = ఆదుర్యోధనుఁడాడినమాటలకు. అదిరిపడి = కోపించి.

తా॥ మనము చుట్టములనెడు మర్యాద ఒకటిపెట్టుకొని గౌర వించుచుండఁగా వీరు రాజ్యసౌఖ్యమును అనుభ వించుటకును లోకములో తమకేదు ప్రసిద్ధికెక్కుటకును ఇంకను తమ అనుభవమునకు తగిన తెల్లగొడుగులు వింజామరములు శంఖ ములు కిరీటములు పాదుకలు నగళ్లు సింహాసనములు మొదలగువానిని పొంది సుఖించుటకు తగినవారైరి అట్లుగాక మనమునాఁడే అణఁగఁ ద్రొక్కియున్న అణఁగిపోయియుండువారే అగుదురుకదా అట్లుం డఁగా మిక్కిలిగర్వించి తమపరువుతెలియక మనతో సమానులైన వారివలెనే మాటలాడునట్టి యాతవులతోడి బంధుత్వమును స్నేహ మును ఇంతవట్టుకు చాలును ఎక్కువైన పాములకు పాలుపోసి పెంచిన విషము పెరుగునుగాని పాలగుణము వానియందుకలుగునా కాఁబట్టి యిప్పుడు తమయాజ్ఞను మనము నడపవలెనని యితఁడు పలుకుచున్నాఁడు ఇట్లు పలుకుట సిగ్గులేకయేకదా అదియట్లుం డఁగా అస్త్రవిద్యలందు మిక్కిలిపండితులను ప్రసిద్ధివహించినభీష్మ ద్రోణ కృప శల్య కర్ణులు మొదలుగాఁగల గొప్పయోధుల చేత చిక్కిన మనుష్యుని విడిపించుటకు దేవేంద్రునకైన శక్యమా శక్యముకాదు కాఁబట్టి యీపనికిమాలినమాటలవల్ల ప్రయోజనము లేదు అని అనేకములయిన అక్రమపుమాటలాడుచు దుర్యోధనుఁడు అకాశ్రుపడిచి తనయింటికిఁ బోయిచేరెను అంతట బలరాముఁడు కోపించినవాఁడై అని తాత్పర్యము.

౬౧౭.—ఉ॥ కౌరవు లాడిపోయిన య # గౌరవ భాషల కాత్మఁ గిన్కయే
పారఁగ నుల్ల సత్ప్రళయ # భానుని కైవడి మండి చండ గో
పారుణతాంబకుండగుచు # యాదవ వృద్ధులఁ జూచి పల్కెఁ బెం
పారిన రాజ్యవైభవ మ # దాంధుల మాటలు మీరు వింటిరే.

టీ॥ కౌరవులు = దుర్యోధనుఁడు మొదలగువారు ఆడిపోయిన యగౌరవభాషలకున్ = చెప్పిపోయినచిన్నతనపుమాటలకు. ఆత్మన్ = మనసులో. కిన్క = కోపము. ఏపారఁగన్ = అతిశయింపఁగా. ఉల్లసత్ప్రళయభానుని కైవడిన్ = మిక్కిలి వెలుఁగునట్టి ప్రళయకాలపు సూర్యునివలె. మండి = తేజ్రరిమును కనఁబఱచి. చండరోషారుణ తాంబకుండు = మిక్కుటమగు కోపముచేత ఎఱ్ఱవాఱిన కన్నులుగల వాఁడు. (అగుచును) యాదవవృద్ధులన్ = యదువంశస్థులలో పెద్ద లగువారిని. (చూచి) పల్కెన్ = ఇట్లుచెప్పెను. పెంపారిన .. మాటలు = పెంపు = వృద్ధి. ఆరిన = అతిశయించిన. రాజ్య = దొరతనము యొక్క. వైభవ = సుఖానుభవమువలని. మద = క్రొవ్వుచేత. అంధుల = కన్నుగాననివారైన కౌరవులయొక్క మాటలు = పలుకులను. మీరువింటిరే = మీరువిన్నారుగదా.

తా॥ అప్పుడు దుర్యోధనుఁడు మొదలగువారు అని పోయిన చిన్నతనపుమాటలను విని బలరాముఁడు తనమనసున కోపము హెచ్చఁగా ప్రళయకాలపు సూర్యునివలె మండిపడి తనకోపవేగ మును కనఁబఱచుచు కన్నులు ఎఱ్ఱవాఱఁగా తనవారైనయాద వులలో వృద్ధులుగా నుండువారిని చూచి మించిన రాజ్యగర్వముచేత కన్నుగానక యీకౌరవులు చెప్పిపోయినమాటలను మీరుచక్కగా వింటిరిగదా అని అడిగెనని తాత్పర్యము.

౬౧౮.—తే॥ శ్రీమదాంధులు సామంబు # చేతఁ జక్కఁ । బడుదురే యొందుబోయఁడు # పసులఁదోలు
పగిది నుగ్రభుజా విజృం # భణ సమగ్ర । సుమహితాటోపమని లోనఁ # జూపకున్న.

టీ॥ ఎందున్ = ఎచ్చటను. శ్రీమదాంధులు = సంపదవలనిక్రొవ్వు చేత కన్నుగాననివారు. బోయఁడు = బోయవాఁడు. పసులన్ = పశువులను = మృగములను. తోలుపగిదిన్ = తఱుమునట్లు. ఉగ్ర . టోపము = ఉగ్ర = భయంకరమయిన భుజా = చేతులయొక్క. విజృంభణ = రేఁగుటతోడి సమగ్ర = పూర్ణమయిన. సుమహిత = మిక్కిలిఅధికమయిన. ఆటోపము = పరాక్రమమును. అనిలోనన్ = యుద్ధమునందు. చూపకున్నన్ = కనఁబఱుపకయుండినను సామంబు చేతన్ = మంచితనముచేత. చక్కఁబడుదురే = బాగుపడుదురా.

తా॥ ఎక్కడనైనసుసరే కలిమివలని క్రొవ్వుచేత కన్నుగానని మనుజులు మృగములను వేఁటాడునట్టి బోయవానివలె యుద్ధమునందు కానఁతలేని భుజబలము కనఁబఱ మిక్కిలి గౌరవమును జూపనట్టి పరాక్రమమునుచూపక మంచిమాటలతో అనుకూలించువత్తురాఅని తా

౬౧౯.—క॥ కౌరవుల సమయఁజేయ ను । దారతయదువీరవరులు # దామోదరుఁడున్
రా రాకలదని యచ్చట । వారించెఁగాదె బంధు # వత్సల యుక్తిన్.

టీ॥ బంధువత్సలయుక్తిన్ = చుట్టములందలి వాత్సల్యముతోడి కూడికతో. కౌరవులన్ = కురువంశజులను. సమయఁజేయన్ = చంపుటకు. ఉదారతన్ = ఉత్సాహముతో. యదువీరవరులును = యాదవవీరులలో గొప్పవారగువారును. దామోదరుఁడును = కృష్ణుఁడును. రాన్ = రాఁగా. రావలదని = మీరురావద్దనిచెప్పి. అచ్చటన్ = అక్కడ = ద్వారకలో. వారించితిఁగాదె = నిలిపితినిగదా.

తా॥ కౌరవులను చంపవలెనని యాదవయోధులును కృష్ణుఁ డును బయలుదేఱఁగా కౌరవులు మనకు చుట్టములే వారిని చంప వచ్చునాయని కీరియుండవలె వాత్సల్యముచేత అందఱిని ద్వారకలో నే నిలిపివచ్చితినిగదా అని తాత్పర్యము. వ॥ అదియునుంగాక.

౬౨౦.—సీ॥ ఏదేవు భృత్యులై ✱ యింద్రాది దిక్పాల - వరులు భజింతురు ✱ వరుసతోడ
నేదేవు మందిరం ✱ బేపారి దేవతా - తరుసభా విభవ సుం ✱ దరతఁ జెందు
నేదేవు పదయుగం ✱ బేప్రొద్దు సేవించు - నఖిల లోకైక మా ✱ తైనలక్ష్మి
యేదేవు చారుస ✱ మిద్ధ కళాంశ సం - భవులము పద్మజ ✱ భవులు నేము
తే॥ నట్టిదేవుండు దుష్ట సం ✱ హారకుండు । హరి ముకుందుఁడు పంపు సే ✱ యంగ నొప్పు
నుగ్రసేనుని రాజ్య స ✱ మగ్ర గరిమ । యంతయును దాన యిచ్చిన ✱ దఁట తలంప.

టీ॥ తలంపఁగ — విచారింపఁగా. ఏదేవుభృత్యులై — ఏదేవునికి బంటులై. ఇంద్రాదిదిక్పాలవరులు — ఇంద్రుఁడు మొదలుగాఁగల దిక్పాలకశ్రేష్ఠులు. వరుసతోడఁ — క్రమముగా. భజింతురు — సేవింతురో. ఏదేవుమందిరంబు — ఏదేవునియొక్క యిల్లు. ఏపారి — అతిశయించి. దేవతాతరుసభావిభవసుందరతఁ — దేవతా — దేవతలదైన. తరు — వృక్షముయొక్కయు. సభా — సభయొక్కయు. విభవ — ఐశ్వర్యముతోడి. సుందరతఁ — సౌందర్యమును. చెందుఁ — పొందునో. ఏదేవుపదయుగంబు — ఏదేవునియొక్క యడుగులజంటను. అఖిలలోకైకమాత — ఎల్లలోకములకు నొకతెయైనతల్లి. ఐనలక్ష్మి — అయినట్టిలక్ష్మిదేవి. ఏప్రొద్దుఁ — సర్వదా. సేవించుఁ — కొలుచునో. పద్మజభవులును — బ్రహ్మరుద్రులును. ఏమును — మేమును. ఏదేవుచారుసమిద్ధకళాంశసంభవులము — ఏదేవునియొక్క మనోజ్ఞమై వెలుఁగునట్టి కళాభాగమునందు అవతరించినవారమో. అట్టిదేవుండు — అటువంటిదేవుఁడైన. దుష్టసంహారకుండు — దుష్టులను చంపువాఁడును. హరి — ఎల్లపాపములనుహరించువాఁడునైన. ముకుందుఁడు — ఇహపర సుఖములనిచ్చునట్టిశ్రీకృష్ణమూర్తి. పంపుసేయంగఁ — చెప్పినపనులు చేయుచుండఁగా. ఒప్పునుగ్రసేనునిరాజ్యసమగ్రగరిమ — ఒప్పు — ఒప్పుచుండునట్టి. ఉగ్రసేనుని — ఉగ్రసేనమహారాజుయొక్క. రాజ్య — దొరతనముయొక్క. సమగ్ర — పూర్ణమై — కొఱఁతలేని. గరిమ — గౌరవము. (అంతయును) తానయిచ్చినదఁట — తామేయిచ్చినదఁట.

తా॥ ఏదేవునికి ఇంద్రుఁడు మొదలగు దిక్పాలకులు సైతము సేవకులై వరుసగానిలిచి కొలుచుచుందురో, దేవతలదైనకల్పవృక్షమును సుధర్మయను సభయును ఏదేవునియింటిలో అందగిల్లుచుండునో, ఎల్లలోకములకు తల్లియైన లక్ష్మీదేవి యేదేవుని అడుగులను ఎల్లప్పుడుఆశ్రయించియుండునో, బ్రహ్మరుద్రాదులును మేమును ఏదేవునియొక్క వెలుఁగొందునట్టి తేజస్సు నంశమువలన జనించినవారమో, అటువంటి దుష్టసంహారము చేయువాఁడును, ఎల్లపాపములనుహరించువాఁడునైనదేవుఁడు చెప్పినపనులు చేయుచుండఁగా జరగుచున్న ఉగ్రసేనమహారాజు రాజ్యసంపదయంతయు ఈకొరవులు దయచేసి యిచ్చినదఁట వింటిరా అని తాత్పర్యము.

౬౨౧.—చ॥ అదియునుగాక యెవ్వని ప ✱ దాంబుజ చారు రజోవితాన మా
త్రిదివ వరాది దిక్పతి కి ✱ రీటములందు నలంకరించు భూ
విదితముఁ దీర్థతీర్థముఁ బ ✱ విత్రము నయ్యెడు నట్టి కృష్ణుచేఁ
బొదలిన రాజ్యచిహ్నములఁ ✱ బొందఁగ రాదఁట యేమిచోద్యమో.

టీ॥ అదియునుగాక — అదిమాత్రముగాక. ఎవ్వని...వితానము — ఎవ్వని — ఏదేవునియొక్క. పదాంబుజ — పాదకమలములవలని. చారు — ఒప్పిదమయిన. రజః — దుమ్ముయొక్క. వితానము — సమూహము. ఆత్రిదివ ... అందుఁ — ఆ — ప్రసిద్ధమైన. త్రిదివవరాది — దేవేంద్రుఁడు మొదలుగాఁగల. దిక్పతి — దిక్పాలకులయొక్క. (కిరీటములందును) అలంకరించుఁ — అలంకారముచేయునో. భూవిదితముఁ — భూలోకమునందు ప్రసిద్ధమును. తీర్థతీర్థముఁ — గురువులకు గురువును. ని॥ నిపానాగమయోస్తీర్థ మృషిజుష్టజలేగురౌ ॥ అని అమరము. తీర్థం శాస్త్రాధ్వరక్షేత్రో పాయోపాధ్యాయమంత్రిషు । అవతారర్షిజుష్టాంభః స్త్రీరజస్సుచ॥ అనివిశ్వము. పవిత్రము — పావనమును. అయ్యెడునట్టి — అగునట్టి. కృష్ణుచేఁ — శ్రీకృష్ణమూర్తిచేత. పొదలిన — వృద్ధిపొందిన. రాజ్యచిహ్నములఁ — దొరతనపుబిరుదులను. పొందఁగరాదఁట — మేముపొందఁగూడదఁట. ఏమిచోద్యమో — ఇదియేమి వింతయో.

తా॥ అంతేగాక యెవనియొక్క పాదధూళిని యింద్రుఁడు మొదలగుదిక్పాలకులు తమకిరీటములకు అలంకారముగా గ్రహించుచున్నారో లోకమునందు ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁడును, గురువులకెల్ల గురువును పరిశుద్ధుఁడును ఎవఁడో అటువంటి శ్రీకృష్ణమూర్తి అనుగ్రహమువలన పొందఁబడి వర్ధిల్లుచున్న రాజ్యచిహ్నములను మేము వహింపఁగూడదఁటఇదియెంతవింతగానున్నదో చూచితిరాయని తా.

౬౨౨.—క॥ తామఁట తలఁపఁగఁ దలలఁట । యేమఁట పాదుకలమఁట గ ✱ ణింపఁగ రాజ్య
శ్రీమదమున నిట్లాడిన । యీమనుజాధముల మాట ✱ లేమన వచ్చుఁ.

టీ॥ తలఁపఁగఁ — విచారింపఁగా. (తామఁటతలలఁట) — అంగములలో శిరస్సువలె శ్రేష్ఠులఁట. (ఏమఁట పాదుకలమఁట) — వాళ్లము దొడుగుకొను పావకోళ్లవలె నికృష్టులమఁట. గణింపఁగఁ — ఎంచఁగా. రాజ్యశ్రీమదమునఁ — దొరతనపు కలిమివలని క్రొవ్వుచేత. (ఇట్లాడిన) ఈమనుజాధముల — ఈయధములైన మానవులయొక్క. (మాటలు) ఏమనవచ్చుఁ — ఏమియు క్తము లనవచ్చును.

తా॥ ఈ నికృష్టులగు దుష్టులు ఆడినమాటలు ఎట్టున్నవో చూడుఁడు తాముతలలవంటివారని మేము పావకోళ్లవంటివారమని పలికిరి తాము రాజ్యాధిపతులు అను మదముచేత దేహములు తెలియక ఆడినమాటలకు బదులుమనము ఏమిచెప్పవచ్చునని తాత్పర్యము.

౬౩౩.—వ. అని క్రోధ మానసుండై యప్పుడు.

తా॥ అని యిట్లుపలికి ఆసమయమందు కోపముపొందిన మనసుగలవాఁడై అని తాత్పర్యము.

౬౩౪.—క॥ ధారుణి నిటమీఁదట ని । ష్కౌరవముగఁ జేయకున్నఁ * గాదని యుగ్రా
కారుండై బలభద్రుఁడు । సీరము వెసఁబూన్చి లావుఁ * జేవయు నెసఁగన్.

టీ॥ (బలభద్రుఁడు) ఇటమీఁదటన్ = ఇఁకమీఁదను. ధారుణిన్ = భూమియందు. నిష్కౌరవముగన్ = కౌరవులను పేరు లేకుండునట్లుగా చేయకున్నన్ = చేయనియెడల. కాదు = తగదు. (అని) ఉగ్రాకారుండై = ఉగ్రమయినఆకారముగలవాఁడై. సీరమున్ = నాఁగటిని వెసన్ = వడితో. పూన్చి = మొనయించి. లావున్ = బలమును. చేవయున్ = ధైర్యమును. ఎసఁగన్ = అతిశయింపఁగా.

తా॥ బలరాముఁడు ఇఁకమీఁద భూమిలో కౌరవులు అను పేరు లేకుండఁ జేయక సరిపడదని భయంకరమైన ఆకారముకలవాఁడు అయి సాహసము అతిశయింపఁగా తన ఆయుధమయిన నాఁగేటిని వడిగా మొనయించి అని తాత్పర్యము.

—— *) బలరాముఁడు హస్తినాపురమును గంగలోఁ ద్రోయఁ బూనుట. (* ——

౬౩౫.—వ. కౌరవరాజధానియైన కరినగరంబు కడతల గరతల హలాగ్రంబున జొనిపి పూని యప్పాటఛేదన విస్తారంబగు నాఘూర్ణదండంబు భుజాబలగర్వ దుర్వారుండై నిగిచి గంగాప్రవాహంబునం బడఁద్రోయ గమకించిన నప్పుడు మహాజల మధ్యవిలోలంబగు నావచందంబున నన్నగరంబు వడంకుచు గోపుర వప్ర ప్రాకార సౌధాట్టాలక తోరణధ్వజ ద్వార కవాట కుడ్య వీథీయుతంబుగా నొడ్డగిలిపడం బౌరజనంబులకుఁ బడమినడుగు లిడంగరాక వడవడ వడంకుచు నార్తులై కుయ్యిడుచున్నట్టియెడ సమ్మహోత్పాతంబు గనుంగొని తాలాంకుండు కినుక వొడమి కావించిన యుపద్రవంబుగా నెఱింగి దానికిఁ బ్రతీకారంబు లేమిని గళవళంబున భయాకులమానసులై పుత్ర మిత్ర కళత్ర బంధు భృత్య పౌరజన సహితంబుగా భీష్మ సుయోధనాది కౌరవ్యులు వేగంబున సతనిచరణంబులు శరణంబులుగాఁ దలంచి సాంబునిం గన్యకాయుక్తంబుగా ననేక మణిమయ భూషణాంబర జాలంబులతోఁ దోడుకవచ్చి దండప్రణామంబు లాచరించి కరకమలంబులు మోడ్చి యిట్లనిరి.

టీ॥ (ఇట్లుభూన్చి) కౌరవరాజధాని = కురువంశస్థుల పట్టణము. అయినకరినగరంబుకడతలన్ = అయినహస్తినాపట్టణముయొక్క కొనతట్టు. కరతలహలాగ్రంబునన్ = చేతియందలి నాఁగేటికొననుండు చొనిపి = చొప్పించి. (పూని) అప్పాటఛేదనవిస్తారంబు = అపట్టణమువిరివిగలది. ఆఘూర్ణదండంబున్ = ఆకుప్పట్టి యాఘూర్ణదండమును. భుజాబలగర్వ దుర్వారుండై = భుజబల గర్వముచేత అడ్డగింపరాని వాఁడై. నిగిచి = లాగి. గంగాప్రవాహంబునన్ = ప్రవాహరూపమైన గంగలో. పడఁద్రోయన్ = పడఁద్రోయుటకు. గమకించినన్ = ప్రయత్నింపఁగా. అప్పుడు = ఆసమయమునందు. మహాజలమధ్య విలోలంబు = అధికజలమధ్యమునందు తిరుగునది — అనఁగా సముద్రమధ్యమునందు త్రిప్పఁబడునది. (అగు) నావచందంబునన్ = ఓడవలె. అన్నగరంబు = ఆపట్టణము. వడంకుచున్ = అల్లాడుచును. గోపుర ... యుతంబుగాన్ — గోపుర = గోపురములు. వప్ర = కోటప్రక్కనుండు కొరళ్లు మొదలగునవి. ప్రాకార = కోటలు. సౌధ = మేడలు. అట్టాలక = కోటకొత్తళముమీఁదియిండ్లు. తోరణ = తలవాకిళ్లు. ధ్వజ = ధ్వజస్తంభములు. ద్వార = ద్వారబంధములు. కవాట = తలుపులు. కుడ్య = గోడలు. వీథి = ఇండ్లవరుసలనడిమిదారులు. యుతంబుగాన్ = వీనితోఁగూడ. ఒడ్డగిలి = ఒకప్రక్కకు ప్రాలి. పడన్ = పడఁగా. పౌరజనంబులకున్ = పట్టణములోనివసించువారలకు. పుడమిన్ = భూమియందు. అడుగులిడంగరాక = అడుగులు పెట్టుటకు శక్యముగాక. వడవడవడంకుచున్ = గడగడవణఁకుచు. ఆర్తులై = దుఃఖము పొందినవారై. కుయ్యిడుచున్నట్టియెడన్ = మొఱపెట్టుచుండఁగా. అమ్మహోత్పాతంబు = ఆగొప్పయుపద్రవమును. గనుంగొని =

చూచి. కాలాంతకుఁడు—బలరాముఁడు. కినుక—కోపము. తోడితో—కలిసి. కావించినయుపద్రవంబుగాఁగ—చేసినబాధగా. ఎఱింగి—తెలిసికొని. దానికిఁ — ఆయుపద్రవమునకు. ప్రతికారంబు — ప్రతిక్రియ. తెలిసి—తెలియుటచేత. కళవళంబునఁ—సంకటపాటుతో. భయాకులమానసులై—భయముచేత కలవరము పొందిన మనసులు గలవారై. పుత్ర... సమేతంబుగాఁ — పుత్ర—కొడుకులతోడను. మిత్ర—స్నేహితులతోడను. కళత్ర—పెండ్లాలతోడను. బంధు — చుట్టములతోడను. భృత్య — సేవకులతోడను. పౌరజన — పురజనులతోడను. సమేతంబుగాఁ—కూడుకొన్నవారై. భీష్మసుయోధనాది—భీష్ముఁడు దుర్యోధనుఁడు మొదలుగాఁగల. కౌరవ్యులు — కురువంశస్థులు — వేగంబునఁ — వడితో. అతనిచరణంబులు — ఆబలరాముని పాదములు. శరణంబులుగాఁ — రక్షకములు అగునట్లుగా. తలంచి — ఎంచి. (సాంబుని) కన్యకా యుక్తంబుగాఁ — ఆ లక్షణతో కూడ. అనేక ...జాలంబులతోఁ—అనేక—పెక్కులయిన. మణిమయ—రత్నమయములయిన. భూషణ — ఆభరణములయు. అంబర — వస్త్రములయు. జాలంబులతోఁ—సమూహములతో. తోడుకవచ్చి—పిలుచుకొనివచ్చి దండప్రణామంబులాచరించి—సాగిలఁబడి మ్రొక్కి. కరకమలంబులు మోడ్చి—హస్తకమలములను ముకుళించుకొని. (వక్కాణిరి)

తా॥ ఈవిధముగా బలరాముఁడు తన హలాయుధమును మొనయందు కూర్చి పట్టణము చెక్కి ఒక ఓరకు అదుముచుండగా పోల్చింది ప్రయత్నపూర్వకముగా ఆపట్టణము కట్టఁబడి యుండుటంత పెలగుచు ఒల్లగించి గంగలో త్రోయుచున్నాఁడేమోయని యత్తరిగా అప్పుడు ఆపట్టణము సముద్రమునందును చిక్కుకొన్న ఓడవలె అల్లాడుచు గోపురములు ప్రాకారములు కోటలు కొత్తళములు మేడ యుండ్లుగారాజులనగళ్లు మేడలు వీధులు గోడలు తలుపులు దావంటదములు మొదలుగాఁగల వానితోడ ఒక్కప్రక్కకు ఒరగఁగా పట్టణములోఁ జనులు కాలు నిలుపక దుఃఖమునొందినవారయి మొఱ్ఱో యని మొఱపెట్టుచుండిరి ఆసమయమునందు ఆయుపద్రవము బలరాముఁడు మిక్కిలికోపించి చేసిన ఉపద్రవముగాఁ దెలిసికొని భీష్ముఁడు దుర్యోధనుఁడు మొదలుగాఁగల కురువంశస్థులందఱు అందులకు ప్రతిక్రియ ఆయనపాదములేతప్ప అన్యముండదని తలంచి సాంబుని తీసికొనిపోయి సమర్పించుటయే మంచిదని నిశ్చయించి ఆచిన్నవాని కన్యకతోఁ గూడ అనేకవస్త్రాభరణముల తోడను తీసికొని బలరాముని సన్నిధికిఁ బోయి ఆయనకు సాగిలఁబడి పలుమారు మ్రొక్కి చేతులు జోడించుకొని యీమీఁద చెప్పఁబోవునట్లు చెప్పిరియని తాత్పర్యము.

౬౫౬.—క॥ రామ సమంచిత ముక్తా । దామ యశస్సితామ ఘన సు ✱ ధాధామ రుచి
స్తోమ జయసీమ జగదభి । రామ గుణోద్దామ నిఖిల ✱ రాజలలామా.

టీ॥ సమంచిత ... రామ—సమంచిత — మిక్కిలి మనోజ్ఞమయిన. ముక్తాదామ — ముత్యాల పేరువంటి. యశస్సితామ — యశస్సును గలవాఁడా. ఘన ... స్తోమ—ఘన — అధికమయిన. సుధాధామ— చంద్రునియొక్క. రుచి—కాంతివంటి దేహకాంతులయొక్క స్తోమ— సమూహమును గలవాఁడా. జయసీమ — జయముచేత మేరయయిన వాఁడా జగదభిరామ—లోకమునందు ఒప్పిదమైన గుణ—సర్వజ్ఞత్వాదిగుణములచేత. ఉద్దామ—అధికుఁడగువాఁడా. నిఖిలరాజలలామా—ఎల్ల రాజులకు భూషణమయినవాఁడా. రామ—ఓబలరాముఁడా.

తా॥ మిక్కిలి మనోజ్ఞములయిన ముత్యాలపేరులవంటి కీర్తిగలవాఁడవును, చంద్రుని వంటి స్వచ్ఛకాంతివంటి దేహకాంతి గలవాఁడవును, గెలుపునకు ఎల్లయైనవాఁడవును, లోకమునందు ఒప్పిదము లనఁబడిన సద్గుణములుగల వాఁడవును రాజశ్రేష్ఠుఁడవునైన ఓబలరాముఁడా యని తాత్పర్యము.

౬౫౭.—క॥ నీమహిమ లెఱిఁగి పొగడఁగ । నేమెంతటివార మఖిల ✱ నేతవు త్రిజగ
త్క్షేమంకరుఁడవు సుమతివి । తామసులము మమ్ము గావఁ ✱ దగు హలపాణీ.

టీ॥ హలపాణీ—నాగలియాయుధమును చేతఁబట్టినయోబలరాముఁడా నీమహిమలు—నీప్రభావములు. ఎఱిఁగి—తెలిసి. పొగడఁగ—కొనియాడుటకు. ఏము—మేము. ఎంతటివారము—ఎంతమాత్రపువారము. అఖిలనేతవు — సర్వనియామకుఁడవు. త్రిజగత్క్షేమంకరుఁడవు—స్వర్గమర్త్యపాతాళ లోకములకు మేలుగలుగఁజేయువాఁడవు. సుమతివి— మంచిబుద్ధిగలవాఁడవు. తామసులము — మేము అజ్ఞానులము. (మమ్ము) కావఁదగుదు — ఈ యాపదను తొలఁగించి కాపాడ వలయును.

తా॥ ఓబలరామా! నీవు సర్వ నియామకుఁడవును, మూడులోకములకు మేలు చేయువాఁడవును, రాగద్వేషాదులులేనిబుద్ధిగల వాఁడవును, కాఁబట్టి నీమహిమలు తెలిసి పొగడుటకు మేము శక్తులముకాము అజ్ఞానులమయిన మమ్మును ఈయాపద వలన తొలగించి కాపాడ వలయునని ప్రార్థించిరని తాత్పర్యము.

౬౫౮.—క॥ భూచక్రమెల్లఁ దాల్చిన । యాచక్రీశ్వరుఁడు నావ ✱ కాంశుఁడు బలదే
వా చక్రికి నగ్రజుఁడవు । నీచక్రియ లుడుపందగు ✱ నీకు జితారీ.

టీ॥ జితారీ — జయింపఁబడిన అంతరబాహ్యశత్రువులుగలవాఁడవగు. బలదేవా—బలరాముఁడా. భూచక్రమెల్లఁ — ఈభూమండలము నెల్లను. దాల్చినయాచక్రీశ్వరుఁడు—ధరించిన ప్రసిద్ధుఁడగు సర్పరాజు — ఆదిశేషుఁడు నావకాంశుఁడు — నీయంశము గలవాఁడు. చక్రికి — కృష్ణునికి. అగ్రజుఁడవు—అన్నవు. (నీకు) నీచక్రియలు— అల్పకార్యములను. ఉడుపందగుఁ — మాన్పుట యుక్త మగును.

తా॥ జయింపఁబడినశత్రువులుగలయోబలరామా! నీవు ఈభూమండలమునెల్లను మోయుచుండు ఆదిశేషుని యంశము గలవాఁడవు శ్రీవిష్ణుమూర్తియైనకృష్ణునికి అన్నవు కాఁబట్టి మాపోఁటి తెలివిమాలిన వారుచేయు నీచ కార్యములను మాన్పుట నీకు యుక్తమే యని తా.

౬౫౯.—క॥ రక్షింపుము రక్షింపు ము । పేక్షింపక నమిత నిఖిల ✱ బృందారక సం
రక్షణదాదరరూ నిటు । లాత్మ భయాతురుల మమ్ము ✱ నరయుము మనంతా.

టీ॥ అనంతా—ఓశేషావతారుఁడా! ఉపేక్షింపక — అనాదరము చేయక. రక్షింపుము రక్షింపుము—మమ్ముకాపాడుము. సకల నిఖిలలోకాధార—త్రైలోక్యములకు ఆధారమైన దేవతలు గలవాఁడా. ఘోర రణ చాచర రణనిటలాత—ఘోర — భయంకరమైన. రణచాచర—రాక్షసులవలన. రణ—యుద్ధమునందు. నిటలాత—నొసటకన్ను గలరుద్రుఁడా. భయాతురులకు — భయముచేత పీడింపఁబడిన వార మగు. (మమ్ము) అరయుము—విచారింపుము—ఆదరించి రక్షింపుము.

తా॥ అతిశేషావతారుఁడవును, ముల్లోకముల దేవతలచేతను త్రైలోక్యపూజ్యుఁడవును, మహాయుద్ధమునందు నొసట కన్ను గల రుద్రుని వలె రాక్షసులను భక్షింపఁదగువాఁడవును నైన ఓ బలరామా! నీవలని భయముచేత పీడింపఁబడిన వారమగు మమ్ము ఉపేక్షింపక కనికరించి రక్షింపుము మమ్ముటీ రక్షింపుమని తాత్పర్యము.

వ॥ మఱియును దేవా యీసచరాచరంబులైన జగంబులు నీలీలావినోదంబులంజేసి దుష్టమర్దనంబును, శిష్ట జనరక్షణంబును జేయుచు జగదుత్పత్తి స్థితిలయ హేతువైన నీకు నమస్కరింతుమని వెండియు నిట్లనిరి.

టీ॥ (మఱియును) దేవా—ఓస్వామీ. ఈసచరాచరంబులైనజగంబులు—చరములును అచరములును అయినప్రాణులతోడి తైనయీలోకములు. నీలీలావినోదంబులంజేసి—నీవు వేడుకగా చేయునట్టి వినోదములచేత. దుష్టమర్దనంబును—దుష్టులను దండించుటయును. శిష్టజనరక్షణంబును—పుణ్యాత్ములగు జనులనురక్షించుటయును. (చేయుచు) జగదుత్పత్తిస్థితిలయహేతువు—ప్రపంచమునుపుట్టింపనుంపత్రుంపకారణుఁడవును. అయిననీకుఁ — అయినట్టి నీకొఱకు. నమస్కరింతుము—మ్రొక్కెదుము. (అని) వెండియుఁ—మఱియును. ఇట్లనిరి—ఇట్లుపలికి

తా॥ ఓస్వామీ! ఇదిగాక చరాచర జంతువులతోఁ గూడిన లోకములను నీవు వేడుకగా కలుగఁజేసి వీనియందు క్రీడించుచుండు ఆవినోదము నందే దుష్టజనులను శిక్షించుచు సజ్జనులను రక్షించుచుందువు లోకముల కలిగించిని ఉనికికిని నాశమునకును నీవే హేతువైనవాఁడవు అటువంటి నీకు మేము మ్రొక్కుచున్నాము మమ్ము కాచుము అని ఇంక నేమోచెప్పిరి అని తాత్పర్యము.

౬౩౧.—తే॥ అవ్యయుండవు సర్వభూ * తాత్మకుఁడవు। సర్వశక్తి ధరుండవు * శాశ్వతుఁడవు
విశ్వకరుఁడవు గురుఁడవు * విపులకీర్తి। వయిన నిన్ను నుతింప బ్ర * హ్మకును వశమె.

టీ॥ అవ్యయుండవు—నాశము లేనివాఁడవు. సర్వభూతాత్మకుఁడవు—సర్వప్రాణులకు స్వరూపముగాఁ గలవాఁడవు. సర్వశక్తిధరుండవు—సర్వజ్ఞత్వాదిమహాశక్తులను తాల్చినవాఁడవు. శాశ్వతుఁడవు—ఎప్పుడు నుండువాఁడవు. విశ్వకరుఁడవు—అన్నిటిని చేయువాఁడవు గురుఁడవు—భక్తుల అజ్ఞానమును నివారించువాఁడవు. విపులకీర్తివి—విశేషమైనకీర్తి గలవాఁడవు. అయిన — ఇట్టివాఁడవైన (నిన్ను) నుతింపన్—పొగడుటకు. బ్రహ్మకును—బ్రహ్మదేవునకైనను. వశమె—శక్యమా.

తా॥ ఓస్వామీ! నీవు నాశము లేనివాఁడవును, భూతములకు స్వరూపముగాఁగలవాఁడవును, సర్వజ్ఞత్వశక్తి సర్వేశ్వరత్వశక్తి అనాదిశక్తి మొదలైన సర్వశక్తులను ధరించినవాఁడవును, భూత భవిష్యద్వర్తమానకాలములయందు ఎప్పుడునుండువాఁడవును, సృష్టిస్థితిలయములకు కారణము అనుగ్రహము ఆనాడు పనులను చేయువాఁడవును, భక్తుల యజ్ఞానమును పోఁగొట్టువాఁడవును, అధికకీర్తిగలవాఁడవును అయిన నిన్నుఁ బొగడుటకు బ్రహ్మకూడ సమర్థుఁడు కాఁడు అని తాత్పర్యము.

౬౩౨.—చ॥ అని వినుతించినన్ బ్రముది * తాత్ముఁడై హలపాణి వారలం
గనుఁగొని రోఁడకోడకుఁడు * కార్యగతిం దగి లిట్లు మీరు చే
సిన యవినీతిచేత నిటు * చేసితి నింక భయంబు దక్కి పొం
డనిన సుయోధనుండు విన * యంబున నల్లునిఁ గూఁతురిం దగన్.

టీ॥ (అని) వినుతించినన్ — పొగడఁగా. హలపాణి — బలరాముఁడు. ప్రముదితాత్ముఁడై — సంతోషించిన మనసు గలవాఁడై వారలన్—ఆకౌరవులను. కనుఁగొని — చూచి. ఓడకోడకుఁడు—కొంచెమయినభయపడకుఁడు. కార్యగతిన్ — కార్యవశమున. తగిలి—పట్టుదలఁ గలిగి. (ఇట్లు) మీరుచేసిన యవినీతిచేతన్—మీరుచేసిన అవజ్ఞతచేత. ఇట్లుచేసితిన్ — ఈవిధముగా చేసితిని. ఇంకన్—ఇఁకను. భయంబు—భీతిని. తక్కి — విడిచి. (పొండు) అనినన్ — అనఁగా. సుయోధనుండు — దుర్యోధనుఁడు. వినయంబునన్ — అణఁకువతో. అల్లునిన్—తనకుఅల్లుఁడైనసాంబుని. కూఁతురిన్—తనకూమార్తెయైన లక్షణను. తగన్—ఒప్పునట్లు. అని దీనికిక్రియ పైపద్యమునందున్న

తా॥ అని యీవిధముగా కౌరవులు ప్రార్థింపఁగా బలరాముఁడు సంతోషించి ఆకౌరవులను చూచి మీరుఁ కొంచెమైనను భయపడకుఁడు మీరు పట్టుదలగలవారై చేసిన అవజ్ఞతవలనఁ దగినట్లు ఇట్టికార్యమును నే చేసితిని కాని ఇతరము కాదు ఇఁక భయపడ నక్కఱలేదు అనఁగా దుర్యోధనుఁడు తనకూమార్తెను అల్లునిని ఒప్పగాఁ దీసికొనివచ్చెనని తా

౬౩౩.—క॥ అనుదుదు నరణము దాసీ। జనముల వేయింటి లక్ష * సైంధవముల దా
నినుమడి యేనుంగులఁ గాం। చన రథముల నాఱువేల * సమ్మతి నిచ్చెన్.

టీ॥ అనుదుదు—పంపుచు. దాసీజనములన్ — ఆఁడుసేవకులను. వేయింటిన్—వేయిమందిని, సైంధవములన్—గుఱ్ఱములను. (లక్షను) దానినుమడి—అంతకురెండంతలు—(రెండులక్షలు) ఏనుంగులన్—ఏనుఁగులను, కాంచనరథంబులన్ — బంగారురథములను. (ఆఱువేలను) అరణముగా. సమ్మతిన్ — ఇష్టముతో. ఇచ్చెను — ఒసఁగెను.

తా॥ అట్లుతీసికొనివచ్చి బలరామునితోఁబంపుచును వేయిమంది దాసీజనమును లక్ష గుఱ్ఱములను రెండు లక్షల ఏనుఁగులను ఆఱువేల బంగారు తేరులను వారికి అరణముగా నిచ్చెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లిచ్చి యనిచినం బలభద్రుండు గొడుకును గోడలినిం దోడ్కొనుచుఁ బరమానందంబు నొందుచు నక్కడి జనంబులు పదివేలవిధంబులం బొగడ నిజపురంబునకరిగి యచ్చటి యాదవులతోడఁ దాఁ గరిపురంబునకుం బోయిన విధంబును, వారలాడిన దురాలాపంబులు నెఱింగించి సుఖంబున నుండె వారణపురంబు నేఁడును దక్షిణంబెగసి యుత్తరభాగంబు పొంకించుక గంగకై క్రుంగి బలభద్రు మాహాత్మ్యంబుఁ దెలుపుచున్న యది యని యమ్మహాత్ముని భుజవీర్యం బవార్యంబని చెప్పి శుకయోగీంద్రుండు పరీక్షిన్నరేంద్రున కిట్లనియె.

టీ॥ (ఇట్లు) ఇచ్చి = అరణమిచ్చి. అనిచినన్ = పంపఁగా. బలభద్రుండు = బలరాముఁడు. (కొడుకును గోడలిని) తోడ్కొనుచున్ = పిలుచుకొని. పరమానందంబు నొందుచున్ = మిక్కిలి సంతోషమును పొందుచు. అక్కడి జనంబులు = అచ్చటనుండువారు. పదివేలవిధంబులన్ = అనేకవిధములతో. పొగడన్ = స్తోత్రముచేయఁగా. నిజపురంబునకున్ = హస్తినాపట్టణమునకు. అరిగి = పోయి. అచ్చటి యాదవులతోడన్ = అక్కడనుండు యాదవులతో. తాన్ = తాను. కరిపురంబునకున్ = హస్తినాపట్టణమునకు. పోయినవిధంబును = పోయినట్టిరీతియు. వారలు = కౌరవులు. ఆడిన = చెప్పిన. దురాలాపంబులును = చెడ్డమాటలును. ఎఱింగించి = తెలియపఱచి. సుఖంబునన్ = సుఖముతో. (ఉండెను) వారణపురంబు = హస్తినాపట్టణము. నేఁడును = ఇప్పుడును. దక్షిణంబెగసి = దక్షిణపుతట్టు ఎత్తుగాలేచిపోయి. ఉత్తరభాగంబు = ఉత్తరపుతట్టు. పొంకించుక = కొంచెము. గంగకై = గంగవైపునకు. క్రుంగి = క్రుంగి. బలభద్రుమాహాత్మ్యంబున్ = బలరాముని మహిమను. తెలుపుచున్నయది = తెలియచేయుచున్నది (అని) అమ్మహాత్ముని భుజవీర్యంబు = ఆగొప్పవాఁడైన బలరాముని భుజబలము. అవార్యంబు = నివారింపఁగూడనిది. (అనిచెప్పి) శుకయోగీంద్రుండు = శుకమహర్షి. పరీక్షిన్నరేంద్రునకున్ = పరీక్షిన్మహారాజునకు. (ఇట్లు) అనియెన్ = చెప్పెను.

తా॥ ఈప్రకారము దుర్యోధనుఁడు అరణమిచ్చి పంపఁగా బలరాముఁడు కొడుకును కోడలిని పిలుచుకొని ద్వారకాపట్టణమునకుఁ బోయి అచ్చట తనవారితో తాను హస్తినాపట్టణమునకు పోయినప్పటి వృత్తాంతమును అచ్చటదుర్యోధనాదులు ఆడిన చెడుమాటలును చెప్పి తాను సుఖముగ నుండెను హస్తినాపట్టణము ఆది మొదలు ఇప్పటికిని దక్షిణపుతట్టు ఎత్తుగాను ఉత్తరపుతట్టు గంగలోనికి క్రుంగి తగ్గిగాను కనఁబడుచు బలరాముని మహిమను తెలియ చేయుచున్నది. అనఁగా అచ్చటి జనులు బలరాముని మహిమను పొగడిరి. అంతట శుకమహర్షి పరీక్షిన్మహారాజుతో మరలనిట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౬౩౫.—చ॥ నరవర యొక్కనాఁడు విను • నారద సంయమి మాధవుండు దా
నరకుని ద్రుంచి వాని భవ • నంబున నున్న పదాఱువేల సుం
దరులను నొక్కనాఁడె ప్రమ • దంబున నందఱ కన్నిరూపులై
పరిణయమయ్యె నావిని శు • భస్థితిఁ దద్విభవంబుఁ జూడఁగన్.

టీ॥ నరవర = రాజా (వినుము) ఒక్కనాఁడు = ఒకదినము. నారదసంయమి = నారదమహాముని. మాధవుండు = శ్రీకృష్ణుఁడు. తాన్ = తాను. నరకున్ = నరకాసురుని. ద్రుంచి = చంపి. వానిభవనంబునన్ = ఆనరకాసురునియింటిలో. (ఉన్న) పదాఱువేలసుందరులను = పదియాఱువేలమంది స్త్రీలను. (ఒక్కనాఁడె) ప్రమదంబునన్ = సంతోషముతో. అందఱకున్ = అంతమందికిని. అన్నిరూపులై = అన్ని రూపములను ధరించినవాఁడై. పరిణయమయ్యెన్ = పెండ్లియాడెను. నాన్ = అనఁగా. (విని) శుభస్థితిన్ = మేలైన రీతితో. తద్విభవంబున్ = ఆకృష్ణమూర్తి పెండ్లాడిన వైభవమును. చూడఁగన్ = చూచుటకొఱకు.

తా॥ ఓరాజా! ఒకనాఁడు నారదమహాముని శ్రీకృష్ణుఁడు నరకాసురునిఁజంపి వాని యింటనున్న రాజస్త్రీలు పదియాఱు వేల మందిని ఒక్కనాఁడే అందఱికిని అన్ని రూపములు వహించి పెండ్లియాడెరు అనువృత్తాంతమును విని ఆవేడుకను చూచుటకైయని తాత్పర్యము.

౬౩౬.—వ॥ అట్లు తలంచి కృష్ణ పరిపాలితంబైన ద్వారకానగరంబు డాయంజని ముందట.

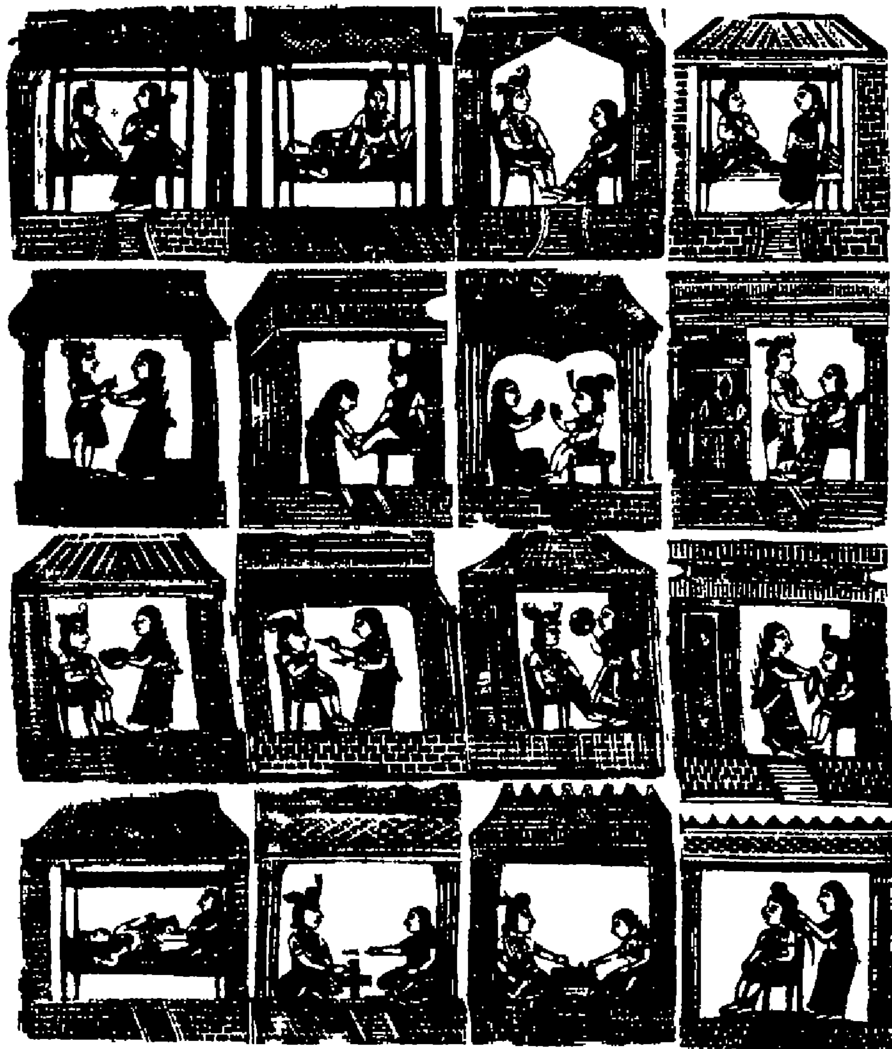
తా॥ అందముగా వేడుక చూడఁగోరి కృష్ణుఁడు ఏలుచుండెడు ద్వారకాపట్టణము దగ్గఱఁబోయి అని తాత్పర్యము.

౬౩౭.—సీ॥ శుక శారికా శిఖి • పిక కూజిత ప్రస - వాంచితోద్యాన వ • నౌఘములును
గలహంస సారస • కమల కైరవను క - ల్హార శోభిత కమ • లాకరములుఁ
గలమాది సస్య సం • కుల వరేక్షు క్షేత్ర - భూరి లసన్నదీ • తీరములును
గిరిసాను పతిత ని • ర్ఝర శీకరసందోహ - సంకత హేమంత • సమయములును
తే॥ గమల సంభవ కాంచన • కార రచిత । చిరతరైశ్వర్య నగర ల • క్ష్మీ కరాబ్జ
ఘటిత నవరత్నమయ హేమ • కటకమనఁగ । సొబగు మీఱిన కోటయుఁ • జూచి మౌని.

టీ॥ శుక...ఘములును—శుక = చిలుకలు. శారికా = గోరువంకలు. శిఖి = నెమళ్లు. పిక = కోయిలలు. కూజిత = వీనియొక్క కూఁతలచేతను. ప్రసవ = పుష్పములచేత. అంచిత = ఒప్పిదములయిన. ఉద్యానవనౌఘములును = ఉద్యానవనసమూహములును. కల.. యును—కలహంస = ఉత్తమజాతిహంసలచేతను. సారస = బెగ్గురుపక్షులచేతను. కమల = తామరపుష్పములచేతను. కైరవ = తెల్లగలువలచేతను. సకల్హార = మంచి

ఎఱ్ఱకలువలచేతను. శోభిత—ప్రకాశించునట్టి. కమలాకరములును—సరస్సులును. కలహాది...లును—కలహ—వరి. ఆది—మొదలుగాఁగల. సస్య—పైరులయొక్క. సంకుల — నింపుచేత. వర—శ్రేష్ఠములయిన. ఇక్షుక్షేత్ర—చెఱకుచేలచేతను. భూరి—మిక్కిలి. లసత్—ప్రకాశించెడు. నదీతీరములును—ఏటిగట్లును. గిరిసాను...సమయములును—గిరి—కొండలయొక్క. సాను — చఱియలనుండి. పతిత—పడుచున్న. నిర్ఝర—సెలయేళ్లయందలి. శర—నీళ్లయొక్క. సందోహ—ప్రవాహములచేత. సంతత—ఎడతెగని. హేమంతసమయములును—హేమంతఋతువులును. కమల...కటకము—కమలసంభవ—బ్రహ్మయనెడు. కాంచనకార—అగసాలెవానిచేత. రచిత—చేయఁబడిన. చిరతర—మిక్కిలిశాశ్వతములగు. ఐశ్వర్య — కలిమితోఁగూడిన. నగర లక్ష్మీ—పురలక్ష్మియొక్క. కరాబ్జ—హస్తకమలమునందు. ఘటిత — కూర్పఁబడిన. నవరత్నమయ — తొమ్మిదివిధములయిన రత్నములు పొదిగిన. హేమకటకము—బంగారుకడియము. అనఁగా — అను నట్టుగా. సొబగుమీఱిన — అందమతిశయించిన. కోటయును — కోటను. (చూచి) ముని—నారదమహాముని.

తా॥ చిలుకలు గోరువంకలు నెమళ్లు కోయిలలు అనువాని కూఁతలచేతను పుష్పములచేతను ఒప్పిదములయిన ఉద్యానవనముల సమూహములును, హంసలు బెగ్గురుపక్షులు తామరలు ఎఱ్ఱదామరలు తెల్లకలువలు మొదలగువానిచేత ప్రకాశించునట్టి కొలఁకులును, వరిమొదలగుపైరులనింపుచేతను చెఱకుతోఁటలచేతను మనోజ్ఞములయిన యేటిదరులును, కొండచఱియలందుండి పడునట్టి సెలయేళ్ల నీళ్ల తుంపురులచేత మంచుకురియుకాలమును తోఁపించుప్రదేశములును, బ్రహ్మయనెడిఅగసాలెవానిచేత చేయఁబడినపురలక్ష్మిచేతి యందుండెడిరత్నములుచెక్కినబంగారుకడియమోఅనునట్లుఒప్పెడు కోటగల ద్వారకాపట్టణమును నారదుఁడుచూచినవాఁడై అని తా.

నారదుఁడు.

ఉద్ధవుఁడు.

(*) నారదుండు షోడశ సహస్ర స్త్రీసంగతుండైన శ్రీకృష్ణుని మహిమఁ దెలిసికొనుట. (*)

వ॥ మఱియు సముత్తుంగ మణిసౌధ గవాక్ష రంధ్ర నిర్గత ఘనసార చందనాగురుధూప ధూమపటల విలోకన సంజ

నిత పయోధరాభి శంకాంగీకృత తాండవకేళీ విలోల పురకామినీ జనోపలాలిత నీలకంఠ సముదయంబులును, జంద్రకాంతమణి స్ఫటిక స్తంభ సంభృత మరకత పద్మరాగ ఘటిత నవరత్న కాంచన ప్రాసాద శిఖరాగ్ర విన్యస్త బహుసూర్య విభ్రమ కృదంచిత శాతకుంభ కుంభనిచయంబును, సమస్తవస్తు విస్తార సమర్పిత వైశ్యాగార వీథీ వేదికాకలితంబును, మహిత తాపనివారణ తరళ విచిత్ర కేతనాబద్ధ మయూర కింకిణీ నినద పూరితకాశాంతరిక్షంబును, సరోజనాభ పూతనాచేతన ప్రహారాది నూతనవిజయ సందేశ లిఖిత స్వర్ణవర్ణావళి విభాసిత గోపురమణి విటంక ప్రదేశంబులును, యాదవేంద్ర దర్శనోత్సవాహూయమాన సమాగత నానాదేశాధీశ ధురీణ వారణ దానజల ప్రభూత పంకనిరసనైక గతాగత జనసమ్మర్ద కరకంకణ నికర్షణ వికీర్యమాణ రజఃపుంజంబును, వినూత్నరత్నమయ మంగళరంగవల్లీ విరాజిత ప్రతిగృహప్రాంగణంబును, కుంకుమ సలిలసిక్త విపణి మార్గంబును, వంది మాగధ సంగీత మంగళారావ విలసితంబును, భేరీ మృదంగ కాహళ శంఖ తూర్య రవాధరీకృత సాగర ఘోషంబును నై, యమరావతీపురంబునుంబోలె వసుదేవ నందన నివాసంబై, యనల పుటభేదనంబునుంబోలెఁ గృష్ణమార్గ సంచారపూతంబై, సంయమనీనగరంబునుంబోలె హరితనూభవాభిరామంబై, నైరృతి నిలయంబునుంబోలెఁ బుణ్యజనాకీర్ణంబై, వరుణనివాసంబునుంబోలె గోత్ర రక్షణ భువన ప్రశస్తంబై, ప్రభంజన పట్టణంబునుంబోలె మహాబలసమృద్ధంబై, యలకాపురంబునుంబోలె ముకుంద వర శంఖ మకరాంక కలితంబై, రజతాచలంబునుంబోలె నుగ్రసేనాధిపార్యాలంకృతంబై, నిగమంబునుంబోలె వివిధ వర్ణక్రమ వివిక్త సంచారంబై, గ్రహమండలంబునుంబోలె గురు బుధ కవి రాజ మిత్ర విరాజితంబై, సంతత కల్యాణవేదియుంబోలె వైవాహికోపేతంబై, బలిదానవ కరతలంబునుంబోలె సంతత దానవారి యుక్తంబై, యొప్పు నప్పురంబుఁ బ్రవేశించి యందు విశ్వకర్మ నిర్మితంబైన యంతఃపురంబునందు షోడశసహస్ర హర్మ్యంబు లందు.

టీ॥ (మఱియు) సముత్తుంగ..సముదయంబులును—సముత్తుంగ—మిక్కిలిపొడుగువైన. మణిసౌధ—రత్నాలమేడలయందలి. గవాక్ష—కిటికీలయొక్క. రంధ్ర—సందులనుండి. నిర్గత—వెడలిన. ఘనసార—కర్పూరములయు. చందనాగురుధూప—గంధముచేతను అగురుచేతను చేయఁబడిన ధూపములయు. ధూమ—పొగయొక్క. పటల—సముదాయమును. విలోకన—చూచుటచేత. సంజనిత—పుట్టిన. పయోధరాభిశంకా—మేఘము కేమోయను సందేహమును. అంగీకృత—పొందినవగుటచేత. తాండవకేళి—నాట్యమాడుటయందు. విలోల—మిక్కిలి ఆసక్తములయిన. పురకామినీజన—పట్టణములోనుండెడి స్త్రీలచేత. ఉపలాలిత—మిగులలాలింపఁబడిన. నీలకంఠ—నెమళ్లయొక్క. సముదయంబులును—గుంపులును. చంద్రకాంత..నిచయంబును—చంద్రకాంతమణి—చంద్రకాంతపురాళ్లచేతను. స్ఫటిక—పటికపురాళ్లచేతను చేయఁబడిన. స్తంభ—కంబములచేత. సంభృత—చక్కఁగా ధరింపఁబడిన. మరకత—పచ్చలు. పద్మరాగ—కెంపులు. ఘటిత—కూర్పఁబడిన. నవరత్న—తొమ్మిది విధముల రత్నములుగల. కాంచన—బంగారుమయములయిన. ప్రాసాద—నగళ్లయొక్క. శిఖర—పైయంతస్తులయొక్క. అగ్ర—మీఁదిభాగములయందు. విన్యస్త—ఉంచఁబడిన. బహుసూర్య—పెక్కండ్రుసూర్యులనునట్లు. విభ్రమకృత్—భ్రమను కలుగఁ జేయుచున్న. అంచిత—ఒప్పిదములయిన. శాతకుంభకుంభ—బంగారుకుండలయొక్క. నిచయంబును—సమూహమును. సమస్త..కలితంబును—సమస్త—సకలమయిన. వస్తు—పదార్థములను. విస్తార—విశేషముగా. సమర్పిత—ఉంచఁబడిన. వైశ్య—కోమటులయొక్క. అగార—ఇండ్లుగల. వీథి—వీధులయందలి. వేదికా—అరుఁగులతోడ. కలితంబును—కూడుకొన్నదియు. మహిత...రిక్షంబును—మహిత—అధికమయిన. తాప—కాఁకయొక్క. నివారణ—పోఁగొట్టుటగల. తరళ—చలించుచున్న. విచిత్ర—నానావర్ణమయిన. కేతన—టెక్కెములయందు. ఆబద్ధ—అంతటకట్టఁబడిన. మయూర—నెమళ్లయు. కింకిణీ—చింటిసారులయు. నినద—ధ్వనిచేత. పూరిత—నిండిన. ఆశా—దిక్కులును. అంతరిక్షంబును—ఆకాశమును గలిగినదియు. సరోజ..ప్రదేశంబును—సరోజనాభ—కృష్ణునిదైన. పూతనా—పూతనయనురాక్షసియొక్క. చేతన—ప్రాణములను. ప్రహారాది—చక్కఁగా అపహరించుట మొదలగు. నూతన—క్రొత్తదైన. విజయ—గెలుపులయొక్క. సందేశ—కబురులను. లిఖిత—వ్రాయఁబడిన. స్వర్ణవర్ణావళి—బంగారు అక్షరముల వరుసలచేత. విభాసిత—వెలుఁగఁజేయఁబడిన. గోపుర—పురద్వారమునందలి. మణివిటంక—రత్నాలవాచూరుపట్టెల. ప్రదేశంబులును—చోట్లును. యాదవ పుంజంబును—యాదవేంద్ర—కృష్ణుని. దర్శన—చూచుటయనెడు. ఉత్సవ—వేడుకకొఱకు. ఆహూయమాన—పిలువఁబడుచున్నవారై. సమాగత—వచ్చిన. నానాదేశ—బహుదేశములకు. అధీశ—ప్రభువులయినరాజులయొక్క. ధురీణ—విశేషమయిన. వారణ—ఏనుఁగుల యొక్క. దానజల—మదజలముచేత. ప్రభూత—పుట్టిన. పంక—బురదను. నిరసన—అణఁచుటయందు. ఏక—ముఖ్యమయిన. గతాగత—పోకరాకలుచేయునట్టి. జన—జనులయొక్క. సమ్మర్ద—ఒరపిడిచేత. కరకంకణ—చేతికడియములయొక్క. నికర్షణ—రాపిడివలన. వికీర్యమాణ—రాలుచున్న. రజఃపుంజంబును—ధూళిరాసులుగలదియును. వినూత్న...ప్రాంగణంబును—వినూత్న—క్రొత్తదైన. రత్నమయ—రత్నవికారములయిన. మంగళ—శుభసూచకములయిన. రంగవల్లి—ముగ్గులచేత. విరాజిత—ప్రకాశించునట్టి. ప్రతిగృహ—ఇంటింటి యొక్క. ప్రాంగణంబును—ముంగిళ్లుగలిగినదియు. కుంకుమ ...

మార్గంబును—కుంకుమ — కుంకుమపువ్వు మొదలగువస్తువులుచేర్చిన. సలిల—నీళ్లచేత. సిక్త—తడుపఁబడిన. విపణిమార్గంబును—అంగళ్ల వీధులుగలిగినదియు. వంది .. విలసితంబును — వంది — స్తుతిపాఠకులయు. మాగధ—బిరుదులుగ్గడించువారలయు. సంగీత — పాటల వలని. మంగళ—మేలయిన. ఆరావ — ధ్వనిచేత. విలసితంబును — ప్రకాశించునదియు. భేరీ...ఘోషంబును—భేరీ — పెద్దనగారాలు. మృదంగ—మద్దెలలు. కాహళ—తుతారలు. శంఖ—శంఖములు మొదలగు. తూర్య—వాద్యములయొక్క. రవ—ధ్వనిచేత. అధరీకృత — క్రిందుపఱుపఁబడిన. సాగరఘోషంబును—సముద్రధ్వనిగలదియు. (అయి) అమరావతీపురంబునుంబోలెన్ — ఇంద్రునిపట్టణమువలెనే. వసుదేవనందననివాసంబై — వసువులకును దేవతలకును నందనవనమునకును ఉనికిపట్టై—వసుదేవునికొడుకైన కృష్ణుని ఉనికిపట్టయని భావము. అనలపుటభేదనంబునుంబోలెన్—అగ్నిదేవునిపట్టణమువలె. కృష్ణమార్గసంచారపూతంబై — నల్లనిమార్గముగల అగ్నియొక్క వ్యాప్తిచేత పరిశుద్ధమయి—కృష్ణమూర్తియొక్క దారి నడచుటవలన పావనమైయనిభావము. సంయమనీనగరంబుమంబోలెన్—యముని పట్టణమువలె. హరితనూభవాభిరామంబై — సూర్యునికొడుకైన యమునివలన ఒప్పిదమయి—కృష్ణునికొడుకులవలన మనోజ్ఞమైనదై అనిభావము. నైరృతినిలయంబునుంబోలెన్ — నిరృతిపట్టణమువలె. పుణ్యజనాకీర్ణంబై—రాక్షసులచేత నిండుకొన్నదై — పుణ్యపురుషుల చేత నిండుకొన్నదైయనిభావము. వరుణనివాసంబునుంబోలెన్ — వరుణునిపట్టణమువలె. గోత్రరక్షణభువనప్రశస్తంబై — కొండలను రక్షించునట్టి నీళ్లచేత శ్లాఘింపఁబడినదై — వరుణుని యునికిపట్టు సముద్రముగనుక సముద్రజలమునందు ఇంద్రునికిజడిచివచ్చినమైనాకము మొదలగు కొండలు దాఁగి రక్షింపఁబడెననుట పురాణప్రసిద్ధము — స్వవంశరక్షకులయిన లోకులచేత శ్లాఘింపఁబడినదైయని భావము, ప్రభంజనపట్టణంబునుంబోలెన్—వాయువుపట్టణమువలె. మహాబలసమృద్ధంబై — గాలియొక్క సమృద్ధికలదై — గొప్పసేనలయొక్క సమృద్ధిగలదైయనిభావము, అలకాపురంబునుంబోలెన్ — కుబేరునిపట్టణమువలె. ముకుందవరశంఖమకరాంకకలితంబై—ముకుందము వరము శంఖము మకరము అను నిధులగుఱుతులతోడ కూడినదై—కృష్ణునిదయిన ఉత్తమశంఖములోడను మొసలిటెక్కముగల వాఁడైన ప్రద్యుమ్నునితోడను కూడుకొన్నదైయనిభావము. రజతాచలంబునుంబోలెన్ — వెండికొండవలె. ఉగ్రసేనాధిపార్యాలంకృతంబై — శివునిచేతను కుమారస్వామిచేతను పార్వతీదేవిచేతను అలంకరింపఁబడినదై — ఉగ్రసేనమహారాజుచేతను యోగ్యులయిన పెద్దలచేతను అలంకరింపఁబడినదై యని భావము, నిగమంబునుంబోలెన్—వేదమువలె. వివిధవర్ణక్రమవిభక్తసంచారంబై—నానావిధములయిన అక్షరములయు పదక్రమములయు పదవిభాగములయు తిరుగుటలుగలదై—బహువిధములైన బ్రాహ్మణాదివర్ణములయొక్క క్రమమయిన సంచారములు గలదైయని భావము, గ్రహమండలంబునుంబోలెన్ — గ్రహములుండు మండలమువలె. గురుబుధకవిరాజమిత్రవిరాజితంబై — బృహస్పతి బుధుఁడు శుక్రుఁడు చంద్రుఁడు సూర్యుఁడు వీరిచేత ప్రకాశించునదియై — పూజ్యులయిన పండితుల చేతను కవిశ్రేష్ఠులచేతను స్నేహితులచేతను ప్రకాశించునదియైయని భావము. సంతతకల్యాణవేదియుంబోలెన్ — శాశ్వతమయిన పెండ్లియరుఁగువలె. వైవాహికోచితంబై — పెండ్లిండ్లతోఁగూడినదై. బలిదానవకరతలంబునుంబోలెన్—బలిచక్రవర్తి అఱచేతివలె. సంతతదానవారియుక్తంబై — ఎడతెగనిదానోదకములోఁ గూడినదై—ఎల్లప్పుడు దానవులకు శత్రువైన కృష్ణునితోఁ గూడినదైయని భావము. ఒప్పునప్పురంబున్—ఒప్పునట్టిఆపట్టణమునందు. ప్రవేశించి—చొచ్చి. అందున్—ఆపట్టణమునందు విశ్వకర్మనిర్మితంబు — విశ్వకర్మచేతఁ జేయఁబడినది అయినయంతఃపురంబునన్ — అయినట్టి పట్టణపులోపలిభాగమునందు. (ఉండు) షోడశసహస్రహర్మ్యంబులందున్— పదియాఱువేలమేడలయందును.

తా॥ అదిగాక మిక్కిలి యెత్తుగాఁ గట్టఁబడిన రత్నాలమేడల కిటికీలనుండి బయలువెడలు కర్పూరహారతులయు ధూపములయు పొగల సమూహాయమును జూచి మబ్బనిభ్రమసి నృత్యముచేయుటకు ఆరంభించునట్టి పురస్త్రీలచేతఁ బెంపఁబడిన నెమళ్లగుంపులుగలిగినదియు, చంద్రకాంతమణులచేతను పటికపురాళ్లచేతనుచేయఁబడిన కూచములచేత వహింపఁబడిన పద్మరాగములు వజ్రములు మొదలగు తొమ్మిది విధములరత్నములను పొదిఁగి కట్టఁబడిన బంగారు నగళ్లమైయంతస్తుల మీఁదిభాగములయం దుంచఁబడి అనేకసూర్యబింబములనునిలిపినట్లు కానవచ్చునట్టి బంగారుకలశములతోఁగూడినదియు, ఎల్లప్పుడును విరివిగా పఱుపఁబడిన పంచటరుఁగులుగల వైశ్యులయిండ్ల వాడలుగలదియును, మిక్కుటమయిన యక్కును అణఁపఁజాలినదై పటపటలాడుచున్న పలువన్నెలుగల టెక్కపుగుడ్డలయందంతట కట్టఁబడిన అనఁగా చిత్రింపఁబడిన నెమళ్లయొక్కయు వింటినారులయొక్కయు ధ్వనిచేత నిండింపఁబడిన దిక్కులును ఆకాశమును గలిగినదియు,పూతనను జంపుట మొదలు గాఁగల శ్రీకృష్ణుని గెలుపు గుఱుతులు తెలియఁబడ బంగారుతేకుల చేత చెక్కఁబడిన అక్షరముల పద్యములచేత వెలుఁగుచున్న పురద్వారపు వాకిండ్లపక్కల పార్శ్వభాగములు గలిగినదియు,కృష్ణుని దర్శనమునకై పిలిపింపఁబడి వచ్చిన రాజులయేనుఁగుల మదజలము చేతనైన బురదను బిగిసికొనఁజేయఁజాలి అట్టిరాజులచేతి కడియముల యొరపిడిచేత రాలిన ధూళివాసలు గలిగినదియు, క్రొత్త రత్నములచేతఁ బెట్టఁబడిన శుభసూచకములయిన ముగ్గులచేత అందగించునట్టి ప్రతియింటి ముంగిళ్లుగలిగినదియు, కుంకుమపువ్వు మొదలగు పరిమళద్రవ్యములు కలిపిన నీళ్లు చల్లుటచేత తడిసిన అంగళ్ల వీధులు గలదియును,స్తుతిపాఠకులయు బిరుదు లుగ్గడించువారలయు పాటలవలని మేలైనధ్వనులచేత ఒప్పిదమయినదియు,సముద్రధ్వనిని అణఁచివేయునట్టి పెద్దనగారాలు మద్దెలలు తుతారలు శంఖములు మొదలగు వాద్యములధ్వనులు గలదియును,ఇంద్రుఁడు మొదలగు దిక్పాలకుల పట్టణములవలె ఆయాగుఱుతులనుతోఁచునట్టి విశేష చిహ్నములు గలిగి ఉగ్రసేనునిచేత పాలింపఁబడుచు వేదమును గ్రహమండలమును బోలినదై పెండ్లియరుఁగునుబోలి బలిచక్రవర్తి చేతివలె దానధారలతోఁ గూడినదై ఒప్పుచున్న ఆద్వారకాపట్టణము ప్రవేశించి ఆపట్టణమునందు విశ్వకర్మచేత నిర్మింపఁబడిన అంతఃపురములో పదియాఱువేల కన్యకల మేడలయందు నని తా.

౬౩౯.—సీ॥ పటికంపుఁ గంబముల్ * పవడంపుఁ బట్టెలు - మరకత రచితముల్ * మదిర లమర
వైడూర్య మణిగణా * వలుల సుపద్మ రా - గంబుల మొగడల * కాంతులాలయ
సజ్జాతి వజ్రాల * సజ్జాత రుచులతో - భాసిల్లు నీల సో * పానములును
గరుడపచ్చల విటం * కములును ఘనరుచి - వెలసిన శశికాంత * వేదికలును

తే॥ వలులు మౌక్తిక ఘటిత క * వాటములును। బ్రవిమల స్వర్ణమయ సాల * భంజికలును
మించు కలరవ మెసఁగఁ గ్రీ * డించు మిథున। లీల నొప్పు కపోత పా * లికలు గలిగి.

టీ॥ పటికంపుఁగంబములు — పటికపురాళ్లతోఁ జేయఁబడిన కంబములును—కోళ్లును. పవడంపుఁబట్టెలు — పగడములపట్టెలును. మరకతరచితములు — పచ్చలతోఁ జేయఁబడినవైన. మదిరలు — మంచములు. అమరన్ — ఒప్పఁగా. వైడూర్యమణిగణావలుల — వైడూర్యములనెడు రత్నములయు. సుపద్మరాగంబుల—మంచికెంపులయు మొగిడల — గుబ్బలయొక్క. కాంతులు — వెలుఁగులు. ఒలయన్—వ్యాపింపఁగా. సజ్జాతి ..రుచులతోన్—సజ్జాతి—ఉత్తమజాతిగల — శ్రేష్ఠములయిన. వజ్రాల — రవలయొక్క. సజ్జాత—లెస్సగాఁబుట్టుచున్న. రుచులతోన్—కాంతులతో. భాసిల్లు—ప్రకాశించునట్టి నీలసోపానములును — నీలాలమెట్లును. గరుడపచ్చల విటంకములును — గరుడపచ్చలచేతఁ జేయఁబడిన వాచూరులును. ఘనరుచిన్ — అధికప్రకాశముచేత. వెలసినశశికాంతవేదికలును—అందములయిన చంద్రకాంతమణుల యరుఁగులును వలులు ములుచు—వలులు—ఒప్పునట్టి. మౌక్తిక—ముత్యాలచేత. ఘటిత—కూర్పఁబడిన. కవాటములును—తలుపులును. ప్రవిమల...కలును— ప్రవిమల — మిక్కిలినిర్మలములయిన. స్వర్ణమయ—బంగారువికారమయిన. సాలభంజికలును—కీలుబొమ్మలును. మించుకలరవము— అతిశయించునట్టియవ్యక్తమధురధ్వని. ఎసఁగన్—అతిశయింపఁగా. క్రీడించు - క్రీడలు చేయునట్టి. మిథునలీలన్ — జంటగలవిలాసముచేత. ఒప్పు—ఒప్పునట్టి. కపోతపాలికలు—పావురపుగూండ్లును(గలిగి)

తా॥ స్ఫటికపుఁగోళ్లును పగడపు పట్టెలును గలిగి పచ్చలచేతఁ జేయఁబడిన మంచములు ఒప్పఁగా, వైడూర్యమణులయు పద్మరాగమణులయు గుబ్బలకాంతులు వ్యాపింపఁగా, మంచి జాతివజ్రములయొక్క మేలైనకాంతులతో ప్రకాశించునట్టి నీలాలమెట్లు గరుడపచ్చలచేతఁ జేయఁబడిన వాచూరులును, అధిక కాంతిచేత వెలుఁగునట్టి చంద్రకాంతమణుల యరుఁగులును, ముత్యాలతలుపులును, మిక్కిలి నిర్మలమైన బంగారుకీలుబొమ్మలును, అవ్యక్తమధురమయిన ధ్వనులతో క్రీడించునట్టి పావురములుగల గూండ్లును గలిగి అని తాత్పర్యము.

౬౪౦.—తే॥ చేటికానీక పదతులా * కోటి మధుర। నినదభరితంబు రుచిర మా * ణిక్యదీప
మాలికలు గల్గి చూపట్టు * లీల నొక్క। జలజలోచన నిజసౌధ * తలమునందు.

టీ॥ చేటికా భరితంబు—చేటికా — పరిచారికలయొక్క. అనీక—సమూహముయొక్క. పద—పాదములయందలి. తులాకోటి—అందెలయొక్క. మధుర—ఇంపైన. నినద—ధ్వనిచేత భరితంబు—నిండినదియు. రుచిర.. మాలికలు—రుచిర - కాంతిగల. మాణిక్య—రత్నములనెడు. దీపమాలికలు - దీపములవరుసలును. కల్గి—కలిగి. చూపట్టన్—కనఁబడుచుండఁగా లీలన్ — విలాసముగా. ఒక్క జలజలోచననిజసౌధతలమునందు—ఒక స్త్రీయొక్క యింటిలో.

తా॥ పరిచారికల సమూహముయొక్క కాలియందెల చప్పుళ్లు నిండుకొనుచున్నదియు, రత్నములనెడుదీపములచేత వెలుఁగుచుండునదియునైన ఒక మేడయందు విలాసముగా అని తాత్పర్యము.

౬౪౧.—తే॥ కనక కంకణ ఝుణఝుణ * త్కారకలిత। చంద్రబింబాననా హస్త * జలజ ఘటిత
చామరోద్ధూత మారుత * చలిత చికుర। పల్లవునిఁ గృష్ణు వల్లవీ * పల్లవునిని.

టీ॥ కనక...పల్లవునిన్—కనక—బంగారు వికారమైన. కంకణ—కడియములయొక్క. ఝుణఝుణత్కార—ఝుణఝుణయని మ్రోఁగునట్టి మ్రోఁతతోడ. కలిత—కూడిన. చంద్రబింబాననా—చంద్రబింబమును బోలిన ముఖములుగల స్త్రీలయొక్క. హస్తజలజ — తామరల వంటి చేతులయందు. ఘటిత — కూర్పఁబడిన. చామర — వింజామరలచేత. ఉద్ధూత—ఎగయుచున్న. మారుత—గాలిచేత. చలిత—కదలింపఁబడిన. చికురపల్లవునిన్ — చిగురుటాకులు గలవానిని వల్లవీపల్లవునిన్— గోపికలకువిటుఁడైనవానిని. కృష్ణునిన్—కృష్ణమూర్తిని.

తా॥ పరిచారికలు తమచేతులయందలి బంగారుగాజులు ఝుణఝుణయని మ్రోఁగుచుండఁగా వేయు వింజామరలవలనఁ బుట్టిన గాలిచేత కదలాడుచున్న ముంగురులు గలవాఁడును గోపికలకు విటుఁడు నైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని అని తాత్పర్యము.

వ॥ మఱియు హాటక నిష్కంబు లట్టులందు వెలుంగొందఁ గందుకంబులు శిరోవేష్టనంబులుఁ గనక కుండలంబులు ధరియించి సంచరించు కంచుకులును, సమాన వయో రూప గుణ విలాసవిభ్రమ కలితలయినవిలాసినీ సహస్రంబులుఁ గొలువఁ గొలువున్న యప్పద్మలోచనుం గాంచన సింహాసనాసీనుంగాంచె నప్పుండరీకాక్షుండును నారదునింగనుంగొని ప్రత్యుత్థానంబుసేసి యప్పుడు.

టీ॥ (మతియు) హాటకనిష్కంబులు = బంగారుమాడలు. అట్టి అంసమున = మెడయందు. వెలుఁగొందన్ = ప్రకాశించఁగా. కంచుకంబులు = కుబుసములును. శిరోవేష్టనంబులును = తలచుట్లును — తలపాగాలును. కనకకుండలంబులు = బంగారుచెవిపోఁగులును. (ధరియించి) సాధించియు = మెలఁగునట్టి. కంచుకులును = ద్వారపాలకులు. సమానవయోరూపగుణవిలాసవిభ్రమవనితలు = ఈడైనవయస్సు చక్కఁదనమును సుగుణములును నొదవినట్టులును కలవారు. అయినవిలాసినీజనంబులును అయినట్టి అనేకులు వేసుకకత్తెలును. కొలువఁగన్ = సేవించఁగా. కొలువున్నయప్పుడు లోచనుఁడ = కొలువుదీరియున్న యా కృష్ణమూర్తిన్. కాంచనసింహాసనాసీనున్ = బంగారు సింహాసనమునందుఁ గూర్చున్నవానిని. కాంచెన్ = చూచెను. అప్పుండరీకాక్షుండును = ఆకృష్ణుఁడును. (నారదునిన్) కనుంగొని = చూచి. ప్రత్యుత్థానంబు సేసి = ఎదురుకొనలేచి. అప్పుడు = ఆసమయమునందు.

తా॥ ఇదిగాక బంగారు మాడలు మెడలలో వెలుఁగుచుండఁగా కుబుసములును తలచుట్లును బంగారుచెవిపోఁగులును ధరించి మెలఁగునట్టి ఆ తలుపుల ప్రతీహారులు ప్రమదలవయసుచక్కఁదనము సుగుణములు వినోదచేష్టలు గలిగి మెలఁగునట్టి వేసుకకత్తెలును కొలువుచేయఁగా బంగారు సింహాసనమునందుఁ గూర్చుండి కచ్చేరి చేయుచున్న శ్రీకృష్ణమూర్తిని నారదుండు చూచెను. ఆకృష్ణుఁడు తన్నుఁ జూచుచున్న నారదుని జూచి లేచి యెదురుకొని వచ్చినవాఁడై యని తాత్పర్యము.

౬౪౩.—క॥ మునివరు పాదాంబుజములు । తనచారుకిరీటమణిదీ * ధానము సోఁకన్
వినమితుఁడై నిజసింహా । సనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టి * సద్వినయమునన్.

టీ॥ మునివరుపాదాంబుజములు = నారదమహామునియొక్క పాదకమలములను. తనచారుకిరీటమణిదీధానము = అందమైన తనకిరీటము సంబంధిమణులసమూహము. సోఁకన్ = తాఁకునట్లుగా. వినమితుఁడై = మ్రొక్కినవాఁడై. నిజసింహాసనమునన్ = తనయొక్క సింహాసనమునందు. (కూర్చుండఁబెట్టి) సద్వినయమునన్ — మంచి యణఁకువతో.

తా॥ అప్పుడు ఆనారదమహాముని పాదములు తనయొక్క కిరీటమునందు పొదుగఁబడిన రత్నములు సోఁకునట్లుగా సాగిలఁబడి మ్రొక్కి తాను గూర్చుండు సింహాసనమునందు ఆయనను గూర్చుండఁబెట్టి మిక్కిలి వినయముగలవాఁడైయుండెనని తాత్పర్యము.

౬౪౪.—క॥ తనపాదకమలతీర్థం । బున లోకములం బవిత్ర * ముగఁ జేయు ధరా
తన మాని లోకగురుఁ డ । మ్ముని పదతీర్థంబు మస్త * మున ధరియించెన్.

టీ॥ తనపాదకమలతీర్థమ్మునన్ = తనయడుగుఁదామరలజలముచేతను. లోకములన్ = పదునాలుగు లోకములను. పవిత్రముగన్ = పావనముగా. ధరాతనమాని — చేయునట్టి ప్రాఁతమునిశ్రేష్ఠుఁడు — నారాయణుఁడు. లోకగురుఁడు — లోకములకు గురువైనశ్రీకృష్ణుఁడు. అమ్ముని పదతీర్థంబున్ = ఆనారదమహామునియొక్క పాదములు కడిగిన యుదకమును. మస్తమునన్ = తలలో. ధరించెను = దాల్చెను.

తా॥ ఎల్లలోకములను తనయడుగులు కడిగిన నీటిచేత పావనములుగాఁ జేయునట్టి నారాయణుఁడును లోకములకు గురువైనవాఁడునునైన శ్రీకృష్ణమూర్తి ఆనారదమహాముని యొక్క పాదములు కడిగిన నీళ్లను తనతలయందు చల్లుకొనెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు బ్రహ్మణ్యదేవుండును, నరసఖుండును నైన నారాయణుండు దేవసన్మానంబున మునిపాదతీర్థంబు ధరియించిన వాఁడై సుధాసారంబుగాని మితభాషణంబుల నారదున కిట్లనియె.

టీ॥ (ఇట్లు) బ్రహ్మణ్యదేవుండును — వేదశాస్త్రములను పోషించునట్టి దేవుఁడును. నరసఖుండును = అర్జునునకు స్నేహితుఁడును. అయి నారాయణుండును = అయినట్టి శ్రీకృష్ణుఁడు. దేవసన్మానంబునన్ = దేవసమానముగా. మునిపాదతీర్థంబు = ఆనారదమహామునియొక్క పాదములు కడిగిన యుదకమును. (ధరియించినవాఁడై) సుధాసారంబులు = అమృతపుధారల వంటి రసముగల. మితభాషణంబులన్ = అయినట్టి మితముగాఁ బలుకుమాటలచేతను. నారదునకున్ — నారదునితో. (ఇట్లనియెను)

తా॥ ఈవిధముగా వేదశాస్త్రములను పోషించువాఁడైన అర్జునుని స్నేహితుఁడును అయినట్టి శ్రీకృష్ణమూర్తి ఎల్లలోకములను పావనము చేయునట్టి నారదమహాముని పాదతీర్థమును గ్రహించినవాఁడై అమృతతుల్యమైన మితవాక్యములతో నారదునితో గూర్చుండి పలికెనని తా.

౬౪౫.—క॥ ఏపని సేయుదు [illegible] । [illegible] * దామోదర వి
భూ[illegible] । వ్యాపారము చెప్ప నీకుఁ * బాధ్యము గాదే.

టీ॥ [illegible] = ఓమునిశ్రేష్ఠా [illegible] ఏపనిని [illegible] చేయుమని ఆజ్ఞాపించినను. (చేయుదును) [illegible] = [illegible]. దామోదర = కృష్ణా. [illegible] = జ్ఞానస్వరూపుఁడా. [illegible] వ్యాపారము — నీవు [illegible] మెప్పించుట [illegible] నవని.

తా॥ ఓమునిశ్రేష్ఠా! మీరు ఏపనిచేయుమని ఆజ్ఞాపించినను చేసెదను అని శ్రీకృష్ణమూర్తి చెప్పఁగా ఆయన జ్ఞానస్వరూపుఁడవైన ఓ కృష్ణమూర్తీ! నీవు [illegible] మెప్పించుట [illegible] నిమిత్తమేకదా అనెనని తా.

౬౪౬.—తే॥ అఖిలలోకైకపతివి ద * యార్ద్రమతివి । విశ్వసంరక్షకుండవు * శాశ్వతుఁడవు
వెలయ నేపని నైనఁ గా * వింతు వనుట । యార్తబంధుండ వీ నీకు * నద్భుతమె?

టీ॥ అఖిలలోకైకపతివి = బ్రహ్మాదిసమస్తలోకములకును ముఖ్యుఁడవగు నాయకుఁడవు. దయార్ద్రమతివి — దయారసముచేత తడిసినబుద్ధిగలవాఁడవు. విశ్వసంరక్షకుండవు = సర్వమును రక్షించువాఁడవు. శాశ్వతుఁడవు = ఎప్పుడునుండువాఁడవు. ఆర్తబంధుఁడవు = దుఃఖమునొందిన

కానికి చుట్టమైన వాఁడవు. కెంయుక్=ప్రసిద్ధముగా. (ఏపని యైనను) జాలించుననుట=చేయుదుననుట. (ఇదిసీకు) అద్భుతంబె=ఆశ్చర్యమా.

తా॥ ఎల్ల లోకముల కుముఖ్యప్రభుఁడవును, మిక్కిలిదయగలవాఁడవును సర్వమును కాపాడువాఁడవును, ఎల్లప్పుడునుండువాఁడవును, దుఃఖించు వారిదుఃఖమును పోఁగొట్టు, ఆత్మచుట్టమైన వాఁడవును అగుసీకు ఏపని చేయుమన్నను చేసెదనని చెప్పుట యొకయాశ్చర్యమా అనితా.

౬౭౮.—తే॥ అబ్జసంభవ హర దేవ ✽ తార్చనీయ । భూరి సంసార సాగరో ✽ త్తారకంబు
నవ్యయానంద మోక్ష దా ✽ యకము నైన । నీపదధ్యాన మాత్మలో ✽ నిలుప నీవె.

టీ॥ అబ...నీయ—అబ్జసంభవ=బ్రహ్మచేతను. హర=శివునిచేతను. దేవత=ఇంద్రుఁడు మొదలగు వేల్పుల చేత. అర్చనీయ=అర్చింపఁ దగినవాఁడా. భూరి...త్తారకంబును — భూరి=అధికమయిన — లేక గొప్పదైన. సంసార—సంసారమను అనెడు. సాగర=సముద్రమును. ఉత్తారకంబును=దాఁటించునదియును. అవ్యయానంద మోక్షదాయకమును—అవ్యయ=చెడని. ఆనంద—సంతోషమును. మోక్ష=ముక్తిని. దాయకమును=ఇచ్చునదియును. అయిన నీపద ధ్యానము అయినట్టి నీపాదముల యొక్క ధ్యానమును. ఆత్మలోన్ = నామనస్సునందు. నిలువన్ నిలుచునట్లు చేయవయ్యా.

తా॥ బ్రహ్మరుద్రుఁడు మొదలగు దేవతలు పూజింపఁదగిన వాఁడవైన ఓకృష్ణా! సంసారమనెడు మహాసముద్రమును దాఁటించునదియు చెడనిసంతోషమును ముక్తిని ఇచ్చునదియునైన నీపాదముల ధ్యానము నామనస్సునందు ఎల్లప్పుడు నిలుచునట్లుగా అనుగ్రహింపుము అనితా.

వ॥ అని యభ్యర్థించి యదుదేవసింహులను బ్రసన్నత బడసి తన్మందిరంబు వెడలి మునివరుం డమ్మహాత్ముని యోగమాయా ప్రభావంబు చూడం గోరి వేఱొక చంద్రబింబాననా గేహంబునకుం జని యందు నెత్తమాడుచున్న పురుషోత్తము నుద్ధవసహితుంగని యద్భుతంబునొందుచు నచ్చట నతనిచేత సత్కృతుండై యచ్చోటు వాసి చని.

టీ॥ (అని) అభ్యర్థించి=వేఁడుకొని. ఉద్దేవసింహున్ = అక్కృష్ణమూర్తివలన. ప్రసన్నతన్=అనుగ్రహమును. బడసి=పొంది. తన్మందిరంబు వెడలి=ఆయింటినుండి వెడలి. మునివరుండు=ముని శ్రేష్ఠుఁడైన నారదుఁడు. అమ్మహాత్ము [illegible] యోగమాయాప్రభావంబు [illegible] మహిమ [illegible] గోరి [illegible] చంద్రబింబాననా [illegible] స్త్రీయింటికి [illegible] చని=పోయి. [illegible] నెత్తమాడుచున్న కృష్ణుని [illegible] కని = చూచి. అద్భుతంబునొందుచున్ — ఆశ్చర్యమును పొందుచు. అచ్చటన్=ఆయింటిలో. అతనిచేతన్—అకృష్ణునిచేత. సత్కృతుండై = సన్మానింపఁబడినవాఁడై. అచ్చోటు=ఆతావును. వాసి=విడిచి—చని.

తా॥ అని యీవిధముగా కృష్ణుని వేఁడుకొని ఆయన యనుగ్రహమును పొంది ఆయింటినుండి బయలు వెడలి కృష్ణునియొక్క యోగమాయ మహిమను తెలిసికొనఁగోరి, వాఁడై పతియొక్క యిల్లాలి యింటికి పోయి అక్కడ ఉద్ధవునితో జూదమాడుచున్న కృష్ణమూర్తిని జూచి [illegible] సన్మానమును పొంది [illegible] బయలుదేరి యనితాత్పర్యము.

౬౭౯.—[illegible] మునివరుఁ [illegible] నేత్ర [illegible] ✽ వాసంబున సం
[illegible] కృష్ణు [illegible] ✽ కృష్ణుం [illegible]

టీ॥ మునివరుఁడు=నారదుఁడు. [illegible] కృష్ణున్ = శ్రీకృష్ణమూర్తిని [illegible]

తా॥ [illegible] అనితాత్పర్యము.

౬౮౦.—క॥ నారదుఁ డటు [illegible] ✽ వాని ము [illegible]
[illegible] కమలామనో [illegible] ✽ [illegible]

టీ॥ (నారదుఁడు) అటుఁజని = అటుపోయి. ఒకనాఁటి [illegible] యింటన్=ఒకస్త్రీయింటిలో. హరిన్=ముత్యాల హారములు ధరించిన వాఁడును. దానవకులా [illegible] నాశనము చేసిన వాఁడును. కమలామనో [illegible] = శ్రీ [illegible] మనస్సునందు విహరించువాఁడును నై. ఉన్నవానిన్=ఉండు వానిని. మురారిన్ = మురా [illegible] కృష్ణుని. [illegible]

తా॥ నారదుఁడు [illegible] ఒకయింటికి పోయి అచట ముత్యాలహారములు ధరించి [illegible] నాశముచేసి లక్ష్మీదేవిమనస్సుకొక్కవర్తించునట్టివాఁడైన శ్రీకృష్ణునిఁ జూచెననితాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు కనుంగొనుచు నంచు నొక్కెడ నమ్ముకుందుండు ప్రత్యాఖ్యానంబు చేసి మునీంద్రా
[illegible] సుపూర్ణకాముడై [illegible] నపూర్ణుండైన యే మేమిటం బరితృప్తి నొందం జేయఁ గలవారము భవదీయ ద

నంబున నిఖిలశోభనంబుల నందెదమని ప్రియపూర్వకంబుగాఁ బలికిన నానందనందను మాటలకు నానందకంద
ళిత హృదయారవిందుండును, మందస్మిత సుందర వదనారవిందుండును నగుచు నారదుండు వెండియుం జని.

టీ॥ (ఇట్లు) కనుంగొనుచునుండన్ = ఈప్రకారము చూచుచుండఁగా. ఒక్కయెడన్ = ఒకచోట. అమ్మునీంద్రునకున్ = ఆమునిశ్రేష్ఠునకు. నలినోదరుండు = కృష్ణుఁడు. ప్రత్యుత్థానంబుచేసి = ఎదురుకొని లేచిపోయి. మునీంద్రా = ఓమునిశ్రేష్ఠుఁడా. సంపూర్ణకాములు = నిండినకోరికలుగలవారు — ఎల్లకోరికలు నెఱవేర్చుకొన్నవారు. అయిననుమీరున్ = అయినట్టిమీరును. అభాగ్యులమైనయేము = కొఱఁతలు గలవారమైనమేము. ఏమిటన్ = దేనిచేత. పరితృప్తిన్ = పూర్ణతృప్తిని. ఒందంజేయఁగలవారము = పొందింపఁగలవారము. భవదీయదర్శనంబునన్ = మీదైనదర్శనముచేత. నిఖిలశోభనంబులన్ = ఎల్లశుభములను. అందెదము = మేముపొందుచున్నాము. (అని) ప్రియపూర్వకంబుగాన్ = ప్రియము ముందుగలుగునట్లుగా — ప్రీతికనఁబడునట్లు. పలికినన్ = చెప్పఁగా. ఆనందనందను మాటలకున్ = ఆకృష్ణునిపలుకులకు. ఆనందకందళితహృదయారవిందుండును = సంతోషము మొలకలెత్తుచున్న మనఃకమలముగలవాఁడును. మందస్మితసుందరవదనారవిందుండును = చిఱునవ్వుచేత అందగిల్లుచున్న ముఖకమలము గలవాఁడును. (అగుచును నారదుండు) వెండియున్ = మఱియుం. చని = పోయి.

తా॥ ఈవిధముగాఁ జూచుచుండఁగా ఆనారదమహామునికి ఒకచోట కృష్ణుఁడు ఎదురుగావచ్చి ఓమహామునీ! కొఱఁతలేనిమీకు ఎల్లకొఱఁతలుగల మేము ఏక్రియచేత తృప్తిపొందింపఁగలము మీదర్శనముచేత మేముమాత్రము సకలశుభములను పొందుచున్నాము అని ప్రియము కనఁబడఁబలికిన కృష్ణమూర్తిమాటలువిని నారదుఁడు మనసున సంతోషించుచు చిఱునవ్వునవ్వుచు ఇంకను నొక్కయింటికి పోయెనని తా.

౬౫౩.—క॥ అనఘాత్ముఁడు గనుఁగొనె నొక । వనితామణి మందిరమున ॥ వనకేళీ సం
జనితానందుని ననిమిష । వినమిత చరణారవిందు ॥ విభు గోవిందున్.

టీ॥ అనఘాత్ముఁడు = పాపములేని మనసుగలవాఁడైన నారదుఁడు. ఒకవనితామణిమందిరమునన్ = ఒకయుత్తమస్త్రీయింటను. వనకేళీసంజనితానందునిన్ = వనవిహారమువలనఁగలిగిన సంతోషముగలవాఁడును. అనిమిషవినమితచరణారవిందున్ — అనిమిష = దేవతలచేత. వినమిత = మ్రొక్కఁబడిన. చరణారవిందున్ = పాదకమలములు గల వాఁడును. విభున్ = సర్వప్రభువునునైన. గోవిందున్ = కృష్ణుని. కనుఁగొనెన్ = చూచెను.

తా॥ నారద మహాముని మఱియొక స్త్రీయింట వనవిహారముచేసి సంతోషించుచుండఁగా దేవతలచేత మ్రొక్కఁబడుచున్నవాఁడును ప్రభువునునైన శ్రీకృష్ణమూర్తిం జూచెనని తాత్పర్యము.

౬౫౪.—క॥ పరమేష్ఠి సుతుఁడు గనె నొక । తరుణీ భవనంబునందుఁ ॥ దనుఁ దాన మనోం
బురుహమునఁ దలఁచుచుండెడి । నరకాసురదమను శూరు ॥ నందకుమారున్.

టీ॥ పరమేష్ఠిసుతుఁడు = బ్రహ్మకొడుకు — నారదుఁడు. ఒకతరుణీభవనంబునందున్ = మఱియొకప్రియురాలియింటిలో. తనున్ = అహంపదలక్ష్యార్థపరబ్రహ్మమైన తన్ను. తానన్ = తానే. మనోంబురుహమునన్ = మనఃకమలమునందు — హృదయాకాశమునందు. తలఁచుచున్ = ధ్యానించుచు. ఉండెడినరకాసురదమనున్ = ఉండునట్టి నరకాసురసంహారముచేసినవాఁడును. శూరున్ = శూరత్వముగలవాఁడును. నందకుమారున్ = నందునికొడుకునైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని. కనెన్ = చూచెను.

తా॥ నారదమహాముని మఱియొక స్త్రీగృహమునందు పరబ్రహ్మమైన తన్ను తానే తనహృదయకమలమునందు ధ్యానము చేయుచున్నవాఁడును, నరకాసురుని సంహారముచేసినవాఁడును, మిగులశూరత్వము గలవాఁడును, నందుని కుమారుఁడును నైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని చూచెనని తాత్పర్యము. వ॥ మఱియునుం జని చని.

౬౫౫.—సీ॥ ఒకచోట నుచిత సం ॥ ధ్యోపాసనాసక్తు - నొకచోటఁ బౌరాణి ॥ కోక్తి కలితు
నొకచోటఁ బంచ య ॥ జ్ఞోచిత కర్ముని - నొకచోట నమృతోప ॥ యోగలోలు
నొకచోట మజ్జనో ॥ ద్యోగానుషక్తుని - నొకచోట దివ్యభూ ॥ షోజ్జ్వలాంగు
నొకచోట ధేను దా ॥ నోత్కలితాత్ముని - నొకచోట నిజసుత ॥ ప్రకరయుక్తు
తే॥ నొక్కచోటను గాన వి ॥ నోదచిత్తు । నొక్కచోటను జలకేళి ॥ యుతవిహారు
నొక్కచోటను సన్మంచ ॥ కోపయుక్తు । నొక్కచో బలభద్రుతోఁ ॥ జొక్కువాని.

టీ॥ ఒకచోటన్ = ఒకతావునందు. ఉచితసంధ్యోపాసనాసక్తున్ = తగినసంధ్యావందనమునందు ఆసక్తుఁడై నడపువానిని. ఒకచోటన్ = మఱియొకతావున. పౌరాణికోక్తికలితున్ = పురాణముచెప్పునట్టివారి మాటలచేతకూడుకొన్నవానిని. ఒకచోటన్ = ఇంకొకచోట. పంచయజ్ఞోచితకర్మునిన్ = పంచయజ్ఞములనెడి తగినకర్మములను నడపువానిని. ఒకచోటన్ = మఱియొకచోట. అమృతోపయోగలోలున్ = అమృతమును త్రాగుటయందు ఆసక్తునిని. (ఒకచోటను) మజ్జనోద్యోగానుషక్తునిన్ = స్నానప్రయత్నము చేయుటయందాసక్తునిని. (ఒకచోటను) దివ్యభూషోజ్జ్వలాంగున్ = అప్రాకృతములయిన యాభరణములచేత వెలుఁగునట్టి అవయవములుగలవానిని. (ఒకచోటను) ధేనుదానోత్కలితాత్మునిన్ = లేఁగటావులను దానముచేయ నుత్సాహము గలవానిని. (ఒకచోటను) నిజసుతప్రకరయుక్తున్ = తనకొడుకుల గుమిలో కూడుకొన్నవానిని. (ఒక్కచోటను) గానవినోదచిత్తున్ = పాటవినుటయందు వేడుకగల మనసు గలవానిని. (ఒక్కచోటను) జలకేళియుతవిహారున్ = జలక్రీడతోఁగూడిన విహారము గలవానిని. (ఒక్కచోటను) సన్మంచకోపయుక్తున్ = మంచి మంచెయందున్నవానిని. ఒక్కచోటన్ =

ఒకచోటను. బలభద్రునితోన్ — బలరామునితోఁగూడ. చొక్కానికిన్—పరవశత్వము నొందువానినిగాను చూచెనని యర్థము.

తా॥ ఒకచోట సంధ్యవార్చుచును,ఒకతావున పురాణము వినుచును, ఒకచోటను పంచ మహాయజ్ఞ కర్మలను చేయుచును, మఱియొకచోట అమృతము త్రాగుచును, ఇంకొకచోట స్నానముచేయుచును, ఇంకొకచోట ఆభరణములు తొడుగుకొనుచును, మఱియొకతావున లేఁగటావులను దానమిచ్చుచును, మఱియొకయెడ కొడుకులతో కూడుకొనియును, మఱియొక్కచోట పాట వినుచును, ఇంకొక్కచోట మంచెలక్కి ఆడుచును, ఇంకొక్కతావున బలరామునితోఁ గూడుకొనియు నుండునట్టి శ్రీకృష్ణమూర్తిని నారదుఁడు చూచెనని తాత్పర్యము.

౬౫౬.—సీ॥ సకలార్థ సంవేది ✽ యొకయింటిలోపలఁ - జెలువతో ముచ్చట ✽ లెప్పుచుండు
విపుల యశోనిధి ✽ వేఱొక్క యింటిలో - సరసిజాననఁ గూడి ✽ సరసమాడుఁ
బుండరీకాక్షుండు ✽ నొండొకయింటిలోఁ - దరుణికి హారవ ✽ ల్లరులు గ్రుచ్చుఁ
గరుణాపయోనిధి ✽ మఱియొక యింటిలోఁ - జెలిఁగూడి విడియము ✽ సేయుచుండు

ఆ॥ వికచ కమల నయనుఁ ✽ డొకయింటిలో నవ్వుఁ । బ్రవిమలాత్ముఁ డొకట ✽ బాడుచుండు
యోగి జనవిధేయుఁ ✽ డొకయింట సుఖగోష్ఠి । సలుపు ననఘుఁ డొకటఁ ✽ జెలఁగుచుండు.

టీ॥ సకలార్థసంవేది — సర్వవిషయములు తెలిసిన వాఁడైన కృష్ణుడు.ఒకయింటిలోపలన్= ఒకానొకయింటిలో.చెలువతోన్— ప్రియురాలితో. ముచ్చటలు—గోష్ఠివాక్యములను. (చెప్పుచుండును) విపులయశోనిధి — అధికకీర్తికి ఉనికిపట్టయినకృష్ణుఁడు. వేఱొక్కయింటిలోన్—ఇంకొకయింటిలో. సరసిజాననన్—కమలమువంటి ముఖముగల ప్రియురాలితో. కూడి—కూడుకొని. సరసమాడున్—సరసప్రమాటలాడుచుండును. పుండరీకాక్షుండు=తెల్లదామరలవంటి కన్నులుగల కృష్ణుఁడు. ఒండొకయింటిలోన్ — ఇంకొకయింటిలో. తరుణికిన్—యౌవనవతియైన ప్రియురాలికి. హారవల్లరులు—పూవులసరములు చెండ్లును. గ్రుచ్చున్—కొప్పునఁదుఱుమును. కరుణాపయోనిధి — దయాసముద్రుఁడైన కృష్ణుఁడు. (మఱియొకయింటిలో) చెలిన్—ప్రియురాలిని. కూడి—చేరి. విడియముసేయుచుండున్ — తాంబూలము వేసికొనుచుండును. వికచకమలనయనుఁడు—వికసించిన కమలమునుబోలిన కన్నులుగలకృష్ణుఁడు. (ఒకయింటిలో) నవ్వున్—నవ్వుచుండును. ప్రవిమలాత్ముఁడు — నిర్మలమయిన మనసుగలవాఁడు. (ఆగుకృష్ణుఁడు) ఒకటన్—ఒకచోట. (పాడుచుండును) యోగిజనవిధేయుఁడు—యోగీశ్వరులకులోఁబడియుండువాఁడు.(ఆగుకృష్ణుఁడు)ఒకయింటన్—ఇంకొకయింటిలో. సుఖగోష్ఠిసలుపన్—సుఖసల్లాపము చేయుచుండును. అనఘుఁడు—పాపములేనివాఁడైనకృష్ణుఁడు. ఒకటన్—ఇంకొకచోట. చెలఁగుచుండున్—సంతోషించుచుండును.

తా॥ సర్వవిషయములు తెలిసినవాఁడును, మిక్కుటమయినకీర్తి గలవాఁడును, కరుణాసముద్రుఁడును, వికసించిన తెల్లదామరలవంటి కన్నులుగలవాఁడును, నిర్మలమయిన మనసుగలవాఁడును, యోగీశ్వరులకు లోఁబడినవాఁడును, పాపము లేనివాఁడును అగు శ్రీకృష్ణమూర్తి ఆయాగృహములలో నుండు ప్రియురాండ్ర ఇష్టము ననుసరించి ఒకచోట ముచ్చటలాడుచును, ఒకచోట సరసాలాడుచును, ఒకచోట కొప్పున పూవులు దుఱుముచును, ఒకతావున విడెము చేయుచును ఒకచోట నవ్వుకొనుచును, ఒకచోట పాడుచును, ఒకచోట సఖముగా ప్రొద్దుపుచ్చుచును, ఒకచోట ఊరక సంతోషించుచును ఉండునని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు చూచుచుం జనిచని.

౬౫౭.—క॥ చతురానన నందనుఁ డం । చితమతిఁ జనికాంచె నొక్క ✽ చెలిగేహమునన్
గ్రతుకర్మాచరణుని నా । శ్రిత భయహరణుని సురేంద్ర ✽ సేవితచరణున్.

టీ॥ చతురాననసందనుఁడు — నారదుఁడు. అంచితమతిన్ — ఒప్పిదమైనబుద్ధితో. చని—పోయి. ఒక్కచెలిగేహమునన్—ఒకస్త్రీయింటిలో. క్రతుకర్మాచరణునిన్ — యజ్ఞకర్మలుచేయువాఁడును. ఆశ్రితభయహరణునిన్ — ఆశ్రయించినవారిభయమును పోఁగొట్టువాఁడును. సురేంద్రసేవితచరణున్—దేవేంద్రునిచేత సేవింపఁబడిన పాదములు గలవాఁడునునైన శ్రీకృష్ణుని. కాంచెన్ — చూచెను.

తా॥ బ్రహ్మకొడుకైన నారదుఁడు నెమ్మదిలోడి బుద్ధితో ఒక స్త్రీయింటికిపోయి అచ్చట యజ్ఞకర్మములను నడపుచును, ఆశ్రయించినవారిని కాపాడుచును నుండునట్టి ఇంద్రునిచేత సేవింపఁబడినపాదములుగలవాఁడైనశ్రీకృష్ణమూర్తిని చూచెననితాత్పర్యము.

౬౫౮.—క॥ వృత్రారినుతుఁ బరమ ప । విత్రుని నారదుఁడు గాంచె ✽ వేఱొకయింటం
బుత్రక పౌత్రక దుహితృ క । శత్ర సమేతుని ననంతు ✽ లక్షణవంతున్.

టీ॥ (నారదుఁడు) వృత్రారినుతునిన్ — దేవేంద్రునిచేత కొనియాడఁబడువాఁడును. పరమపవిత్రునిన్—మిక్కిలిపరిశుద్ధుఁడును. అనంతున్—అంతము లేనివాఁడును.లక్షణవంతున్—శుభలక్షణములు గలవాఁడును. (అయినకృష్ణుని) పుత్రక...సమేతునిన్—పుత్రక—కొడుకులతోడను. పౌత్రక—మనుమలతోడను. దుహితృ—కొమార్తలతోడను. కళత్ర — భార్యతోడను. సమేతున్ — కూడుకొన్నవానిని. కాంచెన్—చూచెను.

తా॥ నారదుఁడు దేవేంద్రునిచేత కొనియాడఁబడువాఁడును,

మిగుల పరిశుద్ధుఁడును, అంతము లేనివాఁడును, ఎల్ల శుభ లక్షణములు గలవాఁడును నైన శ్రీకృష్ణుని కొడుకులు మనుమలు కొమార్తలు భార్య పీఠవతిలోను గూడుకొనియున్న వానినిగాఁ జూచెనని తాత్పర్యము.

౬౫౯.—క॥ సుందరమగు నొకసుందరి । మందిరమునఁ బద్మభవ కు * మారుఁడు గాంచెన్
నందిత నందున్ సుజనా । నందున్ గోవిందు నుతస * నందు ముకుందున్.

టీ॥ సుందరమగు = సౌందర్యముగలదైన. (ఒకసుందరిమందిరమున) పద్మభవకుమారుఁడు=నారదుఁడు. సుజనానందున్=సజ్జనులనుసంతోషింపఁజేయువాఁడును.గోవిందున్=వేదములందు తెలియఁబడువాఁడును. నుతసనందున్=కొనియాడఁబడిన సనందనుఁడు గలవాఁడునునైన. ముకుందున్ = కృష్ణమూర్తిని. నందితనందున్=సంతోషింపఁజేయఁబడుచున్న నందుఁడుగలవానిఁగా. (గాంచెను)

తా॥ అందమగు మఱియొకస్త్రీయింటిలో సజ్జనులకు సంతోషము కలుగఁజేయువాఁడును, వేదములందు తెలియఁబడువాఁడును, సనందునిచేత కొనియాడఁబడువాఁడును నైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని నందుని సంతోషింపఁజేయుచుండఁగా నారదుఁడు చూచెనని తా.

౬౬౦.—క॥ జలజభవ భవుఁడు గనె నొక । నలినాక్షి నివాసమందు * నతభద్రేభున్
జలదాభున్ గతలోభున్ । నలకాళి జితద్విరేఫు * నంబుజ నాభున్.

టీ॥ జలజభవభవుఁడు = బ్రహ్మకొడుకు. ఒకనలినాక్షీనివాసమందున్=ఒకస్త్రీయింటిలో.నతభద్రేభున్=మ్రొక్కఁబడినభద్రహస్తి యేనుఁగుగలవాఁడును. జలదాభున్ = మేఘమునుబోలిన దేహకాంతిగలవాఁడును. గతలోభున్=పోయినలోభగుణముగలవాఁడునైన. అంబుజనాభున్=శ్రీకృష్ణుని. అలకాళిజితద్విరేఫున్=తుమ్మెదలను జయింపఁజాలిన ముంగురులుగలవానిఁగా. (కనెను)

తా॥ నారదుఁడు మఱియొకస్త్రీయింటిలోతుమ్మెదలను గెలువఁజాలిన ముంగురులు చలించుచుండఁగాఁ గూర్చుండియున్న గజేంద్రునిచేత మ్రొక్కఁబడినవాఁడును,మేఘకాంతి వంటి దేహకాంతి గలవాఁడును, లోభ గుణము లేనివాఁడును, నాభియందు కమలము గలవాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని జూచెనని తాత్పర్యము.

౬౬౧.—మ॥ ఒకయింటన్ గజవాజి రోహకుఁడునై * యొక్కింట భుంజానుఁడై
సకలాత్ముండు పరుండు షోడశ సహ * స్ర స్త్రీనివాసంబులన్
నొకఁబోఁటింటను దప్పకుండ నిజ మా * యోత్సాహుఁడై యుండ న
య్యకలంకుం బరమున్ మహాపురుష బ్ర * హ్మణ్యున్నతాబ్జాసనున్.

టీ॥ ఒకయింటన్=ఒకయింటిలో. గజవాజిరోహకుఁడునై = ఏనుఁగులను గుఱ్ఱములను ఎక్కుచువాఁడై. ఒక్కింటన్ = ఇంకొకయింటిలో. భుంజానుఁడై - భోజనముచేయువాఁడై. సకలాత్ముండు = సర్వము తనయందుఁగలవాఁడైన. పరుండు=సర్వోత్కృష్టుఁడైన. షోడశసహస్రస్త్రీనివాసంబులన్ = పదియాఱువేల స్త్రీలయిండ్లయందును. ఒకబోఁటింటన్=ఒకస్త్రీయింటనయినను. (తప్పకుండ) నిజమాయోత్సాహుఁడై=తనమాయవలని యుత్సాహముకలవాఁడై. ఉండన్ = ఉండఁగా. అయ్యకలంకున్=అకలంకము లేనివాఁడైన. పరమున్=సర్వోత్కృష్టుఁడైన. మహాపురుషున్ = విరాట్పురుషుఁడైన. బ్రహ్మణ్యున్=వేదోక్తధర్మప్రవర్తకుఁడైన. నతాబ్జాసనున్=సేవింపఁబడిన బ్రహ్మగలవాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని. (చూచెను)

తా॥ మఱియు నారదుఁడు ఒకయింటిలో ఏనుఁగులను గుఱ్ఱములను ఎక్కుచు, ఒకయింటిలో భోజనముచేయుచు, ఈవిధముగా ఒక్కొక్కయింటిలో ఒక్కొకవిధముగా పదియాఱువేల రాజస్త్రీల యిండ్లయందును తనమాయను ప్రకాశింపఁజేయుచు మెలఁగుచున్న కలంకము లేనివాఁడును, సర్వోత్కృష్టుఁడును, మహాపురుషుఁడును, వేదోక్త ధర్మప్రవర్తకుఁడును, బ్రహ్మచేత సేవింపఁబడువాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని జూచెనని తాత్పర్యము.

౬౬౨.—క॥ అస్తోక చరితు నమిత స । మస్త సుధాహారు వేద * మస్తక తల వి
న్యస్త పదాంబుజయుగళు న । పాస్తాశ్రిత నిఖిలపాపుఁ * బరము ననంతున్.

టీ॥ అస్తోకచరితున్=ఘనమైన నడవడి గలవాఁడును. నమితసమస్తసుధాహారున్=నమస్కరించిన సర్వదేవతలు గలవాఁడును, వేదమస్తక...యుగళున్—వేదమస్తక=వేదాంతములనెడు. తల=ప్రదేశములయందు. విన్యస్త=ఉంచఁబడిన. పదాంబుజయుగళున్=పాదకమలములు రెండును గలవాఁడును. అపాస్తాశ్రితనిఖిలపాపున్=తొలఁగింపఁబడిన యాశ్రితులయొక్క సమస్తపాపములు గలవాఁడును.పరమున్=సర్వోత్తముఁడునైన.అనంతున్=కృష్ణుని. కనియెనను క్రియ యధ్యాహార్యము.

తా॥ ఘనమైన ప్రవర్తనము గలవాఁడును, ఎల్లదేవతలచేతను మ్రొక్కించుకొనువాఁడును, వేదాంతములయందు ప్రతిపాదింపఁబడిన పాదకమలములు గలవాఁడును, ఎల్లయాశ్రితులపాపములను తొలఁగించువాఁడునునైనశ్రీకృష్ణమూర్తిని నారదుఁడుచూచెననితా.

౬౬౩.—ఆ॥ పరమ భాగవతుఁడు * పరమేష్ఠి తనయుండు । మనుజ లీలఁ జెంది * మహిత సౌఖ్య
చిత్తుఁడైన యాహృ * షీకేశు యోగ మా । యా ప్రభావమునకు * నాత్మ నలరి.

టీ॥ పరమభాగవతుఁడు = భగవద్భక్తులలో నుత్తముఁడయిన. పరమేష్ఠితనయుండు=నారదుఁడు. మనుజలీలన్=సామాన్యమనుష్యుని. (విధమును) చెంది=పొంది. మహితసౌఖ్యచిత్తుఁడు=గొప్ప సుఖములందుఁదగిలిన మనస్సుగలవాఁడు. (ఐన) అహృషీకేశుయోగమాయాప్రభావమునకున్ — అహృషీకేశు = సర్వేంద్రియములను విషయములయందు ప్రవర్తింపఁజేయు కృష్ణునియొక్క. యోగ = కూడికగల. మాయా=సామర్థ్యముయొక్క. ప్రభావమునకున్ = మహిమకు. ఆత్మన్=మనసునందు. అలరి=సంతోషించి.

తా॥ భగవద్భక్తులలో నుత్తముఁడైన నారదమహాముని మనుష్యత్వముచేత మెలఁగఁదలఁచి మహత్తరములగు సుఖములను పొందుచున్న కృష్ణమూర్తియొక్క మాయామహిమనుజూచి మిక్కిలి ఆశ్చర్యము నొందినవాఁడై మనసున ఆనందించెనని తాత్పర్యము.

౬౬౪.—క॥ మాయురె హరిహరి వరద య। మేయగుణా యనుచునాత్మ ॥ మెచ్చి మునీంద్రుం
డాయదు నాయకు సుజన వి। ధేయున కిట్లనియె దేవ ॥ త్రిజగము లందున్.

టీ॥ మాయురె=ఔరా. హరి = నిద్రయనెడు ప్రళయమందు సర్వమును నీయందు లీనము చేసికొనువాఁడా. హరి=భక్తులపాపములను హరించువాఁడా. వరద = అనన్యభక్తితో నిన్నారాధించువారికి నిన్నెఱుఁగఁదగిన సర్వోత్తమమైన జ్ఞానము నిచ్చువాఁడా. అమేయగుణా = మేర తెలియరాని సర్వజ్ఞత్వ సర్వేశ్వరత్వాది కల్యాణగుణములు గలవాఁడా. అనుచున్=అని. ఆత్మన్=మనసునందు. మెచ్చి = మెచ్చుకొని. మునీంద్రుండు=నారదమహాముని. ఆయదునాయకున్ = యదువంశమునకు ప్రభువైన. సుజనవిధేయునకున్=సత్పురుషులకు విధేయుఁడైన కృష్ణుని. ఇట్లనియెన్=ఇట్లు పలికెను. దేవ=ఓస్వయంప్రకాశుఁడ . త్రిజగములందున్ = విషయేంద్రియాధి దేవతామయములగు స్వర్గ మర్త్య పాతాళములనెడు మూడులోకములందును.

తా॥ ఓ శ్రీహరీ ఔరా నీవు ఔరా అమేయగుణాకరా! అని తనమనసులో మెచ్చుకొనుచును నారదమహాముని సజ్జనులకు విధేయుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తినిజూచి ఓయేలినవాఁడా! మూడులోకములందును నీమాయ తెలిసినవారు గలరాయని యడిగెనని తాత్పర్యము

౬౬౫.—క॥ నీమాయఁ దెలియువారలె। తామరసాసన సురేంద్ర ॥ తాపసులైనన్
ధీమంతులు నిజభక్తి సు। ధామాధుర్యమునఁ బొదలు ॥ ధన్యులు దక్కన్.

టీ॥ ధీమంతులు = బుద్ధిమంతులగువారును—ఆత్మానాత్మజ్ఞానము గలవారును. నిజభక్తిసుధామాధుర్యమునన్ =స్వకీయమయినభక్తియను అమృతముయొక్క కమ్మఁదనముచేత. పొదలు=వృద్ధిపొందునట్టి. ధన్యులు = కృతార్థులు. తక్కన్ = తప్ప. తామరసాసన సురేంద్రతాపసులైనన్=బ్రహ్మ యింద్రుఁడు తపస్సంపన్నులయిన మహాఋషులు నైనను. నీమాయన్=నీయొక్కమాయను. తెలియువారలె = తెలిసికోఁజాలినవారా — తెలిసికోఁజాలరనిభావము.

తా॥ స్వర్గ మర్త్య పాతాళములనెడు మూడులోకములందును బుద్ధిమంతులై నీయందలి భక్తియనెడి అమృతమును అనుభవించివృద్ధి పొందునట్టి కృతార్థులు తప్ప తక్కినవారు బ్రహ్మ యింద్రుఁడు తపస్సుచేయు ఋషులునైనను నీమాయాప్రభావమును తెలిసికోఁగలరా అని తాత్పర్యము.

౬౬౬.—క॥ అని హర్షించుచు నిఁక నేఁ। బని వినిమెద నిఖిలలోక ॥ పావనమును స
జ్జనహితమైచను మీ కీ। ర్తన మఖిల జగంబులందుఁ ॥ దగ నెఱిఁగింతున్.

టీ॥ (అని) హర్షించుచున్=సంతోషించుచు. (ఇఁకను) (నేను) పనివినిమెదను=పోయెదను. నిఖిలలోకపావనమును=ఎల్లలోకములను పరిశుద్ధమును. సజ్జనహితము=సత్పురుషులకు మేలుచేయునదియును. ఐచను మీకీర్తనమున్=ఐయొప్పునట్టినీఖ్యాతిని. అఖిలజగంబులందున్= ఎల్లలోకములందును.తగన్=ఒప్పునట్లు. (ఎఱిఁగింతును)

తా॥ ఇట్లు పలికి సంతోషించుచు స్వామీ! నేనిఁక సెలవు పుచ్చుకొనెదను ఎల్లలోకములను పావనములనుగాఁ జేయునట్టి నీఖ్యాతి అన్నిలోకములందును ప్రసిద్ధపఱిచెదను అనిచెప్పెనని తా.

౬౬౭.—క॥ అని తద్వచనసుధా సే। చనమున ముదితాత్ముఁడగుచు ॥ సంయమి చిత్తం
బునఁ దన్మూర్తిం దగనిడు। కొని చనియెను హరిసుతైక ॥ గుణయుతుఁ డగుచున్.

టీ॥ (అని) తద్వచనసుధాసేచనమునన్=ఆకృష్ణమూర్తియొక్క మాటలనెడు అమృతమునందు తడియుటచేత. ముదితాత్ముఁడు = సంతోషించిన మనసుగలవాఁడు. (అగుచును) సంయమి = నారదుఁడు. చిత్తంబునన్=మనసునందు. తన్మూర్తిన్=ఆకృష్ణునిస్వరూపమును. తగన్=ఒప్పునట్లు. ఇడుకొని=ఉంచుకొని. హరినుతైకగుణయుతుఁడు = కృష్ణుని పొగడుటయనెడి యొకగుణముతోఁ గూడుకొన్నవాఁడు. (అగుచు) చనియెన్=పోయెను.

తా॥ అని చెప్పి కృష్ణునియొక్క అమృతమునుబోలినమాటలను విని సంతోషించుచు ఆకృష్ణమూర్తియొక్క స్వస్వరూపమును తన మనసులో తలఁచుకొనుచు పోయెనని తాత్పర్యము.

౬౬౮.—క॥ ఈపగిది లోకహితమతి। నాపరమేశ్వరుఁడు మాన ॥ వాకృతిఁ ద్రిజగ
ద్దీపిత చారిత్రుఁడు బహు। రూపములం బొందె సుంద ॥ రుల నరనాథా.

టీ॥ నరనాథా=రాజా. ఈపగిదిన్=ఈవిధముగా. లోకహితమతిన్=లోకములకు మేలుకలుగఁజేయుబుద్ధిచేత. త్రిజగద్దీపితచారిత్రుఁడు=మూడులోకములయందు మిక్కిలిప్రకాశమగు నడవడిగలవాఁడగు. ఆపరమేశ్వరుఁడు = ఆకృష్ణమూర్తి. మానవాకృతిన్=

మనుష్యరూపముతో. సుందరులన్ = స్త్రీలవిషయమునందు. బహురూపములన్ = అనేకస్వరూపములను. (పొందెను)

తా॥ ఓరాజా! మిక్కిలి వింతగా ప్రకాశించునట్టి నడవడిగల శ్రీకృష్ణమూర్తి లోకములకు మేలుచేయుతలంపుచేత మానవుని ఆకృతితో స్త్రీలవిషయమునందు అనేకరూపములనుధరించివర్తించెననితా.

౬౮౯.—చ॥ అని హరి యిట్లు షోడశ స * హస్ర వధూమణులం బ్రియంబునన్
మనసిజ కేళిఁ దేల్చిన య * మానుషలీల సమగ్ర భక్తితో
వినినఁ బఠించినం గలుగు * విష్ణు పదాంబుజ భక్తియు న్మహా
ధనపశు పుత్రమిత్ర వని * తా ముఖ సౌఖ్యములు న్నరేశ్వరా.

టీ॥ నరేశ్వరా = రాజా. అని = ఇట్లని. హరి = కృష్ణుఁడు. ఇట్లు = ఈవిధముగా. షోడశసహస్రవధూమణులన్ = పదియాఱువేల స్త్రీలను. ప్రియంబునన్ = ఇష్టముతో. మనసిజకేళిన్ = మన్మథక్రీడయందు. తేల్చినయమానుషలీలన్ = సంతోషింపఁజేసెనమనుష్యులకు విషయముగాని విలాసమును. సమగ్రభక్తితోన్ = కొఱఁతలేని భక్తితో. వినినన్ = విన్నను. పఠించినన్ = చదివినను. విష్ణుపదాంబుజభక్తియున్ = శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క పాదకమలములయందలి భక్తియును. మహా...లును — మహాధన = అధికధనమును. పశు = గోవులును. పుత్ర = కొడుకులును. మిత్ర = స్నేహితులు. వనితా = స్త్రీలును. ముఖ = మొదలగువారివలని. సౌఖ్యములును = సుఖములును (కలుగును)

తా॥ ఓరాజా! ఈవిధముగా కృష్ణమూర్తి పదియాఱువేల స్త్రీలను మన్మథలీలయందు సంతోషపెట్టునని మనుష్యమాత్రులకు అలవిగానిలీలలనుకొఱఁతలేనిభక్తితో ఎవరువిందురో ఎవరుచదువుదురో వారికి శ్రీకృష్ణపాదభక్తియు అధికధనము గోవులుకొడుకులు కొమార్తెలు చెలికాండ్రు పెండ్లాలు మొదలగువారివలన నగుసుఖములును లభించునని తాత్పర్యము.

వ॥ అనిచెప్పి యప్పారాశర్యనందనుం డభిమన్యునందనునకిట్లనియె నాదివసాగమ సమయంబునఁ బద్మబాంధవాగమనంబుఁ గమలినీలోకంబునకు మును కలుగ నెఱింగించు చందంబునం గలహంస సారస రథాంగ ముఖజలవిహంగంబులరవంబులు చెలంగ నరుణోదయంబున మంగళపాఠక సంగీత మృదుమధుర గాన నినదంబును, లలితమృదంగ వీణా వేణు నినాదంబును, వీతేర మేలుకొని తనచిత్తంబునఁ జిదానందమయుం బరమాత్ము నవ్యయు నవికారు నద్వితీయు నజితు ననంతు నచ్యుతు నమేయు నాద్యంతవిహీనుఁ బరమబ్రహ్మంబునైన తన్నుఁ దానాకలించుక చింతించి యనంతరంబ విరోధిరాజన్యనయనకల్హారంబులుముకుళింప భక్తజన నయనకమలంబులు వికసింప నిరస్తనిఖిలదోషాంధకారుండైనగోవిందుండు మొగిచిన లోచనసరోజంబులువికసింపం జేయుచుఁ దల్పంబుడిగ్గిచనుదెంచియంత.

టీ॥ (అనిచెప్పి) అప్పారాశర్యనందనుండు = వ్యాసునికొడుకైన శుకమహర్షి. అభిమన్యునందనునకున్ = అభిమన్యునికొడుకైన పరీక్షిన్మహారాజుతో. ఇట్లనియెన్ = ఇట్లుపలికెను. ఆదివసాగమసమయంబునన్ = ఆనాఁటి తెల్లవారఁగా విచ్చిపోయినదిమ్మటినాటి తెల్లవారి. పద్మబాంధవాగమనంబున్ = సూర్యునిరాకను. కమలినీలోకంబునకున్ = తామరతీఁగలసమూహమునకు. మునుకలుగ నెఱిఁగించు చందంబునన్ = ముందుగా తెలియఁజేయువిధమున. కల...బులు — కలహంస = ఉత్తమజాతిహంసలు. సారస = బెగ్గురుపక్షులు. రథాంగ = చక్రవాకములు. ముఖ = మొదలుగాఁగల. జలవిహంగంబులరవంబులు = జలపక్షులకూఁతలు. చెలంగన్ = ధ్వనింపఁగా. అరుణోదయంబునన్ = అరుణుఁడుదయించుసమయమునందు. మంగళ...బును — మంగళ = మంగళహారతులు. పాఠక = పాడువారియొక్క. సంగీత = పాడునట్టి. మృదు = తిన్నఁదనముతోడిదియు. మధుర = చెవులకింపైనదియునగు. గాన = పాటలయొక్క. నినదంబును = ధ్వనియును. లలిత...నాదంబును — లలిత = మనోజ్ఞమైన. మృదంగ = మద్దెలలయు. వీణా = వీణెలయు. వేణు = పిల్లఁగ్రోవులయు. నినాదంబును = ధ్వనియు వీతేరన్ = వినఁబడఁగా, మేలుకొని = నిద్రవిడిచిలేచి. తనచిత్తంబునన్ = తనమనసునందు. చిదానందమయున్ = జ్ఞానము ఆనందము నైన స్వరూపమయినవాఁడును. పరమాత్మున్ = సర్వోత్కృష్టమైన పరమాత్మస్వరూపుఁడును. అవ్యయున్ = నాశములేనివాఁడును. అవికారున్ = షడ్భావవికారములులేనివాఁడును. అద్వితీయున్ = తనకు రెండవదిలేనివాఁడును. అజితున్ = దేనిచేతను జయింపఁబడనివాఁడును. అనంతున్ = దేశ కాల వస్తుపరిచ్ఛేదములు లేనివాఁడును. అచ్యుతున్ = చ్యుతిలేనివాఁడును — జ్ఞానమార్గమునుండిజాఱుటలేనివాఁడనుట. అమేయున్ = కొలఁదిపెట్టరానివాఁడును. ఆద్యంతవిహీనున్ = మొదలు తుదలు లేనివాఁడును — పుట్టుటయు చచ్చుటయు లేనివాఁడనుట. పరమబ్రహ్మంబున్ = పరబ్రహ్మమును. (అయిన తన్ను తాను) ఆకలించుక = కొంచెముసేపు. చింతించి = ధ్యానించి. అనంతరంబ = పిమ్మట. విరోధి...ముకుళింపన్ — విరోధి = శత్రువులైన. రాజన్య = రాజులయొక్క. నయన = కన్నులనెడు. కల్హారంబులు = ఎఱ్ఱగలువలు. ముకుళింపన్ = ముడుఁచుకొనఁగా. భక్తజన...వికసింపన్ — భక్తజన = సేవకజనులయొక్క. నయన = కన్నులనెడు. కమలంబులు = తామరలు. వికసింపన్ = వికాసమును వహింపఁగాను. నిరస్త ... కారుండు — నిరస్త = తొలఁగింపఁబడిన. నిఖిల = సమస్తమయిన. దోష = పాపములనెడు. అంధకారుండు = చీఁకట్లుగలవాఁడు. అయిన = అగునట్టి. గోవిందుండు = కృష్ణుఁడు. మొగిచినలోచనసరోజంబులు = మూసికొన్న కన్నుదామరలు. వికసింపఁజేయుచున్ = వికాసమునొందించుచు — తెఱచుచు. తల్పంబు = పానుపునుండి. డిగ్గి = దిగి. చనుదెంచి = వచ్చి. అంతన్ = అనంతరము.

తా॥ అని యీవిధముగా చెప్పి శుకమహాముని పరీక్షిన్మహారాజుతో మఱియు నిట్లు చెప్ప నారంభించెను అనాఱదుఁడు వచ్చిపోయిన మఱునాటి తెల్లవాఱి తామ్రరతిఁగలసమూహములకు ముందు ముందుగా సూర్యుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు అను వర్తమానమును తెలియఁజేయుచున్నవో అనునట్లు హంసలు బెగ్గురుపక్షులు చక్రవాకములు మొదలుగాఁగల జలపక్షుల కలకలధ్వనులువినఁబడఁగా అరుణోదయమునందు మేలుకొలుపులు పాడువాఱిపాటలు చెవులకింపైన చిన్నినిపాటలయొక్క ధ్వనులు మద్దెల వీణె పిల్లఁగ్రోవి మొదలగు వాద్యముల మనోజ్ఞములైన ధ్వనులును వినఁబడఁగాను శ్రీకృష్ణమూర్తి నిద్రలేచి జ్ఞానానందస్వరూపుఁడును, పరమాత్ముఁడును, నాశములేనివాఁడును, షడ్భావవికారములు లేనివాఁడును, తనవంటిది మఱియొకటి లేనివాఁడును, దేనిచేతను గెలువఁబడనివాఁడును, తుదిలేనివాఁడును, జ్ఞానమువలననుండిజాఱనివాఁడును, కొలఁదియిడరానివాఁడును, పుట్టుచావులులేనివాఁడును, పరబ్రహ్మమయినవాఁడును అగు తన్నుఁదాను ధ్యానించుకొనుచు కొంతసేపు కడపి పిమ్మట శత్రువులకు సంకోచమును భక్తులకు వికాసమును కలుగునట్లుగా ఎల్లజీవములనెడు చీఁకట్లను తొలఁగింప సూర్యుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి మూసినకన్నులు తెఱచి పానుపునుండిదిగి బయటికివచ్చి అటుపిమ్మటనని తాత్పర్యము.

౬౭౧.—సీ॥ మలయజ కర్పూర ✽ మహితవాసిత హేమ - కలశోదకంబుల ✽ జలకమాడి
నవ్య లసన్మృదు ✽ దివ్య వస్త్రంబులు - వలనొప్ప రెంగులు ✽ వారఁ గట్టి
మకరకుండల హార ✽ మంజీర కేయూర - వలయాది భూషణా ✽ వలులు దాల్చి
ఘనసార కస్తూరి ✽ కా హరిచందన - మిళిత పంకము మేన ✽ నలర నలఁది

తే॥ మహిత సౌరభయుత కుసు ✽ మములు దుఱిమి । పొసఁగ రూపైన శృంగార ✽ రసమనంగ
మూర్తిఁ గైకొన్న కరుణా స ✽ ముద్రమనఁగ । రమణ నొప్పుచు లలిత ద ✽ ర్పణముఁ జూచి.

టీ॥ మలయజ. .కంబులన్—మలయజ = మంచిగంధముచేతను. కర్పూర=పచ్చకర్పూరముచేతను. మహిత=మహిమగలుగఁజేయఁబడినదై వాసిత = పరిమళించుచున్న. హేమకలశోదకంబులన్ = బంగారుగిండిలోని యుదకములచేత. జలకమాడి = స్నానముచేసి. నవ్యలసన్మృదుదివ్యవస్త్రంబులు—నవ్య=క్రొత్తలైన. లసత్=ప్రకాశించుచున్న. మృదు=నయమైన. దివ్య = మేలిమైన. వస్త్రంబులు=కోకలు. వలనొప్పన్=నేర్పు అతిశయింపఁగా. ఱెంగులువాఱన్=చెఱఁగులువ్రేలునట్లుగా. కట్టి=కట్టుకొని. మకర...ములు—మకరకుండల = మొసలియాకృతిగల చెవిపోఁగులును. హార=ముత్యాలపేరులును. మంజీర=అందెలును. కేయూర=భుజకీర్తులును. వలయ=కంకణములును. ఆది=మొదలుగాఁగల. భూషణావలులు=ఆభరణపఙ్క్తులు. దాల్చి = ధరించి. ఘనసార...పంకము—ఘనసార = పచ్చకర్పూరముతోడను. కస్తూరికా=కస్తూరితోడను. హరిచందన=పచ్చగంధముతోడను. మిళిత=కూర్పఁబడిన. పంకము = పూఁతచందనమును. మేనన్=దేహమునందు. అలరన్ = ప్రకాశముగా. అలఁది=పూసికొని. మహిత=శ్లాఘ్యములైన. సౌరభ=పరిమళముతోడ. యుత=కూడిన. కుసుమములు=పుష్పములను. దుఱిమి=తలను చెక్కుకొని. పొసఁగన్=సరిపడునట్లు. రూపైన=ఆకృతినిపొందిన. (శృంగారరసము) అనఁగన్=అనునట్టుగా. మూర్తిన్=ఆకృతిని. కైకొన్న=పరిగ్రహించిన. కరుణాసముద్రము = దయాసముద్రము. అనఁగన్ = అనునట్టుగాను. రమణన్ = మనోజ్ఞత్వముచేత. ఒప్పుచున్=అందగించుచు. లలిత=ఒప్పిదమయిన. దర్పణమున్=అద్దమును. చూచి=చూచుకొని.

తా॥ మంచిగంధము మొదలగువానిచేత పరిమళించునట్టిబంగారు కలశములోని జలములందు స్నానముచేసి క్రొత్తవియు నయముగానుండునవియునైన మంచివస్త్రములు కట్టుకొని మకరకుండలములు మొదలగు ఆభరణములు తొడుగుకొని పచ్చకర్పూరము మొదలగువానిచేత పరిమళించుచున్న దివ్యచందనముపూసికొని మంచివాసనగల పుష్పములు ధరించి ఆకృతినిపొందిన శృంగార రసమో దయారస సముద్రమో అనునట్లు అందగించుచు నిలువుటద్దమును జూచుకొని అని తాత్పర్యము.

౬౭౨.—తే॥ కడఁగి సారధి దెచ్చిన ✽ కనకరథము । సాత్యకి హితప్రియోద్ధవ ✽ సహితుఁ డగుచు
నెక్కి నిజకాంతి దిక్కులఁ ✽ బిక్కటిల్లఁ । బూర్వ గిరిఁ దోఁచు భానునిఁ ✽ బోలె వెలిఁగె.

టీ॥ కడఁగి=పూని. సారథి=రథముతోలువాఁడు. తెచ్చిన = తోలుకొనివచ్చిన. కనకరథమున్ = బంగారుతేరును. సాత్యకి...సహితుఁడు—సాత్యకి = సాత్యకితోడను. హిత = తనమేలుగోరువాఁడును, ప్రియ=ఇష్టుఁడునైన. ఉద్ధవ=ఉద్ధవునితోడను. సహితుఁడు=కూడినవాఁడు. అగుచున్=అవుచును. (ఎక్కి) నిజకాంతి=తనదేహకాంతి. దిక్కులన్=దిక్కులయందు. పిక్కటిల్లన్ = వ్యాపింపఁగా. పూర్వగిరిన్=తూర్పుకొండయందు. తోఁచు=కనఁబడునట్టి. భానునిఁబోలెన్=సూర్యునివలెనే. వెలిఁగెన్ = ప్రకాశించెను.

తా॥ ప్రయత్నపూర్వకముగా సారథి తీసికొనివచ్చిన బంగారు తేరుమీఁద శ్రీకృష్ణమూర్తి సాత్యకితోడను అప్తుఁడును ఇష్టుఁడునైన యుద్ధవునితోడను ఎక్కినవాఁడై తన దేహకాంతి నాలుగుదిక్కులందును వ్యాపించి వెలుఁగఁగా ఉదయపర్వతముపైనుండు సూర్యుని వలెనే ప్రకాశించెనని తాత్పర్యము.

౬౭౩.—సీ॥ అభినవ నిజమూర్తి * యంతర్గపురాంగనా - నయనాబ్జములకు నా * నందమొసఁగ
సలలిత ముఖచంద్ర * చంద్రికాతతి పౌర - జన చకోరముల కు * త్సవముసేయ
మహనీయ కాంచన * మణిమయ భూషణ - దీప్తులు దిక్కులఁ * దేజరిల్ల
నల్లనల్లన వచ్చి * యరదంబు వెసడిగ్గి - హల కులిశాంకుశ * జలజ కలశ

తే॥ లలితరేఖలు ధరణి న * లంకరింప। నుద్ధవుని హస్తతలమూని * యొయ్యనఁజని
మహితగతి దేవతాసభా * మధ్యమమున। రుచిర సింహాసనమునఁ గూ * ర్చుండె నెలమి.

టీ॥ అభినవ...మొసఁగ—అభినవ=క్రొత్తయైన-క్రొత్త అలంకారముగల. నిజమూర్తి = తనయాకృతి. అంతర్గపురాంగనా = అంతర్గపురస్త్రీలయొక్క. నయన = కన్నులనెడు. అబ్జములకున్ = తామరలకు. ఆనందము=సంతోషము. ఒసఁగన్=కలుగఁజేయఁగా సలలిత...తతి—సలలిత = మిక్కిలిమనోజ్ఞమయిన. ముఖచంద్ర = చంద్రునివంటిముఖముయొక్క. చంద్రికా=వెన్నెలలవంటికాంతుల యొక్క. తతి=సమూహము. పౌరజనచకోరములకున్ = పురజనులనెడు చకోరపక్షులకు. ఉత్సవముసేయన్=సంతోషము కలుగఁజేయుఁగా. మహ...దీప్తులు—మహనీయ=ఘనముతైన. కాంచన = బంగారుపియు. మణిమయ=రత్నములు పొదుఁగఁబడినవియునైన. భూషణ=ఆభరణములయొక్క. దీప్తులు=వెలుఁగులు. దిక్కులన్ = ఎల్లదిక్కులయందును. తేజరిల్లన్=ప్రకాశింపఁగా. అల్లనల్లనన్ = మెల్లమెల్లఁగా. (వచ్చి) అరదంబు=రథమునుండి. వెసన్ = శీఘ్రముగా. డిగ్గి=దిగి. హల..రేఖలు—హల = నాఁగేటివంటిదియు. కులిశ=వజ్రాయుధమువంటిదియు. అంకుశ=అంకుశమువంటిదియు. జలజ=తామరవంటిదియు. కలశ=కలశమువంటిదియునైన. లలిత=మనోజ్ఞములైన. రేఖలు = గీఱలు. ధరణిన్ = భూమిని. అలంకరింపన్=అలంకారమునొందింపఁగా. (ఉద్ధవుని) హస్తతలము=అరచేతిభాగమును. ఊని=పట్టుకొని. ఒయ్యనన్ = మెల్లఁగా. చని=పోయి. మహితగతిన్=గంభీరమయినరీతితో. దేవతాసభామధ్యమమునన్ = దేవతలదైన సుధర్మయనుసభనడుమ. రుచిరసింహాసనమునన్=వెలుఁగుచున్న సింహాసనమునందు. ఎలమిన్ = సంతోషముతో. (కూర్చుండెను)

తా॥ క్రొత్తఅలంకారముతోఁగూడిన తనదేహకాంతులుఅంతర్గపురస్త్రీల కన్నులనెడు తామరలకు వికాసమును కలుగఁజేయుచుండఁగాను, మిక్కిలి చేటయయిన ముఖమనెడు చంద్రునివలని వెన్నెలలనుబోలిన వెలుఁగులు పురజనులనెడు చకోరపక్షులకు సంతోషము పుట్టించుచుండఁగాను, మిగుల తేజరిల్లు రత్నాభరణములకాంతులు దిక్కులను ప్రకాశింపఁజేయుచుండఁగాను, మెల్లమెల్లగా రథమునందుండి దిగి ఉద్ధవునిచేయిపట్టుకొని తనపాదములయందలి హలరేఖ కులిశరేఖ అంకుశరేఖ జలజరేఖ కలశరేఖ మొదలగు శుభరేఖలు భూమికి అలంకారములై కనఁబడఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తి దేవేంద్రునివల్ల తాను పొందిన సుధర్మయను సభామండపమునకుఁబోయి సింహాసనముపైనెక్కి కూర్చుండెనని తాత్పర్యము.

౬౭౪.—చ॥ అతివిభవంబునం దనరి * యాత్మ తనుద్యుతి దేజరిల్లఁగా
హితులు పురోహితు ల్వసుమ * తీశులు మిత్రులు బాంధవుల్ బుధుల్
సుతులును మాగధుల్కవులు * సూతులు మంత్రులు భృత్యులు న్శుభ
స్థితిఁ గొలువంగ నొప్పె నుడు * సేవితుఁడైన సుధాంశుఁ డోయనన్.

టీ॥ అతివిభవంబునన్ = అధికమయినవైభవముతో. తనరి=ఒప్పి. ఆత్మతనుద్యుతి = తనదేహకాంతి. తేజరిల్లఁగాన్ = వెలుఁగఁగా. హితులు = ఆప్తులును. (పురోహితులును) వసుమతీశులు = రాజులును. మిత్రులు=స్నేహితులును. బాంధవులు = చుట్టములును. బుధులు=పండితులును. సుతులు=కొడుకులును. మాగధులు = స్తుతిపాఠకులును. కవులు = కవీశ్వరులును. సూతులు = సారథులును. (మంత్రులును) భృత్యులును=సేవకులును. శుభస్థితిన్ = మేలయినయునికితో. (కొలువంగ) ఉడుసేవితుఁడైనసుధాంశుఁడో = నక్షత్రములచేతకొలువఁబడినచంద్రుఁడో. అనన్=అనునట్లుగా. (ఒప్పెను)

తా॥ అధికవైభవముతో ఒప్పి తనదేహకాంతులు వెలుఁగఁగా ఆప్తులును, రాజులును, స్నేహితులును, చుట్టములును, పండితులును, కొడుకులును, స్తుతిపాఠకులును, మంత్రులును, సారథులును భక్తితో సేవింపఁగా అశ్విని మొదలైన నక్షత్రములచేత సేవింపఁబడుచున్న చంద్రుఁడో అనునట్లుశ్రీకృష్ణమూర్తివెలుఁగుచుండెనని తాత్పర్యము.

౬౭౫.—క॥ కరుణార్ద్రదృష్టిఁ బ్రజలం। బరిరక్షించుచు వివేక * భావకళా చా
తురి మెఱసి యిష్టగోష్ఠిం। బరమానందమున రాజ్య * భారకుఁ డగుచున్.

టీ॥ కరుణార్ద్రదృష్టిన్=దయతోడిచల్లనిచూపుతో. ప్రజలన్=జనులను. పరిరక్షించుచున్=చక్కఁగాఁ గాపాడుచు. వివేకభావకళాచాతురి = తెలివితో తాత్పర్యముగల విద్యయందలి నేర్పును. మెఱసి=మెఱయించి. ఇష్టగోష్ఠిన్=ఇష్టమువచ్చిన ముచ్చటలాడుచును. పరమానందమునన్ = అధికసంతోషముతో. రాజ్యభారకుఁడు = రాజ్యభారమును వహించినవాఁడు. (అగుచును)

తా॥ ఎల్లప్రజలను దయతోడి చల్లనిచూపులతోఁజూచి లెస్సగా నేలుచు తనతెలివితోడి వ్యాపారములు నడపు సామర్థ్యమును కనఁబఱుచుచు ఇచ్చవచ్చిన ముచ్చట లాడుచు మిక్కిలి సంతోషముతో రాజ్యభారమును వహించినవాఁడై అని తాత్పర్యము.

(*) జరాసంధభీతులైన రాజులపంపున విప్రుండు కృష్ణసన్నిధికి వచ్చుట. (*)

వ॥ ఇవ్విధంబునం బ్రతిదివసంబునుండ నొక్కనాఁ డపూర్వదర్శనుండైన భూసురుం డొక్కరుండు చనుదెంచి సభాస్థానంబునం గొలువున్న ముకుందునిం బొడగని దండప్రణామం బాచరించి వినయంబునం గరంబులు మొగిచి యిట్లనియె.

టీ॥ ఇవ్విధంబునన్ = ఈరీతిగా. ప్రతిదివసంబును = దినదినమును. ఉండన్ = ఉండఁగా. (ఒక్కనాఁడు) అపూర్వదర్శనుండు = మునుపెన్నఁడును జూడనివాఁడు. అయినభూసురుండు = అయినట్టి బ్రాహ్మణుఁడు. ఒక్కరుండు = ఒకఁడు. చనుదెంచి = వచ్చి. సభాస్థానంబునన్ = కొలువుకూటమునందు. కొలువున్న = కొలువుదీరియున్న. ముకుందునిన్ = శ్రీకృష్ణమూర్తిని. పొడగని = చూచి. దండప్రణామంబాచరించి = సాగిలఁబడి నమస్కరించి. వినయంబునన్ = మిక్కిలి అడఁకువతో. కరంబులు మొగిచి = చేతులు జోడించుకొని. (ఇట్లనియెను)

తా॥ ఈప్రకారము ప్రతిదినము చేయుచునుండఁగా ఒకనాఁడు మునుపెన్నఁడును జూచి యెఱుఁగని ఒక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి కొలువుకూటమునందు కొలువుదీరియున్న శ్రీకృష్ణమూర్తిని జూచి మిక్కిలి వినయముతో సాగిలఁబడి మ్రొక్కి చేతులు జోడించుకొని యిట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౬౭౭.—క॥ కంజవిలోచన దానవ । భంజన యోగీంద్రవిమల ✻ భావన సద్బో
ధాంజన దృష్టి నిదర్శన । రంజితశుభమూర్తి కృష్ణ రామావరజా.

టీ॥ కంజవిలోచన = తామరలవంటి కన్నులు గలవాఁడవును. దానవభంజన = రాక్షసులను భంగపెట్టువాఁడవును. యోగీంద్ర... దర్శన — యోగీంద్ర = యోగీశ్వరులయొక్క. విమల = నిర్మలమయిన. భావన = మనస్సునందలి. సద్బోధ = మంచి తెలివియనెడు. అంజన = అంజనము వేసిచూడఁబడిన. దృష్టి = చూపునకు. నిదర్శన = దృష్టాంతమయినవాఁడా. రంజితశుభమూర్తి = వెలుఁగుచున్న మేలయిన ఆకృతి గలవాఁడవును. రామావరజా = రామునితమ్ముఁడవునైన. (కృష్ణ)

తా॥ తామరలవంటి కన్నులు గలిగి రాక్షసులను నాశము చేయుచు యోగీశ్వరులు జ్ఞానాంజనము వేసి చూడఁగాఁ గనఁబడు నిధానమయి ఒప్పునట్టి బలరామునితమ్ముఁడవైన ఓ శ్రీకృష్ణా యని తాత్పర్యము.

౬౭౮.—తే॥ అవధరింపు జరాసంధుఁ ✻ డతులబలులఁ । దనకు మ్రొక్కని ధారుణీ ✻ ధవుల నెల్ల
వెదకి తెప్పించి యిరువది ✻ వేల నాఁకఁ । బెట్టినాఁడు గిరివ్రజ ✻ పట్టణమున.

టీ॥ అవధరింపుము = చిత్తగింపుము — వినుము. (జరాసంధుఁడు) అతులబలులన్ = ఈడులేని బలము గలవారైన. తనకు మ్రొక్కని ధారుణీధవుల నెల్లన్ = తనకు మ్రొక్కక యుండునట్టి రాజులను అందఱను. (వెదకి తెప్పించి ఇరువదివేలను) గిరివ్రజపట్టణమునన్ = గిరివ్రజము అను పట్టణమునందు. నాఁకఁ బెట్టినాఁడు = చెఱఁబెట్టినాఁడు.

తా॥ ఓ స్వామీ! వినుము జరాసంధుఁడు అనేకులను రాజులను తనకు అణఁగి యుండని వారిని తీసికొనివచ్చి గిరివ్రజము నెడు తన పట్టణములో చెఱలోఁ బెట్టి నిర్బంధించుచున్నాఁడు అని తాత్పర్యము.

౬౭౯.—తే॥ వారు పుత్తేరవచ్చిన ✽ వాఁడనేను । నరవరోత్తమ నృపుల వి ✽ న్నపము గాఁగ
విన్నవించెద నామాట ✽ వినినమీఁద । ననఘ నీదయ వారిభా ✽ గ్యంబుకొలఁది.

టీ॥ వారు=ఆరాజులు. పుత్తేరఁగ=పంపఁగా. (నేను వచ్చిన వాఁడను) నరవరోత్తమ=రాజశ్రేష్ఠుఁడవైన ఓకృష్ణా. నృపులవిన్నపము గాఁగ=ఆరాజులయొక్క మనవిగా. విన్నవించెదఁ=విన్నపము చేసికొనెదను. (నామాట వినినమీఁద) అనఘ = పాపము లేనివాఁడవైన. (ఓకృష్ణా) నీదయ = నీకు వారిపై కలుగునట్టి దయ. వారిభాగ్యంబుకొలఁది = వారియదృష్టము ఎంతో అంతే యగును.

తా॥ పాపములేనివాఁడవును, రాజశ్రేష్ఠుఁడవునైన ఓశ్రీకృష్ణా ఆరాజులు పంపఁగా నేను వచ్చినవాఁడను గనుక వారిమాటగా వారు మనవిచేయుమన్న విషయమును మనవిచేసెదను ఆమనవిని నీవు విన్న పిమ్మట వారిభాగ్యమునకుతగినట్టునీకువారిపైదయపుట్టునిమ్మనితా...

౬౮౦.—వ॥ అని ధరాధిపుల విన్నపంబుగా నిట్లనియె.

టీ॥ (అని) ధరాధిపులవిన్నపంబుగాఁ = రాజుల మనవిగా. (ఇట్లనియెను)

తా॥ అనిచెప్పి రాజులు ఎదుటవచ్చి మనవిచేసికొన్నరీతిగా నా బ్రాహ్మణుఁడు మనవిచేసెనని తాత్పర్యము.

౬౮౧.—ఉ॥ వారిజనాభ భక్తజన ✽ వత్సల దుష్టమదాసురేంద్ర సం
హార సరోరుహానన పు ✽ రారి ముఖామర వంద్య పాద పం
కేరుహ సర్వలోక పరి ✽ కీర్తిత దివ్య మహాప్రభావ సం
సార విదూర నంద తను ✽ జాత రమాహృదయేశ మాధవా.

టీ॥ వారిజనాభ = బొడ్డునందు తామరగలవాఁడా. భక్తజనవత్సల = భక్తులయినజనులయందు ప్రేమగలవాఁడా. దుష్టమదాసురేంద్రసంహార=పెద్దక్రొవ్వుగల రాక్షసరాజులను చంపినవాఁడా. సరోరుహానన=తామరవలె వికాసమువహించియుండు ముఖముగలవాఁడా. పురారిముఖామరవంద్యపాదపంకేరుహ=శివుఁడు మొదలుగాఁగలదేవతలచేత మ్రొక్కఁదగిన అడుగుదామరలుగలవాఁడా. సర్వ...ప్రభావ—సర్వలోక = ఎల్లలోకములందును. పరికీర్తిత=మిక్కిలిశ్లాఘింపఁబడిన. దివ్య=అప్రాకృతమైన. మహాప్రభావ=గొప్పమహిమగలవాఁడా. సంసారవిదూర=సంసారమునకుమిక్కిలి దూరమైనవాఁడా. నందతనుజాత=నందునికొడుకా. రమాహృదయేశ=లక్ష్మీదేవికిప్రాణనాయకుఁడా. మాధవా=ఓ కృష్ణమూర్తి.

తా॥ బ్రహ్మజన్మమునకు కారణమయిన కమలము నాభియందుఁ గలవాఁడవును, సేవకజనులయెడ వాత్సల్యము గలవాఁడవును, దుష్టులయిన రాక్షసులను సంహరించువాఁడవును, తామరవంటి మొగము గలవాఁడవును, శివుఁడు మొదలుగాఁగల దేవతలచే సేవింపఁదగిన పాదకమలములు గలవాఁడవును, ఎల్లలోకములను శ్లాఘ్యమును పొందిన ప్రభావము గలవాఁడవును, సంసారసంగము లేనివాఁడవును, నందునికుమారుఁడవును లక్ష్మీదేవికిప్రాణనాయకుఁడవునైన ఓశ్రీకృష్ణమూర్తీయని తాత్పర్యము.

౬౮౨.—ఆ॥ ఆర్తజనుల మమ్ము ✽ నరసి రక్షింపు మ । హాత్మ భక్తజన భ ✽ యాపహరణ
నిన్ను మదినుతించి ✽ నీకు మ్రొక్కెదము నీ । చరణయుగము మాకు ✽ శరణమనఘ.

టీ॥ మహాత్మ=గొప్పమహిమగలవాఁడా. భక్తజనభయాపహరణ = సేవకజనుల భయమును పోఁగొట్టువాఁడా. అనఘ=పాపములేనివాఁడా. ఆర్తజనులఁ=పీడితులైనజనులను. (మమ్ము) అరసి=విచారించి. రక్షింపు=కాపాడుము. నిన్ను మదిఁ=మనసునందు. నుతించి=పొగడి. (నీకు) మ్రొక్కెదము = నమస్కరించెదము. నీచరణయుగము=నీయడుగులజంట. మాకుశరణము = మాకురక్షకము.

తా॥ గొప్పమహిమగలిగి భక్తులభయమును తొలఁగించువాఁడవై పాపములులేనివాఁడవై ఒప్పునట్టి ఓస్వామీ! పగవానిచేత పీడింపఁబడుచున్న మమ్మును రక్షింపుము నిన్ను మనసులలో తలఁచుచు నీకు మ్రొక్కుచున్నాము నీరెండుపాదములే మాకుదిక్కు అనిరని తాత్పర్యము.

౬౮౩.—క॥ బలియురఁ దండింపఁగ దు । ర్బలులను రక్షింప జగతి ✽ పై నిజలీలా
కలితుఁడవై యుగయుగమున । నలవడ నుదయింతుగాదె ✽ యభవ యనంతా.

టీ॥ అభవ=పుట్టుకలేనివాఁడవును, అనంతా = అంతము లేనివాఁడవైనఓస్వామి. బలియురఁ=బలవంతులను. దండింపఁగఁ=శిక్షించుటకును. దుర్బలులఁ=బలము లేనివారిని. రక్షింపఁ=కాపాడుటకును. (జగతిపైని)నిజలీలాకలితుఁడవై=స్వకీయమైన లీలతోఁగూడుకొన్నవాఁడవై. యుగయుగమునఁ=ప్రతియుగమందును. అలవడఁ=యుక్తముచొప్పున. ఉదయింతుగాదె=నీవు పుట్టుచుందువుగదా.

తా॥ పుట్టు చావులు లేని ఓయేలినవాఁడా! నీవు దుష్టులగు బలవంతులను శిక్షింపను సాధువులగు బలహీనులను రక్షింపను ఈ భూమిలో నీకుఁ దగిన లీలతో ప్రతియుగమునందును యుక్తము చొప్పున పుట్టుచుందువు గదా అని తాత్పర్యము.

౬౮౪.—క॥ నీమదిఁదోఁపనియర్థం । బేమేదినియందుఁ గలదె ✽ యీశ్వర భక్త
స్తోమ సురభూజ త్రిజగ । త్క్షేమంకర దీనరక్ష ✽ చేయుము రాజీ.

టీ॥ ఈశ్వర=ఓ సర్వనియామకుఁడా. భక్తస్తోమసురభూజ=సేవకసమూహమునకు కల్పవృక్షమా. త్రిజగత్క్షేమంకర = మూఁడు లోకములకు మేలుచేయువాఁడా. మురారీ = మురాసురునికి పగవాఁడా. నీమదిన్=నీమనసునందు. తోఁపని=తోఁచని. అర్థంబు=విషయము—పని. ఈమేదినియందున్ = ఈభూమియందు. కలదె=ఉన్నదా. దీనరక్షచేయుము = దీనులను రక్షించుటనుచేయుము.

తా॥ సర్వనియామకుఁడవును, సేవకులకు కల్పవృక్షమయినవాఁడవును, మూఁడులోకములకు మేలుగలుగఁజేయువాఁడవునునైన ఓశ్రీకృష్ణా! నీకు తెలియనివిషయము ఈభూమండలములో ఏదియు లేదుకాఁబట్టిదీనులమైనమమ్ము ఎట్లయినను రక్షింపుమనితాత్పర్యము.

౬౭౫.—క॥ నీపంపు సేయకుండఁగ । నాపద్మభవాదిసురల కైనను వశమే
శ్రీపతి శరణాగతులం । జేపట్టి నిరోధముడుగఁ జేయుము కృష్ణా.

టీ॥ శ్రీపతి = లక్ష్మీదేవికిభర్తవైన. (కృష్ణా) నీపంపు=నీయాజ్ఞను. చేయకుండఁగన్=నడపకయుండుటకు. ఆపద్మభవాదిసురలకైనన్ = ప్రసిద్ధులగు బ్రహ్మ మొదలగుదేవతలకైనను. వశమే = శక్యమా. శరణాగతులన్ = నీరక్షణమును పొందఁగోరినవారిని. చేపట్టి=పరిగ్రహించి. నిరోధమున్=నిర్బంధమును. ఉడుగఁజేయుము=మానునట్లుగాఁజేయుము — మానిర్బంధమును నివారింపుము.

తా॥ శ్రీలక్ష్మీప్రియుఁడవైన ఓకృష్ణస్వామీ! నీవు చెప్పినపనిని చేయకుండుటకు బ్రహ్మ మొదలగు దేవతలకుఁగూడ శక్యముకాదు కనుక ఎవరికుండవైనను నీరక్షణము నపేక్షించిన దీనులమగుమమ్ము ఈనిర్బంధమునుండి వెడలించి కాపాడుము అని తాత్పర్యము.

౬౭౬.—క॥ అభవుఁడ వయ్యును జగతిం । బ్రభవించుట లీలగాక భవమొందుటయే
ప్రభువులకును బ్రభుఁడవుమము । సభయాత్ముల నరసికావఁ జను నార్తిహరా.

టీ॥ ఆర్తిహరా = పీడాపరిహారకుఁడవైనశ్రీకృష్ణా. అభవుఁడవయ్యున్=పుట్టనివాఁడవుగనుండియు. జగతిన్=భూమియందు. ప్రభవించుట=పుట్టుట. లీలగాక = వేడుకగాక. భవము=పుట్టుకను. ఒందుటయే=పొందుటయా. ప్రభువులకున్=దేవతాప్రభువులకు. ప్రభుఁడవు=దొరవు. (మము) సభయాత్ములన్ = భీతితోఁగూడినమనసుగలవారని. అరసి=విచారించి. కావన్=రక్షించుట. చనున్=తగును.

తా॥ ఎల్లవారిదుఃఖములను పోఁగొట్టునట్టివాఁడవగు కృష్ణా! నీవు జన్మములు లేనివాఁడవుగా నుండియు భూమియందు జన్మమును పొందుట వేడుక కొఱకుఁ గాక యిది జన్మించుటయాకాదు కాఁబట్టి బ్రహ్మ మొదలైన దేవతాప్రభువులకెల్లను రాజవగు నీకు భయములోఁ గూడుకొన్నవారమగు మమ్ము విచారించి మాభయమును పోఁగొట్టి రక్షించుట తగును అని తాత్పర్యము.

౬౭౭.—క॥ కదనమున నీభుజావలి । కెదిరింపఁగ లేక పాఱఁ డే విక్రమ సం
పద చెడఁగ జరాసంధుఁడు । పదునెనిమిదిమార్లు ధరణి పాలురు నవ్వన్.

టీ॥ కదనమునన్ = యుద్ధమునందు. నీభుజావలికిన్ = నీభుజపఙ్క్తికి. ఎదిరింపఁగలేక = ఎదిరించిపోరాడఁజాలక. విక్రమసంపద = పరాక్రమముకలిమి. చెడఁగన్ = చెడిపోఁగా. (జరాసంధుఁడు) పదునెనిమిదిమార్లు = పదునెనిమిదితడవలు. ధరణిపాలురు=రాజులు. నవ్వన్=నవ్వఁగా. పాఱఁడే = పరుగెత్తలేదా.

తా॥ ముందు జరాసంధుఁడు యుద్ధమునందు నీభుజబలమున కెదిరించి పోరాడఁజాలక తన పరాక్రమము చెడిపోఁగా రాజులందఱు చూచినవ్వుచుండఁగా భయపడి పరుగెత్తిపోలేదాఅనితాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లుతనపడిన బన్నంబులందలంపక సింహంబు సమద దంతావళంబుల నరికట్టి కాఱించు
చందంబున మమ్ముం జెఱఁబెట్టి బాధించుచున్న యిప్పాపాత్ము మర్దించి కారాగృహావాస
బద్ధులమగు మానిర్బంధంబులఁ బాఁపి సుత దార మిత్రవర్గంబులం గూర్చి యనన్యశరణ్యుల
మైనమమ్ము రక్షింపుమని విన్నవించిరని బ్రాహ్మణుండు విన్నపంబు సేయు నవసరంబున.

టీ॥ (ఇట్లు) తనపడినబన్నంబులన్=తానుపడినభంగములను. (తలంపక) సింహంబు=సింహము. సమదదంతావళంబులన్=మదపుటేనుఁగులను. అరికట్టి = అడ్డగించి. కాఱించుచందంబునన్ = బాధించువిధమున. (మమ్ము) చెఱఁబెట్టి=చెఱలోఁబెట్టి. బాధించుచున్నయిప్పాపాత్మున్ = బాధపెట్టుచున్న పాపాత్ముఁడగు ఈజరాసంధుని. మర్దించి=నలియఁగొట్టిచంపి. కారాగృహావాసబద్ధులము=చెఱసాలయందుండి కట్టువడినవారము. అగుమానిర్బంధంబులన్=అగునట్టిమాసంకటములను. పాఁపి = పోఁగొట్టి. సుతదారమిత్రవర్గంబులన్ = కొడుకులయు పెండ్లాలయు చెలికాండ్రయు సమూహములను. కూర్చి=కూడఁబెట్టి. అనన్యశరణ్యులము = నీవుతప్పఇతరులురక్షకులులేనివారము. అయినమమ్మున్=అయినట్టిమమ్మును. (రక్షింపుము) అనివిన్నవించిరి = అనిమనవిచేసిరి. (అని) బ్రాహ్మణుండు=ఆరాజులచేతఁ బంపఁబడిన బ్రాహ్మణుఁడు. విన్నపంబుసేయునవసరంబునన్=మనవిచేయు సమయమునందు.

తా॥ ఈవిధముగా తానుపొందిన అవమానమును తలఁపక ఆజరాసంధుఁడు మదించిన యేనుఁగులను నిర్బంధించి బాధించు సింహమువలె మమ్ము చెఱలోఁబెట్టి బాధించుచున్నాఁడు ఈపాపాత్మునిఁజంపి నీకంటె ఇతరులు రక్షకులు లేనివారమైన మమ్ము రక్షించి మాపెండ్లాలుబిడ్డలుచెలికాండ్రుమొదలగువారితోమమ్ముఁ జేర్పుమని ఆరాజులుచెప్పిరనిబ్రాహ్మణుఁడు చెప్పుచుండుసమయమునందనితా.

(*) నారదుఁడు శ్రీకృష్ణునివద్దకువచ్చి ధర్మరాజుయజ్ఞము నెరవేర్పుమనుట. (*)

౬౮౯.—సీ॥ శారద చంద్రికా * సారంగ రుచితోడ - జడముడి కెంపుఁజేఁ * జఱచి నవ్వ
శరదంబుదావృత * సౌదామనీలతా - శోభఁగాంచన కటి * సూత్ర మలర
లలిత పూర్ణేందు మం * డల కలంకముగతి - మృదుమృగాజినరుచి * మించుఁ జూపఁ
గల్పశాఖాగ్ర సం * గత పుష్ప గుచ్ఛంబు - లీలఁ గేలను నక్ష * మాలికమర
తే॥ భూరి పుణ్యనదీతోయ * పూరణమునఁ । దగుకమండలువొక్క హ * స్తమునఁ దనర
వెల్ల జన్నిద మఱుత శో * భిల్ల వచ్చె । నారదుండు వివేక వి * శారదుండు.

టీ॥ వివేకవిశారదుండు—మంచిసెబ్బరల నెఱుఁగు తెలివియందు నేర్పరియైన. (నారదుండు) శారదచంద్రికాసారంగరుచితోడన్—శారద—శరత్కాలమునందలి. చంద్రికా—చంద్రకిరణములతోడి. సారంగ—జింకయొక్క. రుచితోడన్—కాంతితో. జడముడి—జడల యొక్కముడి. కెంపున్—పద్మరాగమణిని. చేఁజఱచి — చేతితోఁ గొట్టి. నవ్వన్ — పరిహాసము చేయుచుండఁగా. శర...శోభన్—శరత్—శరత్కాలమునందలి. అంబుద—మేఘములచేత. ఆవృత—ఆవరింపఁబడిన. సౌదామనీ—మెఱుపుయొక్క. లతా—తీఁగయొక్క. శోభన్—కాంతివంటికాంతితో. కాంచనకటిసూత్రము—బంగారు మొలత్రాడు. అలరన్—ప్రకాశింపఁగా. లలిత...గతిన్—లలిత—మనోజ్ఞమైన. పూర్ణేందుమండల—నిండుచంద్రబింబములోని. కలంకము గతిన్—మృగచిహ్నమువలెనే. మృదు...రుచి—మృదు—మెత్తనైన మృగాజిన—జింకతోలుయొక్క. రుచి—ప్రకాశము. మించుఁజూపన్—ప్రకాశమునుకనఁబఱుపఁగా—వెలుఁగఁగాననుట. కల్ప...లీలన్—కల్ప—కల్పవృక్షముయొక్క. శాఖ—కొమ్మలయొక్క. అగ్ర—కొనయందు. సంగత—కూడియుండెడి — పూఁచియుండెడి. పుష్ప గుచ్ఛంబులీలన్ — పువ్వులగుత్తివలెనే. కేలన్ — చేతిలో. అక్ష మాలిక—జపమాలిక. అమరన్ — ఒప్పఁగా. భూరి...మునన్—భూరి—అనేకమైన. పుణ్యనదీ — పరిశుద్ధములయిన గంగాదినదుల యొక్క. తోయ—నీళ్లయొక్క. పూరణమునన్—నిండుకొనుటచేత. తగు—ఒప్పునట్టి. (కమండలువు) ఒక్కహస్తమునన్—ఒకచేతిలో. తనరన్ — ఒప్పుచుండఁగా. వెల్లజన్నిదము — తెల్లనిజందెము. అఱుతన్—మెడలో. శోభిల్లన్—ప్రకాశింపఁగా. (వచ్చెను)

తా॥ వివేకముచేత గొప్పవాఁడు అగు నారదమహాముని శరత్కాలపు వెన్నెలలో మెలఁగు జింకయో అనునట్లు ఎఱ్ఱని జడల ముడియును, శరత్కాలమేఘములచేత నావరింపఁబడిన మెఱుపు తీఁగయో అనునట్లు బంగారు మొలత్రాడును, మనోజ్ఞమైన పూర్ణ చంద్రబింబమునందలి మృగచిహ్నమో అనునట్లు మెత్తనైన జింక తోలును,కల్పవృక్షపుకొమ్మలోని పువ్వులగుత్తియో అనునట్లు చేతిలో జపమాలయు వెలుఁగఁగా ఒకచేత ఎల్లపుణ్యనదులలోనిజలములను నిండించిన కమండలువు ఒప్పఁగాను వచ్చెనని తాత్పర్యము.

౬౯౦.—క॥ చనుదేర నట్లు మునినిజ । తనుకాంతుల నఖిలదిగ్వి * తానము వెలుఁగన్
వనజాప్తుఁబోలె నయ్యెడు । జనములు గృష్ణుండు లేచి * సంప్రీతి మెయిన్.

టీ॥అట్లు—అవిధముగా. ముని—నారదుఁడు. నిజతనుకాంతులన్—తనదేహకాంతులచేత. అఖిలదిగ్వితానము — ఎల్లదిక్కులసమూహము. వెలుఁగన్—ప్రకాశింపఁగా. వనజాప్తుఁబోలెన్—తామరలకు స్నేహితుఁడయిన సూర్యుఁడో యనునట్టుగా. చనుదేరన్ — రాఁగా. అయ్యెడుజనములును—అక్కడనుండునట్టి యాదవులును. (కృష్ణుండును లేచి) సంప్రీతి మెయిన్ — సంతోషముతో.

తా॥ ఆవిధముగానారదమహామునిఇతఁడేసూర్యుఁడుకాఁబోలునని జనులు భ్రమించునట్లు తన దేహకాంతులచేత దిక్కులనెల్లను ప్రకాశింపఁజేయుచు రాఁగా అప్పుడు అందున్న యాదవులునుకృష్ణమూర్తియుమిక్కిలిసంతోషముతో పీఠములనుండి లేచినవారైయనితా

౬౯౧.—క॥ వినయమున మ్రొక్కి కనకా । సనమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టి * సముచిత వివిధా
ర్చనములఁ దనిపి మురాంతకుఁ । డనిమొన్ వినయంబు దోఁప * నమ్మునితోడన్.

టీ॥ వినయమునన్ = అడఁకువతో. మ్రొక్కి = నమస్కరించి. కనకాసనమునన్ = బంగారుపీఁటయందు. (కూర్చుండఁబెట్టి) సముచితవివిధార్చనములన్ = తగిన నానావిధములైనపూజలచేత. తనిపి = తృప్తిపొందించి. మురాంతకుఁడు = కృష్ణుఁడు. అమ్మునితోడన్ = ఆనారదమహామునితో. వినయంబు = అడఁకువ. తోఁపన్ = కనఁబడునట్లు. అనియెన్ = ముందుఁ జెప్పఁబోవు తీరునఁ బలికెను.

తా॥ అడఁకువగలవాఁడై మ్రొక్కి బంగారుపీఁటమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టి నానావిధములైన తగిన పూజలు చేసి తృప్తిపొందించి మిక్కిలి అడఁకువతో శ్రీకృష్ణుఁడు ఆనారదమహామునితో ఈవిధముగా పలికెనని తాత్పర్యము.

౬౯౨. — తే॥ ఎచ్చటన యుండి వచ్చితి * రిచ్చోటునకు । నఖిల లోకైక సంచారు * లగుటఁ జేసి
యీ రెఱుంగని యర్థంబు * లెందు నేని । యరయ లేదంద్రు మిమ్మొకఁ * డడుగవలయు.

టీ॥ ఎచ్చటనయుండి = ఎక్కడనుండి. ఇచ్చోటునకున్ = ఇచ్చటికి. వచ్చితిరి = మీరువచ్చినారు. అఖిలలోకైకసంచారులు = ఎల్లలోకములందు ఒక్కరేతిరుగువారు. అగుటఁ జేసి = అగుటచేత. ఈరు = మీరు. ఎఱుంగనియర్థంబులు = ఎఱుఁగని విషయములు. ఎందు నేని = ఎందైనను. అరయన్ = విచారింపఁగా. లేదంద్రు = లేదని పెద్దలుచెప్పుదురు. (కనుక మిమ్ము) ఒకఁడు = ఒకటి. అడుగవలయును.

తా॥ ఓమునీశ్వరా! మీరు ఎక్కడనుండి యిక్కడికి ఇప్పుడు వచ్చినారు మీరు ఒక్కరే మూడులోకములందు తిరుగువా రగుటచేత మీ రెఱుఁగని వృత్తాంతములు ఏలోకములోనునుండవని పెద్దలు చెప్పుదురు కాఁబట్టి మిమ్మొక వృత్తాంత మడుగవలసియున్నదని తా.

౬౯౩ — తే॥ పాండునందను లిప్పుడే * పగిది నెచట । నున్నవారలొ యెఱిఁగింపుఁ * డన్న మౌని
గరసరోజాతములు మోడ్చి * కడఁకతోడఁ । బలికెఁ గమలాక్షుఁ జూచి స * ద్భక్తి మెఱసి.

టీ॥ పాండునందనులు = పాండురాజుకొడుకులు. (ఇప్పుడు) ఏపగిదిన్ = ఏవిధముగా. ఎచటనున్నవారలొ = ఎక్కడనున్నారో. ఎఱిఁగింపుఁడు = తెలియఁజేయుఁడు. అన్నన్ = అనఁగా. మౌని = నారదుఁడు. కరసరోజాతములు = హస్తకమలములను = కమలములవంటిచేతులను. మోడ్చి = ముకుళించి. కడఁకతోడన్ = ఉత్సాహముతో. కమలాక్షున్ = కృష్ణుని. (చూచి) సద్భక్తిమెఱసి = అనన్యభక్తిని ప్రకాశింపఁ జేసి. పలికెన్ = ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను.

తా॥ పాండుమహారాజు కొడుకులు ఇప్పుడు ఎక్కడ ఏవిధముగా నున్నారో నాకు తెలియఁజేయవలెనని అడుగఁగా నారదుఁడు చేతులు కట్టుకొన్నవాఁడై కపటములేని భక్తితో కృష్ణమూర్తిని జూచి చేతులు జోడించుకొని బదులు ఉత్తరము చెప్పెను అని తాత్పర్యము.

వ॥ దేవా నీవు విశ్వనిర్మాణకర్తవై మాయివై సకలకార్యోత్పాదనాది శక్తియుక్తుండవై పావనుండవై పావకుండు దారువులందు నంతర్హితప్రకాశుండై యున్నచందంబున వర్తించుచున్న నీదు దురత్యయంబులైన మాయాశతంబులఁ బెక్కుమార్లు పొడగంటి నదియు నాకద్భుతంబుగా దదియునుంగాక నీసంకల్పంబున జగంబుద్భవంబై భవత్పరతంత్రంబగునట్టి నీకిష్టంబైనవస్తువు సాధుతరంబుగాఁ దెలియ నెవ్వండు సమర్థుం డేపదార్థంబు ప్రమాణమూలంబునందోఁచు నదియును లోకవిచక్షణుండవైన నీదురూపంబు మఱియును ముక్తిమార్గంబు నెఱుంగక సంసారపరవశులైనజీవుల మాయాంధకారంబు నివర్తింపఁజేయ సమర్థంబగు నీదివ్య లీలావతారంబులంగలుగు కీర్తియనుప్రదీపంబు ప్రజ్వలింపంజేసి కృపసేయునట్టి నీకు నమస్కరించెద నదిగావున నీప్రపంచంబున నీ వెఱుంగని యర్థంబు గలదే యని కృష్ణునకు నారదుం డిట్లనియె.

టీ॥ దేవా = ఓస్వామీ. నీవు = సచ్చిదానందస్వరూపుఁడవైననీవు. విశ్వనిర్మాణకర్తవై = విశ్వ = ప్రపంచముయొక్క. నిర్మాణ = ఉత్పత్తిని. కర్తవై = చేయువాఁడవై. మాయివై = ఈశ్వరోత్పత్తికి కారణమైన మాయగలవాఁడవై = శ్లో॥ కార్యోపాధిరయంజీవః కారణోపాధిరీశ్వరః॥ అని, సకలకార్యోత్పాదనాదిశక్తియుక్తుండవై = సకల = సమస్తమయిన. కార్య = జగజ్జీవపరములయొక్క. ఉత్పాదన = ఉలుగఁజేయుట. ఆది = మొదలుగాఁగల. శక్తి = సామర్థ్యములతోడ. యుక్తుండవై = కూడుకొన్నవాఁడవై. పావనుండవై = పరిశుద్ధుఁడవై = ఆణవాదిమలములులేనివాఁడవై అనుట. పావకుండు = అగ్ని. దారువులందున్ = మ్రానులందు. అంతర్హితప్రకాశుండై = కనఁబడని ప్రకాశముగలవాఁడై. ఉన్నచందంబునన్ = ఉండునట్టివిధమున. వర్తించుచున్ = ప్రవర్తించుచు. ఉన్న = ఉండునట్టి. నీదు = నీసంబంధమగు. దురత్యయంబులు = ఎవనను దాఁటనివి. అయిన = అయినట్టి. మాయాశతంబులన్ = అనేకమాయలను = చిద్విలాసములను అనుట. పెక్కుమార్లు = పలుతడవలు. పొడగంటిన్ = చూచితిని. అదియు = అట్లుచూచుటయు. (నాకు) అద్భుతంబుగాదు = వింతకాదు. (అదియునుంగాక) నీసంకల్పంబునన్ = నీతలఁపుచేత. జగంబు = లోకము. ఉద్భవంబై = పుట్టినదై. భవత్పరతంత్రంబు = నీయధీనమయినతంత్రములుగలది. అగున్ = అగును. అట్టినీకున్ = అటువంటినీకు. ఇష్టంబైనవస్తువు = ప్రియమైనవస్తువు. సాధుతరంబుగాన్ = మిక్కిలి చక్కగా. తెలియన్ = తెలిసికొనను, (ఎవ్వండు) సమర్థుండు = శక్తుఁడు. ఏపదార్థంబు = ఏవస్తువు. ప్రమాణమూలంబునన్ = వేదశాస్త్రప్రమాణముతోడ. తోఁచున్ = కనఁబడునో. (అదియును) లోకవిచక్షణుండవు = లోకమునందు నేర్పరివి. అయిననీదురూపంబు = అయినట్టి నీస్వరూపము. మఱియును = ఇదిగాక. ముక్తిమార్గంబున్ = మోక్షమువారిని. ఎఱుంగక = తెలియక. సంసారపరవశులైనజీవుల

మాయాంధకారంబుఁ = సంసారమునందుమిక్కిలిఆసక్తులైయుండు ప్రాణులయొక్క అజ్ఞానమనెడు చీఁకటిని. నివర్తింపఁజేయుఁ = విడిచిపోవునట్లుచేయును. సమర్థంబగు = చాలినదైన. నీదివ్యలీలావతారంబులఁ = అప్రాకృతములైన నీవిలాసరూపములైనశ్రీరామకృష్ణాద్యవతారములందు. (కలుగు) కీర్తియనుప్రదీపంబు = యశస్సనెడుదీపమును ప్రజ్వలింపంజేసి = వెలిఁగించి—నీచరిత్రపఠనముజీవులకుమోక్షసాధనము గనుక వానిని పఠింపవలెనను బుద్ధిపుట్టించి. కృపసేయునట్టి = అనుగ్రహించునట్టి. (నీకు) సమస్కరించెదఁ = మ్రొక్కెదను. అటగావునఁ = అట్లుకాఁబట్టి. ఈప్రపంచంబునఁ = ఈలోకమునందు. నీవెఱుంగనియర్థంబు = నీవు తెలిసికొననివిషయము—నీకుతెలియనివిషయము. కలదే = కలదా. (అని కృష్ణునకు నారదుండిట్లనియె)

తా॥ ఓస్వామీ! నీవు సర్వమునుకలుగఁజేయువాఁడవు, మాయగలవాఁడవును, జగజ్జీవపరములను కలుగఁజేయు నేర్పుగలవాఁడవును, పరిశుద్ధుఁడవునునై అగ్నిప్రాఁతులలో నడఁగి వెలుఁగుచుండునట్లు సర్వప్రాణులలోనుండునట్టి మీరరానినీమాయలనేకములుకలవు ఆమాయలను నేనుబహుపర్యాయములు చూచితిని అదియును నాకు ఆశ్చర్యముగా తోఁచలేదు నీసంకల్పముచేత కలిగినదై నీకు అధీనమయివర్తించునట్టి వానిలో నీకు ప్రియమైనవస్తువు ఇట్టిదని స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనఁజాలినవాఁడెవఁడు ఏపదార్థము ప్రమాణమూలముగాఁ దోఁచునో అది సర్వలోకములందును సమర్థుఁడవనఁదగిన నీరూపముగానే యున్నది ఇదిగాక ముక్తిమార్గముదెలుఁగక సంసారసముద్రమున మునిఁగిన జీవుల అజ్ఞానమనెడి చీఁకటిని నశింపఁజేయ శక్తిగలదై నానావిధములైన వినోదములను జూపునట్టి నీయవతారములందు నీకుఁ గలుగు కీర్తియనెడుదీపమును వెలిఁగించి అనఁగా, నీచరిత్రములను పఠింపవలెననెడి జ్ఞానమును కలిగించి లోకుల యజ్ఞానమును నివారించి అనుగ్రహించునట్టి నీకు నమస్కరించెదను అంతేగాని యీలోకమునందునీవెఱుఁగనివిషయమొకటి కలదని నేనుచెప్పఁగలవాఁడనా అని నారదుఁడుమఱియునుచెప్పను ఆరంభించెనని తాత్పర్యము.

౯౫.—సీ॥ అయినను వినిపింతు ✽ నవధరింపుము దేవ - పాండుతనూజుండు ✽ పారమేష్ఠ్య
కామాను మోదియై ✽ కావింపఁగలఁడు స - ద్రాజసూయ మహాధ్వ ✽ రంబు పేర్కొ
రవణింప లోక వి ✽ డంబనార్థముగాక - పరికింపఁ దనకాత్మ ✽ బాంధవుఁడవు
భక్తవత్సలుఁడవు ✽ పరమ పూరుషుఁడవు - యజ్ఞరక్షకుఁడవు ✽ యజ్ఞభోక్త
తే॥ వగు భవత్సేవ చాలదే ✽ సుగతిపడయ । నైన నీమేనబావ ధ ✽ ర్మాత్మజుండు
నతనియజ్ఞంబు రక్షింప ✽ నంబుజాక్ష । వలయు విచ్చేయ నచటికి ✽ వలను మెఱసి.

టీ॥ దేవ = ఓకృష్ణా. అయినను = ఎల్లవిషయములు నీకుతెలిసినవే అయినను. వినిపింతుఁ = చెప్పెదను. అవధరింపుము = వినుము. పాండుతనూజుండు = పాండుకొడుకైన ధర్మరాజు. పారమేష్ఠ్యకామాను మోదియై — పారమేష్ఠ్య = బ్రహ్మసంబంధమైన లోకమును పొందుటవలని. కామ = కోరికయందు. అనుమోదియై = ఇష్టముగలవాఁడయి. సద్రాజసూయమహాధ్వరంబుఁ = రాజసూయమనెడి యుత్తమమైనగొప్పయజ్ఞమును. పేర్కొ = సంతోషములో. కావింపఁగలఁడు = చేయఁగలవాఁడైయున్నాఁడు. రవణింపఁ = అట్లు యజ్ఞముచేయుట. లోకవిడంబనార్థము = లోకమునందలి ప్రసిద్ధికొఱకు. కాక = అంతేకాని. పరికింపఁ = విచారింపఁగా. తనకుఁ = అతనికి సుగతి = సద్గతిని. పడయఁ = పొందుటకు. ఆత్మబాంధవుఁడవు = సొంతపుచుట్టమవు. భక్తవత్సలుఁడవు = సేవకులయందుప్రేమగలవాఁడవు. పరమపూరుషుఁడవు = సర్వోత్కృష్టుఁడవైనపురుషుఁడవు. యజ్ఞరక్షకుఁడవు = యజ్ఞమును రక్షించువాఁడవు. యజ్ఞభోక్తవు = యజ్ఞమునందలి హవిర్భాగములను పరిగ్రహించువాఁడవును. (అగు) భవత్సేవ = నీయందలిభక్తి. చాలదే = చాలదా. అయినఁ = నీయందలిభక్తియేచాలియున్ననను. ధర్మాత్మజుండు = ధర్మరాజు. నీమేనబావ = మీమేనత్తకొమారుఁడు. అతనియజ్ఞంబుఁ = అధర్మరాజు చేయు యజ్ఞమును. రక్షింపఁ = కాపాడుటకు. అంబుజాక్ష = ఓకృష్ణా. అచటికిఁ = అయజ్ఞశాలకు. వలనుమెఱసి = వైభవముప్రకాశింపఁజేసి. విచ్చేయవలయుఁ = పోవలయు. శ్రు॥ యజ్ఞోవైవిష్ణుః, అని శ్రుతి.

తా॥ నీకు సర్వము తెలిసియున్నను నన్ను అడిగితివి కాఁబట్టి నేను చెప్పెదను వినుము పాండురాజుకొడుకైన ధర్మరాజు యజ్ఞము చేసి బ్రహ్మలోకమును పొందఁగోరినవాఁడై రాజసూయమహాయజ్ఞమును చేయఁబోవుచున్నాఁడు అట్లు యజ్ఞముచేయుట లోకమునందలిప్రసిద్ధికొఱకేగాని సద్గతినిపొందుటకు నీసేవయొకటిచాలదా? నీవు భక్తవత్సలుఁడవు అతనికి కావలసిన బంధుఁడవును, సర్వోత్తముఁడవును, యజ్ఞమును రక్షింపను యజ్ఞమువలని హవిర్భాగములు గ్రహింపను కర్తవు కనుక నీమేనత్తకొమారుఁడయిన అధర్మరాజు చేయునట్టి యజ్ఞమునకు ఎల్లవైభవములతో నీవు పోవలసినది అని తాత్పర్యము.

౯౬.—క॥ నీపేరు వినిన నొడివినఁ । బాపంబులు మాసిపోవుఁ ✽ బద్మాక్ష జగ
ద్దీపక నీదర్శనమున । నేపార వె భక్తజనుల ✽ కిహపర సుఖముల్.

టీ॥ పద్మాక్ష = తామరలవంటి కన్నులుగలవాఁడవును. జగద్దీపక = లోకమునుప్రకాశింపఁజేయువాఁడవునైన ఓస్వామీ. (నీపేరు) వినినఁ = విన్నను. నొడివినఁ = నోటచెప్పినను, పాపంబులు = బ్రహ్మహత్యాదిదోషములు. మాసిపోవుఁ = నశించిపోవును. శ్లో॥ కృష్ణేతి మంగళంనామ యస్యవాచప్రవర్తతే । భస్మీభవంతురాజేంద్ర మహాపాతకకోటయః ॥ అని శ్రీవిష్ణు సహస్రనామ భాష్యము. నీదర్శన

మునన్ = నిన్నుఁజూచుటచేత. భక్తజనులకున్ = సేవకులైనజనులకు. ఇహపరసుఖములు = ఈలోకమునందలివి పరలోకమునందలివియు నైన సుఖములు. ఏపారవె = అతిశయింపవా.

తా॥ ఓశ్రీకృష్ణా! లోకమును ప్రకాశింపఁ జేయువాఁడవును, తామరలవంటి కన్నులుగలవాఁడవునైన నీపేరు విన్నను నోటచెప్పినను పాపములన్ని పరిహారములు అగుచుండఁగా భక్తులై నిన్ను జూచి సేవించినవారికి ఇహపరములందు సుఖములు గలుగుట అరుదా అని తాత్పర్యము.

౧౯౭.—మ॥ భవదీయోజ్జ్వల కీర్తి దిగ్వితతులన్ ✽ భాసిల్లు యుష్మత్పదో
ద్భవ నైర్మల్య జలంబు లుత్కలికఁ బా ✽ తాళంబునంబాలు భో
గవతీ నామమునం దనర్చి ధరణిం ✽ గంగానదీ రూపమై
దివి మందాకినియై జగత్త్రయమునం ✽ దీపించు గాదే హరీ.

టీ॥ హరీ = ఓకృష్ణా. భవదీయోజ్జ్వలకీర్తి = నీదైన వెలుఁగునట్టికీర్తి. దిగ్వితతులన్ = దిక్కుల సమూహములందు — పది దిక్కులందనుట. భాసిల్లున్ = ప్రకాశించును. యుష్మత్పదోద్భవనైర్మల్యజలంబులు — యుష్మత్ = నీయొక్క. పద = పాదములందు. ఉద్భవ = పుట్టిన. నైర్మల్య = నిర్మలత్వముగల. జలంబులు = నీళ్లు. ఉత్కలికన్ = తహతహతో. పాతాళంబునన్ = పాతాళలోకమునందు. భోగవతీనామమునన్ = భోగవతి యనుపేరితో. తనర్చి = ప్రసిద్ధినొంది. పాఱున్ = ప్రవహించును. ధరణిన్ = భూమియందు. గంగానదీరూపమై = గంగానదీస్వరూపము గాను. దివిన్ = ఆకాశమునందు. మందాకినియై = మందాకినిఅనఁగాను. జగత్త్రయమునన్ = స్వర్గ మర్త్య పాతాళములు అను మూడులోకములందును. దీపించుఁగాదే = ప్రకాశించునుగదా.

తా॥ ఓశ్రీకృష్ణా! నీనిర్మలమయినకీర్తి యెల్లదిక్కులందును వెలుఁగునట్లుగా నీపాదములయందుఁ బుట్టిన నీళ్లు మిక్కిలి పరిశుద్ధత్వముతో పాతాళమునందు భోగవతియనియు భూమియందు భాగీరథియనియు స్వర్గమునందు మందాకినియనియు చెప్పఁబడుచు మూఁడులోకములను పావనములనుగాఁ జేయుచు ప్రవహించుచుండును గదా అని తా.

౧౯౮.—క॥ ఆమఖవేళ సమస్త ధ । రామండలి గల్గుమేటి ✽ రాజులు మౌని
స్తోమంబును భవదీయ మ । హా మహిమముఁజూచి సత్కృ ✽ తార్థతఁబొందన్.

టీ॥ ఆమఖవేళన్ = ఆరాజసూయయజ్ఞము నడచుసమయమునందు. సమస్తధరామండలిన్ = ఈభూమండలమునం దంతటను. కల్గుమేటిరాజులు = ఉండునట్టి గొప్పరాజులును. మౌనిస్తోమంబును = మునుల సమూహమును. భవదీయమహామహిమమున్ = నీదైనగొప్పమహిమను. (చూచి) సత్కృతార్థతన్ = మిక్కిలిధన్యత్వమును. పొందన్ = చెందఁగా.

తా॥ ఆరాజసూయ యజ్ఞము నడచునప్పుడు భూమండలములోని గొప్పరాజులందఱును మునుల సమూహమును నీప్రభావమును జూచి కృతార్థులుకాఁగలరు అనితాత్పర్యము

౧౯౯.—క॥ కలరని చెప్పిన నమ్ముని । పలుకులకున్ ముదము నొంది ✽ పంకజనాభుం
డెలనవ్వు మొగమునకుఁ జెలు । వొలయఁగఁ బాటించి యుద్ధ ✽ వునకిట్లనియెన్.

టీ॥ (కలరు) అనిచెప్పిననమ్మునిపలుకులకున్ = అని యిట్లుచెప్పిన యానారద మహాముని మాటలకు. పంకజనాభుండు = కృష్ణుఁడు. ముదమునొంది = సంతోషమునుపొంది. ఎలనవ్వు = చిఱునవ్వు. మొగమునకున్ = ముఖమునకు. చెలువు = అందము. ఒలయఁగన్ = వ్యాపింపఁగా. పాటించి = పొంది. ఉద్ధవునకున్ = ఉద్ధవునితో. (ఇట్లనియెను)

తా॥ ఆనినారదమహాముని చెప్పఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తి సంతోషించినవాఁడై చిఱునవ్వు నవ్వుచు వికాసమువహించిన ముఖముతో ఉద్ధవుని జూచి యేమో చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౨౦౦.—క॥ ఉద్ధవ మహిత వివేక స । మిద్ధ వచో విభవ కార్య ✽ మేగతి నడచున్
వృద్ధవరాను మతంబుగ । బోద్ధవ్యముగాఁగఁ జెప్పు ✽ పురుష నిధానా.

టీ॥ పురుషనిధానా = పురుషులలో శ్రేష్ఠుఁడవును. మహిత... విభవ — మహిత = పూజ్యమైన. వివేక = తెలివిచేత. సమిద్ధ = మిక్కిలి శ్లాఘ్యములయిన. వచః = మాటలయొక్క. విభవ = కలిమిగల. ఉద్ధవ = ఓయుద్ధవుఁడా. కార్యము = ఇప్పుడు మనము చేయఁగలపని. ఏగతిన్ = ఏవిధముగా. నడచున్ = నడవవలసినది. వృద్ధవరానుమతంబుగన్ = పెద్దలందఱుసరియనువిధముగ. బోద్ధవ్యము = బోధింపఁదగినది. కాఁగన్ = అగునట్టుగా. చెప్పుము = నీప్రతిభ తేటపడఁబలుకుము.

తా॥ పురుష శ్రేష్ఠుఁడవును, మేలైన తెలివిచేత ఒప్పునట్టి యుక్తములునమాటలసంపత్తికలవాఁడవునైన ఓయుద్ధవా! మిక్కిలిపెద్దలగువారందఱు విని శ్లాఘించునట్టుగా నడవగల కార్యమునకుఁ దగిన యాలోచన చెప్పుమనెనని తాత్పర్యము.

౨౦౧.—తే॥ అనఘ చారిత్ర నీవు నా ✽ యక్షి యుగము । వంటివాఁడవు మనకు న ✽ వశ్య మగుచు
జేయఁ దగినట్టి కార్యంబుఁ ✽ జెప్పు నీవు । నేమి పంచినఁ గావింతు ✽ నిద్ధచరిత.

టీ॥ అనఘచారిత్ర = దోషములేని నడవడిగలిగినయుద్ధవా. (నీవు) నాయక్షియుగమువంటివాఁడవు = నా రెండుకన్నులవంటి వాఁడవు. (మనకు) అవశ్యమగుచున్ = అగత్యముగా. చేయఁదగినట్టికార్యంబున్ = చేయవలసినపనిని. (చెప్పుము) ఇద్ధచరిత = శ్లాఘ్యమయిన నడవడిగల

వాఁడా. (నీవు) ఏమిపంచినన్ = ఏమిచేయుమని యాజ్ఞాపించినను. కావింతున్ = చేయుదును.

తా॥ శ్లాఘ్యమయినదియు దోషము లేనిదియునైన నడవడిగల ఓయుద్ధవా ! నీవు నాకు రెండుకన్నులవంటి వాఁడవు కావున నీ వేది చేయుమందువో ఆపనిని చేయుటకు సిద్ధముగ నున్నాను మనకు ఇప్పుడు తప్పక చేయఁదగిన పని యేదియో దానిని చెప్పుము అని తాత్పర్యము.

వ॥ అనిసర్వజ్ఞుండైనహరి యజ్ఞుండువోలె నడిగినఁ బురుషోత్తముని భాషణంబులకు మనంబున సంతసిల్లి యతని పాదాంబుజంబులు దనమనంబుననిడుకొని వృద్ధానుమతంబుగా నే నెఱింగిన తెఱంగునవిన్నవించెదనవధరింపుము, దేవా దేవముని చెప్పినట్లు భవదీయభక్తుండైన యుధిష్ఠిరు యాగపాలనంబు సేయంగైకొనుట కార్యంబదియునుం గాకనిఖిలదిగ్విజయమూలంబగు రాజసూయ కృత్యంబునంద జరాసంధమర్దనంబు నతనిచేత బద్ధులైన రాజులం గారాగృహ విముక్తులం గావించుటయుం జేకూఱు, నదియునుంగాక నాగాయుతసత్త్వుండును,శతాక్షౌహిణీ బలాన్వితుండునగు మాగధునివధియింప మనప్రభంజన నందనుండుగాని యొండొరులు సమర్థులుగా రట్లగుట నతండు భూసురు లేమిగోరిన నయ్యర్థంబు వృథాకరింపక యిచ్చుంగావునఁ గపటవిప్రవేషంబునంజనియాజరాసంధుని నాహవభిక్ష వేఁడిన భవత్సన్నిధానంబున నప్పవమాన తనయుం డతని వధియించు నట్టి కార్యంబు చేత బహుళార్థ సాధనంబగు నని పలికిన నారదుండును యాదవ జనంబులును సభికులునుం బొగడిరంత.

టీ॥ (అని) సర్వజ్ఞుండైనహరి = అన్నియు తెలిసినవాఁడైన కృష్ణుఁడు. అజ్ఞుండువోలెన్ = ఏమియు తెలియనివాని విధమున. తన్ను నడిగినన్ = తన్ను అడుగఁగా. పురుషోత్తముని భాషణంబులకున్ = పురుషశ్రేష్ఠుఁడైనయాకృష్ణమూర్తిమాటలకు. మనంబునన్ = మనస్సులో. సంతసిల్లి = సంతోషించి. అతని పాదాంబుజంబులు = ఆకృష్ణుని పాదకమలములను. తన మనంబునన్ = తన మనస్సులో. ఇడుకొని = ఉంచుకొని. వృద్ధానుమతంబుగాన్ = పెద్దలు సరియనునట్లుగా. నే నెఱింగిన తెఱంగునన్ = నాకు తెలిసినవిధమున. విన్నవించెదన్ = విజ్ఞాపనము చేసెదను—మనవి చేసెదను. అవధరింపుము = చిత్తగింపుము — వినుము. దేవా = స్వామీ. దేవముని = నారదుఁడు. చెప్పినట్లు = చెప్పినట్లుగానే. భవదీయ భక్తుండు = నీసేవకుఁడు. అయినయుధిష్ఠిరుయాగపాలనంబుసేయన్ = అయినట్టి ధర్మరాజుయొక్క యజ్ఞమును పాలించుటకు. కైకొనుట = అంగీకరించుట. కార్యంబు = యుక్తము. (అదియునుంగాక) నిఖిల దిగ్విజయమూలంబు = ఎల్ల దిక్కులను గెలుచుటముఖ్యముగాఁ గలది. అగు రాజసూయకృత్యంబునంద = అగునట్టి రాజసూయ కార్యమునందే. జరాసంధమర్దనంబును = జరాసంధుని చంపుటయు. అతనిచేత బద్ధులైన రాజులన్ = ఆజరాసంధునిచేత చెఱనుంచఁబడినరాజులను. కారాగృహ విముక్తులన్ = ఆచెఱసాలయందుండి విడువఁబడినవారినిగా. కావించుటయున్ = చేయుటయును. చేకూఱున్ = సిద్ధించును (అదియునుంగాక) నాగాయుతసత్త్వుండును = పదివేలయేనుఁగుల బలముగలవాఁడును. శతాక్షౌహిణీబలాన్వితుండును = నూఱు అక్షౌహిణులసేనలతోఁగూడు కొన్నవాఁడును. అగుమాగధునిన్ = అగునట్టి జరాసంధుని. వధియింపన్ = చంపను. మనప్రభంజననందనుఁడుగాని = మనభీమసేనుఁడేగాని. ఒండొరులు = మఱియొకరు. సమర్థులుఁగారు = శక్తులుఁగారు. అట్లగుటన్ = అట్లగుటచేత. అతండు = ఆజరాసంధుఁడు. భూసురులు = బ్రాహ్మణులు. ఏమికోరినన్ = ఏమియడిగినను. ఆయ్యర్థంబున్ = ఆయడిగినవస్తువును. వృథాకరింపక = వ్యర్థము చేయక. (ఇచ్చును) కావునన్ = కనుక. కపటవిప్రవేషంబునన్ = కపటమైనబ్రాహ్మణవేషముతో. చని = పోయి. (ఆజరాసంధుని) ఆహవభిక్ష = యుద్ధభిక్షను. వేఁడినన్ = కోరినపక్షమున. భవత్సన్నిధానంబునన్ = నీదగ్గఱ—నీవు ఎదుటనుండఁగా. అప్పవమానతనయుండు = ఆభీమసేనుఁడు. అతనిన్ = జరాసంధుని. వధియించును = చంపును. అట్టి కార్యంబుచేతన్ = ఆపనిచేత. బహుళార్థసాధనంబు = విశేషకార్యసాధకము. (అగును) అని పలికినన్ = అనిచెప్పఁగా. (నారదుండును) యాదవజనంబులును = యదువంశస్థులగు పరిజనులును. సభికులును = సభయందున్న పెద్దలును. పొగడిరి = ఉద్ధవుని యాలోచనను శ్లాఘించిరి. అంతన్ = ఆటుపిమ్మట.

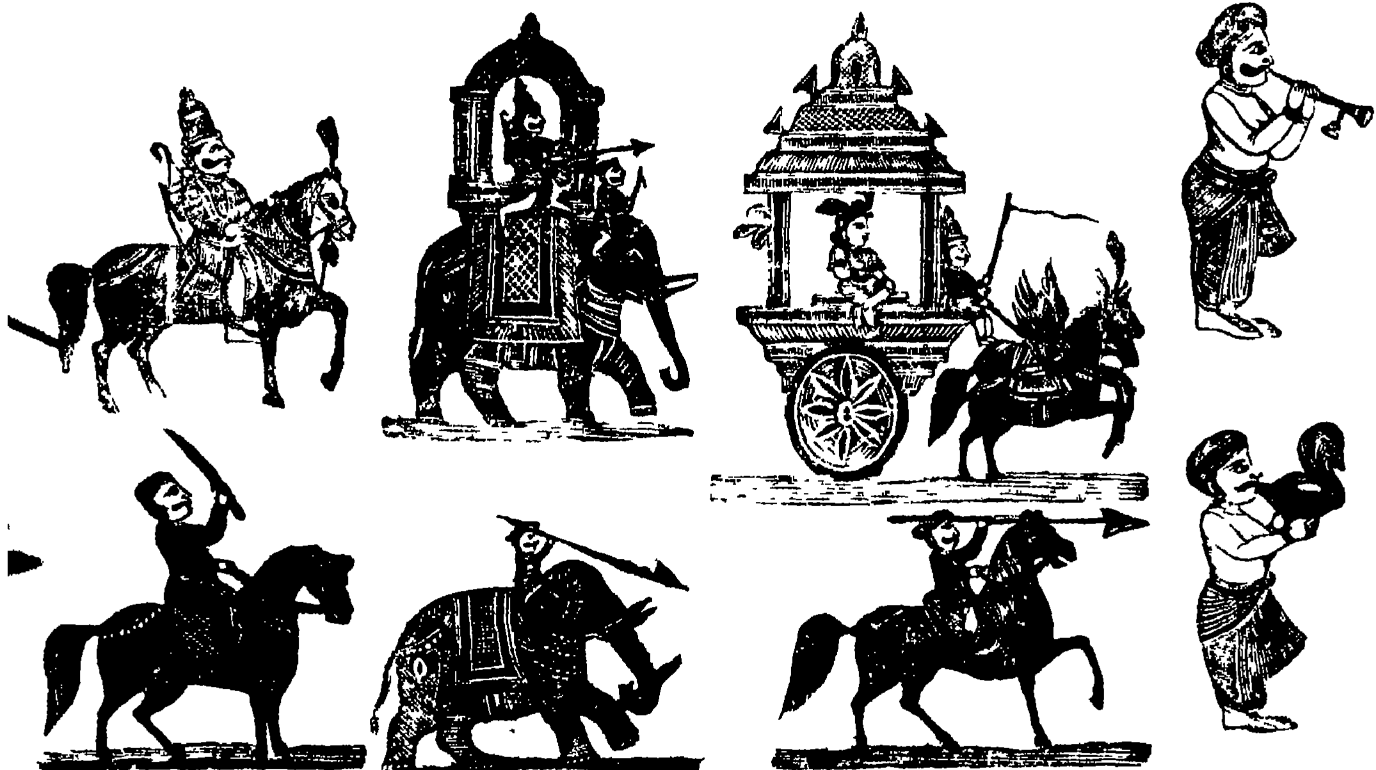
తా॥ అని యీవిధముగా శ్రీకృష్ణుఁడు అన్నియు తెలిసినవాఁడై యుండియు తెలియని వానివలెనే అడుగఁగా అందులకు ఉద్ధవుఁడు సంతోషించి ఆకృష్ణుని పాదకమలములను మనసులో తలఁచుకొనుచు పెద్దలందఱు సరియనునట్టుగా నాకుతోఁచిన యాలోచన చెప్పెదను వినుము, ఓకృష్ణా! నారదుఁడు చెప్పినచొప్పున నీకుభక్తుఁడైన ధర్మరాజు చేయుయజ్ఞమును కాపాడునట్టిపనిని అంగీకరింపవలసినది ముఖ్యకార్యము ఎల్ల దిక్కులను జయించుటయే ముఖ్యముగాఁగల ఆరాజసూయకార్యమునందే జరాసంధునిని చంపుటయు వాఁడు చెఱలోనుంచియుండు రాజులను విడుదలచేయుటయు సిద్ధించును పదివేలయేనుఁగుల బలముగల వాఁడును నూఱు అక్షౌహిణుల సేనగలవాఁడునైన జరాసంధుని జయింపను మన భీమసేనుఁడుతప్ప ఇతరుఁ డెవఁడును తగినవాఁడు కాఁడు కావుననట్టి బ్రాహ్మణులు ఏమియడిగినను ఇచ్చునట్టి నియమము గలవాఁడైన ఆజరాసంధుని బ్రాహ్మణ వేషము వేసికొని పోయి యుద్ధభిక్షయడిగినపక్షమున నిన్ను దగ్గఱనుంచుకొని భీమసేనుఁడు జరాసంధునిఁ జంపును వానిచంపుట ఎల్ల కార్యములు నెఱవేఱుటకు సాధకము అగును అనియుద్ధవుఁడు చెప్పఁగా ఆయన బుద్ధి కుశలత్వమునకు నారదుఁడును యాదవసైనికులును సభలోనున్న పెద్దలును మెచ్చుకొని కొనియాడిరి అని తాత్పర్యము.

౭౦౩.—సీ॥ తరల విచిత్రక ✱ స్థగిత ప్రభావలిఁ - దనరారు గరుడకే ✱ తనము వెలుఁగఁ
గాంచనచక్రసం ✱ గత ఘంటికాఘణ - ఘణనినాదమున ది ✱ క్కరులు బెదర
సలలిత మేఘ పు ✱ ష్పక వలాహక సైన్య - సుగ్రీవ తురగ వి ✱ స్ఫురణ దనర
బాలసూర్య ప్రభా ✱ భాసమాన ద్యుతి - దిగ్వితానంబుల ✱ దీటుకొనఁగఁ

తే॥ ప్రకటరుచినొప్పుతేరు దా * రకుఁడు దేర। నెక్కి వెడలెడునపుడు పెం * పెనయఁ జెలఁగ
శంఖ కాహళ పటహ ని * స్సాణ డిండి। మాది రవములు భరిత ది * గంతములుగ.

టీ॥ తరల...వలిన్—తరల=చలించుచున్న. విచిత్రక=చిత్రరువుల చేత. స్థగిత=కూర్పఁబడిన. ప్రభావలిన్=కాంతిసమూహములచేత. తనరారు = ఒప్పునట్టి. గరుడకేతనము=గరుడధ్వజము. వెలుఁగన్= ప్రకాశింపఁగా. కాంచన...నినాదమునన్—కాంచన=బంగారుచేతఁ జేయఁబడిన. చక్ర=గాల్లయందు. సంగత=కూర్పఁబడిన. ఘంటికా= గంటలయొక్క. ఘణఘణనినాదమునన్ = గణగణయనుధ్వనిచేత. దిక్కరులు = దిగ్గజములు. బెదరన్ = భయపడఁగా. సలలిత... విస్ఫురణ—సలలిత = మిక్కిలిమనోజ్ఞములయిన. మేఘపుష్పక వలాహక శైన్య సుగ్రీవ = మేఘపుష్పకము వలాహకము శైన్యము సుగ్రీవము అనఁబడునట్టి. తురఁగ = గుఱ్ఱములయొక్క. విస్ఫురణ = విశేషప్రకాశము. తనరన్=ఒప్పఁగాను. బాలసూర్య...ద్యుతి— బాలసూర్య = ప్రాతఃకాలపు సూర్యునియొక్క. ప్రభా = వెలుఁగు వలె. భాసమాన=వెలుఁగుచున్న. ద్యుతి=కాంతి. దిగ్వితానంబులన్= దిక్కులసమూహములందు. దీటుకొనఁగన్=వ్యాపింపఁగా. ప్రకట రుచిన్=ప్రసిద్ధమయిన—అనఁగా, మిక్కిలి అతిశయించిన కాంతిచేత. ఒప్పు=ఒప్పునట్టి. తేరు=రథమును. (దారకుఁడు) తేరన్=తీసికొని రాఁగా. ఎక్కి = ఆరథమునందెక్కి. వెడలెడునపుడు=కృష్ణుఁడు బయలుదేఱునపుడు. పెంపు=గౌరవము. ఎనయన్=కూడుకొనునట్లు. శంఖ...రవములు—శంఖ=శంఖములు. కాహళ=తుతారలు. పటహ= తప్పెటలు. నిస్సాణ=డంకా. డిండిమ=రాయడిగిడి. ఆది=మొదలగు వాద్యముల యొక్క. రవములు=ధ్వనులు. భరితదిగంతములుగన్= నిండినదిక్కులకొనలు కలుగునట్టుగా. చెలఁగెన్=మ్రోఁగెను.

తా॥ చలించుచున్నదియు నానావర్ణములుగలుగ చిత్రించినదియునై వెలుఁగుచున్న గరుడధ్వజమును, దిగ్గజములు బెదరునంతటి ధ్వనుల మ్రోఁగుచున్న రథచక్రములయందలి ఘంటలును, మిక్కిలి మనోజ్ఞము లయియొప్పునట్టి శైన్య సుగ్రీవ మేఘపుష్ప వలాహకములనెడు గుఱ్ఱము లును ఉదయకాలపు లేఁతయెండవలె మెఱయుచున్న కాంతులును గలిగి యొప్పునట్టి బంగారు రథమును దారుకుఁడు తీసికొనిరాఁగా శ్రీకృష్ణ మూర్తి యారథమునెక్కి బయలువెడలునపుడు ఆయనయొక్క గౌరవమునకు తగినట్లు శంఖములు తుతారలు తప్పెటలు డంకాలు రాయడిగిడి గిల్లు మొదలుగాఁగల వాద్యములు వాయింపఁబడెననియు అధ్వనులు దిగంతముల వఱకు వ్యాపించెననియు తాత్పర్యము.

(*) శ్రీకృష్ణుండు ధర్మరాజునొద్దకుఁబోవుట. (*)

౩౦౪.—క॥ మనుసేశ్వరునకుఁ దాలాం। కునకును గురువృద్ధజనుల * కును మ్రొక్కి ప్రియం
బున ననుపఁ గాంచన స్యం। దన సామజ వాజి భట క * దంబము గొలువన్.

టీ॥ మనుజేశ్వరునకున్ = ఉగ్రసేనమహారాజునకును. తాలాంకునకున్=బలరామునికిని. గురువృద్ధజనులకును=పూజ్యులకును ముసలివారి కిని. (మ్రొక్కి) ప్రియంబునన్=ప్రీతితో. అనుపన్=వారు పంపఁగా. కాంచన స్యందన...కదంబము — కాంచన=బంగారువైన. స్యందన=

రథములయు. సామజ=ఏనుఁగులయు. వాజి=గుఱ్ఱములయు. భట=బంట్లయు. కదంబము=సమూహము. కొలువఁగ=సేవింపఁగా.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తి ఉగ్రసేన మహారాజునకును బలరామునికిని ఇంతనగల పూజ్యులకును ముసలివారికిని మ్రొక్కి వారియనుమతి పుచ్చుకొని బంగారు తేరులు మొదలగు చతురంగ బలములను సేవింపఁగా ననితాత్పర్యము.

౨౦౫.—తే॥ వందిమాగధ సూత వై * తాళి రవము । వసుమతీ సురకోటి దీ * వనల మ్రోఁత
లనుగమింపంగ సతులుసౌ * ధాగ్ర జాల । శిఖరములనుండి ముత్యాల * సేసలొలుక.

టీ॥ వందిమాగధసూతవైతాళిరవము—వంది=స్తుతి పాఠకులయు. మాగధ = వంశావళి చదువువారలయు. సూత= భట్రాజులయు. వైతాళి=స్తోత్రములయొక్క. రవము=ధ్వనియును. వసుమతీసురకోటి దీవనల మ్రోఁతలు—వసుమతీసుర=బ్రాహ్మణులయొక్క. కోటి=సమూహముయొక్క. దీవనల=ఆశీర్వచనములయొక్క. మ్రోఁతలు=ధ్వనులును. అనుగమింపంగన్=వెంబడింపఁగా. సతులు=స్త్రీలు. సౌధ... నుండి—సౌధాగ్ర=మేడలమీఁది. జాల=కిటికీలనుండియు. శిఖరముల నుండి=శిఖరములయందుండియు. ముత్యాలసేసలు = ముత్యాల తలఁబ్రాలు. ఒలుకన్=రాల్పఁగా—చల్లఁగాననుట.

తా॥ స్తుతిపాఠకులు మొదలగువారి స్తోత్రధ్వనులును బ్రాహ్మణుల యాశీర్వచనధ్వనులును బోవుచుండఁగా మేడలమీఁదనుండి పురస్త్రీలందఱు ముత్యాలతలఁబ్రాలు పోయఁగా ననితాత్పర్యము.

౨౦౬.—క॥ లీలంజని కృష్ణుఁడు వా । హ్యాళిన్ నవకుసుమ ఫలభ * రానతశాఖా
లోల ఘనసారసాల ర । సాల వన స్థలమునందుఁ * జతురత విడిసెన్.

టీ॥ (కృష్ణుఁడు) లీలన్=విలాసముగా. చని=పోయి. వాహ్యాళిన్=సికారుచేత. నవకుసుమ...వనస్థలమునందున్ — నవ = క్రొత్తలైన. కుసుమ=పుష్పములయు. ఫల=పండ్లయు. భర = బరువుచేత. ఆనత=వంగిన. శాఖా=కొమ్మలచేత. లోల = చలించుచున్న. ఘనసార=కర్పూరపుఁజెట్లు. సాల=ఏపుచెట్లు. రసాల=తియ్యమామిడి చెట్లును గల. వనస్థలమునందున్=తోఁపునందు. చతురతన్=చాతుర్యముతో. విడిసెన్=దిగెను.

తా॥ కృష్ణుఁడు వినోదముగా సికారు పోయినట్లు పోయి క్రొత్త పువ్వులు పండ్లు మొదలగువాని బరువుచేత వంగిన కర్పూరపుఁజెట్లు తియ్యమామిడిచెట్లు మొదలగునవిగల ఒకానొకతోఁపునందు దిగెననితా.

౨౦౭.—వ॥ అట్టియెడ సరోజనాభు శుద్ధాంత కాంతా జనంబులు.

టీ॥ అట్టియెడన్ = ఆసమయమునందు. సరోజ...జనంబులు— సరోజనాభు=కృష్ణునియొక్క. శుద్ధాంత=అంతఃపురమువారు—రాణివాసమువారగు. కాంతాజనంబులు = స్త్రీలు—అంతఃపురస్త్రీలనుట.

తా॥ ఆసమయమునందు కృష్ణుని రాణివాసపుస్త్రీలు అనితాత్పర్యము.

౨౦౮.—సీ॥ వికచ మరంద న * వీనసౌరభ లస - న్మందారకుసుమ దా * మములు దుఱిమి.
చారు సుగంధ క * స్తూరికా ఘనసార - మిళిత చందనపంక * మెలమినలఁది
కనకకుండలకన * త్కంకణనూపుర - ముద్రికాభూషణ * ములు ధరించి
యంచిత ముక్తాఫ * లాంచల మృదుల ది - వ్యాంబరములు చెలు * వారఁగట్టి
తే॥ యర్ధచంద్రుని నెకసక్కె * మాడునట్టి । యలిక ఫలికలఁ దిలకము * లలరఁదీర్చి
పెంపు దీపింప నుడురాజ * బింబముఖులు । నవచతుర్విధశృంగార * మవధరించి.

టీ॥ వికచ...దామములు — వికచ=పూచిన. మరంద=పూఁదేనెలయొక్క. నవీన = నూతనములయిన. సౌరభ=పరిమళముల చేత. లసత్ = ఒప్పుచున్న. మందారకుసుమ = కల్పవృక్షపుపువ్వుల యొక్క. దామములు=దండలు. దుఱిమి=కొప్పులయందు చెరువుకొని. చారు...పంకము—చారు=ఒప్పిదములైన. సుగంధ=మంచిపరిమళము గల. కస్తూరికా = కస్తురితోడను. ఘనసార = కర్పూరముతోడను. మిళిత = కలుపఁబడిన. చందనపంకము = గుజ్జువంటి గందమును. ఎలమిన్=సంతోషముతో. అలఁది=పూసి. కనక...భూషణములు— కనక=బంగారువైన. కుండల=చెవిపోఁగులును. కనత్ = వెలుఁగుచున్న. కంకణ = ముంజేతికడియములును. నూపుర = అందెలును. ముద్రికా=ఉంగరములునైన. భూషణములు=ఆభరణములు. ధరించి=తాల్చి. అంచిత...దివ్యాంబరములు—అంచిత=మనోజ్ఞములయిన. ముక్తాఫల=ముత్యాలపూసలు గ్రుచ్చిన. అంచల=చెరఁగులుగల. మృదుల = మెత్తనివియైన. దివ్య = సర్వోత్కృష్టములయిన. అంబరములు=వస్త్రములు. చెలువారన్=అందము మతిశయించునట్టుగా. కట్టి=కట్టుకొని. అర్ధచంద్రునిన్=అర్ధచంద్రబింబమును. ఎకసక్కెమాడునట్టి=పరిహాసముచేయునట్టి. అలికఫలికలన్ = నొసటిపలకలందు. తిలకములు=బొట్లు. అలరన్=ఒప్పిదముగ. తీర్చి=దిద్ది. పెంపు=ఘనత. దీపింపన్=ప్రకాశింపఁగా. ఉడురాజబింబముఖులు=చంద్రబింబముల వంటిముఖముగలయా స్త్రీలు. నవ...శృంగారము—నవ=క్రొత్తయైన. చతుర్విధ = వస్త్రభూషణ చందనపుష్పములని నాలుగువిధములైన. శృంగారము = అలంకారమును. అవధరించి=పూనినవారై.

తా॥ విరిసిపూఁదేనెల పరిమళములను వెదచల్లుచున్న కల్పవృక్షపు పువ్వులను కొప్పులందుఁజెరువుకొని, కస్తూరిపచ్చకర్పూరము మొదలగు ద్రవ్యములు చేర్చి మేళవించిన మంచి పరిమళ చందనమును పూసికొని, బంగారుమయములైన చెవికమ్మలు మొదలైన ఆభరణములు ధరించి, మిక్కిలి ఒప్పిదములై ముత్యాలపూసలు గ్రుచ్చిన చెఱఁగులుగల నయితరమయిన దివ్య వస్త్రములను గట్టుకొని, అర్ధచంద్ర బింబములను బోలిన నొసళ్లయందు కస్తూరితిలకములను దీర్చి, చంద్రునిఁబోలిన ముఖముగల యా స్త్రీలందఱు నాలుగువిధములైన అలంకారములతోను ఒప్పినవారైయని తా.

౨౦౯.—తే॥ జలజలోచనుకడకు ను * త్కలికతోడఁ । దనరు శిబికంబులెక్కి స నం * దనులుఁ దామును
సరగ వేతేర పణిహార * జనులు వేత్ర । కలితులై పౌరులను నెడ * గలుగ జడియ.

టీ॥ జలజలోచనుకడకున్ — కృష్ణునొద్దకు. ఉత్కలికతోడన్ — తహతహతో. తనరుశిబికంబులు — ఒప్పునట్టిపల్లకీలు. (ఎక్కి) నందనులును — కొడుకులును. (తామును) పణిహారజనులు — ద్వారపాలకులు. వేత్రకలితులై — బెత్తములుపూనినవారై. పౌరులను — వారినిచూడవచ్చు పురజనులను. ఎడగలుగన్ — ఎడముగాతొలఁగునట్లు. జడియన్ — బెదరునట్లు. సరగన్ — వడిగా. ఏతేరన్ — వచ్చుచుండఁగా.

తా॥ కృష్ణునివెంట పోవలెనను తహతహతో ఒప్పిదములైన పల్లకీలెక్కి ద్వారపాలకులు చేతబెత్తములు పూని దారికి అడ్డముగా చూడ వచ్చు పురజనులను తొలఁగ - దఱుమఁగా ఒప్పిదములైన పల్లకీలెక్కి కొడుకులును తామును కృష్ణునొద్దకు రాఁగా అని తాత్పర్యము.

౨౧౦.—క॥ అసమాస్త్రుఁడు పులుఁగడిగిన । కుసుమాస్త్రములన్ హసించు * కోమలతనువుల్
మిసమిస మెఱవఁగ వేశ్యా । విసరము దాసీజనంబు * విభవ మెలర్పన్.

టీ॥ అసమాస్త్రుఁడు — మన్మథుఁడు. పులుఁగడిగిన — మఱికిపోఁగడిగిన. కుసుమాస్త్రములన్ — పూవుటమ్ములను. హసించు — నవ్వునట్టి. కోమలతనువులు — మృదువులైన దేహములు. మిసమిసన్ — మిసమిసయను కాంతిచేత. మెఱవఁగన్ — వెలుఁగఁగా. వేశ్యావిసరమును — భోగముగుంపును (దాసీజనంబు) విభవమెలర్పన్ — ఐశ్వర్యమతిశయింపఁగా.

తా॥ మన్మథుఁడు మఱికి పోఁదోమి కడిగిన పూవుల బాణములను మించునట్టి మృదువులై తళతళలాడుచున్న దేహములుగలవేశ్యలగుంపును, పరిచారికల గుంపును, తమవైభవము హెచ్చరాఁగావని తాత్పర్యము.

౨౧౧.—ఆ॥ హారులవేసడములఁ * గరులనునెక్కి తో । నరుగుదేర బహువి * ధాయుధములు
దాల్చి సుభటకోటి * తగిలి రా నంతఃపు । రాంగనలు సితాంబు * జాక్షుకడకు.

టీ॥ హారులన్ — గుఱ్ఱములను. వేసడములన్ — కంచరగాడిదలను. కరులన్ — ఏనుఁగులను. (ఎక్కి) తోన్ — తనువెంట. అరుగుదేరన్ — రాఁగా. బహువిధాయుధములు — అనేకవిధములయిన యాయుధములను. దాల్చి — ధరించి. సుభటకోటి — మంచిబంట్లగుంపు. తగిలి రాన్ — వెంబడించిరాఁగా. అంతఃపురాంగనలు — అంతఃపురస్త్రీలు. సితాంబుజాక్షుకడకున్ — తెల్లదామరలవంటికన్నులుగల శ్రీకృష్ణుని వద్దకు.

తా॥ గుఱ్ఱములను కంచరగాడిదలను ఏనుఁగులను ఎక్కి వేశ్యలు మొదలగువారు రాఁగా అనేకవిధములయిన ఆయుధములను బూని భటులు వెంబడించి రాఁగా అంతఃపురస్త్రీలు శ్రీకృష్ణమూర్తియొద్దకు వచ్చిరని తాత్పర్యము.

౨౧౨.—క॥ నారదుని మాధవుఁడు స । త్కారంబున వీడుకొలుప * నతఁడును హృదయాం
భోరుహమునఁ గృష్ణునకును । వారక మ్రొక్కుచును వెస ది * వంబున కరిగెన్.

టీ॥ మాధవుఁడు — కృష్ణుఁడు. నారదునిన్ — నారదమహామునిని. సత్కారంబునన్ — గౌరవముతో. వీడుకొలుపన్ — పంపఁగా. అతఁడును — అనారదుఁడును. హృదయాంభోరుహమునన్ — మనఃకమలమునందు. (కృష్ణునకు) వారక — నిలువక. (మ్రొక్కుచును) దివంబునకున్ — స్వర్గమునకు. వెసన్ — వడిగా. అరిగెన్ — పోయెను.

తా॥ అప్పుడు శ్రీకృష్ణమూర్తి నారద మహామునిని సన్మానించి వెలవిచ్చి పంపఁగా అతఁడును తనమనసునందు శ్రీకృష్ణునిఁదలఁచి నమస్కరించుచు దేవలోకమునకుఁబోయెనుఅని తాత్పర్యము. వ॥ అంత.

౨౧౩.—క॥ నరవరుల దూతయును మర । హరుచే నభయప్రదాన * మంది ధరిత్రీ
వరులకడ కేగి పద్మో । దరువచనము సెప్పి సమ్మ * దంబునఁ దేల్చెన్.

టీ॥ నరవరుదూతయున్ — రాజులుపంపినదూతయు. మురహరుచేన్ — శ్రీకృష్ణునిచేత. అభయప్రదానము — భయములేదను మాటయొక్క యీవిని. అంది — పొంది. ధరిత్రీవరులకడకున్ — రాజులవద్దకు. ఏగి — పోయి. పద్మోదరువచనము — కృష్ణునిమాటను. (చెప్పి) సమ్మదంబునన్ — సంతోషమునందు. తేల్చెన్ — తేలునట్లు చేసెను.

తా॥ జరాసంధుని చెఱలోఁదగులుకొన్న రాజులచేత పంపఁబడిన దూత కృష్ణునివలనభయపడవలదని నమ్మకపుమాటనుపుచ్చుకొని ఆరాజులవద్దకుపోయికృష్ణుఁడిట్లు చెప్పెనని చెప్పి వారినిసంతోషపెట్టెననితా.

౨౧౪.—వ॥ అంతఁ గృష్ణుండు నిజకాంతాతనయ బంధు సుహృజ్జనసహితుండై కదలిచనునెడ.

టీ॥ అంతన్ — అంతట. (కృష్ణుండు) నిజకాంతా...తుండై — నిజ — తనయొక్క. కాంతా — భార్యలతోడను. తనయ — కొడుకులతోడను. బంధు — చుట్టములతోడను. సుహృజ్జన — స్నేహితులతోడను. సహితుండై — కూడుకొన్నవాఁడై (కదలి) చనునెడన్ — పోవునప్పుడు.

తా॥ అంతట శ్రీకృష్ణమూర్తి తనభార్యలుకొమాళ్లుచుట్టములుచెలికాండ్రు మొదలగువారితోఁగూడ బయలుదేఱిపోవునప్పుడనితా.

౨౧౫.—చ॥ కటపట రత్నకంబళ ని * కాయ కుటీరము లుల్లసిల్ల ను
త్కటపటు చామరధ్వజ ప * తాక కిరీట సితాతపత్ర వి
స్ఫుట ఘనహేతి దీధితి న * భోమణిఁ గప్పఁగఁ దూర్య ఘోషముల్
చటుల తిమింగిలోర్మిరవ * సాగర ఘోషము నాక్రమింపఁగన్.

టీ॥ కట...ములు—కట=చాఁపలు. పట=వస్త్రములు. రత్నకంబళ=నానావర్ణములుగలకంబళ్లు.నికాయ=వీనియొక్క సముదాయములును.కుటీరములు=డేరాలును.ఉల్లసిల్లన్=ప్రకాశింపఁగా.ఉత్క...ధిత—ఉత్కట=హెచ్చైన.పటు=దృఢమలైన. చామర=వింజామరలయు. ధ్వజ = టెక్కెములయు. పతాక = టెక్కెములగుడ్డలయు. కిరీట = కిరీటములయు. సితాతపత్ర=తెల్లగొడుగులయు. విస్ఫుట=చక్కఁగా మెఱయునట్టి. ఘన=గొప్పవైన. హేతి=కత్తులయొక్కయు. దీధితి=కాంతి. నభోమణిన్=సూర్యుని.కప్పఁగన్=అవరింపఁగా. తూర్య ఘోషములు = వాద్యములధ్వనులు. చటుల...ఘోషములన్—చటుల=భయంకరములైన. తిమింగిల=తిమింగిలములనెడు పెద్దచేఁపలతోడి. ఊర్మి=అలలయొక్క. రవ=ధ్వనిగల. సాగర=సముద్రముయొక్క. ఘోషముఁ = ధ్వనిని. అక్రమింపఁగన్=లోఁబఱుచుకొనఁగా.

తా॥ చాఁపలు వస్త్రములు రత్నకంబళ్లు డేరాలు మొదలగునవి కనఁబడుచుండఁగా మిక్కిలియున్నతములైన వింజామరలయు ధ్వజములయు ధ్వజములందు కట్టఁబడిన బిరుదు గుఱుతులతోడి వస్త్రములయు కిరీటములయు తెల్లగొడుగులయు తళతళ లాడు కత్తులయు కాంతులుసూర్యప్రకాశమును అణఁచివేయుచుండఁగా, వాద్యముల ధ్వనులు తిమి తిమింగిలము మొదలగు మత్స్యములతోడ ఎగయునట్టి అలలచప్పుళ్లుగల సముద్రపుధ్వనిని మించి ధ్వనింపఁగా నని తా.

౨౧౬.—క॥ కరిహరి రథసుభట సము । త్కరములు సేవింప మురవి ✽ దారుఁడు గడచెన్
సరిదుపవన దుర్గ సరో । వర జనపద పుర పుళింద ✽ వన గోష్ఠములన్.

టీ॥ కరి...సముత్కరములు—కరి=ఏనుఁగులయు. హరి=గుఱ్ఱములయు. రథ=తేరులయు. సుభట=మంచిబంటులయు.సముత్కరములు=సమూహములు.సేవింపన్=కొలువఁగా.మురవిదారుఁడు=కృష్ణుఁడు.సరిదు...గోష్ఠములన్—సరిత్=ఏళ్లను.ఉపవన=ఆరామములను. దుర్గ=చొరరానికనుమలను. సరోవర = మేలయినకొలఁకులను. జనపద=దేశములను. పుర=పట్టణములను. పుళిందవన=కిరాతులు వాసము చేయు అడవులను. గోష్ఠములన్=పసులసమూహములుండుచోట్లను. కడచెన్=దాఁటెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తి చతురంగబలములు తన్ను కొలిచిరాఁగా ఏళ్లు ఉద్యానవనములు దుర్గప్రదేశములు కొలఁకులు దేశములు పట్టణములు కిరాతుల యునికిపట్లుగా నుండునట్టి అడవులు, పసుల మందలుగల గొల్లపల్లెలు మొదలగువానినెల్ల దాఁటిపోయెనని తా.

వ॥ ఇట్లుగడచిచనుచు నానర్తకసౌవీరమరుదేశంబులు దాఁటి యిందుమతినిదర్శించి దృషద్వతిను త్తరించిసరస్వతీనది దాఁటి పాంచాలమత్స్యవిషయంబులు లోనుఁగాజనిచని యింద్రప్రస్థనగరంబు డాయంజని తత్పురోపకంఠవనంబున విడిసిన.

టీ॥ (ఇట్లు) కడచి=దాఁటి. చనుచున్ = పోవుచు. ఆనర్తకసౌవీరమరుదేశంబులు = ఆనర్తకము సౌవీరము మరువు అను దేశములను. (దాఁటి) ఇందుమతిన్=ఇందుమతియనునదిని. దర్శించి=చూచి. దృషద్వతిన్=దృషద్వతియనునదిని. ఉత్తరించి = దాఁటి. (సరస్వతీనదినిదాఁటి) పాంచాలమత్స్యవిషయంబులు=పాంచాలము మత్స్యము అను దేశములు. లోనుగాన్ = మొదలుగా. చనిచని=దాఁటిపోయి. ఇంద్రప్రస్థనగరంబున్ = ఇంద్రప్రస్థపట్టణమును. డాయంజని=దగ్గఱపోయి. తత్పురోపకంఠవనంబునన్=అపట్టణము వెంబడితోఁపులో. విడిసినన్=దిగఁగానే.

తా॥ ఈవిధముగా కృష్ణమూర్తి పోవుచు ఆనర్తక సౌవీర మరుదేశములను దాఁటి ఇందుమతి దృషద్వతి సరస్వతి అనఁబడునట్టి యేళ్లను దాఁటి పాంచాలదేశమును మత్స్యదేశమును కడచి అవల బహుదూరము పోయి ఇంద్రప్రస్థపట్టణము దగ్గఱఁజేరి అపట్టణము ముందరనుండు తోఁపులో దిగఁగానని తాత్పర్యము.

౨౧౭.—క॥ హరిరాక నెఱిఁగి ధర్మజుఁ । డలఁతలేని ముదంబుతోడ ✽ ననుజులు బంధుల్
గురుజనసచివ పురోహిత । పరిచారక కరిరథాశ్వ ✽ భటయుతుఁ డగుచున్.

టీ॥ ధర్మజుఁడు=ధర్మరాజు. హరిరాక = కృష్ణుఁడువచ్చుట. ఎఱిఁగి=తెలిసికొని. అలఁతలేనిముదంబుతోడన్=కొఱఁతలేనిసంతోషముతో. అనుజులు=తమ్ములును. బంధులు = చుట్టములును. గురుజన...యుతుఁడు—గురుజన = పూజ్యులగుపెద్దలతోడను. సచివ=మంత్రులతోడను. పురోహిత=పురోహితుఁడైన ధౌమ్యునితోడను. పరిచారక=పరిచర్యచేయు జనులతోడను. కరి=ఏనుఁగులతోడను. రథ=తేరులతోడను. అశ్వ=గుఱ్ఱములతోడను. భట=కాలిబంట్లతోడను. యుతుఁడు = కూడుకొన్నవాఁడు. (అగుచును)

తా॥ అప్పుడు ధర్మరాజు శ్రీకృష్ణుఁడు తనపట్టణమునకు వచ్చెనన్నవృత్తాంతమును విని తమ్ములును చుట్టములును తానును పెద్దలైన వ్యాసుఁడు మొదలగువారును పురోహితుఁడయిన ధౌమ్యుఁడును పరిచారకజనులును రథగజ తురగ పదాతులైన చతురంగసేనలును తన్ను వెంబడించిరాఁగా అని తాత్పర్యము.

౨౧౮.—క॥ చిందములు మొరయఁగాయక । బృందంబుల నుతులు సెవుల ✽ బెరయఁగ భక్తిన్
డెందము దగులఁగఁ బరమా । నందంబున హరి నెదుర్కొ ✽ నఁగఁ జనుదెంచెన్.

టీ॥ చిందములు = శంఖములు. మొరయన్ = మ్రోఁగఁగా. గాయకబృందంబులనుతులు = పాటలు పాడువారియొక్క కీర్తనలు పాడుటలు. చెవులబెరయఁగన్=చెవులుసోఁకుచుండఁగా. భక్తిన్=సేవయందు. డెందము=మనస్సు. తగులఁగన్ = ఆసక్తముకాఁగా. పరమానందంబునన్ = అధికసంతోషముతో. హరిన్ = కృష్ణుని. ఎదుర్కొనఁగన్=ఎదురుకోలుచేయుటకు.చనుదెంచెన్=వచ్చెను.

తా॥ శంఖములు మ్రోఁగఁగాను, పాఠకులు కీర్తనలు పాడి పొగడఁగాను వినుచు కృష్ణుని సేవింపవలెనను తలఁపుతో మిక్కిలి సంతోషించుచు ఆకృష్ణునికి ఎదుర్కోలుచేయవచ్చెననితాత్పర్యము.

వ॥ అట్లుచనుదెంచి ధర్మనందనుండు సమాగతుండైన సరోజనాభునిం బెద్దతడవు గాఢాలింగనంబుచేసి రోమాంచ కంచుకిత శరీరుండై యానందబాష్ప ధారాసిక్త కపోలుండై నిర్భరానంద కందళిత హృదయారవిందుండై బాహ్యంబు మఱచియుండె నప్పుడు హరివాయునందనవాసవతనూభవులం గౌఁగిటంజేర్చి సమ్మదంబంది మాద్రే యులు దండప్రణామంబు లాచరించిన సత్కరించి యప్పుండరీకాక్షుండు విప్ర వృద్ధ జనంబుల నమస్కారం బులుసేసి వారలుగావించు వివిధార్చనలంబరితుష్టుండై కేకయస్పంజయాది భూవిభులమన్నించి సూతమాగధా దుల కనేక పదార్థంబు లొసంగి చతురంగ బల సమేతుండై వివిధ మణి తోరణాది విచిత్రా లంకృతంబు నతి వైభవో పేతంబు నైన పురంబు ప్రవేశించి రాజమార్గంబునం జనుచుండఁ బౌరకామిను లట్టియెడ.

టీ॥ అట్లు—అవిధముగా. చనుదెంచి—వచ్చి. ధర్మనందనుండు—ధర్మరాజు. సమాగతుండైన—వచ్చిన. సరోజనాభునిన్ — శ్రీకృష్ణమూర్తిని. పెద్దతడవు—చాలసేపు. గాఢాలింగనంబుచేసి—బిగ్గరఁ గౌఁగిలించుకొని. రోమాంచకంచుకితశరీరుండై—రోమాంచ—గగుర్పాటుచేత. కంచుకిత — కవచముగాఁ జేయఁబడిన. శరీరుండై—దేహముగలవాఁడై. ఆనందబాష్ప ధారాసిక్తకపోలుండై—ఆనంద—సంతోషమువల్లనైన. బాష్ప—కన్నీళ్లయొక్క. ధారా—దారలచేత. సిక్త—తడుపఁబడిన. కపోలుండై — చెక్కిళ్లుగలవాఁడై. నిర్భ ... విందుండై—నిర్భర—భరింపరాని. ఆనంద—సంతోషముచేత. కందళిత—వికాసమునొందిన. హృదయారవిందుండై—మనఃకమలముగలవాఁడై. బాహ్యంబు — బయటివిషయములను — ప్రపంచవ్యాపారములను. (మఱచియుండెను అప్పుడు) హరి — కృష్ణుఁడు. వాయునందనవాసవతనూభవులన్ — భీముని అర్జునుని. కౌఁగిటంజేర్చి—కౌఁగిలించుకొని. సమ్మదంబంది — సంతోషమునుపొంది. మాద్రేయులు—మాద్రికొడుకులు — నకులసహదేవులు. దండప్రణామంబు లాచరించినన్—సాగిలఁబడిమ్రొక్కఁగా. సత్కరించి—సన్మానించి. అప్పుండరీకాక్షుండు—ఆకృష్ణుఁడు. విప్రవృద్ధజనంబులన్—బ్రాహ్మణులకును పెద్దవారికిని. (నమస్కారంబులుచేసి) వారలు—ఆబ్రాహ్మణులును ముసలివాండ్రును. కావించువివిధార్చనలన్ — చేయునట్టి బహువిధములయిన మర్యాదలచేత. పరితుష్టుండై — సంతోషించినవాఁడై. కేకయస్పంజయాదిభూవిభులన్ — కేకయుఁడు స్పంజయుఁడు మొదలగురాజులను. (మన్నించి) సూతమాగధాదులకున్—సూతులు మాగధులు మొదలగువారికి. అనేకపదార్థంబులు—పెక్కువస్తువులు. ఒసంగి—ఇచ్చి. చతురంగబలసమేతుండై — నాలుగంగములుగల బలములతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై. వివిధమణితోరణాది విచిత్రాలంకృతంబును—వివిధ — నానావిధములయిన. మణి—రత్నమయములైన. తోరణ — తోరణములు. ఆది — మొదలుగాఁగల. విచిత్ర—వింతవింతలైన. అలంకృతంబును — అలంకారములు చేయఁబడినదియు. అతివైభవోపేతంబును—మిక్కిలివైభవముతోఁ గూడుకొన్నదియు. ఐనపురంబు—అయినట్టియింద్రప్రస్థపట్టణమును. ప్రవేశించి — చొచ్చి. రాజమార్గంబునన్ — పెద్దబాటయందు. చనుచుండన్ — పోవుచుండఁగా. పౌరకామినులు—పురస్త్రీలు. అట్టియెడన్—ఆసమయమునందు.

తా॥ అవిధముగా ధర్మరాజు ఎదుర్కోలుచేసి తమ్ముచూడ వచ్చిన శ్రీకృష్ణమూర్తిని చాలసేపు బిగ్గరఁగౌఁగిలించుకొని దేహమంతయు గగుర్పాటుచేత నిండుకొనఁగా ఆనందబాష్పములచేత చెక్కిళ్లుతడియఁగా మిక్కిలి సంతోషించిన మనస్సుగలవాఁడై బయటివ్యాపారములన్ని లోఁచని స్థితిలోనుండెను, అప్పుడుశ్రీకృష్ణమూర్తి భీమార్జులను కౌఁగిలించుకొని, నకుల సహదేవులు సాగిలఁబడిమ్రొక్కఁగా వారిని సన్మానించి, తక్కిన బ్రాహ్మణులకును ముసలివాండ్రగు పెద్దలకును తాను మ్రొక్కి, వారిచేత దీవనలుపడసి, కేకయుఁడు స్పంజయుఁడు మొదలుగాఁగల రాజులను తగురీతినిసన్మానించి, తన్ను పొగడుచున్న సూతులు మాగధులు మొదలగువారికి కోరినవస్తువు లిచ్చి సంతోషపెట్టి, నాలుగంగములుగల సేనలతోడ కదలి, నానావిధములయిన రత్నములతోరణములు కట్టుట మొదలగు వింతవింతలైన అలంకారములు చేయఁబడియున్న ఆయింద్రప్రస్థపట్టణమునందు ప్రవేశించి అందలి పెద్దబాటనుపోవుచుండఁగా పట్టణమునందలి స్త్రీలు అప్పుడు ఏమిచేసిరనఁగా నని తాత్పర్యము.

౭౨౧.—సీ॥ కొఱనెలపైఁ దోఁచు ✻ నిరులునాఁ జెలువొంది - నొసలిపై గురులు తుం ✻ పెసలు గనియ
హాటక మణిమయ ✻ తాటంక రోచులు - గండభాగంబున ✻ గంతులిడఁగ
స్ఫురిత విద్రుమ నిభా ✻ ధర బింబ రుచితోడ - దరహాస చంద్రిక ✻ సరసమాడ
నొండొంటి తోరాయు ✻ నుత్తుంగ కుచకుంభ - ములు మొగంబులకును ✻ బుటములెగయ

తే॥ బడుగు నడుములు వడఁకంగ ✻ నడుగులిడుచు। రమణ మట్టెలుమణి నూపు ✻ రములు మొరయఁ
బొల్చు కచబంధములు భుజం ✻ బుల నటింపఁ। బయ్యెదలు విడియాడ సం ✻ భ్రమముతోడ.

టీ॥ కొఱనెలపైన్ — అర్ధచంద్రబింబముమీఁద. తోఁచునిరులనాన్ — కానవచ్చునట్టి చీఁకట్లో అనునట్టుగా. చెలువొంది—అందగించి. నొసలిపైన్ — నొసటిమీఁద. కురులు — ముంగటిపొడిచెండ్రుకలు. తుంపెసలుగనియన్—కదలియాడుచుండఁగా. హాటక

మణిమయతాటంకరోచులు = రత్నములుపొదిగిన బంగారుకమ్మల కాంతులు. గండభాగంబునన్ = చెక్కిటిప్రదేశమునందు. గంతులిడఁగన్ = తళతళలాడుచుండఁగా. స్ఫురితవిద్రుమనిభాధరబింబరుచితోడన్ = ప్రకాశించునట్టి పగడమునుబోలినదొండపండువంటి పెదవులకాంతితో. దరహాసచంద్రికల = చిఱునవ్వు అనెడువెన్నెల. సరసమాడన్ = వినోదింపఁగా. ఒండొంటితోన్ = ఒకదానితో నొకటి. రాయు = ఒరసికొనునట్టి. ఉత్తుంగకుచకుంభములు = మిక్కిలి ఉబ్బుగా నుండు స్తనకలశములు. మొగంబులకున్ = ముఖములతట్టునకు. పుటము లెగయన్ = పుట్టచెండ్లవలె ఎగయుచుండఁగా. బడుగునడుములు = బలహీనములయిననడుములు. వడఁకంగన్ = అల్లాడఁగా. అడుగులిడుచున్ = అడుగులెత్తిపెట్టుచు. రమణన్ = మనోజ్ఞముగా. మట్టెలు = మెట్టెలును. మణినూపురములును = రత్నమయములయిన అందెలును. మొరయన్ = మ్రోఁగఁగా. పొల్పు = ఒప్పునట్టి. కచబంధములు = తలకెంద్రుకల కీలుగంట్లు. భుజంబులన్ = బుజముల మీఁద. నటింపన్ = నాట్యమాడుచుండఁగా — అంటిచలించుచుండఁగా. పయ్యెదలు = పైఁటలు. వీడియాడన్ = జాఱిప్రేలాడఁగా. సంభ్రమముతోడన్ = త్వరలో.

తా॥ అర్ధచంద్రబింబమును అపరించిన చీఁకట్లవలెనొసళ్లయందు ముంగురులు చలింపఁగాను, రత్నములు పొదిఁగిన బంగారుకమ్మల కాంతులు చెక్కిళ్లపై వ్యాపింపఁగాను, ప్రకాశించునట్టి పగడముల వలెను దొండపండ్లవలెను ఒప్పునట్టి పెదవులకాంతులు వెన్నెలలను బోలిన చిఱునవ్వులతో కలిసికొని యొప్పఁగా, పుట్టచెండ్లవలె స్తనకలశములు మొగముతట్టునకు నిక్కుచుండఁగాను, సన్ననినడుములు చలింపఁగాను, కాలిమెట్టెలును అందెలును మనోజ్ఞముగాధ్వనింపఁగాను, పైఁటలు జాఱి ప్రేలాడఁగాను, తిన్ననినడలతో త్వరపడుచున్నవారలైయని తాత్పర్యము.

౭౨౨.—వ॥ అట్లు కృష్ణ సందర్శన కుతూహల పరస్పరాహూయమానలై గురుపతిసుత బంధుజనంబులు
వారింప నతిక్రమించి సమున్నతభర్మహర్మ్యశిఖరాగ్రంబు లెక్కి కృష్ణుంజూచి తమలోనిట్లనిరి.

టీ॥ (అట్లు) కృష్ణ ..మానలై — కృష్ణసందర్శన = కృష్ణునిఁ జూచుటయందలి. కుతూహల = వేడుకచేత. పరస్పర = ఒండొరులచేత. ఆహూయమానలై = పిలువఁబడుచున్నవారై. గురుపతిసుతబంధుజనంబులు— గురు = తల్లిదండ్రులు. పతి = పెనిమిట్లు. సుత = కొడుకులు. బంధు = చుట్టములునైన. జనంబులు = జనులు. వారింపన్ = నిలువరింపఁగాను. అతిక్రమించి = వారిమాటలనుమీఱి. సమున్నతభర్మహర్మ్యశిఖరాగ్రంబులు— సమున్నత = మిక్కిలి పొడవులయిన. భర్మ = బంగారుమయములయిన. హర్మ్య = మేడలయొక్క. శిఖర = శిఖరములయొక్క. అగ్రంబులు = మీఁదిభాగములను. (ఎక్కి కృష్ణుం జూచి) తమలోన్ = తమలోఁ దాము. ఇట్లనిరి = ఇట్లుపలికిరి.

తా॥ ఆవిధముగా కృష్ణునిఁ జూచుటయందలి వేడుకచేత ఒకరి నొకరు పిలుచుకొనుచు కదలి తల్లి దండ్రులు మగలు కొడుకులు చుట్టములు నగు తమవారందఱు పోవలదని నిలువరించినను నిలువక మిగుల పొడుగులయిన మేడలమీఁది భాగములపైకి యెక్కి కృష్ణమూర్తినిఁ జూచి తమలోఁదాము ఇట్లు చెప్పుకొనసాగిరి అని తా.

౭౨౩.—సీ॥ విశ్వగర్భుండు నా ✽ వెలయు వేల్పిల యశో - దానందులకుఁ బ్రియ ✽ సూనుఁడయ్యె
బ్రహ్మాదిసురులకు ✽ భావింపఁగారాని - బ్రహ్మంబు గోపాల ✽ బాలుఁడయ్యె
వేదశాస్త్రంబులు ✽ వెదకి కానఁగ లేని - గట్టి ప్రేతలలోలఁ ✽ గట్టువడియె
దివిజుల కమృతంబు ✽ దివిరియిచ్చిన భక్త - సులభుండు నవనీత ✽ చోరుఁడయ్యె

తే॥ ననయఁ గమలాసతికిఁ జిత్త ✽ మీనివేల్పు । గొల్లయిల్లాండ్ర యుల్లము ✽ ల్పల్లవింపఁ
జేసె నని కామినులు సౌధ ✽ శిఖరములను । గూడి తమలోన ముచ్చట ✽ లాడి రధిప.

టీ॥ అధిప = రాజా. విశ్వగర్భుండునాన్ = ప్రపంచము కడుపునందుఁగలవాఁడుఅనఁగా. వెలయువేల్పు = ప్రసిద్ధినొందుదేవుఁడు. ఇలన్ = భూమియందు. యశోదానందులకున్ = యశోదకును నందునికిని. ప్రియసూనుఁడయ్యెన్ = ప్రియమయినకొడుకయ్యెను. బ్రహ్మాదిసురులకున్ = బ్రహ్మ మొదలగు దేవతలకు. భావింపఁగాన్ = తెలిసికొనను. రాని = శక్యముగాని. బ్రహ్మంబు = పరబ్రహ్మము. గోపాలబాలుఁడు = గొల్లచిన్నవాఁడు. అయ్యెన్ = ఆయెను. వేదశాస్త్రంబులు = వేదములునుశాస్త్రములును. వెదకి = విమర్శముగాపరీక్షించి. కానఁగలేనిగట్టి = తెలిసికోఁజాలని దృఢస్వరూపుఁడు. ప్రేతలలోలన్ = గొల్లయిల్లాండ్ర లోటియందు. కట్టువడియెన్ = కట్టివేయఁబడెను. దివిజులకున్ = దేవతలకు. అమృతంబు = అమృతమును. దివిరి = ప్రయత్నపడి. ఇచ్చిన = ఇచ్చినట్టి. భక్తసులభుండు = సేవకులకు తేలికగా లభించువాఁడు. నవనీతచోరుఁడయ్యెన్ = వెన్నదొంగయయ్యెను. ఎనయన్ = కూడఁగా. కమలాసతికిన్ = లక్ష్మీదేవికి. చిత్తము = మనస్సును. ఈనివేల్పు = ఇయ్యనిదేవుఁడు. గొల్లయిల్లాండ్రయుల్లములు = గోపికాస్త్రీలమనసులు. పల్లవింపఁజేసెన్ = వికాసము నొందునట్లుగాఁజేసెను. (అని) కామినులు = పురస్త్రీలు. సౌధశిఖరములను = మేడలమీఁద. కూడి = గుంపులుగూడుకొని. తమలోనన్ = తమలోతాము. ముచ్చటలాడిరి = వినోదముగ మాటలాడిరి.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! ఇతఁడు సమస్తప్రపంచమును కడుపునం దుంచుకొనువాఁడు యశోదకు నందునకును కొడుకై మెలఁగెను, బ్రహ్మ మొదలుగాఁగల దేవతలకుఁగూడ ఇట్టివాఁడని తెలిసికోఁగూడనివాఁడై యుండియు గొల్లపిల్లకాయయై యుండెను, వేదములు శాస్త్రములును చక్కగా విచారించియుఁ గానలేని దృఢస్వరూపము గలవాఁడుగానుండియు గొల్లవారియింటిలోటియశోదచేత కట్టుపడెను, అసురులు అపహరించి పుచ్చుకోఁదలఁచిన అమృ

తమును దేవతలకు ఇప్పించినవాఁడైయుండియు వెన్నుఁడు కౌఁగిలించు వాఁడయ్యెను, తనతోఁ గూడునపుడు శ్రీలక్ష్మీదేవికైన మనసీయ్యక మెలఁగు మహాత్ముఁడు గోపికాస్త్రీలమనసులకెక్క నడచుకొనెను అని యీవిధముగా అపురస్త్రీలందఱు మేడలమీఁదఁజేరి కృష్ణ మూర్తిని జూచి ఒకరితోనొకరు చెప్పుకొనసాగిరి అని తాత్పర్యము.

వ॥ మఱియును.

౨౨౪.—సీ॥ గోపాల బాలురఁ * గూడి యాడెడి నాడు - వ్రేపల్లె లోపల * నేపు రేఁగి
చల్లలమ్మఁగఁబోవు * సతులకొంగులువట్టి - మెఱుఁగుఁ జెక్కిళ్లపై * మీఁటిమీఁటి
కలికియై ముద్దాడఁ * గౌఁగిటఁ జేర్చిన - పూఁబోఁడి కుచములు * పుడికి పుడికి
పాయని యనురక్తి * డాయఁజీరిన యింతి - యధరసుధారసం * బానియాని
తే॥ యురుసమాధి పరాష్టాంగ * యోగయుక్తు । లైనయోగీశ్వరులు గాన * నట్టిజెట్టి
పల్లవీజన నవకల్ప * వల్లియయ్యె । ననుచుఁ బొగడిరి కృష్ణు న * య్యబ్జముఖులు.

టీ॥ గోపాలబాలురన్=గొల్లపిల్లకాయలను. (కూడి) ఆడెడునాఁడు=క్రీడించునప్పుడు. వ్రేపల్లెలోపలన్ = గొల్లపల్లెలో. ఏపు రేఁగి=మిక్కిలివిజృంభించి. చల్లలు=మజ్జిగ. అమ్మఁగఁబోవు = విక్రయింపఁబోవునట్టి. సతుల=స్త్రీలయొక్క. కొంగులు=పైఁటచెఱఁగులను. (పట్టి) మెఱుఁగుఁ జెక్కిళ్లపైన్=తళతళలాడునట్టి చెక్కిళ్లయందు. మీఁటిమీఁటి=చెనకిచెనకి. కలికియై = మనోజ్ఞురాలయి. ముద్దాడన్ = ముద్దులాడుటకు. కౌఁగిటఁ జేర్చిన పూఁబోఁడికుచములు = కౌఁగిలించుకొన్న స్త్రీయొక్క స్తనములను. పుడికిపుడికి=పట్టిపట్టిచూచి. పాయనియనురక్తిన్ = తొలఁగని యనురాగముచేత. డాయన్=సమీపింపఁగా. చీరినయింతి=పిలిచినస్త్రీయొక్క. అధరసుధారసంబు=మోవిపానకమును. ఆనియాని=త్రాగత్రాగి. ఉరుసమాధిపరాష్టాంగ యోగయుక్తులు—ఉరు=గొప్పలైన. సమాధి=నిర్వికల్పము మొదలైన షడ్విధసమాధులతోడను. పర=యోగాభ్యాసులకుముఖ్యములైన. అష్టాంగయోగ=యమనియమాద్యష్టాంగయోగములతోడను. యుక్తులు = కూడుకొన్నవారు. ఐనయోగీశ్వరులు—అయినట్టియోగులలోశ్రేష్ఠులు—బ్రహ్మనిష్ఠులు అనుట. గాననట్టిజెట్టి=చూడఁజాలనిశూరుఁడు. వల్లవీజననవకల్పవల్లియయ్యెన్=గోపికాస్త్రీలకుక్రొత్తదైన కల్పవృక్షమయ్యెను. అనుచున్ = అని. అయ్యబ్జముఖులు = అపురస్త్రీలు. (కృష్ణునిపొగడిరి)

తా॥ వ్రేపల్లెలో గొల్లపిల్లకాయలతోఁగూడి ఆటలాడుచున్న కాలమునందు మజ్జిగ అమ్మఁబోవుచున్న గొల్లపడుచుల పైఁటలు పట్టి లాగి వారిచెక్కిళ్లను నొక్కియు, మిక్కిలిమనోజ్ఞురాలైన ఒక స్త్రీ తన్నుముద్దులాడఁజేరఁబిలిచి కౌఁగిలించుకొనఁగా దానిస్తనములను పట్టిచూచియు, మిక్కిలి ప్రేమచేత దగ్గఱ రమ్మని పిలిచిన మఱియొకగోపిక మోవినొక్కియు, బహుకాలము శ్రమపడి అష్టాంగయోగము లభ్యసించి సమాధినిష్ఠులైయుండు యోగీశ్వరులకుఁ గూడచిక్కనిపరబ్రహ్మము గోపికాస్త్రీలపాలిటి క్రొత్తకల్పవృక్షమో అనునట్లు వర్తించెనని అపురస్త్రీలు కృష్ణుని పొగడిరనితాత్పర్యము.

౨౨౫.—మ॥ అని యిబ్భంగి సరోజలోచనలు సౌ * ధాగ్రంబులందుండి య
ప్పనజాతాక్షుని దివ్యమూర్తిఁ దమభా * వాలందు గీలించి సం
జనితానంద రసాబ్ధిమగ్నలగుచున్ * సంప్రీతిఁ దద్భవ్య కీ
ర్తనలై చల్లిరి నవ్యలాజములు మం * దార ప్రసూనావలుల్.

టీ॥ (అని) ఇబ్భంగిన్=ఈవిధముగా. సరోజలోచనలు=స్త్రీలు. సౌధాగ్రంబులందుండి=మేడలమీఁదనుండి. అప్పనజాతాక్షునిదివ్యమూర్తిన్=అప్రాకృతమయినఆకృష్ణుని ఆకృతిని. తమభావాలందున్ గీలించి=తమమనసులలోఁజేర్చి. సంజనితానందరసాబ్ధిమగ్నలు = పుట్టిన సంతోషరససముద్రమునందు మునిఁగినవారు. అగుచున్=అవుచును. సంప్రీతిన్=మిక్కిలిఅనురాగముతో. తద్భవ్యకీర్తనలై=ఆతనిసంబంధమయిన శ్లాఘ్యములయిన కీర్తనలు పాడుచున్నవారై. నవ్యలాజములు = క్రొత్తపరిపేలాలు. మందారప్రసూనావలులు= కల్పవృక్షపు పుష్పములను. (చల్లిరి)

తా॥ అని యీవిధముగా అస్త్రీలు మేడలమీఁదనుండి శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క అప్రాకృతమైన ఆకారమునుజూచి తమమనసులలో ఆమూర్తినినిలుపుకొని సంతోషమనుసముద్రమునఁ మునిఁగితేలుచు మిక్కిలిప్రీతితో ఆయనచరిత్రములను దెలుపునట్టికీర్తనములుపాడుచు క్రొత్తలైన పరిపేలాలను, కల్పవృక్షపు పుష్పములనుచల్లిరి అని తా.

వ॥ తదనంతరంబున శోభనపదార్థంబులు గొనివచ్చి ధరామర ధరావర వణిక్పుంగవులు దామోదరునకుఁ గానుకలు సమర్పించిరి పుణ్యాంగనాజనంబులు పసిండిపళ్లెరంబులఁ గర్పూరనీరాజనంబులు నివాళింప సంతసిల్లెరంబు సొత్తెంచె నంతఁగుంతిభోజనందనయుం గృష్ణునింగని పర్యంకంబుడిగ్గి కౌఁగిలింప నాయదువల్లభుండుమేనత్తకు దండప్రణామంబాచరించెఁబాంచాలియుముకుందునకునభివందనంబొనరించెనంతఁగుంతిపంపునద్రౌపదిగోవిందుభామినులగు రుక్మిణి మొదలగునారికి గంధాక్షత కుసుమతాంబూలంబులిడి లలితదుకూల మణిభూషణంబులం బూజించె యుధిష్ఠిరుండును గమలనయనునివధూజనుల ననుగతబంధుమిత్రపుత్ర సచివ పురోహిత పరిచారికానికరంబుల నుచితస్థలంబులవిడియింపనియమించి దినదినప్రవర్ధమానాభినవ వివిధోపచారంబులు గావించె నంత.

టీ॥ తదనంతరంబునన్ — అటుపిమ్మట. ధరామర ... వులు — ధరామర—బ్రాహ్మణులును. ధరావర—రాజులును. వణిక్—వైశ్యులు నైన. పుంగవులు—పురుషశ్రేష్ఠులు. శోభనపదార్థంబులు—మంగళ ద్రవ్యములను. కొనివచ్చి—తీసికొనివచ్చి. దామోదరునకున్—శ్రీకృష్ణునకు. (కానుకలు సమర్పించిరి) పుణ్యాంగనాజనంబులు—ముత్తైదువలు. పసిండిపళ్లెరంబులన్ — బంగారుపళ్లెములందు. కర్పూరనీరాజనంబులు—కర్పూరపుహారతులు. నివాళింపన్—దిగఁదుడువఁగా. అంతఃపురంబు—లోపలిగృహమును. చొత్తెంచెన్—ప్రవేశించెను. అంతన్—అప్పుడు. కుంతిభోజనందనయు—కుంతీదేవియు. కృష్ణునిం గని—కృష్ణమూర్తిని జూచి. పర్యంకంబు డిగ్గి—పానుపునుండి దిగి. కౌఁగిలింపన్—ఆలింగనము చేసికొనఁగా. ఆయదువల్లభుండు—ఆయదువంశశ్రేష్ఠుఁడయిన కృష్ణుఁడు. మేనత్తకున్—తనతండ్రితోఁబుట్టినదైన కుంతికి. దండప్రణామంబు — సాఁగిలఁబడి మ్రొక్కుటను. ఆచరించెన్ — చేసెను. పాంచాలియున్—ద్రౌపదియు. ముకుందునకున్—కృష్ణునకు. అభివందనంబొనరించెన్—నమస్కరించెను. అంతన్—అటుపిమ్మట. కుంతిపంపునన్—కుంతీదేవియొక్క ఉత్తరువుచేత. (ద్రౌపది) గోవిందుభామినులు—కృష్ణునిభార్యలు. (అగు రుక్మిణి మొదలగువారికి) గంధాక్షతకుసుమతాంబూలంబులు — చందనము మొదలగు పరిమళద్రవ్యములు అక్షతలు పుష్పములు తాంబూలములను. ఇడి—ఉంచి—ఇచ్చి. లలితదుకూలమణిభూషణంబులన్ — ఒప్పిదములయిన నిర్మలవస్త్రములచేతను, రత్నమయములైన ఆభరణములచేతను. (పూజించెను) యుధిష్ఠిరుండును — ధర్మరాజును. కమలనయనునివధూజనులన్ — కృష్ణునిభార్యలను. అనుగత ... నికరంబులను—అనుగత—ఆకృష్ణుని ననుసరించివచ్చిన. బంధు—చుట్టములు. మిత్ర—చెలికాండ్రు. పుత్ర—కొడుకులు. సచివ — మంత్రులు. పురోహిత — పురోహితులు. పరిచారికా—దాసీజనులునైన. నికరంబులన్—సమూహములను. ఉచితస్థలంబులన్—తగినతావులందు. విడియింపన్ — నిలుపునట్లు. నియమించి—ఆజ్ఞాపించి. దినదినప్రవర్ధమానాభినవవివిధోపచారంబులు—నానాటవృద్ధిపొందుచున్న క్రొత్తలైన నానావిధములయిన ఉపచారములను. కావించెన్—చేయించెను. అంతన్—అంతట.

తా॥ పిమ్మట బ్రాహ్మణులును, రాచవారును, వైశ్యులును, తమతమకుఁదగిన మంగళవస్తువులను తీసికొనివచ్చి శ్రీకృష్ణమూర్తికి కానుకలిచ్చిరి ముత్తైదువలు బంగారుపళ్లెరములలో కర్పూరపుహారతులిచ్చిరి, కృష్ణుఁడు వానినెల్లను అంగీకరించును అంతఃపురము ప్రవేశించి అచ్చట కుంతీదేవి పానుపునందుండి లేచివచ్చి కౌఁగిలించుకొని ఆదరింపఁగా ఆమెకు సాఁగిలఁబడి మ్రొక్కి అట్లు తనకు మ్రొక్కిన ద్రౌపదిని ఆదరించెను, అంతట ద్రౌపది తనయత్తగారి ఉత్తరువుచొప్పున రుక్మిణి మొదలగు కృష్ణునిభార్యలకు గంధపుష్పాదులు ఇచ్చి నిర్మలవస్త్రములచేత రత్నమయములైన ఆభరణముల చేతను అర్చించెను, ధర్మరాజును కృష్ణునిభార్యలను అతనివెంట వచ్చిన చుట్టములు మొదలగువారిని వారివారికి తగిన విడుదులలో విడియునట్లుగాఁ జేసి నానాటు వారికందఱికి విశేషములయిన ఉపచారములను మిక్కిలిగాఁ జేయించుచుండెనని తాత్పర్యము.

౭౨౭.—క॥ హరియు యుధిష్ఠిరు సముచిత । పరిచర్యల కాత్మనలరి ✽ పార్థుఁడుదానున్
సరసవిహార క్రియలను । సురుచిరగతిఁ గొన్నినెలలు ✽ సుఖముండె నృపా

టీ॥ నృపా—రాజా. హరియున్—కృష్ణుఁడును. యుధిష్ఠిరుసముచితపరిచర్యలకున్ — ధర్మరాజుయొక్క తగిన ఉపచారములకు. ఆత్మన్—మనసునందు. అలరి—సంతోషించి. పార్థుఁడును—అర్జునుఁడును. (తానును) సరసవిహారక్రియలను — సరసములయిన వినోదసంచారకార్యములచేత. సురుచిరగతిన్—మనోజ్ఞమయినవిధమున. (కొన్నినెలలు) సుఖముండెన్ — సుఖముగ వసించి యుండెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! శ్రీకృష్ణమూర్తియు ధర్మరాజు నానాటు చేయునట్టి విశేషములయిన ఉపచారములకు మనసునందు ఆనందించి అర్జునునితోఁ గూడుకొని వినోదముగా సంచరించుచు కొన్నినెలలు ఇంద్రప్రస్థపట్టణములో జరపెనని తాత్పర్యము.

౭౨౮.—సీ॥ ధరణీశ యొకనాడు ✽ ధర్మతనూజుండు - ప్రవిమల నిజసభా ✽ భవనమందు
హితులు మంత్రులు పురో ✽ హితులును సుతులును - మిత్రులు బంధువుల్ ✽ క్షత్రవరులు
పరిచారకులు సూత ✽ పాఠక కవి బుధ - వరులును మునులును ✽ వరుసఁ గొలువఁ
జిరలీల నవరత్న ✽ సింహాసనస్థుఁడై - కొలువుండి వినతుఁడై ✽ నలిననాభు

తే॥ భువన రక్షణదక్షు న ✽ ద్భుతచరిత్రు । యదుకులేశ్వరు మురదైత్య ✽ పదవిభేది
నాత్రునయవేదిఁ జతురుపా ✽ య ప్రవీణుఁ । జూచి యిట్లని పలికె న ✽ స్తోకచరిత.

టీ॥ ధరణీశ — ఓరాజా. ఒకనాడు — ఒకదినము. ధర్మతనూజుండు—ధర్మరాజు. ప్రవిమలనిజసభాభవనమందున్ — నిర్మలమైన తనసభామండపమునందు. హితులు — ఆప్తులును. (మంత్రులు పురోహితులును) సుతులును—కొడుకులును. మిత్రులును—స్నేహితులును. బంధువులు — చుట్టములును. క్షత్రవరులును—రాజశ్రేష్ఠులును. పరిచారకులును—సేవకులును. సూతపాఠకకవిబుధవరులును — వంశావళియుగ్గడించువారు పాటలుపాడువారు కవులు పండితశ్రేష్ఠులును. (మునులును) వరుసన్ — క్రమముగా. కొలువన్ — సేవింపఁగా. చిరలీలన్—శాశ్వతమైనవిలాసముతో. నవరత్నసింహాసనస్థుఁడై — తొమ్మిదివిధములరత్నములనుపొదిఁగినసింహాసనమునందుఁగూర్చున్నవాఁడై. కొలువుండి — కచ్చేరిచేయుచుండి. వినతుఁడై — మిక్కిలి వంగినవాఁడై—మిక్కిలి యడఁకువతోననుట. నలిననాభున్—నాభియందు కమలముగలవాఁడును. భువనరక్షణదక్షున్ — లోకమును రక్షించుటకు చాలినవాఁడును. అద్భుతచరిత్రున్—ఆశ్చర్యకరమైన

నడవడిగలవాఁడును. యదుకులేశ్వరుఁడా—యాదవవంశ ప్రభువును. మురదైత్యమదవిభేదీ — మురాసురుని మదమును అణఁగఁగొట్టిన వాఁడును. ఆప్తుఁడా—తనకుమిక్కిలి కావలసినవాఁడును. నయవేదీ— నీతి తెలిసినవాఁడును. చతురుపాయప్రవీణుఁడా — సామదాన భేద దండములనెడు నాలుగు ఉపాయములందును సమర్థుఁడునునైన. (శ్రీకృష్ణుని చూచి) అస్తోకచరితుఁడా—గొప్పనడవడితో. (ఇట్లని) పలికెను—ఈమీఁదఁ జెప్పఁబోవువిధమునఁ జెప్పెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! అంతట ఒకనాడు ధర్మరాజు నిర్మలమయిన తన సభామంటపమునందు ఆప్తులు పురోహితులు మంత్రులు చుట్టములు మునులు మొదలు గాఁగలవారు అందఱును వచ్చియుండఁగా కొలువుదీరి పద్మనాభుఁడును, వింతయైన చరిత్రము గలవాఁడును, యదువంశ శ్రేష్ఠుఁడును, మురాసురుని జంపినవాఁడును, నీతిమంతుఁడును, సామభేదాదులయిన ఉపాయములను ప్రయోగించురీతి తెలిసినవాఁడును, తనకు ఆప్తుఁడునైన శ్రీకృష్ణుని జూచి మిక్కిలి వినయముతో గొప్పనడవడిగలవాఁడగుచు ఇట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

(*) ధర్మరాజు శ్రీకృష్ణునితో రాజసూయ యజ్ఞంబుచేయ నాలోచించుట. (*)

౭౫౯.—తే॥ అనఘ చారిత్ర రాజసూ యాధ్వరంబు। నెమ్మిఁ గావించు వేడుక నెమ్మనమున
నెనయుచున్నది యదిసేవ హింప నీవ। కాక నాకాత్మబంధువు లెల్లవారె యొరులు.

టీ॥ అనఘచారిత్ర — పాపములేని నడవడిగల ఓకృష్ణా. రాజసూయాధ్వరంబు — రాజసూయయజ్ఞము. నెమ్మిన్ — ప్రీతితో. కావించువేడుక — చేయవలెననుకోరిక. నెమ్మనమునన్ — మనసునందు. ఎనయుచున్నది — పొందుచున్నది —కలుగుచున్నది. అది

దానిని—ఆయజ్ఞమును. నిర్వహింపఁగ—నెఱవేర్చుటకు. నీవకాక — నివేకాని. ఆత్మబంధువులు—సొంతపుచుట్టములు. (నాకు) ఒరులు—ఇతరులు. కలరె—కలరా.

తా॥ పరిశుద్ధమయిన నడవడిగల ఓకృష్ణా! నాకు రాజసూయ యాగముచేయవలెనను తలంపుకలదు దానిని నెఱవేర్చుటకు నీకంటె కావలసినచుట్టములు మఱియెవరును లేరు గదాయని తాత్పర్యము.

౭౩౦.—ఉ॥ ఎవ్వరు నీపదాంబుజము * లెప్పుడుఁ గొల్తురు భక్తినిష్ఠులై
యెవ్వరు నిన్నుఁ బ్రేమ నుతి * యింతురు భూరి వివేకశాలులై
యవ్విమలాత్ము లందుదురు * దంచిత శోభన నిత్యసౌఖ్యముల్
నివ్వటిలంగఁ గృష్ణ నిను * నేర్చి భజించిన జిత్తవోవునే.

టీ॥ (కృష్ణ) ఎవ్వరు — ఏజనులు. భక్తినిష్ఠులై—అనన్యభక్తిగలవారై. నీపదాంబుజములు — నీపాదకమలములను. ఎప్పుడును—ఎల్లప్పుడును. కొల్తురు — సేవింతురో. ఎవ్వరు—ఏజనులు. భూరివివేకశాలులై—అధికమైనవివేకముచేత ఒప్పినవారై. (నిన్ను) ప్రేమఁగ—ప్రీతితో. నుతియింతురు—పొగడుదురో. అవ్విమలాత్ములు — అటువంటి పరిశుద్ధమయిన మనసుగలవారు. ఉదంచితశోభననిత్యసౌఖ్యములు — మిక్కిలి ఒప్పిదములైనమేలులను — శాశ్వతములైన సుఖములను. నివ్వటిలంగఁ — అతిశయించునట్లుగా. అందుదురు — పొందుదురు. నినుఁ—నిన్ను. నేర్చి — కొలువఁదగినవిధము నెఱిఁగి. భజించినఁ—కొలిచినపక్షమున. జిత్తవోవునే—వ్యర్థమవునా.

తా॥ ఓశ్రీకృష్ణా! ఏమానవులు నీపాదసేవ సదా చేయుచుందురో ఏమనుష్యులు నిన్ను సదా కొనియాడుచుందురో అట్టి పరిశుద్ధమానసముగలమనుష్యులు మిక్కిలి యెక్కువయయిన మేలులను సుఖములను కొఱఁతలేక పొందుదురు నీతత్త్వము తెలిసి నిన్ను సేవించువారికి అందులఫలముకలుగక వ్యర్థమయిపోవునా అనితాత్పర్యము.

వ॥ అనినఁ గృష్ణుండు ధర్మనందనున కిట్లనియె.

౭౩౧.—చ॥ నయగుణశాలి పాండునృప * నందన నీతలఁపొప్పు నీక్రతు
క్రియ ముని దేవతా పితృ సు * కృత్యమునై నిఖిలోగ్రశాత్రవ
క్షయమును బాంధవప్రియము * సంచితపుణ్యము నిత్యకీర్తియున్
జయమును గల్గుదీనఁ గురు * సత్తమ వేగ ముపక్రమింపుమా.

టీ॥ నయగుణశాలి—నీతిగుణముచేత ఒప్పినవాఁడవు. పాండునృపనందన — పాండుమహారాజు కొడుకవునైన ఓధర్మరాజా. నీతలఁపు—నీవుతలఁచినపని. ఒప్పున్ — తగును. నీక్రతుక్రియ ..కృత్యమునై—నీక్రతుక్రియ—నీవుచేయుయజ్ఞకార్యము.ముని—మునులకును. దేవతా—దేవతలకును. పితృ—పితృదేవతలకును. సుకృత్యమునై — మంచిపనియై. నిఖిలోగ్రశాత్రవక్షయమును—భయంకరులైనయెల్ల పగవారియొక్క నాశమును. బాంధవప్రియమును—చుట్టములకుప్రీతియును. సంచితపుణ్యము—కూర్పఁబడినధర్మమును.నిత్యకీర్తియున్—శాశ్వతమయినయశస్సును.జయమున్—గెలుపును. దీనన్—ఈయజ్ఞకార్యముచేత. (కల్గును) కురుసత్తమ—కురువంశశ్రేష్ఠుఁడవైనఓధర్మరాజా. వేగము—శీఘ్రముగా. ఉపక్రమింపుమా—ఆరంభింపుమా.

తా॥ మేలైన నీతిగుణముచేత ఒప్పినవాఁడవును, పాండుమహారాజుకొడుకవునైనధర్మరాజా! నీవు తలఁచినపని మంచిది, ఈపనిచేత ఎల్లశత్రువులును నశింతురు, బంధువులందఱు సంతోషింతురు, మునులు దేవతలు పితృదేవతలును తృప్తినొందుదురు, మేలైన పుణ్యమును కీర్తియును దీనిచేతనే కలుగును, లోకమునందు జయమును గలుగును కాఁబట్టి ఓకురువంశశ్రేష్ఠుఁడవగు ధర్మరాజా నీవు దీనిని శీఘ్రముగ ఆరంభింపుమని తాత్పర్యము.

౭౩౨.—క॥ మనుచరిత నీసహోదరు । లనుపమ దివ్యాస్త్రవేదు * లాహవ భూమిన్
జెనకిన వైరి నృపాలురఁ । దునుమఁగఁ జాలుదురు శౌర్య * దుర్దమభంగిన్.

టీ॥ మనుచరిత — మనువుయొక్క నడవడివంటి నడవడిగలవాఁడా. నీసహోదరులు—నీతోడఁబుట్టువులు. అనుపమదివ్యాస్త్రవేదులు — ఈడులేని దివ్యములయిన అస్త్రములనెఱిఁగినవారు. ఆహవభూమిన్ — యుద్ధభూమియందు. చెనకినవైరినృపాలురన్—ఎదిరించిన శత్రురాజులను. శౌర్యదుర్దమభంగిన్ — శూరత్వమును అణఁపరానిరీతితో. తునుమఁగన్—చంప. చాలుదురు—శక్తులగుదురు.

తా॥ ఓధర్మరాజా! నీతమ్ములు ఈడులేని దివ్యములైన అస్త్రములన్ని అభ్యసించినవారుగనుక యుద్ధభూమియందు ఎదిరించిన పగ రాజులనందఱను అనాయాసముగాచంపి నీకు జయముకలుగఁ జేయఁజాలుదురని తాత్పర్యము.

౭౩౩.—క॥ గెలువుము విమతనృపాలుర । నెలయును బుధవినుతమైన * విశ్రుత కీర్తిన్
నిలుపుము నిఖిలధరా మం । డలిని భవచ్ఛాసనము దృ * ఢంబుగఁ జెల్లన్.

టీ॥ విమతనృపాలురన్—శత్రురాజులను. గెలువుము — జయింపుము. బుధవినుతమైనవిశ్రుతకీర్తిన్—బుధ—దేవతలచేత.వినుతమైన—కొనియాడఁబడినదైన. విశ్రుత—ప్రసిద్ధికెక్కిన. కీర్తిన్—యశస్సుచేత. ఎలయుము — ప్రసిద్ధినివహింపుము. నిఖిలధరామండలిన్ — ఎల్లభూమండలమునందును. భవచ్ఛాసనమున్—నీయాజ్ఞను. దృఢంబుగన్—గట్టిగా. చెల్లన్—సాగునట్లు. నిలుపుము — స్థాపింపుము.

తా॥ ఓధర్మరాజా ! నీవు నీశత్రువులయినరాజుల నందఱను జయించి దేవతలుగూడ కొనియాడఁదగిన స్వచ్ఛమయిన కీర్తిని లోకమునందు వ్యాపింపఁజేసి యీ భూలోకమునందు అంతటను నీయాజ్ఞచెల్లుబడి యగునట్లుగా చేయుమని తాత్పర్యము.

౭౩౪.—క॥ నీపంపుకార్య మొరులం । జూపక నేఁజేయ నిన్ను ✽ జుట్టనప్రేలన్
జూపఁగ వచ్చునె సకల ధ । రాపతులకు నీకుఁజేయ ✽ రానిది గలదే.

టీ॥ నీపంపుకార్యము=నీవుచేయుమన్నపనిని. ఒరులన్=ఇతరులను. చూపక—వీరుచేయుదురు వారుచేయుదురు అనియితరులమీఁదఁ బెట్టి యూరకుండకయనుట. నేన్=నేను. చేయన్ = చేయుచుండఁగా. సకలధరాపతులకున్ = ఎల్లరాజులకును. (నిన్ను) జుట్టనప్రేలన్=చూపుడుప్రేలితో. చూపఁగవచ్చునె=ఇతఁడిట్టివాఁడని చూపి చెప్పశక్యమగునా. (నీకు) చేయరానిదిగలదే=చేయశక్యముకానిపని కలదా—తలఁచినపనిని నెఱవేర్పశక్తిగలవాఁడవనిభావము.

తా॥ ఓధర్మరాజా ! నీవు చేయుమన్నపనిని ఇతరులపైఁబెట్టక నేనుచేయుచుండఁగా, లోకములోనిరాజులెవ్వరు నిన్ను అలక్ష్యము చేయుదురు, నీకుచేయుటకు అలవిగానిపని యేదియుండదును, అందఱు నీకు అధీనులైయుందురు, నీవుతలఁచినపని యెంతకష్టతరమైనదైనను నెఱవేరును అని తాత్పర్యము. వ॥ కావున.

౭౩౫.—క॥ విమలమతి నిట్టిమఖరా । జమునకుఁ దెప్పింపవలయు ✽ సంభారంబుల్
సమకూర్పుము నీయనుజుల । సమదగతింబంపు నిఖిల ✽ శత్రులగెల్వన్.

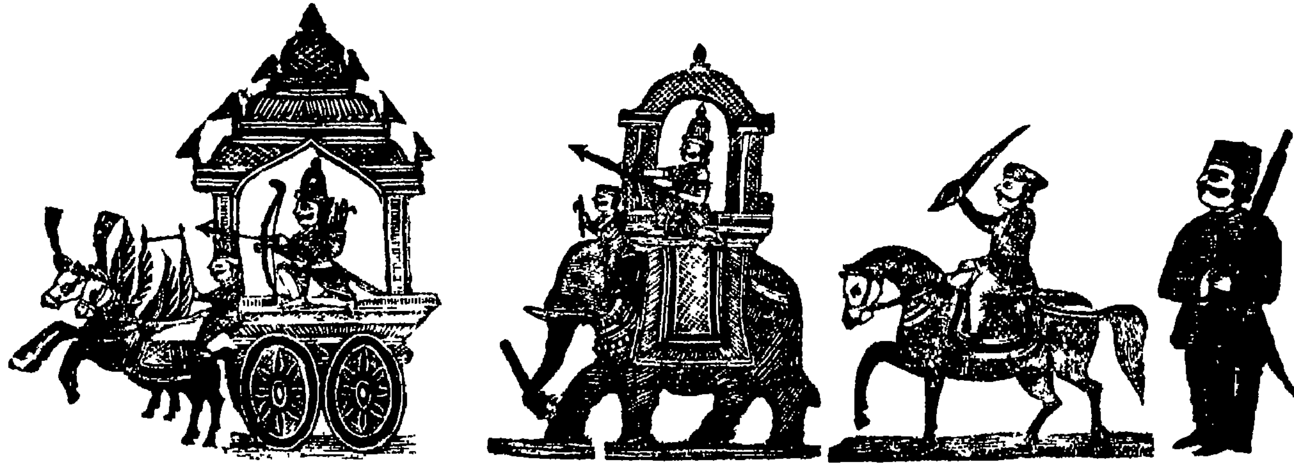
టీ॥ విమలమతిన్=నిర్మలమైనబుద్ధితో. ఇట్టిమఖరాజమునకున్=ఇటువంటిశ్రేష్ఠమైనయజ్ఞమునకు. తెప్పింపవలయుసంభారంబులు=తెప్పింపవలసినవస్తువులను. సమకూర్పుము=తెప్పించిచేర్పుము. నీయనుజులన్=నీతమ్ములను. సమదగతిన్=మదముతోఁగూడుకొన్నవిధమున. నిఖిలశత్రులన్=ఎల్లపగవారిని. గెల్వన్=జయింప. (పంపుము)

తా॥ నిర్మలమయిన బుద్ధితో ఈగొప్పయజ్ఞమును చేయుటకు కావలసిన వస్తువులనెల్లను తెప్పింపుము, నీతమ్ములను లోకములోని శత్రురాజుల నందఱను తమదర్పము మెఱయఁగా జయించి రమ్మని పంపుము అని తాత్పర్యము.

౭౩౬.—క॥ అనుమాటలు విని కుంతీ । తనయుఁడు మోదమును బొంది ✽ తామర సాక్షున్.
వినుతించి శౌర్యకలితుల । ననుజుల దెసఁ జూచి పలికె ✽ హర్షముతోడన్.

టీ॥ అనుమాటలు=అని కృష్ణుఁడు చెప్పినమాటలను. కుంతీతనయుఁడు = ధర్మరాజు. (విని) మోదమునుబొంది = సంతోషించి. తామరసాక్షున్=కృష్ణుని. వినుతించి=పొగడి. హర్షముతోడన్=సంతోషముతో. శౌర్యకలితులన్=శూరత్వముతోఁగూడుకొన్నవారైన. అనుజులదెసన్=తమ్ములతట్టు. (చూచి) పలికెన్=చెప్పెను.

తా॥ అని శ్రీకృష్ణమూర్తి చెప్పినమాటలను ధర్మరాజువిన్నవాఁడై సంతోషించి కృష్ణుని కొనియాడి సంతోషముతో మిక్కిలి శూరులయిన తనతమ్ములను జూచి ఒకమాట చెప్పెనని తాత్పర్యము.

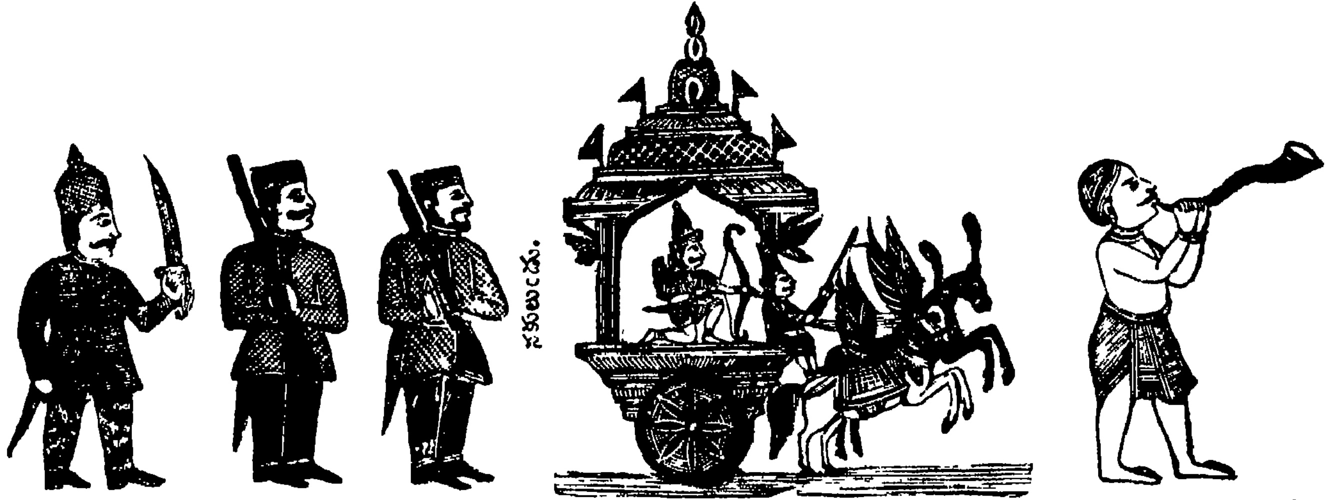
(✽) ధర్మరాజు సహదేవుని దక్షిణపు దిక్కు జయింపఁ బంపుట. (✽)

౭౩౭.—క॥ సృంజయ భూపాలకులును । కుంజర రథవాజిసుభట ✽ కోటులు నినుఁగొ
ల్వం జనుమని సహదేవుని । నంజక పొమ్మనియె దక్షి ✽ ణాశ జయింపన్.

టీ॥ సృంజయభూపాలకులును = సృంజయదేశపు రాజులును. కుంజరరథవాజిసుభటకోటులును=ఏనుఁగులు రథములు గుఱ్ఱములు కాలిబంట్లును. నినున్ = నిన్ను. కొల్వన్ = సేవింపఁగా. చనుమని = పొమ్మని. (సహదేవుని) అంజక = వెనుదీయక. దక్షిణాశ

జయింపన్ = దక్షిణపుదిక్కును గెలువను. పామ్పనియోన్ = పంపెను.

తా॥ సృంజయదేశపు రాజులను తగిన చతురంగ బలములతోడ తోడుచేసికొని నీవు దక్షిణదిక్కును గెలిచి రమ్మని చిన్నతమ్ముఁడైన సహదేవుని బంపెనని తాత్పర్యము.

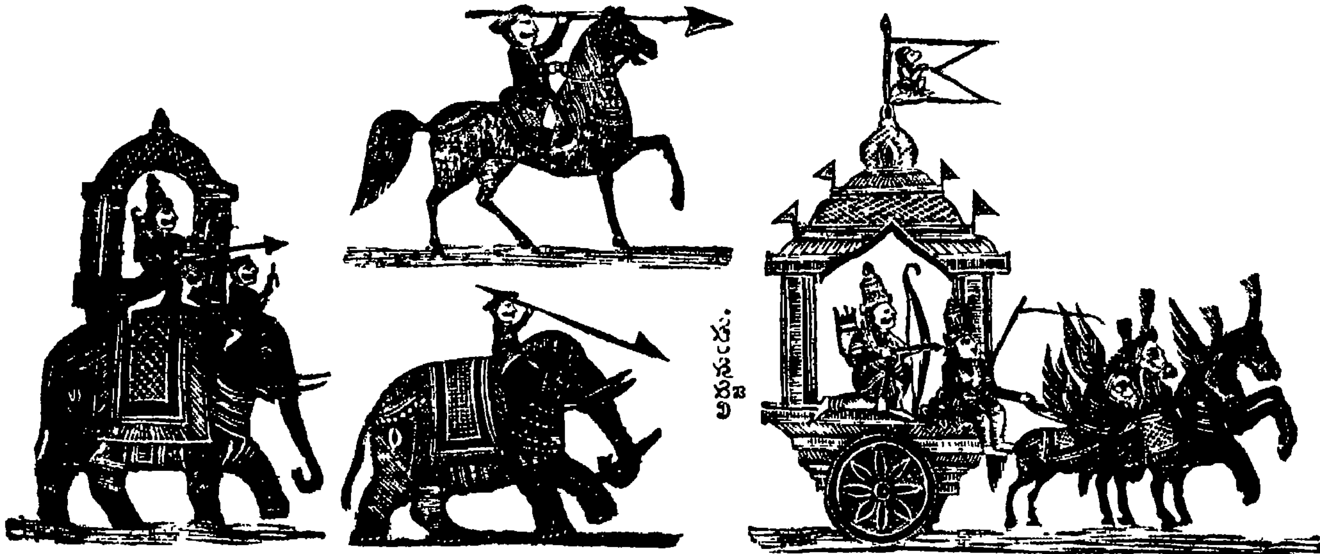

(*) ధర్మరాజు నకులుని పడమటి దిక్కు జయింపఁ బంపుట. (*)

౭౩౮.—క॥ ప్రకట చతుర్విధ సేనా । ప్రకరంబులు గొలువఁబంచెఁ * బడమటి దిశకున్
నకులున్ విదళిత రిపు భూ । పకులున్ శౌర్యంబు మెఱసి * పార్థివముఖ్యా.

టీ॥ పార్థివముఖ్యా = ఓ రాజశ్రేష్ఠుఁడా. ప్రకట...గొలువన్ — ప్రకట = ప్రసిద్ధములయిన. చతుర్విధ = నాలుగువిధములయిన. సేనాప్రకరంబులు = సైన్యసమూహములు. గొలువన్ = సేవింపఁగా. విదళితరిపుభూపకులున్ = నఱకఁబడిన శత్రురాజులసమూహములుగలవానిని. (నకులుని) పడమటిదిశకున్ = పడమటిదిక్కునకు. శౌర్యంబు = శూరత్వము. మెఱసి = ప్రకాశింపఁజేసి. పంచెన్ = పంపెను.

తా॥ ఓ పరీక్షిన్మహారాజా! ధర్మరాజు ఏనుఁగులురథములుగుఱ్ఱములు కాలిబంట్లు అనెడు నాలుగువిధములయిన సేనలతో శత్రువుల నెల్లను నఱికి చంపఁగలవాఁడైన నకులుని శూరత్వము మెఱయునట్లుగా పడమటి దిక్కును గెలువుమని పంపెనని తాత్పర్యము.

(*) ధర్మరాజు అర్జునుని ఉత్తరపు దిక్కు గెలువఁ బంపుట. (*)

౭౩౯.—క॥ దుర్జనభంజను శౌర్యో । పార్జిత విజయప్రకాండు * నాహవ నిపుణున్
నర్జున మహితయశోనిధి । నర్జును నుత్తరపు దిశకు * ననిచె నరేంద్రా.

టీ॥ నరేంద్రా=రాజా. దుర్జనభంజనుఁడు = చెడ్డజనులను భంగపెట్టువాఁడైన. శౌర్యోపార్జితవిజయప్రకాండుఁడు=శూరత్వముచేత సంపాదింపఁబడిన గెలుపు సముదాయములుగలవాఁడైన. ఆహవనిపుణుఁడు=యుద్ధమున నేర్పుగలవాఁడైన. అర్జునమహితయశోనిధిన్ = తెల్లగా వెలుఁగునదియు విశేషమైనదియునైన యశస్సునకు స్థానమయినవాఁడైన. (అర్జునుని ఉత్తరపుదిశకు) అనిపెన్=పంపెను.

తా॥ ఓరాజా! ధర్మరాజు చెడ్డవారిని భంగపెట్టువాఁడును, శూరత్వముచేత సంపాదింపఁబడిన గెలుపులుగలవాఁడును, యుద్ధమునందు నేర్పరియు స్వచ్ఛమయిన గొప్పకీర్తిగలవాఁడునైన అర్జునుని ఉత్తరపుదిక్కును జయింపఁ బంపెనని తాత్పర్యము.

(*) ధర్మరాజు భీముని తూర్పు దిక్కు గెలువఁ బంపుట. (*)

౭౮౦.—ఆ॥ మహిత శౌర్యనిధులు * మత్స్య కేకయ భద్ర । ఘూతలేంద్రబల స * మేతముగను
దర్ప మొప్పఁబంపెఁ * దూర్పు దిక్కునకు ను । ద్దామ నిహతవైరి * ధాము భీము.

టీ॥ మహితశౌర్యనిధులు=అధికమయిన శూరత్వమునకు ఉనికిపట్టయినవారగు. మత్స్య కేకయ భద్ర ఘూతలేంద్ర బలసమేతముగన్=మత్స్య=మత్స్యదేశపురాజులయు. కేకయ=కేకయదేశపురాజులయు. భద్రఘూతలేంద్ర=భద్రదేశపురాజులయు. బలసమేతముగన్=సేనతోఁగూడ. దర్పము=అహంకారము. ఒప్పన్=ఒప్పునట్లుగా. ఉద్దామనిహతవైరిధామున్—ఉద్దామ=అధికులైన. నిహత=చంపఁబడిన. వైరి=శత్రువులయొక్క. ధామున్=ఇండ్లుగలవానిని. (లేక) తేజస్సులుగలవానిని. (భీముని తూర్పుదిక్కునకు పంపెను)

తా॥ మిక్కిలి శూరులయిన మత్స్య కేకయ భద్ర దేశముల రాజుల సేనలతోడ తన యహంకారము ఒప్పఁగా అధికులైన శత్రువులను నాశముచేసినవాఁడైన భీమసేనుని తూర్పుదిక్కునుజయింపఁ బంపెనని తాత్పర్యము.

౭౮౧.—చ॥ పనిచిన వారలేఁగి ఘన * బాహు పరాక్రమ విక్రమంబులన్
ననుపమ శౌర్యులైన చతు * రంత మహీశుల నోర్చి కప్పములన్
గనక వినూత్న రత్న తుర * గ ప్రముఖాఖిల వస్తుజాతముల్
గొని చనుదెంచి ధర్మజున * కుం బ్రణమిల్లి రుదాత్తచిత్తులై.

టీ॥ పనిచినన్=పంపఁగా. వారలు=అభీమార్జున నకుల సహదేవులు. ఏఁగి=పోయి. ఘనబాహుపరాక్రమవిక్రమంబులన్—ఘన=అధికమైన. బాహుపరాక్రమ=భుజబలముచేతను. విక్రమంబులన్=విశేషప్రతాపముచేతను. అనుపమశౌర్యులు=ఈడులేని శూరత్వముగలవారు. అయినచతురంతమహీశులన్=అయినట్టి నాలుగుదిక్కులందలి రాజులను. ఓర్చి=ఓడించి. కప్పములు=కప్పములుగా. కనక...వస్తుజాతములు—కనక=బంగారు. వినూత్న=క్రొత్తలయిన. రత్న=మణులు. తురగ=గుఱ్ఱములు. ప్రముఖ=మొదలుగాఁగల. అఖిల=సమస్తమయిన. వస్తుజాతములు=వస్తువులసమూహములను. కొని=తీసికొని. ఉదాత్తచిత్తులై=గంభీరమయినమనసులుగలవారై. చనుదెంచి=వచ్చి. ధర్మజునకున్ = ధర్మరాజునకు. ప్రణమిల్లిరి=నమస్కరించిరి.

తా॥ అట్లు పంపఁగా అభీమార్జున నకులసహదేవులు పోయినవారై తమ భుజబలమును ప్రతాపమును ప్రకాశింపఁజేసి మిక్కిలి శూరులయిన నాలుగుదిక్కులయందుఁగల రాజులను గెలిచి వారివల్ల ధనము రత్నములు గుఱ్ఱములు మొదలుగాఁగల సకలవస్తువుల సమూహములను పుచ్చుకొని మిక్కిలిగాంభీర్యముతోడి మనసులతో వచ్చి ధర్మరాజునకు మ్రొక్కిరి అని తాత్పర్యము.

౨౪౨.—చ॥ తమతమ పోయివచ్చిన వి ✽ ధంబులు భూపతులన్ జయించుటల్
క్రమమునఁజెప్పి యందుల జ ✽ రాతనయుం డరివెట్టఁడయ్యె నం
చమర వరేణ్య నందనుఁ డ ✽ హంకృతి దక్కఁగ విన్నవించినన్
యమసుతుఁ డూరకుండె వికె ✽ లాత్మకుఁడై విని యంతఁ గృష్ణుఁడున్.

టీ॥ తమతమపోయివచ్చినవిధంబులు = తాము తాము పోయి వచ్చినరీతులను. భూపతులన్ = రాజులను. జయించుటలు = గెలుచుటలను. క్రమమునన్ = వరుసగా. (చెప్పి) అందులన్ = ఆరాజులలో. జరాతనయుండు = జరాసంధుఁడు. అరివెట్టఁడయ్యెన్ = కప్పము కట్టినవాఁడు కాఁడయ్యెను. అంచున్ = అని. అమరవరేణ్యనందనుఁడు = అర్జునుఁడు. అహంకృతి = గర్వము. తక్కఁగన్ = అణఁగి పోఁగా. విన్నవించినన్ = మనవిచేయఁగా. యమసుతుఁడు = ధర్మరాజు. వికలాత్మకుఁడై = ఏమితోఁచని మనసుగలవాఁడై. (ఊరకుండెను) అంతన్ = అంతట. (కృష్ణుఁడును) విని = విన్నవాఁడై.

తా॥ మేము ఈదిక్కునకు పోయితిమి వీరిని జయించితిమి అని తమతమ పోయివచ్చిన విధములను ఆయాదిక్కులరాజులను జయించుటయు క్రమముగా చెప్పి ఆనాలుగుదిక్కులరాజులలోను జరాసంధుఁడుమాత్రము కప్పము కట్టకపోయెను అని అర్జునుఁడు తన గర్వము అణఁగి పోఁగా మనవిచేసెను అది విని ధర్మరాజు ఏమి తోఁచక ఊరకయుండెను అంతటకృష్ణుఁడు వినినవాఁడైయని తా.

౨౪౩.—తే॥ ధర్మనందనుఁ జూచి య ✽ త్కలికతోడఁ । బలికె మాగధుఁ బోరఁ జం ✽ పఁగ నుపాయ
మొకటి గల దెఱిఁగించెద ✽ నుద్ధవుండు । నాకుఁ జెప్పిన చందంబు ✽ నయ చరిత్ర.

టీ॥ ధర్మనందనున్ = ధర్మరాజును. (చూచి) ఉత్కలికతోడన్ = కుతూహలముతో. పలికెన్ = చెప్పెను. మాగధున్ = జరాసంధుని. పోరన్ = యుద్ధమునందు. చంపఁగన్ = చంపుటకు. ఉపాయమొకటి = ఒకయుపాయము. (కలదు) నయచరిత్ర = నీతినడవడిగల ధర్మరాజా. (నాకు ఉద్ధవుండు) చెప్పినచందంబు = చెప్పినవిధముగా. ఎఱిఁగించెదన్ = నీకువిశదముగ తెలియునట్టుగా తెలియచేసెదను.

తా॥ ధర్మరాజును జూచి ఓరాజా జరాసంధుని యుద్ధమునందు చంపుటకు ఉపాయ మొకటిగలదు అది నాకు ఉద్ధవుఁడు చెప్పినది దానిని నీకు విశదముగా తెలియఁజెప్పెదను వినుమని కుతూహలములో ఇట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౨౪౪.—చ॥ విను మగధేశ్వరుం డెపుడు ✽ విప్రజనావళియందు భక్తియున్
వినయము గల్గియుండియును ✽ వేఁడినచో వృథసేయ కిచ్చు నే
వున విజయుండునుం బవన ✽ పుత్త్రుఁడు నేనను బ్రాహ్మణాకృతిన్
జని రణ భిక్ష వేఁడిన వ ✽ శంవదుఁడై యతఁడిచ్చు కోరికల్.

టీ॥ (విను) మగధేశ్వరుండు = జరాసంధుఁడు. ఎపుడున్ = ఎల్లప్పుడును. విప్రజనావళియందున్ = బ్రాహ్మణజనసమూహమునందు. భక్తియున్ = ప్రీతియు. వినయమున్ = అడఁకువయు. (గల్గియుండియును) వేఁడినచోన్ = అడిగినయెడ. వృథసేయక = వ్యర్థపుచ్చక. (ఇచ్చును) ఏవునన్ = గర్వముతో. విజయుండును = అర్జునుఁడును. పవనపుత్రుఁడును = భీమసేనుఁడును. (నేనును) బ్రాహ్మణాకృతిన్ = బ్రాహ్మణవేషముతో. చని = పోయి. రణభిక్షవేఁడినన్ — యుద్ధభిక్ష కోరినయెడ. వశంవదుఁడై = అనుకూలుఁడై. అతఁడు - అజరాసంధుఁడు. కోరికలు = కోరినవానిని. ఇచ్చును = లేదనక యొసఁగును.

తా॥ వినుము చెప్పెదనని కృష్ణుఁడు ధర్మరాజుతో జరాసంధుఁడు సర్వదా బ్రాహ్మణులయందు భక్తియు అడఁకువయు కలిగి యుండుటయేగాక బ్రాహ్మణులు ఏది అడిగినను లేదనక యిచ్చుచుండునుగనుక నేను అర్జునుఁడు భీముఁడును బ్రాహ్మణవేషముతోఁ బోయి యుద్ధరూపమైన భిక్షను కోరుదము, అతఁడు అందుకు ఒప్పుకొనిమాకోరినకోరికను ఇచ్చును, అనఁగా మేముఅడిగినదానిని ఒప్పుకొని యుద్ధమునకు వచ్చునని తాత్పర్యము. వ॥అట్టియెడ.

౨౪౫.—తే॥ తగిలి యప్పుడు మల్లయు ✽ ద్ధమున వానిఁ । బిలుకు మార్పింపవచ్చును ✽ భీముచేత
ననిన ధర్మజుఁ డిది లెస్స ✽ యనిన విప్ర । వేషములు దాల్చి యరిగిరి ✽ విశదయశులు.

టీ॥ (అప్పుడు) తగిలి = పూని. భీముచేతన్ = భీమునిచేత. మల్లయుద్ధమునన్ = జెట్టిపోట్లాటయందు. వానిన్ = ఆజరాసంధుని. పిలుకుమార్పింపవచ్చును = చంపవచ్చును. అనినన్ = అనఁగా. ధర్మజుఁడు = ధర్మరాజు. ఇది లెస్స = ఈయాలోచనమంచిది. అనినన్ = అనఁగా. విశదయశులు = నిర్మలమయినకీర్తిగల ఆకృష్ణభీమార్జునులు. విప్రవేషములు = బ్రాహ్మణవేషములను. దాల్చి = ధరించి. అరిగిరి = పోయిరి.

తా॥ అప్పుడు మేము పూనికతో జెట్టిపోట్లాటయందు జరాసంధుని భీమునిచేత చంపింపఁగలము అని చెప్పఁగా ధర్మరాజు ఈయాలోచన బాగుగానున్నదియని ఒప్పుకొనెను, అంతట కృష్ణభీమార్జునులు ముగ్గురు బ్రాహ్మణవేషములు వేసికొని జరాసంధుని పట్టణమునకుఁ బోయిరని తాత్పర్యము.

(*) శ్రీకృష్ణ భీమార్జునులు విప్రవేషములతో జరాసంధునివద్దకుఁ బోవుట. (*)

౨౮౬.—వ॥ అట్లు కృష్ణ భీమార్జునులు బ్రాహ్మణవేషంబులు దాల్చి త్రేతాగ్నులుంబోలెఁ దమ
శరీరతేజోవిశేషంబులు వెలుంగ నతిత్వరితగతిం జని గిరివ్రజంబుఁ జొచ్చి యందు నతిథి
పూజలు శ్రద్ధాగరిష్ఠచిత్తుండై కావించుచున్న జరాసంధునిం గనుంగొని యిట్లనిరి.

టీ॥ అట్లు=ఆవిధముగా. (కృష్ణభీమార్జునులు) బ్రాహ్మణవేషంబులు=బ్రాహ్మణులవేషములను. దాల్చి = ధరించి. త్రేతాగ్నులుం బోలెన్=మూడగ్నులవలెనే. తమశరీరతేజోవిశేషంబులు = తమ దేహములయందలి తేజస్సులయొక్క అతిశయములు. వెలుంగన్ = ప్రకాశింపఁగా. అతిత్వరితగతిన్=మిక్కిలివడిగలనడతో. చని=పోయి. గిరివ్రజంబున్ = గిరివ్రజమను పట్టణమునందు. (చొచ్చి) అందున్=ఆపట్టణమునందు. (అతిథిపూజలు) శ్రద్ధాగరిష్ఠచిత్తుండై=అక్కఱచేత మిక్కిలిగొప్పదైనమనసుగలవాఁడై. కావించుచున్న=చేయుచున్న. (జరాసంధుని) కనుంగొని=చూచి. (ఇట్లనిరి)

తా॥ కృష్ణభీమార్జునులు ఆవిధముగా బ్రాహ్మణవేషములుధరించి తమ ముగ్గురిదేహములును తేజస్సుచేత మూడగ్నులవలెనే వెలుఁగు చుండఁగా మిక్కిలి వడిగలనడతో గిరివ్రజపట్టణమునకుపోయి ఆపట్టణమునందు మిక్కిలి అక్కఱతో అతిథులను పూజించుచున్న జరాసంధునిఁజూచి యిట్లు పలికిరి అని తాత్పర్యము.

౨౮౭.—క॥ ధరణీశ యతిథి పూజా । పరుఁడవు నీవనుచు దిశలఁ ✽ బలుకఁగ విని మే
మరుదెంచితిమి మదీప్సిత । మఱసేయక యిమ్ము సువ్ర ✽ తాచార నిధీ.

టీ॥ ధరణీశ=ఓరాజా. (నీవు) అతిథిపూజాపరుఁడవు=అతిథులను అర్చించుటయందు దాసక్తుఁడవు. అనుచున్=అని. దిశలన్=ఎల్లదిక్కులయందును. పలుకఁగన్=జనులుచెప్పఁగా. (విని మేము) అరుదెంచితిమి=వచ్చితిమి. సువ్రతాచారనిధీ = మంచివ్రతములను నడపుటకుస్థానమయినవాఁడా. మదీప్సితము=మామనస్సులయందుఁ గలకోరికను. అఱసేయక=తక్కువపఱుపక. ఇమ్ము=ఒసఁగుము.

తా॥ ఓరాజా! నీవు అతిథిపూజలు అక్కఱతోచేయువాఁడవని ఎల్లదిక్కులయందు నుండు సత్పురుషు లెల్ల చెప్పఁగా విని మేమును వచ్చితిమి, మంచివ్రతములను నడపువాఁడవైన ఓరాజా, మాకోరికను ఉపేక్షింపక ఇమ్మని పలికిరని తాత్పర్యము.

౨౮౮.—క॥ అతిథి జనంబుల భక్తిన్ । సతతము పూజించి యుచిత ✽ సత్కారములు
న్నతి నడపు సుజనులును శా । శ్వతకీర్తులు ధరణిఁబడయఁ ✽ జాలుదు రనఘా.

టీ॥ అనఘా=పాపములేనివాఁడా. సతతము = ఎల్లప్పుడు. (అతిథిజనంబులను) భక్తిన్=భక్తితో (పూజించి) ఉచితసత్కారములు = తగినసన్మానములను. ఉన్నతిన్ = గౌరవముతో. (నడపు సుజనులు) ధరణిన్=భూమియందు. శాశ్వతకీర్తులు = ఎన్నఁడును చెడని యశస్సులను. పడయఁజాలుదురు = పొందఁగలుగుదురు.

తా॥ ఓపుణ్యపురుషా! ఎల్లప్పుడు అతిథులను తగినరీతినిభక్తితో సన్మానించుచు వర్తించునట్టి పుణ్యాత్ములు శాశ్వతమయినకీర్తిని పొందుదురు అని తాత్పర్యము.

౨౮౯.—క॥ పరికింపఁగ దేహం బ । స్థిరమని నిజబుద్ధిఁ దలఁచి ✽ చిరతర కీర్తి
స్ఫురణన్ బ్రస్తుతి కెక్కని । పురుషుఁడు జీవన్మృతుండు ✽ భూరివివేకా.

టీ॥ భూరివివేకా=చాలతెలివిగలఓజరాసంధా. పరికింపఁగన్=విచారింపఁగా. దేహంబు=పంచకోశాత్మకమయిన యీశరీరము. అస్థిరము=నిలుకడలేనిది. (అని) నిజబుద్ధిన్=తనబుద్ధిలో. తలఁచి=ఎంచి. చిరతరకీర్తిస్ఫురణన్=మిక్కిలి శాశ్వతమయినకీర్తియొక్క ప్రకాశముచేత. ప్రస్తుతికెక్కని పురుషుఁడు = పొగడ్తనొందని మనుష్యుఁడు. జీవన్మృతుండు = బ్రతికియును చచ్చినవాఁడు.

తా॥ మహాబుద్ధిమంతుఁడవగు ఓజరాసంధమహారాజా! చక్కఁగా ఆలోచింపఁగా ఈశరీరము స్థిరముకానిదేయని తలిసి శాశ్వతమైన కీర్తిని పడయుటకు ప్రయత్నముచేయని మానవుఁడు బ్రతికియు చచ్చినవాఁడే అగునని తాత్పర్యము.

౭౫౦.—క॥ ధారుణిలోన వదాన్యుల । కీరాని పదార్థమొకటి ✽ యెందును గలదే
కోరినఁ దనమేనెముకలు । ధీరుండై యిచ్చె మును ద ✽ ధీచన వినమే.

టీ॥ ధారుణిలోనన్=భూమిలో. వదాన్యులకున్ = దాతలకు. ఈరానిపదార్థమొకటి=ఇయ్యతగనిదిఒకవస్తువు.ఎందున్=ఎక్కడ నైనఁ కలదే=ఉన్నదా.మును=పూర్వము.కోరినన్=అపేక్షింపఁగా. (దధీచితన) మేను=దేహములోని. (యెముకలు)ధీరుండై=ధైర్యము గలవాఁడై. (ఇచ్చెను) అనవినమె=అని చెప్పఁగా మనమువినలేదా.

తా॥ లోకములో దాతలగువారలు ఇది ఇయ్యఁదగినపదార్థము ఇది ఇయ్యఁదగని పదార్థము అని ఆలోచింపక యాచకులగువారు ఏదియడిగినను ఇత్తురు, మునుపు దేవతలు అడుగఁగా దధీచిమహాముని తనదేహములోనియెముకలను తెగువతో ఇచ్చెను అని మనము మునుపటివారు చెప్పఁగా వినుచున్నాము గదా అని తాత్పర్యము.

౭౫౧.—క॥ అడిగిన వృథసేయక తన । యొడలాఁకలిగొన్న యెఱుకు ✽ కోగిరముగ నే
ర్పడనిచ్చి కీర్తిఁగనెనని । పుడమిన్ మునువినమె యలక ✽ పోతము ననఘా.

టీ॥ అనఘా=పాపములేనివాఁడా. పుడమిన్=భూమియందు. మును=పూర్వకాలమునందు. అడిగినన్=తన్ను అడుగఁగా. వృథసేయక=వ్యర్థముచేయక.తనయొడలు=తనదేహమును.ఆఁకలిగొన్న యెఱుకునకున్ = ఆఁకలిగలవాఁడైన బోయవానికి. ఓగిరముగన్= అన్నముగా — ఆహారముగా. ఏర్పడన్ = ప్రసిద్ధముగా. (ఇచ్చి) కీర్తిన్=కీర్తిని. కనెనని=పొందెనని. అలకపోతమున్ = అప్రసిద్ధమయినకపోతపక్షికథను. వినమె = మనము విన్నవారముకామా.

తా॥ ఓపుణ్యపురుషా! పూర్వకాలమునందు ఈభూమిలో ఒక కపోతము తన్ను యాచించిన బోయవాని కోరికను వ్యర్థముచేయక వాని యాఁకటికి తనదేహమును ఆహారముగా నిచ్చి శాశ్వతమైన కీర్తిని పొందెనను కథను పెద్దలు చెప్పఁగా మనము వినుచున్నాము గదాయని తాత్పర్యము.

౭౫౨.—క॥ ఆయింద్రాగ్నులు శ్యేనక । వాయస రూపములఁ దన్ను ✽ వలఁతిగ వేఁడన్
ధీయుతుఁడై మును శిబి తన । కాయము ఛేదించి యిచ్చెఁ ✽ గడువడి వినమే.

టీ॥ మును=పూర్వకాలమునందు. ఆయింద్రాగ్నులు = ప్రసిద్ధులయిన యింద్రుఁడును అగ్నిదేవుఁడును. శ్యేనకవాయసరూపములన్=డేగరూపమును కాకిరూపమును పొందినవారై. (తన్ను) వలఁతిగన్ = నేర్పుగా. వేఁడన్ = ప్రార్థింపఁగా—అడుగఁగా. శిబి=శిబిచక్రవర్తి.ధీయుతుఁడై=గొప్పబుద్ధిగలవాఁడై.కడువడిన్=అతిశీఘ్రముగ. తనకాయము=తనదేహమును. ఛేదించి = కోసి. ఇచ్చెన్=ఇచ్చెను. వినమె=ఈకథనుమనము వినలేదా.

తా॥ పూర్వకాలమునందు శిబియనుచక్రవర్తి తన్ను పరీక్షింపఁగోరి డేగయు కాకియునైవచ్చి అడిగిన యింద్రాగ్నులకు తెగువతో తనదేహమునుకోసియిచ్చెనుఅనఁగామనమువినియుండలేదాయనితా.

౭౫౩.—ఆ॥ ధీరమతులు రంతి ✽ దేవ హరిశ్చంద్ర । బలుల నుంఛవృత్తి ✽ బ్రాహ్మణునిని
మున్ను చెప్ప వినమె ✽ సన్నుత చరితులు । సన్నులైన నేడు ✽ నున్నవారు.

టీ॥ ధీరమతులు=ధైర్యముతోడిబుద్ధిగలవారైన. రంతి...లన్=రంతిదేవుని హరిశ్చంద్రుని బలిచక్రవర్తిని. ఉంఛవృత్తి=తిరిపమెత్తి జీవించుచున్న.(బ్రాహ్మణుని)మున్ను=మునుపు. చెప్పన్=చెప్పఁగా వినమె=మనము వినలేదా. సన్నుతచరితులు = కొనియాడఁదగిన నడవళ్లుగల ఆసత్పురుషులు. సన్నులైనన్ = చనిపోయియున్నను. నేడునున్నవారు = ఇప్పుడునుండువారుగానే యున్నారు.

తా॥ ధీరబుద్ధిగలరంతిదేవుఁడు హరిశ్చంద్రుఁడు బలి అనుచక్రవర్తులును బిచ్చమెత్తుకొనిబ్రదుకుచున్న ఒకబ్రాహ్మణుఁడునుపూర్వకాలమునందుచేసిన మహాదాతృత్వములను మనము విని యున్నాము గదా వారు ఇప్పుడు చనిపోయినవారుగానుండియు ప్రాణముతోనుండువారివలెనే వ్యవహరింపఁబడుచున్నారు అని తాత్పర్యము.

తే॥ పాడి గలిగిన నిహలోక ఫలము వెల్లఁ । జేరుటయ కాదు కీర్తియుఁజెందుఁబురుషు। ధరణిఁబరఁగుఁ బాగి డ్తమొందాఁకనంత। కాలమును బుణ్యలోకంబు గలుగునండ్రు॥ అనిభాసితము.

వ॥ అనిన విని జరాసంధుండు వారలరూపంబులును మేఘగంభీరభాషణంబులును గుణకిణాంకంబులును మహాప్రభావంబులునుజూచి తనమనంబున వీరలు బ్రాహ్మణవేషధారులైన రాజేంద్రులుగానోపుదురనితలంచి యిమ్మహాత్ములు గోరిన పదార్థంబ కాదు ప్రాణంబులేనియునిత్తు నవియునుంగాక తొల్లి బలీంద్రుండు విప్రవ్యాజంబున నడిగిన విష్ణుదేవునకు నాత్మపదభ్రష్టత్వం బెఱింగియు విచారింపక జగత్త్రయంబునిచ్చి కీర్తిపరుండయ్యె క్షత్రబంధుండనువాఁడుబ్రాహ్మణార్థంబు ప్రాణపరిత్యాగంబుచేసి నిర్మలంబగుయశంబువడసెనదిగావుననత్యంబైన కాయంబువిచారణీయంబుగాదుకీర్తివడయుటలెస్సయనివిచారించియుదారుండైకృష్ణార్జునభీములంగనియిట్లనియె.

టీ॥ అనినన్ = అనియిట్లుపలుకఁగా. (విని జరాసంధుండు) వారలరూపంబులును = వారియాకారములును. మేఘగంభీరభాషణంబులును = మబ్బు ఉఱిమినట్లు గంభీరముగా ఆడునట్టి మాటలును. గుణకిణాంకంబులును = వింటి అల్లెత్రాటి ఒరయికచేత నేర్పడిన

కాయలగుగుణములును. మహాప్రభావంబులును = గొప్పమహిమలును. (చూచి) తనమనంబునన్ = తన మనస్సులో. (వీరలు) బ్రాహ్మణవేష ధారులయినరాజేంద్రులు = బ్రాహ్మణవేషములువేసికొన్న రాజశ్రేష్ఠులు. కానోపుదురు = అగుదురు. అనితలంచి = అనియెంచి. ఇమ్మహాత్ములు = ఈఘనులు. కోరినపదార్థంబ కాదు = అపేక్షించిన వస్తువే కాదు. ప్రాణంబు లేనియున్ = నాప్రాణములనైనను. ఇత్తును = ఇయ్యఁగలను (అదియునుం గాక) తొల్లి = పూర్వకాలమునందు. బలీంద్రుండు = బలిచక్రవర్తి. విప్రవ్యాజంబునన్ = బ్రాహ్మణుఁడను వేషముతో. (అడిగినవిష్ణుదేవునకు) ఆత్మపదభ్రష్టత్వంబు = తానుపదభ్రష్టుఁడగుటను. ఎఱింగియున్ = తెలిసియు. విచారింపక = ఆలోచింపక. జగత్త్రయంబు నిచ్చి = మూఁడులోకములను ఇచ్చి. కీర్తిపరుండయ్యెన్ = కీర్తిచేత గొప్పవాఁడయ్యెను. (క్షత్రబంధుండనువాఁడు) బ్రాహ్మణార్థంబు = బ్రాహ్మణుని కొఱకు. ప్రాణపరిత్యాగంబుచేసి = ప్రాణములనువిడిచి. నిర్మలంబు = స్వచ్ఛము. అగుయశంబు = అగునట్టికీర్తిని. పడసెన్ = పొందెను. అదిగావునన్ = కాఁబట్టి. అనిత్యంబైన కాయంబు = అశాశ్వతమయిన దేహము. విచారణీయంబు = విచారింపఁదగినది. (కాదు) కీర్తివడయుట = యశస్సునుపొందుట. లెస్స = మేలు. అనివిచారించి = అనియాలోచనచేసి. ఉదారుండై = ఈవియందు వెనుదీయనివాఁడై. కృష్ణార్జునభీములన్ = కృష్ణుని అర్జునుని భీముని. కని = చూచి = ఇట్లనియెను.

తా॥ అనఁగావిని వారి ఆకారములను, మబ్బు ఉఱిమినట్టు గంభీరముగా మాటలాడుటను, వింటినారి ఒరపిడిచేత కాయలుగాచిన గుణుతులను, గొప్పతనములనుచూచి తనమనస్సులో వీరు బ్రాహ్మణవేషమును ధరించినమహారాజులుగాని యితరులు కారని యెంచి, యిట్టివారు ఏమి అడిగినను ఇయ్యవలసినదే గాక ఒకవేళ ప్రాణములను అపేక్షించినను ఇయ్యఁదగును అనియు, పూర్వకాలమునందు బలిచక్రవర్తి వామనుఁడై తన్ను యాచింపవచ్చిన విష్ణునికి తనచెఱుపు తెలిసియు మూఁడులోకములను ఇచ్చెను, క్షత్రబంధుఁడనువాఁడు బ్రాహ్మణునికొఱకు తన ప్రాణమునువిడిచి కీర్తినిపొందెనుకాఁబట్టి, అనిత్యమైన యీదేహమునందు మమతమానియశస్సునుపొందుట మంచిదనియెంచి కృష్ణభీమార్జునులను జూచి యిట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౭౫౫.—క॥ భూరి గుణులార మీమది । కోరిక లెఱిఁగింపుఁ డేమి * గోరిన నైనన్
ధీరత నొసఁగుటయే కా । దారయ నాశిరముఁ ద్రుంచి * యైనను నిత్తున్.

టీ॥ భూరిగుణులార = గొప్పగుణములుగల ఓసత్పురుషులారా. మీమదికోరికలు = మీమనసులందలికోరికలను. ఎఱిఁగింపుఁడు = తెలియఁజేయుఁడు. ఏమికోరిననైనన్ = మీరుఏమికోరినప్పటికిని. ధీరతన్ = ధైర్యముతో. ఒసఁగుటయే కాదు = ఇచ్చుటమాత్రమే కాదు. ఆరయన్ = విచారింపఁగా. నాశిరమున్ = నాతలను. త్రుంచియైనన్ = కోసియైనను (ఇత్తును)

తా॥ గొప్పగుణములుగల ఓపుణ్యపురుషులారా! మీకోరికలు ఏమో చెప్పుఁడు, మీరు ఏమికోరినను తప్పక ఇత్తును, అంతేకాక ఒకవేళ కావలసినయెడల నాతలనుకోసియైనను ఇచ్చుటకు సందేహము లేదనిరా.

౭౫౬.—ఉ॥ నావుడుఁ గృష్ణుఁ డమ్మగధ * నాథున కిట్లను భూవరేణ్య నీ
భావము సూనృతవ్రత శు * భస్థితిఁ జెందుటెఱుంగవచ్చె మా
కీవల నాజిభిక్ష యితఁ * డింద్ర తనూభవుఁ డేను పేంద్రుఁడన్
బావని వీఁడె యిందొకనిఁ * బైకొని యెక్కటి పోరఁ గాఁదగున్.

టీ॥ నావుడును = అనఁగా. (కృష్ణుఁడు) అమ్మగధనాథునకున్ = ఆజరాసంధునితో. ఇట్లనున్ = ఇట్లు పలికెను. భూవరేణ్య = ఓరాజశ్రేష్ఠుఁడా. నీభావము = నీమనస్సు. సూనృతవ్రతశుభస్థితిన్ = నిజము మాటలాడుటయనెడువ్రతముచేత మేలిమినివహించుచున్నది. చెందుట = పొందుట. ఎఱుంగవచ్చెన్ = తెలియవచ్చెను. (మాకు) ఆజిభిక్ష = యుద్ధమనెడిభిక్ష. ఈవలెన్ = ఇయ్యవలెను. (ఇతఁడు) ఇంద్రతనూభవుఁడు = దేవేంద్రుని కుమారుఁడైన అర్జునుఁడు, ఏను = నేను. ఉపేంద్రుఁడన్ = కృష్ణుఁడను. వీఁడె = ఇతఁడే. పావని = భీముఁడు. ఇందున్ = ఈమూవురిలో. (ఒకనిని) పైకొని = ఎదిరించి. ఒక్కటి = ఒంటిగా. పోరఁగాన్ = యుద్ధముచేయుట. (తగును)

తా॥ అనఁగా, శ్రీకృష్ణమూర్తి ఆజరాసంధునిఁ జూచి ఓరాజశ్రేష్ఠుఁడా! నీవునిజము మాటలాడునట్టి వ్రతమునందుపూనికగలవాఁడవగుట ఇప్పుడు మాకు చక్కఁగా తెలియఁబడెను, మాకు కావలసినది యుద్ధభిక్ష దానిని యిమ్ము, నేను కృష్ణుఁడను వీరు పాండుకుమారులైన భీమార్జునులు మామువ్వురిలోను ఎవనితోనైనను ఒకనితో ఇతరుల సహాయము లేక పోరాడవలెనని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౭౫౭.—చ॥ అనవిని వాఁడు నవ్వి యహ * హా విన వింతలు పుట్టె మున్ను న
న్నని మొన నోర్వఁజాలక భ * యంబునఁ బాఱితి పెక్కుమార్లు వం
చన మధురాపురిన్ విడిచి * సాగర మధ్యమునందు డాఁగవే
వనరుహనాభ నీవిరుదు * వాఁడితనంబును నాకు వింతలే.

టీ॥ అనన్ = అనికృష్ణుఁడు చెప్పఁగాను. (వాఁడు) వాఁడు = ఆజరాసంధుఁడు. (నవ్వి) అహహా = ఓహో. వినన్ = వినుటకు. వింతలు = ఆశ్చర్యకరములైనమాటలు. (పుట్టెను) న న్ను = నన్ను (నన్ను) అనిమొనన్ = యుద్ధముఖమునందు. ఓర్వఁజాలక = ఓడింపలేక. పెక్కుమార్లు = బహుపర్యాయములు. భయంబునన్ = వెఱపులో. పాఱితి = పరుగెత్తిపోతివి. వనరుహనాభ = ఓకృష్ణా. వంచనన్ = మోసముతో. మధురాపురిన్ = మధురాపట్టణమును. విడిచి = వదలి. సాగరమధ్యమునందున్ = సముద్రమునడుమను. డాఁగవే = నీవుడాఁగలేదా. నీవిరుదు = నీశూరత్వమును. వాఁడితనంబును = పరాక్రమమును. (నాకు) వింతలే = క్రొత్తలా.

తా॥ అనికృష్ణుఁడుచెప్పఁగా జరాసంధుఁడు వినినవ్వుచు ఓరా?

కృష్ణ! నేఁడు నీవల్ల క్రొత్తమాటలు వినవచ్చెను మును పు నీవు యుద్ధమునందు నాతో పోరాడలేక ఎక్కుమాఱులు పాఱిపోలేదా, కపటమార్గమున మధురాపట్టణమును విడిచి సముద్రమునడుమ దాఁగలేదా నీ మగతనమును నీ పరాక్రమమును నే నెఱుఁగనివా అని పరిహాసము చేసెనని తాత్పర్యము.

౭౫౮.—క॥ ఇన్నేల చెప్ప మాయలు । పన్నినఁ బోవిడువ గోప ✱ బాలక బలసం
పన్నుని మాగధ భూవరు । నన్నెఱుఁగవె తొల్లి నంద ✱ నందన పోరన్.

టీ॥ గోపబాలక=ఓరి గొల్లచిన్నవాఁడా. ఇన్ని=ఇన్నిమాటలు. ఏల చెప్పన్=చెప్పనేల. మాయలు పన్నినన్ = కపటవేషములు వేసినను. పోవిడువను = తొలఁగవిడువను. నందనందన = నందునికొడుకైన ఓకృష్ణా. బలసంపన్నునిన్ = బలముకలిమిగలవాఁడును. మాగధభూవరున్=మగధదేశపురాజునైన (నన్ను) తొల్లి=మునుపు. పోరన్=యుద్ధమునందు. ఎఱుఁగవె = ఎట్టివాఁడను అయినది నీవు యెఱుఁగవా.

తా॥ నందునికొడుకవైన ఓరి గొల్లపిల్లకాయా! నీతో ఇన్నిమాటలు చెప్పనక్కఱలేదు, నీ వెన్ని కపటవేషములు వేసినను నిన్ను విడిచిపెట్టుదునని యెంచవద్దు, బలసంపదగల మగధరాజనైన నన్ను మునుపు గూడ నెట్టివాఁడనని నీవు తెలిసికొని యుద్ధమునందు ఓడిపోయియున్నావు గదా అని తా.

౭౫౯.—ఉ॥ కాన రణోర్విఁ నన్నెదురఁ ✱ గష్టముగాని తలంగు గోత్రభి
త్సూనుఁడు భూరిబాహుబల ✱ దుర్గముఁడయ్యును బిన్న యీమరు
త్సూనుఁడు మామకప్రకట ✱ దోర్బలశక్తికిఁ జూడఁ దుల్యవా
వీని నెదుర్తునంచుఁ జెయి ✱ వీచె జరాసుతుఁ డుగ్రమూర్తియై.

టీ॥ కానన్=కనుక. రణోర్విన్ = యుద్ధభూమియందు. నన్నెదురన్=నన్నెదిరించుట. (కష్టముగాని) తలంగు=తొలఁగుము. గోత్రభిత్సూనుఁడు=అర్జునుఁడు. భూరిబాహుబలదుర్గముఁడు = అధికమైన భుజబలముచేత అణఁపరానివాఁడు. అయ్యున్ = అయియుండియు. పిన్న=పసివాఁడు = ఈమరుత్సూనుఁడు = ఈభీముఁడు. చూడన్ = యోచించిచూడఁగా. మామకప్రకటదోర్బలశక్తికిన్=నాదైనప్రసిద్ధమయిన భుజబల సామర్థ్యమునకు. తుల్యవాన్ = సమాన మగును వీనిన్=ఈభీముని. ఎదుర్తున్ = ఎదిరింతును. అంచున్=అని. జరాసుతుఁడు=జరాసంధుఁడు. ఉగ్రమూర్తియై=భయంకరమైనయాకృతి గలవాఁడై. చెయివీచెన్=ఇటురమ్మని చెయివిసరెను.

తా॥ పలుమాఱు నీవు నాతో పోరాడలేక ఓడిపోయిన వాఁడవు కాఁబట్టి నీకు నన్నెదిరించుట కష్టము నీవు తొలఁగి యుండుము. అర్జునుఁడు భుజబలముచేత అధికుఁడుగా నున్నను పసివాఁడుగనుక నాతో పోరాడఁజాలఁడు చూడఁగా భీముఁడు నా భుజబలమును సహించుటకు తగినవాఁడని తోఁచుచున్నది కనుక వీనితో పోరాడెదను అని జరాసంధుఁడు భయంకర రూపముతో భీముని ఇటు రమ్మని చేయివిసెనని తా.

౭౬౦.—క॥ కరువలి సుతునకు నొక భీ । కరగద నిప్పించి యొక్క ✱ గదఁ దనకేలన్
ధరియించి నలువురును మ । త్సరమున వెలికేగి యచట ✱ సమతల భూమిన్.

టీ॥ కరువలిసుతునకున్=భీమునికి. ఒకభీకరగదన్ = భయంకరమయిన యొకగదను. (ఇప్పించి) ఒక్కగదన్=ఒకగదను. తనకేలన్ = తనచేత. ధరియించి=పూని. నలువురును=కృష్ణుఁడును భీముఁడును అర్జునుఁడును జరాసంధుఁడును. వెలికేగి=పట్టణమువెలుపలికిపోయి. (అచట) సమతలభూమిన్=మిట్టపల్లములులేని ప్రదేశమందు. మత్సరమునన్ = అరణి వైరము గలవారగుటచేత మిగుల చలముతో.

తా॥ అప్పుడు జరాసంధుఁడు ఒక భయంకరమైన గదను భీమునికిప్పించి తానును అట్టిగదను ఒకదానినిపుచ్చుకొని కృష్ణార్జునులు వెంటరాఁగా భీముని పిలుచుకొని పట్టణము బయటికిపోయి అచ్చట ఒక్క చదునుగానుండు ప్రదేశము చేరి చలముతో ననితాత్పర్యము.

(✱) భీముఁడు జరాసంధునితో యుద్ధము సేయుట. (✱)

జరాసంధుఁడు. భీముఁడు.

సీ॥ పర్వతద్వంద్వంబు ✱ పాథోధియుగళంబు - మృగపతిద్వితయంబు ✱ వృషభ యుగము
పావకద్వయము దం ✱ తావళి యుగళంబు - దలపడు పోఁక ను ✱ ద్దండలీలఁ
గదిసి యన్యోన్య భీ ✱ కర గదాహతుల ను - గ్రంబుగ విస్ఫులిం ✱ గములు చెదరఁ
గెరలుచు సవ్య ద ✱ క్షిణ మండలభ్రమ - ణములను సింహ చం ✱ క్రమణములను

తే॥ గదిసి పాయుచు పాసిడ ✱ గ్గఱుచు మింటి । కెగసి గ్రుంగుచుఁ గ్రుంగి వే ✱ యెగసి భూమి
పగుల నార్చి ఛటచ్ఛటో ✱ ద్భట మహోగ్ర । ఘనగదా ఘట్టనధ్వని ✱ గగనమగల.

టీ॥ పర్వతద్వంద్వంబు=కొండలజతయు. పాథోధియుగళంబు = సముద్రముల జంటయు. మృగపతిద్వితయంబు = సింహములరెండును. వృషభయుగము=ఆఁబోతులజతయు. పావకద్వయము=ఇరువురగ్నులును. దంతావళయుగళంబు = రెండు ఏనుఁగులును. తలపడు పోఁకన్=పోరాడువిధమున. ఉద్దండలీలన్ = నిక్కుగల విధమున. కదిసి=చేరి. అన్యోన్యభీకరగదాహతులన్ = ఒకరొకరిగదల దెబ్బలచేత. ఉగ్రంబుగన్=భయంకరముగ. విస్ఫులింగములు=మిణుఁగుఱులు. చెదరన్=రాలఁగా. కెరలుచున్=రేఁగుచు. సవ్యదక్షిణమండలభ్రమ

ణములన్ — ఎడమనుండి కుడికి కుడినుండి ఎడమకును గుడిదిరుగుటల చేతను. సింహచంక్రమణములన్ — సింహము దాఁటినట్లు దాఁటుటల చేతను. కదిసి—దగ్గఱవచ్చి. పాయుచున్—తొలఁగిపోవుచు. పాసి—తొలఁగి. దగ్గుచున్—కదియవచ్చుచును. మింటికెగసి—ఆకాశమునకు ఎగిరి. గ్రుంగుచున్—నేలతో సమముగా అణఁగిపోవుచు. గ్రుంగి—అణఁగి. వె-శీఘ్రముగ. ఎగసి — మీఁదికెగిరి. భూమిపగులన్—నేలబద్దలగునట్టుగా. అర్చి—కేకవేసి. ఛటచ్ఛటోద్భట ... ధ్వనిన్—ఛటచ్ఛట—ఛటఛట అనెడు. ఉద్భట — అధికమయిన. మహోగ్ర—మిక్కిలి భయంకరమయిన. ఘన — గొప్పదియైన. గదా — గదలయొక్క. ఘట్టన—తాఁకుటలచేత నైన. ధ్వని—మ్రోఁతచేత. గగనము—ఆకాశము. అగలన్ — భేదిల్లఁగా—కదలనియాకాశము కదలఁగాననుట.

తా॥ రెండుపర్వతములు రెండుసముద్రములు రెండుసింహములు రెండు అఁబోతులు రెండుఅగ్నులు రెండుఏనుఁగులును ఒకటితో నొకటి తలపడిపోరాడునట్లు మిక్కిలియుద్ధముతో ఒకరొకరి గదల పెట్టులచేత మిడుఁగుఱులు రాలుచుండఁగా కేఁగి కుడియెడమలకు గుడిదిరుగుచు సింహములవలె చెంగలించి దాఁటుచు, దగ్గఱఁబోయి వెనుకకువచ్చుచు వెనుకకుబోయి దగ్గఱవచ్చుచు మిక్కిలిపొడవున కెగసి నేలకు గ్రుంగుచు నేలకుగ్రుంగి మింటికెగయుచు భూమి అదురునట్టుగా కేకలువేయుచు భయంకరమయిన గదల తాఁకుడువల్లనైనధ్వని ఆకాశమును భేదిల్లఁ జేయుచుండఁగా జరాసంధుఁడును భీముఁడును పోరాడిరని తాత్పర్యము.

౭౬౨. మ॥ గదసారించి బృహద్రథాత్మజుఁడు హుం * కార ప్రఘోషంబునన్
జదలల్లాడఁగఁ బాదఘట్టనమునన్ * సర్వంసహా భాగమున్
గదలన్ వాయుజు వ్రేసె వ్రేయ నతఁడు * గ్రక్రోధ దీప్తాక్షుఁడై
యది దప్పించి విరోధిమస్తకము వ్రే * యన్ వాఁడు పోఁదట్టుచున్.

టీ॥ బృహద్రథాత్మజుఁడు—జరాసంధుఁడు. గదసారించి—గదను విసరి. హుంకారప్రఘోషంబునన్ — హుం అనునట్టిమహాధ్వనిచేత. చదలు—ఆకాశము. అల్లాడఁగన్—చలింపఁగా. పాదఘట్టనమునన్—కాలి అదుముడుచేత. సర్వంసహాభాగమున్ — భూప్రదేశమును. కదలన్—అదురఁగాను. వాయుజున్—భీముని. వ్రేసెన్—కొట్టెను. వ్రేయన్—అట్లుకొట్టఁగా. అతఁడును—ఆభీముఁడును. ఉగ్రక్రోధదీప్తాక్షుఁడై—భయంకరకోపముచేత ఎఱ్ఱగావెలుఁగుచున్న కన్నులుగలవాఁడై. అది—ఆదెబ్బను. తప్పించి—తప్పించుకొని. విరోధిమస్తకమున్—పగవాఁడైనజరాసంధుని నెత్తిని. వ్రేయన్—కొట్టఁగా. వాఁడును—ఆజరాసంధుఁడును. పోఁదట్టుచున్—దానిఁదప్పించుకొనుచు.

తా॥ జరాసంధుఁడు గదను పూన్చి భీముని తలమీఁద మిక్కిలి పూనికతో కొట్టఁగా అతఁడు ఆదెబ్బను తప్పించుకొని జరాసంధుని తలమీఁద ఆశ్లేమగలఁగొట్టెను ఆదెబ్బను వాఁడును తప్పించుకొన్నవాఁడై యని తాత్పర్యము.

౭౬౩.—చ॥ మడపక భీమసేనుఁడును * మాగధ రాజుఁ గడంగి దెబ్బలుల్
విడివడులీల నొండొరుల * వీఁపులు మూఁపులునుం బ్రకోష్ఠముల్
నడుతల లూరుజాను జఘ * న ప్రకరంబులు బిట్టు వ్రయ్యఁగాఁ
బిడుగులఁబోలు పెన్గదల * గట్టిగ వ్రేయుచుఁ బాయుచున్వెసన్.

టీ॥ మడపక—వెనుదీయక. (భీమసేనుఁడును) మాగధరాజును—జరాసంధుఁడును. కడగి—పూని.. దెబ్బలులు—పెద్దపులులు. విడివడు లీలన్ — అడ్డములేక మెలఁగునట్లు. ఒండొరుల — ఒకరొకరియొక్క. (వీఁపులు) మూఁపులు — భుజములమీఁదిభాగములు. ప్రకోష్ఠములు—ముంజేతులును. నడుతలలు—తలలనడిమి చోట్లు—మాడుపట్లును. ఊరుజానుజఘనప్రకరంబులు—తొడలు మోకాళ్లు గజ్జలు వీని సమూహములు. బిట్టు—మిక్కిలి. వ్రయ్యఁగాన్—పగులఁగా. పిడుగులఁబోలు—పిడుగులవంటి. పెన్గదలన్—పెద్దగదలతో. గట్టిగన్—గట్టిగా. వ్రేయుచున్—కొట్టుచును. వెసన్—శీఘ్రముగ. పాయుచున్ — ఆదెబ్బలు తమ్మునతగులకుండఁదొలఁగిపోవుచును.

తా॥ ఈవిధముగా భీమజరాసంధులిద్దఱును పూనికతో పెద్దపులులు విడివడి పోరాడునట్లు ఒకరొకరి వీఁపులు మూఁపులు తొడలు గజ్జలు మోఁకాళ్లు మోచేతులు ముంజేతులు మొదలగు నవయవములు పగిలిబద్దలగునట్లుగా కొట్టుకొనుచు పిడుగులవంటి ఆగదల దెబ్బలు ఒకరి వలనివి వేఱొకరికి తగులకుండ తొలఁగి తప్పించుకొనుచు పోరాడిరనితా

లయవిభాతి॥ బెడఁగడరఁ బెన్గదలు * పొడిపొడిగఁ దాఁకఁ బెను * పిడుగులవనిం దొరఁగ * నుడుగణము రాలన్
మిడుఁగుఱులు చెదర నభ * మడల హరిదంతములు * వెడల జడధుల్గలఁగఁ * బుడమి చలియింపన్
వెడచఱువ మొత్తియును * దడఁబడఁగ నొత్తియును * నెడమకుడులొంచి తిరు * గుడువడఁగ వ్రేయన్
వడవడ వడంకుచును * సుడివడక డాసి చల * ముడుగకవ్రు డొండొరులు * వడిచెడక పోరన్.

టీ॥ బెడఁగు—బాగు. అడరన్—అతిశయింపఁగాఁ. పెన్గదలు—పెద్దగదలు. పొడిపొడిగన్—పొడిపొడియగునట్టుగా — మిక్కిలిపొడియగునట్టుగా. తాఁకన్—తగులఁగా. పెనుపిడుగులు—పెద్దపిడుగులు. అవనిన్—భూమియందు. తొరఁగన్—పడఁగా. ఉడుగణము—నక్షత్రసమూహము. రాలన్—రాలఁగా. మిడుఁగుఱులుచెదరన్—నిప్పురవలెగురఁగా. నభము—ఆకాశము. అడలన్—చలింపఁగాను. హరిదంతములు—దిక్కులకొనలు. వెడలన్ — మీఱిపోవునట్లు. జడధులు—సముద్రములు. కలఁగన్—కలఁకనొందఁగా. పుడమి—భూమి. చలియింపన్—అదురఁగా. వెడచఱువన్ — సారహీనతనొందునట్లు. మొత్తియును—కొట్టియును. తడఁబడఁగన్—తత్తఱపడునట్లు. ఒత్తియున్—తొలఁగఁ

దతిరిగెను. ఎడమకుడులు = ఎడమ పార్శ్వమును కుడి పార్శ్వమును. ఒంచి=నొప్పించి. తిరుగుడువడఁగన్ = వెనుకకు ముందఱికి తిరుగుడు పాటు నొందునట్లు. క్రియన్ = మోఁదగాను. (వడవడవడఁకుచును) సడివడక = స్రుక్కిపడక. డాసి=సమీపించి. చలముడుగక=మాత్సర్యమును విడువక. (అపుడు) ఒండొరులు = పరస్పరము. వడిచెడక = ఉత్సాహముచెడకుండునట్లు. పోరన్=పోరాడఁగా.

తా॥ నేర్పుమీఱ పెద్దగదలు పొడిపొడి అగునట్లుగా తాడించుచు, ఆకాశమునుండి పిడుగులుపడునట్లుగాను నక్షత్రములు రాలునట్లుగాను మిన్ను చలించునట్లుగాను దిక్కులనుమీఱునట్లుసముద్రములు పొంగి పొరలి పాఱునట్లుగాను భూమి యదురునట్లుగాను ఒకరొకరి శత్రుత్వముచెడ తత్తఱములు కలుగ కుడినుండి యెడమ తట్టును ఎడమనుండి కుడితట్టును నొప్పించి మాఱుపడఁగొట్టియు వడవడ వడఁకుచు స్రుక్కిపడక ఒకరినొకరు గదియఁబడి చలము మానక మిక్కిలి ఉత్సాహముతో ఆయిద్దఱును పోరాడఁగాఅనిభా.

వ॥ ఇవ్విధంబునం బోరుచుండ నొండొరుల గదాదండంబులు దుమురులైనం బెండువడక సమద దిగ్వేదండశుండాదండ మండిత ప్రచండంబులగు బాహుదండంబు లప్పళించి ముష్టియుద్ధంబునకు డగ్గఱి.

టీ॥ ఇవ్విధంబునన్ = ఈరీతుగా. పోరుచుండన్ = యుద్ధము చేయుచుండఁగా. ఒండొరులగదాదండంబులు = ఇరువురిగదలును. తుమురులైనన్=పొడిపొడియైపోఁగా. బెండువడక=నిస్సారత్వము నొందక. సమద...బులు—సమద=మదముతోఁగూడిన. దిగ్వేదండ=దిగ్గజములయొక్క. శుండాదండ=చాపుకఱ్ఱలవంటితొండములను. మండిత=అలంకరించునవియై. ప్రచండంబులు=మిక్కిలి భయమును పుట్టించునట్టివి. (అగు) బాహుదండంబులు = భుజములను. అప్పళించి=చఱచి.ముష్టియుద్ధంబునకున్=పిడికిటిపోట్లాటకు. డగ్గఱి=కదియఁబడి.

తా॥ ఈవిధముగా యుద్ధముచేయునపుడు ఇరువురిగదలును ఒకటినొకటి తాఁకి విఱిగి పొడిపొడియైపోఁగా అంతటితో దిగులుపడి నిలువక మదించిన దిగ్గజములయొక్క తొండములను బోలిన నిడుపాటి గడుసైన భుజములను చఱచుకొనుచు పిడికిటిపోట్లతో పోరాడుటకై కదియఁబడినవారైయని తాత్పర్యము.

లయగ్రాహి॥ కాలవెస తాఁచియును ॥ గీలెడలఁ ద్రోచియును ॥ దాలములుదూలఁ బెడ ॥ కేల వడిఁ ద్రేయన్
ఫాలములు గక్షములు ॥ దాలువులు వక్షములు ॥ లీలనెముకల్మెదడు ॥ నేలనుము రై వే
రాలవిపులక్షతవి ॥ లోలమగు నెత్తురిలఁ ॥ జాలుగొనియోలిఁ బెను ॥ గాలువలుగొన బే
తాల మదభూతములు ॥ ఖేలనలఁజేతులను ॥ దాళములు దట్టుచును ॥ లీల వడి నాడన్.

టీ॥ కాలన్=కాలితో. వెసన్ = వడిగా. తాఁచియును=తన్నియును. కీలెడలన్ = కీళ్లువదలునట్లు (ద్రోచియును) తాలములు = తాళము అను మల్లవిజ్ఞానభేదములు. తూలన్ = చలింపఁగాను. పెడకేలన్=చేతివెడవైపున.వడిఁద్రేయన్=వడిగాకొట్టఁగా ఫాలములు నొసళ్లును. కక్షములు=చంకలును. తాలువులు=దవుడలును.వక్షములు=రొమ్ములును. లీలన్=వినోదముగా—అనాయాసముగా. (ఎముకలు) మెదడు=తలపుఱ్ఱెలోనిమాంసమును. నేలన్=భూమియందు. తుమురై=పొడియై. వే=శీఘ్రముగ. రాలన్=రాలఁగాను. విపులక్షతవిలోలము=పెద్దగాయములచేత మిక్కిలి చలించునది. అగునెత్తురు=అగునట్టిరక్తము. ఇలన్=భూమియందు. జాలుగొని=వెల్లువయై. ఓలిన్ = క్రమముగా. పెనుగాలువలు = పెద్దకాలువలు. గొనన్=ఏర్పడఁగా. బేతాళమదభూతములు=బేతాళములు మొదలగు మదించినపిశాచములు. ఖేలనలన్=వేడుకలతో. చేతులన్ = చేతులతో. తాళములుతట్టుచున్ = తాళములువేయుచును. లీలన్=విలాసముగా. వడిన్=వడితో. ఆడన్=ఆడఁగా.

తా॥ కాళ్లతోతన్నియును,కీళ్లు సడల పడఁద్రోసియును, తాళములు అను మల్లవిజ్ఞానభేదములు క్రమము తప్పిపోవునట్లు చేతివెనుకటివైపుతగుల మోఁదియును, నొసళ్లుచంకలు దవుడలు రొమ్ములు మొదలగు అవయములందుండి నెత్తురు క్రొవ్వు బయలువెడలను అవయవములసంధులు విఱిగిపొడిపొడిగాను,నెత్తురువెల్లువలుగట్టి కాలువలైపాఱఁగాను,భూతబేతాళములు చేతులతో తాళములుతట్టుచు వేడుకగా నాట్యముచేయఁగాను,భీమజరాసంధులుపోరాడిరనితా.

౭౬౭.—ఉ॥ ప్రక్కలుఁ జెక్కులున్మెడలు ॥ పాణితలంబులచేఁ బగుల్చుచున్
ముక్కులు నక్కులుం జెవులు ॥ ముష్టిహతిన్నలియంగ గ్రుద్దుచున్
డొక్కలుఁ బిక్కలున్ఘనక ॥ ఠోరపదాహతి నొంచుచున్నెఱుల్
దక్కక స్రుక్కకొండొరులఁ ॥ దార్కొని పేర్కొని పోరిరుగ్రతన్.

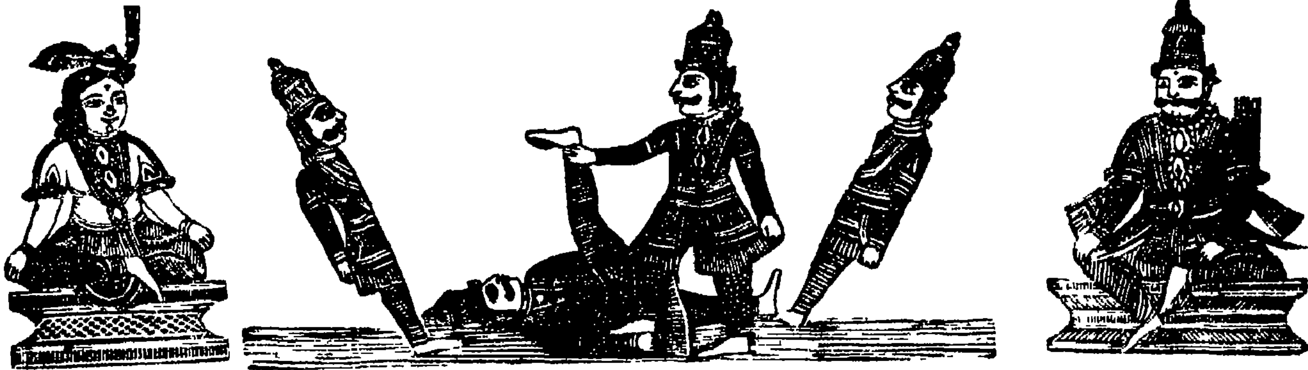
టీ॥ ప్రక్కలును=పార్శ్వభాగములును. చెక్కులును=చెక్కిళ్లను. (మెడలును)పాణితలంబులచేన్=అఱచేతిచఱపులచేత. పగుల్చుచున్=బద్దలుగా పగులఁగొట్టుచు.(ముక్కులును) అక్కులును=రొమ్ములును. (చెవులును) ముష్టిహతిన్=పిడికిటిపోటులచేత. నలియంగన్=నలఁగునట్లు. గ్రుద్దుచున్=మోఁదుచును. డొక్కలు=కడుపుప్రక్కభాగములను. పిక్కలును = జంఘలును. ఘనకఠోరపదాహతిన్=గొప్పదైన కఠినమైన కాలితన్నుచేత. నొంచుచున్=నొప్పించుచు. నెఱులు=క్రమములు.తక్కక=మానక.స్రుక్కక=అలయక. ఒండొరులన్=ఒకరొకరిని. దార్కొని=దారసిల్లి. పేర్కొని=పేరులుచెప్పుకొని. ఉగ్రతన్ = భయంకరత్వముతో. (పోరిరి)

తా॥ ప్రక్కలు చెక్కిళ్లు ముక్కులుడొక్కలుపిక్కలురొమ్ములు మెడలు చెవులు మొదలగు అవయవములను పిడికిళ్లతో నలియ గ్రుద్దుచు,కాళ్ల... నొవ్వతన్నుచు,ఒకరికొకరు తగ్గక తారసిల్లి తమ పేరులుచెప్పిచెప్పికొట్టుచుభీమజరాసంధులిరువురునుపోరాడిరనితా.

౭౬౮.—ఉ॥ హుమ్మని మ్రోఁగుచుం జెలఁగి * హుంకృతు లిచ్చుచుఁ బాసి డాసి కో
కొమ్మనుచు న్నొడళ్లగిలి * గుల్లల తిత్తులుగాఁ బదంబులన్
గ్రుమ్ముచు ముష్టిఘట్టనల * గ్రుక్కుచు నూర్పులు దండడింపఁగా
సొమ్మలు వోవుచున్ దెలియు * చున్ మదిఁ జేవయు లావుఁ జూపుచున్.

టీ॥ హుమ్మని మ్రోఁగుచున్ = హుం అని చప్పుడించుచు. చెలఁగన్ = గట్టిగా. హుంకృతులిచ్చుచున్ = హుంకారములు చేయుచు. పాసి = దూరముగా తొలఁగిపోయి. డాసి = మరలసమీపించి. కోకొమ్ము = ఇదిగో తీసికొమ్ము. అనుచున్ = అని. ఒడళ్లు = దేహములు. అగిలి = భేదిల్లి. గుల్లలతిత్తులుకాన్ = గుల్లలుపోసిన సంచులవలెకాఁగా. పదంబులన్ = కాళ్లతో. గ్రుమ్ముచున్ = అణఁగ మోఁదుచు. ముష్టిఘట్టనలన్ = పిడికిటిపోటులచేత. గ్రుక్కుచున్ = అలఁతనొందుచు. ఊర్పులుదండడింపఁగాన్ = శ్వాసములు అతిశయింపఁగా. సొమ్మలువోవుచున్ = మూర్ఛిల్లుచు. తెలియుచున్ = అంతలో మూర్ఛలవలన తెలివినొందుచు. మదిన్ = మనసునఁగల. చేవయున్ = శూరత్వమును. లావున్ = బలమును. చూపుచున్ = కనఁబఱుచుచును.

తా॥ హుంకారధ్వనులుచేయుచు, దూరముగా తొలఁగిపోయి మరలచేరవచ్చుచు, ఇదిగో ఈదెబ్బ పుచ్చుకొమ్మని దేహములు నలియునట్లు మోఁకాళ్లతో గ్రుమ్ముచు, పిడికిళ్లతో దేహములోని యెముకలన్ని విఱుగునట్లు పొడుచుచు, నిట్టూర్పులు విడుచుచు, మూర్ఛలు పోయి తేఱుకొనుచు, తమశూరత్వమును బలమును కనఁబఱుచుచు పోరాడిరని తాత్పర్యము.

(*) భీముఁడు జరాసంధునిఁ జంపుట. (*) అర్జునుఁడు.

వ॥ ఇవ్విధంబున వజ్రివజ్ర సన్నిభంబులగు నితరేతర ముష్టిఘట్టనల భిన్నాంగులై రక్తసిక్త శరీరంబులతోడఁ బుష్పితాశోకంబుల ఏఁకను జేగురుఁగొండల చందంబునం జూపట్టి పోరుచుండఁ గృష్ణుండు జరాసంధుని జన్మ మరణ ప్రకారంబు లాత్మ నెఱుంగటంజేసి వాయుతనూభవున కలయిక లేక లావును జేవయుఁ గల్గునట్లుగాఁ దద్గాత్రంబునందుఁ దనదివ్య తేజంబు నిల్పి విరోధి నిరసనోపాయం బూహించి సమీరణ నందనుండు సూచుచుండ నొక్క శాఖాగ్రంబు [illegible] వానినిట్లు చీరిచంపుమని సంజ్ఞగాఁ జూపిచెప్పిన నతండు నాకీలు దెలిసి యవక్ర విక్రమ పరాక్రముండై మాగధుం బడఁద్రోచి వానిపదంబు పదంబునఁ ద్రొక్కి బాహుయుగళంబున రెండవపదంబు [illegible] మత్తదంతావళంబు దాళవృక్షంబుఁ [illegible] మధ్యోదరాంస కర్ణ నయనంబులు వేఱువేఱుభాగంబులుగా వ్రయ్యలువాఱ [illegible] భయాకులులై హాహాకారంబులు సేసిరంత.

టీ॥ ఇవ్విధంబునన్ = [illegible]. వజ్రివజ్రసన్నిభంబులు = ఇంద్రునివజ్రాయుధమును [illegible]. [illegible]తరేతరముష్టిఘట్టనలన్ = అయినట్టి ఒకరొకరి పిడికిటిపోట్లచేత. భిన్నాంగులై = భేదింపఁబడిన అవయవములుగలవారై. రక్తసిక్తశరీరంబులతోడన్ = నెత్తుటతడిసిన దేహములతో. పుష్పితాశోకంబుల [illegible] = పూచిన అశోకవృక్షములవలెను. జేగురుఁగొండల చందంబునన్ = ఎఱ్ఱనికొండలవిధమునను. చూపట్టి = కనఁబడి. పోరుచుండన్ = యుద్ధముచేయుచుండఁగా. (కృష్ణుండు) జరాసంధునిజన్మమరణప్రకారంబులు = జరాసంధునియొక్క పుట్టినవిధమును చచ్చువిధమును. ఆత్మన్ = తనలో. ఎఱుఁగుటంజేసి = తెలిసినవాఁడు అగుటచేత. వాయుతనూభవునకున్ = భీమునికి. అలయిక = శ్రమము—బడలిక. లేక = లేకుండునట్లుగాను. లావును = బలమును. చేవయున్ = ధైర్యమును. (కల్గునట్లుగా) తద్గాత్రంబునందున్ = అతనిదేహమునందు. తనదివ్యతేజంబున్ = అప్రాకృతమయిన తనతేజస్సును. నిలిపి = ఉంచి. విరో

ధినిరసనోపాయంబు — పగవాని నఱకుచు విధమును. ఊహించి — ఆలోచించి. సమీరణనందనుండు — భీముఁడు. చూచుచుండఁగ — చూచుచునుండఁగా. ఒకశాఖాగ్రంబు — ఒకరెమ్మను. (రెండుగా) చీల్చి — చీలఁదీసి. వానిని — జరాసంధుని. ఇట్లు — ఈవిధముగానే. చీరి — చీల్చి. (చంపుమని) సంజ్ఞగాఁ — సైఁగఁగా. (చూపిచెప్పిన) అతండును — ఆభీముఁడును. అకీలు — ఆమర్మము. (తెలిసి) అవక్రవిక్రమపరాక్రముండై — వంకరగాని శౌర్యముచేత పగవాని ఆక్రమించువాఁడై. మాగధుఁ — జరాసంధుని. (పడఁద్రోచి) వాని పదంబు — వానికాలు. పదంబునఁ — తనకాలిచేత. త్రొక్కి — త్రొక్కిపట్టి. బాహుయుగళంబునఁ — తనరెండుచేతులతోను. రెండవ పదంబు — వానిరెండవకాలిని. కదలకుండఁ — చలింపకుండ. (పట్టి) మస్తకపర్యంతంబు — తలదాఁక. (పెళపెళయనుచప్పుళ్లు) ఉప్పతిల్లఁ — పుట్టఁగా. మత్తదంతావళంబు — మదపుటేనుఁగు. తాళవృక్షంబుఁ — తాటిచెట్టును. చీరుచందంబునఁ — చీల్చువిధమున. పాదజానుజంఘోరుకటిమధ్యోదరాంసకర్ణనయనంబులు — పాదములు — కాళ్లు. జాను — మోఁకాళ్లు. జంఘ — పిక్కలు. కటి — పిఱుఁదులు. మధ్య — నడుము. ఉదర — కడుపు. అంస — మూఁపులు. కర్ణ — చెవులు. నయనంబులు — కన్నులును. వేఱువేఱుభాగంబులుగాఁ — వేఱువేఱుగా పంచి చేసినట్టుకాఁగా. వ్రయ్యలువాపి — చీలికలుచేసి. ఆర్చినఁ — సింహనాదముచేయఁగా. పౌరజనంబులు — పట్టణపుజనులు. కనుంగొని — చూచి. భయాకులురై — భయముచేత కలఁతనొందినవారై. హాహాకారంబులు — హాహా అను ధ్వనులను — అయ్యో అయ్యో అను చప్పుళ్లను. చేసిరి — కలుగఁజేసిరి. అంతఁ — అనంతరము.

తా॥ ఈరీతిగ భీమజరాసంధు లిరువురును వజ్రాయుధపుపోట్లవంటి పిడిగ్రుద్దిపోట్లచేత ఒకరొకరిదేహములు నలియునట్లు కొట్టుకొని నెత్తుటిచేత తడిసిన దేహములుగలవారై పూచినయశోకవృక్షములను బోలిన కొండలను బోలినవారు అగుచు పోరాడుచుండఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తి జరాసంధునిపుట్టుకయు వాఁడు చచ్చురీతియు నెఱిఁగినవాఁడుగనుక భీమునికి బడలిక కలుగక యుండను బలమును శౌర్యమును తగ్గకయుండను దివ్యమయిన తనతేజస్సును అతనిదేహమునందు చొప్పించి ఒకమ్రాఁకుచేత పుచ్చుకొని రెండుగా చీల్చి యిట్లు నీపగవానిని చీల్చి చంపుమని సైఁగఁగా భీమునికిఁ జూపఁగా అతఁడు ఆజాడతెలిసికొని జరాసంధుని నేలఁబడవేసి తనరెండుకాళ్లతోను వాని ఒక కాలిని అణఁగఁద్రొక్కి రెండుచేతులతోనువానిరెండవకాలినికదలకుండబిగఁబట్టికాలుచేయికన్నుముక్కుమొదలుగాఁగల అవయవములన్ని పంచివేసినట్టేర్పడరెండుచీలికలుగా వానిదేహమునుచీల్చి పడవైచి సింహనాదముచేయఁగా పురజనులుచూచి భయపడి హాహాయని అఱచి అంగలార్చిరని తా.

౭౭౦.—క॥ అనిలజుని దేవపతి నం। దనుఁడును బద్మాక్షుఁడును ను ॥ దారత నాలిం
గనములు సేసి పరాక్రమ। మున కద్భుత మంది మోద ॥ మునఁ బొగడి రొగిన్.

టీ॥ అనిలజుఁ — భీముని. దేవపతినందనుఁడును — అర్జునుఁడును. పద్మాక్షుఁడును — శ్రీకృష్ణుఁడును. ఉదారతఁ — గౌరవముతో. ఆలింగనములుచేసి — కౌఁగిలించుకొని. పరాక్రమమునకుఁ — భీముని యొక్క పరాక్రమమునకు. అద్భుతమంది — ఆశ్చర్యమునుపొంది. మోదమునఁ — సంతోషముతో. ఒగిఁ — క్రమముగా. (పొగడిరి)

తా॥ అటుపిమ్మట అర్జునుఁడును శ్రీకృష్ణమూర్తియు సంతోషించినవారై భీముని కౌఁగిలించుకొని అతనిపరాక్రమ విశేషమునకు మెచ్చుకొనుచు మిక్కిలి పొగడిరని తాత్పర్యము.

౭౭౧.—క॥ వనజాక్షుఁ డంతఁ గరుణా। వననిధియును భక్తలోక ॥ వత్సలుఁడును గా
వున మాగధసుతు సహదే। వునిఁ బట్టముగట్టెఁ దన్మ ॥ హోన్నత పదవిన్.

టీ॥ అంతఁ — అంతట. వనజాక్షుఁడు — కృష్ణుఁడు. కరుణావననిధియును — దయాసముద్రుఁడును. భక్తలోకవత్సలుఁడును — భక్తజనసమూహమునందు వాత్సల్యముగలవాఁడును. కావునఁ — కనుక. మాగధసుతుఁ — జరాసంధునికొడుకైన. సహదేవునిఁ — సహదేవుఁడనువానిని. తన్మహోన్నతపదవిన్ — ఆజరాసంధునిమహారాజ్యాధిపత్యమునందు. పట్టముగట్టెను — పట్టాభిషేకముచేసెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తి మిక్కిలి దయగలవాఁడును, సేవకజనులయందు ప్రేమగలవాఁడును గనుక అప్పుడు జరాసంధునికొడుకైన సహదేవుఁడు అనువానిని ఆదరించి వానిరాజ్యాధిపత్యమును వానికిచ్చి పట్టముగట్టించెనని తాత్పర్యము.

౭౭౨.—క॥ మగధాధి నాధునకు ము। న్నగపడి చెఱసాలలను మ ॥ హాదుఃఖములన్
నొగులుచుఁ దనపాదాంబుజ। యుగళము జింతించుచున్న ॥ యుర్వీశ్వరులన్.

టీ॥ మగధాధినాధునకుఁ — జరాసంధునికి. మున్ను — మునుపు. అగపడి — చిక్కి. చెఱసాలలను — చెఱసాలలయందు. మహాదుఃఖములన్ — అధికదుఃఖములచేత. నొగులుచున్ — బాధనొందుచు. తనపాదాంబుజయుగళమున్ — తనఅడుగుఁదామరలజంటను. చింతించుచున్న — తలఁచుచున్న. ఉర్వీశ్వరులన్ — భూమికిదొరలైనరాజులను.

తా॥ జరాసంధునిచేత చిక్కి చెఱసాలలలోఁబడి చిరకాలము మేరలేని దుఃఖములను అనుభవించుచు శ్రీకృష్ణమూర్తి పాదకమలములను ధ్యానించుచున్న రాజులనందఱను అని తాత్పర్యము.

వ॥ ఆయ్యవసరంబునఁ గృష్ణుండు దనదివ్యచిత్తమ్మున మఱవ నవధరింపక మగధరాజనిరుద్ధుల చెఱలు విడిపించిన
వారలు పెద్దకాలంబు కారాగృహంబులఁ బెక్కుబాధలం బడి కృశీభూత శరీరులగుటంజేసి రక్తమాంస
శూన్యంబులై త్వగస్థి మాత్రావశిష్టంబులును, ధూళి ధూసరంబులు నైన దేహంబులును, గేశ పాశం
బులు మాసి జటా బంధంబులైన శిరోజంబులును, మలిన వస్త్రంబులును గలిగి చనుదెంచి రప్పుడు.

టీ॥ అయ్యవసరంబునన్ = ఆసమయమునందు. (కృష్ణుండు) తన దివ్యచిత్తమ్మునన్ = దివ్యమైన తన అంతరంగమందు. మఱవనవధరింపక = బ్రాహ్మణునిమాటనుమఱచిపోక. మగధరాజనిరుద్ధులచెఱలు = జరాసంధునిచేత నిర్బంధింపఁబడినవారి చెఱలను. విడిపించినన్ = వదలింపఁగా. వారలు = ఆరాజులు. పెద్దకాలంబు - బహుకాలము. కారాగృహంబులన్ = చెఱసాలలయందు. పెక్కుబాధలన్ = అనేకబాధలను. పడి = అనుభవించి. కృశీభూతశరీరులు = చిక్కిపోయిన దేహములుగలవారు. అగుటం జేసి = అగుటచేత. రక్తమాంసశూన్యంబులై = నెత్తురునుమాంసమును లేనివై. త్వగస్థిమాత్రావశిష్టంబులును = తోలు ఎముకలుమాత్రము మిగిలినవియు. ధూళిధూసరంబులును = దుమ్ము క్రమ్ముకొనుటచేత ఇంచుక తెల్లఁబాఱినవియు. (అయిన దేహంబులును) కేశపాశంబులు = సిగముళ్లు. మాసి = మయిలపడి - వన్నెమాఱి. జటాబంధంబులైన = జడముళ్లయిన. శిరోజంబులును = తలవెండ్రుకలును. మలినవస్త్రంబులును = మఱికిబట్టలును. (కలిగి) చనుదెంచిరి = వచ్చిరి. (అప్పుడు)

తా॥ అప్పుడు కృష్ణుఁడు తనమనసున జరాసంధునిచేత కట్టుపడిన రాజులనెల్ల చెఱలలోనుండి విడిపింపవలెనను తలఁపుగలవాఁడై విడువనుత్తరవుచేయఁగా ఆరాజులందఱుచెఱసాలలోనుండి బయలువెడలి నెత్తురు మాంసములు ఎండిపోఁగా తోలును ఎముకలును మాత్రము గలిగి దుమ్ముచేత తెల్లఁబాఱిన దేహములతోను సిగముళ్లన్నియు జడముళ్లుకాఁగా మాసిపోయినతలవెండ్రుకలతోను మఱికిబట్టలతోను శ్రీకృష్ణునిసన్నిధానమునకువచ్చిరిఅనితాత్పర్యము.

(*) కారాగృహ విముక్తులగు రాజులు శ్రీకృష్ణుని స్తుతించుట. (*)

౨౨౪.—సీ॥ నవపద్మలోచను * భవబంధమోచను - భరితశుభాకారు * దురితదూరుఁ
గంకణకేయూరుఁ * గాంచనమంజీరు - వివిధశోభితభూషు * విగతదోషుఁ
బన్నగాంతకవాహు * భక్తమహోత్సాహు - నతచంద్రజూటు ను * న్నతకిరీటు
హరినీల నిభకాయు * వరపీత కౌశేయుఁ - గటిసూత్రధారు జ * గద్విహారు
తే॥ హార వనమాలికా మహి * తోరు వక్షు । శంఖ చక్ర గదా పద్మ * శార్ఙ్గహస్తు
లలితశ్రీవత్స శోభిత * లక్షణాంగు । సుభగచారిత్రు దేవకీ * సుతునిఁగాంచి.

టీ॥ నవపద్మలోచనున్ = క్రొత్తగా పూచిన కమలములవంటి కన్నులుగలవాఁడును. భవబంధమోచనున్ = జన్మబంధములనుతొలఁగించువాఁడును. భరితశుభాకారున్ = నిండినమేలే ఆకృతియైనవాఁడును. దురితదూరున్ = పాపమునకు ఎడమయినవాఁడును. కంకణకేయూరున్ = కడియములుభుజకీర్తులుగలవాఁడును. కాంచనమంజీరున్ = బంగారుఅందెలుగలవాఁడును. వివిధశోభితభూషున్ = నానావిధములై ప్రకాశించునట్టి ఆభరణములుగలవాఁడును. విగతదోషున్ = పోయినపాపములు గలవాఁడును. పన్నగాంతకవాహున్ = పాములకు యముఁడైనగరుత్మంతుఁడు వాహనముగాఁ గలవాఁడును. భక్తమహోత్సాహున్ = సేవకులకు మిక్కిలి ఉత్సాహమును గలుగఁజేయువాఁడును. నతచంద్రజూటున్ = నమస్కరించిన శివుఁడుగలవాఁడును. ఉన్నతకిరీటున్ = ఉన్నతమయిన కిరీటముగలవాఁడును. హరినీల నిభకాయున్ = ఇంద్రనీల మణులను బోలిన దేహముగలవాఁడును. వరపీతకౌశేయున్ = శ్రేష్ఠమయిన పచ్చపట్టువస్త్రము గలవాఁడును. కటిసూత్రధారున్ = మొలనూలునుదాల్చినవాఁడును. జగద్విహారున్ = లోకమునందెల్లయెడల విహరించువాఁడును. హారవనమాలికామహితోరువక్షున్ = ముత్యాలపేరులచేతను వనమాలచేతను ఘనతనువహించిన విశాలమయిన ఱొమ్ముగలవాఁడును. శంఖ చక్ర గదా పద్మశార్ఙ్గహస్తున్ = శంఖము చక్రము గద పద్మము శార్ఙ్గము అనువానిని బూనిన చేతులు గలవాఁడును. లలిత శ్రీవత్స శోభిత లక్షణాంగున్ = మనోజ్ఞమయిన శ్రీవత్సమనెడి ప్రకాశించునట్టిమచ్చగుఱుతుగలదేహముగలవాఁడును సుభగచారిత్రున్ = కోరఁదగిన నడవడిక గలవాఁడును. దేవకీసుతునిన్ = దేవకీదేవి కొడుకైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని. కాంచి = చూచి.

తా॥ అప్పుడు ఆరాజులు అప్పుడు వికసించిన తామరలవంటి కన్నులు గలవాఁడును, సంసారబంధమువలన విడిపించువాఁడును, మంచి ఆకారముగలవాఁడును, పాపములకు ఎడమయినవాఁడును,

కంకణములు బాహుపురులు గలవాఁడును, బంగారు అందెలు గలవాఁడును, నానావిధముల వెలుఁగునట్టి ఆభరణములుగలవాఁడును, ఏదోషములును లేనివాఁడును, గరుడవాహనము గలవాఁడును, భక్తులకు మేలయిన ఉత్సాహమునిచ్చువాఁడును, శివునిచేతనమస్కరింపఁబడువాఁడును, మేలయినకిరీటముగలవాఁడును, ఇంద్రనీలవర్ణమయిన దేహము గలవాఁడును, మేలయిన పచ్చపట్టువస్త్రముగలవాఁడును, మొలనూలు తాల్చినవాఁడును, జగత్తునం దెల్లయెడల వెలుఁగువాఁడును, హారములు వనమాల మొదలగువానిచేత వెలుఁగొందునట్టి వక్షస్స్థలముగలవాఁడును, శంఖచక్రాదులైన ఆయుధములతోడి హస్తములుగల వాఁడును, రొమ్మునందు శ్రీవత్సమనెడి పచ్చగుఱుతు గలవాఁడును, మంచి నడవడిగలవాఁడును, దేవకీదేవికొడుకునైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని జూచినవారై అని తాత్పర్యము.

౨౨౫.—చ॥ భరిత ముదాత్ములై విగత * బంధనులై నిజమస్తము ల్మురా
సురరిపు పాదపద్మములు * సోఁకఁగఁ జాఁగిలి మ్రొక్కి నమ్రులై
కరములు మోడ్చి యోపరమ * కారుణికోత్తమ సజ్జనార్తి సం
హరణ వివేకశీల మహి * తాశ్రితపోషణ పాపశోషణా.

టీ॥ భరితముదాత్ములై=నిండినసంతోషముతోడి మనసులుగలవారై. విగతబంధనులై = పోయినసిర్బంధములుగలవారై. నిజమస్తములు=తమతలలు. మురాసురరిపుపాదపద్మములు = శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క పాదకమలములను. సోఁకఁగన్ = తాఁకునట్టుగా. చాఁగిలి=చాఁగిలఁబడి. మ్రొక్కి=నమస్కరించి. నమ్రులై=వంగినవారై. కరములు=చేతులను. మోడ్చి = ముకుళించుకొని. ఓపరమకారుణికోత్తమ = ఓ మేలయిన కరుణగలవారిలో శ్రేష్ఠుఁడా. సజ్జనార్తిసంహరణ=సత్పురుషులదుఃఖములను పోఁగొట్టునట్టివాఁడా. వివేకశీలమహితా = ఉచితానుచిత పరిజ్ఞానముచేతను మంచినడవడిచేతనుగొప్పవాఁడా. ఆశ్రితపోషణ = ఆశ్రయించినవారినిప్రోచువాఁడా. పాపశోషణా=పాపులను అణఁచివేయువాఁడా.

తా॥ మిక్కిలి సంతోషించిన మనసులుగలవారై అన్ని నిర్బంధములను తొలఁగించుకొని తమతలలు శ్రీకృష్ణుని పాదకమలములు సోఁకునట్లు సాగిలఁబడి మ్రొక్కి వినయముచేత వంపఁబడిన దేహములుగలవారై చేతులు జోడించుకొని మంచి కరుణగల వాఁడవును, సజ్జనులదుఃఖములను పోఁగొట్టువాఁడవును, ఉచితానుచిత పరిజ్ఞానమును మంచినడవడియుఁ గలవాఁడవును, ఆశ్రయించిన వారి నేలువాఁడవును, పాపములనుపోఁగొట్టువాఁడవునైనఓస్వామీఅనిరనితా.

౨౨౬.—ఆ॥ వరద పద్మనాభ * హరి కృష్ణ గోవింద । దాసదుఃఖనాశ * వాసుదేవ
యవ్యయాప్రమేయ * యనిశంబు గావింతు । మిందిరేశ నీకు * వందనములు

టీ॥ వరద=కోరినకోరికల నిచ్చువాఁడా. పద్మనాభ = నాభియందు కమలముగలవాఁడా. హరి=పాపములనుహరించువాఁడా. కృష్ణ=సర్వమునుచేయువాఁడా. గోవింద=వేదములచేత సెలుఁగఁబడువాఁడా. దాసదుఃఖనాశ = సేవకులదుఃఖములను పోఁగొట్టువాఁడా. వాసుదేవ = సర్వప్రాణులకును ఉనికిపట్టై సర్వప్రాణులందును వసించువాఁడా. అవ్యయ = నాశములేనివాఁడా. అప్రమేయ = ఇంతటివాఁడని చెప్పశక్యముగానివాఁడా. ఇందిరేశ=లక్ష్మీపతీ. అనిశంబు=ఎల్లప్పుడు. (నీకు) వందనములు=నమస్కారములను. కావింతుము=చేయుదుము.

తా॥ కోరినకోరికలనిచ్చునట్టియు, బ్రహ్మజన్మమునకుకారణమైన తామరబొడ్డునందుఁగలిగినట్టియు, పాపములనుహరించునట్టియుసర్వమునుకలుగఁజేయునట్టియు, వేదములచేతఁ జెప్పఁబడునట్టియు, సర్వమునకునివాసభూతుఁడైనట్టియు, నశింపనట్టియు, మేరలేనట్టియు, శ్రీలక్ష్మీనాథుఁడైనట్టియు, నీకు మేముసదా నమస్కరించుచున్నామనితా.

౨౨౭.—ఉ॥ ధీరవిచార మమ్ము భవ * దీయ పదాశ్రయులన్ జరా సుతో
దార నిబంధనోగ్ర పరి * తాపముపోఁ గరుణావలోకనా
సారముచేత నార్చితివి * సజ్జనరక్షయు దుష్టశిక్షయు
న్నారయ నీకుఁ గార్యములు * యాదవ వంశ పయోధిచంద్రమా.

టీ॥ ధీరవిచార=ధైర్యముతోడి విచారముగల. యాదవవంశపయోధిచంద్రమా=యదువంశమనెడు సముద్రమునకు చంద్రుఁడవైన ఓ శ్రీకృష్ణా. భవదీయపదాశ్రయులన్ = మీపాదములాశ్రయించినవారమయిన. (మమ్ము) జరాసుతో... తాపము—జరాసుత=జరాసంధునివల్లనైన. ఉదార=అధికమైన. నిబంధన=నిర్బంధమువలని. ఉగ్ర=భయంకరమయిన. లేక, తీవ్రమైన. పరితాపము=సంతాపమును. పోన్=అణఁగిపోవునట్టుగా. కరుణావలోకనాసారముచేతన్=దయతోడి చూపనెడువానచేత. ఆర్చితివి=ఊరార్చితివి. ఆరయన్ = విచారింపఁగా. సజ్జనరక్షయున్ = మంచివారిని రక్షించుటయును. దుష్టశిక్షయున్ = చెడ్డవారిని శిక్షించుటయును. (నీకు) కార్యములు=పనులు.

తా॥ మంచి ఆలోచనగలవాఁడవును, యాదవవంశశ్రేష్ఠుఁడవునైన ఓ శ్రీకృష్ణమూర్తి ! క్రూరుఁడైన జరాసంధుని నిర్బంధమువలన మేము పొందుచున్న పరితాపమును పోఁగొట్టి మమ్ము ఆదరించితివి, విచారింపఁగా సాధువులను కాపాడుటయు, అసాధువులనుబాధించుటయు నీపనులేకదాయనిరి అని తాత్పర్యము.

౭౭౮.—సీ॥ అవధరింపుము మాగ * ధా ధీశ్వరుఁడు మాకుఁ - బరమ బంధుఁడుగాని * పగఱగాఁడు
ప్రకటిత రాజ్య వై * భవ మదాంధీభూత - చేతస్కులము మమ్ముఁ * జెప్పనేల
కమనీయ జలతరం * గములకైవడి దీప - శిఖవోలెఁ జూడ న * స్థిరములైన
గురుసంపదలు నమ్మి * పరసాధన క్రియా - గమమేది తద్బాధ * కంబులైన

తే॥ బలసి యన్యోన్య వైరాను * బంధ ములను । బ్రజలఁ గాఱించుచును దుష్ట * భావచిత్తు
లగుచు నాసన్న మృత్యు భ * యంబుఁ దక్కి । మత్తులై తిరుగుదురు దు * ర్మనుజు లధిప.

టీ॥ అధిప = ప్రభుఁడవైన శ్రీకృష్ణా. అవధరింపుము=మేము చేయుమనవిని చిత్తగింపుము. మాగధాధీశ్వరుఁడు=జరాసంధుఁడు. (మాకు) పరమబంధుఁడు = మిక్కిలి అప్తుఁడైనచుట్టము. (కాని) పగఱగాఁడు = పగవాఁడుకాఁడు. ప్రకటిత...చేతస్కులము—ప్రకటిత=ప్రసిద్ధమయిన. రాజ్యవైభవ=దొరతనపుకలిమిచేతనైన. మద=క్రొవ్వుచేత. అంధీభూత=గ్రుడ్డిదిగాచేయఁబడిన. చేతస్కులము=మనసులుగలవారము. మమ్మున్=మావృత్తాంతమును. చెప్పనేల=చెప్పవలసినపనియేమి. కమనీయజలతరంగములకైవడిన్=మనోజ్ఞములైన నీటియలలవలెను. దీపశిఖవోలెన్ = దీపపుజ్వాలవలెను. చూడన్=విచారింపఁగా. అస్థిరములు=నిలుకడలేనివి. అయినగురు సంపదలు=అయినట్టి గొప్పకలుములు. (నమ్మి) పరసాధనక్రియాగమము=పరలోకమునకు సాధనములయినపనులరాక — అట్టిపను లను చేయుటయనుట. ఏది=పోయి. తద్బాధకంబు = ఆపరలోకమునకు బాధకములు. అయినన్=అయినను. బలసి = గుమికూడి. అన్యోన్యవైరానుబంధములను = ఒకరొకరితోడిపగయొక్కకూడి కలచేత. ప్రజలన్=జనులను. కాఱించుచున్=బాధించుచు. దుష్టభావచిత్తులగుచున్=చెడ్డతలఁపుగల మనసులుగలవారు అగుచును. ఆసన్నమృత్యుభయంబున్ = తమవెంబడినుండు చావువలని భయమును. తక్కి=మాని. దుర్మనుజులు = చెడ్డమానవులు. మత్తులై=ఒళ్లుతెలియనివారై. (తిరుగుదురు)

తా॥ శ్రీకృష్ణా! మామనవిని చిత్తగింపుము,జరాసంధుఁడు మాకు ప్రియబంధువుగాని పగవాఁడు గాఁడు, మేమన్న నో రాజ్యమదము చేతకన్నుగానక యున్నవారము, ఇటువంటిమావృత్తాంతమునుచెప్ప వలసిన పనియేమి, లోకమునందు దుష్టులగు జనులునీటియలలవలెను దీపపుజ్వాలవలెను క్షణకాలములో నశించెడు సంపదలనుగొప్పగా నెంచి ఆసంపదలవలననమ్మికచేత పరలోకసాధకములైనపనులుచేయ యత్నింపక పరలోకబాధకములైననుఒకరితోనొకరు విరోధించిప్రజలనుబాధించు తలఁపుగల మనసులతో సంచరించుచుందురు అనితా.

౭౭౯.—చ॥ కడపటిసేఁత నైహిక సు * ఖంబులఁ గోల్పడి ఱిత్తకోర్కి వెం
బడిఁబడి యెండమావులఁ బి * పాసలమై సలిలాస డాయుచున్
జెడుమనుజు ల్భవాబ్ధి దరిఁ * జేరఁగలేక నశింతు రట్టి యీ
యిడుములఁ బొందఁజాలము ర * మేశ త్రిలోకశరణ్య మాధవా.

టీ॥ రమేశ = సంపదకు ప్రభుఁడవును. త్రిలోకశరణ్య = మూడులోకములకు ప్రాపైనవాఁడవునైన. మాధవా=కృష్ణా. కడపటిసేఁతన్=ఎల్ల పనులకును కడపటిదైన చావుచేత. ఐహికసుఖంబులన్=ఈలోకమునందలి సుఖములను. కోల్పడి=పోఁగొట్టుకొని. ఱిత్తకోర్కివెంబడిన్=వ్యర్థపుకోరికలవెంట. పడి=చిక్కి. పిపాసలమై=దాహములతో. (ఎండమావులను) సలిలాసన్ = నీళ్లనెడు భ్రాంతివలనియాశచేత. డాయుచున్=సమీపించుచు. చెడుమనుజులు=చెడిపోవునట్టి మనుష్యులు. భవాబ్ధిదరిన్ = జన్మసముద్రము యొక్కగట్టును. (చేరఁగలేకనశింతురు) అట్టియీయిడుములన్ = అటువంటి యీసంసార బాధలను. పొందఁజాలము=పొందలేము.

తా॥ ఎల్లకలుములకునాయకుఁడవైనయోకృష్ణమూర్తి! ఈలోకములోని జనులు వ్యర్థమైన కోరికలుగలవారై దప్పిగొన్నవాఁడు ఎండమావులను నీళ్లని భ్రమసి త్రాగవచ్చునను నాశచేతపోవునట్లు మెలఁగుచు ఈజన్మసముద్రపుగట్టును పొందనేరక నశించుచుందురు కాఁబట్టి చచ్చియీలోకపుసుఖము లేవియు పొందనేరని యీయిడుమలను మేము అనుభవింపనేరము మమ్మురక్షింపుమని తాత్పర్యము.

౭౮౦.—ఉ॥ వేదవధూ శిరోమహిత * వీథులఁ జాల నలంకరించు నీ
పాద సరోజ యుగ్మము శు * భస్థితి మాహృదయంబులందు ని
త్యోదిత భక్తిమైఁ దగిలి * యుండునుపాయ మెఱుంగఁబల్కు దా
మోదర భక్త దుర్భవ మ * హోదధి తారణ సృష్టి కారణా.

టీ॥ దామోదర=తులసీపేరులు కడుపుపైవ్రేలునట్టివాఁడవును. భక్త...తారణ—భక్త=సేవకులను. దుర్భవ=చెడ్డజన్మములనెడు. మహోదధి = గొప్ప సముద్రమునుండి. తారణ = దాఁటించువాఁడవును. సృష్టికారణా = ప్రపంచసృష్టికి హేతువైన వాఁడవునైన స్వామీ. వేదవధూశిరోమహిత వీథులన్ = వేదము లనెడు స్త్రీల శిరస్సులయందలి పెద్దపాపట దారులను—వేదాంత మార్గముల ననుట. చాలన్=మిక్కిలిచక్కఁగా. అలంకరించు = అలంకారము చేయునట్టి. నీపాదసరోజయుగ్మమున్=నీయడుగుఁదామరలజతను. శుభస్థితిన్=మంచియునికితో. మాహృదయంబులందున్ = మామనస్సులలో. నిత్యోదితభక్తిమైన్ = ఎడతెగకపుట్టుచున్న భక్తితో.

తగిలి=ఆసక్తులమై. ఉండునుపాయము=ఉండునట్టియుపాయమును. ఎఱుంగఁబల్కు = మాకు తెలియఁజెప్పుము.

తా॥ సేవక జనులను జన్మములనెడు సముద్రముల వలననుండి దాఁటించునట్టియు, కడుపుపై తొళసీపూసల పేరులు వ్రేలుచుండు నట్టియు, ప్రపంచసృష్టికికారణభూతుఁడైనట్టియు సామీ ! వేదాంత మార్గములనుచక్కఁగా అలంకరించువాఁడవైన నీయడుగుఁదామరలు మామనసులందుమంచియునికితో నుండునట్లుచేసి ఎడతెగనిభక్తితో నీపాదములను సేవించు నుపాయము మాకు తెలియఁజేయుమని తా.

౭౮౧.—క॥ అనితను శరణము వేఁడిన । జననాథులవలను జూచి ✻ సదమల భక్తా
వన చరితుఁడు పంకజలో । చనుఁడిట్లను వారితోడ ✻ సదయామతియై.

టీ॥ (అని)తనున్=తన్ను. శరణము=రక్షించుటను. వేఁడినన్= కోరఁగా. జననాథులవలను=రాజులతట్టు. (చూచి)సదమలభక్తావన చరితుఁడు=మిక్కిలినిర్మలులైనభక్తులను రక్షించు చరిత్రముగలవాఁడైన. పంకజలోచనుఁడు=కృష్ణుఁడు. సదయామతియై=దయతోడి బుద్ధిగలవాఁడై. వారితోడన్=ఆరాజులతో. ఇట్లనున్=ఇట్లుపలికెను

తా॥ అని ఈవిధముగా రక్షింపుమని తన్ను ప్రార్థించిన రాజులను జూచి సేవకులను రక్షించుటయే పనిగాఁగలవాఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు దయతోడి మనసుగలవాఁడై వారితో ఇట్లుపలికె నని తా.

౭౮౨.—చ॥ జనపతులార మీపలుకు ✻ సత్యము రాజ్యమదాంధ చిత్తులై
ఘనముగ విప్రులం బ్రజలఁ ✻ గాఱియ పెట్టుటఁజేసి కాదె వే
గనహుష రావణార్జునులు ✻ గాలము నొందిరిగాన ధర్మపా
లనమునఁగాక నిల్చునె కు ✻ లంబు బలంబుఁ జిరాయు రున్నతుల్.

టీ॥ జనపతులార = ఓరాజులారా. మీపలుకు = మీమాట. సత్యము=నిజము. రాజ్యమదాంధచిత్తులై = దొరతనపుక్రొవ్వుచేత ఏమియుఁ దెలియనిదిగాఁ జేయఁబడిన మనసుగలవాఁరై. ఘనముగన్ = అధికముగా. విప్రులన్ = బ్రాహ్మణులను. ప్రజలన్= తక్కినజనులను. కాఱియపెట్టుటఁజేసి=బాధపెట్టుటచేత. కాదె= కదా. వేగ=శీఘ్రముగ. నహుషరావణార్జునులు=నహుషుఁడును రావణుఁడును కార్తవీర్యార్జునుఁడును. కాలమునొందిరి=నశించిరి. కానన్=కాఁబట్టి. ధర్మపాలనమునఁగాక=ధర్మపరిపాలనముచేత నేగాని. కులంబున్=వంశమును. బలంబున్=సేనయు. చిరాయురున్నతులు = దీర్ఘాయుస్సును గౌరవమును. నిల్చునె=వెడకయుండునా.

తా॥ ఓరాజులారా ! మీరు చెప్పినమాటలు నిజములు, రాజ్యమదముచేత మంచి చెబ్బరలు విచారింపక మూఢబుద్ధులై బ్రాహ్మణులను తక్కినజనులను మిక్కిలి బాధపెట్టుట చేతనేకదా నహుషుఁడు రావణుఁడు కార్తవీర్యార్జునుఁడు అనువారు మునుపు తడయకనశించిరి కాఁబట్టి ధర్మసంరక్షణము చేయనియెడల కులము బలము ఆయుస్సు గౌరవము చెడకయుండవు అని తాత్పర్యము.

౭౮౩.—వ॥ అదిగావున మీమనంబుల దేహంబనిత్యంబుకాఁ దెలిసి.

టీ॥ అదిగావునన్=అట్లగుటచేత. మీమనంబులన్=మీమనసులలో (దేహంబు)అనిత్యంబుకాన్=అశాశ్వతమేయని. తెలిసి=తెలిసికొని.

తా॥ కాఁబట్టి మీరు మీమనసులలో దేహము సుస్థిరముకాదు అని తెలిసికొన్నవారై యని తాత్పర్యము.

౭౮౪.—ఉ॥ మీరును ధర్మముం దగవు ✻ మేరయుఁ దప్పక భూజనాళిఁ బెం
పారఁగ సౌఖ్యసంపదల ✻ నందఁగఁ బ్రోచుచు భూరియజ్ఞముల్
గౌరవవృత్తి మత్పరము ✻ గా నొనరించుచు మామకాంఘ్రిపం
కేరుహము ల్భజించుచు న ✻ కిల్బిషులై చరియింపుఁ డిమ్ములన్.

టీ॥ (మీరును) ధర్మమున్ = పుణ్యమును. తగవుమేరయున్= నీతిమర్యాదయు. తప్పక=మానక. భూజనాళిన్=భూమిలోనిజనులను. పెంపారఁగన్ = వృద్ధియతిశయించు నట్టుగా. సౌఖ్యసంపదలన్ = సుఖమును కలిమిని. అందఁగన్ = పొందునట్టుగాను. ప్రోచుచున్ = కాపాడుచు. భూరియజ్ఞములు = గొప్పయజ్ఞములను. గౌరవవృత్తిన్ = గురుత్వముతోడి వ్యాపారముతో. మత్పరముగాన్=నాకు అర్పితముగా. ఒనరించుచున్=చేయుచు. మామకాంఘ్రిపంకేరుహములు=నాపాద కమలములను. భజించుచున్= సేవించుచు. అకిల్బిషులై = పాపములులేనివారలై. ఇమ్ములన్= లెస్సగా. చరియింపుఁడు=వర్తింపుఁడు.

తా॥ ఓరాజులారా ! మీరు పుణ్యము నీతిమర్యాదను తెలిసినడపుచు, మీభూములలోని జనులనెల్లను సుఖమును కలిమియుఁగలిగి వృద్ధి పొందునట్టుగా కాపాడుచు, విశేషములయిన యజ్ఞములను గురుత్వముతోడి వ్యాపారముతో నడపి నాకు సమర్పణ చేయుచు, నాయడుగుఁదామరలను సేవించుచు పాపమునొందక నెమ్మదిగా వర్తింపుఁడు అని శ్రీకృష్ణమూర్తి చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౭౮౫.—వ॥ అట్లైనమీరలు బ్రహ్మసాయుజ్య ప్రాప్తులయ్యెదరు మదీయ పాదారవిందంబులందుఁ జలింపని భక్తియుఁ గలుగునని యానతిచ్చి యారాజవరుల మంగళ స్నానంబులు సేయించి వివిధమణిభూషణ మృదులాంబర మాల్యానులేపనంబులొసంగి భోజన తాంబూలంబులం బరితృప్తులం జేసి యున్నతరథాశ్వ సామజాది యూథులం గావించి నిజరాజ్యంబులకుఁ బూజ్యులం జేసి యనిచిన.

టీ॥ అట్లైనన్ = అవిధముగావర్తించినపక్షమున. మీరలు = మీరు. బ్రహ్మసాయుజ్య ప్రాప్తులు — పరబ్రహ్మమును పొందఁగలవారు. అయ్యెదరు — కాఁగలరు. మదీయపాదారవిందంబు లందున్ — నాపాదకమలములయందును. చలింపని భక్తియున్ — వదలనిభక్తియును. (కలుగును) అనియానతిచ్చి = అనిచెప్పి. ఆరాజవరులన్ — ఆరాజశ్రేష్ఠులను. మంగళస్నానంబులు — పరిశుద్ధ స్నానములను. (చేయించి) వివిధ... లేపనంబులు = వివిధ = నానావిధములైన. మణిభూషణ = రత్నములసొమ్ములను. మృదుల — మెత్తనైన. అంబర — వస్త్రములను. మాల్య = పూలదండలను. అనులేపనంబులు = చందనములను. ఓసంగి = ఇచ్చి. భోజన తాంబూలంబులన్ = భోజనముచేతను తాంబూలముచేతను. పరితృప్తులన్ — చక్కఁగా తృప్తి పొందినవారినిఁగా. (చేసి) ఉన్నతరథాశ్వసామజాధి రూఢులన్ = పొడవులైన రథములను గుఱ్ఱములను ఏనుఁగులను ఎక్కిన వారినిఁగా. కావించి = చేసి. నిజరాజ్యంబులకున్ — తమయేలుబడి దేశములకు. పూజ్యులన్ = పూజనొందఁదగినవారినిఁగా — ఎప్పటివలె రాజులగునట్లుగా. (చేసి) అనిచినన్ = అంపఁగా.

తా॥ అట్లువర్తించినపక్షమున మీరు మోక్షముఁబొందుటయేగాక నాపాదములందు భక్తిగలవారును అగుదురు అనిచెప్పి శ్రీకృష్ణమూర్తి ఆరాజులనందఱిని పరిశుద్ధిగొలుకైన స్నానములు చేయించి వారికి మంచిమంచి రత్నాభరణములు నయముమీఱిన వస్త్రములు పూవుదండలు గందమును ఇప్పించి అలంకరింపఁజేసి వారివారికి తగిన రథములను గుఱ్ఱములను ఏనుఁగులను వాహనములుగానిచ్చి యెవరిదేశములనువారు మునుపటివలెనే యేలుకొనునట్లు సెలవిచ్చి పంపె నని తాత్పర్యము.

౭౪౬.—క॥ నరవరులీ చందంబున । మురసంహరుచేత బంధ ✱ మోక్షణులై సు
స్థిర హర్షంబులతో నిజ । పురములకుంజనిరి శుభవి ✱ భూతి దలిర్పన్.

టీ॥ నరవరులు = రాజులు. ఈచందంబునన్ = ఈవిధముగా. మురసంహరుచేతన్ = కృష్ణునిచేత. బంధమోక్షణులై = చెఱసాలలయందుండి విడుదలనుపొందినవారై సుస్థిరహర్షంబులతోన్ = కొంచెమైనచలింపనిసంతోషములతో. శుభవిభూతి = మంచికలిమి. తలిర్పన్ = అంకురింపఁగా. నిజపురములకున్ = తమపట్టణములకు. చనిరి = పోయిరి.

తా॥ ఈవిధముగాఆరాజులుశ్రీకృష్ణమూర్తిచేత చెఱలలోనుండి విడువఁబడినవారై మిక్కిలి సంతోషముతో తమతమ పట్టణములకు పోయి చేరిరని తాత్పర్యము.

౭౪౭.—క॥ హరిమంగళ గుణకీర్తన । నిరతము గావించుచును వి ✱ నిర్మల మతులై
గురుబంధు పుత్రజాయా । పరిజనమలరంగఁ గృష్ణుఁ ✱ బద్మదళాక్షున్.

టీ॥ హరిమంగళగుణకీర్తనన్ = శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క కల్యాణగుణ స్తవమును. నిరతము = ఎల్లప్పుడు. కావించుచున్ = చేయుచు. వినిర్మలమతులై = మిక్కిలి నిర్మలములైన మనసులుగలవారై. గురు... పరిజనము — గురు = తల్లితండ్రులు మొదలగువారును. బంధు = చుట్టములును. పుత్ర — కొడుకులును. జాయా — పెండ్లాలునైన. పరిజనము = పరివారజనము. అలరంగన్ — సంతోషింపఁగా. పద్మదళాక్షున్ = కమలములవంటికన్నులుగలవాఁడైన. (కృష్ణునిపొగడుచు)

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క కల్యాణ గుణములను సదాకీర్తించుచు మిక్కిలి నిర్మలములయిన మనసులుగలవారై తల్లిదండ్రులు మొదలుగాఁగల పూజ్యులయిన చుట్టములు పెండ్లాము బిడ్డలునగు పరివారజనమంతయు సంతోషింపఁగా కమలములవంటి కన్నులుగల శ్రీకృష్ణమూర్తిని పొగడుచునని తాత్పర్యము.

౭౪౮.—వ॥ బహుప్రకారంబులం బొగడుచుఁ దమతమ దేశంబులకుం జని.

టీ॥ బహుప్రకారంబులన్ = అనేకవిధములచేత. పొగడుచున్ = స్తోత్రముచేయుచు. (తమతమదేశంబులకు) చని — పోయి.

తా॥ అనేకవిధములచేత కొనియాడుచు ఎవరిదేశములకువారు పోయి యని తాత్పర్యము.

౭౪౯.—క॥ నళినదళ లోచనుఁడు దముఁ । దెలిపిన సద్ధర్మ పద్ధ ✱ తిని దగవరులై
యిలఁ బరిపాలించుచు సుఖ । ముల నుండిరి మహితనిజ వి ✱ భుత్వములలరన్.

టీ॥ నళినదళ లోచనుఁడు — తామరరేకులవంటి కన్నులుగల శ్రీకృష్ణుఁడు. తమున్ = తమ్ముఁగూర్చి. తెలిపిన = బోధించిన. సద్ధర్మపద్ధతిన్ — మేలైన ధర్మమార్గమున. తగవరులై — న్యాయమును అవలంబించినవారై. ఇలన్ = భూమిని. పరిపాలించుచున్ = ఏలుచు. మహిత నిజవిభుత్వములు — గౌరవముతోడి తమ ప్రభుత్వములు. అలరన్ = ప్రకాశింపఁగా. సుఖములన్ = సౌఖ్యములతో. (ఉండిరి)

తా॥ తామరరేకులవంటి కన్నులు గలవాఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి తమకు బోధించిన ధర్మమార్గమునందు క్రమము తప్పక వర్తించుచు తమయొక్క మేలైన ప్రభుత్వములు ప్రకాశింపఁగా భూమిని ఏలుచును సుఖముల ననుభవించు చుండిరని తాత్పర్యము.

౭౫౦.—వ॥ ఇట్లు కృష్ణుండు జరాసంధ వధంబును రాజ లోకంబునకు బంధ మోక్షణంబును గావించి
వాయునందన వాసవ నందనులుం దానును జరాసంధ తనయుండగు సహదేవుండు సేయు
వివిధంబులగు పూజలు గైకొని యతని నుండనియమించి యచ్చోటఁ గదలి కతిపయప్రయా
ణంబుల నింద్రప్రస్థ పురంబునకుం జనుదెంచి తద్ద్వార ప్రదేశంబున విజయ శంఖంబులు

పూరించినఁ బ్రతిపక్ష భయదంబును బాంధవ ప్రమోదంబును నగు నమ్మహాఘోషంబు విని పౌరజనంబులు జరాతనయు మరణంబు నిశ్చయించి సంతసిల్లిరి వారిజాక్షుండును భీమసేన పార్థులతోఁ బురంబు ప్రవేశించి ధర్మనందనునకు వందనంబాచరించి తాముపోయిన తెఱంగు నచ్చట జరాసంధుని వధించిన ప్రకారంబును సవిస్తరంబుగా నెఱింగించిన నతండు విస్మయ వికచలోచనంబుల నానందబాష్పంబులుగురియ నమ్మాధవు మాహాత్మ్యంబునకుం దనయందలి భక్తి స్నేహ దయాది గుణంబులకుం బరితోషంబు నొందుచుఁ గృష్ణునింజూచి యిట్లనియె.

టీ॥ (ఇట్లుకృష్ణుండు) జరాసంధవధంబును=జరాసంధునిచంపుటను. రాజలోకంబునకున్=రాజుల సమూహమునకు. బంధమోక్షంబును = చెఱలనుండివిడుదలయును. కావించి = చేసి. వాయునందనవాసవనందనులును=భీమార్జునులును. (తానును) జరాసంధతనయుండగుసహదేవుండు=జరాసంధునికొడుకైన సహదేవుఁడు. చేయు = చేయునట్టి. వివిధంబులగుపూజలు = నానావిధములయిన అర్చనలు. కైకొని=అంగీకరించి. అతనిన్=ఆసహదేవుని. ఉంపన్=నిలువ. నియమించి=ఆజ్ఞాపించి. అచ్చోటన్=అందుండి. కదలి=బయలుదేఱి. కతిపయప్రయాణంబులన్=కొన్నిప్రయాణములచేత—కొన్నిదినములు ప్రయాణములు చేయుటలచేత. ఇంద్రప్రస్థపురంబునకున్=ఇంద్రప్రస్థపట్టణమునకు. చనుదెంచి=వచ్చి. తద్ద్వారప్రదేశంబునన్=ఆయింద్రప్రస్థముయొక్క వాకిటిముందటిచోట. విజయశంఖంబులు = తమగెలుపును దెలుపునట్టి శంఖములను. పూరించినన్=ఊఁదఁగా. ప్రతిపక్షభయదంబును = పగవారికి భయమునిచ్చునదియు. బాంధవప్రమోదంబును=చుట్టములకుసంతోషమును. అగునమ్మహాఘోషంబున్ = అగునట్టి ఆమహాధ్వనిని. (విని) పౌరజనంబులు=పురజనులు. జరాతనయు మరణంబున్=జరాసంధుఁడు చచ్చుటను. నిశ్చయించి=నిజమని యెంచి. సంతసిల్లిరి=సంతోషించిరి. వారిజాక్షుండును = కృష్ణుఁడును. భీమసేనపార్థులతోన్ = భీమార్జునులతోఁగూడ. పురంబుప్రవేశించి=పట్టణముచొచ్చి. ధర్మనందనునకున్=ధర్మరాజునకు. వందనంబున్ = నమస్కారమును. ఆచరించి=చేసి.(తాముపోయిన)తెఱంగు=విధమును. (అచ్చటజరాసంధుని) వధించినప్రకారంబును = చంపినవిధమును. సవిస్తరంబుగాన్=పూర్తిగా — విశదముగా. ఎఱింగించినన్ = తెలియఁజేయఁగా. అతండు = ధర్మరాజు. విస్మయవికచలోచనంబులన్=ఆశ్చర్యమువలన వికాసమునొందిన కన్నులయందు. ఆనంద బాష్పంబులు=సంతోషమువలని కన్నీళ్లు. కురియన్=వర్షింపఁగా. అమ్మాధవు మాహాత్మ్యంబునకున్=ఆకృష్ణునిమహిమకు. తనయందలి భక్తి స్నేహ దయాది గుణంబులకున్=తనయందుగల భక్తి చెలిమిదయ మొదలుగాఁగల గుణములకు. పరితోషంబునొందుచున్=సంతోషమును పొందుచు. (కృష్ణునింజూచి) ఇట్లనియెన్ = ఇట్లుపలికెను.

తా॥ ఈవిధముగా శ్రీకృష్ణుఁడు జరాసంధుని చంపి వానిచేత చెఱఁబెట్టఁబడినరాజులను చెఱలలోనుండివిడుదలచేసి భీమార్జునులును తానును జరాసంధునికొడుకైన సహదేవునిచేత అనేకమర్యాదలనుపొంది వానిని వానిరాజ్యమునందునిలువరించి అందుండిబయలుదేఱి కొన్నాళ్లకు ఇంద్రప్రస్థ పట్టణమునకు వచ్చి ఆపట్టణపు వాకిట ముందు నిలిచి తాము జయమునుపొంది వచ్చినసంగతిని తెలియఁజేయునట్టి ధ్వనితో శంఖములను ఊఁదఁగా ఆపట్టణము నందలి జనులు జరాసంధుఁడు చచ్చెననినిశ్చయించి సంతోషించిరి. కృష్ణుఁడును భీమార్జునులతోడ పట్టణముచొచ్చి ధర్మరాజునకు మ్రొక్కి ఆయనకుతాముపోయినవిధమును జరాసంధుని చంపినరీతిని అచ్చట చెఱలలోనిరాజులను విడుదలచేసినవిధమును విశదముగా తెలియఁజేసెను అప్పుడు ధర్మరాజు కృష్ణుని మహిమకును తనయందు ఆయనకుఁగల భక్తి స్నేహము దయ మొదలగు గుణములకును సంతోషించుచు ఆకృష్ణమూర్తిని జూచి ఇట్లుపలికెనని తాత్పర్యము.

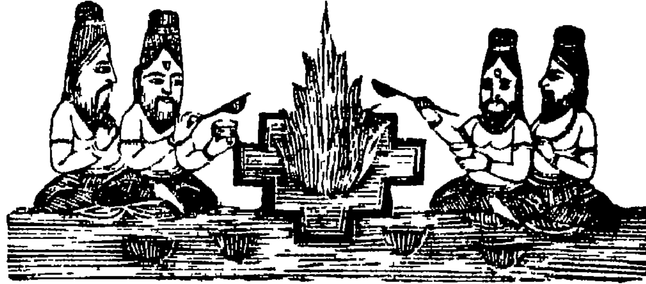
౭౯౧.—సీ॥ కమలాక్ష సర్వలో ✽ కములకు గురుఁడవై - తేజరిల్లెడు భవ ✽ దీయ మూర్తి
యంశాంశ సంభవు ✽ లగు లోకపాలురు - నీయాజ్ఞఁ దలమోచి ✽ నిఖిల భువన
పరిపాల నిపుణులై ✽ భాసిల్లు చున్నార - లట్టి నీకొక నృపు ✽ నాజ్ఞ సేయు
టరయ నీమాయగా ✽ కదినిక్కమే యేక - మై యద్వితీయమై ✽ యవ్యయంబు
తే॥ నైన నీతేజమున కొక ✽ హానిగలదె। చిన్మయాకార నీపాద ✽ సేవకులకు
నాత్మపర భేదబుద్ధి యెం ✽ దైనఁ గలదె। పుండరీకాక్ష గోవింద ✽ భువనరక్ష.

టీ॥ కమలాక్ష=ఓశ్రీకృష్ణమూర్తీ. సర్వలోకములకున్=అన్నిలోకములకును. గురుఁడవై = తండ్రివై—ఉత్పత్తికారకుఁడవై. తేజరిల్లెడు = వెలుఁగుచుండెడు. భవదీయమూర్తి యంశాంశసంభవులు = నీదైన యాకృతియొక్క కళాంశమునఁబుట్టినవారు. అగు లోకపాలురు=అగునట్టి దిక్పాలకులు. నీయాజ్ఞన్ = నీయుత్తరువును. తలమోచి=శిరసావహించి. నిఖిలభువనపరిపాలనిపుణులై=ఎల్లకలోకముల నేలఁజాలినవారై. భాసిల్లుచున్నారలు=ప్రకాశించుచున్నారు. అట్టినీకున్=అటువంటినీకు. ఒకనృపునాజ్ఞసేయుట = ఒక రాజుయొక్క ఆజ్ఞనునడపుట. అరయన్ = విచారింపఁగా. (నీమాయగాక)అదినిక్కమె=అదినిజమా.ఏకమై=ఒక్కటై. అద్వితీయమై=తనవంటిది మఱియొకటిలేనిదై. అవ్యయంబునైన = నశింపనిదైన. నీతేజమునకున్=నీయొక్క తేజస్సునకు. ఒకహానిగలదె=ఏవిధమైనదైన నాకచెఱుపుగలదా. చిన్మయాకార=జ్ఞానస్వరూపమైన ఆకృతిగల యోస్వామీ. పుండరీకాక్ష = తెల్లదామరల

వంటి కన్నులుగలవాఁడా. గోవింద = వేదములచేత తెలియఁబడు వాఁడా. భువనరక్ష = లోకరక్షకుఁడా. నీపాదసేవకులకున్ = నీపాదములయందలి భక్తిగలవారికి. ఎందైనన్ = ఎక్కడనైనను. ఆత్మపరభేదబుద్ధి = తానుఅన్యుఁడు అనుభేదబుద్ధి. కలదె=కలదా.

తా॥ ఓశ్రీకృష్ణా! నీయంశాంశములందుఁ బుట్టినవారైన దిక్పాలకులు నియాజ్ఞను తలలందుధరించి యెల్లలోకములనేలుటకు శక్తులై యున్నారుఅట్టిదిక్పాలకులకుజన్మస్థానమైననీవు ఒకరాజుచెప్పినపనులనుచేయుచు వర్తించుటయనునదిమాయగాక నిజమౌనా? ఒక్కనాఁటికైనను తనకు రెండవదిలేనిదై నాశములేనిదైయొప్పునట్టినీతేజస్సునకుఎన్నటికైన హానికలదా? లేదుకాఁబట్టి జ్ఞానస్వరూపుఁడవును, తెల్లదామరలవంటికన్నులుగలవాఁడవును, వేదములచేత తెలియఁబడువాఁడవును, లోకరక్షకుఁడవునైన నీఅడుగులను గొలుచువారికి తానుఅన్యుఁడు అనుభేదబుద్ధి యెట్లుపుట్టును అనితాత్పర్యము.

త్యపుఁడు. విశ్వామిత్రుఁడు. భరద్వాజుఁడు. పరాశరుఁడు. వ్యాసుఁడు.

ద్రౌపది. ధర్మరాజు. వసిష్ఠుఁడు. ధౌమ్యుఁడు. గౌతముఁడు.

భీష్ముఁడు. అర్జునుఁడు.

(*) ధర్మరాజు రాజసూయ యాగంబు చేయనారంభించుట.(*)

౭౯౨.—వ॥ అని గోవిందుం బొగడి యద్దేవుని యనుమతంబునం గుంతీసుతాగ్రజుండు పరతత్త్వవిజ్ఞానులైన ధరణీసురులను ఋత్విక్కులుగా వరియించి.

టీ॥ (అని) గోవిందుఁ డ — శ్రీకృష్ణుని. (పొగడి) అద్దేవునియను మతంబునఁ — అకృష్ణదేవుని యుత్తరువు చొప్పున. కుంతీసుతాగ్రజుండు — ధర్మరాజు. పరతత్త్వవిజ్ఞానులు — పరబ్రహ్మ స్వరూపము నెఱిఁగినవారు. ఐనధరణీసురులను — అయినట్టి బ్రాహ్మణులను. ఋత్విక్కులుగాఁ — ఋత్విజులు అగునట్లుగా. వరియించి — కోరి.

తా॥ అని శ్రీకృష్ణునిపొగడి అతనియుత్తరువుచొప్పున ధర్మరాజు పరబ్రహ్మము నెఱిఁగినవారైన యుత్తమ బ్రాహ్మణులను ఋత్విజులనుగా వరించినవాఁడై యని తాత్పర్యము.

౭౯౩.—సీ॥ సాత్యవతేయ క * శ్యప భరద్వాజో ప - హూతి విశ్వామిత్ర * వీతిహోత్ర
మైత్రేయ పైల సు * మంతు మధుచ్ఛంద - గౌతమ సుమతి భా * ర్గవ వసిష్ఠ
వామదేవా కృత * వ్రణ కణ్వ జైమిని - ధౌమ్య పరాశరా * ధర్వకవషు
లసిత వైశంపాయ * నాసురి దుర్వాస - క్రతువీరసేన గ * ర్గ త్రికవ్య
ఆ॥ ముఖ్యులైన ఋషుల * మునులను గృపుని గాం। గేయ కుంభ జాంబి * కేయ విదుర
కురుకుమార బంధు * కులవృద్ధ ధారుణీ। సుర నరేంద్ర వైశ్య * శూద్ర వరుల.

టీ॥ సాత్యవతేయ...ముఖ్యులు—సాత్యవతేయ — వ్యాసుఁడు. కశ్యపుఁడు భరద్వాజుఁడు ఉపహూతి విశ్వామిత్రుఁడు వీతిహోత్రుఁడు మైత్రేయుఁడు పైలుఁడు సుమంతుఁడు మధుచ్ఛందుఁడు గౌతముఁడు సుమతి భార్గవుఁడు వసిష్ఠుఁడు వామదేవుఁడు అకృతవ్రణుఁడు కణ్వుఁడు జైమిని ధౌమ్యుఁడు పరాశరుఁడు అథర్వుఁడు కవషుఁడు లసితుఁడు వైశంపాయనుఁడు ఆసురి దుర్వాసుఁడు క్రతువు వీరసేనుఁడు గర్గుఁడు త్రికవ్యుఁడు. ముఖ్యులు — మొదలుగాఁగల వారు. అయినఋషులఁ — అయినట్టి ఋషులను. మునులఁ — మునులను. (ఋషి—జ్ఞానముచేత తుదముట్టినవాఁడు. ముని — జ్ఞానముచేత మౌనము వహించినవాఁడు) కృపునిఁ — కృపాచార్యుని. గాంగేయ...వరులఁ—గాంగేయ — భీష్ముఁడు. కుంభజ — ద్రోణుఁడు. అంబికేయ—ధృతరాష్ట్రుఁడు. విదుర — విదురుఁడు. కురుకుమార — దుర్యోధనుఁడు మొదలుగాఁగల ధృతరాష్ట్రుని కొడుకులు. బంధు—చుట్టములు. కులవృద్ధ—తమకులమునందు ముసలివాండ్రైన బాహ్లికుఁడు మొదలగువారు. ధారుణీసుర — బ్రాహ్మణులు. నరేంద్ర—రాజులు. వైశ్య — కోమట్లు. శూద్ర — శూద్రులు. వరులఁ —వీరిలో శ్రేష్ఠులగువారిని.

తా॥ వ్యాసుఁడు కశ్యపుఁడు భరద్వాజుఁడు ఉపహూతి విశ్వామిత్రుఁడు వీతిహోత్రుఁడు మైత్రేయుఁడు పైలుఁడు సుమంతుఁడు మధుచ్ఛందుఁడు గౌతముఁడు సుమతి భార్గవుఁడు వసిష్ఠుఁడువామదేవుఁడు అకృతవ్రణుఁడు కణ్వుఁడు జైమిని ధౌమ్యుఁడు పరాశరుఁడు అథర్వుఁడు కవషుఁడు లసితుఁడు వైశంపాయనుఁడు ఆసురి దుర్వాసుఁడు క్రతువు వీరసేనుఁడు గర్గుఁడు త్రికవ్యుఁడు మొదలైనఋషులను,కృపాచార్యునిభీష్మునిద్రోణాచార్యునిధృతరాష్ట్రుని విదురుని దుర్యోధనుఁడు మొదలుగాఁగల ధృతరాష్ట్రుని కొడుకులను, చుట్టములనుతమకులములో వృద్ధులైన బాహ్లికుఁడు మొదలగు వారిని, బ్రాహ్మణులు రాజులు కోమట్లు శూద్రులు వీరిలో శ్రేష్ఠులను రప్పించె నని తాత్పర్యము.

౭౯౪.—క॥ రప్పింప వారు హర్షము। లుప్పతిలఁగ నేగుదెంచి * యుచితక్రియలం
దప్పక గనుఁగొను చుండఁగ। నప్పుడు విధ్యుక్త నియతు * లై భూమిసురుల్.

టీ॥ రప్పింపఁ — రావింపఁగా. వారు — ఈచెప్పఁబడినవారు. హర్షములు — సంతోషములు. ఉప్పతిలఁగఁ — పుట్టఁగా. ఏగుదెంచి—వచ్చి. ఉచితక్రియలఁ—తగిన వ్యాపారములలో. (తప్పక కనుఁగొనుచుండఁగ అప్పుడు) భూమిసురులు — బ్రాహ్మణులు. విధ్యుక్తనియతులై — శాస్త్రమునచెప్పఁబడిననియమములుకలవారై.

తా॥ పైఁజెప్పఁబడినవారందఱిని రప్పింపఁగా వారువచ్చితగిన రీతిని చూచుచుండఁగా బ్రాహ్మణులు శాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడిన నియమముగలవారైయని తాత్పర్యము.

౭౯౫.—ఆ॥ కడఁగి సవనభూమిఁ * గనక లాంగలములఁ। నర్థిదున్నఁ బాండ * వాగ్రజునకు
నచటఁ దీక్షచేసి * యంచిత స్వర్ణ మ। యోపకరణములన * లోపముగను.

టీ॥ కడఁగి—ప్రారంభించి. సవనభూమిఁ — యజ్ఞభూమిని. కనకలాంగలములఁ—బంగారునాఁగేళ్లతో. అర్థిఁ—అక్కఱతో. దున్నఁ—దున్నఁగా. పాండవాగ్రజునకుఁ—ధర్మరాజునకు.(అచట దీక్షచేసి) అంచితస్వర్ణమయోపకరణములఁ — ఒప్పిదములయిన బంగారుసాధనములచేత. అలోపముగఁ—తక్కువ లేకుండునట్లు.

తా॥ యజ్ఞమునకు మొదలుపెట్టినవారై యజ్ఞభూమిని బంగారు నాఁగేళ్లతోదున్నించి ఆదున్నినచోటుధర్మరాజునకుదీక్షచేసిబంగారు మయములైన ఉపకరణములతో లోపము లేకుండనని తాత్పర్యము.

౭౯౬.—వ॥ ఇట్లు నియమంబున సముచిత క్రియా కలాపంబులు నడపుచుండి రప్పుడు.

టీ॥ (ఇట్లు) నియమంబునఁ — నియతితో, సముచితక్రియాకలాపంబులు — చేయఁదగినపనులను. (నడపుచుండిరి అప్పుడు)

తా॥ ఇట్లు నియమము తప్పక యజ్ఞకార్యములను నడపుచుండఁగా నని తాత్పర్యము.

౭౯౭.—క॥ సకలావనీశు లిచ్చిన । యకలంక సువర్ణ రత్న * హయ ధన వస్త్ర
ప్రకరంబులు మొదలగు కా । నుక లందుకొనన్ సుయోధ * నుని నియమించెన్.

టీ॥ సకలావనీశులు=ఎల్ల రాజులును.(ఇచ్చిన)అక...బులు—అకలంక=కలంకములేని.సువర్ణ=బంగారు.రత్న=రత్నములు.హయ=గుఱ్ఱములు.ధన=ధనము.వస్త్ర=కోకలు.ప్రకరంబులు=వీనియొక్క సముదాయములు. (మొదలగుకానుకలు) అందుకొనన్=పుచ్చుకొనను.సుయోధనునిన్=దుర్యోధనుని.నియమించెన్=ఏర్పఱిచెను.

తా॥ లోకములోని రాజులందఱును తెచ్చియిచ్చినబంగారురత్నములు మొదలుగాఁగల వస్తువులను పుచ్చుకొనుటకు దుర్యోధనుని ధర్మరాజు నియమించెనని తాత్పర్యము.

౭౯౮.—సీ॥ అర్థిజాతము గోరి * నట్టి వస్తువులెల్లఁ - దగఁబంచి యిడఁగ రా * ధా తనూజు
సరసాన్న పానాది * సకల పదార్థము - ల్పాకము ల్సేయింపఁ * బవనతనయుఁ
బంకజోదరు నొద్దఁ * బాయక పరిచర్య - దవిలి కావింప వా * సవతనూజు
సవన నిమిత్తమై * సంచిత ద్రవ్యము - లెంపుతో వేగఁదె * ప్పింప నకులు
ఆ॥ దేవ గురు వృద్ధ ధాత్రీసు * రావలులను । నరసి పూజింప సహదేవు * నఖిలజనులఁ
బొలుచు మృష్టాన్న తతులఁ దృ * ప్తులను జేయ । ద్రౌపదిఁ దగనియోగించె * ధర్మసుతుఁడు.

టీ॥ అర్థిజాతము=యాచకుల సమూహము. కోరినట్టివస్తువులెల్లన్=అడిగినవస్తువులన్నియు.తగన్=తగినట్టు. పంచియిడఁగన్=పంచిపెట్టుటకు. రాధా తనూజున్=కర్ణుని. సరసాన్న పానాది సకల పదార్థములు=రసవంతములైన భోజన పదార్థములు త్రాగునట్టివస్తువులు మొదలగువానినెల్లను. పాకముల్సేయింపన్=వంటలుచెయింపను.పవనతనయున్=భీముని.పంకజోదరునొద్దన్=కృష్ణునియొద్ద. పాయక=ఎడఁబాయక. పరిచర్య=ఉపచారము. తవిలి=ఆసక్తి కలిగి. కావింపన్=చేయను. వాసవతనూజున్=అర్జునుని. సవననిమిత్తమై=యజ్ఞమునకుఁగాను. సంచితద్రవ్యములు=చేర్చినవస్తువులను. తెంపుతోన్=తెగువతో. వేగన్=శీఘ్రముగా. తెప్పింపన్=తెప్పించుటకు. (నకులుని) దేవగురువృద్ధధాత్రీసురావలులను=దేవతలు గురువులు పెద్దలు బ్రాహ్మణులు మొదలగువారిసమూహములను. అరసి=విచారించి. పూజింపన్=అర్చించుటకు.(సహదేవుని)అఖిలజనులన్=ఎల్లజనులను.పొలుచు=ఒప్పునట్టి. మృష్టాన్నతతులన్=పరిశుద్ధములయిన అన్నరాసులచేత. తృప్తులను జేయన్=తనియఁజేయను. ద్రౌపదిన్=ద్రౌపదిని. తగన్=తగునట్లుగా.ధర్మసుతుఁడు=ధర్మరాజు. నియోగించెన్=నియమించెను.

తా॥ ధర్మరాజు యాచకులు కోరినవస్తువులనుకోరినట్టు ఇయ్యను కర్ణుని నియమించెను, రసవంతములయిన భోజన పదార్థములను యుక్తముగా వండించుటకు భీముని నియమించెను, కృష్ణుని నెడఁబాయక సేవించుచుండను అర్జునుని నియమించెను, యజ్ఞమునకై తెచ్చియుంచియున్న వస్తువులను అందిచ్చుటకు నకులుని నియమించెను, యజ్ఞమునకువచ్చిన చిన్నలను పెద్దలను తారతమ్యము విచారించి మర్యాదలుచేయుటకు సహదేవుని నియమించెను, వచ్చినవారినెల్ల తగినట్టు విచారించి భోజనముచేయించి తృప్తిపొందింపను ద్రౌపదిని నియమించెను అని తాత్పర్యము. వ॥ అయ్యవసరంబున.

౭౯౯.—చ॥ హరి శిఖి దండపాణి నిక * షాత్మజ పాశి సమీర గుహ్యకే
శ్వర శశిమౌళి పంకరుహ * సంభవ చారణ సిద్ధసాధ్య కి
న్నర గరుడోరగామర గ * ణంబులు వచ్చి మఖంబుఁజూచి య
చ్చెరువడి తొల్లి యెవ్వరును * జేయు మఖంబులు నింత యొప్పునే.

టీ॥ హరిశిఖి...గణంబులు—హరి=ఇంద్రుఁడు.శిఖి=అగ్ని.దండపాణి=యముఁడు.నికషాత్మజ=నైరృతి.పాశి=వరుణుఁడు.సమీర=వాయువు. గుహ్యకేశ్వర. కుబేరుఁడు.శశిమౌళి=ఈశానుఁడు. పంకరుహసంభవ=బ్రహ్మ. చారణ=చారణులను దేవతలు.సిద్ధ=సిద్ధులనెడిదేవతలు. సాధ్య=సాధ్యులనెడిదేవతలు. కిన్నర=కిన్నరులు. గరుడ=ఖేచరులు. ఉరగ=సర్పములు. అమర=దేవతలు. గణంబులు=వీరియొక్క సమూహములును. (వచ్చి) మఖంబున్=యజ్ఞమును. (చూచి)అచ్చెరువడి=ఆశ్చర్యపడి. తొల్లి=పూర్వము. ఎవ్వరును=ఎవ్వరైనను. చేయుమఖంబులును=చేయునట్టి యజ్ఞములును. ఇంతయొప్పునే=ఇంతయొప్పిదముగానుండునా.

తా॥ ఆయజ్ఞమును జూడవలెనని ఇంద్రుఁడు అగ్ని యముఁడు నైరృతి వరుణుఁడు వాయువు కుబేరుఁడు ఈశానుఁడు అనెడి అష్టదిక్పాలకులు బ్రహ్మ సిద్ధులు సాధ్యులు మొదలుగాఁగల దేవయోని విశేషములతోడ ఎల్ల దేవతలునువచ్చిచూచి ఆశ్చర్యపడి మునెవ్వరైనను ఇంతయొప్పిదముగా ఇట్టియజ్ఞమును చేసినవారుగలరాయని శ్లాఘించిరని తాత్పర్యము.

౮౦౦.—క॥ అదిగాక యిందిరా విభు । పదములు సేవించునట్టి * భాగ్యము గలుగన్
దుదిఁబడయరాని బహు సం । పదలెవ్వియుఁ గలవెయనుచుఁ * బ్రస్తుతి సేయన్.

టీ॥ అదిగాక=యజ్ఞము ఒప్పిదముగా చేయఁబడుటయే గాక. ఇందిరావిభు పదములు = శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క పాదములను. సేవించునట్టి భాగ్యము = కొలుచునట్టియదృష్టము. కలుగన్ - కలుగఁగా. తుదిన్=కడపట. పడయరానిబహుసంపదలు=పొందరాని పెక్కువిధములైన కలుములు. ఎవ్వియున్=ఏవియయినను. కలవె= కలవా. అనుచున్ = అని. ప్రస్తుతిసేయన్=మిక్కిలి పొగడఁగా.

తా॥ అంతేగాక శ్రీవిష్ణ్వవతారమైన కృష్ణమూర్తియొక్క పాదసేవ చేయునట్టి అదృష్టము గలవారికి కడపట పొందరానిసంపదలు ఏవియైనఁ గలవాయని పొగడఁగా ననితాత్పర్యము. వ॥ అప్పుడు.

౮౦౧.—చ॥ అమర సమానులై తనరు ✱ యాజక వర్గములోలి రాజసూ
యమఖ విధాన మంత్రముల ✱ నగ్ని ముఖంబుగఁ జేసి ధర్మజుం
గ్రమమున వేలిపింపఁ గ్రతు ✱ రాజసమాప్తి దినంబునన్ నృపో
త్తముఁడు గడంగి యాజక స ✱ దస్య గురు ద్విజకోటిఁ బెంపునన్.

టీ॥ అమరసమానులై=దేవతలతోసమానులై. తనరు = ఒప్పునట్టి. యాజకవర్గములు=యజ్ఞముచేయించువారిగుంపులు. ఓలిన్= క్రమముగా. రాజసూయ మఖవిధానమంత్రములన్ = రాజసూయ యజ్ఞము చేయుటకు విధించినమంత్రములచేత. అగ్నిముఖంబుగన్= అగ్నిముఖముకలుగునట్లుగా—ఆహుతులననుట. (చేసి) ధర్మజున్= ధర్మరాజును. క్రమమునన్=క్రమముగా. వేలిపింపన్=హోమము చేయింపఁగా. క్రతురాజసమాప్తిదినంబునన్ = శ్రేష్ఠమయిన ఆయజ్ఞముయొక్క ముగియునట్టి దినమునందు. నృపోత్తముఁడు = రాజశ్రేష్ఠుఁడయినధర్మరాజు. కడంగి=పూని. యాజకసదస్యగురుద్విజకోటిన్=ఋత్విక్కులయు సభికులయు పెద్దలయు బ్రాహ్మణులయు సమూహమును. పెంపునన్=గౌరవముతో.

తా॥ దేవతలను బోలినఋత్విక్కులు క్రమముతప్పక రాజసూయయజ్ఞమునకు విధింపఁబడిన మంత్రములచేత ఆహుతులు చేయుచు ధర్మరాజుచేత హోమము చేయింపఁగా ఆయజ్ఞము ముగియునట్టి దినమునందు ధర్మరాజు ఋత్విక్కులను సదస్యులను పెద్దలగువారిని బ్రాహ్మణసముదాయమును పూజింప యత్నించెనని తాత్పర్యము.

౮౦౨.—వ॥ పూజించునప్పు డందగ్రపూజార్హు లెవ్వారని యడిగిన సదస్యులు దమకుఁ దోఁచిన విధంబులం బలుక వారి భాషణంబులు వారించి వివేకశీలుండును, చతురవచన కోవిదుండునగు సహదేవుఁడు భగవంతుండును, యదుకులసంభవుండునైన శ్రీకృష్ణునిం జూపి యిమ్మహాత్ముని సంతుష్టుం జేసిన భువనంబు లన్నియుం బరితుష్టిం బొందు నని చెప్పి ధర్మజుం జూచి యిట్లనియె.

టీ॥ పూజించునప్పుడు=అర్చించుసమయమునందు. అందున్ = ఆపూజ చేయవలసినవారిలో. అగ్రపూజార్హులు = మొట్టమొదట పూజింపఁదగినవారు. (ఎవ్వారు) అనియడిగినన్=అనియడుగఁగా. సదస్యులు = సదస్సునందలి వారు. తమకుఁదోఁచిన విధంబులన్= తమతమకుతోఁచినట్టు. పలుకన్=చెప్పఁగా. వారిభాషణంబులు= ఆసదస్యులమాటలను. వారించి = నిలిపి. వివేకశీలుండును=యుక్తాయుక్తవివేకముగల స్వభావముగలవాఁడును. చతురవచన కోవిదుండును=చతురములైనమాటలయందు సమర్థుఁడును. (అగుసహదేవుండును) భగవంతుండును = షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుఁడును. యదుకులసంభవుండును=యాదవవంశమునందుఁబుట్టినవాఁడు. (అయిన శ్రీకృష్ణునింజూపి) ఇమ్మహాత్మునిన్=ఈవిరాట్స్వరూపుని. సంతుష్టుంజేసినన్=తృప్తినొందించినను. భువనంబులు = లోకములు. అన్నియును) పరితుష్టిన్ = పూర్ణతృప్తిని. (పొందును అనిచెప్పి) ధర్మజున్=ధర్మరాజును. (చూచి ఇట్లనియెను)

తా॥ పూజచేయునప్పుడు అగ్రపూజకుతగినవారు ఎవరని అడుగఁగా ఆసభలోని వారందఱును ఒకరొకరు ఒక్కొకరిని చూపి చెప్పఁగా వారినందఱిని ఊరకుండుఁడని వివేకియు మాటనేర్పుగలవాఁడునైన సహదేవుఁడు శ్రీకృష్ణమూర్తిని ధర్మరాజునకుఁ జూపి (పురుషఏవేదగ్ంసర్వంపురుషాన్న పరంకించిత్, ఏకో దేవోబహుధానివిష్టః) అను శ్రుతి ప్రమాణములచేత చతుర్దశ భువన రూపుఁడైన యీమహాత్ముని తృప్తి పొందించిన పక్షమున ఎల్ల లోకులును తృప్తి పొందుదురు కాఁబట్టి యీయనను పూజింపు మని చెప్పె నని తా.

౮౦౩.—ఉ॥ కాలము దేశమున్ గ్రతువుఁ ✱ గర్మముఁ గర్తయు భోక్తయున్ జగ
జ్జాలము దైవమున్ గురువు ✱ సాంఖ్యము మంత్రము యజ్ఞియాహుతుల్
వేళలు విప్రులుం జనన ✱ వృద్ధి లయంబులు హేతుభూతముల్
లీలలఁ దానయై తగ వె ✱ లింగెడి యొక్కటి తేజ మీతఁడున్.

టీ॥ కాలమును=యజ్ఞము చేయఁదగిన కాలమును. లేక, రేయి పగలు మొదలగు భేదములుగల కాలమును. దేశమును=యజ్ఞము చేయఁదగిన స్థలమును. లేక, కాశి గయ ప్రయాగము మొదలగు భేదములు గల పుణ్య దేశమును. క్రతువును=యజ్ఞమును. కర్మమును= ఆయజ్ఞము నందు చేయఁబడు పశువధ హోమాది క్రియలును. కర్తయున్=యజ్ఞముచేయువాఁడును. భోక్తయున్=ఆయజ్ఞఫలమును అనుభవించువాఁడును. జగజ్జాలమును=లోకసమూహమును. దైవమున్ = ఆరాధింపఁదగినదేవుఁడును. గురువును = కారణాచార్యుఁడును. సాంఖ్యమును=ఆకారణాచార్యునిచేత నుపదేశింపఁబడి ఆత్మ స్వరూపమును నిర్ణయించునట్టి సాంఖ్య యోగమును. అనఁగా, మంత్రలయ హఠ రాజయోగములుననుట. మంత్రమును= యజ్ఞమునందుపఠింపఁబడుచతుర్వేదమంత్రములును. యజ్ఞియాహు

తులును = యజ్ఞమునందు చేయఁబడిన వపాజ్యా ద్యాహుతులును. వేళలును = ఆయాహుతులు చేయఁదగిన సమయ ములును. విప్రులును=ఆయజ్ఞమునునడపునట్టి బ్రాహ్మణులును. జననవృద్ధిలయంబులును=పుట్టు పెంపుచావులును. హేతుభూతములు=వానికికారణములును. లీలలన్=విలాసములతో. తానయ్యె=తానే యీచెప్పఁబడిన వన్నియునై. సగన్=తగునట్లు. వెలిఁగెడి=ప్రకాశించునట్టి. ఎక్కటి తేజము=ఒక్కటియైనమహాతేజస్సును. ఈశుఁడు=సర్వనియామకుఁడును. శ్రు॥ యజ్ఞోవైవిష్ణుః, బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవి ర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణాహుతం। బ్రహ్మైవ తేనగంతవ్యంబ్రహ్మకర్మసమాధినా॥అని శ్లో॥ అహంక్రతురహంయజ్ఞః స్వధాహమహమౌషధం। మంత్రోహమహమేవాజ్య మహమగ్నిరహంహుతం॥ అని భగవద్గీత॥

తా॥యజ్ఞముచేయఁదగినకాలము దేశమును ఆయజ్ఞము చేయఁదగినస్థలమును యజ్ఞమునుయజ్ఞమునందుచేయఁబడుపశువధహోమాది క్రియలును యజ్ఞముచేయువాఁడును ఆయజ్ఞఫలమును అనుభవించువాఁడునులోకసమూహమును ఆరాధింపఁదగిన దేవుఁడునుకారణాచార్యుఁడును ఆకారణాచార్యునిచేతనుపదేశింపఁబడి ఆత్మస్వరూపమునునిర్ణయించునట్టి సాంఖ్య యోగమును యజ్ఞమునందు పఠింపఁబడు చతుర్వేద మంత్రములును యజ్ఞమునందుచేయఁబడినవపాజ్యాద్యాహుతులును ఆయాహుతులు చేయఁదగిన సమయ ములును ఆయజ్ఞమునునడపునట్టి ఋత్విక్కులును పుట్టుట పెరుగుటనశించుటలును వానికికారణములును అందువలని వినోదములునుతానై యొప్పునట్టి అఖండ తేజోరూపుఁడైనయీశ్వరుఁడును ఇతఁడేకదాయని తా.

౮౨౪.—చ॥ ఇతఁడె యితండు గన్నులొక ✽ యించుక మోడ్చిన నీచరాచర
స్థిత భువనంబు లన్నియు న ✽ శించు నితండవి విచ్చిచూచినన్
వితతములై జనించుఁ బ్రభ ✽ విష్ణుఁడువిష్ణుఁడునైనయట్టియీ
క్రతు ఫలదుండుగా కొరుఁడు ✽ కండెటులర్హుఁడు శిష్టపూజకున్.

టీ॥ ఇతఁడె = ఇప్పుడుచెప్పినవన్నియు నితఁడే. ఇతండు = ఈకృష్ణుఁడు. కన్నులు=అసకన్నులను. ఒకయించుక=కొంచెము. మోడ్చినన్=మూసినను ఈచరాచరస్థిత భువనంబులు=ఈచరములును అచరములునైన ప్రాణులుగల లోకములన్నియు. (నశించును) ఇతండు=ఈయన. అవి=అకన్నులను. విచ్చిచూచినన్ = తెఱచిచూచినను. వితతములై=విశాలములై జనించున్=లోకములుపుట్టును ప్రభవిష్ణుఁడున్=సర్వమును జనింపఁజేయుస్వభావముగలవాఁడును విష్ణుఁడును=సర్వవ్యాపకుఁడును. (ఐనయట్టి) ఈక్రతుఫలదుండు= ఈయజ్ఞఫలము నిచ్చువాఁడైన కృష్ణుఁడు. శిష్టపూజకున్ = అగ్రపూజకు. అర్హుఁడుగాక=తగినవాఁడుగాని. ఒరుఁడొకండు=ఇతరుఁడొకఁడు. ఎటులు=ఏవిధముగా(అగ్రపూజకుతగినవాఁడుఅగును

తా॥ఈచెప్పఁబడినకాలదేశాదులన్నియునితఁడేకాఁబట్టిఇతఁడు కొంచెముకన్నులుమూసిన ఈకానవచ్చుసర్వప్రపంచమునునశించును కన్నులనుతెఱచినమరలనీప్రపంచమంతయుజనించునుఇటువంటి సర్వసృష్టికర్తయు సర్వవ్యాపకుఁడును నైన, యీమహాత్ముఁ డుండఁగా ఇఁకొకఁడు ఇక్కడ అగ్రపూజకుఁ దగినవాఁడున్నాఁడా అని తా.

౮౨౫.—ఉ॥ ఈపురుషోత్తమున్ జగద ✽ధీశు ననంతుని సర్వశక్తుఁ జి
ద్రూపకు నగ్రపూజఁ బరి ✽ తోషముసేయ సమస్త లోకముల్
వేపరితుష్టిఁబొందుఁ బృధి ✽ వీవర కావున నీవు కృష్ణునిన్
శ్రీపతిఁ బూజసేయు మెడ ✽ సేయక మాటలు వేయునేటికిన్.

టీ॥ పృధివీవర=రాజా. ఈపురుషోత్తమున్=పురుషశ్రేష్ఠుఁడైన యీయనను. జగదధీశున్=లోకములకుప్రభువును. అనంతునిన్=మేరకానరానివాఁడును. సర్వశక్తున్=సృష్టిస్థితిలయ తిరోధానాది సర్వశక్తులుగలవాఁడును. చిద్రూపకున్ = జ్ఞానస్వరూపుఁడునైన వానిని. అగ్రపూజన్=మొట్టమొదటపూజించుటచేత. పరితోషముసేయన్=సంతోషపెట్టఁగా. సమస్తలోకములు=ఎల్లలోకములును. వే=శీఘ్రముగ. పరితుష్టిన్=పూర్ణతృప్తిని. (పొందును) కావునన్=కనుక. (నీవు) శ్రీపతిన్ = లక్ష్మీదేవికి భర్తయైన — విష్ణువైన. కృష్ణునిన్=శ్రీకృష్ణమూర్తిని. ఎడసేయక=ఆలస్యముచేయక. (పూజసేయుము) మాటలు వేయునేటికిన్ = వేయిమాటలుచెప్పనేల.

తా॥ ఓరాజా! పురుషశ్రేష్ఠుఁడును,లోకములకెల్ల ప్రభువును, మేరలేనివాఁడును ఎల్ల సామర్థ్యములు గలవాఁడును, జ్ఞానస్వరూపుఁడునైన యీకృష్ణమూర్తిని అగ్రపూజచేత తృప్తిపొందించినట్టయిన ఎల్లలోకములును తృప్తిపొందినవి యగును కాఁబట్టి శ్రీవిష్ణుస్వరూపుఁడగు కృష్ణమూర్తిని జాగుసేయక పూజింపుము ఊరకలేనిపోనిమాటలు అనేకములు చెప్పుటచేత ప్రయోజనము లేదని తా.

౮౨౬.—క॥ అనిసహదేవుఁడు వలికిన । విని యచ్చటిజనులు మనుజ ✽ విభులును ఋషులున్
మనుకొని మనముల మోదము । దనుకఁగ నిది లెస్సయనిరి ✽ ధర్మజుఁడంతన్.

టీ॥ (అనిసహదేవుఁడు) పలికినన్=చెప్పఁగా. (విని) అచ్చటిజనులు=అక్కడనున్న సామాన్య జనులును. మనుజవిభులు=రాజులును. ఋషులును=మునీశ్వరులును. మనుకొని=పూని — అంగీకరించి యనుట. మనములన్=మనస్సులయందు. మోదము = సంతోషము. తనుకఁగన్=కలుగఁగా. ఇదిలెస్స = ఇదిబాగు. అనిరి= అనిచెప్పిరి. అంతన్ = అటుపిమ్మట. ధర్మజుఁడు = ధర్మరాజు.

తా॥ అని ఇట్లుసహదేవుఁడుచెప్పఁగా అక్కడనున్న రాజులు మునులు మొదలుగాఁగల జనులందఱును మనస్సులందు సంతోషించి ఈసహదేవుఁడుచెప్పినదే సరియని ఒప్పుకొని అతనినిగొనియాడిరి అంతట ధర్మరాజుమీఁదచెప్పినవిధమున కృష్ణుని పూజించె నని తా.

౮౦౭.—క॥ మునిజనమానస మధుకర । వనజాతము లైనయట్టి ✽ వారిజదళ లో
చను పదపద్మ ప్రక్షా । ళన మొగిఁ గావించి తజ్జ ✽ లంబులు భక్తిన్.

టీ॥ ముని...ములు—మునిజన=బ్రహ్మనిష్ఠులయొక్క. మానస=అంతఃకరణములనెడు. మధుకర=తుమ్మెదలకు. వనజాతములు = తామరలు. (ఐనయట్టి) వారిజదళలోచను పదపద్మప్రక్షాళనము= శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క పాదకమలములను కడుగుటను. ఒగిన్ = క్రమముగా. కావించి=చేసి. తజ్జలంబులు=ఆకాళ్లుకడిగిన నీళ్లను. భక్తిన్=భక్తితో. తాత్పర్యము పైపద్యమునందు.

౮౦౮.—క॥ తానును గుంతియు ననుజులు । మానుగ ద్రుపదాత్మజయును ✽ మస్తకములఁ బెం
పూనిన నియతి ధరించి మ । హానందముఁ బొంది రతిశ ✽ యప్రీతి మెయిన్.

టీ॥ తానును=ధర్మరాజును. కుంతియున్=కుంతీదేవియు. అనుజులును=తమ్ములును. ద్రుపదాత్మజయున్=ద్రౌపదియును. మానుగన్=ఒప్పిదముగా. పెంపూనిననియతిన్=అధికనియమముతో. మస్తకములన్=తలలయందు. (ధరించి) అతిశయప్రీతిమెయిన్ = అత్యంత ప్రీతితో. మహానందమున్=మిక్కుటమైనసంతోషమును. (పొందిరి)

తా॥ మునిశ్రేష్ఠుల మనస్సులనెడు తుమ్మెదలకు కమలములవలె నాచరించుచున్న శ్రీకృష్ణమూర్తి అడుగులను కడిగి ఆయడుగులు కడిగినయుదకమును ధర్మరాజు తానును తమతల్లియయిన కుంతియు తమ్ములును భార్యయగు ద్రౌపదియు మిక్కిలి భక్తితో తలలమీఁద చల్లుకొని సంతోషించిరి అని తాత్పర్యము.

౮౦౯.—క॥ చంచత్కాంచన రుచిరో । దంచిత వస్త్రముల నూత ✽ నార్కప్రభలన్
మించిన రత్నములం బూ । జించెన్ ధర్మజుఁడు కృష్ణు ✽ జిష్ణు సహిష్ణున్.

టీ॥ ధర్మజుఁడు = ధర్మరాజు. చంచ...ములన్—చంచత్ = ఒప్పిదమయిన. కాంచన=బంగారుచేత. రుచిర=ప్రకాశించుచున్న. ఉదంచిత = అందములయిన. వస్త్రములన్ = చేలముల చేతను. నూతనార్కప్రభలన్—నూతన = క్రొత్తవైన. అర్కప్రభలన్ = సూర్యకాంతులచేత — ప్రాతఃకాలపు సూర్యునికాంతివంటికాంతుల చేత. మించిన = అతిశయించిన. రత్నములన్=పద్మరాగమణుల చేతను. జిష్ణున్ = జయశీలుఁడైన. సహిష్ణున్ = సర్వము నోర్చునట్టి స్వభావముగలవాఁడైన. కృష్ణున్=శ్రీకృష్ణుని. (పూజించెను)

తా॥ ధర్మరాజు మిక్కిలి ప్రకాశించునట్టి బంగారుకాంతులచేత వెలుఁగుచున్న మనోజ్ఞములైన వస్త్రములచేతను, ప్రాతఃకాలపు సూర్యుని వెలుఁగువలె వెలుఁగునట్టి మణులచేతను జయశీలుఁడును సహనశీలుఁడునునైన శ్రీకృష్ణుని పూజించెనని తాత్పర్యము.

౮౧౦.—వ॥ ఇట్లు పూజించి యానందబాష్ప జలబిందు సందోహ కందళిత నయనారవిందంబులం గోవిందుని సుందరాకారంబు దర్శింపఁ జాలకుండె నట్లు పూజితుండై తేజరిల్లు పుండరీకాక్షు నిరీక్షించి హస్తంబులు నిజమస్తకంబుల ధరించి వినుతిసేయుచు నఖిలజనంబులు జయజయశబ్దంబు లిచ్చిరి దేవతలు వివిధ తూర్య ఘోషంబులతోడం బుష్ప వర్షంబులు గురియించి రయ్యవసరంబున.

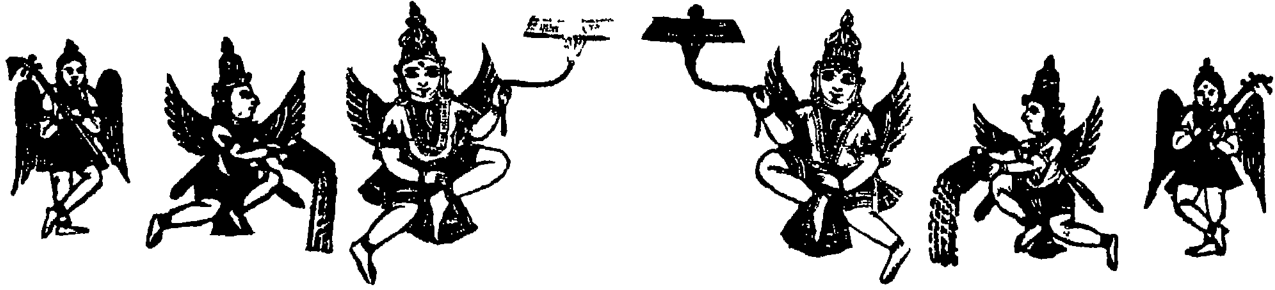
టీ॥ (ఇట్లుపూజించి) ఆనంద...విందంబులన్—ఆనంద=సంతోషాతిశయముపలనఁబుట్టిన. బాష్పజల = కన్నీళ్లయొక్క. బిందు=బొట్లయొక్క. సందోహ=సమూహముచేత. కందళిత=వికాసము వహించిన. నయనారవిందంబులన్=కన్నుదామరలచేత. గోవిందుని సుందరాకారంబు = కృష్ణునియొక్క అందమయిన రూపమును. దర్శింపన్=చూడను. చాలకుండెన్ = శక్తుఁడుకాక యుండెను. (అట్లు) పూజితుండై = పూజింపఁబడినవాఁడై. తేజరిల్లు=వెలుఁగునట్టి. పుండరీకాక్షున్ = కృష్ణుని. నిరీక్షించి = చూచి. హస్తంబులు = చేతులు. నిజమస్తకంబులన్=తమతలలయందు. ధరించి=చాచి. వినుతిసేయుచున్=స్తోత్రముచేయుచు. అఖిలజనంబులున్=ఎల్లజనులును. జయజయశబ్దంబులు = జయజయ అను ధ్వనులను. ఇచ్చిరి = కలుగఁజేసిరి. (దేవతలు) వివిధతూర్య ఘోషంబులతోడన్=నానావిధములయిన వాద్యములతో. పుష్పవర్షంబులు = పూలవానలు. (కురియించిరి) అయ్యవసరంబునన్ = ఆసమయమునందు.

తా॥ ఈవిధముగా పూజించినందువలని సంతోషముచేత ఆనందబాష్పములు కారుట వలన విప్పబారిన కన్నులతో శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క సుందర విగ్రహమును చూడఁజాలక యుండెను ఆవిధముగా పూజింపఁబడి వెలుఁగుచున్న శ్రీకృష్ణునిఁ జూచి చేతులు నొసళ్లలోఁ జేర్చుకొని పొగడుచు ఎల్లజనులును జయజయయనుశబ్దములు కలుగఁజేసిరి, దేవతలు వాద్యధ్వనులతోడ పుష్పాలవానలు కురియించిరి, ఆసమయమునందని తాత్పర్యము.

౮౧౧.—క॥ దమఘోషసుతుఁడు దద్విభ । వముఁ జూచి సహింప కలుక ✽ వట్టిలఁ గాఁ బీ
ఠము డిగ్గి నిలిచి నిజహ । స్తము లెత్తి మనోభయంబుఁ ✽ దక్కినవాఁడై.

టీ॥ దమఘోషసుతుఁడు = దమఘోషునికొడుకైన శిశుపాలుఁడు. తద్విభవమున్=ఆవైభవమును. (చూచిసహింపక) అలుక=కోపము. వట్టిలఁగాన్ = ఆవరించుకొనఁగా, (పీఠముడిగ్గి నిలిచి (నిజహస్తములెత్తి మనోభయంబు) తక్కినవాఁడై=విడిచినవాఁడై.

తా॥ అప్పుడు శిశుపాలుఁడు ఆకృష్ణునియొక్క పూజావైభవమును జూచి ఓర్వలేనివాఁడై మిక్కిలి కోపమును వహించి తన కూర్చున్న పీఁటయందుండి దిగి నిలువఁబడి చేతులు పైకెత్తుకొని భయము కొంచమయిన మనసునందు లేనివాఁడైయని తాత్పర్యము.

శ్రీ కృష్ణమూర్తి.

పరాశరుఁడు. వ్యాసుఁడు. అర్జునుఁడు. ధర్మరాజు. ద్రౌపది.

(*) రాజసూయ యజ్ఞంబున నగ్రపూజగొన్న శ్రీకృష్ణుని శిశుపాలుఁడు దూషించిచచ్చుట. (*)

౮౧౨.—వ॥ అప్పుఁడప్పుండరీకాక్షుండు వినుచుండ సభాసదులంజూచి యిట్లనియె.

టీ॥ (అప్పుడు)అప్పుండరీకాక్షుండు—ఆకృష్ణుడు. (వినుచుండ) సభాసదులన్—సభయందుండు వారిని (జూచియిట్లనియెను)

తా॥ అప్పుడు కృష్ణుఁడు వినుచుండఁగా శిశుపాలుఁడు ఆసభికులను జూచి యిట్లుపలికె నని తాత్పర్యము.

౮౧౩.—క॥ చాలుఁబురే యహహా యీ । కాలముఁ గడపంగ దురవ ✽ గాహంబగు నీ
తేలా తప్పెను నేఁడీ । బాలకు వచనముల చేతఁ ✽ బ్రాజ్ఞుల బుద్ధుల్.

టీ॥ చాలుఁబురే—ఔరా చాలును చాలును. అహహా — అహహా బాగుగనున్నది. (ఈకాలమును) కడపంగన్—జరపుట. దురవగాహంబు—ఆశక్యము. (అగును నేఁడు) ప్రాజ్ఞుల బుద్ధులు—మిక్కిలి తెలిసినవారి బుద్ధులన్నియు. ఈబాలకు వచనముల చేతన్—ఈపిల్లకాయ మాటలచేత. నీతి—న్యాయమును. ఏలా—ఏమిటికి. (తప్పెను)

తా॥ ఔరార? బాగుబాగు మీవివేకము ఇంతమాత్రము చాలును చాలును ఇటువంటి అక్రమపు కాలమును కడపుట దుర్లభము అగునని తోఁచుచున్నది, ఈగొప్పవారి బుద్ధులన్నియును బాలకుఁడైన యీ సహదేవుని మాటలను విన్నమాత్రము చేతనే ఏల మాంద్యమును పొంది నీతిని తప్పెను అని పలికెను అని తాత్పర్యము.

వ॥ తప్పిన తెఱం గెట్లనినఁ బాత్రాపాత్ర వివేకంబు సేయ నేర్చిన విజ్ఞాన నిపుణులు, నున్నత సత్త్వగుణ గరిష్ఠులును బహువిధ తపోవ్రత నియమ నిష్ఠులు, ననల్ప తేజులు, మహదైశ్వర్య శక్తిధరులుఁ, బరతత్త్వ వేదులు, నఖిల లోక పూజ్యులు, విగత పాపులుఁ, బరమ యోగీంద్రులునుండ వీరిం గైకొనక వివేక రహితులై గోపాల బాలునిం బూజ సేయుటకు నెట్లు సమ్మతించితిరి, పురోడాశంబు సృగాలంబున కర్హం బగునే యదియునుం గాక.

టీ॥ తప్పిన తెఱంగు—క్రమము తప్పిన విధము. (ఎట్లు) అనినన్—అనియడిగెదు పక్షమున. పాత్రాపాత్రవివేకంబు సేయ నేర్చిన విజ్ఞాన నిపుణులును — వీఁడు తగినవాఁడు వీఁడు తగనివాఁడు అని తెలిసికొను నేర్పుగల విశేష జ్ఞానవంతులును. ఉన్నత సత్త్వగుణ గరిష్ఠులును — అధికమయిన సాత్త్విక గుణముచేత గొప్పవారును. బహువిధ ... నిష్ఠులును — బహువిధ — నానా విధములయిన. తపః — కృఛ్ర చాంద్రాయణాది తపస్సుల యందును. వ్రత — ఏకాదశి శివరాత్రి మొదలగు వ్రతములయందును. లేక, గురు యజ్ఞ దీక్షల యందును. నియమ—నియమము మొదలైన అష్టాంగ యోగముల యందును లేక, పంచదశ యోగాంగ ములయందును. నిష్ఠులును—నిష్ఠగలవారును—నిలుకడగలవారనుట. అనల్ప తేజులును—అధిక తేజస్సు గలవారును. మహదైశ్వర్యశక్తిధరులును—మహత్—గొప్పదైన. ఐశ్వర్య—అణిమాద్యష్టయిశ్వర్యములను. శక్తి—సర్వజ్ఞత్వాది శక్తులను. ధరులును—ధరించినవారును. పరతత్త్వవేదులును—పరబ్రహ్మము నెఱిఁగినవారును. అఖిలలోకపూజ్యులును—పదునాలుగు లోకముల పూజకు తగినవారును విగతపాపులును — పోయిన అంహ ఆగ ఏనస్సులనెడు పాపములు గలవారును. పరమ యోగీంద్రులును — బ్రహ్మనిష్ఠులలో శ్రేష్ఠులును. ఉండన్—ఉండఁగా. వీరిన్—ఈ చెప్పఁబడిన వారిని. కైకొనక—లక్ష్యము చేయక. వివేకరహితులై—పాత్రాపాత్రముల నెఱుఁగునట్టి తెలివిమాలినవారై. గోపాలబాలునిన్—గొల్లపిల్లకాయను. పూజ సేయుటకున్—పూజించుటకు. (ఎట్లు) సమ్మతించితిరి—ఒప్పుకొంటిరి. పురోడాశంబు—యజ్ఞశిష్టహవిస్సు. సృగాలంబునకున్—నక్కకు అర్హంబగునే తగునా. అదియునుం గాక—అంతమాత్రము గాక.

తా॥ నీతి తప్పినవిధము ఎట్టిదియని అడిగెదు పక్షమున వినుఁడు చెప్పెదను, పీరు పూజార్హులు పూజకు అనర్హులు వీరు అని ఆలోచింపఁదగినవారు ఇందు అనేకులున్నారు, శుద్ధసాత్త్వికగుణమును వహించుటచేత గొప్పవారును, నానావిధము లయిన తపస్సులను వ్రతములను అష్టాంగ పంచదశాంగ యోగములను, నడపుటయందు నిలుకడ గలవారును, అధిక తేజస్సు గలవారును, అణిమాద్యష్టయిశ్వర్యములును సర్వజ్ఞత్వాది శక్తులును గలవారును పరబ్రహ్మము నెఱిఁగినవారును, ఎల్ల లోకములందును పూజగొనఁ దగినవారును అయిన పెద్దలు అనేకులు పాప రహితులు ఉండఁగా వారినెల్లను అలక్ష్యము చేసి తెలివిమాలినవారై యీ గొల్లపిల్లకాయను పూజించుటకు మీరెట్లు సమ్మతించిరి. దేవతాయోగ్యమైన పురోడాశము నక్కకు ఇయ్యఁదగునా? ఇంతేగాక ఇంకను కొన్ని లోపములు వీనియందున్నవి యని తాత్పర్యము.

౮౧౪.—సీ॥ గురుదేవ శూన్యుండు ✽ కులగోత్ర రహితుండు - దల్లిదండ్రు లెవ్వరో ✽ తడవఁగాన
మప్పులఁ బొరలెడు ✽ నాది మధ్యావసా - నంబు లందఁ యు మా ✽ నంబు లేదు
బహు రూపియై పెక్కు ✽ భంగుల వర్తించు - వావి వర్తనములు ✽ వరుస లేవు
పరికింప విగత సం ✽ బంధుఁడు దలపోయ - మా నిమిత్తంబున ✽ మానిసయ్యెఁ
తే॥ బరఁగమున్ను యయాతి శా ✽ పమునఁ జేసి । వాసికెక్కఁడు యాదవ ✽ వంశ మెల్ల
బ్రహ్మ తేజంబు నెల్లఁ గో ✽ ల్పడిన యతఁడు । బ్రహ్మఋషి సేవ్యుఁడగునె గో ✽ పాలకుండు.

టీ॥ గురుదేవశూన్యుండు—గురు — శ్రేష్ఠులైన శంకరాద్యాచార్యులును. దేవ—శ్రేష్ఠులైన శివకేశవాది దేవతలును. శూన్యుండు—లేనివాఁడు—సదాచార్యపరంపరలోఁ జేరనివాఁడును నీచదేవతలఁ గొల్చువాఁడును అనుట. కులగోత్రరహితుండు—కుల—శ్రేష్ఠములైన బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యశూద్రకులములును. గోత్ర—వసిష్ఠవిశ్వామిత్రకాశ్యపాదిగోత్రములును. రహితుండు—లేనివాఁడు. నీచకులమును నీచగోత్రమును గలవాఁడనుట. తడవన్—విచారింపఁగా. తల్లిదండ్రులెవ్వరో కానము—దేవకీవసుదేవుల కొడుకో యశోదానందుల కొడుకో తెలియదు. అప్పులఁ బొరలెడున్—అప్పులలో మునిఁగి తేలుచుండును—తనకు సేవ చేయువారికి అప్పులకాఁడై యుండుననుట. అరయన్—విచారింపఁగా. ఆదిమధ్యావసానంబులందున్—ఆది — మొదటను. మధ్య—నడుమను. అవసానంబులందున్—తుదయందును. మానంబు లేదు—గొప్పవాఁడన్న నభిమానము లేదు — పుట్టినది మొదలు ఒకప్పుడును గౌరవమనంతు ఇచ్చ లేదు. బహురూపియై — అనేకరూప

ములు గలవాఁడై. పెక్కు భంగులన్ — బహువిధములచేత. వర్తించున్ — మెలఁగును — అనేకవిధములైన వేషములు వేసికొని ఆయావేషములకుతగినట్టు మెలఁగుననియర్థము. వావివర్తనములు— అన్నతమ్ముఁడు బావమఱఁది మొదలగుసంబధమర్యాదలనడవళ్లును. వరుస—ఇట్టిమర్యాదకు వీరు తగుదురు వీరుతగరు అను క్రమమును. (లేవు) పరికింపన్—చక్కఁగావిచారింపఁగా. విగతసంబంధుండు— పోయినసంబంధము గలవాఁడు— వీరు తనవారు వీరు అన్యులు అను సంబంధబాంధవ్యములను విచారించువాఁడుగాఁడు. తలపోయన్— ఆలోచింపఁగా. మానిమిత్తమునన్—మాబంధుత్వ నిమిత్తముచేత. మానిసయ్యెన్—వీఁడునుఒకమనుష్యుఁడాయెను—మాకుకావలసిన చుట్టమను నిమిత్తముచేతనలుగురును వీనినొకమనుష్యునిఁగాఁదలఁచి గౌరవించుచున్నారనుట. పరఁగన్ — ప్రసిద్ధముగా. మున్ను— మునుపు. యయాతి శాపమునఁజేసి—యయాతి మహారాజు ఇచ్చిన శాపముచేత. యాదవవంశమెల్లన్—యదువుయొక్కవంశమంతయు వాసికెక్కదు — గొప్పతనము కలదికాదు. బ్రహ్మతేజంబు నెల్లన్— బ్రాహ్మణతేజస్సునంతయు. కోల్పడినయతఁడు — పోఁగొట్టుకొన్న వాఁడగు. గోపాలకుండు — గొల్లపిల్లకాయ. బ్రహ్మర్షి సేవ్యుఁడగునే—బ్రాహ్మణులైన ఋషులచేతసేవింపఁదగినవాఁడు అగునా.

తా॥ ఓసభ్యులారా! వినుఁడు ఈకృష్ణుఁడు శ్రేష్ఠులైన శంకరాద్యాచార్యులును శివకేశవాది దేవతలును లేని వాఁడును, బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్య శూద్ర కులములును వసిష్ఠ కశ్యప విశ్వామిత్రాది గోత్రములును లేనివాఁడును, ఇదితల్లివీఁడుతండ్రి అనునియమము లేని వాఁడును, ఎల్లప్పుడు అప్పులుతీసి అప్పులవారివలనిబాధలనుపొందు చుండువాఁడును, ఎల్లప్పుడుమానమువిడిచివర్తించువాఁడును, నానావిధవేషములువేసికొని నానావిధములసంచరించువాఁడును, వావివరుసలు లేక మనత్తతోడి సంగమము కలిగి వర్తించువాఁడును, ఎవరితోడనుసంబంధింపని వాఁడునునై యున్నాఁడు, ఇడంతయు విచారించి చూడఁగా మాబంధుత్వముచేతనే వీనికి నలుగురిలోను గౌరవము కలుగుచున్నది, యయాతి మహారాజు మందిచ్చిన శాపముచేత యదువంశస్థు లందఱునునీచులేకనుక అందు వీఁడు మిక్కిలి నీచుఁడు అనవలసిన వాఁడు, శాపవశముచేత బ్రహ్మతేజస్సు గల క్షత్రియత్వమునుకోలుపోయినగొల్లపిల్లకాయబ్రహ్మర్షులచేతఅర్చింపఁదగినవాఁడగునా? ఇదివిచారింపక వీనిని అగ్రపూజచేయుటకు మీరు ఒప్పుకొంటిరేయని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ గురుదేవశూన్యుండు — గురు = శ్లో॥ గుకారోరంధకారస్స్యాద్రుకార స్తన్నివర్తకః । అంధకారనివర్తత్వా ద్గురురిత్యభిధీయతే ॥ అనుప్రమాణమునుపట్టి తనకంటె నితరముగ జగత్తును జీవుఁడును పరబ్రహ్మమును గలదనెడి అజ్ఞానమును నశింపఁజేయు విజ్ఞానస్వరూపుఁడు తానే అయినందున తనకుజ్ఞానోపదేశముచేయు గురువువేఱొకఁడు. శూన్యుండు—లేనివాఁడు. శ్లో॥ స్వంశిష్యగురురాత్మనా॥ అని. దేవ—శ్రు॥ ఏకోదేవో బహుధానివిష్టః, అజాయమానో బహుధావిజాయతే. అను ప్రమాణముచేత సకల దేవతాస్వరూపుఁడు తానగుటవలన తానారాధింపఁదగినదేవుఁడు వేఱొకఁడు లేఁడు. కులగోత్రరహితుండు — శ్రు॥ అనామగోత్రం, అని శ్రుతి. శ్లో॥ ఉపాధిత్రితయాదన్యమాత్మానమవధారయేత్॥ అనెడి ఆచార్యోక్తిని పట్టి పంచకోశాత్మక శరీరములేనివాఁడగుట చేత బ్రహ్మక్షత్రియాదికులములును,వసిష్ఠాదిగోత్రములును లేనివాఁడును. తడవన్—శోధింపఁగా. తలిదండ్రు లెవ్వరోగానము—శ్లో॥ పితాహమస్యజగతో మాతాధాతాపితామహః। వేద్యంపవిత్రమోంకారం ఋక్సామయజురేవచ। గతిర్భర్తా ప్రభుస్సాక్షీనివాసశ్శరణంసుహృత్। ప్రభవఃప్రలయస్స్థానం నిధానంబీజమవ్యయం । తపామ్యహమహం వర్షం నిగృహ్ణామ్యుత్సృజామిచ। అమృతంచైవమృత్యుశ్చ సదసచ్చాహమర్జున॥ అని భగవద్గీతా నవమోధ్యాయమునందును, శ్లో॥ అహం కృత్స్నస్యజగతః ప్రభవఃప్రలయస్తథా । మత్తఃపరతరంనాన్యత్కించిదస్తిధనంజయ । మయిసర్వమిదంప్రోతం సూత్రేమణిగణా ఇవ॥ బీజంమాంసర్వభూతానాం విద్ధిపార్థసనాతనం॥ అని సప్తమాధ్యాయము నందును గలదు గనుక తనకు తల్లి తండ్రి తానే కాని స్వేరతమాతాపితలు లేరు—స్వయంజాతుఁడనిభావము. అప్పలఁబొరలెడున్ — ప్రళయకాలమునందు మహాసముద్ర జలములో వటపత్రశాయియై యుండును. శ్లో ॥ కరారవిందేనపదారవిందం ముఖారవిందే వినివేశయంతమ్ । వటస్య పత్రస్య పుటే శయానం బాలం ముకుందం మనసాస్మరామి ॥ అని శ్రీకృష్ణ కర్ణామృతము. లేక నిద్రయనెడు మహాప్రళయములో (కుక్షిస్సప్తసముద్రం) అను ప్రమాణమునుపట్టి సప్తధాతుమయసప్తసముద్రమునందు అంతఃకరణమనెడు వటపత్రముమీఁద పరుండియుండువాఁడు. అరయన్ — విచారింపఁగా. ఆదిమధ్యావసానంబులందుమానంబు లేదు—పుట్టుటపెరుగుట గిట్టుట అనునవి కలవనుటయందు ప్రమాణము లేదు—జన్మాదులు లేనివాఁడనిభావము. లేకతనరూపమునకు మొదలు నడుము తుదలు లేనివాఁడు — అఖండస్వరూపుఁడని భావము. బహురూపియై — ఏకోదేవోబహుధానివిష్టః, ఏకంరూపం బహుధాయఃకరోతి, ఏకోవశీ సర్వభూతాంతరాత్మా, ఈశ్వరస్సర్వభూతానాంహృద్దేశేర్జునతిష్ఠతి॥ అను ప్రమాణములచేత స్థావర క్రిమి జలచర పక్షి పశు నర సుర రూపములనుధరించి. పెక్కుభంగులన్ — అనేక మార్గములచేత. వర్తించున్ — తిరుగుచుండును—స్థావరాది బహువిధరూపములను దాల్చి ఆయారూపములకుఁ దగిన ప్రవర్తనలు గలిగి మెలఁగు నని భావము. లేక (భూభార హరణార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే) అనుప్రమాణమునుపట్టి దుష్టసంహారము కొఱకు పరశురామ శ్రీరామకృష్ణాద్యవతారములెత్తి ఆయా అవతారములకుతగిన నడవడిగలిగి యుండును. వావివర్తనములువరుసలేవు—శ్లో॥సర్వతఃపాణిపాదంచ సర్వతోక్షిశిరోముఖం। సర్వతశ్శ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్యతిష్ఠతి॥ అని భగవద్గీత గనుక సకలజీవ రూపములతో తానేయున్నాఁడు కాఁబట్టి అన్నదమ్ములుఅక్కచెల్లెండ్లు బావమఱఁదులుఅనునివిమొదలగువావులువరుసలును లేవు. పరికింపన్—మొదలంట విచారింపఁగా. విగతసంబంధుండు—శ్లో॥ నాహందేహోనేంద్రియాణ్యంతరంగం। నాహంకారఃప్రాణవర్గోనబుద్ధిః । దారాపత్యక్షేత్రవిత్తాదిదూరః। స్సాక్షీనిత్యఃప్రత్యగాత్మాశివోహం॥ మాతానాస్తిపితానాస్తి నాస్తి బంధుసహోదరాః। అర్థంనాస్తిగృహంనాస్తి తస్మాజ్జాగ్రతజాగ్రత॥ అను ప్రమాణములనుపట్టి ఆకాశమువలె వస్త్వంతర సంబంధము లేనివాఁడు—దేనితోను ఏలాటిసంబంధములేక ఉదాసీనుఁడై యుండు

వాఁడని భావము. తలపోయఁగ — ఆలోచింపఁగా. మానిమిత్తంబునన్ — సత్వరజస్తమో గుణాత్మికయైన మూల ప్రకృతియగు లక్ష్మీదేవి సంబంధమువలన. మానిసయ్యెన్ — మనుష్యుఁడయ్యెను — క॥ త్రిగుణాత్మికయగు ప్రకృతిం। దగిలినచో సగుణుఁడంద్రు దాని విడుచుచో। నగుణుఁడనియంద్రుసన్నుతి। సుగుణులునీ రెండుగాను జుమ్మవి లేమిన్॥ అని సీతారామాంజనేయ సంవాదము గనుక ప్రకృతి సంబంధముచేత రూపము గలవానివలె తోఁచుచున్నాఁడు గాని విజ్ఞానదృష్టిచేతఁజూచిన రూపములేనివాఁడని భావము. పరఁగన్ — ప్రసిద్ధముగ. మున్ను — పూర్వము. యయాతిశాపముసఁ జేసి — ని॥ యస్త్వ్యగేనిలయేవాయా యమేదాతరియాతరి॥ అను రత్నమాలనుపట్టి య అను శబ్దము యమునియందును, స్థానము నందును వర్తించుచున్నది. యాతి అనఁగా పోవుట కాఁబట్టి యయాతి యనఁగా యమునికి స్థానమైన నరకలోకమునకు పోవు ఆత్మజ్ఞానములేని కర్మనిష్ఠుఁడు. శాపమునఁ జేసి — వానిదూషణమువలన — కర్మనిష్ఠులగువారు, శ్లో॥ యామిమాంపుష్పితాంవాచం ప్రవదంత్యవిపశ్చితః। వేదవాదరతాఃపార్థ నాన్యదస్తీతివాదినః। కామాత్మానస్స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదాం। క్రియావిశేషబహుళాంభోగైశ్వర్యగతింప్రతి। త్రైగుణ్యవిషయావేదా నిస్త్రైగుణ్యోభవార్జున॥ అని భగవద్గీతా ద్వితీయోధ్యాయముగనుక అజ్ఞానజనులు కర్మనిష్ఠులగువారి తియ్యని మాటలకు లోఁబడి కర్మకాండయే ముఖ్యమైనది అందున స్వర్గాది లోక భోగములు కలకాలమనుభవింప వచ్చును అనినమ్మి కామనా కర్మములుచేయుచు పునరావృత్తిరహితమైన జ్ఞాననిష్ఠను జ్ఞానకాండను దూషించుచున్నారు గనుక. యాదవవంశమెల్లన్ — బ్రహ్మనిష్ఠుల పరంపరయంతయు. వాసి కెక్కఁడు — ప్రసిద్ధివహింపఁడు — కర్మకాండ యందు పట్టుగలవారే లోకమునందు తఱుచుగ నున్నారు వారికే గౌరవము పూజ్యత మిగులఁ గలిగి యున్నది గాన జ్ఞాన కాండ యందు పట్టుగలపెద్దలు (రమతేబాలోన్మత్తవదేవ, శ్రీబాలాంధజడోపమా) అనుశాస్త్రపద్ధతినిపట్టి అజ్ఞానులకు బాలురు పిచ్చివారు స్త్రీలు గ్రుడ్డివారు మూఢులు అనునట్లు తోఁచుచుందురు గనుక అజ్ఞానులు వారిని పరిహసించి, శ్లో॥ పునరపిజననంపునరపిమరణంపునరపిజననీజఠరేశయనం॥ అను ఆచార్యవాక్యము చొప్పున పుట్టిపుట్టి గిట్టిగిట్టి దుఃఖములలో పొరలుచు ఎన్నటికిని తుదముట్టరు. విజ్ఞానులైనవారు, శ్లో॥ అన్యవిద్యాపరిజ్ఞాన మవశ్యంనశ్వరంభవేత్। బ్రహ్మవిద్యాపరిజ్ఞానంబ్రహ్మప్రాప్తికరంపరం॥ అనుశాస్త్రమును పట్టి బ్రహ్మజ్ఞానుల నుభూషించి పూజించి వారిపాదములే తమకు ప్రాపకమని నమ్మి పునరావృత్తిరహితపరమమోక్షమును పొందుదురు. బ్రహ్మతేజంబు నెల్లఁ గోల్పడినయతఁడు — బ్రహ్మ — బృంహ్మతీతి బ్రహ్మ, బృహబ్రహివృద్ధౌ అని ధాతువు గనుక అఖండ పరిపూర్ణ సచ్చిదానంద స్వరూపముతో తాను. నచాంతర్నబహిర్యస్య నపూర్వోనాపిచాపరం। పూర్వాపరంబహిశ్చాంతోజగతో యోజగచ్చయః॥ అను ప్రమాణముచేత జగత్తునకు వెలుపల లోపల సందులలోను నిండియుండెయును, శ్లో॥ సర్వత్రావస్థితోప్యాత్మాన సర్వత్రావభాసతే। బుద్ధావేవావభాసేత స్వచ్ఛేతుప్రతిబింబవత్॥ అని ఆచార్యవాక్యము గనుక అజ్ఞానులకు అంతటనున్నట్లు కనఁబడఁడు. గనుక, శ్రు॥ సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ, అను శ్రుతిచేత పరబ్రహ్మలక్షణములైన సచ్చిదానందములు లేనట్లు తోఁచుచుండును. గోపాలకుండు — గో శబ్దమునకు భూమి అర్థముగనుక భూమ్యాది పంచభూతములను రక్షించువాఁడు — గోవులనఁగా ఇంద్రియములు గనుక అచేతనములైన యింద్రియముల యందు తెలివి రూపముతో తాను ప్రవేశించివానినన్నిటిని శబ్దాదివ్యాపారములయందు ప్రవర్తింపఁజేసి రక్షించునట్టి విజ్ఞానరూపపరబ్రహ్మము. శ్లో॥ ఎనేక్షతేశ్రుణోతీదంజఘ్రతివ్యాకరోతిచ। స్వాద్వస్వాదువిజానాతి తత్ప్రజ్ఞానముదీరితం॥ అని మహావాక్యము. క॥ కనుఁగన్నైవినుఁ జెవిగ్రోని। గొనుఁజవిజిహ్వాయి మూరుకొను నాసికయై। తనువై స్పర్శము చేయును। ఘనవిద్యాబుద్ధియాత్మ యుందనిలుచుచున్॥ అని భాగవత శాంతిపర్వము. బ్రహ్మఋషిసేవ్యుఁడగు నెన్ — శ్రు॥ యతోవాచోనివర్తంతే అప్రాప్యమనసాసహ, నతత్రచక్షుర్గచ్ఛతినవాగ్గచ్ఛతినోమనః॥ అను శ్రుతులచేత వాక్కునకు మనస్సునకును అందని బ్రహ్మము బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠులచేతనైన పూజింపశక్యమగునా.

౨౮౬.—క॥ జారుఁడు జన్మావధియును। చోరుఁడు ముప్పోకలాడు ❋ సుమహిత పూజా
చార క్రియలకు నర్హుఁడె। వారక నితఁడనుచు నశుభ ❋ వాక్య స్ఫూర్తిన్.

టీ॥ ఇతఁడు — ఈకృష్ణుఁడు. జన్మావధియును — పుట్టిన నాటనుండియు. జారుఁడు — ముండలమారి. చోరుఁడు దొంగ. ముప్పోకలాఁడు — మూడుపోకలపోవువాఁడు — తాగుఁబోతుతనము, లోఁడుఁబోతుతనము, టక్కులమారితనమును గలవాఁడనుట. సుమహితపూజాచార క్రియలకున్ — మిక్కిలి గౌరవింపఁబడిన పూజనడపునట్టి పనులకు. అర్హుఁడే — తగినవాఁడా (అనుచు) వారక — సంకోచింపక. అశుభ వాక్యస్ఫూర్తిన్ — చెడ్డమాటలయొక్క ప్రకాశముతో — నిందించె నని క్రియ తెచ్చుకోవలయును.

తా॥ ఓసఖికులారా! ఈకృష్ణుఁడు పుట్టిననాటనుండి ముండలమారియు, దొంగయునై, తాగుఁబోతుతనమును, లోఁడుఁబోతు తనమును టక్కులమారితనమును గలిగి మానము అవమానము నిందకు వెఱచుటయను నవి లేక వర్తించువాఁడై యుండును ఇటువంటి నీచుఁడు పూజ్యులగు గొప్పవారికి చేయఁదగిన అగ్రపూజకుఁదగినవాఁడా అగునా అని కొంచమయిన వెనుదీయక దూఱనాడుచుండెను అని తాత్పర్యము

విశేషార్థము.

టీ॥ జన్మావధియున్ — నిద్రగడపఁగా వచ్చిన తానసెడు జ్ఞప్తి రూపముతో పుట్టినతోడనే. జారుఁడు — ఇంద్రియములనెడు స్త్రీలతోఁగూడి విషయసుఖములను స్వేచ్ఛగ అనుభవించు వాఁడు. చోరుఁడు — తన నామమును తలఁచవలెనన్న స్మృతి పుట్టి కృష్ణ నారాయణ మహాదేవ శ్రీరామ అని స్మరించినమాత్రముననే నామోచ్చారణ చేసినవారి జన్మాంతర ములయందలి పాపములనన్నిటిని అపహరించువాఁడు — శ్లో॥ కృష్ణేతిమంగళంనామయస్యవాచప్రవర్తతే। భస్మీభవంతురాజేంద్రమహాపాతకకోటయః॥ ఏకోపికృష్ణస్యసకృత్ప్రణామో దశాశ్వమేధావభృథేనతుల్యః। దశాశ్వమేధీపునరేతిజన్మకృష్ణప్రణామీనపునర్భవాయ॥ నారాయణోనామనరోనరాణాంప్రసిద్ధచోరఃకథితఃపృథివ్యాం। అనేకజన్మార్జితపాపసంచితం హరత్యశేషంస్మర

మాత్రమేవ॥యస్యస్మరణమాత్రేణజన్మసంసారబంధనాత్ । విముచ్యతేనమ స్తస్మై విష్ణవెప్రభవిష్ణవే॥ కోటయోబ్రహ్మహత్యానామగమ్యాగమకోటయః । సద్యః ప్రళయ మాయాంతి మహాదేవేతి కీర్తనాత్॥ తే॥ బ్రహ్మ హత్యా యుతము మద్యపానదశశ । తమను గుర్వంగనాకోటిగమనదురిత । మపరిమిత హేమ చౌర్యంబు లనవరతము । రామనామాభి హతములో రాజవదన॥ క॥ ఈరేడుజగములందును । నారీమణిపిమలరామనామముచేతం।జీరఁబడనిఘనదుర్భర। ఘోరమహాఘంబులేదుకోరిపెదకినన్॥అనిసీతారామాంజనేయసంవాదము. మహాపాతకలాఁడు—సురాపానముచేయుట, మంత్రానుష్ఠానముచేతశత్రువులఁజంపుట, అబద్ధములాడుటఅనునట్టిమూఁడుమార్గములు గలవాఁడు—సురాపానముచేయుట అనఁగా, సుబ్రహ్మరాణదదాతీతి సురాఅనువ్యుత్పత్తిచేతసురయనఁగాబ్రహ్మవిద్య,శ్రు॥చిదేవ దేహశ్చిదమేచలోకాః చిదేవభూతానిచిదింద్రియాణి । కర్తాచిదంతఃకరణం చిదేవచిదేవసర్వంపరమార్థరూపం।చిదేవాహంచిదేవత్వంసర్వమేతచ్చిదేవహి ॥ అను ప్రమాణముచేత ఆబ్రహ్మ విద్యాభ్యాస జ్ఞానము వలనఁగలిగిన ఆనందరసమును. శ్లో॥ పీత్వాపీత్వామహాపీత్వాయావత్పతతిభూతలే । ఉత్థాయచ పునఃపీత్వా పునర్జన్మ నవిద్యతే । కరేణ ఘటమాదాయ స్మరంచ గురుపాదుకాం । అగళాంతం పిబేన్మద్యం జీవన్ముక్తో నసంశయః ॥ అను క్రమముచేత పానము చేయువాఁడని భావము, మంత్రాను ష్ఠానముచేత శత్రువులఁ జంపుట యనఁగా, మంతారంత్రాయతి ఇతిమంత్రః, అనువ్యుత్పత్తిచేత సంసారసముద్రమునుండితన్ను దాటించునది మంత్రముగనుక అహంబ్రహ్మాస్మియనెడి మంత్రానుష్ఠానముచేత స్వేతరము గాకయే అయినట్టుతోఁచుచున్న కామాది శత్రు వర్గమునణఁచి యుపశాంతి గలిగియుండు వాఁడని భావము. అబద్ధములాడుటయనఁగా,శ్రు॥యద్యత్పశ్యతిచక్షుర్భ్యాం తత్తదాత్మేతిభావయేత్,సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ, ఏకోజీవో బహుధానివిష్టః, అను శ్రుతులనుపట్టి నానారూపములతోఁ గనఁబడు జగత్తును ఇది జగిత్తు గాదు బ్రహ్మమని స్థిరపఱచు వాఁడని భావము. లేక, రజోగుణముచేత చతుర్ముఖ బ్రహ్మ రూపమును ధరించి ప్రపంచమును సృష్టించి, సత్వగుణముచేత విష్ణురూపమును ధరించి ప్రపంచమును రక్షించి, తమోగుణముచేత రుద్రరూపమునుధరించి ప్రపంచమును నాశముచేయువాఁడు.

౮౧౭.—చ॥ అసితను దూఱనాడిన ము # రాంతకుఁ డాశిశుపాలు వాక్యముల్
విని మదిఁ జీరికిం గొనఁడు # విశ్రుత భైరవరావ మాత్మఁ గై
కొనని మృగేంద్రురీతి ముని # కోటియు రాజులుఁ బద్మనాభు నా
డిన యవి నీతిభాషలకు # డెందములం గడు వంత నొందుచున్.

టీ॥ (అని) తనున్ — తన్ను. దూఱనాడినన్ — నిందించిపలుకఁగా. మురాంతకుఁడు — కృష్ణుఁడు. ఆశిశుపాలు వాక్యములు— ఆశిశుపాలునియొక్క మాటలను. (విని)విశ్రుత... రావము—విశ్రుత— మిక్కిలి గట్టిగా వినఁబడిన. భైరవ—కుక్కయొక్క. రావము — మొఱఁగునట్టి ధ్వనిని. ఆత్మన్ — తనలో. కైకొనని — అలక్ష్యము చేయునట్టి. మృగేంద్రురీతిన్—సింహమువిధమున. మదిన్—తనమనసులో. చీరికిఁగొనఁడు—లక్ష్యము చేయఁడు—లక్ష్యము చేయలేదనుట. మునికోటియున్ — మునులసమూహమును. రాజులును—ఆయజ్ఞము చూడవచ్చిన రాజులును. పద్మనాభున్ — కృష్ణుని. ఆడినయవి నీతిభాషలకున్—చెప్పిన నీతిమాలిన మాటలకు. డెందములన్ — తమ మనసులలో. కడున్—మిక్కిలి. వంతనొందుచున్—సంతాపించుచును.

తా॥ అని, ఈవిధముగా శిశుపాలుఁడు దూషింపఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తి తన్నుఁజూచి మొఱుగునట్టి కుక్కల మొఱుగులనువిని లక్ష్యముచేయక గంభీరముగా నుండునట్టిసింహమువలె ఆనిందావాక్యములనుచెవినిపెట్టక యూరకుండెను, అచ్చటనున్నమునీశ్వరులునురాజులునువానినీతిమాలినమాటలకుతమమనసులలోనొచ్చుకొనుచుననితా.

౮౧౮.—ఉ॥ వీనులు మూసికొంచు విన # విస్మయమంచు ముకుంద మాధవ
శ్రీనిధి వీని నేగతికిఁ # జేర్చెదొ యంచు దురాత్ముఁ దిట్టుచున్
నానరనాథులున్ మునులు # నచ్చట నిల్వక పోవఁ బాండు సం
తానము లప్రమేయ బల # దర్పమహోద్ధత రోషచిత్తులై.

టీ॥ వీనులు — చెవులు. (మూసికొంచున) వినన్ — వినుటకు. విస్మయమంచున్ — ఆశ్చర్యమనుచు. మాధవ—లక్ష్మీనాథుఁడవును. శ్రీనిధి—మోక్షసంపదకు స్థానమైనవాఁడవునైన. ముకుంద—శ్రీకృష్ణమూర్తీ. వీనిన్ — ఈశిశుపాలుని. ఏగతికిన్ — ఏమార్గమునకు. చేర్చెదొ—చేర్చెదవో. అంచున్—అనుచును. దురాత్మున్ — చెడ్డతలఁపుగలవాఁడైనయాశిశుపాలుని. తిట్టుచున్—తిట్టుచును. ఆనరనాథులును—ఆరాజులును. మునులును—ఋషులును. అచ్చటన్ — అక్కడ. నిల్వక—నిలువక. పోవన్—లేచిపోఁగా. పాండుసంతానములు—పాండవులు. అప్రమేయ...చిత్తులై—అప్రమేయ—మేరలేని. బల—బలముచేతను. దర్ప — అహంకారముచేతను. మహోద్ధత—మిక్కిలినిక్కిన — మిక్కిలియతిశయించిన. రోష — కోపముతోడి. చిత్తులై—మనసులు గలవారై.

తా॥ అందున్న రాజులు మునులు మొదలగువారు ఆకృష్ణుని దూషించుమాటలు వినలేక చెవులుమూసికొనుచును, ఓశ్రియఃపతీ! నీవు వీనికి ఏమిగతి కలుఁగఁజేసెదవో తెలియదు అనుచును, ఆశిశుపాలునితోఁచినట్టుతిట్టుచును, అచ్చటఆదూషించుటనువినుచునుండలేక లేచియొకముగాఁబోయిరి, అంతపాండవులుతమమేరలేని బలమును ఆటోపమునుఅతిశయింపఁగామిక్కిలికోపించినవారై అనితా.

వ॥ కేకయ సృంజయ భూపతులుం దాముసు వివిధాయుధ పాణులై యదల్చినిల్చిన వాఁడునుం బిఱుతివకయదల్చి పలకయు వాలునుం గైకొని భుజాగర్వ దుర్వారుండై గోవిందునిం దదనువర్తనులైనవారలం గుపితుండై నిందింప ముకుందుం డాగ్రహంబున లేచి కట్టెదుర నెదిర్చి యున్న శిశుపాలుని రూక్షేక్షణంబుల నిరీక్షించుచు నాక్షణంబ తన్మస్తకంబు ధారా కరాళంబైన చక్రంబున నవక్ర పరాక్రముండై రుధిరంబు దొరగం దునుమ నమ్మహాకిలకిలం బాకర్ణించి చైద్యబలంబులును దదీయపక్షచరులైన భూపతులును భీతులై పఱచి రయ్యవసరంబున.

టీ॥ కేకయ సృంజయ భూపతులును = కేకయులును సృంజయులునునైన రాజులును—తామును. వివిధాయుధ పాణులై = నానావిధములయిన యాయుధములను చేతులఁ బట్టుకొన్నవారై అదల్చి = అదలించి. నిల్చినన్ = నిలువఁబడఁగా. వాఁడును = ఆశిశుపాలుఁడును. పిఱుతివక = వెనుదీయక. అదల్చి = మరలఁ దిరిగి అదలించి. పలకయున్ = కేడెమును. వాలును = కత్తియును. కైకొని = చేతఁ బుచ్చుకొని. భుజాగర్వదుర్వారుండై = భుజబలముచేత అడ్డగింపరాని వాఁడై. గోవిందునిన్ = కృష్ణునిని. తదనువర్తనులైన వారలను = అతనిని అనుసరించి వర్తించువారైన పాండవులు మొదలగు వారిని. కుపితుండై = కోపించినవాఁడై. నిందింపన్ = దూషింపఁగా. ముకుందుండు = కృష్ణుఁడు. ఆగ్రహంబునన్ = కోపముతో. (లేచి) తన కట్టెదురన్ = తనకుసరియెదుట. ఎదిర్చి = ఎదిరించి. ఉన్నశిశుపాలునిన్ = ఉన్నట్టిశిశుపాలుని. రూక్షేక్షణంబులన్ = చుఱుకుఁ జూపులతో. నిరీక్షించుచున్ = చూచుచు. ఆక్షణంబ = అప్పుడే. తన్మస్తకంబున్ = వానితలను. ధారాకరాళంబైన చక్రంబునన్ = వాదరలచేత భయంకరమయినదయిన చక్రముతో. అవక్ర పరాక్రముండై = వంకరలేని పరాక్రమము గలవాఁడై. రుధిరంబు = నెత్తురు. దొరఁగన్ = కాఱునట్లు. తునుమన్ = నఱకఁగా. అమ్మహాకిలకిలంబు = ఆగొప్ప కోలాహలమును. ఆకర్ణించి = విని. చైద్యబలంబులును = శిశుపాలుని సేనలును. తదీయపక్షచరులైన = వానిపక్షమున వర్తించువారైన. భూపతులును = రాజులును. భీతులై = భయపడినవారై. పఱచిరి. పాఱిపోయిరి. అయ్యవసరంబునన్ = ఆసమయమందు.

తా॥ కేకయ వంశస్థులును సృంజయ వంశస్థులునైన రాజులును తామునై పాండవులు నానావిధములయిన ఆయుధములను చేతఁ బుచ్చుకొని శిశుపాలుని అదలించి నిలువఁబడఁగా వాఁడు అందులకు వెఱవక కత్తి కేడెమును చేతఁబుచ్చుకొని వారిని మరల నదలించి మదముచేత కన్ను గానని వాఁడై కృష్ణునిని ఆతని పక్షమును అవలంబించిన రాజులను నానావిధముల తిట్టుచు యుద్ధమునకు ఆయిత్తపడి నిలువఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తి వానినిజూచి మిక్కిలి కోపించినవాఁడై తెకు̆క్కన వాదరలచేత భయంకరమై యుండెడి చక్రాయుధమును ప్రయోగించి అప్పుడే వానితల తెగి నేలఁబడునట్టును నెత్తురు వెల్లువలై ప్రవహించునట్టును చేయఁగా అందువలని కలకలధ్వనిని విని ఆశిశుపాలుని సేనలును వానిపక్షమున నున్న రాజులును భయపడి తమయూళ్లకు పాఱిపోయిరి ఆసమయమునందని తాత్పర్యము.

౮౨౦.—క॥ మునివరులును జనపతులును । గనుఁగొని వెఱఁగందఁ జైద్యు ✱ గాత్రము నందున్
నను పమ తేజము వెలువడి । వనజోదరు దేహమందు ✱ వడిఁ జొచ్చె నృపా.

టీ॥ నృపా = రాజా. మునివరులును = మునిశ్రేష్ఠులును. జనపతులును = రాజులును. కనుఁగొని = చూచి. వెఱఁగందన్ = ఆశ్చర్యము నొందఁగా. చైద్యగాత్రమునందున్ = శిశుపాలుని దేహమునందుండి. అనుపమతేజము = సూర్య చంద్రాగ్నులను మీఱిన మహాతేజస్సు. వెలువడి = బయలువెడలి. వనజోదరుదేహమందున్ = శ్రీకృష్ణుని దేహమునందు. వడిన్ = శీఘ్రముగా. చొచ్చెన్ = ప్రవేశించెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! మునిశ్రేష్ఠులును రాజులును జూచి యాశ్చర్యపడుచుండఁగా శిశుపాలుని దేహమునందుండి దేనితోడను పోల్పరాని యొకమహాతేజస్సు బయలువెడలి శ్రీకృష్ణమూర్తి దేహమునందుఁ బ్రవేశించె నని తాత్పర్యము.

౮౨౧.—వ॥ అనిన మునివరునకు భూవరుం డిట్లనియె.

టీ॥ అనినన్ = అనిచెప్పఁగా. మునివరునకున్ = మునిశ్రేష్ఠుఁడైన శుకునితో. భూవరుండు = రాజైన పరీక్షిత్తు. (ఇట్లనియెను)

తా॥ అని యిట్లుచెప్పఁగా శుకమహామునితో పరీక్షిన్మహారాజు ఇట్లుపలికె నని తాత్పర్యము.

౮౨౨.—క॥ కమలాక్షుని నిందించిన । దమఘోష తనూభవుండు ✱ దారుణ మలకూ
పమునం బొందక యేక్రియ । సుమహితమతిఁ గృష్ణునందుఁ ✱ జొచ్చె మునీంద్రా.

టీ॥ మునీంద్రా = ఓమునిశ్రేష్ఠుఁడా. కమలాక్షునిన్ = కృష్ణుని. నిందించిన = దూషించిన. దమఘోషతనూభవుండు = దమఘోషునికొడుకు. దారుణమలకూపమునన్ = భయంకరమయిన మలము గల నూతియందు. పొందక = కూలక. ఏక్రియన్ = ఏవిధముగా. సుమహితమతిన్ = మిక్కిలిగొప్పబుద్ధితో. కృష్ణునందున్ = పరబ్రహ్మమైన శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క దేహము[illegible]. చొచ్చెన్ = ప్రవేశించెను.

తా॥ ఓశుకమహామునీ! శ్రీకృష్ణమూర్తిని నిందించిన పాపాత్ముఁడైన శిశుపా[illegible]డు మలముచేత నిండుకొన్న నరక కూపమునందుఁ గూలక మ[illegible]వితో ఆకృష్ణుని దేహమునందు ఎట్లుచొచ్చెనని అడిగెనని [illegible]ర్యము.

౮౨౩.—వ॥ అనిన శుకయోగి రాజయోగి కిట్లనియె.

టీ॥ అనినన్ = అనియడుగఁగా. శుకయోగి = శుకమహాముని. రాజయోగికిన్ = రాజర్షియైన పరీక్షిత్తుతో. (ఇట్లనియెను)

తా॥ అనియిట్లు పరీక్షిన్మహారాజు అడుగఁగా శుకమహాముని ఆయనతో నిట్లుచెప్పెనని తాత్పర్యము.

౮౨౪.—మ॥ మధు దైత్యాంతకుమీఁది మత్సరమునన్ ✽ మత్తిల్లి జన్మత్రయా
వధి నేప్రొద్దుఁ దదీయ రూపగుణ ది ✽ వ్యధ్యాన పారీణ ధీ
నిధియౌటన్ శిశుపాల భూవిభుఁడు దా ✽ నిర్ధూత సర్వాఘుఁడై
విధి రుద్రాదుల కందరాని పదవిన్ ✽ వేఁ బొందె నుర్వీశ్వరా.

టీ॥ ఉర్వీశ్వరా = రాజా. మధుదైత్యాంతకు మీఁది మత్సరమునన్=కృష్ణునిపైఁగల విరోధముచేత. మత్తిల్లి=మత్తుగొని. జన్మత్రయావధిన్ = మూఁడుజన్మములకొలఁదిని. ఏప్రొద్దున్=ఎల్లప్పుడును. తదీయ...ధీనిధి—తదీయ=అక్కృష్ణునిదైన. రూప = ఆకారమును. గుణ=శౌర్యధైర్యాది గుణములను. దివ్య=అప్రాకృతమైన. ధ్యాన=స్మరణచేయుటయందు. పారీణ = పారమునొందిన. ధీ=బుద్ధికి. నిధి=స్థానమయినవాఁడు. ఔటన్=అగుటచేత. శిశుపాల భూవిభుఁడు=శిశుపాలమహారాజు. తాన్ = తాను. నిర్ధూతసర్వాఘుఁడై = బాగుగాతొలఁగింపఁబడినయెల్లపాపములు గలవాఁడై. విధిరుద్రాదులకున్=బ్రహ్మ రుద్రుఁడు మొదలగువారికి. అందరాని పదవిన్=పొందరాని స్థానమును. వేన్ = శీఘ్రముగ. ఒందెన్=పొందెను.

తా॥ ఓరాజా! శ్రీకృష్ణమూర్తిపై విరోధము చేత ఒళ్లుతెలియనివాఁడై మూఁడు జన్మములు కొలఁదిని సర్వదా ఆదేవుని స్వరూపగుణగణములను స్మరించుచున్న మహా బుద్ధిమంతుఁడు కాఁబట్టి ఆశిశుపాలుఁడు సమస్తపాపములును బాగుగాతన్ను వదలి పోఁగా బ్రహ్మ రుద్రుఁడు మొదలగువారికిఁగూడ పొందరాని మహోన్నత పదవిని పొందినాఁడని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౮౨౫.—వ॥ అంత ధర్మ నందనుండు ఋత్విగ్గణంబులను సదస్యులను బహువిధ దక్షిణలఁ
దనిపి వివిధార్చనలం బూజించి యవభృథ స్నాన క్రియా పరితోషంబున.

టీ॥ అంతన్=అటుపిమ్మట. ధర్మనందనుండు = ధర్మరాజు. ఋత్విగ్గణంబులను=ఋత్విజులసమూహములను. సదస్యులను=సభికులను. బహువిధదక్షిణలన్=అనేక దక్షిణలచేత. తనిపి = తృప్తి పొందించి. వివిధార్చనలన్ = నానా విధములయిన పూజలచేత. పూజించి=పూజచేసి. అవభృథస్నాన క్రియాపరితోషంబునన్ = అవభృథమను యాగపరిపూర్తి స్నానపు పనివలని సంతోషముతో.

తా॥ అంతటధర్మరాజు యజ్ఞమునడపువారి సంఘములను సభికులను అనేకములయిన దక్షిణలిచ్చి తృప్తినొందించి నానావిధముల చేత పూజించి యాగ పరిపూర్తియందు చేయు దివ్యమంత్రోదక స్నానమును చేసి అందువలనియానందములోనని తాత్పర్యము.

౮౨౬.—సీ॥ మురజ మృదంగ గో ✽ ముఖ శంఖ డిండిమ - పణవాది రవములం ✽ బరము నిండఁ
గవి సూత మాగధ ✽ గాయక వంది వై - తాళిక వినుతులం ✽ దంద బెరయ
వితత మర్దళ వేణు ✽ వీణా రవంబుల - గతులకు నర్తకీ ✽ గతులు నెలఁగఁ
దరళ విచిత్రక ✽ ధ్వజ పతాకాంకిత - స్యందన గజ వాజి ✽ చయము లెక్క
తే॥ సుత సహోదర హిత పురో ✽ హిత జనంబు। గటక కేయూర హార కం ✽ కణ కిరీట
వస్త్ర మాల్యానులేపన ✽ వ్రాతములను। విభవ మొప్పారఁ గైచేసి ✽ వెడలి రంత.

టీ॥ మురజ...రవములు — మురజ=డోలు. మృదంగ=మద్దెల. గోముఖ=ఆవు మోరవంటియాకృతిగలచర్మవాద్యవిశేషము. శంఖ=శంఖము. డిండిమ=గుమ్మెటము. పణవ=ఉడుక. ఆది=మొదలైన వాద్యముల. రవములు=ధ్వనులు. అంబరము=ఆకాశము. నిండన్=నిండుకొనఁగా. కవి...వినుతులు—కవి=కవులు. సూత=బట్రాజులు. మాగధ=వంశావళిచదువువారు. గాయక=పాటపాడువారు. వంది=స్తుతిపాఠకులు. వైతాళిక=మేలుకొలుపులు పాడువారు. (వీరియొక్క) వినుతులు = స్తోత్రములు. అందంద = మాటిమాటికి. బెరయన్=వ్యాపింపఁగా. విత...లకున్ — వితత = విశేషమయిన. మర్దళ=మద్దెలలయు. వేణు=పిల్లనగ్రోవులయు. వీణా=వీణెలయు. రవంబుల గతులకున్=ధ్వనులవిధములకు. నర్తకీ=నాట్యమాడుస్త్రీలయొక్క. గతులు=నడకలు. చెలఁగన్=తగినట్లు ఒప్పఁగా. తరళ...చయములు—తరళ=చలించునట్టి, విచిత్రక=చిత్రవర్ణములుగల. ధ్వజ=ధ్వజస్తంభములు, పతాక=టెక్కెపుగుడ్డలు. (వీనిచేత)అంకితగుఱుతిడఁబడిన. స్యందన=రథములయు. గజ=ఏనుఁగులయు. వాజి=గుఱ్ఱములయు, చయములు = సమూహములను. (ఎక్కి) సుత...జనంబులు—సుత=కొడుకులు. సహోదర=తోడఁబుట్టువులు. హిత=ఆప్తులు పురోహిత=పురోహితులునైన .జనంబు=జనసమూహము. కటక....వ్రాతములను—కటక=అందెలు. కేయూర=బాహుపురులు. హార=ముత్యాలపేరులు. కంకణ = కడియములు, కిరీట=మకుటములు. వస్త్ర=కోకలు. మాల్య=పూలదండలు. అనులేపన=పూసికొనెడు వాసనద్రవ్యములు. వ్రాతములను=వీనియొక్క సమూహములచేత. విభవము=ఐశ్వర్యచిహ్నము. ఒప్పారన్ = ఒప్పిదమైమించఁగా. కైచేసి=అలంకరించుకొని. వెడలిరి=బయలుదేఱిరి. అంతన్=అంతట

తా॥ డోలు మద్దెల మొదలగువాద్యములు మ్రోఁగఁగా, కవులు గాయకులు మొదలగువారిపొగడ్తలధ్వనులు అతిశయింపఁగా, మద్దెలలోనగు వాద్యములననుసరించి వేశ్యల యాటలు జరగఁగా, నానావిధములయిన బిరుదులను తెలుపునట్టి టెక్కెపుగుడ్డలు చలించుచుండఁగా ఒప్పునట్టి ధ్వజస్తంభములతోడి రథములందును, ఏనుఁగులు గుఱ్ఱములు మొదలగువాహనముల మీఁదను ఎక్కి, అన్ని అలంకారములతోడను బిడ్డలు పెండ్లాలు అన్నలు తమ్ములు కావలసినవారును బయలుదేఱిరి అనితాత్పర్యము.

వ॥ యదుసృంజయ కాంభోజ కేకయ కుకుర కోసల భూపాలముఖ్యులు చతుర్విధ సేనా సమేతులై ధరణి కంపింప వెన్నంటినడతేర ఋత్విక్సమూహంబులను సదస్యులను బ్రహ్మఘోషంబు లోలయ మున్నిడుకొని శోభమానానూన ప్రభాభాసమాన సువర్ణమయ మాలికా మధ్యగత దివ్యమణిహారంబులు కంఠంబులం దేజరిల్ల నున్నతజవాశ్వంబులం బూన్చిన పుష్పరథంబు కళత్రసమేతుండై యెక్కి యతి మనోహర విభవాభి రాముండయి చనుదెంచు చుండె నప్పుడు వారాంగనా జనంబులు తమతమ వారలం గూడుకొని.

టీ॥ (యదుసృంజయ కాంభోజ కేకయ కుకురకోసల భూపాలముఖ్యులు) చతుర్విధసేనాసమేతులయి=నాలుగువిధములయిన సేనలతోఁగూడుకొన్నవారయి. ధరణి = భూమి. కంపింపన్ = అదరఁగా. వెన్నంటి=వెంబడించి. నడతేరన్=నడువఁగా. ఋత్విక్సమూహంబులను=ఋత్విజులయొక్క సమూహములను. సదస్యులను=సభికులను. బ్రహ్మఘోషంబులు = వేదపారధ్వనులు. ఓలయన్=వ్యాపింపఁగా. మున్నిడుకొని=ముందుఁబెట్టుకొని. శోభమాన ... హారంబులు—శోభమాన=వెలుఁగుచున్న. అనూన = తక్కువకాని ప్రభా=కాంతులచేత. భాసమాన=తెజరిల్లుచున్న. సువర్ణమయ = బంగారువికారమయిన. మాలికా=సరములయొక్క. మధ్యగత=నడుమను బొందిన. దివ్య=అప్రాకృతములయిన. మణిహారంబులు=రత్నాలపేరులు. కంఠంబులన్=మెడలయందు. తేజరిల్లన్=వెలుఁగఁగా. ఉన్నతజవాశ్వంబులన్ = పొడువులును వేగముగలవియునైన గుఱ్ఱములను. పూన్చిన=కట్టిన. పుష్పరథంబు=పూలతేరును. కళత్రసమేతుండై = భార్యతోఁగూడుకొనినవాఁడై. (ఎక్కి) అతి మనోహర విభవాభిరాముండయి = మిక్కిలి మనోజ్ఞమయిన వైభవముచేత నొప్పినవాఁడయి. చనుదెంచుచుండెన్=వచ్చుచుండెను. (అప్పుడు) వారాంగనాజనంబులు = భోగమువారు. తమతమవారలంగూడుకొని = తమకుఁ దమకుఁగావలసినవారితోఁ జేరుకొని.

తా॥ యదువంశస్థులును సృంజయవంశస్థులును కాంభోజ వంశస్థులును కేకయవంశస్థులును కుకురవంశస్థులును కోసలవంశస్థులునైన రాజశ్రేష్ఠులు రథ గజ తురగ పదాతులనెడు నాలుగు విధములైన సేనలతోఁ గూడుకొన్న వారై వెంట రాఁగా ఋత్విజుల సమూహమును సభికులును వేదఘోషములతో ముందు నడవఁగా మిక్కిలి మెఱయుచున్న మణులుచెక్కిన బంగారు కంఠహారములను మెడలలో ధరించి ఉన్నతములును వడిగలవియునైన గుఱ్ఱములను గట్టిన పూలతేరిపై నెక్కి భార్యతోఁ గూర్చుండి వచ్చునప్పుడు భోగమువారు తమతమమేళగాండ్రతోఁగూడుకొన్నవారై యనితా.

ఉ-అర.—సీ॥ కనకాద్రి సాను సం ✽ గత కేకినులభాతిఁ - గ్రొమ్ముళ్లు వీఁపుల ✽ గునిసి యాడఁ
దరల తాటంక ము ✽ క్తాఫలాంశు ద్యుతు - ల్చెక్కుటద్దములతోఁ ✽ జెలిమి సేయఁ
బొలసి యదృశ్యమై ✽ పోని క్రొమ్మెఱుఁగుల - గతుఁ గటాక్ష దీ ✽ ధితులు దనర
మంచుపై నెగయ నుం ✽ కించు జక్కవలనఁ - జన్నులు బిలుఁగు కం ✽ చలల నమర
తే॥ మహితకుచ భారకంపిత ✽ మధ్యలగుచు । నర్థి మొలనూళ్లు మెఱుఁగ బ ✽ య్యదలు జాఱఁ
గరసరోజాత కంకణ ✽ క్వణన ములును । జరణ నూపుర ఘోషము ✽ ల్సందడింప.

టీ॥ కనకాద్రిసానుసంగత కేకినలభాతిన్ — కనకాద్రి = బంగారుకొండయొక్క. సాను చఱులయందు. సంగత = కూడియున్న కేకినులభాతిన్=ఆఁడునెమళ్లనఁ బెట్టి. క్రొమ్ముళ్లు=క్రొత్తకీలుగంట్లు. వీఁపులన్=వీఁపులమీఁద. గునిసియాడన్=త్రుళ్లియాడుచుండఁగాను. తరలతాటంక ముక్తాఫలాంశు ద్యుతులు—తరల=చలించుచున్న. తాటంక = కమ్మలయందలి. ముక్తాఫల=ముత్తెపు పూసలయొక్క. అంశుద్యుతులు=ప్రకాశకాంతులు. చెక్కుటద్దములతోన్=అద్దములవంటి చెక్కిళ్లతో. చెలిమిసేయన్ = స్నేహింపఁగా. పొలసి=వ్యాపించి — కనఁబడి. అదృశ్యమైపోని క్రొమ్మెఱుఁగుల గతులన్ = కనఁబడకపోకుండునట్టి క్రొత్తమెఱపుల విధములచేత. కటాక్షదీధితులు=చూపులకాంతులు. తనరన్=ఒప్పఁగా. మంచుపై నెగయనుంకించు జక్కవలనన్ = మంచుమీఁదికి ఎగయ యత్నించునట్టి చక్రవాకములనునట్లు. చన్నులు=స్తనములు. బిలుఁగుకంచలలన్=సన్నపు అవికలయందు. అమరన్=ఒప్పఁగా. మహితకుచభారకంపితమధ్యలు=గొప్పవైన స్తనముల బరువుచేత వడఁకుచున్న నడుములు గలవారు. (అగుచును) అర్థిన్ = ఇష్టముతో. (మొలనూళ్లు) మెఱయన్ = ప్రకాశింపఁగా. పయ్యదలు = పైఁటలు. జాఱన్=జాఱఁగాను. కరసరోజాతకంకణక్వణనములును=హస్తకమలములయందలి కడియములగిల్లుగిల్లనుచప్పుళ్లును. చరణనూపురఘోషములును=కాలియందెలచప్పుళ్లును. సందడింపన్=హెచ్చఁగా.

తా॥ బంగారుకొండచఱులయందాడుచున్న నెమళ్లవలె మూఁపులపై కీలుగంట్లుత్రుళ్లియాడుచుండఁగాను, తళతళలాడునట్టికమ్మలయందలిముత్తెపు పూసలకాంతులు చెక్కిళ్లయందువ్యాపింపఁగాను, కన్నులకుఁ గనఁబడి మఱఁగిపోని క్రొత్త మెఱపులవలె చూపుల మెఱుఁగులు అతిశయింపఁగాను, తమపైకప్పుకొన్న మంచుమీఁదికి ఎగయ యత్నించునట్టి చక్రవాక పక్షులవలె సన్నపు అవికలలో నిక్కుచు స్తనములు ఒప్పఁగాను, ఇచ్చవచ్చినట్టు మొలనూళ్లుప్రకాశించుచుండఁగాను, పైఁటలుజాఱి వ్రేలాడఁగాను, కమలములవంటి హస్తములయందుకడియములు మ్రోఁగఁగాను, కాళ్లయందుఅందెలు మ్రోయఁగాను, వచ్చుచున్నవారై యని తాత్పర్యము.

వ॥ మఱియు నయ్యిందు వదన లందంద మంద గమనంబునం గందు ఘర్మజల బిందు సందోహ కందళిత మందహాస చంద్రికా సుందర వదనార విందంబుల నిందిందిర రుచిర చికుర బృందంబులు చిందఱ వందఱలై సందడిఁ గొన

నమందానంద హృదయలై సువర్ణ శృంగ సంగతంబులైన సంకుమద మలయజ ముఖ సురభి తోయంబులు పలు తోయంబుల సముదాయంబులై తమతోయంబుల వారిం జల్లుచుఁ జెందొవల కెందమ్మివిరుల రచియించిన చిమ్మనఁ గ్రోవులం దావులుగల పూఁదేనియలు నించి వావులు దెలిపి రేవలు మీఱఁ గ్రేవలనుండి యిమ్ములం గవిసి చిమ్ముచు మృగమద కర్దమంబును గుంకుమ పంకంబును గొంకక బింకంబుల జంకెలు లొలయం బంకజ సన్నిభంబులగు మొగంబులనేమఱించి చమరుచు నుల్లంబులు పల్లవింపం బెల్లడరి యందియలు గల్లుగల్లని మొఱయఁ గ్రేళ్లు దాఁటుచుం బాఱుచుం జారుచంద్రికా ధవళ ఘనసార ధూళీమిళిత రజనీ పరాగంబు రంజిల్లం గరంబులం బుచ్చుకొని శిరంబులఁ జల్లుచుఁ జిత్తంబుల నమ్మత్తకాశినులు వృత్తంబులగు కుచంబుల కెత్తువత్తురే యని చిత్తరించి పువ్వు గుత్తులం దత్తఱంబున వ్రేయుచుఁ బరిహసించుచు నన్యోన్య కరకిసలయ కనక కరండంబుల భరితంబులగు పన్నీళ్లఁ జెంగావి జిలుఁగు పుట్టంబులు దట్టంబుగఁ దోఁగిన మర్మంబులు బయలుపడిన నగ్గలంబులగు సిగ్గులకు నొప్పిదంబులగు తమకను ఱెప్ప లడ్డంబు సేయుచుఁ బురుషులుం దాము నారామలభిరామ లీలారసోత్కటలైనయ నంతరంగంబుల సంతసంబు నంబంతంబు లిచ్చుచు వసంతంబు లాడి రవ్వేళ నతుల విమానారూఢులై యింద్రపురంధ్రీ జనంబులుం బోలె హాటకశిబిక లెక్కి నిజ చేటికాజనంబులు సేవింపం జనుదెంచు భూకాంతకాంతాజనంబులు తమకు సరసంబులకు నర్హంబులైన ధరణీపాల వధూ లలామంబు లాదరించు చెలులపైఁ దమసఖీ జనంబులం బురికొల్పి చల్లించుచు భావగర్భితంబులగు వారి చతుర సరసోక్తుల మందహాస చంద్రికలు ముఖకమల లీలావిలోకన లక్ష్మిం బ్రోదిసేయం జెలువలరం జని దివ్య ధంబున నిజ సామ్రాజ్య విభవంబు పూజ్యంబుగా నజాతశత్రుండు గంగాప్రవాహంబున కరిగి యందు నిజవధూ యుక్తుండై శాస్త్రోక్త ప్రకారంబున వేదఘోషంబు లెసఁగ నవభృధ స్నానం బాచరించె నాసమయంబున.

టీ॥ మఱియును—ఇంకను. అయ్యిందువదనలు — చంద్రునివంటి మొగములుగల యాభోగిమవారు. అందంద — మాటిమాటికి. మందగమనంబునన్—తిన్నని నడచేత. చెందు—పొందునట్టి. ఘర్మ జల—చెమటనీటియొక్క. బిందు — చుక్కలయొక్క. సందోహ— సమూహములతోడ. కందళిత — మొలకెత్తుచున్న. మందహాస — చిఱునవ్వుల నెడు. చంద్రికా—వెన్నెలలచేత. సుందర—అందగించుచున్న. వదనారవిందంబులన్—ముఖకమలములందు. ఇందిందిర — తుమ్మెదలవలె. రుచిర—ప్రకాశించునట్టి. చికుర—ముంగురులయొక్క. బృందంబులు — సముదాయములు. చిందఱవందఱలై — చెదరినవై. సందడిగొనన్ — చిక్కుపడఁగాను. అమందానందహృదయలై — తక్కువగాని సంతోషముతోడి మనసులు గలవారై. సువర్ణశృంగ సంగతంబులు — బంగారు బుఱ్ఱటకొమ్ములతోఁ గూడినవి. (అయిన) సంకుమద—జవ్వాజి. మలయజ—మంచిగందము. ముఖ—మొదలగువానిచేత. సురభి—పరిమళించుచున్న. తోయంబులు—నీళ్లను. పలు తోయంబుల—పలుతెగల. సముదాయంబులై—గుంపులై. తమతోయంబులవారిం జల్లుచు — తమతెగవారిమీఁదఁ జల్లుచు. చెందొవలన్—ఎఱ్ఱగలువలచేతను. కెందమ్మివిరులన్—ఎఱ్ఱదామరలచేతను. రచియించిన—చేసిన. చిమ్మనఁగ్రోవులన్—బుఱ్ఱట కొమ్ములవలన. తావులు గల—వాసనలుగల. పూఁదేనియలు—పువ్వుల రసములను. నించి—నిండించి. వావులు — మామబావయను సంబంధములను. తెలిపి—తెలియఁజేసి. రేవలు—ఒయ్యారములు. మీఱన్—అతిశయింపఁగా. క్రేవలనుండి—పార్శ్వములందుండి. ఇమ్ములన్—బాగుగా. కవిసి—కమ్ముకొని. చిమ్ముచున్—చిమ్మనఁగ్రోవులలోనినీళ్లను ఎగఁజిమ్ముచు. మృగమదకర్దమంబును—కస్తూరిబురదయు—బురదవలెగుజ్జుగా కలిపిన కస్తూరితోడిచందనమును. గొంకక—సంకోచింపక. బింకంబులన్—బిగువుమాటలతో. జంకెలు — బెదరింపులు. ఒలయన్ — వ్యాపింపఁగా—అతిశయింపఁగాననుట. పంకజసన్నిభంబులు — కమలములను బోలినవి. అగు మొగంబులన్—అగునట్టి ముఖములయందు. (ఏమఱించి) చమరుచున్ — పూయుచు. ఉల్లంబులు — మనసులు. పల్లవింపన్—చిగుర్పఁగా. వికాసము వహింపఁగా. బెల్లు — మిక్కిలి. అడరి—విజృంభించి. అందియలు—అందెలు. (గల్లుగల్లని) మొఱయన్—మ్రోఁగఁగా. క్రేళ్లుదాఁటుచున్ — కుప్పించికుప్పించి దాఁటుచు. పాఱుచున్—పరుగెత్తుచు. చారు...పరాగంబు — చారు—మనోజ్ఞమయిన. చంద్రికా—వెన్నెలయొక్క. ధవళ — తెల్లఁదనమువంటి తెల్లఁదనము గలదైన. ఘనసార—కర్పూరముయొక్క. ధూళి—దుమ్ముతోడ. మిళిత—కలసిన. రజనీపరాగంబు—పసుపుపొడి. రంజిల్లన్—అనురాగము నొందునట్లు. కరంబులన్ — చేతులలో. పుచ్చుకొని—తీసికొని. శిరంబులన్—తలలలో. (చల్లుచు) చిత్తంబులన్—మనసులందు—అమ్మత్తకాశినుల. ఆస్త్రీలయొక్క. వృత్తంబులగు—గుండ్రనివైన. కుచంబులకున్—స్తనములకు. ఎత్తువత్తురే—సరితూఁగుదురా. (అని) చిత్తరించి — ఒయ్యారముతోఁ జూచి. పువ్వుగుత్తులన్—పువ్వులగుత్తులతో. తత్తఱంబునన్—తత్తఱపాటుతో. వ్రేయుచున్—కొట్టుచు. పరిహసించుచున్—ఎగతాళిచేయుచు. అన్యోన్య...భరితంబులు—అన్యోన్య—ఒండొరులయొక్క. కరకిసలయ—చిగుళ్లవంటిహస్తములయందలి. కనకకరండంబులన్—బంగారుబరణులయందు. భరితంబులు—నిండింపఁబడినవి. (అగు) పన్నీళ్లన్—పన్నీరులచేత. చెంగావి జిలుఁగుపుట్టంబులు—చెంగావి సన్ననివస్త్రములు. దట్టంబుగన్—అధికముగా. తోఁగనన్—తడియఁగా. మర్మంబులు—మర్మస్థానములు—దాఁచఁదగిన అవయవములు. బయలుపడిన—బయటికిచక్కగా కనఁబడఁగా. అగ్గలంబులగు — అధికములగుచున్న. సిగ్గులకున్—లజ్జలకు. ఒప్పిదంబులగు—మనోజ్ఞములయిన. తమకనుఱెప్పలు—తమకన్నులఱెప్పలను. (అడ్డంబుసేయుచు) పురుషులును—మగవారును.

(తాముస)ఆరామలు—ఆస్త్రీలు. అభిరామలీలారసోక్తులు—మనోజ్ఞములై వేడుకైనసరసపుమాటలు. ఎనయన్—పొందుపడఁగా. అంతరంగింబులన్—తమమనసులలో. సంతసంబునన్—సంతోషముతో. వంతంబులిచ్చుచున్—పంతములాడుచు. వసంతంబులాడిరి—వసంతములుపోసికొనుచునాడిరి. ఆవ్వేళన్—ఆసమయమునందు. అతులవిమానారూఢులై — ఈడులేనివిమానముల నెక్కినవారై. ఇంద్రపురంధ్రీజనంబులుంబోలెన్—ఇంద్రునియంతఃపురస్త్రీలవలె. హాటకశిబికలెక్కి—బంగారందలములెక్కి. నిజచేటికాజనంబులు—తమచెలికత్తెలు. సేవింపన్—కొలువఁగా. చనుదెంచు—వచ్చునట్టి. భూకాంతకాంతాజనంబులు—రాజులభార్యలు. తమకున్—తమతోడి. సరసంబులకున్—సరసములాడుటకు. అర్హంబులైన—తగిన. ధరణీపాలవధూలలామంబులు—రాజభార్యశిరోమణులు.ఆదరించుచెలులపైన్—ఆదరణచేయుచెలికత్తెలమీఁద. తమసఖీజనంబులన్—తమ చెలికత్తెలను.పురికొల్పి—ప్రేరేపించి.చల్లించుచున్—వసంతములుచల్లించుచు భావగర్భితంబులు—వేఱుభావమునుతోపించునట్టివి.(అగువారి)చతురసరసోక్తులన్—చాతుర్యముగలసరసపుమాటలచేత.మందహాసచంద్రికలు—చిఱునవ్వువెన్నెలలు.ముఖకమల—కమలములవంటిముఖములందలి.లీలా—వినోదములయిన.విలోకన—చూపులయొక్క. లక్ష్మిన్—కలిమిని. ప్రోదిసేయన్ — వృద్ధిపొందింపఁగా. చెలువు—అందము. అలరన్—ప్రకాశింపఁగా. చనిరి—పోయిరి. ఇవ్విధంబునన్—ఈరీతిగా. నిజసాంమ్రాజ్యవిభవంబు — తనదొరతనపుకలిమిమేలిమి. పూజ్యంబుగాన్—ఆదరింపఁదగినదియగునట్లుగా. అజాతశత్రుండు—ధర్మరాజు. గంగాప్రవాహంబునకున్—గంగవెల్లువకు. అరిగి—పోయి అందున్ — ఆగంగాప్రవాహమునందు. నిజవధూయుక్తుండై — తనభార్యతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై. శాస్త్రోక్తప్రకారంబునన్ — శాస్త్రమునందు చెప్పఁబడినచొప్పున. వేదఘోషంబులు—వేదము చదువునట్టి ధ్వనులు. ఎసఁగన్ — అతిశయింపఁగా. అవభృథ(స్నానంబులు) ఆచరించెన్—చేసెను. ఆసమయంబునన్—అప్పుడు.

తా॥ఇట్లుఆభోగమువారుతమతమపరిజనులతోఁ గూడుకొన్నవారై తిన్ననినడలతోనడచుచుమాటిమాటికిపుట్టుచున్నచెమటబొట్లనుగోళ్లతో ఎగమీటిచిఱునవ్వులునవ్వుకొనుచుచిమ్మనఁగ్రోవులుచేతులలోఁబట్టుకొనితమకుపరిహాస యోగ్యులయినవారిపై పరిమళ యుక్తమైన పన్నీటిని వసంతమును చల్లుకొనుచు పువ్వుల చెండ్లతో వేట్లాడుచు కస్తూరికుంకుమపువ్వుమొదలగు పరిమళవస్తువులుచేర్చినచందనమును పరస్పరము ముఖములందుఁ బూసికొనుచు కాళ్లయందెలు గల్లుగల్లని మ్రోఁగఁగా కుప్పించి కుప్పించి దాఁటి తప్పించుకొని పోవు వారిని తఱుముకొనిపోయివసంతములచేతముంచఁగాఒండొరులుకట్టుకొన్న సన్నపుచెంగావివస్త్రములుతడిసి దేహములలో మర్మములయిన అవయవములుబయలుపడుచుండఁగాసిగ్గులచేతతలలువంచుకొనికన్నులు అరమూసి నవ్వుకొనుచు మనోజ్ఞములయిన సరసపు మాటలాడు తమకు ప్రియులైనపురుషులును తామును మెలఁగసాగిరి అట్టియెడల దేవేంద్రుని అంతఃపుర స్త్రీలను బోలిన రాజుల అంతఃపుర స్త్రీలు బంగారు అందలములపై ఎక్కి వచ్చుచు తమకు పరిహాసమునకు తగిన రాజకాంతల చెలికత్తెలపై తమ చెలికత్తెలను పురికొలిపి వసంతములు చల్లింపఁగావారుచెప్పునట్టి మర్మభేదకములయిన సరసపు మాటలనువిని సంతోషించుచు నడచిరి ఆసమయమునందు ధర్మరాజు తనభార్యతోడ గంగా ప్రవాహమునకుఁ బోయి బ్రాహ్మణుల వేదముచదువు ధ్వనులు చెవులకింపుగా నొప్పుచుండఁగా అందు శాస్త్రమునందు విధింపఁబడినచొప్పున అవభృథస్నానము అనఁగా దీక్షాంతస్నానమును చేసెనని తాత్పర్యము.

౮౩౦.—క॥ అనిమిష దుందుభి శుంభ । త్స్వనములు వీతెంచెఁ బువ్వు ✱ వర్షము గురిసెన్
మునిదేవ పితృ మహీవర । వినుతుల రవ మెసఁగె నపుడు ✱ విమల చరిత్రా.

టీ॥ విమలచరిత్రా—నిర్మలమయిననడవడిగలపరీక్షిన్మహారాజా. అనిమిషదుందుభి శుంభత్స్వనములు — అనిమిష — దేవతలదైన. దుందుభి—భేరులయొక్క శుంభత్—ఎచ్చైన.స్వనములు—ధ్వనులు. వీతెంచెన్—వినఁబడెను. పుష్పవర్షము — పువ్వులవాన. (కురిసెను) ముని...రవము — ముని — మునులయొక్కయు. దేవ — దేవతలయొక్కయు. పితృ—పితృదేవతలయొక్కయు. మహీవర — రాజులయొక్కయు. వినుతులరవము—స్తోత్రములుచేయుధ్వని. ఎసఁగెన్—అతిశయించెను. అప్పుడు—ఆసమయమునందు.

తా॥ నిర్మలమయిన నడవడిగల యోపరీక్షిన్మహారాజా ! ఆసమయమునందుదేవతలుభేరులుమ్రోఁగించిపువ్వులవానను కురియించిరి మునులు దేవతలు పితృదేవతలును రాజులును గొప్పధ్వని కలుగునట్టుగా స్తోత్రముచేసిరి అనితాత్పర్యము.

౮౩౧.—క॥ నరులెట్టి పాపులైనను । గరమర్థిని నెద్దిచేసి ✱ గత కల్మషులై
చరియింతురట్టి యవభృథ । మరుదుగఁగావించిరెలమి ✱ నఖిలజనంబుల్.

టీ॥(నరులు)ఎట్టిపాపులైనను—ఎటువంటిపాపముచేసినవారైనను కరము—మిక్కిలి.అర్థిన్—ప్రీతితో.ఎద్ది—దేనిని(చేసి)గతకల్మషులై—పోయినపాపములుగలవారై.చరియింతురు—వర్తింతురో. అట్టియవభృథము—అటువంటియవభృథస్నానమునుఅఖిలజనంబులు—ఎల్లజనులును.అరుదుగన్—వింతగా.ఎలమిన్—ఇష్టముతో.కావించిరి—చేసిరి

తా॥ ఆసమయమునందుదేనినిచేసిజనులు ఎల్లపాపములుపోయినవారు అగుదురో అయవభృథస్నానమును అప్పటిజను లందఱును వింతగాచేసి సంతోషించిరి అని తాత్పర్యము.

౮౩౨.—ఆ॥ అంత ధర్మతనయుఁ ✱ డభినవమృదుల దు । కూలసురభి కుసుమ ✱ మాలికాను
లేపనములు రత్న ✱ దీపిత భూషణా । వళులు దాల్చి వైభ ✱ వమున నొప్పె.

టీ॥ అంతన్—అంతట. ధర్మతనయుఁడు—ధర్మరాజు. అభినవ...లేపనములు — అభినవ — క్రొత్తలైన. మృదుల — నయమైన. దుకూల—పరిశుద్ధ వస్త్రములను. సురభి—పరిమళముగల. కుసుమ—పువ్వులయొక్క. మాలిక — దండలును. అనులేపనములు — పూసి

ళ్ళను గంధము మొదలగు నవియును. రత్నదీపితభూషణావలులు — రత్నములచేత వెలుఁగుచున్నట్టి ఆభరణముల పఙ్క్తులును. తాల్చి — ధరించి. వైభవమునన్ — విభవముతో. (ఒప్పెను)

తా॥ అంతటు ధర్మరాజు నానావిధములైన పరిశుద్ధములైన క్రొత్తవస్త్రములను పరిమళముగల పుష్పములను గంధమును రత్నములు చెక్కిన నగలను ధరించి తన యైశ్వర్యము మెఱయఁగా ఒప్పియుండెనని తాత్పర్యము.

౮౩౩.—వ॥ అట్లవభృథ స్నానానంతరంబున మరలి చనుదెంచి.

తా॥ ఈవిధముగా అలంకరించుకొని యజ్ఞదీక్షాంతమున అవభృథస్నానము చేసి పిమ్మట తిరుగా పట్టణమునకు వచ్చినవాఁడైయని తాత్పర్యము.

౮౩౪.—ఉ॥ పాండు తనూభవాగ్రజుఁడు ✱ పాండు యశోనిధి భాసమాన మా
ర్తాండ నిభుండు యాజక స ✱ దస్య మహీసుర యోగి బంధు రా
ణ్మండలిఁ బూజచేసి బుధ ✱ మాన్య చరిత్రుఁడు వారికిచ్చె నొం
డొండ దుకూల రత్న కన ✱ కోజ్జ్వల భూషణ ముఖ్య వస్తువుల్.

టీ॥ పాండుతనూభవాగ్రజుఁడు — పాండురాజు కొడుకులలో పెద్దవాఁడగు ధర్మరాజు. పాండు యశోనిధి — స్వచ్ఛమయిన కీర్తికిస్థానమయిన వాఁడు. భాసమాన మార్తాండ నిభుండు — ప్రకాశించుచున్న సూర్యునితో సమానుఁడు. యాజక సదస్య మహీసుర యోగి బంధు రాణ్మండలిన్ — యాజక — యజ్ఞము చేయించువారలయు. సదస్య — సభికులయు. మహీసుర — బ్రాహ్మణులయు. యోగి — యోగీశ్వరులయు. బంధు — చుట్టములయిన. రాట్ — రాజులయు. మండలిన్ — సమూహమును. (పూజచేసి) బుధమాన్య చరిత్రుఁడు — పెద్దలచేత గౌరవింపఁ బడఁదగిన నడవడిగలవాఁడు. వారికి — పైఁజెప్పఁబడినవారికి. ఒండొండ — ఒక్కటొకటిగా. దుకూల — నిర్మలవస్త్రములు. రత్న — మణులు చెక్కినదియగు. కనక — బంగారుపైన. ఉజ్జ్వల — మిక్కిలి వెలుఁగుచున్నట్టి. భూషణ — ఆభరణములు. ముఖ్య — మొదలుగాఁగల. వస్తువులు — వస్తువులును. (ఇచ్చెను)

తా॥ అప్పుడు ధర్మరాజు తనకీర్తి స్వచ్ఛముగ వెలుఁగుచుండఁగా ఎల్లరాజులలోను ప్రతాపశాలియై సూర్యుని వలెనే ప్రకాశించుచు యజ్ఞము చేయించినవారు తక్కిన బ్రాహ్మణులు యతీశ్వరులు చుట్టములగు రాజులు మొదలగువారిని సన్మానించి మంచినిర్మలమయిన వస్త్రములు రత్నములు చెక్కిన బంగారు సొమ్ములు మొదలుగాఁగలవాని నిచ్చి సంతోషపెట్టెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు నారాయణపరాయణులై దేవసమాన ప్రకాశ ప్రభావంబుల సకల నరనారీలోకంబుల నర్ఘ్య
రత్నమయ భూషణ మాల్యానులేపనంబులు ధరియించి పరమానంద భరితాత్ములై యొప్పియుండి రంత.

టీ॥ (ఇట్లు) నారాయణపరాయణులై — శ్రీకృష్ణమూర్తియందు లీయమయిన బుద్ధులుగలవారై. దేవసమాన ప్రకాశ ప్రభావంబులన్ — దేవతలతో సమానమైన తేజస్సుచేతను మహిమచేతను. సకల నరనారీలోకంబులు — ఎల్ల స్త్రీపురుష సమూహములు. అనర్ఘ్య... బులు — అనర్ఘ్య — వెలలేని. రత్నమయ — రత్నవికారమైన. భూషణ — ఆభరణములను. మాల్య — పూలదండలను. అనులేపనంబులు — గంధములును. (ధరియించి) పరమానంద భరితాత్ములై — అధికమైన సంతోషముచేత నిండుకొన్న మనసులుగలవారై. (ఒప్పియుండిరి) అంతన్ — అంతటను.

తా॥ ఈవిధముగా కృష్ణునియందు భక్తిగలవారై దేవతలను బోలిన తేజస్సులును మహిమలును గలిగి యచ్చటి స్త్రీలు పురుషులు నైనజనులందఱును వెలలేని రత్నాభరణములను పూలదండలను చందన ద్రవ్యములును ధరించి మిక్కిలిసంతోషముతో ఒప్పియుండిరని తా.

౮౩౫.—చ॥ సునిశిత భక్తిఁ దన్మఖముఁ ✱ జూడఁగ వచ్చిన యట్టి దేవతా
ముని ధరణీసుర ప్రవర ✱ భూవర విడ్జన శూద్ర కోటి య
జ్జనపతి చంద్రుచే నుచిత ✱ సత్కృతులం బరితోష చిత్తులై
వినయముతోడ ధర్మజుని ✱ వీడ్కొని పోవుచుఁ బెక్కుభంగులన్.

టీ॥ సునిశితభక్తిన్ — మిక్కిలి నిర్మలమయిన భక్తితో. తన్మఖమున్ — ఆరాజసూయయజ్ఞమును. (చూడఁగవచ్చినయట్టి) దేవతా... కోటి — దేవతా — దేవతలయు. ముని — ఋషులయు. ధరణీసురప్రవర — బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులయు. భూవర — రాజులయు. విడ్జన — కోమటులయు. శూద్ర — శూద్రులయు. కోటి — సమూహము. అజ్జనపతిచంద్రుచేన్ — ఆధర్మజురాచేత. ఉచితసత్కృతులన్ — తగినసన్మానములచేత. పరితోషచిత్తులై — సంతోషించినమనసులుగలవారై. వినయముతోడన్ — అడఁకువతో. ధర్మజునిన్ — ధర్మరాజును. వీడ్కొని — వదలుకొని. (పోవుచు) పెక్కుభంగులన్ — బహువిధములచేత.

తా॥ కపటములేని భక్తితో ఆరాజసూయయాగమును చూడ వచ్చిన దేవతలు మునులు బ్రాహ్మణులు క్షత్రియులు వైశ్యులు శూద్రులు మొదలగువారు ఆధర్మరాజుచేత సన్మానములను పొంది సంతోషించినవారై అతనివలన సెలవుపుచ్చుకొని బయలుదేఱిపోవుచును బహువిధములచేత ధర్మరాజుయొక్క యజ్ఞవైభవమును కొనియాడిరని తా.

౮౩౬.—చ॥ హరి చరణాంబుజాత యుగ ✱ శార్చకులై పెనుపొందు పాండు భూ
వరసుతు రాజసూయ మఖ ✱ వైభవము న్నుతియించుచున్ సమా
దరమున నాత్మ భూముల కు ✱ దారత నేగిరి ధర్మ సూనుఁడున్
సరసిజ నేత్రుని న్ననుపఁ ✱ జాలక నుండు మటంచు వేఁడినన్.

టీ॥ హరి ... ర్చకులై — హరి — శ్రీకృష్ణునియొక్క. చరణ — పాదములనెడు. అంబుజాత — కమలములయొక్క. యుగళ — జతను. అర్చకులై — అర్చించువారై. పెనుపొందు ... వైభవముల్ — పెనుపొందు — వర్ధిల్లునట్టి. పాండుభూవరసుతు — పాండురాజుకొడుకైన ధర్మరాజుయొక్క. రాజసూయమఖ — రాజసూయ యాగముయొక్క. వైభవముల్ — సంపత్సమృద్ధిని. నుతియించుచున్ — కొనియాడుచు. సమాదరమునన్ — మిక్కిలి యాదరణతో. ఆత్మభూములకున్ — తమదేశములకు. ఉదారతన్ — కొఱఁతలేని మనసులుగలవారై — గౌరవముతో. ఏగిరి — పోయిరి. ధర్మసూనుఁడును — ధర్మరాజును. సరసిజనేత్రునిన్ — శ్రీకృష్ణమూర్తిని. అనుపఁజాలక — పంపలేక. (ఉండుము) అటంచున్ — అని. వేఁడినన్ — ప్రార్థింపఁగా.

తా॥ శ్రీకృష్ణుని పాదసేవ చేసి వృద్ధిపొందుచున్న ధర్మరాజుయొక్క రాజసూయయాగముయొక్క వైభవమును కొనియాడుచు మిక్కిలి ఆదరమును గౌరవమును గలవారగుచు తమ తమ దేశములకుఁ బోయిరి అప్పుడు ధర్మరాజు శ్రీకృష్ణమూర్తిని పంపలేక స్వామీ మాయింట నీవు ఉండుమని ప్రార్థించెను అట్లు ప్రార్థింపఁగా సనితా.

వ॥ ఇట్లు పాండవాగ్రజు ప్రార్థనంబు గైకొని దామోదరుండు సర్వయాదవులను గుశస్థలికిం బోవంబనిచి కతిపయ పరిజనంబులుం దానును నతనికిం బ్రియంబుగా దన్నగరంబునఁ బ్రమోదంబున నుండెనని చెప్పి మఱియు నిట్లనియె.

టీ॥ (ఇట్లు) పాండవాగ్రజు ప్రార్థనన్ — ధర్మరాజు వేఁడుకోలును. గైకొని — అంగీకరించి. దామోదరుండు — శ్రీకృష్ణుఁడు. సర్వయాదవులను — యాదవులనందఱను. (కుశస్థలికి) పోవంబనిచి — పొమ్మని యంపి. కతిపయపరిజనంబులును — కొందఱు పరిజనులును. (తానును) అతనికిన్ — ధర్మరాజునకు. ప్రియంబుగాన్ — ఇష్టముగా. తన్నగరంబునన్ — అతనిదైన యింద్రప్రస్థపట్టణమునందు. ప్రమోదంబునన్ — సంతోషముతో. (ఉండెనని చెప్పి) మఱియున్ — ఇంకను. (ఇట్లనియెను)

తా॥ ఈవిధముగా ధర్మరాజు ప్రార్థించిన ప్రార్థనను అంగీకరించి శ్రీకృష్ణుఁడు తనవెంట వచ్చియున్న యాదవులను అందఱను కుశస్థలపట్టణమునకు అంపి కొందఱు పరిజనులతో తాను మాత్రము నిలిచి ధర్మరాజు ఇష్టముచొప్పున ఇంద్రప్రస్థపట్టణమునందే మఱికొన్నాళ్లు ఉండెను అనిచెప్పి శుకమహర్షి పరీక్షిత్తుతో మఱియును చెప్పనారంభించెనని తాత్పర్యము.

౮౩౯.—చ॥ జనవర పాండుభూప తను * జాతుఁడు దుస్తర తన్మనోరథా
బ్ధిని సరసీ రుహాక్షుఁ డను * తెప్ప కతంబున దాఁటి భూరి శో
భనయుతుఁడై మనోరుజలఁ * బాసి ముదాత్ముకుఁడై వెలింగె స
వ్వనరుహనాభ దాసజన * వర్యులకుం గలవే యసాధ్యముల్.

టీ॥ జనవర — ఓరాజా. పాండుభూపతనుజాతుఁడు — ధర్మరాజు. దుస్తర ... బ్ధిని — దుస్తర — దాఁటరాని. తన్మనోరథాబ్ధిన్ — ఆకోరికయనెడుసముద్రమును. సరసీరుహాక్షుఁ డు — కృష్ణుఁడు. అను తెప్పకతంబునన్ — అనునట్టి తెప్పయొక్క కారణముచేత. (దాఁటి) భూరిశోభనయుతుఁడై — అధికశుభములతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై. మనోరుజలన్ — మనోవ్యాధులను. పాసి — విడిచి. ముదాత్మకుఁడై — సంతోషముతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై. వెలింగెన్ — ప్రకాశించెను. అవ్వనరుహనాభదాసజనవర్యులకున్ — ఆకృష్ణుని సేవక జనులలో శ్రేష్ఠులైనవారికి. (అసాధ్యములు) కలవే — ఉన్నవా.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! ధర్మరాజు సముద్రమువలె దాఁటరానిదైన తనకోరికను శ్రీకృష్ణుఁడు అను తెప్పయొక్క సహాయముచేత దాఁటి అనఁగా నెఱవేర్చుకొని మేరలేని శుభములతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై మనోవ్యాధులెల్లను మానఁగా సుఖముగా నుండెను కాఁబట్టి శ్రీకృష్ణుని నమ్మిన సేవకులకు అసాధ్యము లేవియు నుండవు అనితా.

౮౪౦.—ఆ॥ రాజసూయ కాధ్వ * రప్రభా వమునకు । నఖిల జనులు మోద * మందిరపుడు
కలుషమానసుండు * కులపాంసనుఁడు సుయో । ధను.డొకండు దక్క * ధరణినాథ.

టీ॥ ధరణినాథ — ఓరాజా. రాజసూయ కాధ్వర ప్రభావమునకున్ — రాజసూయయాగముయొక్క వైభవమునకు. (అపుడు) కలుషమానసుండు — పాపచిత్తము గలవాఁడు. కులపాంసనుఁడు — వంశమునకు నాశకుఁడు. సుయోధనుఁడు — దుర్యోధనుఁడు. (ఒకఁడు) తక్కన్ — తప్ప. (అఖిల జనులును) మోదమందిరి — సంతోషించిరి.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! రాజసూయయాగముయొక్క వైభవమును జూచి యెల్ల ప్రజలును సంతోషించిరి. వంశమును చెఱుపఁ బుట్టిన వాఁడైన పాపబుద్ధిగల దుర్యోధనుఁడు మాత్రము సంతోషించినవాఁడు కాకపోయెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అనిన శుకయోగీంద్రునకుఁ బరీక్షిన్నరేంద్రుండిట్లనియె.

౮౪౧.—ఆ॥ అఖిలజనుల కెల్ల * నానందజనకమై । యెనయు మఖము గురుకు * లేశ్వరునకుఁ
గరమసహ్యమైన * కారణ మెట్లది । యెఱుఁగఁ బలుకు దీని * నిద్ధచరిత.

టీ॥ ఇద్ధచరిత — శ్లాఘ్యమయిన నడవడిగల యోశుకమహర్షీ. అఖిలజనులకెల్లన్ — ఎల్లజనులకును. ఆనందజనకమై — సంతోషమును బుట్టించునదియై. ఎనయు — సరిపడియుండునట్టి. మఖము — యజ్ఞము. కురుకులేశ్వరునకున్ — కురువంశస్థులకు రాజైన దుర్యోధనునకు. కరము — మిక్కిలి. అసహ్యమైన కారణము — సహింపరానిదైన నిమిత్తము. ఎట్లది — ఎట్లు. దీనిన్ — ఈవిషయమును. (ఎఱుఁగఁ బలుకుము)

తా॥ ఓశుకమహర్షీ! లోకములో నిజనులకందఱికి సంతోషమును కలుగఁ జేయునదియైన రాజసూయ యాగము దుర్యోధనునకు మాత్రము అసూయను కలుగఁజేయుటకు కారణ మేమో నాకు తెలియఁ జెప్పుము అనియడిగె నని తాత్పర్యము.

౮౭౨.—చ॥ అనిన మునీంద్రుఁ డిట్లను ధ * రాధిపుతోఁ గురురాజు పాండునం
దనులపెసన్ ననేక దురి * తంబులు నిచ్చలు సేయుచుండు నై
నను నొకనాడు పంకరుహ * నాభ దయా పరిలబ్ధ సర్వ శో
భనజిత దేవ దైత్య నర * పాలక రాజ్య రమా మహత్త్వమై.

టీ॥ అనినన్=అనఁగా. మునీంద్రుఁడు = మునిశ్రేష్ఠుఁడయిన శుకుఁడు. ధరాధిపుతోన్=పరీక్షిన్మహారాజుతో. ఇట్లనున్=ఇట్లు పలికెను. కురురాజు=దుర్యోధనుఁడు. పాండునందనులపెసన్ = పాండవులయెడల. నిచ్చలు=ఎల్లప్పుడు. అనేకదురితంబులు=అనేకములైన పాపకృత్యములను. సేయుచుండున్=చేయుచునుండును. ఐనను = అట్లు అతఁడు చేయుచు నుండినను. ఒకనాడు = ఒక దినమునందు. పంకరుహ...మహత్త్వమై—పంకరుహనాభ = కృష్ణుని యొక్క. దయా=కృతచేత. పరిలబ్ధ=లెస్సగాపొందఁబడిన. సర్వశోభన=అన్నిశుభములును. జిత=జయింపఁబడిన. దేవ=దేవతలయు. దైత్య=రాక్షసులయు. నరపాలక=రాజులయు. రాజ్యరమా=రాజ్యసంపదయొక్క తనపు కలిమిచేత. మహత్త్వమై=మహిమగలదై—గొప్పదై.

తా॥ అని పరీక్షిత్తు అడుగఁగా శుకమహర్షి ఇట్లు చెప్పెను ఓరాజా! దుర్యోధనుఁడు పాండవులయెడ నెల్లప్పుడు చెఱుపులు చేయుచు నేయుండును. అట్లుచేయుచుండినను ఒకనాడు శ్రీకృష్ణునికటాక్షవిశేషముచేత అనేకశుభకార్యములు జరగుచుండఁగా దేవదానవులను రాజులను మించినరాజ్యసంపదను అనుభవించుచుండెనని తా.

౮౭౩.—చ॥ వెలయ ననూన సంపదల * విశ్రుత కీర్తుల మిన్నుముట్టఁ బెం
పలరిన పాండుభూవర సు * తాగ్రజుఁ డంతి పురంబులోన ను
జ్జ్వలమణి భూషణాంశు రుచి * జాలముపర్వఁ బయోజనాభు ను
త్కలిక భజించుచున్ ఘన సు * ఖస్థితి భూరి మనోహరాకృతిన్.

టీ॥ వెలయన్=ప్రసిద్ధముగా. అనూనసంపదలన్ = కొఱఁతలేనికలుములచేతను. విశ్రుతకీర్తులన్=ప్రసిద్ధములయినకీర్తుల చేతను. మిన్నుముట్టన్=ఆకాశము నొరయునట్లు. పెంపు=వృద్ధి. అలరిన=అతిశయించిన. పాండుభూవరసుతాగ్రజుఁడు = ధర్మరాజు. అంతిపురంబులోనన్=అంతఃపురములో. ఉజ్జ్వల...జాలము—ఉజ్జ్వల=వెలుఁగునట్టి. మణి=రత్నమయములయిన. భూషణ=ఆభరణముల యొక్క. అంశు=కాంతులయొక్క. రుచి = ప్రకాశముయొక్క. జాలము=సమూహము. పర్వన్=వ్యాపింపఁగా. పయోజనాభున్=శ్రీకృష్ణుని. ఉత్కలికన్ = తహతహతో. భజించుచున్ = సేవించుచు. ఘనసుఖస్థితిన్ = అధికమయిన సుఖముతోడి యునికితో. భూరిమనోహరాకృతిన్=మిక్కిలిమనోజ్ఞమైన ఆకారముతో.

తా॥ మిక్కిలియైన కలుములచేతను ప్రసిద్ధమయిన కీర్తిచేతను ఆకాశమువఱకు వ్యాపించివెలయుచు వర్ధిల్లుచున్న ధర్మరాజు అంతఃపురమునందు వెలుఁగునట్టి మణులు చెక్కిన అభరణముల యొక్క కాంతుల వెలుఁగుల సముదాయము వ్యాపింపఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తిని తహతహతో గొలుచుచు అధికమయిన సుఖము గలవాఁడై మిక్కిలి మనోజ్ఞమయిన ఆకారముతో నని తాత్పర్యము.

వ॥ ఉండం గనుంగొని యవియునుంగాక లలితాష్టమీ శశాంక బింబంబుల విడంబించుచు నింద్రనీల రుచినిచయంబు నపహసించు కుటిల కుంతలంబులు నటనంబుసలుపం దనరు నిటలఫలకంబులును, పుష్పచాప చాపప్రచారమ్ముల మేపుచూపు భ్రూయుగోపాంగమ్ములై సౌదామనీదామ రుచిస్తోమంబులై కర్ణాంతసీమంబులై యంజనంబుల తోడ రంజిల్లునేత్రకంజంబులును, నవమల్లికాముకుళవిభాసిత దంతమరీచికా నిచయోద్దీపిత మందహాసచంద్రికా ధవళితంబులును, ముకురోపమితంబులును, కర్ణకుండలమణి మరీచిజాలంబులు పరసి బహుప్రకారంబులం బర్వంబొలుచు కపోలపాలికలును, విలసిత గ్రై వేయక ముక్తాఫల హార నిచయమ్ముల కమ్ముచూపక మిసమిసని పసగల మెఱుంగులు గిఱిగొని మీటినం బగులవనం బొగడందగి మొగంబులకుం బుటంబు లెగయు నుత్తుంగ పీన కుచ భారంబు లాఁగలేక డూఁగాడుచుం గరతల పరిమేయంబులగు మధ్య భాగంబులును, ఘనజఘన మండలావకీర్ణ కాంచన కాంచీకలాప కింకిణీకలనినదోల్లసితంబులుంగల కటిప్రదేశంబులును, సల్లలిత హల్లక పల్లవ కాంతుల మొల్లంబులఁ గొల్లలుగొని యభిరామంబులై శోభిల్లు పదపాణితలంబులను, అలసగతులం బదంబులందనరు మణి నూపురంబులు గోపురంబులఁ బ్రతిస్వనంబులొలయ మొరయనలరుచరణారవిందంబులును, రత్నవలయ కంకణాఙ్గుళీయకాది వివిధభూషణ మణిద్యుతి నిచయంబు లుష్ణమరీచి కరనిచయంబులధిక్కరింప వెలుంగు కరకంజంబులును, మృగమద ఘనసార హరిచందనాగురు కుంకుమపంకంబుల భాసురంబులగు వాసనలు నాసారంధ్రంబులకు వెక్కసంబులై పొలయ సౌభాగ్యంబులుంగలిగి చైతన్యంబు నొందినమాణిక్యంపుబొమ్మలవిధంబులగగనమండలంబు నిర్గమించివసుధాతలంబున సంచరించుచంద్రరేఖలచెలువున శృంగారరసంబునమూర్తీభవించి జగంబులమోహ

పరచు మోహినీదేవతలచందంబున విలసించు మాధవవధూసహస్రంబులసంగతి సౌదామనీలతయునుంబోలె నొప్పుచుండెడు ద్రుపదరాజనందనవిభవంబును, రాజసూయమహాధ్వరోత్సవంబును జూచి చిత్తంబు త్తలపెట్ట సుయోధనుండు సంతాపానలంబున గ్రాఁగుచుండె నంత నొక్కనాడు ధర్మనందనుండు నిర్మలంబగు సభాభవనంబునకుం జని.

టీ॥ ఉండన్ — ఉండఁగా. కనుంగొని — చూచి. అదియునుంగాక — అట్లుండఁగాఁ జూచుటయేగాక. లలితా...బులన్ — లలిత — ఒప్పిదములైన. అష్టమీ — అష్టమినాటి. శశాంకబింబంబులన్ — చంద్రబింబములను. విడంబించుచున్ — సరిపోలుచు. ఇంద్రనీలరుచి నిచయంబున్ — ఇంద్రనీలమణులకాంతిసముదాయమును. అపహసించు — ఎగతాళి చేయునట్టి. కుటిలకుంతలంబులు — వంకరపాడి వెంట్రుకలు. నటనంబుసలుపన్ — కదలాడుచుండఁగా. తనరు — ఒప్పునట్టి. నిటలఫలకంబులును — పలకలవంటి నొసళ్లును. పుష్పచాప ... ప్రాంతమ్ములై — పుష్పచాప — మన్మథుని యొక్క. చాప — ధనుస్సు యొక్క. ప్రచారమ్ము — మెలఁగుటల యొక్క. ఏపు — అతిశయము. చూపు — కనఁబఱుచునట్టి. భ్రూయుగ — కనుబొమ్మల యొక్క. ఉపాంతమ్ములై — పార్శ్వభాగములు గలవై. సౌదామనీ ... బులై — సౌదామనీ — మెఱపుల యొక్క. దామ — వరుసల యొక్క. రుచి — ప్రకాశము యొక్క. స్తోమంబులై — సముదాయములు గలవై. కర్ణాంతసీమంబులై — చెవులతుదలు మేరలుగాఁ గలవై. అంజనంబులతోడన్ — కాటుకలతోడ. రంజిల్లు — ప్రకాశించునట్టి. నేత్రకంజంబులును — కన్నుదామరలును. నవమల్లికా...ధవళితంబులును — నవమల్లికా — జాజిపువ్వుల. ముకుళ — మొగ్గలవలె. విభాసిత — వెలిఁగెడి. దంతమరీచికా — పల్లుకాంతుల యొక్క. నిచయ — సమూహము చేత. ఉద్దీపిత — ప్రకాశించునట్టి. మందహాస — చిఱునవ్వులనెడి. చంద్రికా — వెన్నెలలచేత. ధవళితంబులును — తెల్లగాఁ జేయఁబడినవియు. ముకురోపమితంబులును — అద్దములను బోలినవియు. కర్ణకుండల...జాలంబులు — కర్ణ — చెవులయందలి. కుండల — పోఁగులయందలి. మణి — రత్నముల యొక్క. మరీచి — వెలుఁగుల యొక్క. జాలంబులు — సమూహములు. బెరసి — ఆవరించి. బహుప్రకారంబులన్ — నానావిధముల చేత. పర్వన్ — వ్యాపింపఁగా. పొలుచు — ఒప్పునట్టి. కపోలపాలికలును — చెక్కిలి ప్రదేశములును. విలసిత...నిచయమ్ములకున్ — విలసిత — ప్రకాశించునట్టి. గ్రైవేయక — కంఠాభరణములయందలి. ముక్తాఫల — ముత్తెపు పూసల యొక్క. హార — సరముల యొక్క. నిచయమ్ములకున్ — సమూహములకు ఇమ్ము చూపక — చోటియ్యక. మిసమిసని — మిసమిసయనునట్టు. పసగల — మేలిమిగల. మెఱుంగులు — కాంతులు. గితికొని — ఆవరించుకొని. మీటినన్ — ఎగఁజిమ్మినను. (పగులవు) అనన్ — అనునట్లు. పొగడందగి — శ్లాఘింపఁదగి. మొగంబులకున్ — మొగముల తెట్టునకు. ప్రటంబు తెగి — నిక్కునట్టి. ఉత్తుంగపీనకుచభారంబులు — ఎత్తుగానుండు బలసిన స్తనముల బరువులను. ఆఁగలేక — వహింపలేక. తూఁగాడుచున్ — ఊఁగులాడుచు. కరతలపరిమేయంబులు — పిడికిళ్లకొలఁదులు. (అగు) మధ్యభాగంబులును — అగునట్టి నడుములును. ఘన...ల్లసితంబులును — ఘన — బరువులైన. జఘనమండల — గుండ్రనైన పొత్తికడుపులనుండి. అవతీర్ణ — దిగఁజాఱిన. కాంచన — బంగారుదైన. కాంచీకలాప — మొలనూలనెడి యాభరణము యొక్క. కింకిణీ — చిఱుగంటల యొక్క. కలనినద — అవ్యక్తమధురధ్వనుల చేత. ఉల్లసితంబులును — మెఱయుటలును. కలకటిప్రదేశంబులును — కలిగిన పిఱుఁదులును. సల్లలిత...మొల్లంబులన్ — సల్లలిత — చక్కగా వికసించిన. హల్లక — ఎఱ్ఱగలువలయు. పల్లవ — చిగుళ్లయు. కాంతుల మొల్లంబులన్ — వెలుఁగుల సముదాయములను. కొల్లలుగొని — కొల్లపెట్టి. అభిరామంబులై — మనోజ్ఞములయి. శోభిల్లు — వెలుఁగొందునట్టి. పదపాణితలంబులును — అడుగులును అఱచేతులును. అలసగతులన్ — మెల్లని నడలచేత. పదంబులన్ — పాదములయందు. తనరు — ఒప్పునట్టి. మణినూపురంబులు — రత్నాల యందెలు. గోపురంబులన్ — గోపురములయందు. ప్రతిస్వనంబులు — మాఱుమ్రోఁతలు. ఒలయన్ — వ్యాపింప. మొరయన్ — ధ్వనింపఁగా. అలరు — ఒప్పునట్టి. చరణారవిందంబులును — పాదకమలములును. రత్నవలయ... నిచయంబులు — రత్నవలయ — రత్నాలకడియములు. కంకణ — గాజులు. అంగుళీయక — ఉంగరములు. ఆది — మొదలుగాఁగల. వివిధభూషణ — నానావిధములైన యాభరణములయందలి. మణి — రత్నముల యొక్క. ద్యుతినిచయంబులు — కాంతిసమూహములు. ఉష్ణమరీచికరనిచయంచయంబులన్ — సూర్యకిరణముల సముదాయములను. ధిక్కరింపన్ — తిరస్కరించునట్లు. వెలుంగు — ప్రకాశించునట్టి. కరకంజంబులును — హస్తకమలములును. మృగమద...పంకంబులన్ — మృగమద — కస్తూరి. ఘనసార — కర్పూరము. హరిచందన — పచ్చగందము. అగురు — నల్లగందము. కుంకుమ — కుంకుమపువ్వు. పంకంబులన్ — వీనిని చేర్చి మేళవించిన కలపముల చేత. భాసురంబులు — ప్రకాశించునవి. (అగువాసనలు) నాసారంధ్రంబులకున్ — ముక్కురంధ్రములకు. పెక్కసంబులై — సహింపనశక్యములై. పొలయన్ — వ్యాపింపఁగాను. సౌభాగ్యంబులును — కోరఁదగియుండుటలును. (కలిగి) చైతన్యంబు నొందిన — ప్రాణమును పొందిన. మాణిక్యంపు బొమ్మలవిధంబులన్ — రత్నాలబొమ్మలరీతులతో. గగనమండలంబున్ — మండలాకారమయిన ఆకాశము వలననుండి. నిర్గమించి — బయలువెడలి. వసుధాతలంబునన్ — భూప్రదేశమునందు. సంచరించు — తిరుగునట్టి. చంద్రరేఖల చెలువునన్ — చంద్రకళలయందమున. శృంగారరసంబునన్ — శృంగారమనెడి రసమువలన. మూర్తీభవించి — ఆకృతిని పొందినదై. జగంబులన్ — లోకములను. మోహపరచు — మోహింపఁజేయునట్టి. మోహినీదేవతలచందంబునన్ — మోహినీదేవతలవిధమునను. విలసించు — ప్రకాశించునట్టి. మాధవ వధూ సహస్రంబుల సంగతిన్ — కృష్ణుని పెక్కండ్రు భార్యల యొక్క కూడిక చేత. సౌదామనీలతయునుంబోలెన్ — మెఱపుతీఁగవలెనే ఒప్పుచుండెడు ద్రుపదరాజనందనవిభవంబును — ద్రౌపది వైభవమును. రాజసూయమహాధ్వరోత్సవంబును — రాజసూయమనెడి గొప్పయాగము యొక్క వేడుకను. (చూచి) చిత్తంబు — మనస్సు. ఉత్తలపెట్టన్ — సంకటపెట్టఁగా. సుయోధనుండు — దుర్యోధనుఁడు. సంతాపానలంబునన్ — పరితాపాగ్ని చేత. క్రాఁగుచుండెన్ — తపించుచుండెను. అంతన్ — అప్పుడు. (ఒక్కనాడు) ధర్మనందనుండు — ధర్మరాజు. నిర్మలంబు — పరిశుద్ధము. (అగు) సభాభవనంబునకున్ — సభయను నింటికి. (చని)

తా॥ అట్లుండఁగాఁజూచుటయేగాక అష్టమినాటిచంద్రబింబము సాటిగలిగి తుమ్మెదలనుబోలి యింద్రనీలమణులకాంతులను లోఁగొనుచున్న ముంగురులు కమ్ముకొనఁగా వెలుఁగొందునట్టి నొసల్లును, మన్మథునివిండ్లో అనఁదగినకనుబొమ్మలును, చెవులవఱకువ్యాపించిన విశాలములైనకన్నులును, జాజిమొగ్గలనుబోలిన పలువరుసయొక్క కాంతులును, చిఱునవ్వులచాయలు వెన్నెలలుకాయునట్లుతోఁచఁగా అద్దములనుబోలిన చెక్కిళ్లకాంతులు చెవిపోఁగులలోని రవలకాంతులతోఁగలసి తళతళలాడుచుండుటయును, మెడనూళ్లు ముత్యాలహారములు ప్రేలాడఁగా వానికి చోటియ్యక మొగముల తట్టుకు నిక్కుచున్న వట్రువలగుబిగిమీఱిన స్తనములును, అట్టి స్తనముల బరువును వహింపఁజాలక అసియాడుచు పిడికెళ్లకొలఁదులై యొప్పు నడుములును, గొప్పలైన లేక బరువులై పొత్తిఁడుపులపైకి దిగఁజాఱిన మొలనూళ్ల చిఱుగంటల అవ్యక్తమధురములైన మ్రోఁతలచేత ఒప్పునట్టి పిఱుఁదులును మనోజ్ఞములై యెఱ్ఱగలువలను చిగుళ్లను బోలి వెలుఁగుచున్న అడుగులును హస్తములును, మెల్లనినడలచేత మణులు చెక్కినయందెలుగలగల మ్రోఁగుచప్పుళ్లకు గోపురములసందులనుండి ప్రతిధ్వనులుగలుగుచుండఁగా ఒప్పునట్టి పాదములును కడియములు గాజులుమొదలగునాభరణములయందలిరత్నములకాంతులుసూర్యుని కిరణముల కాంతులు మీఱివెలుఁగునట్టి హస్తములును, కస్తూరిపచ్చకర్పూరము కుంకుమపువ్వు మొదలగు పరిమళద్రవ్యములు చేర్చి మెదిపిన కలపములపూఁతలవాసనలు ముక్కు రంధ్రములందు వ్యాపించి పెక్కుసములుకాఁగా ఒప్పునట్టిచక్కఁదనములునుగలిగి ప్రాణములు పొందిన బంగారుబొమ్మలవలెను, ఆకాశమునుండి దిగివచ్చి భూమియందుసంచరించుచున్నచంద్రకళలవలెనుశృంగారరసమే ఆకృతిగా కలుగఁజేసికొని లోకములనుమోహింపఁజేయ వచ్చిన మోహినీ దేవతలవలెను ఒప్పునట్టిశ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క పెక్కండ్రుభార్యలనడుమ మెఱుపుతీఁగవలెనే ప్రకాశించుచున్న ద్రౌపదినిజూచియు రాజసూయయాగముయొక్క గొప్ప వేడుకను జూచియు మనస్సు ఉడుకఁగా దుర్యోధనుఁడుసహింపలేకతపించుచుండెనుఅట్టియెడఒకనాడుధర్మరాజనిర్మలమయుసభయనఁబరఁగినయింటికిపోయినవాఁడై అనిశా.

౮౪౫.—సీ॥ సుతసహోదర పురో * హితబాంధవామాత్య - పరిచార భటకోటి * బలసికొలువఁ
కలిత మాగధ మంజు * గానంబుఁ బాఠక - పఠన రవంబులుఁ * బ్రమద మెసఁగఁ
గంకణ ఝుణఝుణ * త్కారంబు శోభిల్ల - సరసిజాననలు చా * మరము లిడఁగ
మయవినిర్మిత సభా * మధ్యంబునను భాస - మాన సింహాసనా * సీనుఁ డగుచు
ఆ॥ నమరగణములు గొలువఁబెం * పారు ననిమి । షేంద్రుకైవడి మెఱసి యు * పేంద్రుఁడలర
వరుసఁగొలువున్న యత్తఱి * దురభిమాన । క్రోధమాత్సర్యధనుఁడు సు * యోధనుండు.

టీ॥ సుత...కోటి—సుత=కొడుకులు. సహోదర=తోడఁబుట్టువులు. పురోహిత=పురోహితులు. బాంధవ=చుట్టములు. అమాత్య=మంత్రులు. పరిచార=పరిచర్యచేయువారు. భట=బంట్లు. కోటి=వీరియొక్కసమూహము. బలసి=చుట్టుకొని. కొలువన్=సేవింపఁగా. కలితమాగధమంజుగానంబున్=ఒప్పిదమైన వంశావళి చదువువారి పాటలును. పాఠకపఠన రవంబులు = పాటలుపాడువారియొక్క పాటలధ్వనులును. ప్రమదను=సంతోషమును. ఎసఁగన్=అతిశయింపఁజేయఁగా. కంకణఝుణఝుణత్కారంబు=ముంజేతికడియములయొక్క ఝుణఝుణయనుధ్వనులు. శోభిల్లన్=ఒప్పిదమగుచుండఁగా. సరసిజాననలు=పరిచారికలైనస్త్రీలు. చామరములు=వింజామరలు. ఇడఁగన్=వేయుచుండఁగా. మయవినిర్మితసభామధ్యంబునన్=మయునిచేఁజేయఁబడినసభనడుమ. భాసమానసింహాసనాసీనుఁడు=ప్రకాశించుచున్నసింహాసనముపైఁగూర్చున్నవాఁడు (అగుచు) అమరగణములు = దేవతా సమూహములు. కొలువన్ = సేవింపఁగా. పెంపారు=గౌరవముచేతఒప్పునట్టి. అనిమిషేంద్రుకైవడిన్=ఇంద్రుని విధమున. మెఱసి=ప్రకాశించి. ఉపేంద్రుఁడు=కృష్ణుఁడు. అలరన్=ఉల్లసిల్లఁగా. వరుసన్ = క్రమముగా. కొలువున్న యత్తఱిన్ = కొలువుచేయుచున్నసమయమునందు. దురభిమానక్రోధమాత్సర్యధనుఁడు=చెడ్డయహంకారమునుకోపమునువిరోధమునుధనముగాఁగలవాఁడైన. సుయోధనుండు=దుర్యోధనుఁడు. క్రియపైపద్యమున.

తా॥ కొడుకులు తోడఁబుట్టినవారు పురోహితులు చుట్టములు మంత్రులు పరిచారకులుమొదలగువారు చుట్టుకొనికొలువుచేయఁగా మనోజ్ఞములయి వందిమాగధులు పాటలు పాడుధ్వనులు సంతోషమును పుట్టింపఁగా చేతులగాజుల ఝుణ ఝుణయను ధ్వనులు అతిశయింపఁగా పరిచారికలు వింజామరలువేయఁగా మయునిచేఁజేయఁబడిన సభనడుమ సింహాసనమునందుఁ గూర్చున్నవాఁడై దేవతాసమూహము కొలువఁగా కొలువుచేయు దేవేంద్రునివలె ప్రకాశించుచు శ్రీకృష్ణమూర్తి కొలువున వెలుఁగొందుచుండఁగా క్రమముగా కొలువు దీరియున్న ధర్మరాజునుజూచి చెడ్డ గర్వమును మత్సరమును గలదుర్యోధనుఁడు వచ్చెనని తాత్పర్యము.

౮౪౬.—ఉ॥ కాంచన రత్నభూషణని * కాయముఁ దాల్చి సముజ్జ్వలప్రభో
దంచితమూర్తి నొప్పి పణి * హారులు ముందటఁ గ్రందువాయ వా
రింప సహోదరుల్ నృపవ * రేణ్యులుఁ బార్శ్వముల న్భజింపనే
తెంచెను రాజసంబున య * థిష్ఠిరుపాలికి వైభవోన్నతిన్.

టీ॥ కాంచనరత్నభూషణనికాయమున్ = బంగారువియురత్నములవియునైన యాభరణముల సముదాయమును. తాల్చి=ధరించి. సముజ్జ్వలప్రభోదంచితమూర్తిన్=మిక్కిలి వెలుఁగుచున్న తేజస్సుచేత ఒప్పినయాకృతితో. (ఒప్పి) పణిహారులు = ద్వారపాలకులు. ముందటన్=ఎదుట. క్రందు = సందడి. వాయన్ = తొలఁగునట్లు. వారింపన్ = చూడవచ్చుజనులను రానీక నిలుపఁగా. సహోద

రులు — తోడఁబుట్టువులును. నృపవరేణ్యులు — రాజశ్రేష్ఠులును. పార్శ్వములన్ — రెండుప్రక్కలను. భజింపన్ — సేవింపఁగా. రాజగంబునన్ — రాచఠీవితో. వైభవోన్నతిన్ — విభవాతిశయముతో. యుధిష్ఠిరుపాలికిన్ — ధర్మరాజునొద్దకు. ఏతెంచెను — వచ్చెను.

తా॥ బంగారువియు రత్నములవియు నైన అనేకాభరణములు ధరించి మిక్కిలితేజస్సుచేత వెలుఁగుచున్న యాకారముతో ఒప్పుచు ద్వారపాలకులు ఎదుటవచ్చు ఒనులసందడిని తొలఁగఁద్రోయుచుండఁగా తమ్ములును తక్కినరాజులు తనయిరు ప్రక్కలందును సేవించుచురాఁగా రాచఠీవితోడి వైభవముతో ధర్మరాజునొద్దకుదుర్యోధనుఁడు వచ్చెనని తాత్పర్యము.

౮౪౭.—వ॥ అట్లు చనుదెంచి మయమాయా మోహకంబైన సభాస్థలంబు నందు.

టీ॥ (అట్లు) చనుదెంచి — వచ్చి. మయమాయామోహకంబైన — మయునిమాయచేత మోహింపఁజేయునదియైన. (సభాస్థలంబునందు)

తా॥ ఆవిధముగా వచ్చిన దుర్యోధనుఁడు మయుని మాయచేత మోహమును బుట్టించు నదియైన సభయందని తాత్పర్యము.

౮౪౮.—క॥ సలిలములు లేనితావున । వలువలు వెస నెగయఁ దిగిచి ✱ వారక తోయం
బులు గలచోటను జేలం । బులు దడియఁగఁ బడియె నిజవి ✱ భుత్వము దఱఁగన్.

టీ॥ సలిలములు — నీళ్లు. లేనిరావునన్ — లేకుండుతావునందు. వలువలు — కట్టుకొన్నబట్టలను. వెసన్ — శీఘ్రముగ. ఎగయఁదిగచి — ఎగఁదీసికొని. వారక — తప్పక. తోయంబులుగలచోటన్ — నీళ్లున్నతావున. చేలంబులు — కట్టుబట్టలు. తడియఁగన్ — తడియఁగా. నిజవిభుత్వము — తనరాజసము. తఱఁగన్ — తగ్గఁగా. పడియెన్ — పడెను.

తా॥ నీళ్లులేనిచోట నీళ్లున్నవనిభ్రమసికట్టుబట్టలు ఎగఁదీసికొని నీళ్లున్నతావున వట్టినేలయని చొచ్చి కట్టుకొన్నబట్టలు తడియునట్టుగాను తనరాజసమునకుభంగమువచ్చునట్టుగాను దిగఁబడెనని తా.

౮౪౯.—క॥ ఆవిధమంతయుఁ గనుఁగొని । పావని నవ్వుటయు నచటి ✱ పార్థివులును గాం
తావలియును యమతనయుఁడు । వారిఁజే సన్నఁదమ్ము ✱ వారింపంగన్.

టీ॥ ఆవిధమంతయున్ — ఆరీతియంతయు. (కనుఁగొని) పావని — భీమసేనుఁడు. నవ్వుటయును — నవ్వఁగా. అచటి పార్థివులును — అచ్చటనున్నరాజులును. కాంతావలియును — స్త్రీలగుంపును. వారిరి — క్రమముగా. యమతనయుఁడు — ధర్మరాజు. చేసన్నన్ — చేతిసైఁగ చేత తమ్మువారింపంగన్ — తమ్మునునవ్వవలదని చెప్పుచుండఁగా. (నవ్విరి)

తా॥ అట్లు దుర్యోధనుఁడు నీళ్లలోఁ దిగఁబడుటను జూచి భీముఁడు నవ్వఁగా అచటనున్న రాజులును ఆఁడువారును ధర్మరాజు వలదు వలదని అణఁచు చుండఁగాను గొల్లునసవ్విరని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు దామోదరానుమోదితులై మహారావంబుగాఁ బరిహాసంబులు సేసిన సుయోధనుండు చిత్తంబు చిన్నవోయి లజ్జావనతవదనుండై కుపితమానసుండగుచు నయ్యెడ నిలువక వెలువడి నిజగజపురంబునకరిగె నయ్యవసరంబున ధీవిశాలురైన సభాసదులగు నచ్చటి జనంబుల కోలాహలంబు సంకులంబైన నజాతశత్రుండు చిత్తంబు సవిన్నుండైయుండె నప్పుండరీకాక్షుండు భూభారనివారణకారణుండగుటం జేసి దుర్యోధనునపయశంబు సకులంగాదనండయ్యె నయ్యెడ.

టీ॥ (ఇట్లు) దామోదరానుమోదితులై — కృష్ణునిచేత అంగీకరింపఁబడినవారలై. మహారావంబుగాన్ — గొప్పధ్వనికలుఁగునట్లు. పరిహాసంబులుచేసినన్ — ఎగతాళిచేయఁగా. సుయోధనుండు — దుర్యోధనుఁడు. చిత్తంబు — మనసు. చిన్నవోయి — వికాసముతప్పి. లజ్జావనత వదనుండై — సిగ్గుచేత వంపఁబడిన ముఖముగలవాఁడై. కుపిత మానసుండు — కోపము పొందిన మనసు గలవాఁడు. (అగుచు) అయ్యెడన్ — అచ్చట. నిలువక — ఉండక. వెలువడి — బయలుదేఱి. నిజగజపురంబునకున్ — తనదైన హస్తినాపట్టణమునకు. అరిగెన్ — పోయెను. అయ్యవసరంబునన్ — ఆసమయమునందు. ధీవిశాలురు — బుద్ధిచేత గొప్పవారు — విశేషబుద్ధిమంతులు. అయినసభాసదులు — లగునట్టిసభయందుండువారు. అగునచ్చటిజనంబుల కోలాహలంబు — అయినట్టి యచ్చటి జనులయొక్క కలకలధ్వని. సంకులంబైనన్ — కలఁతనొందినదికాఁగా. అజాతశత్రుండు — ధర్మరాజు. చిత్తంబునన్ — మనసునందు. విన్నుఁడైయుండెన్ — ఉత్సాహములేనివాఁడై ఉండెను. అప్పుండరీకాక్షుండు — ఆకృష్ణుఁడు భూభారనివారణకారణుండగుటంజేసి — భూమిబరువునుపోఁగొట్టుటకు హేతువైనవాఁడగుటచేత. దుర్యోధనునపయశంబునకున్ — దుర్యోధనునిఅవమానమునకు. కాదనండయ్యెన్ — ఇదిమేలుకాదనిచెప్పకపోయెను. అయ్యెడన్ — అప్పుడు

తా॥ ఈవిధముగా కృష్ణుని ప్రేరేపణచేత గొప్ప ధ్వని కలుగునట్టుగా నవ్వి యెగతాళి చేయఁగా దుర్యోధనుఁడు మనస్సు నందు నొచ్చుకొన్నవాఁడై సిగ్గుపడి తలవంచుకొనిమనసునకోపముపుట్టఁగా అందుండి అప్పుడే బయలుదేఱి తన రాజధానియైన హస్తినాపట్టణమునకుఁ బోయెను అప్పుడు ఆసభ యందున్న బుద్ధిమంతులగు పెద్దమనుష్యులందఱు ఇట్లు అవమానపఱుపవచ్చునాయనిగలగలమాటలాడ సాగిరి ధర్మరాజు మనసు చిన్నబుచ్చుకొని యూరకుండెను కృష్ణుఁడు భూభారము నణఁచుటకై అవతరించిన వాఁడు గనుక ఇట్టి భేదము పుట్టుట మంచిదేయని దుర్యోధనుని అవమానమునకు సమ్మతించినవాఁడైయుండెను అట్టిసమయమునందని తాత్పర్యము.

౮౫౦.—క॥ హరి ధర్మసుతుని వీడ్కొని । తరుణీ హితబంధు జన క ✱ దంబము గొలువన్
బరితోషమునఁ గుశస్థల । పురమునకుం జనియె మోద ✱ మున నరనాథా.

టీ॥నరనాథా—ఓరాజా. హరి—కృష్ణుఁడు. ధర్మసుతునిచేఁ బూని—ధర్మరాజుచేత సెలవుపుచ్చుకొని. తరుణీహితబంధుజన కదంబము—పెండ్లాలు కావలసినచుట్టములగుంపును. పరితోషమునన్—తృప్తితో. కొలువఁగా—సేవింపఁగా. మోదమునన్—సంతోషముతో. కుశస్థలపురమునకున్—కుశస్థలమనుతనపట్టణమునకు. చనియెన్—పోయెను.

తా॥ఓపరీక్షిన్మహారాజా! కృష్ణుఁడుధర్మరాజుచేత సెలవుపుచ్చుకొని తనపెండ్లాలును కావలసినచుట్టములును వెంబడించిరాఁగాసంతోషముతో తనయునికిపట్టయినకుశస్థలపట్టణమునకుపోయెను అనిభా.

౮౫౨.—చ॥ జనవర బంధ మోక్షణము * చైద్యవధంబును పాండురాజ నం
దను మఖ రక్షణంబును ను * దారతఁ జేసినయట్టి దేవకీ
తనయు చరిత్రభాషణ క * థా పరనాత్ములు గాంతు రిష్టశో
భన బహుపుత్ర కీర్తులును * భవ్య వివేకము విష్ణులోకమున్.

టీ॥జనవరబంధమోక్షణము—రాజులచెఱవిడుదలయు. చైద్యవధంబును—శిశుపాలునిఁజంపుటయు. పాండురాజనందనుమఖరక్షణంబును—ధర్మరాజుచేయురాజసూయయజ్ఞమును చెడకుండ నెఱవేర్చుటయు. ఉదారతన్—గంభీరస్వభావముతో. చేసినయట్టిదేవకీతనయుచరిత్ర—చేసినట్టి కృష్ణునిచరిత్రము. భాషణ కథాపరనాత్ములు—చెప్పకొను నట్టి చదువునట్టియు మనసులుగలవారు. ఇష్టశోభనబహుపుత్రకీర్తులును—కోరిన శుభములను అనేకులుకొడుకులను కీర్తిని. భవ్యవివేకమును—విజ్ఞానమును. (విష్ణులోకమును) గాంతురు—పొందుదురు.

తా॥ ఎవరుశ్రీకృష్ణమూర్తి జరాసంధుని వలన చెఱఁబెట్టఁబడిన రాజులను విడిపించుటయు, శిశుపాలునిఁ జంపుటయు, ధర్మరాజు రాజసూయ యాగమును నెఱవేర్చుటయును అను కథలను చెప్పకొనుట యందును చదువుట యందును ఆసక్తులై యుందురో అట్టి వారికి కోరిన శుభములును అనేకులు కొడుకులును శాశ్వతమైన కీర్తియుమంచితెలివియువిష్ణులోకప్రాప్తియును అగుననితాత్పర్యము.

౮౫౩.—క॥ అని శుకయోగీంద్రుం డ । మ్మనుజేంద్రునిఁ జూచిపలికె * మఱియును శ్రీకృ
ష్ణుని యద్భుత కర్మంబులు । వినిపింతున్ జిత్తగింపు * విమల చరిత్రా.

టీ॥ (అనిశుకయోగీంద్రుండు)అమ్మనుజేంద్రునిన్—అపరీక్షిన్మహారాజును. (చూచిమఱియును శ్రీకృష్ణుని)అద్భుతకర్మంబులు—ఆశ్చర్యకార్యములను. (వినిపింతును)విమలచరిత్రా—మంచి నడతగలవాఁడా. చిత్తగింపు—వినుము. (అని) పలికెన్—చెప్పెను.

తా॥ అని యీవిధముగా చెప్పి శుకమహర్షి అపరీక్షిన్మహారాజుతో ఓనిర్మలమయిన నడవడిగలరాజా! ఇంకను శ్రీకృష్ణమూర్తి యొక్క వింతలైన చరిత్రములను చెప్పెదను అక్కఱతో వినుమని చెప్పనారంభించెనని తాత్పర్యము.

౮౫౪.—సీ॥ వసుధేశ వినవయ్య * వైదర్భి పరిణయ - వేళ దుర్మద శిశు * పాల భూమి
వరునకుఁ దోడ్పడ * నరుదెంచి సైనికా - వళితోడఁ దొడరి దో * ర్బలముదూలి
హరిచేత నిర్జిత * లైన రాజులలోనఁ - జైద్యుని చెలికాఁడు * సాల్వ ధరణి
పతి జరాసంధాది * పార్థివ ప్రకరంబు - విన మత్సరానల * విపుల శిఖల

తే॥ ధాత్రినిటమీఁద వీతయా * దవము గాఁగఁ । గడఁగి చేయుదుననిమహో * గ్రహముతోడఁ
బంతములు పల్కి యటఁజని * భరితనిష్ఠఁ । దపము గావింపఁ బూని సు * స్థలమునందు.

టీ॥ వసుధేశ — రాజా. వినవయ్య — వినుము. వైదర్భిపరిణయవేళన్—రుక్మిణీ వివాహకాలమునందు. దుర్మదశిశుపాల భూమివరునకున్—పెద్దక్రొవ్వు గలవాఁడైన శిశుపాలరాజునకు. తోడ్పడన్—సహాయపడుటకు. అరుదెంచి—వచ్చి. సైనికావళితోడన్ — సేనాసంఘముతోఁగూడ. తొడరి—ఎదిరించి. దోర్బలము—భుజబలము. తూలి—పోయి. హరిచేత—కృష్ణునిచేత. నిర్జితులైనరాజులలోనన్—ఓడఁగొట్టఁబడిన రాజులలో. చైద్యునిచెలికాఁడు — శిశుపాలుని స్నేహితుఁడు. సాల్వధరణిపతి—సాల్వుఁడనురాజు. జరాసంధాది పార్థివప్రకరంబు — జరాసంధుఁడు మొదలగు రాజుల కూటము. వినన్—వినునట్టుగా. మత్సరానలవిపులశిఖలన్—దీర్ఘక్రోధమనెడు గొప్పనిప్పుమంటలచేత. ధాత్రిన్—భూమిని. ఇటమీఁదన్ — ఇఁక మీఁదట. వీతయాదవముగాఁగన్—పోయినయాదవులుగలదియగునట్టుగా. కడఁగి—పూని. చేయుదును—చేయఁగలను. (అని) మహాగ్రహముతోడన్—పెద్దకోపముతో. పంతములుపల్కి — ప్రతిజ్ఞలు చేసి. అటన్—అవల. చని—పోయి. భరితనిష్ఠన్ — పూర్ణనియమముతో. తపము—తపస్సును. గావింపఁబూని — చేయ యత్నించి. సుస్థలమునందున్—ఒకమంచిచోటను.

తా॥ ఓ రాజా! వినుముమునుపు రుక్మిణిపెండ్లికి వచ్చినప్పుడు శిశుపాలునికితోడువచ్చి కృష్ణునిచేత ఓడఁగొట్టఁబడినరాజులలో ఒకఁడైనసాల్వుఁడు అనువాఁడుపెద్దక్రొవ్వుతో జరాసంధుఁడుమొదలుగాఁగల రాజులతోనేను నావిడువని కోపమనెడు నిప్పుమంటలచేత ఈభూమిలోయాదవులుఅనుపేరులేకుండకాల్చివేసెదనుచూడుఁడు అని అధికకోపముతో బయలుదేఱిపోయి తపస్సుచేయువాఁడైయొకయేకాంతస్థలమునందుఁ జేరియని తాత్పర్యము.

౮౫౫.—క॥ ధృతివదలక యుగ్రస్థితిఁ । బ్రతిదినమును పిడికెఁ డవని * రజ మశనముగా
నతి నియమముతో నాపశు । పతి శంకరు ఫాల నయను * భర్గు నుమేశున్.

టీ॥ ధృతి—ధైర్యమును. వదలక—విడువక. ఉగ్రస్థితిన్—భయంకరమైనయునికితో. (ప్రతిదినమును పిడికెఁడు) అవనిరజము—నేలలోనిదుమ్ము. అశనముగాన్—ఆహారముగా. అతినియమముతోన్—అత్యంతమైననిష్ఠతో. ఆపశుపతిన్—పశువు లనఁబడుజీవులను నేలిన

వాఁడును. శంకరుఁడు—లోకములకు మేలుకలుగఁజేయు వాఁడును. ఫాలనయనుఁడు—నొసట కన్నుగలవాఁడును. భర్గుఁడు — మన్మథుఁడు మొదలగు వారిని నశింపఁజేసిన వాఁడును. ఉమేశుఁడు — శివుని.

తా॥ శాలిమిరదలక భయంకరమైనయునికితో ప్రతిదినము నుపిడి సాల్వుఁడు.

కఁడుదుమ్ము ఆహారముచేసికొని మిక్కిలినియమముతో ఎల్లప్రాణుల నేలువాఁడును, ఎల్లలోకములకు మేలుకలుగఁజేయువాఁడును, మన్మథుఁడు మొదలగువారిని నశింపఁజేసిన వాఁడును, నొసట కన్నుగల వాఁడును, పార్వతికి పెనిమిటియు నైనశివునిఁగూర్చి అనితాత్పర్యము.

(*)సాల్వుఁడు శివునిఁగూర్చి తపస్సు చేయుట.(*)

౮౫౬.—క॥ చెదరని నిజభక్తిని ద
త్పదపద్మములాత్మ నిలిపి # పాయక నొకయేఁ
డుదితక్రియ భజియించిన
మదనారియు వానిభక్తి # మహిమకు వశుఁడై.

టీ॥ చెదరనినిజభక్తిన్ — చలింపనితనభక్తిచేత. తత్పదపద్మములు — ఆశివునిపాదపద్మములను. ఆత్మన్ — మనసునందు. (నిలిపి) పాయక — ఎడతెగక. (ఒకయేఁడు) ఉదితక్రియన్ — పూనికతో. భజియించినన్ — ఉపాసనచేయఁగా. మదనారియున్ — శివుఁడును. (వాని) భక్తిమహిమకున్ — భక్తిగౌరవమునకు. వశుఁడై — అధీనుఁడై.

తా॥ చలింపనిభక్తితో ఆశివునియొక్క పాదకమలములను మనసుననిలిపి ఒక సంవత్సరకాలము తప్పకపూనికతో ఉపాసన చేయఁగా శివుఁడును వానిసేవాగౌరవమునకు లోఁబడిన వాఁడై యని తాత్పర్యము.

౮౫౭.—క॥ బోరునఁ బ్రత్యక్షుండై । కోరినవర మేమిటైనఁ # గొనసరక యిత్తున్
వారక వేఁడు మటన్నను । నారాజతపోధనుండు # హరునకుఁ బ్రీతిన్.

టీ॥ బోరునన్ — శీఘ్రముగా. (ప్రత్యక్షుండై) కోరినవరము — నీవు కోరినకోరిక. ఏమిటైనన్ — ఏదియైనను. గొనసరక — కొనుగాదనక. ఇత్తున్ — ఇచ్చెదను. వారక — సంకోచింపక. వేఁడుమటన్నన్ — అడుగు మనఁగా. ఆరాజతపోధనుండు — తపస్సుచేయుచున్న వాఁడయిన యారాజు. హరునకున్ — శివునిఁగూర్చి. ప్రీతిన్ — అనన్యప్రీతితో.

తా॥ శీఘ్రముగ ప్రత్యక్షమై ఓరాజా! నీకేవరము కావలెనో జంకక అడుగుము అదియెటువంటిదైనను నేను కొనుగాదనక యిచ్చెదను అని సెలవియ్యఁగా ఆరాజు శివునిఁగూర్చి ప్రీతితో ఇట్లనియెనని తా.

౮౫౮.—తే॥ వందనం బాచరించియా # నందవికచ । వదనుఁడై కేలుదోయి ఫా # లమునఁ జేర్చి
శ్రితదయాకార నన్నురక్షించెదేని । నెఱుఁగ వినిపింతు వినుము మ # దీప్సితంబు.

టీ॥ వందనంబు — నమస్కారమును. ఆచరించి — చేసి. ఆనందవికచవదనుఁడై — సంతోషముచేత వికసించిన మొగముగలవాఁడై. కేలుదోయి — రెండుచేతులును. ఫాలమునన్ — నొసటను. (చేర్చి) శ్రితదయాకార — ఆశ్రయించినవారియందలిదయయే ఆకృతిగాఁగల వాఁడా. (నన్ను) రక్షించెదేనిన్ — కాపాడెదు పక్షమున. మదీప్సితంబు — నాకోరికను. ఎఱుఁగ వినిపింతున్ — తెలియఁజెప్పెదను. (వినుము)

తా॥ నమస్కరించినవాఁడై సంతోషముచేత ముఖము వికసిల్లఁగా రెండుచేతులును నొసటఁ జేర్చుకొని ఆశ్రయించిన వారియందలి దయయే స్వరూపముగాఁగల యోస్వామీ! నన్ను రక్షించెదు పక్షమున నాకోరికను చెప్పెదను వినుమని తాత్పర్యము.

౮౫౯.—తే॥ గరుడగంధర్వ యక్షరా # క్షససురేంద్ర । వరులచే సాధ్యపడక నా # వలయు నెడల
నభ్రపథమున నరిగెడు # నట్టిమహిత । వాహనము నాకు దయచేయు # వరద యీశ.

టీ॥ వరద — కోరినకోరికలనిచ్చువాఁడవైన. ఈశ — ఓస్వామీ. గరుడ... వరులచేన్ — గరుడ — గరుడులును. గంధర్వ — గంధర్వులును. యక్ష — యక్షులును. రాక్షస — రాక్షసులును. సుర — దేవతలును. ఇంద్ర — దేవేంద్రుఁడును. వరులచేన్ — వీరుమొదలైనగొప్పవారి చేత నైనను. సాధ్యపడక — సాధింపఁబడక. నావలయునెడలన్ — నేనుకావలె నన్నచోట్లలో. అభ్రపథమునన్ — ఆకాశమార్గమున. అరిగెడు నట్టి — పోవునట్టి. మహిత వాహనమున్ — ప్రభావముగల వాహనమును. నాకుదయచేయుము — నాకులభించునట్టుగా ననుగ్రహింపుము.

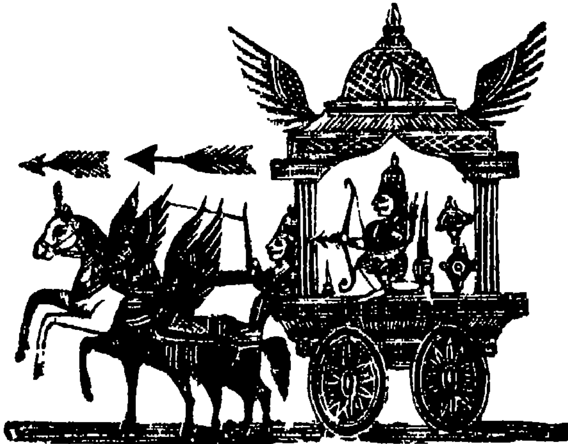
తా॥ ఓస్వామీ! గరుడులు గంధర్వులు యక్షులు రాక్షసులు దేవతలు ఇంద్రుఁడు మొదలైన గొప్పవారిచేతనైనను సాధింపరాక నేనుపోవలెనన్నచోటికి ఆకాశమార్గమున పోవునట్టి మహిమగల వాహనము నాకుఁగలుగ ననుగ్రహింపుమని అడిగెనని తాత్పర్యము.

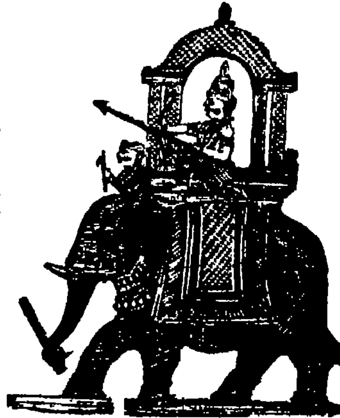
౮౬౦.—వ॥ అని యభ్యర్థించిన ప్రసన్నుండై హరుండు వానికోర్కికనురూపంబైన విమానంబు నిర్మింప మయుని నప్పగించిన నతండు నట్లచేసి కామగమనంబును నతివిస్తృతంబుగా లోహాం

బుననిర్మించి సౌభకంబను నామంబిడి సాల్వున కిచ్చిన వాఁడును బరమానందంబునం
బొంది తద్విమానారూఢుండై యాదవులవలని పూర్వవైరంబుఁదలంచి దర్పాంధ చేత
స్కుండై ద్వారకా నగరంబుపైఁ జని నిజ సేనా సమేతంబుగాఁ దత్పురంబు వేధించి.

టీ॥ (అని) అభ్యర్థించినన్—కోరఁగా. హరుండు—శివుఁడు. ప్రసన్నుండై—అనుగ్రహము గలవాఁడై. వానికోర్కికిన్—వానికోరికకు. అనురూపంబైన—తగిన. విమానంబున్—ఆకాశమున నడచు వాహనమును. నిర్మింపన్—చేయను. మయునిన్—దానవ విశ్వకర్మను. అప్పగించినన్—అప్పగింపఁగా. అతండును—ఆమయుఁడును. అట్లుచేసి—అట్లుచేసి. కామగమనంబును—ఇచ్ఛవచ్చినట్టు పోవుటగలదియు. అతివిస్తృతంబుగాన్—మిక్కిలివిరివిగా. లోహంబునన్—ఇనుముచేత. నిర్మించి—చేసి. సౌభకంబు—సౌభకము. అనునామంబిడి—అనుపేరుపెట్టి. సాల్వునకిచ్చినన్—సాల్వునకు ఇయ్యఁగా. వాఁడును—ఆసాల్వుఁడును. పరమానందంబునంబొంది—అధిక సంతోషమును పొంది. తద్విమానారూఢుండై—ఆవిమానము నెక్కినవాఁడై. యాదవులవలని పూర్వవైరంబున్—యాదవులయెడలఁగల మునుపటి విరోధమును. తలంచి—తలఁచుకొని. దర్పాంధచేతస్కుండై—మదముచేత తెలివిమాలినమనసుగలవాఁడై. ద్వారకానగరంబుపైన్—ద్వారకాపట్టణముమీఁద. చని—దండెత్తిపోయి. నిజసేనాసమేతంబుగాన్—తనసేనతోడ. తత్పురంబున్—ఆపట్టణమును. వేధించి—ముట్టడించి.

తా॥ అని వేఁడఁగా శివుఁడు అనుగ్రహముగలవాఁడై వానికోరికకుతగినట్టు ఒకవిమానమును చేసియిమ్మని దానవవిశ్వకర్మయయిన మయునికి ఆజ్ఞాపింపఁగా వాఁడును అట్లు చేయువాఁడై ఇచ్ఛవచ్చినట్టు పోవునదియు మిక్కిలి విశాల మయినదియునుగా ఇనుముతో ఒక విమానమునుచేసి సాల్వునికిచ్చెను దానిని సాల్వుఁడుపుచ్చుకొని మిక్కిలి సంతోషించిన వాఁడై యాదవులయెడఁ గల మునుపటి విరోధమును తలఁచుకొని మదాధిక్యముచేత ముందువెనుక విచారింపనివాఁడై ద్వారకాపట్టణముమీఁద దండెత్తిపోయి ఆపట్టణమును సేనలును తానునుముట్టడింపఁగా వని తాత్పర్యము.

(*) సాల్వుఁడుశివునిచేతసౌభకవిమానంబువడసి ద్వారకాపురవాసులబాధించుట. (*)

౮౬౧.—సీ॥ సరిదుపవనసరో * వరములు మాయించి - బావులు గలచి కూ * పములు చెఱిచి
కోటలువెసపీట * తాటముల్ గావించి - పరిఖలు పూడ్చివ * ప్రములు ద్రొబ్బి
యట్టళ్లుధరఁగూల్చి * యంత్రముల్ దునుమాడి - కాంచనధ్వజపతా * కములునఱికి
భాసురగోపుర * ప్రాసాదహర్మ్యేందు - శాలాంగణములు భ * స్మములుచేసి
తే॥ విమల కాంచనరత్నాది * వివిధవస్తు । కోటి నెల్లనునందందఁ * గొల్లఁ బుచ్చి
ప్రజలఁ జెఱఁబెట్టి దొరలను * భంగపెట్టి । తఱిమియుబ్బంగిఁబెక్కుబా * ధలనలంచి.

టీ॥ సరిదుపవనసరోవరములు—సరిత్—ఏళ్లను. ఉపవన—స్త్రీలు విహరింపఁదగిన యుద్యానవనములను. సరోవరములు—మేలైన కొలఁకులను. మాయించి—పాడుచేసి. బావులు—నడబావులను. కలఁచి—కలఁచి—కలయఁబెట్టి. కూపములు—నూతులను. చెఱిచి—చెడఁగొట్టి. కోటలు—ప్రాకారములను. వెసన్—శీఘ్రముగ. పీటతాటములు—చిన్నభిన్నములుగా. కావించి—చేసి. పరిఖలు—అగడ్తలను. (పూడ్చి) వప్రములు—కోటకొఱళ్లను. ద్రొబ్బి—పడఁగొట్టి. అట్టళ్లు—కోటబురుజులమీఁది యిండ్లను. ధరన్—భూమియందు. కూల్చి—పడఁద్రోసి. యంత్రములు—కీలుగల సాధనములను. తునుమాడి—విఱుగఁగొట్టి. కాంచన ధ్వజపతాకములు—బంగారుధ్వజస్తంభములను టెక్కెములను. (నఱికి) భాసుర...ములు—భాసుర—ప్రకాశించునట్టి. గోపుర—పట్టణపువాకిళ్లు. ప్రాసాద—నగళ్లు. హర్మ్య—మేడలు. ఇందుశాల—చంద్రశాలలు. అంగణములు—ముంగిళ్లు. భస్మములుచేసి—బూడిదగాఁజేసి. విమల...కోటిన్—విమల—నిర్మలమయిన. కాంచన—బంగారు. రత్న—రత్నములు. ఆది—మొదలుగాఁగల. వివిధ—నానావిధములయిన. వస్తుకోటిన్—

వస్త్రవుల సమూహమును. ఎల్లన్ = అంతయు. అందందన్ = అక్కడ క్కడనె. కొల్లఁబుచ్చి = కొల్లఁబోవునట్లుచేసి. ప్రజలన్ = జనులను. (చెఱఁబెట్టి) దొరలను = ప్రభువులను. భంగపెట్టి = అవమానపెట్టి. (తఱిమి) ఇబ్బంగిన్ = ఈవిధముగా. పెక్కుబాధలన్ = బహువిధములైనబాధలచేత. అలంచి = శ్రమపెట్టి.

తా॥ వీళ్లను అడ్డగట్టి, శృంగారపుఁ దోఁటలను పడఁగొట్టి, మేలైనకాలువలనుపూడ్చి, బావులనుకలయఁబెట్టి, నూతులనుచెడఁగొట్టి, కోటలు భిన్న భిన్నములుగా ఇడియఁగొట్టి, కోటమీఁద యుండ్లను కోటగోడలను నేలఁబడఁగొట్టి, కిటికీలు సాధనములనెల్ల విఱుగఁగొట్టి, బంగారుధ్వజ స్తంభములను పెకలించి తోరణములను గోపురములులోపలి కోటలు మేడలు చంద్రశాలలు మొదలగువానిని కాల్చి బూడిదచేసి, నిర్మలమయిన బంగారు రత్నములు మొదలగు వెలగల బహువిధ పదార్థములనెల్లను ఎక్కడికక్కడ నేకొల్లఁబెట్టి, సాధారణజనులను చెఱఁబెట్టి, గొప్పవారిని అవమానపెట్టి తఱుమఁగొట్టి, యీవిధముగా పట్టణమును పాడుచేసి అని తాత్పర్యము.

౮౬౨.—చ॥ మదమున నంతఁ బోవక వి ❀ మాన యుతంబుగ నభ్ర వీధికిన్
గాదకొని యేపుమై నెగసి ❀ కొంకక శక్తి శిలా మహీరుహ
ప్రదరము లోలిమైఁగురిసి ❀ బంధుర భూమిఁబరాగ శర్కరల్
వదలక చల్లుచున్ వలయ ❀ వాయువుచే దిశలావరించుచున్.

టీ॥ మదమునన్ = క్రొవ్వుచేత. అంతన్ = అంతటితో. పోవక = పోక. విమానయుతంబుగన్ = విమానముతోఁ. అభ్రవీధికిన్ = ఆకాశమునకు. గాదకొని = విజృంభించి. ఏపుమైన్ = అహంకారముతో. (ఎగసి) కొంకక = సంకోచింపక. శక్తి...ములు — శక్తి = శక్తియను కాయుధములు. శిలా = రాళ్లు. మహీరుహ = వృక్షములు. ప్రదరములు = బాణములు. ఓలిమైన్ = క్రమముగా. కురిసి = వానకురిసినట్లుకురియించి. బంధురభూమిన్ = ఉన్నతమైనగట్టినేలయందు. పరాగశర్కరలు = దుమ్మును గులకరాళ్లను. (వదలకచల్లుచున) వలయవాయువుచేన్ = సుడిగాలిచేత. దిశలు = దిక్కులను. ఆవరించుచున్ = కప్పుచును.

తా॥ అంతటితోఁబోకుండ మదముచేత విజృంభించి విమానముతోఁడ ఆకాశమునకు ఎగసినవాఁడై గర్వముతో శక్తులు రాళ్లు వృక్షములు బాణములు మొదలగువానిని వానగాకురియించుచు ఉన్నతములైనరాతి కట్టడపు నేలలయందు దుమ్మును మొరపుమట్టిని చల్లుచు సుడిగాలిచేత దిక్కులను కప్పుచును అని తాత్పర్యము. వ॥ అట్టియెడ.

౮౬౩.—క॥ చటులపురత్రయ దనుజో । త్కట దుస్తరబాధ్యమాన ❀ ధారుణిగతిన
ప్పుటభేదన మంతయతి । స్ఫుట పీడం జెంది వగల ❀ సుడివడు చుండన్.

టీ॥ చటుల...గతిన్ — చటుల = క్రూరులైన. పురత్రయదనుజ = త్రిపురాసురులయొక్క. ఉత్కట = అణఁపరానిదియునై. దుస్తర = దాఁటరానిదియునై. బాధ్యమాన = బాధింపఁబడుచున్న. ధారుణిగతిన్ = భూమినిధమున. అప్పుటభేదనము = ఆపట్టణము. అంత = అంతయు. అతిస్ఫుటపీడన్ = మిక్కిలి యధికమగునబాధను. చెంది = పొంది. వగలన్ = విచారములచేత. సుడివడుచుండన్ = క్రుక్కిపడుచుండఁగా.

తా॥ క్రూరులైనత్రిపురాసురులదైనమిక్కుటమునుదాఁటరానిదియునగు బాధచేత కల్లడించునట్టి భూమివలెనే సాల్వునిబాధచేత ఆపట్టణము బాధింపఁబడుచున్నది కాఁగా అందలి జనులందఱు విచారము నొందినవారై క్రుక్కిపడుచుండిరనితాత్పర్యము.

౮౬౪.—చ॥ కని భగవంతుఁడున్ రథికి ❀ గ్రామణియున్నగు రౌక్మిణేయుఁడ
జ్జనముల నోడకుండుఁడని ❀ సంగర కౌతుక మొప్ప దివ్య సా
ధనములఁబూని సైనిక క ❀ దంబము గొల్వ నమాన మీనకే-
తన రుచిరాల నున్నతర ❀ థస్థితుఁడై వెడలెన్ రణోర్వికిన్.

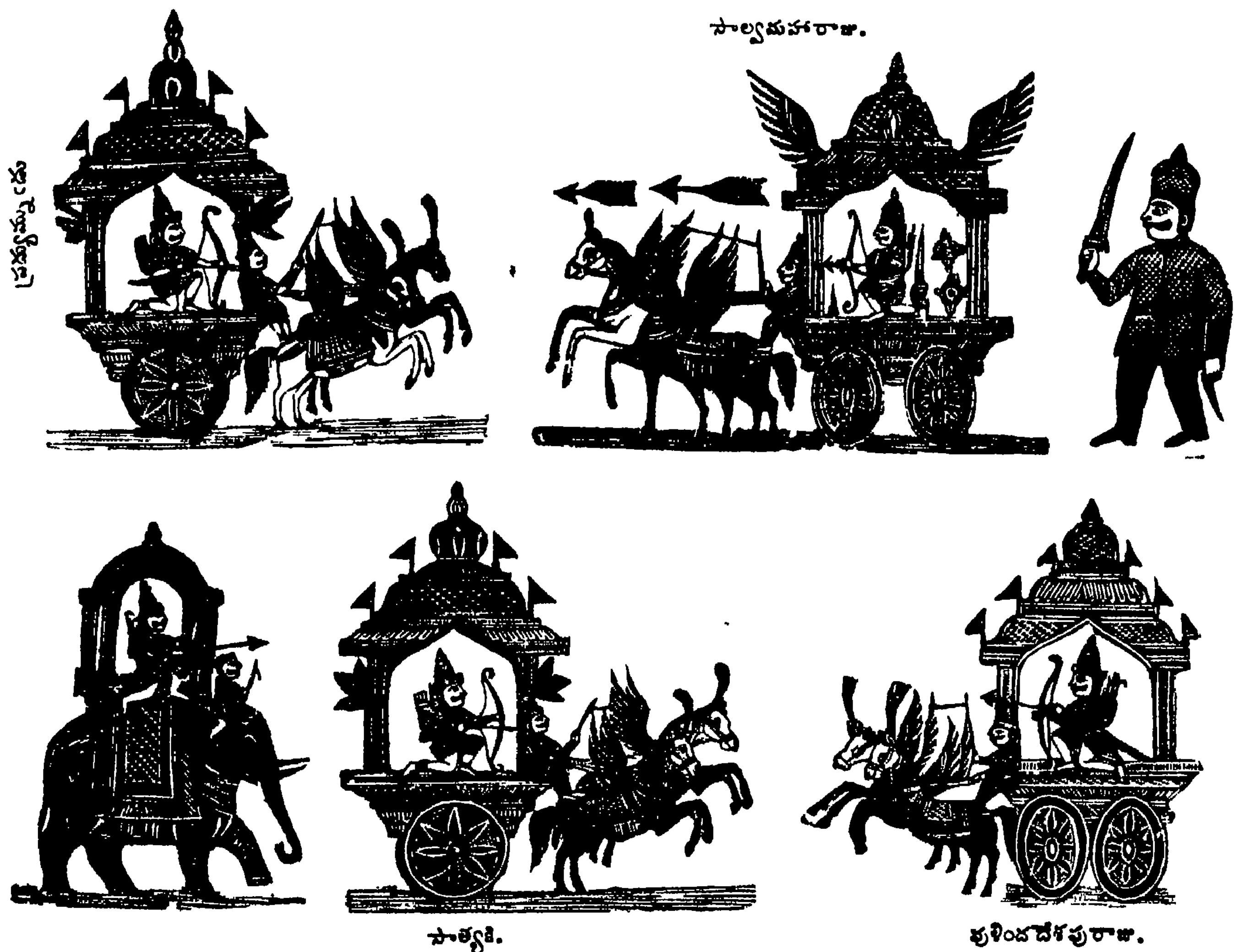
టీ॥ కని = చూచి. భగవంతుఁడును = షడ్గుణైశ్వర్య సంపత్తిగలవాఁడును. రథికిగ్రామణియును = రథికశ్రేష్ఠుఁడును. అగురౌక్మిణేయుఁడు = అగునట్టిప్రద్యుమ్నుఁడు. అజ్జనములన్ = ఆపట్టణములోని జనులను. ఓడకుండుఁడని = భయపడకయుండుఁడు అని. సంగర కౌతుకము = యుద్ధోత్సాహము. ఒప్పన్ = ఒప్పఁగా. దివ్యసాధనములన్ = దివ్యములైన యుద్ధసాధనములను. పూని = ధరించి. సైనికకదంబము = సేనాజనసమూహము. కొల్వన్ = సేవింపఁగా. అమానమీనకేతనరుచి = తక్కువకాని చేఁపటెక్కెముయొక్క ప్రకాశము. రాలన్ = ప్రకాశింపఁగా. ఉన్నతరథస్థితుఁడై = గొప్పరథమై నెక్కినవాఁడై. రణోర్వికిన్ = యుద్ధభూమికి. వెడలెన్ = బయలుదేఱెను.

తా॥ ఆసాల్వుని వలని బాధలను జూచి షడ్గుణైశ్వర్య సంపద గలవాఁడును రథికశ్రేష్ఠుఁడును అయిన ప్రద్యుమ్నుఁడు పురజనుల నెల్ల భయపడ వలదని చెప్పి యుద్ధోత్సాహము గలవాఁడై మేలైన శస్త్రశస్త్రములను ధరించిన వాఁడై సేనాజనము కొలిచి రాఁగాతన చేఁపటెక్కెపు కాంతులు అతిశయించి వెలుఁగుచుండఁగా ఒక గొప్పరథముపై నెక్కి యుద్ధభూమికిపోయెనని తాత్పర్యము. వ॥ అయ్యవసరంబున.

౮౬౫.—చ॥ సమధిక బాహు శౌర్యజిత ❀ చండ విరోధులు పొలు సున్నత
సుమ గద భానువింద శుక ❀ సాత్యకి సారణ చారుదేష్ణసాం
బమకరధ్వజ నాత్మజ శ్వ ❀ ఫల్గ తనూభవ తత్సహోదర
ప్రముఖయదూత్తముల్వివుల ❀ భంజకులై కృతవర్మ మున్నుగన్.

టీ॥ సమధిక...విరోధుల—సమధిక—మిక్కిలియైన. బాహా శౌర్య—భుజబలముచేత. జిత—జయింపఁబడిన. చండ—ఉగ్రులైన.విరోధుల—శత్రువులుగలవారైనవారును. సాలక్—పరుగెత్తిపోవునట్టుగా ఉన్నతమతిన్—అధికమైన బాలిమితో. గద—గదుఁడు. భానువింద—భానువిందుఁడు. శుక—శుకుఁడు.(సాత్యకి)సారణ—సారణుఁడు.చారుదేష్ణ—చారుదేష్ణుఁడు.సాంబ—సాంబుఁడు. మకరకేతనాత్మజ—అనిరుద్ధుఁడు.శ్వఫల్గతనూభవ—అక్రూరుఁడు. తత్సహోదర—అతనితోఁడఁబుట్టువులు. ప్రముఖ—మొదలుగాఁగల. యదూత్తములు—యదువంశశ్రేష్ఠులు. విహతభంజకులై—శత్రువులనుభంగపెట్టువారై. కృతవర్మ—కృతవర్మ యనునతఁడు.మున్నుగన్—ముందుగాఁగా.ముందుననుండఁగా

తా॥ అత్యంతమయిన భుజబలము చేత శత్రువులకెల్ల పీడఁగొట్టిన వారునైనను భయపడిపాఱిపోవునట్టి కీర్తిని అత్యంత గాంభీర్యము గలవారై గదుఁడు భానువిందుఁడు శుకుఁడు సాంబుఁడు సాత్యకి సారణుఁడు చారుదేష్ణుఁడు అక్రూరుఁడు అతనితమ్ములు మొదలుగాఁగల యాదవ వీరులందఱు తమలోఁబెద్దవాఁడైన కృతవర్మను ముందు పెట్టుకొన్నవారై బయలుదేఱిరని తాత్పర్యము.

(*) సాల్వునితో ప్రద్యుమ్నాదులు యుద్ధము చేయుట. (*)

౮౬౬.—క॥ వారణ వాజి స్యందన । వీరభటు ల్వేగఁ జనిరి * విశ్వము వడఁకన్
ఘోరాకృతి వివిధాయుధ । భూరిద్యుతు లర్కబింబ * ముంగబళింపన్.

టీ॥వారణవాజిస్యందనవీరభటులు—ఏనుఁగులును గుఱ్ఱములు రథములు కాల్బలములును. విశ్వము—భూమి. వడఁకన్—అదరఁగా. ఘోరాకృతిన్—భయంకరాకారముతో. వివిధాయుధ భూరిద్యుతులు—నానావిధములైన ఆయుధముల అధికకాంతులు. అర్కబింబమున్ — సూర్యబింబమును. కబళింపన్—మ్రింగఁగా. వేగఁజనిరి—శీఘ్రముగ పోయిరి.

తా॥ అట్లుబయలు దేఱినవారితోడ రథగజతురగ పదాతులనెడు చతురంగసైన్యములు బహువిధములయిన ఆయుధములకాంతులుసూర్యబింబమును మ్రుఁగు పడఁగా భూమిదద్దరిల్లఁగాను పోయెనని తా.

వ॥ చని యాగోవింద నందన స్యందనంబునుం బల సందోహంబునుం దలకడచి యదు సైన్యంబులు సాల్వబలం బులతోడం దార్కొని పెరయునప్పుడు దేవ దానవ సంకుల సమర విధంబునం దుములం బయ్యె నివ్విధంబున.

టీ॥ చని—పోయి. ఆగోవిందనందనస్యందనంబును — ఆముందు పోయిన ప్రద్యుమ్నునిరథమును. బలసందోహంబును—సేనాసమూహమును. తలకడచి—అతిక్రమించి — ముందుమించి. యదుసైన్యంబులు—యాదవుల సేనలు. సాల్వ బలంబుల తోడన్ — సాల్వుని దండుతో. తార్కొని—తారసించి. పెరయునప్పుడు—కలయునప్పుడు—యుద్ధము చేయునప్పుడుఅనుట. దేవ దానవ సంకుల సమరవిధంబునన్—దేవతలయు దానవులయు యుద్ధము రీతిని. తుములంబయ్యెన్ — క్రొమ్మి యయ్యెను. ఇవ్విధంబునన్—ఈప్రకారముగా.

తా॥ అట్లు ముందుమించిపోయి ప్రద్యుమ్నుని రథమును అతనితోడి సేనను వెనుక ద్రోసి ఆయాదవ సేనలు సాల్వుని సేనలను తారసించి పోరాడు నప్పుడు పూర్వము దేవతలకు దానవులకు నైన దొమ్మియుద్ధమునుపోలి యుండెనని తాత్పర్యము.

౮౭౮.—మ॥ వితతజ్యాచయ టంకృతుల్ మదజలా ✱ విర్భూత ఘుండాల ఘీం
కృతు లుద్యద్భట హుంకృతుల్ మహిత భే ✱ రీభాంకృతుల్ భీషణో
ద్ధత నిస్సాణ ధణంకృతుల్ ప్రకట యో ✱ ధవ్రాత సాహంకృతుల్
కుతలంబున్ దివినిండ మ్రోసె రిపు సం ✱ క్షోభంబుగా భూవరా.

టీ॥ భూవరా—రాజా. వితతజ్యాచయటంకృతులు—నిడుపులైనఅల్లెత్రాళ్లసమూహములటంకారములును. మదజలావిర్భూతఘుండాలఘీంకృతులు—మదజలముతో దళ్లుట్టుచున్న ఏనుఁగులయొక్క ఘీంకారములును. ఉద్యద్భటహుంకృతులు—ఉత్సాహముగలకాలిబంటులయొక్క హుంకారములును. మహితభేరీభాంకృతులు—గొప్పలైనననగారాలయొక్క భాంకారములును. భీషణోద్ధతనిస్సాణధణంకృతులు—భయంకరమై మీఁదికి వ్యాపించుచున్న డంకాలదణదణయనుధ్వనులును. ప్రకటయోధవ్రాతసాహంకృతులు—ప్రసిద్ధులైనయోధులగుమియొక్క అహంకారముతోడి మాటలును. రిపుసంక్షోభంబుగాన్ — శత్రువులు కలతపడునట్లుగా. కుతలంబున్—భూప్రదేశమును. దివి—ఆకాశమును. నిండన్—నిండుకొనునట్లుగా. మ్రోసెన్—ధ్వనించెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! అప్పుడు ఆసేనల యందు నిడుపులైన వింటినారులచప్పుళ్లును, ఏనుఁగులఘీంకలచప్పుళ్లును, యుద్ధోత్సాహముగలబంటులహుంకారముల చప్పుళ్లును, గొప్పలైనభేరులమ్రోఁతలును, భయంకరమయినడంకాలమ్రోఁతలును, ప్రసిద్ధులైన యోధులయొక్క కూరాలాపములధ్వనులును, ఒక్కటై భూమియు నాకాశమును నిండి శత్రువులకుభయమును పుట్టించునట్టివయ్యెనని తాత్పర్యము.

౮౭౯.—మ॥ హరి రింఖారథనేమి సద్భటపద ✱ వ్యాఘట్టనోద్ధూత దు
స్తర ధూళీపటల ప్రభూత నిబిడ ✱ ధ్వాంత ప్రవిధ్వంస కృ
త్కరశాతాసి గదాది హేతిరుచులా ✱ కాశంబునిండన్ వియ
చ్చరదృక్కుల్ మిఱుమిట్లుగొల్ప సమరో ✱ త్సాహంబు సంధిల్లఁగన్.

టీ॥ హరిరింఖా ... రుచులు — హరి — గుఱ్ఱములయొక్క. రింఖా—గిట్టలయు. రథ—తేరులయొక్క. నేమి—కడకమ్ములయు. సద్భట—మంచిబంటులయొక్క. పద—అడుగులయు. వ్యాఘట్టన—విశేషమైన అడుగుడులచేత. ఉద్ధూత — మీఁదికెగసిన. దుస్తర—మీఱరాని. ధూళీ — దుమ్ముయొక్క. పటల — సముదాయము చేత. ప్రభూత—పుట్టిన. నిబిడ—దట్టమయిన. ధ్వాంత—చీఁకటిని. ప్రవిధ్వంసకృత్—అణఁచివేయుచున్న. కర—చేతులయందలి. శాత—వాఁడులైన. అసి — కత్తులు. గదా — గదలు. ఆది — మొదలుగాఁగల. హేతి — ఆయుధములయొక్క. రుచులు — కాంతులు. ఆకాశంబు నిండన్ — ఆకాశమునందు వ్యాపింపఁగా. వియచ్చరదృక్కులు — దేవతల చూపులను. మిఱుమిట్లుగొల్పన్ — చెదరునట్లుచేయఁగా. సమరోత్సాహంబు — యుద్ధమునందలి యాటోపమును. సంధిల్లఁగన్—అతిశయింపఁగా.

తా॥ గుఱ్ఱములగిట్టల త్రొక్కుడులచేతను, రథ చక్రములకడకమ్ముల యొరపిడిచేతను, శూరులైనబంట్ల అడుగుల అడుగుడుల చేతను, మీఁదికెగసిన మిక్కుటమయినదుమ్ముయొక్క కమ్ముదలచేత పుట్టినచీఁకటిని పోఁగొట్టుచున్న వాఁడులైన కత్తులు గదలు మొదలుగాఁగల ఆయుధముల కాంతులు ఆకాశమెల్లనిండి యుద్ధపు వేడుక చూడ వచ్చిన దేవతల చూపులను చెదరునట్లు చేయుచుండఁగా యుద్ధమునందలి యుత్సాహము అప్పటప్పటికి హెచ్చఁగా నవిశా.

౮౮౦.—చ॥ తలకొని సైనికు ల్కడచి ✱ తార్కొని పేర్కొని డాసి పాసి యం
కిలిగొన కిమ్ము లమ్ములఁ బ ✱ గిల్చి నొగిల్చి తరేతరు ల్తలల్
నలియఁగనొత్తి మొత్తి నయ ✱ నంబుల నంబులురాల లీల నా
దలలు లలాటమున్ననగ ✱ దాహతి నొంచి కలంచి పాఱఁగన్.

టీ॥ తలకొని—పూని. సైనికులు — సేనాజనులు. కడచి—మించి. తార్కొని—తారసించి. పేర్కొని—తమపేరులుచెప్పి. డాసి—చేరఁబోయి. పాసి — వెనుకకుతొలఁగి. అంకిలిగొనక — వెనుదీయక. ఇమ్ము—మర్మములు. అమ్ములన్—బాణములచేత. పగిల్చి—భేదించి.

నొగిల్చి=నొప్పించి. ఇతరేతరులు=ఒండొరులు. (తలలు)నలియఁగన్=నలఁగునట్టుగా. ఒత్తి=నొక్కి. మొత్తి=మోది=కొట్టి. నయనంబులన్=కన్నులందు. అంబులు=నీళ్లు. రాలన్=రాలఁగా. లీలన్=అనాయాసముగా. ఔదలలు=నడితలలు. లలాటములు=నొసళ్లు. ఘనగదాహతిన్=పెద్దగదపెట్టుచేత. ఒంచి = పగులునట్లు కొట్టి. కలంచి=కలఁతనొందించి. పాఱఁగన్=పరుగెత్తఁగా.

తా॥ పూఁటకగలవారలై సైనికులందఱు ఒకరినొకరుమీఁతారసించి తమతమపేరులు చెప్పి కదియఁబడి తొలఁగి పెనుదీయక మర్మములు భేదించి నొప్పించి ఒకరొకరి తలలు నలియునట్టుగట్టిగాకొట్టికన్నుల నీళ్లువచ్చునట్లు అనాయాసముగ నడితలలు నొసళ్లుపగుల పెద్దగదలతో మోది కలఁతనొందించి పరుగెత్తిపోఁగా నని తాత్పర్యము.

వ॥ ప్రద్యుమ్నుండుకనుంగొని. టీ॥ ప్రద్యుమ్నుఁడు చూచి.

౮౪౧.—మ॥ అనయంబుం గలుషించి సౌభపతి మా ✱ యాకోట్లు చంచచ్ఛరా
సన నిర్ముక్త నిశాతదివ్య మహితా ✱ స్త్ర శ్రేణిచేఁ దత్క్షణం
బున లీలాగతి నభ్ర గుల్మనములన్ ✱ భూషింప మాయించె న
వ్వనజాతాప్తుఁడు భూరిసంతమసమున్ ✱ వారించు చందంబునన్.

టీ॥ అనయంబున్=మిక్కిలి. కలుషించి=కోపించి. సౌభపతిమాయాకోట్లు = సాల్వునివైన యనేక మాయలను. చంచ... శ్రేణిచేన్—చంచత్ = ఒప్పుచున్న. శరాసన = వింటివలననుండి. నిర్ముక్త=విడువఁబడిన. నిశాత=మిక్కిలి వాఁడియైన. దివ్య=దేవసంబంధమయిన. మహిత = మహిమగల. అస్త్రశ్రేణిచేన్ = బాణపఙ్క్తిచేత. తత్క్షణంబునన్ = అక్షణముననే — అప్పుడే. లీలాగతిన్=వినోదవిధమున—అనాయాసముగ. అభ్రగులు—ఆకాశమునందుతిరుగువారు—దేవతలు. మనములన్ - మనసులలో. భూషింపన్=మెచ్చుకొనఁగా. అవ్వనజాతాప్తుఁడు = ప్రసిద్ధుఁడైనసూర్యుఁడు. భూరిసంతమసమున్ - అధికమైనచీఁకటిని. వారించుచందంబునన్=పోఁగొట్టు విధమున. మాయించెన్=అణఁగిపోవునట్లు చేసెను.

తా॥ మిక్కిలికోపించినవాఁడై ఒప్పిదముతై తనవింటినుండివిడువఁబడుచున్న తీక్ష్ణములైన దేవసంబంధములైన బాణసమూహముల చేత అనాయాసముగా అప్పుడే ఆకాశమునందుండిచూచునట్టిదేవతలు మెచ్చునట్లు సూర్యుఁడు చీఁకట్లను తొలఁగించు విధమున సాల్వుని మాయలనన్నిటిని తొలఁగించె నని తాత్పర్యము.

౮౪౨.—చ॥ అతి రథికోత్తముండతఁడు ✱ దంచిత కాంచనపుంఖ పంచవిం
శతి విశిఖంబుల న్నతని ✱ సైనికపాలుని నొంచి యుగ్రుఁడై
శతశత కోటికోటి నిభ ✱ సాయకము ల్వరఁగించి సాల్వ భూ
పతి కకుదంబునొంచి లయ ✱ భైరవుకైవడిఁ బేర్చి వెండియున్.

టీ॥ అతిరథికోత్తముండు=అతిరథులలోశ్రేష్ఠుఁడైన. అతఁడు=ఆప్రద్యుమ్నుఁడు. ఉదంచిత...విశిఖంబులన్—ఉదంచిత = మిక్కిలియొప్పిదములయిన. కాంచనపుంఖ = బంగారు పింజలుగల. పంచవింశతివిశిఖంబులన్=ఇరువదియైదు బాణముల చేత. అతనిసైనికపాలునిన్=ఆసాల్వునిసేనానాయకుని. నొంచి=నొప్పించి. ఉగ్రుఁడై=భయంకరుఁడై. శతశత కోటికోటి నిభసాయకములు — శత = నూఱైన. శతకోటి=వజ్రాయుధములయొక్క. కోటి=నూఱులక్షలతోడ. నిభ=సమానములయిన. సాయకములు=బాణములను. పరఁగించి = ప్రయోగించి. సాల్వభూపతి కకుదంబున్ = సాల్వరాజుయొక్క మూఁపును. నొంచి = నొప్పించి. లయభైరవుకైవడిన్ = ప్రళయకాలపుభైరవునివలె. పేర్చి=రేఁగి. వెండియున్=మఱియును.

తా॥ అతిరథులలో ఉత్తముఁడైన యాప్రద్యుమ్నుఁడు మిక్కిలి యొప్పుచున్న బంగారు పింజలుగల యిరువదియైదు బాణములచేత సాల్వునిసేనానాయకుని నొప్పించి కోటి వజ్రాయుధములను బోలిన నూఱు బాణములను ప్రయోగించి సాల్వుని మూఁపును నొప్పించి అంతట ప్రళయకాలపు భైరవదేవునివలెనే రేఁగినవాఁడై యనిన్.

౮౪౩.—చ॥ పదిపదియమ్ముల న్మనుజ ✱ పాలవరేణ్యుల నొంచి రోషమున్
గదురఁగ మూఁడుమూఁడు శిత ✱ కాండములన్ రథదంతి వాజులన్
జదియఁగఁ జేసి యొక్కొక ని ✱ శాత శరంబున సైనికావలిన్
మదము లడంచి యిట్లతఁడ ✱ మానుషలీలఁ బరాక్రమించినన్.

టీ॥ పదిపదియమ్ములన్=పదేసిబాణములచేత. మనుజపాలవరేణ్యులన్=సాల్వునికితోడువచ్చినరాజశ్రేష్ఠులను. నొంచి=నొప్పించి. రోషమున్=కోపమును. కదురఁగన్=అతిశయింపఁగా. మూఁడుమూఁడుశిత కాండములన్ = మూఁడేసి బాణములచేత. రథదంతివాజులన్ = తేరులను ఏనుఁగులను గుఱ్ఱములను. చదియఁగన్ = చెంతోనేలగాపడినలఁగి పోవునట్లు. (చేసి) ఒక్కొకనిశాతశరంబునన్=ఒక్కొక్క వాఁడిబాణముచేత. సైనికావలిన్=కాలిబంట్లగుంపును. మదములడంచి=క్రొవ్వులుఅణఁగునట్లుచేసి. (ఇట్లు)అతఁడు=ఆప్రద్యుమ్నుఁడు. అమానుషలీలన్ = మనుష్యులు చేయనట్టి విధముకానియట్లు. పరాక్రమించినన్=శత్రువులనుఆక్రమింపఁగా.

తా॥ పదేసి బాణములచేత సాల్వునికి సహాయులగు రాజులను, మూఁడేసి బాణములచేత రథ గజ తురగములను, ఒక్కొక్క వాఁడి బాణముచేత కాలిబంట్లను నొప్పించి ప్రద్యుమ్నుఁడు మనుష్యులకు అలవిగాని విధమున పరాక్రమమును జూపఁగానని తాత్పర్యము.

౮౭౪.—క॥ దుర్మానవ హరణాద్భుత । కర్మమునకు నుభయసైని * క ప్రకరంబుల్
నిర్మలమతి నుతియించిరి । ధర్మాచలధైర్యు విగత * భయుఁ బ్రద్యుమ్నున్.

టీ॥ దుర్మా ... మునకున్ — దుర్మానవ — దుష్టజనులయొక్క. హరణ—నాశము చేయుటయనెడు. అద్భుతకర్మమునకున్—ఆశ్చర్యమైనపనికి. ఉభయసైనిక ప్రకరంబులు—ఇరుతెగ సేనయందలిజనుల గుంపులు. ధర్మాచలధైర్యున్—మేరుపర్వతమువలెచలింపనిధైర్యముగల. విగతభయున్—పోయినభయముగల. ప్రద్యుమ్నున్—ప్రద్యుమ్నుని. నిర్మలమతిన్—కపటములేనిబుద్ధితో. నుతియించిరి—పొగడిరి.

తా॥ దుష్టజనులను నాశము చేయునట్టిపనికై రెండు పక్షముల సైనికులును ఆశ్చర్యము నొందినవారై మేరుపర్వతమువలె చలింపని ధైర్యముగలవాఁడును, భయములేనివాఁడునైన ప్రద్యుమ్నుని నిర్మలమయినచిత్తములో కొనియాడిరని తాత్పర్యము.

౮౭౫.—ఉ॥ సాంబుని సాల్వభూవిభుఁడు * సాయక జాలములేసి నొంచినన్.
జాంబవతీ తనూభవుఁడు * చాపము సజ్యముచేసి డాసి సా
ల్వుం బదియేను తూపుల న * వోన్నత వక్షము గాడనేసి తీ
క్ష్ణాంబక వింశతి న్నతని * సౌభక మల్లల నాడ నేసినన్.

టీ॥ సాల్వభూవిభుఁడు — సాల్వరాజు. (సాంబుని) సాయక జాలములు—బాణసమూహములు. ఏసి—ప్రయోగించి. నొంచినన్—నొప్పింపఁగా. జాంబవతీ తనూభవుఁడు — జాంబవతి కొడుకైన సాంబుఁడు. చాపమున్—వింటిని. సజ్యముచేసి—ఎక్కుపెట్టి. డాసి—కదియఁబడి. (సాల్వుని) ఉన్నతవక్షము— ఉవికియున్న రొమ్మును. గాఁడన్—నాటునట్లు. పదియేనుతూపులన్—పదియేనుబాణములను. ఏసి—ప్రయోగించి. తీక్ష్ణాంబకవింశతిన్—వాఁడియైనయిరువదిబాణములను. అతనిసౌభకమున్ — సౌభకమనెడు వానివిమానమును. అల్లలనాడన్ — తల్లడిల్లునట్లుగా. ఏసినన్ — ప్రయోగింపఁగా.

తా॥ అప్పుడుసాల్వరాజు జాంబవతికొడుకైన సాంబుని అనేక బాణములు ప్రయోగించి నొప్పింపఁగా ఆసాంబుఁడును సాల్వుని యొక్కరొమ్మున నాటునట్లుగా పదియేనుబాణములను ప్రయోగించి వెంటనే యిరువదిబాణములు ప్రయోగించి వాని విమానమును తల్లడిల్లునట్లు చేయఁగా నని తాత్పర్యము.

౮౭౬.—చ॥ గదుఁడు మహోగ్రవృత్తి నిజ * కార్ముక నిర్గతవిస్ఫుర ద్విధుం
తుద వదనాభ బాణ విత * తు ల్వరఁగించి విరోధి మస్తముల్
గుదులుగ గ్రుచ్చియెత్తుచు న * కుంఠిత విక్రమకేళి లోలుఁడై
చదల సురల్నుతింప రథి * సత్తముఁడొప్పె నరేంద్రచంద్రమా.

టీ॥ నరేంద్ర చంద్రమా — ఓరాజశ్రేష్ఠుఁడా. (గదుఁడు) మహోగ్రవృత్తిన్ — మిక్కిలిభయంకరమైన వ్యాపారముతో. నిజ ... వితతులు—నిజ—తనదైన. కార్ముక — వింటివలననుండి. నిర్గత — వెలువడిన. విస్ఫురత్—విశేషించి ప్రకాశించుచున్న. విధుంతుద — రాహువుయొక్క. వదనాభ—ముఖమునుబోలిన. బాణవితతులు—బాణముల సమూహములను. పరఁగించి—ప్రయోగించి. విరోధిమస్తములు—శత్రువులతలలను. గుదులుగన్—గుదులుగుదులుగా. (గ్రుచ్చియెత్తుచును) అకుంఠితవిక్రమకేళిలోలుఁడై—మొక్కపోని పరాక్రమక్రీడయందు ఆసక్తుఁడై. రథిసత్తముఁడు—రథికులలో శ్రేష్ఠుఁడయిన ఆగదుఁడు. చదలన్ — ఆకాశమునందు. సురలు — దేవతలు. నుతింపన్—పొగడఁగా. ఒప్పెను—ప్రకాశించెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! రథికులలో నుత్తముఁడైన గదుఁడు అనువాఁడు భయంకరమయిన వ్యాపారములో తనవింటివలననుండి వెడలుచున్న రాహువుపడగలవంటి బాణసమూహములచేత శత్రువుల తలలను గుదులుగా గ్రుచ్చియెత్తుచు మొక్కపోని పరాక్రమక్రీడయందు ఆసక్తుఁడగుచు ఆకాశమునందుండి వేడుక చూచెడు దేవతలు పొగడఁగా వెలయుచుండెను అని తాత్పర్యము.

౮౭౭.—ఉ॥ సాత్యకి చండరోషమున * సాల్వమహీవరు భూరిసౌభ సాం
గత్య చతుర్విధోగ్ర బల * గాఢతమఃపటలంబు భాసురా
దిత్య మయూఖ పుంజ రుచి * తీవ్ర శరంబుల మాపి సైనిక
స్తుత్యపరాక్రమ ప్రకట * దోర్బలుఁడై విలసిల్లె భూవరా.

టీ॥ భూవరా—రాజా, (సాత్యకి) చండరోషమునన్ — తీక్ష్ణమైన కోపముతో. సాల్వ...పటలంబున్—సాల్వమహీవరు—సాల్వరాజుయొక్క. భూరి — గొప్పదైన. సౌభ—సౌభకమనెడి విమానముయొక్క. సాంగత్య—కూడికగల. చతుర్విధ—నాలుగువిధములైన. ఉగ్ర—భయంకరమైన. బల—సేనయనెడు. గాఢ—దట్టమైన. తమఃపటలంబున్—చీఁకటి సముదాయమును. భాసురా ... శరంబులన్—భాసుర — వెలుఁగుచున్న. ఆదిత్య — సూర్యునియొక్క. మయూఖ — కిరణములయొక్క. పుంజ — సముదాయముయొక్క. రుచి—ప్రకాశముగల. తీవ్ర—వాఁడులైన. శరంబులన్—బాణములచేత. మాపి—పోఁగొట్టి. సైనిక...దోర్బలుఁడై — సైనిక — సేనాజనులచేత. స్తుత్య—కొనియాడఁదగిన. పరాక్రమ—శత్రువులనాక్రమించుటచేత. ప్రకట—ప్రసిద్ధమైన. దోర్బలుఁడై—భుజబలము గల

వాఁడై. విలసిల్లెన్ = యుద్ధ భూమియందు నెదురులేక ప్రకాశించెను.

తా॥ ఓరాజా! అప్పుడు సాత్యకి తీవ్రమైనకోపముతో సాల్వుని గొప్ప సౌభకవిమాన సంబంధముచేతనిక్కుచున్న చతురంగబలము లనెడు చీఁకటిని ప్రకాశించునట్టి తన బాణములనెడు సూర్యకిరణములచేత తొలఁగించినవాఁడై ఉభయసేనలజనులునుకొనియాడఁదగిన పరాక్రమాతిశయముతోడి భుజబలము వెలయఁగా ప్రకాశించెనని తా.

౮౭౮.—ఉత్సాహ॥ భానువిందుఁ డుద్ధతిన్ వి ✱ పక్షపక్ష సైన్య దు
ర్మాన కాననానలోప ✱ మాన చండకాండ సం
తాన మూననేసి చూర్ణి ✱ తంబు చేసెఁ జాప వి
ద్యానిరూఢి దేవతా వి ✱ తాన మిచ్చ మెచ్చఁగాన్.

టీ॥ (భానువిందుఁడు) ఉద్ధతిన్ = నిక్కుతో. విపక్ష ... సమ = విపక్షపక్ష = శత్రుపక్షమైన. సైన్య = సేనలయొక్క. దుర్మాన = పెద్దగర్వమనెడు. కానన = అడవిని. అనల = అగ్నితోడ. ఉపమాన = పోల్చఁదగిన. చండ = వాఁడియైన. కాండ = అమ్ములయొక్క. సంతానము = గుంపు. ఊనన్ = నాటునట్లుగా. ఏసి = ప్రయోగించి. చాప విద్యానిరూఢి = విలువిద్యయందలి నేర్పు. దేవతా వితానము. దేవతల గుంపు. ఇచ్చన్ = మనసునందు. మెచ్చఁగాన్ = మెచ్చుకొనునట్టుగా. చూర్ణితంబు చేసెన్ = పొడిపొడిగా చేసెను.

తా॥ భానువిందుఁడు అనువాఁడు గర్వించిన శత్రుసైన్య మనెడి అడవిని తీవ్రమయిన నిప్పుతోఁ బోల్చఁదగిన బాణములను ప్రయోగించి తన విలువిద్యయందలి సామర్థ్యమును దేవతలుకూడ మెచ్చుకొనునట్లుగా ఆశత్రుసేనలనెల్లను పొడిపొడిగా చేసెనని తాత్పర్యము.

౮౭౯.—ఉత్సాహ॥ చారుదేష్ణుఁ డాగ్రహించి ✱ శత్రు భీషణోగ్ర దో
స్సార దర్ప మేర్పడన్ ని ✱ శాత బాణ కోటిచే
దారుణ ప్రతాప సాల్వ ✱ దండనాథ మండలిన్
మారి రేఁగినట్లు పిల్కు ✱ మార్చి పేర్చి యార్చినన్.

టీ॥ (చారుదేష్ణుఁడు) ఆగ్రహించి = కోపించి. శత్రు ... దర్పము = శత్రు = పగవారికి. భీషణ = భయంకరమైన. ఉగ్ర = తీక్ష్ణమైన. దోస్సార = భుజబలమువలని. దర్పము = మదము. ఏర్పడన్ = తెలియఁబడునట్లుగా. నిశాతబాణ కోటిచేన్ = వాఁడిబాణముల సమూహముచేత. దారుణ ... మండలిన్ — దారుణ = తీవ్రమైన. ప్రతాప = తేజస్సుగల. సాల్వ = సాల్వునివారైన. దండనాథ = సేనానాయకులయొక్క. మండలిన్ = సమూహమును. మారి రేఁగినట్లు = మారియను దేవత విజృంభించినట్లు. పిల్కుమార్చి = చంపి. పేర్చి = విజృంభించి. ఆర్చినన్ = సింహనాదము సేయఁగా.

తా॥ చారుదేష్ణుఁడు అనువాఁడుకోపించినవాఁడై పగవారికిభయమును గలుగఁజేయునట్టి ఓర్వరాని భుజబలమువలనిమదము తెలియఁబడునట్లుగా వాఁడియైన బాణములసమూహములను ప్రయోగించి తీక్ష్ణమైన తేజస్సుగల సాల్వుని సేనానాయకులను మారియను దేవత రేఁగి చంపునట్టుగా చంపి విజృంభించి సింహనాదము చేయఁగా నని తా.

౮౮౦.—క॥ శుకుఁ డాయోధన విజయో । త్సుకమతి బాహాబలంబు ✱ చొప్పడ విశిఖ
ప్రకరంబుల దను శౌర్యా । ధికుఁడన విద్వేషబల త ✱ తిం బరిమార్చెన్.

టీ॥ (శుకుఁడు) ఆయోధనవిజయోత్సుకమతిన్ = యుద్ధమందలి గెల్పు తమకము తోడి బుద్ధితో. బాహాబలంబు = భుజబలము. చొప్పడన్ = విశదపడునట్లు. విశిఖప్రకరంబులన్ = బాణసమూహములచేత. తనున్ = తన్ను. శౌర్యాధికుఁడు = శూరత్వముచేతగొప్పవాఁడు. (అనన్) విద్వేషబలతతిన్ = శత్రుసేనలగుంపును. పరిమార్చెన్ = చంపెను.

తా॥ శుకుఁడుసుతన్నందఱును మిక్కిలిశూరుఁడనిమెచ్చుకొనునట్లుగా వాఁడిబాణములనుతఱుచుగా ప్రయోగించి యుద్ధమునందు గెలుపును పొందవలెననుతమకముతో శత్రువులసేనను చంపెనని తాత్పర్యము.

౮౮౧.—ఉ॥ సారణుఁ డేపుమైఁ గదిసి ✱ శాత్రవ వీరులు సందడింప దో
స్సారమెలర్పఁ గుంత శర ✱ శక్తి గదా క్షురికాది హేతులన్
వారక వాజి దంతి రథ ✱ వర్గములం దునుమాడి కాల్వురన్
వేరముతోడఁ బంపె జము ✱ వీటికిఁ గాఁపుర ముగ్రమూర్తియై.

టీ॥ (సారణుఁడు) ఏపుమైన్ = గర్వముతో. కదిసి = చేరి. శాత్రవ వీరులు = వీరులైనశత్రువులు. సందడింపన్ = సందడికలుగఁ జేయఁగా = ఆవరించఁగా. దోస్సారము = భుజబలము. ఎలర్పన్ = అతిశయింపఁగా. కుంత ... హేతులన్ — కుంత = ఈఁటె. శర = బాణము. (శక్తి) గదా = గుదియ. క్షురిక = చూరకత్తి. ఆది = మొదలగు. హేతులన్ = ఆయుధములచేత. వారక = మానుదీయక. వాజిదంతిరథవర్గములన్ = గుఱ్ఱములయు ఏనుఁగులయు రథములయు గుంపును. తునుమాడి = చంపి. ఉగ్రమూర్తియై = రుద్రస్వరూపముగలవాఁడై. కాల్వురన్ = కాలిబలమును. వేరముతోడన్ = విరోధముతో. జమువీటికిన్ = యమునిపట్టణమునకు. కాఁపురము = నివాసముగా. పంపెన్ = అంపెను.

తా॥ సారణుఁడనువాఁడు శత్రువులు మిక్కిలి అహంకరించి ఆక్రమింపఁగా తన భుజబలము వెలుఁగొందునట్లు ఈఁటె గుదియ శక్తి చురకత్తి మొదలుగాఁగల ఆయుధముల చేత గుఱ్ఱములను ఏనుఁగులను రథములను తునుకతునుకలుగా నఱికివేసి ప్రళయకాల రుద్రునివలె భయంకర స్వరూపుఁడై కాలుబలమునెల్లను యమునిపట్టణమున వాసముచేయఁబంపెను అనఁగా చంపెనని తాత్పర్యము.

౮౮౨.—క॥ అక్రూరుఁడు దదనుజులు న । వక్రపరాక్రమము మెఱసి ✽ వైరుల బాహా
విక్రమమున వధియించిరి । చక్రప్రాసాది వివిధ ✽ సాధన ములచేఁ.

టీ॥ (అక్రూరుఁడును) తదనుజులును = అతని తమ్ములును. అవక్రపరాక్రమము = కొంతలేని పరాక్రమమును. మెఱసి = మెఱయింపఁజేసి. వైరులన్ = శత్రువులను. బాహావిక్రమమునన్ = తమభుజబలముచేత. చక్రప్రాసాది = చక్రము ఈఁటె మొదలగు. వివిధసాధనములచేన్ = నానా విధములయిన యాయుధముల చేత. వధియించిరి = చంపిరి.

తా॥ అక్రూరుఁడు అతనితమ్ములును కొంతలేని పరాక్రమముగల వారై తమభుజబలము కొలఁదిని నానావిధములైన ఆయుధములను బ్రయోగించి శత్రుసమూహములను చంపినవారలైరని తాత్పర్యము.

౮౮౩.—మ॥ కృతవర్మ క్షితినాయకుండు విశిఖ ✽ శ్రేణిం బ్రమత్తార్యధి
శ్రితవర్మంబులఁ జించి మేనుల శత ✽ చ్ఛిద్రంబులం జేయ న
ద్భుత కర్మంబని సైనికు ల్పొగడ శ ✽ త్రుల్తాఱుచోఁ సంగర
క్షితి ధర్మంబు దలంచి కాచె రథిక ✽ శ్రేష్ఠుండు భూమీశ్వరా.

టీ॥ భూమీశ్వరా = రాజా. రథికశ్రేష్ఠుండు = రథికులలో శ్రేష్ఠుఁడైన. కృతవర్మక్షితినాయకుండు = కృతవర్మ యను రాజు. విశిఖశ్రేణిన్ = బాణపఙ్క్తులచేత. ప్రమత్తార్యధిశ్రితవర్మంబులన్ = పరాకుపడిన శత్రువులు తొడుగుకొన్న కవచములను. (చించి) మేనులన్ = వారిదేహములను. శతచ్ఛిద్రంబులన్ = నూఱురంధ్రములు కలవానిఁగా—అనేకములు చిల్లులుపడునట్లుగా. చేయన్ = చేయఁగా. అద్భుతకర్మంబు = వింతపని. (అని సైనికులు) పొగడన్ = కొనియాడఁగా. శత్రులు = పగవారు. తాఱుచోన్ = తెఱచిదాఁగునప్పుడు. సంగరక్షితిన్ = యుద్ధభూమియందు. ధర్మంబు = యుద్ధధర్మమును. (తలంచి) కాచెన్ = రక్షించెను.

తా॥ ఓరాజా! రథమునందుండి యుద్ధము చేయువారిలో శ్రేష్ఠుఁడయిన కృతవర్మ మహారాజు వాఁడులైన బాణపఙ్క్తులచేత మదించిన శత్రువులు తొడుగుకొన్న కవచములు చినుఁగఁగొట్టి వారిదేహములందెల్ల యెడలఁ జిల్లులు అగునట్లుచేసి ఇదియింతపనియని యెల్లవారు మెచ్చుకొనునట్లు యుద్ధమునందు జినుదిసిపోవువారిని రక్షించెనని తాత్పర్యము.

౮౮౪.—వ॥ అత్తఱి సాల్వుండు గోపోద్దీపిత మానసుండై యుండ మాయావిడంబకంబైన సౌభకంబప్పుడు.

టీ॥ అత్తఱిన్ = ఆసమయమునందు. సాల్వుండు = సాల్వుఁడు. కోపోద్దీపితమానసుండై = కోపముచేత వెలిఁగఁజేయఁబడిన మనసుగలవాఁడై. ఉండన్ = ఉండఁగా. మాయావిడంబకంబు = మాయను వ్యాపింపఁజేయునది. అయినసౌభకంబు = వినట్టిసౌభకవిమానము. (అప్పుడు)

తా॥ అప్పుడు సాల్వుఁడు కోపించినవాఁడు కాఁగా మాయను వ్యాపింపఁజేయునదియైన సౌభకవిమానము అప్పుడు ఏమిచేసెననఁగా ననికా.

౮౮౫.—సీ॥ ఒకమాటు నభమునఁ ✽ బ్రకటంబుగాఁదోఁచు - నొకమాటు ధరణిపై ✽ నొనర నిలుచు
నొకమాటు శైలమ ✽ స్తకమున వర్తించు - నొక మరి చరియించు ✽ నుదధి నడుమ
నొక్క తోయంబున ✽ నొక్కటియై యుండు - నొక్కెడఁ గనఁగొనఁ ✽ బెక్కులగును
నొకమాటు సాల్వ సం ✽ యుక్తమై పొడసూపు - నొకతోయ మన్నియు ✽ నడిగితోఁచు
ఆ॥ నొక్క తేప కొఱవి ✽ యుడుగక త్రిప్పిన । గతి మహోగ్ర వృత్తిఁ ✽ గానవచ్చు
మఱియుఁ బెక్కుగతుల ✽ నరివరు ల్గలఁగంగఁ । దిరిగె సౌభకంబు ✽ ధీవరేణ్య.

టీ॥ ధీవరేణ్య = జ్ఞానముచేతను త్తముఁడా ఒకమాటు = ఒకసారి. నభమునన్ = ఆకాశమునందు. ప్రకటంబుగాన్ = ప్రసిద్ధముగా—స్పష్టముగా. తోఁచున్ = కనఁబడును. (ఒకమాటు) ధరణిపైన్ = భూమిమీఁద. ఒనరన్ = ఒప్పునట్లు. నిలుచున్ = ఉండును. (ఒకమాటు) శైలమస్తకమునన్ = కొండకొమ్మునందు. వర్తించున్ = ఉండును. ఒకమరి = ఒకసారి. ఉదధినడుమన్ = సముద్రమునడుమ. చరియించున్ = మెలఁగును. ఒక్కతోయంబునన్ = ఒకసారి. (ఒక్కటియై యుండును) ఒక్కెడన్ = ఒకసమయమునందు. కనుఁగొనన్ = చూచుటకు. పెక్కులు = అనేకములు. (అగును ఒకమాటు) సాల్వసంయుక్తమై = సాల్వునితోఁ గూడుకొన్నదై. పొడసూపున్ = కనఁబడును. ఒకతోయము = ఒక్కసారి. (అన్నియు) ఉడిగి = వదలి. ఏదియు లేకయునుట. తోఁచున్ = కానఁబడును. ఒక్కతేప = ఒకసారి. కొఱవియుడుగక త్రిప్పినగతిన్ = ఎడతెగక కొఱవిత్రిప్పినట్లు. మహోగ్రవృత్తిన్ = అతిభయంకరమయిన వ్యాపారముగలది గా. కానవచ్చున్ = కనఁబడును. మఱియున్ = ఇంకను. పెక్కుగతులన్ = బహువిధములచేత. అరివరులు = శత్రుశ్రేష్ఠులు. కలఁగంగన్ = కలఁత నొందఁగా. సౌభకంబు = సౌభకవిమానము. (తిరిగెను)

తా॥ ఓజ్ఞానవంతుఁడవగు పరీక్షిన్మహారాజా! సౌభకవిమానము ఒకసారి ఆకాశమునందును, ఒకసారి భూమియందును, ఒకసారి కొండమీఁదను, ఒకయూరి సముద్రము నడుమను, మఱియొకసారి ఒకటిగాను, ఇంకొకసారి అనేకముగాను, మఱియొకసారి సాల్వునితోడను, ఇంకనొకసారి వట్టిదిగాను, ఒకసారి కొఱవి త్రిప్పినట్టుగాను, ఒకసారి భయంకరమయిన రీతితోను, కానవచ్చుచు మెలఁగ సాగెననికా.

౮౮౬.—వ॥ ఇవ్విధంబున సౌభకంబు వర్తించుటం జేసి యదు సైన్యంబులచే దైన్యంబు
నొందిన నిజ సైన్యంబుల మరలం బురికొల్పి కొని సాల్వుం డప్పుడు.

టీ॥ ఇవ్విధంబునన్ = ఈరీతిగా. సౌభకంబు = సౌభక విమానము. వర్తించుటం జేసి = మెలఁగుటచేత. యదుసైన్యంబులచేన్ = యాదవుల దండుచేత. దైన్యంబు నొందిన నిజసైన్యంబులన్ = దీనత్వమును పొందిన తన సేనలను. మరలన్ = తిరుగునట్లు. పురికొల్పికొని = ప్రేరేపించుకొని.

అప్పుడు = ఆసమయమునందు. సాల్వుఁడు = సాల్వమహారాజు.

తా॥ తరితగా సాల్వుఁడు పొడగు విమానము మెలఁగుట చేత యాదవులచేతదీనదశనుపొందిన తనదండునంతయు మరలఁబుచ్చుకొనుచు కొన్నవాఁడైయనితాత్పర్యము.

౭౭౭.—క॥ స్ఫురదనలాభ శరంబులు । పొరిఁబొరిఁ బుంఖానుపుంఖ ✽ ములుగా నేయన్
దెరలియు మరలియు మురిసియు । విరిసియుఁ బిఱుతివక పోరె ✽ వెసయదుబలముల్.

టీ॥ స్ఫుర...బులు—స్ఫురత్ = గనగనమండుచున్న. అనల = అగ్నిని. అభ = పోలిన. శరంబులు = బాణములను. పొరిఁబొరిన్ = అధికముగా. పుంఖానుపుంఖములుగాన్ = పింజపింజతాఁకునట్లు. ఏయన్ = ప్రయోగింపఁగా. తెరలియున్ = చలించియు. మరలియున్ = వెనుకకుతిరిగియు. మురిసియున్ = విఱిగియు. విరిసియున్ = చెదరియు. పిఱుతివక = వెనుదీయక. యదుబలములు = యాదవసేనలు. వెసన్ = వడితో. పోరెన్ = పోరాడెను.

తా॥ గనగనలాడుచున్న అగ్నివలె మెఱయుచున్న బాణములను అపరిమితముగాను పింజపింజ గ్రుచ్చుకొనునట్టుగాను సాల్వుఁడు ప్రయోగింపఁగా యాదవసేనలును చలించియు వెనుకకు తిరిగియు ఆపజయమునొందియు వెనుకతీయక వడిగలిగి పోరాడెను అనితా.

౭౭౮.—క॥ అయ్యెడ మానము వదలక । దయ్యక మగపాడితోడ ✽ ధంబుగఁ బోరన్
దయ్యము మెఱుంగును నెక్కటి । కయ్యంబపుడయ్యెఁ బేరు ✽ గల యోధులకున్.

టీ॥ అయ్యెడన్ = ఆసమయమునందు. మానము = గౌరవబుద్ధిని. వదలక = మానక. దయ్యక = అలయక. మగపాడితోన్ = పురుషధర్మముతో. దృఢంబుగన్ = చలనములేకుండ. పోరన్ = పోరాడఁగా. దయ్యము మెఱుఁగును = ఆయుద్ధవిధము దైవమేయెఱుఁగును. అపుడు = ఆసమయమునందు. పేరుగల యోధులకున్ = ప్రసిద్ధులయిన, యుద్ధశూరులకు. ఎక్కటికయ్యంబు = ఒంటరిజగడము. అయ్యెన్ = ఆయెను.

తా॥ ఆసమయమునందు యాదవసేనలు మానముమీఁద దృష్టినిలిపి కొంచెమయిన విసుగుకొనక పౌరుషముతో పోరాడఁగా ఆపోరాటము యొక్క రీతి దైవమునకే తెలియవలసినదిగా నుండెను అట్టి స్థితిలో ప్రసిద్ధులైనయోధులకెల్ల ఒంటిపోరాటమును సంభవించెననితాత్పర్యము.

౭౭౯.—క॥ మును ప్రద్యుమ్నకుమారుని । ఘననిశితాస్త్రములచేతఁ ✽ గడు నొచ్చిన సా
ల్వుని మంత్రి ద్యుమనాముఁడు । సునిశితగదచేనమర్చి ✽ సుమహితశక్తిన్.

టీ॥ మును = మునుపు. ప్రద్యు...చేతన్ — ప్రద్యుమ్నకుమారుని = ప్రద్యుమ్నునియొక్క. ఘన = గొప్పలైన. నిశిత = వాఁడులైన. అస్త్రములచేతన్ = మంత్రప్రయోగమునుగల బాణములచేత. కడున్ = మిక్కిలి. నొచ్చినసాల్వునిమంత్రి = బాధనొందిన సాల్వుని మంత్రియైన. ద్యుమనాముఁడు, ద్యుముఁడు అనుపేరుగలవాఁడు. సునిశితగద = మంచివాఁడిగలుగువియును. చేనమర్చి = చేతఁబూని. సుమహితశక్తిన్ = మంచిగొప్పను వహించిన సామర్థ్యముతో.

తా॥ మునుపు ప్రద్యుమ్నుని బాణపరంపరలచేత నొచ్చినవాఁడైన ద్యుమఁడను పేరుగల సాల్వునిమంత్రి మిక్కిలివాఁడిగలైన గదను చేత పట్టినవాఁడై అధికసామర్థ్యముతోననితాత్పర్యము.

౭౮౦.—చ॥ వెరవును లావుఁ జేవయును ✽ వీరము ధీరము గల్గి డాసి యా
సరసిజనాభనందను వి ✽ శాలభుజాంతరమున్ బగిల్చినన్
విరవిరవోయి మేన నిడు ✽ వెండ్రుక వెట్టఁగఁ జేతి సాధనో
త్కరములు దేరిపై వదలి ✽ కన్నులు మూయుచు మూర్ఛనొందినన్.

టీ॥ వెరవును = ఉపాయమును. లావును = బలమును. చేవయును = స్థిరాంశమును—స్థిరత్వముగానిలుచుటయు. వీరమును = శూరత్వమును. ధీరమును = పరాక్రమమును. కల్గి = కలవాఁడై. డాసి = కదిసి. ఆసరసిజనాభునందను విశాలభుజాంతరమున్ = ఆప్రద్యుమ్నునిదైన వెడలుపాటిరొమ్మును. పగిల్చినన్ = ఎముకలుగఁగొట్టఁగా. విరవిరవోయి = విగ్రహమునొంది. మేనన్ = దేహమునందు. నిడువెండ్రుకవెట్టఁగన్ = గగుర్పాటుగాఁగా. చేతిసాధనోత్కరములు = చేతనున్న ఆయుధములసముదాయములును. తేరిపైవదలి = రథముమీఁద జాఱవిడిచి. కన్నులు మూయుచున్ = కన్నులుమూసికొనుచును. మూర్ఛనొందినన్ = మూర్ఛపోఁగా.

తా॥ ఉపాయమును బలమును చలింపమియును శూరత్వమును పరాక్రమమును గలవాఁడై ఆద్యుముఁడు అనువాఁడు ప్రద్యుమ్నుని రొమ్ముపగులఁగొట్టఁగా అతఁడు దిగ్భ్రమనొందిదేహమునందు వెండ్రుకలు నిక్కపొడుచుకొనఁగా చేతనున్న ఆయుధములన్నియు రథముమీఁద జాఱవిడిచి కన్నులు తేలవేయుచు రథముమీఁదఁబడి మూర్ఛపోఁగా ననితా.

౭౮౧.—ఆ॥ సమరధర్మవేది ✽ సమధిక నయవాది । దారకుని సుతుండు ✽ ధైర్యయుతుఁడు
రథము దోలుకొనుచు ✽ రణభూమి వెడలి వే । చనియె మూర్ఛదేఱి ✽ శంబరారి.

టీ॥ సమరధర్మవేది = యుద్ధధర్మము తెలిసినవాఁడు. సమధికనయవాది = మిక్కిలిశ్లాఘ్యమైననీతిని చెప్పునట్టివాఁడు, దారకునిసుతుండు = కృష్ణుని సారథియైన దారుకుని కొడుకు. ధైర్యయుతుఁడు = ధైర్యముతోఁగూడుకొన్న వాఁడు. (రథము దోలుకొనుచును) రణభూమి = యుద్ధభూమినుండి. వెడలి = బయలుదేఱి. వే చనియెన్ = శీఘ్రముగాపోయెను. మూర్ఛదేఱి = అంతట మూర్ఛ తెలిసినవాఁడై. శంబరారి = ప్రద్యుమ్నుఁడు.

తా॥ యుద్ధధర్మము తెలిసినవాఁడును, మేలైన న్యాయము చెప్పునట్టి వాఁడును, ధైర్యము గలవాఁడును నైన ప్రద్యుమ్నుని సారథి దారుకుని కొడుకు ఆరథమునుతోలుకొని యుద్ధభూమినుండి తొలఁగి పోయెను అంతలో ప్రద్యుమ్నుఁడు మూర్ఛనుండి తేఱుకొన్న వాఁడై యని తా.

భా౨.—ఉ॥ సారథిఁ జూచి యిట్లనియె ✽ శాత్రవవీరులు సూచినవ్వఁగాఁ
తేరు రణక్షితిన్ వెడలఁ ✽ దెచ్చితి దెచ్చితి దుర్యశంబు పం
కేరుహనాభుఁడున్ హలియుఁ ✽ గేలిగొనన్ యదువంశ సంభవుల్
వీరముతప్పి యిప్పగిదిఁ ✽ దెల్లుటి పోవుదురే రణంబునన్.

టీ॥ సారథిన్ = తనరథముతోలువానిని. (చూచి యిట్లనియెను) శాత్రవవీరులు = వీరులైనపగవారు. (చూచి) నవ్వఁగాన్ = పరిహాసము చేయునట్లుగా. తేరు = రథమును. రణక్షితిన్ = యుద్ధభూమినుండి. వెడలఁదెచ్చితి = బయటకుతీసికొని వచ్చితిని. తెచ్చితిదుర్యశంబు = అపకీర్తిని తెచ్చితిని. పంకేరుహనాభుఁడున్ = కృష్ణుఁడును. హలియున్ = బలరాముఁడును. గేలిగొనన్ = ఎగతాళిచేయునట్లుగా. యదువంశసంభవులు = యాదవ వంశమునందుఁ బుట్టిన వారు. ఇప్పగిదిన్ = ఈవిధముగా. వీరముతప్పి = పరాక్రమహీనులై. రణంబునన్ = యుద్ధమునందు. తెల్లుటి = నిశ్చేష్టులై. పోవుదురే = పోదురా.

తా॥ ప్రద్యుమ్నుఁడు తన సారథినిఁ జూచి శత్రువులు పరిహాసము చేయునట్లుగా రథమును యుద్ధభూమినుండి యేలతోలఁగఁ దెచ్చితివి ఇందువల్ల అపకీర్తి వచ్చెనే. ఎవ్వడైనను కృష్ణుఁడు బలరాముఁడు ఎగతాళిచేయునట్లుగా యాదవవంశమునందుఁ బుట్టినవారెవరైనను ఈవిధముగా పరాక్రమము లేనివారై యుద్ధభూమినుండి నిశ్చేష్టులై యిట్లు తొలఁగిపోయి యుందురా యని యతఁడనెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అనిన నతం డతని కిట్లనియె.

భా౩.—క॥ రథి రిపుచే నొచ్చిన సా । రథియును సారథియు నొవ్వ ✽ రథియును గావన్
బృథుసమర ధర్మ మిఁక న । వ్యథచిత్తుఁడ వగుచుఁ గడఁగు ✽ వైరుల గెలువన్.

టీ॥ రథి = రథికుఁడు. రిపుచేన్ = పగవానిచేత. నొచ్చినన్ = నొచ్చినిపొందినపక్షమున. (సారథియును) సారథియునొవ్వన్ = సారథి నొచ్చినపక్షమున. రథియున్ = రథికుఁడును. కావన్ = కాపాడుట. పృథుసమరధర్మము = గొప్పయుద్ధధర్మము. ఇఁకన్ = ఇఁకను. అవ్యథచిత్తుఁడవు = నిర్వికారమయినమనసుగలవాఁడవు. (అగుచును) వైరులన్ = శత్రువులను. గెలువన్ = జయించుటకు. కడఁగు = ముందుకు ప్రయత్నింపుము.

తా॥ రథికుఁడు నొచ్చినప్పుడు సారథియు సారథి నొచ్చినప్పుడు రథికుఁడును పరస్పరము కాపాడుకొనుట యుద్ధధర్మములలో ముఖ్యధర్మముగనుక నేనిట్లు చేసితిని ఇఁకను నిర్వికారమయిన మనసుతో నీవు శత్రువులను జయించుటకుఁ బూనుము అని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

భా౪.—ఉ॥ సంచిత భూరి బాహుబల ✽ శౌర్యుఁడు సారథి మాటకాత్మ మో
దించి యుదాత్తకాండరుచి ✽ దీపిత చాపముఁ దాల్చి మౌర్వి సా
రించి గుణధ్వనిన్ మహాద ✽ రిప్రకరంబుల భీతి ముంచి తో
లించె రథంబు మేదిని చ ✽ లింపఁగ నాద్యుమమీఁద నేర్పునన్.

టీ॥ సంచిత...శౌర్యుఁడు — సంచిత = కూర్పఁబడిన. భూరి = అధికమయిన. బాహుబల = భుజబలముతోడి. శౌర్యుఁడు = శూరత్వము గలవాఁడు. సారథిమాటకున్ = తన సారథి చెప్పినమాటకు. ఆత్మన్ = మనసునందు. మోదించి = సంతోషించి. ఉదాత్త...శరాసనమున్ — ఉదాత్త = ఘనములైన. కాండ = బాణముల యొక్క. రుచి = కాంతిచేత. దీపిత = వెలిఁగింపఁబడిన. చాపమున్ = వింటిని. తాల్చి = ధరించి. మౌర్వి = అల్లెత్రాటిని. సారించి = తీటి. గుణధ్వనిన్ = అల్లెత్రాటి చప్పుడుచేత. మహాదరిప్రకరంబులన్ = గొప్పశత్రువులసమూహములను. భీతిన్ = భయమునందు. ముంచి = మునుఁగునట్లు చేసి — మిక్కిలి భయము నొందించి యనుట. ఆద్యుమమీఁదన్ = ఆద్యుమునిమీఁదికి. నేర్పునన్ = నేర్పరితనముతో. మేదిని = భూమి. చలింపఁగన్ = అదురఁగా. రథంబు తోలించెను = తేరును తోలించెను.

తా॥ అధికముగా కూర్పఁబడిన బలముగలవాఁడైన ప్రద్యుమ్నుఁడు తన సారథి చెప్పినమాటవిని సంతోషించి అధికములైన బాణసమూహముల మెఱుఁగులచేత వెలుఁగఁ జేయఁబడిన విల్లుగలవాఁడు అగుచును అల్లెత్రాటిని ఎక్కుపెట్టి తీటి మ్రోఁగించి ఆమ్రోఁత చేత శత్రువులందఱును మిక్కిలి భయపడునట్లు చేసి తన్నుమూర్ఛపోఁగొట్టిన ద్యుమునిమీఁదికి రథమును వడిగాఁ దోలించెనని తాత్పర్యము.

భా౫.—చ॥ అరితను వష్ట బాణముల ✽ నాగ్రహవృత్తిఁ బగిల్చి నాల్గిటన్
దురగముల న్వధించి యొక ✽ తూపున సారథిఁ ద్రుంచి రెంటని
ష్ఠురతర కేతు చాపములు ✽ చూర్ణము చేసి యొకమ్మున న్భయం
కరముగఁ ద్రుంచె నాద్యుముని ✽ కంఠ మకుంఠిత విక్రమోద్ధతిన్.

టీ॥ ఆగ్రహవృత్తిన్ = కోపవ్యాపారముతో. అరితనువు = పగవాని దేహమును. అష్టబాణంబులన్ = ఎనిమిదిబాణములచేత. పగిల్చి = చీఁలగొట్టి. నాల్గిటన్ = నాలుగు బాణములచేత. తురగములన్ = గుఱ్ఱములను. వధించి = చంపి. ఒకతూపునన్ = ఒకబాణముచేత. సారథిన్ = సారథిని. త్రుంచి = సంహరించి. రెంటన్ = రెండుబాణములచేత. నిష్ఠు...నిష్ఠురతర = మిక్కిలి పరుషములైన. కేతు = ధ్వజమును. చాపములు = విల్లును. చూర్ణము చేసి = పొడిచేసి. అకుంఠిత = మొక్కపోని. విక్రమోద్ధతిన్ = పరాక్రమాతిశయముచేత. ఒకమ్మునన్ = ఒకబాణముచేత. భయంకరముగన్ = భయము కలుగఁజేయునట్లుగా. ఆద్యుముని కంఠమున్ = ఆద్యుమునియొక్క మెడను. త్రుంచెన్ = నఱకెను.

తా॥ ప్రద్యుమ్నుఁడు మిక్కిలి కోపించినవాఁడై ఆద్యుముని దేహమును ఎనిమిదిబాణములచేత చీలఁగొట్టి నాలుగుబాణములచేత గుఱ్ఱ

గుఱ్ఱములను చంపి ఒకబాణముచేత సారథిని ఇంకొక బాణమున ధ్వజమును విరిచి శాల్వుని శిరస్సును ఒక్క బాణముచేత ఖండించె, అంతట పరాక్రమమును మిక్కిలి పెంచి ఒక్క బాణముచేత వాని తల నఱికినవాఁడై వానికి సేనలకు భయమును పుట్టించెనని తాత్పర్యము.

౮౮౬.—మ॥ కని సాంబ ప్రముఖాది యోధవరులు # త్కంఠాత్ములై మీన కే
తను నగ్గించి సువర్ణపుంఖ నిశితా # స్త్ర శ్రేణి సంధించి సా
ల్వుని సైన్యావలి మస్తము ల్వేరవు తా # వుల్వేర్పడన్నొక్కమొ
త్తున వేత్రుంచిరి తాటిపండ్లుధర దో # ద్తో రాల్చుచందంబునన్.

టీ॥ కని—ఆ ప్రద్యుమ్నుఁడు చేసినపని చూచి. సాంబప్రముఖాదియోధవరులు—సాంబుఁడు మొదలగు ద్యుమునిశత్రువులైన యోధశ్రేష్ఠులు. ఉత్కంఠాత్ములై—తహతహతోడి మనసులు గలవారై. మీనకేతనున్—ప్రద్యుమ్నుని. అగ్గించి—పొగడి. సువర్ణపుంఖనిశితాస్త్రశ్రేణిన్—బంగారు పింజలుగలవాఁడి బాణములపఙ్క్తిని. సంధించి—వింటియందుఁగూర్చి. సాల్వుని సైన్యావలిన్—సాల్వుని సేనలబాగుచు. మస్తములు—తలలును. ఉరవుతావులు—అరుదైనచోట్లును. వేర్పడన్—వేఱగునట్లుగా. ఒక్కమొత్తునన్—ఒక్కతీరున (తాటిపండ్లు) ధరన్—భూమియందు. దోద్తోన్—టపటప. రాల్చుచందంబునన్—రాలఁగొట్టువిధమున. (వేత్రుంచిరి)

తా॥ అట్లు ప్రద్యుమ్నుఁడు పరాక్రమించుటను జూచి సాల్వునికి శత్రువులైన సాంబుఁడు మొదలగు యాదవవరులు మిక్కిలి తహతహతోడి మనసులతో ప్రద్యుమ్నుని శ్లాఘించుచు శత్రువుల పైఁబడి తలలు మొండెములు వేఱుపడునట్లుగా తాటిపండ్లు రాల్చినట్లు ఒక్కసారిగా తలలు నఱికి నేలరాలునట్లు చేసిరని తాత్పర్యము.

౮౮౭.—స్రగ్ధర॥ కూలున్ గుఱ్ఱంబు లేనుం # గులు ధరఁదొరఁగున్ # గుప్పలైనుగ్గునూఁచై
వ్రాలున్ దేరుల్ హతంబై # వడిఁబడు సుభట # వ్రాతముల్ శోణితంబుల్
గ్రోలున్ మాంసంబు నంజున్ # గొఱుకు నెముకలన్ # గుంపులై సోలుచున్ బే
తాళక్రవ్యాద భూతో # త్కరములు జతలై # తాళము ల్దట్టి యాడున్.

టీ॥ గుఱ్ఱంబులు—గుఱ్ఱములు. కూలున్—పడును. ఏనుంగులు—ఏనుఁగులు. ధరన్—భూమియందు. గుప్పలై—ప్రోగులై. దొరఁగున్—పడును. తేరులు—రథములు. నుగ్గునూఁచై—మిక్కిలిపొడిరై. వ్రాలున్—పడును. సుభటవ్రాతములు—మంచిబంటులసమూహములు. హతంబై—చంపఁబడినదై. వడిన్—వేగముగా. (పడును) బేతాళ... ములు—బేతాళ—బేతాళములు. క్రవ్యాద—పిశాచములు. భూత—భూతములు. ఉత్కరములు—వీనియొక్కసమూహములు. (గుంపులై) సోలుచున్—చొక్కిపడుచు. శోణితంబులు—నెత్తురులను. గ్రోలున్—త్రాగును. మాంసంబు—మాంసమును. నంజున్—నంజుకొనును. ఎముకలన్—ఎముకలను. (గొఱుకును) జతలై—మేళముగాఁగూడినవై. తాళముల్దట్టి—తాళము వేసి. ఆడున్—నాట్యముచేయును.

తా॥ అట్టియాయుద్ధరంగమునందు గుఱ్ఱములు నేలఁగూలుచుండెను, ఏనుఁగులు ప్రోగులు ప్రోగులుగాఁబడుచుండెను, రథములు పొడిపొడియై పోవుచుండెను, బంటుల అవయవములు తెగఁగా నేలఁగూలసాగిరి, బేతాళభూత పిశాచములు గుంపులు గుంపులుగాఁ గూడుకొని నెత్తురు త్రాగుచు మాంసము నంజుకొనుచు ఎముకలు కొఱుకుచు ఒళ్లెఱుఁగక సోలిపడుచు మేళములు మేళములుగాఁగూడి తాళములువేసి నాట్యములు చేయసాగెనని తాత్పర్యము. వ॥ మఱియు నొక్కెక్కెడ.

౮౮౮.—సీ॥ ఖండిత శుండాల # గండము ల్నక్రముల్ - భూరి తుండంబులు # భుజగసమితి
పదతలంబులు గచ్ఛ # పంబులు దంతముల్ - శుక్తులు గుంభని # ర్ముక్తమౌక్తి
కములు రత్నములు వా # లములు జలూకముల్ - మెదడు భేకంబులు # మెదడు రోంపి
ప్రేవులు పవడంపు # దీవలు నరములు - నాఁచు మజ్జంబు ఫే # నంబు లస్థి
ఆ॥ సైకతములు రక్త # చయము తోయంబులు । వారలు నెడల నారలు # మొఱలు ఘనత
రంగ రవముగా మ # తంగజా యోధన । స్థలము జలధిఁ బోల్పఁ # దగె నరేంద్ర.

టీ॥ నరేంద్ర—రాజా. ఖండితశుండాలగండములు—నఱకఁబడిన యేనుఁగులచెక్కిళ్లు. నక్రములు—మొసళ్లును. భూరితుండంబులు—పెద్ద తొండములు. భుజగసమితి—పాములసమూహములును. పదతలంబులు—కాలియడుగులు. కచ్ఛపంబులు—తాఁబేళ్లను. దంతములు—పండ్లు. శుక్తులు—ముత్యపుఁజిప్పలును. కుంభనిర్ముక్తమౌక్తికములు—ఏనుఁగుల కుంభస్థలములనుండి రాలినముత్యములు. రత్నములు—మణులును. వాలములు—తోఁకలు. జలూకములు—జలగలును. (మెదడు) భేకంబులు—కప్పలును. మెదడు—తలలోనిమాంసవిశేషము. రొంపి—బురదయును. ప్రేవులు—ప్రేగులు. పవడంపుదీవలు—పగడపుఁదీఁగెలు. నరములు—నాడులు, నాఁచు—తీఁగెపాఁచియు. మజ్జంబు—క్రొవ్వు. ఫేనంబు—నురుగును. అస్థి—ఎముకలు. సైకతములు—ఇసుకదిబ్బలును. రక్తచయము—నెత్తురుసముదాయము. తోయంబులు—నీళ్లు. వారలు నెడలన్—పొర్లనట్టిసమయములందు ఒఱలు మొఱలు—కూయునట్టి దుఃఖధ్వనులు ఘనతరంగరవము—గొప్పయలలచప్పుడును. కాన్—కాఁగా. మతంగజాయోధనస్థలము—ఏనుఁగుల పోరాటపుఁజోటు. జలధిన్—సముద్రమును. పోల్పఁదగెన్—సరిచేయఁదగియుండెను.

తా. ఓరాజా! నఱకఁబడిన యేనుఁగులచెక్కిళ్లు మొసళ్లును, పెద్దపెద్ద తొండములు పాములును, అడుగు కాళ్లు తాఁబేళ్లును, వాని దంతములును ముత్యపుఁజిప్పలును, వానికుంభములనుండి రాలినముత్యములు రత్నములును, తోఁకలు జలగలును, మెదలు కప్పలును, తలలోనిమాంసవిశేషము బురద

యును, గ్రేంగులుపగదవ్రుందింగలును, నరములతోంగ పాంచియు, గ్రొవ్వు సురుంగులు, ఎముకలు ఇసుకదిబ్బలును, నెత్తురుసీళ్లును, పొల్లుతుకూయు నట్టి వానిద్వారులు అంబలచప్పుళ్లను, కాంగా ఏనుంగులతో రాటువ్రుపోటు ఒక సముద్రమునుపోల్పంగయుండెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇవ్విధంబున యదుసాల్వబలంబులు చలంబునం బరస్పర జయకాంక్షలం దలపడి పోరు పూర్వపశ్చిమ సముద్రంబులసరణి నిరువది యేడుదినంబు లతి ఘోరంబుగాం బోరునెడ నింద్రప్రస్థంబుననుండి ద్వారకా నగరంబునకు నగధరుండు చనుదేర ముందరం గానవచ్చు దుర్నిమిత్తంబులు గైకొని కృష్ణుండు దారకునిం జూచి యిట్లనియె.

టీ॥ ఇవ్విధంబునన్ — ఈరీతిగా. యదుసాల్వబలంబులు — యాదవులయు సాల్వునివియు నైనసేనలు. చలంబునన్ — పట్టువలతో. పరస్పరజయకాంక్షలన్ — ఒండొరులగెలువ గోరికలచేత. తలపడి — మార్కొని. పోరు పూర్వపశ్చిమ సముద్రంబులసరణిన్ — పోరాడు నట్టితూర్పుపడమరసముద్రములవలె. (ఇరువదియేడుదినంబులు) అతిఘోరంబుగాన్ — మిక్కిలిభయంకరముగా. పోరునెడన్ — పోరాడు నప్పుడు. నగధరుండు — కృష్ణుండు. (ఇంద్రప్రస్థంబుననుండి ద్వారకా నగరంబునకు) చనుదేరన్ — రాంగా. (ముందరను) కానవచ్చుదుర్నిమిత్తంబులు — కనంబడుచున్న అవశకునములను. గైకొని — అంగీకరించి - చూచి (కృష్ణుండు దారకునిం జూచి ఇట్లనియెను)

తా॥ ఈప్రకారము యాదవ సేనలును సాల్వ సేనలును పట్టుదలతో ఎదిరించి పోరాడు నప్పుడు తూర్పుసముద్రమును పడమటి సముద్రమును ఎదిరించిపోరాడునట్లు ఇరువదియేడుదినములు పోరాటముజరగెను, ఆసమయమునందు కృష్ణుండు ఇంద్రప్రస్థమునుండి బయలుదేఱి ద్వారకా పట్టణమునకు వచ్చుచు దారిలో కొన్ని అవశకునములనుజూచి తనసారథియైన దారకునితో ఇట్లుపలికెనని తాత్పర్యము.

౨౦౦.—శా॥ కంటే దారక దుర్నిమిత్తము లనే * కంబుల్ మహాభీలముల్
మింటన్ మేదినిఁదోఁచు చున్నయవి నే * మ్మిం గాండవప్రస్థమే
సుంటన్ జైద్య హిత క్షితీశ్వరులు మా * యోపాయులై మత్పురిన్
గెంటింపన్ జనుదేరఁ బోలుదురు పో * నీ తేరు వేగంబునన్.

టీ॥ దారక — ఓరిదారకుఁడా. కంటే — చూచితివా. మహాభీలములు — మిక్కిలిభయమును పుట్టించునవియైన. దుర్నిమిత్తములు — చెడ్డశకునములు. అనేకంబులు — పెక్కులు. మింటన్ — ఆకాశమునందును. మేదినిన్ — భూమియందును. తోఁచుచున్నయవి — కానఁబడుచున్నవి. నెమ్మిన్ — ప్రీతిచేత. కాండవప్రస్థము — ఇంద్రప్రస్థమునందు. ఏనుంటన్ — నేనుండుటచేత. చైద్యహితక్షితీశ్వరులు — శిశుపాలునికి ఆప్తులైన రాజులు. మాయోపాయులై — కపటోపాయము గలవారై. మత్పురిన్ — నాపట్టణమును — ద్వారకను. గెంటింపన్ — భేదించుటకు. చనుదేరఁ బోలుదురు — వచ్చినారు కాఁబోలును. (ఇఁకను) వేగంబుగన్ — శీఘ్రముగా. తేరు — రథమును. పోనీ — పోనిమ్ము.

తా॥ ఓరిదారకా ! చూచితివా మిక్కిలి భయమును పుట్టించునట్టి చెడ్డశకునములు భూమియందును ఆకాశమునందును అనేకములు తోఁచుచున్నవి నేను పాండవులయందలి ప్రీతిచేత ఇంద్రప్రస్థములో నున్నందున నేను పట్టణములో లేనివృత్తాంతము తెలిసి శిశుపాలునికి ఆప్తులయిన దుష్టరాజులు ఎవరో కపటోపాయములచేత ద్వారకా పట్టణమును ఆక్రమింపవచ్చినారని తోఁచుచున్నది నీవు శీఘ్రముగా రథమును తోలుము ద్వారకకు పోవలయు నని తాత్పర్యము.

వ॥ అనియతిత్వరితగతిం జనుదెంచి తత్పురంబుడగ్గఱి మహా బలపరాక్రమంబులం బ్రతిపక్షబలంబులతోడం దలపడిపోరుయదుబలంబునునభోవీధి నభేద్యమాయావిడంబనంబునం బ్రతివీరు లెంత కాలంబున కేయుపాయంబున సాధింపరాని సౌభక విమానంబునం దున్నసాల్వునింగని తద్విమానంబు డాయందన తేరు దోల సారథిని నియమించి కదియంజనుమురాంతకునివీక్షించియదుబలప్రకరంబులు పరమానందంబునంబొందిరి మృతప్రాయంబైయున్న సైన్యంబుం గనుంగొని సౌభకపతివిక్రమక్రియాకలాపుండగుచు నురువడించి.

టీ॥ (అని) అతిత్వరితగతిన్ — మిక్కిలి వడిగల నడతో. చనుదెంచి — వచ్చి. తత్పురంబున్ — ఆపట్టణమును. డగ్గఱి — సమీపించి. మహాబలపరాక్రమంబులన్ — అధికమయిన బలముచేతను పరాక్రమముచేతను. ప్రతిపక్షబలంబులతోడన్ — శత్రుసేనలతో. తలఁపడి — మార్కొని. పోరుయదుబలంబును — యుద్ధము చేయునట్టి యాదవసేనను. నభోవీధిన్ — ఆకాశమార్గమునందు. అభేద్యమాయావిడంబనంబునన్ — భేదింపరాని మాయయొక్క వ్యాపనము చేత. ప్రతివీరులు — శత్రుభటులు. ఎంతకాలంబునకున్ — ఎంత సేపటికిని. ఏయుపాయంబునన్ — ఏవిధమయిన యుక్తిచేతను. (సాధింపరానిసౌభకవిమానంబునందు) ఉన్నసాల్వునిన్ — ఉన్నట్టి సాల్వరాజును. కని — చూచి. తద్విమానంబున్ — ఆవిమానమును. డాయన్ — సమీపింప. తనతేరు — తనరథమును. తోలన్ — తోలునట్లు. సారథినినియమించి — సారథినిగూర్చియుత్తరువుచేసి. కదియంజనుమురాంతకునిన్ — మిక్కిలిచేరవచ్చునట్టి కృష్ణుని. వీక్షించి — చూచి. యదుబలప్రకరంబులు — యదువులబలసమూహములు. పరమానందంబునంబొందిరి — అత్యంతసంతోషమును పొందిరి. మృతప్రాయంబై — చచ్చినదానివంటిదై. ఉన్నసైన్యంబున్ — ఉన్నట్టి దండును. కనుంగొని — చూచి. సౌభకపతి — సాల్వుఁడు. విక్రమక్రియాకలాపుండు — పరాక్రమ వ్యాపార సముదాయముల గలవాఁడు. (అగుచును) ఉరవడించి — ఉత్సాహమును పొంది.

తా॥ అని దారకునితో చెప్పి మిక్కిలి వడిగావచ్చి పగవారి దండుతో నెదిరించి పోరాడునట్టి తనసేనను ఆకాశమార్గమునందు

ఛేదింపరానిమాయలనువ్యాపింపఁజేయుచు ఎంతసేపటికిని వీయుపాయముచేతను గెలువరాక సౌభకవిమానముపైనున్న సాల్వరాజును చూచినవాఁడై తనరథమును ఆసౌభకవిమానము దగ్గఱకుఁ దోలింపఁగా ఆశ్రీకృష్ణమూర్తినియాదవులంతయుఁజూచి సంతోషించిరి వారిచేత కొంచెముతక్కువగా నాశముఁబొందినదైన తన దండును జూచి సాల్వుఁడు పరాక్రమముతో పురికొన్న వాఁడై యని తాత్పర్యము.

(*) శ్రీకృష్ణమూర్తి సాల్వునిం జంపుట. (*)

౯౦౨.—చ॥ మిణుఁగురులు లెల్లెడం జెదర * మింటను మంటలు పర్వ ఘంటికా
ఘణఘణ భూరినిస్వన ని * కాయమునన్ హరిదంత రాళముల్
వణఁక మహోగ్ర శక్తిఁ గొని * వారక దారకు మీఁద వైవ దా
రుణగతి నింగి నిండు నిజ * రోచులతోఁ బడు చుక్కఁ బైవడిన్.

టీ॥ మిణుఁగురులు — నిప్పురవలు. ఎల్లెడన్ — అంతటను. చెదరన్ — రాలఁగా. మింటను — ఆకాశమునందు. (మంటలు) పర్వన్—వ్యాపింపఁగా. ఘంటికా...మునన్—ఘంటికా—గంటల యొక్క. ఘణఘణ—గణగణయనెడు. భూరి—అధికమైన. నిస్వన—ధ్వనులయొక్క. నికాయమునన్ — సముదాయముచేత. హరిదంత రాళములు — దిక్కుల నడిమిచోట్లు. వణఁకన్ — వణఁకఁగా. మహోగ్రశక్తిన్—మిగుల భయంకరమయిన శక్తియను నాయుధమును. కొని—ఎత్తుకొని. వారక — వెనుదీయక. (దారకు మీఁదను) వైవన్—వేయఁగా. దారుణగతిన్—భయంకర మయిన విధముతో నింగిన్—ఆకాశమునందు. నిండు—నిండుకొనునట్టి. నిజరోచులతోన్—తనకాంతులతో. (పడు) చుక్కపైవడిన్—నక్షత్రము విధమున.

తా॥ నిప్పు రవలు ఎల్లెడలను రాలుచుండఁగా, మంటలు ఆకాశమునందంతటనునిండుకొనఁగా, గంటలచప్పుళ్లచేతదిక్కులనడిమిచోట్లువడఁకఁగా, మిక్కిలిభయంకరమయిన శక్తియను నాయుధము దారకునిపైవేయఁగా అది ఆకాశమునందు స్వకీయ కాంతులు నిండుకొనఁగాభూమిపైఁబడునట్టినక్షత్రమువలెనే అని తాత్పర్యము.

౯౦౩.—క॥ వడిఁ జనుదేరఁగఁగని య । ప్పుడనగధరుఁడతుల లీల * నొలెన్ దానిన్.
బొడిపొడియై ధరఁ దొరఁగఁగ । నడుమన వెసఁ ద్రుంచె నొక్క * నారాచమునన్.

టీ॥ వడిన్—వేగముతో. చనుదేరఁగన్—రాఁగా. కని—చూచి. అప్పుడు—అప్పుడే. నగధరుఁడు — కృష్ణుఁడు. అతులలీలతో తన్—ఉడుకేలేనివిధముకవ తనే. దానిన్—ఆశక్తిని. (పొడిపొడియై) ధరన్—భూమియందు. తొరఁగఁగన్ — రాలునట్టుగా. నడుమన—మధ్యముననే. ఒక్క—నారాచమునన్—ఒకనారసముచేత. వెసన్—శీఘ్రముగా. త్రుంచెన్—నఱకెను.

తా॥ వేగముతో శక్తిరాఁగాఁజూచి అతుణమేకృష్ణుఁడుదానిని నడుమనే పొడిపొడియై రాలునట్లు ఒకబాణముతో నఱకెనని తా.

౯౦౪.—చ॥ గురుభుజుఁడంతఁ బోవక య * కుంఠిత శూరత శత్రు సైన్యముల్
దెరలఁగ నుగ్రతన్ గొఱవి * ద్రిప్పిన పైవడి మింట దిర్దిరన్
దిరుగుచు దుర్నిరీక్ష్యమగు * దీపిత సౌభము సాల్వుఁ జండ భా
స్కర కిరణాభ షోడశ ని * శాత శరంబులఁ గాఁడ నేసినన్.

టీ॥ గురుభుజుఁడు—బలగౌరవముగలభుజబలముగలవాఁడైన కృష్ణమూర్తి. అంతఁబోక—అంతటితో ఊరకయుండఁబోక. అదుంతితశూరతన్—మొక్కపోని శూరత్వముతో. శత్రుసైన్యములు—పగవారిసేనలు. తరలఁగన్—చలింపఁగా. ఉగ్రతన్ — భయంకరత్వముతో. కాలవిద్రిప్పిన తైవడిన్ — కాలవిరట్టెరు త్రిప్పినట్టుగా. మింటన్—ఆకాశమునందు. చిర్రిరన్—చిరచిరయని. (తిరుగుచును) దుర్నిరీక్ష్యము—చూడశక్యముగానిది. అగుదీపిత సౌభకున్—అగునట్లువెలుఁగుచున్న సౌభకవిమానముగలవానిని. (సాల్వుని) చండ... బులన్—చండ—తీండ్రమైన. భాస్కరకిరణ—సూర్యకిరణములతోఁద. అళ—సరిపోలిన. షోడశ—పదియాఱు. నిశాతశరంబులన్—వాఁడి బాణములను. నాఁటన్—నాటునట్లు. ఏసినన్—ప్రయోగింపఁగా.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తి ఆసాల్వుఁడు ప్రయోగించిన శక్తిని నఱకుటతో ఊరకయుండక మొక్కపోని శౌర్యముతో సాల్వునిదండు చెదరిపరుగెత్తునట్టుగాకాలవినిత్రిప్పునట్లు ఆకాశమునందుభయంకరత్వముతో గిరగిరదిరుగుచుచూపులు మిఱుమిట్లుగొలుపుచు వెలుఁగుచున్న సౌభకవిమానమునందున్న సాల్వునిదేహమునందునాటుకొనునట్టుగా సూర్యకిరణములవలె తీండ్రమును జూపునట్టి వాఁడులైన బాణములను ప్రయోగింపఁగా నని తాత్పర్యము.

౧౦౫.—చ॥ కదుపడి నల్గి వాఁడు నిజ ✽ కార్ముకమున్ జలదస్వనంబు రై
వడి మొరయించుచున్ వెడఁద ✽ వాతిశరంబులఁ బద్మలోచనున్
నెడమ భుజంబుగాఁడ వడి ✽ నేసినఁ జెంపఱి చేతి శార్ఙ్గమున్
విడిచె రథంబుపై గగన ✽ వీధి సుర ల్భయమంది చూడఁగన్.

టీ॥ వాఁడు—సాల్వుఁడు. అల్గి—కోపించి. కదున్—మిక్కిలి. వడిన్—వేగముతో. నిజ కార్ముకమున్—తనవింటిని, జలదస్వనంబురైవడిన్—మేఘధ్వనివిధమున. మొరయించుచున్—మ్రోఁగించుచు. వెడఁదవాతిశరంబులన్—విశాలములైన వాదరలుగల బాణములను. పద్మలోచనున్—కృష్ణుని. ఎడమభుజంబుగాఁడన్ — ఎడమబుజమునందు నాఁటునట్లుగా. వడిన్—వేగముతో. ఏసినన్—ప్రయోగింపఁగా. జెంపఱి—గౌరవముచెడి—పౌరుషము చెడియనుట. గగనవీధిన్ — ఆకాశమార్గమునందు. సురలు—దేవతలు. భయమంది—బెఱచి. చూడఁగన్—తన్నుఁజూడఁగా. చేతిశార్ఙ్గమున్—చేతిలోనున్న శార్ఙ్గమనుధనస్సును. రథంబుపైన్—రథముమీఁద. (విడిచెను)

తా॥ ఆసాల్వుఁడునుమిక్కిలికోపించినవాఁడై వడిగాతనవింటిని ఉఱుముఱిమినట్టుమ్రోఁగించి విశాలమయినముఖభాగముగలబాణములను ఎడమ భుజమునందు నాటునట్టుగా ప్రయోగించి కృష్ణుని నొప్పింపఁగా, అతఁడు తనపౌరుషము చెడునట్లు ఆకాశమునందు దేవతలు దిగులుపడి చూచుచుండఁగాచేతిలోనున్న శార్ఙ్గమనెడు ధనస్సును రథముపై జాఱవిడిచె నని తాత్పర్యము.

౧౦౬.—క॥ ఓహోయని భూతావలు । లాహాకారములు సేయ ✽ నంతటఁ దేరన్
వాహరిఁ గనుఁగొని యతఁడు । త్సాహంబునఁ బల్కెఁ బాహు ✽ శౌర్యస్ఫూర్తిన్.

టీ॥ భూతావలులు — ప్రాణుల సముదాయములు, ఆహాకారములుసేయన్—ఆహాఆహా అనిమొఱలుపెట్టఁగా. అంతటన్—అటుపిమ్మట. తేరన్—తేరునందు. ఆహరిన్—ఆకృష్ణుని. కనుఁగొని—చూచి. అతఁడు—ఆసాల్వుఁడు. ఉత్సాహంబునన్ — ఆటోపముతోను, బాహుశౌర్య స్ఫూర్తిన్ — భుజబలముయొక్క వికాసముతోను. ఓహోయని—ఓహో ఇంతేనా అని. పల్కెన్—చెప్పెను.

తా॥ ఎల్లప్రాణులు ఆహా ఆహా అని మొఱలు పెట్టుచుండఁగా రథమునందుండెడికృష్ణునిఁజూచిసాల్వుఁడు అత్యంతమయిన ఉత్సాహమును భుజగర్వమునుగలవాఁడు అగుచు ఓహోహో ఇంతేనా నీశౌర్యము అని పరిహసించి యొకమాట చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౧౦౭.—చ॥ నలిన దళాక్ష మత్సఖుఁడు ✽ నాఁదగు చైద్యుఁడు గోరినట్టి కో
మలి ననీతివై తగవు ✽ మాలి వరించితి వంతఁ బోక దో
ర్బలమున ధర్మనందను స ✽ భాస్థలి నేమఱి యున్న వాని న
చ్ఛలమునఁ జంపితట్టి కలు ✽ షంబులు నేడు రణాంగణంబునన్.

టీ॥ నలినదళాక్ష—కృష్ణా. మత్సఖుఁడునాన్—నాస్నేహితుఁడు అనఁగా. తగు—తగిన. చైద్యుఁడు—శిశుపాలుఁడు. కోరినట్టికోమలిన్—వరించినకన్యకను. అనీతివై — నీతితప్పినవాఁడవై. తగవుమాలి—న్యాయముతప్పి. వరించితివి—కోరితివి—పెండ్లాడితివి. అంతఁబోక—అంతటితోపోక, దోర్బలమునన్ — భుజ బలము చేత, ధర్మనందనసభాస్థలిన్—ధర్మరాజుయొక్కసభాప్రదేశమునందు. ఏమఱియున్నవానిన్ — పరాకుపడియున్న యాశిశుపాలుని. అచ్ఛలమునన్ — మత్సరముచేత, చంపితి—చంపితివి, అట్టికలుషంబులు—అకృత్యములవల్లనైనపాపములు. (నేడు) రణాంగణంబునన్—యుద్ధభూమియందు.

తా॥ ఓకృష్ణా! నీవునాచెలికాఁడైన శిశుపాలుఁడుకోరినకన్యకను కోరితీసికొనిపోతివి అంతటితో ఊరకుండక ధర్మరాజుసభలో వాఁడు ఏమఱిఉండఁగా చంపితివి ఆదోషములిప్పుడునిన్ను వలచుచున్న వనితా

౧౦౮.—క॥ తలచెడి పాతక బాహా । బలమొప్పఁగ నాదు దృష్టి ✽ పథమున ధృతితో
నిలిచిన నిష్ఠుర విశిఖా । ర్భులముంచి మదీయ సఖుని ✽ సూడిటు దీర్తున్.

టీ॥ తలచెడి=తలఁపుచెడి — కలవరపడి. పాఱక=పరుగెత్తిపోక. బాహాబలము=భుజబలము. ఒప్పంగన్ = ఒప్పియుండఁగా. భావదృష్టిపథమునన్=నాకంటియెదుట. ధృతితోన్=ధైర్యముతో. నిలిచినన్=నీవునిలిచిన పక్షమున. నిష్ఠురవిశిఖార్చులన్=కఠినమైన బాణములనెడు మంటలచేత. ముంచి = మునిఁగించి. మదీయసఖుని సూడు=నాచెలికాని పగను. ఇటు=ఈవిధముగా. తీర్తున్ = ముగియింతును.

తా॥ నీవుమాత్రము కలఁతపడి పాఱిపోకుండ నాయెదుట భుజబలముచూపువాఁడవైనిలిచినపక్షమున కఠినమైననాబాణములనెడు మంటలలోనిన్నుముంచినాచెలికానిపగతీర్చుకొనెదననిపలికెననితా.

౯౦౯.—చ॥ అనిన మురాంతకుండు దర ✽ హాసము మోమునఁ దొంగలింప సా
ల్వునిఁ గని యోరి లావు లగు ✽ వుంగల పోటరి వోలెఁ బ్రేలె దే
మనినను పాటు సన్నిహిత ✽ మాట యెఱుంగవు మూఢచిత్త పొ
మ్మని గదఁ గేలఁ ద్రిప్పి యభి ✽ యాతిని శత్రుని వ్రేసె నుద్ధతిన్.

టీ॥ అనినన్=అనిసాల్వుఁడు పలుకఁగా. మురాంతకుండు = కృష్ణుఁడు. దరహాసము=చిఱునవ్వు. మోమునన్=ముఖమునందు. తొంగలింపన్=ప్రకాశింపఁగా. (సాల్వుని) కని=చూచి. ఓరి = ఓరినీచుఁడా. లావును=బలమును. లగువును=లాఘవమును. కల=కలిగిన. పోటరివోలెన్=శూరునివలె. ప్రేలెదు=వదరెదవు. ఏమనినను=నీవు ఏమిచెప్పినను. పాటు = పడుట — చావు. సన్నిహితమాట=సమీపించినదగుటను. ఎఱుంగవు=నీవుతెలిసికొన్నవాఁడవుకావు. మూఢచిత్త=తెలివిమాలినమనసుగలవాఁడా. (పొమ్మనిగదను) కేలన్=చేతితో. (త్రిప్పి) అభియాతిని=ఎదురుకొనివచ్చు వాఁడైన. శత్రునిన్=పగవానిని. ఉద్ధతిన్=నిక్కుతో. వ్రేసెన్=కొట్టెను.

తా॥ అని సాల్వుఁడు చెప్పఁగానే శ్రీకృష్ణమూర్తి చిఱునవ్వు నవ్వుచు ఓరి నీచుఁడా! నీవు బలమును యుద్ధపునేర్పును గలవానివలెనే నోటికివచ్చినట్టు వదరెదవుగాని నీకు చావు సమీపించినదని యెఱుఁగవు ఓరి మూఢచిత్తుఁడా! ఇంతేగదానీశూరత్వము అనిచేతి గదను గిరగిరఁద్రిప్పి యెదురుకొని వచ్చుచున్న ఆసాల్వునిఁ గొట్టెనని తాత్పర్యము. వ॥ అట్లువ్రేసిన

౯౧౦.—క॥ పెనుమూర్ఛ నొంది వెస ము। క్కున వాతను నెత్తురొల్కఁ ✽ గొంత వడికి నొ
య్యనఁ దెలిసి నిలువ రింపక। చనెవాఁడు నదృశ్యమయ్యె ✽ సౌభము దానున్.

టీ॥ వెసన్=శీఘ్రముగా. ముక్కునన్=ముక్కునందుండియు. వాతన్ = నోటియందుండియు. (నెత్తురు) ఒల్కన్ = కాఱఁగా. పెనుమూర్ఛనొంది=పెద్దమూర్ఛనుపొంది. కొంతవడికిన్ = కొంతసేపటికి. ఒయ్యనన్ = క్రమముగా. తెలిసి=తేఱుకొని. నిలువరింపక=నిలువక. వాఁడు=సాల్వుఁడు. చనెన్=పోయెను. సౌభము=సౌభకవిమానము (తానును) అదృశ్యమయ్యెన్=కానరాకపోయెను.

తా॥ ఆదెబ్బచేత వెంటనేవాఁడు ముక్కున నోటనెత్తురుకాఱుచుండఁగా గాఢమైన మూర్ఛను పొందికొంతసేపటికి మూర్ఛవలననుండి తేఱుకొని నిలువకపాఱిపోయెను అంతటసౌభకవిమానమును కానరాకపోయెను అనితాత్పర్యము. వ॥ అయ్యవసరంబున.

౯౧౧.—తే॥ గగనమందుండి యొకఁడార్తుఁ ✽ డగుచు వచ్చి। నందనందను పాదార ✽ విందములకు
వందనముచేసి యానక ✽ దుందుభిని మ। హోగ్రుఁడై పట్టి తెచ్చె సా ✽ ల్వుండుగడఁగి.

టీ॥ ఒకఁడు=ఒకసేవకుఁడు. గగనమందుండి=మింటియందుండి. ఆర్తుఁడగుచున్=దుఃఖమునొందినవాఁడగుచు. (వచ్చి) నందనందను పాదారవిందములకున్ = శ్రీకృష్ణుని పాదకమలములకు. వందనము చేసి=మ్రొక్కి. ఆనకదుందుభిని=వసుదేవుని. (సాల్వుండు) మహోగ్రుఁడై = మిక్కిలిభయంకరుఁడై. కడఁగి=పూని. (పట్టితెచ్చెను)

తా॥ ఒకసేవకుఁడు ఆకాశమునందుండి సంకటపాటుతోవచ్చి శ్రీకృష్ణునిపాదకమలములకుమ్రొక్కి ఓస్వామీ! సాల్వుఁడు మిక్కిలి భయంకరుఁడైవచ్చివసుదేవునిఁబట్టితీసుకవచ్చెను అనిచెప్పెననితా.

౯౧౨.—తే॥ దేవ మీకెఱిఁగింపఁగాఁ ✽ దివిరి యిటకు। దేవకీదేవి నన్నుఁ బు ✽ త్తెంచె ననఁగ
విని సరోరుహనాభుండు ✽ ఘనవిషాద। మగ్నుఁ డయ్యెను గురుమీఁది ✽ మమతఁ జేసి.

టీ॥ దేవ=స్వామీ. మీకెఱిఁగింపఁగాన్=మీకుఁదెలియఁజేయుటకై. తివిరి=యత్నించి. ఇటకున్=ఇచ్చటికి. (దేవకీదేవి నన్ను) పుత్తెంచెన్ = పంపెను. అనఁగన్ = అనిచెప్పఁగా. (విని) గురుమీఁదిమమతఁజేసి=తండ్రియందలి ప్రీతిచేత. సరోరుహనాభుండు=కృష్ణుఁడు. ఘనవిషాదమగ్నుఁడు = అధికమైన మనోవేదన యందు మునిఁగినవాఁడు — మిక్కిలి విచారమునొందినవాఁడు. (అయ్యెను)

తా॥ స్వామీ! ఆవృత్తాంతముమీవద్దకునన్నుదేవకీదేవిపంపఁగా మీకు తెలియఁజేయవలెనని నేనువచ్చినానని చెప్పఁగా కృష్ణుఁడు తన తండ్రియందలి ప్రీతిచేత మిక్కిలి విచారము నొందినవాఁడయ్యెనని తాత్పర్యము.

౯౧౩.—క॥ నర గంధర్వ సురాసుర। వరులకు నిర్జింపరాని ✽ వాఁడు బలుండే
మఱి కయ్య హీనబలునిచేఁ। బరికింపఁగ నెట్లుపట్టు ✽ పడెనో యనుచున్.

టీ॥ నరగంధర్వసురాసురవరులకుఁ—రాజులకును గంధర్వరాజులకును దేవరాజులకును రాక్షసరాజులకును. నిర్జింపరానివాఁడు—జయింప శక్యముకానివాఁడు. బలుండు—బలరాముఁడు. ఏమఱకయ—ఏమఱక యుండఁగానే. పరికింపఁగన్—విచారింపఁగా. హీన బలునిచేన్—తక్కువైన బలము గలవాఁడైన సాల్వునిచేత. ఎట్లు పట్టు పడెనొకో—ఏవిధముగా పట్టుపడి నాఁడో యేమో.

తా॥ దేవదానవులచేతనైనను మఱియితరులైన రాజులచేతనైనను జయింపరాని వాఁడైన బలరాముఁడుండఁగా ఆయనకు తెలియకుండ బలహీనుఁడైన సాల్వునిచేత వసుదేవుఁడు ఎట్లుపట్టుపడెనో కదా అని యాలోచించె నని తాత్పర్యము.

౭౧౮.—క॥ భావంబుగలఁగ నహహా। దైవకృతం బెవ్వనికినిఁ ✻ దప్పింపఁగరా
దేవిధినైనను నని శో। కావిలమతిఁ బలుకుచున్న ✻ యత్తఱివాఁడున్.

టీ॥ భావంబు—మనసు. కలఁగన్—కలవరము నొందఁగా. అహహా—ఔరా. దైవకృతంబు—దైవయత్నము. ఎవ్వరికిని—ఎంతటి బ్రహ్మ విష్ణ్వాదుల కైనను. ఏవిధినైనన్—ఏవిధముచేతనైనను. తప్పింపఁగరాదు—తప్పిపోవునట్లు చేయశక్యముగాదు. (అని) శోకావిలమతిన్—శోకముచేత కలఁతనొందినబుద్ధితో. పలుకుచున్న యత్తఱిన్—చెప్పుచున్న యాసమయము నందు. వాఁడున్—ఆసాల్వుఁడును.

తా॥ మనసు తత్తఱిల్లఁగా ఔరా! దైవకృతము ఎవరికైనను ఏవిధముచేతనైనను దైవయత్నమువల్లవచ్చునట్టియాపదలను తప్పించుకొన శక్యముకాదు అనిదుఃఖముచేత కలఁతపడినబుద్ధితో కృష్ణుఁడు మాటలాడుచుండఁగా సాల్వుఁడును అని తా. వ॥ మఱియును.

వ॥ అప్పుడు దనమాయాబలంబునం గ్రమ్మఱం దోఁచి కృతకవసుదేవునిం గల్పించి యతనిం బంధించి కొని తెచ్చి పుండరీకాక్షు నిరీక్షింపు భవజ్జనకుం డు వీఁడె యిప్పుడు నీవు గనుంగొన వీనితలఁ ద్రుంతు నింక నెవ్వనికింగా మనియెదు కావంగల శక్తి గలదేని యుం గావుమని దురాలాపంబు లాడుచు మృత్యుజిహ్వాకరాళంబైన కరవాలంబు గేలం బూని జళిపించుచు నమ్మాయావసుదేవుని శిరంబు దునిమి తన్మస్తకంబుఁ గొని వియద్వర్తి యై చరియించు సౌభకవిమానంబుఁ జొచ్చె నంత గోవిందుండు గొంతదడవు మనంబున ఘనంబగు శోకంబునం గుందుచుండి యాత్మసైనికులు దెలుపం దెలివొంది యది మాయోద్దీపితంబైన సాల్వుని యుపాయంబని యెఱింగి యుండె నంతఁ దనకు వసుదేవుండు పట్టుపడెనని చెప్పిన దూతయు నమ్మాయా కళేబరంబు నాక్షణంబ విచిత్రంబుగా మాయంబై పోయెఁ దదనంతరంబ.

టీ॥ (అప్పుడు) తనమాయాబలంబునన్—తనమాయవలని సామర్థ్యముచేత. క్రమ్మఱన్—మరల. తోఁచి—కనఁబడి. కృతకవసుదేవునిన్—కపటపు వసుదేవు నొకని. కల్పించి—కలుగఁజేసి. అతనిం బంధించి—అతనిని కట్టివేసి. కొని తెచ్చి—తీసికొనివచ్చి. పుండరీకాక్ష—కృష్ణుఁడా. నిరీక్షింపు—చూడుము. భవజ్జనకుండు—నీతండ్రి. వీఁడె—వీఁడుగో. (ఇప్పుడు నీవు) కనుంగొనన్—చూచుచుండఁగా. వీనితలఁ ద్రుంతును—వీనితల తెగఁగొట్టెదను. ఇంకన్—ఇఁకను. ఎవ్వనికింగాన్—ఎవనికొఱకై. మనియెదు—బ్రతికెదవు. కావంగల శక్తి—కాపాడఁజాలునట్టి సామర్థ్యము. కలదేనియున్—కలిగిన పక్షమున. కావుము—కాపాడుము. (అని) దురాలాపంబులు—చెడ్డ మాటలు. ఆడుచున్—చెప్పుచు. మృత్యుజిహ్వాకరాళంబు—మృత్యుదేవత నాలుకవలె భయంకరము. ఐనకరవాలంబు—అయినట్టికత్తిని. కేలంబూని—చేతఁబట్టి. జళిపించుచున్—ఆడించుచు. అమ్మాయావసుదేవునిశిరంబు—అకృత్రిమపు వసుదేవుని తలను. తునిమి—నఱకి. తన్మస్తకంబున్—ఆతలను. కొని—తీసికొని. వియద్వర్తియై—ఆకాశమునందు వర్తించునదియై. చరియించు—తిరుగునట్టి. సౌభక విమానంబున్—సౌభకమనెడివిమానమునందు. చొచ్చెన్—ప్రవేశించెను. అంతన్—అంతట. గోవిందుండు—కృష్ణుఁడు. కొంతఁదడవు—కొంత సేపు. మనంబునన్—మనసునందు. ఘనంబగుశోకంబునన్—అధిక దుఃఖముచేత. కుందుచుండి—దుఃఖపడుచుండి. ఆత్మసైనికులు—తనసేనాజనులు. తెలుపన్—ఉండుట మాటలు చెప్పి బోధింపఁగా. తెలివొంది—విశ్వాసమును వహించినవాఁడై. అది—ఆవసుదేవుని చావు. మాయోద్దీపితంబైన—మాయచేత ప్రకాశింపఁజేయఁబడినదైన (సాల్వుని యుపాయంబని) ఎఱింగియుండెన్—తెలిసికొనియుండెను. అంతన్—అటుపిమ్మట. తనకున్—తనతో. (వసుదేవుండు పట్టువడెనని చెప్పినదూతయు) అమ్మాయా కళేబరంబును—కృత్రిమమయిన ఆవసుదేవునిదేహమును. అక్షణంబ—అప్పుడే. విచిత్రంబుగాన్—వింతఁగా. మాయంబయిపోయెన్—కనఁబడకపోయెను. తదనంతరంబ—తోడుతనే.

తా॥ అప్పుడు తనమాయవలని బలముచేత కృత్రిమమయిన వసుదేవునికల్పించి కృష్ణునియెదుటికి తెచ్చి ఓరికృష్ణా! నీతండ్రియిదుగో కట్టితెచ్చినాను నీవు చూచుచుండఁగానే ఇప్పుడు వీనితల నఱకెద నీచేతనైనపక్షమున వీనినిప్పుడు కాపాడుకో అనియావసుదేవునితల నఱికిచేతఁబట్టుకొని ఆకాశమునందుండునదియైనసౌభకవిమానమునందు ప్రవేశించెను అంతట కృష్ణమూర్తి కొంతసేపు మనసున విచారపడుచుండి తనసేనాజనులు బోధింపఁగా దుఃఖమునుమానికొని తెలువుకొన్నవాఁడై ఇదియంతయు సాల్వుని మాయచేతనైన కృత్యముగాని యితరముకాదని నిశ్చయించియుండెను అంతలో వసుదేవుఁడుపట్టుపడెనన్నవృత్తాంతముచెప్పవచ్చినదూతయు అచ్చటపడియున్న వసుదేవుని దేహపు మొండెమును కానఁబడకపోయెను అనితాత్పర్యము.

౭౧౯.—క॥ మును లవుడు గొందఱచటికిఁ। జనుదెంచి విమోహి యైన ✻ జలజాతాక్షున్
గనుఁగొని సమధిక భక్తిన్। వినయంబునఁ బలికి రంత ✻ విష్ణున్ జిష్ణున్.

టీ॥ అవుడు—కృష్ణుఁడు మోహపడియున్నసమయమందు. మునులు—బ్రహ్మవేత్తలు. కొందఱు—కొంతమంది. అచటికిన్—అకృష్ణుఁడున్న చోటికి. చనుదెంచి—వచ్చి. విమోహి—విశేష మోహము నొందినవాఁడు. అయిన జలజాతాక్షున్—అయినట్టికృష్ణుని. కనుఁగొని—

చూచి. అంతక — అంతట. సముచిత భక్తిక — మిక్కుటమయిన భక్తితో. వినయంబునక — అడఁకువతో. విష్ణుక — సర్వవ్యాపకుఁడైన. జిష్ణుక—జయశీలుఁడైన కృష్ణమూర్తితో. పలికిరి—చెప్పిరి.

తా॥ ఆసమయమునందుకొందఱుమునీశ్వరులు ఆకృష్ణునియొద్దకు వచ్చి జయశీలుఁడును సర్వవ్యాపకుఁడునైయుండియు విశేషమాహాత్మ్యముఁ బొందియున్నయతనితో మిక్కిలివినయముతో నీవిధముగాచెప్పిరనితా.

౯౧౭.—సీ॥ కమలాక్ష సర్వ లో ✱ కములందు సర్వ మా - నవులు సంసార నా ✱ నావిధైక
దుఃఖాబ్ధి మగ్నులై ✱ తుదిఁజేర నేరక - వికలత్వమునఁ బొందు ✱ వేళ నిన్నుఁ
దలఁచి దుఃఖంబులు ✱ దరియింతు రట్టి స - ద్గుణనిధివై దేవ ✱ కోటికెల్లఁ
బట్టుకొమ్మై పర ✱ బ్రహ్మాఖ్యఁ బొగడొంది - పరమ యోగీశ్వర ✱ ప్రకర గూఢ

తే॥ పరచిదానంద దివ్య రూ ✱ పమున వెలుఁగు । దనఘ నీవేడ నీచ జ ✱ న్మాత్మ జనిత
ఘనభయ స్నేహ మోహ శో ✱ కంబులేడ । నమచు సంస్తుతిఁ జేసి వా ✱ రరిగిరంత.

టీ॥ కమలాక్ష—కృష్ణా. సర్వలోకములందుక — ఎల్లలోకములయందును. సర్వమానవులును — ఎల్లమనుష్యులును. సంసార... మగ్నులై—సంసార—సంసార సంబంధమయిన. నానావిధ—బహువిధములైన. ఏక—ముఖ్యమైన. దుఃఖ—దుఃఖములనెడి. అబ్ధి—సముద్రమునందు.మగ్నులై—మునిఁగినవారై. తుదిఁజేరనేరక—కడముట్టఁజాలక. వికలత్వమునఁ బొందువేళక — మనశ్చలనమునుపొందునట్టిసమయమునందు.(నిన్ను) తలఁచి—తలఁచుకొని. దుఃఖంబులు—దుఃఖములను. తరియింతురు — దాఁటుదురు. అట్టిసద్గుణనిధివై—అట్టిమంచిగుణములకునిక్షేపమై. దేవకోటికెల్లక—దేవతలకందఱకు. పట్టుకొమ్మై—పట్టుకొనుటకునాధారమైనకొమ్మయై. పరబ్రహ్మాఖ్యక—పరబ్రహ్మమనుపేర. పొగడొంది—పొగడ్తనుపొంది. పరమ...మునక—పరమ — సర్వోత్కృష్టులయిన. యోగీశ్వర — బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠులయొక్క. ప్రకర—సమూహమునకు. గూఢ—రహస్యమును. పర—ఉత్తమమును. చిదానంద—జ్ఞానానందమును. దివ్య—అప్రాకృతములైన. రూపమునక—స్వరూపములో. వెలుఁగుదు—ప్రకాశింతువు. అనఘ—పాపములేనివాఁడవైనకృష్ణా. నీవేడ — నీవెక్కడ. నీచ... బులు—నీచ—తక్కువైన. జన్మ—పుట్టుకగలవారియొక్క. ఆత్మ—మనసులయందు. జనిత—పుట్టిన. ఘన—అధికమయిన. భయ—వెఱపును. స్నేహ—చెలిమియు. మోహ—అజ్ఞానమును. శోకంబులు — శోకములును. ఏడక—ఎక్కడ. అనుచుక—అని. సంస్తుతిఁజేసి—కొనియాడి. వారు—ఆమునులు. అరిగిరి—పోయిరి. అంతక—అటుపిమ్మట.

తా॥ ఓశ్రీకృష్ణా ! ఎల్లలోకములందు నుండెడి ఎల్లమానవులును సంసార సంబంధమయిన బహువిధ దుఃఖములనెడు సముద్రమునందు మునిఁగి చిత్తస్వాస్థ్యము తప్పినప్పుడు నిన్ను ధ్యానించి ఆదుఃఖములను తొలఁగించుకొందురు అట్టికల్యాణగుణపరిపూర్ణుఁడవై దేవతాసమూహములకు నయితము ఆధారమయి పరబ్రహ్మ మనుపేర ప్రసిద్ధి వహించి సర్వోత్తములయిన మునిశ్రేష్ఠులకు రహస్యమును ఉత్తమమును అప్రాకృతమునైన జ్ఞానానంద స్వరూపముచేత కానఁబడుచు వెలుఁగు నట్టి నిన్ను సామాన్యులైన నీచ మానవులను పొందునట్టి భయముస్నేహము మోహము శోకము అనునవి యెట్లు పొందును అని యీ విధముగా వినుతించి ఆమునులు తమ నివాస ములకు పోయిరని తాత్పర్యము.

౯౧౮.—చ॥ హరి తనమీఁద ఘోర నిశి ✱ తాశుగ జాలములేయు సాల్వ భూ
వరు వధి యింపఁ గోరి బహు ✱ వారిద నిర్గత భూరి వృష్టి వి
స్ఫురణ ననూన తీవ్ర శర ✱ పుంజములక గగనంబుఁ గప్పి క్రు
చ్చర రిపుమౌళి రత్నమును ✱ జాపము వర్మముఁ ద్రుంచి వెండియుక.

టీ॥ హరి—కృష్ణుఁడు. (తనమీఁద) ఘోరనిశితాశుగజాలములు. భయంకరములై వాఁడులైనబాణములసమూహములను. ఏయు—ప్రయోగించునట్టి. సాల్వభూవరుక—సాల్వరాజును.వధియింపక—చంపను. కోరి—తలఁచి. బహు...విస్ఫురణక—బహు—అనేకములైన. వారిద—మేఘములవలననుండి. నిర్గత—బయలువెడలునట్టి. భూరి—అధికమైన. వృష్టి—వానయొక్క.విస్ఫురణక—ప్రకాశముచేత. అనూన—తక్కువకాని. తీవ్ర—చురుకులైన. శర—బాణములయొక్క. పుంజములక—సమూహములచేత. గగనంబుక — ఆకాశమును. కప్పి—ఆవరించి. క్రుచ్చరక—తీవ్రముగ. రిపుమౌళిరత్నమును—రిపు—శత్రువైనసాల్వునియొక్క. మౌళిరత్నమును — కిరీటమును. చాపమును—వింటిని. వర్మమును—కవచమును. త్రుంచి—తెగనఱకి. వెండియుక—మఱియును.

తా॥ అంతటకృష్ణమూర్తి ఎచ్చరికను పొందినవాఁడై తనపైభయంకరములును వాఁడులును నైనబాణములను ప్రయోగించుచున్న సాల్వరాజును చంపఁదలఁచిన వాఁడగుచు,అనేకములయినమేఘములయందుండి వెడలు తెగక కురియునట్టి వానను తలపించునట్లు అధికములయి చురుకులైన బాణసముదాయములనుప్రయోగించి ఆకాశమును కప్పివేసి, అతితీవ్రముగ సాల్వుని కిరీటమును కవచమును ధనస్సును తెగనఱకి మఱియు నేమి చేసెననఁగా నని తాత్పర్యము.

౯౧౯.—మ॥ వితత క్రోధముతోడఁ గృష్ణుఁడు జగ ✱ ద్విఖ్యాత శౌర్య క్రియో
ద్ధత శక్తిక వడిఁ ద్రిప్పి మింట మెఱుఁగుల్ ✱ దట్టంబుగాఁ బర్వ ను
గ్రత చంచద్గద వైచి త్రుంచె వెసఁ జూ ✱ ర్ణంబై ధరక రాల నా
యత భూరిత్రిపురాభమౌ మహిత మా ✱ యా శోభమౌ సౌభముక.

టీ॥ (కృష్ణుఁడు) వితతక్రోధముతోడన్ = అధికమైనకోపముతో. జగద్విఖ్యాత...శక్తిన్ — జగత్ = లోకమునందు. విఖ్యాత = ప్రసిద్ధమైన. శౌర్యక్రియా = శూరవ్యాపారమునందలి. ఉద్ధత = అణఁగని. శక్తిన్ = బలముతో. వడిన్ = వేగముగా. (త్రిప్పి) మింటన్ = ఆకాశమునందు. మెఱుఁగులు = కాంతులు. దట్టంబుగాన్ = దళముగా. పర్వన్ = వ్యాపింపఁగా. ఉగ్రతన్ = భయంకరత్వముతో. చంచత్ = ఒప్పిదమైన. గద = గదాయుధమును. వైచి = వేసి. ఆయతభూరిత్రిపురాభమున్ = విశాలములును గొప్పవియునయిన త్రిపురములనుబోలినదియు. మహితమాయాశోభమున్ = పూజ్యమయిన మాయచేత ప్రకాశించు నదియు నైన. సౌభమున్ = సౌభకవిమానమును. ధరన్ = భూమియందు. చూర్ణంబై = పొడియై. రాలన్ = పడునట్లుగా. (విసర) త్రుంచెన్ = నఱికివేసెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తి మిక్కుటమయిన కోపముగలవాఁడై లోకమునందు ప్రసిద్ధ మయినశూర వ్యాపారముచేతఅతిశయించినదయిన బలముతో తనగదాయుధమునుత్రిప్పి కాంతికాంతులు ఆకాశమునందు దళముగాప్రసరించునట్లు ప్రయోగించివిశాలములయిగొప్పవైయొప్పునట్టి త్రిపురములనుబోలినదియు మాయచేత గౌరవమునువహించిప్రకాశించునదియునైన సౌభకవిమానమును పొడిపొడియై నేలరాలునట్లు గావించెనని తాత్పర్యము.

౯౨౦.—వ॥ ఇట్లు కృష్ణుం డమ్మాయావిమానంబగు మయనిర్మిత మాయా విమానంబు నిజ
గదాహతినింతింతలుతునియలై సముద్రమధ్యంబునం దొరంగఁజేసిన సాల్వుండు
కోలలు వెఱికిన భుజంగంబు భంగి గండడంగి విన్ననై విగత మాయా బలుం
డయ్యును బాలివోవని బీరంబున వసుధా తలంబునకు డిగ్గి యాగ్రహంబున.

టీ॥ (ఇట్లు కృష్ణుండు) అమ్మాయావిమానంబగు = ఆమాయగలవానిదైన. మయ...నంబున్ — మయ = మయునిచేత. నిర్మిత = చేయఁబడిన. మాయావిమానంబున్ = కృత్రిమవిమానమును. నిజగదాహతిన్ = తనగదదెబ్బచేత. ఇంతింతలుతునియలై = మిక్కిలి చిన్న చిన్న తునుకలై. సముద్రమధ్యంబునన్ = సముద్రమునడుమ. తొరంగఁజేసినన్ = పడునట్లు చేయఁగా. (సాల్వుండు) కోలలు వెఱికిన భుజంగంబు భంగిన్ = కోలలు వెఱికివేసిన పామువలెనే. గండు = మదము. అడంగి = అణఁగి. విన్ననై = చిన్నవోయి. విగత మాయా బలుండయ్యును = పోయిన మాయాబలము గలవాఁడయ్యును. బాలివోవని = వ్యర్థముగాని. బీరంబునన్ = పరాక్రమముతో. వసుధాతలంబునకున్ = భూప్రదేశమునకు. డిగ్గి = దిగి. ఆగ్రహంబునన్ = కోపముతో.

తా॥ ఈవిధముగామాయ మారిదైన యాసాల్వునిమహిమను దెలుపునదియైనమయునిచేతఁ జేయఁబడినమాయావిమానమునుపొడిపొడియై సముద్రమునడుమరాలునట్లుచేయఁగా సాల్వుఁడు కోలలు వెఱికినపామువలెమదమణఁగి చిన్నవోయిపోయినమాయాబలము గలవాఁడయ్యును తనపౌరుషమును విడువక భూమిమీఁదికిదిగి అత్యంతకోపముతోననితా.

౯౨౧.—క॥ కరమునఁ బవినిభమగు భీ । కర గద ధరియించి కదియఁ ❋ గాఁ జనుదేరన్
మురహరుఁ డుద్ధతి సాల్వుని । కరము గదాయుక్తముగను ❋ ఖండించె న్నృపా.

టీ॥ నృపా = రాజా. కరమునన్ = చేతిలో. పవినిభమగు = వజ్రాయుధమునుపోలినదైన. భీకరగదన్ = భయంకరమైనగదాయుధమును. (ధరియించి) కదియఁగాన్ = చేరునట్లు. చనుదేరన్ = రాఁగా. మురహరుఁడు = కృష్ణుఁడు. ఉద్ధతిన్ = ఉత్సాహాతిశయముతో. సాల్వునికరమున్ = సాల్వునిచేతిని. గదాయుక్తముగన్ = గదతోడ. ఖండించెన్ = నఱికెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా ! సాల్వుఁడు వజ్రాయుధమును బోలిన యొకగదను చేతఁబూని కృష్ణునిపైఁబడి రాఁగా అతఁడు ఆగదతోఁ గూడ తెగిపడునట్లు వాని చెయి నఱికెనని తాత్పర్యము.

౯౨౨.—క॥ అంతం బోవని కినుకన । నంతుఁడు విలయార్క మండ ❋ లాయత రుచి దు
ర్దాంతం బగు చక్రంబు ని । తాంతంబుగఁ బూన్చి సాల్వ ❋ ధరణిపు మీఁదన్.

టీ॥ అంతన్ = అంతటిలో. పోవనికినుకన్ = పోనికోపముతో. అనంతుఁడు = కృష్ణుఁడు. విలయార్కమండలాయతరుచిన్ = ప్రళయకాలపుసూర్యమండలముయొక్క విశేషమయిన ప్రకాశముచేత. దుర్దాంతంబు = అణఁపరానిది. (అగుచక్రంబును) నితాంతంబుగన్ = తీవ్రముగ. పూన్చి = గుఱిపెట్టి. సాల్వధరణిపుమీఁదన్ = సాల్వరాజుమీఁద. (వైచె)

తా॥ కృష్ణుఁడు అంతటితో కోపముచల్లారక ప్రళయకాల సూర్యబింబమునుమీఱిన ప్రకాశముతో వెలుఁగుచున్న తనచక్రమును సాల్వునిమీఁద ప్రయోగించినవాఁడాయెనని తాత్పర్యము.

౯౨౩.—క॥ గురుశక్తి వైచి వెస భా । సుర కుండల మకుట రత్న ❋ శోభిత మగు త
చ్ఛిరము వడిఁ ద్రుంచె నింద్రుఁడు । వరకులిశముచేత వృత్రు ❋ వధియించు క్రియన్.

టీ॥ గురుశక్తిన్ = అధిక బలముతో. వైచి = వేసి—ప్రయోగించి. వెసన్ = శీఘ్రముగ. భాసురకుండలమకుటరత్నశోభితము = ప్రకాశించుచున్న చెవిపోఁగులయుకిరీటముయొక్కయురత్నములచేత అందగించునది. అగుతచ్ఛిరమున్ = అగునట్టియా సాల్వునితలను. (ఇంద్రుఁడు) వరకులిశముచేతన్ = శ్రేష్ఠమయినవజ్రాయుధముచేత. (వృత్రుని) వధియించు క్రియన్ = నఱికివేయునట్లు. వడిన్ = వేగముగా. త్రుంచెన్ = నఱికివేసెను.

తా॥ అధిక బలముతో అట్లు చక్రాయుధమును ప్రయోగించి యింద్రుఁడు వృత్రాసురుని తన వజ్రాయుధముతో నఱికి చంపినట్లు కృష్ణుఁడు సాల్వునిదైన కిరీటముకుండలముల మణులచేతను అందగించునట్టి తలను నఱికివేసెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు మాయావిదైన సాల్వుండును సౌభకంబును కృష్ణుచేతం బొలియుటఁ గనుంగొని నిజసఖులగు సాల్వపౌండ్రకశిశుపాలభూపాలకులకుఁ బరలోకమైత్రి పాటించి దంతవక్త్రుండతిభీకరాకారంబుతో వచ్చెను.

టీ॥ (ఇట్లు) మాయావిదైన—మాయలమారియైన. (సాల్వుండును) సౌభకంబును—సౌభకవిమానమును. కృష్ణుచేతన్—కృష్ణునిచేత. పొలియుటన్—నశించుటను. కనుంగొని—చూచి. నిజసఖులగు—తనచెలికాండ్రయిన. సాల్వపౌండ్రకశిశుపాలభూపాలకులకున్—సాల్వునకును శిశుపాలునకును పౌండ్రకవాసుదేవునకును. పరలోకమైత్రి—పరలోకమునందలి చెలిమిని. పాటించి—ఆదరించి. (దంతవక్త్రుండు) అతిభీకరాకారంబుతోన్—మిక్కిలి భయంకరమయిన యాకృతితో. (అప్పుడు)

తా॥ ఈవిధముగా మాయలమారియయిన సాల్వుఁడును వాని విమానమయిన సౌభకమును నశించుటను జూచి దంతవక్త్రుఁడు తనచెలికాండ్రయిన సాల్వరాజుతోడను, పౌండ్రకవాసుదేవునితోడను, శిశుపాలునితోడను పరలోకమునందును స్నేహముచేయవలెనని కోరికగలవాఁడై మిక్కిలి భయంకరమయిన యాకారముతో వనని తాత్పర్యము.

(*) శ్రీకృష్ణమూర్తి దంతవక్త్ర విమారులను సంహరించుట. (*)

౯౨౯.—చ॥ పెటపెట పండ్లు గీటుచును # బెట్టుగ మ్రోయుచుఁ గన్నుఁగ్రేవలన్
చిటచిట విస్ఫులింగములు # చింద మహోద్ధతిఁ బాదఘట్టనన్
నటునిటునై ధరిత్రి వడఁ # గాఁడ వడిన్ గదఁ గేలఁద్రిప్పుచున్
మిటమిట మండు వేసవిని # మించు దివాకరుఁ బోలె నుగ్రతన్.

టీ॥ పెటపెటపండ్లుగీటుచును—పెటపెటమని పండ్లు కొఱుకుచును. బెట్టుగన్—అధికముగా. మ్రోయుచున్—ధ్వనికలుగఁ జేయుచు. కన్నుఁగ్రేవలన్—కనుఁగొలకులయందు. చిటచిట—చిటచిటమని. విస్ఫులింగములు—నిప్పురవలు. చిందన్—రాలఁగా. మహోద్ధతిన్—అధికమైన నిక్కుతో. పాదఘట్టనన్—కాలియదుముచేత. అటునిటునై—అటిట్టుపడు దట్టునకు క్రుంగినదై. ధరిత్రి—భూమి. వడఁకాఁడన్—అదురఁగా. వడిన్—వేగముగా. గదన్—గదాయుధమును. కేలన్—చేతితో. (త్రిప్పుచును) మిటమిట—మిటమిటమని. మండు—మండునట్టి—తాపమును గలుగఁజేయునట్టి. వేసవిని—గ్రీష్మఋతువున. మించు—అతిశయించి వెలుఁగునట్టి. దివాకరుఁబోలెన్—సూర్యునివలెనే. ఉగ్రతన్—భయంకరత్వముతో.

తా॥ అప్పుడు దంతవక్త్రుఁడు పండ్లు పెట పెటమని కొఱుకుచు కేకలు వేయుచు కన్నులందు నిప్పురవలు చిటచిట ధ్వనులతో రాలఁగా మిక్కిలి నిక్కుచు కాలి యదుముచేత భూమిని చలింపఁ జేయుచు ఒకగదను చేతఁబట్టి వడిగా త్రిప్పుచు వేసంగికాలమునందు వెంద్రమును జూపునట్టి సూర్యబింబమువలెనె వెంద్రమును జూపుచునని తాత్పర్యము.

౯౩౦.—చ॥ వడిఁ జనుదేరఁ జూచి యదు # వల్లభుఁ డుల్లము పల్లవింప న
ప్పుడు గదఁ గేలఁబూని రథ # ము న్రయమొప్పఁగ డిగ్గి యుగ్రతన్
గడఁగి విరోధి కిన్నెదురు # గాఁ జన వాఁడతి సీచవర్తియై
యడరుదు నట్టహాస ముఖుఁ # డైవలచేఁ గదఁద్రిప్పుచున్ హరిన్.

టీ॥ వడిన్—వేగముగా. చనుదేరన్—రాఁగా. (చూచి) యదువల్లభుఁడు—కృష్ణుఁడు. ఉల్లముపల్లవింపన్—మనసుని కాఁగముసు వహింపఁగా. (అప్పుడు గదను) కేలన్—చేతితో. పూని—పట్టుకొని. రథమున్—రథమునుండి. రయమొప్పఁగన్—వడిదొప్ప

చుండఁగా. డిగ్గి—దిగి. ఉగ్రతన్—భయంకరత్వముతో. కడఁగి—పూని. విరోధికిన్ — పగవానికి. (ఎదురుగా) చనన్ — పోఁగా. వాఁడు—ఆదంతవక్త్రుఁడు. అతినిచవక్త్రియై — మిక్కిలితక్కువైన నడవడిగలవాఁడై. అదరుచున్—అదిరిపడుచు. అట్టహాసముఖుఁడై—గొప్పధ్వనితోడి నవ్వుమొగముగలవాఁడై. వలచేన్—కుడిచేతితో. (గదను త్రిప్పుచు) హరిన్—కృష్ణుని. (కనుఁగొని క్రియ)

తా॥ దంతవక్త్రుఁడు వడిగా రాఁగాఁ జూచి శ్రీకృష్ణుఁడునుమన సున ఉత్సాహము అతిశయింపఁగా తనగదను చేతపట్టుకొనిరథము నుండి తటాలున దిగి పగవానికి ఎదురుగాపోఁగా వాఁడు మిక్కిలి తక్కువైన నడతగలవాఁడై గట్టిగానవ్వుచు గంతులువేయుచు, కుడి చేతగదను త్రిప్పుచు, కృష్ణునిఁ జూచి యని తాత్పర్యము.

వ॥ కనుంగొని పరిహాసోక్తులు గా నిట్లనియె నీవు మదీయభాగ్యంబుకతంబునం జేసి నేడు నాదృష్టిపథంబునకు గోచరుండ వైతివి మిత్రద్రోహివైన నిన్ను మాతులేయుండవని మన్నింపక దేహంబునందు వర్తించు నుగ్రవ్యాధిని నౌషధాదిక్రియల నివర్తింపఁ జేయు చికిత్సకునిచందంబున బంధురూపశాత్రవుండవు గావున దంభోళిసంరంభగంభీరంబైన మదీయగదా దండహతిం బరేతనివాసంబునకనిచి మున్ను నీచేత నిహతులైన నాదుసఖులఋణంబుఁ దీర్తునని దుర్భాషలాడుచు డగ్గఱి.

టీ॥ కనుంగొని—చూచి. పరిహాసోక్తులుగాన్—ఎగతాళి మాటలుగా. (ఇట్లనియెను నీవు) మదీయభాగ్యంబుకతంబునం జేసి—నాదైన యదృష్టకారణముచేత. (నేడు) నాదృష్టి పథంబునకున్—నాచూపునకు. గోచరుండవైతివి—అగపడితివి. మిత్రద్రోహివి—చెలికాండ్రకు చెఱుపు చేయువాఁడవు, అయిననిన్నున్ — అయినట్టినిన్ను. మాతులేయుండవని—మేనమామకొడుకవు అని. (మన్నింపక దేహంబునందు) వర్తించు—ఉండునట్టి. ఉగ్రవ్యాధిన్—క్రూరమైనవ్యాధిని. ఔషధాదిక్రియలన్ — మందులు మొదలగు పనులచేత. నివర్తింపఁజేయు—పోఁగొట్టునట్టి. చికిత్సకుని చందంబునన్ — వైద్యునివలె. బంధురూపశాత్రవుండవు—చుట్టముమేరపగవాఁడవు. కావునన్—కనుక. దంభోళిసంరంభగంభీరంబు—వజ్రాయుధముయొక్క ఆటోపమువంటి ఆటోపముచేత గొప్పనువహించినది. (అయిన) మదీయ గదాదండహతిన్ — నాగదాయుధముదెబ్బచేత. పరేతనివాసంబునకున్—చచ్చినవారుండు లోకమునకు. అనిచి — పంపి. మున్ను—మునుపు. (నీచేత) నిహతులైన—కొట్టఁబడినవారైన — చంపఁబడినవారైన. నాదుసఖులఋణంబున్ - నాచెలికాండ్రఅప్పును. తీర్తును—చెల్లింతును. (అని) దుర్భాషలు—చెడ్డమాటలను. ఆడుచున్—చెప్పుచును. డగ్గఱి—సమీపించి.

తా॥ కృష్ణునిఁ జూచి దంతవక్త్రుఁడు ఎగతాళి మాటలుగా నిట్లు పలికెను, ఓరి కృష్ణా ! నీవు నేడు నాయదృష్ట వశముచేత నాయెదుటికివచ్చితివి, మిత్రులకు ద్రోహముచేయువాఁడవైన నిన్ను మేనమామకొడుకని తలఁపరాదు కాఁబట్టి నీయందలి ప్రీతిని వదలి క్రూరమైన వ్యాధిని తగినయౌషధముచేత మాన్పునట్టి వైద్యునివలెనేనును నాకు చుట్టఱికముగల పగవాఁడవైన నిన్ను వజ్రాయుధమును బోలిన నా గదాయుధముచేతకొట్టి యమలోకమునకు పంపి నామిత్రుల అప్పును చెల్లించెదను అని నీచపుమాటలాడుచు సమీపించినవాఁడై యనితా.

౯౫౦.—చ॥ పెనుగదఁ బూన్చి కృష్ణతల # జెట్టుగ మొత్తిన నంకుశాహతిం
గనలెడి గంధసింధురము # కైవడి దానవభంజనుండు పెం
పున నిజభాసమానగదఁ # బూని బలంబునఁ ద్రిప్పి దంతవ
క్త్రు నియురముం బగిల్చిన గు # దులొ్కనుచున్ రుధిరంబు గ్రక్కుచున్.

టీ॥ పెనుగదన్—పెద్దగదతో. పూన్చి — పూనికచేసి. కృష్ణతల—కృష్ణునియొక్కతలను. జెట్టుగన్ — గట్టిగా. మొత్తినన్ — కొట్టఁగా. అంకుశాహతిన్ — అంకుశపు పోటుచేత. కనలెడి—కోపించునట్టి. గంధసింధురము కైవడిన్ — మదపు ఏనుఁగువలె. దానవభంజనుండు—కృష్ణుఁడు. పెంపునన్—ఆధిక్యముతో. నిజభాసమానగదన్—తనదైనప్రకాశించునట్టిగదను. పూని—గ్రహించి. బలంబునన్—బలముతో. (త్రిప్పి) దంతవక్త్రునియురమున్—దంతవక్త్రుని ఱొమ్మును. పగిల్చినన్ — పగులఁగొట్టఁగా. గుదులొ్కనుచున్—ముడుఁగుకొనిపడుచు. రుధిరంబు గ్రక్కుచున్—నెత్తురుక్రక్కుచును.

తా॥ పెద్ద గదతో గుతికొట్టి కృష్ణుని తలమీఁద పోవుగా కొట్టఁగా అతఁడు అంకుశముతో పొడువఁబడిన మదపుఏనుఁగువలె ఆగ్రహించి ప్రకాశించుచున్నతనగదను చేతఁబట్టి గిరగిరఁద్రిప్పి దంతవక్త్రునిఱొమ్ము పగులఁగొట్టఁగా వాఁడు చుట్టుక పడుచును నెత్తురుగ్రక్కుచును అని తాత్పర్యము.

వ॥ తత్క్షణంబ పర్వతాకారంబగు దేహంబుతో నొఱలుచు నేలంగూలి కేశపాశంబులు చిక్కుపడం దన్నుకొనుచుఁ బ్రాణంబులు విడిచె నప్పుడు నిఖిలభూతంబు లాశ్చర్యంబు నొందం దద్గాత్రంబుననుండి యొక్క యతిసూక్ష్మతేజంబు వెలువడి గోవిందుని దేహంబు ప్రవేశించె నయ్యవసరంబున నగ్రజుమరణంబు గనుంగొని కుపితుండై కనుంగవ నిప్పులుప్పతిల్ల విదూరుండు గాలానలజ్వాలాభీలకరాళుండై త్రాలు కరవాలంబును బలుకయుం గేలం దాల్చి దామోదరు డెసకుం గవియుటయుం గనుంగొని.

టీ॥ తత్క్షణంబ—అప్పుడే. పర్వతాకారంబగు దేహంబుతోన్—కొండవలె మిక్కిలిగొప్పదైన దేహముతో. ఒఱలుచున్ — మొఱ పెట్టుచు. నేలన్—భూమియందు. కూలి—పడి. కేశపాశంబులు — తలవెండ్రుకల కొప్పులు. చిక్కుపడన్ — చిక్కుపడునట్లుగా.

(తన్నుకొనుచు) ప్రాణంబులువిడిచెన్ — చచ్చెను. (అప్పుడు) నిఖిల భూతంబులు — ఎల్లప్రాణులును. ఆశ్చర్యంబునొందన్ — ఆశ్చర్య పడు చుండఁగా, తద్గాత్రంబుననుండి — అతని దేహమునందుండి. ఒక్కయతి సూక్ష్మతేజంబు — సాటిలేనిదై మిక్కిలి సూక్ష్మమైన తేజస్సు. వెలువడి — బయలువెడలి. గోవిందునిదేహంబు — కృష్ణుని దేహమునందు. ప్రవేశించెన్ — చొచ్చెను. అయ్యవసరంబునన్ — ఆసమయమునందు. అగ్రజమరణంబున్ — అన్నయొక్క చావును. కనుంగొని — చూచి. కుపితుండై — కోపించినవాఁడై. కనుంగవలన్ — రెండుకన్నులందును. (నిప్పులు) ఉప్పతిల్లన్ — పుట్టఁగా. విదూరుండు — విదూరకుఁడు. కాలా...వంతై — కాల — ప్రళయకాలమునందలి. అనలజ్వాలా — నిప్పుమంటవలె. అఖిల — భయంకరమును. కరాళంబై — వంకరై. భ్రాలు — ప్రకాశించునట్టి. కరవాలంబును — కత్తిని. పలుకయున్ — కేడెమును. కేలన్ — చేతిలో. తాల్చి — ధరించి. దామోదరు దెసకున్ — కృష్ణుని తట్టునకు. కవియుటయున్ — సమీపించిరాఁగా. కనుంగొని — చూచి.

తా॥ అప్పుడే కొండనుబోలిన పెద్దదేహముతో దంతవక్త్రుఁడు మొఱపెట్టుచు నేలఁబడి తలవెంట్రుకలు కాళ్లు పెనఁచుకొని చిక్కు పడఁగా గిరగిర తన్నుకొనుచు చచ్చెను, అంతట ఎల్లప్రాణులును వింతపడి చూచుచుండఁగా వానిదేహము నందుండి సూక్ష్మమయిన యొక తేజస్సువచ్చి కృష్ణుని దేహమునందుఁజొచ్చెను అట్లు చచ్చిన దంతవక్త్రునిఁజూచి వానితమ్ముఁడైన విదూరకుఁడు కోపించినవాఁడై ప్రళయకాలపునిప్పుమంటలవలె చలించుచు భయంకరమయియొప్పు నట్టి కత్తిని కేడెమును చేతఁబట్టుకొని కృష్ణునిపైకి రాఁగా ననిరా.

౯౩౦.—చ॥ జలరుహలోచనుండు నిజ * సాధనమై తనరారు చక్రమున్
వలనుగఁ బూన్చి వైవ నది * వారక వాని శిరంబుఁద్రుంచె న
బ్బలియుఁడు సౌభసాల్వ శిశు * పాల సహోదర తత్సహోదరా
వలుల వధించి తత్కులము * వారి ననేకులఁద్రుంచె నీగతిన్.

టీ॥ జలరుహలోచనుండు — తామరలవంటికన్నులుగలకృష్ణుఁడు. నిజసాధనమై — తనసాధనమై. తనరారు — ఒప్పునట్టి. (చక్రమును) వలనుగన్ — యుక్తముగా. పూన్చి — గురిచేసి. వైవన్ — వేయఁగా. అది — ఆచక్రము. వారక — వెనుకకురాక. వానిశిరంబున్ — ఆవిదూరుని తలను. త్రుంచెన్ — నఱికెను. అబ్బలియుఁడు — ఆబలవంతుఁడైన కృష్ణుఁడు. సౌభసాల్వశిశుపాల సహోదర తత్సహోదరావలులన్ — సౌభక విమానమును సాల్వుని దంతవక్త్రుని వానితమ్ముఁడైనవిదూరునిని. వధించి — చంపి. తత్కులమువారిన్ — వారివంశమున పుట్టినవారిని. ఈగతిన్ — ఈ చెప్పిన విధమున. అనేకులన్ — పెక్కుండ్రను. త్రుంచెన్ — నఱికి చంపెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణుఁడు తనకుముఖ్యసాధనమైనచక్రమును గురిచేసి వేయఁగా ఆచక్రము అడ్డిలేక పోయి వానితలను నఱికెను, ఈవిధముగా బలవంతుఁడైన కృష్ణుఁడు సౌభక విమానమును సాల్వుని దంతవక్త్రుని విదూరునిని జంపి వారి వంశస్థులను అనేకులను ఆవిధముగానే చంపెను అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ దంతవక్త్రుఁడు — సాటుసత్వగుణముగలవాఁడు — శ్లో॥ మనస్యేకంవచస్యేకం కార్యమేకంమహాత్మనాం। మనస్యన్యద్వచస్యన్య త్కార్యమన్యద్దురాత్మనాం॥ అను ప్రమాణముచేత మాటలయందు చల్లఁదనమును మనసున కఱకుఁదనమునుగల దుర్మార్గుఁడు — అహంకారుఁడు. విదూరుఁడు — బ్రహ్మవేత్తలకు మిగుల దూరమున నుండువాఁడు — మదము.

వ॥ అయ్యవసరంబున.

౯౩౧.—క॥ నర ముని యోగి సురాసుర। గరుడోరగ సిద్ధసాధ్య * గంధర్వ నభ
శ్చర కిన్నర కింపురుషులు। హరిమహిమ నుతించి రద్భు * తానందములన్.

టీ॥ నర...కింపురుషులు — నర — మనుష్యులును. ముని — మునులును. యోగి — యోగసిద్ధిగల ఋషులును. సుర — దేవతలును. అసుర — రాక్షసులును. గరుడ — గరుడులును. ఉరగ — సర్పములును. సిద్ధ — సిద్ధులును. సాధ్య — సాధ్యులును. గంధర్వ — గంధర్వులును. నభశ్చర — ఖచరులును. కిన్నర — కిన్నరులును. (కింపురుషులును) అద్భుతానందములన్ — ఆశ్చర్యముతోను సంతోషముతోను. హరిమహిమన్ — కృష్ణుని ప్రభావమును. నుతించిరి — పొగడిరి.

తా॥ మనుష్యులు దేవతలు నాగులు మొదలు గాఁగల మూఁడు లోకములలోని జనులును కృష్ణుని మహిమను కొనియాడి రని తా.

౯౩౨.—వ॥ మఱియునప్సరోజనంబులునృత్యంబులుసలుపవేల్పులుగుసుమవర్షంబులుగురియ దేవతూర్యంబు
లవార్యంబులై మొరయ యదువృష్ణిప్రవరులు సేవింపఁబరమానందంబునంబొంది విజవిజయాం
కితంబులైనగీతంబులువందిజనంబులుసంకీర్తనంబులు సేయనతిమనోహర విభవాభిరామంబును
నూతనాలంకారయుక్తంబునైనద్వారకానగరంబుశుభముహూర్తంబునంబ్రవేశించిననునెడ.

టీ॥ మఱియున్ — ఇదిగాక. అప్సరోజనంబులు — అప్సరస్త్రీలు. నృత్యంబులుసలుపన్ — నాట్యములు చేయఁగా. వేల్పులు — దేవతలు. కుసుమవర్షంబులు — పుష్పములవానలు. కురియన్ — కురియింపఁగా. దేవతూర్యంబులు — దేవతల వాద్యములు. అవార్యంబులై — నిలుపఁదగనివై. మొరయన్ — మ్రోఁగఁగా. యదువృష్ణిప్రవరులు — యదువంశస్థులును వృష్ణివంశస్థులునైన యుత్తములు. సేవింపన్ — కొలువఁగా. పరమానందంబునంబొంది — అధికసంతోషమును పొంది. నిజవిజయాంకితంబులు — తనగెలుపునకు గుఱుతులైనవి. అయినగీతంబులు —

అయినట్టి పాటలు. వందిజనంబులు—స్తుతిపాఠకులు. సంకీర్తనంబులు సేయఁగా—పాడఁగా. అతిమనోహర విభవాభిరామంబును—మిక్కిలి మనోజ్ఞమయిన వైభవముచేత ఒప్పినదియు. నూతనాలంకారయుక్తంబును—క్రొత్తయలంకారములతోఁ గూడినదియు. (అయినద్వారకానగరంబును) శుభముహూర్తంబునఁ—మంచిలగ్నమునందు. ప్రవేశించి—చొచ్చి. చనునెడఁ—పోవునప్పుడు.

తా॥ అంతేగాక అప్సరసలు ఆడఁగా, దేవతలు పుష్పవానలు కురియింపఁగా, దేవతల వాద్యములు మ్రోఁగఁగా, యాదవులును వృష్ణులు నైనతమచుట్టములు చుట్టుకొనికొలుచుచుండఁగా, అత్యంత సంతోషముతో తన గెలుపును దెలుపునట్టికీర్తనలను స్తుతి పాఠకులు పాడుచుండఁగా, మిక్కిలి వైభవముతోఁ గూడుకొన్నదియు, క్రొత్తగా అలంకరింపఁబడినదియు నైన ద్వారకాపట్టణమునందు చొచ్చి పోవుచుండఁగా ననితాత్పర్యము.

౯౩౭.—క॥ పురసతులు విరులు లాజలు । గురుసౌధాగ్రములనుండి ✽ గురియఁగ వికచాం
బురుహాక్షుం డంతఃపుర । వర మర్థిం జొచ్చె వైభ ✽ వం బలరారన్.

టీ॥ పురసతులు—పట్టణపుస్త్రీలు. విరులు—పుష్పాలను. లాజలు—ప్రేలాలును. గురుసౌధాగ్రములనుండి — పెద్ద మేడలమీఁదనుండి. కురియఁగన్ — చల్లఁగా. వికచాంబురుహాక్షుండు — కృష్ణుఁడు. అంతఃపురవరము—శ్రేష్ఠమైన అంతఃపురమును. అర్థిన్—సంతోషముతో. (వైభవంబు) అలరారన్ — ఒప్పఁగా. (చొచ్చెను)

తా॥ పట్టణములోని స్త్రీలందఱును పొడవులైన మేడలమీఁదనుండి పుష్పాలు ప్రేలాలుకలిపిచల్లుచుండఁగా కృష్ణమూర్తియు తనమయిన తనయంతఃపురమునందు ప్రవేశించెనని తాత్పర్యము.

౯౩౮.—వ॥ అట్లు యోగీశ్వరేశ్వరుండును, షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుండును,
నఖిల జగదీశ్వరుఁడు నైన పురుషోత్తముఁడు సుఖంబుండె నంత.

టీ॥ (అట్లు)యోగీశ్వరేశ్వరుండును—యోగిశ్రేష్ఠులకు నీశ్వరుఁడును షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుండును—మాహాత్మ్యము ధైర్యము యశస్సు సంపత జ్ఞానము వైరాగ్యము అను ఆఱుగుణములుగలవాఁడును. అఖిలజగదీశ్వరుండును-అన్నిలోకములనేలిన వాఁడును.నైనపురుషోత్తముండు—నైనట్టి శ్రీకృష్ణమూర్తి. సుఖంబుండెన్—సుఖముగానుండెను. అంతన్—అప్పుడు.

తా॥ అవిధముగా అంతఃపురముప్రవేశించి యెల్ల యోగీశ్వరులను పాలించువాఁడును, భగవంతుఁడును, ఎల్లజగములను ఏలువాఁడును, నైన శ్రీకృష్ణమూర్తి సుఖముగానుండెను అట్లుండఁగా ననితాత్పర్యము.

(✽) బలరాముఁడు తీర్థయాత్రకుఁబోవుట. (✽)

౯౩౯.—క॥ కౌరవ పాండవ పృథుసమ
రారంభ మెఱింగి తీర్థ ✽ యాత్ర నెపముగా
సీరాంకు డుభయ కులులకు
నారయ సముఁడగుటఁ జేసి ✽ యరిగె నరేంద్రా

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా ! పాండవులకును ధార్తరాష్ట్రులకును గొప్పయుద్ధమారంభమగుట తెలిసి బలరాముఁడు తాను ఇరువగలవారికి బంధుత్వముచేత సమానుఁడు కాఁబట్టి తీర్థయాత్ర చేయఁబోవుటయను నెపముచేత పోయెనని తాత్పర్యము.

టీ॥ నరేంద్రా—రాజా, కౌరవపాండవపృథుసమరారంభము—కౌరవ — కురువంశస్థులయిన దుర్యోధనాదులయు. పాండవ — పాండురాజు కొడుకులైన ధర్మరాజాదులయు. పృథు—గొప్పదైన. సమర—యుద్ధముయొక్క. ఆరంభము—మొదలుపెట్టుటను. ఎఱింగి—తెలిసి. సీరాంకుఁడు — బలరాముఁడు. ఉభయకులులకున్ — ఇరువగలవారికిని. ఆరయన్ — విచారింపఁగా. సముఁడగుటఁజేసి—సమానుఁడగుటచేత. తీర్థయాత్ర నెపముగాన్ — తీర్థయాత్ర చేయుటయనునది వ్యాజముగా. అరిగెన్—పోయెను.

వ॥ అట్లుచని మొదలం బ్రభాసతీర్థంబున నవగాహనంబుచేసి యందు దేవర్షి పితృతర్పణంబులు సంప్రీతిం గావించి విమల వేదోధనులగు భూసురప్రవరులు దనతోనరుగుదేరంగదలిచని క్రమంబున సరస్వతియు బిందు సరంబును, వజ్ర తీర్థంబును, విశాలా నదియు, సరయువు, యమునయు, జాహ్నవియునుం గనుం గొనుచు, నచట నచట నవగాహనంబులును, దేవర్షి పితృతర్పణం బులును, బ్రాహ్మణ సంతర్పణం బులును, భూసుర యుక్తుండై నడచుచుం జనిసకలలోక ప్రసిద్ధంబును, నిఖిల మునిశరణ్యంబు నగు నైమిశారణ్యంబుచొచ్చి యందుదీర్ఘసత్త్రంబు నడుపుచున్న ముని జనంబులం గనుంగొని, వారు ప్రత్యుత్థానంబుచేసి వినతులై యాసనార్ఘ్యాది పూజావిధానంబులు గావించినన తంతను బ్రముదిత మానసుండగుచు సపరివారంబుగాఁ గూర్చున్న రోమ

టీ॥ (అట్లు) చని=పోయి. మొదలన్ = తొలుత. ప్రభాసతీర్థంబునన్=ప్రభాసమను తీర్థమునందు. అవగాహనంబుచేసి = స్నానము చేసి. అందున్=ఆతీర్థమునందు. దేవర్షి పితృతర్పణంబులు=దేవతలకొఱకును ఋషుల కొఱకును పితృదేవతల కొఱకును నైన తర్పణములను. సంప్రీతిన్=మంచిప్రీతితో. కావించి=చేసి. విమలతేజోధనులు=నిర్మలమైన తేజస్సే ధనముగాఁగలవారు—చాలతేజస్సుగలవారు. అగుభూసురప్రవరులు=అగునట్టిబ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠులు. తనతోన్=తనవెంట. అరుగుదేరన్=రాఁగా. కదలిచని=బయలుదేఱిపోయి. క్రమంబునన్=వరుసఁగా. (సరస్వతియు బిందుసరంబును వజ్రతీర్థంబును విశాలానదియు సరయువును యమునయు) జాహ్నవియును=గంగను. కనుంగొనుచు=చూచుచు. అచటనచటన్=అక్కడనక్కడ. అవగాహనంబులును=స్నానములును. దేవర్షి పితృతర్పణంబులును=దేవతలయు ఋషులయు పితరులయు తర్పణములును. బ్రాహ్మణసంతర్పణంబులును=బ్రాహ్మణుల సమారాధనములును. భూసురయుక్తుండు = బ్రాహ్మణులతోఁగూడుకొన్నవాఁడై. నడపుచున్=జరపుచును. చని=పోయి. సకలలోకప్రశస్యంబును = ఎల్లలోకములందుఁగొనియాడఁదగినదియు. నిఖిలమునిశరణ్యంబును=ఎల్లమునులకు నివాసయోగ్య మయినదియు. (అగు నైమిశారణ్యంబుఁజొచ్చి) అందున్=ఆనైమిశారణ్యమునందు. దీర్ఘసత్రంబు=చిరకాలముచేయుయాగమును. నడపుచున్న=చేయుచున్న. మునిజనంబులన్=మునులను. కనుంగొని=చూచి. వారు=ఆమునులు. ప్రత్యుత్థానంబు చేసి=ఎదురుకొనితేచివచ్చి. వినతులై = నమస్కరించినవారై. ఆసనార్ఘ్యాదిపూజావిధానంబులు=ఆసనము అర్ఘ్యము మొదలుగాఁగలపూజ చేయుక్రియలను. కావించినన్=చేయఁగా. అతండును = బలరాముఁడును. ప్రమదిత మానసుండు = మిక్కిలి సంతోషించినమనస్సుగలవాఁడు. (అగుచును) సపరివారంబుగాన్ = పరిజనములతోఁ గూడుకొన్నట్టుగా. కూర్చున్నయెడన్=కూర్చుండినసమయమునందు.

తా॥ ఆవిధముగాతీర్థయాత్రకుపోయి ముందుప్రభాసతీర్థమునందు స్నానముచేసి అచ్చట దేవతర్పణములు ఋషితర్పణములు పితృ తర్పణములుచేసి నిర్మలమైన తేజస్సుగలవారైన బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులనువెంటఁదీసికొని బయలువెడలి క్రమముగా సరస్వతీనదిని బిందుసరమును వజ్రతీర్థమును విశాలయను నదిని సరయువును యమునానదిని గంగానదిని స్నానములుచేయుచు అచ్చటచ్చట దేవఋషిపితృతర్పణములుచేయుచు బ్రాహ్మణసమారాధనములుచేయుచుపోయి బ్రాహ్మణసమూహములతో గూడ ఎల్లలోకములందునుపొగడ్తకెక్కినదియు ఎల్లమునులయునికికిఁదగినదియునైన నైమిశారణ్యమునకుపోయి అందుచిరకాలమునకుసాగియునట్టియొకయజ్ఞమును చేయుచున్న మునులను జూచి వారు తన్ను ఎదుర్కొని తేచివచ్చి అర్ఘ్యము పాద్యము మొదలగు నుపచారములతో పూజచేయఁగా సంతోషించినవాఁడై తనకు యుక్తమయిన చోట పరివార జనులతోడఁ గూర్చుండియుండఁగా ననితాత్పర్యము.

౯౩౭.—క॥ ఆసీనుఁడనుఁగని ప్రత్యు । త్థాన నమస్కార విధులు * తగనడపక పెం
పూనిన పీఠముపై నా । సీనుండగు సూతు శేము * షీ విఖ్యాతున్.

టీ॥ ఆసీనున్=అక్రమమున—అఋషులుచేసిన క్రమమున. తనున్=తన్ను. కని=చూచి. ప్రత్యుత్థాననమస్కారవిధులు=ఎదురుకొనితేచుట నమస్కారము చేయుట మొదలగు క్రియలను. తగన్ = యుక్తము చొప్పున. నడపక=చేయక. పెంపు=గౌరవము. పూనిన=అవలంబించిన. పీఠముపైన్=పీఁటమీఁద. ఆసీనుండు=కూర్చున్న వాఁడు. అగుశేముషీ విఖ్యాతున్ = బుద్ధిచేతను చేత ప్రసిద్ధుఁడైన. సూతున్=సూతుని. చూచియని క్రియపైపద్యమునన్నది.

తా॥ ఋషుల వలెనే ప్రత్యుత్థానము నమస్కారము మొదలగు మర్యాదలుచేయక గౌరవసూచకమయినయొకపీఠమునందుఁగూర్చుండియున్న బుద్ధిమంతుఁడగుసూతునిఁ బలరాముఁడుచూచియనితాత్పర్యము.

(*) బలరాముఁడు సూతునిఁజంపి ప్రతికించుట. (*)

వ॥ అతనిసమీపంబుననున్న విప్రవరులంజూచి రాముండు రోషించి, వీఁడునన్నుఁగని లేవకుండుటకు హేతువెయ్యదియొకో, యీప్రతిలోమజాతుండు మునిగణసభాస్థలంబునం దానొకముఖ్యుండువోలెదురభిమానంబున శక్తిమనుమనివలనం గొన్నికథలుగాథలుగానభ్యసించివిద్వద్గణ్యునివిధంబునవెఱ్ఱివీఁగెడునిట్టివీనిచాత్మంబభ్యసించువిద్యలెల్లను మనంబునవిచారించిచూచినమదకారణంబులుఁగానిసత్వగుణగరిష్ఠంబుగావు ధర్మసంరక్షణంబుసేయ నవతరించినమాకు నిట్టిదుష్టమర్దనం బవశ్యకర్తవ్యంబని తలంచి హస్తంబునధరించిన కుశాగ్రంబుననాసూతునివధించిననక్కడిమునీంద్రులెల్ల హాహాకారంబులతోడందాలాంకునింజూచియిట్లనిరి.

టీ॥ అతనిసమీపంబునన్ = అతనిదాపున. ఉన్న విప్ర వరులన్=ఉన్నబ్రాహ్మణులను, (చూచి) రోషించి=కోపించి. రాముండు=బలరాముఁడు. వీఁడు = ఈమనుష్యుఁడు. (నన్నుఁగని లేవకుండుటకు) హేతువెయ్యదియొకో = కారణమేమో. ఈప్రతిలోమజాతుండు=

ఈ సంకరజాతియందుఁ బుట్టినవాఁడు. మునిగణ సభా స్థలంబునన్ — మునులుకూడియుండుసభాప్రదేశమునందు. (తాను) ఒక్కముఖ్యుండు బోలెన్ — ఒకశ్రేష్ఠునివలెనే. పరభీమానంబునన్ — పెద్ద గర్వముచేత. శక్తిమనుమనివలనన్ — వ్యాసునివలన. (కొన్నికథలు) గాథలుగాన్ — విశేషముగా. అభ్యసించి — నేర్చి. విద్వద్గణ్యునివిధంబునన్ — విద్వాంసులలో నెన్నఁదగినవానివలె. విఱ్ఱవీఁగెడున్ — నిక్కుచున్న వాఁడు. ఇట్టి నీచాత్ముండు — ఇటువంటి అల్పబుద్ధిగలవాఁడు. అభ్యసించువిద్యలెల్లన్ — నేర్పుచదువు లన్నియు. మనంబునన్ — మనసునందు. విచారించిచూచినన్ — ఆలోచించిచూడఁగా. మదకారణంబులుఁగాని — క్రొవ్వునకుఁ గారణములుగాని. సత్వగుణగరిష్ఠంబు — సాత్త్వికగుణముచేత గౌరవింపఁదగినవి. (కావు) ధర్మసంరక్షణంబు సేయన్ — ధర్మమును కాపాడుటకు. అవతరించిన — పుట్టిన. (మాకు) ఇట్టి నష్టమర్దనంబు — ఇటువంటి దుష్టుని చంపుట. అవశ్యకర్తవ్యంబు — తప్పక చేయఁదగినది. అనితలంచి — అని యెంచి. నా స్తంబునన్ — చేతిలో. ధరించిన — తాల్చిన. కుశాగ్రంబునన్ — దర్భకొనలో. (అసూతుని) వధించినన్ — చంపఁగా. అక్కడిమునీంద్రులెల్లన్ — అక్కడనున్న మునిశ్రేష్ఠులందఱును. హాహాకారంబులతోడన్ — హాహాయనుటలతోడ. తాలాంకునిన్ — బలరాముని. (చూచి యిట్లనిరి)

తా॥ అసూతుని సమీపమునందున్న బ్రాహ్మణులను జూచి కోపించి బలరాముఁడు వీఁడునన్నుఁ జూచి లేవకయుండుటకుఁ గారణమేమియో తెలియదు సంకర జాతి యందుఁ బుట్టిన యీదుష్టుఁడు మహాత్ములైన మునుల సభయందు శ్రేష్ఠుఁడైన యొక యుత్తమునివలె వ్యాసుని వలన కొన్ని కథలు నేర్చుకొనిగర్వించి విద్వాంసులలో గణనచేయఁదగినవానివలెనే నిక్కుచున్నాఁడు వీఁడు నేర్చినవిద్యలన్నియు వీనికి క్రొవ్వును కలిగించునవిగానున్నవిగాని అణఁకువనిచ్చునవిగానుండలేదు అని యాలోచించి లోకమునందు ధర్మమును రక్షింపఁబుట్టినమేము ఇటువంటి దుష్టులను దండింపక మానరాదు అని తనచేతనున్న దర్భకఱ్ఱతో అసూతుని కొట్టిచంపఁగా అచటనున్న మునులందఱు హాహాకారములు చేయుచు బలరామునిఁ జూచి యీవిధముగా పలికిరని తాత్పర్యము.

౯౩౯.—క॥ అనఘా యితనికి బ్రహ్మా । సన మిచ్చుటఁజేసి నీవు ✽ చనుదే నితఁడా
సనముడిగఁడయ్యె నింతియ । మునునీమతి నెఱుఁగ నర్థ ✽ మంగలదె హలీ.

టీ॥ అనఘా — పాపములేనివాఁడవైన. హలీ — బలరామా. ఇతనికిన్ — ఈసూతునికి. (బ్రహ్మాసనము) ఇచ్చుటఁజేసి — ఇచ్చినందుచేత. (నీవు) చనుదేన్ — రాఁగా. (ఇతఁడు) ఆసనము — పీఁటయందుండి. డిగఁడయ్యెన్ — దిగని వాఁడయ్యెను. ఇంతియ — ఇంతే. మును — మునుపు. నీమతిన్ — నీబుద్ధియందు. (ఎఱుఁగని) అర్థమంగలదె — విషయముఁగూడ గలదా.

తా॥ పాపము లేనివాఁడవైన యో బలరామా! మేమితనికి బ్రహ్మాసనమిచ్చి యున్నాము కాఁబట్టి నీవు రాఁగానే యితఁడు లేవక యుండెను ఇంతేగాని ఇతనివల్ల నేమియుఁ దప్పులేదు ఈవిషయము నీవు మందు ఎఱిఁగి యుండలేదా ? లోకములో నీ వెఱుఁగని విషయ మేది యున్నది అనిరని తాత్పర్యము.

౯౪౦.—క॥ ఎఱిఁగెఱిఁగి బ్రహ్మహత్యా । దురితంబున నీమనంబు ✽ దూఁకొనెఁ బాపో
త్తరణ ప్రాయశ్చిత్తముఁ । దొరఁకొనికావింపుమయ్య ✽ దుర్జన హరణా.

టీ॥ దుర్జనహరణా — చెడ్డవారినినశింపఁజేయువాఁడా. ఎఱిఁగెఱిఁగి — తెలిసితెలిసి. బ్రహ్మహత్యాదురితంబునన్ — బ్రహ్మహత్య పాపమునందు. నీమనంబు — నీమనస్సు. దూఁకొనెన్ — పొందెను. పాపోత్తరణ ప్రాయశ్చిత్తమున్ — ఈపాపమునుండి తొలఁగునట్టి పాప పరిహార కర్మను. దొరఁకొని — పూని. కావింపుమయ్య — చేయవయ్య.

తా॥ దుష్టులనునాశముచేయునట్టి యో బలరామా! తెలిసితెలిసి నీవు ఈబ్రహ్మహత్యను చేసితివి ఇఁకను ఈపాపము తొలఁగునట్టి ప్రాయశ్చిత్తమును చేసుకొనవయ్యా యనితాత్పర్యము.

వ॥ అదియునుంగాక పరమపావనుండవైననీవుధర్మంబుదప్పిననెవ్వరుమాన్పంగలరుకావునఁ బ్రాయశ్చిత్తంబుగైకొని నడపకున్న ధర్మంబునిలువదుగావున దీనికిం బ్రతీకారంబు పుట్టింపుమనిన నతండువారలం గనుంగొని తామసంబున నిట్టిపాపంబు సేయంబడియె దీనికిముఖ్యపక్షంబైన ప్రకృతి యెఱింగింపుండు వీనికి నాయువును బహుసత్వంబు నొసంగిన మీకిష్టంబగునేని నాయోగ మహిమచేఁ బునర్జీవితుం గావింతునన నమ్మునులు నీయోగ మాహాత్మ్యంబున మాకెవ్విధంబుననైన నితండుమృత్యుగతుండు గాకుండునట్లు గావింపుమనిన నతండందఱం జూచి యప్పుడు.

టీ॥ (అదియునుంగాక) పరమపావనుండవు — మిక్కిలి పరిశుద్ధుఁడవు. ఐననీవు — అయినట్టి నీవు. ధర్మంబుదప్పినన్ — ధర్మమార్గమును తప్పినపక్షమున. (ఎవ్వరు) మాన్పంగలరు — పోఁగొట్టఁగలరు — వద్దనఁగలరు అనుట. కావునన్ — కనుక. ప్రాయశ్చిత్తంబు — పాపపరిహార కర్మను. గైకొని — అంగీకరించి. నడపకున్నన్ — జరపని పక్షమున. (ధర్మంబునిలువదుకావున) దీనికిన్ — ఈనీవుచేసినపనికి. ప్రతీకారంబు — ప్రతిక్రియను. పుట్టింపుము — కలుగఁజేయుము. అనినన్ — అని మునులుచెప్పఁగా. అతండు — బలరాముఁడు. వారలన్ — ఆమునులను కనుంగొని — చూచి. తామసంబునన్ — కోపముచేత. (ఇట్టిపాపంబు చేయంబడియెను) దీనికిన్ — ఈపాపకృత్యమునకు. ముఖ్యపక్షంబైన — మిక్కిలి ముఖ్యమైన. ప్రతికృతి — ప్రతిక్రియను — ప్రాయశ్చిత్తమును. ఎఱింగింపుండు — తెలియఁజేయుఁడు. వీనికిన్ — ఈసూతునికి. ఆయువును — ఆయుస్సును. బహుసత్వంబును — అధికబలమును. ఒసంగినన్ — ఇచ్చిన. మీకిష్టంబగునేని — మీకుసమ్మతియయ్యెడుపక్షమున. నాయోగమహిమచేన్ — నాదైన యోగ ప్రభావముచేత. పునర్జీవితుంగావింతును — మరలబ్రతికినవానిఁగాఁ జేయుదును. అనన్ — అనఁగా. అమ్మునులు — అఋషులు. మాకున్ — మాకు. నీయోగమాహాత్మ్యంబునన్ — నీయోగమహిమచేతనైనను. ఎవ్విధంబుననైనన్ — మఱియొకవిధముచేతనైనను. ఇతండు — ఈసూతుఁడు. మృత్యుగతుండు — మృత్యువును పొందిన వాఁడు — చచ్చినవాఁడు. (కాకుండునట్లు) కావింపుము — చేయుము. అనినన్ — అనఁగా. అతఁడు — బలరాముఁడు. అందఱన్ — ఎల్లవారిని. (చూచి) అప్పుడు — ఆసమయమునందు.

తా॥ ఆదిగాక బాలపరిశుద్ధుఁడవైన నీవుధర్మముఁదప్పినట్టియిన నిదియుక్తముకాదని చెప్పఁగలవారు ఇచట నెవరున్నారు కాఁబట్టి తగిన ప్రాయశ్చిత్తమును అంగీకరించి చేసికొనుము అట్లు చేసికొనని పక్షమున ధర్మమునిలువదు అనఁగా బలరాముఁడు మునులనుజూచి ఈపాపము అజ్ఞానవశముననాచేతఁ జేయఁబడెను దీనికిఁగలప్రాయశ్చిత్తములలో మిక్కిలి ముఖ్యమయినదానినిచెప్పుఁడు నేనుచేసికొనెదను ఇప్పుడు ఈసూతునికిఆయుస్సుబలమునుగావలెనన్ననునాయోగబలముచేతఁ గలుగఁ జేసెదను అనఁగావారు నీయోగ బలముచేతనైనను మఱియేవిధము చేతనైనను ఇతఁడుచావక బ్రతికి యుండుట మాకుముఖ్యము కాఁబట్టి యితనిబ్రతికింపు మనఁగా బలరాముఁడు వారినందఱను జూచి యని తాత్పర్యము.

౯౪౨.—క॥ ధాత్రీవర సమధిక చా । రిత్రుఁడు హలపాణి వలికె ✻ ధృతి నాత్మావై
పుత్రనామాసి యనెడు ప । విత్ర శ్రుతివాక్యసరణి ✻ విశదంబగుటన్.

టీ॥ ధాత్రీవర — ఓరాజా. సమధికచారిత్రుఁడు — మిక్కిలి యెక్కువైననడవడిగలవాఁడైన. హలపాణి—బలరాముఁడు. ధృతిన్ — ధైర్యముతో. ఆత్మావైపుత్రనామాసి—తానేపుత్రుఁడను వాఁడవైతివి. (అనెడి) పవిత్రశ్రుతివాక్యసరణి—పరిశుద్ధమైనవేదవాక్యమువిధము. విశదంబగుటన్—స్పష్టమగుటచేత. పలికెన్—వారితోనిట్లుపలికెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా ! మిక్కిలి మేలైన నడవడిగల బలరాముఁడు ధైర్యముతో తానేకొడుకు అగును అనువేదవాక్యార్థము స్పష్టమగుటచేత ఆమునులనుజూచి యీవిధముగా పలికె నని తా.

౯౪౩.—క॥ ఈసూత సుతున కిపుడు మ । హాసత్త్వము నాయువును న ✻ నామయమును వి
ద్యాసామర్థ్యముఁ గలిగి సు । ధీ సత్తములార యీక్షి ✻ తిన్ విలసిల్లున్.

టీ॥ సుధీసత్తములార — విజ్ఞానవంతులలోను త్తములగుమునులారా. (ఈసూతసుతునకు) ఇపుడు—ఇప్పుడు. మహాసత్త్వమున్— అధికబలమును. ఆయువున్—ఆయుస్సును. అనామయమున్—వ్యాధిలేమిని. విద్యాసామర్థ్యమున్—చదువునందలిసమర్థతయును. కలిగి— కలుగఁగా. ఈక్షితిన్—ఈభూమియందు. విలసిల్లున్—వెలయును.

తా॥ ఓమునీశ్వరులారా ! ఈసూతుఁడు అధిక బలమును దీర్ఘాయస్సును వ్యాధిలేమియు విద్యయందలినేర్పునుగలవాఁడై ఈభూలోకమునందు ప్రసిద్ధి వహించును అని తాత్పర్యము.

౯౪౪.—వ॥ అని సూతుం బునర్జీవితుం గాఁ జేసి మునులంజూచి యిట్లనియె.

టీ॥ (అని) సూతున్ — సూతుని. పునర్జీవితుంగాఁజేసి—మరల బ్రతికించినవానిఁగాఁజేసి. (మునులంజూచియిట్లనియెను)

తా॥ అనిచెప్పి సూతునిమరలబ్రతికించి ఆమునులతోనిట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౯౪౫.—తే॥ ఏనెఱుంగక చేసిన ✻ యీయవజ్ఞ । శాంతి వొందంగ నేమభీ ✻ ష్టంబు మీకు
దానిఁగావింతుననిన మో ✻ దంబునొంది । పలికిరత్తాపసులుహల ✻ పాణిఁజూచి.

టీ॥ ఏను—నేను. (ఎఱుంగక) చేసినయీయవజ్ఞ—చేసినిట్టియీతప్పు. శాంతివొందంగన్—శమించునట్లు. (మీకు) ఏమభీష్టంబు — కోరికయేమో. దానిన్—ఆపనిని. కావింతున్—చేయుదును. అనినన్— అనఁగా. మోదంబున్—సంతోషమును. ఒంది — పొంది. అత్తపసులు — ఆమునులు. హలపాణిన్ బ — లరాముని. (చూచిపలికిరి)

తా॥ నేను తెలియకచేసిన యీతప్పును మన్నింపఁ గలందులకై మీకు ఏదియిష్టమో దానినిచేసెదను అనఁగా వారుసంతోషించి బలరామునితో ఇట్లుపలికిరి అని తాత్పర్యము.

౯౪౬.—చ॥ హలధర యిల్వలుండను సు ✻ రారి తనూజుఁడు పల్వలుండునాఁ
గలఁడొక దానవుండు బల ✻ గర్వములం బ్రతిపర్వమందు నుం
జలమున వచ్చి మాసవన ✻ శాలల మూత్ర సురాస్ర పూయ వి
ట్పలలము లోలిమైఁగురిసి ✻ పాడఱఁజేయును యజ్ఞ వాటముల్.

టీ॥ హలధర—ఓబలరాముఁడా. (ఇల్వలుండు) అనుసురారితనూజుఁడు—అనునట్టి రాక్షసునికొడుకు. పల్వలుండునాన్ - పల్వలుఁడు, అనఁగా. ఒకదానవుండు — ఒకరాక్షసుఁడు. (కలఁడు) బలగర్వములన్—బలముచేతను గర్వముచేతను. ప్రతిపర్వమందునున్—ప్రతిపర్వదినమునందును. చలమునన్—మాత్సర్యముతో. (వచ్చి) మాసవనశాలలన్—మాయజ్ఞశాలలయందు. మూత్ర సురాస్రపూయవిట్పలలములు—ఉచ్చకల్లునెత్తురుచీముమలముమాంసములను. ఓలిమైన్— ఒకటినొకటిగాక్రమముతో. కురిసి—వానగాకురియించి. యజ్ఞవాటములు—యజ్ఞశాలలను. పాడఱఁజేయున్—పాడైపోవునట్లుచేయును.

తా॥ ఓబలరామా ! ఇల్వలుఁడు అనురాక్షసుని కొడుకైన పల్వలుఁడు అనువాఁడు బలముగలవాఁడగుటచేత మిగులక్రొవ్వినవాఁడై ప్రతిపర్వ దినమునందును మాయజ్ఞ శాలలలో ఉచ్చ నెత్తురు చీము మలము మాంసము కల్లు మొదలగు రోఁత వస్తువులను వానగా కురియించిఅన్నియజ్ఞశాలలనుపాడుచేయుచున్నాఁడు అనితాత్పర్యము.

౯౪౭.—వ॥ కావున నాదుష్టదానవుం ద్రుంచుటయ మాకుంగరంబు సంతసంబంతమీఁద నీవు విమలచిత్తుండవై భారతవర్షంబునంగలతీర్థంబుల ద్వాదశమాసంబు లవగాహంబు సేయు మట్లైన సర్వపాపనిష్కృతి యగునని పలికిరంతం బర్వసమాగమంబైన.

టీ॥ కావునన్ — కనుక. అదుష్టదానవున్ — దుష్టుఁడైనయా రాక్షసుని. త్రుంచుటయ — చంపుటయే. మాకున్ — మాకు. కరంబు — మిక్కిలి. సంతసంబు — సంతోషము. అంతమీఁదన్ — అట్లువానిఁజంపినపిమ్మట. (నీవు) విమలచిత్తుండవై — నిర్మలమైనమనసుగలవాఁడవై. భారతవర్షంబునన్ — భరతునిచేత నేలఁబడినదైన యీభరతఖండమునందు. కల తీర్థంబులన్ — ఉండునట్టిపుణ్యనదీసరోవరములందు. ద్వాదశమాసంబులు — పండ్రెండు నెలలు. అవగాహంబుసేయుము — స్నానము చేయుము. అట్లయినన్ — అట్లునీవుచేసినట్టయిన. సర్వపాపనివృత్తి — ఎల్లపాపములయొక్క తొలఁగుట. (అగునని) పలికిరి — చెప్పిరి. అంతన్ — పిమ్మట. పర్వసమాగమంబైనన్ — పర్వదినము రాఁగా.

తా॥ కాఁబట్టి ఆదుష్టుఁడయిన రాక్షసునిఁ జంపుట మాకోరిక అందువలన మేము చాల సంతోషింతుము అట్లు వానినిజంపి మమ్మును సంతోషపెట్టి పిమ్మటనీవు ఈభరతఖండమునందుఁగల పుణ్యతీర్థములన్నిటియందును పండ్రెండు నెలలు తిరిగి స్నానముచేసితివని అంతటితో ఎల్లపాపములు తొలఁగిపోవును అనిచెప్పిరి అంతట పర్వదినము వచ్చెనని తాత్పర్యము.

(*) బలరాముఁడు పల్వలుఁడను రాక్షసునిఁ జంపుట. (*)

సీ॥ మునులుయజ్ఞక్రియో * న్ముఖులౌటఁ గనుఁగొని - పఱతెంచియసురత * ద్భవనములను
రక్తవిణ్మూత్రసు * రామాంస జాలంబు - నించి హేయంబుగా * వించి పెలుచఁ
బెంధూళి రాలును * బెల్లలు నురవెడి - చక్రానిలము వీఁచి * చదల నపుడు
కాటుకకొండసం * గతిఁబొల్చుమేను తా - మ్రశ్మశ్రుకేశస * మాజములును
తే॥ నవ్యచర్మాంబరముభూరి * నాసికయును । గఱకుమిడిగ్రుడ్లు నిప్పులు * గ్రక్కుదృష్టు
ల్క్రేలుపెదవులుదీర్ఘక * రాళజిహ్వ । కయును ముడివడ్డబొమలను * గలుగువానిఁ.

టీ॥ (మునులు) యజ్ఞక్రియోన్ముఖులు — యజ్ఞకార్యములుచేయుటకుపూనినవారు. ఔటన్ — అగుటను. కనుఁగొని — చూచి. పఱతెంచి — పరుగెత్తివచ్చి. అసుర — రాక్షసుఁడు. తద్భవనములన్ — ఆయజ్ఞశాలల యందు. రక్తవిణ్మూత్రసురా మాంస జాలంబున్ — నెత్తురుమలము మూత్రము కల్లు మాంసములసముదాయమును. నించి — నిండిచి. హేయంబుగావించి. రోఁతచేసి. పెలుచన్ — భయంకరముగా. పెంధూళి — అధికమయినదుమ్మును. రాలును — రాళ్లను. పెల్లలును — మట్టిచెక్కలును. ఉరవెడి — పడునట్టి. చక్రానిలము — సుడిగాలి. వీఁచి — విసరునట్లుచేసి. (అపుడు) చదలన్ — ఆకాశమునందు. కాటుకకొండసంగతిన్ — కాటుకకొండవలె. పొల్చు — ఒప్పునట్టి. మేను — దేహమును. తామ్రశ్మశ్రుకేశ సమాజములును — ఎఱ్ఱని గడ్డము మీసము తలవెండ్రుకల సముదాయములును. నవ్యచర్మాంబరమున్ — క్రొత్తతోలుబట్టయు. భూరినాసికయున్ — పెద్దముక్కును. గఱకుమిడిగ్రుడ్లున్ — గడుసులై మీఁదికుబికినట్లు కానవచ్చు కనుగ్రుడ్లును. నిప్పులుగ్రక్కుదృష్టుల్ — నిప్పులనుఉమియుచున్న చూపులును — ఎఱ్ఱగాను తీవ్రముగాను దోఁచునట్టి చూపులును అనుట. క్రేలు — క్రేలాడునట్టి. (పెదవులును) దీర్ఘకరాళజిహ్వకయును — నిడుపును భయంకరమునైన నాలుకయును. ముడివడ్డబొమలును — ముడివేసినట్లుకనఁబడు కనుబొమలును. కలుగువానిన్ — కలుగునట్టి వానిని.

తా॥ మునులందఱుయజ్ఞములుచేయనారంభింపఁగా చూచిపల్వలుఁడువచ్చి ఆయజ్ఞ శాలలయందు నెత్తురు మాంసము మలము మూత్రము కల్లు వీని నిండించి రోఁతచేసి వారికెల్లను భయముపుట్టునట్టు సుడిగాలికొట్టునట్టుచేసి ఆసుడిగాలివలన అధికమయినదుమ్ము రాళ్లు మట్టిపెల్లలును అవరింపఁగా ఆకాశమునందు కాటుక కొండవలె నల్లని పెద్దదేహమును ఎఱ్ఱనిగడ్డము మీసము తలవెండ్రుకలును క్రొత్త తోలువస్త్రమును, పెద్దముక్కును, మిడిగ్రుడ్లును, చురుకు చూపులును, నిడుపాటిదియు భయమును పుట్టించునట్టిదియునైన నాలుకయు, ముడివేసినట్లుకదియఁబడినకనుబొమలునుకలిగినవాఁడై కానఁబడెనని తాత్పర్యము.

మహాస్రగ్ధర॥ కనియెన్ దాలాంకుఁడుద్య * త్కట చటులనట * త్కాల దండాభ శూలున్
జనరక్తాసిక్త తాలున్ * సమధిక సమరో * త్సాహ లోలున్ కఠోరా
శని తుల్యోదగ్ర దంష్ట్రా * జనిత శిఖికణా * చ్ఛాదితా శాంత రాళున్
హనన వ్యాపార శీలున్ * నతిదృఢ ఘనమ * స్తాస్థిమాలున్ గరాళున్,

టీ॥ ఉద్య...శూలున్ — ఉద్యత్ — ఎత్తఁబడిన. కట — కణఁతలయొక్క. చటుల — తత్తఱముతోడ. నటత్ — చలించుచున్న. కాల దండ — యమునిదండాయుధముతోడ. ఆభ — సమానమయిన. శూలున్ — శూలముగలవానిని. జనరక్తాసిక్తతాలున్ — జన — జనులయొక్క. రక్త — నెత్తుటిచేత. ఆసిక్త — అంతట తడుపఁబడిన. తాలున్ — దవుడలు గలవానిని. సమధికసమరోత్సాహలోలున్ — హెచ్చైనయుద్ధోత్సాహమునందాసక్తుఁడైనవానిని. కఠో...రాళున్ — కఠోర — కఠినమయిన. అశని — వజ్రాయుధముతోడ. తుల్య — సమానమయిన. ఉదగ్ర — మొనలుమీఁదికి నిక్కిన. దంష్ట్రా — కోఱలయందు. జనిత — పుట్టిన. శిఖికణ — నిప్పురవలచేత. ఆచ్ఛాదిత — కప్పఁబడిన. ఆశా — దిక్కులయొక్క. అంతరాళున్ — మధ్యభాగము గలవానిని. హననవ్యాపారశీలున్ — చంపునట్టిపనియందు నడవడిగాఁగలవానిని.

అతిదృఢఘనమస్తాస్థిమాలుఁ—మిక్కిలిగట్టివియు,బరువైనవియునైన తలపుఱ్ఱె యెముకలచేసైనసరములుగలవానిని. కరాళుఁ—క్రూరుని. హలాంకుఁడు—బలరాముఁడు. కనియెఁ—చూచెను.

తా॥ నిక్కిచలించుచున్న కణఁతలతో యమునిదండమునుబోలిన శూలమును చేతఁబట్టి త్రిప్పుచు మనుష్యుల నెత్తురు పుక్కిలించుచు, యుద్ధము నందలి యుత్సాహముతో వజ్రాయుధము వలె కఠినమునై మీఁదికినిక్కిన మొనలుగల కోఱల యొరపిడిచేత నిప్పురవలు రాలుచుండఁగా ప్రాణులను హింసించుటయే నడవడిగాఁగలిగి తలపుఱ్ఱె యెముకలను సరములుసరములుగా గ్రుచ్చి మెడనువేసికొని భయమునులోఁబించుచున్న పల్వలునిబలరాముఁడుచూచెనని తాత్పర్యము.

౬౫౦.—ఉ॥ పెండియుఁ గ్రొమ్మెఱుంగు లుడు ✽ వీధి వెలుంగఁగ నుల్లసద్గదా
దండముఁ గేలఁ ద్రిప్పుచు ను ✽ దారతరా బలభద్రుఁ డాసురో
ద్దండ విఘాతకుఁ ముసల ✽ దారుణ లాంగలముల్ దలంపమా
ర్తాండ నిభంబులై యెదురఁ ✽ దత్క్షణమాత్రనఁ దోఁచినఁ వెసఁ.

టీ॥ పెండియుఁ—మఱియును. ఉడువీథిఁ—ఆకాశమునందు. క్రొమ్మెఱుంగులు—క్రొత్తమెఱపులు. వెలుంగఁగఁ—ప్రకాశింపఁగా ఉల్లసద్గదాదండముఁ—మెఱయుచున్న గుదియకఱ్ఱను. కేలఁ—చేతిలో. (త్రిప్పుచును) ఉదారతఁ—దిట్టతనముతో. రాఁ—రాఁగా. బలభద్రుఁడు—బలరాముఁడు. అసురోద్దండవిఘాతకుఁ—అసురుఁడైన పల్వలునియొక్కనిక్కును అణఁగఁగొట్టుటకు. ముసలదారుణ లాంగలములు — రోఁకటిని క్రూరమయిన నాఁగేటిని. తలంపఁ—తలఁచుకొనఁగా, మార్తాండనిభంబులై — సూర్యునివలె వెలుఁగుచున్నవై. తత్క్షణమాత్రన—అతుణమాత్రమునసే. ఎదురఁ—తనయెదుట. తోఁచినఁ—కానఁబడఁగా. వెసఁ — శీఘ్రముగా.

తా॥ ఇదిగాకవాఁడుమింటను క్రొత్తమెఱపులుమెఱసినట్టుతనచేతి గదాయుధమును త్రిప్పుచు దిట్టతనముతోమైఁబడి రాఁగాచూచి బలరాముఁడుతన ముసలాయుధమును హలాయుధమునువలఁపఁగా అవి అప్పుడే సూర్యునితేజస్సుతో వచ్చి ఎదుటనిల్చెనని తాత్పర్యము.

౬౫౧.—వ॥ అట్లు సన్నిహితంబులైన తనకార్య సాధనంబులగు నిజ సాధనంబులు ధరియించి యప్పుడు.

టీ॥ అట్లు—ఆరీతిన. సన్నిహితంబులైన—దగ్గఱకువచ్చినవైన. తనకార్యసాధనంబులగు — తానుచేయఁదలఁచిన పనికి ఉపకరించునవియైన. నిజసాధనంబులు—తనయాయుధములను. (ధరియించిఅప్పుడు)

తా॥ ఆవిధముగా దగ్గఱకువచ్చినవియుతానుచేయఁబూనుకొన్న పనికినుపకరించునవియునైన తనయాయుధములను శీఘ్రముగపుచ్చుకొని ధరించినవాఁడై ఆసమయమునందని తాత్పర్యము.

౬౫౨.—చ॥ గగనమునం జరించు సుర ✽ కంటకు కంఠము చేతినాఁగటఁ
దగిలిచి రోఁకలెత్తి చెడి ✽ దంబడరఁ నడునెత్తి మొత్తినఁ
భుగభుగ నెత్తురొల్క నిల ✽ బోరగిలంబడె వజ్ర ధారచేఁ
దెగి ధరఁగూలు భూరి జగ ✽ తీధరముఁ బురుడింపఁ బెట్టుగాఁ.

టీ॥ గగనమునఁ — ఆకాశమునందు. చరించు సురకంటకు కంఠముఁ — మెలఁగుచున్న రాక్షసుని మెడను. చేతినాఁగటఁ—తనచేతనున్న నాఁగేటితో. తగిలిచి—తగిలించి. (రోఁకలెత్తి) చెడిదంబు—కఠినత్వము. అడరఁ — అతిశయింపఁగా. నడునెత్తిఁ — నడితలను. మొత్తినఁ—మోఁదఁగా. వజ్రధారచేఁ — వజ్రాయుధపుమొనవ్రేటుచేత. (తెగి) ధరఁ—భూమియందు. కూలు—పడునట్టి. భూరిజగతీధరముఁ—పెద్దకొండను. పురుడింపఁ — పోలునట్లు. పెట్టుగాఁ—భయంకరముగా. భుగభుగ — భుగభుగయని. (నెత్తురు ఒల్క) ఇలఁ—నేలమీఁద. (బోరగిలం బడెను)

తా॥ ఆకాశమునందుతిరుగుచున్న ఆపల్వలునిమెడను తననాఁగేటిని తగిలించి దగ్గఱకీడ్చుకొని రోఁకటితో వానినెత్తిపై నాకకొట్టుకొట్టఁగా వాఁడు వజ్రాయుధము దెబ్బచేత తెగినేలఁబడెడు పర్వతమువలెనే నెత్తురుక్రక్కుకొనుచు నేలను బోరఁగిలఁబడె నని తా.

టీ॥ (ఇట్లుపల్వలుఁడు) మడిసినఁ—చావఁగా.

౬౫౩.—క॥ మునివరులు గామపాలుని । వినుతించిరి వేయువేల ✽ విధముల వృత్రుఁ
దునిమిన యింద్రుని నమరులు । వినుతించిన రీతి నపుడు ✽ విమల చరిత్రా.

టీ॥ విమలచరిత్రా—నిర్మలమయినడవడిగలపరీక్షిన్మహారాజా. మునివరులు—మునిశ్రేష్ఠులు. కామపాలునిఁ—బలరాముని. వృత్రుఁ—వృత్రాసురుని. తునిమినయింద్రునిఁ—చంపినట్టి దేవేంద్రుని. అమరులు—దేవతలు. వినుతించినరీతిఁ — పొగడిన విధమున. (అపుడు) వేయువేలవిధములఁ—బహువిధములచేత. వినుతించిరి — పొగడిరి.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! మునుపువృత్రాసురునిఁ జంపినదేవేంద్రుని దేవతలు కొనియాడినట్లు అప్పుడు మునిశ్రేష్ఠులు బలరాముని బహువిధములఁ గొనియాడిరని తాత్పర్యము.

౬౫౪.—తే॥ అంత నభిషిక్తుఁ జేసి య ✽ త్యంత సురభి । మంజులామ్లాన కంజాత ✽ మాలిక యును
నంచితవిభూష మృదుల ది ✽ వ్యాంబరములు । నర్థినిచ్చినఁ దాల్చియా ✽ హలధరుండు.

టీ॥ అంతన్ — అంతట. అభిషిక్తుఁజేసి — అభిషేకింపఁబడిన వానిఁగాఁజేసి. అత్యంత ... మాలికయును—అత్యంత — మిక్కుటమయిన. సురభి — పరిమళముగల. మంజుల — మనోజ్ఞమయిన. అమ్లాన—వాడని. కంజాతమాలికయును—తామరపుష్పములసరమును. అంచిత...ములు—అంచిత — ఒప్పిదములయిన. విభూష — సొమ్ములను. మృదు—నయతరమయిన. దివ్య—అప్రాకృతమయిన. అంబరములు — వస్త్రములను. అర్థిన్ — ప్రీతితో. ఇచ్చినన్—ఇయ్యఁగా. ఆహలధరుండు—ఆబలరాముఁడు. తాల్చి — ధరించినవాఁడై.

తా॥ అంతట ఆమునులు బలరాముని స్నానముచేయించి మంచి పరిమళము గల మనోజ్ఞమయి వాడనిదయిన తామర పుష్పముల సరమును వెలలేని యాభరణములను మంచి నయముమీరినవస్త్రములను ఇయ్యఁగాబలరాముఁడు వానిని ధరించినవాఁడై యని తాత్పర్యము.

౯౫౫.—క॥ దేవేంద్రుఁబోలె నొప్పసు । ధీవిలసితుఁడగుచు ముని త ❋ తిన్ వీడ్కొని తన్
సేవించుచుఁ గతిపయ వి । ప్రావలి చనుదేరఁ గౌశి ❋ కాఖ్యంబునకున్.

టీ॥ దేవేంద్రుఁబోలెన్—ఇంద్రునివలెనే. (ఒప్పెను) సుధీవిలసితుఁడగుచున్ — మునులచేత ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన వాఁడగుచు. మునితతిన్—ఆమునులను. వీడ్కొని—వదలుకొని. తన్ — తన్ను. (సేవించుచు) కతిపయవిప్రావలి—కొంత బ్రాహ్మణ సంఘము. చనుదేరన్—రాఁగా. కౌశికాఖ్యంబునకున్ = కౌశికయను పేరుగల తీర్థమునకు. (చనియెను)

తా॥ అప్పుడు బలరాముఁడు ఇంద్రునివలెనే శ్లాఘింపఁబడినవాఁడగుచు ఆమునులవలన సెలవుపుచ్చుకొని బయలుదేరి తనవెంటకొందఱు బ్రాహ్మణులు కొలిచిరాఁగా కౌశికయను తీర్థమునకు పోయెను అని తా.

౯౫౬.—వ॥ చని యమ్మహానదిం గృతస్నానుండై యచ్చోటువాసి సరయువునందుఁ గ్రుంకులిడి ప్రయాగ
నవగాహనంబుచేసి దేవర్షి పితృ తర్పణంబులాచరించి పులస్త్యాశ్రమంబుసొచ్చి గోమతిం
దర్శించి గండకీనదిను త్తరించి విదళితభవపాశయగు విపాశయందుఁదోఁగి శోణనదంబున
నాప్లావితుండై గయనాడి గంగాసాగరసంగమంబు దర్శించి మహేంద్ర నగంబున కరిగి.

టీ॥ చని — ఇట్లుపోయి. అమ్మహానదిన్—ఆగొప్ప యేటియందు. కృతస్నానుండై—స్నానముచేసినవాఁడై. అచ్చోటువాసి — ఆప్రదేశమునువదలి. సరయువునందున్—సరయూనదియందు. క్రుంకులిడి—స్నానములుచేసి. ప్రయాగన్—ప్రయాగయందు. అవగాహనంబుచేసి—స్నానముచేసి. (దేవర్షిపితృతర్పణంబులు) ఆచరించి—చేసి. పులస్త్యాశ్రమంబు — పులస్త్యునియొక్క యాశ్రమమును. చొచ్చి — ప్రవేశించి. గోమతిన్—గోమతీనదిని. దర్శించి—చూచి. (గండకీనదిని) ఉత్తరించి—దాఁటి. విదళితభవపాశ—త్రెంపఁబడిన జన్మపాశములు గలది. అగు విపాశయందున్ — అనునట్టి విపాశయనునదియందు. తోఁగి—స్నానముచేసి. శోణనదంబునన్—శోణము అనునట్టి పడమరఁగా పాఱు నేటియందు. ఆప్లావితుండై — స్నానముచేసిన వాఁడై. గయన్—గయాక్షేత్రమునందు. ఆడి—స్నానముచేసి. గంగాసాగరసంగమంబుదర్శించి—గంగసముద్రమునఁ జేరుతావునుచూచి. మహేంద్ర నగంబునకున్—మహేంద్రమనుకొండకు. అరిగి—పోయి.

తా॥ అంతట బలరాముఁడు ఆకౌశికా నదియందు స్నానము చేసి అందుండి కదలి సరయువునకుఁబోయి అపుణ్యనదియందును స్నానము చేసి గంగా యమునల సంగమమగు చోటయిన ప్రయాగకు పోయి స్నానతర్పణములు చేసికొని అక్కడనుండి పులస్త్యాశ్రమమునకుఁబోయి గోమతీనదిలో స్నానముచేసి అందుండి గండకీవిపాశానదులకుఁబోయి స్నానములు చేసి శోణనదమునకుఁబోయి అందును స్నానముచేసి గయకుఁబోయి అచ్చటిపుణ్యతీర్థమున స్నానముచేసి గంగసముద్రము చేరుచోటికిఁబోయి అందు స్నానదర్శనములను జేసి అందుండి మహేంద్రపర్వతమునకు పోయియని తాత్పర్యము.

౯౫౭.—క॥ రాముఁడు గనుఁగొనె భార్గవ । రామున్ రజనీశకుల ధ ❋ రావరనగ సు
త్రాముఁ సన్నుత సుగుణ । స్తోమున్ గారుణ్యసీము ❋ సుజనలలామున్.

టీ॥ రాముఁడు—బలరాముఁడు. రజ...త్రామున్—రజనీశకుల—చంద్ర వంశస్థులయిన. ధరావర — రాజులకెడు. నగ—కొండకు. సుత్రామున్—ఇంద్రుఁడయినవానిని. సన్నుతసుగుణస్తోమున్ — కొనియాడఁబడిన మంచిగుణముల కుప్పలు గలవానిని. కారుణ్యసీమున్—దయకు మేరయయినవానిని. సుజనలలామున్—సజ్జనులకు అభరణమైనవానిని. భార్గవరామున్—పరశురాముని. కనుఁగొనెన్ — చూచెను.

తా॥ ఆమహేంద్ర పర్వతమునందు బలరాముఁడు చంద్ర వంశపు రాజులనందఱను చ పిన వాఁడును, మంచి గుణములన్నియును గలవాఁడును, దయకు ఉనికిపట్టయినవాఁడును, మంచివారికెల్ల అభరణమయినవాఁడునైన పరశురామునిఁజూచెనని తాత్పర్యము,

౯౫౮.—ఆ॥ కనినమస్కరించి ❋ కౌతుకంబలరార । నతనివీడుకొని హ ❋ లాయుధుండు
గొమరుమిగులు సప్త ❋ గోదావరికిఁనేగి । యందుఁ దీర్థమాడి ❋ యచటుఁగదలి.

టీ॥ కని—చూచి. నమస్కరించి—మ్రొక్కి. కౌతుకంబు—కుతూహలము. అలరారన్—ఒప్పఁగా. అతనివీడుకొని. అయనవద్దనుండి సెలవుపుచ్చుకొని. హలాయుధుండు—బలరాముఁడు. కొమరుమిగులు—అందమతిశయించునట్టి. సప్తగోదావరికిన్—సప్త గోదావరము అను పుణ్యతీర్థమునకు—గోదావరి సప్తఋషులనామములతో ఏడియున్న దేదుప్రవాహములకును. ఏగి—పోయి. అందున్—ఆసప్తగోదావరమునందు. తీర్థమాడి—స్నానముచేసి. అచటు—అతావునుండి. కదలి—బయలుదేఱి.

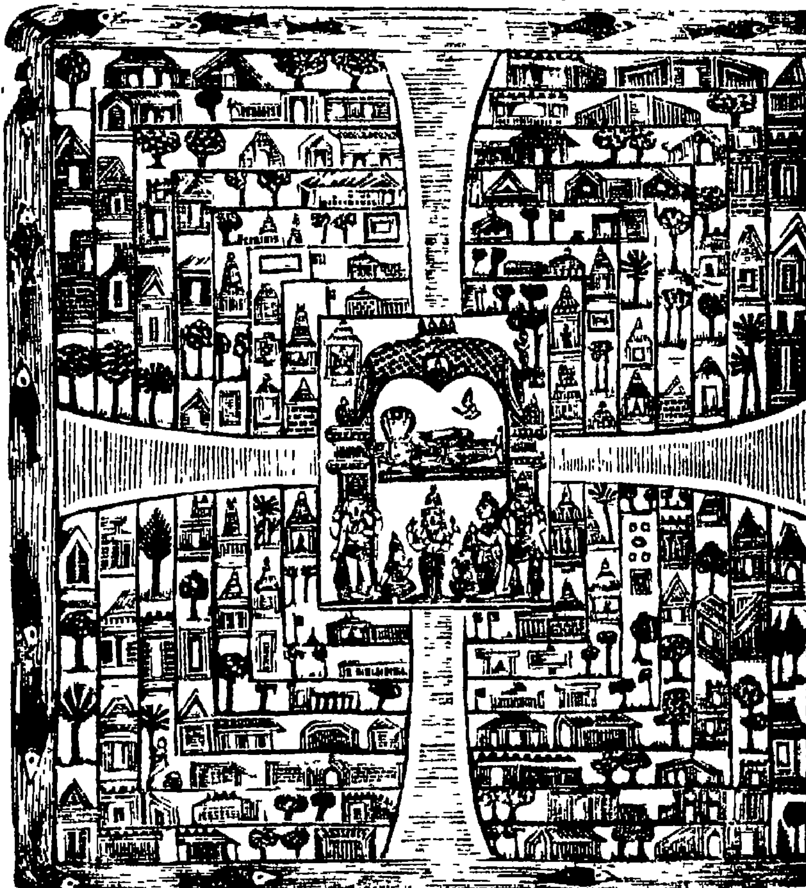
తా॥ పరశురామునిఁజూచి అయనకుమ్రొక్కి అయనచేత సెలవుపుచ్చుకొని అందుండి బలరాముఁడు సప్తగోదావరము అను పుణ్యతీర్థమునకుఁబోయి అందు స్నానముచేసి అప్పుడునుండి కదలినవాఁడై యని తా.

వ॥ వేణాపంపా సరస్సులం జూచి భీమరథి కేగి యందుఁ గుమారస్వామిని దర్శించి శ్రీశైలంబునకుం జని వేంకటాచలంబు దర్శించి కామకోటిశక్తి నిరీక్షించి కాంచీపురంబుఁ గాంచి కావేరికిం జని యమ్మహావాహిని నవగాహనంబు చేసి.

టీ॥ వేణాపంపాసరస్సులన్ = వేణాసరస్సును పంపాసరస్సును (చూచి) భీమరథికిన్ = భీమరథియను నేటికి. ఏగి = పోయి. అందున్ = అచ్చట. (కుమారస్వామిని) దర్శించి = చూచి. (శ్రీశైలంబునకు) చని = పోయి. (వేంకటాచలంబును) దర్శించి = చూచి. కామకోటిశక్తిన్ = నిరీక్షించి = చూచి. (కాంచీపురంబును) కాంచి = చూచి (కావేరికి) చని = పోయి. అమ్మహావాహినిన్ = ఆగొప్పనదియందు. అవగాహనంబు చేసి = స్నానము చేసి.

తా॥ వేణ పంప అను సరస్సులను జూచి భీమరథీ నదికిఁ బోయి అచ్చట కుమారస్వామిని జూచి శ్రీశైలమునకుఁ బోయి అందుండి వెడలి వేంకటేశ్వరులకొండను జూచి కామకోటిశక్తిం దర్శించి కంచినిఁ జూచి కావేరికిఁ బోయి అపుణ్యనదిలో స్నానముచేసి యని తాత్పర్యము.

(*) బలరాముఁడు రంగనాథుని దర్శించుట (*)

స్రగ్ధర॥ సేవించెన్ రంగధామున్ శ్రితనివహ
పయస్సింధు సంపూర్ణసోమున్
గావేరీ మధ్యసీమున్ ఘనకలుష
మహాకాలకూటోగ్రభీమున్
దేవారిశ్రీవిరామున్ దివిజవినుత
సందీపితానంతనామున్
ధీవిజ్ఞానాఢ్యరామున్ త్రిభువన
విలసద్దేవతాసార్వభౌమున్.

టీ॥ శ్రిత ... సోమున్ — శ్రిత — ఆశ్రయించినవారి యొక్క. నివహ = సమూహమనెడు. పయస్సింధు = పాలసముద్రమునకు. సంపూర్ణ సోమున్ = నిండుచంద్రుఁడైన వాఁడును. కావేరీమధ్యసీమున్ = కావేరినదిమధ్యభాగమునందుండు వాఁడును. ఘన ... భీమున్ — ఘన = అధికములయిన. కలుష = పాపములనెడు. మహాకాలకూట = అధికమయిన కాలకూటమనెడు విషమునకు. ఉగ్ర = భయంకరుఁడైన. భీమున్ = శివుఁడైన వాఁడును. దేవారి శ్రీవిరామున్ = రాక్షసులకలిమిని అణఁచినవాఁడును. దివిజ ... నామున్ — దివిజ = దేవతలచేత. వినుత = కొనియాడఁబడుటవలన. సందీపిత = వెలుఁగునట్టి. అనంతనామున్ = మితిలేని పేర్లు గలవాఁడును. ధీవిజ్ఞానాఢ్య రామున్ = శాస్త్రజ్ఞాన అనుభవజ్ఞానముల చేతను ఒప్పినవాఁడును. త్రిభువన ... భౌమున్ — త్రిభువన = మూఁడులోకము లందును. విలసత్ = వెలుఁగుచున్న. దేవతా సార్వభౌమున్ = దేవతలకు చక్రవర్తియైన. రంగధామున్ — రంగ = శ్రీరంగమే. ధామున్ = నివాసస్థలము గాఁగల శ్రీరంగనాయకుని. (సేవించెను)

తా॥ తన్నాశ్రయించిన వారి సమూహమనెడు పాలసముద్రమును పూర్ణచంద్రునివలె ఉప్పొంగఁ జేయువాఁడును, కావేరినదుము వసించిన వాఁడును, మహాపాతకములనెడు విషమును శివునివలె మ్రింగివేయు వాఁడును, రాక్షసుల సంపదను పోఁగొట్టువాఁడును, దేవతలు కొనియాడఁగా ప్రసిద్ధివహించిన అనేక నామములుగల వాఁడును, జ్ఞాన విజ్ఞానములను అనుగ్రహించుటచేత ఒప్పిన వాఁడును, మూఁడులోకములయందు వన్నెకెక్కిన దేవతా చక్రవర్తియు నైన శ్రీరంగనాథ స్వామిని బలరాముఁడు సేవించెనని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

శ్లో॥ సప్తప్రాకార మధ్యే సరసిజముకుళో ద్భాసమానే విమానే
కావేరీ మధ్యదేశే మృదుతర ఫణిరాడ్భోగ పర్యంకమధ్యే
నిద్రాముద్రాభిరామం కటినికట శిరః పార్శ్వ విన్యస్త హస్తం
పద్మాధాత్రీకరాభ్యాం పరిచితచరణం రంగనాథం భజామి.

టీ॥ సప్తప్రాకారమధ్యే — భూజలాగ్ని వాయ్వాకాశాహంకార మహత్త్వములనెడు సప్తావరణముల రూపములైన యేడు ప్రాకారముల మధ్యమునందు. సరసిజముకుళోద్భాసమానే విమానే — ఊర్ధ్వపుండ్రమను పేరుగల చేతనునకు ... అది హృదయంగా ... ముఖం అధోనిష్ఠ్యూత ... ముపరిష్ఠ, అను శ్రుతిప్రమాణము చేత తామరమొగ్గవలెనున్న ప్రకాశించు స్థానమందు. కావేరీమధ్యదేశే — నదీమధ్యస్థమందు నదుం టిగరాసుచున్నా రూపమునైన గంగా యమునా సరస్వతీ ... మందని భావము. మృదుతరఫణిరాడ్భోగపర్యంకమధ్యే ... ప్రాణాపాన వ్యానోదాన సమాన నాగ కూర్మ కృకర దేవదత్త ధనంజయములనెడు దశవిధవాయువుగూపమైన ప్రాణవాయువును ... దేహమనెడు శయ్యయందును — ఇచ్చట దశవిధప్రాణతోడంబు లనునవియు ... పడగలు, వాని వృత్తి

తక్క్ష చిన్నపడగలుగా వేయిపడగలు గల ఆదిశేషునిమీఁద ననుట. నిద్రాముద్రాభిరామం = నిశ్శేషం ద్రావయతి నాశయతీతి నిద్రా, సుషుప్తికాలే సకలేంద్రియాణాం తమోభిభూత స్సుఖరూపవృత్తిః, అని ప్రమాణముగలదుగనుక నిద్రయనఁగా ప్రళయమునందు సకల ప్రపంచమును తనయందు లీనముచేసికొని ఒప్పిదమగుచున్నవాఁడును. కటినికటశిరగ్గ పార్శ్వవిన్యస్తహస్త = జ్ఞానకాండయనెడుకుడిచేతిని శిరస్సుక్రిందను, కర్మకాండయనెడి నొడవు చేతిని ఎడమతొడమీఁదనుంచుకొన్నవాఁడును. పద్మాధాత్రీకరాభ్యాం పరిచితచరణం = సత్త్వగుణ రూపయైన లక్ష్మీదేవియును రజోగుణరూపయైన భూదేవియు జ్ఞానవిజ్ఞానములనెడి తమచేతులతో ఒత్తఁబడిన తత్పదత్వంపదరూపములైన పాదములుగల. ఇచట సత్త్వగుణ రజోగుణస్వరూపలైన శ్రీభూదేవులను చెప్పుట వలన తమోగుణ స్వరూపిణియైన నీళాదేవిని సహితము గ్రహింపవలయును—అనఁగా త్రిగుణాత్మికయైన మూలప్రకృతిచేతన్ను సేవింపఁగా ననుట. రంగనాథం = రంగనాథస్వామిని. భజామి = నేనని సేవించుచున్నాను. శ్లో॥ దేహోదేవాలయః ప్రోక్తో జీవోదేవస్సనాతనః। త్యజేదజ్ఞాననిర్మాల్యం సోహంభావేనపూజయేత్॥ అను ప్రమాణముచేత మనుష్యదేహమనెడు శ్రీరంగదేవాలయమందు జీవరూపములో నున్న పరబ్రహ్మమును, శిల్పకుఁడు ఱాయి దేవుఁడుకాఁడు అనెడు దుర్బుద్ధినివదలి సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మము నేకనిష్ఠ భక్తిచేత నిర్వికల్ప నిష్ఠతో నున్నవాఁడే ముక్తుఁడు. మఱి బ్రహ్మాండం దేహమాత్రకం॥ అనియుత్తరగీతగనుక అయోధ్య మధుర కాశి కాంచి ద్వారకాపురి రామేశ్వరము వేంకటాద్రి భద్రాద్రి పక్షితీర్థములనునవి మొదలైన నామములన్ని మనుష్య దేహమునకే అగును. ససర్వనామ సచవిశ్వరూప, సర్వాణ్యేతాని ప్రజ్ఞానస్య నామధేయాని, ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ ఏకో దేవో బహుధానివిష్టః, అను శ్రుతిప్రమాణములను పట్టి సర్వరూప సర్వనామములును జీవరూపముతో సకలశరీరములలో నున్న పరబ్రహ్మమునకే చెల్లు గనుక బుద్ధివంతులైన వారీగుట్టును పట్టుతోఁ దెలిసికొని సద్గురు బోధ గలిగి భేదవాదములు వదలి కనఁబడునది ఊహింపఁబడునది వినఁబడునది అంతయు తానే అని ఆస్వాదించుచుండ వలయును.

వ॥ అచ్చోటువాసి వృషభాద్రి నెక్కి, హరిక్షేత్రంబుఁ ద్రొక్కి, మధురాపురంబునకరిగి, సేతుబంధనంబు మెట్టి, యచటం బదివేలపాఁడిమొదవుల భూసురులకిచ్చి, రామేశ్వరుని దర్శించి, తామ్రపర్ణిఁ గ్రుంకి మలయాచలం బెక్కి యగస్త్యునిం గని నమస్కరించి, దక్షిణసముద్రంబు దర్శించి, కన్యాఖ్యదుర్గాదేవి నుపాసించి, పంచాప్సరంబను తీర్థంబున నుపస్పర్శ్యంబాచరించి, గోకర్ణంబున నిందుమౌళిని దర్శించి, ద్వీపవతియైన కామదేవి నిరీక్షించి దాఁటి, పయోష్ణి నిదర్శించి, నిర్వింధ్యఁ గడచి, దండకావనంబునకరిగి, మాహిష్మతీపురంబున వసియించి, మనుతీర్థంబునందాడి, క్రమ్మఱం బ్రభాసతీర్థంబునకు వచ్చి, యచ్చటి బ్రాహ్మణజనంబుల వలనం బాండవ ధార్తరాష్ట్రుల భండనంబునందు సకల రాజలోకంబును పరలోక గతు లగుటయు వాయునందన సుయోధనులు గదా యుద్ధ సన్నద్ధు లగుటయు నెఱింగి వారల వారించు తలంపున నచ్చటికిం జని.

టీ॥ (అచ్చోటు) వాసి = వదలి. వృషభాద్రినెక్కి = వృషభాద్రియనుకొండను ఎక్కి. హరిక్షేత్రంబుద్రొక్కి = హరిక్షేత్రమునకుఁబోయి. (మధురాపురంబునకు) అరిగి = పోయి. సేతుబంధనంబుమెట్టి = సేతువు కట్టఁబడిన చోటికిపోయి. (అచటపదివేల) పాఁడిమొదవులన్ = పాఁడియావులను. భూసురులకిచ్చి = బ్రాహ్మణులకిచ్చి. (రామేశ్వరుని) దర్శించి = చూచి. (తామ్రపర్ణిఁ గ్రుంకి) మలయాచలంబు = మలయము అను కొండను. (ఎక్కి అగస్త్యునిఁ గని) నమస్కరించి = మ్రొక్కి. (దక్షిణసముద్రంబు) దర్శించి = చూచి. కన్యాఖ్యదుర్గాదేవిన్ = కన్యయను పేరుగల కాళికాదేవిని. ఉపాసించి = పూజించి. (పంచాప్సరంబను తీర్థంబున) ఉపస్పర్శ్యంబు = మీఁదమీఁద స్నానముచేయుటను. ఆచరించి = చేసి. గోకర్ణంబునన్ = గోకర్ణమను పుణ్యక్షేత్రమందు. ఇందుమౌళిన్ = చంద్రశేఖరుఁడైన శివుని. దర్శించి = చూచి. ద్వీపవతియైన = నదియైన. కామదేవిన్ = కామదేవియను దానిని. నిరీక్షించి = చూచి. (దాఁటి) పయోష్ణిని = పయోష్ణియనునదిని. దర్శించి = దర్శించి. నిర్వింధ్యన్ = నిర్వింధ్యయను పుణ్యనదిని. కడచి = దాఁటి. (దండకావనంబునకు) అరిగి = పోయి. మాహిష్మతీపురంబునన్ = మాహిష్మతీపట్టణమునందు. వసియించి = ఉండి. (మనుతీర్థంబునందు) ఆడి = మునిఁగి స్నానముచేసి. క్రమ్మఱన్ = మరల. (ప్రభాసతీర్థంబునకు వచ్చి అచ్చటి బ్రాహ్మణజనంబులవలన) పాండవధార్తరాష్ట్రుల భండనంబునందు = పాండవులకును ధృతరాష్ట్రుని కొడుకులకును యుద్ధమునందు. సకలరాజలోకంబును = ఎల్ల రాజులగుంపును. పరలోక గతులగుటయు = పరలోకమును పొందినవారగుట = చచ్చుటయు. వాయునందనసుయోధనులు = భీముఁడును దుర్యోధనుఁడును. గదాయుద్ధసన్నద్ధులు = గదలతో యుద్ధము చేయుటకు సిద్ధపడినవారు. (అగుటయు ఎఱింగి) వారలన్ = ఆభీమదుర్యోధనులను. వారించుతలఁపునన్ = యుద్ధము చేయకుండ నిలుపవలెనను తలంపున. అచ్చటికిన్ = ఆభీమదుర్యోధనులు యుద్ధము చేయుచోటికి. చని = పోయి.

తా॥ అచ్చటినుండి వృషభమను కొండకును హరిక్షేత్రమునకును మధురాపట్టణమునకును పోయి సేతువును జూచి అచ్చట పదివేలపాఁడియావులను బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చి రామేశ్వరునిఁ జూచి తామ్రపర్ణికిఁ బోయి మలయమను కొండనెక్కి అందున్న యగస్త్య మహామునిని జూచి అవల కన్యకయను పేరుగల పార్వతిని సేవించి పంచాప్సరమను తీర్థమునకుఁ బోయి అందు స్నానములు చేసి గోకర్ణమునకు పోయి చంద్రశేఖరుని దర్శనము చేసి కామకోటి తీర్థమును జూచి పయోష్ణినిఁ జూచి నిర్వింధ్యను దాఁటి దండకావనము చొచ్చిపోయి మాహిష్మతియను పట్టణమందు కొన్నాళ్లుండి అందుండి మనుతీర్థమునకు పోయి స్నానము చేసి మరల ప్రభాసతీర్థమునకు వచ్చి అచ్చటి బ్రాహ్మణులు చెప్పఁగా పాండవులును ధార్తరాష్ట్రులును చేసిన యుద్ధమునందు లోకములోని రాజులందఱును చచ్చుటయు భీముఁడును దుర్యోధనుఁడును గదాయుద్ధము చేయ సిద్ధపడియుండుటయు విని వారియుద్ధమును నిలుపవలెనను తలంపున కురుక్షేత్రమునకు పోయి అని తాత్పర్యము.

తే॥ ధర్మనందనుఁ జూచి తత్ప్ర * దనము సేయు । కృష్ణులను మాద్రిసుతుల నీ * క్షించి యేమి
వలుకకున్న గదలతో చిత్ర * పాటులగుచుఁ । గ్రోధమునఁ బొంగు భీమదు * ర్యోధనులను.

టీ॥ ధర్మనందనుఁ డు — ధర్మరాజును. తనకువందనముచేయుకృష్ణులన్ — తనకుమ్రొక్కినకృష్ణుని అర్జునుని. మాద్రిసుతులన్ — నకుల సహదేవులను. ఈక్షించి — చూచి. ఏమివలుకక — ఏమియుఁ జెప్పక. ఉగ్రగదాదండపాణులు — భయంకరమైన గుదియకఱ్ఱలతోడిచేతులుగల వారు. (అగుచు) క్రోధమునన్ — కోపముచేత. పొంగు — విజృంభించుచున్న. భీమదుర్యోధనులను — భీముని దుర్యోధనుని.

తా॥ ముందుధర్మరాజునుజూచి పిమ్మట కృష్ణుఁడు అర్జునుఁడు నకులుఁడు సహదేవుఁడు ఈనలుగురు వచ్చి తనకు మ్రొక్కఁగా వారిఁ జూచి ఏమిచెప్పక భయంకరములయిన గదాయుధములను చేతఁబట్టుకొని కోపాతిశయముచేత రేఁగియుండునట్టి భీముని దుర్యోధనునిఁ జూచి యని తాత్పర్యము.

టీ॥ దాయంజని — చూచివారిదగ్గఱకుఁబోయి.

(*) శ్రీబలరాముఁడు భీమదుర్యోధనులను యుద్ధము చేయవలదనుట. (*)

గా-౩.—సీ॥ వీర పుంగవు లార * వినుఁడు మీలోపల - భూరి భుజాసత్త్వ * మున నొకండుఁ
బ్రకటితా భ్యాస సం * పద్విశేషంబున - నొక్కఁడు నధికులై * యుంటఁజేసి
సమబలు లటుగానఁ * జర్చింపఁగా నిందు * జయమొక్కనికిలేదు * సమరమందుఁ
గాన నూరక పోరఁ * గానేల మీకని - వారింప నన్యోన్య * వైర ములను
తే॥ నడరితొల్లింటి దుర్భావ * లాత్మలందుఁ । దలఁచి తద్భాషణములు ప * థ్యములుగాక
మొక్కలంబునఁ బోరనా * మష్టికాసు । రారి వీక్షించి వీరికు * భా శుభములు.

టీ॥ వీరపుంగవులార — వీరులలోనుత్తములారా. (వినుఁడు) మీలోపలన్ — మీయుద్దతిలోను. భూరిభుజాసత్త్వమునన్ — అధికమయిన భుజబలముచేత. ఒకండును — ఒకఁడును. ప్రకటితాభ్యాస సంపద్విశేషంబునన్ — ప్రసిద్ధమైన అభ్యాసము కలిమియొక్క అతిశయముచేత. ఒక్కఁడున్ — ఒకఁడును. అధికులై యుంటఁజేసి — గొప్పవారై యుండుటచేత. సమబలులు — మీరు ఇరువురును సమానబలముగలవారు. అటుగానన్ — అట్లుండుటచేత. చర్చింపఁగాన్ — ఆలోచింపఁగా. ఇందున్ — ఇచ్చట. సమరమందున్ — యుద్ధమునందు. జయము — గెలుపు. ఒక్కనికిన్ — ఒకనికిని. లేదు — కలుగదు. కానన్ — కనుక. (మీకు) ఊరక — వ్యర్థముగా. పోరఁగానేల — పోరాడనేల. (అని) వారింపన్ — నిలుపఁగా. అన్యోన్యవైరములన్ — భీమ దుర్యోధనులకు పరస్పరము గలవిరోధములచేత. అడరి — విజృంభించి. తొల్లింటిదుర్భావలు — మును పటిచెడ్డమాటలు. ఆత్మలందున్ — మనసులలో. (తలఁచి) తద్భాషణములు — ఆమాటలు. పథ్యములుగాక — తమకుసరిపడక. మొక్కలంబునన్ — మూర్ఖత్వముతో. పోరన్ — పోరాడఁగా. ఆముష్టికాసురారి — బలరాముఁడు. (వీక్షించి) వీరికుభాశుభములు — వీరికదృష్టము మేలుకీళ్లు.

తా॥ వీరశ్రేష్ఠులయిన ఓభీమ దుర్యోధను లారా ! యోచింపఁగా మీయిరువురిలో ఒకరు అధికమయిన భుజబలము చేతను ఒకరు సాధనచేయుటచేతను అధికులైయున్నారు కనుక మీరు సమానబలము గలవారు అగుచున్నారు అందువల్ల మీయిరువురిలోను ఒకనికయినను ఈయుద్ధమునందు గెలుపుకలుగదు అట్లుప్రయోజనములేని ఈయుద్ధము వ్యర్థముగాచేయనేల పోరకుండుఁడు అనిచెప్పఁగా ఆమాటలు వారికి పరస్పరము గల విరోధము చేతను మునుపు ఒకరి నొకరు అనియున్న నీచపుమాటలుమనసులలో మెదలుటచేతను సరిపడక మూర్ఖత్వముతో ఎప్పటివలెపోరాడసారంభించిరి అదిచూచి బలరాముఁడు వీరికి ఇందువల్లవచ్చు మేలుకీళ్లు ఎట్టివైన కానీయని యెంచెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఎట్లుగావలయు నట్లయ్యెడుం గాకయని యచ్చోటనిలువక యుగ్రసేనాది బంధుప్రకరంబులు పరితోషంబుననెదుర్కొన ద్వారకాపురంబుసొచ్చి యచ్చుండిమగిడి నైమిశారణ్యంబున కుం జని యమ్మునిపుంగవులనుమతింపనచ్చోట నొక్కమఖంబు గావించి బహుదక్షిణలొసంగి యంచితజ్ఞాన పరిపూర్ణులగునట్లుగా వరంబిచ్చి రేవతియుం దానును బంధుజ్ఞాతి యుతంబుగా నవబృథస్నానం బాచరించి యనంతరంబ.

టీ॥ ఎట్లు గావలయు నట్లయ్యెడుం గాక — ఎట్లుకావలెనో అట్లు అగునుగాక. (అని) అచ్చోటన్ — అక్కడ. నిలువక — ఉండక. ఉగ్రసేనాది బంధు ప్రకరంబులు — ఉగ్రసేనుఁడు మొదలుగాఁగల చుట్టముల సమూహములు. పరితోషంబునన్ — సంతోషముతో. ఎదుర్కొనన్ —

ఎదురుగరాఁగా. (ద్వారకాపురంబుసొచ్చి అందుండి) మగిడి—మరలి. (నైమిశారణ్యంబునకు)చని—పోయి. అమ్మునిపుంగవులు—ఆనైమిశారణ్య మందలిమునిశ్రేష్ఠులు. అనుమతింపఁ—అనుజ్ఞ యియ్యఁగా. (అచ్చోట) ఒక్కమఖంబు—ఒకయజ్ఞమును. (కావించి) బహుదక్షిణలు—అధిక దక్షిణలు. ఒసంగి — ఇచ్చి. అంచితజ్ఞాన పరిపూర్ణులగునట్లుగా — ఒప్పిదమయిన తెలివిచేతనిండినవారు అగునట్టుగా. వరంబిచ్చి—వారికి వరమిచ్చి. (రేవతియుందానును) బంధుజ్ఞాతి యుతంబుగాఁ—చుట్టములతోను దాయాదులతోను. అవబృథ స్నానం బాచరించి — దీక్షాంతస్నానమునుచేసి. అనంతరంబ—అటుపిమ్మట.

తా॥ ఆవిధముగావీరికి అగునట్టి మేలు కీళ్లు ఎట్లయిన కానిమ్మని యందుండకబయలుదేఱి ద్వారకాపట్టణమునకుపోయి ఉగ్రసేనుఁడు మొదలు గాఁగల తమవారందఱు సంతోషముతో ఎదుర్కొలు చేయఁగా పట్టణమునందుఁ బ్రవేశించి, అచ్చటనుండి మరలబయలు దేఱి నైమిశారణ్యమునకుఁ బోయి అచ్చటి మునుల యనుజ్ఞ వలన ఒక యజ్ఞమును చేసి అమితములయిన దక్షిణలనిచ్చి, ఆమునులకు మిక్కిలిజ్ఞానాధికులు అగునట్టుగావరములిచ్చి తనభార్యయగురేవతీ దేవితోను బంధువులతోను దాయాదులతోను దీక్షాంత స్నానమును చేసిపిమ్మట నని తాత్పర్యము.

౯౬౫.—చ॥ విలసిత మాల్యచందన న ✱ వీనవిభూషణ రత్నవ స్త్ర ములఁ
పొలుపుగఁ దాల్చి యంచితవి ✱ భూతిఁదలిర్చెను బూర్ణచంద్రికా
కలిత సుధాంశురేఖ యెస ✱ కంబెసఁగ న్నిజబంధులోచనో
త్పలచయముల్లసిల్లఁ బరి ✱ పాండురచారు యశోవిలాసుఁడై.

టీ॥ విలసిత...వస్త్రములు—విలసిత—పరిమళముచేతప్రకాశించు నట్టి. మాల్య—పూలదండలను. చందన—గంధమును. నవీన—క్రొత్తవైన. విభూషణ—సొమ్ములను. రత్న—మణులను. వస్త్రములు — కోకలను. పొలుపుగఁ—ఒప్పిదముగా. తాల్చి—ధరించి. పూర్ణ చంద్రికాకలిత సుధాంశురేఖయెసకంబు — నిండువెన్నెలతోఁగూడుకొన్న చంద్రుని విధముయొక్క అతిశయము. ఎసఁగఁ — అతిశయింపఁగా. నిజ బంధులోచనోత్పలచయము — తనచుట్టములకన్నులనెడు కలువల సమూహము. ఉల్లసిల్లఁ—వికసిల్లఁగా. పరిపాండురచారుయశో విలాసుఁడై — మిక్కిలి తెల్లనై యొప్పిదమయిన యశస్సుయొక్క విలాసము గలవాఁడై. అంచితవిభూతిఁ—ఒప్పిదమయిన యైశ్వర్య ముతో. తలిర్చెఁ — అతిశయించి యుండెను.

తా॥ పరిమళమును వహించిన పూవుదండలుగంధము క్రొత్తవైన ఆభరణములు మణులు వస్త్రములు మొదలగువానిచేతఅలంకరింపఁ బడిన వాఁడై నిండువెన్నెలచేత వెలుఁగొందునట్టిచంద్రునివలె తమ చుట్టములకన్నులనెడు కలువలువికసించునట్టుగా అంతటవ్యాపించిన స్వచ్ఛమైనకీర్తితో ఒప్పిద మయిన అయిశ్వర్యము అనుభవించుచు సుఖముగా నుండెనని తాత్పర్యము.

౯౬౬.—వ॥ ఇవ్విధంబుననసంతుండు, నప్రమేయుండు, మాయామానుషవిగ్రహుండు, ననంత బలశాలియు
నైన బలదేవుండతి విభవంబున నిజ పురంబు ప్రవేశించి సుఖంబుండేనని చెప్పి వెండియునిట్లనియె.

టీ॥ ఇవ్విధంబునఁ—ఈరీతిగా. అనంతుండును — అంతములేని వాఁడును—దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేద శూన్యుఁడనిభావము. లేక అంత మనఁగా మరణముగనుక మరణాదులు లేనివాఁడును. (లేక) ఆది శేషుఁడును. అప్రమేయుండును. ఇంతటివాఁడని చెప్ప నలవికాని వాఁడును—అష్టప్రమాణాతీతుఁడనుట. మాయామానుషవిగ్రహుం డును—మాయచేతమనుష్యరూపమునుపొందినవాఁడును. అనంతబల శాలియు—అంతములేని బలముగలవాఁడును. అయినబలదేవుండు— అయినట్టిబలరాముఁడు. అతివిభవంబునఁ—అత్యంతవైభవముతో. నిజపురంబు—ద్వారకను. (ప్రవేశించి) సుఖంబుండెఁ — సుఖముగ నుండెను. (అనిచెప్పి) వెండియుఁ—మఱియును. (ఇట్లనియెను)

తా॥ ఈప్రకారము దేశకాల వస్తుపరిచ్ఛేదములు లేనివాఁడును, ఇంతటివాఁడని మేరయేర్పఱుపరానివాఁడును, మాయచేతమనుష్య శరీరమును ధరించిన వాఁడును, అంతములేని బలము గలవాఁడు నైన బలరాముఁడు అత్యంతవైభవముతో తనపట్టణముచొచ్చి సుఖ ముగనుండెను అనిచెప్పిశుకమహాముని పరీక్షిన్మహారాజుతో మఱియు నిట్లని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౯౬౭.—క॥ హలధరుఁ డమర్త్యచరితుం। డలఘు భుజాబలుఁ డొనర్చు ✱ నద్భుత కర్మం
బులు పెక్కు నాల్గుమొగములు। గలమేటియు లెక్కపెట్టఁ ✱ గలఁడె నరేంద్రా.

టీ॥ నరేంద్రా—రాజా. హలధరుఁడు—బలరాముఁడు. అమర్త్య చరితుండు—దేవతల నడువడిగలవాఁడు. అలఘుభుజాబలుఁడు — గొప్పైన భుజబలముగలవాఁడు. ఒనర్చునద్భుతకర్మంబులు—చేయు నట్టివింతపనులు. పెక్కు—అనేకము. నాల్గుమొగములుగలమేటియుఁ—చతుర్ముఖుఁడైనబ్రహ్మయు. లెక్కపెట్టఁగలఁడె—ఎంచఁగలఁడా

తా॥ ఓరాజా! బలరాముఁడు దేవతలవంటి నడువడిగలవాఁడు మిక్కుటమైనభుజబలముగలవాఁడు అతఁడుచేయువింతపనులుఅనేక ములుఅవియిట్టివి అని చెప్పనుబ్రహ్మగూడ సమర్థుఁడు గాఁడని తా.

౯౬౮.—చ॥ అనిన మునీంద్రుఁ గన్గొని ధ ✱ రాధిపుఁ డిట్లను బద్మపత్రలో
చనుని యనంతవీర్య గుణ ✱ సంపద వేమఱు విన్ననైన ను
స్సనియదు చిత్త మచ్యుతక ✱ థా విభవం బొకమాటు వీనులఁ
వినిన మనోజ పుష్పశర ✱ విద్ధుఁడు నైన విరాళినొందఁడే.

టీ॥ అనినన్—అనిచెప్పఁగా. మునీంద్రున్ — శుకమహర్షిని. కన్గొని—చూచి—ధరాధిపుఁడు—రాజు. ఇట్లనున్ — ఇట్లుపలికెను. పద్మపత్ర...సంపద—పద్మపత్రలోచనుని—కృష్ణునియొక్క. అనంత—మితములేని. వీర్యగుణ—శౌర్యగుణములయొక్క. సంపద—కలిమిని. పేమఱున్—పలుమాఱును. విన్నదైనన్—వినినప్పటికిని. చిత్తము—మనసు. తనియదు—తృప్తిపొందదు. అచ్యుతకథావిభవంబు—శ్రీకృష్ణమూర్తికథయొక్క వైభవమును. ఒకమాటు—ఒకసారి. వీనులన్—చెవులలో. వినినన్ — విన్నపక్షమున. మనోజపుష్ప శరవిద్ధుఁడు వైనన్ — మన్మథునియొక్క పుష్పబాణములచేత గ్రుచ్చఁబడినవాఁడైనను—విషయచాంచల్యము గలవాఁడైనను. విరాళిన్—అత్యంతాసక్తిని. ఒందఁడే — పొందఁడా.

తా॥ అని యీవిధముగా శుకమహర్షి చెప్పిన కథనువిని పరీక్షన్మహారాజు ఆయనతో శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క మేరలేని వీర్యాదిగుణములను పలుమాఱువిన్ననునామనసునకు తృప్తికలుగలేదు, నేనేకాదు మన్మథ వశుఁడై వర్తించునట్టి కాముకునకైనను ఒకసారి ఆకృష్ణమూర్తికథలను విన్నపక్షమున మఱియు మఱియు నాకథలనువినవలె ననునపేక్ష హెచ్చుచుండునుగాని హెచ్చకపోదనితాత్పర్యము.

వ॥ అదియునుంగాక. టీ॥ ఇంతేగాక.

౯౬౯.—చ॥ హరి భజియించు హస్తములు ✽ హస్తము లచ్యుతుఁగోరి మ్రొక్కు త
చ్ఛిరము శిరంబు చక్రధరుఁ ✽ జేరిన చిత్తము చిత్త మిందిరా
వరుఁ గనుదృష్టి దృష్టి మురవైరి ✽ నుతించినవాణి వాణి యు
క్షురుకథ లానుకర్ణములు ✽ కర్ణములై విలసిల్లుఁబో భువిన్.

టీ॥ భువిన్—భూలోకమందు. హరిన్—ప్రళయకాలమున రుద్రరూపముచేత సర్వ ప్రపంచమును లయింపఁ జేయునట్టి శ్రీకృష్ణుని. భజియించుహస్తములు—పూజించునట్టి చేతులు. హస్తములు—చేతులు అనఁదగినవి. అచ్యుతున్—నాశరహితుఁడైన శ్రీవిష్ణుని. కోరి—అపేక్షించి. మ్రొక్కు—నమస్కరించునట్టి తచ్ఛిరము—ఆతల. శిరంబు—తల అనఁదగినది. చక్రధరున్ — శ్రీవిష్ణుమూర్తిని. చేరిన చిత్తము — పొందిన మనసు. చిత్తము—మనసు అనఁదగినది. ఇందిరావరున్ — శ్రీలక్ష్మీపతిని. కనుదృష్టి—చూచునట్టిచూపు. దృష్టి—చూపు అనఁదగినది. మురవైరిన్—శ్రీకృష్ణమూర్తిని. నుతించినవాణి—పొగడిననోరు. వాణి—నోరు అనఁదగినది. అక్షురుకథలు — నశింపనివాఁడైన శ్రీమన్నారాయణుని కథలను. ఆనుకర్ణములు—వినియానందించుచెవులు. కర్ణములై — చెవులుఅనఁదగినవై. విలసిల్లుఁబో — ప్రకాశించును. ఇందలిపో అనునది నిశ్చయార్థకము అనుట.

తా॥ ఈభూలోకమునందు శ్రీకృష్ణమూర్తిని అర్చించునట్టి చేతులును, మ్రొక్కునట్టి తలయును, ధ్యానించునట్టిమనస్సును, దర్శనము చేయునట్టి చూపును, పొగడునట్టి వాక్కును, ఆపరమపురుషునికథలను విని యానందించునట్టి చెవులును సార్థకములుగాని తక్కినవి ఉండియు వ్యర్థములేయని తాత్పర్యము.

౯౭౦.—క॥ హరిపాద తీర్థ సేవా । పరుఁడై విలసిల్లునట్టి ✽ భాగవతుని వి
స్ఫురితాంగము లంగము లా । పరమేశ్వరు నెఱుఁగనాకుఁ ✽ బలుకుమునీంద్రా.

టీ॥ మునీంద్రా—మునిశ్రేష్ఠుఁడా. హరిపాదతీర్థసేవాపరుఁడై—శ్రీకృష్ణమూర్తిపాదములుకడిగిన పావనోదకములనుపానముచేయుటయందాసక్తుఁడై. విలసిల్లునట్టి—ప్రకాశించునట్టి. భాగవతుని—భగవత్సేవకునియొక్క. విస్ఫురితాంగములు — ప్రకాశించునట్టి అవయవములు. అంగములు — అవయవములనిపించు కొనునవి. ఆపరమేశ్వరున్—సర్వోత్కృష్టుఁడైన యాదేవుని—స్వరూప స్వభావములననుట. ఎఱుఁగ నాకుఁ బలుకుము — నాకుఁ దెలియఁ జెప్పుము.

తా॥ ఓముని శ్రేష్ఠుఁడా! శ్రీకృష్ణపాద సంబంధ మయిన తీర్థమును పానము చేయుటయందాసక్తుఁడై ఆభగవంతుని సేవించుచు వర్తించునట్టిభాగవతోత్తముని అవయవములుకృతార్థములుకాఁబట్టి అట్టిభగవంతునితత్వమును నాకుఁదెలియఁజేయుము అనిపరీక్షిన్మహారాజు శుకమహర్షిని అడిగెనని తాత్పర్యము.

(✽) కుచేలోపాఖ్యానము. (✽)

౯౭౧.—సీ॥ అనుడు వేదవ్యాస ✽ తనయుఁ డాయభిమన్యు
తనయునిఁ జూచి యి ✽ ట్లనియెఁ బ్రీతి
జనవర గోవింద ✽ సఖుఁడు కుచేలుండు
నానొప్పు విప్రుండు ✽ మానధనుఁడు
విజ్ఞానరాగాది ✽ విరహిత స్వాంతుండు
శాంతుండు ధర్మవ ✽ త్సలుఁడు ఘనుఁడు
విజితేంద్రియుఁడు బ్రహ్మ ✽ వేత్త దారిద్ర్యంబు
బాధింప నోరులఁగా ✽ర్పణ్య వృత్తి

కుచేలుఁడు.

భార్య.

తే॥ నడుగఁబోవక తనకుఁ దా * నబ్బినట్టి । కాసు పదివేలనిష్కము * ల్గాఁ దలంచి
యాత్మ మోదించి పుత్త్రదా * రాభిరక్ష । యొకవిధంబున నడపుచు * నుండు నంత.

టీ॥ అనుడును—అనియిట్లుఅడుగఁగా. వేదవ్యాసతనయుఁడు—వ్యాసమహర్షి కొడుకైన శుకమహర్షి. ఆయభిమన్యుతనయునికిన్—ఆపరీక్షిన్మహారాజును. (చూచి) ప్రీతిన్—ప్రేమతో. ఇట్లనియెన్—ఇట్లుపలికెను. జనవర — ఓరాజా. గోవిందసఖుఁడు—కృష్ణునిచెలికాఁడు. కుచేలుండునానొప్పువిప్రుండు—కుచేలుఁడు అనుపేరుగల బ్రాహ్మణుఁడు. మానధనుఁడు—గొప్పదే ధనముగాఁగలవాఁడు. విజ్ఞానరాగాదివిరహితస్వాంతుండు — విజ్ఞాన — లోకవ్యవహారశాస్త్రములైన జ్యోతిషము వైద్యము మాంత్రికము సాముద్రికము రసవాదముచేయుట మొదలైనశాస్త్రములయందు విశేషజ్ఞానమును. రాగ—కామము. ఆది—మొదలగువానియందు. విరహిత — లేనట్టి. స్వాంతుండు—మనస్సుగలవాఁడు. శాంతుండు — ఓర్పుగలవాఁడు—సుఖదుఃఖములను సమానముగఁ జూచువాఁడు. ధర్మవత్సలుఁడు — వర్ణాశ్రమములకుఁ దగిన ఆచారముల యందు ప్రీతి గలవాఁడు. ఘనుఁడు — శమదమోపరతితితిక్షాశ్రద్ధాసమాధానాది సుగుణములచేత గొప్పవాఁడు. విజితేంద్రియుఁడు — జయింపఁబడిన యింద్రియములుగలవాఁడు. బ్రహ్మవేత్త — వేదార్థములనెఱిఁగినవాఁడు — లేక జగత్కారణమైన పరబ్రహ్మమును తెలిసిన వాఁడు. దారిద్ర్యంబు—పేదఱికము. బాధింపన్—బాధపెట్టఁగా. ఒరులన్—ఇతరులను. కార్పణ్యవృత్తిన్ — కృపణత్వముతో — దీనత్వముతో. అడుగఁబోవక — యాచింపఁబోక. శ్లో॥ యద్ధాత్రానిజఫాలపట్టలిఖితం స్తోకంమహద్వాధనం।తత్ప్రాప్నోతిమరుస్థలేపి నితరాంమేరౌచ నాతోధికం।తద్ధీరోభవవిత్తవత్సు కృపణాంవృత్తింవృథామాకృథా కూపేపశ్యపయోనిధావపిఘటో గృహ్ణాతి తుల్యంజలం॥ అనుప్రమాణమునుపట్టి తనకష్టమొకరితోఁ జెప్పుకొనక. తనకుఁదాను—తనంతట. అబ్బినట్టికాసు—దొరకినకాసైనను. పదివేలనిష్కముల్గాన్ — పదివేలవరహాలుగా. తలంచి—ఎంచి. ఆత్మన్—మనసునందు. మోదించి—సంతోషించి. శ్లో॥ అసంతుష్టోద్విజోనష్టః సంతుష్టఇవ పార్థివః। సలజ్జాగణికానారీ నిర్లజ్జేవకులాంగనా॥ అనుశాస్త్రమునుపట్టిదొరకినంతటితో తనివిపొందినవాఁడై. పుత్త్రదారాభిరక్ష — కొడుకులను పెండ్లామునుకాపాడుటను. ఒకవిధంబునన్—ఏదోయొకవిధముగా. నడపుచున్—జరుపుచు. ఉండునంతన్—ఉండఁగా.

తా॥ అని యీవిధముగా పరీక్షిన్మహారాజు అడుగఁగా శుకమహర్షి యాపరీక్షిత్తుతో ఇట్లుచెప్పెను, ఓరాజా ! కృష్ణునికి చెలికాఁడైన కుచేలుఁడు అనుబ్రాహ్మణుఁడు ఒకఁడుకలఁడు అతఁడు మానవంతుఁడును, భగవద్విషయికములు కాని శాస్త్రములయందు ప్రీతియు, కామము క్రోధము మొదలగు సామాన్య గుణములును లేనివాఁడును, తిన్ననివాఁడును, వర్ణాశ్రమధర్మమునందు ఆపేక్ష గలవాఁడును, సుగుణములు గలవాఁడును, ఇంద్రియ నిగ్రహము చేసినవాఁడునునైయుండును మఱియు అతఁడు మిక్కిలి పేదవాఁడుగా నుండియు ఒకరిని దీనత్వముతో యాచించునట్టివృత్తికిఁబోక తనంతట లభించినకాసును పదివేలవరహాలుగాఁ దలఁచి సంతోషించుచు ఎట్లో భార్యను బిడ్డలను కాపాడు కొనుచుండును ఆట్లుండఁగా నని తా.

౯౭౨.—సీ॥ లలితపతివ్రతా * తిలకంబు వంశాభి - జాత్య దద్భార్య దు * స్సహదరిద్ర
పీడచేఁ గడునొచ్చి * పెదవులు దడుపుచు - శిశువు లాఁకటిచిచ్చు * చేఁ గృశించి
మలమల మాఁడుచు * మాన సంబెరియంగఁ - బట్టెఁడోరెము మాకుఁ * బెట్టుమనుచుఁ
బత్త్రభాజనధృత * పాణులై తనుఁజేరి . వేఁడిన వీనులు * చూఁడినట్ల
తే॥ యైన నొకనాఁడు వగచి ని * జాధినాధుఁ । జేరి యిట్లనిపలికె నో * జీవితేశ
తట్టుముట్టాడు నిట్టిపే * దఱిక మిట్టు । నొంప దీనికుపాయ మూ * హింపవైతి.

టీ॥ లలితపతివ్రతాతిలకంబు—మనోహరమైన పతివ్రతాధర్మము గలవారిలో ముఖ్యురాలు. వంశాభిజాత్య — మంచి వంశమునందుఁ బుట్టినది. తద్భార్య — అగునట్టి యతని పెండ్లాము. దుస్సహదరిద్రపీడచేన్—సహింపరానిదైన పేదలుపడునట్టిబాధచేత. కడునొచ్చి—మిక్కిలిబాధనొందినదై. పెదవులుదడుపుచున్—తడియాఱిన పెదవులను నాలుకచాఁచి తడికలుగఁ జేసికొనుచు. శిశువులు — బిడ్డలు. ఆఁకటిచిచ్చుచేన్ — ఆఁకటివలని తాపముచేత. కృశించి—చిక్కి. మలమలమాఁడుచున్—చాలఁదపించుచు. మానసంబు—మనసు. ఎరియంగన్—మండఁగా. పట్టెఁడోరెము—పట్టెఁడుఅన్నము. (మాకుఁ బెట్టుము అనుచును) పత్త్రభాజనధృతపాణులై — విస్తరాకులనుధరించిన చేతులుగలవారై—విస్తరాకులుచేతఁబట్టుకొన్నవారై. తనున్—తన్ను. చేరి—దగ్గఱి. వేఁడినన్—దీనత్వముతో అడుగఁగా. వీనులు—చెవులను. చూఁడినట్లు — చుఱచుఱ కాల్చినట్లు. అయినన్ — కాఁగా. వగచి — విచారపడి. ఒకనాఁడు — ఒకదినము. నిజాధినాథున్ — తనపెనిమిటిని. (చేరి ఇట్లని పలికెను) ఓజీవితేశ — ఓప్రాణనాయకా. తట్టుముట్టాడు—ఎడతెగకపొందియుండు. (ఇట్టి పేదఱికము) ఇట్టునొంపన్—ఈవిధముగా బాధింపఁగా. దీనికిన్—ఈదారిద్ర్య బాధకు. ఉపాయము—తొలఁగునట్టి యుపాయమును. ఊహింపవైతి — విచారింపకయున్నావు.

తా॥ ఎల్లపతివ్రతాలక్షణముల చేత ఒప్పినదై యుత్తమవంశమునందుఁ బుట్టినదై యుండెడి ఆకుచేలుని పెండ్లాము సహింపరాని పేదఱికము వలన పీడింపఁబడుచున్నదై బిడ్డలు చేతులలో విస్తరాకులు పట్టుకొని అమ్మా! మాకు పట్టెఁడు అన్నముపెట్టుము అనిపలుమాఱుదీనత్వముతో అడుగుచుండఁగా ఆమాటలుచెవులలో కొఱవిపెట్టి కాల్చినట్టై విచారపడుచు నుండి ఒకనాఁడు తన పెనిమిటిని జూచి ఓప్రాణనాయకా! మనలనువదలలేకబాధించుచున్న యీపేదఱికము తొలఁగుటకుఉపాయమేమియువిచారింపకయున్నావు అనెను.

వ॥ అని మఱియునిట్లనియె. టీ॥ అనిచెప్పిమఱలనిట్లుపలికెను.

౯౭౩.—తే॥ బాలసఖుఁడైన యప్పద్మ * పత్ర నేత్రుఁ । గానఁబోయి దరిద్రాంధ * కార మగ్ను
లైన మముసుద్ధరింపుము * హరికృపా క । టాక్ష రవిదీప్తి వడసి మ * హాత్మనీవు.

టీ॥ మహాత్మ — ఓగొప్పబుద్ధిగల ప్రాణనాథా. (నీవు) బాలసఖుఁడు—చిన్ననాటి చెలికాఁడు. అయిన యప్పద్మపత్రనేత్రుఁ — అయినట్టి యాకృష్ణమూర్తిని. కానఁ — చూడను. పోయి—పోయి. హరికృపాకటాక్షరవిదీప్తిఁ — శ్రీకృష్ణమూర్తిదయలోడి కడగంటిచూపనెడు సూర్యకాంతిని. వడసి — పొంది. దరిద్రాంధకారమగ్నులు—పేదఱికమనెడుచీఁకటియందుమునిఁగినవారము. అయిన మముఁ — అయినట్టిమమ్మును. ఉద్ధరింపుము—లేవనెత్తికాపాడుము.

తా॥ ఓమహాత్మా నీవు నీకుచిన్ననాటిచెలికాఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తియొద్దకుఁబోయి ఆయన కృపాకటాక్షమనెడు సూర్యునివెలుఁగును పడసినవాఁడవై ఆవెలుఁగుచేత దారిద్ర్యమనెడుచీఁకటిలో దరిగానక చిక్కులపడెడు మమ్మునుదరిఁజేర్చి కాపాడుము అని తాత్పర్యము.

వ॥ మఱియును.

౯౭౪.—చ॥ వరదుఁడు సాధుభక్తజన * వత్సలుఁ డార్తశరణ్యుఁ డిందిరా
వరుఁడు దయాపయోధి భగ * వంతుఁడు కృష్ణుఁడు దాఁ గుశస్థలీ
పురమున యాదవప్రకర * ముల్ భజియింపఁగ నున్నవాఁడ యి
ట్లరిగిన నిన్నుఁ జూచి విభుఁ * డప్పుడయిచ్చు ననూన సంపదల్.

టీ॥ వరదుఁడు—కోరిన కోరికలనిచ్చువాఁడు. సాధుభక్తజనవత్సలుఁడు—సాధువులైన సేవకజనులయందువాత్సల్యముగలవాఁడు. ఆర్తశరణ్యుఁడు — పీడితులైనవారికిరక్షకుఁడు. ఇందిరావరుఁడు—లక్ష్మీదేవికిభర్త. దయాపయోధి—దయారసమునకు సముద్రుఁడైనవాఁడు. భగవంతుఁడు — షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుఁడు—కృష్ణుఁడు. తాన్—తాను. కుశస్థలీపురమునన్—కుశస్థలియను పట్టణమునందు. యాదవప్రకరములు — యదువంశస్థులగుంపులు. భజియింపఁగన్—సేవింపఁగా. ఉన్నవాఁడ—ఉండనేఉన్నాఁడు. ఇట్లరిగినన్—ఈవిధముగా పోయినట్టయిన. (నిన్నుఁజూచి) విభుఁడు—నిగ్రహానుగ్రహసమర్థుఁడైనకృష్ణుఁడు. అప్పుడ — నిన్నుఁజూచినప్పుడే. అనూన సంపదలు—తక్కువగాని కలుములు. (ఇచ్చును)

తా॥ కోరినకోరికలను ఇచ్చువాఁడును, సాధువులయందుప్రేమగలవాఁడును,దుఃఖముపొందినవారికిదిక్కగువాఁడును, లక్ష్మీనాయకుఁడును, మిక్కిలిదయగలవాఁడును షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుఁడును నైన శ్రీకృష్ణమూర్తి ఇప్పుడుకుశస్థలియనుపట్టణములోనే యున్నాఁడు ఆయననునీవుఈపేదఱికముతోపోయిచూచినట్టయినచూచినతోడనే కొఱఁతలేనికలుములను ఇచ్చునుకనుకపొమ్మనెనని తాత్పర్యము.

౯౭౫.—మ॥ కలలోనం దనుమున్నెఱుంగని మహా * కష్టాత్ముఁ డైనట్టి దు
ర్బలుఁ డాపత్సమయంబునన్ నిజపదా * బ్జాతంబు లుల్లంబులోఁ
దలఁపోయంగను మెచ్చి యార్తిహరుఁడై * తన్నైన నిచ్చున్ సుని
శ్చలభక్తిన్ భజియించువారి కిడఁడే * సంపద్విశేషోన్నతుల్.

టీ॥ కలలోనన్ — స్వప్నమునందైనను. తనున్ — తన్ను. మున్ను — అంతకుముందు. (ఎఱుంగని) మహాకష్టాత్ముఁడు—మిక్కిలి నీచమనస్సు గలవాఁడు. ఐనట్టి దుర్బలుఁడు — అయినటువంటిబలహీనుఁడు. ఆపత్సమయంబునన్ — వానికి ఆపదవచ్చినప్పుడు. నిజ పదాబ్జాతంబులు — తన పాద కమలములను. ఉల్లంబులోన్ — మనసులో. తలపోయంగను—తలఁపఁగానే. మెచ్చి—మెచ్చుకొని. ఆర్తిహరుఁడై — వానిదుఃఖమును పోఁగొట్టు వాఁడై. (తన్నైనను ఇచ్చును) సునిశ్చల భక్తిన్ — చలింపని భక్తిచేత. భజియించువారికిన్ — సేవించునట్టివారికి. సంపద్విశేషోన్నతులు — కలిమియువిశేషమైనగౌరవమును. ఇడఁడే — పెట్టఁడా—ఇయ్యఁడాయనుట.

తా॥ కలలోనుగూడ తన్నుఁదలఁచి యెఱుఁగని పాపబుద్ధి గలయొక బలహీనుఁడైన మనుష్యుఁడు తనకేదైన శాకయిక్కట్టు వచ్చినప్పుడు శ్రీకృష్ణునిపాదకమలములను మనసులోతలఁచిన మాత్రముచేతనే ఆమనుష్యునిదుఃఖమునుపోఁగొట్టుటయేకాక ఒకవేళవాఁడు తన్నే కావలెనని కోరినను వానికి తానువశుఁడైవర్తించువాఁడుశ్రీకృష్ణుఁడు అటువంటిదయాపరుఁడుచలింపనిభక్తితోతన్ను ఎల్లప్పుడు సేవించువారికి భాగ్యమును విశేషగౌరవమును ఇయ్యఁడా ఇచ్చును గనుక పోయిరమ్మని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౯౭౬.—క॥ అని పలికిన నమ్మానిని । మనయోక్తులకలరిభూమి * సురుఁడా కృష్ణున్
గననేగుట యిహపర సా । ధనమగునని మదిఁదలంచి * తనసతితోడన్.

టీ॥ అనిపలికినన్—అని చెప్పఁగా. అమ్మానిని—ఆయుత్తమస్త్రీయొక్క. మనయోక్తులకున్—మంచినీతిమాటలకు. అలరి — సంతోషించి. భూమిసురుఁడు—బ్రాహ్మణుఁడు—కుచేలుఁడు. కృష్ణున్ — కృష్ణమూర్తిని. కననేగుట. చూడఁబోవుట. ఇహపరసాధనము — ఇహలోకసుఖములకును పరలోకసుఖములకును సాధనము.(అగునని) మదిన్ — మనసులో. (తలంచి) తనసతితోడన్ — తనభార్యతో.

తా॥అనితనభార్యచెప్పిననీతియుక్తములునుతిన్ననివియునైనమాటలనువిని సంతోషించి శ్రీకృష్ణదర్శనము ఇహపరసుఖములకుసాధనమైయొప్పును అనితలఁచినవాఁడై కుచేలుఁడు తనభార్యతోనిట్లుపలికెనని తాత్పర్యము.

౫౩౭.—తే॥ నీవు సెప్పినయట్ల రా ✻ జీవనేత్రు । పాదపద్మంబు లాశ్రయిం ✻ పంగఁ జనుట
పరమశోభన మాచక్ర ✻ పాణికిపుడు । గానుకే మైనఁ గొంపోవఁ ✻ గలదెమనకు.

టీ॥ నీవుసెప్పినయట్లు—నీవుచెప్పినవిధముగానే. రాజీవనేత్రు పాదపద్మంబులు—శ్రీకృష్ణుని పాదకమలములను. ఆశ్రయింపఁగన్ — చేరుటకు. చనుట—పోవుట. పరమశోభనము — మిక్కిలిమంచిది. ఆచక్రపాణికిన్—ఆకృష్ణమూర్తికి. (ఇపుడు) కొంపోవన్—తీసికొనిపోవుటకు. (ఏమైనను కానుక) కలదెమనకున్—మనకుఁగలదా. శ్లో॥ అగ్నిహోత్రం గృహం క్షేత్రం గర్భిణీం వృద్ధబాలయోః । రిక్తహస్తేన నోపేయా ద్రాజానం దైవతం గురుం॥ అని.

తా॥ నీవిప్పుడు చెప్పిన చొప్పున శ్రీకృష్ణమూర్తిని చూడఁబోవుట మంచిదే ఆయన పాదములను జేరఁబోవుటకు కానుకయేమైన కావలెను ఏమియున్నది చెప్పుమని యడిగెనని తాత్పర్యము.

౫౩౮.—తే॥ అనిన నయ్యింతి యోఁగాక ✻ యనుచు విభుని । శిథిలవస్త్రంబు కొంగున ✻ బృథుకతండు
లమ్ములొకకొన్ని ముడిచి నె ✻ య్యమున ననుపఁ । జనియె గోవింద దర్శనో ✻ త్సాహియగుచు.

టీ॥ అనినన్—అనిచెప్పఁగా. అయ్యింతి—ఆవనిత. ఓఁగాకయనుచున్—అవును కావలసినదేయని. విభునిశిథిలవస్త్రంబుకొంగునన్—తనపెనిమిటియైనకుచేలునియొక్క చింపిగుడ్డకొంగునందు. పృథుకతండులమ్ములు—అటుకులు. ఒకకొన్ని—కొంచెము. ముడిచి—కట్టి. నెయ్యమునన్—ప్రీతితో. అనుపన్—పంపఁగా. గోవిందసందర్శనోత్సాహి—కృష్ణుని జూచుటయందలి యుత్సాహముగలవాఁడు. (అగుచును చనియెను.)

తా॥ అనిపెనిమిటి యడుగఁగా ఆమె అవును కావలసినదే యని చెప్పితమయింటనున్న అటుకులుకొన్ని ఆయన చింపిగుడ్డకొంగునఁగట్టి పంపఁగా అతఁడుకృష్ణునిఁ జూచుటయందలి యుత్సాహము గలవాఁడై బయలుదేఱెనని తాత్పర్యము. వ॥ అట్లుచనుచుండనమనంబున.

౫౩౯.—సీ॥ ద్వారకానగరంబు ✻ నేరీతిఁ జొత్తును - భాసురాంతఃపుర ✻ వాసియైన
యప్పుండరీకాక్షు ✻ నఖిలేశు నెబ్బంగి - దర్శింపఁగలనొ త ✻ ద్ద్వారపాలు
రెక్కడి విప్రుఁడ ✻ వింటేల వచ్చెద - వనియడ్డపెట్టిరే ✻ నపుడు వారి
కేమైనఁ బరిదాన ✻ మిచ్చి చొచ్చెదనన్న - నూహింప నర్థశూ ✻ న్యుండ నేను
తే॥ నైన సౌభాగ్య మతని ద ✻ యార్ద్రదృష్టి । గాక తలపోయఁగా నొండు ✻ గలదెయాతఁ
డేల నన్ను నుపేక్షించు ✻ నేటిమాట । లనుచు నాద్వారకాపుర ✻ మపుడుసొచ్చి.

టీ॥ ద్వారకానగరంబున్—ద్వారకాపట్టణమును. ఏరీతిన్—ఏవిధముగా. చొత్తున్—ప్రవేశింతును. భాసురాంతఃపురవాసి — భాసుర—ప్రకాశించునట్టి — చిత్తరువులు మొదలగు వానిచేత ప్రకాశించునట్టి. అంతఃపుర — లోపలి పట్టణమునందు—స్త్రీలునివసించునట్టి పట్టణము లోపలినగళ్లయందు. వాసి — ఉండునట్టివాఁడు. అయిన యప్పుండరీకాక్షున్—అయినట్టి యాకృష్ణమూర్తిని. అఖిలేశున్—సమస్తమునకు ప్రభువును. ఎబ్బంగిన్—ఏరీతిగా. దర్శింపఁగలనో—చూతునో. తద్ద్వారపాలురు—ఆపట్టణపువాకిలి కావలివారు. ఎక్కడివిప్రుఁడవు—ఎక్కడి బ్రాహ్మణుఁడవు. ఇందేలవచ్చెదవు — ఇచ్చటికి ఏలవచ్చెదవు. (అని) అడ్డపెట్టిరేని — అడ్డగించినపక్షమున. (అపుడు) వారికిన్ — ఆద్వారపాలకులకు. (ఏమైనను) పరిదానము—లంచము. (ఇచ్చి) చొచ్చెదనన్నన్—లోపలఁజొత్తునని తలఁచెదనుపక్షమున. ఊహింపన్—విచారింపఁగా. (నేను) అర్థశూన్యుండను—ధనముచే శూన్యుఁడను—ధనము లేనివాఁడను. అయినన్—అట్లయినను. సౌభాగ్యము—నాయదృష్టమును. అతనిదయార్ద్రదృష్టి—ఆశ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క దయతోడి చూపును. (కాక) తలపోయఁగాన్—ఆలోచింపఁగా. ఒండుగలదే — వేఱొకటి కలదా. ఆతఁడు—కృష్ణుఁడు. ఏల—ఏమిటికి. (నన్ను) ఉపేక్షించును — అనాదరము చేయును. ఏటిమాటలు — ఇప్పుడు నేమిటిమాటలు అనుకొంటిని — ఇప్పుడు నేనిట్లు తలఁచుట సరికాదు అనుట. అనుచున్—అని విచారించుచు (అపుడు ఆద్వారకాపురము) చొచ్చి—ప్రవేశించి.

తా॥ కుచేలుఁడు అట్లుబయలుదేఱినవాఁడై నేను ద్వారకాపట్టణమును ఎట్లు ప్రవేశింతును, లోపలినగళ్లలోనుండు శ్రీకృష్ణమూర్తి నెట్లు చూతును, ఆసర్వేశ్వరుని ద్వారపాలకులు ఒకవేళనీవు ఎవఁడవులోపల పోఁగూడదన్న వారికేమైన లంచమిచ్చిపోవుటకు నేనుబొత్తిగా ధనము లేనివాఁడను అయినను ఇవియన్నియు కారణములుగావు నాయదృష్టమును ఆయనదయయే కారణములు, అట్లుండ యీవట్టియాలోచన లేల? ఆయన యేల నన్ను అనాదరము చేయును, అనుకొనుచుపోయి ద్వారకాపట్టణమునందు ప్రవేశించెనని తాత్పర్యము.

౫౪౦.—వ॥ అట్లుప్రవేశించి రాజమార్గంబునం జనిచని కక్ష్యాంతరంబులు గడచిచని ముందట.

టీ॥ (అట్లు) ప్రవేశించి—చొచ్చి. రాజమార్గంబునన్—పెద్దబాటయందు. చనిచని—పోయిపోయి. కక్ష్యాంతరంబులు—కొన్నితొట్టికట్లు. గడచి—దాఁటి. చని—పోయి. ముందటన్—ఎదుటను.

తా॥ ఈమీఁదఁ జెప్పిన చొప్పున పట్టణమునందుఁ బ్రవేశించి బహుదూరము రాజమార్గమునఁబోయి కృష్ణుని నగరుచొచ్చి అందుకొన్నితొట్టి కట్లు దాఁటి పోయియెదుటను అని తాత్పర్యము.

౫౪౧.—సీ॥ విశదమై యొప్పు షో ✻ డశసహస్రాంగనా - కలితవిశాలసం ✻ గతిఁ దనర్చి
మహనీయ తపనీయ ✻ మణిమయ గోపుర - ప్రాసాద సౌధ హ ✻ ర్మ్యములసొంపి
నమరు బ్రహ్మానంద ✻ మునఁబొందఁగనుబ్బి - సంతోషబాష్పముల్ ✻ జడిగొనంగఁ
బ్రకటమై విలసిల్లు ✻ నొక వధూమణి మంది - రమున నింతులు చామ ✻ రములు వీవఁ

తే॥ దనరుమృదుహంసతూలికా * తల్పమందుఁ । దానుఁబ్రియయును బహువినో * దములఁదనరి
మహిత లావణ్య మన్మథ * మన్మథుండు । ననఁగఁ జూపట్టు పుండరీ * కాయతాక్షు.

టీ॥ విశదమై—స్వచ్ఛమై. ఒప్పు—ఒప్పునట్టి. షోడశ... సంగతిన్—షోడశ సహస్రాంగనా—పదియాఱువేల స్త్రీలతోడ. కలిత—కూడుకొన్న. విశాలసంగతిన్ — విరివితోడి కూడికతో. తనర్చి — అతిశయించి. మహనీయ ... హర్మ్యములు—మహనీయ—మిగుల గొప్పవై. తపనీయ — బంగారువికారములును. మణిమయ — రత్నవికారములునైన. గోపుర — గోపురములును. ప్రాసాద—గుళ్లును. సౌధ—నగళ్లును. హర్మ్యములు—ధనికుల యిండ్లును. (చూచి) మనము—మనస్సు. బ్రహ్మానందమునఁ బొందన్ — నిరతిశయానందమును పొందఁగా. కరున్—మిక్కిలి. తల్పి—సంతోషించి. సంతోషబాష్పములు—సంతోషాతిశయమువలన కన్నులనుండి వెడలునట్టికన్నీళ్లు. ఉదిరొంగన్—అతిశయింపఁగా. ప్రకటమై—స్పష్టమై. విలసిల్లు — ప్రకాశించునట్టి. ఒక వధూమణిమందిరమునన్—శ్రేష్ఠురాలయినయొక యిల్లాలియింటిలో. కాంతలు—స్త్రీలు. చామరములు—వింజామరలు. వీవన్ — వీచుచుండఁగా. తనరు—ఒప్పునట్టి. మృదుహంసతూలికా తల్పమందున్—మెత్తనైన హంసతెక్కలపాన్పునందు. (తాను) ప్రియయును — ప్రియురాలును. బహువినోదములన్ — పెక్కువేడుకలతో. తనరి—ఒప్పి. మహితలావణ్యమన్మథమన్మథుండు—పూజ్యమైన దేహకాంతి విశేషముచేత మన్మథునకు మోహమును పుట్టించువాఁడు. అనంగన్ — అను నటుగా. చూపట్టు—కనఁబడునట్టి. పుండరీకాయతాక్షున్ — తెల్లదామరల వలె విశాలములైన కన్నులుగల కృష్ణమూర్తిని.

తా॥ నిర్మలములై పదియాఱువేల స్త్రీలయునికిచే దగినవిరివి గలిగి గొప్పవై బంగారుమయములును రత్నమయములునైన నగళ్లను, గుళ్లను, ధనికులయిండ్లును, గనఁబడఁగాఁ జూచి మనస్సు బ్రహ్మానందమును బోలిన యానందమును పొంది యొప్పఁగా సుశోభించుచు ఆనంద బాష్పములు వానకురిసినట్టు ఎడతెగక వాలుచుండఁగా మిక్కిలి తేటగా వెలుఁగునట్టియొకవనితయింటిలో కొందఱు పరిచారికలు వింజామరలువీచుచుండఁగా మెత్తనైనహంసతెక్కలపానుపునందు తనప్రియురాలితోడ వేడుకగాఁగూర్చున్నవాఁడును, అధికమయినదేహకాంతివిశేషముచేతమన్మథుని మోహింపఁజేయువాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని అని తాత్పర్యము.

౯౮౨.—సీ॥ ఇందీవరశ్యాము * వందితసుత్రాముఁ - గరుణాలవాలు భా * సురకపోలుఁ
కౌస్తుభాలంకారుఁ * గామితమందారు - సురుచిర లావణ్యు * సురశరణ్యు
హర్యక్షనిభమధ్యు * నఖిల లోకారాధ్యు - ఘనచక్రహస్తు జ * గత్ప్రశస్తు
ఖగకులాధిపయానుఁ * గౌశేయపరిధానుఁ - బన్నగశయను న * బ్జాతనయను

తే॥ మకరకుండల సద్భూషు * మంజుభాషు । నిరుపమాకారు దుగ్ధసా * గరవిహారు
భూరిగుణ సాంద్రు యదుకులాం * భోధి చంద్రు । విష్ణు రోచిష్ణు జిష్ణు స * హిష్ణుఁ గృష్ణు.

టీ॥ ఇందీవర శ్యామున్ — నల్లగలువలవంటి చామనచాయ గలవాఁడును. వందితసుత్రామున్—కొనియాడఁబడిన యింద్రుఁడు గలవాఁడును. కరుణాలవాలున్—దయకుపాదైనవాఁడును. భాసురకపోలున్—ప్రకాశించునట్టి చెక్కిళ్లుగలవాఁడును. కౌస్తుభాలంకారున్—కౌస్తుభమణి అలంకారముగాఁ గలవాఁడును. కామితమందారున్ — కోరికల నిచ్చుటయందుకల్పవృక్షమైనవాఁడును. సురుచిరలావణ్యున్—మిక్కిలి వెలుఁగునట్టిలావణ్యముగలవాఁడును. సురశరణ్యున్ — దేవతలరక్షకస్థానమైనవాఁడును. హర్యక్షనిభమధ్యున్—సింహమునడుమును బోలిన నడుముగలవాఁడును. అఖిలలోకారాధ్యున్—ఎల్లలోకములకు ఆరాధింపఁదగినవాఁడును ఘనచక్రహస్తున్—గొప్పదైనచక్రముతోడి చేయిగలవాఁడును. జగత్ప్రశస్తున్—లోకములందు శ్లాఘ్యమైనవాఁడును. ఖగకులాధిపయానున్—పక్షిరాజైన గరుత్మంతుఁడు వాహనముగాఁ గలవాఁడును. కౌశేయపరిధానున్ — పట్టుపచ్చడము కట్టుకొన్న వస్త్రముగాఁగలవాఁడును. పన్నగశయనున్—పాముపైఁబండుకొన్నవాఁడును. అబ్జాతనయనున్—కమలములవంటికన్నులుగలవాఁడును. మకరకుండల సద్భూషున్—మొసలిరూపముగలచెవిపోఁగులనెడుమంచి సొమ్ములుగలవాఁడును. మంజుభాషున్ — మనోజ్ఞములైన మాటలు గలవాఁడును. నిరుపమాకారున్ — సాటిలేని యాకృతి గలవాఁడును. దుగ్ధసాగరవిహారున్ — పాల సముద్రమునందు విహరించు వాఁడును. భూరిగుణసాంద్రున్—గొప్పలైనగుణములచేత అధికుఁడును. యదుకులాంభోధిచంద్రున్ — యాదవవంశమనెడు సముద్రమునకు చంద్రుఁడును—యాదవవంశశ్రేష్ఠుఁడును. విష్ణున్—సర్వవ్యాపకుఁడును. రోచిష్ణున్—సూర్యచంద్రాగ్నులతేజస్సుకుమిరినతేజస్సుచేత వెలుఁగునట్టి స్వభావము గలవాఁడును. జిష్ణున్—జయించుస్వభావముగలవాఁడును. సహిష్ణున్—సహనశీలుఁడైన. కృష్ణున్—శ్రీకృష్ణమూర్తిని. (చూచి)

తా॥ నల్లగలువలచాయవంటిమేనిచాయగలవాఁడును, ఇంద్రునిచేత మ్రొక్కఁబడువాఁడును, దయకుపాదైన వాఁడును, నిగనిగలాడు చెక్కిళ్లుగలవాఁడును, కౌస్తుభమణియనెడియాభరణముగలవాఁడును, కల్పవృక్షమువలె కోరిన కోరికలనిచ్చు వాఁడును, వెలుఁగుచున్న దేహకాంతిగలవాఁడును, దేవతలకు రక్షకుఁడును, సింహము నడుమువలె సన్ననినడుముగలవాఁడును, ఎల్లలోకులకు ఆరాధింపఁదగినవాఁడును, గొప్పదైన సుదర్శన చక్రము చేతఁ బట్టిన వాఁడును, లోకమునందు ఖ్యాతివహించినవాఁడును, గరుడవాహనము గలవాఁడును, పట్టుపీతాంబరమును గట్టుకొను వాఁడును, శేషునిమైపరుండు వాఁడును, కమలములను బోలిన కన్నులుగలవాఁడును, మొసలివంటి చెవిపోఁగులుగలవాఁడును, మనోజ్ఞములైన మాటలుగలవాఁడును, సాటిలేనిరూపము గలవాఁడును, పాలసముద్రమునందువిహరించువాఁడును, సకలకళ్యాణగుణములచేత అధికుఁడును, యదువంశశ్రేష్ఠుఁడును, సర్వ వ్యాపకుఁడును, సర్వతేజస్వియు జయశీలుఁడును, సహనశీలుఁడును నైన శ్రీకృష్ణునిఁ జూచెనని తాత్పర్యము.

౯౮౩.—మ॥ కని డాయం జనునంతఁ గృష్ణుఁడు దళ * త్కంజాతుఁ డప్పేద వి
ప్రుని నశ్రాంత దరిద్ర పీడితుఁ గృశీ * భూతాంగుఁ జీర్ణాంబరుం
ఘన తృష్ణాతురచిత్తు హాస్య నిలయుం * ఖండోత్తరీయుం గుచే
లుని నల్లంతనె చూచి సంభ్రమ విలో * లుండై దిగెం దల్పమున్.

టీ॥ కని—చూచి. డాయఁజనునంతన్ — దగ్గఱపోవు నంతలో. దళత్కంజాతుఁడు:కు—వికసించిన తామరలవంటికన్నులుగలఁ(కృష్ణుఁడు) ఆప్పేద విప్రున్ — దరిద్రుఁడైన యాబ్రాహ్మణుని. అశ్రాంత దరిద్ర పీడితున్—ఎడతెగని పేదతనముచేత బాధపడువానిని. కృశీభూతాంగున్—చిక్కిపోయిన దేహముగలవానిని జీర్ణాంబరున్ — ప్రాఁతచీరలుగలవానిని. ఘనతృష్ణాతురచిత్తున్ — అధికమయినదప్పిచేత పీడింపఁబడిన మనసుగలవానిని. హాస్యనిలయున్—పరిహాసమునకు చోటయిన వానిని. ఖండోత్తరీయున్—చింపులైనయుత్తరీయముగలవాఁడును. (కుచేలుని) అల్లంతనె — కొంతదూరమునందె. (చూచి) సంభ్రమవిలోలుండై— తొట్రుపాటుచేత చలించువాఁడై. తల్పమున్—పానుపును. (దిగెను)

తా॥ కుచేలుఁడు తనినిచెప్పిన చొప్పున హంసతూలికా తల్పముపై నున్న శ్రీకృష్ణమూర్తినిఁ జూచి దగ్గఱపోఁగా ఆకృష్ణమూర్తియు మిక్కిలి పేదతనముచే పీడింపఁబడు వాఁడును, మిక్కిలి చిక్కిన దేహముగలవాఁడును, చినిగినవస్త్రముఁగట్టుకొన్నవాఁడును, అధికమైనదప్పిచేత దప్పినవాఁడును, పరిహాసముచేయుటకుతగినవిధముననుండువాఁడును, చింపి పేలికలైన కొసికొన్నవాఁడును నైన కుచేలుని కొంతదూరమున రాఁగానేచూచి శ్రీకృష్ణమూర్తిత్వరతో పాన్పునుండిదిగినవాఁడైయునికా.

(*) శ్రీకృష్ణమూర్తి కుచేలుని గౌరవించుట. (*)

క॥ కరవర్థి నెదురుగాఁ జని । పరిరంభణ మాచరించి * బంధుస్నేహ
స్ఫురణన్ దోడ్తెచ్చి సమా। దరమునఁ గూర్చుండఁబెట్టె * దనతల్పమునన్.

టీ॥ కరము—మిక్కిలి. అర్థిన్—ప్రీతితో. ఎదురుగాఁజని—ఎదురుకొనపోయి. పరిరంభణమాచరించి—కౌఁగిలించుకొని. బంధుస్నేహస్ఫురణన్ — చుట్టఱికపు చెలిమికనఁబడుటచేత. తోడ్తెచ్చి—పిలుచుకొనవచ్చి. సమాదరమునన్ — అధికమైన యాదరణతో. తనతల్పమునన్ — తనపానుపునందు. (కూర్చుండఁబెట్టెను)

తా॥ మిక్కిలి ప్రీతితో కుచేలునికెదురుగాఁబోయి ఆయనను కౌఁగిలించుకొని చుట్టఱికపు చెలిమి కనఁబడుచుండ పిలుచుకొని వచ్చి చాల మక్కువతో తన పానుపుపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి యాదరించెనని తాత్పర్యము.

౯౮౪.—తే॥ అట్లు కూర్చుండఁ బెట్టి నె * య్యమునఁ గనక
కలశ సలిలంబుచేఁ గాళ్లు * గడిగి భక్తిఁ
దజ్జలంబులు దనదు మ * స్తమునఁ దాల్చి
లలిత మృగమద ఘనసార * మిళితమైన.

టీ॥ (అట్లుకూర్చుండఁబెట్టి) నెయ్యమునన్—ప్రీతితో. కనకకలశసలిలంబుచేన్— బంగారు గిండిలోని నీళ్లచేత. (కాళ్లుఁగడిగి) భక్తిన్—భక్తితో. తజ్జలంబులు— ఆనీళు. తనదుమస్తమునన్—తన తలయందు. తాల్చి—ధరించి. లలితమృగమదఘనసారమిళితమైన — ఒప్పిదమైన కస్తూరితోను పచ్చకర్పూరముతోను కూడినదైన.

౯౮౫.—తే॥ మలయజము మేనఁ జొబ్బిల * నలఁదియంత । శ్రమముఁ వాయంగఁ దాళవృం * తమున విసరి
బంధురామోద కలిత ధూ * పంబులొసఁగి । మించు మణి దీపముల నివా * ళించి మఱియు.

టీ॥ మలయజము — మంచిగంధము. మేనన్ — దేహము నందు. జొబ్బిలన్—నిండుకొనఁగా. అలఁది—పూసి. అంతన్—అంతట. శ్రమము వాయంగన్—బడలిక తీఱునట్లు. తాళవృంతమునన్ — విసనకఱ్ఱతో. (విసరి) బంధురా...ధూపంబులు—బంధుర—అధికమయిన. ఆమోద—పరిమళముతోడ. కలిత—కూడుకొన్న, ధూపంబులు—ధూపపుపొగలు. ఒసఁగి—ఇచ్చి. మించు—అతిశయించునట్టి. మణిదీపములన్—రత్నము లనెడుదీపములను, నివాళించి—ఆరతిచ్చి. మఱియున్—ఇంకేగాకుండ.

కొండుపద్యములకుఁదాత్పర్యము. తా॥ ఆవిధముగాకుచేలునితనపాన్పుపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి శ్రీకృష్ణమూర్తి యతనికి బంగారుగిండితో నీళ్లు తెప్పించికాళ్లు గడిగి ఆకాళ్లుగడిగిననీళ్లు ప్రీతితో తలమీఁదఁజల్లుకొనిమంచి కస్తూరి పచ్చకర్పూరము చేర్చిన పరిమళము తోడి గంధమును దేహము నిండఁబూసి తాళవృంతమున బడలికయంతయు తీరునట్లు విసనకఱ్ఱతో విసరి పరిమళయుక్తమయిన దూపమును రత్నముల తోడి దీపమును ఇచ్చిన వాఁడైయునితాత్పర్యము.

వ॥ సురభి కుసుమ మాలికలు సిగముడిం దుఱిమి కర్పూర మిళిత తాంబూలంబు లిడి ధేనువ్రాతంబు నొసంగి సాదరంబుగా స్వాగతంబడిగిన నప్పుడవ్విప్రు మేనం బులకాంకురంబు లంకురింప నానందబాష్ప జలబిందు సందోహంబు లుండఁ ...

నట్టి యెడ నంబుజలోచనుండు మన్నించు నంగనామణియగు రుక్మిణి కరకంకణంబులు మొరయం జామరలు వీవం దజ్జాత వాతంబున ఘర్మసలిలంబు నివారించుచుండం జూచి శుద్ధాంత కాంతాజనంబులు మనంబుల నద్భుతం బంది యిట్లనిరి.

టీ॥ సురభికుసుమమాలికలు—పరిమళముగల పుష్పదండలు. సిగ ముడిచి యిచ్చి—జుట్టుముడిలోఁ జెరిచి. కర్పూరమిళిత తాంబూల బిడి—పచ్చకప్పురముతోడి తాంబూలము లిచ్చి. ధేనువునొసంగి—లేఁగటావు నిచ్చి. సాదరంబుగాన్—ఆదరముతోఁ గూడుకొనునట్లుగా. స్వాగత మడిగినన్—కుశలము నడుగఁగా. (అప్పుడు) అవ్విప్రు మేనన్—ఆబ్రాహ్మణుని దేహమునందు. పులకాంకురంబు లంకురింపన్—గగ్గురు పొడువఁగా. ఆనందబాష్పజలబిందు సందోహుండయ్యున్—సంతోషాతిశయమువలనఁ బుట్టిన కన్నీటిబొట్ల సముదాయముగలవాఁడయ్యును. అట్టియెడన్—ఆసమయమునందు. పద్మలోచనుండు—శ్రీకృష్ణుఁడు. మన్నించునంగనామణియగు—గౌరవించుకల్యాణగు. రుక్మిణి—రుక్మిణీదేవి. కరకంకణంబులు—ముంజేతికడియములు. మొరయన్—మ్రోఁగఁగా. చామరలువీవన్—వింజామరలు వీవఁగా. తజ్జాతవాతంబునన్—ఆవింజామరలవలనఁ బుట్టిన గాలిచేత. ఘర్మసలిలంబు—చెమటనీరు. నివారించుచుండన్—అణఁగిపోవుచుండఁగా. (చూచి) శుద్ధాంత కాంతాజనంబులు—అంతఃపురస్త్రీలు. మనంబులన్—తమమనసులలో. అద్భుతంబు—ఆశ్చర్యము. అంది—పొంది. (ఇట్లనిరి)

తా॥ మంచివాసనగల పూలదండలు సిగను ముడిచి పచ్చకప్పురముతోడి తాంబూలమిచ్చి లేఁగటావు నిచ్చి మిక్కిలి యాదరముతో కుశల మడిగినంతట ఆబ్రాహ్మణుఁడు దేహము గగుర్పొడువఁగా కన్నులయం దానందబాష్పములు రాలఁగా పరవశుఁడై యుండెను ఆసమయమునందు శ్రీకృష్ణుని పట్టపుదేవియైన రుక్మిణి వింజామరలు వేయఁగా అందువలనఁ బుట్టిన గాలిచేత అతని దేహమునందలి చెమట యారుచుండెను అది చూచి అంతఃపురమునందున్న స్త్రీలందఱు ఆశ్చర్యము నొందినవారై తమలో నిట్లు అనుకొనిరని తాత్పర్యము.

౯౮౮.—ఉ॥ ఏమితపంబు చేసెనొకో # యీధరణీదివిజోత్తముండు తొ
ల్బామున యోగివిస్ఫురదు # పాస్యకుఁడై తనరారు నీజగ
త్స్వామి రమాధినాథు నిజ # తల్పమునన్ వసియించి యున్నవాఁ
డీమహనీయమూర్తి కెన # యే మునిపుంగవు లెంతవారలున్.

టీ॥ ఈధరణీదివిజోత్తముండు—ఈబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడు. తొల్బామునన్—పూర్వజన్మమునందు. ఏమితపంబు చేసెనొకో—ఎటువంటి తపస్సు చేసినాఁడో. యోగివిస్ఫురదుపాస్యకుఁడు—యోగులచేత చక్కఁగా ఉపాసింపఁదగినవాఁడు. ఐతనరారు—అయి యొప్పునట్టి. ఈజగత్స్వామి—ఈలోకనాయకుఁడైన. రమాధినాథు—లక్ష్మీపతియొక్క. నిజతల్పమునన్—సొంతపుపాన్పునందు. వసియించియున్నవాఁడు—కూర్చుండియున్నాఁడు. మునిపుంగవులు—మునిశ్రేష్ఠులు. ఎంతవారలున్—ఎంతటివారైనను. ఈమహనీయమూర్తికిన్—ఈపూజ్యునకు. ఎనయే—సమానులా. వ॥ (ఇదియునుంగాక)

తా॥ ఈబ్రాహ్మణోత్తముఁడు పూర్వజన్మమునందు ఎటువంటి తపస్సు చేసినాఁడో కాని యిప్పుడు ఎల్లయోగులకును పూజ్యుఁడును సర్వలోకస్వామియు శ్రీలక్ష్మీప్రియుఁడునైన యీకృష్ణమూర్తియొక్క పాన్పుపైఁ గూర్చున్నాఁడు పూజ్యుఁడై మహానుభావుఁడైన యీబ్రాహ్మణునితో ఎంతటిగొప్పమునులైనను సమానులగుదురా అనుకొనిరనుట.

౯౮౯.—చ॥ తనమృదుతల్పమందు వని # తామణియైన రమాలలామ పొం
దును నెడగాఁ దలంపక య # దుప్రవరుం డెదురేగి మోదమున్
దనుకఁగఁ గౌఁగిలించి యుచి # తక్రియలం బరితుష్టుఁ జేయుచు
న్వినయమునన్ భజించె ధర # ణీసురుఁ డెంతటి భాగ్యవంతుఁడో.

టీ॥ యదుప్రవరుండు—యదువంశశ్రేష్ఠుఁడైన కృష్ణుఁడు. తనమృదుతల్పమందున్—తనదైన మెత్తని పాన్పునందు. వనితామణియైన—స్త్రీలలో శ్రేష్ఠురాలైన. రమాలలామ పొందును—లక్ష్మీస్వరూపురాలైన రుక్మిణితోడి కూటమియు. ఎడగాన్—ఎడమగుటయు. తలంపక—ఎంచక. ఎదురేగి—ఎదురుగాఁబోయి. మోదమున్—సంతోషమును. తనుకఁగన్—కలుగఁగా. కౌఁగిలించి—ఆలింగనము చేసికొని. ఉచితక్రియలన్—తగినపరిచర్యలచేత. పరితుష్టుఁ జేయుచున్—సంతోషించినవానిఁగాఁ జేయుచు. వినయమునన్—అడఁకువతో. భజించెన్—సేవించెను. ధరణీసురుఁడు—ఈబ్రాహ్మణుఁడు. ఎంతటిభాగ్యవంతుఁడో—ఎంతటి యదృష్టముగలవాఁడో.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తి లక్ష్మీస్వరూపురాలైన రుక్మిణితోడి కూటమి యెడయగుటను మనసున విచారింపక యెదురుగాఁబోయి ప్రీతితో పిలుచుకొనివచ్చి మెత్తనిదైన తనపాన్పునందుఁ గూర్చుండఁబెట్టి కౌఁగిలించుకొని తగుపాటి పరిచర్యలుచేసి సంతోషపెట్టుచు వినయముతో సేవించుచున్నాఁడు ఈబ్రాహ్మణుఁడు ఎంతటి యదృష్టముగలవాఁడో యని అనుకొనిరని తాత్పర్యము. వ॥ అయ్యవసరంబున. టీ॥ అప్పుడు.

౯౯౦.—క॥ మురసంహారుఁడు కుచేలుని । కరము కరంబునఁ దెమల్చి # కడకన్నన మా
గురుగృహమున వర్తించిన । చరితములని కొన్ని నుడివి # చతురత మఱియున్.

టీ॥ మురసంహారుఁడు—కృష్ణుఁడు. కుచేలుని కరము—కుచేలుని చేతిని. కరంబునన్—చేతితో. తెమల్చి—ఒడిసిపట్టి. కడకన్—పూనికతో. (మనము) మా గురుగృహమునన్—మనము చదువుకొన్న గురుని యింటిలో. వర్తించిన చరితములు—జరిగికొన్నపనులు. (అని) కొన్ని నుడివి—కొన్ని చెప్పి. చతురతన్—చాతుర్యముతో. మఱియున్—ఇంకను.

తా॥ అప్పుడు శ్రీకృష్ణుఁడు ఆకుచేలుని చేయి పట్టుకొని మనము చదువుకొన్న గురువుని యింటిలో మనము చేసినపనులు అని కొన్నిటిని చెప్పి మఱియును చతురత్వముతో కొన్ని మాటలడిగెనని తాత్పర్యము.

౯౯౧.—సీ॥ బ్రాహ్మణోత్తమవేద ✽ పాఠనలబ్ధ ద - క్షతగల చారువం ✽ శంబువలనఁ
బరిణయంబైనట్టి ✽ భార్య సుశీల వ - ర్తనములఁ దగ భవ ✽ త్సదృశ యగునె
తలఁప గృహక్షేత్ర ✽ ధనదార పుత్రాదు - లందు నీచిత్తంబు ✽ చెందకుంట
తోఁచుచున్నది యేను ✽ దుది లోకసంగ్రహా - ర్థంబు కర్మాచర ✽ ణంబుసేయు
తే॥ గతిమనంబునఁ గామమో ✽ హితులుగాక । నర్థిమై హితకర్మంబు ✽ లాచరించి
ప్రకృతి సంబంధమునఁ బాసి ✽ భవ్యనిష్ఠఁ - దవిలియుందురు గొందఱు ✽ త్తములుభువిని.

టీ॥ బ్రాహ్మణోత్తమ—ఓ బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడా. వేద...వలనన్—వేదపాఠన—వేదముచదువుటచేత, లబ్ధ—పొందఁబడిన. దక్షత—సామర్థ్యము. గల—కలిగిన. చారు—ఒప్పిదమైన. వంశంబువలనన్—వంశమువలననుండి. పరిణయంబైనట్టి భార్య — పెండ్లిచేసికొన్న పెండ్లాము. సుశీలవర్తనములన్—మంచి స్వభావముచేతను మంచి నడవడిచేతను. తగన్—ఒప్పునట్లు. భవత్సదృశ యగునె—నీకుసరియైనదగునా. తలఁపన్—విచారింపఁగా. గృహక్షేత్రధనదారపుత్రాదులందున్ — ఇల్లు మడి ధనము పెండ్లాముబిడ్డలు మొదలగువారియందు. నీచిత్తంబు—నీమనసు. చెందకుంట—పొందకయుండుట. తోఁచుచున్నది—కనఁబడుచున్నది. ఏనుతుది — నేనుకడఁగా. లోక సంగ్రహార్థంబు — లోకాచారమును సంగ్రహించుటకొఱకు. కర్మాచరణంబు — పనులునడపుటను. చేయుగతిన్—చేయువిధమున. మనంబునన్—మనసునందు. కామమోహితులు గాక — కోరికలచేత భ్రమపడినవారు గాక. అర్థిమైన్ — ప్రీతితో. హితకర్మంబులు — విధింపఁబడినకర్మములను. ఆచరించి—చేసి. ప్రకృతి సంబంధమునన్—మాయాసంబంధమును. పాసి—విడిచి. భవ్యనిష్ఠన్—మేలయిన నియమమునందు. తవిలియుందురు — ఆసక్తులై యుందురు. భువిన్—భూమియందు. (కొందఱు) ఉత్తములు—శ్రేష్ఠులు.

తా॥ ఓ బ్రాహ్మణోత్తముఁడా! నీవు వేదమునుచదువుటవలన మేలిమిని వహించిన యుత్తమ కులము నందుండి పరిగ్రహించి పెండ్లాడిన నీయిల్లాలు మంచిస్వభావముచేతను, మంచినడవడిచేతను, నిన్నుఁబోలి యుండును గదా, ఆలోచించి చూడఁగా నీవు ఇల్లు వాకిలి పెండ్లాము బిడ్డలు మొదలగువారియందుఆసక్తిలేనివాఁడవైయున్నట్లుతోఁచుచున్నది ఈలోకమునందు నేనుతుదగాఁగల కొందఱుగొప్పవారులోకముమేలు కొఱకు మనసున కోరికయును లేక కర్మములనుచేయుచు అందులఫలము నపేక్షించి అజ్ఞానావరణములో మునఁగిపోక శాస్త్రమునందువిధింపఁబడిన నియతకర్మములను ప్రీతితోచేయుచుమాయాసంబంధమును విడిచి మేలయిననియమములో వర్తించుచుందురు అనితాత్పర్యము.

వ॥ అగ మఱియునిట్లనియె. టీ॥ అని మఱల నిట్లు చెప్పెను.

౯౯౨.—క॥ ఎఱుఁగుదె గురుమందిరమున । వెరవొప్పఁగ మనకునతఁడు ✽ వెలయఁగఁ దెలుపన్
నెఱుఁగఁగ వలసిన యర్థము । లెఱిఁగి పరిజ్ఞాన మహిమ ✽ లెఱుఁగుట లెల్లన్.

టీ॥ గురుమందిరమునన్ — గురువునింటిలో. వెరవొప్పఁగన్—నేర్పుఒప్పఁగా. (మనకు) అతఁడు—గురువు. వెలయఁగన్—విశదముగా. తెలుపన్—తెలియఁజేయఁగా. ఎఱుఁగఁగ వలసిన యర్థములు — తెలిసికోవలసిన విషయములను. ఎఱిఁగి—తెలిసికొని. పరిజ్ఞానమహిమలు—యుక్తాయుక్తముల నెఱుఁగునట్టిమహిమలను. ఎఱుఁగుటలెల్లన్ — తెలిసికొనుటయంతయు. ఎఱుఁగుదె—నీవు ఎఱుఁగుదువా—నీకు జ్ఞాపకమున్నదాయనుట.

తా॥ మనము గురువునింటచదువునప్పుడుఆమహాత్ముఁడుమనకు తెలియవలసిన విషయముల నెల్లను ఉపమతో తెలియఁజేయఁగా తెలిసికొని కృతార్థులమగుట నీవు మఱవక యున్నావా యని అడిగెను అని తా.

వ॥ అని మఱియు గురుప్రశంస సేయందలంచి యిట్లనియె.

టీ॥ (అని) మఱియున్—ఇంకను. గురుప్రశంస—గురువుయొక్కస్తోత్రమును. చేయందలంచి—చేయఁగోరి. ఇట్లనియెన్—ఈవిధముగఁబలికెను.

౯౯౩.—తే॥ తివిరి యజ్ఞాన తిమిరప్ర ✽ దీప మగుచు । నవ్యయంబైన బ్రహ్మంబు ✽ ననుభవించు
భరితసత్త్వుండు సత్కర్మ ✽ నిరతుఁ డతుల । భూసురశ్రేష్ఠుఁ డనఘుండు ✽ బుధనుతుండు.

టీ॥ తివిరి—పూని. అజ్ఞానతిమిరప్రదీపము—అజ్ఞానమనెడుచీఁకటికి దీపము. (అగుచును) అవ్యయంబైన — నాశరహితమయిన. బ్రహ్మంబున్ — పరబ్రహ్మమును. అనుభవించు భరితసత్త్వుండు — అనుభవముచేత తెలిసికొనునట్టి మేలైన సామర్థ్యము గలవాఁడు. సత్కర్మనిరతుఁడు—మంచికర్మములను నడపుటయందు ఆసక్తుఁడు. అతులభూసుర శ్రేష్ఠుఁడు — సాటిలేనిబ్రాహ్మణులలో శ్రేష్ఠుఁడు. అనఘుండు—పాపములేనివాఁడు. బుధనుతుండు—పండితులచేతకొనియాడఁబడువాఁడు.

తా॥ మనగురువు ప్రయత్నముచేత అజ్ఞానమనెడిచీఁకటికిదీపము వంటిదైనపరబ్రహ్మమును, అనుభవముచేత తెలిసికోఁజాలినవాఁడును, మంచిపనులను జేయువాఁడును, ఉత్తమబ్రాహ్మణులలో నుత్తముఁడును, పాపము లేనివాఁడును, పండితులచేతఁ గొనియాడఁబడువాఁడును కాదా అని తాత్పర్యము.

౯౯౪.—వ॥ అమ్మహాత్మునివలన సకల వర్ణాశ్రమంబులవారికి నేను విజ్ఞానప్రదుండనగు గురుండనై యుండియు గురు భజనంబు పరమ ధర్మంబని యాచరించితి నది గావున.

టీ॥ అమ్మహాత్మునివలనన్—మహాత్ముఁడైనయాగురువువలన. సకల వర్ణాశ్రమంబులవారికిన్ — ఎల్లవర్ణములవారికిని ఎల్లయాశ్రమముల వారికిని. (నేను) విజ్ఞానప్రదుండను — విశేషజ్ఞానము నిచ్చునట్టివాఁడను. అగుగురుండనై—అగునట్టిగురుడనై. (ఉండియును) గురు

భజనంబు—గురువునుగొలుచుట. పరమధర్మంబు — ఉత్తమధర్మము. (అని) ఆచరించితిర్—చేసితిని. అదిగావునన్ — కాఁబట్టి.

తా॥ నేను బ్రహ్మక్షత్రియాది వర్ణములవారును బ్రహ్మచర్యాదులైన యాశ్రమములవారునైన యెల్లవారికిని మేలయిన తెలివిని కలుగఁజేయువాఁడనుగానుండియు గొప్పవాఁడనైన యాగురువువలన గురుసేవచేయుట యుత్తమ ధర్మమనుటనులోకులకుఁ దెలుపుటకై విద్యాభ్యాసముచేసితిని అనితాత్పర్యము.

౯౯౫.—క॥ భూసురులకెల్ల ముఖ్యుఁడ । నై సకల కులాశ్రమంబు # లందుల నెపుడున్
ధీసుజ్ఞాన ప్రదుఁడన । దేశికుఁడన నొప్పుచుందు # ధృతి నెల్లెడలన్.

టీ॥ భూసురులకెల్లన్—బ్రాహ్మణులకెల్లవారికిని. ముఖ్యుఁడనై—ప్రధానుఁడనై. సకలకులాశ్రమంబులందులన్—ఎల్లకులము లందును ఆశ్రమములందును. ఎపుడున్—ఎల్లప్పుడును. ధీసుజ్ఞానప్రదుఁడనన్—ధీ—శాస్త్రజ్ఞానమును. సుజ్ఞాన—బ్రహ్మజ్ఞానమును. ప్రదుఁడనన్—ఇచ్చువాఁడు అనఁగాను. దేశికుఁడనన్—ఉపదేశగురువు అనునట్టుగాను. ధృతిన్—నిలుకడతో. ఎల్లెడలన్—అన్ని చోటులను. ఒప్పుచుందున్—ఒప్పుచునుండుదును.

తా॥ కాఁబట్టి నేను బ్రాహ్మణులకందఱకును ముఖ్యుఁడనై తక్కిన కులములవారికిని ఎల్లయాశ్రమముల వారికిని శాస్త్రజ్ఞానము బ్రహ్మజ్ఞానమును ఇచ్చుచు ఉపదేశగురువునై వర్తించుచుందును అనితా.

౯౯౬.—తే॥ అట్టివర్ణాశ్రమంబుల # యందు నర్థ । కుశలులగువారు నిఖిలైక # గురుఁడనైన
నాదు వాక్యంబుచే భవా # ర్ణవముఁ బెలుచ । దాఁటుదురు మత్పదాంబుజ # ధ్యాన పరులు.

టీ॥ అట్టివర్ణాశ్రమంబులయందున్ — అటువంటివైన వర్ణములయందును ఆశ్రమములయందును. అర్థకుశలులగువారు — విషయము తెలుఁగుటయందు నేర్పరులైనవారు. నిఖిలైకగురుఁడను — సర్వమునకు నొకఁడనైన గురువను. అయిననాదువాక్యంబుచేన్—అయినట్టి నామాటచేత. మత్పదాంబుజధ్యానపరులు — నాపాదకమలములను ధ్యానింపనాసక్తులగువారు. భవార్ణవమున్ — జన్మసముద్రమును. పెలుచన్ — శీఘ్రముగా. దాఁటుదురు — దాఁటిపోఁగలరు.

తా॥ అటువంటి వర్ణాశ్రమములందు విషయము తెలుఁగు నేర్పుగల వారైన నాపాదముల ధ్యానించు నిష్ఠగలవారు సర్వమునకు నొక్కఁడనైనగురువనగునామాటచేత జన్మసముద్రమును శీఘ్రముగ దాఁటుదురు అనితాత్పర్యము.

౯౯౭.—వ॥ అదియునుం గాక సకల భూతాత్మకుండనైన యేను తపోవ్రత యజ్ఞదాన శమదమాదుల చేత సంతసింపను గురుజనంబులఁ బరమభక్తి సేవించు వారలం బరిణమింతు నని చెప్పి మఱియు మనము గురుమందిరంబున నున్నయెడ గురుపత్నీనియుక్తులమై యింధనార్థంబు డవికిం జనిన యెడ.

టీ॥ అదియునుంగాక—అదిమాత్రమే కాకుండ. సర్వభూతాత్మకుండను — ఎల్లప్రాణులును స్వరూపముగఁగలవాఁడను. అయిన యేను—అయినట్టి నేను. తపో... చేత—తపః — కృచ్ఛ్ర చాంద్రాయణాదితపస్సు. వ్రత—ఏకాదశి శివరాత్రి మొదలైనవ్రతములు. యజ్ఞ—జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞములు. దాన—ఈవులు. శమ—బహిరింద్రియనిగ్రహము. దమ—అంతరింద్రియ నిగ్రహము. ఆదులచేతన్—మొదలగువానిచేత. సంతసింపను — సంతోషమునొందను. గురుజనంబులన్—పూజ్యులగువారిని. పరమభక్తిన్ — మేలయినభక్తితో. సేవించు వారలన్—కొలుచునట్టివారిని. పరిణమింతును—హర్షింతును—మెచ్చుకొందును. (అనిచెప్పి) మఱియును—ఇదిగాక. (మనము) గురుమందిరంబునన్—గురువునింట. ఉన్నయెడన్ — ఉండునప్పుడు. గురుపత్నీనియుక్తులమై — గురువుభార్యచేత పంపఁబడినవారమై. ఇంధనార్థంబు — సమిధలకొఱకు — చిదుగుల కొఱకు. (అడవికి) చనినయెడన్—పోయినప్పుడు.

తా॥ అదిగాక ఎల్లభూతములరూపములను వహించినవాఁడనైన నేను తపస్సువ్రతములు యజ్ఞములు దానములు అంతర్బాహ్యేంద్రియముల నిగ్రహించుట మొదలగువానిచేత సంతోషించువాఁడను కాను చలింపనిభక్తితో గురువులను కొలుచువారియెడల ప్రీతిగలవాఁడనై అట్టివారిని మెచ్చుకొనుచుందును అనిచెప్పి ఆప్రసంగమును చాలించి ఓకుచేలుఁడా ! మనము గురువునింటిలో చదువుకొనుచుండి గురువు పెండ్లాము పంపఁగా వంట చెఱకులకై అడవికి పోయినప్పుడు అనియెనని తాత్పర్యము.

౯౯౮.—సీ॥ ఘుమఘుమా రావ సం # కుల ఘోర జీమూత - పటల సంఛన్నా భ్ర # భాగ మగుచుఁ
జటుల ఝుంఝూనిలో # త్కట సముద్ధూత నా - నావిధ జంతు సం # తాన మగుచుఁ
జండ దిగ్వేదండ # తుండ నిభాఖండ - వారిధారా పూర్ణ # వసుధ యగుచు
విద్యోతమానోగ్ర # ఖద్యోత కిరణ జి - ద్విద్యుద్ద్యుతిచ్ఛటా # విభవమగుచు
తే॥ నడరిజడిగురియ నినుఁడు # నస్తమింప । భూరి సీరంధ్ర నిబిడాంధ # కార మేచి
సూచికాభేద్యమై వస్తు # గోచరంబు । గానియట్లుండె మనము న # వ్వాన-దడిసి.

టీ॥ ఘుమఘుమా ... అగుచున్ — ఘుమఘుమ — ఘుమఘుమయనునట్టి. ఆరావ—ధ్వనిచేత. సంకుల—సందడించుచున్న. ఘోర—భయంకరమైన. జీమూత — మేఘములయొక్క. పటల - సమూహముచేత. సంఛన్న — చక్కఁగా కప్పఁబడిన. అభ్రభాగము —

ఆకాశప్రదేశముగలది. (అగుచును) చటుల...యగుచున్ — చటుల — వడిచేత అతిశయించిన. ఝంఝానిల — వానతోడిగాలిచేత. ఉత్కట — పరవశత్వము నొంది. సముద్ధూత — ఎగురఁగొట్టఁబడిన. నానావిధ — బహువిధములయిన. జంతు — ప్రాణులయొక్క. సంతానము — సమూహములుగలది. (అగుచును) చండ...యగుచున్ — చండ — కోపించిన. దిగ్వేదండ — దిగ్గజములయొక్క. తుండ — తొండములతోడ. నిభ — పోలిన. అఖండ — కొఱఁతలేని. వారిధారా — నీటిధారలచేత. పూర్ణ — నిండిన. వసుధయగుచున్ — భూమిగలది యగుచును. విద్యోత...విభవమగుచున్ — విద్యోతమాన — మిక్కిలి వెలుఁగుచున్న. ఉగ్ర — తీవ్రమైన. ఖద్యోతకిరణ — సూర్యునికిరణములను. జిత్ — జయించుచున్న. విద్యుద్ద్యుతి — మెఱుపులకాంతులయొక్క. ఛటా — సముదయముయొక్క. విభవమగుచున్ — సంపదగలదియగుచును. అడరి — విజృంభించి. జడి — ఎడతెగనివాన. కురియన్ — కురియఁగా. ఇనుఁడును — సూర్యుఁడును. అస్తమింపన్ — క్రుంకఁగా. భూరినీరంధ్రనిబిడాంధకారము — అధికమయి సందులేక దట్టమయిన చీఁకటి. ఏచి — పెరిగి. సూచికాభేద్యమై — సూదిచేతను భేదింపరానిదై. వస్తుగోచరంబుగానియట్లు — వస్తువులు కంటికిఁ గానరానివిధమున. (ఉంటిమి మనమును) అవ్వానన్ — ఆవానయందు. తడిసి — తడిసినవారమై.

తా॥ ఘుమఘుమయని ఉఱుమునట్టి చప్పుళ్లతో భయంకరమైన మేఘములు దట్టముగా ఆకాశమున ఆవరింపఁగాను, మిక్కిలివడిగా వీఁచునట్టి వానతోడి గాలిచేత నానావిధములైన జంతువులు దేహములు తెలియక మీఁది కెగురఁ గొట్టఁబడినవి కాఁగాను, కోపించిన దిగ్గజముల తొండములు చాఁచినరీతిని సందులేక జలధారలు భూమియందు పడుచుండఁగాను, తీవ్రముగా వెలుఁగుచున్న సూర్యుని ప్రకాశమును అణఁచివేసి వెలుఁగునట్టి మెఱుపులకాంతిసముదాయము హెచ్చఁగాను, ఎడతెగని వాన విజృంభించి కురియఁగా ప్రొద్దును గ్రుంకెను, సూదిగ్రుచ్చుటకునైతము ఎడములేక దట్టముగా చీఁకటి కమ్ముకొనెను, ఏవస్తువును కంటికి కానరాకపోయెను, మనము అప్పుడు అటువంటి ఆవానయందు తడిసినవారమై యని తాత్పర్యము.

౧౦౮౯.— తే॥ బయలు గొందియుఁ బెనుమిట్టు * పల్లములును । రహితసహితస్థలంబు లే * ర్పఱుపరాక
యున్న యత్తఱి మనమొక * రొకరిచేతు । లూఁతగాఁగొని నడచుచు * నుండ నంత.

టీ॥ (బయలును) గొందియున్ — చీఁకటిసందును. పెనుమిట్టు — పెద్దగుట్టయు, (పల్లములును) రహిత — లేనివియు. సహిత — కలవియునైన. స్థలంబులు — చోట్లు. ఏర్పఱుపరాక — ఇవియివియని తెలిసికొన శక్యముగాక. ఉన్నయత్తఱిన్ — ఉండునట్టి యాసమయమునందు. (మనము) ఒకరొకరిచేతులు — ఒకరిచేతులొకరు. ఊఁతగాన్ — చేయాసరాఁగా. కొని — పట్టుకొని. (నడచుచుండ) అంతన్ — అప్పుడు.

తా॥ ఇదిబయలుచోటు ఇదిచీఁకటిసందైనచోటు ఇదిమిట్ట ఇది పల్లము అని తెలిసికొనుటకు శక్యముగాకయుండిన యాసమయమునందు మనము ఒకరిచేతులొకరు ఆసరాఁగా పట్టుకొనివచ్చుచుండు నప్పుడు అని తాత్పర్యము.

౧౦౯౦.— క॥ బిసబిస నప్పుడు నుడుగక । విసరెడి వలిచేత వడఁకు * విడువక మనమున్
బసచెడి మార్గముఁ గానక । మసలితి మంతటను నంశు * మంతుఁడు వొడమెన్.

టీ॥ (అప్పుడు) ఉడుగక — ఎడతెగక. బిసబిసన్ — బిస్సుబిస్సుమని. విసరెడి — వీచునట్టి. వలిచేతన్ — చలిగాలిచేత. వడఁకు — వణఁకు. విడువక — మానక. మనమున్ — మనమును. పసచెడి — శక్తిలేనివారమై. మార్గమున్ — త్రోవను. కానక — తెలిసికోలేక. మసలితిమి — ఆలస్యముచేసితిమి — అడవిలోనే నిలిచితిమి. అంతటను — అటుపిమ్మటను. అంశుమంతుఁడు — సూర్యుఁడు. పొడమెన్ — ఉదయించెను.

తా॥ ఆసమయమునందు బిస్సుబిస్సను ధ్వనితో వేగముగా వీచునట్టి చలిగాలిచేత వణఁకుపట్టి అందుండి దారితెలిసికొని వచ్చుటకు శక్తిలేనివారమై అడవియందే మనము నిలిచితిమి అంతలో సూర్యోదయమును అయెను అని తాత్పర్యము.

౧౦౯౧.— క॥ తెలతెల వాఱెడి వేళన్ । కలకలమని పలికెఁ బక్షి * గణ మెల్లెడలన్
మిలమిలని ప్రొద్దుపొడుపున । ధళధళయను మెఱుఁగు దిగ్వి * తానము నిండెన్.

టీ॥ తెలతెలవాఱెడివేళన్ — తెల్లవారునట్టిసమయమునందు. పక్షిగణము — పక్షులగుంపు. ఎల్లెడలన్ — ఎల్లచోటులను. కలకలమని — కలకలయనుధ్వనితో, పలికెన్ — కూసెను. మిలమిలని ప్రొద్దుపొడుపునన్ — మిలమిలయనుకాంతితోడి సూర్యోదయసమయమునందు. ధళధళయను మెఱుఁగు — తళతళలాడునట్టి వెలుఁగు. దిగ్వితానము — దిక్కులసమూహమునందు. నిండెన్ — నిండుకొనెను.

తా॥ తెల్లఁగా తెల్లవాఱునప్పుడు ఎల్లయెడలందును పక్షులు కలకలకూయసాగెను ప్రొద్దుపొడుచుటతోడనే తళతళనియెండయొక్క వెలుఁగుదిక్కులయందంతట వ్యాపించెను అని తాత్పర్యము.

౧౦౯౨.— క॥ అప్పుడు సాందీపుఁడు మన । చొప్పరయుచు వచ్చి వాన * సోఁకునను వలిన్
దెప్పిర్లుటఁ గని ఖేదం । బుప్పతిలం బలికె నకట * యోవటులారా.

టీ॥ (అప్పుడు) సాందీపుఁడు — మనగురువైనసాందీపుఁడు. మనచొప్పు — మనజాడ, అరయుచున్ — వెదకుచు. (వచ్చి) వానసోఁకునన్ — వానయొక్క సోఁకుడుచేతను. వలిన్ — చలిచేతను. దెప్పిర్లుటన్ — తేఱుకొనుటను. కని — చూచి. ఖేదంబు — దుఃఖము. ఉప్పతిలన్ — పుట్టఁగా, అకట — అయ్యో. ఓవటులారా — ఓబ్రహ్మచారులారా — బిడ్డలారా యనుట. పలికెన్ — అనిపలికెను.

తా॥ ఆసమయమునందు మన గురువైన సాందీపుఁడు మనలను వెదకుకొనివచ్చి అడవిలో వానచేత తడిసి చలిగాలిచేత వణఁకుపట్టి కొంచెము తేఱుకొని వచ్చుచున్న మనలను జూచి విచారము నొందినవాఁడై ఓబిడ్డలారా ! అనిపిలిచి యిట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౧౦౦౩.—చ॥ కటకట యిట్లు మాకొఱకుఁ * గాఁ జనుదెంచి మహాటవిన్ సము
త్కట పరిపీడ నొందితిరి * గావున శిష్యులు మాఋణంబు నీఁ
గుటకిది కారణంబు సమ * కూడెడిఁబో యిటమీఁద మీకు వి
స్ఫుటధన బంధు దార బహు * పుత్ర విభూతి జయాయురున్నతుల్.

టీ॥ కటకట—అయ్యయ్యో. మాకొఱకుఁగాన్—మాకై. ఇట్లు—ఈవిధముగా. చనుదెంచి—వచ్చి. మహాటవిన్ - గొప్పయడవియందు. సముత్కట—మిక్కిలియెక్కువైన. పరిపీడన్—శ్రమమును. ఒందితిరి—పొందితిరి. కావునన్—కనుక. శిష్యులు — ఓశిష్యులారా. మాఋణంబున్—మాయప్పును. ఈఁగుటకున్ — తీర్చుటకు. ఇది—ఇట్లు శ్రమపడుట. కారణంబు—నిమిత్తము. ఇటమీఁదన్—ఇఁకమీఁదను. (మీకు) విస్ఫుట — మిక్కిలిప్రకాశించునట్టి. ధన ... ఉన్నతులు—ధన—ధనములును. బంధు—చుట్టములును. దార—పెండ్లాలును. బహు పుత్ర—అనేకులు కొడుకులును. విభూతి — ఐశ్వర్యమును. జయ—గెలుపును. ఆయురున్నతులు — ఆయుస్సును గౌరవమును. సమకూడెడిఁబో—తప్పక కలుగును సుమీ.

తా॥ ఓశిష్యులారా! మీరుమానిమిత్తమయివచ్చియీగొప్పయడవిలోఇటువంటిబాధలనుపొందితిరే అయ్యో యిట్టిశ్రమపడుటమాయప్పనుతీర్చుటకు కారణమయ్యెను విచారపడకుఁడుమీకు ఇఁకమీఁద ధనములుచుట్టములుపెండ్లాలు కొడుకులు ఐశ్వర్యము యుద్ధములందు జయము దీర్ఘాయుస్సును గౌరవమును కలుగునుగాక అనియెనని తా.

౧౦౦౪.—క॥ అని గారవించి యాయన । మనలం దోడ్కొనుచు నాత్మ * మందిరమునకున్
జనుదెంచుట లెల్లను నీ । మనమునఁ దలఁతే యటంచు * మఱియుం బలికెన్.

టీ॥ (అని) గారవించి—మన్నించి. ఆయన — ఆగురువు. (మనలను) తోడ్కొనుచున్—పిలుచుకొని. ఆత్మమందిరమునకున్—తమ యింటికి. చనుదెంచుటలెల్లను — వచ్చుట మొదలగు వృత్తాంతము లన్నియు. నీమనమునన్ — నీమనస్సునందు. తలఁతే — తలఁతువా. అటంచున్—అనుచు. మఱియున్—ఇంకను. పలికెన్ — చెప్పెను.

తా॥ అనియిట్లుదీవించి మన్నించి మనలను తమయింటికి పిలుచుకొనివచ్చుట మొదలగు వృత్తాంతములన్నియు ఎప్పుడయిన తలఁచుచుందువా అని యింకను మాటాడనారంభించెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అనఘా మనమధ్యయనంబు సేయుచు నన్యోన్యస్నేహవాత్సల్యంబులం జేయు కృత్యంబులు మఱవవుగదా యనియవియెల్లందలంచియాడు మాధవునిమధురాలాపంబులువిని యతనింగనుంగొని కుచేలుండిట్లనియె.

టీ॥ అనఘా—పాపములేనివాఁడవైన కుచేలుఁడా. (మనము) అధ్యయనంబు సేయుచున్ — చదువుచు. అన్యోన్యస్నేహవాత్సల్యంబులన్—ఒకరొకరియందుచెలిమిచేతను—ప్రీతిచేతను. చేయు కృత్యంబులు—చేయునట్టిపనులు. మఱవవుగదా—మఱచిపోవుగదా. (అని) అవియెల్లన్—ఆపనులన్నియు. తలంచియాడు — తలఁచిచెప్పునట్టి. మాధవుని మధురాలాపంబులు—కృష్ణుని యింపైనమాటలు. (విని) అతనిన్ — ఆకృష్ణుని. కనుంగొని — చూచి. (కుచేలుఁడు) ఇట్లనియెన్—ఇట్లుపలికెను.

తా॥ ఓపుణ్యాత్ముఁడా! మనముగురువునొద్ద చదువునపుడు ఒకరొకరియందలి ప్రీతితోచేయుచున్నకృత్యములన్నిమఱవకయున్నావుగదా అనితాము మునుపుచేసిన పనులన్ని తలఁచిచెప్పునట్టి కృష్ణునిఁ జూచి కుచేలుఁడు ఇట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౧౦౦౫.—క॥ వనజోదర గురుమందిర । మున మనము వసించునాఁడు * ముదమునఁ గావిం
పనిపను లెవ్వియుఁ గలవే । వినుమవి యట్లుండ నిమ్ము * విమల చరిత్రా.

టీ॥ వనజోదర—కృష్ణా. గురుమందిరమునన్—గురువునింటిలో. (మనము) వసించునాఁడు—ఉన్నప్పుడు. ముదమునన్—సంతోషముతో కావింపనిపనులు—చేయనిపనులు. ఎవ్వియుఁగలవే—ఏవియైనఁగలవా—ఇవి అవి యనక ఎల్లపనులు చేసినవారమే యనుట. అవి యట్లుండ నిమ్ము—ఆపనులుచేయుటలుఇప్పుడుచెప్పనక్కఱలేదు. విమలచరిత్రా — నిర్మలమైన నడవడిగల యోకృష్ణా. వినుము—నామనవి వినుము.

తా॥ ఓకృష్ణమూర్తీ! మనము గురువునింట సంతోషముతో వర్తించు నప్పుడు చేయని పనులేవియు లేవు అన్ని పనులు చేసినయే యున్నాము ఆప్రశంస యిప్పుడేల నామనవిని చిత్తగింపుమని కుచేలుఁడు పలికెనని తాత్పర్యము.

౧౦౦౬.—క॥ గురుమతిఁ దలఁపఁగఁ ద్రిజగ । ద్గురుఁడ వనందగిననీకు * గురుఁడనఁ దానొం
డొరుఁ డెవ్వఁ డింతయును నీ । కరయంగ విడంబనంబు * లగుఁ గాదె హరీ.

టీ॥ హరీ—ఓకృష్ణా. గురుమతిన్—గొప్పబుద్ధితో. తలఁపఁగన్—విచారింపఁగా. త్రిజగద్గురుఁడవనందగిననీకున్—మూఁడులోకములకు గురుఁవు అనిచెప్పఁదగిననీకుఁగూడ. గురుఁడనన్—గురువుఅనుటకు. (తాను) ఒండొరుఁడు—ఇంకొకఁడు. (ఎవ్వఁడు) ఇంతయున్—ఈగురువుశిష్యులనుట వ్యాదయంతయు. అరయంగన్—విచారింపఁగా. (నీకు) విడంబనంబులగుఁగాదె—లోకమర్యాదనుప్రకటించుటకేగదా.

తా॥ ఓస్వామీ! గొప్పబుద్ధితో విచారించునపుడు నీవే మూఁడు లోకములకును ఆచార్యుఁడవు, అట్లుండఁగా నీకు ఆచార్యుఁడను వొకఁడుగలఁడా లేకున్నను లోకమర్యాదనుప్రకటించుటకైయిట్లు గురువునాశ్రయించినవాఁడవైతివి అని తాత్పర్యము.

వ॥ అని సాభిప్రాయంబుగాఁ బలికినపలుకులువిని సమస్తభావాభిజ్ఞుండైన పుండరీకాక్షుండు మందస్మితసుందరవదనారవిందుండగుచు నతనింజూచి నీవిచ్చటికివచ్చునప్పుడు నాయందులభక్తింజేసినాకునుపాయనంబుగానేమిపదార్థంబుదెచ్చితి వప్పదార్థంబులేశమాత్రంబైనఁ బదివేలుగానంగీకరింతు నట్లుగాక నీచవర్తనుండై మద్భక్తిందగులని దుష్టాత్ముండు హేమాచలతుల్యంబైన పదార్థంబు నొసంగిన నది నామనంబునకు సమ్మతంబుగాదు కావున.

టీ॥ (అని) సాభిప్రాయంబుగాన్ — అభిప్రాయానుసారముగా. పలికినపలుకులు — చెప్పినమాటలు. (విని) సమస్తభావాభిజ్ఞుండు — ఎల్లవారి యభిప్రాయముల నెఱిఁగిన వాఁడు. అయిన పుండరీకాక్షుండు — అయినట్టికృష్ణుఁడు. మందస్మితసుందరవదనారవిందుండు — చిఱునవ్వుచేత అందగించుచున్న ముఖకమలము గలవాఁడు. (అగుచును) అతనింజూచి — అకుచేలునిఁజూచి. (నీవిచ్చటికివచ్చునప్పుడు) నాయందులభక్తింజేసి — నాయెడలగల భక్తిచేత. (నాకు) ఉపాయనంబుగాన్ — కానుకగా. ఏమిపదార్థంబు — ఏవస్తువు. (తెచ్చితివి) అప్పదార్థంబు — ఆవస్తువు. లేశమాత్రంబైనన్ — రవంతయైనను. పదివేలుగాన్ — అంతకు పదివేలంతలుగా. అంగీకరింతును — పుచ్చుకొందును. అట్లుగాక - అట్లు అంగీకరించుటయేగాక. నీచవర్తనుండై — అల్పమైన నడవడిగలవాఁడై. మద్భక్తిన్ — నాసేవయందు. తగులని — ఆసక్తినొందని. దుష్టాత్ముండు — చెడ్డమనసుగలవాఁడు — దుష్టుఁడు. హేమాచలతుల్యంబు — మేరుపర్వతముతో సమానము. అయినపదార్థంబున్ — అయినట్టి వస్తువును. ఒసంగినన్ — ఇచ్చినను. (అది) నామనంబునకున్ — నామనసునకు. సమ్మతంబుగాదు — ఇష్టముగాదు. కావునన్ — కనుక.

తా॥ అని యీవిధముగా కుచేలుఁడు తన మనసులోని అభిప్రాయము తేటపడఁబలుకఁగా కృష్ణుఁడువిని ఎల్లవారియభిప్రాయములు నెఱిఁగినవాఁడుకాఁబట్టి యందులకు సంతోషించి చిఱునవ్వు నవ్వుచు నీవు నాయందలిభక్తిచేత నాకు ఏమివస్తువు కానుక తెచ్చినావు ఆతెచ్చినది అల్పమయినను మిగులగొప్పగాఁ దలంచి నేనుపుచ్చుకొందును ఇదిగాక ద్యూతవేశ్యాసురాపాన నిద్రాహారసంగమాదులైన అల్పపు పనులయందు వర్తించుచు నాసేవ చేయక వర్తించు దుష్టుఁడు మేరుపర్వతమంతగొప్పవస్తువును తెచ్చి యిచ్చినను దానిని నేను ప్రియముతో పుచ్చుకొనను కాఁబట్టి అని యనియె నని తా.

౧౦౭౯.—క॥ దళమైనఁ బువ్వమైనను । ఫలమైనను సలిలమైనఁ ❋ బాయని భక్తిన్
గొలిచినజను లర్పించిన । నెలమిన్ రుచిరాన్నముగనె ❋ యేనుభుజింతున్.

టీ॥ దళమైనన్ — పత్రియైనను. పువ్వమైనన్ — పుష్పమైనను. ఫలమైనన్ — పండయినను. సలిలమైనన్ — జలమయినను. పాయని భక్తిన్ — తొలఁగని భక్తితో. కొలిచినజనులు — సేవించినట్టి జనులు. అర్పించినన్ — ఇచ్చినను. ఎలమిన్ — ప్రీతితో. రుచిరాన్నముగనె — పరిశుద్ధమైనఅన్నమునువలెనే. ఏను — నేను. భుజింతున్ — ఆరగింతును.

తా॥ నాయందుతొలఁగనిభక్తిగలసేవకులు ఆకుగాని పువ్వుగాని పండుగాని నీళ్లుగాని అనఁగావీనిలో నేదిసమర్పించినను ఆసమర్పించినదానినే పరిశుద్ధమైన అన్నమునుగాఁ దలంచి నేనారగింతునుఅని తా.

శ్లో॥ పత్రంపుష్పంఫలంతోయం యోమేభక్త్యాప్రయచ్ఛతి।తదహం భక్త్యుపహృత మశ్నామిప్రయతాత్మనః॥ అని భగవద్గీత.

౧౦౮౦.—క॥ అని పద్మోదరుఁ డాడిన । వినయోక్తుల కాత్మ నలరి ❋ విప్రుఁడు దాఁదె
చ్చినయటుకులు దగనర్పిం । పను నేరక మోము వాంచి ❋ పలుకక యున్నన్.

టీ॥ (అని) పద్మోదరుఁడు — కృష్ణుఁడు. ఆడినవినయోక్తులకున్ — చెప్పిన వినయముతోడిమాటలకు. ఆత్మన్ — మనసునందు. అలరి — సంతోషించి. విప్రుఁడు — బ్రాహ్మణుఁడు — కుచేలుఁడు. తాన్ — తాను. (తెచ్చినయటుకులు) తగన్ — తగునట్లు. అర్పింపను నేరక — సమర్పింపలేక. మోమువాంచి — మొగమును వంచి — తలవంచుకొని. పలుకక యున్నన్ — మాటలాడక యూరక యుండఁగా.

తా॥ అని శ్రీకృష్ణమూర్తి వినయముతో ఆడినమాటలువినిసంతోషించి కుచేలుఁడు తాను తెచ్చిన అటుకులను ఆయనకు సమర్పింపలేక అనఁగా ఈయల్ప పదార్థమును ఇంత గొప్పవానికి ఎట్లుసమర్పింపవచ్చునని సిగ్గుపడితలవంచుకొని యూరకయుండఁగాననితా.

వ॥ అవ్విప్రుండు చనుదెంచినకార్యంబు కృష్ణుండు దనదివ్యచిత్తంబున నెఱింగి యితండు పూర్వభవంబున నైశ్వర్యకాముండై నన్ను సేవింపండైనను నిజకాంతాముఖోల్లాసంబునకై నాయొద్దకుం జనుదెంచినవాఁ డితనికి నింద్రాదులకుం బడయరానిబహువిధంబులైన సంపద్విశేషంబు లీక్షణంబయొడఁగూర్పవలయునని తలంచియతండు జీర్ణవస్త్రంబుకొన ముడిచితెచ్చిన యయ్యటుకుల ముడియఁగని యిదియేడదని యొయ్యన నమ్ముడియఁ దనకరకమలంబులవిడిచి యయ్యటుకులుగొన్నిపుచ్చుకొని యివియనేకలోకంబులనన్నుఁబరితృప్తింబొందింపఁజాలుననియప్పుడు.

టీ॥ అవ్విప్రుండు — అబ్రాహ్మణుఁడు. చనుదెంచినకార్యంబు — వచ్చినపని. (కృష్ణుండు) తనదివ్యచిత్తంబునన్ — దివ్యమయినతన మనసునందు. ఎఱింగి — తెలిసికొని. (ఇతండు) పూర్వభవంబునన్ — మునుపటిజన్మమునందు. ఐశ్వర్యకాముండై — ఐశ్వర్యమును గోరినవాఁడై. నన్ను సేవింపండు — నన్నుఁగొలిచినవాఁడుకాఁడు (అయినను) నిజకాంతాముఖోల్లాసంబునకై — తనపెండ్లాముయొక్క మొగము వికసించుటకై — తనపెండ్లాము సంతోషించుటకై. నాయొద్దకుం జనుదెంచినవాఁడు — నాదగ్గఱకు వచ్చినాఁడు. (ఇతనికి) ఇంద్రాదులకున్ — ఇంద్రుఁడు మొదలగువారికి. పడయరాని — పొందరాని. బహువిధంబులైనసంపద్విశేషంబులు — నానావిధములైన కలిమికలు

ములు. తత్కాలము—ఇప్పుడే. ఇతఃపూర్వవలయన్—తలఁగఁజేయవలయు.(అనితలంచి) అతండు—కుచేలుఁడు.జీర్ణవస్త్రంబుకొనన్—ప్రాంతగుడ్డకొంగునందు.(ముడిచితెచ్చిన) అయ్యడుకులముడియన్—ఆయటుకులమూటను.(కని)ఇదియేదది—ఈమూటయెక్కడిది.(అని) విప్పనన్—విప్పఁగా. అమ్ముడియన్ — అమూటను. తనకరకమలంబులన్ — తామరలవంటితనచేతులతో. విడిచి — విప్పి. అయ్యడుకులు — ఆయటుకులను. కొన్నిపుచ్చుకొని — కొన్నిటినిపుచ్చుకొని. (ఇవి) అనేకలోకంబులన్ — పెక్కులోకములను. (నన్నును) పరితృప్తింబొందింపఁజాలున్—చక్కగా తృప్తిపొందునట్లు చేయఁజాలును. (అని యప్పుడు)

తా॥ ఆబ్రాహ్మణుఁడు తనయొద్దకు వచ్చినతని యుదియని తన మనసులో తెలిసికొని యితఁడు పూర్వ జన్మమునందు సంపదగోరి నన్ను సేవించినవాఁడుగాఁడు అయినను ఇప్పుడు తనభార్యసుతృప్తి పఱచుటకై యిప్పుడు నాయొద్దకు వచ్చినాఁడు కాఁబట్టి యితనికి ఇంద్రుఁడుమొదలగు దేవతలకు సంఘటితముపొందరాని నానావిధములయిన విశేష సంపదలను ఇయ్యవలసినది అని తనలో నిశ్చయించుకొని అతఁడుమైనిఁ గప్పుకొన్న చేలికతో ముడిచితెచ్చిన అటుకుల మూటనుజూచి యిదియేమిటిమూటయని దానిని తనచేతులతో విప్పి కొన్ని అటుకులు పుచ్చుకొని యీయటుకులు నన్నును సమస్తలోకములనుతృప్తి పొందింపఁగలవుఅని అప్పుడుపలఁచెనని తాత్పర్యము.

౧౦౧౨.—క॥ మురహరుఁడు పిడికెఁడడుకులు । గరమొప్పఁగ నారగించి * కౌతుక మతియై
మఱియును బిడికెఁడుగొనఁ ద । త్కర మప్పుడువట్టెఁ గమల * కరకమలములన్.

టీ॥ మురహరుఁడు — కృష్ణుఁడు. (పిడికెఁడడుకులు) కరమొప్పఁగన్—మిక్కిలియుక్తముగా. ఆరగించి—భక్షించి. మఱియును—ఇంకను. కౌతుకమతియై—వేడుకపడిన బుద్ధి గలవాఁడై. పిడికెఁడు గొనన్—పిడికెఁడు అటుకులుపుచ్చుకొనఁగా. తత్కరము—అతని చేతిని. (అప్పుడు)కమల—లక్ష్మీస్వరూపురాలయినరుక్మిణి. కరకమలములన్ — తనహస్తకమలములతో. పట్టెన్ — పట్టుకొనెను.

తా॥ అప్పుడు శ్రీకృష్ణమూర్తి పిడికెఁడు అటుకులు పుచ్చుకొని భక్షించి యింకను పిడికెఁడు అటుకులు భక్షింపనపేక్షించి పుచ్చుకొనఁగా ఆయటుకులను భక్షింపనియ్యక లక్ష్మియగు రుక్మిణీదేవి ఆచేతిని పట్టుకొనెనని తాత్పర్యము.

౧౦౧౩.—క॥ సొంపారఁగ నితనికి బహు । సంపద లందింప నివియ * చాలునునిఁక భ
క్షింపఁగ వలవదు త్రిజగ । త్సంపత్కర దేవదేవ * సర్వాత్మ హరీ.

టీ॥ త్రిజగత్సంపత్కర — మూడులోకములకు కలిమికలుగఁజేయునట్టివాఁడవును. దేవదేవ—దేవతలకుదేవుఁడవును.సర్వాత్మ—సర్వశబ్దమునకు ప్రపంచమును ప్రణవమును అర్థము గనుక ప్రణవరూపప్రపంచ స్వరూపుఁడవైన. హరీ — కృష్ణమూర్తీ. సొంపారఁగన్—మేలిమి అతిశయించునట్టుగా. ఇతనికిన్—ఈకుచేలునకు. బహుసంపదలు — అధిక సంపదలు. అందింపన్ — పొందింపను. ఇవియచాలును — ఈపిడికెఁడు అటుకులే చాలును. ఇఁకన్ — ఇంకను. భక్షింపఁగవలవదు—మీరు ఆయటుకులను భక్షింపవలదు.

తా॥ అట్లు చెయిపట్టుకొని మూడులోకములకువలయు కలుములనుకలుగఁజేయునట్టివాఁడవును, దేవతలకుదేవుఁడవును, ప్రపంచస్వరూపుఁడవునైన యోస్వామీ ! ఇతనిని ఎల్ల కలుములనుపొందఁజేయుటకు ఇప్పుడు మీరారగించిన పిడికెఁడు అటుకులే చాలును ఇఁకనుఆయటుకులనుభక్షింపఁబోకుఁడు అనిచెప్పెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అనియిట్లు వారించిన నక్కుచేలుండు నారాత్రి గోవిందుమందిరంబునఁ దనకు హృదయానందకరంబులగు వివిధ పదార్థంబులననుభవించి మృదులశయ్యాతలంబున నిద్రించి తనమనంబునందన్ను సమధికస్వర్గ భోగానుభవుంగాఁ దలంచుచు మఱునాఁ డరుణోదయంబున మేల్కని కాలోచిత కృత్యంబులు దీర్చి యిందిరా రమణుండు దన్నుఁ గొంతదవ్వనిపి యామంత్రితుం జేయఁ జనుచు నందనందన సందర్శనానందలోలాత్ముండై తనమనంబున నిట్లనియె.

టీ॥ (అనియిట్లు) వారించినన్—ఆయటుకులను భక్షింపనియ్యకపోఁగా. (అక్కుచేలుండును) ఆరాత్రి — ఆదినమురాత్రి. గోవిందుమందిరంబునన్—శ్రీకృష్ణమూర్తిగృహమునందు. (తనకు) హృదయానంద కరంబులు—మనసునకు ఆనందమును కలుగఁజేయునవి. అగు వివిధపదార్థంబులన్—అగునట్టి నానావిధవస్తువులను. అనుభవించి—భుజించి. మృదుల శయ్యాతలంబునన్ — మెత్తని పానుపునందు. నిద్రించి—నిద్రపోయి. తనమనంబునన్ — తనమనసులో. (తన్ను) సమధిక...భవుంగాన్—సమధిక — మిక్కిలి అధికమయిన. స్వర్గభోగ—స్వర్గలోక భోగములను. అనుభవుంగాన్ — అనుభవించువానిఁగా. (తలంచుచుఁ) మఱునాఁడు — మఱుసటిదినము. అరుణోదయంబునన్—అరుణుఁడుదయించునప్పుడు. (మేల్కని) కాలోచితకృత్యంబులు — ఆకాలమునకుఁ దగినపనులను — అనఁగా దంతధావన స్నాన సంధ్యాదులయిన అనుష్ఠానములను. తీర్చి — జరపి. ఇందిరారమణుండు — లక్ష్మీభర్తయైన కృష్ణుఁడు. (తన్ను) కొంతదవ్వు—కొంతదూరము. అనిపి—అంపుదోడుగావచ్చి. ఆమంత్రితుంజేయన్—సెలవిచ్చిపంపఁగా. చనుచున్—పోవుచు. నంద...త్ముండై—నందనందన—కృష్ణుని. సందర్శన—చూచుటయందలి. ఆనంద—సంతోషముచేత. లోల—చలించుచున్న. ఆత్ముండై—మనసుగలవాఁడై. తనమనంబునన్—తనమనసులో. (ఇట్లనియెను)

తా॥ అనియీవిధముగారుక్మిణీదేవి అటుకులనుఆరగింపవలదని నిలుపఁగా ఆకుచేలుఁడును నాటిరాత్రి ఆకృష్ణమూర్తి యింటిలో తనమనసునకుప్రియములైన మంచిమంచిపదార్థములను భుజించిమెత్తని పానుపునందు పండుకొని తానప్పుడు ఇంద్రభోగమునకంటె అధికమయిన భోగమును అనుభవించుచు ఉన్నట్టు తలఁచుకొనుచు సుఖ

ముగా నిద్రపోయి తెల్లవారి లేచి ఉదయకాలానుష్ఠానములు అన్నిటిని తీర్చుకొని శ్రీకృష్ణుండు కొంతదూరము తన వెంటవచ్చి సాగనంపఁగా బయలుదేరి తన పల్లెకు పోవుచు శ్రీకృష్ణమూర్తిని సేవించితినను ఆనందముతో నిండు మునిఁగిన మనసుగలవాఁడగుచు తన లోపల ఇట్లని చింతించెనని తా.

౧౨౧౫.—క॥ నా పుణ్య మరయ నెట్టిదొ । యా పుణ్యనిధిం బ్రశాంతు * నచ్యుతు నఖిల
వ్యాపకు బ్రహ్మణ్యునిఁ జి । ద్రూపకుఁ బురుషోత్తమునిఁ బ * రుం గనుఁగొంటిన్.

టీ॥ అరయన్—విచారింపఁగా. నాపుణ్యము — నాయదృష్టము. ఎట్టిదో—ఎటువంటిదో. ఆపుణ్యనిధిన్—ప్రసిద్ధమయిన పుణ్యమునకు స్థానమయినవాఁడును. ప్రశాంతున్—మిక్కిలి శాంతిగలవాఁడును. అచ్యుతున్ — నాశములేనివాఁడును. అఖిలవ్యాపకున్ — సర్వము నందు వ్యాపించువాఁడును. బ్రహ్మణ్యునిన్—వేద ప్రతిపాదకుఁడైన వాఁడును. చిద్రూపకున్—జ్ఞానస్వరూపుఁడైన వాఁడును. పురుషోత్తమునిన్—ఉత్తమపురుషునిని. పరున్ — ప్రపంచమునకు వెలుపలి వాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని. కనుఁగొంటిన్—చూచితిని.

తా॥ విచారింపఁగా నాయదృష్టము ఎటువంటిదో కాని పుణ్య స్థానమయి శాంతమూర్తియై నాశములేక సర్వవ్యాపకుఁడై వేదము నందుఁ బ్రతిపాదింపఁ బడినవాఁడై జ్ఞానస్వరూపుఁడై ప్రపంచా తీతుఁడై కెంచేసియుండు పురుషోత్తమునిఁ జూచితిని అనుకొనెననితా.

౧౨౧౬.—సీ॥ పరికింపఁ గృపణస్వ * భావుండ నైనట్టి - నేనెడ నిఖిలావ * నీశుఁడైన
యిందిరాదేవికి * నెనయంగ నిత్యని - వాసుఁడైయొప్పున * వ్యాసుదేవుఁ
డెడ నన్నర్థిమైఁ * దోడఁబుట్టిన వాని - కైవడిఁ గౌఁగిటఁ * గదియఁజేర్చి
దైవంబుగా నన్ను * భావించి నిజతల్ప - ముననుంచి సత్క్రియ * ల్పూనినడపి

తే॥ చారు నిజవధూకర సరో * జాత కలిత । చామరానిల విగత వి * శ్రమునిఁజేసి
శ్రీకుచాలిప్త చందనాం * చిత కరాబ్జ । తలములను నంజలొత్తి వ * త్సలత మెఱసి.

టీ॥ పరికింపన్—విచారింపఁగా. కృపణస్వభావుండను—లోభ గుణము గలవాఁడను. (అయినట్టి నేనెడ) నిఖిలావనీశుఁడు—సమస్త భూమికి ప్రభువైనవాఁడు. (అయిన) ఇందిరాదేవికిన్—లక్ష్మీదేవికి. ఎనయంగన్ — కూడుకొనుటకు — ఉండుటకు. నిత్యనివాసుఁడై— శాశ్వతమయిన యునికిపట్టయినవాఁడై. ఒప్పునవ్యాసుదేవుఁడు — ఒప్పునట్టి యాకృష్ణమూర్తి. ఏడ — ఎక్కడ. (నన్ను) అర్థిమైన్ — ప్రీతితో. తోడఁబుట్టినవాని కైవడిన్ — సహోదరుని విధమున. కౌఁగిటన్ — భుజాంతరమునందు. కదియఁజేర్చి — అంటఁజేర్చి. దైవంబుగాన్—దేవునిఁగా. (నన్ను) భావించి — తలఁచి. నిజతల్పమునన్—తనపానుపునందు. ఉంచి—ఉండునట్లుచేసి. సత్క్రియలు— సన్మానములను, పూని—యత్నించి. నడపి—జరపి. చారు...శ్రమునిన్- చారు—మనోజ్ఞమయిన. నిజవధూ — తనభార్యయొక్క. కరసరోజాత—హస్తకమలములయందు. కలిత—ఒప్పినట్టి. చామర — వింజామరలవలని. అనిల—గాలిచేత. విగత — పోయిన. విశ్రమునిన్ — మిక్కుటమయిన బడలిక గలవానిఁగా. (చేసి) శ్రీ...తలములన్— శ్రీ—లక్ష్మీదేవియొక్క. కుచ—పాలిండ్లయందు. అలిప్త—అంటటను పూయఁబడిన. చందన—గంధముచేత. అంచిత — ఒప్పిదమయిన. కరాబ్జతలములన్ — తామరలవంటి అఱచేతులలో. వత్సలత — ప్రేమము. మెఱసి — ప్రకాశింపఁజేసి. అంజలొత్తి—నాకాళ్లొత్తి.

తా॥ ఆలోచించి చూడఁగా నేను కేవలము లోభస్వభావము గలవాఁడను, ఎల్లవేళలకును ఏలికయై శ్రీలక్ష్మీదేవికి ఉనికిపట్టయి ఒప్పునట్టివాఁడు శ్రీకృష్ణమూర్తి అతఁడెక్కడ నేనెక్కడ అతని కిని నాకును ఎంతో తారతమ్యము గలదు అట్లుండఁగా ఆమహాను భావుఁడు నన్ను తోడఁబుట్టిన వానివలె ఎంచి తన పానుపు నందుఁ గూర్చుండఁబెట్టి తగినమర్యాదలతో పూజించి తనభార్యలచేత వింజామరలు వేయించి నాబడలికను పోఁగొట్టి లక్ష్మీదేవి పాలిండ్లయందు పూయఁబడిన మంచిగంధపు పరిమళముతో కూడిన తన మృదుహస్తములతో నాకాళ్లను పిసికెనుగదా అనితా. టీ॥ కావున—గనుక.

౧౨౧౭.—ఉ॥ శ్రీనిధి యిట్లు నన్నుఁ బచ * రించి ఘనంబుగ విత్తమేమియు
న్నీని తెఱంగు గానఁబడె * నెన్న దరిద్రుఁడు సంపదస్థుఁడై
కానక తన్నుఁ జేరఁడని * కాక శ్రితార్తిహరుండు సత్కృపాం
భోనిధి సర్వవస్తు పరి * పూర్ణునిఁగా ననుఁ జేయకుండునే.

టీ॥ శ్రీనిధి—సంపదకుగని—శ్రీకృష్ణమూర్తి. ఇట్లు—ఈవిధముగా. (నన్ను) ఘనంబుగన్—గొప్పగా. పచరించి—గౌరవించి. విత్తము— ధనమును. ఏమియున్—కొంచెమయినను. ఈని తెఱంగు — ఇయ్యని విధము. కానఁబడెన్—అగుపడెను. ఎన్నన్—ఆలోచింపఁగా. దరిద్రుఁడు — లేనివాఁడు. సంపదస్థుఁడై—కలిమియందున్నవాఁడై. కానక — అహంకారముచేత కన్నుగానక. (తన్ను) చేరఁడు— పొందఁడు. అనికాక—అనియెంచియేకాని. శ్రితార్తిహరుండును — ఆశ్రయించినవారి దుఃఖమును బాఁపు వాఁడును, సత్కృపాంభోనిధి—మంచిదయకు సముద్రుఁడునైనయీపురుషోత్తముఁడు. ననున్— నన్ను. సర్వవస్తుపరిపూర్ణునిఁగాన్—ఎల్లవస్తువులచేతనునిండుకొన్న వానిఁగా. చేయకుండునే—చేయకయుండునా—చేయుననిభావము.

తా॥ ఎల్లకలిమలకును ఉనికిపట్టయిన శ్రీకృష్ణమూర్తియీచొప్పున నన్ను గొప్పగా మన్నించియు కొంచమైన ధనమియ్యక పోవుటను చూడఁగా దరిద్రుఁడుగానుండిన నన్ను ఆశ్రయించినట్లు ధనవంతుఁడు ఆశ్రయింపఁడు ధనమదముచేత కన్నుగానని వాఁడై తన్నుఁగొలువక

పోవును అనితలంచినట్లున్నదిగాని అట్లుకానిపక్షమున ఆశ్రయించిన వారి దుఃఖములనెల్లను అణంచునట్టి స్వభావముగల ఆదయాసము ద్రుఁడు నాకు సమస్త పదార్థములు కొఱఁతలేక యిచ్చి మన్నింపక పోవునా అని తలఁచె నని తాత్పర్యము.

౧౦౧౮.—వ॥ అని తనమనంబున వితర్కించుచు నిజపురంబునకుం జనిచని ముందట.

టీ॥ (అని) తనమనంబునన్—తనమనసులో. వితర్కించుచున్—తలపోసికొనుచు. నిజపురంబునకున్—తనపట్టణమునకు. చనిచని—పోయిపోయి — బహుదూరముపోయి. ముందటన్—ఎదుటను.

తా॥ అని యీవిధముగా తనలో తానను కొనుచు తన పట్టణమునుగూర్చి బహుదూరముపోయి యెదుటను తనయింటిని జూచెనని తాత్పర్యము.

౧౦౧౯.—సీ॥ భానుచంద్ర ప్రభా * భాసమాన స్వర్ణ - చంద్రకాంతోపల * సౌధములును
గలకంఠ శుక నీల * కంఠ సముత్కంఠ - మానిత కూజితో * ద్యానములును
ఫుల్ల సితాంభోజ * హల్లక కల్హార - కైరవోల్లసిత కా * సారములును
మణిమయ కనక కం * కణ ముఖాభరణవి - భ్రాజిత దాసదా * సీజనంబు
తే॥ గలిగి చెలువొందు సదనంబుఁ * గాంచి విస్మ । యమునుబొందుచు నెట్టిపు * ణ్యాత్ముఁడుండు
నిలయమొకొ యపూర్వమై * నెగడె మహిత । వైభవోన్నతి లక్ష్మీని * వాసమగుచు.

టీ॥ భాను...సౌధములును — భాను — సూర్యునియొక్కయు. చంద్ర—చంద్రునియొక్కయు. ప్రభా—ప్రకాశమువంటిప్రకాశముచేతను. భాసమాన—ప్రకాశించుచున్న. స్వర్ణ — బంగారుమయములైన. చంద్రకాంతోపల — చంద్రకాంత మణులుచెక్కిన. సౌధములును—మేడలును. కలకంఠ... ద్యానములును—కలకంఠ—పావురములయు. శుక—చిలుకలయు. నీలకంఠ—నెమళ్లయు. సముత్కంఠ—ఒత్తిపలుకఁబడిన. మానిత—గౌరవింపఁబడిన. కూజిత—రుతములుగలిగిన. ఉద్యానములును—శృంగారపుతోఁటలును. ఫుల్ల...ములును—ఫుల్ల—వికసించిన. సితాంభోజ—తెల్లదామరల చేతను. హల్లక—ఎఱ్ఱగలువలచేతను. కల్హార — ఇంచుక యెఱుపును తెలుపును గలసినపరిమళముతోడి కలువలచేతను. కైరవ—తెల్లగలువలచేతను. ఉల్లసిత—ప్రకాశించునట్టి. కాసారములును—కొలఁకులును. మణి ... దాసీజనంబు—మణిమయ—రత్నవికారమయిన. కనకకంకణ — బంగారుకడియములు. ముఖ — మొదలుగాఁగల. ఆభరణ—సొమ్ములచేత. విభ్రాజిత—ప్రకాశించునట్టి. దాసదాసీజనంబు—పరిచారకులునుపరిచారికలును (కలిగి) చెలువొందు — అందగించునట్టి. సదనంబున్—ఇంటిని. కాంచి—చూచి. విస్మయమును బొందుచున్—ఆశ్చర్యమును పొందుచు ఎట్టిపుణ్యాత్ముఁడు—ఎటువంటిపుణ్యపురుషుఁడు. ఉండు నిలయమొకొ—ఉండునట్టియిల్లోయిది. అపూర్వమై — క్రొత్తదై. మహిత వైభవోన్నతిన్—పూజ్యమయిన వైభవముయొక్క మేలిమిచేత. లక్ష్మీనివాసమగుచున్—లక్ష్మీదేవికినునికిపట్టగుచు. నెగడెన్—అతిశయించెను.

తా॥ సూర్యచంద్రులు వెలుఁగునట్లు వెలుఁగుచున్న బంగారుమయములై చంద్రకాంత మణులుచెక్కినవైన మేడలును, పావురములు చిలుకలు నెమళ్లు మొదలగుపక్షులు గట్టిగా కూయునట్టి మనోజ్ఞములయిన కూఁతలతోఁగూడిన శృంగారంపు తోఁటలును, వికసించిన తెల్లదామరలు ఎఱ్ఱదామరలు తెల్లకలువలు ఎఱ్ఱగలువలు మొదలగువానిచేత అందగించుచున్న సరోవరములును, రత్నములు చెక్కిన బంగారుకడియములు మొదలగు ఆభరణములచేత అలంకరింపఁ బడిన పరిచారకులయు పరిచారికలయు సమూహములును గలిగి యొప్పునట్టి ఒకయిల్లు కానరాఁగా కుచేలుఁడు చూచి ఆశ్చర్యపడుచు ఇట్టిసౌఖ్యమునకు ఉనికిపట్టయిన యిల్లు ఏపుణ్యాత్మునికినివాసమో ఇది అధికమయిన వైభవముచేత శ్రీలక్ష్మీ నివాసస్థానమై క్రొత్తదై యొప్పుచున్నది అని యనుకొనెనని తాత్పర్యము.

౧౦౨౦.—వ॥ అని తలపోయుచున్న యవసరంబున.

టీ॥ (అని)తలపోయుచున్నయవసరంబునన్—ఆలోచించుచున్న సమయమునందు.

తా॥ అనియీవిధముగా ఆశ్చర్యపడి తనలోతాను ఆలోచించుకొనుచుండఁగా నని తాత్పర్యము.

౧౦౨౧.—తే॥ దివిజవనితలఁ బోలెడు * తెఱవలపుడు । డాయనేతెంచి యిందు వి * చ్చేయుఁడనుచు
విమలసంగీత నృత్య * వాద్యములు చెలఁగ । గరిమఁ దోడ్కొనిచని రంతి * పురమునకును.

టీ॥ దివిజవనితలన్—దేవతా స్త్రీలను. పోలెడుతెఱవలు—సరిపోలుచున్నస్త్రీలు. అపుడు — ఆసమయమునందు. డాయన్—సమీపింప. ఏతెంచి—వచ్చి. ఇందువిచ్చేయుఁడు—ఇచ్చటికిదయచేయుఁడు. (అనుచు) విమల...ద్యములు — విమల — నిర్మలమయిన. సంగీత—పాటలు. నృత్య—ఆటలు. వాద్యములు—వాద్యములును. చెలఁగన్—మ్రోఁగఁగా. గరిమన్ — గౌరవములో. అంతిపురమునకున్—అంతఃపురమునకు. తోడ్కొనిచనిరి—పిలుచుకొనిపోయిరి.

తా॥ దేవతాస్త్రీలవంటిస్త్రీలుకొందఱువచ్చి, స్వామీ ! యిటు రండియనిచెప్పి తేటమీరు పాటలు ఆటలు వాద్యములుమ్రోఁగఁగా గౌరవముతో అంతఃపురమునకుపిలుచుకొనిపోయిరి అనితాత్పర్యము.

౧౦౨౨.—వ॥ ఇట్లు చనుదేర నతనిభార్యయైన సతీలలామంబు దనమనంబున నానందరసమగ్నయగుచు.

టీ॥ (ఇట్లు) చనుదేరన్—రాఁగా. (అతనిభార్యయైన)సతీలలామంబు — ఉత్తమస్త్రీ. (తనమనంబు) ఆనందరసమగ్న—సంతోషమను రసమునమునిఁగినది. (అగుచును)

తా॥ ఈవిధముగా రాఁగా పతివ్రతాశిరోమణియయిన ఆయన పెండ్లాము తన మనసులో మిక్కిలి సంతోషించుచును అని తాత్పర్యము.

౧౦౨౩.—సీ॥ తనవిభు రాక ముం * దటఁ గనిమనమున - హర్షించి వైభవం * బలర మనుజ
కామినీ రూపంబు * గైకొన్న యిందిరా - వనిత చందంబునఁ * దనరుచున్న
కలకంఠి తనవాలు * కన్నుల క్రేవల - నానంద బాష్పంబు * లంకురింప
నతని పాదంబుల * కాత్మలో మ్రొక్కి భా - వంబున నాలింగ * నంబు చేసి

తే॥ నాధరాదేవుఁ డతుల ది * వ్యాంబరా భ । రణ విభూషితయై రతి * రాజసాయ
కముల గతినొప్పు పరిచారి * కలు భజింప । లలితసౌభాగ్యయగు నిజ * లలనఁ జూచి.

టీ॥ తనవిభురాక — తనపెనిమిటి వచ్చుటను. ముందటన్ — ఎదుట. కని—చూచి. మనమునన్ — మనసులో. హర్షించి—ఆనందము పొంది. వైభవంబు — విభవము. అలరన్ — ఒప్పఁగా. మనుజకామినీరూపంబు=మనుష్య స్త్రీరూపమును. గైకొన్న—వహించిన. ఇందిరావనితచందంబునన్—లక్ష్మీదేవివిధమున. తనరుచున్న—ఒప్పుచున్న. కలకంఠి — కోకిలకంఠస్వరమువంటి కంఠస్వరముగల ఆయిల్లాలు. తనవాలుకన్నుల క్రేవలన్—తనదైన నిడుపాటికన్నుల పార్శ్వములందు — కడగన్నులయందనుట. ఆనందబాష్పంబులు—సంతోషమువలనఁ బుట్టిన కన్నీళ్లు. అంకురింపన్ — మొలవఁగా — పుట్టఁగాననుట. అతని పాదంబులకున్ — ఆకుచేలుని యడుగులకు. ఆత్మలోన్—తనమనసులో. మ్రొక్కి—నమస్కరించి. భావంబునన్—మనసునందు. ఆలింగనంబు చేసెన్ — కౌఁగిలించుకొనెను. అధరాదేవుఁడు—ఆబ్రాహ్మణుఁడును. అతుల...యై—అతుల—సాటిలేని. దివ్య—అప్రాకృతమయిన. అంబర — వస్త్రముల చేతను. అభరణ—సొమ్ముల చేతను. విభూషితయై — అలంకరింపఁబడినదై. రతిరాజసాయకముల గతిన్—మన్మథునిబాణములవలె. ఒప్పు—ఒప్పునట్టి. పరిచారికలు—ఊడిగము చేయు స్త్రీలు. భజింపన్—కొలువఁగా. లలితసౌభాగ్య—కోమలమయినసుభగత్వముగలది. (అగు) నిజలలనన్—తనభార్యను. (చూచి)

తా॥ ఎదుట తనపెనిమిటి వచ్చుచుండుటను జూచి సంతోషించుచు తనవైభవము ఒప్పునట్టుగా మనుష్యస్త్రీరూపమును పొందిన లక్ష్మీదేవివలెనే ఒప్పుచు దీర్ఘములైన తనకన్నులనుండి ఆనందబాష్పములురాలుచుండఁగా అతని అడుగులకు తనమనసులోనే మ్రొక్కుచు మనసులోనే ఆలింగనము చేసికొనుచు ఎదురుకొని రాఁగా కుచేలుఁడును సాటిలేనిదైన అప్రాకృతములైనవస్త్రములను ఆభరణములను ధరించి మన్మథుని బాణములోయేమో అనఁదగిన చక్కనియూడిగకత్తెలుకొలువఁగా ఒప్పిదమయిన సుభగత్వముతో వెలుఁగుచున్న నతవెండ్లామునుచూచెను అని తాత్పర్యము.

౧౦౨౪.—క॥ ఆనారీ రత్నంబును । దానును ననురాగ రసము * దళుకొత్తఁగ ని
త్యానందము నొందుచుఁ బెం । పూనిన హరిలబ్ధ వైభ * వోన్నతి మెఱయన్.

టీ॥ ఆనారీరత్నంబును—ఆస్త్రీశ్రేష్ఠమును. (తానును) అనురాగరసము—ప్రీతిరసము. దళుకొత్తఁగన్—అంకురింపఁగా. నిత్యానందము పొందుచున్—ఎప్పుడును చెడనియానందమునుపొందుచు. పెంపు—అభివృద్ధిని. ఊనిన—పొందిన. హరిలబ్ధవైభవోన్నతి—కృష్ణునివలనపొందఁబడినవైభవముయొక్క యున్నతి. మెఱయన్—ప్రకాశింపఁగాను.

తా॥ ఆయుత్తమ స్త్రీయును తానును అనురాగము అతిశయింపఁగా సంతోషించుచు అభివృద్ధినొందుచున్న కృష్ణునివలన పొందఁబడిన అధికైశ్వర్యము వెలయఁగా నని తాత్పర్యము.

౧౦౨౫.—సీ॥ కమనీయ పద్మరా * గ స్తంభకంబులుఁ - గొమరారు పటికంపు * కుడ్యములును
మరకత వరరత్న * మయ కవాటంబులుఁ - గీలిత హరినీల * జాలములును
దీపిత చంద్రకాం * తోపల వేదులు - నంచిత వివిధ ప * దార్థములును
దగుహంస తూలికా * తల్పంబులును హేమ - లాలిత శయనస్థ * లములుఁ దనరు

తే॥ సమధికోత్తుంగ భద్రపీ * ఠములు సిరులు । మానితోన్నత చతురంత * యానములును
వలయు సద్వస్తు పరిపూర్ణ * వాటికలును । గలిగి చెలువొందు మందిరం * బెలమిఁ జొచ్చి.

టీ॥ కమనీయ...కంబులు—కమనీయ—మనోజ్ఞములయిన. పద్మరాగ—కెంపులుచెక్కిన. స్తంభకంబులును—కంబములును. కొమరారు...ములును—కొమరారు—ఒప్పిదమగుచున్న. పటికంపు—స్ఫటికములచేతనైన. కుడ్యములును—గోడలును. మర...బులును—మరకత—పచ్చలదైన. వర—శ్రేష్ఠములయిన. రత్నమయ—రత్నవికారమయిన. కవాటంబులును—తలుపులును. కీలిత...ములును—కీలిత — పొదుగఁబడిన—చెక్కఁబడిన. హరినీల—ఇంద్రనీలమణుల. జాలములును—కిటికీలును. దీపిత...వేదులు—దీపిత—వెలుఁగఁజేయఁబడిన. చంద్రకాంతోపల—చంద్రకాంతమణులచేతనైన. వేదులును — అరుఁగులును. అంచిత—...ములును—అంచిత — ఒప్పిదము అయిన. వివిధ—నానావిధములైన. పదార్థములును—వస్తువులును. తగు—ఒప్పునట్టి. హంసతూలికాతల్పంబులును—హంసతెక్కల పానుపులును. హేమ...స్థలములును—హేమ—బంగారుచేత. లాలిత—మనోజ్ఞములయిన. శయనస్థలములును — పండుకొను చోట్లును. తనరు — శ్లాఘ్యములయిన. సమధికోత్తుంగభద్రపీఠములును — మిక్కిలి పొడువులైన సింహాసనములును. సిరులు—ఇంకనువలయు కలుములును. మానితోన్నతచతురంతయానములును—మానిత—గౌరవింపఁదగిన. ఉన్నత—పొడవులైన. చతురంతయానములును—పల్లకీలును. వలయు...వాటికలును—వలయు—కావలసిన. సద్వస్తు—మంచివస్తువులచేత. పరిపూర్ణ—నిండిన. వాటికలును — ఇండ్లవరుసలును. (కలిగి) చెలువొందు—అందగించు.

నట్టి. మందిరంబు—ఇంటిని. ఎలమిన్—ప్రీతితో. చొచ్చి—ప్రవేశించి.

తా॥ మనోజ్ఞములైన కెంపుల కంబములును, ఒప్పిదములైన పటికపు రాలగోడలును, శ్రేష్ఠములైన పచ్చలతలుపులును, నీలములు చెక్కిన కిటికీలును, చంద్రకాంతపు రాలచేత కట్టఁబడిన అరుఁగులును, ఒప్పిదములు నానావిధములునైన వస్త్రములును, మనోజ్ఞములైన హంసతూలికా తల్పములును, మఱియు బంగారుమయములైన పడుకటోట్లును, మిక్కిలియున్నతములైన సింహాసనములును, ఇంకను వలయుకలుములును, గౌరవింపఁబడి పొడవులైన పల్లకీలును, ఇదిగాక కావలసిన యెల్లమంచివస్తువులచేతను నిండుకొన్న యింట్లవరుసలునుగలిగి అందగించునట్టితమయింటిలోఁ జొచ్చియని తాత్పర్యము.

వ॥ సుఖంబుగ నుండునట్టియెడం దనకు మనోవికారంబులు వొడమకుండవర్తించుచు నిర్మలంబగుతనమనంబుననిట్లనునింతగాలంబత్యంతదుస్తరంబగు దారిద్ర్యదుఃఖార్ణవంబున మునింగియున్న నాకుం గడపటం గలిగిన విధంబుననిప్పుడు.

టీ॥ సుఖంబుగన్ — ఆనందముగా. ఉండునట్టియెడన్—ఉండునప్పుడు. (తనకు) మనోవికారంబులు — మనస్సునందు సంకల్పములు. పొడమకుండన్—పుట్టకుండ. వర్తించుచున్ — మెలఁగుచు. నిర్మలంబు — కామక్రోధలోభములు లేనిది. శ్లో॥ త్రివిధంనరకస్యేదం ద్వారంనాశనమాత్మనః । కామఃక్రోధ స్తథాలోభ స్తస్మాదేతత్త్రయంత్యజేత్ ॥ ఏతైర్విముక్తః కౌంతేయ తమోద్వారైస్త్రిభిర్నరః । ఆచరత్యాత్మనఃశ్రేయ స్తతోయాతిపరాంగతిమ్ ॥ అని భగవద్గీతగనుక తన్ను అధోగతిపాలుచేయు కామక్రోధలోభాదులు లేనిది. అగు తనమనంబునన్—అగునట్టి తనమనసులో. ఇట్లనున్—ఈవిధముగా అనుకొనెను. ఇంతగాలంబు—ఇన్నాళ్లును. అత్యంత దుస్తరంబగు — మిక్కిలిదాఁటరానిదైన. దారిద్ర్యదుఃఖార్ణవంబునన్ — పేదఱికము వలని దుఃఖమనెడి సముద్రమునందు. మునింగి — మునిఁగి. ఉన్న నాకున్—ఉండినట్టినాకు. కడపటన్—తుదను. కలిగినవిధంబునన్—లభించినరీతిని. (ఇప్పుడు)

తా॥ సుఖముగా నుండునప్పుడు తనకు మనస్సునందు సంకల్పాదివికారములుపుట్టకుండ మెలఁగుచు నరకమును పొందించునవియగు కామక్రోధలోభాదులు లేనిదైన తనమనసునందు ఇట్లుతలఁచెను నేను ఇనాళ్లదాఁక కొంచెమైన దాఁట శక్యముగాని పేదఱికము వలని దుఃఖమనెడు సముద్రమునందు మునిఁగియుంటిని అటువంటి నాకు కడపటఇప్పుడు కలిగినట్టిరీతిని అని తాత్పర్యము.

౧౦౭౭.—ఆ॥ ఎన్నఁగ్రొత్తలైన # యిట్టిసంపదలు నా । కబ్బుటెల్ల హరిద # యావలోక
నమునఁ జేసికాదె # నలినాక్షు సన్నిధి । కర్థినగుచు నేను # నరుగుటయును.

టీ॥ ఎన్నన్—యోచింపఁగా. క్రొత్తలైన—నూతనములైన. ఇట్టి సంపదలు—ఇటువంటికలుములు. (నాకు) అబ్బుటెల్లన్—కలుగుటంతయు. హరిదయావలోకనమునఁ జేసికాదె — కృష్ణుని దయతోడి చూపుచేత నేకదా. నలినాక్షుసన్నిధికిన్—కృష్ణునొద్దకు. అర్థినగుచున్ — యాచకుఁడనగుచు. (నేనును) అరుగుటయును — పోఁగానే.

తా॥ ఆలోచింపఁగా నేనుయాచకుఁడనై కృష్ణునొద్దకుఁబోఁగానే అపురూపములైన యీకలుములు నాకుఁ గలుగుటంతయు కృష్ణుని దయతోడిచూపుచేత నేకదా అని తాత్పర్యము.

౧౦౭౮.—క॥ ననునావృత్తాంతంబును । దనమనమునఁ గనియు నేమి # దడవక ననుఁ బొ
మ్మని యీసంపద లెల్లను । నొనరఁగ నొడఁగూర్చి నన్ను # నొడయనిఁ జేసెన్.

టీ॥ ననున్—నన్నును. నావృత్తాంతంబును—నాసమాచారమును. తనమనమునన్—తనమనసులో. కనియున్—తెలిసికొనియు. ఏమి—ఏమియు. తడవక—విచారింపక. ననుఁబొమ్మని — నన్నుఁబొమ్మని చెప్పి. (ఈసంపదలెల్లను) ఒనరఁగన్—ఒప్పిదముగా. ఒడఁగూర్చి—పొందించి. (నన్ను) ఒడయనిఁ జేసెన్ — ప్రభువునుగాఁ జేసెను.

తా॥ నన్నును నాసమాచారమును తన మనసునఁ దెలిసికొని అప్పుడు ఏమియువిచారింపక యియ్యకపంపి యింటికివచ్చునంతలో ఇట్టికలుములనెల్లను పొందించి నన్ను రాజునుగాఁ జేసెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అట్టి పురుషోత్తమునందు భక్తినిష్ఠులైన సజ్జనులు లేశమాత్రంబగు పదార్థంబైన భక్తిపూర్వకంబుగా సమర్పించిన నది కోటిగుణితంబుగాఁ గైకొని మన్నించుటకునిది దృష్టాంతంబుగాదే మలినదేహుండును జీర్ణాంబరుండునని చిత్తంబున హేయంబుగాఁ జాటింపక నాచేనున్న యడుకులాదరంబున నాఁగిఁచి నన్నుఁ గృతార్థునిం జేయుటయతని నిర్హేతుక దయ యకాదె యట్టి కారుణ్యసాగరుండైన గోవిందుని చారణారవిందంబులయందు భక్తిప్రాభవంబు లగుంగాకయని యప్పుండరీకాక్షునియందుఁ బూర్వభక్తి తాత్పర్యంబునం దగిలి పత్నీసమేతుండై నిఖిల భోగంబులయందు నాసక్తింబొరయక రాగాదివిరహితుండును నిర్వికారుండునునై యఖిలక్రియలయందు ననంతుని యనంత ధ్యాన సుధారసంబునం జొక్కుచు విగత బంధనుండై యపవర్గప్రాప్తినొందె మఱియును.

టీ॥ (అట్టి) పురుషోత్తమునందు—పురుషశ్రేష్ఠుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు. భక్తినిష్ఠులైన — సేవానిష్ఠగలిగిన. సజ్జనులు — సత్పురుషులు. లేశమాత్రంబగు పదార్థంబయినన్—రవంతవస్తువునైనను—మిక్కిలియల్పవస్తువునైనను. భక్తిపూర్వకంబుగాన్—భక్తిముందుగలుగునట్టుగా—భక్తితో. (సమర్పించినను) అది—అవస్తువును. కోటిగుణితంబుగాన్—అంతకు కోటియంతలుగా. కైకొని—పరిగ్రహించి. మన్నించుటకును—మన్ననచేయుటకు. ఇది దృష్టాంతంబుగాదె—ఈనాకు సంపదలిచ్చుట తార్కాణము కాదా. మలినదేహుండును — మురికియైన మేనుగలవాఁడును. జీర్ణాంబరుండును—చినిఁగిపోయిన బట్టలుగలవాఁడును. (అని) చిత్తంబునన్—మనసునందు. హేయంబుగాన్ — రోఁతగా.

పాటింపక = తలఁపక. (నాచేనున్న యడుకులు) ఆదరంబునక్ = ఆకరణతో, ఆరగించి = భక్షించి. (నన్ను) కృతార్థునింజేయుట = ధన్యునిఁగాఁజేయుట, అతని నిర్హేతుకదయయె కాదె = ఆకృష్ణుని దైన కారణములేని దయయేకదా–అతఁడు కారణములేకయేభక్తులను కాపాడునట్టి దయాస్వరూపుఁడు అగుటచేత నేకదాయనుట. (అట్టి) కారుణ్యసాగరుండు=దయాసముద్రుఁడు. (అయిన) గోవిందుని చరణారవిందంబుల యందుక్ = శ్రీకృష్ణుని పాద కమలముల యందు. భక్తిప్రాభవంబులు=భక్తియు ప్రభుత్వమును. అగుంగాక = కానిమ్ము. (అని) అప్పుండరీకాక్షునియందుక్ = ఆకృష్ణమూర్తియందు. పూర్వభక్తి తాత్పర్యంబునక్ = మునుపటి సేవా తత్పరత్వమునందే. తగిలి = ఆసక్తుఁడై. పత్నీసమేతుండై = పెండ్లాముతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై. నిఖిలభోగంబులయందుక్ = ఎల్లసుఖానుభవములందును. ఆసక్తిక్ = అపేక్షను. పొందక = పొందక. రాగాదివిరహితుండును = కామక్రోధాదులు లేనివాఁడును. నిర్వికారుండును = అశన పిపాస శోక మోహ జరామరణములనెడువికారములు లేనివాఁడును. (అయి) అఖిలక్రియలయందుక్ = చతుర్దశేంద్రియ వ్యవహారములయందును. అనంతుని యనంతధ్యానసుధారసంబునక్ = దేశకాల వస్తుభేదములు లేనివాఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క తుదలేని ధ్యానమనెడి యమృత రసముచేత. చొక్కుచుక్ = పరవశుఁడగుచు. విగళబంధముండై = పోయిన అష్టపాశ బంధములు గలవాఁడై. అపవర్గ ప్రాప్తిక్ = మోక్షమునొందుటను. పొందెక్ = పొందెను. మఱియును = ఇదిగాక.

తా॥ అటువంటి పురుషశ్రేష్ఠుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి తన కొలువునందు నిష్ఠగలిగిన సత్పురుషులు ఎంతయల్ప పదార్థమును సమర్పించినను అది యంతకుకోటియంతలుగా గ్రహించి వారినిమన్నించును అనుటకు ఇదియొకదృష్టాంతముకాదా? ముఱికితోడి దేహము చింపి కోకలును గల నన్నుఁజూచి రోఁతపడక నాచేతనున్న అటుకులను పుచ్చుకొని ప్రీతితో ఆరగించినన్ను ధన్యునిగాఁజేయుటకు అతనినిర్హేతుక జాయమాన కటాక్షమేకదా కారణము. ఆదయాసముద్రుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క పాదకమలములయందు భక్తియు ప్రపత్తియు నాకునబ్బుంగాకయని ఆశ్రీకృష్ణమూర్తియందు మునుపుగలిగియున్న భక్తి తత్పరత్వముచేత అధ్యానమునందే తగిలినమనసు గలవాఁడై పెండ్లాముతోడ తానును సకలసుఖానుభవముల యందును ఆసక్తిమాని కామక్రోధాదులు లేనివాఁడును అశన పిపాస శోక మోహ జరామరణములనెడు వికారములులేనివాఁడునై ఎల్ల పనుల యందును ఆయనంతమూర్తి దైన తుదలేని ధ్యానమనెడి అమృత రసముననుభవించుటచేత పరవశత్వమునొందినవాఁడగుచు సంసార బంధమునందు తగులుకొనక మోక్షము నొందెనని తాత్పర్యము.

౧౦౩౦.—ఆ॥ దేవదేవుఁ డఖిల * భావజ్ఞుఁ డాశ్రిత । వరదుఁడైన హరికి * ధరణిసురులు
దైవతములుగాన * ధారుణీ దివిజుల । కంటె దైవమొకఁడు * గలదె భువిని.

టీ॥ దేవదేవుఁడు=దేవతలకుదేవుఁడును. అఖిలభావజ్ఞుఁడు = ఎల్లవారితాత్పర్యములు నెఱిఁగినవాఁడును. ఆశ్రితవరదుఁడు=ఆశ్రయించినవారికోరికలనిచ్చువాఁడును. అయినహరికిక్ = ఐనట్టిశ్రీకృష్ణమూర్తికి. ధరణిసురులు = బ్రాహ్మణులు. దైవతములు=దేవతలు. కానక్=కనుక. భువిక్=భూలోకమునందు. ధారుణీదివిజులకంటెక్ =బ్రాహ్మణులకంటెను. (దైవము) ఒకఁడు = ఇతరము. (కలదె)

తా॥ దేవతలకు దేవుఁడై యెల్లవారి అభిప్రాయములు నెఱిఁగి ఆశ్రయించువారి కోరికలనిచ్చుచుండు శ్రీకృష్ణమూర్తికి బ్రాహ్మణులే దైవములు గనుక భూలోకము నందు బ్రాహ్మణులకంటె ఇతరము దైవము కలదా అని తాత్పర్యము.

౧౦౩౧.—క॥ మురహరుఁ డిట్లు కుచేలునిఁ । జరితార్థునిఁ జేసినట్టి * చరితము విను స
త్పురుషుల కిహపర సుఖములు । హరిభక్తియు యశము గలుగు * నవనీనాథా.

టీ॥ అవనీనాథా=రాజా. ఇట్లు=ఈవిధముగా, మురహరుఁడు= కృష్ణుఁడు. కుచేలునిక్=కుచేలుఁడను బ్రాహ్మణుని. చరితార్థునిక్= నడపఁబడిన ప్రయోజనముగలవానిఁగా–సంపన్నునిఁగా. చేసినట్టి చరితముక్=చేసిన చరిత్రమును. వినుసత్పురుషులకుక్ = వినునట్టి సజ్జనులకు. ఇహపరసుఖములును–ఈలోకమునందలివియు పరలోకమునందలివియునైనసౌఖ్యములును, హరిభక్తియుక్=విష్ణుభక్తియు. యశమును = కీర్తియు. (కలుగును)

తా॥ ఓ పరీక్షిన్మహారాజా! ఈవిధముగా శ్రీకృష్ణమూర్తి కుచేలుని కృతార్థునిఁగాఁజేసిన యీకథను ఏసత్పురుషులువిందురో వారు ఇహలోక సుఖములను పరలోక సుఖములను పొందుటయే గాక శ్రీవిష్ణుసేవయుఁ జెడనికీర్తియుఁగలవారును అగుదురనిశుకుఁడుచెప్పెనని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ కుచేలుఁడు–చేలమనఁగా వస్త్రము గనుక వస్త్రమువలె త్రుటియుక్త్యనుభవములులేనిమూఢులను ఆవరించియున్న అజ్ఞానావరణమును తూంట్లుతూంట్లుగఁజేసినవాఁడు–బ్రహ్మవేత్త. (అతఁడు) గోవిందసఖుఁడు=గో అనఁగా భూమిగనుక భూమిమొదలగుపంచభూతములయొక్క. విందః=ఉత్పత్తిస్థితిలయములనెఱుఁగునట్టివిజ్ఞాన రూప పరబ్రహ్మమునకు, సఖుఁడు=చెలికాఁడు–పరబ్రహ్మమునందే తనమనస్సును లయింపఁజేసి యుండువాఁడనుట, లేకగోవులనఁగా ఇంద్రియములుగనుక. శ్లో॥ మనసావచసాదృష్ట్యా గృహ్యతేన్యైరపీంద్రియైః । అహమేవమత్తోన్య దితిబుద్ధ్యధ్వమంజసా॥ అనుప్రమాణముచేత చతుర్దశేంద్రియములును చతుర్దశేంద్రియ విషయములైన శబ్దాదులను గ్రహించు వాఁడును, చతుర్దశేంద్రియ ములను విషయ ములయందు ప్రేరేపించు వాఁడును నేనేగాని నాకంటె అన్యుఁడొకఁడు లేఁడనెడు దృఢాపరోక్ష జ్ఞానముగల బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠులకు స్నేహితుఁడు. అతనిభార్యబ్రహ్మవిద్య వీరిరువురునుసకలదుఃఖరూపమైన సంసారచక్రములో చిక్కినవారైనను ఆసంసార దుఃఖములను మనసున ఊననీయక ప్రవర్తించుచుండిరి. ఇట్లుండఁగా ఒక్కనాఁడు ఆకుచేలుని భార్యయైన బ్రహ్మవిద్య తనభర్తతో, స్వామీ! సంసార

తాపము మనలను అప్పుడప్పుడు సోఁకుచుండు మనము తాపమును విజ్ఞానామృతవర్షముచేత చల్లార్చుచుందుముగనుక యిఁకమీఁదమన లను సంసారతాప మెప్పుడుసోఁకకయుండునట్లు. బాలసఖుఁడైన యుప్పుత్పత్రనేత్రుఁగాననేగి—శరీరజ్ఞప్తిపుట్టినదిమొదలుకొని నీకు అతిప్రియముగానున్న పరిపూర్ణ పరబ్రహ్మనిష్ఠచేసి.దరిద్రాంధకారము గ్నకైనమమ్ముసుద్ధరింపుము—సత్యజ్ఞానానందపరిపూర్ణబ్రహ్మము నేననెడు దృఢవ్యక్తినిమించి కులగోత్రనామరూపాశ్రమములును,బాల్యయౌవన కౌమార వార్ధకములును, కించిద్జ్ఞత్వ సర్వజ్ఞత్వాది గుణములును, దరిద్రుఁడనుధనికుఁడను అనునివియునవైనవిగలవాఁడననుటయేదరిద్రము, ఆదరిద్రమునసముగ్నగినమమ్ము నుద్ధరింపుము. కనుక ప్రాణాధిప! శ్రీకృష్ణ మూర్తీ. యాదవప్రకరము భజియింపఁగను — బ్రహ్మశక్తులసంఘము సేవింపఁగా—బ్రహ్మవేత్తలుపరబ్రహ్మమునే శ్రవణమనన నిదిధ్యాసముల చేత సేవించుచుందురనుట. కుశస్థలీపురమునమన్నవాఁడు—కుశయనఁగా జలముగనుక గంగాయమునాసరస్వతీ నదులలోని జలమునదుమ నున్న హృదయకమలమనెడుమిట్టనేలమీఁదనున్నాఁడు ద్వారకాపురముననున్న వాఁడనుట. అధిపవినువర్ష్మమిదియం।గధరాగ్రమధ్యసీమ కృష్ణాశ్రయ ద్వారవతిని అష్టుఁడున్నాడు అతనినిదర్శించితివేని అప్పుడయిచ్చునసూశ సంపదలు—పునరావృత్తిరహితమైనసర్వసుఖముఖ్యమైనమోక్షసంపదను ఇచ్చును. శ్రు॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం తరతిశోకమాత్మవిత్ అను శ్రుతి ప్రమాణములచేతజననమరణాదిదుఃఖములుశేక ప్రకాశించునట్లు. అని చెప్పినకుచేలుఁడు. ద్వారకానగరం జేరితిఁజొత్తును—సూర్యసోమాగ్ని మండలత్రయమధ్యమున వెలుఁగునట్టి హృదయకమలమునందు యేవిధ మున తామసోవృత్తిని కదలకుండ నిలుపుదును. ఘాసురాంతఃపుర వాసి యైన—ప్రకాశించుచున్న అంతరహృదయాకాశమునవసించునట్టి. అప్పుండరీకాక్షుఁ — శ్రు॥ హృత్పుండరీకంపురమధ్యసగ్గుస్థం, తత్రాపిదహరం పరమంవిశోకం, అనుశ్రుతిచేతహృదయకమలమునవసించునట్టి పరబ్రహ్మ మును. (ఏవిధముగసేననిభావగలనో) తద్వారపాలురు—అంతరత్రిపుటి యనెడుమేనయొక్కవాకిటనుండెడులయవిక్షేపకషాయరసాస్వాదము లనెడువాకిటికావలివారు(అడ్డగించిన మొదలవారికిలంచముయిచ్చిపోవ్వ దననియెంచినపక్షమున)అర్థకార్యంచనేను—ప్రపంచాకారవృత్తులనెడు ధనము లేనివాఁడను. అనితలఁచుచు నిరంతరనిర్వికల్ప నిష్ఠచేతబ్రహ్మా వాహమనెడు స్థిరత్వమును పొందివైరాగ్య బోధోపరతులు ప్రబలఁగా మహాకర్త మహాభోక్త మహాత్యాగి యనఁగా ప్రసిద్ధికెక్కియుండెను.

౧౦౩౨.—వ॥ అనిన విని పరాశర పౌత్రున కర్జున పౌత్రుం డిట్లనియె.

టీ॥ అనినవిని—అనిచెప్పఁగావిని. పరాశరపౌత్రునకును—పరాశరుని మనమఁడైన శుకమహర్షితో. అర్జునపౌత్రుండు — అర్జునుని మనుమఁడైన పరీక్షిత్తు. (ఇట్లనియెను)

తా॥ అని యిట్లుచెప్పఁగావిని పరీక్షిన్మహారాజు శుకమహర్షితో నిట్లుపలికెనని తాత్పర్యము.

౧౦౩౩.—తే॥ దుష్టశిక్షణంబు ✻ దురిత సంహారణంబు। శిష్టరక్షణంబుఁ ✻ జేయఁ దలఁచి
భువిని మనుజుఁ డగుచుఁ ✻ బుట్టిన శ్రీకృష్ణ। విమల చరితమెల్ల ✻ విస్తరింపు.

టీ॥ దుష్టశిక్షణంబును—చెడ్డవారిని దండించుటయు. దురితసంహారణంబును—పాపమునునశింపఁజేయుటయు.శిష్టరక్షణంబును—యోగ్యులనురక్షించుటయు. (జేయ,దలఁచి) భువిని — భూలోకమునందు. మనుజుఁ డగుచును — మనుష్యుఁడగుచు. పుట్టినశ్రీకృష్ణుని విమలచరితము — పుట్టినట్టి శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క పావనమైన చరిత్రమును. ఎల్లను — అంతయు. విస్తరింపుము — విశదముగాఁ జెప్పుము.

తా॥ దుష్టులను శిక్షింపను, యోగ్యులను రక్షింపను, పాపములను నశింపఁ జేయను, భూలోకమునందు మనుష్యుఁడై పుట్టినట్టి శ్రీకృష్ణ మూర్తియొక్క చరిత్రమును ఇంకను విశదముగాఁ జెప్పుము అనెను.

వ॥ అనిన శుకుం డిట్లనియె.

(✻) శ్రీకృష్ణమూర్తి సకుటుంబముగా గ్రహణస్నానమునకుఁ బోవుట. (✻)

సీ॥ ధరణీశ బలుఁడును ✻ సరసిజోదరుఁడున
వోన్నత సుఖలీల ✻ నందు నంటఁ
జటులోగ్రకల్పాంత ✻ సమయమందునుబోలె
దృగసహ్యమైనసము ✻ ద్దీప్తమగుచు
రాజిల్లు సూర్యోప ✻ రాగంబు చనుదెంచు
టెఱిఁగి భూసురులెల్ల ✻ వరుసఁ గదలి
మనుజమంజ్గిరా ✻ మఁదుపూని మొయ్యేడు
మూరుఘనబలో ✻ దారుఁడగుచు

తే॥ నిజభుజాదండ మండిత ✻ నిబిడనిశిత। చటుల దంభోళి రుచిర భా ✻ స్వత్కుఠార
మహిత నారాచ నిర్భిన్న ✻ మనుజపాల। దేహనిర్ముక్త రుధిర ప్ర ✻ వాహములను.

టీ॥ ధరణీశ = రాజా. బలుఁడును = బలరాముఁడును. సరసిజోదరుఁడును = కృష్ణుఁడును. నవ = క్రొత్తదైన. ఉన్నతసుఖకేళిన్ = అధికమైన సుఖవిలాసముతో. ఉండునంతన్ = ఉండఁగా. చటుల... మందున్ — చటుల = గడుసైనదియు. ఉగ్ర = భయంకరమైనదియునైన. కల్పాంత సమయమందున్ = ప్రళయసమయమునందు. పోలెన్ = వలెనే. దృగసహ్యమై = చూపులకు సహింపరానిదై. సముద్దీప్తము = మిక్కిలి వెలుఁగునది. (అగుచును) రాజిల్లు = ప్రకాశించునట్టి. సూర్యోపరాగంబు = సూర్యగ్రహణము. చనుదెంచుట = వచ్చుట. ఎఱిఁగి = తెలిసి. భూసురులెల్లన్ = బ్రాహ్మణులందఱును. వరుసన్ = వరుసతో. కదలి = కదలి. మును = మునుపు. జమదగ్నిరాముఁడు = పరశురాముఁడు. పూని = యత్నించి. మున్నేడు మాఱులు = ఇరువదియొక్కమాఱు. ఘనబలోదారుఁడు = అధికబలము చేతగొప్పవాఁడు. (అగుచును) నిజ...ములను — నిజ = తనదైన. భుజాదండ = కఱ్ఱలవంటి భుజములయందు. మండిత = అలంకరింపఁబడినదైన. నిబిడ = దట్టమైన — అనఁగా దృఢమయిన. నిశిత = వాఁడియైన. చటుల = భయంకరమైన. దంభోళి = వజ్రాయుధమువలె. రుచిర = తేజస్సుగలదై. భాస్వత్ = వెలుఁగుచున్న. కుఠార = గండ్రగొడ్డలిచేతను. మహిత = గొప్పదైన. నారాచ = నారసముల చేతను. నిర్భిన్న = మిక్కిలి భేదింపఁబడిన — చీలఁగొట్టఁబడిన. మనుజపాల = రాజులయొక్క. దేహ = శరీరములనుండి. నిర్ముక్త = విడువఁబడిన — స్రవించునట్టి. రుధిరప్రవాహములను = నెత్తురుకాలువలచేతను.

తా॥ ఓరాజా! బలరాముఁడును కృష్ణుఁడును మిక్కిలి సుఖముతోడి వినోదములలో ప్రొద్దుపుచ్చుచుండఁగా మిక్కిలి భయంకరమైన ప్రళయకాలమునందు వలెనే సహింప శక్యముగాని రీతి సూర్యగ్రహణము వచ్చెను, అది తెలిసి యెల్ల బ్రాహ్మణులును ఇండ్లనుండి బయలుదేఱి పూర్వకాలమునందు మిక్కుటమైన బలముచేత అధికుఁడైన పరశురాముఁడు ఇరువదియొక్కమాఱు రాజులపైదండెత్తి నిడుదలైన తన చేతులకు అలంకారముగా నొప్పునట్టిదియు, మిక్కిలి వాఁడిగలయు వజ్రాయుధమువలె అప్రతిహతమయినదియునైన గండ్రగొడ్డలి చేతను, వాఁడియైన నారసముల చేతను ఎల్ల రాజుల దేహములను చీలఁగొట్టి వారిదేహముల నుండి వెడలునట్టి నెత్తుటికాల్వలచేతను అని తాత్పర్యము.

౧౦౩౫.—తే॥ ఏను మడువులు గావించె * నెచట నేని । నట్టిపావన సుక్షేత్ర * మగుశమంత
పంచకంబున కపుడు సం * భ్రమముతోడఁ । జనిరి బలకృష్ణులును సంత * సంబెలర్ప.

టీ॥ ఎచటనేని = ఏతావున. ఏనుమడువులుగావించెన్ = అయిదు మడుఁగులను జేసెనో. అట్టిపావన సుక్షేత్రము = అట్టిపరిశుద్ధమైన మంచిభూమి. అగు = అగునట్టి. శమంతపంచకంబునకున్ = శమంతపంచకమునకు. అపుడు = ఆసమయమునందు. సంభ్రమముతోడన్ = వేగిరపాటుతో. బలకృష్ణులును = బలరామకృష్ణులును. సంతసంబు = సంతోషము. ఎలర్పన్ = అతిశయింపఁగా. చనిరి = పోయిరి.

తా॥ ఏప్రదేశమునందు అయిదు మడుఁగులు చేసెనో అట్టిపరమపావనమయిన శమంతపంచకము అనఁబరఁగిన యుత్తమక్షేత్రమునకు బలరామకృష్ణులును తత్తఱపడుచు సంతోషము హెచ్చఁగాఁబోయిరి అని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు నిష్కర్ములైన రామకృష్ణులు లోకధర్మానుపాలన వర్తనులై ద్వారకానగర రక్షణంబునకుఁ బ్రద్యుమ్న గద సాంబ సుచంద్ర శుక సారణానిరుద్ధ కృతవర్మాదియోధవరుల నియమించి యక్రూర వసుదేవోగ్రసేనాది సకల యాదవులుం గాంతాసమేతులై స్రక్చందనాభరణవస్త్రాదులు ధరియించి శోభనాకారంబులతోడం బుష్పకవిమానంబుల నం బోలుచు నరదంబులను మేఘంబుల ననుకరించు గజంబులను మనోవేగంబులైన తురంగంబులను నెక్కి వియచ్చరులం బురుడించుచు వర్షధరులు దమ్ముసేవింపం జని యప్పుణ్యతీర్థంబున నవగాహనంబులు చేసి యుపవసించి యనంతరంబ.

టీ॥ (ఇట్లు) నిష్కర్ములు = ఏకర్మలును లేనివారు. అయిన రామకృష్ణులు = అయినట్టి బలరాముఁడును కృష్ణుఁడును. లోకధర్మానుపాలన వర్తనులై = లోకాచారమును కాపాడుటను అనుసరించి వర్తించునట్టివారై. ద్వారకానగర రక్షణంబునకున్ = ద్వారకాపట్టణమును కాచుటకొఱకు. ప్రద్యుమ్న... యోధవరులన్ = ప్రద్యుమ్నుఁడు గదుఁడు సాంబుఁడు సుచంద్రుఁడు శుకుఁడు సారణుఁడు అనిరుద్ధుఁడు కృతవర్మ మొదలు గాఁగల యోధశ్రేష్ఠులను. నియమించి = ఆజ్ఞాపించి నిలిపి. అక్రూర... యాదవులును = అక్రూరుఁడు వసుదేవుఁడు ఉగ్రసేనుఁడు మొదలు గాఁగలయెల్ల యాదవులును. కాంతాసమేతులై = భార్యలతోఁ గూడుకొన్నవారై. స్రక్చందనాభరణ వస్త్రాదులు — స్రక్ = పూలదండలు. చందన = గంధము. ఆభరణ = సొమ్ములు. వస్త్రాదులు = కోకలు మొదలగునవి. (ధరియించి) శోభనాకారంబులతోడన్ = మంచియాకృతులతో. (పుష్పకవిమానంబుల) ననంబోలుచు = అనునట్లు ఉండునట్టి. అరదంబులను = రథములను. మేఘంబులన్ = మబ్బులను. అనుకరించు = పోలునట్టి. గజంబులను = ఏనుఁగులను. మనోవేగంబులు = మనసుయొక్క వేగము వంటి వేగముగలవి. ఐనతురంగంబులను = అగునట్టి గుఱ్ఱములను. (ఎక్కి) వియచ్చరులన్ = దేవతలను. పురుడించుచున్ = సరిపోలుచు. వర్షధరులు తమ్ముసేవింపన్ = కొజ్జాలు తమ్మును కొలువఁగా. చని = పోయి. అప్పుణ్యతీర్థంబులన్ = ఆపరిశుద్ధసరస్సులందు. అవగాహనంబు చేసి = స్నానము చేసి. ఉపవసించి = ఒక్కప్రొద్దులుండి. అనంతరంబ = అటుపిమ్మటనే.

తా॥ ఈవిధముగా బలరామకృష్ణులు తాము ఏకర్మములను చేయవలసిన వారుకాకుండియు లోకాచారమును అనుసరించి వర్తించువారై ద్వారకాపట్టణమునకు కావలిగా ప్రద్యుమ్నుఁడు సాంబుఁడు సుచంద్రుఁడు శుకుఁడు సారణుఁడు అనిరుద్ధుఁడు మొదలగు యోధవరులను కృతవర్మను నిలిపి అక్రూరుఁడు వసుదేవుఁడు ఉగ్రసేనుఁడు మొదలు గాఁగల తక్కిన యాదవులనందఱను ఇండ్లాలతోడ వెంటఁ బెట్టుకొని పుష్పకవిమానములో అనునట్లు మిక్కిలి మనోజ్ఞములై కానఁబడుచున్న రథములను మబ్బులవలె ఉన్నతములైయొప్పునట్టి యేనుఁగులను మనసు ఎంతవడిగాఁబోవునో అంతవడిగాఁ బోఁగలగుఱ్ఱములను ఎక్కినవారై కంచుకులు తమ్ము సేవింపఁగా దేవతలను సరిపోలుచు మునుపుఁ జెప్పిన శమంత పంచకమునకుఁ బోయి ఆమడుఁగులలో యథావిధిగా స్నానములు చేసి ఒక్కప్రొద్దులను జెల్లించుకొని వెంట నేయున్నారని తాత్పర్యము.

౧౦౩౭.—క॥ భూసుర వరులకు ననుపమ । వాసోలంకార ధేను ✱ వసురత్నధరి
త్రీసుమహిత వస్తువులు । ల్లాసంబున దానమిచ్చి ✱ లాలితులగుచున్.

టీ॥ భూసురవరులకున్—బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠులకు. అనుపమ...వస్తువులు—అనుపమ—ఈడులేని. వాసః—వస్త్రములు. అలంకార—ఆభరణములు. ధేను—లేఁగటావులు. వసు—బంగారు. రత్న — రత్నములు. ధరిత్రి — భూమియునను. సుమహిత వస్తువులు — మిక్కిలి పూజ్యములయినవస్తువులను. ఉల్లాసంబునన్ — సంతోషములో. (దానమిచ్చి) లాలితులగుచున్ — ఆబ్రాహ్మణులచేత శ్లాఘింపఁబడినవారగుచును.

తా॥ బ్రాహ్మణులకుమిగులమేలైనవస్త్రములు, ఆభరణములు, లేఁగటావులు బంగారు రత్నములు భూమియు నను నివి మొదలు గాఁగల షోడశమహాదానములుచేసి వారిచేత దీవనలు పడసిన వారగుచును అని తాత్పర్యము.

౧౦౩౮.—క॥ పునరవగాహనములు పెం । పొనరం గావించి బంధు ✱ బుధ యుతులై భో
జనకృత్యంబులుదీర్చి స । దనురాగము లుల్లసిల్ల ✱ నచ్చోటఁ దగన్.

టీ॥ పునరవగాహనములు — మరలస్నానములు. పెంపొనరన్—గౌరవమొప్పఁగా. (గావించి) బంధుబుధయుతులై—చుట్టములతోను పెద్దలతోనుఁ గూడినవారై. భోజనకృత్యంబులు — భోజన కార్యములను. తీర్చి—జరిపి. సదనురాగములు — మంచియనురాగములు. ఉల్లసిల్లన్—వెలుఁగొందఁగా. అచ్చోటన్—అపుణ్యక్షేత్రమందు. తగన్—ఒప్పునట్లుగా.

తా॥ మరల గౌరవము ఒప్పునట్లుగా స్నానములు చేసి చుట్టములతోను పెద్దలగువారితోనుగూడిభోజనములుచేసికొనిమిక్కిలి యనురాగములుగలవారై యాప్రదేశమునందు అని తాత్పర్యము.

౧౦౩౯.—క॥ ఘన శాఖా కీర్ణములై । యినరశ్ములు గానరాక ✱ యొసకం బెసఁగన్
ననిచిన పొన్నల నీడల । ననిచిన వేడుకల నంద ✱ నందన ముఖ్యుల్.

టీ॥ ఘనశాఖాకీర్ణములై — గొప్ప కొమ్మలచేత వ్యాపించినవై. ఇనరశ్ములు — సూర్యకిరణములు. కానరాక — కనఁబడక. ఎసకంబెసఁగన్ — మేలిమియతిశయింపఁగా. ననిచిన—ప్రకాశించిన. పొన్నల నీడలన్ — పొన్నచెట్లనీడలయందు. ననిచినవేడుకలన్ — విశేషించిన వినోదములలో. నందనందనముఖ్యులు — కృష్ణుఁడు మొదలగువారు.

తా॥ చాలపొడవునకువ్యాపించినపెద్దపెద్దకొమ్మలుగలిగి ఎండపోఁక కుంకుమమైననీడలతోచిగిర్చి పూచి యొప్పుచున్న పొన్నమ్రాఁకుల నీడలయందుమిక్కిలివేడుకలలో కృష్ణుఁడుమొదలగువారు విశ్రమించిరని తా.

౧౦౪౦.—క॥ తనరిన పల్లవరుచిరా । సనముల నాసీనులగుచుఁ ✱ దత్సుఖగోష్ఠిన్
జెనుపొందఁగనట వసియిం । చినచోఁదత్పుణ్యతీర్థ ✱ సేవాపరులై.

టీ॥ తనరిన...ములన్—తనరిన—ఒప్పిన. పల్లవ—చిగుళ్లచేతైన. రుచిర—అందమైన. ఆసనములన్—పీఠములయందు. ఆసీనులగుచున్—కూర్చున్నవారగుచు. తత్సుఖగోష్ఠిన్—ఆసుఖమయినగోష్ఠియందు. జెనుపొందఁగన్—గంభీరముగా. అటన్—అచ్చట. వసియించినచోన్—ఉండునప్పుడు. తత్పుణ్యతీర్థసేవాపరులై అపుణ్యతీర్థములను సేవింప నిచ్ఛగలవారై.

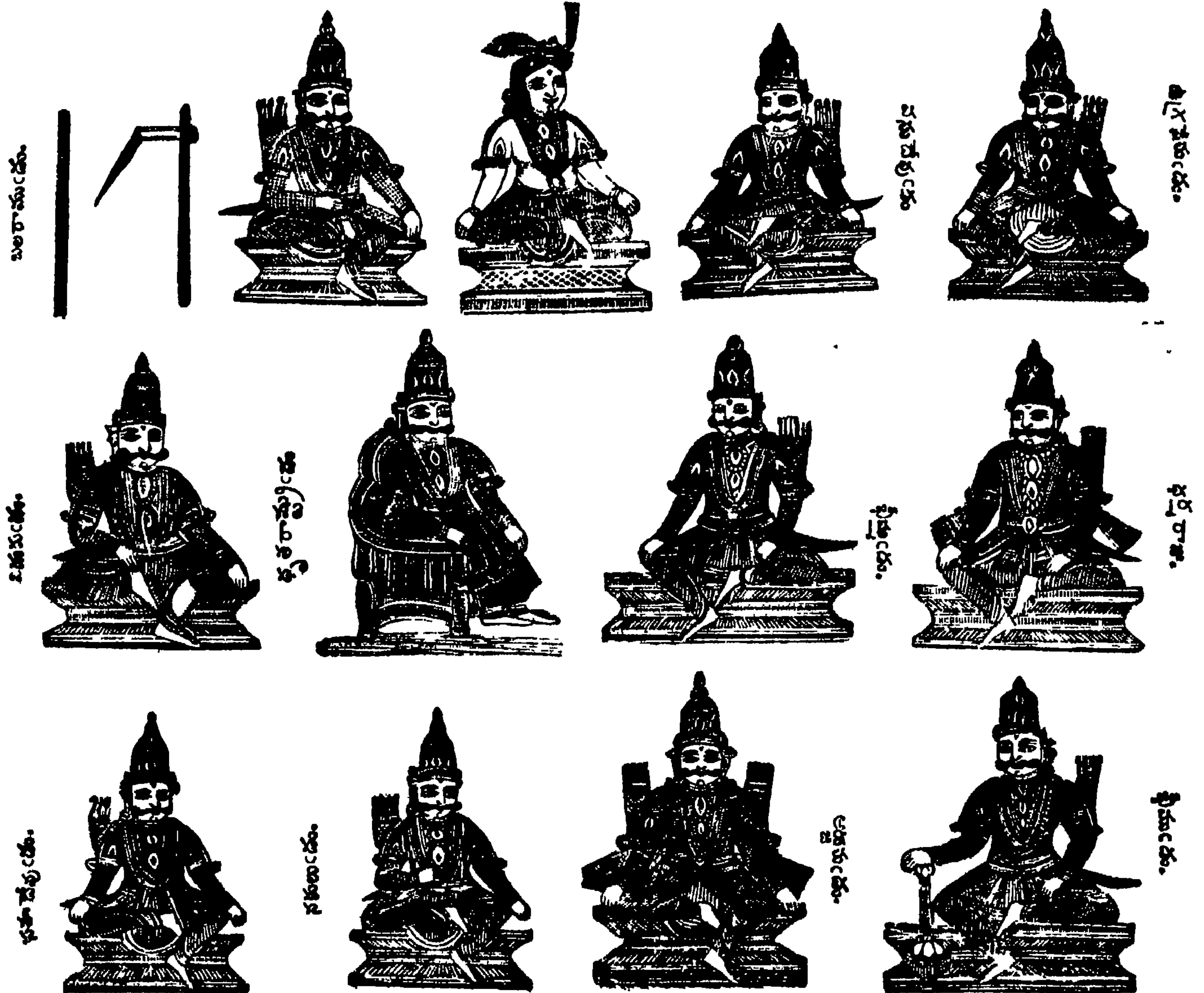
తా॥ అట్లు ఒప్పిదమమైన చిగురుటాకులను పీఁటలుగాఁ జేసికొని సుఖముగాఁ గూర్చుండి యప్పటికిఁదగిన ముచ్చటలు చెప్పుకొనుచు నచ్చట నుండఁగా అపుణ్యతీర్థములను సేవింప నిచ్ఛగలవారై అని తాత్పర్యము.

వ॥ మున్నచనుదెంచియున్న యౌశీనర మత్స్య కురు కోసల విదర్భ సృంజయ కాంభోజ కేకయ మద్ర కుంత్యారట్ట కేరళాదిభూపతులును, మఱియుం దక్షిణ రాజవరులును హితులగు నందగోపాది గోపాలురును, గోపికా జనంబులును, ధర్మరాజానుగతులై వచ్చిన భీష్మ ద్రోణ ధృతరాష్ట్ర గాంధారీ కుంతీ పాండవ తద్దార నివహ సంజయ విదుర కృప కుంతిభోజ విరాట భీష్మక నగ్నజిత్త ద్రుపద శైబ్య ధృష్టకేతు కాశీరాజ రాజరాజ దమఘోష విశాలాక్ష మైథిల యుధామన్యు సుశర్మలును, సపుత్రకుండైన బాహ్లికుండును, మొదలుగా ననేకులు నుగ్రసేనప్రముఖులం బూజలం దృప్తులం జేసినవారునుం బ్రముదితాత్ములై రయ్యెడ.

టీ॥ మున్న — మునుపే. చనుదెంచియున్న — వచ్చియున్న. ఔశీనర...పతులును—ఔశీనరము మత్స్యము కురువు కోసలము విదర్భము సృంజయము కాంభోజము కేకయము మద్రము కుంతి ఆరట్టము కేరళము మొదలగుదేశములరాజులును. (మఱియును) దక్షిణరాజవరులును—ఇతరులైన రాజశ్రేష్ఠులును. హితులగు—కృష్ణునకాప్తులైన. నందగోపాది—నందుఁడు మొదలగు. గోపాలురును—గొల్లలును. (గోపికాజనంబులును) ధర్మరాజానుగతులై—ధర్మరాజు ననుసరించివచ్చిన. భీష్మ...సుశర్మలును—భీష్ముఁడు ద్రోణుఁడు ధృతరాష్ట్రుఁడు గాంధారి కుంతి పాండవులువారిభార్యలును దాయాదు సంజయుఁడు విదురుఁడు కృపుఁడు కుంతిభోజుఁడు విరాటుఁడు భీష్మకుఁడు నగ్నజిత్తు ద్రుపదుఁడు శైబ్యుఁడు ధృష్టకేతుఁడు కాశీరాజు దుర్యోధనుఁడు దమఘోషుఁడు విశాలాక్షుఁడు మైథిలుఁడు యుధామన్యుఁడు సుశర్మయును. సపుత్రకుండైన—కొడుకులతోఁగూడుకొన్నవాఁడైన. (బాహ్లికుఁడును) మొదలుగా—మొదలుచేసికొని. అనేకులు — పెక్కండ్రు. ఉగ్రసేనప్రముఖులన్—ఉగ్రసేనుఁడు మొదలగువారిని. పూజలన్ — అర్చనలచేత. తృప్తులం జేసినన్—తృప్తినొందినవారిఁగాఁ జేయఁగా. వారును—ఆయుగ్రసేనాదులును. ప్రముదితాత్ములై—సంతోషించినమనసులుగలవారైరి. (అయ్యెడన్)

తా॥ అపుణ్యతీర్థములనుసేవింపఁగోరి అంతకుమునుపే వచ్చియున్న ఔశీనర మత్స్యకురుకోసలాదిదేశములరాజులును, దక్షిణరాజులును, నందుఁడు మొదలగు గొల్లలును, గోపికలును, ధర్మరాజు ననుసరించి

వచ్చిన భీష్ముఁడు ధృతరాష్ట్రుఁడు మొదలగువారును, పాండవులును గాంధార్యాదులును, మొదలు గాఁగలవారందఱును, ఉగ్రసేనుఁడు మొదలగు యాదవులకెల్లను, సన్మానములచేత సంతోషము పుట్టఁగా వారును వారికిఁ బ్రతి సన్మానములు చేయుటచేత సంతోషించినవారైరి అని తాత్పర్యము.

(*) ఋషులు రాజులు మొదలయినవారు శ్రీకృష్ణుదర్శించి పొగడుట. (*)

౧౦౪౨.—క॥ ఆరాజులు గాంచిరి నిజ । నారీ యుతులగుచు నంగ * నా పరివారున్
ధీరున్ దానవకులసం । హారున్ గోపీమనోవి * హారు నుదారున్.

టీ॥ ఆరాజులు — ఆవచ్చినరాజులు. నిజనారీ యుతులగుచున్ — తమ పెండ్లాలతోఁ గూడినవారగుచు. అంగనాపరివారున్ = భార్యలును పరిజనములు గలవాఁడును. ధీరున్ — ధైర్యవంతుఁడును. దానవకుల సంహారున్ — రాక్షస సమూహములను చంపువాఁడును. గోపీమనో విహారున్ — గోపికాస్త్రీల మనసులయందు విహరించు వాఁడును. ఉదారున్ — గొప్పవాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని. గాంచిరి — చూచిరి.

తా॥ అప్పుడు ఆరాజులను వారిభార్యలును పెక్కండ్రు పెండ్లాలతోఁ గూడుకొనియుండునట్టియు ధైర్యము గలిగినట్టియు రాక్షసవంశ నాశము చేయునట్టియు గోపికాస్త్రీలమనసులకు ప్రియముగా సంచరించునట్టియు చాల గొప్పవాఁడైనట్టియు శ్రీకృష్ణమూర్తినిఁ జూచిరి అని తాత్పర్యము.

౧౦౪౩.—వ॥ కని యమ్మాధవబలదేవులు సేయు సముచిత పూజా విధానంబులం బరితృప్తులై యమ్ము
కుందు సాన్నిధ్యంబు గలిగి తదీయసంపద్విభవాభిరామంబుల నభిరాములై విలసిల్లుచున్న
యుగ్రసేనాది యదువృష్ణిపుంగవులం జూచి వారలతోడ నారాజవరులు మాధవుం దువిన నిట్లనిరి.

టీ॥ కని=చూచి. అమ్మాధవ బలదేవులు = ఆకృష్ణ బలరాములు. చేయుచుచితపూజావిధానంబులన్ = చేయనట్టియుక్తమైన పూజా కార్యములచేత. పరితృప్తులై = చక్కగాతృప్తినొందినవారై. అమ్ముకుందు సాన్నిధ్యంబు = ఆకృష్ణునిసన్నిధానము. (కలిగి) తదీయ సంపద్విభవాభిరామంబులన్ = ఆయనసంపద యొక్కయు వైభవము యొక్కయు ఒప్పిదములచేతను. అభిరాములై = ఒప్పినవారై. విలసిల్లుచున్న = ప్రకాశించుచున్న. ఉగ్రసేనాదియదువృష్ణిపుంగవులన్ = ఉగ్రసేనుఁడు మొదలగుయదువులు వృష్ణులునైనపురుషశ్రేష్ఠులను. (చూచి) వారలతోడన్ = వారితో. ఆరాజవరులు = ఆరాజశ్రేష్ఠులు. మాధవుండు = కృష్ణుఁడు. వినన్ = వినునట్లుగా. ఇట్లనిరి = ఇట్లు పలికిరి.

తా॥ ఆరాజులు కృష్ణమూర్తిని జూచినవారై యాకృష్ణుఁడును బలరాముఁడును చేయుమర్యాదలచేతమిక్కిలితృప్తినొందిఆకృష్ణమూర్తికైన కలిమియుహిమచేత ఒప్పినవారై శిలుఁగుచున్న ఉగ్రసేనుఁడు మొదలగు వారినిజూచి వారితోకృష్ణుఁడువినుచుండఁగానిట్లుపలికిరనితాత్పర్యము.

౧౦౪౪.—మ॥ మనశాస్త్రంబులువాక్కులున్ మనములున్ * మాంగల్యముంబొంది పా
వనమైయొప్పెదు నేరమావిభుని భా * స్వత్పాద పంకేజ సే
చనతోయంబుల నేమహాత్ముని పదా * ఘ్రాతంబు లెందేని సోఁ
కినచోటెల్లను ముక్తిహేతువగు నీ * కృష్ణుండెపో చూడఁగన్.

టీ॥ ఏరమా...తోయంబులన్ — ఏరమావిభుని = ఏలక్ష్మీభర్తయైన విష్ణుమూర్తియొక్క. భాస్వత్ = ప్రకాశించుచున్న. పాదపంకేజ = పాదకమలములయొక్క. సేచన = తడుపుటవలని. తోయంబులన్ = జలములచేత. మనశాస్త్రంబులు = మనము పఠించు శాస్త్రములును. వాక్కులును = మన మాటలును. మనములును = మనసులును. మాంగల్యముంబొంది = మేలిమినిపొంది. పావనమై = పరిశుద్ధమై. ఒప్పెదున్ = ఒప్పునో. ఏమహాత్మునిపదాఘ్రాతంబులు = ఏగొప్పమనసుగలవానిపాదకమలములు. ఎందేని = ఎక్కడనైనను. సోఁకినచోటెల్లన్ = తాఁకినప్రదేశమంతయు. ముక్తిహేతువగున్ = మోక్షమునకు కారణమగునో. (అట్టిదేవుఁడు) చూడఁగన్ = విచారింపఁగా. ఈకృష్ణుండెపో = ఈకృష్ణుఁడేసుమీ.

తా॥ విచారింపఁగా లక్ష్మీభర్తయైనయేదేవుని పాదకమలములుకడిగిననీళ్లు మనశాస్త్రములను మనమాటలను మనమనసులనుశుభకరములై పరిశుద్ధములైయొప్పునట్లుగాఁ జేయునో ఏపరమపురుషుని పాదకమలములు ఎక్కడనైనయేమాత్రమైనసోఁకిన ఆచోటెల్లనుమోక్షమునియ్య సమర్థమగునో అట్టిసర్వేశ్వరుఁడుశ్రీకృష్ణుఁడేగానియితరులుకారనితా.

౧౦౪౫.—చ॥ సనక సనందనాది ముని * సత్తములంచిత యోగదృష్టిచేఁ
బనివడి యాత్మలన్ వెదకి * పట్ట నగోచర మైన మూర్తి యి
ట్లనవరతంబు మాంసనయ * నాంచల గోచరుఁడయ్యె నట్టె యే
మనవగు వీరి పుణ్యమున కాదట * నెట్టి తపంబు చేసిరో.

టీ॥ సనకసనందనాది మునిసత్తములు = సనకుఁడు సనందనుఁడు మొదలుగాఁగలమునిశ్రేష్ఠులు. అంచితయోగదృష్టిచేన్ = ఒప్పిదమైన యమాది యోగసక్తమువలన లభించిన దివ్యదృష్టిచేత. పనివడి = పూని. ఆత్మలన్ = తమ మనసులయందు. వెదకిపట్టన్ = వెదకి పట్టఁగా. అగోచరము = కనఁబడనిది. ఐనమూర్తి = అయినట్టి యాకారముగలవాఁడు. ఇట్లు = ఈవిధముగా. అనవరతంబు = ఎల్లప్పుడు. మాంస నయ నాంచల గోచరుఁడు = మాంసపుకనులకొనలకుఁగనఁబడినవాఁడు. అయ్యెనట్టె = ఆయెనఁట. వీరిపుణ్యమునకున్ = ఈయాదవులయదృష్టమునకు. ఏమన నగున్ = ఏమియనిచెప్పవచ్చును. ఆదటన్ = అక్కటా. ఎట్టితపంబు చేసిరో = వీరుమునుపు ఎటువంటి తపస్సుచేసిరో.

తా॥ సనకుఁడు సనందనుఁడు మొదలయిన దేవమునులు కూడ మిక్కిలి శ్లాఘ్యమయిన యోగాభ్యాసమువల్ల లభించిన దివ్యదృష్టిచేత మనసులలోప్రయత్నపూర్వకముగా వెదకిచూచియుఁగానఁగానరనిదైనదివ్యస్వరూపముగలయీకృష్ణమూర్తియీవిధముగా నెల్లప్పుడువీరికైనమాంసపుకన్నులకుసదాకనఁబడుచుండునఁటవీరిభాగ్యమేమనవచ్చునుఇందులకై పూర్వజన్మమునందు వీరు ఎటువంటి తపస్సుచేసియుందురో అని తా.

౧౦౪౬.—మ॥ నిరయస్వర్గము లాత్మఁగైకొనక దా * నిర్వాణ సన్మూర్తియౌ
హరిఁజూడన్ హరితోడఁబల్క హరిమేనంటన్ * హరింబాడఁగా
హరితోనేగ సహాసనాస్తరణ శయ్యా * వాసులై యుంటకున్
హరిబంధుత్వ సఖిత్వముల్ గలుగ భా * గ్యంబెట్లు సిద్ధించెనో.

టీ॥ నిరయస్వర్గములు = నరకమును స్వర్గమును. ఆత్మన్ = తనలో. కైకొనక = లక్ష్యపెట్టక. తాన్ = తాను. నిర్వాణసన్మూర్తి = మోక్షమనెడి మందిరూపముగలవాఁడు. ఔ హరిన్ = ఔనట్టి శ్రీకృష్ణమూర్తిని. చూడన్ = చూచుటకును. హరితోడన్ = ఆకృష్ణమూర్తితో. పల్కన్ = మాటలాడను. హరిమేనంటన్ = కృష్ణుని దేహమునంటుసు. హరింబాడఁగాన్ = ఆకృష్ణునికొనియాడను. హరితోనేగన్ = కృష్ణునితోడ పోవుటకును. సహాస...యుంటకున్ — సహ = కూడ. ఆసన = పీఠము. లంకును. ఆస్తరణ = చాపమొదలగువానియందును. శయ్యా = పాన్పులందును. వాసులై = వాసముచేయువారై. ఉంటకున్ = ఉండుటకును. హరిబంధుత్వసఖిత్వములు = కృష్ణునిచుట్టరికమును చెలిమియు. కలుగన్ = లభింపను. భాగ్యంబు = అదృష్టము. ఎట్లు సిద్ధించెనో = వీరికేవిధముగా కలిగెనో.

తా॥ స్వర్గనరకములను త్రిందు పఱిచి కేవలమోక్షస్వరూపముగాఁ గలశ్రీకృష్ణమూర్తినిచూచుటను, ఆయనతోమాటలాడను, ఆయనదేహ

మును అంటును, ఈయననుకీర్తనరూపముగా స్తోత్రము చేయును, ఈయన వెంటఁ దిరుగును, ఈయనతోఁ గూడ పీఁటలయందును బాఁపలు మీఁద లగువానియందు గూర్చుండను, పాన్పులందుఁ బరుండను, ఈయనబంధుత్వమును చెలిమిని పొందను, ఇట్టియదృష్టము వీరికి ఎట్లువచ్చెనో యనిరా.

౧౦౪౭.—తే॥ అనుచు యాదవ వృష్ణిభో * జాంధకులను । హరిదయాలబ్ధ నిఖిలార్థు * లగుచు నున్న
వనికిఁ దమచిత్తములఁ బలు * మాఱుఁ బొగడి । పరిచరించిరి యంతన * పాండు మహిషి.

టీ॥ అనుచున్ = అని. యాదవవృష్ణి భోజాంధకులను = యదువంశస్థులును వృష్ణి వంశస్థులును భోజ వంశస్థులును అంధక వంశస్థులు నైన వారిని. హరిదయాలబ్ధనిఖిలార్థులు = శ్రీకృష్ణమూర్తి దయచేత లభించిన యెల్ల యర్థములును గలవారు. అగుచున్న వనికిన్ = అగుచుండు నట్టి వారి స్థితిని. తమ చిత్తములన్ = తమ మనసులలో. పలుమాఱున్ = మాటిమాటికి. పొగడి = కొనియాడి. పరిచరించిరి = పూజించిరి. అంతన్ = అటు పిమ్మట. అప్పాండుమహిషి = పాండురాజు భార్యయైన యాకుంతిదేవి.

తా॥ అని యారాజులందఱు యాదవులును వృష్ణులును భోజులును అంధకులును నైన కృష్ణుని సంబంధులెల్లను కృష్ణుని దయవలన లభించిన యెల్లకోరికలును గలవారై యుండుటను గూర్చి తమలో తాము బహు పర్యాయములు కొనియాడి అంతట పూరక యుండిరి పిమ్మట కుంతిదేవి వసుదేవునిఁ జూచెనని తాత్పర్యము.

౧౦౪౮.—క॥ తనసుతులకు గాంధారీ । తనయులు గావించు నపకృ * తంబులకుఁ గడున్
మనమెఱియంగా నచ్చటఁ । గనుఁగొనె వసుదేవు విగత * కల్మష భావున్.

టీ॥ తనసుతులకున్ = తనకొడుకులకు. గాంధారీతనయులు = గాంధారి కొడుకులైన దుర్యోధనుఁడు మొదలగువారు. కావించు = చేయునట్టి. అపకృతంబులకున్ = అపకారములకు. కడున్ = మిక్కిలి. మనము = మనస్సు. ఎరియంగాన్ = మండఁగా. అచ్చటన్ = అక్కడ. విగతకల్మషభావున్ = పోయినకపటముగలమనసు గలవాఁడైన. (వసుదేవుని కనుఁగొనెను)

తా॥ కుంతిదేవి తనకొడుకులకు ధృతరాష్ట్రుని కొడుకులు చేయు నపకారములను గూర్చి తనమనసులో తపించుచు ఏవిధమైన కపటమును లేని మనసుగలవాఁడైన వసుదేవుని నచ్చటఁ జూచెనని తాత్పర్యము.

౧౦౪౯.—వ॥ అట్లు గనుంగొని యతనితో నిట్లనియె.

టీ॥ (అట్లు) కనుంగొని = చూచి. అతనితోన్ = ఆవసుదేవునితో. (ఇట్లనియెను)

౧౦౫౦.—క॥ ఓయన్న పాండుతనయులు । నీయల్లుం డ్రడవులందు * నెఱి మృగములలోఁ
బాయని యిడుమలఁ బడఁ గరు । ణాయత్తుల రగుచు మీర * లరయఁగవలదే.

టీ॥ (ఓయన్నా) నీయల్లుండ్రు = నీయల్లురైన. పాండుతనయులు = పాండుమహారాజు కొడుకులు. అడవులందున్ = అడవులలో. నెఱిన్ = వక్రతతో—అక్రమముగా. మృగములలోన్ = మృగములయందు. పాయని యిడుమలన్ = తొలఁగనియాపదలను. పడన్ = పొందఁగా. మీరలు = మీరు. కరుణాయత్తుల రగుచున్ = దయకు అధీనులగుచు—దయగలవారై. అరయఁగవలదే = విచారింప నక్కఱలేదా — విచారింపవలెననుట.

తా॥ ఓ అన్నా! నీమేనల్లురును పాండుమహారాజు కొడుకులునైన నాబిడ్డలు అక్రమముగా అడవులలోఁబడి మృగములతో పాటుతిరుగుచు శ్రమపడుచుండఁగా మీరు దయతో విచారించుకోనక్కఱలేదా అని యడిగెను అని తాత్పర్యము.

౧౦౫౧.—వ॥ అని బహుప్రకారంబుల సంతాపించుచు మఱియు నిట్లనియె.

టీ॥ (అని) బహుప్రకారంబులన్ = బహువిధములచేత. సంతాపించుచున్ = క్రొక్కటపడుచు. మఱియున్ = ఇంకను. (ఇట్లనియెను)

౧౦౫౨.—క॥ అతిబలవంతపు విధి దాఁ । బ్రతికూలం బైనఁ గలరె * బంధువు లనుచున్
ధృతి గలఁగి బాష్పజలపూ । రితలోచన యగు సహోద * రినిఁ జూచి యనెన్.

టీ॥ అతిబలవంతపువిధి = మిక్కిలి బలముగలదైన దైవము. తాన్ = తాను. ప్రతికూలంబైనన్ = అనుకూలము కానిదైనయెడ. బంధువులు = చుట్టములు. కలరె = కలరా—దైవానుకూల్యము తప్పినప్పుడే బంధువుల యానుకూల్యమును తప్పుననుట. అనుచున్ = అని. ధృతి = ధైర్యము. కలఁగి = కలఁతనొంది—చలించియనుట. బాష్పజలపూరితలోచన = కన్నీళ్లచేత నిండింపఁబడిన కన్నులు గలది. అగుసహోదరిన్ = అగునట్టి తోఁబుట్టువును — కుంతిని. (చూచి) అనెన్ = వసుదేవుఁడు పలికెను.

తా॥ మిక్కిలి బలము గలదయిన దైవము అనుకూలము కానియప్పుడు చుట్టములు మాత్రమెట్లు అనుకూలు రగుదురు కాఁబట్టి మీరు నాకుఁగల కారణ్యము లేనివారివలెను చూచుచుండియున్నారు అని కన్నులనిండ నీళ్లు పెట్టుకొన్న తోఁబుట్టువయిన కుంతినిఁ జూచి వసుదేవుఁ డిట్లు పలికెను అని తా.

౧౦౫౩.—సీ॥ తల్లి నీ కేల సం * తాపింప మనమునఁ - దలఁపక విధి నేల * సొలసెదింత
యఖిల నియామకుం * డగు నీశ్వరుఁడు మాయ - జవనికాంతరుఁడైన * యవనిసూత్ర
ధారుని కైవడిఁ * దగిలి నటింపంగ - మనుజులు కీలుబొ * మ్మలు దలంపఁ
గావున విధిసేతఁ * గడచి వర్తింపంగ - దేవతలకునైనఁ * దీరు నెట్లు

తే॥ క్రోధచిత్తుఁడు కంసుండు * బాధ పఱుప । నిలయములఁదప్పి నేము * డవులఁ జరింప
ఘనకృపానిధి యీహరి * గలుఁగఁబట్టి । కోరిమాయిండ్లు గ్రమ్మఱఁ * జేరఁగలిఁగె.

టీ॥ తల్లి—ఓయమ్మా (నీకు) సంతాపింపనేల—వగచుటయెందులకు. మనమునన్—మనస్సునందు. తలఁపన్—యుక్తాయుక్తములనువిచారింపక. ఇంత—ఇంతవిశేషముగా. విధిన్—దైవమును. ఏలసొలసెదు—ఎందుకునిందించెదవు. అఖిలనియామకుండు—సర్వమునునియమించువాఁడు. అగునీశ్వరుఁడు — అగునట్టి భగవంతుఁడు. అవనిన్ — భూమియందు. తలంపన్—విచారింపఁగా. మాయన్—మాయచేత. జవనికాంతరుఁడు — తెరలోనుండువాఁడు. అయిన — అయినట్టి. సూత్రధారునికైవడిన్ — సూత్రమును ధరించినవానివలెనే. తగిలి—పూని. నటింపంగన్—ఆడింపఁగా. మనుజులు—మనుష్యులు. కీలుబొమ్మలు – కీలుబొమ్మలవలె నాడుచుండుదురనుట. కావునన్—కనుక. విధిసేఁతన్—దైవకృత్యమును. కడచి—మీఱి. వర్తింపంగన్—మెలఁగను. దేవతలకునైనన్—దేవతలకైనను. తీరుఁజట్లు—ఎట్లుసరిపడును. క్రోధచిత్తుఁడు — కోపమనస్సుకలవాఁడైన. (కంసుండు) బాధపఱుపన్—బాధింపఁగా. ఏము—మేము. నిలయములు—ఇండ్లు. తప్పి—వదలి. అడవులన్ — అడవులయందు. చరింపన్ — తిరుగుచుండఁగా. ఘనకృపానిధి—అధికమయినదయకుస్థానమైనవాఁడైన. ఈహరి — ఈకృష్ణమూర్తి. కలుగఁబట్టి — కలిగిన కారణముచేత. క్రమ్మఱన్ — మరల. కోరి—అపేక్షించి. మాయిండ్లు—మాయిండ్లయందు. చేరఁగలిగెన్ — చేరునంతటి యదృష్టము మాకుకలిగెను.

తా॥ అమ్మా! నీవు ఏలవిచారపడెదవు మంచిసెబ్బరలు విచారింపక దైవమునేలనిందించెదవు ఆలోచించి చూడఁగా భూమియందు సర్వమునకు నియామకుఁడైన యీశ్వరుఁడు మాయచేత తెరలోనుండు సూత్రధారునివలె పూని యాడింపఁగా మనుష్యులు కీలుబొమ్మలవలె నాడుచుందురు కనుక దైవము చేయుపనిని తప్పించుకొనను దేవతలకైననుశక్యముకాదు వచ్చినసుఖదుఃఖములను అనుభవించియేతీరవలెను మేము మనువుక్రూరుఁడైన కంసుఁడు పెట్టునట్టి బాధలకు తాళలేక అడవులలోఁబడి యలాడుచుండి మిక్కుటమైన దయయే స్వరూపముగాఁగల ఈకృష్ణుఁడు పుట్టుట కారణముగా వాఁడునశింపను మేముమరలమాయిండ్లువచ్చిచేరను అనుకూలించెను ఆట్లుదైవము అనుకూలింపవచ్చునపుడు నీకొడుకులును సుఖములను పొందుదురు అందులకైనీవువిశేషించి చింతింపవలదు ఓరిమిగలుగఁజేసికొని యూరకుండుము అనిచెప్పె నని తాత్పర్యము.

౧౦౫౪.—వ॥ అని యూఱడిలం బలుకు నవసరంబున.

టీ॥ (అని) ఊఱడిలన్—సమాధానపడునట్లు. పలుకునవసరంబునన్—చెప్పునప్పుడు.

తా॥ అని వసుదేవుఁడు కుంతీదేవిని ఊఱడించుచుండఁగా నని తాత్పర్యము.

౧౦౫౫.—క॥ నందయశోదలు గోపక । బృందంబులు గోపికలును * బిరిగొని పరమా
నందంబులఁ జనుదెంచిరి । మందరధరుఁ జూచువేడ్క * మనములఁ బొదలన్.

టీ॥ నందయశోదలును — నందుఁడును యశోదయును. గోపకబృందంబులును—గొల్లలగుంపులును. గోపికలును—గొల్లతలును. పిరిగొని — పెనవేసికొని—జతగూడి. పరమానందంబులన్—అత్యంతసంతోషములతో. మందరధరున్—కృష్ణమూర్తిని. చూచువేడ్క — చూడవలెననుకుతూహలను. మనములన్—మనసులందు. పొదలన్—వర్ధిల్లఁగా — అతిశయింపఁగా ననుట. చనుదెంచిరి — వచ్చిరి.

తా॥ నందుఁడును యశోదయును తమవారైనగోపకులును గోపికలును జతగూడిరాఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తినిఁ జూచుటయందలి కుతూహలము మనసులందు హెచ్చఁగా అత్యంతసంతోషముతో వచ్చిరని తాత్పర్యము.

వ॥ అట్లుచనుదెంచిన—అవిధముచేరరాఁగా.

౧౦౫౬.—క॥ అతిచిరకాల సమాగతు । నతని నిరీక్షించి వృష్ణి * యాదవభోజ
ప్రతతులు నెదురేగి సము । న్నతితో నాలింగనములు * నడపిరి వరుసన్.

టీ॥ అతిచిరకాలసమాగతున్—మిక్కిలితడవైనకాలమునకువచ్చినవాఁడైన. అతనిన్—ఆనందుని. నిరీక్షించి—చూచి. వృష్ణియాదవభోజప్రతతులును—వృష్ణులునుయాదవులునుభోజులునైనరాజులగుంపులు. ఎదురేగి—ఎదురుగాపోయి. సమున్నతితోన్—చాల గౌరవముతో. ఆలింగనములు—కాఁగిలింతలు. వరుసన్—క్రమముగా. నడపిరి—జరపిరి.

తా॥ చాలకాలమునకు పిమ్మట వచ్చినవాఁడైన నందునిఁ జూచి యదువృష్ణి భోజవంశస్థులయిన కృష్ణుని బంధువులందఱును అతనికి ఎదురుగాఁబోయిమిక్కిలి గౌరవముతో కాఁగిలించుకొనిరని తా.

౧౦౫౭.—క॥ వసుదేవుఁడు వారికి సం । తసమునఁ గావించె సముచి * త క్రియలంతన్
ముసలియు హరియున్ మ్రొక్కిరి । పెస నందయశోదలకును * వినయంబెసఁగన్.

టీ॥ వారికిన్—ఆనందయశోదలకు. (వసుదేవుఁడు) సంతసమునన్—సంతోషముతో. సముచిత క్రియలు — తగిన సన్మాన కార్యములు. కావించెన్—చేసెను. అంతన్ — అటుపిమ్మట. ముసలియున్—బలరాముఁడును. హరియున్—శ్రీకృష్ణుఁడును. పెసన్—వడితో. వినయంబు — అణఁకువ. ఎసఁగన్—అతిశయింపఁగా. నందయశోదలకున్—నందునకును యశోదాదేవికిని. మ్రొక్కిరి—నమస్కరించిరి.

తా॥ అప్పుడు వసుదేవుఁడు నందుఁడు మొదలగువారికి సంతోషముతో తగినసన్మానములుచేయఁగా బలరాముఁడును కృష్ణుఁడును నందయశోదలకు వినయముతో మ్రొక్కిరని తాత్పర్యము.

వ॥ అట్లు నమస్కృతులు సేసిన నాలింగనంబులు గావించి నయనారవిందంబుల నానందబాష్పంబులు దొరఁగ నలఁతలేని స్నేహంబులఁ జిత్తంబులు నత్తమిల్ల నేమియుం బలుకకుండిరంత నయ్యశోదాదేవి రామకృష్ణుల నిజాంకపీఠంబున నునిచి యక్కునం గదియం దిగిచి చెక్కులు ముద్దులుగొని శిరంబులు మూర్కొని చిబుకంబులు పుడుకుచుఁ బునఃపునరాలింగనంబులు గావించి పరమానందంబునం బొందుచు న్నంత.

టీ॥ (అట్లు) నమస్కృతులు చేసిన౯=నమస్కారములు చేయఁగా ఆలింగనంబులు గావించి=కౌఁగిలించుకొని. నయనారవిందంబుల౯=నేత్రకమలములందు, ఆనందబాష్పంబులు=సంతోషమువలనఁ బుట్టిన కన్నీళ్లు. దొరఁగ౯=రాలఁగా. అలఁతలేని = లోపములేని. స్నేహంబుల౯=చెలువముల చేత. చిత్తంబులు = మనసులు. అత్తమిల్ల౯ = పండుకొనఁగా—పరవశములు కాఁగా. ఏమియుం బలుకక = ఏమాటయుఁ జెప్పక. (ఉండిరి) అంత౯ = అంతట. (అయ్యశోదాదేవి) రామకృష్ణుల౯=బలరాముని కృష్ణునిని. నిజాంకపీఠంబున౯=తన తొడి యనెడు పీఁటయందు. ఉనిచి = కూర్చుండఁ బెట్టుకొని. అక్కున౯ = రొమ్మునందు. కదియ౯ = చేర. దిగిచి=తీసుకొని. చెక్కులు=చెక్కిళ్లు. ముద్దులుగొని=ముద్దులు పెట్టుకొని. శిరంబులు మూర్కొని=తలలు మూఁచూచి. చిబుకంబులు=గడ్డములు. పుడుకుచు౯=పుణికిపుణికిపట్టుచు. పునఃపునరాలింగనంబులు=మరలమరల కౌఁగిలింతలు. గావించి=చేసి. (పరమానందంబునం బొందుచున్నంత)

తా॥ ఆవిధముగా బలరామకృష్ణులు నమస్కారములు చేయఁగా నందయశోదలు వారిని కౌఁగిలించుకొని కన్నులయందుండి యానందబాష్పములు రాలుచుండఁగా కొఱఁతలేని చెలువముల చేత మనసులు పరవశములై యేమితోఁచక యూరకుండిరి, అప్పుడు యశోదాదేవి మాత్రము బలరామకృష్ణులను ఎత్తి ఒడిలోఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని రొమ్మున హత్తుకొని చెక్కిళ్లు ముద్దులు పెట్టి తలలు మూఁచూచి గడ్డములు పుణికి పుణికి పట్టి మాటిమాటికి కౌఁగిలించుకొనుచు అత్యంతానందమును బొందియుండెనని తాత్పర్యము.

౧౨౫౯.—చ॥ స్థిరమతితోడ రోహిణియు * దేవకియుం దగ నందగోప సుం
దరిఁ గని కౌఁగిలించుకొని త * త్కృతులెల్లఁ దలంచి యింతి నీ
వరుఁడును నీవు బంధుజన * వత్సలతన్మును చేయు సత్కృతు
ల్మఱవఁగవచ్చునే తలఁప * మాకిఁక నెన్నటికిం దలోదరీ.

టీ॥ స్థిరమతితోడ౯ = చలింపని బుద్ధితో. రోహిణియు౯ = రోహిణీదేవియును. దేవకియు౯=దేవకీదేవియును. తగ౯=తగునట్లు. నందగోపసుందరి౯=గొల్లలరాజైన నందుని భార్యను—యశోదను. కని = చూచి. కౌఁగిలించుకొని = ఆలింగనము చేసికొని. తత్కృతులెల్ల౯ = ఆమె చేసిన యుపకారముల నెల్లను. తలంచి=ఎంచి. ఇంతి=ఓయశోదా, నీవరుఁడును=నీ పెనిమిటియు. (నీవును) బంధుజనవత్సలత౯=చుట్టములకు ప్రేమ చేత. మును=మునుపు. చేయు సత్కృతులు=చేసిన మేలిపనులు. తలఁప౯=విచారింపఁగా. తలోదరీ=ఓయశోదా. (మాకు) ఇఁక నెన్నటికి౯ = ఇఁక నెప్పటికైనను. మఱవఁగవచ్చునే = మఱచిపోవచ్చునా.

తా॥ అప్పుడు రోహిణియు దేవకియు నందునిభార్యయైన యశోదను జూచి చలింపని బుద్ధిగలవారగుచు ఆలింగనము చేసికొని సన్మానించి ముందు ఆమె తమకు చేసిన రామకృష్ణపోషణాదులైన యుపకారములను తలఁచుకొని ఓయశోదా! నీవును నీ పెనిమిటియు మాయందు చుట్టఱికపు ప్రేమయుంచి మునుపు చేసిన మేలులు ఎన్నటికైనను మఱవఁదగినవి యగునా కావుగనుక మేము సదా మిమ్ము తలఁచుకొనుచుందుమనిరి.

౧౨౬౦.—క॥ జననంబందిన మొదలుగ । ఘనమోహముతోడఁ బెంచు * కతమునఁ దమకు౯
జననీ జనకులు వీరని । మనములఁ దలపోయలేరు * మము నీతనయుల్.

టీ॥ జననంబందిన మొదలుగ౯ = పుట్టినది మొదలుకొని. ఘనమోహముతోడ౯=మిక్కుటమైన మచ్చికతో. పెంచు కతమున౯=పెంచిన కారణము చేత, ఈతనయులు = కొడుకులైన యీ రామకృష్ణులు. (తమకు) జననీజనకులు=తల్లిదండ్రులు. వీరు అని=ఇట్టివారు అని. మనముల౯=మనసులలో. (మము) తలఁపోయలేరు=తలఁపలేరు.

తా॥ మీరు పుట్టిననాటనుండి మిక్కిలి మచ్చికతో తమ్ము పెంచుట చేత మా కొమారులయిన రామకృష్ణులు మేము తల్లిదండ్రులము అను వర్తమానమే తెలియక పెరిగిరి అని తాత్పర్యము.

౧౨౬౧.—క॥ అంటిన ప్రేమను వీరి । న్గంటికిఁ ఱెప్పడ్డమైన * గతిఁ బెంపఁగ మా
కంటె న్నెనరొంటను మీ । యింట న్వసియించి * యుండి రిన్నిదినంబుల్.

టీ॥ అంటిన ప్రేమ౯=కొఱఁతలేని ప్రేమతో. వీరి౯=ఈ కుమారులను. (కంటికి ఱెప్ప) అడ్డమైన గతి౯ = అడ్డమయిన విధముగా. పెంపఁగ౯=వర్ధిల్లఁ జేయఁగాను. మాకంటె౯=మాకంటెను. నెనరొంట౯=దయ యెక్కువగుట చేతను. (ఇన్నిదినంబులు) మీయింట౯ = మీయింటిలో. వసియించి యుండిరి = వాసము చేయుచుండిరి.

తా॥ మీరు మిక్కిలి ప్రేమతో కంటి ఱెప్ప కప్పుగానున్నట్టు కనిపెట్టి పెంచఁగా పెరిగి మీయందు మాకంటె అధికమైన ప్రీతి కలిగియుండుట చేత ఇన్నాళ్లదాఁక బలరామకృష్ణులిద్దఱును మీయింట నుండిరనిరి.

వ॥ అనియిట్లు ప్రియాలాపంబులు వలుకుచుండు నవసరంబున గోపాలసుందరులమందానందకందళితహృదయలయి హృదయేశ్వరుండైన గోవిందునిఁ జిరకాలసమాగతుండగుటం జేసి యతనిం జూచుతలంపు లుల్లంబుల వెల్లిగొనం జేరి.

టీ॥ (అని) ఇట్లు=ఈవిధముగా. ప్రియాలాపంబులు=ప్రియము లైనమాటలు. పలుకుచుండు సమయంబునన్ = చెప్పుచుండు సమయమునందు. గోపాలసుందరులు = గోపికాస్త్రీలు. అమందానంద కందళితహృదయలై = అధికమయిన సంతోషము మొలకెత్తుచున్న మనసులుగలవారై. హృదయేశ్వరుండు=మనోనాయకుడు. అయిన గోవిందునిన్=అయినట్టి కృష్ణమూర్తిని. చిరకాలసమాగతుండు = బహుకాలమునకు వచ్చిన వాఁడు. అగుటంజేసి = అగుటచేత. అతనిన్=ఆకృష్ణుని. (చూచుతలంపులు) ఉల్లంబులన్=మనసులలో. వెల్లిగొనన్=ప్రవాహరూపముఁ బొందఁగా. చేరి=అయనను సమీపించి

తా॥ అని యీవిధముగా దేవకీ రోహిణులు యశోదకు ప్రియములు పలుకుచుండఁగా గోపికాస్త్రీలు మిక్కిలి సంతోషముఁ బొందిన మనసులుగలవారగుచు తమకు ప్రియుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు చాలకాలమునకు వచ్చినందున ఆయనను చూడవలెనను తమకములు హెచ్చఁగా మెల్లమెల్లఁగా ఆయనను చేరవచ్చి యని తాత్పర్యము.

౧౦౬౨.—చ॥ నలినదళాక్షుఁజూచి నయ ✻ నంబులు మోడ్వఁగఁజాల కాత్మలన్
వలచి తదీయ మూర్తి విభ ✻ వంబుఁ దలంచుచుఁ గౌఁగిలించుచున్
బులకలు మేన జాదుకొన ✻ బోటులు చొక్కిరి బ్రహ్మమున్మనం
బులఁగని చొక్కుయోగిజన ✻ ముల్పురుడింపఁగ మానవేశ్వరా.

టీ॥ మానవేశ్వరా=రాజా. నలినదళాక్షున్ = తామరతేకుల వంటి కన్నులుగల శ్రీకృష్ణుని. (చూచి) నయనంబులు = కన్నులు. మోడ్వఁగఁజాలక=మూయనేరక. ఆత్మలన్=మనసులలో. వలచి= కోరి. తదీయమూర్తి విభవంబున్ = అతనిదైన యాకారసంపత్తిని. (తలంచుచును) కౌఁగలించుచున్ = ఆలింగనము చేసికొనుచును. పులకలు = గగ్గురుపాట్లు. మేనన్ = దేహమునందు. జాదుకొనన్=మొలకలెత్తఁగా. బోటులు=గోపికాస్త్రీలు. బ్రహ్మమున్= పరబ్రహ్మమును. మనంబులన్=మనసులయందు. కని=చూచి. చొక్కు=పరవశత్వమునుపొందునట్టి. యోగిజనముల్ = యోగీశ్వరులను. పురుడింపఁగన్=సరిపోలఁగా. చొక్కిరి = పరవశత్వముఁ బొందిరి.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! శ్రీకృష్ణమూర్తినిఁజూచి తెఱచినకన్నులను మూయనేరనివారై గోపికాస్త్రీలు తమమనసులందు ఆమూర్తినే ధ్యానించుచు, అట్లు ధ్యానించినమూర్తినే ఆలింగనము చేసికొనుచు, దేహములందు రోమాంచములు నిండుకొనఁగా పరబ్రహ్మస్వరూపమును తమ మనస్సులలో తెలిసికొని పరవశులగునట్టి యోగీశ్వరుల వలెనే పరవశలై యుండిరని తాత్పర్యము.

౧౦౬౩.—చ॥ పొలఁతులభావ మాత్మఁగని ✻ ఫుల్లసరోరుహ లోచనుండు వా
రల నపుడే కతంబునకు ✻ రమ్మని తోకొనిపోయి యందున
ర్మిలిఁ బరిరంభణంబు లొన ✻ రించి లసద్దరహాస చంద్రికా
కలిత కపోలుఁడై పలికెఁ ✻ గాంతల భక్తి నితాంత చిత్తలన్.

టీ॥ ఫుల్లసరోరుహ లోచనుండు = వికసించిన కమలములవలె మనోజ్ఞములయిన కన్నులుగల శ్రీకృష్ణమూర్తి. పొలఁతులభావము= ఆగోపికలయొక్క యభిప్రాయము. ఆత్మన్=తనమనసులో. కని= తెలిసికొని. వారలన్=ఆగోపికలను. అపుడు=ఆసమయమునందు. ఏకతంబునకున్ = రహస్య ప్రదేశమునకు. (రమ్మని) తోకొని పోయి=పిలుచుకొనిపోయి. అందున్=ఆరహస్య ప్రదేశము నందు. అర్మిలిన్=ప్రీతితో. పరిరంభణంబులు=ఆలింగనములు. ఒనరించి= చేసి. లసద్దరహాస చంద్రికాకలిత కపోలుఁడై=ఒప్పిదమయిన చిఱునవ్వనెడు వెన్నెలతోఁగూడిన చెక్కిళ్లు గలవాఁడై—చెక్కిళ్లయందు చిఱునవ్వు వ్యాపింపఁగా ననుట. భక్తినితాంతచిత్తలన్=అత్యంత భక్తితోఁగూడిన మనసులుగల. కాంతలన్ = గోపికలనుగూర్చి. పలికెన్=ఒకమాట చెప్పెను.

తా॥ అప్పుడు శ్రీకృష్ణమూర్తి ఆగోపికాస్త్రీల యభిప్రాయము తెలిసికొన్నవాఁడై వారినొక్క రహస్యప్రదేశమునకు రమ్మని చెప్పి పిలుచుకొనిపోయి అచ్చటప్రీతితో వారికి ఆలింగనసుఖమును కలుగఁజేసి చిఱునవ్వునవ్వుచు నొకమాటచెప్పెనని తాత్పర్యము.

౧౦౬౪.—చ॥ వనజదళాక్షులార బల ✻ వద్రిపువర్గములం జయింపఁగాఁ
జని తడవయ్యెఁదీనికి భృ ✻ శంబుగ మీమది నల్గకుండుఁడీ
యనయము దైవమిట్లుగఁ జ ✻ రాచరజాలము నొక్కవేళఁ గూ
ర్చును నొకవేళఁ బాపును మ ✻ రుద్ధత తూల తృణంబులంబలెన్.

టీ॥ వనజదళాక్షులార = తామరతేకుల వంటి కన్నులు గల యోగోపికలారా. బలవద్రిపువర్గములన్=బలవంతులైన పగవారి సమూహములను. జయింపఁగాన్ = గెలుచుటకు. చని=పోయి. తడవయ్యెన్=మరలరాను ఆలస్యమాయెను. దీనికిన్=ఈయాలస్యమునకుఁగాను. మీమదిన్=మీమనసులలో. భృశంబుగన్ = అధికముగా. అల్గకుండుఁడీ=కోపించుకొనకుఁడు. అనయము=ఎల్లప్పుడు. దైవము=దేవుఁడు. ఇట్లుగన్=ఈవిధముగా. మరుద్ధత...బలెన్= మరుత్=గాలిచేత. హత = కొట్టఁబడిన. తూలతృణంబులంబలెన్= దూదిలోని నలుసులవలెనే. చరాచరజాలమున్ = చరములును అచరములునయిన ప్రాణిసమూహమును. ఒక్కవేళన్ = ఒకసమయమునందు. కూర్చున్=కూడఁజేయును. ఒకవేళన్=మఱియొక సమయమునందు. పాపున్=ఎడఁబాయఁజేయును.

తా॥ ఓగోపికలారా! బలవంతులయిన పగవారిని జయింపఁ బోయినందున వారిని జయించి వచ్చుటకు తడవాయెను ఇట్లుతడవై

నందులకు మీరు నాలోచించుకొనవలదు ఈశ్వరుఁడు లోకములోని చరములును అచరములునైన యెల్లప్రాణులను ఇట్లే ఒకప్పుడు జతగూర్చుచు ఒకప్పుడు ఎడఁబాపుచున్నాఁడు ఈప్రాణులును గాలిచేత దూదిలోనుండి యెగయు నలుసులవలె ఒకప్పుడు కూడుచు, ఒకప్పుడు ఎడఁబాయుచు నున్నవి యందులకై మీకు విచారము అక్కఱ లేదు అని తాత్పర్యము.

౧౦౬౫.—సీ॥ తరలాక్షులారమ * ద్భక్తి చేతనులకుఁ - దనరు మోక్షానంద * దాయకంబు
జపతపోవ్రతదాన * సత్కర్మముల భక్తి - కలుగంగనేరదు * గానఁ దలఁప
విధిశివ సనకాది * విమలచిత్తంబులఁ - బొడమనిభక్తి మీ * బుద్ధులందు
జనియించె మీపూర్వ * సంచిత సౌభాగ్య - మెట్టిదో యదితుద * ముట్టె నింక
తే॥ నటమటముగాదు మీకునె * న్నటికినైనఁ । గలుగనేరవు నిరయసం * గతములైన
జన్మకర్మము లిటమీఁద * మన్మనీష । సుమహిత ధ్యానలారయో * రమణులార.

టీ॥ తరలాక్షులార—చలించునట్టి కన్నులుగల. సుమహితధ్యానలార — మిక్కిలి యధికమయిన ధ్యాననిష్ఠగల. ఓరమణులార — ఓప్రియురాండ్రారా. మద్భక్తి—నాయందలిభక్తి. చేతనులకున్ — ప్రాణులకు. తనరు—ఒప్పునట్టి. మోక్ష—దుఃఖరహితమైన. ఆనంద—సంతోషమును. దాయకంబు—ఇచ్చునది. జప...సత్కర్మములన్—జప—జపములు. తపః—తపస్సులు. వ్రత—నోములు. దాన—ఈవులు ఆనెడు. సత్కర్మములన్—మంచికార్యములచేత. (భక్తి) కలుగంగ నేరదు—కలుగఁజాలదు. కానన్—కనుక. తలఁపన్—విచారింపఁగా. విధిశివసనకాదివిమలచిత్తంబులన్—విధి — బ్రహ్మ. శివ—శివుఁడు. సనక—సనకుఁడు. ఆది—మొదలుగాఁగల వారియొక్క. విమల—నిర్మలమయిన. చిత్తంబులన్ — మనసులందు. పొడమని — పుట్టని. (భక్తి) మీబుద్ధులందున్ — మీబుద్ధులలో. జనియించెన్ — పుట్టెను. మీపూర్వసంచిత సౌభాగ్యము—మీయొక్క మునుపటి జన్మములందు కూడిన సుభగత్వము. ఎట్టిదో — ఎటువంటిదో. అది—ఆసుభగత్వము. తుదముట్టెన్—నెఱవేరెను. ఇంకన్—ఇఁకను. అటమటము కాదు—వ్యర్థముకాదు. (మీకు) ఎన్నటికైనన్—ఎప్పటికైనను. నిరయసంగతములు—నరకసంబంధముగలవి. ఐనజన్మకర్మములు—అయినట్టి పుట్టుకలును ఆగామి సంచిత ప్రారబ్ధకర్మలును. ఇటమీఁదన్—ఇంక మీఁద. మన్మనీషన్—నాయందలి బుద్ధిచేత—నన్ను ధ్యానించుటచేత. కలుగనేరవు—కలుగనే కలుగవు.

తా॥ ఓప్రియురాండ్రారా ! నాయందలిభక్తి ప్రాణులకెల్లను మోక్షమునిచ్చునది, అభక్తి జపము తపస్సు వ్రతము దానము మొదలగు సత్కర్మములచేత కలుగునదికాదు, బ్రహ్మ శివుఁడు సనక సనందనాదులు మొదలగువారి నిర్మలమయినమనసులయందుఁగూడఁ గలుగుట అరుదు, అట్టినిర్మలభక్తి మీకుఁ గలిగెను, ఇఁక మీపూర్వపుణ్యము ఎటువంటిదోగాని అదియిప్పుడు నెఱవేరినదయ్యెను ఇఁక నది వ్యర్థము కానేరదు ఇఁకమీఁద నాయందలి బుద్ధికలిమిచేత మీకు నరకసంబంధముగలజన్మములును కర్మములును గలుగనేరవు అనితా.

౧౦౬౬.—సీ॥ అఖిల భూతములకు * ననయంబు నాదిమ - ధ్యాంత కాంతర్బహి * ర్వ్యాప్తినేన
ఘటపటాదిక భూత * కార్యంబులకును బ్ర - ధాన కారణములై * తనరునట్టి
గగనానిలానల * కక్షోణులనుభూత - పంచకంబైక్యతఁ * బడయుఁగాదె
లోకంబులందుఁ బం * చీకరణ వ్యవ - స్థలచేతనట్టి భూ * తములకీతి
తే॥ గగనముఖభూత తత్కార్య * కారణములఁ । దగిలియాధార హేతుభూ * తంబనైన
నాకుఁ బరమన్య మొకఁడునె * న్నంగలేదు । విమలమతులార మాటలు * వేయునేల.

టీ॥ విమలమతులార - కామక్రోధాదులులేని పరిశుద్ధమయినబుద్ధిగల గోపికలారా. అఖిలభూతములకున్ — ఎల్ల ప్రాణులకును. (అనఁగా, జరాయుజములు అండజములు స్వేదజములు ఉద్భిజ్జములును అయిన నాలుగు విధముల ప్రాణులకును — అందు, జరాయుజములు(మావివలనఁబుట్టినవి.) ఇరువదియొకలక్ష. అండజములు(గ్రుడ్డువలనఁబుట్టినపక్షులుమొదలగునవి) ఇరువదియొకలక్ష. స్వేదజములు (చెమటవలనఁ బుట్టిన దోమలు మొదలగునవి) ఇరువదియొక లక్ష. ఉద్భిజ్జములు(భూమిని భేదించుకొనిపుట్టునవియైన వృక్షములు లతలు మొదలగునవి ఇరువదియొకలక్ష. ఇట్టియెనుబదినాలుగు లక్షల ప్రాణులకును) అనయంబు - అవశ్యము — తప్పకయనుట. ఆది... వ్యాప్తిన్—ఆది—మొదలును—ఏప్రాణులనుపుట్టుటకుకారణమైవాని పుట్టుకకు మూలమును. మధ్య—నడుమను—ఎల్లప్రాణులపుట్టి వర్ధిల్లుటకు కారణమై అవి వర్ధిల్లునప్పుడును. అంతః—కడపటయు—ఆప్రాణులన్నిలయించుటకు కారణమై ఆ లయమునకునిమ్మటను. అంతః—ఆప్రాణులకులోపలను. బహిః—ఆప్రాణులకువెలుపలను. వ్యాప్తిన్—వ్యాపించుటకలవాఁడను. ఏన—నేనే. (అయి) లోకంబులందున్—భూర్భువాది లోకములయందు. పంచీకరణవ్యవస్థలచేతన్ — అయిదుగాఁ జేయునట్టి భాగక్రమములచేత. (అనఁగా, పృథివ్యప్తేజోవాయు రాకాశము లనెడు పంచ మహాభూతములలో ఒకటొకటిని రెండురెండు భాగములుగా భాగించి అందందు మొదటి భాగమును నిలిపి తక్కిన ప్రతిభూతభాగమును నాలుగు నాలుగు భాగములుగా విభాగించి అందు ఒక్కొక్క భాగమును గ్రహింపఁగా అది అయిదుగాఁ జేయఁబడిన భాగముగా నేర్పడుచున్నది. అట్టి ప్రతి భాగమును పృథివ్యాదిగా ఒక్కొక్కదాని భాగముతోఁ జేర్చుట పంచీకరణము అనఁబడును. ఇట్టి పంచీకరణ వ్యవస్థలచేతననియర్థము.) ఘట...కార్యంబులకున్—ఘట—కుండ. పట—వస్త్రము. ఆదిక—

మొదలుగాఁగల. భూతకార్యంబులకు — పంచమహాభూతముల వ్యాపారములకు. ప్రధానకారణము లై—ముఖ్యకారణము లై. తనరు నట్టి—ఒప్పునట్టి. గగనా...క్షోణులు—గగన—ఆకాశము. అనిల—వాయువు. అనల—తేజస్సు. (అగ్ని) క—అప్పు. (ఉదకము) క్షోణులు—భూమి. (పృథివి) అనుభూతపంచకంబు—అనఁబడిన మహాభూతము లైదును. ఐక్యతకు—ఏకీభావమును—ఒక్కటియగుటను. పడయక—పొందును. కాదె — కదా. అట్టిభూతములరీతిక — అటువంటి యీపంచమహాభూతములవిధమున. గగన...ములక—గగన—ఆకాశము. ముఖ—మొదలయిన. భూత—పంచమహా భూతములందును. తత్—ఆపంచమహాభూతములయొక్క. కార్య-వ్యాపారము లైన ఘట పటాదులందును. కారణములక—అఘటపటాదులకు కారణము లైన మృత్తంతాద్యులయందును. తగిలి—అంటి—చేరియనుట. ఆధారహేతుభూతంబను — సర్వమునకు ఆధారమును హేతువు నైనవాఁడను. ఐన నాకుక-ఐనట్టినాకంటెను. పరము—మీఁదిదియు—మీఁదైసర్వోత్కృష్టముగా వ్యాపించునదియును. అన్యము—ఇతరమును-నాచేరికలేకకలై యుండునదియు. ఒకఁడుక—ఒక్కటియు—ఏదియును. ఎన్నంగక—విచారింపఁగా. లేదు—కలుగదు. మాటలు చేయనేల — పలుమాటలు చెప్పనేల—ఎన్ని చెప్పినను ఇప్పుడు చెప్పినయర్థము నే బోధించును కాఁబట్టి ఇఁక నేమి చెప్పిన ప్రయోజనము లేదనుట.

తా॥ ఓగోపికలారా! మీరు కామము క్రోధము మొదలగుదుర్గుణములేవియు లేని బుద్ధి గలవారైనందున నేను చెప్పునట్టి యర్థమును గ్రహింపఁగలరుగనుక చెప్పెదవినుఁడు లోకమునందుఁ గానవచ్చెడి జరాయుజములయిన మనుష్యాదులును, అండజము లైనపక్ష్యాదులును, స్వేదజము లైనమశకాదులును, ఉద్భిజ్జము లైన వృక్షలతాదులు నయిన చరాచరభూతములకు లోపలను వెలుపలను వానిపుట్టుకకుముందును వెనుకను అవిలయించిన పిమ్మటను వ్యాపించి వర్తించువాఁడను నేనే గాని యితరమేదియుఁ గాదు లోకమునందు పంచీకరణ వ్యవస్థలచేత ఘట పటాదులైన భూత వ్యాపారములకు ముఖ్య కారణముఁ యైన ఆకాశము వాయువు తేజస్సు జలము భూమియు ననెడు మహాభూతములయిదును ఏకీభావమును పొందును విచారించి చూడఁగా అట్టి యీభూతముల వలెనే అభూతములందును వానికార్యము లైన ఘట పటాదులందును అఘటపటాదులకు కారణము లైన మృత్తంతాద్యులందునునుండి వానికి ఆధారమును అవికలుగుటకు కారణమును అయిన నాకంటె మించినదియు నాకంటె ఇతరమయినదియు నైన వస్తువు ఎక్కడను లేనేలేదు కనుక ఈవిషయమును మీకు సంగ్రహముగా తెలియపలిచితిని ఇఁక ఏమిచెప్పినను ఇందులో నంతర్భూతమే కాని వేరైనది లేదుకనుక ఇంతటితో విరమించితినని తాత్పర్యము.

వి శే షా ర్థ ము.

తా॥ అన్నిటికిని ఆధారభూతమైన నాకు అనఁగా అహమ్మనెడి తెలివి కలిగిన తర్వాతనే సమస్తము కలుగుచున్నది అంతకు ముందు ఏదియు లేదుగనుక ఆతెలివే బ్రహ్మమనిపేరు అదియే ప్రపంచరూపముగాను పంచభూతములుగాను పంచతన్మాత్రములుగానుజగత్తునందంతట వ్యాపించి యున్నది కాఁబట్టి బ్రహ్మణోన్యం నకించన పురుషాన్న పరంకించిత్, విశ్వమేవేదంపురుషః అనెడి శ్రుత్యర్థప్రకారము సర్వము నేనే అహమనెడు తెలివియేతప్ప మతియేదియు లేదని శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మము గోపికలకు ఉపదేశించెనని ఫలితార్థము.

౧౦౬౭—తే॥ అనినఁ దెలివొంది వారు దే ✱ హాభిమాన। ములు సమస్తంబు విడిచిరో ✱ నలిననాభ
నిఖిల జగదంతరాత్మ మా ✱ నిత చరిత్ర। భక్తజన మంది రాంగణ ✱ పారిజాత.

టీ॥ అనినక—అనికృష్ణుఁడు చెప్పఁగా. వారు—ఆగోపికలు. తెలివొంది—దివ్యజ్ఞానమును పొందినవారై. దేహాభిమానములు—నాదేహము నాయిల్లు అనునట్టి మమకారములను. సమస్తంబు—అన్నిటిని. (విడిచి) నిఖిలజగదంతరాత్మ — ఎల్లజగములలోను వర్తించునట్టిపరమాత్మఁడవు అగు. మానితచరిత్ర—శ్లాఘింపఁబడిన నడవడిగలవాఁడవును. భక్తజనమందిరాంగణపారిజాత—భక్తులైనజనులయొక్కయిండ్లముంగిళ్లయందుండుకల్పవృక్షమైన. ఓనలిననాభ—ఓశ్రీకృష్ణమూర్తీ.

తా॥ అని కృష్ణమూర్తి బోధింపఁగా ఆగోపికలు దివ్యజ్ఞానమును పొందిన వారై దేహాభిమానము మొదలగు నభిమానము లన్నియు వదలి సర్వ లోకముల యందు వర్తించు నట్టియు శ్లాఘ్య మయిన నడవడిగలిగినట్టియు భక్తజనులగు వారియిండ్ల ముంగిళ్ల యందుండు కల్పవృక్షమువలె కోరినకోరికలనిచ్చువాఁడైనట్టియు ఓశ్రీకృష్ణమూర్తీ యని సంబోధించి మీఁదనేమో చెప్పఁబోవుచున్నారని తాత్పర్యము.

వి శే షా ర్థ ము.

టీ॥ అనినక—శ్రీకృష్ణమూర్తియనెడుబ్రహ్మవేత్త గోపికలనెడు బ్రహ్మ విద్యాభ్యాసులతో పదునాలుగు లోకములును, ఆలోకములోని నానావిధము లైన జీవసంఘమును, ఆజీవసంఘమునకుఁదగిన నానావిధము లైన ఆహారములును, మఱియొక్కటయన్నియు నేనేకాని నాకంటె ఇతరము ఏదియు లేదని వాక్యము చెప్పఁగానే. వారు—గోపికలనెడి ఆబ్రహ్మ విద్యాభ్యాసులు. తెలివొంది—శ్రు॥ ఏకోదేవస్సర్వభూతేషుగూఢ స్సర్వవ్యాపీ సర్వ భూతాంత రాత్మా। ధర్మాధ్యక్షస్సర్వభూతాధివాస స్సాక్షీచేతో కేవలోనిర్గుణశ్చ॥ ఏకోదేవోబహుధానివిష్టః, ఏకోవశీసర్వ భూతాంతరాత్మా, ఏకంరూపం బహుధా యఃకరోతి, ఏకఏవహిభూతాత్మా భూతేభూతేవ్యవస్థితః। ఏకధా బహుధాచైవదృశ్యతేజలచంద్రవత్॥ ఈశ్వరస్సర్వభూతానాంహృద్దేశేర్జునతిష్ఠతి॥ అనుప్రమాణములనుపట్టి సర్వము పరబ్రహ్మమే కాని స్వేతరమేదియు లేదనెడు దృఢాపరోక్షజ్ఞానమును పొందినవారై. మ॥ గరిమక స్వర్ణ మనేక భూషణము లై కన్పట్టు చందంబునక। బరమాత్మండఖిల ప్రపంచ మయుఁడై భాసిల్లు నట్లౌటచే॥ అనిసీతారామాంజనేయను. దేహాభిమానములు—శ్లో॥ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిషు స్ఫుటతరా యాసంవిదుజ్జృంభతే యాబ్రహ్మాదిపిపీలికాంతతనుషు ప్రోతాజగత్సాక్షిణీ। సైవాహం నచదృశ్య వస్త్వితి దృఢ ప్రజ్ఞాపి యస్యాస్తిచేచండాలోస్తు సతుద్విజోస్తు గురురిత్యేషా మనీషామమ॥ బ్రహ్మైవాహమిదం జగచ్చసకలం చిన్మాత్రవిస్తారితం సర్వంచైతదవిద్యయా త్రిగుణయా సేశర్మ యాకల్పితం। ఇత్థంయస్య దృఢామతిస్సుఖతరే నిత్యేపరేనిర్మలే చండాలోస్తు సతుద్విజోస్తు గురురిత్యేషామనీషామమ॥ యా తిర్య క్నరదేవతాభి రహమి త్యంత స్స్ఫుటాగృహ్యతే। యద్భాసా హృదయాక్ష దేహ విషయా భాంతిస్వతో చేతనాః। తాంభాస్యైః పిహితార్క మండల నిభాం స్ఫూర్తింసదా

భావయుక్త్యాగీనిర్వృతమానసోహి గురురిత్యేషా మనీషామమ ॥ అను ప్రమాణములనుబట్టి శరీరేంద్రియాదులు నేను కాను వీనికి విలక్షణ సాక్షిరూపుఁడైతనకన్యము లేక వెలుఁగునట్టి పరబ్రహ్మము తానుకాదు దృఢ ప్రజ్ఞగలవారై. శ్లో॥ ప్రజ్ఞయ ప్రతిష్ఠ లాభము । ప్రజ్ఞయ శోకంబు నాఁగఁ బ్రజ్ఞయచూచె । ప్రజ్ఞయ కైవల్యంబును బ్రజ్ఞాసాధ్యములు గానిపనులుంగలవే.

౧౦౬౮.—తే॥ ఘోర సంసార సాగరో # త్తారకంబు । ధీయుత జ్ఞాన యోగహృ # ద్ధ్యేయ వస్తు
వగుచుఁజెలువొందు నీచర # ణాంబుజాత । యుగళమునుమామనంబులఁ # దగులనీవె.

టీ॥ ఘోర ... త్తారకంబును—ఘోర = భయంకర మయిన. సంసార—సంసారమనెడు. సాగర—సముద్రమును. ఉత్తారకంబును—దాఁటించునదియు. ధీయుత... వస్తువు—ధీ—అపరోక్షజ్ఞానముతోడ. యుత—కూడినశుకవామదేవాదిబ్రహ్మవేత్తలయొక్క. జ్ఞానయోగ—నిర్వికల్పనిష్ఠతోఁగూడిన. హృత్—అంతరంగములయందు. ధ్యేయ—ధ్యానింపఁదగిన. వస్తువు—అపురూపపువస్తువును. (అగుచును) చెలువొందు = అందగించునట్టి — ఒప్పునట్టి. నీచరణాంబుజాత యుగళమును — నీపాదకమలము జంటను. మామనంబులన్—మామనసుల యందు. తగులనీవె - అంటనిమ్ము.

తా॥ భయంకరమయినసంసారమనెడుసముద్రమునుదాఁటించునదియు, అపరోక్షజ్ఞానముతోఁగూడిన శుకవామదేవాదిబ్రహ్మవేత్తల అంతఃకరణముల యందు జ్ఞానయోగముచేత ధ్యానించుట కనువైన దియునైన నీపాదకమలద్వయమును మామనసులందు పొందియుండునట్టుగా ననుగ్రహింపుము అనితాత్పర్యము.

౧౦౬౯.—క॥ అనివేఁడినఁగృష్ణుఁడుముని । వినుతుఁడు కరుణించివల్ల # వీజనములుగో
రినయట్లయిచ్చెఁగరుణా । వననిధి సద్భక్తలోక # వత్సలుఁ డంతన్.

టీ॥ అనివేఁడినన్—అనితన్నుఁబ్రార్థింపఁగా. మునివినుతుఁడు—మునులచేఁగొనియాడఁబడువాఁడును. కరుణావననిధి = దయాసముద్రుఁడును. సద్భక్తలోకవత్సలుఁడు—మంచిసేవకుల సమూహమునందు ప్రేమగలవాఁడునైన. (కృష్ణుఁడు) కరుణించి—దయచేసి. వల్లవీజనములు—గోపికాస్త్రీలు. కోరినయట్లు—కోరినవిధముగానే. ఇచ్చెన్ = వరము నిచ్చెను. అంతన్ = అనంతరము నందు.

తా॥ అనిగోపికాస్త్రీలు తన్నువేఁడుకొనఁగా మునులచేతకొనియాడఁబడువాఁడును దయాసముద్రుఁడును అనన్యభక్తిగల సేవకుల సమూహమునందు ప్రేమ గలవాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తి వారు కోరినవరమునిచ్చెననితాత్పర్యము.

౧౦౭౦.—చ॥ ధర్మతనూభవుంగని ప # దంబులకున్నతుఁడై సపర్యలన్
నిర్మల భక్తిమై నడపి # నీవును దమ్ములు బంధుకోటి స
త్కర్మచరిత్రులై తగుసు # ఖంబులనొప్పచు నున్నవారెనా
నర్మిలిఁబాండవాగ్రజుఁడు # నమ్మధుసూదనుతోడ నిట్లనున్.

టీ॥ ధర్మతనూభవున్—ధర్మరాజును. కని—చూచి. పదంబులకున్—ఆయనపాదములకు. నతుఁడై—నమస్కారముచేసినవాఁడై. సపర్యలన్—పూజలను. నిర్మలభక్తిమైన్—కపటములేని భక్తితో. నడపి—చేసి. (నీవును) తమ్ములు—నీతమ్ములును. బంధుకోటి—నీచుట్టములసమూహమును. సత్కర్మచరిత్రులై = మంచిపనులతోడినడవడికగలవారై. తగుసుఖంబులన్—తగిన సౌఖ్యములతో, ఒప్పచు నున్నవారె—ఒప్పచునున్నారా. నాన్—అనఁగా. అర్మిలిన్—ప్రీతితో. పాండవాగ్రజుఁడును = ధర్మరాజును. అమ్మధుసూదనుతోడన్—ఆకృష్ణమూర్తితో. ఇట్లనున్—ఇట్లుపలికెను.

తా॥ అంతటకృష్ణుఁడు ధర్మరాజును జూచి ఆయన పాదకమలములకు నమస్కారములుచేసి స్వచ్ఛమయిన భక్తితో పూజలు చేసి బావా నీతమ్ములు చుట్టములును నీవును మంచికార్యములననడపుచు సుఖముగ నున్నారా? అని యడుగఁగా ధర్మరాజు కృష్ణమూర్తినిఁ జూచియిట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౧౦౭౧.—క॥ సరసిజనాభ భవత్పద । సరసీరుహ మాశ్రయించు # జనులతి సౌఖ్య
స్ఫురణం బొలుపారుచుభువిఁ । జరియింపరె భక్తపారి # జాతమురారీ.

టీ॥ సరసిజనాభ—కమలముబొడ్డునందుఁగలవాఁడవును. భక్తపారిజాత—భక్తులపాలిటికి కల్పవృక్షమవును. మురారీ—మురాసురునికిశత్రువునైన యోశ్రీకృష్ణా. భవత్పదసరసీరుహము—నీపాదకమలమును. ఆశ్రయించుజనులు—ఆశ్రయించునట్టిజనులు. అతిసౌఖ్యస్ఫురణన్—అధికమైనసౌఖ్యముయొక్క ప్రకాశముచేత. పొలుపారుచున్—ఒప్పచు. భువిన్—భూలోకమునందు. చరియింపరె—వర్తింపరా.

తా॥ భక్తులపాలిటికి కల్పవృక్షమై మురాసురునికి శత్రువై నాభియందు తామరగలిగివర్తించునట్టి యోకృష్ణమూర్తీ! నీపాదకమలములను ఆశ్రయించినమానవులు మిక్కుటమయినసౌఖ్యముతోనొప్పచు భూలోకమునందు వర్తింపరావర్తింతురు గనుక మాకు ఎల్లవిధముల చేతనుసౌఖ్యమేకలిగియున్నదని తాత్పర్యము.

వ॥ అదియునుంగాక,

౧౦౭౨.—సీ॥ సుమహితస్వప్న సు # షుప్తిజాగ్రతలను - మూడవస్థలఁబాసి # వాఁడిమిఁగిలి
కొలినుండు లోనుండు # విశ్వమైయుందువు - విశ్వంబు నీయందు # వెలుఁగుచుండు
భవదీయమహిమచేఁ # బాటిల్లుభువనంబు - లుదయించునొకవేళ # నుడిగిపడఁగు
సంచితాఖండ స # జ్జ్ఞానివై యొప్పుదు - నవహితయోగ మా # యాత్మధనరి

తే॥ దురిత దూరులు నిత్యము * క్తులకుఁ జెంద । నలవియై పెంపు దీపింతు * వంబుజాక్ష
ఘన కృపాకర నిఖిల వి * కార దూర । నీకు మ్రొక్కెద సర్వ లో * కైకనాథ.

టీ॥ ఘనకృపాకర—అధికమయినదయకు నిధియైనవాఁడవగు. నిఖిల వికారదూర—ఆఁకలి దప్పులు శోక మోహములు జరామరణములనెడు వికారములు లేనివాఁడవగు. సర్వలోకైకనాథ—అధిదేవతలు ఇంద్రియములు ఇంద్రియవిషయములను ఆదిగాఁ గల త్రిలోకములకునొక్కఁడవైన ప్రభుఁడవగునైన. అంబుజాక్ష—సకలజీవులహృదయకమలములయందు వ్యాపించియున్నకృష్ణా. సుమహిత...జాగ్రతలు—సుమహిత — అజ్ఞానులకు మిక్కిలి రమణీయములుగఁ దోఁచునట్టి. స్వప్న—కల. సుషుప్తి—నిద్ర. జాగ్రతలు—మేలుకొని యుండుట. అనుమూఁడవస్థలన్—అనునట్టిమూఁడు అవస్థలను. పాసి—వదలి—అవస్థాత్రయమునుమీఱి అనుట. వాఁడి—ప్రతాపము. మిగిలి—అతిశయించి. వెలిన్ — ప్రపంచమునకు వెలుపలను. ఉందు — ఉందువు. లోనుందువు—ప్రపంచమునకులోపలనుందువు. విశ్వమైయుందువు—ప్రపంచమే అయియుందువు. శ్లో॥ అనుప్రవేశా దావేశా త్తస్మాద్విశ్వ ఇతీరిత: ॥ అని. విశ్వంబు—ప్రపంచము. నీయందున్—నిలోపల. (వెలుఁగుచుండును) భవదీయమహిమచేన్—నీదైనప్రభావముచేత. పాటిల్లు—కలుగునట్టి. భువనంబులు—లోకములు. ఒకవేళన్—ఒకసమయమునందు. ఉదయించున్—నీయందేపుట్టును. ఒకవేళన్—మఱియొకసమయమునందు. ఉడిగి—నశించి. మడఁగున్—కానరాకపోవును—నీయందేలయించుననుట. ఘంచితా...నై—సంచిత—కూర్పఁబడిన. అఖండ—తక్కువగాని. సజ్ఞానినై—త్రికాలములయందుమునుకొనుపనిజ్ఞానముగలవాఁడవై. (ఒప్పుచును) అవ...త్మన్—అవహిత—ఎచ్చరికగలదైన. యోగమాయాత్మన్—యోగమాయకలిమిని. తనరి—ఒప్పి. దురితదూరులు — పాపమునకుదూరమైనవారగు. నిత్యముక్తులకున్—శాశ్వతమైనమోక్షమును పొందనిచ్చ గలవారికి. చెందన్—పొందను. అలవియై—సాధ్యమై. పెంపు—గౌరవమును. దీపింతువు—ప్రకాశింపఁ జేయుదువు. నీకున్—ఇటువంటినీకు. (మ్రొక్కెదను)

తా॥ మేరమీరినదయగలిగిఆఁకలిదప్పి మొదలైనవికారములు లేక అన్నిలోకములకునొక్కఁడవైన ప్రభువవై యొప్పునట్టి యోస్వామీ! మూఢులకు మనోహరము లయిన జాగ్రత్త స్వప్నము నిద్ర అనుమూఁడవస్థలను పొందక మిక్కుటమైన ప్రతాపములో ప్రపంచమునకులోపలనువెలుపలను వెలుఁగొందుచు వెలోపలసర్వ ప్రపంచము నణఁగి వెలుఁగొందఁగా నీప్రభావముచేత నీయందే కలుగుచు నశించుచునుండునట్టియీలోకములనువివేకలిగించుచు నణఁగించుచు చిరకాలాభ్యాసవశమున పొందఁదగినదైన అపరోక్షజ్ఞానముగలవాఁడవగుచు యోగమాయతోఁగూడుకొన్నవాఁడవై యొప్పుచును పాపరహితులైశాశ్వతమోక్షమునుపొందువారికిపొందఁదగినవాఁడవై నీమహిమను ప్రకాశింపఁ జేయుచుండునట్టి నీకు మ్రొక్కెదనని తా.

౧౦౯౧.—క॥ అని వినుతించిన నచ్చటి । జనపాలక బంధు మిత్ర * సకల జనంబుల్
వినియనురాగిల్లిరి నె । మ్మనముల నానంద జలధి * మగ్నులు నగుచున్.

టీ॥ (అని) వినుతించినన్—పొగడఁగా. అచ్చటి...జనంబులు—అచ్చటి—అక్కడనుండునట్టి. జనపాలక—రాజులును. బంధు—చుట్టములును. మిత్ర—చెలికాండ్రునునైన. సకలజనంబులు—ఎల్లజనులును. (విని) నెమ్మనములన్ — నిండుమనసులందు. ఆనందజలధిమగ్నులు—సంతోషసముద్రమునందుమునిఁగినవారు. (అగుచును అనురాగిల్లిరి)

తా॥ అని యీవిధముగా ధర్మరాజు స్తోత్రము చేయఁగానే అక్కడనున్న రాజులును చుట్టములు స్నేహితులునైన యెల్ల జనులును మిక్కిలిసంతోషములో మెచ్చుకొనిరి అని తాత్పర్యము.

౧౦౯౨.—తే॥ అట్టియొప్పగువేళ నె * య్యంబుమెఱసి । యొక్కచోటను సంతోష * యుక్తలగుచు
దానవాంతకుసతులును * ద్రౌపదియును । గూడి తమలోన ముచ్చట * లాడుచుండి.

టీ॥ అట్టి యొప్పగు వేళన్ — ఒప్పిదమయిన యట్టివేళయందు. నెయ్యంబు—స్నేహము. మెఱసి—ప్రకాశింపఁజేసి. ఒక్కచోటను—ఒకతావున. సంతోషయుక్తలు—సంతోషముతోఁగూడుకొన్నవారు. (అగుచును) దానవాంతకుసతులును—కృష్ణునిభార్యలును. (ద్రౌపదియును) కూడి—కూడుకొని. తమలోనన్—తమలోఁదాము. ముచ్చటలాడుచున్—వినోదముగామాటలాడుచును. ఉండి—ఉన్నవారయి.

తా॥ అటువంటియొప్పిదమయిన కాలమునందుమిక్కిలిచెలిమిని కనఁబఱచుచు కృష్ణుని భార్యలును ద్రౌపదియును చాల సంతోషముతో నొక్కచోటఁ గూడుకొని వినోదముగా మాటలాడుచుండి యని తాత్పర్యము.

వ॥ అట్టియెడఁ గృష్ణకథా విశేషంబులుపరితోషంబున నుగ్గడించుచుఁ బ్రసంగవశంబున రుక్మిణీదేవి మొదలగు శ్రీకృష్ణభార్యలంగనుంగొనిపాంచాలియిట్లనియె, మిమ్ముసమ్మతితోఁ బుండరీకాక్షుండు వివాహంబులుచేసికొనిన తెఱంగులువిరంబుగవినిపింపుఁడనిన వారుదమపరిణయంబుల తెఱంగులు మున్నునేనీకుంజెప్పినవిధంబున వినిపించిరందు సవిస్తరంబుగాఁదెలియఁబలుకనిమద్రరాజకన్యకావృత్తాంతం బామానినిపాంచాలికిం జెప్పినవిధంబు వినుమని శుకుండు పరీక్షిన్నరేంద్రునకిట్లనియె.

టీ॥ అట్టియెడన్ — ఆమాటలాడుచుండునట్టిసమయమునందు. కృష్ణకథావిశేషంబులు—కృష్ణునియొక్కవిశేషించినటువంటికథలను. పరితోషంబునన్—సంతోషముతో. ఉగ్గడించుచున్—చెప్పుచు. ప్రసంగవశంబునన్—ప్రస్తావవశముచేత. రుక్మిణీదేవి మొదలగు శ్రీకృష్ణ

భార్యలన్ — రుక్మిణీదేవి మొదలుగాఁగల శ్రీకృష్ణుని పెండ్లాలను. కనుంగొని—చూచి. పాంచాలి—ద్రౌపది. (ఇట్లనియెను విమ్మను) సమ్మతితోన్—ప్రీతితో. పుండరీకాక్షుండు — శ్రీకృష్ణుఁడు. వివాహంబులుచేసికొనినతెఱంగులు—పెండ్లాడినవిధములు. తిరంబుగన్ — స్థిరముగా — విశదముగా. వినిపింపుఁడు — తెలియఁ జేయుఁడు. అనినన్—అనఁగా. వారు — ఆకృష్ణభార్యలు. తమపరిణయంబుల తెఱంగులు—తమపెండ్లిండ్లరీతులు. మున్ను—మునుపు. నేన్—నేను. నీకున్—నీతో. చెప్పినవిధంబునన్—చెప్పినరీతిని. వినిపించిరి—చెప్పిరి. అందున్—ఆపెండ్లిండ్లకథలలో. సవిస్తరంబు గాన్—విశదముగా. తెలియఁబలుకని—తెలియఁజెప్పని. మద్రరాజ కన్యకా వృత్తాంతంబు— మద్రదేశపురాజకూఁతురైనలక్షణయొక్క పెండ్లివర్తమానము. ఆమానిని—ఆలక్షణ. పాంచాలికిన్—ద్రౌపదితో. చెప్పినవిధంబు—చెప్పినట్టిరి. (వినుము అని) శుకుండు — శుకమహర్షి. పరీక్షిన్నరేంద్రునకున్—పరీక్షిన్మహారాజునకు. ఇట్లనియెన్—ఇట్లు చెప్పెను.

తా॥ అట్లు ముచ్చటలాడుచుండునప్పుడు కృష్ణునివిశేషకథలను సంతోషముగాఁజెప్పుకొనుచుండి ప్రస్తావవశమున ద్రౌపదిరుక్మిణి మొదలుగాఁగల శ్రీకృష్ణుని భార్యలనుజూచి మీరు మిమ్మును శ్రీకృష్ణమూర్తిపెండ్లాడినవృత్తాంతము నునాకుఁజెప్పుఁడు అనియడుగఁగా వారుక్రమముగా తమతమ పెండ్లి వృత్తాంతములు ముందు నీకు నేను చెప్పినవిధమునవిశదముగాఁజెప్పిరి అందుముందు నాచేతవిశదముగాఁ జెప్పఁబడనిలక్షణవివాహకథను ఆమె ద్రౌపదితోఁ జెప్పినచొప్పున నీకునేనిప్పుడు చెప్పెదను వినుమని శుకమహర్షి పరీక్షిన్మహారాజుతో ఇట్లుచెప్పనారంభించెను అని తాత్పర్యము.

(*) లక్షణయను శ్రీకృష్ణుని యష్టమభార్య ద్రౌపదికిఁ దనవివాహవృత్తాంతంబుఁ దెల్పుట. (*)

ద్రౌపది. లక్షణ.

౧౦౯౪.—సీ॥ పాంచాలితో మద్ర * పతిసుత యిట్లను
సంగీత విద్యా వి * శారదుండు
నారదు చేతి వీ * ణాస్వన కలితమై
నట్టి గోవింద క * థామృతంబు
దవిలి యేఁ గ్రోలి చి * త్తముదన్మయత్వంబు
నొంది మోదించుచు * నుండు నంత
దుహితృవత్సలుఁడు మ * ద్గురుఁడు దాన్ఁవిని
సదుపాయమొక్కటి * మదిఁదలంచి

తే॥ చదల నెబ్భంగినైన గో * చరముగాక । వారిమధ్యములో నభి * వ్యాప్తిదోఁచఁ
మత్స్యయంత్రంబుఁ గల్పించి * మనుజులెంత । వారికైననుదివ్వ మో * వఁగరాని.

టీ॥ పాంచాలితోన్—ద్రౌపదితో. మద్రపతిసుత—మద్రదేశపు రాజకూఁతురయిన లక్షణ. ఇట్లనున్—ఇట్లు చెప్పెను. సంగీత విద్యా విశారదుండు—సంగీతవిద్యయందు నేర్పుగలవాఁడైన. నారదుచేతివీణాస్వనకలితము—నారదమహాముని చేతనుండుమహతియను వీణయొక్క ధ్వనితోఁగూడినది. (ఐనట్టి) గోవిందకథామృతంబు—గోవింద—చతుర్దశేంద్రియవిషయములను సాక్షియై యెఱుఁగుచున్న కృష్ణపరబ్రహ్మముయొక్క. కథామృతంబు—కథయనెడియమృతము. తవిలి—ఆసక్తిగలదాననై. ఏన్ — నేను. క్రోలి—త్రాగి— అమృతమువలె ఇంపైన శ్రీకృష్ణునికథనువినియనుట. చిత్తము—మనస్సు. తన్మయత్వంబు—దానివికారముగలదియగుటను. ఒంది—పొంది. మోదించుచున్—సంతోషించుచు. ఉండునంతన్ — ఉండునప్పుడు. దుహితృవత్సలుఁడు— కూఁతురియందు ప్రేమగలవాఁడైన. మద్గురుఁడు—మాతండ్రి. (తాను) అదివిని—అవృత్తాంతమువిని. సదుపాయమొక్కటి—ఒకమంచియుపాయమును. మదిన్—మనసునందు. తలంచి—యోచించి. చదలన్—ఆకాశమునందు. ఎబ్భంగినైనన్ — ఏవిధముచేతనైనను. గోచరము గాక—కానరాక. వారిమధ్యములోన్—నీటినడుమ. అభివ్యాప్తిన్—ప్రతిఫలించుటచేత. తోఁచు మత్స్యయంత్రంబున్ — కానవచ్చునట్టి యంత్రమత్స్యమును. కల్పించి — కలుగఁజేసి. మనుజులు — మనుష్యులు. ఎంతవారికైనను—ఎంతగొప్పవారికైనను. తివ్వన్—ఈవలికి తీయుటకును. మోవంగన్ — మోచుటకును. రాని—శక్యము గాని.

తా॥ ద్రౌపదితో లక్షణ యీవిధముగాఁ జెప్ప నారంభించెను సంగీతవిద్యయందు నేర్పరియైన నారదునివీణవాయించుటనువిని అంతు వినఁబడునట్టియమృతతుల్యమయిన శ్రీకృష్ణమూర్తి కథయందు ఆసక్తురాలనైన నేను అదియే జ్ఞాపకముగా వర్తించు చుండఁగా బిడ్డలైన నాయందు మిక్కిలి ప్రీతిగల మాతండ్రి ఆవృత్తాంతమును విని అకృష్ణుఁడు నన్నుపెండ్లాడుటకుఁ దగిన మంచి యుపాయ మొకటి మనసులో యోచించి నిశ్చయించుకొని ఏవిధముచేతను ఎవరికిని కానరాకుండునట్లు జలమునందు నీడగా కనఁబడు నట్లును ఆకాశమునందు ఒకయంత్రమత్స్యమును కలుగఁజేసి ఎంత బలవంతులకైనను ఎత్తను పట్టను శక్యముగాని ధనుస్సును అనితాత్పర్యము.

౧౦౯౫.—తే॥ ధనువుఁ బవిచండనిష్ఠురా * స్త్రంబు నదట । నంచితంబుగ గంధ పు * ష్పాక్షతములఁ
బూజగావించి యునిచి యే * పురుషుఁడేని । నిద్ధబలమున నీచాప * మెక్కువెట్టి.

టీ॥ ధనువుఁన్—వింటిని, పవిచండనిష్ఠురాస్త్రంబున్ — వజ్రాయుధమువలె భయంకరమయినదియు క్రూరమయినదియునైనబాణమును. అంచితంబుగన్—ఒప్పిదముగా. గంధప్రస్ఫూతతములన్—పరిమళయుక్తములయిన పుష్పులచేతను అక్షతలచేతను. పూజగాఁ బించి—పూజచేసి. అచటన్—అక్కడ. ఉనిచి—పెట్టి. ఏపురుషుఁ డేనిన్—ఏమనుష్యుఁడైనను. ఇద్ధబలమునన్—శ్లాఘ్యమైన బలముచేత. ఈచాపము — ఈవింటిని. ఎక్కుపెట్టి — అల్లెత్రాడెక్కించి.

తా॥ ఎంతబలవంతులైనను ఎత్తను పట్టను శక్యముగాని వింటిని వజ్రాయుధమువలె భయంకరమును క్రూరమునైన బాణమును ఒప్పిదముగా పుష్పులచేతను అక్షింతల చేతను అర్చించి అచ్చట నుంచి యేమానవుఁడైననుసరే శ్లాఘ్యమైన తనబలముచేత ఈవింటిని ఎక్కుపెట్టి యనితాత్పర్యము.

౧౦౯౫. — క॥ ఈసాయకంబు నారిం । బోసి వెసన్మత్స్యయంత్ర ✱ ముఁన్ ధరఁగూలన్
నేసిన శౌర్యధురీణుఁడు । నాసుత వరియించునని జ ✱ నంబులు వినఁగన్.

టీ॥ ఈసాయకంబున్ — ఈబాణమును. నారిన్—అల్లెత్రాటియందు. పోసి — కూర్చి. వెసన్—వడితో. (మత్స్యయంత్రమును) ధరన్—భూమియందు. కూలన్—పడునట్లు. ఏసినశౌర్యధురీణుఁడు—ప్రయోగించి శూరత్వభారమును వహించినవాఁడు — ప్రయోగించిన శూరుఁడు. నాసుతన్—నాకోమార్తెను. వరియించున్—కోరును—పెండ్లాడును. (అని) జనంబులువినఁగన్—ప్రజలందఱువినునట్టుగా.

తా॥ ఈబాణమునుఅల్లెత్రాటియందుఁగూర్చిఆమత్స్యయంత్రము భూమియందుఁ బడునట్టుగా ప్రయోగించు నట్టి శూరుఁడు ఎవఁడో వాఁడు నాకొమార్తెను పెండ్లాడఁ దగిన వాఁడు అని యెల్ల జనులు వినునట్టుగా చాటించెనని తాత్పర్యము.

౧౦౯౬. — క॥ చాటించిన నవ్వార్తకుఁ । బాటించిన సంభ్రమముల ✱ బాణాసన మౌ
ర్వీటంకార మహారవ । పాటితశాత్రవులు బాహు ✱ బల సామగ్రుల్.

టీ॥ చాటించినన్ — చాటపెట్టి ప్రసిద్ధము చేయఁగా. అవ్వార్తకు—ఆవృత్తాంతమునకు. పాటించిన సంభ్రమములన్—ఆదరించిన సంభ్రమములతో—త్వరగలవారై. బాణాసన...శాత్రవులు—బాణాసన—విండ్లయొక్క. మౌర్వి అల్లెత్రాటియొక్క. టంకార—టం అనునట్టి. మహారవ—గొప్పధ్వనిచేత. పాటిత—పడఁగొట్టఁ బడిన. శాత్రవులు—పగవారు గలవారు. బాహుబల సామగ్రులు—భుజబలమనెడుసామగ్రిగలవారు.

తా॥ చాటించిన యావృత్తాంతమును విని తమవిండ్ల అల్లెత్రాళ్ల చప్పుళ్లచేతనే శత్రువులను బడఁగొట్టునట్టి భుజబల సామగ్రి గల రాజ లనేకులు త్వరగలవారై యని తాత్పర్యము.

౧౦౯౭. — క॥ సుందరతనులు దదుత్సవ । సందర్శనకుతుకు లమిత ✱ సైన్యులుభూభృ
న్నందనులేతెంచిరి జన । నందితయశులగుచు మద్ర ✱ నగరంబునకున్.

టీ॥ సుందరతనులు—అందమైన దేహము గలవారును. తదు...కులు—తదుత్సవ—ఆవేడుకను. సందర్శన—చూచుట యందలి. కుతుకులు—కుతూహలముగలవారును. అమితసైన్యులు—మితిలేని సేన గలవారునైన. భూభృన్నందనులు—రాజకుమారులు. జననందితయశులు—జనులచేతకొనియాడఁబడినకీర్తిగలవారు. (అగుచును) మద్రనగరంబునకున్—మద్రరాజపట్టణమునకు. ఏతెంచిరి—రాజులందఱునువచ్చిరి.

తా॥ చక్కఁదనముగలయాకారములును, ఆమత్స్యయంత్రము వేయునట్టి వేడుకను చూచుటయందు కుతూహలమును, మితిలేనిసేనలును గలవారై యెల్ల జనులచేతను కొనియాడఁ బడునట్టి కీర్తిగల రాజకుమారులు మద్రరాజ పట్టణమునకు వచ్చిరని తాత్పర్యము.

౧౦౯౮. — క॥ చనుదెంచిన వారికి మ । జ్జనకుఁడు వివిధార్చనములు ✱ సమ్మతిఁగావిం
చిన నాబాహు బలాఢ్యులు । ధనువుం జేరంగనరిగి ✱ ధైర్యస్ఫూర్తిన్.

టీ॥ చనుదెంచినవారికిన్—అట్లువచ్చినవారికి. మజ్జనకుఁడు—మాతండ్రి. వివిధార్చనములు—నానావిధములైనపూజలు. సమ్మతిన్—ఇష్టముతో. కావించినన్—చేయఁగా. ఆబాహు బలాఢ్యులు—భుజబలముగలయారాజకుమారులు. ధనువున్—వింటిని. చేరంగనరిగి—దగ్గఱఁబోయి. ధైర్యస్ఫూర్తిన్—ధైర్యముయొక్క ప్రకాశముతో.

తా॥ అట్లువచ్చిన యారాజకుమారులకు అందఱకునుమాతండ్రి నానావిధములైనమర్యాదలుచేయఁగా వారును ధనుస్సుదగ్గఱకుఁ బోయి ధైర్యముతో నని తాత్పర్యము.

౧౦౯౯. — వ॥ డగ్గఱి యద్ధనువుం గనుంగొని.

టీ॥ డగ్గఱి — మిక్కిలిసమీపించి. అద్ధనువున్ — ఆధనుస్సును. కనుంగొని—చూచి.

తా॥ మిక్కిలి సమీపించిన వారై యా ధనుస్సును జూచి యని తాత్పర్యము.

౧౧౦౦. — సీ॥ కొందఱు పూనలేక చనఁ ✱ గొందఱు పూని కదల్పలేక పోఁ
గొందఱొకింత యెత్తి వ్రాక ✱ కొందఱు మోపిడలేక దక్కఁగాఁ
గొందఱొకింత యెక్కిడుచుఁ ✱ గోరిన్ప పాలకులిట్లుసిగ్గునుం
జెంది తలంగి పోవుచును ✱ జీ యిట కేగుట నీతి తప్పనన్.

టీ॥ కొందఱు — కొంతమంది. పూనలేక — ప్రయత్నపడలేక. చనక — పోఁగాను. కొందఱు — కొంతమంది. పూని — ప్రయత్నపడి. కదల్పలేక — కదలింపలేక. పోక — పోఁగాను. (కొందఱు) ఒకింత — కొంచెము. ఎత్తక — ఎత్తగాను. ఒకకొందఱు — మఱికొందఱు. మోపిడలేక — ఎక్కుపెట్టలేక. తక్కఁగాక — పెనుదీయఁగాను. (కొందఱు) ఒకింత — కొంచెము. ఎక్కిడుచుక — ఎక్కుపెట్టుచును. నృపాలకులు — రాజులు. కోరి — పెండ్లినపేక్షించి. ఇట్లు — ఈవిధముగా. సిగ్గునుం జెంది — సిగ్గుపడి. తలంగిపోవుచును — తొలఁగిపోవుచును. (చి) ఇటకుక — ఇక్కడికి. ఏగుట — పోవుట — వ్యతిరేకలక్షణచే వచ్చుటయను యర్థము. చేతితప్పు — అక్రమము. అనక — అనఁగా.

తా॥ కొందఱు వింటిని ఎత్తుటకు ప్రయత్న పడకయు, కొందఱు ప్రయత్నపడి కదలింపలేకయు, కొందఱు కొంచెము ఎత్తియు, మఱి కొందఱు ఎత్తి యెక్కుపెట్టలేకయు, కొందఱు ఎక్కుపెట్టి బాణము సంధింపలేకయు, ఈవిధముగా వచ్చిన రాజకుమారులందఱు చీ ఇక్కడికి వచ్చుటతప్పు అని అనుకొనుచు సిగ్గుపడిపోఁగానని తా.

౧౧౦౧.—క॥ భీముఁడు రాధేయుఁడు ను । ద్దామగతి న్నెక్కుడ్రోచి ✱ తగ నమ్మీనం
బేమఱక దిరుగుచుంటయుఁ । దా మేమియు నెఱుఁగలేక ✱ తలఁగినపిదపన్.

టీ॥ భీముఁడు — భీమసేనుఁడును. రాధేయుఁడును — కర్ణుఁడును. ఉద్దామగతిన్ — అడ్డములేనిరీతితో. తగన్ — తగునట్లు. ఎక్కుడ్రోచి — విల్లెక్కుపెట్టి. అమ్మీనంబు — ఆయంత్ర మత్స్యము. ఏమఱక — తప్పక — ఎడతెగక. తిరుగుచుంటయున్ — తిరుగుచునుండఁగా. (తాము) ఏమియున్ — ఏయుపాయమును. ఎఱుఁగలేక — తెలిసికొ జాలక. తలఁగిన పిదపన్ — రాజులందఱును తొలఁగిన పిమ్మట.

తా॥ అప్పుడు భీమసేనుఁడును కర్ణుఁడును వచ్చి అడ్డములేక తగునట్లు విల్లెక్కుపెట్టి ఆయంత్రమత్స్యము ఎడతెగక తిరుగుచుండుటను జూచి దానిని పడనేయునుపాయములోఁచక వెనుకకు పోయిరి ఆటు పిమ్మటనని తాత్పర్యము.

౧౧౦౨.—క॥ అమరేంద్రతనయుఁడమ్మ । త్స్యముఁ నేయునుపాయమెఱిఁగి ✱ తగనేసియు మీ
నముఁ ద్రుంపలేక సిగ్గున । విముఖుండై చనియె నంత ✱ వికలుం డగుచున్.

టీ॥ అమరేంద్రతనయుఁడు — అర్జునుఁడు. ఆమ్మత్స్యము నేయునుపాయము — ఆయంత్రమత్స్యమును పడనేయుటకుఁదగిన యుపాయమును. ఎఱిఁగి — తెలిసి. ఏసియున్ — బాణమును ప్రయోగించియు. మీనమున్ — అమత్స్యమును. త్రుంపలేక — తెగనేయలేక. అంతన్ — అంతట. సిగ్గునన్ — సిగ్గుచేత. వికలుండగుచున్ — అవయవముల స్వాధీనతతప్పినవాఁడగుచును. విముఖుండై — మాఱు మొగము పెట్టుకొన్నవాఁడై. చనియెన్ — పోయెను.

తా॥ అంతట అర్జునుఁడువచ్చి ఆచేఁపను పడనేయు నుపాయము తెలిసి బాణప్రయోగము చేసియు దాని తెగిపడునట్లు ఏయలేక సిగ్గుపడి తలవంచుకొని అవలికి పోయెను అని తాత్పర్యము.

౧౧౦౩.—వ॥ ఇట్లు సకల రాజకుమారులుం దమతమప్రయత్నంబులు విఫలంబులైన
ముఖారవిందంబులు ముకుళించి దైన్యంబున విన్ననై చూచుచున్నయెడ.

టీ॥ (ఇట్లు) సకలరాజకుమారులును — ఎల్ల రాచకొడుకులును. తమతమప్రయత్నంబులు — తాము తాముచేసిన ప్రయత్నములు. విఫలంబులయినన్ — వ్యర్థములు కాఁగా. ముఖారవిందంబులు — ముఖకమలములను. ముకుళించి — చిన్నపుచ్చుకొని. దైన్యంబునన్ — దీనత్వముతో. విన్ననై — చిన్నవోయి. చూచుచున్నయెడన్ — చూచుచునుండఁగా.

తా॥ ఈవిధముగా ఎల్ల రాచకొమారులును తమతమ ప్రయత్నములు వ్యర్థములైపోఁగా కళతప్పిన ముఖములతో దీనత్వమును పొంది చిన్నపోయినవారై చూచుచుండఁగానని తాత్పర్యము.

౧౧౦౪.—చ॥ సరసిజపత్రలోచనుఁడు ✱ చాపము సజ్యముచేసి యుల్లస
చ్ఛరమటఁబోసి కార్ముక వి ✱ శారదుఁడై యలవోకవోలె ఖే
చరమగు మీనముం దునుమ ✱ సత్వరతన్ సుర సిద్ధ సాధ్య ఖే
చరజయశబ్దమొప్పఁ బెలు ✱ చన్ గురిసెం దివిఁబుష్పవర్షముల్.

టీ॥ సరసిజపత్రలోచనుఁడు — తామరరేకులవంటి కన్నులుగలవాఁడైనకృష్ణుఁడు. చాపము — విల్లు. సజ్యముచేసి — ఎక్కుపెట్టి. ఉల్లసచ్ఛరమున్ — ప్రకాశించుచున్న బాణమును. అటఁబోసి — సంధించి. కార్ముకవిశారదుఁడై — వింటినేర్పుగలవాఁడై. అలవోకన్ — విలాసముగా. ఖేచరము — ఆకాశమునందు చరించునది. అగుమీనమున్ — అగునట్టి మత్స్యమును. సత్వరతన్ — వేగముతో. తునుమన్ — తెగనేయఁగా. సుర...శబ్దము — సుర — దేవతలును. సిద్ధ — సిద్ధులును. సాధ్య — సాధ్యులును. ఖేచర — గరుడులును. జయశబ్దము — జయజయయను శబ్దము. ఒప్పన్ — ఒప్పఁగా. దివిన్ — ఆకాశమునందుండి. పుష్పవర్షములు — పుష్పులవానలు. పెలుచన్ — విశేషముగా. కురిసెన్ — వర్షించెను.

తా॥ అంతట శ్రీకృష్ణమూర్తి విల్లెక్కుపెట్టి తళతళ వెలుఁగుచున్న బాణమును సారించి యందుఁగూర్చి విలువిద్య యందుఁదనకుఁగల నేర్పు తెలియఁబడునట్లుగా విలాసముగా ఆకాశమునందు వెలుఁగుచున్న యంత్రమత్స్యమును అతి త్వరితముగా దేవతలు సిద్ధులు సాధ్యులు మొదలుగాఁగలవారు జయ జయ యను శబ్దము అతిశయింపఁగా ఆకాశమునుండి పుష్పలవాన కురిసెను అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ సరసిజపత్రలోచనుఁడు—హృదయకమలమునందలివిజ్ఞానసీమ నేత్రముగాఁగలకృష్ణుఁడనెడి ఆరూఢబ్రహ్మవేత్త. చాపమున—అంతరబాహ్యనిర్వికల్పకసమాధియనెడువిల్లును. సజ్యముచేసి—అహమస్మి బ్రహ్మాహమస్మి, అహంబ్రహ్మాస్మి అనువాక్యార్థములను ప్రకటించునట్టి శుద్ధసాత్వికవృత్తియనెడుఅల్లెత్రాటినిబ్రోయించి. ఉల్లసచ్ఛరముఁబోసి—ఉల్లసత్—మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న. శరము—ప్రత్యగభిన్న పరబ్రహ్మముననుఅపరోక్షజ్ఞానమనెడిదివ్యబాణమును. అటఁబోసి—కూర్చి. కార్ముకవిశారదుఁడై—షడ్విధసమాధులలోనేర్పరులైనబ్రహ్మవేత్తలలోశేష్ఠుఁడై. ఎలరేఖవోలెన్—చంద్రమామనసోజాతః, అను శ్రుతినిపట్టి మనోరూపుఁడైన చంద్రకళవలె. ఖేచరమగు — అంతర హృదయాకాశమునఁ దిరుగుచున్న. మీనమున్—భేదజ్ఞానముతోడ విషయచాంచల్యములలోఁ జిక్కి తిరుగునట్టి మూఢమనస్సును. శ్రు॥ ఎషోంతరహృదయ ఆకాశః తస్మిన్నయంపురుషోమనోమయః॥ అని యుపనిషత్తు. సురసిద్ధసాధ్యఖేచరజయశబ్దమొప్పన్—ఇంద్రియాధిదేవతలుమహానందముచేతజయముజయముఅనుచుండఁగా. తునిమెన్—మూఢ మనస్సును నఱకెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మమనెడుబ్రహ్మవేత్తఅంతరబాహ్యనిర్వికల్పసమాధియనెడువిల్లునుకర్మకాండము జ్ఞానకాండములనెడుతనహస్తములయందుధరించి, శుద్ధసాత్వికవృత్తియనెడు అల్లెత్రాటినికూర్చి, అహమస్మిబ్రహ్మాహమస్మి అహం బ్రహ్మాస్మి, అనువాక్యములచేత అల్లెత్రాటినిబ్రోయించి, ప్రత్యగభిన్నపరబ్రహ్మాహమనెడి అపరోక్షజ్ఞానమను దివ్యబాణమును గూర్చి, ఓమితిబ్రహ్మ ఓమితీదగ్ంసర్వం అను మంత్రములనుమంత్రించి, తననిశ్చలాంతఃకరణమునవెలుఁగువిజ్ఞానజలమున నిదానించి చూచి, సకల మంత్ర యంత్ర తంత్రములకు మూలమంత్రమైనమూఢమనస్సనెడుమత్స్యయంత్రమును ఱకి వేదశాస్త్రపురాణేతిహాసములనెడు గొప్ప సేనలుగల బృహశ్పేసుఁడనెడు బ్రహ్మవేత్తయందుఁబుట్టి, నారదుఁడనెడు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁడు తన మహతి యనెడు వీణ మీటుచు ప్రసంగించునట్టి కృష్ణ పరబ్రహ్మము యొక్క చరిత్రమునువినిచొక్కుచు సర్వశుభలక్షణములుగలిగిలక్షణ యనుపేర ప్రసిద్ధికెక్కిన ముక్తికాంతను సంశయము అసంభావన విపరీతభావన సలయ విక్షేప కషాయ రసాస్వాద అజ్ఞాన ఆవరణాదులనెడు శత్రువులను నశింపఁజేసి పెండ్లియాడి, వైరాగ్యము బోధము ఉపరతి మొదలైనవాని సుఖముల ననుభవించుచు ద్వారకయనెడునరశరీరమందు వసించెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అయ్యవసరంబున నేనుబరితుష్టాంతరంగనై పరమానందవికచ వదనారవిందంబున నిందిందిరసన్నిభంబులగుచికురబృందంబులువిలసదలికఫలకంబునందళుకులొలుకుఘర్మజలకణంబులంగరంగుమృగమదతిలకంపుటసలుమసలకొనినం గరకిసలయంబున మోసరించుచుమిసమిసనుమెఱుంగుగములుగిఱికొనగానువడవడవడంకనప్పుడుమందగమనంబున.

టీ॥ అయ్యవసరంబునన్ — ఆసమయమునందు. (నేను) పరితుష్టాంతరంగనై = సంతోషించినమనసుగలదాననై. పరమా...విందంబునన్—పరమానంద—మిక్కుటమయిన సంతోషముచేత. వికచ—వికాసమునొందిన. వదన—ముఖమనెడు. అరవిందంబునన్—కమలమునందు. ఇందిందిరసన్నిభంబులు — తుమ్మెదలను బోలినవి. అగు చికురబృందంబులు—అగునట్టిముంగురుల సమూహములు. విలసదలికఫలకంబునన్—ప్రకాశించునట్టినొసటిపట్టియందు. తళుకులొలుకు—తళతళలాడునట్టి. ఘర్మజలకణంబులన్ — చెమటనీళ్ల బొట్లచేతను. కరంగు—కరఁగునట్టి. మృగమదతిలకంపుటసలు — కస్తూరితిలకపు రొంపి. మసలుకొనినన్ — ఆవరింపఁగా. కరకిసలయంబునన్—చిగురువంటిచేతియందు. మోసరించుచున్—ప్రకాశించుచు. మిసమిసను—మిసమిసయనునట్టి. మెఱుంగుగములు—కాంతులసమూహములు. గిఱికొనన్ — ఆవరింపఁగా. కౌను — నడుము. వడవడవడంకన్—మిక్కిలివణఁకఁగా. (అప్పుడు) మందగమనంబునన్—తిన్ననినడతో.

తా॥ ఆసమయమునందు నేను మిక్కిలిసంతోషించిన మనసుగలదాననై, మిక్కుటమయిన సంతోషముచేత వికాసమును వహించిన ముఖకమలమునందు తుమ్మెదలో అనునట్లు ముంగురులు చలించుచుండఁగా మెఱయుచున్న నొసటియందు తళతళలాడునట్టి చెమటనీటి బొట్లచేత కస్తూరితిలకముకరఁగి అడుసువలెనావరింపఁగా, చిగురువంటిచేతియందు మిసమిసనినూతనప్రకాశములు అతిశయింపఁగా, నడుము మిక్కిలి వడఁకుచుండఁగా మెల్లనినడతో అప్పుడు అనితా.

౧౧౦౬.—చ॥ లలితపదాబ్జ నూపురక * లధ్వనితో దరహాస చంద్రికా
కలిత కపోల పాలికలఁ * గప్పు సువర్ణ వినూత్న రత్నకుం
డల రుచులొప్పఁ గంకణ ఝు * ణంకృతు లింపెసలార రంగభూ
తలమున కేగుదెంచి ముఖ * తామరసం బవుడెత్తి చూచుచున్.

టీ॥ లలిత...తోన్—లలిత—మనోహరమయిన. పదాబ్జ—పాదకమలములయందలి. నూపుర — అందెలయొక్క. కలధ్వనితోన్—అవ్యక్తమధురధ్వనితోను. దరహాస...పాలికలన్—దరహాస—చిఱునవ్వనెడు. చంద్రికా—వెన్నెలతోడ. కలిత—కూడుకొన్న. కపోలపాలికలన్—చెక్కిళ్లప్రదేశములను. కప్పు...రుచులు—కప్పు—ఆవరించుకొనుచున్న. సువర్ణ—బంగారువికారమైనవియు. వినూత్న — క్రొత్తవైన. రత్న—రత్నవికారమైనట్టియు. కుండల—చెవిపోఁగులయొక్క. రుచులు—కాంతులు. ఒప్పన్—ఒప్పఁగాను. కంకణఝుణంకృతులు — ముంజేతికడియములయొక్క ఝుణఝుణయను ధ్వనులు. ఇంపెసలారన్ — మనోహరములై వినఁబడఁగాను. రంగభూతలమునకున్—మండపప్రదేశమునకు. ఏగుదెంచి—వచ్చి. అవుడు—ఆసమయమందు. ముఖతామరసంబు — ముఖపద్మమును. (ఎత్తిచూచుచును)

తా॥ మనోజ్ఞమయిన పాదకమలమునందలి అందెల యొక్క అవ్యక్తమధురధ్వనితోచిఱునవ్వుఅనెడు వెన్నెలలతోఁగూడుకొన్న

చెక్కిళ్లను బంగారుమయమైనట్టియు క్రొత్తరత్నములు చెక్కినట్టియు చెవిపోఁగుల కాంతులు కమ్ముకొనఁగా ముంజేతికడియములు ఝుణఝుణ యని మ్రోఁగఁగా మత్స్య యంత్రము నేసిన ప్రదేశమునకు వచ్చి అప్పుడు తలయెత్తిచూచుచును అని తాత్పర్యము.

౧౧౦౭.—చ॥ నరపతులం గనుంగొని మ ✱ నంబున వారిఁ దృణీకరించి మ
త్కర జలజాతదివ్య మణి ✱ కాంచనమాలిక నమ్మురారి కం
ధరమున లీలమై నిడి ప ✱ దంపడి నవ్యమధూకదామ మా
హారికబరిం దగిల్చితి న ✱ యంబునఁ గన్నుల లజ్జదేఱఁగన్.

టీ॥ నరపతులన్—రాజులను. కనుంగొని—చూచి. మనంబునన్—మనసులో. వారిన్—ఆరాజులను. తృణీకరించి — అలక్ష్యముచేసి. నయంబునన్—నేర్పుగా. కన్నులన్—కన్నులయందు. లజ్జదేఱఁగన్—సిగ్గుకనఁబడఁగా. మత్ ... మాలికన్ — మత్—నాదైన. కరజలజాత—హస్తకమలమునందలి. దివ్య — అప్రాకృతమయిన. మణి—రత్నమయమయిన. కాంచనమాలికన్—బంగారు సరమును. అమ్మురారికంధరమునన్—ఆకృష్ణమూర్తికంఠమునందు. లీలమైన్—విలాసముతో. ఇడి—ఉంచి. పదంపడి—పిమ్మట. నవ్యమధూకదామము — క్రొత్తదైన యిప్పపువ్వులదండను. ఆహారికబరిన్—ఆకృష్ణుని కొప్పునందు. తగిల్చితిన్—చేరిచితిని. వ॥ అపుడు—ఆసమయమునందు.

తా॥ రాజులనెల్లను జూచి అలక్ష్యముచేసి కన్నులయందు సిగ్గు గుబులు మనోజ్ఞముగా గానఁబడఁగా నాచేతనున్న బంగారు రత్నాలహారమును శ్రీకృష్ణుని మెడను వేసి వెంటనే క్రొత్తదగు ఇప్పపువ్వులసరమును ఆయన శిఖయందుఁ జేరిచితిని అని తాత్పర్యము.

౧౧౦౮.—చ॥ కొలఁదికి మీఱఁగా నమరు ✱ గోముఖ డిండిమ మడ్డు శంఖ కా
హళ మురళీ మృదంగ పణ ✱ వానకదుందుభి ఢక్క కాంస్య మ
ర్దళ మురజారజాది వివి ✱ ధ ధ్వనులేపున భూన భోంతరం
బులఁ జెలఁగెన్నటీనటన ✱ ము ల్దనరారె మనోహరాకృతిన్.

టీ॥ కొలఁదికిమీఱఁగాన్—మేరమీఱునట్లు. అమరు—ఒప్పునట్టి. గోముఖ...వివిధధ్వనులు — గోముఖ — గోముఖమనెడువాద్యము. డిండిమ—రాయిడిగిడిగిళ్లు. మడ్డు—గుమ్మెటము. శంఖ — శంఖము. కాహళ—తుతార. మురళి—పిల్లఁగ్రోవి. మృదంగ — ఒకవిధమయిన మద్దెల. పణవ—ఉడుక. అనక—నిస్సాణము. దుందుభి—భేరి. ఢక్క—ఢక్క. కాంస్య—తాళములు. మర్దళ—మద్దెల. మురజ—ఒకవిధమయిన మద్దెల. అరజ—అరజమనెడు వాద్యము. ఆది — మొదలుగాఁగల. వివిధధ్వనులు — నానావిధములైన వాద్యముల ధ్వనులు. ఏపునన్—విజృంభణముతో, భూనభోంతరంబులన్—భూమియందును ఆకాశమందును. చెలఁగెను — మ్రోసెను. మనోహరాకృతిన్ — మనోజ్ఞమయినవిధమున. నటీనటనములు — భోగమువారి యాటలు. తనరారెన్—ఒప్పిదముగా నడచెను.

తా॥ అప్పుడు రెండుమూడువిధములయిన మద్దెలలు గోముఖము డిండిమము మొదలుగాఁగల వాద్యములయొక్క నానావిధములయిన ధ్వనులు భూమ్యాకాశములయందు బోరుకలఁగఁగా భోగమువారి యాటలును బరగెను అని తాత్పర్యము. వ॥ అంతన్—తర్వాత.

౧౧౦౯.—చ॥ అమరగణంబుఁదోలి యుర ✱ గారి సుధాకలశంబుఁగొన్న చం
దమున సమస్త శత్రు వసు ✱ ధా వరకోటిఁ దృణీకరించి యు
క్కమల విలోచనుండు ననుఁ ✱ గౌఁగిట నొప్పఁగఁజేర్చి సింహచం
క్రమణమెలర్పఁ గొంచుఁజనెఁ ✱ గాంచనచారు రథంబు మీఁదికిన్.

టీ॥ అమరగణంబున్—దేవతా సమూహమును. తోలి—తఱిమి. ఉరగారి—పాములకుపగవాఁడైనగరుత్మంతుఁడు. సుధాకలశంబున్—అమృతకలశమును. కొన్నచందమునన్—తీసికొన్నవిధమున. సమస్తశత్రువసుధావరకోటిన్—ఎల్లపగరాజుల సమూహమును. తృణీకరించి—తృణముగానెంచి—అలక్ష్యము చేసి. ఆక్కమలవిలోచనుండు—ఆకృష్ణమూర్తి. ననున్—నన్ను. కౌఁగిటన్—భుజాంతరమునందు. ఒప్పఁగన్—ఒప్పునట్టుగా. (చేర్చి) సింహచంక్రమణము—సింహపుదాఁటు. ఎలర్పన్—ప్రకాశింపఁగా. కాంచనచారురథంబుమీఁదికిన్—ఒప్పిదమైనబంగారుతేరిమీఁదికి. కొంచుఁజనెన్—తీసికొనిపోయెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణుఁడు దేవతలను తఱుమఁగొట్టి అమృతకలశమును దెచ్చిన గరుత్మంతునివలె పగవారైనరాజులనెల్లను అలక్ష్యముచేసి నన్నుతామ్మనఁగదియఁబట్టి యెత్తుకొని సింహముదాఁటుకొనిపోవునట్లు ఒకదాఁటున బంగారుమయమైన తన తేరిమీఁదికి నన్ను ఎత్తుకొని పోయెను అని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౧౧౧౦.—వ॥ అట్లు రథారోహణంబు చేసిన.

టీ॥ (అట్లు) రథారోహణంబుచేసినన్—రథము నెక్కఁగానే. తా॥ ఆవిధముగా నన్నెత్తుకొనిపోయి రథమునెక్కఁగానే యని తాత్పర్యము.

౧౧౧౧.—చ॥ తురగ చతుష్కముల్ విమత ✱ దుర్దమశూరతఁ బూన్చి దారకుం
డరదముఁ దోప్ప శత్రు నిక ✱ రాంధ తమస్స పటల ప్రచండ భా
స్కరరుచి నొప్పునట్టి నిజ ✱ కార్ముక యుక్త గుణ ప్రఘోష సం
భరిత దిగంతరుం డగుచుఁ ✱ బద్మదళాక్షుఁడు పోవుచుండఁగన్.

టీ॥ తురగచతుష్కముల్ — గుఱ్ఱములు నాలుగింటిని. విమత దుర్దమశూరతన్—పగవారిని మట్టుపెట్టునట్టిపగతనములో. పూన్చి— రథమునఁగట్టి. దారకుండు—దారకుఁడు అనుసారథి. అరదము— రథమును. తోప్పన్—తోలఁగా. శత్రు...రుచిన్—శత్రు—పగవారి యొక్క. నికర — సమూహమనెడు. అంధతమః — కటికచీఁకటి యొక్క. పటల—సముదాయమునకు. ప్రచండ భాస్కరరుచిన్— తీండ్రమయిన సూర్యుని ప్రకాశమువలె. (ఒప్పునట్టి) నిజకార్ముక... దిగంతరుండు-నిజ—తనదైన. కార్ముక—వింటియందు. యుక్త—కూడిన- ఎక్కుపెట్టఁబడిన. గుణ—అల్లెత్రాటియొక్క. ప్రఘోష—ప్రకృష్ట మయినధ్వనిచేత. సంభరిత — నిండింపఁబడిన. దిగంతరుండు — దిక్కులనడిమిభాగముగలవాఁడు. (అగుచును) పద్మదళాక్షుఁడు— కృష్ణుఁడు. పోవుచుండఁగన్—పోవుచునుండఁగా.

తా॥ దారకుఁడు అను పేరుగల సారథి నాలుగు గుఱ్ఱములను గట్టిన రథమునుతోలఁగా పగవారిసమూహము అనెడు కటికచీఁకటికి తీండ్రముగల సూర్యుని వెలుఁగువలె వెలుఁగుచున్న తనధనుస్సు నందుఁగూర్పఁబడినఅల్లెత్రాటిచప్పుడుదిక్కులనడిమిభాగమంతయు నిండుకొని మ్రోఁగఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తి బయలువెడలి పోవుచుండు నపుడు అని తాత్పర్యము.

౧౧౧౨.—వ॥ అట్టియెడ సకలరాజలోకంబుఁ గృష్ణుని విభవంబుఁ జూపోపక నసంఖ్యంబులగు మూఁకలుగట్టి యమ్మహాత్ముని మాహాత్మ్యంబుఁ దెలియలేక దర్పాంధులై కడంగి.

టీ॥ అట్టియెడన్—ఆసమయమునందు. సకల రాజలోకంబును— ఎల్లరాజులసమూహమును. కృష్ణునివిభవంబున్ — కృష్ణునియొక్క భాగ్యమును. చూపోపక — చూచిసహింపలేక. అసంఖ్యంబులు— లెక్కపెట్టశక్యముగానివి. అగుమూఁకలు—అగునట్టిసేనలను. కట్టి— తతగూర్చి అమ్మహాత్మునిమాహాత్మ్యంబున్—ఆగొప్పవాఁడైన శ్రీకృష్ణుని యొక్క ప్రభావమును. తెలియలేక—తెలిసికోఁజాలక. దర్పాంధులై— అహంకారముచేత కన్నుఁగానని వారై. కడంగి—పూని.

తా॥ ఆసమయమునందు శ్రీకృష్ణుని వైభవమును జూచి ఓర్వఁజాలక లెక్కలేని రాజులందఱును లెక్కలేనిదండును గూర్చుకొని ఆకృష్ణమూర్తి మహిమను తెలియక గర్వముచేత కన్నుఁగానని వారై పూనియనితా.

౧౧౧౩.—ఉ॥ భావభవ ప్రసూన శర ✱ బాధిత మానసులై సమస్త ధా
త్రీవరనందను ల్బలువుఁ ✱ దెంపును బెంపును సొంపు నేర్పడన్
దేవ కిరీట రత్న రుచి ✱ దీపిత పాద సరోజుఁడైన రా
జీవదళాక్షుఁ దాఁకిరి వి ✱ శృంఖలవృత్తి నతిప్రయత్నులై.

టీ॥ సమస్తధాత్రీవరనందనులు — ఎల్లరాచకొమాళ్లును- భావ భవప్రసూన శరబాధిత మానసులు — భావభవ — మన్మథునివైన. ప్రసూనశర—పుష్పబాణములచేత. బాధిత—బాధింపఁబడిన. మాన సులు — మనసులుగలవారు. ఐ — అయి. బలువును — బలమును. తెంపును—సాహసమును. పెంపును — గౌరవమును. సొంపును — ఉత్సాహమును. ఏర్పడన్—తెలియఁబడునట్లుగా. దేవ...జుఁడు— దేవ—దేవతలయొక్క. కిరీట—కిరీటములయందలి. రత్న—మణుల యొక్క. రుచి—కాంతులచేత. దీపిత—ప్రకాశితములైన. పాదసరో జుఁడు—అడుగుతామరలుగలవాఁడు. ఐనరాజీవదళాక్షున్—అయి నట్టిశ్రీకృష్ణమూర్తిని. విశృంఖలవృత్తిన్—అడ్డములేని వ్యాపారముతో. అతిప్రయత్నులై—మిక్కిలిపూనికగలవారై. తాఁకిరి—తలపడిరి.

తా॥ ఎల్లరాచకొమాళ్లును మన్మథునిపుష్పబాణములచేత బాధింపఁ బడినమనసులుగలవారై బలమునుసాహసమును గౌరవమును ఉత్సాహ మును తెలియఁబడునట్లు దేవతలకిరీటములరత్నముల కాంతులచేత వెలుఁగునట్టి పాదకమలములుగల శ్రీకృష్ణమూర్తిని మిక్కిలి పూనికగల వారై అడ్డములేనిరీతిని యెదిరించి పోరాడనారంభించిరనితా. వ॥అంత.

౧౧౧౪.—చ॥ సరసిజ లోచనుండు నిజ ✱ శార్ఙ్గ శరాసన ముక్త హేమ పుం
ఖ రుచిర శాతసాయక ని ✱ కాయముల న్రిపుకోటినేసి సిం
ధుర రిపు విక్రమ ప్రకట ✱ దోర్బలుఁడై విలసిల్లి యొత్తె దు
స్తర చలితాన్య సైన్యమును ✱ సజ్జనమాన్యముఁ బాంచజన్యమున్.

టీ॥ సరసిజలోచనుండు—శ్రీకృష్ణుఁడు. నిజ...ములన్—నిజ — తనదైన. శార్ఙ్గశరాసన—శార్ఙ్గమనెడువింటినుండి. ముక్త—విడువఁ బడిన. హేమపుంఖ—బంగారుపింజలుగల. రుచిర—వెలుఁగుచున్న. శాత—వాఁడులైన. సాయక—బాణములయొక్క. నికాయములన్— సమూహములను. రిపుకోటిన్—శత్రుసమూహమును. ఏసి—ప్రయో గించి నొప్పించి. సింధుర...దోర్బలుఁడై—సింధురరిపువిక్రమ—సింహ పరాక్రమమును. ప్రకట—ప్రసిద్ధము చేయునట్టి. దోర్బలుఁడై—భుజ బలముగలవాఁడై. విలసిల్లి—ప్రకాశించి. దుస్తరచలితాన్యసైన్యమున్

— దాటఁగూడమిచేత చలించినశత్రుసైన్యములు గలదానిని. సజ్జన మాన్యముజ్ — సత్పురుషులచేతబహుమానింపఁదగినదానిని. పాంచజన్యముజ్ — పాంచజన్యము అనుపేరుగల శంఖమును. ఒత్తెజ్ — పూరించెను—ఊఁదెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తి తన వింటినుండి విడువఁబడిన బంగారు పింజలుగలిగి వెలుఁగుచున్న వాఁడులైనబాణసమూహములను ప్రయోగించిశత్రుసమూహములనుఖాప్పించితానుసింహపరాక్రముఁడుఅను ప్రసిద్ధముగునట్లు శత్రుసేనలకు మీరరాని చలనమును కలుగఁజేయునదియు, సజ్జనులచేత సన్మానింపఁ దగినదియునైన పాంచజన్యమను పేరుగల తనశంఖమును ఊఁదెను అనితాత్పర్యము.

౧౧౧౫.—ఉ॥ అత్తఱి భూరిబాహుబలు ❋ లైన విరోధి నరేశ్వరుల్ మృగ
వ్రాతము లొక్కపెట్ట మృగ ❋ రాజ కిశోరముపై నెదిర్చిన
ట్లాతురులై చతుర్విధ స ❋ మగ్ర బలంబులతోడఁ గూడి ని
ర్ధూత కళంకుఁడైన నవ ❋ తోయజనేత్రుని చుట్టు ముట్టినజ్.

టీ॥ అత్తఱిజ్ —ఆసమయమునందు. భూరిబాహుబలులు — అధికమయిన భుజబలముగలవారు. విరోధి నరేశ్వరులు—అయినట్టిశత్రురాజులు. మృగవ్రాతములు—మృగములగుంపులు. ఒక్కపెట్టజ్ —ఒక్కసారిగా. మృగరాజకిశోరముపైజ్ —సింహపుపిల్లమీఁద. ఎదిర్చినట్లు—ఎదిరించినవిధమున. ఆతురులై—కోపముచేత పీడింపఁబడినవారై. చతుర్విధసమగ్రబలంబులతోడజ్ — నాలుగువిధములైనకొఱఁతలేనిసేనలతో. కూడి—చేరి. నిర్ధూతకళంకుఁడు—ఎగఁజిమ్మఁబడినదోషములుగలవాఁడు. (ఐన) నవతోయజనేత్రునిచుట్టుజ్ — క్రొత్తగా వికసించిన కమలములవంటికన్నులుగల కృష్ణునిచుట్టును. ముట్టినజ్ —ఆవరించుకొనఁగా.

తా॥ ఆసమయమునందుమిక్కిలి భుజబలముగలశత్రురాజులు అందఱును మృగసమూహములన్ని ఒక్కసారిగా పోయి సింహపుపిల్లను చుట్టుకొన్నవిధముగా కోపముచేతపీడింపఁబడినవారగుచును రథగజతురగపదాతులనెడు నాలుగువిధములు గల కొఱఁతలేని సేనలతో శ్రీకృష్ణమూర్తిని చుట్టుకొనఁగా అని తాత్పర్యము.

౧౧౧౬.—చ॥ అలిగి మురాంతకుండు కులి ❋ శాభ శరంబుల నూత్న రత్నకుం
డలములతో శిరంబులు ర ❋ ణన్మణి నూపుర రాజితోఁ బదం
బులుఁ గటకాంగుళీయక వి ❋ భూషణ చాప శరాలితోడఁ జే
తులు నిలఁగూలఁగా విజయ ❋ దోహలియై దునుమాడె వెండియుజ్.

టీ॥ మురాంతకుండు—కృష్ణుఁడు. అలిగి—కోపించి. కులిశాభశరంబులజ్ —వజ్రాయుధమునుబోలిన బాణములచేత. నూత్నరత్నకుండలములతోజ్ — క్రొత్తలైన రత్నములు చెక్కిన చెవిపోఁగులతోడ. శిరంబులు—తలలును. రణన్మణినూపురరాజితోజ్ —రణత్ —మ్రోఁగుచున్న. మణినూపుర—రత్నాలయందెలయొక్క. రాజితోజ్ — పఙ్క్తితోడ. పదంబులును — కాళ్లును. కటక...తోడజ్ —కటక—ముంజేతికడియములయు. అంగుళీయక — ఉంగరములయు. విభూషణ — ఆభరణములయు. చాప—విండ్లయు. శర—బాణములయు. ఆలితోడజ్ —పఙ్క్తితో. (చేతులును) ఇలజ్ —భూమియందు. కూలఁగాజ్ —పడునట్లు. విజయదోహలియై—జయోత్సాహము గలవాఁడై. దునుమాడెజ్ —నఱకెను. వెండియును—అటుపిమ్మట.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తికోపించినవాఁడై వజ్రాయుధమునుబోలినవాఁడిబాణములు పెక్కులుప్రయోగించి రత్నములుచెక్కిన చెవిపోఁగులతోడి తలలును, మ్రోఁగుచున్నరత్నాలయందెలతోడి పాదములును, కడియములు ఉంగరములుమొదలుగాఁగల భూషణములతోడను విండ్లతోడను అమ్ములతోడనుగూడినచేతులును, నేలఁగూలునట్లుగానఱికివేసెనని తా.

౧౧౧౭.—క॥ హతశేషులు చొక్కాకుల । గతిఁ దూల నిశాతపవన ❋ కాండములు సము
ద్ధతి నేసి తోలి విజయో । న్నతుఁడై నిజనగరికేగె ❋ నగధరుఁ డంతజ్.

టీ॥ హతశేషులు—చావఁగా మిగిలినవారు. చొక్కాకులగతిజ్ — పండియెండిన యాకులవలె. తూలజ్ — తూలిపోఁగా. అంతజ్ — అప్పుడు. నగధరుఁడు—కృష్ణుఁడు. నిశాతపవన కాండములు—వాడులైనవాయువ్యాస్త్రములను. సముద్ధతిజ్ —మిక్కిలి నాటుకొనునట్లుగా. ఏసి — ప్రయోగించి. తోలి — తఱిమి. విజయోన్నతుఁడై — గెలుపుచేత అధికుఁడై. నిజనగరికిజ్ —తన పట్టణమునకు. ఏగెజ్ —పోయెను.

తా॥ చావఁగామిగిలినసైనికులు పండియెండి రాలునట్టి యాకులుగా కలవరించె. తూలిపోవునట్లుగా అప్పుడు శ్రీకృష్ణమూర్తి వేగముగల వాయవ్యాస్త్రములను ప్రయోగించి అందఱను తఱుమఁగొట్టి గెలుపు నొందినవాఁడై తనపట్టణమునకు పోయి చేరెనని తాత్పర్యము.

౧౧౧౮.—వ॥ అట్లు మహిత మంగళాలంకృతంబును, నతిమనోహర విభవాభి రామంబునగు
ద్వారకానగరంబునకరుగుదెంచిన మజ్జనకుండు ప్రియంబునందోడన చనుదెంచి.

టీ॥ అట్లు—ఆవిధముగా. మహిత...బులు—మహిత—పూజ్యమైన. మంగళ—శుభసూచకముగా, అలంకృతంబును—అలంకరింపఁబడినదియు. అతి... బును—అతి—మిక్కిలి. మనోహర — మనోజ్ఞమైన. విభవ—ఐశ్వర్యముచేతను. అభిరామంబును—ఒప్పినదియు. (అగు) ద్వారకానగరంబునకుజ్ —ద్వారకాపట్టణమునకు, అరుగుదెంచినజ్ —రాఁగా. మజ్జనకుండు—మాతండ్రి. ప్రియంబునజ్ —ఇష్టముతో. తోడన—వెంటనే. (చనుదెంచి)

తా॥ ఆవిధముగా జయమునుపొందినవాఁడై శుభమునుసూచించునట్లు అలంకరింపఁబడినదియు మిక్కిలిమనోజ్ఞమయిన ఐశ్వర్యముచేతనొప్పునదియునైన ద్వారకాపట్టణమునకువచ్చి చేరఁగా మాతండ్రియు ప్రీతితో వెంటనేవచ్చినవాఁడై యని తాత్పర్యము.

౧౧౧౯.—చ॥ రణితవినూత్న రత్న రుచి * ర స్ఫుటనూపురహార కర్ణ భూ
షణ కటకాంగుళీయక ల * సత్పరిధాన కిరీట తల్ప వా
రణ రథ వాజి హేతి నిక * రంబులనుం బరిచారికాతతిన్
బ్రణుతగుణోత్తరుండు నవ * పద్మదళాక్షునకిచ్చె నెమ్మితోన్.

టీ॥ రణిత...నికరంబులన్—రణిత=మ్రోఁగుచున్న. వినూత్న = క్రొత్తలైన. రత్న=రత్నములచేత. రుచిర = వెలుఁగుచున్న. స్ఫుట = స్వచ్ఛములైన. నూపుర=అందెలయు. హార = ముత్యాలపేరులయు. కర్ణభూషణ = కమ్మలయు. కటక = ముంజేతికడియములయు. అంగుళీయక=ఉంగరములయు. లసత్ = ఒప్పునట్టి. పరిధాన = కట్టువస్త్రములయు. కిరీట=కిరీటములయు. తల్ప=పాన్పులయు. వారణ=ఏనుఁగులయు. రథ=తేరులయు. వాజి=గుఱ్ఱములయు. హేతి = ఆయుధములయు. నికరంబులన్=సమూహములను. పరిచారికాతతిన్=దాసీగత్తెలగుంపును, ప్రణుతగుణోత్తరుండు=కొనియాడఁబడినగుణములచేత శ్రేష్ఠుఁడైన. నవపద్మదళాక్షునకున్=క్రొత్తగా వికసించిన తామరరేకులవంటికన్నులుగల శ్రీకృష్ణమూర్తికి. నెమ్మితోన్=ప్రీతితో. (ఇచ్చెను)

తా॥ గలగల మ్రోఁగుచున్న రత్నాల అందెలు ముత్యాలపేరులు కమ్మలు గాజులు మంచి మంచి వస్త్రములు కిరీటములు పానుపులు ఏనుఁగులు రథములు గుఱ్ఱములు కావలసిన ఆయుధములు పరిచారికలు మొదలుగాఁ గలవానినెల్లను శ్లాఘ్యము లయిన గుణములుగల శ్రీకృష్ణమూర్తికి ప్రీతిపూర్వకముగా ఇచ్చెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు మహనీయ తేజోనిధియైన మాధవదయాపరిలబ్ధనిఖిలవస్తువిస్తారుండయ్యును నిజాధికార శుద్ధికొఱకు మరలం గన్యారత్నంబును వినూత్న రత్నవ్రాతంబును సమర్పించె నని భూసుర విసరంబులు వినుతింప మాతండ్రియైనబృహత్సేనుండు నన్నును సమస్తవస్తువులను గృష్ణునకుసమర్పించి క్రమంబున సకలయాదవులను బూజించి మరలి నిజపురంబునకుం జనియెనని చెప్పినఁ గుంతియుఁ గాంధారియుఁ గృష్ణయునఖిల నృపాల కాంతాజనంబులును గోపికలుం దమ మనంబుల సర్వభూతాంత ర్యామియు, లీలామానుష విగ్రహుండును నైన పుండరీకాక్షు చరణారవింద స్మరణానంద పరవశలై కృష్ణుం బ్రశంసించి రంత.

టీ॥ (ఇట్లు) మహనీయతేజోనిధి = మిక్కిలిగొప్పదైన తేజస్సునకు ఆకరమయినవాఁడు. (అయిన) మాధవ...విస్తారుండు — మాధవ=కృష్ణునియొక్క. దయా=కృపచేత. పరిలబ్ధ = అంతటపొందఁబడిన. నిఖిల=సమస్తమైన. వస్తు=పదార్థములయొక్క. విస్తారుండు=సమృద్ధిగలవాఁడు. (అయ్యును) నిజాధికారశుద్ధికొఱకున్=తన ప్రభుత్వాధికారముయొక్క చక్కఁదనమునకై. మరలన్=తిరుగా. కన్యారత్నంబును=ఉత్తమకన్యకను. వినూత్నరత్న వ్రాతంబును = క్రొత్తలైన రత్నముల సమూహమును. సమర్పించెనని=కానుకచేసెనని. భూసురవిసరంబులు=బ్రాహ్మణులగుంపులు. వినుతింపన్ = పొగడఁగా. (మాతండ్రియైన బృహత్సేనుఁడు నన్నును) సమస్తవస్తువులను = ఎల్లపదార్థములను. (కృష్ణునకు) సమర్పించి=కానుకపెట్టి. క్రమంబునన్=చిన్నపెద్దల వరుసను. (సకలయాదవులను) పూజించి=అర్చించి. (మరలి) నిజపురంబునకున్=తనపట్టణమునకు. చనియెన్=పోయెను. అనిచెప్పినన్=అని లక్షణ చెప్పఁగా. (కుంతియు గాంధారియు) కృష్ణయు=ద్రౌపదియు. అఖిలనృపాలకాంతాజనంబులును = ఎల్లరాజులభార్యలును. (గోపికలును) తమమనంబులన్=తమమనస్సులలో. సర్వభూతాంతర్యామియు=ఎల్లప్రాణులలోను నుండువాఁడును. లీలామానుషవిగ్రహుండును = వేడుకగా మానవదేహమును పొందినవాఁడును. (అయిన) పుండరీకాక్ష...వశలై—పుండరీకాక్ష=తెల్లదామరలవంటికన్నులుగల కృష్ణునియొక్క. చరణారవింద=పాదకమలములను. స్మరణ=తలఁచుటవలని. ఆనంద=సంతోషముచేత. పరవశలై=చొక్కినవారై. కృష్ణున్=కృష్ణమూర్తిని. ప్రశంసించిరి=శ్లాఘించిరి.

తా॥ ఈవిధముగా మాతండ్రి కృష్ణుని అనుగ్రహమున పొందఁబడిన యెల్లవస్తువులుగలవాఁడుగానుండి తనయధికారము శుద్ధమై మరలఁ గూఁతును రత్నరాసులను కానుకపెట్టెనని బ్రాహ్మణజనులందఱు చెప్పుకొని వినుతింపఁగా నన్నును సకలవస్తు సముదాయమును శ్రీకృష్ణమూర్తికి సమర్పించి తక్కినయాదవులను పెద్దపిన్నలవరుసను తగినరీతిని వస్త్రాభరణాదులచేత సన్మానించి వారివలన సెలవుపుచ్చుకొని తనపట్టణమునకుఁ బోయెను అని లక్షణ తన పెండ్లివృత్తాంతమును చెప్పఁగా కుంతి గాంధారి ద్రౌపది తక్కిన రాజుల భార్యలును గోపికలును విన్నవారై యెల్లజీవులందును అణఁగియుండువాఁడును, వేడుకకై మనుష్యావతారమెత్తినవాఁడును నైన శ్రీకృష్ణుని స్మరించుటవలని యానందముచేత చొక్కినవారగుచు ఆకృష్ణమూర్తిని చాల శ్లాఘించిరి అని తాత్పర్యము.

౧౧౨౦.—చ॥ బలవదరాతి మర్దనులఁ * బాండుర నీలనిభ ప్రభాంగులన్
గలిత నిజాననాంబుజ వి * కాస జితాంచితపూర్ణచంద్ర మం
డలులఁ బరేశుల న్నరవి * డంబనులం గరుణాపయోధుల
న్విలసదలంకరిష్ణుల న * హీన సహిష్ణుల రామకృష్ణులన్.

టీ॥ బలవదరాతి మర్దనులన్=బలవంతులైన శత్రువులను మర్దించువారును. పాండుర నీలనిభ ప్రభాంగులన్—పాండుర=తెల్లనిదియు. నీలనిభ=నీలములఁబోలిన. ప్రభా=వన్నెగలదియునైన. అంగులన్=దేహముగలవారును. కలిత...మండలులన్—కలిత=మనోజ్ఞమైన. నిజ=తమదైన. ఆనన=మొగములనెడు. అంబుజ = తామరలయొక్క. వికాస=వికసించుటచేత. జిత=జయింపఁబడిన. అంచిత=ఒప్పిదమైన.

పూర్ణచంద్ర=నిండుచందమామయొక్క. మండలులు=బింబములుగలవారును. పరేశులు-పర=పరావాక్యనకు, శక్తిపరాప్రకృతికి. ఈశులు=ప్రభువులను. నరవిడంబనులు=మనుష్యులవలె తోఁచునట్టి వారును. కరుణాపయోధులు = దయాసముద్రులగు వారును. విలసదలంకరిష్ణులు=ప్రకాశముగా నలంకరించుకొనుస్వభావముగలవారును. అహీన ఛహిష్ణులు=సర్పరాజైనయాదిశేషునివలెభూభారమునోర్చు స్వభావముగలవారునునయిన. రామకృష్ణులు=బలరామునిశ్రీకృష్ణమూర్తినిని.

తా॥ బలవంతులయినశత్రువులను శిక్షించువారును, (పురుషుం శ్వేతపింగలం) అనుశ్రుతిచేత తెల్లని నల్లని దేహములు గలవారును, తమ ముఖవికాసములచేత పూర్ణచంద్రబింబమును గెలిచినవారును, సర్వోత్కృష్టులగునీశ్వరులును, మాయచేత మనుష్యులవలె తోఁచువారును, దయాసముద్రులును, చక్కఁగా నలంకరించుకొను స్వభావము గలవారును, సకల భూభారమును సహించునట్టి యాదిశేషునివలె సహనశీలముగలవారునైన బలరామకృష్ణులను అని తాత్పర్యము.

౧౧౨౨.—వ॥ సందర్శించు తలంపుల నందఱును దమహృదయారవిందంబులఁ బ్రేమంబు సందడిగొన నప్పుడు.

టీ॥ సందర్శించుతలంపులు=చూడవలెనను తలఁపులతో. (అందఱును) తమహృదయారవిందంబులు = తమమనఃకమలముల యందు. ప్రేమంబు=ప్రీతి. సందడిగొనఁగ = మిక్కిలిరొచ్చఁగా. (అప్పుడు)

తా॥ చూడవలెనను కోరికగలవారై యెల్లవారును. తమ మనసుల యందుప్రీతి అతిశయింపఁగా ఆసమయమునందు అని తాత్పర్యము.

(*) నారదాదిమహర్షులు శ్రీబలరామకృష్ణులను జూడవచ్చుట. (*)

౧౧౨౩.—ఉ॥ ధీరమతిన్ ద్వితత్రితక * దేవల సాత్యవతేయ కణ్వులన్
నారద గౌతమ చ్యవన * నాకుజ గార్గ్య వసిష్ఠ గాలవాం
గీరస కశ్యపాసిత సు * కీర్తి మృకండుజ కుంభ సంభవాం
గీరులు యాజ్ఞవల్క్య మృగ * శృంగ ముఖాఖిలతాపసోత్తముల్.

టీ॥ ధీరమతిన్=తాలిమిలోడిబుద్ధితో. ద్విత...కణ్వులన్-ద్విత=ద్వితుఁడు. త్రితక=త్రితుఁడు. దేవల = దేవలుఁడు. సాత్యవతేయ=వ్యాసుఁడు. కణ్వులన్=కణ్వుఁడుననువారును, నారద...గీరులును—నారద=నారదుఁడు. గౌతమ=గౌతముఁడు. చ్యవన=చ్యవనుఁడు. నాకుజ - వాల్మీకి. గార్గ్య=గార్గ్యుఁడు. వసిష్ఠ=వసిష్ఠుఁడు. గాలవ=గాలవుఁడు. అంగిరస=బృహస్పతి. కశ్యప=కశ్యపుఁడు. అసిత=అసితుఁడు. (సుకీర్తి)మృకండుజ=మార్కండేయుఁడు. కుంభసంభవ=అగస్త్యుఁడు. అంగిరులు=అంగిరసుఁడునను వారును. యాజ్ఞ...ములు-యాజ్ఞవల్క్య=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు. మృగశృంగ=మృగశృంగుఁడు. ముఖ=మొదలగువారునైన. అఖిలతాపసోత్తములు = ఎల్లమునిశ్రేష్ఠులును.

తా॥ ద్వితుఁడును త్రితుఁడును దేవలుఁడును వ్యాసుఁడు మొదలగు వారును, నారదుఁడు గౌతముఁడు బృహస్పతి అగస్త్యుఁడు మొదలగు వారును, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు మృగశృంగుఁడు మొదలగువారు నైన మునులందఱు తాలిమితోడి బుద్ధితో రాఁగా నని తాత్పర్యము.

౧౧౨౪—వ॥ చనుదెంచినఁ గృష్ణుండువారలకుఁ బ్రత్యుత్థానంబులాచరించివివిధార్చనలుగావించియిట్లనియె.

టీ॥ చనుదెంచినన్—రాఁగా. (కృష్ణుండు) వారలకున్—ఆమును లకు. ప్రత్యుత్థానంబులు—ఎదురుగాని లేచిపోవుటలను. ఆచరించి—చేసి. వివిధార్చనలు—నానావిధములైనపూజలను. గావించి—చేసి (ఇట్లనియెను)

తా॥ అట్లుమునులందఱును రాఁగాకృష్ణుఁడు ఆమునులకు ఎదురుగాని లేచిపోవుట మొదలగు మర్యాదలలో నానావిధములయినపూజలు చేసి యిట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౧౧౨౫.—సీ॥ సన్మునీశ్వరులార ✱ జన్మభాక్కులమైన - మాకు నిచ్చోట స ✱ న్మతిని దేవ
నికర దుష్ప్రాప్యులు ✱ నిరుపమ యోగీంద్రు - లైన మీదర్శనం ✱ బబ్బెఁగాదె
ధృతిమందభాగ్యులిం ✱ ద్రియ పరతంత్రులు - నైన మాధాత్ముల ✱ కనఘులార
భవదీయ దర్శన ✱ స్పర్శన చింతన - పాదార్చనలు దుర్ల ✱ భంబులయ్యు
తే॥ నేఁడు మాకిటసులభమై ✱ నెగడెఁ గాదె । జగతిపైఁ దీర్థభూతులు ✱ సాధుమతులు
మిమ్ము సేవించుటయ చాలు ✱ నెమ్మితోడ । వేఱె తీర్థంబు లవనిపై ✱ వెదుక నేల.

టీ॥ సన్మునీశ్వరులార—ప్రసిద్ధులైనఓమునిశ్రేష్ఠులారా. జన్మభాక్కులము—జన్మములను పొందువారము. ఐన మాకున్—అయినట్టి మాకు. ఇచ్చోటన్—ఈప్రదేశమందు. సన్మతిన్—మంచిబుద్ధితో — మంచియభిప్రాయముతో. దేవనికరదుష్ప్రాప్యులు — దేవతా సమూహముచేత పొందఁబడనట్టి స్వరూపములుగల వారు. నిరుపమ యోగీంద్రులు — ఈడులేని యోగనిష్ఠగలవారిలో శ్రేష్ఠులు. అయినమీదర్శనంబు—అయినట్టిమిమ్ముఁజూచుట. అబ్బెన్—లభించెను. కాదె—కదా. ధృతిన్—తాలిమితో. మందభాగ్యులు — అదృష్టహీనులును. ఇంద్రియపరతంత్రులును — ఇంద్రియవ్యాపారములయందాసక్తులును. అయినమాధాత్ములకున్—అయినట్టి తెలివిమాలినవారికి. అనఘులార — పాపములేనివారలారా. భవదీయ...పాదార్చనలు—భవదీయ—మీరైన. దర్శన—చూపును. స్పర్శన—తాఁకుటయు. చింతన—ఆలోచించుటయు. పాదార్చనలు—పాదపూజచేయుటయనునవి. దుర్లభంబులయ్యున్ — లభింపనివిగానుండియు. నేఁడు—ఈదినము. ఇటన్ — ఇక్కడ. (మాకు) సులభమై—అనాయాసముగా లభించునవియై. నెగడెఁగాదె — వెలసెను గదా. జగతిపైన్—భూమిమీఁద—ఈభూలోకమునందు. తీర్థభూతులు—గంగాదిపుణ్యతీర్థస్వరూపులును. సాధుమతులు—రాగద్వేషలోభములు లేనిబుద్ధిగలవారు. (మిమ్మును) నెమ్మితోడన్—ప్రీతితో. సేవించుటయ—కొలుచుటయె. (చాలును) అవనిపైన్ — భూమిమీఁద. వేఱె—వేరే. తీర్థంబులు—పుణ్యనదులు మొదలగువానిని. వెదుకనేల — వెదకవలసిన యక్కఱయేమి.

తా॥ ఓమునిశ్రేష్ఠులారా! దేవతలకేనికనఁబడనివారునుయోగనిష్ఠ గలవారిలో శ్రేష్ఠులనయిన మీదర్శనము (శ్లో॥ పునరపిజననంపునరపి మరణం పునరపిజననీజఠరేశయనం॥) అని యున్నదిగనుక పుట్టిపుట్టి గిట్టుచుండు నట్టి వారమయిన మాకు ఇచ్చట లభించెను కదా అదృష్టహీనులును ఇంద్రియ వ్యాపారములయందాసక్తులును నైన మాబోఁటి మూఢబుద్ధులకు పాపములేనివారైన మీవంటి పరిశుద్ధులను జూచుటయు తాఁకుటయు మీతోయుక్తాయుక్తముల నాలోచించుటయు మీయడుగులను పూజించుటయు ననునవి పొందరాని వయ్యును ఇప్పుడు ఇక్కడ సులభముగా లభించునట్టివయ్యెనుగదా. ఇటువంటిపరిశుద్ధులైన పరమసాధువులను మిమ్ము సేవించిన పిమ్మట ఇతరములైన పుణ్యతీర్థములను వెదకఁబోవ నక్కఱలేదని తాత్పర్యము. శ్లో॥ నహ్యమ్మయానితీర్థాని నదేవామృచ్ఛిలామయాః। తేపునంత్యురుకాలేన దర్శనాదేవసాధవః। అనియున్నదిగనుక సత్పురుషులదర్శనముచేతనే కృతార్థతగలుగునని భా.

౧౧౨౬.-వ॥ అదియునుంగాక యుదకమయంబులైన తీర్థంబులును, మృచ్ఛిలామయంబులైన దేవగణంబులును, దీర్ఘదేవతారూపంబులు గాకుండుట లేదైననవి చిరకాలసేవనార్చనలం గాని పావనంబు సేయవు సత్పురుషులు దర్శన మాత్రంబునం బావనంబు సేయుదు రని వెండియు.

టీ॥ అదియునుంగాక—అదిమాత్రమేగాకుండ. ఉదకమయంబులు—జలస్వరూపములు. అయినతీర్థంబులును—అయినట్టి పుణ్యనదులు మొదలగునవియు. మృచ్ఛిలామయంబులు — మట్టివికారములును రాతివికారములును. (అయిన) దేవగణంబులును—దేవతాసమూహములును. తీర్థదేవతారూపంబులు—తీర్థరూపములును దేవతా రూపములును. కాకుండుట లేదు—అగునసుట. అయినను—అవితీర్థదేవతారూపములు అయినను. అవి—జలరూపములును మృచ్ఛిలారూపములునైన తీర్థదేవతాసమూహములు. చిరకాలసేవనార్చనలంగాని—బహుకాలము సేవించుటచేతను అర్చించుటచేతనుగాని. పావనంబు సేయవు—పరిశుద్ధినొందింపవు. సత్పురుషులు — యోగ్యులయినపెద్దలు. దర్శనమాత్రంబునన్ — చూపుమాత్రముచేతనే. పావనంబు సేయుదురు—పరిశుద్ధినొందింపుదురు. (అని) వెండియున్—మఱియును.

తా॥ అంతమాత్రమేగాక జలమయములైన తీర్థములును, మృణ్మయములును శిలామయములునునైన దేవతలును, తీర్థములును, దేవతలును కాదనరాదు అయినను అతీర్థదేవతారూపములు బహుకాలము సేవించుటచేతను అర్చించుటచేతనుగాని మానవుని పరిశుద్ధునిఁగాఁ జేయవు. సజ్జనులగు పెద్దలుచూపుమాత్రముననే పరిశుద్ధునిఁగాఁజేయుదురు ఇదిగాక ఇంకొక విశేషమును గలదు అని తాత్పర్యము.

౧౧౨౭.—సీ॥ ఆదిత్య చంద్రాగ్ని * మేదినీ తారాంబు - మారుతాకాశ వా * క్మనములోలిఁ
బరికింపఁ దత్తదు * పాసనంబులఁబూని - తపములచే సమ * ర్థములు గావు
సకలార్థ గోచర * జ్ఞానంబుగల మహా - త్మకులు ముహూర్తమా * త్రమున సేవ
సేసి పావనములు * సేయుదు రదియు న - ట్లుండె ధాతుత్రయ * యుక్తమైన
తే॥ కాయమం దాత్మ బుద్ధియుఁ * గామినీ కు । మారులందు స్వకీయాభి * మానములను
దివిరి జలమునఁ దీర్థబు * ద్ధియును జేయు । నట్టిమూఢుండు పశుమార్గుఁ * డనఁగఁబరఁగు.

టీ॥ పరికింపఁగ = విచారింపఁగా. ఆదిత్య ... వాక్మనములు—ఆదిత్య=సూర్యుఁడు. చంద్ర=చంద్రుఁడు. అగ్ని=అగ్నిహోత్రుఁడు. మేదినీ=భూమి. తారా=ధ్రువాదినక్షత్రములు. అంబు=ఉదకములు. మారుత=గాలి. ఆకాశ=ఆకాశము. వాక్=వాక్కు. మనములు=మనసు, ఓలిన్ = క్రమముగా. తత్తదుపాసనంబులన్ = వానివానినుపాసించుటలచేతను. పూని=యత్నించి. తపములచేన్=తపస్సులు చేయుటలచేతను. సమర్థములు=చాలినవి. కావు=కానేరవు. సకలార్థగోచరజ్ఞానంబు—సకల=సమస్తమయిన. అర్థ=విషయములను. గోచర=తోఁపింపఁజేయునట్టి. జ్ఞానంబు=తెలివి. కలమహాత్మకులు=కలిగినగొప్పవారు. ముహూర్తమాత్రమునన్=రెండుగడియలకాలములో. సేవచేసి=కొలువుచేసి. పావనములు సేయుదురు=పరిశుద్ధములనుగాఁ జేయుదురు. (అదియు నట్లుండె) ధాతుత్రయయుక్తము=వాతపిత్తశ్లేష్మములనెడుమూడునాడులతోఁగూడినది. అయినకాయమందున్ = అయినట్టిదేహమునందు. ఆత్మబుద్ధియున్ = పరమాత్మయను తలఁపును. కామినీకుమారులందున్ = పెండ్లాము బిడ్డలందు. స్వకీయాభిమానములును = తనవారనెడు మమతయును. దివిరి = పూని. జలమునన్=నీళ్లయందు. తీర్థబుద్ధియున్=పరిశుద్ధి చేయునవియనుతలఁపును. చేయునట్టి మూఢుఁడు=కలిగించుకొనునట్టి తెలివిమాలినవాఁడు. పశుమార్గుఁడు-మృగపద్ధతిగలవాఁడు. అనఁగన్=అనఁగా. పరఁగున్=ప్రసిద్ధినొందును.

వాక్కును మనస్సును ఉపాసనచేయుటకు విషయములు కానివి గనుక వానిని పరబ్రహ్మ స్వరూపము లని తలఁచుటయే ఉపాసన చేయుట. శ్రు॥ యోవాచం బ్రహ్మేత్యుపాస్తే యోమనో బ్రహ్మేత్యుపాస్త ఇతి, అని శ్రుతి.

తా॥ విచారింపఁగా సూర్యుఁడు చంద్రుఁడు ధ్రువాదినక్షత్రములు నిప్పు నేల నీళ్లు గాలి ఆకాశము వాక్కు మనస్సు అనునవి క్రమముగా వానివానినుపాసించుటలచేతను, ప్రయత్నపూర్వకముగా తపస్సులు చేయుటలచేతను, మానవుని పరిశుద్ధునిఁ జేయఁజాలినవి కావు ఎల్ల విషయములను ప్రత్యక్షముగా కనఁబఱుపఁజాలిన వివేకులైన మహాత్ములు ముహూర్త కాలములోనే మానవుని పరిశుద్ధునిఁ జేయుదురు అది యట్లుండఁగా మూడైన వాతపిత్తశ్లేష్మములతోఁ గూడినయీదేహము నందు పరమాత్మ యనుతలఁపును, పెండ్లాముబిడ్డలందు తనవారు అను మమతయు, నీళ్లయందు తీర్థములనెడు తలఁపును, కలిగిన తెలివిమాలిన మానవుఁడు మృగముతో సమానుఁడు అనఁబడునని తాత్పర్యము.

వ॥ అని యివ్విధంబునం గృష్ణుం డాడిన సాభిప్రాయంబులగు వాక్యంబులు విని యమ్మునీంద్రులు విభ్రాంతహృదయులై యూరకుండి ముహూర్తమాత్రంబున కమ్మహాత్మునను గ్రహంబుఁబడసి మందస్మితముఖులై యప్పుండరీకాక్షునకిట్లనిరి దేవా నేమును దత్వవిదుత్తములయిన బ్రహ్మరుద్రాదులును భవదీయమాయావిమోహితులమయి యుండుము నిగూఢంబయిన నీయిచ్ఛచేత మమ్మనుగ్రహించితివి భవదీయచరిత్రంబున నిమ్మేదిని యొక్కటియయ్యును బహురూపంబులఁగానంబడు విధంబున నీవు మొదలఁ గారణరూపంబున నేకంబయ్యు ననేకరూపంబులు గైకొని జగదుత్పత్తిస్థితిలయంబులకు హేతుభూతంబైన యద్భుతకర్మంబులందగిలి లీలావతారంబులు గైకొని దుష్టనిగ్రహంబును శిష్టరక్షణంబును గావించుచుండు వదియునుంగాక వర్ణాశ్రమధర్మంబు లంగీకరించి పురుషరూపంబైన వేదమార్గంబు విదితంబు సేసిన బ్రహ్మరూపివి తపస్స్వాధ్యాయనియమంబులచేత హృదయంబు పరిశుద్ధంబుగావున బ్రహ్మస్వరూపంబులైన వేదంబులందు వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపంబు లేర్పడఁగానుందువు కావున బ్రహ్మకులంబు నెల్ల బ్రహ్మకులాగ్రణివై రక్షించిన మహానుభావుండవు మాయాతీతుండవైన నిన్ను నీభూమిపాలవర్గంబును నేమును దర్శింపం గంటిమి మాజన్మవిద్యాతపోమహిమలు సాఫల్యంబులయ్యె నీకు నమస్కరించెద మని బహువిధంబులఁ గృష్ణ నభినందించి యమ్మురాంతకుని చేత నామంత్రణంబులువడసి తమతమనివాసంబులకుఁ బోవందలంచు నవసరంబున.

టీ॥ (అని) ఇవ్విధంబునన్ = ఈప్రకారముగా. (కృష్ణుండు) ఆడినసాభిప్రాయంబులు=చెప్పినయభిప్రాయముతోడివి. అగువాక్యంబులు=అగునట్టిమాటలు. (విని) అమ్మునీంద్రులు = ఆమునిశ్రేష్ఠులు. విభ్రాంతహృదయులై=భ్రమనొందినమనసులుగలవారై. ఊరకుండి=ఏమియు బదులు చెప్పక యుండి. ముహూర్తమాత్రంబునకున్=ఒకముహూర్తకాలమునకు. అమ్మహాత్మునను గ్రహంబున్=మహిమగలవాఁడైన యాశ్రీకృష్ణుని యనుగ్రహమును. పడసి=పొంది. మందస్మితముఖులై=చిఱునవ్వుతోడి మొగముగలవారై. అప్పుండరీకాక్షునకున్=ఆకృష్ణమూర్తికి. ఇట్లనిరి=ఇట్లుపలికిరి. దేవా = స్వామీ. నేమును=మేమును, తత్వవిదుత్తములు=తత్వము తెలిసినవారిలో నుత్తములు. (అయిన) బ్రహ్మరుద్రాదులును=బ్రహ్మరుద్రుఁడు మొదలగువారును. భవదీయ... మోహితులము—భవదీయ=నీదైన. మాయ = శక్తిచేత. విమోహితులము = మిక్కిలి మోహము నొందినవారము. (అయియుండుము) నిగూఢంబు=తెలియరానిది. (అయిన) నీయిచ్ఛ

చేతన్—నీచేతనుచేత. (మమ్మును) అనుగ్రహించితివి—మన్నించితివి. భవదీయచరిత్రంబునన్ — నీనడవడిచేత. ఇమ్మేదిని — ఈభూమి. ఒక్కటియయ్యును — ఒకటిగానుండియు. బహురూపంబులన్ — అనేకప్రకారములచేత. కానంబడువిధంబునన్ — అగుపడురీతిగా. అనఁగా మన్ను ఒక్కటి అయినను కుండలు మూకుళ్లు చట్లు మొద లగువాని రూపములతో బహువిధములుగా కనఁబడినట్లు, శ్రు॥ వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమితి, అని శ్రుతి॥(నీవు) మొదలన్—మొదట. కారణరూపంబునన్—అవ్యక్తమహత్తత్త్వాది కార్యములకు కారణమైన పరబ్రహ్మ మగుటచేత. ఏకంబయ్యును — ఒకటిగానుండియు. సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేద శూన్యుఁడవై అనుట. అనేకరూపంబులు—బహురూపములు. కైకొని—అవలంబించి. (ఏకోదేవో బహుధానివిష్టః॥ అని శ్రుతి) జగదుత్పత్తిస్థితిలయంబులకున్—జగత్తుయొక్క పుట్టుకకును ఉనికికిని నాశమునకును. హేతుభూతంబు — బ్రహ్మవిష్ణు రుద్ర రూపములచేత హేతువైనది. అనన్—అనునట్లు. అద్భుతకర్మంబులన్ — ఆశ్చర్య కార్యములను. తగిలి—ఆసక్తుఁడవై. లీలావతారంబులు—విలాస రూపములైన యవతారములను. కైకొని—అంగీకరించి — పొంది. దుష్టనిగ్రహంబును—దుర్మార్గులశిక్షించుటయు. శిష్టరక్షణంబును—యోగ్యులను రక్షించుటయును. కావించుచుందువు — చేయుచుందువు. (అదియునుం గాక) వర్ణాశ్రమధర్మంబులు—బ్రాహ్మణాది వర్ణములయు బ్రహ్మచర్యాదులైన యాశ్రమములయు ఆచారములను. అంగీకరించి — పరిగ్రహించి. పురుషరూపంబునన్—మనుష్యరూపముతో. వేదమార్గంబు—వేదమునందు చెప్పఁబడినధర్మమార్గమును. విదితంబుచేసిన—తెలియఁబఱచిన. బ్రహ్మరూపివి — పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడవు. తపస్స్వాధ్యాయనియమంబులచేతన్—తపస్సు వేదాధ్యయనము అను నియమములచేత. హృదయంబు—మనస్సు. పరిశుద్ధంబు—నిర్మలము. కావునన్—అగునుగనుక. బ్రహ్మస్వరూపంబులైన—పరబ్రహ్మాకారములైన. వేదంబులందున్ — వేదములయందు. వ్యక్తావ్యక్త రూపంబులు — తెలియఁబడినవియు తెలియఁబడనివియునైనరూపములు. (ఏర్పడఁగానుందువు) కావునన్—కనుక. బ్రహ్మకులంబునెల్లన్ — బ్రాహ్మణకులము నెల్లను. బ్రహ్మకులాగ్రణివై — బ్రహ్మకులములో ముఖ్యుఁడవై. రక్షించిన — కాపాడిన. మహానుభావుండవు — గొప్ప మహిమగలవాఁడవు. మాయాతీతుండవు — పర అపర అను ప్రకృతిని అతిక్రమించినవాఁడవు. (అయిన నిన్ను) ఈభూమిపాలవర్గంబును—ఈరాజసమూహమును. మేమును—మేమును. దర్శింపంగంటిమి — చూచునంతటి భాగ్యము చేసితిమి. మాజన్మవిద్యా తపోమహిమలు — మావైనజన్మములయు విద్యలయు తపస్సులయు మాహాత్మ్యములు. సాఫల్యంబులు—ఫలముతోఁ గూడినవి. అయ్యెన్—అయెను. (నీకునమస్కరించెదము అని) బహువిధంబులన్ — అనేకవిధములచేత. (కృష్ణుని) అభినందించి — పొగడి అమ్మురాంతకునిచేతన్ — ఆకృష్ణమూర్తిచేత. ఆమంత్రణంబులు — అనుజ్ఞలను. పడసి—పొంది. తమతమనివాసంబులకున్ — వారివారి యిండ్లకు. పోవందలంచునవసరంబునన్ — పోవుటకుఁ దలఁచునట్టి సమయమునందు.

తా॥ అనియీప్రకారముగా కృష్ణుఁడుచెప్పిన అభిప్రాయాను సారమైన మాటలనువిని ఆమునీశ్వరులందఱును భ్రమచెందినమనసులు గలవారై ఒక ముహూర్తకాలము ఏమియు మాటాడనేరకయూరకుండి పిమ్మట ఆకృష్ణమూర్తియొక్క అనుగ్రహము వలన భ్రమవదలి చిఱునవ్వులునవ్వుచుకృష్ణునితో స్వామీ! మేమును బ్రహ్మరుద్రుఁడు మొదలగువారును నీమాయవలన ఏమియు తెలియనివారమై యుందుము, అట్లు తెలియనేరనిమమ్మును తెలియరానిదైననీయిచ్ఛచేత అనుగ్రహించితివి. విచిత్రమయిన నీచరిత్రము చేతనే మన్ను యొకటిగానుండియు కుండలు చట్లు మూకుళ్లు మొదలగు రూపములచేత బహువిధములఁ గానవచ్చునట్లుమొట్టమొదట నీవుసర్వకారణమైన పరబ్రహ్మరూపముచేత ఒకరూపము గలవాఁడవై యుండియు పెక్కురూపములనుపొంది లోకముయొక్క ఉత్పత్తిస్థితినాశము అను కార్యములకు బ్రహ్మవిష్ణురుద్రరూపములతో కారణమైనట్లు ఆశ్చర్యకరములైన కార్యములను చేయుటయం దిచ్ఛగలవాఁడవై మత్స్యకూర్మాదులైనవిలాసరూపములైన యవతారము లెత్తి దుష్టులనుశిక్షించుచు శిష్టులను రక్షించుచునుందువు ఇదిగాక నీవు బ్రాహ్మణాదివర్ణములను బ్రహ్మచర్యాదులైన యాశ్రమములను మనుష్య రూపముచేత పొందినవాఁడవై వేదమునందు చెప్పఁబడిన ధర్మమార్గమును కనఁబఱచినట్టి బ్రహ్మమూర్తివి. తపస్సు వేదపఠనము మొదలగు నియమములచేత మనస్సు నిర్మలమగును కాఁబట్టి పరబ్రహ్మరూపములైన వేదములందు వ్యక్తరూపుఁ డనియు అవ్యక్త రూపుఁడనియు చెప్పఁబడుచుందువు కనుక బ్రాహ్మణకులమునందు బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుఁడవై అవతరించి ఆబ్రాహ్మణకులమునురక్షించుచుందువు గొప్పమహిమగలవాఁడవు మాయను దాఁటిన వాఁడవునైన నిన్ను ఈరాజసమూహమును మేమును సేవించునంతటి యదృష్టముగలవారమైతిమి మాజన్మములయు విద్యలయు తపస్సులయు ప్రభావము ఫలవంత మాయెను ఇదిగో ఇప్పుడునీకునమస్కరించెదము అని బహువిధములుగా కొనియాడి వారందఱుఆకృష్ణమూర్తిచేతసెలవుపుచ్చుకొని తమతమయిండ్లకు పట్టులకుపోను ప్రయత్నపడుచుండిరిఆసమయమునందని తాత్పర్యము.

౧౧౬౯.—సీ॥ అమ్మునీశ్వరులకు ❋ నానక దుందుభి - యతిభక్తి వందనం ❋ బాచరించి
తాపసోత్తములార ❋ ధర్మతత్త్వజ్ఞులు - మన్నించి వినుఁడు నా ❋ విన్నపంబు
సత్కర్మ! వితతిచే ❋ సంచిత కర్మచ - యంబువాసెడు నుపా ❋ యంబునాకు
ఘనదయామతిఁ జెప్పు ❋ డనిన నమ్మునివరు - ల్భావరుల్వినవసు ❋ దేవుఁజూచి
తే॥ తెలియఁబలికిరి నిఖిలయ ❋ జ్ఞేశుఁడైన । కమలలోచనుఁగూర్చి యా ❋ గములు సేయు
కర్మమునఁ బాయు నెట్టిదు ❋ ష్కర్మమైన । నదియ ధర్మంబు గాఁగ నీ ❋ మదిఁదలంపు.

టీ॥ ఆనకదుందుభి—వసుదేవుఁడు. అమ్మునీశ్వరులకున్—ఆమునిశ్రేష్ఠులకు. అతిభక్తిన్ — మిక్కిలిభక్తితో. వందనంబు—నమస్కారము. ఆచరించి—చేసి. తాపసోత్తములార — ఓయుషిశ్రేష్ఠులారా. విన్నపంబు—నామనవిని. ధర్మతత్త్వజ్ఞులు—ధర్మస్వరూపము తెలిసిన

వారు. (అగుమీరు) మన్నించి—మన్ననచేసి. (వినుఁడు) సత్కర్మవిత తిచేఁ—సత్—ఉత్తమములైన. కర్మ—యాగాదిక్రియలయొక్క. విత తిచేఁ — సముదాయముచేత. సంచిత కర్మచయంబు — మునుపు చేయుటచేతఁ గూడిన చెడ్డపనుల సముదాయము. పాసెడు నుపాయంబు — తొలఁగునట్టి యుపాయము — మునుపుచేసిన దుష్కర్మలవలనిపాపముతొలఁగునట్టివిధము అనుట. నకర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః ॥ అను శ్రుతిచేత త్యాగము వలన మోక్షముకలుగుచుండ కర్మము చేయుటవలన ప్రయోజనమేమి అనిన తొలుతనే త్యాగముకలుగుట కష్టము గనుక సత్కర్మములఁ జేయవలయును. శ్రు॥ జాయమానో వై బ్రాహ్మణ స్త్రిభిరృణవా జాయతే బ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్యః అని శ్రుతి॥ శ్లో॥ ఋణాని త్రీణ్యపాకృత్య మనో మోక్షే నివేశయేత్। అనపాకృత్య మోక్షంతు సేవమానో వ్రజత్యధః॥ అని మనుస్మృతిగనుక బ్రాహ్మణుఁడు బ్రహ్మచర్యముచేత ఋషుల ఋణమును, యజ్ఞములచేత దేవతా ఋణమును, సంతానముచేత పితృఋణమును తీర్పవలయునుగావున సత్కర్మములనాచరింప వలయునని భావము. నాకుఁ—నాతో. ఘనదయామతిఁ—మిక్కుటమయిన దయతోడిబుద్ధితో. (చెప్పుఁడు) అనినఁ— అనఁగా, అమ్మునివరులు—ఆమునిశ్రేష్ఠులును. భూవరులు—రాజులును. వినఁ—వినుచుండఁగా. (వసుదేవుఁజూచి) ఎంతయుఁ—ప్రీతితో. పలికిరి—చెప్పిరి. నిఖిలయజ్ఞేశుఁడు—ఎల్లయజ్ఞములకు నేలిక. అయినకమలలోచనుఁ—అయినట్టి శ్రీకృష్ణమూర్తిని. కూర్చి—ఉద్దేశించి. యాగములుసేయు కర్మమునఁ — యజ్ఞములను జేయునట్టిపనిచేత. ఎట్టి దుష్కర్మమైనఁ — ఎటువంటిచెడ్డకార్యమునైనను. పాయుఁ — తొలఁగును. అదియ—అట్టియజ్ఞము చేయుటయే. ధర్మంబుగాఁగఁ— పుణ్యముగా. మీమదిఁ — మీమనసులో. తలంపు — ఎంచుకొనుము.

తా॥ వసుదేవుఁడు ఆమునిశ్రేష్ఠులకందఱకు భక్తితో నమస్కారముచేసి, ఓమునిశ్రేష్ఠులారా! ధర్మతత్త్వమును తెలిసిన మీరు నాకు వినివిని ఏయుత్తమకర్మముచేత మునుపు చేయఁబడిన దుష్కర్ముల వలనిపాతకముతొలఁగునో ఆయుత్తమకర్మమును నాయందుదయచేసి సెలవిచ్చితిరేని మేలుగానుండునని ప్రార్థింపఁగా ఆమునులు తక్కిన రాజులందఱు వినుచుండఁగా వసుదేవునితో నిట్లుచెప్పిరి ఎల్లయజ్ఞములఫలములను ఇచ్చుటకు కర్తయయిన శ్రీకృష్ణమూర్తి నుద్దేశించి యాగములను చేయుము అందువలన ఎటువంటి చెడ్డకర్మములవలని దోషమును తొలఁగును ఆకృష్ణమూర్తికి ప్రీతిగా చేయునట్టి యజ్ఞకర్మమే మిగులపుణ్యముగా నీమనసులో తలఁచుకొనుము అని చెప్పిరని తాత్పర్యము.

౧౧౩౦.—క॥ దేవర్షి పితృణంబులు । భూవర మఖ వేదపాఠ ✱ పుత్త్రులచేతన్
వావిరిఁ దీఁగని పురుషుఁడు । పోవు నధోలోకమునకుఁ ✱ బుణ్యచ్యుతుఁడై.

టీ॥ భూవర—ఓవసుదేవ మహారాజా. దేవర్షి పితృణంబులు — దేవతలయు ఋషులయు పితృదేవతలయు అప్పులను. మఖ వేదపాఠ పుత్త్రులచేతన్—మఖ—యజ్ఞములు. వేదపాఠ — వేదముచదువుటలు. పుత్త్రులచేతన్ — కొడుకులు అనువీనిచేత. వావిరిన్ — క్రమముగా. తీఁగనిపురుషుఁడు—తీర్పనిమనుష్యుఁడు. పుణ్యచ్యుతుఁడై—పుణ్యమునుండి జాఱినవాఁడై. అధోలోకమునకున్—నరకమునకు. (పోవును)

తా॥ ఓవసుదేవుఁడా! ఏమనుష్యుఁడు యజ్ఞములుచేసి దేవతల ఋణమును, వేదముచదివి ఋషుల ఋణమును, కొడుకులనుగని పితృదేవతల ఋణమును, క్రమముగా తీర్పఁడో అట్టిమనుష్యుఁడు పుణ్యమునుండితొలఁగినవాఁడై నరకలోకమును పొందును అని తాత్పర్యము.

౧౧౩౧.—క॥ వరతనయాధ్యయనంబులఁ । దరియించితి ఋణయుగంబుఁ ✱ దడయక ధరణీ
వర దేవఋణము సవనా । చరణుఁడవై యీఁగు టొప్పు ✱ సమ్మతి తోడన్.

టీ॥ ధరణీవర—రాజశ్రేష్ఠుఁడవైన వసుదేవుఁడా. వరతనయాధ్యయనంబులన్—ఉత్తమమైనకొడుకులనుకనుటచేతను వేదముచదువుటచేతను. ఋణయుగంబున్—రెండుఅప్పులను. తరియించితి—దాఁటితివి—తీర్చితివనుట. తడయక—ఇఁక నాలస్యము చేయక. సవనాచరణుఁడవై—యజ్ఞముచేసినవాఁడవై. దేవ ఋణమున్—దేవతలయప్పును. సమ్మతితోడన్—ఇష్టముతో. ఈఁగుట—తీర్చుకొనుట. ఒప్పున్—తగును.

తా॥ ఓవసుదేవా! నీవు మంచి కొడుకులను గని పితృదేవతల ఋణమును, వేదమును చదివి ఋషుల ఋణమును తీర్చితివి, ఇఁక ఇష్టముతో ఆలస్యము చేయక యజ్ఞమునుచేసి దేవతల ఋణమును తీర్పుము అనిరని తాత్పర్యము.

వసుదేవుఁడు· ——(✱) వసుదేవుఁడు యజ్ఞము చేయింపఁ ఋషుల వేఁడుట. (✱)——

క॥ అనవుడు నవ్వసుదేవుఁడు
ముని వరులకు ననియె వినయ ✱ మున మీరలు చె
ప్పినయట్ల మఖము సేసెద
దినకర నిభులార మీరు ✱ దీర్పఁగ వలయున్.

టీ॥ అనవుడున్—అనివారుచెప్పఁగా. (అవ్వసుదేవుఁడు) మునివరులకున్—మునిశ్రేష్ఠులతో. వినయమునన్—అణఁకువతో. అనియెన్—ఇట్లుపలికెను. దినకరనిభులార—సూర్యునితోడిసమానులారా. మీరలు—మీరు. చెప్పినయట్ల—చెప్పిన విధముగానే. మఖము—యజ్ఞమును. సేసెదను. (మీరు) తీర్పఁగవలయున్ — [illegible]

తా॥ అని యిట్లు ఋషులు చెప్పఁగా వసుదేవుఁడు వినయముతో వారిని జూచి సాష్టాంగనమస్కారము చేసి తేజస్సు గలిగి వెలుఁగుచున్న ఓ మునీంద్రులారా! మీరు చెప్పిన ప్రాప్తంబైన యజ్ఞము చేయవలెను మీరు నుండి ఆయజ్ఞమును వెలువర్ప వలయునని పలికెనని తాత్పర్యము.

(*) వసుదేవుఁడు యజ్ఞముచేయుట. (*)

వ॥ అని యభ్యర్థించి యమ్మునీంద్రుల యాజకులంగా వరించి యప్పుణ్యతీర్థోపాంతంబున మహేంద్రాచిత వైభవంబున నష్టాదశభార్యాసమేతుండై దీక్షఁగైకొని యమ్మహాధ్వరంబు వేదోపదిష్టవిధిం బరిసమాప్తిం బొందించి ఋత్విక్సదస్యులకు బహుదక్షిణలం దనిపి భార్యాసమేతుండై యవభృథస్నానం బాచరించి వివిధ మణిమయ భూషణ విచిత్రాంబర సురభి కుసుమానులేపనంబులు ధరించి నిఖిల భూదేవ ముని బంధు రాజ లోకంబుల నుచిత సత్కారంబులఁ బ్రీతులం గావించిన వారు కృష్ణానుమతి నాత్మ నివాసంబులకుం జని రందు.

టీ॥ అని—అభ్యర్థించి—వేఁడుకొని. అమ్మునీంద్రులన్ — ఆమునిశ్రేష్ఠులను. యాజకులంగాన్—యజ్ఞము చేయించువారినిఁగా. వరించి—కోరి. అప్పుణ్యతీర్థోపాంతంబునన్—ఆపుణ్యతీర్థముగట్టున. మహేంద్రాచిత వైభవంబునన్—ఇంద్రుని వైభవమును బోలిన వైభవముతో. అష్టాదశ భార్యాసమేతుండై—పదునెనమండ్రుభార్యలతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై. దీక్షన్—యజ్ఞము చేయు నియమమును. కైకొని—పొంది. అమ్మహాధ్వరంబు—అగొప్పయజ్ఞమును. వేదోపదిష్టవిధిన్ — వేదమునం దుపదేశింపఁబడినవిధమును - వేదమునం దు చెప్పఁబడినట్లు. పరిసమాప్తిన్—పరిపూర్తిగా

గాలకేయుటను బాదించి. ఋత్విక్సౌకాయంబులన్—ఋత్విక్కుల సమూహములను. బహుదక్షిణలన్ — అధికములయిన దక్షిణల చేత. తనిపి— తృప్తినొందించి. భార్యాసమేతుండై—భార్యలతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై. అవభృథస్నానంబు—దీక్షాంత స్నానమును. ఆచరించి—చేసి. వివిధ... శేపనంబులు—వివిధ—నానావిధములయిన. మణిమయ— రత్నవికారము లయిన. భూషణ—అభరణములను. విచిత్ర—నానావర్ణములైన. అంబర — వస్త్రములను. సురభి—మంచివాసనగల, కుసుమ—పూవులను. అను శేపనంబులు—పూఁతలను—గంధము పూసికొనుటలను. ధరించి—తాల్చి నిఖిల...లోకంబులన్—నిఖిల—సమస్తమైన. భూదేవ = బ్రాహ్మణు లయు. ముని—ఋషులయు. బంధు—చుట్టములయు, రాజ—రాజులయు. లోకంబులన్—సమూహములను. ఉచితసత్కారంబులన్—తగినమర్యాదలచేత. ప్రీతులన్—సంతోషించినవారినిఁగా. కావించినన్—చేయఁగా. (వారు) కృష్ణానుమతిన్ — కృష్ణుని యుత్తరువుచేత. ఆత్మనివాసం బులకున్—తమయునికిపట్టులకు. చని—పోయిరి. అందున్—వారియందు.

తా॥ అని వసుదేవుఁడువారిని ప్రార్థించి ఆమునులచేయుజరుగవలసి నదానునియమించుకొని పుణ్యతీర్థమైన యాశమంతపంచకము నందే ఇంద్రుని వైభవమును మించునవైభవముతో తన భార్యలు పదునెనమండ్రతోను గూడుకొన్నవాఁడైయజ్ఞ దీక్షనువహించి ఆగొప్పయజ్ఞమును వేదమునందుచెప్పఁబడినక్రమముతోపూర్తినొందించిఋత్విక్కులకెల్ల శాస్త్రమునందువిధించినంతకంటె హెచ్చుగాదక్షిణలిచ్చి తృప్తిపఱిచి తనభార్యలును తానును దీక్షాంతమునందుచేయనట్టి అవభృథము అను స్నానమును చేసి నానావిధములయిన రత్నాల సొమ్ములచేతను మంచి మంచివస్త్రములచేతను మంచివాసనగల గంధము పుష్పము మొదలగు వానిచేతను తగినకాలఁదినిఅర్చించిబ్రాహ్మణులను, రాజులను, మహర్షులను, చుట్టములను, సంతోషపెట్టెను, అంతట ఎల్లవారును కృష్ణునిచేత సెలవుపుచ్చుకొనితమ ఉనికిపట్టుకుపోయిరి అప్పుడు అందులోనని తా.

౧౧౩౩.—ఉ॥ ఆతఱి నుగ్రసేన వసు * ధాధిప పంకజనాభ ముష్టికా
రాతులు దమ్మునర్థి మధు * రప్రియ భాషల నిల్వవేఁడినన్
కౌతుక మాత్మలన్వెలయఁ * గా వసియించిరి గోప గోపికా
వ్రాతముతోడ నచ్చట ధ * రావర నందయశోద లిమ్ములన్.

టీ॥ ధరావర—ఓరాజా. నందయశోదలు—నందుఁడును యశోదయు. ఆతఱిన్—ఆసమయమునందు. ఉగ్రసేన...రాతులు—ఉగ్రసేన వసుధాధిప—ఉగ్రసేన మహారాజును. పంకజనాభ — కృష్ణుఁడును. ముష్టికారాతులు — బలరాముఁడును. తమ్మున్—తమ్మును. అర్థిన్— ప్రీతితో. మధురప్రియ భాషలన్—ఇంపైనవియు ప్రియమయినవియు నైనమాటలచేత. నిల్వన్—నిలువను. వేఁడినన్—అడుగుకొనఁగా. కౌతుకము—కుతూహలము. ఆత్మలన్—మనసులందు. వెలయఁగాన్ — ఒప్పఁగా. గోపగోపికా వ్రాతముతోడన్ — గోపకులయు గోపికలయుగుంపుతోఁగూడ. అచ్చటన్—అక్కడ. ఇమ్ములన్—సుఖముగా, వసియించిరి—ఉండిరి.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా ! నందుఁడును యశోదయు తమ్మును కొన్నాళ్లు అక్కడనే యుండవలయు నని ఉగ్రసేన మహారాజును కృష్ణుఁడు బలరాముఁడును ప్రీతితో ఆదరించి చెప్పఁగా గోపకుల తోడనుగోపికలతోడను అచ్చటసుఖముగానుండిరి అనితాత్పర్యము.

౧౧౩౪.—క॥ హరినయముల హరిప్రియముల । హరిమధురాలాపములను * హరికథలమనో
హరలీలఁ దగిలి నందుఁడు । నిరుపమగతి నచట మూడు * నెలలుండె నృపా.

టీ॥ నృపా—రాజా. (నందుఁడు) హరినయములన్ — కృష్ణుని యొక్కతిన్నని నడతలయందును. హరిప్రియములన్—కృష్ణునియొక్క ప్రియమును పుట్టించుపనులయందును. హరిమధురా లాపములన్ — కృష్ణునియొక్క యింపైనమాటలయందును, హరికథలన్ — కృష్ణుని యొక్కమునుపటి చరిత్రములను చెప్పుకొనుటలయందును, మనోహర లీలన్—మనోజ్ఞమైనవిధముచేత. తగిలి—ఆసక్తుఁడై. నిరుపమగతిన్— ఈడులేని విధమున. అచ్చటన్—అక్కడ. (మూఁడు నెలలుండెను)

తా॥ ఓరాజా ! కృష్ణుని తిన్నని నడతలయందును, అతఁడప్పుడు చేయుచున్న యిష్టములయిన పనులయందును, అతనియొక్క ప్రియమునుపుట్టించుమాటలయందును, అతఁడుచిన్ననాటనుండిచేసినకార్యములను చెప్పుకొనుటల యందును, ఆసక్తిగలవాఁడై నందుఁడు సుఖముగా అచ్చట మూఁడు నెలలకాలము ఉండెనని తాత్పర్యము,

౧౧౩౫.—చ॥ జలరుహ లోచనాది యదు * సత్తములందఱు నన్నిభంగులన్
గలితవిభూషణాంబర ని * కాయములిచ్చి బహూకరించి వీ
డ్కొలిపిన నందముఖ్యులు ము * కుంద పదాబ్జమరందపాన స
ల్లలిత నిజాత్మ షట్పదము * లన్ మరలించుచు నేఁగిరెల్లరున్,

టీ॥ జలరుహ...సత్తములు—జలరుహలోచన—కృష్ణుఁడు. ఆది— మొదలుగాఁగల. యదుసత్తములు—యదువంశశ్రేష్ఠులలో ముఖ్యులు, అందఱున్—ఎల్లవారును, అన్నిభంగులన్ — ఎల్లవిధములచేతను, కలిత విభూషణాంబర నికాయములు — ఒప్పిదమయిన సొమ్ములయొక్క కోకలయొక్క సమూహములను. (ఇచ్చి) బహూకరించి—సన్మానించి, వీడ్కొలిపినన్ — సెలవిచ్చిపంపఁగా. నందముఖ్యులు — నందుఁడు మొదలగువారు. ముకుంద...ములన్—ముకుంద—కృష్ణునియొక్క, పద— అడుగులయొక్క. అబ్జ—తామరలయందలి. మరంద—తేనెను. పాన— త్రాగుటచేత. సల్లలిత—మిక్కిలిమనోజ్ఞములయిన. నిజ — తమతమ వైన, ఆత్మ—మనస్సులనెడు. షట్పదములన్—తుమ్మెదలను. ఎల్ల రున్—బహుప్రయాసమున. మరలించుచున్—త్రిప్పుకొనుచు.

తా॥ కృష్ణుఁడు మొదలగువారు యాదవశ్రేష్ఠులలో ముఖ్యులు [illegible]

ఉను అన్నివిధములచేతను శత్రువులను నశింపజేసి సిరిసంపదలతో జీవించెదను, ధనధాన్యములు యీ సమయమున బుద్ధిగలవారు మంచిమంచి సొమ్ములు కోకలు ఇచ్చుచుండఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క పాదకమలములయందలి కేసరాగఁగోరిపోనేరనితుమ్మెదలనుబోలిన తమమనసులను అతిప్రయాసముచేతనెనుకకుత్రిప్పుకొనినందుఁడుమొదలగువారు వెడలిరని తా.

౧౧౩౬.—ఆ॥ మరలి మరలి కృష్ణ # మాధవ గోవింద । పద్మనాభ భక్త # పారిజాత
దేవదేవ యనుచుఁ # దివిరిచూచుచు మధు । రాధి ముఖులు నగుచు # సరిగిరంత.

టీ॥ మరలిమరలి—వెనుకకుతిరిగితిరిగి. (కృష్ణ, మాధవ, గోవింద పద్మనాభ, భక్తపారిజాత, దేవదేవ) అనుచున్ — అని శ్రీకృష్ణుని నామములను ఉచ్చరించుచు. తివిరి — పూని. (చూచుచును) మధురాధిముఖులును — మధురాపట్టణముతట్టు తిరిగినవారును. (అగుచును) అరిగిరి — తమపల్లెలకుపోయిరి. అంతన్ — అటుపిమ్మట.

తా॥ అట్లు బయలుదేరిన నందుఁడు మొదలగు గొల్లలు కృష్ణునియందలి మక్కువచేత ఆయననువిడిచిపోలేక మరలిమరలి చూచుచు ఆయననామస్మరణచేయుచు మధురాపట్టణముతట్టు తిరిగిపోయిరనితా.

౧౧౩౭.—క॥ క్రమమున నచ్చటఁ బ్రావృ । ట్సమయంబగుటయును బంధు # జనయాదవ వ
ర్గములోలిఁ గొలువ సురగణ । నమితులు బలకృష్ణు లాత్మ # నగరంబునకున్.

టీ॥ క్రమమునన్—కాలక్రమముచొప్పున. అచ్చటన్—అక్కడ. ప్రావృట్సమయంబు — వర్షాకాలము. అగుటయున్ — కాఁగా. బంధుజనయాదవ వర్గములు — చుట్టములయిన యాదవ సమూహములు. ఓలిన్—వరుసగా. కొలువన్ — సేవింపఁగా. సురగణనమితులు — దేవతలచేత మ్రొక్కఁబడినవారు. బలకృష్ణులు — బలరాముఁడును కృష్ణుఁడును. ఆత్మనగరంబునకున్ — తమపట్టణమునకు. వ॥ వచ్చిసుఖంబుండె నంత. టీ॥ వచ్చి సుఖముగా నున్న పిమ్మట.

తా॥ అంతటకాలక్రమమునవర్షాకాలము రాఁగా బలరామకృష్ణులు తమచుట్టములైన యాదవు లందఱు వెంట రాఁగా ఆకురుక్షేత్రమునందుండి వెడలితమపట్టమునకువచ్చి సుఖముగానుండిరని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ కురుక్షేత్రము—సకల సత్కర్మములను చేయఁదగినమనుష్యశరీరము—దీనికోశమంతపంచకమనియెరు. ని॥ క్షేత్రంపత్నీశరీరయోః॥ అని అమరము. శ్లో॥ ధర్మక్షేత్రేకురుక్షేత్రే సమవేతాయుయుత్సవః। మామకాః పాండవాశ్చైవ కిమకుర్వత సంజయ ॥ అని భగవద్గీత. ఆయిదుమడుఁగులు—అన్నమయాదిపంచకోశములు. వానిలోముణుఁగుటయనఁగా—శ్రుతి॥ అన్నంబ్రహ్మేతివ్యజానాత్, ప్రాణోబ్రహ్మేతివ్యజానాత్, మనోబ్రహ్మేతివ్యజానాత్, విజ్ఞానంబ్రహ్మేతివ్యజానాత్ ఆనందోబ్రహ్మేతివ్యజానాత్, అనియుపనిషత్తుగనుక పంచకోశములను విచారించి పరబ్రహ్మమని తెలిసికొనుట. శ్రు॥ చిదేవదేహశ్చిదేవలోకాః చిదేవభూతాని చిదింద్రియాణి కర్తాచిదంతర్గకరణం చిదేవ చిదేవసర్వంపరమార్థరూపం చిదేవాహంచిదేవత్వం సర్వమేతచ్చిదేవహి॥ అని యుపనిషత్తు. పరశురాముఁడు—పరశు—దృఢవైరాగ్యమనెడుగండ్రగొడ్డలిచేత. రాముఁడు — క్రీడించువాఁడు—బ్రహ్మవేత్త. బ్రహ్మవేత్తయైనవాఁడు దృఢవైరాగ్యముచేత కామాదిశత్రువర్గమనెడురాజవర్గమునుసంహరించిమనుష్యశరీరమనెడు కురుక్షేత్రమందే పంచకోశాదికము పరబ్రహ్మమని తెలిసికొనవలయునుగాని యితరదేహములయందు తెలిసికొనరాదనిబోధించుటే మడుఁగులేర్పఱచుట. సూర్యగ్రహణము—శ్రు॥ చంద్రమామనసోజాతః, చక్షోస్సూర్యో అజాయత, అని శ్రుతిగనుక సూర్యుఁడనఁగా నేత్రమువలె ప్రకాశించుచున్న అపరోక్షజ్ఞానము, గ్రహణమనఁగా అట్టిజ్ఞానమును ఆవరణవిక్షేప శక్తులనెడు రాహుకేతువులు కమ్ముట, అనఁగా స్వేతరముకలదనెడిపరోక్షజ్ఞానముపుట్టుట, గ్రహణమువిడుచుట అనఁగా పరోక్షజ్ఞానము వదలుట, సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మ, బ్రహ్మైవాహం అను తన దృఢాపరోక్ష జ్ఞానము ఆవరణవిక్షేప శక్తుల వలన మఱుఁగుపడి నేనుజీవుఁడను, వర్ణాశ్రమ నామరూపములు గలవాఁడను, సుఖిని, దుఃఖిని, అజ్ఞానిని, పాపిని అనెడు పరోక్షజ్ఞానము కగిలినప్పుడు బ్రహ్మవిచారణచేసి బ్రహ్మైవాహమని దృఢపడి ఆనందింపవలయుననిభావము. బ్రహ్మవేత్తలైనవారు శ్రుతియుక్త్యనుభవములచేత బ్రహ్మవిచారణ చేయుచుందురు.

(#) దేవకీదేవిమృతులైన తనపుత్త్రులఁదెమ్మనిబలరామకృష్ణుల వేఁడుట. (#)

సీ॥ అవనీశ యొక్కనా # డానక దుందుభి
భార్య పద్మాక్షుఁడు # బలుఁడు దొల్లి
శరధిలోఁ జచ్చిన # గురుతనూభవునిని
మరలంగఁ దెచ్చిన # మహిమలెల్ల
జనములు దమలోన # సన్నుతు లేయంగ
వినితనసుతులు దు # ర్వృత్తుఁడైన
కంసుచే నిహతులై # కాలుని పురినున్న
వారినందఱఁ దాఁ # గోరి కృష్ణ

తే॥ బలులకడకేగి కన్నుల # బాష్పకణము । లొలుక నోరామనామ ని # త్యోన్నతాత్మ
పరమపావన మూర్తియో # మురవిభేది । యిందిరానాథ యోగీశ్వ # రేశ కృష్ణ.

టీ॥ అవనీశ—రాజా. ఒక్కనాడు—ఒకదినము. ఆనకదుందుభి భార్య—వసుదేవుని పెండ్లాము—దేవకీదేవి. తొల్లి—మునుపు. పద్మాక్షుఁడు—కృష్ణుఁడును. బలుఁడు—బలరాముఁడును. శరధిలోన్ — సముద్రమునందు. చచ్చినగురుతనూభవునిన్—చనిపోయిన గురువు కొడుకును. మరలంగన్—తిరుగా. తెచ్చినమహిమలెల్లన్ — తీసుక వచ్చిన ప్రభావములన్నియు- (జనములు) తమలోనన్ — తమలోఁ దాము. సన్నుతుల్సేయంగన్—పొగడఁగా. (విని) తనసుతులు—తన కొడుకులు. దుర్వృత్తుఁడు — చెడ్డనడవడిగల వాఁడు. ఐనకంసునిచేన్ — ఆయినట్టికంసునిచేత. నిహతులై — చంపఁబడినవారై. కాలునిపురిన్—యమునిపట్టణమునందు. (ఉన్నవారినందఱను) చూడఁగోరి—చూడను ఆపేక్షించి. కృష్ణబలులకడకున్—కృష్ణ బలరాముల వద్దకు. ఏగి—పోయి. కన్నులన్ — కన్నులందు. బాష్పకణములు—కన్నీటిబొట్లు. ఒలుకన్ — రాలఁగా. ఓరామనామ — ఓబలరాముఁడా. నిత్యోన్నతాత్మ—ఎల్లప్పుడుగొప్ప మనసు గలవాఁడా. పరమపావనమూర్తి — మిక్కిలి పరిశుద్ధమైనయాకృతిగల. ఓమురభేది — మురాసురునిజంపినవాఁడా. ఇందిరానాథ—లక్ష్మీనాయకుఁడా. యోగీశ్వరేశ—యోగీశ్వరులకుప్రభువా. కృష్ణ—కృష్ణుఁడా.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! అటుపిమ్మట ఒకనాడు దేవకీదేవి మునుపు బలరామకృష్ణులు సముద్రములో చనిపోయిన గురువుకొడుకును మరలఁద్రిప్పించి తెచ్చియిచ్చిరి అనువృత్తాంతమును జనులవాడు కలవలనవిని మదముచేత నిక్కుచు చెడ్డపనులయందు వర్తించుచున్న కంసునిచేత చంపఁబడినతనకొడుకులను తలఁచుకొని వారిని చూడఁగోరినదై కన్నులందు నీళ్లుకారుచుండఁగా దుఃఖించుచు కృష్ణబలరాములయొద్దకుఁబోయి గొప్పమనసుగల ఓబలరామా! మిక్కిలిపావనమైనమూర్తిగలవాఁడవును మురాసురునిఁ జంపిన వాఁడవును లక్ష్మీనాయకుఁడవునైన ఓకృష్ణాయని పిలిచి యని తాత్పర్యము.

౧౧౩౯.—క॥ మురకంస చైద్య పౌండ్రక । నరక జరాతనయ యవన ॥ నరనాయకులం
దురితాత్ములఁ బోరిఁగొని భూ । భరముడిపిన యట్టిమేటి ॥ బలులు దలంపన్.

టీ॥ తలంపన్—విచారింపఁగా. (మీరు) ముర...కులన్—ముర—మురాసురుఁడు. కంస—కంసుఁడు. చైద్య—శిశుపాలుఁడు. పౌండ్రక—పౌండ్రకవాసుదేవుఁడు. నరక—నరకాసురుఁడు జరాతనయ—జరాసంధుఁడు. యవన—కాలయవనుఁడునైన. (నరనాయకులను) దురితాత్ములన్—పాపాత్ములను. పోరిఁగొని—చంపి. భూభరము—భూమిదరువును. ఉడిపినయట్టిమేటిబలులు—పోఁగొట్టిన అధిక బలముగలవారు.

తా॥ విచారింపఁగా మీరు మురాసురుఁడు, కంసుఁడు, శిశుపాలుఁడు, పౌండ్రకుఁడు, నరకాసురుఁడు, జరాసంధుఁడు, కాలయవనుఁడు నను పాపాత్ములగు రాజులను జంపి భూమి భారమును పోఁగొట్టిన మహాబలవంతులు అని తాత్పర్యము.

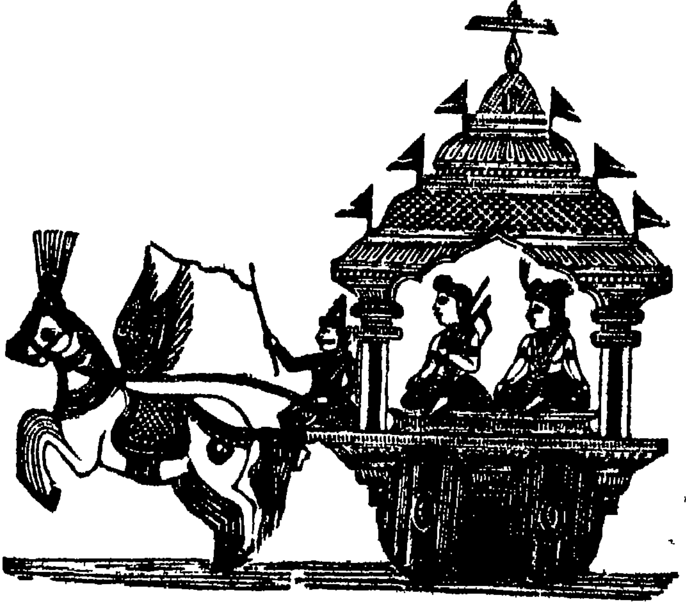
౧౧౪౦.—ఆ॥ జననవృద్ధి విలయ ॥ సంగతి నిఖిలంబుఁ । బొందఁజేయు పరమ ॥ పురుషులార
మీకు లీలలౌట ॥ మీరని నమ్మిన । దాన నేను వినుఁడు ॥ దారులార.

టీ॥ జనన...సంగతిన్ — జనన—పుట్టుకయొక్కయు. వృద్ధి — పెరుగుటయొక్కయు. విలయ—నశించుటయొక్కయు. సంగతిన్ — కూడికను. నిఖిలంబున్ — సమస్తప్రాణులను. పొందఁజేయు పరమపురుషులార — పొందించునట్టి పురుషశ్రేష్ఠులారా. ఉదారులార — గొప్పమహిమగలవారలారా. (మీకు) లీలలౌటన్—ఈప్రపంచవ్యాపారములన్నియు వినోద కార్యము లగుటచేత. (నేను) మీరనినమ్మినదానన్—మీరేనాకుదిక్కు అనినమ్మియున్నాను. వినుఁడు — నాకోరికనువినుఁడు.

తా॥ ఎల్లప్రాణులను పుట్టించుచు పెంచుచు త్రుంచుచునుండునట్టి గొప్పమహిమగలవారలారా! మీకు ప్రపంచమునుపుట్టించుట మొదలగుకార్యములు వినోదములగుటచేత నేను మీరేనాకు దేవతలని నమ్మియున్నాను నాకుఁగలకోరికను జెప్పెదను వినుఁడు అని తాత్పర్యము.

కృష్ణబలరాములు తమతమ్ముల దేఁబోవుట.

వ॥ అని బహుభంగుల వినుతించుచు నిట్లనియె మీరలు మహానుభావులరు మీరు తొల్లి యనేకకాలంబు చనిన క్రీడట మృతుండయి దండధరుమందిరంబుననున్న గురుకుమారుని మీమహాప్రభావంబులు లోకంబులఁ బరిపూర్ణంబులయి ప్రకాశింప నక్కాలుని చెంతనుండి మగుడందెచ్చి గురుదక్షిణగా నొసంగితి రవ్విధంబునఁ గంసునిచేత హతులైన మత్పుత్రులనందఱ మరలం దెచ్చి నామనంబుననున్న దుఃఖంబు నివారింప వలయునని దేవకీదేవి ప్రార్థించిన నదమతల్లి యాడిన మృదువాక్యంబు లత్యాదరంబున నాదరించి యప్పుడు బలకృష్ణులు దమయోగ మాయామాహాత్మ్యంబున సుతలంబునకుం జనిరట్టియెడ.

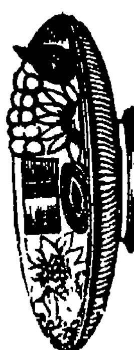

టీ॥ (అని) బహుభంగులన్ — అనేకవిధములచేత. వినుతించుచున్ — పొగడుచు. ఇట్లనియెన్ — ఇట్లుపలికెను. మీరలు — మీరు. మహానుభావులరు — గొప్పమహిమగలవారు. (మీరు) తొల్లి — మునుపు. అనేకకాలంబు — బహుకాలము. చనినక్రిందటన్ — పోయినదానికి ముందు. మృతుండయ్యు — చచ్చి. దండధరుమందిరంబునన్ — యముని యింటను. ఉన్నగురుకుమారునిన్ — ఉండునట్టి గురువుకొడుకును. మీమహాప్రభావంబులు — మీగొప్పమహిమలు. లోకంబులన్ — లోకములయందు. పరిపూర్ణంబులై — నిండినవై. ప్రకాశింపన్ — వెలుఁగఁగా. అశ్వాలునిచెంతనుండి — ఆయమునియొద్దనుండి. మగుడన్ — మరల. తెచ్చి — తీసికొనివచ్చి. గురుదక్షిణగాన్ — గురువునకునిచ్చునట్టిదక్షిణగా. ఒసంగితిరి — ఇచ్చితిరి. అవ్విధంబునన్ — ఆరీతిగా. (కంసునిచేత) హతులైన — చంపఁబడిన. మత్పుత్రులన్ — నాకొడుకులను. అందఱన్ — అంతమందిని. మరలన్ — తిరుగా. తెచ్చి — తీసికొనివచ్చి. నామనంబునన్ — నామనసులో. ఉన్నదుఃఖంబు — ఉన్నట్టిదుఃఖమును. నివారింపవలయున్ — పోఁగొట్టవలయును. (అని దేవకీదేవి) ప్రార్థించినన్ — వేఁడుకొనఁగా. (తమతల్లి) అడినమృదువాక్యంబులు — చెప్పినతిన్ననిమాటలను. అత్యాదరంబునన్ — మిక్కిలియాదరణతో. ఆదరించి — మన్నించి. (అప్పుడు) అబ్బలకృష్ణులు — ఆబలరాముఁడును కృష్ణుఁడును. తమయోగమాయామాహాత్మ్యంబునన్ — తమదైన యోగమాయయొక్క మహిమచేత. సుతలంబునకున్ — సుతలలోకమునకు. చనిరి — పోయిరి. అట్టియెడన్ — ఆసమయమునందు.

తా॥ అని యనేకవిధములుగా పొగడుచు దేవకీదేవి యిట్లుపలికెను, మీరుమిక్కిలి మహిమగలవారు మునుపు అనేకకాలము గడచినప్పుడు చనిపోయిన మీగురువు కొమారుని యమలోకమునందుండి తీసుకవచ్చి గురుదక్షిణగా ఇచ్చితిరి అందువలన మీకీర్తి త్రిలోకములో నిండి వెలుఁగుచున్నదికనుక ఇప్పుడును అవిధముగా నేకంసుఁడు చంపఁగా చచ్చిన నాకొడుకులనుదెచ్చి నాకుఁగనఁబఱిచి నామనసులోనిదుఃఖమును పోఁగొట్టుఁడు అనివేఁడుకొనఁగా ఆతల్లిమాటలను పాటించి అప్పుడే బలరామకృష్ణులిద్దఱును తమయోగమాయాప్రభావముచేత సుతలమనెడు పాతాళలోకమునకు పోయిరి అనితాత్పర్యము.

మంత్రి. బలరాముఁడు. బలిచక్రవర్తి. భార్య.

(*) బలిచక్రవర్తి బలరామకృష్ణులఁ బూజించుట. (*)

౧౨౪౩.—మ॥ కనియెన్ దానవుఁ డింద్ర సేనుఁడు దళ * త్కంజాతక్షులన్ దక్షులన్
ఘనసారాంబుద వర్ణులన్ నిఖిలలో * కైక ప్రభా పూర్ణులన్
దనరారన్ హల చక్ర పాణులను భ * క్తత్రాణులన్ నిత్యశో
భన వర్ధిష్ణుల రామకృష్ణుల జయ * భ్రాజిష్ణులన్ జిష్ణులన్.

టీ॥ దళత్కంజాతక్షులన్ — వికసించిన తామరలవంటికన్నులుగలఁవారిని. దక్షులన్ — ఎల్లపనులకుఁ జాలినవారిని. ఘనసారాంబుదవర్ణులన్ — కర్పూరముయొక్కయు మేఘముయొక్కయు దేహవర్ణములు గలవారిని. నిఖిలలోకైకప్రభాపూర్ణులన్ — ఎల్లలోకములందును ఒక్కటై వెలుఁగుచున్న తేజస్సుచేత నిండుకొన్న వారిని. హలచక్రపాణులన్ — నాఁగేలును చక్రమునుగల చేతులుగల వారిని. భక్తత్రాణులన్ — సేవకులను రక్షించువారిని. నిత్యశోభనవర్ధిష్ణులన్ — శాశ్వతమైన మేలుచే వృద్ధిఁబొందు స్వభావము గలవారిని. జయభ్రాజిష్ణులన్ — గెలుపుచేత ప్రకాశించుస్వభావముగలవారిని. జిష్ణులన్ — జయించు స్వభావము గలవారిని. రామకృష్ణులన్ — బలరామకృష్ణులను. తనరారన్ — ఒప్పునట్లు. దానవుఁడు — దనుపుత్త్రుఁడైన. ఇంద్రసేనుఁడు — బలిచక్రవర్తి. కనియెన్ — చూచెను.

తా॥ అప్పుడువికసించినతామరలవంటికన్నులుగలవారును, ఎల్లపనులకుఁ జాలినవారును, కర్పూరమును నల్లమబ్బునుబోలినమేనిచాయలుగలవారును, ఎల్లలోకములందు నిండివెలుఁగుచున్న తేజస్సుగలవారును, హలమును చక్రమును చేతులందుఁ బూనినవారును, సేవకులను కాపాడునట్టివారును, శాశ్వతమయిన శుభములచేత వర్ధిల్లునట్టియు,జయములచేత ప్రకాశించునట్టియు,స్వభావములుగలవారును జయించుస్వభావము గలవారునునయిన బలరామకృష్ణులను, దానవులకు రాజయిన బలిచక్రవర్తి ఒప్పిదముగా దర్శనము చేసెననిత్తా,

౧౧౪౩.—చ॥ కని హితకోటితో నెదురు * గాఁ జనుదెంచి మనోనురాగ సం
జనిత కుతూహలుం డగుచుఁ * జాఁగిలి మ్రొక్కి సమగ్ర కాంచనా
సనములు నుంచి తచ్చరణ * సారస సేచన సర్వలోక పా
వన సలిలంబు లౌదల ధరి * యంబుగఁ దాల్చి సుభక్తియుక్తుఁడై.

టీ॥ కని — చూచి. హితకోటితోన్ — తనకు కావలసిన వారి సమూహముతో. (ఎదురుగా) చనుదెంచి — వచ్చి. మనో...హలుండు- మనః — మనస్సునందలి. అనురాగ — భక్తివిశేషమువలన. సంజనిత — పుట్టిన. కుతూహలుండు — వేడుకగలవాఁడు. (అగుచును) చాఁగిలి — చాఁగిలఁబడి, మ్రొక్కి — నమస్కరించి. సమగ్ర కాంచనాసనములన్ — అంతయు బంగారుతోనే చేయఁబడిన పీఠములయందు. ఉంచి — కూర్చుండఁబెట్టి. తచ్చరణ... సలిలంబులు — తత్ — వారివైన. చరణసారస — పాదకమలములు. సేచన — తడిపిన — కడిగిన యనుట. సర్వలోక — ఎల్ల లోకములందు. పావన — పరిశుద్ధములయిన. సలిలంబులు — (నీళ్లు) ఔదలన్ — నడితలయందు. ధరియంబుగన్ — స్థిరముగా- చక్కఁగా. తాల్చి — ధరించి. సుభక్తియుక్తుఁడై — మంచిభక్తితోఁ గూడుకొన్నవాఁడై.

తా॥ ఇట్లు చూచి బలిచక్రవర్తి తనకుకావలసినవారినందఱను, గూర్చుకొని బలరామకృష్ణులకు ఎదురుగాఁబోయి తనమనసు నందు భక్తివిశేషమువల్ల పుట్టిన వేడుకతో సాగిలఁబడి మ్రొక్కి కేవలము బంగారుతోనే చేయఁబడిన పీఠములయందు గూర్చుండఁబెట్టి వారి పాదములు కడిగిన పరిశుద్ధములయిన జలములను తనతలపైఁజల్లుకొని భక్తిచేసినవాఁడై యని తాత్పర్యము.

౧౧౪౪.—సీ॥ సురభి కాలాగరు * హరిచందనైలాది - ధూపంబు లావిశ్వ * రూపకులకుఁ
గాంచన పాత్ర సం * గత రత్న కర్పూర - దీపంబు లాజగ * ద్దీపకులకుఁ
బాయసాపూపాన్న * పక్వ ఫలాది నై - వేద్యంబు లావేద * వేద్యులకును
దనరు వినూత్న ర * త్న ప్రభాభాసితా - భరణంబు లాదైత్య * హరణులకును
తే॥ మిలమిలని మించుతోఁబోలు * పలరు బహువి । ధాంబరమ్ములు నీలపీ * తాంబరులకు
సలలిత కుసుమమాలికా * మలయజాను । లేపనంబులు భూరిని * ర్లేపులకును.

టీ॥ ఆవిశ్వరూపకులకున్ — ఆప్రపంచస్వరూపము గలవారయిన బలరామకృష్ణులకు. సురభి...ధూపంబులు — సురభి — పరిమళముగల. కాలాగరు — నల్లయగరు. హరిచందన — పచ్చగంధము. ఏలా — ఏలకి. ఆది — మొదలగు, ధూపంబులు — వాసనతోడిపొగలు. ఆజగద్దీపకులకున్ — ఆలోకమును ప్రకాశింపఁజేయువారైనరామకృష్ణులకు. కాంచన...దీపంబులు — కాంచన — బంగారు మయములైన, పాత్ర — పళ్లెరముల యందు, సంగత — కూర్పఁబడిన. రత్న — మణులతోడి. కర్పూరదీపంబులు — కర్పూరపుదీపములును. ఆవేదవేద్యులకున్ — ఆవేదములందు తెలియఁదగినవారైన బలరామకృష్ణులకు. పాయసా...నైవేద్యంబులు- పాయస — పరమాన్నము. అపూప — అప్పములు. అన్న — అన్నము. పక్వ — మాఁగిన, ఫల — పండ్లు. ఆది — మొదలగు. (నైవేద్యంబులును) ఆదైత్యహరణులకున్ — ఆరాక్షసులను చంపువారైన బలరామకృష్ణులకు. తనరు...భరణంబులు — తనరు — ఒప్పునట్టి. వినూత్న — క్రొత్తలైన. రత్న — మణులయొక్క. ప్రభా — కాంతులచేత. భాసిత — ప్రకాశించునట్టి. ఆభరణంబులు — సొమ్ములును. నీలపీతాంబరులకున్ — నల్లనిపచ్చని వస్త్రములుగల ఆబలరామకృష్ణులకు. మిలమిలని మించుతోన్ — మిలమిల యనుమెఱుపుతో. పొలుచు — బాగు. అలరు — ఒప్పునట్టి. బహువిధాంబరమ్ములు — అనేకవిధములయిన వస్త్రములును. భూరినిర్లేపులకున్ — మిక్కిలి సంగములేనివారికి — మింటివలెనే వేనితోడి సంబంధము లేనివారైన ఆరామకృష్ణులకు. సలలిత...లును- సలలిత — మనోహరములైన. కుసుమమాలికా — పూలదండలును. మలయజ — మలయపర్వతమునందుఁ బుట్టిన మంచి గంధముయొక్క. అనులేపనంబులును — పూఁతలును. (సమర్పించి)

తా॥ విశ్వరూపకులును, జగద్దీపకులును, వేదవేద్యులును, దైత్యహరులును, నీలపీతాంబరులును, నిర్లేపులును అగు ఆబలరామకృష్ణులకు బలిచక్రవర్తి ధూపదీప నైవేద్య వస్త్రాభరణ పుష్ప మాల్యగంధనముల చేత పూజించి యనితాత్పర్యము.

వ॥ సమర్పించి యప్పుండరీకాక్షుని చరణారవిందంబు లొత్తుచు నానంద బాష్ప పూరంబు తోరంబుగా రోమాంచ కంచుకితశరీరుండగుచుం దనకరకమలంబులు ఫాలభాగంబునం గదియించియిట్లనిస్తుతియించె.

టీ॥ సమర్పించి — భక్తిపూర్వకముగానిచ్చి. అప్పుండరీకాక్షునిచరణారవిందంబులు — ఆతెల్లతామరలవంటి కన్నులుగలకృష్ణమూర్తియొక్క పాదకమలములను, ఒత్తుచున్ — పిసుకుచు. ఆనందబాష్ప పూరంబు — సంతోషాతిశయమువలనఁబుట్టిన కన్నీళ్లవెల్లువ. తోరంబుగాన్ — అధికముగాఁగా. రోమాంచకంచుకితశరీరుండు — గగుర్పాటుచేత కప్పఁబడినదేహముగలవాఁడు. (అగుచును) తనకరకమలంబులు — కమలములవంటితనచేతులను. ఫాలభాగంబునన్ — నొసటియందు. కదియించి — చేర్చి. (ఇట్లని) స్తుతియించెన్ — పొగడెను.

తా॥ బలిచక్రవర్తి మీఁదజెప్పినచొప్పున పూజించినవాఁడై శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క పాదములను పిసుకుచు సంతోషాతిశయమువలనఁ గన్నులనుండి కారుచున్ననీళ్లు వెల్లువలై ప్రవహింపఁగా దేహమునందంతటను వెంట్రుకలు నిక్కపొడుచుకొనఁగా, చేతులు ఫాలమునందు జోడించి యీవిధముగా స్తోత్రము చేయ నారంభించెనని తాత్పర్యము.

౧౧౮౬.—ఉ॥ ధీయుతులైన నమో భగవ * తే హరయే పరమాత్మనే ముకుం
దాయ సమస్త భక్తవర * దాయ నమఃపురుషోత్తమాయ కృ
ష్ణాయ మునీంద్ర వంద్యచర * ణాయ సురారి హరాయ సాంఖ్యయో
గాయ వినీల భాస్వ దల * కాయ రథాంగ ధరాయ వేధసే.

టీ॥ ధీయుతులైన—మంచిబుద్ధితోఁ గూడుకొన్నవాఁరై. భగవతే—భగవంతునికొఱకు. హరయే—శ్రీహరికొఱకు. పరమాత్మనే. పరబ్రహ్మమైనవానికొఱకు. ముకుందాయ—ఇహపరసుఖములనిచ్చువానికొఱకు సమస్తభక్తవరదాయ- ఎల్లసేవకులకోరికలనిచ్చువానికొఱకు. పురుషోత్తమాయ - పురుషశ్రేష్ఠుఁడైన వానికొఱకు. మునీంద్రవంద్యచరణాయ—మునిశ్రేష్ఠులకు సేవింపఁదగిన పాదములుగలవానికొఱకు. సురారిహరాయ—దేవతలకు శత్రువులైన రాక్షసులను నశింపఁజేయు వానికొఱకు. సాంఖ్యయోగాయ—సాంఖ్యయోగమైనవానికొఱకు. వినీలభాస్వదలకాయ—మిక్కిలినల్లగా ప్రకాశించుచున్న ముంగురులుగలవానికొఱకు. రథాంగధరాయ — చక్రమును ధరించినవానికొఱకు. వేధసే—బ్రహ్మయైనవానికొఱకు. కృష్ణాయ—శ్రీకృష్ణునికొఱకు. నమో నమః — మాటిమాటికి నమస్కారము (చేసెదను)

తా॥ మంచిబుద్ధితో ఆబలిచక్రవర్తివద్దనైశ్వర్యసంపన్నుఁడును, పాపములను అణఁచివేయు వాఁడును, పరబ్రహ్మ స్వరూపుఁడును, మిక్కిలియందమైనమూర్తిగలవాఁడును, ఎల్లసేవకులకును కోరినకోరికలను ఇచ్చువాఁడును, మునిశ్రేష్ఠులకందఱకు మ్రొక్కఁదగిన పాదములుగలవాఁడును, పురుషులలోపల శ్రేష్ఠుఁడయినవాఁడును, దేవతలకు పగవారైన రాక్షసులను అణఁగఁగొట్టువాఁడును, సాంఖ్యయోగమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడును, మిక్కిలి నల్లగా ప్రకాశించుచున్న ముంగురులు గలవాఁడును, సుదర్శన చక్రమును ధరించిన వాఁడును, సృష్టికర్తయైన వాఁడునైన శ్రీకృష్ణమూర్తికి బహు నమస్కారములు చేసెదనని తాత్పర్యము.

వ॥ అనియభినుతించియిట్లనియె. టీ॥ అనికొనియాడియిట్లనియెను.

౧౧౮౭.—ఉ॥ రాజస తామసాత్ములకు * రాదుగదా నినుఁగాన నవ్యపం
కేజదళాయతాక్ష ముని * గేయ పవిత్ర చరిత్ర విస్ఫుర
ద్రాజకళాధరాజ సుర * రాజ ముఖామర మౌళిరత్న వి
భ్రాజిత పాదపీఠ భవ * బంధ విమోచనపద్మలోచనా.

టీ॥ పంకేజదళాయతాక్ష — తామరరేకులవలె విశాలములైన కన్నులుగలవాఁడా. మునిగేయ—మునులచేతకీర్తింపఁబడువాఁడా. పవిత్రచరిత్ర — పరిశుద్ధమయిన నడవడిగలవాఁడా. విస్ఫుర ... పీఠ—విస్ఫురత్—మిక్కిలిమెలుఁగుచున్న, రాజకళా — చంద్రకళను. ధర — ధరించినశివుఁడు. అజ—బ్రహ్మ. సురరాజ — దేవేంద్రుఁడు ముఖ—మొదలుగాఁగల. అమర—దేవతలయొక్క. మౌళి — తలలయందలి—తలలనుధరించిన కిరీటములయందలి. రత్న — మణులచేత. విభ్రాజిత—ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన. పాదపీఠ—పీఁటవంటి పాదము గలవాఁడా. భవబంధవిమోచన—జన్మములవలననిర్బంధమునుతొలఁగించువాఁడా. పద్మలోచనా—కమలములవంటికన్నులుగల శ్రీకృష్ణా. రాజస తామసాత్ములకు — రాజసతామస గుణములు గలవారికి. నినుక్—నిన్ను. కానక్—చూచుట. రాదుగదా—శక్యముకాదుగదా. నీస్వరూపముదెలిసెదుశుద్ధసత్వగుణము గలవారికికనఁబడుదువనుట.

తా॥ తామరరేకులవలె విశాలములైనకన్నులుగలిగి మునులచేతఁ గీర్తింపఁబడుచు పవిత్రచరిత్రముతో శివుఁడు బ్రహ్మ యింద్రుఁడు మొదలుగాఁగల దేవతలచేత సేవింపఁబడుచు భక్తుల జన్మబంధములను తొలఁగించునట్టి యోకృష్ణా! నిన్ను రాజసగుణమును తామస గుణమును పొందినవాఁరికిచూడ శక్యముకాదుగదా అని తాత్పర్యము.

౧౧౮౮.—మ॥ మదినూహింపఁగ యోగివర్యులు భవ * న్మాయాలతాబద్ధులై
యిదమిత్థంబనలేరు తామసధృతి * న్నేపారు మాబోఁటిదు
ర్మదులేరీతి నెఱుంగఁ బోలుదురు స * మ్యగ్ధ్యాన ధీయుక్తినీ
పదము న్జేరెడిత్రోవఁజూపి భవకూ * పం బుద్ధరింపవే.

టీ॥ మదిక్—మనసునందు. ఊహింపఁగక్—తలఁపఁగా. యోగివర్యులు—యోగీశ్వరులు. భవ...బద్ధులై—భవత్—నీదైన. మాయా—మాయయనెడు. లతా—తీఁగచేత. బద్ధులై—కట్టఁబడినవారై. ఇదమిత్థంబు—ఇదియిట్లు. అనలేరు—అని చెప్పలేరు. తామసధృతిక్—తమోగుణధారణముచేత. ఏపారు—అతిశయించునట్టి. మాబోఁటి—మావంటి. దుర్మదులు—చెడ్డగర్వముగలవారు. ఏరీతిక్—ఏవిధముగా. ఎఱుంగఁబోలుదురు—తెలిసికొనఁజాలుదురు. సమ్యగ్ధ్యాన ధీయుక్తిక్—సమ్యక్—మంచిదయిన. ధ్యాన—నిర్వికల్ప నిష్ఠగలిగినట్టి. ధీ—బుద్ధితోడి. యుక్తిక్—కూడికతో. నీపదము—నీపదమును. చేరెడిత్రోవక్—పొందునట్టి మార్గమును. చూపి—కనఁబఱిచి. భవకూపంబుక్—జన్మమనెడినూతివలననుండి. ఉద్ధరింపవే—పైకిదీసినట్లు చేయవయ్యా.

తా॥ ఓస్వామీ! మనసునందు విచారింపఁగా యోగాభ్యాసము చేసినమునిశ్రేష్ఠులుకూడనీమాయయనెడుతీఁగచేత కట్టుపడియీకట్టు వదలుమార్గము ఇదియని తెలిసికోలేరు అనఁగా తామసగుణముగలవారమైనమాబోఁటివారు ఎట్లుతెలిసికోఁగలరు. తెలిసికోలేరుగాఁబట్టి నిర్వికల్ప నిష్ఠతోడి కూడికతో నీయడుగులను పొందునట్టి మార్గమును జూపి మమ్ము జన్మములనెడు నూతిలోనుండి పైకెత్తినట్లు అనుగ్రహింపుమని తాత్పర్యము.

౧౧౪౯.—ఉ॥ వైరముచేతఁ జేదినృప * వర్గము గామముచేత గోపికల్
మీఱినభక్తి నాశ్రితులు * మిమ్మునహర్నిశముం మనంబులం
దారఁగనేక రూపగుణ * తత్పరులై మిముఁబొందుకైవడిన్
భూరి వివేక సత్త్వగుణ * ముల్ గల దేవత లందనేర్తురే

టీ॥ వైరముచేతన్ = విరోధముచేత. చేదినృపవర్గము = శిశుపాలుఁడు మొదలగు రాజులసమూహమును. కామముచేతన్ = అనురాగాతిశయముచేత. గోపికలు = గొల్లపడుచులును. మీఱినభక్తిన్ = అతిశయించిన ప్రేమచేత. ఆశ్రితులును = సేవకులును. (మిమ్ము) అహర్నిశమున్ = పగల్లును రాత్రులును. మనంబులందున్ = మనస్సులందు. ఆరఁగన్ = పూర్ణముగ. నైకరూపగుణ తత్పరులై = అనేక రూపములు గుణములు గల మీయందు ఆసక్తులై. మిమున్ = మిమ్ము. పొందుకైవడిన్ = పొందునట్టిరీతిగా. భూరి... ములు = భూరి = గొప్పలైన. వివేక = విమర్శజ్ఞానమును. సత్త్వగుణములు = సాత్త్వికగుణమును. (గలదేవతలు) అందనేర్తురే = పొందఁజాలుదురా.

తా॥ ఓ స్వామీ! విరోధము చేత శిశుపాలుఁడు మొదలగు రాజులును, కామముచేత గోపికలును, మిక్కుటమగు భక్తిచేత ఆశ్రయించిన సేవకులును, మిమ్ము రేయింబగళ్లు మనస్సులలో పూర్తిగా అనేక రూపములును అనేక గుణములును గల మిమ్ము పొందునట్లు అధికమయిన వివేకమును సాత్త్వికగుణమును కలిగిన దేవతలు మిమ్మును పొందనేరరని తాత్పర్యము.

౧౧౫౦.—క॥ కాన భవత్పద పద్మ । ధ్యానంబునఁ గాని శాస్త్ర * తత్త్వంబులచేఁ
గానను శ్రుతిసంవేద్యము । నైన భవత్పదము చిన్మ * యాకారహరీ.

టీ॥ చిన్మయాకార = జ్ఞానస్వరూపుఁడవైన. హరీ = ఓకృష్ణా. కానన్ = కాఁబట్టి. భవత్పదపద్మధ్యానంబునన్ = నీయొక్క పాదకమలముల యొక్క ధ్యానముచేత. కాని = కాక. శాస్త్రతత్త్వంబులచేన్ = వేదాంతశాస్త్రస్వభావములచేత. శ్రుతిసంవేద్యము = (పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి) అనెడు వేదమువల్ల తెలియఁదగినదియు నైన భవత్పదమున్ = అనట్టి నీ పాదమును. కానను = కనఁజాలను.

తా॥ జ్ఞానస్వరూపుఁడవైన యో కృష్ణమూర్తీ! దేవతలు కూడ మిమ్ము పొందలేరు కాఁబట్టి నీ పాద పద్మములయొక్క ధ్యానము చేతనే గాని వేదాంత శాస్త్రములచేతను వేదములవల్లను తెలియఁబడునట్టి నీ పాద పద్మములను తెలిసికోఁజాలనని తాత్పర్యము.

౧౧౫౧.—వ॥ దేవా యేనరుండైననేమి శ్రద్ధాగరిష్ఠ చిత్తుండై మిమ్ము సేవించునట్టి మహాత్ముండు విధి
చోదితంబైన ప్రమాణంబు వలన విముక్తుండై వర్తించు నట్లుగావున యోగీశ్వరుండ
వైన నీవు శిక్షితవ్యులమైన మమ్ము నిష్పాపులం జేయుమని నుతియించి మఱియు నిట్లనియె.

టీ॥ దేవా = ఓస్వామీ. ఏనరుండైననేమి = ఏమనుష్యుఁడైననేమి. శ్రద్ధాగరిష్ఠచిత్తుండై = శ్రద్ధ = అక్కఱతో. గరిష్ఠ = మిక్కిలి గొప్పదైన. చిత్తుండై = మనస్సుగలవాఁడై. (మిమ్మును) సేవించునట్టి మహాత్ముఁడు = కొలుచునట్టి గొప్పవాఁడు. విధిచోదితంబు = దైవముచేత ప్రేరేపింపఁబడినది. అయిన ప్రమాణంబువలనన్ = అయినట్టి నియమనమువలన. విముక్తుండై = విడువఁబడినవాఁడై. వర్తించున్ = ఉండును. అట్లుగావునన్ = అటు కాఁబట్టి. యోగీశ్వరుండవైన నీవు = యోగులకు ఏలినవాఁడవయిన నీవు. శిక్షితవ్యులము = శిక్షింపఁదగిన వారము. (అయిన మమ్మును) నిష్పాపులంజేయుము = అంహః ఆగ ఏనస్సులనెడు పాపములు లేనివారినిగాఁ జేయుము. అని నుతియించి = అని పొగడి. మఱియున్ = అటుపిమ్మట. ఇట్లనియెన్ = ఇట్లు పలికెను.

తా॥ స్వామీ! ఏమానవుఁడయినను శ్రద్ధగలవాఁడై చలింపని మనస్సుతో మిమ్ము సేవించునట్టి గొప్పవాఁడు దైవముచేత నియమిత మయిన నియమమునుండి విడువఁబడినవాఁడైయుండును. కాఁబట్టి యోగులకు ఏలినవాఁడవయిన నీవు శిక్షార్హుల మయిన మమ్ము శిక్షించి పాపము లేనివారినిగాఁ జేయుము. అని కొనియాడి మరల యిట్లు పలికెనని తా.

౧౧౫౨.— మత్తకోకిల॥ కంటిఁగంటిభవాబ్ధిఁ దాఁటఁగఁ * గంటిముక్తినిధానమున్
గంటి నీకరుణావలోకముఁ * గంటి రూపమువీడ ము
క్కంటి తామరచూలులుంబొడఁ * గాననట్టి మహాత్మ నా
యింటికిం జనుదెంచి యీశ్వర * యేఁగృతార్థతఁ బొందితిన్.

టీ॥ కంటిన్ = నాయేలిన వానిని జూచితిని. భవాబ్ధిన్ = జన్మసముద్రమును. దాఁటఁగన్ = తరింపను. కంటిన్ = మార్గము నెఱిఁగితిని. ముక్తినిధానమున్ = మోక్షనిక్షేపమును. (కంటిన్) నీకరుణావలోకమున్ = నీదైన దయతోడి చూపును. కంటిన్ = పొందితిని. రూపము వీడన్ = నీస్వరూపము చక్కఁగా తెలియఁబడునట్లుగా. ముక్కంటితామరచూలులుంబొడన్ = శివుఁడును బ్రహ్మయు. పొడగాననట్టి = చూడనేరని. మహాత్మ = గొప్పమహిమగలవాఁడా. (నాయింటికి చనుదెంచితి) ఈశ్వర = ఓ సమర్థ వాఁడా. ఏన్ = నేను. కృతార్థతన్ = ధన్యత్వమును. (పొందితిని)

తా॥ స్వామీ! నాయేలినవానిని నిన్నుఁ జూచితిని. జన్మసముద్రమును దాఁటితిని, మోక్షమును పొందితిని. దయతోఁగూడిన నీచూపును పొందితిని నీస్వరూపము నాకు చక్కఁగాఁ దెలియునట్లు నాయింటికి వచ్చితివి, శివుఁడు బ్రహ్మయుఁగూడ నిన్ను ప్రత్యక్షముగాఁ జూడలేరు. అటువంటి నీవు నాయింటికి రాఁగాఁ జూచి నేను కృతార్థుఁడనైతిని. అని బలిచక్రవర్తి పలికెనని తాత్పర్యము.

వ॥ దేవా యేను భవదాజ్ఞాసుండ నేదిపంచినం జేయుదు నిచ్చటికి మీరలు విజయంచేసిన కార్యం బానతీ వలయునని కరంబులుమొగిచి విన్నవించినం బుండరీకాక్షుండతనివాక్యంబులకు సంతసిల్లి యిట్లనియె.

టీ॥ దేవా—ఓస్వామీ. ఏను—నేను. భవదాజ్ఞాసుండన్—నీసేవకుండను. ఏదిపంచినన్—ఏపనిచేయ ఆజ్ఞాపించినను. (చేయుదును) మీరలు—మీరు. ఇచ్చటికిన్—ఈలోకమునకు. విజయంచేసిన కార్యంబు—వచ్చిన పనిని. ఆనతీవలయున్—సెలవియ్యవలెను. (అని) కరంబులు మొగిచి—చేతులుజోడించుకొని. విన్నవించినన్—మనవిచేయఁగా. పుండరీకాక్షుండు—కృష్ణుఁడు. అతనివాక్యంబులకున్—ఆబలిచక్రవర్తిమాటలకు. సంతసిల్లి — సంతోషించినవాఁడయి. ఇట్లనియెన్ — ముందుచెప్పఁబోవునట్లు పలికెను.

తా॥ స్వామి! నేనుమీసేవకుఁడను ఏపని నావలనఁగావలెనో ఆపనిని సెలవిచ్చినయెడల తప్పక చేసెదను. నాయందు మీరు ఇప్పుడీలోకమునకు ఏమిపనికలిగి వచ్చినారు అనిచేతులు కట్టుకొని వినయములోనడుగఁగా అతనిమాటలకు శ్రీకృష్ణమూర్తిసంతోషించి యిట్లుపలికెనని తాత్పర్యము.

౧౧౫౮.—సీ॥ బలిదైత్య విను మున్ను ✻ ప్రథమ యుగంబున - నామరీచికి భార్య ✻ యైన వర్ణ
యను నింతి వలన నం ✻ దనులార్వు రుద్భవ - మైరి నాలోకైకనా ✻ డబ్జభవుఁడు
దనపుత్రిపై మోహ ✻ మునఁగూడిరతికేళి - యొనరింపఁ గాంచి న ✻ వ్వటయుఁ గ్రోధ
మంది యాసురయోని ✻ యందుఁ బుట్టుండని - ఘనశాపమిచ్చె న ✻ వ్వనజజుండు
తే॥ దన్నిమిత్తమునను వారు ✻ దగిలి హేమ । కశిపునకు బుట్టిరంత నా ✻ కాకపార్థ
మొదవవీరలఁ దెచ్చియ ✻ య్యోగమాయ । యదరి దేవికిగర్భంబు ✻ నందుఁజొనుప.

టీ॥ బలిదైత్య — దితిసంతతియందు జనించిన ఓబలిచక్రవర్తీ. విను—మేమువచ్చినపనిని చెప్పెదను వినుము. మున్ను—మునుపు. ప్రథమయుగంబునన్—మొదటిదైన కృతయుగమునందు. అమరీచికిన్—ప్రసిద్ధుఁడైనమరీచిప్రజాపతికి. భార్యయైనవర్ణయను నింతివలనన్—పెండ్లాముయినవర్ణ అను స్త్రీవలన. నందనులు—కొడుకులు. ఆర్వురు—ఆరుగురు. ఉద్భవమయిరి—పుట్టిరి. వారు—ఆకుమారులు. (ఒక్కనాఁడు) అబ్జభవుఁడు—బ్రహ్మ. తనపుత్రిపై మోహమునన్—తనకూఁతురైన సరస్వతిమీఁది మోహముచేత. కూడి—కలసి. రతికేళియొనరింపన్—క్రీడింపఁగా. కాంచి — చూచి. నవ్వటయున్ — నవ్వఁగా. క్రోధమంది—కోపమునుపొంది. ఆసురయోనియందున్ — అసురుల వంశమునందు. (పుట్టుండని) అవ్వనజజుండు—ఆబ్రహ్మ. ఘనశాపమిచ్చెన్—గొప్పశాపమునిచ్చెను. తన్నిమిత్తమునన్—ఆకారణముచేత. వారు—ఆమరీచికొడుకులు. తగిలి—ఆసక్తులై. హేమకశిపునకున్—మీముత్తాతయైనహిరణ్యకశిపునికి. పుట్టిరి—కొడుకులై పుట్టిరి. అంతన్—అట్లుపుట్టఁగానే. అయ్యోగమాయ—ప్రసిద్ధమయినయోగమాయయైనది. నాకాకపార్థము—దేవతలనిమిత్తము. ఒదవన్—సహాయముకలుగునట్లు. అదరి—ప్రయత్నించి. వీరలన్—వీరిని. (తెచ్చి దేవకీగర్భమునందు) చొనుపన్—ప్రవేశపెట్టఁగా.

తా॥ ఓబలిచక్రవర్తీ! మేము వచ్చినపని చెప్పెదను వినుము. పూర్వకాలమునందు కృతయుగములో మరీచి బ్రహ్మకు వర్ణయను భార్యవలన ఆరుగురుకొడుకులుపుట్టిరి వారు ఒకనాడు బ్రహ్మను జూడఁబోయి ఆబ్రహ్మ తనకూఁతురయినసరస్వతిని మోహముచేతకలసి క్రీడించెనని ఎగతాళిచేసిరి. అందులకు బ్రహ్మ కోపించి మీరు అసురులై పుట్టుఁడు అనిశపించెను. ఆశాపనిమిత్తముచేతవారు మీతాతకు తండ్రియైన హిరణ్యకశిపునకి కొడుకులై పుట్టిరి. అప్పుడుయోగమాయ దేవతలకు హితముచేయఁగోరి ఆయారుగురను కొనిపోయి దేవకీదేవి గర్భములోఁజొరఁజొప్పెను అని తాత్పర్యము.

౧౧౫౯.—క॥ దొరఁకొని కంసుఁడు దోడ్తోఁ । బొరిఁగొనెఁ దత్పుత్రశోక ✻ మునఁ దనచిత్తం
బెరియఁగ దేవకి వారల । దర్శింపఁగఁ గోరెఁ బనుపఁ ✻ దగు నసురేంద్రా.

టీ॥ అసురేంద్ర—ఓబలిచక్రవర్తీ. దొరఁకొని—పూని. కంసుఁడు—కంసమహారాజు. వారిన్—ఆదేవకకడుపున పుట్టిన బిడ్డలను. తోడ్తోన్—వెంటనే-పుట్టినప్పుడే. పొరిఁగొనెన్—చంపెను. తత్పుత్రశోకమునన్—ఆకొడుకులవలనిదుఃఖముచేత. తనచిత్తంబు—తనమనస్సు. ఎరియఁగన్—తపింపఁగా. దేవకి—దేవకీదేవి. వారలన్—ఆబిడ్డలను. దర్శింపఁగన్ గోరెన్—చూడఁగోరెను. పనుపఁదగున్—నావెంటఁబంపవలయును.

తా॥ ఓబలిచక్రవర్తీ! ఆకుమారులను దేవకికన్నప్పుడే పూనికతో కంసుఁడు పట్టిచంపెను. ఆకొడుకులవలని శోకముచేత దేవకి తపించుచుండి యిప్పుడు వారలను చూడఁగోరెను వారునీయింటిలోనున్నారు గనుక నాతోఁగూడ వారిని బంపుము అని పలికెను అని తాత్పర్యము.

౧౧౬౦.—క॥ వచ్చితిమి వారిఁ గ్రమ్మఱఁ । దెచ్చెదమని తల్లికోర్కి ✻ దీర్పఁగ నిపుడే
యిచ్చటికి నీకడం బార । పొచ్చము లేకున్నవారు ✻ పో వీరనఘా.

టీ॥ అనఘా—పాపములేనివాఁడా. వారిన్ — ఆకుమారులను. క్రమ్మఱన్—మరల. తెచ్చెదమని — తీసుకవచ్చెదమని. తల్లికోర్కి—వారితల్లియైన దేవకీదేవియొక్కకోరికను. తీర్పఁగన్—తీరుచుటకై. (ఇపుడు) మేము—మేము. ఇచ్చటికిన్—ఇక్కడికి. వచ్చితిమి—వచ్చినాము. నీకడన్ — నీయొద్ద. వీరు — ఈయార్గురు కుమారులును. పొచ్చము—కొఱఁత. (లేక) ఉన్నవారుపో — ఉన్నారు సుమీ.

తా॥ పాపము లేనివాఁడవయిన ఓబలిచక్రవర్తీ! ఆకుమారులను మరలఁదీసికొనివచ్చెదమనివారిని వారి తల్లికి చెప్పి ఆమెకోరికను తీర్చుటకై యిప్పుడు ఇచ్చటికి వచ్చితిమి. ఇదిగో వీరు ఆకుమారులే కదా ఏకొఱఁతయు లేక సుఖముగానున్నారే అనికృష్ణుఁడుపలికెనని తా.

౧౧౪౬.—క॥ వీరలఁ దోకొని యిపుడే । ధారుణికిన్నేగి జనని ✱ తాపము వాపన్
వీరల శాపంబంతటఁ । దీరి మదీయ ప్రసాద ✱ ధీయుతు లగుచున్.

టీ॥ వీరలన్—ఆకుమారులను, తోకొని—పిలుచుకొని, (ఇపుడు) ఏన్—నేను, ధారుణికిన్—భూలోకమునకు, ఏగి—పోయి, జననితాపమున్—తల్లియైన దేవకియొక్క సంతాపమును, పాపన్—పోఁగొట్టఁగా, అంతన్—అంతటితో, వీరలశాపంబు—వీరికిబ్రహ్మయిచ్చినశాపమును, తీఱి—పోయి, మదీయప్రసాద ధీయుతులు—నాయనుగ్రహమువలనదివ్యజ్ఞానముతోఁ గూడుకొన్న వారు, అగుచున్ — అగుదురు.

తా॥ ఇప్పుడు వీరిని పిలుచుకొని నేను భూలోకమునకుఁ బోయి మాతల్లి కోరికనుదీర్చి ఆమెచింతను పోఁగొట్టఁగానే వీరిశాపమును తీఱును. అంతట వీరికి నాయనుగ్రహమువలన దివ్యజ్ఞానము కలుగును. అట్లుదివ్యజ్ఞానముగలవారగుదు రనితాత్పర్యము.

౧౧౪౭.—క॥ పొలుపుగ సుగతిం బొందఁగఁ । గలరని హరి యానతిచ్చి ✱ కరుణాన్వితుఁడై
బలిచే ననుమతిఁ గొని వా । రలఁ దోకొనివచ్చె నిద్ధ ✱ రా మండలికిన్.

టీ॥ పొలుపుగన్—ఒప్పిదముగా, సుగతిన్—మంచిగతిని-మోక్షమును, పొందఁగఁగలరు—పొందఁగలరు (అని)ఆనతిచ్చి—చెప్పి, హరి—శ్రీకృష్ణమూర్తి, కరుణాన్వితుఁడై—దయతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై, బలిచేన్—బలిచక్రవర్తిచేత, అనుమతిఁగొని—ఉత్తరువుతీసికొని, (వారలను)ఇద్ధరామండలికిన్—ఈభూమండలమునకు, తోకొనివచ్చెన్—పిలుచుకొనివచ్చెను.

తా॥ క్రమముగా మోక్షమునువీరు పొందఁగలరు అనిచెప్పిదయతోఁ గూడుకొన్నవాఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి బలిచక్రవర్తిలోఁ బోయివచ్చెదనని చెప్పి ఆకుమారులను పిలుచుకొని భూలోకమునకువచ్చెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అట్లు వారలం దెచ్చి యిట్లనియె.

టీ॥ (అట్లు) వారలన్—ఆకుమారులను, తెచ్చి—పిలుచుకొనివచ్చి, (యిట్లనియెను)

తా॥ ఆవిధముగా ఆకుమారులను పిలుచుకొనివచ్చి దేవకీదేవితో యిట్లుపలికెనని తాత్పర్యము.

(✱) శ్రీకృష్ణబలభద్రులుమృతులైనతమసహోదరులఁదెచ్చితల్లికిఁ గనఁబఱచుట (✱)

౧౧౪౮.—క॥ కనుఁగొనుము వీరునీనం । దనులని జనయిత్రికడ ము ✱ దంబున వారి
న్ననిచిన నద్దేవకియును । ఘనపుత్రస్నేహమోహ ✱ కలితాత్మకయై.

టీ॥ కనుఁగొనుము—చూడుము. (వీరు) నీనందనులు—నీకొడుకులు. (అని)జనయిత్రికడన్—తల్లివద్దను, ముదంబునన్—సంతోషముతో (వారిని) ఉనిచినన్—నిలుపఁగా, అద్దేవకియున్—ఆదేవకీదేవియును, ఘన...కయై—ఘన—అధికమగు, పుత్ర—కొడుకులయందలి, స్నేహ—ప్రీతియొక్క, మోహ—భ్రమతోడ, కలిత—కూడుకొన్న, ఆత్మకయై—మనసుగలదై.

తా॥ వీరునీకొడుకులుచూడుము అనిసంతోషముతో చెప్పుచు దేవకీదేవియెదుటవారినినిలుపఁగా ఆదేవకీదేవియుమిక్కుటమయినకొడుకులయందలిప్రీతివలని అజ్ఞానమునఁ బొందినమనసుగలదియై అనితాత్పర్యము.

౧౧౪౯.—క॥ చన్నులుదిగ్గనఁ జేఁపఁగఁ । గన్నుల నానందబాష్ప ✱ కణములు దొరఁగం
గ్రన్ననఁ గౌఁగిటనిడినను । గన్నన్నలు వచ్చిరనుచుఁ ✱ గౌతుక మొప్పన్.

టీ॥ (చన్నులు)దిగ్గనన్—శీఘ్రముగను, చేఁపఁగన్—పాలచేతనిండుకొనఁగా, కన్నులన్—కన్నులయందుండి, ఆనందబాష్పకణములు—సంతోషమువలనికన్నీటిబొట్లు, దొరఁగన్—కాఱఁగా, క్రన్ననన్—శీఘ్రముగ, కౌఁగిటనిడికొని—కౌఁగిలించుకొని, నన్నుఁగన్నన్నలు—నన్నుఁగన్నతండ్రులు, (వచ్చిరి) అనుచున్ — అని, కౌతుకమొప్పన్ — వేడుకయొప్పఁగా,

తా॥ దేవకీదేవి తన స్తనములయందు పాలుబుగ్గలుగాను కన్నులయందుండి ఆనందబాష్పములు రాలఁగాను కౌఁగిలించుకొని నన్నుఁగన్నతండ్రులువచ్చిరని సంతోషముతో పలికెనని తాత్పర్యము.

వ॥ కౌఁగిటంజేర్చి నిజాంక పీఠంబున నునిచి శిరంబులు మూర్కొని చుబుకంబులు పుణుకుచుం బ్రేమాతిశయంబున దేహం బులకలాలయం జన్నిచ్చిన వారును వైష్ణవ మాయా మోహితులై స్తన్య పానంబు సేయుచు భగవంతుండైన రథాంగపాణి యంగ సంగంబున విగత కల్మషులై విరించి శాప సాగరంబు హరి దయా కటాక్షంబను నావచేతం దరియించి నిజస్వరూపంబులు ధరించి కృష్ణునకుఁ దల్లి దండ్రులకు వందనం బాచరించి గగన పథంబున నిజ స్థానంబున కరిగిరంత దేవకీదేవి తన మనంబున.

టీ॥ కౌఁగిటంజేర్చి=కౌఁగిలించుకొని. నిజాంకపీఠంబునన్ = తనయొడియందు. ఉనిచి=కూర్చుండఁ బెట్టుకొని; శిరంబులు=తలలు. మూర్కొని=మూచూచి. చుబుకంబులు=గడ్డములు. పుణుకుచున్ = వ్రేళ్లతో నొక్కిపట్టుచును. ప్రేమాతిశయంబునన్ = అతిశయించిన ప్రేమతో. తనున్ = దేహమునందు. పులకలు=గగుర్పాటులు. ఓఁయన్ = వ్యాపింపఁగా. చన్నిచ్చిన్ = స్తన్యపానము చేయింపఁగా. వారును = ఆకుమారులును. వైష్ణవమాయామోహితులై = విష్ణు సంబంధమయిన మాయచేత మోహమునొందినవారై స్తన్యపానంబు సేయుచున్ = చనుఁబాలు త్రాగుచు. భగవంతుండైన = షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుఁడైన. రథాంగపాణియంగసంగంబునన్ = చక్రము చేతఁబట్టిన కృష్ణుని దేహసంస్పర్శముచేత. విగతకల్మషులై = పోయిన పాపముగలవారై. విరించి శాపసాగరంబున్ = బ్రహ్మయొక్క శాపమనెడు సముద్రమును. హరి దయాకటాక్షంబు = కృష్ణునిదయనదయతోడి కడగంటి చూపు. అను నావచేతన్ = అనునట్టి ఓడచేత. తరియించి = దాఁటి. నిజస్వరూపంబులు = నమరొప్పటిరూపములను. ధరించి = పొంది. (కృష్ణునకును) తల్లిదండ్రులకును = దేవకీవసుదేవులకును. వందనంబు = నమస్కారము. ఆచరించి = చేసి. గగనపథంబునన్ = ఆకాశమార్గమునను. నిజస్థానంబునకున్ = తమనివాసస్థానమునకు. అరిగిరి = పోయిరి. అంతన్ = అప్పుడు. (దేవకీదేవి) తనమనంబునన్ = తనమనసులో.

తా॥ ఆకుమారులను దేవకీదేవి కౌఁగిలించుకొని ఒడిలో కూర్చుండఁబెట్టుకొని తలలు మూర్కొని గడ్డములు పుణికి ప్రేమయొక్క అతిశయము చేత దేహమునందు గగుర్పాటు కలుగఁగా స్తన్యపానము చేయించెను వారును విష్ణుసంబంధమయిన మాయచేత మోహము నొందినవారై ఆ స్తన్యపానము చేసి భగవంతుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క అంగముల తాఁకుడుచేత ఎల్లపాపములవలన తొలఁగినవారై బ్రహ్మ శాపమనెడు సముద్రమును కృష్ణుని అనుగ్రహమనెడు ఓడచేత దాఁటి తమయొప్పటి రూపములను పొంది కృష్ణమూర్తికిని తల్లిదండ్రులైన దేవకీవసుదేవులకును నమస్కరించి ఆకాశమార్గమున తమయునికిపట్టునకు పోయిరి అప్పుడు దేవకీదేవి తనమనసులో తాను ఇట్లు ఆలోచించెనని తాత్పర్యము.

౧౧౬౨.—క॥ చచ్చిన బాలురఁ గ్రమ్మఱఁ । దెచ్చుట గడుఁజిత్ర మనుచు ॥ దేవకి మదిలో
నచ్చెరువడి యదియంతయు । నచ్చపుహరిమాయగాక ॥ యనితలఁచె నృపా.

టీ॥ నృపా=రాజా. (దేవకి) మదిలోన్ = తనమనసులో. చచ్చిన బాలురన్ = చచ్చిపోయిన పిల్లకాయలను. క్రమ్మఱన్ = మరల. తెచ్చుట = బ్రతికించి తీసికొనివచ్చుట. కడుఁజిత్రము = మిక్కిలివింత. అనుచున్ = అని. అచ్చెరువడి = ఆశ్చర్యమును పొంది. అదియంతయున్ = అట్లువచ్చినవారిని మరల తీసికొనివచ్చుట మొదలగు కార్యమంతయు. అచ్చపుహరిమాయగాకన్ = స్పష్టమయిన శ్రీవిష్ణుమాయయే గాని. (అని తలఁచెను)

తా॥ ఓరాజా! దేవకీదేవి తనమనసులో చచ్చిపోయిన పిల్లకాయలను మరల బ్రతికించి తెచ్చుట వింత అని యాశ్చర్య పడుటయే గాక ఇదియంతయు శ్రీవిష్ణుమాయయే గాని ఇతరము గాదని తలఁచెనని తాత్పర్యము.

౧౧౬౩.—క॥ పరమాత్ముఁ డఖిలజగదీ । శ్వరుఁడగు కృష్ణుండు సేయు ॥ సత్కృత్యంబుల్
పరికింప నెన్నఁ జెక్కులు । ధరణీవర యనిన రాజు ॥ దాముని కనియెన్.

టీ॥ ధరణీవర = ఓరాజా. పరమాత్ముఁడు = సర్వోత్కృష్టమైనరూపము గలవాఁడును. అఖిలజగదీశ్వరుఁడు = ఎల్లలోకములకు ప్రభువును. (అగు కృష్ణుండు) చేయు సత్కృత్యంబులు = చేయునట్టి మంచిపనులు. పరికింపన్ = విచారింపఁగాను. ఎన్నన్ = లెక్కింపఁగాను. చెక్కులు = అనేకములు. అనినన్ = అనఁగా. రాజు = పరీక్షిన్మహారాజు. తాన్ = తాను. మునికిన్ = శుకమహామునితో. అనియెన్ = ఇట్లు చెప్పెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా ! సర్వోత్కృష్ట పరబ్రహ్మమును సర్వలోకములకు ప్రభువును నగు శ్రీకృష్ణమూర్తి చేయునట్టి మేలయిన కార్యములు ఎన్నోకలవు అవియెల్లను విచారింపను లెక్కింపను వల్లకాదు అనఁగా పరీక్షిన్మహారాజు శుకమహామునితో మరల నిట్లు పలికెనని తా.

౧౧౬౪.—సీ॥ మునినాథ పార్థుండు ॥ వనజనాభుని సహోదరి సుభద్రను నేవి ॥ధనమునఁ బెండ్లి
యయ్యె నావిధమంత ॥ నాయ్యనఁ గ్రమముతోఁ - దెలియంగ నెఱిఁగింపు ॥ ధీవిశాల
యనవుడు నవ్యాస ॥ తనయుఁడా తనిఁజూచి - వినవయ్య నృపదేవ ॥ విభునిసుతుఁడు
మును తీర్థయాత్రాస ॥ ముత్సుకుండగుచును - రమణఁ బ్రభాస తీ ॥ ర్థమున నుండి
తే॥ యాతలోదరితోడి నె ॥ య్యంబు కలిమిఁ । జూడఁగోరుచు రాముండు ॥ సుందరాంగిఁ
గౌరవేంద్రున కీనమ ॥ కట్టె ననుచుఁ । దనమది నెఱింగి యాపురం ॥ బర సుతుండు.

టీ॥ మునినాథ = ఓమునిశ్రేష్ఠుఁడా. పార్థుండు = అర్జునుఁడు. వనజనాభుని సహోదరిన్ = కృష్ణునితోఁబుట్టువైన. (సుభద్రను) ఏవిధమునన్ = ఏరీతిగా. పెండ్లియయ్యెన్ = పెండ్లాడెను. ఆవిధమంతన్ = ఆరీతి యంతయు. ఓయ్యనన్ = తిన్నగా. క్రమముతోన్ =

వరుసగా. తెలియంగ నెఱింగింపు=విశదముగాఁ జెప్పుము. ధీవిశాల=బుద్ధివలన గొప్పవాఁడా. అనవరుడుకా = అనియడుగఁగా. అవ్యాసతనయుఁడు=వ్యాసునికొడుకైన యాశుకమహాముని. అతనికా=పరీక్షిత్తును. (చూచి) వినవయ్యనృప=ఓ రాజా వినుము. మను=మనువు. దేవవిభునిసుతుఁడు = ఇంద్రునికొడుకైన యర్జునుఁడు. తీర్థయాత్రాసముత్సుకుండు = తీర్థయాత్ర జేయఁబూనినవాఁడు. (అగుచును) రమణకా=ఒప్పిదముగా. ప్రభాసతీర్థముననుండి=ప్రభాసతీర్థమునకు వచ్చియున్నవాఁడు. (అచ్చటనుండి) అతలోదరిలోడి నెయ్యంబు కలిమికా=అచిన్నదానియందుఁ దనకుఁగలిగియున్న స్నేహవిశేషముచేత చూడ. గోరుచుకా=ఆమెనుచూడను అపేక్షించుచు. రాముండు=బలరాముఁడు. సుందరాంగికా=చక్కనియవయవములుగల సుభద్రను. కౌరవేంద్రునకుకా = కురువంశమువాడికి రాజైన దుర్యోధనునికి, ఈకా=ఇయ్యను. సమకట్టె ననుచుకా = యత్నపడెనని. తన మదికా=తనమనసులో. ఎఱింగి=తెలిసికొని. అపురందరసుతుండు=ఆదేవేంద్రునికొడుకైన అర్జునుఁడు.

తా॥ పరీక్షిన్మహారాజ బుద్ధిచేత అధికుఁడవైన యోశుకమహామునీ! మాతాతయయిన అర్జునుఁడు కృష్ణుని తోఁబుట్టువైన సుభద్రను పెండ్లాడిన క్రమమంతయు విశదముగా నాకు తెలియఁ జెప్పుము అని యడుగఁగా వ్యాసునికొడుకైన శుకుఁడు పరీక్షిత్తునుజూచి ఓ రాజా అర్జునుఁడు తీర్థయాత్ర చేయఁగోరిన వాఁడై ప్రభాసతీర్థమునకుఁ బోయియుండి అచ్చటతనమఱదలైన సుభద్రమిక్కిలి చక్కఁదనము గలదియుతనయందు ప్రీతిగలదియును కాఁబట్టి ఆమెనుచూడఁదలఁచి అంతలో బలరాముఁడు ఆమెనుదుర్యోధనునికిచ్చి పెండ్లిచేయఁదలఁచినాఁడు అనువర్తమానమును తెలియరాఁగానని తాత్పర్యము.

(*)సుభద్రాపరిణయము.(*)

వ॥ సుభద్రా దర్శనోత్సాహంబు దన మనంబున సందడిగొనం ద్రిదండి
వేషంబు ధరియించి ద్వారకా పురంబునకుం జనుదెంచి యప్పౌర
జనంబులు భక్తి స్నేహంబుల ననిశంబు పూజింపం దన మనోరథ
సిద్ధియగునంతకు నప్పట్టణంబున నుండు సమయంబున.

టీ॥ సుభద్రాదర్శనోత్సాహంబు = సుభద్రను జూచుటయందలి యుత్సాహము. తనమనంబునకా=తన మనసులో. సందడిగొనకా = నిండుకొనఁగా=అతిశయింపఁగా. త్రిదండివేషంబుకా = త్రిదండసన్యాసివేషమును. (ధరియించి) ద్వారకాపురంబునకుకా = ద్వారకాపట్టణమునకు. చనుదెంచి=పోయి. అప్పౌరజనంబులు = ఆపట్టణపుజనులు. భక్తిస్నేహంబులకా = భక్తిచేతను చెలిమిచేతను. అనిశంబు=ఎల్లప్పుడును. పూజింపకా=పూజచేయఁగా, తనమనోరథసిద్ధి యగునంతకుకా=తనకోరిక నెఱవేఱు నంతవఱకు. అప్పట్టణంబునకా=ఆ ద్వారకయందు. ఉండు సమయంబునకా=ఉండు నట్టి కాలమునందు.

తా॥ సుభద్రను జూచుటయందలి ఉత్సాహము తన మనసులో వృద్ధియగుచుండఁగా త్రిదండసన్యాసివేషము వేసికొని అచ్చటనుండి ద్వారకాపట్టణమునకుఁబోయి ఆపట్టణమునందలి జనులు తన్ను ప్రీతితో ఆదరించి సేవలుచేయఁగా తనకోరిక నెఱవేఱు నంతవఱకును అచ్చట నేయుండఁగా ఆసమయమునందు అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ త్రిదండి=మనస్సు వాక్కు శరీరమును శిక్షించినవాఁడు గాని మూఁడు వెదురుకొయ్యలనొక్కటిగాఁ గట్టి చేతఁబట్టి కావిగుడ్డలను గట్టికొని తలనుబోడి చేసికొని మొలత్రాడుజంధ్యమును త్రెంచి పారవేసి తిరుగువాఁడు గాఁడు. సన్యాసి=సర్వసంకల్పములనువిడిచి యెల్లప్పుడు బ్రహ్మాచారణచేయుచు తనయిష్టము వచ్చిన ఆశ్రమమునను౦డువాఁడు.

౧౧౬౬.—క॥ రాముఁడు దత్కపటాకృతిఁ। దామదిఁ దెలియంగలేక * దగనొకనాఁడా
భూమీవర తాపసుఁ బో। రామింగని యాత్మమందిరమునకుఁ దెచ్చెన్.

టీ॥ రాముఁడు=బలరాముఁడు. తత్కపటాకృతికా=అతనిమోసముతోడి యాకారమును. (తాను) మదికా=మనసునందు. తెలియంగలేక=తెలిసికోలేక. తగకా = ఒప్పునట్లు. ఒకనాఁడు = ఒకదినము. ఆభూమీవరతాపసుకా=ఆరాజైనసన్యాసిని. పోరామికా=ప్రీతితో. కని = చూచి. ఆత్మమందిరమునకుకా = తనయింటికి. (తెచ్చెను)

తా॥ బలరాముఁడు అతఁడు వేషధారి యని తెలియక సన్యాసియే అని యెంచి ఒకనాఁడు తగిన మర్యాదతోను ప్రీతితోను అతనిని తన యింటికి పిలుచుకొని వచ్చెను అని తాత్పర్యము.

౧౧౬౭.—ఆ॥ తెచ్చిభిక్షసేయ * దేవేంద్రతనయుండు। గుడుచుచుండ నచటఁ * గోరి మెలఁగు
నసమబాణుమోహ * నాస్త్రంబు రైవడి। వీరమోహినన వి * హారలీల.

టీ॥ తెచ్చి=ఆవిధముగా పిలుచుకొనివచ్చి. భిక్షసేయకా=భిక్షారూప భోజనముపెట్టింపఁగా. దేవేంద్రతనయుండు = అర్జునుఁడు. కుడుచుచుండకా=భోజనముచేయుచుండఁగా. అచటకా=అక్కడ. అసమబాణుమోహనాస్త్రంబురైవడికా=మన్మథునియొక్క మోహనము అనుబాణము వలెనే. వీరమోహిని = వీరులను మోహింపఁజేయునది. అనకా=అనునట్లుగా. విహారలీలకా = విహరించు వినోదముచేత. కోరి మెలఁగుకా = సుభద్ర ప్రియపడి మెలఁగెను.

తా॥ ఆవిధముగా పిలుచుకొని వచ్చి బలరాముఁడు భిక్షచేయింపఁగా సన్యాసియైనయర్జునుఁడు భోజనముచేయుచుండెను అప్పుడు అక్కడ వీరులను మోహింపఁజేయునదియైన సుభద్ర మన్మథునిదైన మోహనము అను బాణమో అనునట్లు క్రొత్తయగు విహారవినోదముచేత సంచరించుచుండెను.

౧౧౬౮.—వ॥ అట్లుసుభద్ర విహరించుచున్న సమయంబున.

టీ॥ (అట్లు సుభద్ర) విహరించుచున్న సమయంబునన్ — తిరుగుచు సంచరించుచుండు నప్పుడు.

౧౧౬౯.—చ॥ జలరుహ పత్ర నేత్రు నను # సంభవ చారు వధూలలామ స
ల్లలిత విహార విభ్రమ వి # లాసము లాత్మకు విందు సేయ న
బ్బలరిపు నందనుండు గని # భావజ సాయక బాధ్యమాన వి
హ్వలహృద యాబ్జుఁడై నిలిపె # న త్తరుణీమణియందుఁ జిత్తమున్.

టీ॥ జల...భవ-జలరుహపత్ర — తామరరేకులవంటి. నేత్రు— కన్నులుగల కృష్ణునియొక్క. అనుసంభవ—చెల్లెలును. చారువధూలలామ — ఒప్పిదమయిన యాఁడువారికి భూషణమయినదియునగు సుభద్రయొక్క. సల్ల...ములు—సల్లలిత=మిక్కిలిమనోజ్ఞములయిన. విహార—విహరించుటవలని. విభ్రమ—అలంకారాదులయందుతడబడుచుండునట్టి. విలాసములు — వినోదములు. ఆత్మకున్ — తనమనసునకు. విందుసేయన్ — సంతోషమును కలుగఁజేయఁగా. అబ్బలరిపునందనుండు — ఇంద్రునికొడుకైన యాయర్జునుఁడు. కని—చూచి. భా...బ్జుఁడై-భావజ=మన్మథునిదైన. సాయక—బాణములచేత. బాధ్యమాన—బాధింపఁబడుచున్న దగుటచేత. విహ్వల — కలఁతనొందిన. హృదయాబ్జుఁడై — మనఃకమలము కలవాఁడై—చలించిన మనసుగలవాఁడై. అత్తరుణీమణియందున్ — యౌవనవతులైన స్త్రీలలో శ్రేష్ఠురాలైన యాసుభద్రయందు. చిత్తమున్ — మనసును. నిలిపెన్—ఉంచెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణమూర్తి చెల్లెలైన ఆసుభద్రయొక్క మనోజ్ఞములైన విహరించుటలయందలి తత్తరపాటుయొక్క వినోదము తనమనసునకు సంతోషమును కలుగఁజేయఁగా అర్జునుఁడు మన్మథబాణములచేత పీడింపఁబడినవాఁడై ఆమెయందుతనమనసునుఉంచెనని తాత్పర్యము.

౧౧౭౦.—ఉ॥ ఆతరుణీ శిరోమణియు # నర్జును నర్జున చారు కీర్తి వి
ఖ్యాతుని నింద్రనందను న # కల్మష మానసుఁ గామినీమనో
జాతునిఁజూచి పుష్పశర # సాయక జర్జరితాంత రంగయై
భీతిలియుండె సిగ్గు మురి # పెంబున మోహముదేరు చూపులన్.

టీ॥ ఆతరుణీశిరోమణియున్—స్త్రీలలో శ్రేష్ఠురాలయిన యాసుభద్రయు. అర్జునచారుకీర్తివిఖ్యాతునిన్ — తెల్లగామనోజ్ఞమగుచున్న కీర్తిచేత ప్రసిద్ధుఁడైనవాఁడును. ఇంద్రనందనున్ — ఇంద్రుని కొడుకును. అకల్మషమానసున్ — కపటములేని మనసుగల వాఁడును. కామినీమనోజాతునిన్—స్త్రీలకు మన్మథునివలె మోహమునుపుట్టించువాఁడునైన. (అర్జునుని చూచి) పుష్ప...రంగయై—పుష్పశర=మన్మథునియొక్క. సాయక=బాణములచేత. జర్జరిత=తూంట్లుచేయఁబడిన. అంతరంగయై — మనసుగలదై. సిగ్గుమురిపెంబునన్ — సిగ్గుయొక్క అతిశయపడుటచేతను. మోహముదేరు చూపులన్—మోహమును గనఁబఱచునట్టి చూపులచేతను. భీతిలియుండెన్—భయపడియుండెను.

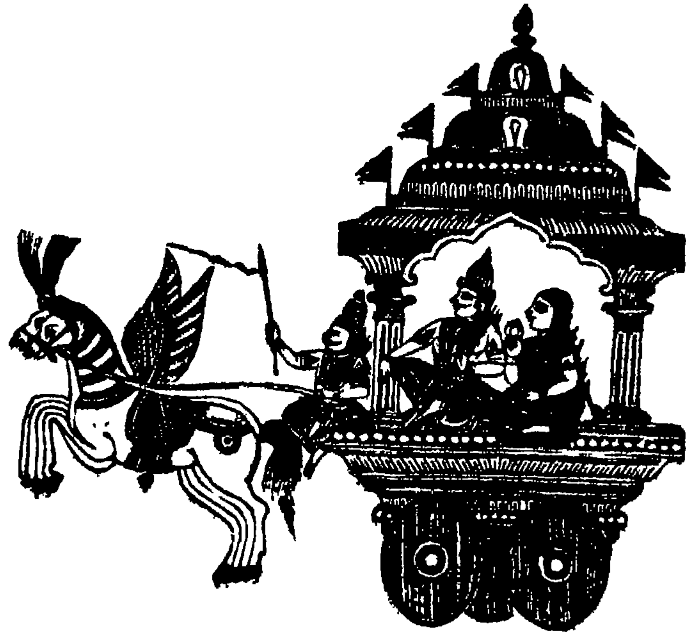
తా॥ ఆసుభద్రయు మిక్కిలిస్వచ్ఛమయిమనోజ్ఞమయినకీర్తిచేత ప్రసిద్ధుఁడును ఇంద్రునికొడుకును, కపటములేనిమనసుగలవాఁడును తన్నుఁగోరు స్త్రీలకు మన్మథునివలె మోహమును పుట్టించువాఁడు నగు అర్జునునిఁజూచి మన్మథుని బాణములచేత తూంట్లుచేయఁబడిన మనసుగలదగుచు సిగ్గుయొక్క అతిశయము చేతను మోహమును తోఁపింపఁజేయునట్టి చూపులచేతను భయపడి యుండెను అని తా.

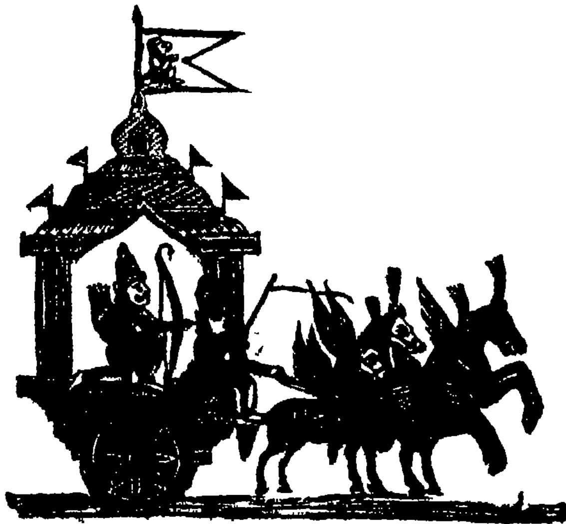
వ॥ అట్లానృపసత్తమ మత్తకాశినులిద్దఱు ఒండొరుల చిత్తంబులు చిత్తజాయత్తంబులై కోర్కులు దత్తఱింపం దాల్ములువీడి సిగ్గునం జిట్టుముట్టాడుచున్నయంత నొక్కనాఁడు దేవతా మహోత్సవ నిమిత్తంబున నత్తలోదరి పురంబు వెలుపలికి నరుగుదెంచిన నర్జునుండు కృష్ణవసుదేవ దేవకీదేవులయనుమతంబుఁబడసి తానుసుం దోడనచని యప్పుడు.

టీ॥ (అట్లు) ఆనృపసత్తమమత్తకాశినులు—ఆరాజగు అర్జునుఁడును ఉత్తమస్త్రీయగు సుభద్రయు. ఒండొరుల చిత్తంబులు—ఒకరొకరియొక్క మనసులు. చిత్తజాయత్తంబులై—మన్మథుని అధీనములై. కోర్కులు—కోరికలు. దత్తఱింపన్—తడఁబడఁగా. అతిశయింపఁగా. తాల్ములు — ధైర్యములు. వీడి—వదలి. సిగ్గునన్ — సిగ్గుచేత. చిట్టుముట్టాడుచున్నయంతన్ — ఇటునటు మెలఁగుచుండఁగా- (ఒక్కనాఁడు) దేవతామహోత్సవనిమిత్తంబునన్—తిరునాళ్ల చూచునిమిత్తమున. అత్తలోదరి—ఆచిన్నది-సుభద్ర. పురంబు వెలుపలికిన్—పట్టణమునకుబయటికి. అరుగుదెంచినన్—రాఁగా, (అర్జునుండు) కృష్ణవసుదేవదేవకీదేవులయనుమతంబున్—కృష్ణునియొక్కయువసుదేవునియొక్కయు దేవకీదేవియొక్కయు అనుజ్ఞను. పడసి—పొంది. (తానును) తోడన—వెంటనే. చని—పోయి. అప్పుడు — ఆసమయమునందు.

తా॥ ఆవిధముగా ఆయర్జునుఁడును సుభద్రయు ఒకరొకరి మనసులుమన్మథాధీనములయి ధైర్యముతొలఁగఁగా కోరికలుపెరుగఁగా సిగ్గుచేత ఇటునటు మెలఁగుచు నుండఁగా ఒక్కనాడు తిరునాళ్లు చేడుక చూచుటకై సుభద్ర పట్టణమువెలుపలికి పోయెను అప్పుడు అర్జునుఁడును కృష్ణునివలనను వసుదేవుని వలనను దేవకీదేవివలనను సెలవుపొంది తానును ఆమెవెంటఁబోయినవాఁడై యనితాత్పర్యము.

అర్జునుఁడు.

(*) అర్జునుఁడు సుభద్ర నెత్తుకొనిపోవుట. (*)

౧౧౬౨.—సీ॥ సాంద్రశరచ్చంద్ర * చంద్రికాస్ఫూర్తిచే - రాజిల్లుపూర్ణిమా * రజనివోలెఁ
బూర్ణేందుబింబావ * తీర్ణమైయిలమీఁద - భాసిల్లు హరిణడిం * భంబువోలె
సులలితమేఘమం * డలమును నెడఁబాసి - వసుధఁ గ్రుమ్మరుతటి * ద్వల్లివోలె
మాణిక్య రచిత స * న్మహిత చైతన్యంబు - పొందిన పుత్తడి * బొమ్మవోలె

తే॥ లలితవిభ్రమ రుచికళా * లక్షణములఁ । బొసఁగరూపైన శృంగార * రసమువోలె
నర్థిఁ జరియించుచున్న ప * ద్మాయతాక్షిఁ । బ్రకటసద్గుణభద్ర సు * భద్రఁ జూచి.

టీ॥ సాంద్ర...స్ఫూర్తిచేన్—సాంద్ర = దట్టమయిన. శరత్—శరత్కాలమునందలి. చంద్ర—చంద్రుని యొక్క. చంద్రికా—వెన్నెల యొక్క. స్ఫూర్తిచేన్ = ప్రకాశము చేత. రాజిల్లు...వోలెన్—రాజిల్లు—ప్రకాశించునట్టి. పూర్ణిమా—పున్నమనాటి—రజనివోలెన్—రాత్రివలెను. పూర్ణేందుబింబావతీర్ణమై—నిండుచంద్రుని వలననుండి దిగినదై. ఇలమీఁదన్—భూమిమీఁద. భాసిల్లు—ప్రకాశించునట్టి. హరిణడింభంబువోలెన్ = జింకపిల్లవలెను. సులలిత మేఘమండలమున్—ఒక్కింపు యొప్పిదమయిన మేఘసమూహము నుండి. ఎడఁబాసి = తొలఁగి, వసుధన్—భూమియందు, క్రుమ్మరు—తిరుగునట్టి. తటిద్వల్లి వోలెన్—మెఱుపుతీఁగవలెను. మాణిక్య..సన్మహిత—మాణిక్య—రత్నములచేత. రచిత—చేయఁబడిన. సన్మహిత—మిక్కిలి పూజ్యమైన. చైతన్యంబున్—ప్రాణమును, పొందినపుత్తడి బొమ్మవోలెన్ — పొందినట్టి బంగారు

కీలుబొమ్మవలెను. లలిత...ములన్-లలిత=మనోజ్ఞత్వముయొక్కయు. విభ్రమ=తత్తఱపాటుయొక్కయు. రుచి=ప్రకాశముయొక్కయు. కళా=తేజోవిశేషముయొక్కయు. లక్షణములన్=గుణములచేతను. పొసఁగన్=సరిపడునట్లు. రూపైన=ఆకారమును వహించిన. శృంగారరసముఁబోలెన్=శృంగార రసమును వలెనే. అర్థిన్=ప్రీతితో. చరియించుచున్న పద్మాయతాక్షిన్=తిరుగుచున్న తామరలవలె విశాలములైన కన్నులుగల. ప్రకటసద్గుణభద్రన్=ప్రసిద్ధములయినమంచిగుణములచేత శుభకరురాలగు- (సుభద్రను చూచి)

తా॥ మిక్కిలిదట్టమయిన శరత్కాలపు నిండుపున్నమనాఁటివెన్నెలతోఁగూడిన రాత్రివలెను, చంద్రబింబమునందుండి జాఱిన చంద్రకళవలెను, మేఘములందుండితొలఁగివచ్చినమెఱుపుతీఁగవలెను, రత్నములనుపొదిఁగిచేయఁబడిన బంగారుకీలుబొమ్మవలెను, మనోజ్ఞత్వముయొక్కయు, తత్తఱపాటుయొక్కయు, ప్రకాశముయొక్కయు, తేజోవిశేషము యొక్కయు గుణములతో సరిపడిన రూపమును పొందిన శృంగారరసమో యేమో అనునట్టుగా ప్రీతితో సంచారము చేయుచున్న కమలమువలె విశాలములైన కన్నులును, ప్రసిద్ధములయిన మంచిగుణములకలిమిచేత మేలయినదియునైనసుభద్రను జూచి అని తాత్పర్యము.

వ॥ డాయంజని యరదంబుపై నిడికొని పోవుచుండం గనుంగొని యదుబలంబులు మదంబున నంటం దాఁకిన నప్పు
డయ్యాఖండలనందనుండు ప్రచండ గాండీవకోదండనిర్ముక్త కాండంబులన్ దూలించి యఖండ బాహాదండ విజయ
ప్రకాండుండై ఖాండవప్రస్థపురంబునకరిగెనట బలభద్రుండవ్వార్తవిని విలయసమయసమీరసఖుని కైవడిం బటు
రోష భీషణాకారుండై క్రోధించినంగని కృష్ణుండాదిగాఁగల బంధుజనంబు లతనిచరణంబులకుం బ్రణమిల్లి మృదు
మధుర భాషణంబులననునయించి యొడంబడునట్లుగా నాడిననతండును సంతుష్టుండై మనంబునఁ గలంక దేఱియప్పుడు.

టీ॥ డాయంజని=దగ్గఱపోయి. అరదంబుపైన్=రథముమీఁద. ఇడికొని=ఎత్తికూర్చుండఁబెట్టుకొని. పోవుచుండన్=పోవుచు ఉండఁగా. కనుంగొని=చూచి. యదుబలంబులు=యాదవసేనలు. మదంబునన్=క్రొవ్వుతో. అంటందాఁకినన్=వెంబడించిముట్టుకొనఁగా. (అప్పుడు) అయ్యాఖండలనందనుండు=ఆయర్జునుఁడు. ప్రచండ...బులన్-ప్రచండ=మిక్కిలిచులుకులైన. గాండీవకోదండనిర్ముక్త=గాండీవమనెడి వింటినుండి విడువఁబడిన. కాండంబులన్=బాణములచేత. తూలించి=చలింపఁజేసి-భయపడిపోవునట్లుచేసి. అఖండ...ప్రకాండుండై-అఖండ=సంపూర్ణమయిన. బాహాదండ=కఱ్ఱవంటిబాహువులబలమువలన. విజయప్రకాండుండై=మేలైన జయమును పొందినవాఁడై. ఖాండవప్రస్థ పురంబునకున్=ఇంద్రప్రస్థపట్టణమునకు. అరిగెన్=పోయెను. అట=అక్కడ. బలభద్రుండు=బలరాముఁడు. అవ్వార్తవిని=అవృత్తాంతమునువిని. విలయసమయసమీరసఖుని కైవడిన్=ప్రళయకాలమునందలి యగ్నివలె. పటురోషభీషణాకారుండై=అధికకోపముచేత భయంకరమైనయాకారము గలవాఁడై. క్రోధించినన్=కోపించుచుండఁగా. కని=చూచి. కృష్ణుండాదిగాఁగలబంధుజనంబులు=కృష్ణుఁడు మొదలయినచుట్టములు. అతనిచరణంబులకున్=ఆబలరాముని పాదములకు. ప్రణమిల్లి=నమస్కరించి. మృదుమధుర భాషణంబులన్=తిన్నని యింపైనమాటల చేత. అనునయించి=సమాధానపఱిచి. ఒడంబడునట్లుగాన్=సమ్మతించునట్లుగా. ఆడినన్=చెప్పఁగా. అతండును=ఆబలరాముఁడును. సంతుష్టుండై=సంతోషించినవాఁడై. మనంబునన్=మనసునందు. కలంక=కలఁత. తేఱి=తేటపడిపోయి. అప్పుడు=ఆసమయమునందు.

తా॥ దగ్గఱపోయి సుభద్రను ఎత్తి రథముమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని పోవుచుండఁగాఁ జూచి యాదవసేనలు అహంకారముతో అర్జునుని వెంబడించిపోయి ముట్టుకొనఁగా అతఁడుమిక్కిలితీక్ష్ణములయిన తనగాండీవమను వింటివలననుండి ప్రయోగింపఁబడిన బాణములచేత వారలను నొప్పించి తఱుమఁగొట్టి గొప్పదైన జయమును పొందినవాఁడై యింద్రప్రస్థ పట్టణముపోయిచేరెను, ఆవృత్తాంతము అక్కడబలరాముఁడువిని మిక్కిలికోపించి ప్రళయకాలపు అగ్నిహోత్రుని వలెనే మండిపడఁగా కృష్ణుఁడు మొదలగు వారందఱు తగినమాటలుచెప్పి ఆయన కోపమును పోఁగొట్టిరి. అంతటుబలరాముఁడు మనసున కోపముచల్లారి సంతోషమునొందినవాఁడై ఆసమయమందు అని తాత్పర్యము.

౧౧౬౮.—క॥ కరులం దేరుల నుత్తమ । హరుల న్మణిహేమ భూష ॥ ణాంబర భృత్యో
త్కర దాసికాజనంబుల । నరణముఁగా నిచ్చి పంపె ॥ ననుజకుఁ బ్రీతిన్.

టీ॥ అనుజకున్=చెల్లెలికి. కరులన్=ఏనుఁగులను. తేరులన్=రథములను. ఉత్తమహరులన్=శ్రేష్ఠములయిన గుఱ్ఱములను. మణి...బులన్=మణి=రత్నములు, హేమ=బంగారు-ధనమును, భూషణ=సొమ్ములను. అంబర=వస్త్రములను. భృత్యోత్కర=పరిచారకుల సమూహములను. దాసికాజనంబులన్=పరిచారికాజనులను. అరణముగాన్=పెండ్లికాలమునందు ఇయ్యఁదగిన స్త్రీధనముగా. ప్రీతిన్=ప్రేమతో. (ఇచ్చిపంపెను)

తా॥ చెల్లెలయినసుభద్రకు బలరాముఁడు ఏనుఁగులు రథములు గుఱ్ఱములు ధనము ఆభరణములు వస్త్రములు చాకిరి చేయువారైన స్త్రీపురుషజనములు మొదలగువారితోడ అరణమిచ్చి పంపెను అని తా.

వ॥ ఇట్లు కృష్ణునకభిమతంబుగా సుభద్రార్జునులకు నరణంబిచ్చి పంపెనని చెప్పి శుకయోగీంద్రుండు మఱియు నిట్లనియె.

టీ॥ (ఇట్లుకృష్ణునకు) అభిమతంబుగాన్=ఇష్టముగా. (సుభద్రార్జునులకు అరణంబిచ్చిపంపెను అనిచెప్పి) శుకయోగీంద్రుండు=శుకమహాముని. మఱియునిట్లనియెన్=ఇంకను చెప్పనారంభించెను.

తా॥ ఈప్రకారము బలరాముఁడు కృష్ణునికిప్రియముగా సుభద్రకును అర్జునునకును అరణమిచ్చి పంపెను అనిచెప్పి శుకమహాముని మరల పరీక్షిన్మహారాజునుగూర్చి యిట్లుపలికెను అని తాత్పర్యము.

౧౧౩౮.—సీ॥ నరనాథవిను భువ * న ప్రసిద్ధంబుగ - దీపించునట్టి వి * దేహదేశ
మందు భూకాంతకు * నాననదర్పణం - బనఁ దనర్చినమిథి * లను పురమునఁ
గలఁడు శ్రీహరిపాద * కంజాతభక్తుండు - గళితరాగాది వి * కారుఁడమల
చరితుఁడక్రోధుండు * శాంతుండునిగమార్థ - కోవిదుండగుశ్రుత * దేవుఁడనెడి

తే॥ భూసురోత్తముఁడొకఁడని * చ్ఛాసమాగ । తంబుతుచ్ఛమైనహేమశై * లంబుగాఁగఁ
దలఁచిపరితోషమందుచుఁ * దగగృహస్థ । ధర్మమునసుండెసముచిత * కర్ముఁడగుచు.

టీ॥ నరనాథ — ఓరాజా. (వినుము) భువనప్రసిద్ధంబుగన్ — లోకమునందు ప్రసిద్ధముగా. దీపించునట్టి విదేహ దేశమందున్ — ప్రకాశించునట్టి విదేహమనెడు దేశమునందు. భూకాంతకున్ — భూవిదేకి. ఆననదర్పణంబనన్ — మొగముచూచుకొను నద్దమోయను నట్లు. తనర్చిన — ఒప్పిన. మిథిలను పురమునన్ — మిథిలయను పట్టణమునందు. శ్రీహరిపాదకంజాత భక్తుండు — శ్రీకృష్ణునిపాదకమలము లందుభక్తిగలవాఁడు. గళితరాగాదివికారుఁడు — తొలఁగిన రాగము మొదలగువికారములు గలవాఁడు. అమలచరితుఁడు — నిర్మలమయిన నడవడిగలవాఁడు. అక్రోధుండు — కోపములేనివాఁడు. శాంతుండు — ఓర్పుగలవాఁడు. నిగమార్థకోవిదుండు — వేదార్థములను చక్కఁగా నెఱిఁగిన పండితుఁడు. అగుశ్రుతదేవుఁడనెడిభూసురోత్తముఁడు — అగునట్టి శ్రుతదేవుఁడనుపేరుగల బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడు. (ఒకఁడు) కలఁడు — ఉండెను. (అతఁడు) అనిచ్ఛాసమాగతంబు — కోరకవచ్చినది. తుచ్ఛమైనన్ — అల్పమైనను. హేమశైలంబుగాఁగన్ — బంగారు కొండగా. తలఁచి — ఎంచి. పరితోషమందుచున్ — సంతోషమును పొందుచు. సముచితకర్ముఁడగుచున్ — యోగ్యములైననిత్యనైమిత్తిక కర్మములుకలవాఁడగుచు. తగన్ — తగునట్లు. గృహస్థధర్మమునన్ — గృహస్థాశ్రమమునందు. (ఉండెను)

తా॥ ఓరాజా! నేనుచెప్పెడి విషయమునువినుము లోకమునందు ప్రసిద్ధిఁబొంది ప్రకాశించునట్టి విదేహదేశమునందు భూదేవికిమొగము జూచుకొనెడి అద్దమో యనునట్లు మిథిలయను పట్టణము ఒకటి వెలుఁగు చుండును, ఆపట్టణమునందు శ్రీవిష్ణు పాదసేవకుఁడును, రాగాది వికారములు లేనివాఁడును, మంచి నడవడి గలవాఁడును, కోపములేనివాఁడును, ఓర్పుగలవాఁడును, వేదార్థములనుచక్కఁగా తెలిసికొన్న పండితుఁడు నైన శ్రుతదేవుఁడను బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుఁడు గలఁడుఅతఁడుతానుకోరకదొరకినఅల్పద్రవ్యమునైనమహాధనముగా నెంచిసంతోషించుచుగృహస్థధర్మమునందున్నవాఁడైఅందులకుఁదగిన నిత్యనైమిత్తిక కర్మములనుతప్పక నడపుచుండెను అని తాత్పర్యము.

(*) రాగద్వేషాదులవివరణము. (*)

రాగము ద్వేషము కామము క్రోధము లోభము మోహము మదము మాత్సర్యము ఈర్ష్య అసూయ డంభము దర్పము అహంకారము అని పదుమూఁడువిధములు. అందురాగమనఁగా పరస్త్రీ విషయికముగఁ గలిగెడు చిత్తవృత్తి. ఇందువలన మహాబలశాలి యగు రావణుఁడు సీతాదేవిని చెఱఁబెట్టి పుత్ర మిత్ర భాతృ బంధు పరివారంబులతోడ మడిసెను.

ద్వేషమనఁగా ఒకఁడు అపకారముచేయఁగా వానికిమరల అపకారముచేయవలయునెడి చిత్తవృత్తి. ఇందువలనహిరణ్యకశిపుఁడు దురాచారుఁడయిన తన యనుజుని వరాహరూపుఁడయిన హరి పొరిగొనెనని ద్వేషించి దూషించి ఆయాధకుని వధింప శపథంబు చేసిన ఆనారాయణుండు నరసింహరూపముచేత వానిని సంహరించెను.

కామమనఁగా ఇండ్లు తోఁటలుమాన్యములుధనములుధాన్యములు పశువులు స్త్రీలు మొదఁగువానిని యొక్కువగ సంపాదింప వలయునని యనెడిచిత్తవృత్తి. దీనివలన నరకాసురుఁడు అనేకులు స్త్రీలనుదెచ్చి చెఱఁబెట్టినందున శ్రీకృష్ణమూర్తి వానినిజంపెను.

క్రోధమనఁగా తానుచేయునట్టి పనులకు విఘ్నము చేయువానిని శిక్షింపవలయునని ఉగ్రముగఁగలిగెడుచిత్తవృత్తి. ఇందువలన బకాసురుఁడు ఏకచక్ర పురనివాసులగు బ్రాహ్మణులను బాధించు చుండ వారలరక్షచేపట్టంబున భీముఁడారక్కసుని చక్కాడెను.

లోభమనఁగా తనకు లభించినపదార్థంబుల నితరుల కివ్వఁగూడదనుచిత్తవృత్తి. ఇందువలన రాజరాజగు దుర్యోధనుఁడు తనజ్ఞాతులగు పాండవుల కివ్వవలసిన సగభాగము నివ్వనందున పుత్ర మిత్ర సహోదర బంధువులతోడ వారిచేత మడిసెను.

మోహమనఁగా పుత్ర కళత్ర ధనాదులయందు మిక్కుటపు ప్రేమ గలిగి యుక్తాయుక్తముల నెఱుఁగనిచిత్తవృత్తి. ఇందువలన దశరథ మహారాజు తనభార్యయగు కైకయందలిప్రీతిచేత సత్యశీలాది సద్గుణనిధియైనశ్రీరాముని అడవులకుఁబంపి అందునతానుమృతిఁబొందెను.

మదమనఁగా సకలసంపదలుగలిగి గర్వాంధుఁడై నేనేమిచేసినను చెల్లునని తోఁచెడుచిత్తవృత్తి. ఇందువల్ల జమదగ్ని మహర్షియొక్క హోమధేనువును కార్తవీర్యార్జునునిపుత్రులు క్రౌర్యముచేతనపహరించి పరశురాముని నెదిరించినందున యుద్ధమందతనిచేత తామును తమ తండ్రియగు కార్తవీర్యుఁడును నీల్గిరి.

మాత్సర్యమనఁగా ఇతరులు తనకంటె నెక్కుడగు విద్యయును ఐశ్వర్యమును చక్కఁదనమునుభోగమును వర్చస్సునుశరీరబలమును పరాక్రమమును గలవారైయుండఁగాఁజూచి యోర్వఁజాలక మండిపడు చిత్తవృత్తి. ఇందువలన శిశుపాలుఁడు ధర్మరాజుచేయు రాజసూయ యాగమందు కృష్ణునివైభవమునుజూచి యోర్వకయట్టి చక్రాయుధముచేత గొట్టిన.

ఈర్ష్యయనఁగా తనకువచ్చినకష్టములు ఇతరులకురావలయుననుచిత్తవృత్తి. ఇందువల్ల అరుణాక్షుఁడనువాఁడు తనతోసమానుఁడగు బాణునకుదుఃఖములుగాఁగోరి అతనిచేతప్రాణములుగోలుపోయెను.

అసూయయనఁగా తనకుఁగలిగిన సుఖములు ఇతరులకుఁ గలుగరాదను చిత్తవృత్తి. ఇందువలనపుండ్రకదేశపురాజగువాసుదేవుఁడు వాసుదేవుఁడనుపేరు నాకుఁదగునుగాని మఱియొకనికిఁ దగునా యనెడువిరోధముచేత వాసుదేవుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తితో మచ్చరించి చచ్చెను.

దంభమనఁగా తానుచేసినపనుల పరులెఱిఁగి మెచ్చుగ మెచ్చ వలయునను చిత్తవృత్తి. ఇందువల్ల అపూర్వుఁడు తన యోగమును జూడుమని దుర్వాసునితోఁ బలికిన అతఁడు ఇది దంభమనఁగా అందుకు అపూర్వుఁడలిగి దూర్వాసునిదూషించి విఫలముఁగాంచెను.

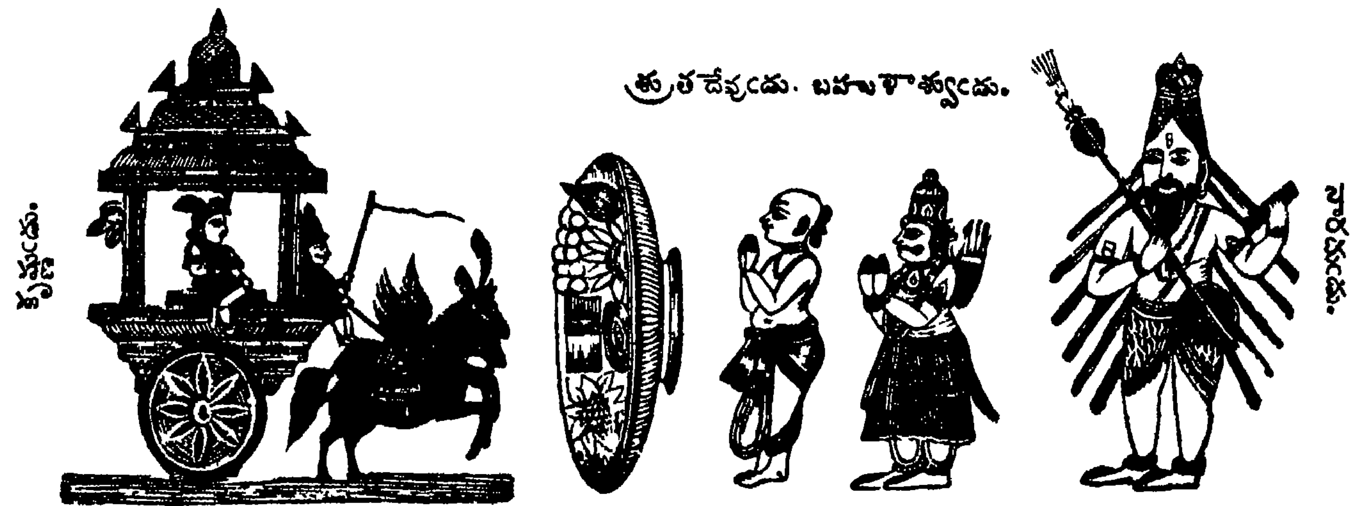
దర్పమనఁగా నేనుసర్వవిషయములయందుసమర్థుఁడనునాకుసాటి యైనవాఁడెచ్చోట లేఁడనుచిత్తవృత్తి. ఇందువల్లత్రిలోకకంటకుఁడైన దశకంఠుఁడు గ్రొవ్వి యెవ్వరిని చవ్వచేసి నాకెవ్వరీడనితిరుగుచుండ విష్ణుదేవుఁడుశ్రీరాముఁడైయుదయించి కదనంబునవానినివధించెను.

అహంకార మనఁగా ఓరి నిన్నుశిక్షించువాఁడనని యెంబుఁగజా చేపట్టినపట్టువిడమట్టింపక నట్టనడుమ విఱిచిపెట్టునట్టి వాఁడను గాను అని యితరుల నదలించు చిత్తవృత్తి. దీనివలన మధుఁడు కైటభుఁడు అనెడు ఒక్కరి రక్కసులు అహంకరించి విష్ణుదేవునితోఁ కలహించి కాలముచేసిరి కనుక బుద్ధిమంతులును భగవత్సేవా పరులును ముముక్షువులును నైనవారు ఈదుర్గుణములను వద్దచేరనియ్యక పెద్దల సేవించుచు నుండవలయును.

౧౧౩౭.— ఉ॥ ఆపురి నేలువాఁడు బహు * లాశ్వుఁడునా నుతికెక్కునట్టిధా
శ్రీపతి యాధరామరుని * రీతిని నిష్కలుషాంతరంగుఁడై
యేపనులందు ధర్మగతి * నేమఱకర్థిఁ జరించుచుండె ల
క్ష్మీపతి వారిపైఁ గరుణ * జేసి ప్రసన్నముఖాంబుజాతుఁడై.

టీ॥ ఆపురిన్ — ఆమిథిలాపట్టణమును. ఏలువాఁడు — పాలించు నట్టివాఁడు. బహులాశ్వుఁడునాన్ — బహులాశ్వుఁడు అనఁగా. నుతికెక్కునట్టిధాత్రీపతి — ప్రఖ్యాతిఁబొందినరాజు. ఆధరామరునిరీతిన్ — ఆశ్రుతదేవుఁడను బ్రాహ్మణుని విధమున. నిష్కలుషాంతరంగుఁడై — కపటములేని మనసుగలవాఁడై. ఏపనులందున్ — ఏపనులయందైనను. ధర్మగతిన్ — ధర్మమార్గమును. ఏమఱక — తప్పక. అర్థిన్ — ప్రీతితో. చరించుచుండెన్ — మెలఁగుచుండెను. లక్ష్మీపతి — శ్రీలక్ష్మీదేవికి పెనిమిటియైనశ్రీకృష్ణమూర్తి. వారిపైన్ — ఆయిద్దఱిమీఁదను. (కరుణచేసి) ప్రసన్నముఖాంబుజాతుఁడై — తేటపాటినముఖకమలముగలవాఁడై.

తా॥ ఆమిథిలా పట్టణమును బహులాశ్వుఁడు అను రాజు ఏలుచుండెను అతఁడునుముందుచెప్పినశ్రుతదేవుఁడను బ్రాహ్మణునివలెనే నిష్కపటచిత్తముతో ఏపనిచేయునప్పుడును ధర్మమార్గము తప్పక ప్రవర్తించుచు నుండెను, అటువంటి నడతలుగల ఆయిద్దఱియందును ప్రీతిగలవాఁడైశ్రీకృష్ణమూర్తి వికాసమువహించినముఖముతో నని తా.

(*) శ్రీకృష్ణుండు ఋషిసమేతుండై మిథిలానగరమునకుఁ బోవుట. (*)

వ॥ అట్లు కృష్ణుండు వారలంజూచువేడ్క నిజస్యందనారూఢుండై నారద వామదేవాత్రి కృష్ణద్వైపాయన నసిత రోమశారుణ దివిజగురు కణ్వ మైత్రేయ చ్యవనులును నేనును మొదలైనమునులనుగదిలింపంజనుచుఁ దత్తద్దేశనివాసులగు నానర్తక ధన్వ కురుజాంగల కంకణ మత్స్య పాంచాల కుంతల మధు కేకయ కోసలాది భూవరులు వివిధవస్తు ప్రచయంబులు గానుకలిచ్చి సేవింప గ్రహమధ్యగతుండై దీపించు సూర్యునిచందంబున నప్పుండరీకాక్షుండు మందస్మిత సుందరవదనారవిందుండగుచు వారలంగరుణార్ద్ర దృష్టిం జూచి యోగక్షేమంబు లరసి సాదరంబగు భాషణంబుల నాదరించుచుం గతిపయ ప్రయాణంబులం జని విదేహనగరంబు డాయుటయు నాబహులాశ్వుండమ్మాధవురాక విని మనంబున హర్షించుచు వివిధపదార్థంబులు గానుకలుగాఁగొని తానును శ్రుతదేవుండును నెదురుగాఁజనుదెంచి యప్పుడు.

టీ॥ (అట్లు కృష్ణుండు) వారలాజ్ఞామశేషంబున్ — ఆయిద్ధతిని చూడవలెనను కుతూహలముతో. నిజస్యందనారూఢుండై — తన తేరు నందెక్కినవాఁడై. నారద...లును — (నారదుఁడు వామదేవుఁడు అత్రి) కృష్ణద్వైపాయన — వ్యాసుఁడు. (అసితుఁడు రోమశుఁడు అరుణుఁడు) దివిజగురు — బృహస్పతి. (కణ్వుఁడు మైత్రేయుఁడు చ్యవనుఁడు అనువారు) శుకుఁడు తాను అనుట. (మొదలయిన మునులు) అనుగమింపన్ — వెంబడించినడవఁగా. చనుచున్ — పోవుచు. తత్తద్దేశ నివాసులు — ఆయా దేశములయందుండువారు. (ఆగు ఆనర్తకధన్వ కురుజాంగల కంకణ మత్స్య పాంచాల కుంతి మధు కేకయ కోసల) ఆది — మొదలుగాఁగల. భూవరులు — రాజులు. వివిధ వస్తుప్రచయంబులు — నానావిధవస్తువుల సమూహములు. (కానుకలిచ్చి) సేవింపన్ — కొలువఁగా. గ్రహమధ్యగతుండై — శుక్రాంగారకాద గ్రహములనడుమనుండువాఁడై. దీపించు — ప్రకాశించునట్టి - సూర్యుండునుంబోలెన్ — సూర్యునివలెనే. అప్పుండరీకాక్షుండు — ఆకృష్ణుఁడు. మందస్మితసుందరవదనారవిందుండగుచున్ — చిఱునవ్వుచేత అందగించుచున్న ముఖకమలముగలవాఁడగుచు. వారలన్ — ఆరాజులను. కరుణాదృష్టిన్ — దయతోడిచూపులో. (చూచి) యోగక్షేమంబులు — అప్తులతోడికూడికను మేలును. అరసి — విచారించి. సాదరంబు — ఆదరముతోఁగూడినది. అగుభాషణంబులన్ — అగునట్టిమాటలచేత. ఆదరించుచున్ — ఆదరణచేయుచు. కతిపయ ప్రయాణంబులన్ — కొన్ని ప్రయాణములలో. చని — పోయి. విదేహనగరంబున్ — మిథిలా పట్టణమును. డాయుటయున్ — సమీపింపఁగా. (ఆబహుళాశ్వుండు) అమ్మాధవురాకవిని — ఆకృష్ణుఁడు వచ్చుటను విని. మనంబునన్ — మనసునందు. హర్షించుచున్ — సంతోషించుచు. వివిధపదార్థంబులు — బహువిధములయినవస్తువులను. (కానుకలుగా) కొని — తీసికొని. (తానును శ్రుతదేవుండును ఎదురుగా) చనుదెంచి — వచ్చి. అప్పుడు — ఆసమయమునందు.

తా॥ ఆవిధముగా కృష్ణుఁడు బహుళాశ్వుని శ్రుతదేవుని జూడవలెనను కుతూహలముతో ద్వారకనుండి బయలుదేఱి తనవెంట నారదుఁడు మొదలు గాఁగల ఋషులును సేనను నడవఁగా పోవుచు త్రోవలో నడుమనడుమ ఆనర్తక కురుజాంగల దేశములు మొదలుగాఁగల దేశముల రాజులు తమతమ దేశములనుండి కానుకలుతెచ్చి యిచ్చి సేవింపఁగా శుక్రుఁడు మొదలగు గ్రహములనడుమ వెలుఁగుచుండు సూర్యునివలె వెలుఁగుచు చిఱునవ్వుతోడి ముఖముతో ఆరాజులనెల్లను దయతోఁజూచి యాదరించి యోగక్షేమములువిచారించి పంపుచు కొన్ని దినములు ప్రయాణముచేసి మిథిలాపట్టణము చేరఁబోఁగా ఆపట్టణపు రాజైన బహుళాశ్వుఁడు శ్రుతదేవుఁడు అను బ్రాహ్మణునితోఁ గూడుకొని ఎదురుగా వచ్చి బహువిధము లయిన పదార్థములు కానికపెట్టి ఆసమయమునందు మీఁదచెప్పఁబోవువిధమున ప్రవర్తించెను అని శుకుఁడు పరీక్షిన్మహారాజుతో చెప్పెననితా.

౧౧౭౯.—ఉ॥ ఆమునికోటికిన్ వినయ * మారఁగ వందన మాచరించి యా
తామరసాభ లోచనుఁ డు * దారచరిత్రుఁడు పాపగోత్ర సు
త్రాముఁడు భక్తలోక శుభ * దాయకుఁడైన రమేశు సద్గుణ
స్తోముని పాదపద్మములు * సోఁకఁగ మ్రొక్కి వినమ్రుఁడై తగన్.

టీ॥ ఆమునికోటికిన్ — ఆకృష్ణునివెంటవచ్చిన నారదుఁడు మొదలగు మునులసమూహమునకు. వినయము — అడఁకువ. ఆరఁగన్ — పూర్ణముగా. వందనము — నమస్కారము. ఆచరించి — చేసి. ఆ — ప్రసిద్ధుఁడైన. తామరసాభలోచనుఁడు — తామరలవంటి కన్నులు గలవాఁడు. ఉదారచరిత్రుఁడు — గంభీరమయిననడవడిగలవాఁడును. పాపగోత్రసుత్రాముఁడు — పాపములు అనుకొండలను పడఁగొట్టుటకు ఇంద్రుఁడును. భక్తలోకశుభదాయకుఁడు — సేవకులసమూహమునకు మేలు కలుగఁజేయువాఁడును. అయినరమేశు — అయినట్టి లక్ష్మీభర్తయైన. సద్గుణస్తోముని పాదపద్మములు — సర్వజ్ఞత్వము మొదలగు మంచిగుణముల సమూహములుగల శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క పాదకమలములు. సోఁకఁగన్ — తాఁకునట్లుగా. (మ్రొక్కి) తగన్ — ఉచితరీతిని. వినమ్రుఁడై — మిక్కిలి వంగినవాఁడై.

తా॥ ఆశ్రీకృష్ణునివెంట వచ్చిన మునిశ్రేష్ఠుల కందఱికి ముందు మ్రొక్కి విచ్చుటతామరలవంటి కన్నులుగలవాఁడై, గంభీరమయిన నడవడిగలవాఁడై, పాపములనెడు కొండలకు ఇంద్రుఁడై, సేవకుల సమూహమునకు మేలుకలుగఁజేయువాఁడై, శ్రీలక్ష్మికి భర్తయై, ఎల్ల సద్గుణములును గలవాఁడై యొప్పునట్టి ఆశ్రీకృష్ణమూర్తి యొక్క పాదకమలములుసోఁక మ్రొక్కి మిక్కిలివినయముతో ననితాత్పర్యము.

౧౧౮౦.—చ॥ కరములు మోడ్చి యో పరమ * కారుణికోత్తమ నీవు నీమునీ
శ్వరులును మద్గృహంబునకు * వచ్చి మముం గృపచేసి యిచ్చటన్
గరమనురక్తిఁ బూజనలు * గైకొనుఁడంచు నుతించి వేఁడ నా
హరి మనమందు వారివిన * యంబుల కెంతఁ బ్రమోదమందుచున్.

టీ॥ కరములు — చేతులు. మోడ్చి — ముకుళించి. ఓపరమకారుణికోత్తమ — మేలైనదయగలవారిలో ఉత్తముఁడవైన ఓస్వామీ(నీవును) (ఈమునీశ్వరులును) మద్గృహంబునకున్ — నాయింటికి, (వచ్చి) మమున్ — మమ్మును. కృపచేసి — దయచేసి. ఇచ్చటన్ — ఇక్కడ. కరము — మిక్కిలి. అనురక్తిన్ — ప్రేమతో, పూజనలు — పూజలను. గైకొనుఁడు — గ్రహింపుఁడు. అంచున్ — అని. నుతించి — స్తోత్రము చేసి. వేఁడన్ — ప్రార్థింపఁగా. ఆహరి — ఆకృష్ణుఁడు. మనమందున్ — మనసులో. వారివినయంబులకున్ — ఆబహుళాశ్వశ్రుతదేవుల వినయములకు. ఎంతన్ — మిక్కిలి. ప్రమోదమందుచున్ — సంతోషించుచు,

తా॥ చేతులు జోడించుకొని దయగలవారిలో నుత్తముఁడవైన

ఓస్వామీ! నీవును నీచెంతవచ్చిన యీమునిశ్రేష్ఠులును నాయింటికి వచ్చుటయ్యును అనుగ్రహించి మిక్కిలి ప్రేమతో మావలనిపూజలను పరిగ్రహింపుఁడు అని ప్రార్థింపఁగా శ్రీకృష్ణమూర్తి వారి వినయమునకు మనసునందు మిక్కిలి సంతోషించినవాఁడై అని తాత్పర్యము.

౧౧౮౧.—చ॥ తిరముగ వారియిష్టమును * దీర్పఁదలంచి మురాసురారి యొం
డొరులెఱుంగకుండ ముని * యూధముఁదానును నేగె వారి మం
దిరముల కేక కాలమున * ధీరత నాధరణీ వరుండు వా
రిరుహ దళాయతాక్షు ముని * బృందములం గనకాసనంబులన్.

టీ॥ తిరముగన్—స్థిరముగా—తప్పకయనుట. వారియిష్టమును—బహుళాశ్వశ్రుతదేవులకోరికను. తీర్పన్—నెఱవేర్పను. (తలంచి) మురాసురారి—కృష్ణుఁడు. ఒండొరులు — పరస్పరము. ఎఱుంగకుండన్—తెలియకుండునట్లు. వారిమందిరములకున్—వారియిండ్లకు. ఏకకాలమునన్—ఒకకాలమునందే. మునియూథమున్ — ఋషుల సమూహమును. (తానునుపోగను) ధీరతన్—ధైర్యముతో-కాలిమితో. ఆధరణీవరుండు—ఆరాజు. వారిరుహదళాయతాక్షున్ — తామరరేకులవలె విశాలములైన కన్నులుగల కృష్ణుని. మునిబృందములన్—మునులసమూహములను. కనకాసనంబులన్—బంగారు పీఁటలయందు.

తా॥ అంతట ఆయిరువురి ప్రార్థనను అంగీకరించి ఒకరియింటికి పోవుట ఒకరికి తెలియకుండునట్లుగా ఒకకాలమునందే ఆయిద్దఱియిండ్లకును మునులసమూహముతోఁ బోయెను అప్పుడు బహుళాశ్వుఁడు తనయింటికి వచ్చిన కృష్ణుని మునులను మిక్కిలి కాలిమితో బంగారు పీఠములయందు అని తాత్పర్యము.

(*) బహుళాశ్వ జనకుఁడు కృష్ణుని మునులనుబూజించుట. (*)

౧౧౮౨.—సీ॥ కూర్చుండ నియమించి * కోమరారుకాంచన - కలధౌత కలశోద * కములచేతఁ
బాదముల్గడిగి త * త్పావనజలములు - దానును సతియు బాం * ధవ జనంబుఁ
గరమర్థి నిజమస్త * కంబుల ధరియించి - వివిధార్చనములు స * ద్విధి నొనర్చి
మణి భూషణాంబర * మాల్యానులేపన - రాజిత ధూప నీ * రాజనములు
తే॥ భక్తిఁగావించి పరిమృష్ట * బహువిధాన్న । పాయసాపూప పరిపక్వ * ఫలములోలి
నారగింపంగఁజేసి క * ర్పూరమిళిత । లలితతాంబూలములు నెయ్య * మలరనొసఁగి.

టీ॥ కూర్చుంత నియమించి — కూర్చుండుఁడు అనిచెప్పి. కోమ రారు ... చేతన్ — కోమరారు—ఒప్పునట్టి. కాంచన — బంగారు వియు. కలధౌత—వెండివియునైన. కలశ—కలశములయందలి. ఉదకములచేతన్—నీళ్లచేత. పాదములు — కాళ్లు. (కడిగి) తత్పావనజలములు—ఆకాళ్లుగడిగిన పరిశుద్ధములయిననీళ్లు. (తానును) సతియున్—పెండ్లామును. బాంధవజనంబును—చుట్టములును. కరము—మిక్కిలి. అర్థిన్—ప్రీతితో. నిజమస్తకంబులన్—తమతలలయందు. (ధరియించి) సద్విధిన్—క్రమమైనవిధమున. వివిధార్చనములు—నానావిధములైన పూజలను. ఒనర్చి—చేసి. మణి ... ములు—మణి—రత్నములు చెక్కిన భూషణములు—అలంకారములును. అంబర—వస్త్రములును. మాల్య—పుష్ప మాలికలును. అనులేపన—పూసికొనెడు గంధపరిమళములను. రాజిత — ప్రకాశించునట్టి. ధూప — పరిమళములుగల పొగలను. నీరాజనములు—ఆరతులను. భక్తిన్ — అనన్యభక్తితో. కావించి — చేసి—సమర్పించి యనుట. పరిమృష్ట...ములు — పరిమృష్ట — మిక్కిలిపరిశుద్ధమయిన. బహువిధ — అనేక విధములయిన. అన్న—అన్నము. పాయస—పరమాన్నము. అపూప—అప్పములు. పరిపక్వ—మాఁగిన. ఫలములు—పండ్లు. ఓలిన్—క్రమముగా. ఆరగింపంగఁజేసి—భుజించునట్లుచేసి. కర్పూర ... ములు — కర్పూర — పచ్చకర్పూరముతో. మిళిత—కూడిన. లలిత—మనోజ్ఞమైన. తాంబూలములు—విడెములు. నెయ్యము—స్నేహము—ప్రీతి. అలరన్—ఒప్పునట్లు. ఒసంగి—ఇచ్చి.

తా॥ కూర్చుండఁబెట్టి అందములైనబంగారుకలశములందును వెండికలశములందును నీళ్లతెప్పించి పాదములు గడిగి ఆకాళ్లు కడిగిన [illegible]

శుద్ధములైననీళ్లను తానును భార్యయు చుట్టములును మిక్కిలి ప్రీతితోఁ దమ తలలయందు చల్లుకొని శాస్త్రవిధిప్రకారము నానావిధముల పూజలు చేసి రత్నములు చెక్కిన సొమ్ములను, వస్త్రములను, పువ్వుదండలను, మంచిగంధమును అగరులను సమర్పించి మిక్కిలి పరిశుద్ధమైన అన్నము పరమాన్నము అప్పములు చక్కఁగా మాఁగినపండ్లు వీనిని క్రమముగా భుజింపనిచ్చి పచ్చకర్పూరముతోడి విడెమును ప్రీతితో నిచ్చె ననితా.

౧౧౮౩.—వ॥ అట్లు సమర్పించిన యనంతరమ్మున నమ్మిథిలేశ్వరుం డైన జనకుండు పరమానందంబ నొందె.

టీ॥ (అట్లు) సమర్పించిన యనంతరమ్మునన్ — సమర్పణచేసిన పిమ్మట. అమ్మిథిలేశ్వరుండైనజనకుండు — ఆమిథిలా పట్టణమునకు రాజైన బహుళాశ్వుఁడు అనుజనకుఁడు. పరమానందంబునొందె — అష్టవిధానందములను మీఱిన నిరతిశయానందమును పొందె.

తా॥ ఈవిధముగా ఆరాధించిన పిమ్మట ఆమిథిలాపట్టణపు రాజైన బహుళాశ్వజనకుఁడు మిక్కిలి సంతోషించినవాఁడైయని తాత్పర్యము.

౧౧౮౪.—చ॥ హరిపదపద్మ యుగ్మము ని * జాంక తలంబునఁ జేర్చి యొత్తుచుం
బురుషవరేణ్య యీనిఖిల * భూత గణావలి యాత్మలందు సు
స్థిరమతిఁ గర్మసాక్షివి సు * ధీవర నీపద భక్తకోటితో
నరయ నుమాధినాథ చతు * రాస్యులుఁ బోలరటందు వెప్పుడున్.

టీ॥ హరిపదపద్మయుగ్మమున్ — కృష్ణునియొక్క పాదకమలముల జంటను. నిజాంకతలంబునన్ — తనయొడియందు. (చేర్చి) ఒత్తుచున్ — పిసుకుచు. పురుషవరేణ్య — ఓపురుషశ్రేష్ఠుఁడా. ఈనిఖిల భూత గణావలియాత్మలందున్ — ఈసమస్తప్రాణుల సమూహముయొక్క మనసులయందు. సుస్థిరమతిన్ — మిక్కిలి నిలుకడగలబుద్ధితో. కర్మసాక్షివి — వారు వారు చేయుపనులకు సాక్షివై యుండువాఁడవు. సుధీవర — పండితోత్తముఁడవగు కృష్ణా. ఎప్పుడున్ — ఏకాలమందును. నీపదభక్తకోటితోన్ — నీపాదసేవకుల సమూహముతోడ. అరయన్ — విచారింపఁగా. ఉమాధినాథ చతురాస్యులు — శివుఁడును బ్రహ్మయు. పోలరు — సరికారు. అటందువు — అని చెప్పుదువు.

తా॥ శ్రీకృష్ణుని పాదములను తన ఒడిలోఁ జేర్చుకొని పిసుకుచు ఓస్వామీ ! నీవు ఈలోకములోని ప్రాణుల మనసులయందు వారు చేయుపనులకెల్ల సాక్షివైయుండుదువు, ఎల్లప్పుడు నీపాదసేవకులతో శివుఁడును బ్రహ్మయునైనను సమానులు కారని చెప్పుదువనిపలికెననితా.

వ॥ అట్టి లోకవిదితంబైన భవద్వాక్యంబు నిక్కంబుగా భవదీయ పాదారవిందంబులందు నొకానొకవేళ లేశమాత్ర ధ్యానంబుగల నాగృహంబున కకించనుండని చిత్తంబునం దలంపక భక్తవత్సలుండ వగుటం జేసి విజయముచేసితివి భవత్పాదపంకేరుహ ధ్యానసేవారతిం దగిలిన మహాత్ములు త్వద్ధ్యానంబు వదలుదురే నిరంతరంబును శాంతచిత్తులై నిష్కించనులై యోగీంద్రులై నీవలనం గోరికగలవారలకు నిన్నైనను నిత్తువుగదా యని వెండియు నిట్లనియె.

టీ॥ అట్టి — అటువంటి. లోకవిదితంబు — లోకమందు ప్రసిద్ధమయినది. అయిన భవద్వాక్యంబు — అయినట్టి నీమాట. నిక్కంబుగాన్ — నిజముగా. భవదీయపాదారవిందంబులందున్ — నీదైన పాదకమలములయందు. ఒకానొకవేళన్ — ఏదేనియొక సమయమున. లేశమాత్రధ్యానంబుగల నాగృహమునకున్ — కొంచెము తలఁచుటగల నాయింటికి. అకించనుండు — ఏమియులేనివాఁడు. (అని) చిత్తంబునన్ — మనసునందు. తలంపక — ఎంచక. భక్తవత్సలుండవు — భక్తులయందు ప్రేమగలవాఁడవు. అగుటం జేసి, అగుటచేత. విజయముచేసితివి — వచ్చితివి. భవ...రతిన్ — భవత్ — నీదైన. పాదపంకేరుహ — పాదకమలములయొక్క. ధ్యాన — తలఁచుటయందును. సేవా — కొలుచుటయందును. రతిన్ — ఆసక్తిని. తగిలిన — పొందిన. మహాత్ములు — పెద్దలు. త్వద్ధ్యానంబున్ — నీధ్యానమును. వదలుదురే — మానుదురా. నిరంతరంబును — ఎల్లప్పుడును. శాంతచిత్తులై — శాంతినొందిన మనసుగలవారలై. నిష్కించనులై — ఏకోరికలు లేనివారలై. యోగీంద్రులై — యోగులలో శ్రేష్ఠులై. నీవలనన్ — నీయందు. కోరికగలవారలకున్ — ఇచ్ఛగలవారికి. (నిన్నైనను) ఇత్తువుగదా — ఇయ్యఁగలవుగదా. (అని) వెండియున్ — మఱియును. ఇట్లనియెన్ — ఇట్లు పలికెను.

తా॥ అటువంటి లోకప్రసిద్ధమైన నీమాట తప్పకుండునట్లు ఎప్పుడో ఒకసమయమున నీపాదములను కొంచెము తలఁచుచుండు నాయందు దయచేసి భక్తులయందు ప్రేమగలవాఁడవు అగుటచేత వీఁడు అల్పుఁడు అని తలఁపక నాయింటికి వేంచేసితివి నీపాదములను ధ్యానించుటయందు ఆసక్తిగలిగిన పెద్దలు నీధ్యానమును వదలరు ఎల్లప్పుడు శాంతచిత్తము గలవారై ఏకోరికలును లేనివారై యోగిశ్రేష్ఠులై నీయందు భక్తిగలవారికి నిన్నైనను నీవు ఇత్తువుగదా అని మఱియు నిట్లు పలికెను అనితా.

౧౧౮౫.—తే॥ కృష్ణ పరమాత్మ యదుకుల * క్షీరవార్ధి । పూర్ణచంద్రమ దేవకీ * పుత్ర సుజన
వినుత నారాయణాచ్యుత * వేదవేద్య । భక్తజనపోష పరితోష * పరమపురుష.

టీ॥ కృష్ణ — ఇహపరసుఖములనిచ్చువాఁడా. పరమాత్మ — పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడా. యదుకుల క్షీరవార్ధిపూర్ణచంద్రమ — యాదవకులమను పాలసముద్రమునకు నిండుచంద్రుఁడా. దేవకీపుత్ర — దేవకికొడుకా. సుజనవినుత, మంచివారిచేత కొనియాడఁబడువాఁడా. నారాయణ — వటపత్రశాయియై నారాయణుఁడు అనఁబడువాఁడా. అచ్యుత — సుఖమునుండి జాఱనివాఁడా. వేదవేద్య — వేదములచేత తెలియఁదగినవాఁడా. భక్తజనపోష — సేవకజనులను పోషించువాఁడా. పరితోష — ఆనందస్వరూపుఁడా. పరమపురుష — పురుషోత్తముఁడా.

తా॥ పరమాత్ముఁడవును సముద్రమువంటి యాదవవంశమునందు నిండుచంద్రునివలె పుట్టినవాఁడవును, దేవకికి కొమారుఁడవును, మంచివారిచేతఁ గొనియాడఁబడువాఁడవును, ప్రళయసముద్రమునందు మఱ్ఱాకుమీఁద పవ్వళించియున్నవాఁడవును, ఎల్లసుఖములు గలవాఁడవును, వేదములచేతఁ దెలియఁదగినవాఁడవును, భక్తులను పోషించువాఁడవును, ఆనందస్వరూపుఁడవును, పురుషశ్రేష్ఠుఁడవు నైన ఓ శ్రీకృష్ణా అని తా.

౧౧౮౭.—ఉ॥ శ్రీపురుషోత్తమాఖ్య యదు * సింహ కిశోరక భక్తలోకర
క్షాపరతంత్ర నీవు ముని * సంఘముఁ గొన్ని దినంబు లుండవే
నీపద పద్మ రేణువులు * నెమ్మి మదీయ గృహంబు సోఁకినన్
దాపసవంద్య యేనిపుడ * ధన్యుఁడ నయ్యెదఁ గాదె మాధవా.

టీ॥ శ్రీపురుషోత్తమాఖ్య—బ్రహ్మవిద్యయనెడులక్ష్మీదేవితోఁగూడిన పురుషోత్తముఁడను పేరుగలవాఁడా. యదుసింహకిశోరక—యాదవులలో సింహపుపిల్లవలె శ్రేష్ఠుఁడగువాఁడా. భక్తలోకరక్షాపరతంత్ర—భక్తులసమూహమును రక్షించుటయందు ఆసక్తుఁడా. తాపసవంద్య—తపస్సు చేయువారికి నమస్కరింపఁదగినవాఁడా. మాధవా—లక్ష్మీపతీ. (నీవు) మునిసంఘముఁ—మునుల సమూహమును. కొన్నిదినంబులు—కొన్నాళ్లు. ఉండవే—ఇక్కడ నుండవయ్యా. నీపదపద్మరేణువులు—నీయడుగుఁదమ్ముల వలని దుమ్ము. నెమ్మిన్—ప్రీతితో. మదీయగృహంబు సోఁకినన్—నాయిల్లు తగిలినను. ఏన్—నేను. ఇపుడ—ఇపుడే. ధన్యుఁడనయ్యెదఁగాదె—కృతార్థుఁడనౌదును గదా.

తా॥ పురుషోత్తముఁడనఁబడువాఁడవును, యాదవవంశమునందు శ్రేష్ఠుఁడవును, సేవకులను కాపాడుటయందు అక్కఱ గలవాఁడవును, తపస్సు చేయువారిచేత సేవింపఁబడువాఁడవును, శ్రీలక్ష్మీభర్తవు నైన కృష్ణా నీవు ఈమునులసమూహముతోఁగూడ ఇక్కడ కొన్నాళ్లు ఉండుము. నీపాదకమలములయందలి దుమ్ము సోఁకి నాయిల్లు పావనమైనను నేను ధన్యుఁడనౌదును అని పలికెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అని యభ్యర్థించిన ప్రసన్నుండై యప్పుండరీకాక్షుండు నిమికులప్రదీపకుండైన జనక చక్రవర్తిం గరుణించి యమ్మిథిలానగరంబునం బౌరజనంబులకు నున్నతశోభనంబులు గావించుచుం గొన్నిదినంబులుండె నంత.

టీ॥ (అని) అభ్యర్థించినన్—కోరఁగా. ప్రసన్నుండై—అతనియందు అనుగ్రహముగలవాఁడై. అప్పుండరీకాక్షుండు—అక్కృష్ణుఁడు. నిమికులప్రదీపకుండు—నిమివంశమును ప్రకాశింపఁజేయువాఁడు. అయిన జనకచక్రవర్తిన్—అయినట్టి జనకచక్రవర్తిని. కరుణించి—అనుగ్రహించి. అమ్మిథిలానగరంబునన్—అమిథిలయను పట్టణమునందు. పౌరజనంబులకున్—పట్టణములోని జనులకు. ఉన్నతశోభనంబులు—మేలైన శుభములను. కావించుచున్—కలుగఁజేయుచు. కొన్నిదినంబులుండెన్—కొన్నాళ్లు ఉండెను. అంతన్—అప్పుడు.

తా॥ అని యిట్లు కోరఁగా అతనియందు ప్రేమగలవాఁడై యాకృష్ణుఁడు నిమివంశమును ప్రకాశింపఁజేయువాఁడైన జనకచక్రవర్తిని మన్నించి ఆమిథిలాపట్టణమునందలి జనులకు మిక్కిలి శుభములను కలుగఁజేయుచు కొన్నాళ్లు ఆపట్టణమునందుండెను ఆసమయమునందు అని తా.

౧౧౮౯.—మ॥ శ్రుతదేవుండును మోదియై మనిజన * స్తోమంబుతో నిందిరా
పతిఁ దోకొంచు నిజాలయంబునకు నా * వ్పన్నేగి యచ్చోట స
మ్మతి దర్భాస్తరణంబులన్నునిచి స * మ్యగ్జ్ఞాన పారీణుఁడై
సతియుం దాను పదాబ్జముల్గడిగి చం * చద్భక్తిఁ దత్తోయముల్.

టీ॥ శ్రుతదేవుండును—శ్రుతదేవుఁడు కూడ. మోదియై—సంతోషించినవాఁడై. మునిజన స్తోమంబులోన్—మునుల సమూహముతో. ఇందిరాపతిన్—లక్ష్మీభర్తయైన కృష్ణుని. తోకొంచున్—పిలుచుకొని. నిజాలయంబునకున్—తనయింటికి. ఒప్పన్—తగినట్లు. ఏగి—పోయి. అచ్చోటన్—ఆయింటియందు. సమ్మతిన్—ఇష్టముతో. దర్భాస్తరణంబులన్—దర్భాసనములయందు. ఉనిచి—కూర్చుండఁబెట్టి. సమ్యగ్జ్ఞానపారీణుఁడై—బ్రహ్మజ్ఞానముచేత తుదముట్టినవాఁడై. సతియున్—పెండ్లామును. (తానును) పదాబ్జములు—వారిపాదకమలములను. (కడిగి) చంచద్భక్తిన్—మేలైన భక్తితో. తత్తోయములు—ఆజలములను.

తా॥ శ్రుతదేవుఁడుఁ గూడ సంతోషముతో మునుల సమూహమును కృష్ణమూర్తిని తనయింటికిఁ బిలుచుకొనిపోయి అందు దర్భాసనములయందు అందఱను వరుసగా కూర్చుండఁబెట్టి మిక్కిలి భక్తితో వారిపాదములను గడిగి ఆపరిశుద్ధజలమును తానును తన పెండ్లామును అని తాత్పర్యము.

౧౧౯౦.—చ॥ శిరములఁ దాల్చి నవ్య తుల * సీదళ దామ కుశ ప్రసూన వి
స్ఫురదరవిందమాలికలఁ * బూజయొనర్చి గృహాంధకూప సం
చరణుఁడనైన నాకడకుఁ * జక్రి దనంతనె వచ్చునట్టి సు
స్థిరమతిమున్ను నేతపముఁ * జేసితినంచును సంతసించుచున్.

టీ॥ శిరములన్—తలలయందు. తాల్చి—ధరించి. నవ్య...మాలికలన్—నవ్య—క్రొత్తయైన. తులసీదళదామ—తొలసిదళముల దండలచేతను. కుశ—దర్భలచేతను. ప్రసూన—పుష్పములయు. విస్ఫురత్—వికసించిన. అరవింద—తామరపుష్పములయు. మాలికలన్—దండలచేతను.

పూజయొనర్చి—పూజచేసి. గృహాంధకూపసంచరణుఁడను—ఇల్లనెడు (సంసారమనెడు) చీఁకటినూతియందు మెలఁగువాఁడను. జననాశకునకు—అయినట్టినాయొద్దకు. చక్రి—కృష్ణమూర్తి. తనంతనె—తాను గానే. వచ్చునట్టి—రాఁదగినట్టి. ఏతపమునకు — ఏతపస్సును. సుస్థిరమతిన్—నిక్కలినిలుకడగలబుద్ధితో. చేసితినో—చేసితినో. అంచున్—అని. సంతసించుచున్—సంతోషము పొందుచును.

తా॥ తనతలలయందు చల్లుకొని అప్పుడు కోసితెచ్చిన తులసీదళముల దండలచేతను, దర్భలచేతను, మల్లెలు మొదలగు పుష్పములయు తామరపుష్పములయు దండలచేతను పూజచేసి చీఁకటి నూతిని బోలిన సంసారములోతగులుకొని మెలఁగుచున్న నాదగ్గఱకు శ్రీకృష్ణమూర్తి తానుగావచ్చునట్లు నేను పూర్వజన్మమునందు ఎటువంటితపస్సు చేసితినో అని అనుకొనుచుండెనని తాత్పర్యము.

౧౧౯౧.—తే॥ మఱియుఁ దత్పాదతీర్థంబు ♦ మందిరమునఁ । గలయఁజిలికించి సంప్రీతి ♦ గడలుకొనఁగఁ
బత్ర ఫల పుష్పతోయము ♦ ల్భక్తినొసఁగి । హరి మురాంతకమూర్తి ని ♦ జాత్మ నిలిపి.

టీ॥ మఱియున్—ఇదిగాక. తత్పాదతీర్థంబు—ఆకృష్ణునికాళ్లుగడిగిననీళ్లు. మందిరమునన్—ఇంటిలో. కలయన్—అంతటను. చిలికించి—చల్లించి. సంప్రీతి—సంతోషము. కడలుకొనఁగన్—అతిశయింపఁగా. పత్రఫలపుష్పతోయములు — ఆకులు పండ్లు పుష్పములును. భక్తిన్ — ప్రీతితో. ఒసఁగి—ఇచ్చి. హరిమురాంతకమూర్తిన్ — మురాసురునిఁజంపిన శ్రీకృష్ణమూర్తిని. నిజాత్మన్—తనమనసునందు. నిలిపి—ఉంచి.

తా॥ అంతటితో తృప్తినొందక అక్రూరదేవుఁడు ఆకృష్ణుని కాళ్లు గడిగిన పరిశుద్ధజలమును తనయింటియందంతటనుచల్లించి సంతోషము హెచ్చఁగా ఆకులు పండ్లు పుష్పములను భక్తితో సమర్పించి మురాసురునిజంపిన శ్రీకృష్ణునిరూపమునుతనమనసుననిలిపియనితాత్పర్యము.

౧౧౯౨.—తే॥ మానితంబగు విశ్వ ని ♦ దానమూర్తి । యైనకృష్ణుండు తనయింట ♦ నారగించెఁ
దనమనోరథ సిద్ధియుఁ ♦ దనకు నబ్బె । ననుచుఁ బైపుట్ట మల్లార్చి ♦ యాడుచుండె.

టీ॥ మానితంబగు విశ్వనిదానమూర్తి—గౌరవింపఁదగిన ప్రపంచమునకు మూలకారణమైన యాకృతిగలవాఁడు. (అయినకృష్ణుండు) తనయింటన్—తనయింటిలో. ఆరగించెన్—భోజనముచేసెను. తనమనోరథసిద్ధియున్—తనకోరికనెఱవేఱుటయు. (తనకు) అబ్బెన్—లభించెను. అనుచున్ — అని. పైపుట్టము — తనయుత్తరీయమును. అల్లార్చి — విదలించి. ఆడుచుండెన్ — నాట్యముచేయుచుండెను.

తా॥ లోకమునకు మూలకారణమై గౌరవింపఁ దగిన యాకృతిగల శ్రీకృష్ణుఁడు తనయింట భోజనముచేసెను తనకోరిక లన్నియు నెఱవేఱెను అని సంతోషములో ఉత్తరీయమును విదలించు కొనుచు నాట్యముచేయనారంభించెనని తాత్పర్యము.

౧౧౯౩.—చ॥ తరుణియుఁ దానుఁ బుత్రులుఁ బ ♦ దంపడి కృష్ణుభజించుచుండఁ ద
చ్చరణము లంకపీఠమునఁ ♦ జాఁచిన మెల్లన నొత్తుచున్ రమా
వరుఁగని పల్కె భక్తజన ♦ వత్సల మామక భాగ్యమెట్టిదో
హర చతురాస్యులు న్నెఱుఁగ ♦ నట్టి నినుం గనుఁగొంటి నెమ్మితోన్.

టీ॥ తరుణియున్—పెండ్లామును. పుత్రులును — కొడుకులును. (తానును) పదంపడి — మఱియును. కృష్ణున్ — కృష్ణుని. భజించుచుండన్—సేవించుచుండఁగా. తచ్చరణములు — ఆకృష్ణునియొక్క పాదములు. అంకపీఠమునన్—తన ఒడియందు. చాఁచినన్—చాఁగింపఁగా. మెల్లనన్—తిన్నగా. ఒత్తుచున్—పిసుకుచు. రమావరున్—కృష్ణుని. కని—చూచి. పల్కెన్—ఇట్లనెను. భక్తజనవత్సల—సేవకులయందుప్రేమగలయోస్వామీ. మామకభాగ్యము—నాయదృష్టము. ఎట్టిదో—ఎటువంటిదో — ఎంతమంచిదో అనుట. హరచతురాస్యులున్—శివబ్రహ్మలుసయితము. ఎఱుఁగనట్టి—తెలిసికోలేని. నినున్—నిన్ను. నెమ్మితోన్—ప్రీతితో. కనుఁగొంటిన్—చూచితిని.

తా॥ అట్లు పెండ్లాము బిడ్డలతోఁగూడ కృష్ణుని సేవించుచుండి పిమ్మటకృష్ణుఁడు తనయొడిలోనికిపాదములనుచాఁచఁగా ఆపాదములను మెల్లఁగా పిసుకుచు కృష్ణునిఁ జూచి స్వామీ! నాయదృష్టము ఎంతమంచిదో తెలియదు. శివుఁడు బ్రహ్మ మొదలయినవారికిఁ గూడ తెలిసికోఁగూడని నిన్ను ప్రీతితో సేవించుచుచూడఁగంటిని అనిపలికెనని తాత్పర్యము.

౧౧౯౪.—క॥ ముని యోగి మానస స్ఫుట । వనజంబుల నెల్లప్రొద్దు ♦ వసియించు భవ
ద్ఘనదివ్యమూర్తి నాలో । చన గోచరమయ్యెఁ గాదె ♦ సర్వాత్మ హరీ.

టీ॥ సర్వాత్మ—ప్రణవమయప్రపంచస్వరూపుఁడవైన. హరీ—శ్రీకృష్ణా. ముని…బులన్—ముని—వాగ్నియమముగలిగినవసిష్ఠ కశ్యపాది ఋషులయొక్కయు. యోగి — సనకాదిబ్రహ్మనిష్ఠులయొక్కయు. మానస—మనస్సులనెడు. స్ఫుట—వికసించిన. వనజంబులన్—కమలములయందు. ఎల్లప్రొద్దు — ఎల్లప్పుడు. వసియించు — ఉండునట్టి. భవత్—నీదైన. ఘన—గొప్పదైన. దివ్యమూర్తి — అప్రాకృతమైన యాకృతి. నాలోచన గోచరమయ్యెఁగాదె—నాలోచన—నాకన్నులకు. గోచరమయ్యెఁగాదె—కనఁబడెనుగదా.

తా॥ ప్రపంచ స్వరూపుఁడవైన శ్రీకృష్ణస్వామీ! మునులయు యోగులయు తేటపాఱిన మనసులనెడు తామరలయందు వాసము చేయునట్టి అప్రాకృతమైన నీస్వరూపము నాకన్నులకు ఇప్పుడు కానఁబడెను గదా అని తాత్పర్యము.

వ॥ దేవా నీసచ్చరిత్రంబులు కర్ణరసాయనంబులుగా నాకర్ణించుచు నీకుం బూజలొనర్చుచు నీచరణార విందంబులకు వందనంబులు సేయుచు నీదివ్యనామ సంకీర్తనంబు సేయుచుం దమశరీరంబులు భవదధీ నంబులుగా మెలంగు నిర్మల బోధాత్ములగువారి చిత్తంబులను దర్పణంబులం గానంబడు చుందువు కర్మవిక్షిప్త చిత్తులైనవారి హృదయంబుల నుండియు దూరగుండ వగుదువని మఱియు నిట్లనియె.

టీ॥ దేవా=స్వామీ. నీసచ్చరిత్రంబులు = నీదైనమంచికథలను. కర్ణరసాయనంబులుగాన్=చెవులకు ఇంపుగా. ఆకర్ణించుచున్ = వినుచు. నీకుంబూజలొనర్చుచున్=నీకుంబూజలుచేయుచు. నీచరణార విందంబులకున్ = నీపాదకమలములకు. వందనంబులుసేయుచున్= మ్రొక్కుచు. నీదివ్యనామసంకీర్తనంబు సేయుచున్=మేలైన నీనామ ములనుకీర్తించుచు. తమశరీరంబులు=తమయొక్క దేహములు. భవ దధీనంబులుగాన్=నీకు అధీనములుగా. మెలంగు=వర్తిల్లునట్టి నిర్మల బోధాత్ములు=స్వచ్ఛమైనబ్రహ్మజ్ఞానముగలవారు. అగువారిచిత్తంబులు =అగునట్టివారిమనసులు. అనుదర్పణంబులన్=అనునట్టియద్దములందు. కానంబడుచుందువు=అగపడుచుందువు. కర్మవిక్షిప్తచిత్తులు = కర్మ ములచేత చలింపంజేయంబడినట్టి మనసులు గలవారు. అయినవారి హృదయంబులన్=అయినట్టిజనులయొక్కమనసులందు. (ఉండియును) దూరగుండవు = దూరమును పొందినవాఁడవు - కానరానివాఁడ వనుట. (అగుదువు అని) మఱియున్=ఇంకను. (ఇట్లనియెను.)

తా॥ ఓస్వామీ! నీదైన మంచి చరిత్రములను చెవులకింపుగా వినుచు, నీకుంబూజలుసేయుచు, నీపాదములకు మ్రొక్కుచు, నీది వ్యములైన నామములనే ఉచ్చరించుచు, తమదేహములను నీయధీన ములనుగాఁజేసి మెలఁగునట్టి దివ్య జ్ఞానముగల బ్రహ్మవేత్తలు తమ అంతఃకరణములనెడి అద్దములయందునీస్వరూపమునుజూచుచుందురు కర్మములను చేయుటయందలి పట్టుచేతకలవరమునొందిన అజ్ఞానులు, శ్లో॥ అంతస్థమాత్మానమజంనపశ్యన్త్యభ్రమంతిమూఢాః గిరిగహ్వరేషు॥ అనుప్రమాణముచేత తమ హృదయములయందుండెడు నిన్ను తెలిసికొ ఎక్కడనో యున్నవాఁడవు అనుకొని వెదకుచుందురు అని చెప్పి యింకను చెప్పుచున్నాఁడు.

౧౧౯౫.—సీ॥ నీకు మ్రొక్కెదఁ గృష్ణ ॥ నిగమాంత సంవేద్య - లోకరక్షణ భక్త ॥ లోక వరద
నీపాద సేవనా ॥ నిరతుని నన్ను నే - పనిఁబంపె దానతి ॥ మ్మనినఁ గృష్ణుఁ
డెలనవ్వు మోమునఁ ॥ జెలువొంద నావిప్రు - కర మాత్మకరమునఁ ॥ గదియఁజేర్చి
పాటించి యతనితోఁ ॥ బలికెఁ దపశ్శక్తి - వఱలిన యమ్ముని ॥ వర్యు లెపుడుఁ
తే॥ దమ పదాంబుజరేణు వి ॥ తానకములు । దగుల లోకంబులను బవి ॥ త్రంబు సేయు
వారు ననుఁగూడి యెప్పుడు ॥ వలయు నెడల । కరుగుదెంతురు నీభాగ్య ॥ గరిమనిటకు.

టీ॥ (కృష్ణ) నిగమాంతసంవేద్య = వేదాంతములచేతఁ దెలియఁ దగినవాఁడా. లోకరక్షణ=లోకములను కాపాడు వాఁడా. భక్త లోకవరద = సేవక సమూహము కోరికలనిచ్చువాఁడా. (నీకు మ్రొక్కెదను) నీపాదసేవనానిరతునిన్ = నీయడుగులను కొలు చుటయందు దాసక్తిగలవాఁడనైన. (నన్ను) ఏపనిఁబంపెదు = ఏమి చేయనుఆజ్ఞాపించెదవు. ఆనతిమ్మనినన్=సెలవిమ్మనఁగా. (కృష్ణుఁడు) ఎలనవ్వు=చిఱునవ్వు. మోమునన్=ముఖమునందు. చెలువొందన్= అందగింపఁగా. ఆవిప్రుకరము=ఆబ్రాహ్మణునియొక్క చేతిని. ఆత్మ కరమునన్=తనచేతితో. కదియఁజేర్చి=చేర్చిపట్టి. పాటించి=ఆద రించి. అతనితోన్=ఆబ్రాహ్మణునితో. పలికెన్ = ఇట్లుపలికెను. తపశ్శక్తిన్ = తపస్సువలని సామర్థ్యముచేత. వఱలిన = ప్రసిద్ధి నొందిన. అమ్మునివర్యులు=ఆమునిశ్రేష్ఠులు. ఎపుడున్=ఎల్లప్పుడును. తమపదాంబుజ రేణువితానకములు = తమ పాదకమలములయందలి ధూళిపరంపరలు. తగులన్=సోఁకునట్లు. (లోకంబులను) పవిత్రంబు సేయువారు=పరిశుద్ధములనుగాఁజేయువారు. ననుఁగూడి - నాతోఁ జేరి. ఎప్పుడున్=ఎల్లప్పుడును. వలయునెడలకున్=కావలసినతావులకు అరుగుదెంతురు=వత్తురు. ఇటకున్=ఇక్కడికిని. నీభాగ్యగరిమన్= నీయదృష్టగౌరవముచేత. చనుదెంచిరి అనుక్రియపైపద్యముననున్నది.

తా॥ వేదాంతములచేతఁ దెలియఁదగినవాఁడవును, లోకములను రక్షించువాఁడవును, సేవకుల సమూహమునకు కోరినవరముల నిచ్చు వాఁడవునునైనఓశ్రీకృష్ణా! నేనునీకునమస్కరించెదనునీయడుగులను గొలుచుటయందు ఆసక్తిగలనన్ను ఏమిచేయను ఆజ్ఞాపింతువో అది చేయుటకు సిద్ధముగనున్నాను అనఁగా కృష్ణుఁడుచిఱునవ్వునవ్వుచు ఆబ్రాహ్మణునిచేయితనచేతితోఁబట్టుకొని ఆదరించితపఃప్రభావము చేత ప్రసిద్ధులయిన యీమునిశ్రేష్ఠులు ఎల్లప్పుడును తమకాలిదుమ్ము సోఁకించి లోకములనెల్లనుపరిశుద్ధములనుగాఁజేయుచుందురుకనుక ఎల్లప్పుడు కావలసిన తావులకు నావెంటవచ్చుచుందురు అట్లిప్పు డును నీయదృష్టవశముచేత ఇచ్చటికి వచ్చిరి యని చెప్పెనని తా.

వ॥ చనుదెంచిరి పుణ్యస్థలంబులును దీర్థంబులును దేవతలును సంస్పర్శనదర్శనార్చనంబులం బ్రాణులను సమస్త కిల్బిషంబులఁ బాయంజేయుదు రదియునుంగాక బ్రాహ్మణుండు జననమాత్రంబున జీవ కోటియందు ఘనుండైయుండు జప తపోధ్యానాధ్యయనాధ్యాత్మలం జతురుండయి మత్కర్మా శ్రయుం డయ్యేనేని యతం డుత్తముండై వెలుంగు నతనిం జెప్పనేల యని మఱియు నిట్లనియె.

టీ॥ చనుదెంచిరి=వచ్చిరి. పుణ్యస్థలంబులును — కాశిగయాది పుణ్యములైనక్షేత్రములును. తీర్థంబులును — గంగాది పుణ్యతీర్థములును. దేవతలును — బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాది దేవతలును. సంస్పర్శనదర్శనార్చనంబులన్ — తాఁకుటచేతను చూచుటచేతను అర్చించుటచేతను. ప్రాణులను=జీవులను. సమస్తకిల్బిషంబులన్=ఎల్లపాపములనుండియు. పాయంజేయుదురు — బహుకాలమునకు తొలఁగునట్లు చేయుదురు. అదియునుంగాక=అంతేగాక. (బ్రాహ్మణుండు) జననమాత్రంబునన్=పుట్టుకచేతనే. జీవకోటియందున్=ప్రాణులసమూహమునందు. ఘనుండై=గొప్పవాఁడై. (ఉండును) జప ... త్ములన్— జప=గాయత్ర్యాది మంత్రజపమునందు. తపః — కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది తపస్సునందును. ధ్యాన — బ్రహ్మనిష్ఠయందును. అధ్యయన — వేదముచదువుటయందును, అధ్యాత్మలన్=బ్రహ్మవిచారణయందును. చతురుండై=సమర్థుఁడై. మత్కార్యాశ్రయుండు — నావిషయములైన కార్యములను ఆశ్రయించినవాఁడు — నాసంబంధమయిన అర్చనాది కృత్యములను జేయువాఁడు. అయ్యేనేని=అయినయెడల. అతండు= అటువంటిబ్రాహ్మణుఁడు. ఉత్తముఁడై=అందఱియందును శ్రేష్ఠుఁడై. వెలుఁగున్=ప్రకాశించును. అతనిన్=అట్టివానివిషయమును. చెప్పనేల=ఇట్టిదని చెప్పుట యెందుకు. (అని) మఱియునిట్లనియెను=ఇంకను చెప్పనారంభించెను.

తా॥ ఇచ్చటికిమునులువచ్చినారు పుణ్యస్థలములుతాఁకుటచేతను తీర్థములు చూచుటచేతను, దేవతలు పూజించుటచేతను, ప్రాణుల పాపములనెల్లను చిరకాలమునకు పోఁగొట్టుచుందురు, ఇదిగాక బ్రాహ్మణుఁడుపుట్టుకచేతనే గొప్పవాఁడైయుండునుగనుక ఆబ్రాహ్మణుఁడు జపములు తపములు ధ్యానములు వేదాధ్యయనమును చేసి తత్వము తెలిసి సర్వమునందునుసమర్థుఁడై నాసేవచేయువాఁడు అగునేని ఉత్తముఁడై ప్రకాశించును అట్టిబ్రాహ్మణునివిషయము విశేషించి చెప్పవలసినదేకాదు అనిమఱియును కృష్ణుఁడు చెప్పనారంభించెను అని తాత్పర్యము.

౧౯౭.—క॥ నామది విప్రులపైఁ గల । ప్రేమము నాతనువునందుఁ * బెట్టనికతనన్
భూమీసురు లర్చ్యులు నీ । వీమునులం బూజసేయు * మిద్ధ చరిత్రా.

టీ॥ ఇద్ధచరిత్రా=ప్రసిద్ధమైననడవడిగలవాఁడా. నామదిన్=నామనసులో. విప్రులపైన్=బ్రాహ్మణులమీఁద. కలప్రేమము=కలిగినట్టిప్రీతిని. నాతనువునందున్=నాదేహమునందు. పెట్టనికతనన్=ఉంచకపోవుటచేత. భూమీసురులు=బ్రాహ్మణులు. అర్చ్యులు=అర్చనకుతగినవారు. (నీవు) ఈమునులన్=ఈఋషులను. (పూజచేయుము)

తా॥ ఓయుంచినడవడిగలబ్రాహ్మణుఁడా! నాకుబ్రాహ్మణులయందుఁ గలప్రీతి నాదేహమునందు సైతము లేదు కాఁబట్టినీవు ఈబ్రాహ్మణులను పూజింపుము వీరుపూజకుఁదగినవారు అనికృష్ణమూర్తి పలికెనని తా.

౧౯౮.—క॥ ఇదియే నాకిష్టము నను । బదివేలవిధంబు లోలయు * భజియించిన నా
మది కింపవు నటుగావున । వదలని భక్తిన్ భజింపు * వసు ధామరులన్.

టీ॥ ఇదియే=ఈబ్రాహ్మణులనుబూజించుటయే. (నాకు) ఇష్టము=ప్రియము. ననున్=నన్ను. (పదివేలవిధంబులు) ఓలియన్ — కూడుకొనునట్టుగా. భజియించినన్=సేవించినను. నామదికిన్=నామనసునకు. ఇంపవున్ — ఆసేవలు ఇంపుగానివియు నగును. అటుగావునన్=అట్లగుటవలన, వసుధామరులన్=బ్రాహ్మణులను. వదలని భక్తిన్ — విరామములేనిభక్తితో. భజింపుము — సేవింపుము.

తా॥ ఇప్పుడు నేనుచెప్పిన బ్రాహ్మణ పూజయే నాకు ప్రియము అనేకవిధములచేత నన్ను పూజించినను నాకు అది అంతితృప్తిగానుండదుకనుకనీవుభక్తివదలకబ్రాహ్మణపూజచేయుమనికృష్ణుఁడు శ్రుతదేవునితో చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౧౯౯.—క॥ అని సర్వలోక గురుఁడగు । వనజోదరుఁ డానతిచ్చు * వాక్యంబుల జా
డనె భూమీసురుఁ డమ్ముని । జనులకు సద్భక్తిఁ బూజ * సలిపె న్వరుసన్.

టీ॥ (అని) సర్వలోకగురుఁడు=ఎల్లలోకములకును తండ్రి — లేక సర్వప్రాణులకును జ్ఞానమునిచ్చువాఁడు. అగువనజోదరుఁడు=అగునట్టి శ్రీకృష్ణమూర్తి. ఆనతిచ్చువాక్యంబులజాడనె=సెలవిచ్చుమాటలవిధముననే. భూమీసురుఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు. అమ్మునిజనులకున్= ఆమునీశ్వరులకు. సద్భక్తిన్=ఏకాంతభక్తితో. వరుసన్=క్రమముగా. పూజసలిపెన్=పూజచేసెను — షోడశోపచారములసలిపెననుట.

తా॥ అని యీవిధముగా సర్వలోకములకును గురువైన (తండ్రియైన) కృష్ణమూర్తిచెప్పఁగావిని ఆచొప్పుననే శ్రుతదేవుఁడు అప్పుడు తనయింటికి వచ్చియున్నమునీశ్వరులనందఱను క్రమముగాపూజించెనని తాత్పర్యము.

౨౦౦.—చ॥ ఎనయఁగఁ గృష్ణుఁడంత మిథి * లేశ్వర భూసురులం గృపావలో
కన మొలయన్ననూన సుభ * గస్థితిఁ బొందఁగఁజేసి వారి వీ
డ్కొని రథమెక్కి దివ్య ముని * కోటియుఁ దానునువచ్చెఁ గ్రమ్మఱన్
జనవర మోతుదంబగు కు * శస్థలికిం బ్రమదాంత రంగుఁడై.

టీ॥ జనవర=రాజా. అంతన్ — అంతట. (కృష్ణుఁడు) మిథిలేశ్వర భూసురుల్ — మిథిలాపట్టణపురాజైన జనకునిని శ్రుతదేవుఁడను బ్రాహ్మణునిని. ఎనయఁగన్=సరిపడునట్లుగా. కృపావలోకనము=దయతోడిచూపు. ఒలయన్=వ్యాపించఁగా. అనూనసుభగస్థితిన్=తక్కువలేనిచక్కనిచూపుయొక్కయునికిచేత. పొందఁగన్=పొందికయగునట్లుగా. (చేసి) వారిన్=అయిరువురను. వీడ్కొని=

వదలుకొని—వారితో పోయెదనని చెప్పి బయలుదేఱి. (రథమెక్కి—) దివ్యమునికోటియుక్—దేవమునులసమూహమును. (తానును) ప్రమదాంతరంగుఁడై — సంతోషముతోడి మనసు గలవాఁడై. మోక్షదంబు=ముక్తినిచ్చునది. అగుకుశస్థలికిన్—అగునట్టి ద్వారవతీ పట్టణమునకు. క్రమ్మఱన్—మరల. (వచ్చెను)

తా॥ ఓరాజా! అంతట కృష్ణుఁడు మిథిలాపట్టణపురాజైన జనక మహారాజుతోను అతని ఆశ్రితుఁడైన శ్రుతదేవుఁడను బ్రాహ్మణునితోను పోయివచ్చెదనని చెప్పి బయలుదేఱి దేవమునుల సమూహము వెంటరాఁగా రథమెక్కినవాఁడై ముక్తినిచ్చునదియైన ద్వారవతీ పట్టణమునకు మరల వచ్చెనని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ అయోధ్యామథురామాయా కాశీకాంచీఅవంతికా
పురీద్వారవతిచైవ సప్తైతే మోక్షదాయకాః॥

(*) పరీక్షిత్తునకు శుకమహాముని శ్రుతిగీతలఁ జెప్పుట. (*)

వ॥ అనిచెప్పిన బాదరాయణికి నభిమన్యునందనుం డిట్లనియె మునీంద్రా ఘటపటాది వస్తుజాతంబు భంగి నిర్దేశింప నర్హంబు గాక సత్త్వాదిగుణశూన్యంబైన బ్రహ్మంబునందు సత్త్వాదిగుణ గోచరంబులైన వేదంబులేక్రమంబునఁ బ్రవర్తించునట్టిచందంబు నాకెఱింగింపుమనిన భూవరునకు మునివరుండిట్లనియె, సకలచేతనాచేతనాంతర్యామియైన సర్వేశ్వరుండు సర్వశబ్దవాచ్యుండు గావున సకలజంతునివహంబులకు బుద్ధీంద్రియ మనఃప్రాణశరీరంబులను సృజియించి చేతనవర్గంబునకు జ్ఞానప్రదుండు గాన సకలనిగమసమూహంబులును దత్స్వరూపగుణవైభవప్రతిపాదకంబులు గావున ముఖ్యంబై ప్రవర్తించు శ్రుతిస్తోత్రం బుపనిషత్తుల్యంబు ననేకపూర్వఋషిపరంపరాయాతంబును నైన దీనిని శ్రద్ధాయుక్తుండై యెవ్వండనుసంధించు నతనికి మోక్షంబు సులభంబు దీనికి నారాయణాఖ్యానంబను నొక్కయుపాఖ్యానంబు గలదు వినిపించెద వినుము భగవత్ప్రియుండైన నారదుం డొక్కనాఁడు నారాయణాశ్రమంబునకుం జని ఋషిగణసమేతుండైన నారాయణ ఋషిం గనుంగొని నీవు నన్నడిగినట్లమ్మహాత్ము నడిగిన నతండు మున్ను నీయర్థంబు శ్వేతద్వీపవాసులైన సనకసనందనాది దివ్యయోగీంద్రులు ప్రశ్నసలిపిన వారలకు సనందనుండు వాక్రుచ్చిన ప్రకారంబు నీకెఱింగించెదనని వక్కాణింపం దొడంగె శయానుండైన రాజశ్రేష్ఠునిం దత్పరాక్రమ దక్షతాది చిహ్నంబుల నుతియించు వందిజనంబుల చందంబున జగదవసానసమయంబున ననేకశక్తియుతుండై యోగనిద్రావశుండైన సర్వేశ్వరుని వేదంబులు స్తోత్రంబులు సేయు విధంబు నారాయణుండు నారదునకుం జెప్పిన తెఱంగున వినుమని యిట్లనియె.

టీ॥ అనిచెప్పినన్—అనియిట్లు చెప్పఁగా. బాదరాయణికిన్—శుకునితో. అభిమన్యునందనుండు—పరీక్షిన్మహారాజు. (ఇట్లనియెను) మునీంద్రా—ఓమునిశ్రేష్ఠుఁడా. ఘటపటాదివస్తుజాతంబుభంగిన్—కుండలు కోకలు మొదలగు వస్తుసమూహమువలె. నిర్దేశింపన్—ఇదియిట్టిదని చెప్పను. అర్హంబుగాక—సరిపడక. సత్త్వాదిగుణశూన్యంబు—సత్త్వము మొదలగు త్రిగుణములులేనిది. ఐనబ్రహ్మంబునందున్—అయినట్టి పరతత్త్వమునందు. సత్త్వాదిగుణగోచరంబులు—సత్త్వము మొదలగుగుణములచేతతోఁచునవి. ఐనవేదంబులు—అయినట్టి వేదశ్వేతములు. శ్లో॥ త్రైగుణ్యవిషయావేదాః నిస్త్రైగుణ్యోభవా ర్జున. అనిగీత॥ ఏక్రమంబునన్—ఏవిధముగా. ప్రవర్తించున్—ప్రతిపాదించును. అట్టిచందంబు—అవిధమును. నాకెఱింగింపుము—నాకు తెలియఁజేయుము. అనినన్—అనియడుగఁగా. భూవరునకున్—రాజునకు. మునివరుండు—శుకమహాముని. (ఇట్లనియెను) సకల ... ర్యామి—సకల—సమస్తమైన. చేతన—ప్రాణముగలవియు. అచేతన—ప్రాణములేనివియునైన వస్తువులలో. అంతర్యామి—లోపలవర్తించువాఁడు. (అయిన సర్వేశ్వరుండు) సర్వశబ్దవాచ్యుండు—సమస్తశబ్దములచేతను చెప్పఁబడినవాఁడు—శ్లో॥ సర్వగత్వాదనంతస్య సఏవాహమవస్థితః। మత్తస్సర్వమహంసర్వం మయిసర్వంసనాతనే. అనిబ్రహ్మ

ణము. లేక సర్వశబ్దమునకర్థము ప్రణవముగనుక ప్రణవశబ్దముచేత చెప్పఁదగినవాఁడు. ఓమిత్యే కాక్షరం బ్రహ్మ, ఓమితి బ్రహ్మ, ఓమితీదగ్ంసర్వ॥ అని శ్రుతి. కావునన్ = కనుక, సకలజంతు నివహంబులకున్ = స్థావర క్రిమి జలచర పక్షి పశు నరులనెడి ఎల్లప్రాణుల సమూహమునకును. బుద్ధి...బుల్ — బుద్ధి = నిశ్చయాత్మకమైనబుద్ధిని ఇంద్రియ = జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియ ములను. మనః = సంకల్పాత్మకమైన మనస్సును. ప్రాణ = పంచప్రాణములను. శరీరంబులన్ = స్థూల సూక్ష్మకారణ శరీరములను. సృజియించి = కలుగఁజేసి. చేతనవర్గంబునకున్ = ప్రాణులసమూహమునకు. జ్ఞానప్రదుండు = తెలివినిచ్చువాఁడు. కానన్ = కనుకను. సకలనిగమ సమూహంబులును = ఎల్ల వేదముల సమూహములును. తత్స్వ...బులు — తత్ = ఆతెలివినిచ్చువాఁడైన భగవంతునిదైన, స్వరూప = సచ్చిదానంద స్వరూపముల యొక్కయు. గుణ = సర్వజ్ఞత్వాది శుభగుణముల యొక్కయు. వైభవ = సంపదను. ప్రతిపాదకంబులు = చెప్పునవి. కావునన్ = కనుకను. ముఖ్యంబై = ప్రధానమయి. ప్రవర్తించు = ఉండునట్టి. శ్రుతిస్తోత్రంబు = వేదరూపమయిన స్తోత్రము. ఉపనిషత్తుల్యంబును = ఉపనిషత్తులతో సమానమయినదియు. అనేకపూర్వ ఋషిపరంపరాయాతంబును = అనేకులగు మునుపటి ఋషుల పరంపరచేతవచ్చినదియు. అయినదీనిని = అయినట్టి యీవేదరూపస్తోత్రమును. శ్రద్ధాయుక్తుండై = అక్కఱతోఁగూడుకొన్నవాఁడై. ఎవ్వండు = ఏమనుష్యుఁడు. అనుసంధించున్ = పఠించునో. అతనికిన్ = ఆమనుజునకు. మోక్షంబు = దుఃఖరహితస్థితి. సులభంబు = కష్టము లేకదొరకునది యగును. దీనికిన్ = ఈశ్రుతిస్తోత్రమును పఠించువానికి మోక్షము సులభము అనుటకు. (నారాయణాఖ్యానంబు) అను నొక్కయుపాఖ్యానంబు = అనునట్టి యొక్క కథ. (కలదు) వినిపింతున్ = నీకుఁజెప్పెదను. (వినుము) భగవత్ప్రియుండు = భగవంతునికి ఇష్టుఁడు. అయిన నారదుండు = అయినట్టి నారదమహాముని. (ఒక్కనాఁడు) నారాయణాశ్రమంబునకున్ = నారాయణ ఋషియొక్క ఆశ్రమమునకు. చని = పోయి. ఋషిగణ సమేతుఁడైన = ఋషుల సమూహముతోఁ గూడుకొన్నవాఁడైన. (నారాయణ ఋషిని) కనుఁగొని = చూచి. (నీవు నన్ను) అడిగినట్ల = అడిగిన విధముగానే. అప్పురాతనున్ = ఆగొప్పవాఁడైన నారాయణమహర్షిని. అడిగినన్ = అడుగఁగా. అతండు = ఆనారాయణమహర్షి. మున్ను = మునుపు. ఈయర్థంబు = ఈవిషయమును. శ్వేతద్వీపవాసులయిన = తెల్లదీవియందుండువారైన. సనకసనందనాది = సనకుఁడు సనందనుఁడు మొదలుగాఁగల. దివ్యయోగీంద్రులు = దేవ ఋషులలో శ్రేష్ఠులు. ప్రశ్నసలిపినన్ = తమలో తాము ప్రశ్నచేసికోఁగా. వారలకున్ = ఆఅడిగిన మునులకు. (సనందనుండు) వాక్రుచ్చినప్రకారంబు = చెప్పినవిధము. నీకెఱింగించెదను = నీకు తెలియఁజెప్పెదను. (అని) వక్కాణింపందొడంగెన్ = చెప్పనారంభించెను. శయానుండైనరాజశ్రేష్ఠునిన్ = పండుకొని నిద్రపోవుచున్న గొప్పరాజును. తత్పరా...బులన్ — తత్ = ఆరాజుయొక్క. పరాక్రమ = పగులను ఆక్రమించుశక్తి. దక్షత = ఏపనికిని చాలియుండుట. బుద్ధి = మొదలుగాఁగల. గుణంబులన్ = గుణములచేత. నుతియించు = పొగడునట్టి. వందిజనంబుల చందంబునన్ = స్తుతిపాఠకుల విధమున. జగత్ప్రళయ సాన సమయంబునన్ = లోకములు లయమయినప్పుడు, అనేకశక్తియుతుండై = జ్ఞానక్రియాదులయిన యనేకశక్తులతోఁగూడుకొన్నవాఁడై. యోగనిద్రావశుండైన = యోగనిద్రను పొందిన. సర్వేశ్వరునిన్ = భగవంతుని. (వేదంబులు) స్తోత్రంబులు. సేయువిధంబు = పొగడునట్టివిధమును. నారాయణుండు = నారాయణమహర్షి. (నారదునకు) చెప్పిన తెఱంగునన్ = చెప్పినవిధమున. (వినుము) అని = శుకుఁడు చెప్పి. ఇట్లనియెన్ = చెప్పనారంభించెను,

తా॥ అనియిట్లు చెప్పఁగావిని పరీక్షిన్మహారాజు శుకమహామునితో ఇట్లనియెను, ఓమునీశ్వరా ! కుండలు కోకలు మొదలగు వస్తువుల సమూహమువలె ఇదియిట్టిదియని చెప్పను అనువుగాక సత్త్వము రజస్సు తమస్సు అనుమూడుగుణములు లేనిదైన పరబ్రహ్మమునందు (త్రైగుణ్యవిషయావేదాః) అనునట్లు సత్త్వాదిగుణములతో తోఁచునట్టి వేదములు ఏవిధముగానుండును, అనఁగా వేదములు త్రిగుణయుక్తములై యుండి త్రిగుణరహితుఁడయిన పరబ్రహ్మమునెట్లు ప్రతిపాదించును, ఆవిషయమును నాకు తెలియవలయునని అడుగఁగా శుకుఁడు ఆరాజుతో నిట్లు చెప్పెను - (అంతర్బహిశ్చతత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్థితః) అను శ్రుతిచేత చేతనములును అచేతనములును అయిన యెల్లప్రాణులలోను వర్తించువాఁడైనభగవంతుఁడు (సర్వానామ సచవిశ్వరూప సర్వాణ్యేతాని ప్రజ్ఞానస్య నామధేయాని) అను ప్రమాణముచేత మహదాదులయిన యెల్లశబ్దములచేతను చెప్పఁదగినవాఁడు కనుకను మీఁదచెప్పిన ప్రాణులకెల్లను బుద్ధి మనస్సు ఇంద్రియములు ప్రాణములు శరీరములు అనువానిని గలుగఁజేసి, అంత చేతనములగువానికి తెలివినికూడ కలుగఁజేయును కనుకను (సర్వవేదమయోవిప్రః సర్వవేదమయోప్యహం) అను ప్రమాణము చేత భగవత్స్వరూపములైన ఎల్ల వేదములును ఆభగవంతుని స్వరూప గుణముల యొక్క వైభవమును చెప్పును కనుకను అన్నిటికి ప్రధానమైన వేదమనెడు స్తోత్రము వేదాంతములయిన యుపనిషత్తులను బోలినదై అనేకులగు మునుపటి ఋషుల పరంపరచేత సేవింపఁబడుచు వచ్చునది యగుటచేత ఆట్టి వేదస్తోత్రమును ఎవఁడు అక్కఱతో చదువునో వానికి మోక్షము అనాయాసముగా లభించును అందుకు సందేహములేదు ఈవిషయమయి నారాయణాఖ్యానము అనఁబడునట్టి యొక కథగలదు దానిని నీకుఁ జెప్పెదనువినుము, పూర్వకాలమునఁదొకనాడు భగవంతునికి ప్రియభక్తుఁడయిన నారదమహాముని నారాయణాశ్రమమునకుఁ బోయి అనేక ఋషులతోఁ గూడుకొన్నవాఁడైయున్న నారాయణమహర్షిని జూచి నీవునన్నడిగినట్టడుగఁగా ఆనారాయణమహర్షి యీవిషయము మునుపు శ్వేతద్వీపమునందు భగవత్పరులయిన సనక సనందనాదులు పరస్పరము చర్చచేయునప్పుడు సనందుఁడు చెప్పెను, ఆచొప్పుననే నేనిపుడు నీకు తెలియఁజెప్పెదను అని చెప్పనారంభించెను పండుకొని నిద్రపోవుచున్న రాజును స్తుతిపాఠకులు అతని బిరుదులను ఉగ్గడించి పొగడునట్లు తనచేత సృజింపఁబడిన లోకము లన్నియు లయమయినప్పుడు జ్ఞానక్రియాదులైన అనేక శక్తులతోఁగూడుకొన్నవాఁడయి యోగనిద్రను పొందిన భగవంతుని నిశ్వాసములవలనఁ బుట్టిన వేదములు స్తోత్రములు చేయును, ఈవిషయమును నారాయణమహర్షి నారదునకు చెప్పినవిధమున నీకు నేనుచెప్పెదను వినుమని శుకమహాముని పరీక్షిత్తునకు చెప్పనారంభించె నని తాత్పర్యము.

౧౨౦౨.—సీ॥ జయజయ హరి దేవ * సకల జంతువులకు - జ్ఞాన ప్రదుండవు * గాన వాని
వలన దోషంబులు * గలిగినసుగణ సం - తానంబుగాఁ బరి * జ్ఞానశక్తి
ముఖ్యషడ్గుణ పరి * పూర్ణతఁజేసి మా - యాత్మావశిష్టుఁడ * వగుచుఁ గార్య
కారణాత్మకుఁడవై * కడఁగి చరించుచు - నున్న నీయందుఁ బ * యోరుహాక్ష

తే॥ యవిరి యామ్నాయములు ప్రవ * ర్తించుఁ గానఁ। బ్రకట త్రిగుణాత్మకంబైన * ప్రకృతితోడ
యోగమింతయు మాన్పవే * యోగి మాన। సాంబుజాత మధువ్రత * యని నుతించి.

టీ॥ హరి—ప్రళయకాలమున సకల లోకములను నీలోఁ లయింపఁ జేసికొనునట్టి ఓ విష్ణుమూర్తీ. జయజయ—సర్వోత్కృష్టుఁడవై యుండుము. దేవ — దీవ్యతి ఇతి దేవః, దివువిజిగీషాద్యర్థకో [illegible], అనిధాతువు. శ్లో॥ నతత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం [illegible]। యద్గత్వా న నివర్తంతే తద్ధామ పరమం మమ॥ అని భగవద్గీతయందు సూర్యచంద్రాగ్నులను మీఱి వెలుఁగునట్టి వెలుఁగుచే స్వయం ప్రకాశకుఁడవైన ఓ స్వామీ. సకలజంతువులకు — స్థావరజంగమాది సర్వ ప్రాణులకును. జ్ఞానప్రదుండవు — ఇహపరజ్ఞానము నిచ్చువాఁడవు. కానన్—కనుక. వానివలనన్—ఆ ప్రాణుల వలన. దోషంబులు—దుర్గుణములు. (కలిగినను) సుగుణసంతానంబుగాన్—మంచిగుణముల సముదాయముగా లెక్కించి. పరిజ్ఞాన... చేసి-పరిజ్ఞాన—వివరించి తెలిసికొనునట్టి. శక్తి—సామర్థ్యము నెడి. ముఖ్య—మొదలుగాఁగల. షడ్గుణ—ఆఱు గుణముల యొక్క. పరిపూర్ణతఁ జేసి—నిండుచేత—అనఁగా సర్వజ్ఞత్వ సర్వేశ్వరత్వ సర్వాంతర్యామిత్వ సర్వభోక్తృత్వ సర్వనియంతృత్వ సర్వద్రష్టృత్వము లనెడు గుణములు గలవాఁడవు అగుటచేతను. మాయాత్మావశిష్టుఁడవు—ప్రకృతియనను ఆ ప్రకృతి తాను నెడుజీవాత్మలవలనను శేషించిన వాఁడవు. (అగుచును) కార్యకారణాత్మకుఁడవై—కార్య—ప్రపంచము యొక్క. కారణ—ప్రపంచసృష్టికి కారణములైన అవ్యక్త మహదహంకార పంచతన్మాత్ర పంచభూతముల యొక్క. ఆత్మకుఁడవై—స్వరూపము గలవాఁడవై. కడఁగి—పూని. చరించుచున్న నీయందున్—మెలఁగుచున్న నీయందు. పయోరుహాక్ష—తామరలవంటి కన్నులుగల యో స్వామీ. అవిరి—పూని. ఆమ్నాయములు—వేదములు. ప్రవర్తించున్—ఉండును—జనించును. కానన్—కనుక. ప్రకట త్రిగుణాత్మకంబు — ప్రసిద్ధములయిన సత్వరజస్తమస్సులనెడు మూడుగుణములను గలది. ప్రకృతితోడన్ — మాయతో. యోగము—కూడిక. ఇంతయున్ — కొంచెమయినను. మాన్పవే—లేకుండునట్లు చేయవయ్యా. యోగిమానసాంబుజాత మధువ్రత—బ్రహ్మవేత్తలహృదయములనెడు కమలములయందు తుమ్మెదవలె ఆసక్తుఁడవై వసించునట్టి స్వామీ. అనినుతించి. అని యీవిధముగా పొగడి.

తా॥ తామరలవంటి కన్నులు గలవాఁడవును, యోగీశ్వరుల మనస్సులనెడు కమలములయందు తుమ్మెదవలె ఆసక్తితో వసించునట్టివాఁడవును, ప్రళయకాలమున సకలలోకములను నీలోఁ లయింపఁ జేసికొను వాఁడవునైన ఓ స్వామీ! నీవు సర్వోత్కృష్టుఁడవై యుండుము, ఎల్ల ప్రాణులకును తెలివినిచ్చువాఁడవు నీవే కాఁబట్టి ఆ ప్రాణుల యందలి దుర్గుణములనుగూడ సుగుణములుగా నెంచి రక్షించునట్టి వాఁడవును, సర్వజ్ఞత్వము సర్వేశ్వరత్వము సర్వనియంతృత్వము సర్వద్రష్టృత్వము సర్వాంతర్యామిత్వము సర్వభోక్తృత్వము అనెడు ఆఱుగుణముల చేత నిండుకొన్నవాఁడవై, మాయను మాయాసంబంధముగల జీవాత్మలను మీఱిన వాఁడవై, ప్రపంచ స్వరూపుఁడవును, ప్రపంచ సృష్టికి కారణములైన అవ్యక్త మహదహంకార పంచతన్మాత్ర పంచభూత స్వరూపుఁడవును నీవే అయి ఉండువు అటువంటి నీయందు వేదములుం డును కనుక (సర్వవేదమయోస్మ్యహం) అను ప్రమాణముచేత నీస్వరూపమైన మాకు సత్వము రజస్సు తమస్సు అనెడు మూడుగుణముల కును ఉనికిపట్టయిన మూలప్రకృతితోడి సాంగత్యము కొంచెమైన లేకుండ మాన్పవయ్యా అని వేదములు పొగడెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అదియునుంగాక. టీ॥ అంతేగాక.

౧౨౦౩.—సీ॥ పరమవిజ్ఞాన సం * పన్నులైనట్టి యో - గీంద్రులు మహిత ని * స్తంద్రలీలఁ
బరిదృశ్యమానమై * భాసిల్లు నిమ్మహీ - పర్వత ముఖర ప్ర * పంచమెల్లఁ
బ్రకట బ్రహ్మస్వరూ * పముగాఁగఁ దెలియుదు - రెలమి నీవును జగ * ద్విలయవేళ
నవశిష్టుఁడవుగాన * ననఘ నీయందు నీ - విపుల విశ్వోదయ * విలయములగు

తే॥ ఘటశరావాదులగు మృద్వి * కారములు మృ। దాత్మకంబైనయట్లు ప * ద్మాయతాక్ష
తవిలి కారణరూపంబుఁ * దాల్చునీలఁ। గడఁగి నీయందు బుద్ధి వా * క్కర్మములను.

టీ॥ పరమ...న్నులు—పరమ—శ్రేష్ఠమైన. విజ్ఞాన—అనుభవజ్ఞానమనెడు. సంపన్నులు—కలిమికలవారు. అయినట్టి యోగీంద్రులు—అయినట్టి బ్రహ్మనిష్ఠులు. మహిత...లీలన్ — మహిత — పూజ్యమయిన. నిస్తంద్ర—మరాటలేని. లీలన్—విధమున — కొంచెమయిన యెచ్చరిక తప్పని గొప్పస్థితితో. పరిదృశ్యమానమై — చక్కఁగా కానవచ్చుచున్నదై. భాసిల్లు — ప్రకాశించునట్టి. ఇమ్మహీపర్వతముఖర ప్రపంచము—భూమి కొండలు మొదలుగాఁగలయీ ప్రపంచము. ఎల్లన్ — అంతయు—స్థావరజంగమాత్మకమైన ప్రపంచమంతయును. ప్రకట...గాఁగన్—ప్రకట — ప్రసిద్ధమయిన. బ్రహ్మస్వరూపము — పరబ్రహ్మము యొక్క ఆకారము. గాఁగన్ — అగునట్లు. ఎలమిన్ — సంతుష్టితో. తెలియుదురు — తెలిసికొందురు. శ్రు॥ వాచారంభణం వికారో నామధేయం, మృత్తికేత్యేవ సత్యం, సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మ, బ్రహ్మణోన్యంనకించన, పురుషఏవేదగ్ంసర్వం పురుషాన్న పరంకించిత్ విశ్వమేవేదం పురుషః, ఏకోదేవో బహుధానివిష్టః॥ [illegible]

వృత్పిండేన సర్వంమృణ్మయంవిజ్ఞాతంస్యాత్, అనిశ్రుతి, శ్లో॥ బ్రహ్మా వక్త్రారవిందముఖాత్మనా జగదిదంనభవేత్పృథగుత్థితం । బహుముఖైరపిమంత్రగణైరజత్వమురుమూర్తిరతోవినిగద్యసే॥ అని(నీవును) జగద్విలయవేళన్—లోకమంతయునశించునప్పుడు. అవశిష్టుండవు—మిగిలియుండువాఁడవు. కానన్ — కనుక. అనఘ — పాపములేని ఓస్వామీ. ఈవిపులవిశ్వోదయవిలయములు — విరివియైన యీప్రపంచముయొక్క కలుగుటయు నశించుటయును. నీయందున్—నీయందే. ఘటశరావాదులు — కుండ మూకుడు మొదలగునవి. అగుమృద్వికారములు — అగునట్టి మట్టియొక్క మారురూపులు. మృదాత్మకంబైనయట్లు — మట్టియే అయినట్లు. అగును — ప్రపంచమునీరూపమే యగును. పద్మాయతాక్ష — తామరలవలె విశాలములైన కన్నులుగల యోస్వామీ. తవిలి — ఆసక్తిగొని. కారణ రూపమున్—జగత్తును పుట్టించుటకుకారణమయిన బ్రహ్మరూపమును. తాల్చు—ధరించునట్టి. తీలన్—విధమును. కడఁగి—పూని. నీయందున్—నీలోనీవే. బుద్ధివాక్కర్మములన్—బుద్ధియొక్కయువాక్కుయొక్కయుశరీరమునయొక్క వ్యాపారమును.

తా॥ ఓస్వామీ! అనుభవజన్య జ్ఞానముగలబ్రహ్మవేత్తలుమిక్కిలి యెచ్చరికతోడి వ్యాపారముతో కానవచ్చుచున్న స్థావర జంగమాత్మకమయిన ప్రపంచమే నీవనితెలిసికొనుచురు, నీవును ఈసర్వప్రపంచము లయించునప్పుడు నశింపకమిగిలియుండువాఁడవు గనుక విరివిగానుండునట్టి యీప్రపంచము యొక్క ఉత్పత్తియు లయమును కుండ మూకుడు మొదలగునవి మట్టిచేతఁ జేయఁబడినవై మట్టికంటె వేఱుగాఁ దోఁచి మరల మట్టిలోనే కలిసి పోవునట్లు ప్రపంచము నీయందే పుట్టిగిట్టుచుండును అనఁగా నీవేజగత్స్వరూపుఁడవైకానఁబడి మరల ఆరూపమును కానరాకుండఁ జేయుచున్నావు కాఁబట్టి మిక్కిలి యక్కఱతో ఈప్రపంచ కారణమయిన బ్రహ్మరూపమును పొందునట్టి నిన్ను మనస్సుధ్యానించునట్లును, వాక్కుపొగడునట్లును శరీరము నీకు ఊడిగము చేయునట్లును అని తాత్పర్యము.

౧౨౦౪.—క॥ అలవడఁ జేయుచు బయలం । బలువయి యిలఁబెట్టఁబడిన ✱ పద విన్యాసం
బుల పతనకారణములుగ । నలవుల సేవించుచును గృ ✱ తార్థులునగుచున్.

టీ॥ యోగీశ్వరులు—బ్రహ్మవేత్తలు. ఇలన్—భూమియందు. పెట్టఁబడిన—ఉంచఁబడిన. పదవిన్యాసంబుల—అడుగులయొక్క పెట్టుటలే. బయలన్—ఆకాశమునందు. బలువయి—భారమై. పతనకారణములుగన్—పడుటకుఁ గారణములు కాఁగా. అలవడఁ జేయుచున్ — మనసుచేత నిన్ను ధ్యానింపను, వాక్కుచేత నీస్వరూప నిరూపణ చేయను, శరీరముచేత నిన్ను సేవింపను, అభ్యాసము చేయుచు. అలవులన్—నేర్పులతో. సేవించుచున్—శ్రవణమనన నిదిధ్యాసములచేత నిన్నుగొలుచుచు. కృతార్థులునగుచున్—కృతకృత్యులగుచు (ఉందురు)

తా॥ యోగీశ్వరులుభూమియందుపెట్టిన అడుగులనే ఆకాశమునందు పెట్టినట్టయిన అవిబరువైపడుటకు కారణమగుటను అలవాటుచేత తెలిసికొన్నట్టుగా నేయితరదేవతారాధనాదులు జన్మకారణములని తెలిసికొనివదలి (ఏకోదేవో బహుధానివిష్టః) అను శ్రుతినిపట్టి సకలదేవతాస్వరూపుఁడవైన నిన్నే తలఁచుచు, నిన్నే పూజించుచు, నిన్నేస్మరించుచు, కృతార్థులు అగుచుందురు అని తాత్పర్యము.

౧౨౦౫.—క॥ లీలం బ్రాకృత పూరుష । కాలాదికనిఖిలమగు జ ✱ గంబులకెల్లన్
మాలిన్య నివారకమగు । నీలలితకథా సుధాబ్ధి ✱ నిం గ్రుంకితగన్.

టీ॥ లీలన్—వినోదరూపమైన. ప్రాకృత...నిఖిలము—ప్రాకృత—ప్రకృతి సంబంధముగల. పూరుష — పురుషులు—జనులు. కాల — ప్రాతర్మధ్యాహ్నాదికాలములు. ఆదిక—మొదలుగాఁగల. నిఖిలము—సమస్తమును. అగు—అయిన. జగంబులకెల్లన్ — లోకములకన్నిటికిని. మాలిన్యనివారకము — ఆప్రకృతి సంబంధమయిన అజ్ఞానమును పోఁగొట్టునది. (అగు) నీలలితకథాసుధాబ్ధిని — మనోజ్ఞమయిన నీకథలనెడు పాలసముద్రమునందు. తగన్—ఒప్పునట్లు—బాగుగా. గ్రుంకి—మునిఁగి—స్నానముచేసి.

తా॥ నీకువినోదరూపమయిన ప్రకృతియొక్క సంబంధము గలిగి వర్తిల్లునట్టి జనులు కాలభేదములు మొదలుగాఁగల వన్నియుఁ గలవైన లోకముల కన్నిటికిని ఆప్రకృతి వికారమును తొలఁగించునట్టి మనోజ్ఞమయిన నీకథలనెడు పాలసముద్రమునందు మునిఁగి అనితా.

౧౨౦౬.—చ॥ భరిత నిదాఘ తప్తుఁడగు ✱ పాంథుఁడు శీతలవారిఁ గ్రుంకి దు
ష్కరమగు తాపముం దొరఁగు ✱ కైవడి సంసరణోగ్ర తాపము
న్వెరవునఁ బాయుచుందురు ✱ నిన్ను భజించు మహాత్మకు ల్జరా
మరణ మనోగదంబులఁ గ్ర ✱ మంబుగఁ బాయుట సెప్పనేటికిన్.

టీ॥ భరితనిదాఘతప్తుఁడు—నిండినవేసవియందు కాఁగినవాఁడు. అగుపాంథుఁడు — అగునట్టి బాటసారి. శీతలవారిన్ — చల్లనినీళ్లయందు. గ్రుంకి — స్నానముచేసి. దుష్కరమగు తాపమున్—ఓర్వరానితాపమును. తొలఁగుకైవడిన్—పోఁగొట్టుకొనురీతిని. సంసరణోగ్రతాపమున్—సంసరణ — అంతరబాహ్య సంసారములవలని. ఉగ్ర—భయంకరమయిన. తాపమున్—ఆధ్యాత్మికము ఆధిదైవికము ఆధిభౌతికము అను త్రివిధ రూపమైన తాపమును. వెరవునన్ — నిన్నారాధించుటయనెడిజలమునమునుఁగుటయను ఉపాయముచేత. పాయుచుందురు—తొలఁగించుకొనుచుందురు. నిన్ను భజించుమహాత్మకులు—నిన్నుఁగొలుచునట్టిపెద్దలు. జరా...బులన్—జరా—ముసలితనమును. మరణ—చావును. మనోగదంబులన్ — మనోవ్యాధులను క్రమంబుగన్—వరుసగా. పాయుట—తొలఁగించుకొనుటను. చెప నేటికిన్—ఇఁకచెప్పవలసినదేమి.

తా॥ లోకమునందు బుద్ధిమంతులగు వారు మంచి యెండకాలపు

ఖందు ఎండతో తపించునట్టి బాటసారి చల్లనినీళ్లలో మునిఁగి ఆతాపమును పోఁగొట్టుకొనునట్లు అధికమయిన భయమును కలుగఁజేయునట్టి సంసారములవలని త్రివిధసంతాపమును నిన్ను ఉపాసించుటయనెడి బలమైన మునుఁగుటయనెడి ఉపాయముచేత తొలఁగించుకొనుచుం దురు. అట్లుండఁగా ఎల్లప్పుడు నిన్ను సేవించునట్టి పుణ్యాత్ములు మునలితనమును చావును ఇతరవ్యాధులను క్రమముగా పోఁగొట్టుకొందు రన్నమాట ఇంక వేఱే చెప్పవలసినది లేదని తాత్పర్యము.

వ॥ అదియునుంగాక.

౫౨౦౭.—సీ॥ అనయంబు దేహాని ✽ త్యానిత్య సద్విల - క్షణమునఁ బంచకో ✽ శ వ్యవస్థ
లనువృద్ధిఁ బొరయుచు ✽ నందులోపలనున్న - ప్రాణాన్న మానస ✽ జ్ఞానమయము
లను చతుష్కోశంబు ✽ లవ్వల వెలుఁగొందు - నానంద మయుఁడవు ✽ గాన దేవ
సురుచిర స్వప్రకా ✽ శుండవు నీపరి - గ్రహముగల్గుటఁ జేసి ✽ కాదె ప్రకృతి
తే॥ మహదహంకార పంచత ✽ న్మాత్రగగన । పవనతేజోంబు భూభూత ✽ పంచకాది
కలిత తత్వంబు బ్రహ్మాండ ✽ కార్యకరణ । మందు నెపుడు సమర్థంబ ✽ యగుటఁ జేసి.

టీ॥ దేహి—జీవుఁడు. నిత్య... మునన్—నిత్య—శాశ్వతమైన చిత్తు కంటెను. అనిత్య—అశాశ్వతమునైన అచిత్తుకంటెను—అనఁగా క్షరాక్షరము లనఁబడెడు ప్రకృతిపురుషుల కంటెను. సత్—శ్రేష్ఠమైన. విలక్షణమునన్—సచ్చిదానందలక్షణముచేతను — పురుషోత్తములక్షణము చేతననుట. శ్లో॥ ద్వావిమౌపురుషౌలోకే క్షరశ్చాక్షరఏవచ । క్షరస్సర్వాణిభూతాని కూటస్థోక్షర ఉచ్యతే । ఉత్తమఃపురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః । యోలోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః । యస్మాత్క్షరమతీతోహ మక్షరాదపిచోత్తమః । అతోస్మి లోకేవేదేచ ప్రథితఃపురుషోత్తమః ॥ అని భగవద్గీత. తా॥ లోకమందు క్షరుఁడు అక్షరుఁడు అని పురుషు లిరువురుగలరు వీరిలో క్షరపురుషుఁడు స్థావరజంగమ భూతములని అక్షరపురుషుఁడు జీవుఁడు అని చెప్పఁబడును, ఈక్షరాక్షరపురుషులకంటె ఉత్తమపురుషుఁడు పరమాత్మయనఁబడును, ఏపరమాత్మ త్రిలోకములతో నిండియుండి వానిని రక్షించుచున్నాఁడో ఆపరమాత్మే నాశనరహితుఁడైన శ్రీమన్నారాయణుఁ డని చెప్పఁబడును, నేను క్షరపురుషుని అక్షరపురుషుని మీఱినవాఁడ నగుటచేత లోకములయందును వేదములయందును పురుషోత్తమ నామము చేత ప్రసిద్ధికెక్కితిని అని తాత్పర్యము. పంచకోశవ్యవస్థలన్—అన్నమయాదులైన పంచకోశముల సంబంధముచేత. అనయంబు—మిక్కిలి. వృద్ధిఁబొరయుచున్—వ్యష్టి సమష్టి దేహములుగల పురుషరూపములో పెరుగుచు — దుర్లభమైనపురుష రూపముగలవాఁడవై అనుట. అందులోపలన్—అవ్యష్టి సమష్టిదేహములలో. (ఉన్న) ప్రాణాన్న మానస జ్ఞానమయములు — ప్రాణమయ అన్నమయ మనోమయ విజ్ఞానమయములు. అనుచతుష్కోశంబులవ్వలన్—అనునట్టి నాలుగుకోశములకు నావలను. వెలుఁగొందు—ప్రకాశించునట్టి. ఆనందమయుఁడవు గానన్ — ఆనందమయ కోశస్వరూపుఁడవుగనుక. దేవ—స్వామీ. సురుచిరస్వప్రకాశుఁడవు — సురుచిర—మిక్కిలి వెలుఁగునట్టి. స్వప్రకాశుండవు — సూర్యచంద్రాగ్నుల కాంతులనుమీఱిన శుద్ధసత్వ స్వరూపము గలవాఁడవు. శ్రు॥ తస్యైషఏవశారీర ఆత్మా, సవాఏషపురుషోన్నరసమయః, సవాఏష పురుషవిధఏవ, తస్యపురుషవిధతాం అన్వయంపురుషవిధః తస్యప్రియమేవశిరః, మోదోదక్షిణఃపక్షః, ప్రమోద ఉత్తరఃపక్షః, ఆనంద ఆత్మా, బ్రహ్మపుచ్ఛంప్రతిష్ఠా, అని యుపనిషత్తు. శ్లో॥ నరవపుః ప్రతిపద్యయదిత్వయి శ్రవణవర్ణనసంస్మరణాదిభిః। నరహరేనభజంతి నృణామిదం దృతివదుచ్ఛ్వసితం విఫలంతతః॥ తా॥ భగవద్విచారణము లేని నరజన్మము ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములుగల తోలుతిత్తివలె వ్యర్థమని తాత్పర్యము. నీపరిగ్రహము—నీవు చేపట్టుట. కల్గుటఁ జేసి కాదె — కలుగుటచేత నేకదా. నీవు అనుసరించి ప్రవేశించుటచేతఁ గలిగిన సామర్థ్యముచేత, లేక నీవు సాక్షివై చూచుటచేత. శ్రు॥ తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతి, ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వంతత్సత్యం సఆత్మేతి॥ అని శ్రుతి. ప్రకృతి... తత్వంబు—ప్రకృతి—అవ్యక్తతత్వము. మహత్ — మహత్తత్వము. అహంకార—సత్వరజస్తమోరూపమైన అహంకార తత్వము. పంచతన్మాత్ర—శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనెడు అయిదు తన్మాత్రలు. గగన—ఆకాశము. పవన—వాయువు. తేజః—అగ్ని. అంబు—జలము. భూ—భూమియు ననెడు. భూతపంచక—పంచమహాభూతములు. ఆది — మొదలుగాఁగల వానితో. కలిత — కూడిన. తత్వంబు — పరబ్రహ్మతత్వము. బ్రహ్మాండకార్యకరణమందున్ — సమష్టి వ్యష్టిరూపదేహమును పుట్టించుటయందు. ఎప్పుడున్—సర్వకాల సర్వావస్థలయందును. సమర్థంబ—సామర్థ్యముగలదే. అగుటఁ జేసి—అగుటచేత. శ్రు॥ తత్సృష్ట్వా, తదేవానుప్రావిశత్, తదనుప్రవిశ్య, సచ్చత్యచ్చాభవత్॥ ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః, ఆకాశాద్వాయుః, వాయోరగ్నిః, అగ్నేరాపః, అద్భ్యఃపృథివీ, పృథివ్యాఓషధయః, ఓషధీభ్యోఽన్నం, అన్నాత్పురుషః, అనియుపనిషత్తు. బ్రహ్మణోఽవ్యక్తః, అవ్యక్తాన్మహతః, మహతోఽహంకారః, అహంకారాత్పంచతన్మాత్రాణి, పంచతన్మాత్రేభ్యః పంచమహాభూతాని, పంచమహాభూతేభ్యోఽఖిలంజగత్॥ అనిసాంఖ్య సూత్రము.

శ్లో॥ తస్యేదంబ్రహ్మపుచ్ఛంస్యాత్ప్రతిష్ఠాహేతురిత్యతః। వ్యతిరేకశ్రుతేర్బ్రహ్మ విషయత్వప్రతీతితః ॥ శ్లోకస్య వక్ష్యమాణస్య బ్రహ్మప్రాధాన్యనిశ్చయాత్। ప్రియమోదాది రూపేణ విదితస్యజనైస్సదా ॥ ఇహానందమయస్యాస్య శంకాయాశ్చాత్రసంగతేః । సదసద్భావయో ర్జ్ఞానాజ్ఞానయోశ్చనిసంశినః ॥ అంశిత్వాసంగతేశ్చాన్యశారస్య మయటాత్రవై । వికారిత్వాబోధనాచ్చ మయటోత్యాత్రసంగతేః॥ తస్యైషఏవశారీర ఆత్మేతిచతదంతరం। ఆత్మాంతరంకీర్త్యమాన మానందమయవస్తునః ॥ బ్రహ్మత్వంనావగమయే దిత్యతఃపునరస్యహి। పరేతస్మిన్నత్యశుద్ధే శోధ్యత్వానుపపత్తితః॥ నానందమయశబ్దేన వాచ్యంబ్రహ్మేతినిశ్చితం । పుచ్ఛత్వేనైవయత్తత రూపితంతు తదిష్యతఇతి॥ తత్పుచ్ఛం॥ శ్లో॥ కృత్స్నప్రకరణేహ్యత్ర పూర్వమన్నమయాదిషు। స్వస్మాదనతిరిక్తైస్సాన్య వయవైస్సునిరూపణాత్॥ శిరః

సక్షాదిరూపేణ పురుషత్వస్యనిశ్చితం। ప్రియమోదాదిభిః పక్షస్సాదభి రైన్నారేనరూపితః॥ నహిద్యశే బ్రహ్మణోత్ర హ్యానందమయశబ్దితః। తత్ర దంతరభూతస్యవస్తునో బోధకస్యహి॥ తస్యైషఏవశారీర ఆత్మేత్యాత్మ పదస్యహి। వ్యాఖ్యానందమయేపర్యవసన్నాకీర్తనాత్పునః॥ అన్యస్య బ్రహ్మపర్యాయ స్యానందమయవస్తుతః। అన్నాదిమయపర్యాయేషూ క్తానాం శ్లోకరూపిణాం॥ వాక్యానాంపతుపుచ్ఛాది మదర్థపరతః పునః। పుచ్ఛమాత్రపరస్యాస్య శ్లోకస్యాస్యాప్యసంగతేః॥ అనంతరేసోకామయ తేతివాక్యశ్రుతేనసః। ఇతిశబ్దేనత్రంపస్తు బోధకేనతథాపునః॥ ప్రధానప్రకృతార్థస్య పరామర్శనసాధునా। అనంతర స్యానందమయస్యాత్రా బోధసంగతేః॥ బ్రహ్మణోవ్యవధానేన తదుపస్థాపనత్వతేః। బ్రహ్మణ్యానందశబ్దస్యా దానందో బ్రహ్మఇత్యతః॥ శ్రుతేస్సంప్రతిపన్నత్వా దానందస్థాపసేత్యమాత్। ఆనందమయమాత్మానముపసంక్రమ్యవాక్యతః॥ ఆనందానందమయయోరైకార్థస్యప్రతీతితః। ఆనందమయశబ్దేనపరబ్రహ్మవబోధనాత్॥ ఆనందోబ్రహ్మేతివ్యజానాదితిపర్యాయతః॥ ఆనందమయతుల్యార్థాచ్ఛబ్దా దానందఇతిపరం॥ ప్రతీతార్థశ్రుతేఃపశ్చా దుపపత్తేరభావతః। నపుచ్ఛమేవబ్రహ్మేతి కింతుపుచ్ఛితిపద్యతే॥ స్వాభిన్నపదపుచ్ఛాది ఏరప్రకరణంవ్యపై। అనుగుణ్యేసహస్యాచ నిర్దేశస్యతథాపునః॥ అంశాంశిత్వేనోపంత్రస్యస్వేతి రేకస్యనిశ్చయాత్॥ అత్రాబ్రహ్మానందమయ శబ్దైరేకార్థబోధనాత్। తేషామన్యతమేనాపి శ్లోకస్యహ్యుపపత్తితః। అనందస్యాపరిచ్ఛిత్తేః పుచ్ఛబ్రహ్మపదస్యహి॥ ఆనందమయవాచ్యస్య ప్రసిద్ధేరస్యభావతః। సదసద్భావయోర్జ్ఞానాజ్ఞానయోశ్చతథాపునః॥ శంకాయాస్సభవాదస్య రూపణస్యోపపత్తితః। అంశాంశభ్యాంతథానందమయశబ్దగతస్యహి॥ మయటుప్స్వార్థికత్వేన ప్రాచుర్యార్థేపివాపునః। ఉపపత్త్యైకార్థకత్వాభావాచ్చబ్రహ్మణః॥ నిర్వికారత్వనిర్వాహవనన్యాల్పత్వవాదినః। తస్యైషఏవశారీర ఆత్మేత్యస్యావిరోధతః॥ తద్వస్త్వనుగుణత్వేన బోధనస్యవిశేషఃపునః। ప్రత్యగర్థస్యబోధ్యత్వం సంవృత్తస్మహ్యతేస్తథా॥ ఆనందమయశబ్దేన వాచ్యస్యబ్రహ్మణస్తథా। బోధ్యత్వస్యప్రపత్త్యాచ సాధ్యస్యహ్యుపపత్తితః॥ నాలుప్యశాంతిరూపస్య నపుచ్ఛంబ్రహ్మవైమతం। అన్యదానందమయతస్సవబ్రహ్మసుస్థితం॥ ఇతిపుచ్ఛబ్రహ్మవాది దూషణోద్ధారఇష్యతే. అని.

తా॥ దుర్లభమైన మనుష్యదేహమును ధరించినప్రాణి నిత్యము అనిత్యము అను నీరెంటికంటె విలక్షణమైన పరబ్రహ్మస్వరూపము చేతను, అన్నమయము ప్రాణమయము మనోమయము విజ్ఞానమయము ఆనందమయము అను పంచకోశాత్మకమైన వ్యష్టిసమష్టి దేహమును ధరించియును, ఆపంచ కోశములలో కడపటిదైన ఆనందమయ కోశమే స్వరూపముగా వెలుఁగునట్టి శుద్ధసత్వస్వరూపము చేతను, సాధనాంతర నిరపేక్ష స్వయంప్రకాశమాన విజ్ఞాన స్వరూపుఁడవైన నీవు చూడఁబడుటచేత అచేతనములైన అవ్యక్తము మహత్తు అహంకారము శబ్దస్పర్శ రూపరసగంధములు అనెడుపంచతన్మాత్రములు, ఆకాశము వాయువు అగ్ని జలము భూమియు అనెడు పంచ మహాభూతములు అనువానికి చేతనత్వమును గలుఁగఁజేసి వానిచేత బ్రహ్మాండమునుపుట్టించి అందుప్రవేశించివెలుఁగుచున్ననిన్ను అనిశా.

(*) పంచకోశవివరణము. (*)

అన్నమయము ప్రాణమయము మనోమయము విజ్ఞానమయము ఆనందమయము అని కోశములయిదు విధములు.

ప్రశ్న. అన్నమయకోశమనఁగా ఎట్టిది. ఉత్తరువు. అన్నమువలన పుట్టి అన్నమువలననే వృద్ధిఁబొందుచున్నదయి స్తంభమువలెస్థూలమై చేతులు కాళ్లు మొదలైన అవయవములుగలదై షడ్భావవికారములు గలదైసప్తధాతుమయమైకనఁబడెడిస్థూలశరీరమేఅన్నమయకోశము.

ప్రశ్న. ప్రాణమయ కోశమనఁగా ఏలాగంటిది.

ఉత్తరువు. వాక్కు పాణి పాదము పాయువు గుహ్యము అను కర్మేంద్రియములయిదును, ప్రాణ అపాన వ్యాన ఉదాన సమానము లనెడు ప్రాణములయిదును గూడి ప్రాణమయకోశము.

ప్రశ్న. మనోమయ కోశమనఁగా ఎట్టిది.

ఉత్తరువు. మనస్సు శ్రోత్రము త్వక్కు చక్షువు జిహ్వ ఘ్రాణము అనెడి జ్ఞానేంద్రియములయిదును చేరి మనోమయకోశము.

ప్రశ్న. విజ్ఞానమయ కోశమనఁగా ఏలాగంటిది.

ఉ. బుద్ధియును జ్ఞానేంద్రియము లయిదునుగలసివిజ్ఞానమయకోశము.

ప్రశ్న. ఆనందమయ కోశమనఁగా ఎట్టిది.

ఉత్తరువు. ప్రియము మోదము ప్రమోదము అనెడివృత్తులతోఁగూడి అజ్ఞానమేప్రధానముగాఁగల అంతర్గకరణమే ఆనందమయకోశము. ప్రియమనఁగా ఇష్టమయిన పదార్థమును కనినమాత్రముననే కలిగెడి సంతోషము ప్రియము. ఆపదార్థము తన హస్తగతమయిన పిమ్మటఁ గలిగెడిసంతోషము మోదము. ఆహస్తగతమయిన వస్తువును అనుభవించినతోడనేకలిగినసంతోషము ప్రమోదము.

ప్రశ్న. వీనికికోశము లని సంజ్ఞయేలకలిగెను.

ఉత్తరువు. కత్తిని ఒరయును, వీణను గవిసెనయును, అరఁటి బొందెనుపట్టలును, పసిరికపురుగును పసిరికతిత్తియును, చింతపండును చింతగుల్లయును కప్పుకొనినట్లు పరమాత్మను కనఁబడనీయక కప్పుకొనియున్నవిగనుక వీనికికోశములను పేళ్లుగలిగెను.

ప్రశ్న. అయితే దృష్టాంతమందు ఒరయునుకత్తియును, గవిసెనయును వీణెయును, అరఁటిపట్టలునుబొందెయును, పసిరికతిత్తియును పురుగును, చింతగుల్లయును చింతపండును వేఱయినవగుటవలనను సమానధర్మములు గలవి కానందునను ఒకదానినొకటి అనుసరించి ప్రకాశించునవి కానందునను ఆయొర మొదలైనవి ద్రవ్యములను మూసికొని యుండునట్టి వగును గాని దార్ష్టాంతికమందు కోశములు స్వసత్తవలనప్రకాశించునవిగాక ఆత్మసత్తననుసరించి జీవించిప్రకాశించుచునుండు పంచకోశములు పరమాత్మను కప్పునట్టి శక్తిగలవి యెట్లగును.

ఉ. సూర్యునికిరణమువలననేకలిగి ఆసూర్యునిసత్తచేతనే ప్రబలుచు ఉండెడుమేఘము సూర్యుని మఱుఁగుపఱచిన తీరునను, అగ్నిసత్తవలనఁ గలిగి అగ్నిసత్తవల్లనే సాగడుచున్నపొగ అగ్నిని కప్పుచున్నట్లును, రజ్జుసత్తననుసరించితోఁచెడిసర్పము ఆత్రాటినికప్పుచున్నట్లును, మట్టివల్లపుట్టినకుండలు మట్టినిమఱుఁగుపెట్టినట్లుగను, స్వర్ణమునుపట్టిపుట్టిన నగలు స్వర్ణమునుకప్పుచున్నట్లును ఆత్మసత్తననుసరించి వృద్ధిఁబొందు పంచకోశములు పరమాత్మనుగప్పునట్టిశక్తి గలవయ్యెను.

ప్రశ్న. అయితే పరమాత్మకు పంచకోశవ్యతిరిక్తత్వము ఎటువలె సిద్ధించును.

ఉ. శక్తి ఒర మొదలయినవి భేదములేక ఒకటిగానే వ్యవహరింపఁబడుచు ఒకటిగానేతోఁచినను విచారింపఁగా శక్తియునుఒరయును వేఱైనటుల వేదాంతశాస్త్రవిచారణచేత పరమాత్మ త్రికాలములయందును పంచకోశంబులకంటె విలక్షణుఁడైతోఁచుటవలనపంచకోశవ్యతిరిక్తత్వము లభించును.

ప్రశ్న. పంచకోశవిలక్షణుఁడయిన పరమాత్మకు పంచకోశములలో చేరికకలదా. ఉ. కలదు.

ప్రశ్న. ఆచేరికయెట్లుగలిగినది. ఉ. అన్యోన్యాధ్యాసముచేతకలిగినది.

ప్రశ్న. అన్యోన్యాధ్యాసమనఁగానేమి.

ఉ. ఒకవస్తువునందలిగుణము మఱియొకవస్తువునందు తోఁచుట.

ప్రశ్న. అన్నమయకోశమునకును పరమాత్మకును కూటమియెట్లుగలిగెను.

ఉ. జీవము సామాన్యము వికారము చిహ్నము కర్మము విశేషము జాతి ఆశ్రమము నామము రూపము సంస్కారము వేషము వర్ణము క్రియ ఆనెడువానివలన కలిగినది.

ప్రశ్న. ఎట్లనిన. ఉ. నేను జీవుఁడననుట జీవాధ్యాసము. నేను మనుష్యుఁడననుట జాత్యధ్యాసము. నేనుపుట్టిపెరిగి యింతవాఁడనై క్షీణించి మరణించుచున్నాననుట వికారాధ్యాసము. నేను పురుషుఁడను స్త్రీని నపుంసకుఁడను అనుట చిహ్నాధ్యాసము. నేను బ్రాహ్మణుఁడను క్షత్రియుఁడను వైశ్యుఁడను శూద్రుఁడను అనుట వర్ణాధ్యాసము. నేను ఆంధ్రుఁడను ద్రవిడుఁడను కర్ణాటకుఁడను వెలనాటిని వేగినాటిని ములికినాటిని ప్రాఙ్నాటిని నియోగిని గుజరాతిని మహారాష్ట్రుఁడను కాశ్యపసగోత్రిని భారద్వాజసగోత్రిని ఆశ్వలాయనసూత్రిని ఆపస్తంబసూత్రిని బోధాయనసూత్రిని కాత్యాయనసూత్రిని అనుట విశేష జాత్యధ్యాసము. నేనుబ్రహ్మచారిని గృహస్థుఁడను వానప్రస్థుఁడను సన్యాసిని అనుట ఆశ్రమాధ్యాసము. నేను కృష్ణదాసుఁడను రామదాసుఁడను ఎల్లంభట్టును తిప్పంభట్టును పోలంభట్టును అనుట నామాధ్యాసము. నల్లనివాఁడను ఎఱ్ఱనివాఁడను అనుట రూపాధ్యాసము. నేను దీక్షితుఁడను సోమయాజిని ప్రతివసంతయాజిని మహావ్రతయాజిని వాజపేయయాజిని పౌండరీకయాజిని అనుటసంస్కారాధ్యాసము. నేనుమాయావాదిని తత్త్వవాదిని విశిష్టాద్వైత వాదిని పరమభాగవతుఁడను శైవుఁడను శాస్త్రజ్ఞుఁడనుపౌరాణికుఁడను యోగీశ్వరుఁడను గంగాది పుణ్యతీర్థవాసిని అనుట వేషాధ్యాసము. నేను ఉపాధ్యాయుఁడను జ్ఞానిని అజ్ఞానిని పెండ్లికుమారుఁడను వడ్లంగిని కుమ్మరిని కమ్మరిని మంగలిని చాకలిని మణిహారుఁడను కరణమును అనుట క్రియాధ్యాసము. ఇవిమొదలయిన అన్నమయకోశమందుఁగల లక్షణములు అవిషయమయినఆత్మయందును ఆత్మయందుఁగలసచ్చిదానంద లక్షణములు విషయమయిన అన్నమయ కోశమందును తోఁచుచున్నవిగావున అన్నమయ కోశమునకును పరమాత్మకును ఐకమత్యము వచ్చినది.

ప్ర. ప్రాణమయ కోశమునకును పరబ్రహ్మమునకును కూటమి యెటులఁ గలిగినది.

ఉ. నేను ఆఁకలియును దప్పియును సామర్థ్యమునుబలమును పరాక్రమమును గలవాఁడను బాల్యుఁడను జాతను మూఁగను కుంటిని గ్రుడ్డిని అనునివి మొదలయిన ప్రాణమయకోశమందుఁగల గుణములు పరమాత్మయందును పరమాత్మయందుఁగల సచ్చిదానంద నిత్యనిర్మల గుణములు ప్రాణమయకోశమందుఁ గలవిగాను ప్రాణముగలవాఁడనగుటచేత తోఁచుచున్నవిగనుక ప్రాణమయకోశమునకును పరమాత్మకును కూటమి వచ్చినది.

ప్ర. మనోమయకోశమునకును పరమాత్మకును చేరికయెటువలెను.

ఉ. నేనుసంకల్పమును వికల్పమును గలవాఁడను దుఃఖిని మోహిని కామిని క్రోధిని ద్వేషిని వినువాఁడను స్పృశించువాఁడను ఇచ్ఛగలవాఁడను రసజ్ఞుఁడను ఆఘ్రాణించువాఁడను చెవిటివాఁడను నాలుకలేనివాఁడను ముక్కులేనివాఁడను అనునవి మొదలగు మనోమయకోశనిష్ఠములయిన సంకల్పాదిధర్మములు ఆత్మయందును ఆత్మధర్మములైన సచ్చిదానందములుమనోమయకోశమందునుమనస్సుండుటచేతతోఁచుచున్నవి కాఁబట్టిమనోమయకోశమునకును ఆత్మకును కూటమివచ్చినది.

ప్ర. విజ్ఞానమయకోశంబునకుపరమాత్మకునుకూటమియెటులవచ్చెను.

ఉ. నేనుకర్తను నిశ్చయము గలవాఁడను బుద్ధిమంతుఁడను ఊహాపోహాలలో చతురుఁడను ఏకసంతగ్రాహిని శ్రోత్రియుఁడను విరక్తుఁడను పండితుఁడను లోకాంతరంబునకుపోవువాఁడను అనెడు విజ్ఞానమయకోశనిష్ఠములయిన ధర్మంబులు ఆత్మయందును ఆత్మధర్మములైన సచ్చిదానందంబులు విజ్ఞానమయ కోశమందును బుద్ధియుండుట వలన తోఁచుచున్నవిగనుక విజ్ఞానమయకోశమునకును ఆత్మకును కూటమి వచ్చినది.

ప్ర. ఆనందమయ కోశమునకును పరమాత్మకును కలయిక యెటుల వచ్చినది.

ఉ. నేను భోక్తను అసంతుష్టుఁడను సుఖినిరాజసుఁడను సాత్వికుఁడను తామసుఁడను తజ్ఞుఁడను మూఢుఁడను శక్తుఁడనుభ్రాంతుఁడను అనునివి మొదలయిన ఆనందమయకోశధర్మంబులు ఆత్మయందును ఆత్మధర్మంబులగు సచ్చిదానందములు ఆనందమయ కోశమందును ఆనందముండుట వలన తోఁచుచున్నవి కాఁబట్టి ఆనందమయ కోశమునకును పరమాత్మకును కూటమి వచ్చినది గనుక పంచకోశములకంటె పరమాత్మ విలక్షణుఁడగుటను దృష్టాంతపూర్వకముగా ఎఱిఁగించెదము. నాయావు నాదూడ నాభార్య నాపుత్రుఁడు అని తన్ననుసరించుకొని తోఁచెడి ఆవులోనగునవి తానుగానట్లు దార్ష్టాంతికమందును నాశరీరము నాప్రాణము నామనస్సు నాబుద్ధి అని తన్నుసంబంధించుకొని తోఁచెడు పంచ కోశములును తాను కానందున పంచకోశములకంటె వ్యతిరిక్తుఁడనని యెఱుఁగవచ్చును. దృష్టాంతమందు ఆవుబలిసినది దూడచిక్కినది కోడెబ్రతుకదు కుమారుఁడు చెప్పినట్టువినఁడు భార్య యింటికిస్వతంత్రురాలయినను బిడ్డలు లేనిది నాధనము నెలవుచేయుటకును అది తనకు హితమయినకార్యమొక్కటియును చేయలేదు కూఁతురు మహామూఢురాలయి యున్నది కుమారుఁడు దుష్టుఁడయి యున్నాఁడు అనెడు పశువు మొదలగు వానియందలి వికారములును విషయములును తన్నంటనియట్లు దార్ష్టాంతికమందు అన్నమయకోశ నిష్ఠమయిన జీవత్వ మనుష్యత్వాది ధర్మములును, ప్రాణమయకోశనిష్ఠమయినక్షుత్పిపాసాదిగుణములును, మనోమయకోశనిష్ఠమయిన సంకల్పాదిధర్మములును, విజ్ఞానమయకోశనిష్ఠమయిన కర్తృత్వాది గుణములును ఆనందమయకోశనిష్ఠమైనభోక్తృ

ణ్యాదివికారశూన్యుఁడును, పంచకోశవ్యతిరిక్తుఁడును సాక్షియును అయిన తన్ను కాలత్రయమందును స్పృశింపలేవు కాఁబట్టి యిట్లు విచారించి తెలియుటయే పంచకోశ వ్యతిరిక్తజ్ఞానము.

ప్ర. ఈపంచకోశవ్యతిరిక్తజ్ఞానము రావచ్చునా. ఉ. రావచ్చును.

ప్ర. ఎట్లు రావచ్చును. ఉ. అధ్యయనకాలమందు అధ్యయనము చేయు పురుషులచేత ఉచ్చరింపఁబడిన శబ్దంబులను విభజించుటకు వశముగాకున్నను శ్రోత్రేంద్రియముచేత విని వివేకముగల బుద్ధిచేత ఇదిఏనిశబ్దము ఇదివీనిశబ్దము అని యెఱిఁగినట్లులను, జలమందుఁగల జడిమను వేఱుపఱచుటకు తనచేతఁ గాకపోయినను త్వగింద్రియముచేత స్పృశించి వివేకసమేతమయిన బుద్ధిచేత జలంబును ఉష్ణమును ప్రత్యేకించి తెలిసిన చందమునను, గోడయందు వ్రాయఁబడిన చిత్తరువులోని తెలుపు ఎఱుపు నలుపు పసుపు ఆకుపచ్చ మిశ్రము పొట్టి పొడుగు లావు సన్నముగానుండెడు రూపంబులను పంచుటకు అలవిగాకపోయినను చక్షురింద్రియముచేత వీక్షించి వివేకసహితమయిన బుద్ధిచేత ఇదిగోడ యిది దీనియందులోఁజెడి చిత్రపు ప్రతిమల నీల పీతాదివర్ణములని తెలిసికొనిన చందమునను, నీటిలోఁగలసిన మధురసములను విభాగింప సాధ్యముకాకున్నను రసనేంద్రియముచేత అనుభవించి వివేకయుక్తమయినబుద్ధిచేత ఇది ఉప్పు ఇది పులుసు ఇది తీపు ఇదివగరు ఇదిచేదు ఇదికారము అని ప్రత్యేకంబుగా ఎఱిఁగినవిధమునను, వస్త్రములనాశ్రయించియున్న పరిమళములను వేఱుచేయశక్యముగాకున్నను ఘ్రాణేంద్రియముచేత ఆఘ్రాణించి వివేకశీలమైన బుద్ధిచేత ఇది సుగంధము ఇది దుర్గంధము ఇది మిశ్రగంధము అని తెలిసికొనిన రీతునను, దార్ష్టాంతికమందును పంచకోశంబులను వానిలోఁ గూడియున్న ఆత్మను పంచుటకు అశక్యమయినను వివేకయుక్తంబగు బుద్ధిచేత పంచకోశ స్వరూపము ఇట్టిదనియు ఆత్మస్వరూపము ఇట్టిదనియు విచారించనయెడల పంచకోశములతో ఆత్మకు కాలత్రయమందును సంబంధము లేదని తెలియఁగవచ్చును.

ప్ర. త్రాడు మొదలగువానియందు ఆరోపింపఁబడిన సర్పము మొదలగునవి త్రాడు మొదలగువానికంటె వేఱుగ లేనట్లు పరమాత్మయందు ఆరోపింపఁబడిన పంచకోశములును పరమాత్మకంటె అన్యముగ లేవు. ఈదృష్టాంతముచేత రజ్జువు ముత్తెపుఁజిప్ప ఎండమావులు అనెడు జ్ఞానము వచ్చినతర్వాత సర్పము వెండి నీళ్లు అనెడు భ్రమ లేనియట్లు దార్ష్టాంతికమందును ఆత్మవిషయిక జ్ఞానము కలిగినపిమ్మట పంచకోశములనెడు వ్యవహారము కదుపకవచ్చుచున్నదిగనుక ఆరోపితములయిన పంచకోశములును అధిష్ఠానమయిన ఆత్మకంటె వ్యతిరిక్తముగ లేవని బుద్ధియందు ఏవిధమున దృఢముగలుగును.

ఉ. ఎండమావులనుజూచి నీరనిభ్రమసి త్రాగఁదలఁచినవాఁడు విచారించి యివిజలములుగావు ఎండమావులు అనుజ్ఞానము వచ్చినను ఎండమావులను జూచినప్పుడు జలముగాఁదోఁచుచున్నట్లుగానే పరమాత్మయందుతోఁచిన పంచకోశములు పరమాత్మకంటె వేఱుగా లేవనియెఱిఁగినను తిరుగ పంచకోశముల ప్రతీతి రావచ్చును.

ప్ర. దృష్టాంతమయిన ఎండమావులయందు జలప్రతీతి మాత్రమే గాని స్నానపానాదులు చేయవలయునను భ్రమ కానము. దార్ష్టాంతికమందు ఆత్మకంటె వేఱుగా పంచకోశములు లేవని యెఱిఁగినతర్వాతను పంచకోశముల ప్రతీతియును వానివ్యవహారములును వచ్చుచున్నవే రావచ్చునా. ఉ. రావచ్చును.

ప్ర. అదియెట్లు. ఉ. మృత్తికయందు ఆరోపింపఁబడిన కుండలు మూకుళ్లు చట్లు మొదలయినవి మట్టికంటె వేఱుగ లేవని తెలిసినను ఆకుండలు లోనగువాని ప్రతీతియును వ్యవహారమును వచ్చునతీరునను సువర్ణమందు ఆరోపింపఁబడిన కడియములు కిరీటములు మొదలైన భూషణములు సువర్ణముకంటె వేఱుగాలేవని యెఱిఁగినను ఆకడియములు మొదలగువాని రూపములును నామములును వ్యవహారములును వచ్చినవిధముగాను ఆత్మయందారోపింపఁబడిన పంచకోశములును అధిష్ఠానమయిన ఆత్మకంటె అన్యముగ లేవని యెఱిఁగినను పంచకోశములనెడు ప్రతీతియును వ్యవహారమునురావచ్చును. ఈదృష్టాంతమందు కుండలు మొదలగునవి కనఁబడుచు వ్యవహారమునకు వచ్చినను సూక్ష్మబుద్ధిగలవానికి మట్టికంటెవేఱుగ కుండలు లోనైనవి లేవని మనస్సునందు స్థిరమగునతీరున దార్ష్టాంతికమందు పంచకోశములు తోఁచుచు వ్యవహారమునకువచ్చినను సూక్ష్మబుద్ధిగలవానికి పరబ్రహ్మముకంటె వ్యతిరిక్తముగ పంచకోశములు లేవని బుద్ధియందు దృఢముగలుగవచ్చును. ఇట్లెఱుఁగుటయే పంచకోశవ్యతిరిక్తజ్ఞానము.

ప్ర. ఈవిచారణకు ప్రయోజనమేమి. ఉ. ఆత్మ అవస్థాత్రయమునందు అనుస్యూతుఁడై ఉన్నాఁడు. పంచకోశములు అవస్థాత్రయమునందు అనుస్యూతములైయుండలేవు కాఁబట్టి పంచకోశములు తోఁచుచువ్యవహారమునకువచ్చినను ఇవి (పురుషాన్నపరంచిత్తను) శ్రుతి ప్రమాణమునుబట్టి పరబ్రహ్మముకంటె వ్యతిరిక్తముగ లేవని యెఱిఁగినవాఁడే కృతార్థుఁడు విద్వాంసుఁడు జీవన్ముక్తుఁడు పరబ్రహ్మము అని వేదాంత సిద్ధాంతము.

౧౨౦౮.—క॥ కోరి శరీరులు భవదను । సారంబున నిహపరైక * సౌఖ్యంబులఁ జెం
పారఁగ నందుచునుందురు । ధీరజనోత్తము లనంగ * దివిజారి హరా.

టీ॥ దివిజారిహరా—దేవతలకు శత్రువులైన రాక్షసులను నశింపఁజేయునట్టి ఓస్వామీ. శరీరులు—ముక్తజీవులు. కోరి—అపేక్షించి. భవదనుసారంబునన్—అనన్యభక్తితో నిన్నారాధించుటచేత. ధీరజనోత్తములనంగన్—బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠులనునట్టుగా. ఇహపరైకసౌఖ్యంబులన్—ఈలోకమునను పరలోకమునను పొందఁగల ముఖ్యసౌఖ్యములను. చెంపారఁగన్—అధికముగ. అందుచునుందురు—పొందుచుందురు.

తా॥ రాక్షసులను నాశముచేయునట్టి ఓస్వామీ! లోకములో ముక్తజీవులందఱును నిన్ను అనన్యభక్తితో శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసములచేత ఆరాధించి బ్రహ్మవేత్తలలో శ్రేష్ఠులై ఇహలోక సుఖములను పరలోకసుఖములను కొఱంతలేక అనుభవించుచుందురు అని తా

౧౨౦౯.—ఆ॥ నిన్ను ననుసరింప * నేరని కుజనులు । పవన పూర్ణచర్మ * భస్త్రి సమితి
వోలెఁ జేయుచుందు * రుచ్ఛ్వసనంబులు । బలిసియాత్మభేద * భజనులగుచు.

టీ॥ నిన్ను=సచ్చిదానందపరబ్రహ్మమైననిన్ను. అనుసరింపక=శ్రవణ మనననిదిధ్యాసములచేత ఆరాధించుటకు. నేరనికుజనులు=శక్తిలేని బద్ధజీవులు. పవన...పోలెక - పవన=గాలిచేత. పూర్ణ=నిండిన. చర్మభస్త్రి=తోలుతిత్తులయొక్క. సమితిపోలెక=సమూహమువలెనే. బలిసి=లావెక్కి - ఆత్మభేదభజనులు=జీవాత్మపరమాత్మలకు భేదము కల్పించువారు — లేక పరమాత్మకంటె నితరముకలదనెడు బుద్ధి లవారు. (అగుచును) ఉచ్ఛ్వాసనంబులు చేయుచుందురు — నిట్టూర్పులువిడుచుచుందురు.

తా॥ నీతత్త్వము తెలిసి నిన్ను శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసములచేత ఆరాధింపలేని బద్ధజీవులు జీవాత్మ పరమాత్మలకు భేదమునుకల్పించి వాదించుచు గాలిచేత నిండుకొన్నతోలుతిత్తులవలె చక్కగా ఉబ్బిన దేహములు గలవారై ఊపిరివిడుచుచు తిరుగుచున్నందురు అని తా.

౧౨౧౨.—సీ॥ దేవ కొందఱు సూక్ష్మ ✱ దృక్కులైనట్టి మ - హాత్మకు లుదరస్థుఁ ✱ డైన వహ్ని
గా మదిఁ దలఁతురు ✱ గైకొని మఱికొంద । ఱారుణు లనుపేర ✱ నవరు ఋషులు
లీల సుషుమ్నా నా ✱ డీమార్గ గతుఁడవై - హృత్ప్ర దేశమునఁ జ ✱ రించుచున్న
రుచిర దేహాకాశ ✱ రూపిగా భావింతు - రట్టి హృత్పద్మంబు ✱ నందు వెడలి
తే॥ వితత మూర్ధన్య నాసికా ✱ గతులనోలి । బ్రహ్మ రంధ్రంబుఁ బ్రాపించి ✱ పరమపురుష
సుమహితానందమయ పరం ✱ జ్యోతివైన । యీశునినుఁబొంది మఱిపుట్ట ✱ రిలమహేశ.

టీ॥ దేవ=స్వయంప్రకాశుఁడవైన. మహేశ=బ్రహ్మవిష్ణురుద్రమహేశ్వర సదాశివులనెడు పంచకర్తను నియమించువాఁడవును. పరమపురుష=పురుషోత్తముఁడవైన యో స్వామీ. సూక్ష్మదృక్కులు=అనుభవజన్యజ్ఞానముగలవారు-అనఁగా వేదాంతశాస్త్రములయందు చెప్పఁబడిన సంప్రదాయమగు నుపాసనా మార్గముల నెఱిఁగినవారు అనుట. ఐనట్టిమహాత్మకులు = అగునట్టి బ్రహ్మవేత్తలు. కొందఱు = కొంతమంది. ఉదరస్థుఁడైన — మణిపూరక చక్రమున నుండునట్టి. వహ్నిగాన్ — అగ్నిహోత్రునిఁగా. మదిన్ — తమమనసులో. తలఁతురు — ఎంచుదురు. శ్రు॥ శివరం బ్రహ్మేతిశాక్కరాక్షా ఉపాసతే, హృదయం బ్రహ్మేత్యారుణయో బ్రహ్మహైవ ఊర్ధ్వం త్వేవోద సర్ప త్స్వరో శ్రయతే ॥ అని శ్రుతి, శ్లో॥ అహం వైశ్వానరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహమాశ్రితః । ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచామ్యన్నం చతుర్విధం॥ అనిగీత. (మఱికొందఱు ఆరుణులు) అనుపేరన్ — అను నట్టి పేరితో. అవరు ఋషులు=ఒప్పునట్టిమునులు. లీలన్ — విలాసముగా. సుషుమ్నానాడీమార్గగతుఁడవై=ఱొమ్ము మొదలుకొని శిరస్సు వఱకువ్యాపించుచున్న సుషుమ్నా నాడీమార్గమున వెడలినవాఁడవై. హృత్ప్రదేశమునన్ — హృదయమందలి అనాహతచక్రమునందు. చరించుచున్న=మెలఁగుచున్న. రుచిర...రూపిగాన్—రుచిర=మనోహరమైన. దేహాకాశరూపిగాన్ — పరమాకాశస్వరూపుఁడవునైనవానిగా. గైకొని=గ్రహించి. భావింతురు=తలఁతురు. అట్టిహృత్పద్మంబునందున్=అటువంటి అనాహతచక్రమునందుండి. వెడలి=బయలుదేఱి. వితతమూర్ధన్యనాసికాగతులన్ — విశాలమయిన నడినెత్తియొక్కయు ముక్కుయొక్కయు రంధ్రములమార్గమున — అనఁగా తేజోరూపమైనసూర్యనాడీమార్గముగు ఆజ్ఞాచక్రము వంటి యనుట. ఓలిన్=క్రమముగా. బ్రహ్మరంధ్రంబున్ — సహస్రారచక్రమును. ప్రాపించి=పొంది—అనఁగా నీకునివాసమైన చిదాకాశ స్థానమును పొంది అనుట. సుమ...జ్యోతి—సుమహిత=మిక్కిలి రమణీయమైన. ఆనందమయ=నిరతిశయానందమయమైన. పరం=సర్వోత్కృష్టమైన జ్యోతి=ప్రకాశము. ఐనయీశున్ — అయినట్టి పరబ్రహ్మమయిన. నినున్=నీయందు. (పొంది) మఱి=మరల. ఇలన్ — భూమియందు. (పుట్టరు) శ్రు॥ శతంచైకా హృదయస్యనాడ్యః, తాసాంమూర్ధానమభినిస్సృతైకా, తయోర్ధ్వమాయ న్నమృతత్వమేతి, విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణేభవంతి॥ శ్లో॥ ఉదరాదిషుయఃప్రుంసాం చింతితోమునివర్త్మభిః। హంతిమృత్యుభయం దేవో హృద్గతంతముపాస్మహే॥ అని. శ్రుతి॥ ఏష దేవపథో బ్రహ్మపథ స్తయోర్ధ్వమాయ న్నమృతత్వమేతి ॥

తా॥ శిరస్సే పరబ్రహ్మమైననిన్ను పాసింపఁదగిన స్థానమని భావము.

తా॥ స్వయంప్రకాశుఁడవును, బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర మహేశ్వర సదాశివులనెడు పంచకర్తలను పంచకృత్యములందు నియమించువాఁడవును, పురుషోత్తముఁడవునైన ఓభగవంతుఁడా! వేదాంతశాస్త్రములయందుచెప్పఁబడినసంప్రదాయమగు నుపాసనామార్గమునను, అనుభవజన్యజ్ఞానముచేత నెఱిఁగినబ్రహ్మవేత్తలు నిన్ను సాక్షిస్థానము నందలి మణిపూరకచక్రమునందునట్టి జఠరాగ్నిస్వరూపునిఁగాను, మఱికొందఱు ఆరుణులు అనుపేరుగల యోగులు వినోదముగ సుషుమ్నానాడీమార్గమున వెడలి వక్షస్థలము నందలి అనాహత చక్రమున మెలఁగెడుపరమాకాశస్వరూపునిఁగాను ధ్యానింతురు. మఱికొందఱు బ్రహ్మనిష్ఠులు అట్టిహృదయకమలమున నుండి బయలువెడలి ముక్కురంధ్రములయందలియిడాపింగళల మార్గమున రేచకపూరకకుంభక క్రమముగ సహస్రార మును పొంది అందు పరమహంసస్వరూపమున వెలుఁగు నీయందైక్యమై మరలభూమియందుపుట్టకయుందురనితా.

(✱) మూలాధారాది చక్ర వివరణము. (✱)

శ్లో॥ మహీమూలాధారే కమపిమణిపూరే హుతవహం స్థితం స్వాధిష్ఠానే హృదిమరుత మాకాశముపరి। మనోపిభ్రూమధ్యే సకలమపిభిత్వా కులపథం। సహస్రారే పద్మే సహరహసిపత్యా విహరసే॥ అని సౌందర్యలహరియందును.॥ శ్లో॥ మూలాధారంగుదస్థానం స్వాధిష్ఠానం తు మేహనం। నాభిస్తు మణిపూరాఖ్యం హృదయాబ్జ మనాహతం। తాలుమూలం విశుద్ధాఖ్య మాజ్ఞాఖ్యం నిటలాంబుజం। సహస్రారం బ్రహ్మరంధ్ర మిత్యాగమ విదో విదుః॥ ఆధారస్తు చతుర్దళోరుణరుచి ర్వాసాంత వర్ణాశ్రయః। స్వాధిష్ఠానమనేకవైద్యుతనిభం బాలాంతషట్పత్రకం। రత్నాభం మణిపూరకం దశదళం డాద్యం ఫకారాంతకం। పత్రైర్ద్వాదశభిస్త్వనాహతపురీ హైమీ కఠాంతాన్వితా । దృష్ట్వా స్వరం స్వర షోడశైశ్చ సహితం జ్యోతిర్విశుద్ధాంబుజం । హంక్షేత్యక్షరపద్మపత్ర యుగళం రత్నోపమాజ్ఞాపురీ । తస్మాదూర్ధ్వమధోముఖం వికసితం పద్మం సహస్రచ్ఛదం । నిత్యానందమయీ సదాశివపురీ । శక్త్యేనమశ్శాశ్వతం॥ అని శ్రీవిద్యయందును. శ్లో॥ ఆధారేలింగనాభౌ హృదయ

సరసిజే శాలుమూలే లలాటే। ద్వేపత్రే షోడశారే ద్విదళ దశదళే ద్వాదశార్ధే చతుష్కే। వాసాంతే బాలమధ్యే డఫకఠ సహితే కంఠమూలేస్వరాణాం। హంక్షంతత్త్వార్థయుక్తంసకలదళయుతంవర్ణ రూపంనమామి॥ శ్లో॥ షట్చతానిగణేశాయ షట్సహస్రం స్వయంభువే। విష్ణవేషట్సహస్రంతు షట్సహస్రంపినాకినే। సహస్రమాత్మనే చైవ సహస్రంపరమాత్మనే। సహస్రమేకంగురవే అస్పయామికృతం జపం॥ ఇట్లని అజపాగాయత్రియందును గలదు.

తా॥ మూలాధారము మొదలు కపాలముదాఁక వీణాదండమువలె బ్రహ్మదండి మేరువు అనుపేళ్లుగల వెన్నెముక యుండును. దానినంటి మూలాధారమందు వ శ ష స అను నాలుగు అక్షరములుగల నాలుగు దళములుగలిగి భూమికిస్థానమై అపరంజిరంగుగలదై నాసికకు కారణమై మూలాధారచక్రమొప్పును. ఆచక్రంబునవసించు వినాయకునకు అజపాగాయత్రీ మంత్రజపమునందు ఆఱునూఱు హంసలు సమర్పింపఁబడును.

లింగస్థానమందు బ భ మ య ర ల అనెడి ఆఱు అక్షరములుగల ఆఱు రేకులు గలిగి జలమునకు స్థానమై తెల్లనిరంగుగలిగి నాలుకకు కారణమై స్వాధిష్ఠానచక్రము వెలుఁగును. ఆచక్రమునవసించు దానికధిపతియైన బ్రహ్మకు అజపాగాయత్రీమంత్రజపమున ఆఱువేల హంసలు సమర్పింపఁబడును.

నాభిస్థానమందు డ ఢ ణ త థ ద ధ న ప ఫ అనెడు పది అక్షరములుగల పదిదళంబులతోఁగూడి ఎఱ్ఱనిరంగుగలదై అగ్నికిస్థానమై నేత్రంబులకు కారణమై మణిపూరక చక్రంబు భాసిల్లును. ఆచక్రంబునందు విష్ణునకు అజపాగాయత్రీమంత్రజపమున ఆఱువేలహంసలు సమర్పింపఁబడును.

వక్షస్థమందు క ఖ గ ఘ ఙ చ ఛ జ ఝ ఞ ట ఠ అనెడు పండ్రెండక్షరంబులుగల పండ్రెండు దళములుగలదై ఆకుపచ్చవన్నెగలిగి వాయువునకు నివాసమై చర్మమునకు కారణమై అనాహత చక్రంబు రాజిల్లును. ఆచక్రంబునవసించు దానికధిపతియగు రుద్రమూర్తికి అజపాగాయత్రీమంత్రజపమందు ఆఱువేలహంసలు సమర్పింపఁబడును.

కంఠస్థానమందు అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఋ ౠ ఌ ౡ ఏ ఐ ఓ ఔ అం అః అనెడు పదియాఱు అక్షరంబులుగల పదియాఱు దళంబులుగలిగి నీలవర్ణంబుగలదై మింటికిస్థానమై శ్రోత్రంబులకు కారణమై విశుద్ధచక్రంబు రంజిల్లును. అందువసించు దానికిప్రభువగు జీవరూపుఁడయిన యీశ్వరునకు అజపాగాయత్రీమంత్రజపమందు వేయిహంసలు సమర్పింపఁబడును.

భ్రూమధ్యమందు హ క్ష అను రెండక్షరంబులుగల రెండుదళంబులు గలిగి మాణిక్యవర్ణంబుగలదై అంతఃకరణంబునకు నిలయమై సకలేంద్రియ వ్యాపారంబులకు కారణమై ఆజ్ఞాచక్రంబు ప్రకాశించును. అందువసించు దానికధికారియై పరమాత్మస్వరూపుఁడై రాజిల్లు సదాశివునకు అజపాగాయత్రీమంత్రజపమందు వేయిహంసలు సమర్పింపఁబడును.

మఱియు కొందఱు జ్ఞానులు ఆధార కమలంబునకు నాసికకుఁజేరిక గావున నాసికకు విషయంబులగు సుగంధదుర్గంధ సుగంధమిశ్రదుర్గంధ దుర్గంధమిశ్ర సుగంధంబులు నాలుగే ఆధారకమలంబునకు నాలుగుదళంబులనియు, స్వాధిష్ఠానకమలంబునకు లోచనంబునకు కూడిక గావున లోచనంబునకు విషయంబులగు తెలుపునలుపు పసుపు ఆకుపచ్చ ఎఱుపు మిశ్రము లాఘవ సన్నము పొట్టి పొడుగు అనెడి దశవిధరూపంబులే దశదళంబులనియు, మణిపూరకకమలంబునకు నాసికకు పొందిక గాన నాలుకకు విషయంబులు నవగరు తీపు ఉప్పు కారము చేదు పులుసు అనెడి షడ్రసములే షడ్దళంబులనియు, అనాహతకమలంబునకు శరీరచర్మమునకు సంబంధము గావున చర్మమునకు విషయంబులయిన శీత ఉష్ణ శీతమిశ్రోష్ణ ఉష్ణమిశ్రశీత మృదు కఠిన స్పర్శంబులాఱును అల్ప అధికంబులచేత పండ్రెండగును. ఆపండ్రెండువిధంబులయిన స్పర్శంబులే అనాహతకమలంబునకు పండ్రెండుదళంబులనియు, విశుద్ధకమలంబునకు కర్ణంబునకు కలయికగనుక ఆకర్ణంబునకు విషయంబులైన అకారాది షోడశ స్వరరూపశబ్దంబులే షోడశదళంబులనియు, ఆజ్ఞేయకమలము మనస్సునకు నెలవుగనుక మనస్సునకు విషయంబులగు సంకల్ప వికల్పములే ఆజ్ఞేయచక్రంబునకు రెండుదళంబులనియు పలుకుదురు.

మఱికుండలీశక్తిరూపమైన చిత్తత్త్వము జగద్వ్యాపారవృత్తి గలదైనప్పుడు నిలువనాధారమైనందున మూలాధారమనియు, ప్రభావముచూపతన చేత అధిష్ఠింపఁబడుటవలన స్వాధిష్ఠానమనియు, సాధకుఁడు తన్నునారాధించు సమయంబున మణిమయంబులై బ్రాగుచుండు అందెలు కడియములు కిరీటము భుజకీర్తులు మొదలగు నగలచేత తనశరీరము నిండించెడి స్థానమగుటవలన మణిపూరకమనియు, సాధకుఁడు పూజాకాలమందు విఘ్నకారులగు దుష్టభూత భేతాళ రాక్షసాదుల పోకకు మంగళవాద్యములు చేయుట ప్రసిద్ధము గనుక సాధకునకు సాహాయ్యకముగ కొట్టకనే చిణి చిణిచిణి ఘంటా శంఖ వీణా తాళ వేణు భేరీ మృదంగ మేఘధ్వనులు కలుగుచుండుట వలన అనాహతమనియు, సాధకుఁడు శుద్ధస్ఫటికాకృతిగా తన్నుధ్యానించు చోటగుటచేత విశుద్ధమనియు, తనయాజ్ఞ చెల్లించు స్థలమగుటవలన ఆజ్ఞాచక్రమనియు, షట్చక్రములకు పేళ్లుగలిగెను.

మఱి ఆమూలాధారంబునకంటె రెండంగుళంబులమీఁదను స్వాధిష్ఠానంబునకు రెండంగుళంబుల దిగువను కుక్కుటాండంబువలె నాడీచక్రముండును. దానియందు డెబ్బదిరెండువేల నాడులు పుట్టి కొన్ని మీఁదుగను కొన్ని క్రిందుగను కొన్ని ప్రక్కలను భూమియందలినదులవలె శరీరంబున వ్యాపించుకొని యుండును. వానిలో పదినాడులు ముఖ్యంబులు, అందు కుహూ శినీవాలి రక్తాహ్వయంబులనెడి మూఁడు నాడులు క్రిందుగ పాఱి కుహూనాడి మలంబును, శినీవాలీనాడి మూత్రమును, రక్తాహ్వయనాడి శుక్లశోణితంబులను, విసర్జనము చేయుచుండును. పూషా అలంపూష అను రెండు నాడులు కర్ణములయందుఁ జేరి వర్ణ ధ్వని స్వర మిశ్రరూపంబులైన శబ్దంబుల వినఁజేయుచుండును. గాంధారి హస్తి జిహ్వా అను నాడులు కన్నులలో వ్యాపించి దశవిధ రూపగ్రహణంబు చేయుచుండును. మఱి బ్రహ్మదండికి కుడియెడమ పార్శ్వముల యుండునెడి యిడ పింగళ అనునాడులు హృదయముదాఁక వచ్చి ఆహృదయమందలి ప్రాణ వాయువుతోడ భ్రూమధ్యమందుచేరి గంగ యమున అనుపేళ్లుగలవియగును. అందు సూర్యుఁడనెడి పేరుగల యిడానాడి కుడినాసికయందుఁ జేరి తపిని తాపిని ధూమ్ర మరీచి జ్వాలిని రుచి సుషుమ్న భోగద విశ్వ బోధిని ధారిణి క్షమ అనెడి పండ్రెండు పేళ్లుగల పండ్రెండంగులములవఱకు ప్రాణవాయువును వెలుపల తిరుగఁజేసి వానిలో నాలుగంగులములు క్షీణింపఁజేసి యెనిమిదంగులముల దాఁక ప్రాణవాయువును మరల లోపలికిఁద్రిప్పుకొనును. చంద్రుఁడను పేరుగల పింగళానాడి యెడమ నాసికలోఁజేరి ప్రాణవాయువును అమృత మానద పూష తుష్టి పుష్టి రతి ధృతి శశిని చంద్రిక కాంతి జ్యోత్స్న శ్రీ ప్రీతి అంగద పూర్ణ పూర్ణామృత అను పదియాఱు పేళ్లుగల పదియాఱంగుళంబులపొడవున వెలుపల వ్యాపింపఁజేసి యెనిమిదంగుళంబుల క్షీణింపఁజేసి యెనిమిదంగుళంబులదాఁక ప్రాణవాయువును లోపలికిఁద్రిప్పుకొనును. మఱిసూర్య చంద్రసంజ్ఞలుగల యిడాపింగళానాడులు రెండును ఒకదినము;

ఇరువదియొక్కవేలఆఱునూఱుమాఱులు ఉచ్ఛ్వాసనిశ్శ్వాసరూపంబులచేత మారిమారి పలుమాఱు తిరుగుచుండును. నాడీచక్రమందుఁ బుట్టిన శుక్లనాడి సుషుమ్న కుండలీశక్తి నాగకన్యక బ్రహ్మనాడి అను పేళ్లుగలదియై వక్షస్థలంబుదాఁక వచ్చి నాడీచక్రంబునుండి తనతోడ వచ్చిన నూఱునాడుల నక్కడవిడిచి తాను నాలుకకొననుజేరి సరస్వతియనుపేరువహించి కొండనాలుక దవుడలు పెదవులు తల పండ్లు పెదవులు నాసికయు క్రమములు అనునేనిమిదిస్థానములయందు ఏఁబదియొక్క అక్షరములను పలికించుచు అచ్చటనణఁగి అంతర్గమనంబున పశ్చిమమార్గంబుగ భ్రూమధ్యంబునకుదిగి ముందటి ఇడాపింగళలలోసంగమమగును, అది త్రివేణిసంగమము త్రికూటము శృంగాటము చతుష్పథము అనుపేళ్లుగలదగును. ఇదె ఆజ్ఞాచక్రము. ఈయాజ్ఞాచక్రంబునకు మనోరూపంబుగ చిచ్ఛక్తి సహస్రారంబునుండి దిగివచ్చిఅచ్చట వసించి ఇంద్రియములనుసర్వవిషయములయందుప్రవర్తింపఁజేయును. జగత్సృష్టి స్థితి సంహార తిరోధానాను గ్రహములనెడి వ్యాపారములనుచేయు పంచకర్తలకాజ్ఞాపించుటవలన ఆజ్ఞాచక్రమనిపేరు. దీనిమీఁదచిచ్ఛక్తికి ఒక అంగులమువఱకు శక్తియని, దానిపైమూఁడంగుళములవఱకువ్యాపినియని, ఆవలనాలుగంగుళములదాఁక సమనయని, ఆమీఁద నాలుగంగుళములవఱకు ఉన్మనియని పేళ్లుగలుగును. ఈపండ్రెండంగుళముల మీఁద బ్రహ్మరంధ్రము అదే ద్వాదశాంతము దీనియందు వేయిదళములుగల సహస్రారచక్రముగలదు అదినూటయిరువదియైదు చిన్నతేకులుగల యెనిమిది పెద్దతేకులు గలిగియుండును ఇదే అష్టదళపద్మము దీనిమధ్యమందు శివబీజమైన హకారమును, శక్తిబీజమైనసకారమును, ఈరెంటికి నడుమ ఖ్రాసు మంటివలె శివశక్తులకు ఐక్యస్థానమై శివకళయగు జ్ఞానము హెచ్చినప్పుడు హకారము ప్రక్కను శక్తి కళయగు ప్రపంచజ్ఞానము హెచ్చినప్పుడు సకారము ప్రక్కను వాలుచు బిందురూపమైనబుద్ధితత్త్వము వెలుఁగుచుండును. ఇదే మూకాక్షరము దీనిని దెఃసె లక్ష్యముఁచినవారే పరమహంసలు అవధూతలు జీవన్ముక్తులు. మఱియీహకారబిందు సకారములే పతి పాశ పశువులు. నాదబిందు కళలు. సోమ సూర్యాగ్ని మండలములు. పురుష పుత్ర స్త్రీ ప్రవాహములు. శుక్లమిశ్రరక్తపాదుకలు అనిచెప్పఁబడును. మఱి యీహకారబిందు సకారములు తమ్మునమ్మినవారి సంసార బంధంబు హరించునవి గావున హంస యనఁబడును. మఱి హకారముసోమము. సకారముఅగ్ని. బిందువే మోక్షపదము. వీనిరైక్యమే అగ్నిషోమీయయజ్ఞము. యిదేకర్మకాండ విదులుచేయు బహిర్యజ్ఞము. మఱితత్పదమేహకారము. త్వంపదమేసకారము. వీనిరైక్యమైన అసిపదమేబిందువుగావున జ్ఞానులకు నిదియే జీవేశ్వరైక్యరూపమగు యోగయజ్ఞము. మఱియీహంసయేగురుపాదుకగావున అజపాగాయత్రీమంత్రజపము సహస్రము సమర్పింపఁ బడును. మఱియిగే జ్ఞానాజ్ఞాన మిళితమైన ప్రపంచమందు నీళ్లనెడు అజ్ఞానమును విడిచి పాలనెడి జ్ఞానమును గ్రహించునుగావున హంసపక్షియనఁబడును. మఱియీహంసఅష్టదళపద్మమందలితూర్పుతేకుపైవాలెనేనిపుణ్యకర్మములుచేయువలెననుతలఁపును ఆగ్నేయదళమందు వ్రాలెనేనిసోమరతనమును ఆలస్యములోనైన వృత్తులును, దక్షిణపు దళమందు ఒఱగెనేని క్రూరపుఁబనులు గావింప వలయునను సంకల్పములును, నైరృతిదళమందుచేరెనేని పాపకార్యములుసలుపవలయుననెడిబుద్ధులును, పశ్చిమదళమందు నిలిచెనేనిఆడుట పాడుట లేకవీనినిచూచుట మొదలగునవి చేయవలయుననెడియెన్నికలును, వాయవ్య దళమందుచేరెనేని నడుచుట పరుగెత్తుట దుముకుట మొదలగునవి చేయ వలయునను కోరికలునుఁఉత్తరపుదళమందువ్రాలెనేనిపదార్థములననుభవింపవలయునను నవిలోనగు నభిలాషలును, ఈశాన్య దళమందు చేరెనేని దానములు త్యాగములు మొదలగునవి చేయవలెనని యిచ్ఛలును, కమలమధ్యమందు చేరెనేని వైరాగ్యము ఉపశాంతి దమము మొదలగుసాత్త్వికవృత్తులును, కేసరములందుప్రవేశించెనేని జాగ్రత్తయు, దుద్దునందుఁ జేరనస్వప్నంబును, పద్మనాళమునదిగిననిద్రయు ను గలుగును. మఱి యీపద్మమును విడుచుటయె తురీయము. అని హంసోపనిషత్తునందుఁ జెప్పఁబడును.

వ॥ మఱియు వివిధ కాష్ఠాంతర్గతుండైన వాయుసఖుండు దద్గతదోషంబులం బొరయక నిత్యశుద్ధుండైతరతమభావంబుల వర్తించు చందంబున స్వసంకల్ప కృతంబులైన విచిత్ర శరీరంబులందు నంతర్యామివై ప్రవేశించి తత్తద్విచిత్రయోగ నియతంబైన హేయంబులం బొరయక సకలాత్మకంబై యేకరసంబై బ్రహ్మంబైన నిన్ను నైహికాముష్మిక ఫలసంగమంబు లేక విగత రజోగుణంబులనాసక్తులై కొందఱు భజియించు చుందురు రదియునుంగాక దేవా భవదీయ సంకల్పాధీనంబులైన శరీరంబులం బ్రవేశించియున్న జీవ సమూహంబు నీకు శేషభూతంబని తెలిసి కొందఱు భవనివారకంబులైన శ్రీమత్త్వచ్చరణారవిందంబులు సేవించి కృతార్థు లగుదురు మఱియును.

టీ॥ (మఱియును) వివిధకాష్ఠాంతర్గతుండు—నానావిధములైనకఱ్ఱలలోనుండువాఁడు. అయిన వాయుసఖుండు — అయినట్టి యగ్నిదేవుఁడు. తద్గతదోషంబులన్—వానియందలిదోషములను. పొరయక—పొందక. నిత్యశుద్ధుండై — ఎప్పుడును పరిశుద్ధుఁడై. తరతమభావంబులన్—అధికత్వముచేతను సర్వాధికత్వముచేతను. వర్తించుచందంబునన్—ఉండువిధమున. స్వసంకల్పకృతంబులు—తన సంకల్పముచేత చేయఁబడినవి. అయిన విచిత్ర శరీరంబులందున్—అయినట్టి ఆశ్చర్యకరములును, ఉత్తమ మధ్యమనీచరూపములునైన దేవమనుష్య తిర్యక్స్థావరములయందు. అంతర్యామివై—లోపలవర్తించువాఁడవై. ప్రవేశించి—చొచ్చి. తత్తద్విచిత్రయోగనియతంబైన — ఆయాదేహములయందలివింతయైనకూడికచేతమూనరానివైన. హేయంబులన్—రోఁతలయందు—వికారములననుట. పొరయక—పొందక. సకలాత్మకంబై—అన్నియును నిజరూపముగనుండునదియై. ఏకరసంబై — ఒకతీరుననుండుట కలిగినదై. బ్రహ్మంబైన—సచ్చిదానందాఖండ నిర్మల పరతత్త్వమయిన. (నిన్ను) ఐహికాముష్మికఫలసంగమంబు—ఇహపరలోకములయందలి ప్రయోజనముల సంబంధము—ఇహపరలోక సుఖములయందలియాశ. లేక—లేనివారై. విగతరజోగుణంబులన్—పోయిన రాజసగుణముగలవారగుటచేత. (ఆసక్తులై కొందఱు) భజియించుచుందురు — సేవించుచుందురు. శ్లో॥ స్వనిర్మితేషు కార్యేషు తారతమ్యవివర్జితం। సర్వానుస్యూతసన్మాత్రంభగవంతంభజామహే॥

సర్వజ్ఞ స్సర్వదృక్సర్వ జ్ఞానశక్తిబలర్ధిమాన్ । అన్యూనశ్చాప్యవృద్ధిశ్చ స్వాధీనో నాదిమాన్ వశీ । క్లమతంద్రీభయక్రోధ కామాదిభిరసంయుతః । నిరవద్యః పరంప్రాప్తిర్నిరధిష్ఠోఽక్షరక్రమః॥ అని. అదియునుం గాక = అదిమాత్రము గాక. దేవా = ఓస్వామీ. భవదీయసంకల్పాధీనంబులయిన = నీసంకల్పమునకు లోఁబడినట్టివైన. శరీరంబులన్ = సురనరతిర్యగాది దేహములయందు. ప్రవేశించి = చొచ్చి. ఉన్న జీవసమూహంబు = ఉన్నట్టి ప్రాణులగుంపు. (నీకు) శేషభూతంబని = మిగతదైనదని. (తెలిసి కొందఱు) భవనివారకంబులు = జన్మములను తొలఁగించునవి. (అయిన) శ్రీమత్త్వచ్చరణారవిందంబులు = మోక్షసంపదను గలిగించునవియైన నీపాదకమలములను. సేవించి = కొలిచి. కృతార్థులగుదురు = కృతకృత్యులు అవుదురు. (మఱియును)

తా॥ ఇదిగాక నానావిధములయిన కట్టెలలో నడఁగియుండునట్టి యగ్ని ఆకట్టెలయందలి లావు సన్నము పొట్టి పొడుగు సుగంధదుర్గంధములు మొదలైన వికారములను పొందక పరిశుద్ధుఁడయియుండునట్లు తనసంకల్పముచేతనే చేయఁబడినట్టివైన దేవతలు మనుష్యులు క్రిమిజలచర పక్షి పశువులు లోనగు వింతవింత శరీరములయందు అణఁగి వర్తించువాఁడవై ఆశరీరములలో చొచ్చి, వానియందలి బహువిధములయిన వికారములను పొందక నిరతిశయానంద స్వరూపముగల పరతత్త్వమైననిన్ను ఇహపరములయందలి సుఖములను గోరక నిర్మలమైన మనసుగలిగి నీసేవయందాసక్తిగల కొందఱు నిన్ను సేవించుచుందురు నీసంకల్పమువలనఁ గలిగిన దేహములయందుఁ జొచ్చియున్న జీవసమూహము నీకు శేషమయినదని తెలిసి జన్మములను పోఁగొట్టునవియైన నీపాదములను సేవించి కొందఱు కృతార్థులగుదురు అనితాత్పర్యము.

౧౨౧౨.—సీ॥ అనఘ దుర్గమమైన ✻ యాత్మతత్త్వంబుఁ బ్ర ✻ వర్తించు కొఱకు ది ✻ వ్యంబులైన
యంచిత రామకృ ✻ ష్ణాద్యవతారము - ల్భజియించియున్న నీ ✻ భవ్య చరిత
మను సుధాంభోనిధి ✻ నవగాహనముసేసి - విశ్రాంతచిత్తులై ✻ వెలయుచుండి
మోక్షంబు బుద్ధిన ✻ పేక్షింప నొల్లరు - మఱియుఁగొందఱు భవ ✻ చ్చరణపంక
ఆ॥ జములఁ దగిలి పుణ్య ✻ తములయి హంసల । వడువుఁ గొంది భాగ ✻ వత జనముల
నొనరువారు ప్రకట ✻ యోగిజనాప్తమై । నట్టి ముక్తిఁ గోర ✻ రాత్మలందు.

టీ॥ అనఘ = పాపములు లేనివాఁడవైన యోస్వామీ. దుర్గమమైన యాత్మతత్త్వంబున్ = పొందరానిదైన పరమాత్మస్వరూపమును. ప్రవర్తించు కొఱకున్ = ప్రవర్తిల్లఁ జేయుటకొఱకు. దివ్యంబులైన = అప్రాకృతములైన. అంచిత…ములు = అంచిత = ఒప్పిదములైన. రామ = రామావతారము. కృష్ణ = కృష్ణావతారము. ఆది = మొదలగు. (అవతారములను) భజియించియున్న = పొందియున్న. నీభవ్యచరితము = శ్లాఘ్యమయిన నీచరిత్రము. అనుసుధాంభోనిధిన్ = అనునట్టి పాలసముద్రమునందు. అవగాహనముచేసి = మునిఁగి. విశ్రాంతచిత్తులై = నెమ్మదినొందిన మనసు గలవారై — ఆధ్యాత్మికాది త్రితాపములచేత విడువఁబడినవారై. శ్రు॥ యంసర్వే దేవానమంతి ముముక్షవో బ్రహ్మవాదినశ్చేతి॥ శ్లో॥ త్వత్కథామృతపాథోధౌ విహరంతో మహాముదః। కుర్వంతి కృతినః కేచి చ్చతుర్వర్గం తృణోపమం॥ అని. వెలయుచుండి = ప్రకాశించుచుండి. మోక్షంబున్ = ముక్తిని. బుద్ధిన్ = బుద్ధియందు. (అపేక్షింపనొల్లరు) మఱియుఁగొందఱు = ఇంకఁగొందఱు. భవచ్చరణ పంకజములన్ = నీపాద పద్మములయందు. తగిలి = ఆసక్తులై. పుణ్యతములయి = మిక్కిలియధికమయిన సుకృతవిశేషముగలవారై. హంసలవడువుఁ గొంది = పరమహంసలయిన యేకాంగుల విధమును పొంది. భాగవత జనములన్ = భగవంతుని సంబంధముగల (లేక) భగవద్గుణానుభవముగల జనులలో. ఒనరువారు = కూడుకొనియుప్పువారు. ప్రకటయోగిజనాప్తము = ప్రసిద్ధులైనయోగీశ్వరులచేత పొందఁదగినది. అయినట్టిముక్తిన్ = అయినట్టి మోక్షమును. ఆత్మలందున్ = మనసులలో. కోరరు = తలంపరు.

తా॥ పాపములులేనివాఁడవైన ఓస్వామీ! పొంద శక్యముకానిదైన ఆత్మతత్త్వమును ప్రవర్తిల్లఁజేయుట కొఱకు ప్రకృతి సంబంధములుకాని రామావతారము కృష్ణావతారము మొదలగు అవతారములెత్తి వర్తించునట్టి నీచరిత్రము పాలసముద్రమువలె స్వచ్ఛమును మేరగానరానిదియునై యుండఁగా అట్టిచరిత్రమును వినుట పఠించుట విచారించుట మొదలగు క్రియలయందు మునిఁగి తేలుచు నెమ్మది నొందినమనసుగలవారు అగుచు కొందఱు మోక్షమును అపేక్షింపక వెలుఁగుచుందురు. మఱికొందఱు నీపాదపద్మములను ఆరాధించుటయందు ఆసక్తిగలవారై మిక్కిలిపుణ్యాత్ములయిన పరమహంసలవలె భగవంతుఁడవైన నీగుణానుభవముగలజనులతోఁ గూడి వర్తించువారై ప్రసిద్ధులైన యోగములవలన సిద్ధినొందిన యోగులకు పొందఁదగినదైన మోక్షమును మనసులలో తలంపనైన తలంపరు అనితాత్పర్యము.

౧౨౧౩.—ఉ॥ కొందఱు నీశరీరము ల ✻ కుంఠితభక్తి భవద్వశంబులై
యొందఁగ నీపదాబ్జములు ✻ సేరి భజించుచుఁ దత్సుఖాత్ములై
యుందురు కొందఱీ తనువు ✻ లొలిధరించి భవత్పదాబ్జముల్
పొందఁగ నొల్లలేక యిలఁ ✻ బుట్టుచుఁ జచ్చుచునుందు రవ్యయా.

టీ॥ అవ్యయా = నాశములేని యోస్వామీ. (కొందఱు) ఈశరీరములు = ఈమనుష్యదేహములను. అకుంఠితభక్తిన్ = మొక్కపోని భక్తితో. భవద్వశంబులై = నీకు అధీనములై. చెందఁగన్ = పొందఁగా. నీపదాబ్జములు = నీపాద కమలములను. (చేరి) భజించుచున్ = కొలుచుచు. తత్సుఖాత్ములై = ఆసేవవలని సుఖముతోడి మనసులుగలవారై. (ఉందురు కొందఱు) ఈతనువులు = ఈమానవ దేహములను.

ఓలిన్ = క్రమముగా. (ధరించి) భవత్పదాబ్జములు = నీపాదకమలములను. పొందుగన్ = అనువుగా. కొల్వలేక = సేవింపలేక. ఇలన్ = భూమియందు. (పుట్టుచును చచ్చుచును) ఉందురు = ఉండుదురు.

శ్రు॥ అసుర్యానామతేలోకా అంధేన తమసావృతాః । తాంస్తే ప్రేత్యాభిగచ్ఛంతియే కేచాత్మహనో జనాః ॥ దేహాభిమానముగలవారు భగవంతుని ధ్యానింపక వర్ణింపక జన్మపరంపరలలోఁ జిక్కి అధోగతి పాలగుచున్నారని భావము.

తా॥ ఎప్పుడును నాశము పొందక శాశ్వతమైయుండునట్టి స్వామీ! కొందఱు పొందరానిదైన మానవ దేహమును పొందిన మాత్రముననే ఆదేహమును నీకు అధీనముగాఁ జేసి మిక్కుటమైన భక్తితో నీపాదపద్మములను కొలుచుచు అందువలని సుఖమును అనుభవించుచుందురు. కొందఱు అట్టి దుర్లభమయిన నరశరీరమును పొందియును నీపాదసేవ చేయనేరక (పునరపి జననం పునరపి మరణం పునరపి జననీ జఠరే శయనం) అను ప్రమాణమువలన భూమియందు మరలమరల పుట్టుచును చచ్చుచును ఉందురు అని తాత్పర్యము.

౧౨౧౮.—చ॥ యమనియమాది యోగమహి * తాత్మకులైన మునీంద్రులు న్విరో
ధమునఁ దలంచు చైద్య వసు * ధావరముఖ్య నృపుల్ఫణీంద్ర భో
గములన నొప్పు బాహువులు * గల్గిన నిన్నుభజించు గోపకల్
క్రమమున మేమును న్సరియ * కామె భవత్కృపకంబుజోదరా.

టీ। అంబుజోదరా = బ్రహ్మకు జన్మస్థానమయిన కమలము కడుపునందుఁ గలవాఁడా. భవత్కృపకున్ = నీదయకు. యమనియమాది యోగమహితాత్మకులు = యమము నియమము మొదలగు యోగములచేత పరిశుద్ధమయిన మనసుగలవారు. ఐన మునీంద్రులును = అయినట్టి బ్రహ్మనిష్ఠులును. విరోధమునన్ = శత్రుత్వముచేత. తలంచు = తలఁచునట్టి. చైద్యవసుధావరముఖ్యనృపులు = శిశుపాలుఁడు మొదలగు రాజులును. ఫణీంద్రభోగములు = గొప్పపాముల దేహములు. అనన్ = అనునట్టుగా. (ఒప్పు) బాహువులు — చేతులు. కల్గిననిన్నున్ — కలిగినట్టి నిన్ను. భజించు = కొలుచునట్టి. గోపకలు = గొల్లపడుచులును. క్రమమునన్ = వరుసక్రమమున. (మేమును) సరియ = సమానులమే. కామె = కాదా.

తా॥ ఓస్వామి! నీదయకు యమనియమాదులైన యోగములను అభ్యసించి వానివలని సిద్ధిపొందిన మునీశ్వరులును, పగచేత తలఁచునట్టి శిశుపాలుఁడు మొదలగు దుష్ట రాజులును, ఆలింగనాదులచేత సేవించునట్టి గోపికాస్త్రీలును, ఎల్లప్పుడును స్తుతిచేయునట్టి మేమును సమానులమే కదా — అనఁగా నీకు శత్రువులు మిత్రులు సేవకులు అనువారు అందఱును పాత్రులేగాన నీకు ఒకరు ఎచ్చు ఒకరుతక్కువ అనుభేదము లేదు అని తాత్పర్యము.

(*) యమనియమాదియోగవివరణము. (*)

జీవసాక్షియగు ప్రత్యగాత్మకును ఈశ్వరసాక్షియగు పరబ్రహ్మమునకును ఘటాకాశ మహాకాశములకువలె ఐక్యము కలుగుటయే యోగము. అది చిత్తపరిపక్వములేనివారికి అభ్యాసయోగమని చిత్తపరిపక్వము గలవారికి జ్ఞానయోగమని రెండు విధములు. అందు అభ్యాసయోగము ప్రాణాయామమనఁబడును. ఆప్రాణాయామము ప్రాకృతమని వైకృతమని కేవలకుంభకమని మూఁడువిధము లగును. ఆమూటియందు ప్రాకృతము మంత్రయోగము. వైకృతము లయయోగము. కేవలకుంభకము హఠయోగము, వీనిలో మంత్రయోగము అజపము జపము క్రియ స్మరణములనెడు నాలుగురూపములు గలది. అందు నేటిదిన సూర్యోదయము మొదలుకొని రేపటిదిన సూర్యోదయమువఱకు మూలాధారాది కమలములకు అధిదేవతలయిన గణపతి మొదలగువారికి. శ్లో॥ షట్ఛతాని గణేశాయ షట్సహస్రంస్వయంభువే। విష్ణవే షట్సహస్రంతు షట్సహస్రం పినాకినే। సహస్రమాత్మనే చైవ సహస్రం పరమాత్మనే। సహస్రమేకంగురవే అర్పయామి కృతం జపం॥ అనుశ్లోకప్రకారంబుగ ఇరువది యొకవేల ఆఱునూఱుహంస గాయత్రీ మంత్రజపము సమర్పించుటే అజపరూపమంత్రయోగము. ఋషి ఛంద దేవతా బీజ శక్తి కీలక అంగన్యాస కరన్యాస ధ్యాన కవచ హృదయ మాలా పంజర అర్గళ స్తోత్ర దిగ్బంధన దిగ్విమోక ప్రాణప్రతిష్ఠలును యంత్ర విగ్రహాద్యారాధనములును గలిగి మొదట ప్రణవమును నడుమ దేవతానామము చతుర్థ్యంత మగను కడపట వశ్య మారణ స్తంభన మోహన విద్వేషణ ఉచ్చాటన ఆకర్షణ ఆవేశనము లనెడి అష్టకర్మములకు తగిన నమః స్వాహా హుం ఫట్ వౌషట్ వషట్ ఖే ర స్వధ మొదలగు పల్లవములను ప్రణవాదిగఁ జేర్చి యిష్టసిద్ధికొఱకు జపింపఁబడునది జపరూప మంత్రయోగము. ఇది గాయత్రి మొదలుగ శైవ శాక్త వైష్ణవ కాపాలిక గాణాపత్య సౌరాది సమయ మంత్రభేదములచేత ఏడుకోట్లవిధములై యుండును. శ్రౌతస్మార్తాది కర్మములయందును గర్భాధానాది షోడశసంస్కారములయందును యజ్ఞాదులయందును వేదోక్త పురాణోక్తమంత్రములను నోటఁ జెప్పుచు చేతులతో చరు ఆజ్య సమిత్ అక్షత పుష్ప చందన దర్భ జలాది పదార్థములచేత అచ్చటచ్చట క్రమముగ క్రియల నడపించునదియే క్రియారూప మంత్రయోగము. శ్రీరామ శివ గోవింద నారాయణ మహాదేవాది నామములను రాగతాళ నృత్యవాద్యములతోడ హృద్యముగ భజనసేయుట శ్రీరామాదినామములను కోటిసంఖ్యగ వ్రాయుట ఆదేవతానామములతోడనే ఆదేవతారూపముల వ్రాయుట లోనగునవి స్మరణరూప మంత్రయోగము. లయయోగమనఁగ, శ్లో॥ మనోత్రైవ సతే బిందుః ప్రాణాత్రైవ సతేకళా। ఉభయోర్లీయతే నాదం లయమిత్యుచ్యతే బుధైః ॥ అనాహతస్య శబ్దస్య తస్యశబ్దస్యయో ధ్వనిః। ధ్వనిరంతర్గతంజ్యోతిః జ్యోతిరంతర్గతంమనః । తన్మనోపలయం యాతి తద్విష్ణోఃపరమంపదం॥ ఇత్యాది ప్రమాణములచేత కొట్టఁబడకనే మ్రోగుచుండెడి అనాహతచక్రమందలి దశవిధప్రణవనాదముల నెఱిఁగి దశమనాద మెచ్చట లీనమగుచున్నదో అచ్చట ప్రాణాగ్రస్థితమైన చిత్కళాదర్శనముతోఁగూడి ఆదర్శనమందు మనోలీనమగుటయే లయయోగ మనఁబడును. ఈలయ యోగము మృడానికి మృడుఁడు లక్షవిధంబులఁ దెలిపెను గ్రంథవిస్తరభీతిచేత నిచ్చట వ్రాయఁబడదు. హఠయోగమనఁగ ధర్మప్రభువు పాలించు రాజ్యమందలి పుణ్యనదీతీరమందు శాస్త్రోక్తక్రమంబుగ హఠయోగమభ్యసించుకొని యోగవిశిష్టుఁడగు గురునిదగ్గఱ నుంచుకొని వానిచేత నిర్ణయింపఁబడిన

ప్రకారముగ పథ్యములఁ జేయుచు భోజనాభ్యంగనాదులచేత శరీర రక్షణము చేయుచు గుదాకుంచనముచేత నీళ్లుపీల్చి అధోమలములఁ గడిగివిడుచుచు కల్పఘృతముల చేతను గండూషాదుల చేతను వక్షస్థల కంఠగత కఫపిత్తాదులఁ గ్రక్కుచు అంజననస్యాదులచేత కపాల నాసికాగత దుష్టజలమలాదులనువిసర్జించుచు శీతకాలమందుష్ణమును ఉష్ణకాలమందు శీతమును గలుగఁజేయు పవిత్రంబగుభస్మంబు శరీరమందెల్లఁబూయుచు సాత్వికాహారంబుల భుజించుచు కాయశుద్ధియు గురుదేవతాభక్తియుఁ గలిగి పరిశుద్ధాంతఃకరణుఁడై మితాహార విహార నిద్రాజాగ్రత్తులుగలవాఁడై స్థిరాసనుఁడై మూలబంధ ఉడ్యాణ బంధ జాలంధర బంధములతోడ ఫూత్కార సీత్కార శీతల కేవలాద్యష్టవిధకుంభకములచేత ప్రాణవాయువు నిరోధనము చేసి కాయ సిద్ధి సంపాదించి ఆకాశగమన దూరదృష్టి దూరశ్రవణ ఘుటికా పాదుకా సిద్ధులను అణిమాద్యష్టసిద్ధులను స్వేచ్ఛామరణాదులును గలిగియుండుట హఠయోగము. జ్ఞానయోగమనఁగ గురువుల వలన వేదాంత శాస్త్రవిషయములను పలుమాఱును శ్రవణముచేసి మనన నిదిధ్యాసములను గావించి వైరాగ్యోపశాంతి వివేకవృత్తులు గలిగి సదాపరబ్రహ్మపరోక్షవృత్తిచేత జీవన్ముక్తినిపొంది విదేహముక్తిపర్యంతము ప్రారబ్ధ మనుభవించుచుండుటే జ్ఞానయోగము. ఇదే రాజయోగము. ఈమంత్రలయహఠరాజయోగములలో ఏయోగమునభ్యసింపఁ దలఁచినను వారిచేత యమ నియమ ఆసనప్రాణాయామములు నాలుగును ముందుగ నభ్యసింపఁదగినవి. యివే పూర్వాంగములు. ప్రత్యాహార ధ్యాన ధారణ సమాధులు నాలుగును యోగపూర్తియందు నభ్యసింపఁదగినవి. ఇవే ఉత్తరాంగములు. మఱి పూర్వాంగములైన యమనియమ ఆసనప్రాణాయామములు నాల్గింటియందును యమము అహింస సత్యము అస్తేయము బ్రహ్మచర్యము అపరిగ్రహము అని యైదువిధములు.

అహింసాలక్షణము.

ఉత్సాహ॥ ఈరుపేనునల్లిచీమ యీఁగమొదలుజంతులకు। క్రూర సర్పవృశ్చికాది గురువిషప్రదావళికి। ఘోరమృగముల న్వధింపఁ గోరకునికినాగమో। క్రూరహింససేయరెండునొప్పనాయహింసకున్॥ తా॥ ఈరుపేను నల్లి ఈఁగ చీమ లోనగు స్వల్పజంతువులను, క్రూరములైనపాములు తేళ్లుమండ్రగబ్బలు మొదలగువిషజంతువులను, భయంకరములైనశరభములు సింహములు ఏనుఁగులుపులులు చిఱుతపులులు అడవిపందులు మొదలగు మృగములను చంపక యుండుటయును, వేదోక్తములగు యజ్ఞములయందు పశువులఁ జంపుటయును, ఈ రెండును అహింసయని తాత్పర్యము.

సత్యలక్షణము.

క॥ ఉన్నది కన్నదివిన్నది। యున్నట్లుగఁ బలుకుటయును నొరులకునపాయ। మ్మన్నఁ గలుగఁగఁ గల్యా। ణోన్నతిగల కల్లమాటయును సత్యమగున్॥ తా॥ ఉన్నసంగతి యున్నట్టుగను, చూచినసంగతిచూచినట్టుగను, విన్నసంగతివిన్నట్టుగను తప్పక చెప్పుటయును, ఒకనికిసంభవించిన ఆపదఁ దప్పి మేలు కలుగుటకయి ఆడిన కల్లమాటయును సత్యమేయగునని తాత్పర్యము.

అస్తేయలక్షణము.

క॥ ప్రస్తుతిగ నెట్టిదశ పర। వస్తువులం ద్రికరణములవర్జించుటకా। న్నస్తేయమనుచుఁ జెప్పుదు। రస్తమితాజ్ఞాన తంత్రులైన మునీంద్రుల్॥ తా॥ ఎట్టికష్టకాలమందయినను పరులసొమ్మునపహరింప మనసునఁ దలఁపక అపహరింపుమని నోటఁజెప్పక చేతముట్టకయుండుట అస్తేయమని తాత్పర్యము.

బ్రహ్మచర్యలక్షణము.

క॥ కాంతల నందఱ నామర। కాంతకముగఁ బరిహరించుటది మేలొండే। కాంతయునిజభార్యావ్రత। సంతుష్టిని జెంద బ్రహ్మచర్యంబ యగున్॥ తా॥ స్త్రీసంపర్కంబు వరణించుటకు శక్యమైనను ఋతుకాలములయందు తనభార్యంగలసి తనివి నొందుచు నున్న నయినను బ్రహ్మచర్యంబని తాత్పర్యము.

అపరిగ్రహలక్షణము.

ఆ॥ దానపూర్వకంబుగా నెవ్వరేమైన। నొసఁగ సంగ్రహింపకునికి సత్కృ। తముగ శిష్యులొసఁగు ద్రవ్యంబుఁగొనుటయో। నసఘుతద పరిగ్రహంబు నత్స॥ తా॥ ధనధాన్యాదులను దానపూర్వకంబుగ నెవ్వరిచ్చినను పుచ్చుకొనక శిష్యులిచ్చిన పుచ్చుకొనుట అపరిగ్రహమని తా.

శౌచలక్షణము.

తే॥ శౌచములు రెండు తెలఁగులై చనుఁ బ్రసిద్ధి। మృత్తికాజలములచేత నైయయు బాహ్య। మమలినాభ్యంతరగ శౌచమనఁగ భావ। శుద్ధియనికదవచియింతురిద్ధమతులు॥ తా॥ బాహ్యపరిశుద్ధమని ఆంతర పరిశుద్ధమని పరిశుద్ధము రెండువిధములు. వానిలో మృత్తికచేతను జలముచేతను చేయఁబడునది బాహ్యపరిశుద్ధము. కామక్రోధలోభమోహ మదమత్సర దంభములు మొదలైన దుర్గుణసంఘములతోడను అజ్ఞానకార్మికమాయిక మాయేయతిరోధానము లనెడు పంచమలములతోడను కూడక మనస్సు నిర్మలమయి యుండుటే ఆంతర పరిశుద్ధమని విజ్ఞానసంపన్నులగు పండితులు పల్కుదురని తాత్పర్యము.

త్రివిధ తపోలక్షణము.

శ్లో॥ దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞ పూజనం శౌచమార్జవం। బ్రహ్మచర్యమహింసాచ శారీరంతప ఉచ్యతే। అనుద్వేగకరం వాక్యం సత్యప్రియహితంచయత్। స్వాధ్యాయాభ్యసనంచైవ వాఙ్మయంతప ఉచ్యతే। మనఃప్రసాదసౌమ్యత్వం మౌనమాత్మవినిగ్రహః। భావసంశుద్ధిరిత్యేతత్తపో మానసముచ్యతే॥ తా॥ దేవతలను బ్రాహ్మణులను గురువులను పండితులనుపూజించుటయును, బాహ్యపరిశుద్ధమును అణఁకువయును బ్రహ్మచర్యవ్రతమును అహింసయును గలిగియుండుట శరీరసంబంధమైనతపస్సు. మనోవేదన గలుగఁజేయునదిగాక సత్యమై వినసొంపై మేలుగలుగఁజేయునదియైయుండు మాటలాడుటయును, వేదములు మంత్రములనుపఠించుటయును, వాక్సంబంధమయిన తపస్సు. మనస్సునకు సమాధానమయినమంచినడవడియును, వాఙ్నియమమును మనోనిగ్రహమును మనశ్శుద్ధిగలిగి యుండుటయును మనస్సంబంధమైన తపస్సు అని తాత్పర్యము॥ క॥ మనమున వాక్కునఁగాయం। బునఁ దలఁపులఁ బలుకులను బ్రబుద్ధతనుపవా। సనిరూఢి యిద్ధపూర్వో। క్తనియతిఁ బచరించుటిదియ తపమగుఁ జేర్మిన్॥

సంతోషలక్షణము.

క॥ అపదలను శోభనముల। న్నాపకవనఁ జూచుచును స్వయంస్వాగతవి। త్తాపత్తినమదమందుట। దీవితసంతోషమని కథింతురు ప్రాజ్ఞుల్॥ తా॥ శుభాశుభకార్యములను నిలుపక తగినకాలముఁ

యందే జపించుచు, దురాశపడక తనకులభించిన ద్రవ్యముతోడనే తృప్తిపొందుట సంతోషమని తాత్పర్యము.

స్వాధ్యాయలక్షణము.

తే॥ మఱియు స్వాధ్యాయమనమూలమంత్రపఠన। మదివిచారింప వాచకమని యుపాంశు। వనియుమానసికంబనియనఘమూఁడు। దెఱఁగులయియుండుఁ దెలిపెదఁదెలియవినుము॥ క॥ ఒరులు వినఁగొనుట వాచక। మొరులు వినకయుండఁగొనుటయు నుపాంశువన। ధర ధరళముఁగొనిమదిసం। స్మరియించుటమానసికము స్వాధ్యాయమగుఁ॥ తే॥ అందువాచకజపమునకధికతరము। పాంశుజప మయ్యుపాంశుజపమునకధిక। తరము మానసజపమగు దానికధిక। తరము లేదని తెలియుమో ధర్మనిరత.

తా॥ స్వాధ్యాయము వాచకమని ఉపాంశువని మానసికమని మూఁడు విధములు. అందు అన్యునికి వినఁబడునట్లు పఠించుట వాచకము. అన్యునికి వినఁబడకుండునట్లు పఠించుట ఉపాంశువు. ప్రత్యక్షరమును విరళించి మనస్సునందే జపించుట మానసికము. వాచకజపమునకంటె ఉపాంశుజపము శ్రేష్ఠము, దానికంటె మానసికజపము శ్రేష్ఠతరమని తాత్పర్యము.

ఈశ్వరప్రణిధానలక్షణము.

సీ॥ కరణంబులఖిలోపకరణంబులునుగాఁగఁ బ్రాణంబులుపచారభటులుగాఁగ। గంగాప్రముఖనాడికలు జలంబులుగాఁగ షట్కమలములుపుష్పములుగాఁగ। జఠరాగ్ని హోత్రము జ్వాలధూపముంగాఁగఁ బటుజీవకళలు దీపంబుగాఁగ। నందితానందంబు నైవేద్యముంగాఁగ రవిశశిజ్యోతులారతులుగాఁగ। నంగదేవాలయమున సహస్రకమల। పీఠమున శాంతిజనకజాసహితుఁడగుచుఁ। బెలఁగుపరమాత్ము రాము నర్చించుచుంట। తత్త్వవిదులీశ్వర ప్రణిధానమండ్రు॥

తా॥ జ్ఞానేంద్రియములను కర్మేంద్రియములను అంతరింద్రియములను పూజాపాత్రములుగాను, దశవిధ ప్రాణములు పరిచారకులుగాను, గంగా యమునా సరస్వత్యాది నామములుగల ఇడ పింగళ సుషుమ్న మొదలగు నాడులు అభిషేకాది జలములుగాను, ఆధారాది షట్కమలములు పుష్పములుగాను, జఠరాగ్నిధూపముగాను, జీవకళలుదీపములుగాను, బ్రహ్మానందము నైవేద్యముగాను, సూర్యచంద్రమండల జ్యోతులు హారతులుగాను, శరీరమనెడు దేవాలయమందలి సహస్రారకమలమనెడు సింహాసనమునందు శాంతియనెడు సీతతోఁ గూడినపరబ్రహ్మమగు శ్రీరాముని నెల్లప్పుడు పూజించుచుండుటయె యీశ్వరప్రణిధానమని బ్రహ్మవాదులైన పెద్దలు పలుకుదురని తా.

యోగాసనముల లక్షణములు వీరాసనము.

క॥ ఒకతొడపై నొకపాదము। నొకపాదముమీఁదఁ దొడయు నునిచి శరీరం। బకుటిలగతినిల్పినఁద। క్కకయది వీరాసనంబునై పడి యయ్యెన్.

తా॥ ఒకతొడమీఁద నొకపాదమును, మఱియొక పాదముమీఁద తక్కినతొడయుఁ జేర్చి శరీరమువక్రముగ నిల్పెనేని వీరాసన మనుట.

స్వస్తికాసనము.

క॥ పిక్కలతొడలనడుములం। దొక్కటఁ బదతలము నిడి సమున్నతినొడలిన్। నిక్కించిననీయాసన। మక్కజముగ స్వస్తికాహ్వయంబగు జగతిన్॥

తా॥ జంఘోరువులనడుమ పాదములఁజొనిపి శరీరము చక్కఁగ నిక్కించెనేని స్వస్తికాసన మనుట.

పద్మాసనము.

శా॥ వామాంకంబునదక్షిణాంఘ్రియును దద్వామేతరాంకంబున। న్వామాంఘ్రిన్ ఘటియించి పశ్చిమ దిశావ్యాప్తంబులౌ చేతులన్। నేమంబారఁగఁ గాళ్లయంగుళములం జేకొన్నఁ బద్మాసనం। బౌను ముక్కుం గొనఁజూపునుం జుబుకవ్యాప్తవ్యాసంగిమునంగ ల్గినన్.

తా॥ ఎడమతొడమీఁద కుడి పాదమును, కుడితొడపైని ఎడమపాదమునునిచి వెనుకప్రక్కగ కుడిచేత ఎడమతొడమీఁదనున్న కుడికాలి పెద్దవ్రేలును ఎడమచేత కుడితొడమీఁద నున్న యెడమకాలి బొటనవ్రేలునుపట్టుకొని బొమ్మునగడ్డముంచి భ్రూమధ్యమందుదృష్టి నిలిపెనేని పద్మాసన మనుట.

మతాంతర పద్మాసనము.

సీ॥ అడిపద్మబంధంబ యగునైన నుత్తాన చరణంబు లూరు సంస్థములు గాఁగ। నూరుమధ్యంబున నుత్తానకరతలద్వయమును రాజదంతములమొదల। హత్తియుండఁడి రసనాగ్రంబుఁ బొంటిఘాటినయున్న చుబుకంబు దృష్టిగలిగి। మారుతంబల్లనఁ బూరించుచుండిన నదిపద్మమగు మతాంతరమునందు। మఱినదియు మత్స్యమతము పద్మమునఁ బూర్వ। మట్లయుండుచుసంస్పుటహస్తయుగ్మమునగుదాకుంచనముఁ జలదనిలపూరి। తము విసర్జనవిధియు ధ్యానమునువలయు.

తా॥ ఎడమతొడపయిని కుడిపాదమును, కుడితొడపైని ఎడమపాదమును వెలికిలనుంచి, హస్తములు రెండుతొడలపై వెలికిలనుంచి, నాసాగ్రమందు లక్ష్యముంచి, దంతమూలమున నాలుకహత్తించి, వక్షమందు గడ్డముంచి మెల్లమెల్లగ వాయువును పూరించుచుండెనేని మతాంతర పద్మాసనమగును. మఱియు మునుపటివలె పద్మాసనముంచి, చుబుకంబు ఱొమ్మున నానించి, చిత్తంబునందు ధ్యానము చేయుచు, నపానవాయువునూర్ధ్వముగా రేచించి కుండలీశక్తియుక్తముగ నిలిపి, ప్రాణవాయువును విడువఁగా నధిక జ్ఞానబోధ గలుగును. దీనిచేత నాడీద్వారమందు గాలినిల్చును. ఇట్లువ్యసులగువారు ముక్తులగుదురు ఇదే బద్ధపద్మాసనము. ఇదే ముక్తపద్మాసనము.

యోగాసనము.

క॥ యోగపటజాన యుగసం। యోగంబునఁబదతలంబులుర్విని నిలిపి। గనకరమలనుండిన్। యోగాసనమండ్రుదీని యోగవిధిజ్ఞుల్.

తా॥ హంసదండమును మోకాళ్లక్రిందనుంచుకొని, పాదములనేలపై నిలిపి, తొడలనడుమ చేతులఁజొనిపి పిక్కలఁబట్టుకొని ఆత్మావలోకనముఁ జేయుచుండెనేని యోగశాస్త్రవేదులు దీనిని యోగాసనమందురని తాత్పర్యము.

కూర్మాసనము.

క॥ పిడఁబడిన గుల్ఫంబులఁ। గూడఁగ సంధించిపట్టి గుదముల వడఁగాఁ। బీడించినఁ గూర్మాసన। మీడితమతినెఱుఁగుదురు యమీంద్రులుదీనిన్.

తా॥ ఆధారమునకు నుభయపార్శ్వములయందు రెండుకాళ్లమడమలు హత్తించినిక్కి చక్కఁగాఁగూర్చుండెనేని కూర్మాసనమని తా.

ఉత్థాన కూర్మాసనము.

తే॥ కుక్కుటాసన బంధంబుఁగూర్చినట్టి। కరయుగంబులకుల్లసఁ

గంధరంబు బంధనముఁ జేసి వెలికిలఁబడిన కూర్మమట్లుపడఁగ నుత్థాన కూర్మాసనంబు.

తా॥ కుక్కుటాసనస్థుఁడైయుండి రెండుచేతులతో కంఠము పట్టుకొని కూర్మమువలె వెలికిలఁబడియుండెనేని ఉత్థానకూర్మాసనమనుట.

భద్రాసనము.

తే॥ అండములక్రింది నెలవులయందునుభయపార్శ్వములు రాయ రెండుగుల్ఫములఁ బెట్టి పార్శ్వపదములఁ గరములఁబట్టి నిశ్చలాత్ముఁడై యుండెనేని భద్రాసనంబు.

తా॥ అండములకు క్రిందిప్రక్కలయందు చీలమండల నునిచి, మడమలరెంటిని రెండుచేతులఁ బట్టి కదలకుండిన భద్రాసనమనుట. యీయాసనస్థుఁ డగువాఁడు సర్వవిషములను వ్యాధులను జయించును.

క॥ భాసుర పద్మాసనసి। ద్ధాసనములువరములఁట గృహస్థులకుం బ। ద్మాసనమే మేలగుసి। ద్ధాసనము గృహస్థవర్తనాతీతులకున్.

తా॥ గృహస్థాశ్రమస్థులు పద్మాసన సిద్ధాసనస్థులై యుండుట యుత్తమమైనను గృహస్థులకుఁ బద్మాసనమును తక్కిన యాశ్రమస్థులకు సిద్ధాసనమును మేలనుట.

సిద్ధాసనము.

తా॥ యోనిస్థానముఁ బార్ష్ణి భాగఘటనాయుక్తిన్ని బంధించుచున్ దానసైథ్రిమమీఁద నొందనొక పాదంబూన సిద్ధాసనం। బౌనంద్రింద్రియనిగ్రహంబును సుదేహస్థాణుభావంబుయో। గానందైక మనంబు భ్రూయుగళ మధ్యాలోకముంగల్గినన్.

తా॥ ఎడమకాలి మడిమ మూలాధారమందును, కుడికాలిమడిమ లింగస్థానమందును ఉంచి శిరోగ్రీవభుజములను చక్కఁగా నిక్కించి భ్రూమధ్యావలోకనముఁ జేయుచుండిన సిద్ధాసనమగును. దీనిచేత ఇంద్రియనిగ్రహము శరీరపాటవము నిర్మలచిత్తవృత్తి గలుగును.

మతాంతరసిద్ధాసనము.

క॥ పెండియను సవ్యగుల్ఫము। దండముపైఁ బెట్టి మీఁద దక్షిణగుల్ఫం। బుండఁగ నవక్రముగఁగూ। ర్చుండిన సిద్ధాసనంబయోఁ బత్తుమునన్.

తా॥ లింగముమీఁద ఎడమ మడమనుంచి, దానిపై కుడిమడమనుంచి ముందువలె నాసాగ్రము వీక్షించుచుండెనేని యిది మతాంతర సిద్ధాసనమనుట. దీనిని వజ్రాసనమని ముక్తాసనమని గుల్ఫాసనమని బహువిధములఁ జెప్పుదురు ఇది సకలాసనములలో మేలయినది, ముక్తిప్రాకవాట పాటనపటువైనది.

సింహాసనము.

శా॥ అండాధస్థలి నూరుపార్శ్వముల సవ్యాసవ్య గుల్ఫద్వయం। బొందొంటింగ్రిమహీనభంగి నిడిదోర్యుగ్మాంగుళుల్జానులం। దుండన్వేప్రసరించి నిక్కివివృతాస్యుండైన సింహాసనం। బొండేమింగనఁ బోక నాసికముఁ దానోలిం బరీక్షింపఁగన్.

తా॥ అండములక్రింది నెలవులయందు తొడలవెనుక భాగములు సోఁకునట్లు కుడియెడమ మడిమలమార్చియుంచి కుడియెడమచేతుల వ్రేళ్లను మోకాళ్లమీఁద సవ్యంబుగ వెడల్పుగనుంచి నిక్కి కూర్చుండి నోరుఁ దెఱచికొని భ్రూమధ్యమందలి చిద్బిందువును తిలకించుచున్న సింహాసనమనుట.

కుక్కుటాసనము.

క॥ జలజాసనంబునంగర। ములు జానూరువులమధ్యమునఁ జొనిపి ధరన్। నిలిపి గగనమున నంగం। బులవడ నిలుపంగఁ గుక్కుటాసనమయ్యెన్.

తా॥ పద్మాసనమున నుండి మోకాళ్ల తొడల సందుల చేతులఁ దూర్చి హస్తముల నేలనూని పైకెగసినట్లుండిన కుక్కుటాసనమనుట.

గోముఖాసనము.

క॥ వామదిశ పృష్ఠపార్శ్వము। ధామముగా దక్షగుల్ఫతలమునుసట్లు। వ్వామపుగుల్ఫమువలనిడ। గోముఖమీయాసనంబు గోముఖభాలిన్.

తా॥ ఎడమకాలిమడిమ కుడిపిఁఱుప్రక్కగాను, కుడికాలిమడిమ ఎడమపిఁఱుపు వైపుగాను, మోకాలిమీఁద మోకాలు గదియనుంచి, ఒడలు చక్కఁగ నిక్కించి భ్రూమధ్యావలోకనము చేయుచుండెనేని గోముఖాసనం బగును.

ధనురాసనము.

క॥ మునుపాదాంగుష్ఠంబులు। దనచేతులు చెవులుదాక ధనువు దివియన। య్యనువున నెడముఁగుడిఁదివియ। ధనురాసన మంద్రుయోగతత్త్వవిధిజ్ఞుల్.

తా॥ పాదాంగుష్ఠముల రెంటిని రెండు చేతులను ధనురాకృతిగ వీఁపువెనుక చెవులకు సరిగాఁ బట్టియుండిన ధనురాసనం బగును.

మయూరాసనము.

మహాస్రగ్ధర॥ ధరణిన్హస్తస్థలంబుల్దగులనిలుపుచున్దండముంబోలెఁ దత్కూ। ర్పరయుగ్మన్యస్తనాభీభవనతలయుగో ద్భాసియైయున్నతాస్య। స్థిరుఁడైయాకాశదేశ స్థితినిలిచినదాశ్రీమయూరాసనంబౌ। హరియించున్రోగదోషాత్యశన విష సమూహంబులన్రంహయుక్తిన్.

తా॥ చేతుల నేలనూని మోచేతుల నాభియిరుప్రక్కలనుంచి ముఖము పైకెత్తి కాళ్లుచాఁచి నెమలిలోఁకవలె పైకెత్తిన మయూరాసనమగును. దీనిచేత నుదరగుల్మాది రోగములు సర్వపాపములు వేగముగా నశించును. జఠరాగ్ని ప్రజ్వరిల్లి విషమునైన జీర్ణింపఁజేయును.

కపాలాసనము.

సీ॥ ఊర్ధ్వసంస్థితనాభియునుమధస్తాలువునూర్ధ్వభానుఁడునధోయుక్తిశశియు। నూర్ధ్వపాదంబులునాగినధశ్శిరమును గలయవివిపరీతకరణసంజ్ఞ। గల కపాలాసనక్రమమయ్యెగురువాక్యమునసిదిసిద్ధించు జనులకెంమి। నిత్యంబునభ్యాసనిరతునకీ కపాలాసనంబఖిలరోగాళిఁ జెఱుచు। జరరవహ్ని వర్ధిలఁజేయ జగలినట్టి। సాధకునకు నాహారంబు సంగ్రహింప। జఘబహుళముగ నల్పభోజనముచేత। ననిలవేగంబు విడిపించునతనితనువు॥ ఈయాసనమును ప్రతిదినము యామమాత్రమభ్యాసము చేయుచుండిన మూఁడునెలలకు పిదప వలిపలితవిరహితాంగుఁడును మృత్యుంజయుఁడునగును. శ్లో॥ నాభిస్థానేవసేదగ్నిః హృదిస్థానేదివాకరః। భ్రూమధ్యేవసతిశ్చంద్రః చంద్రాగ్రేచ వసేన్మనః॥ తా॥ తలక్రిందుగనిలిచి భ్రూమధ్యమందలి చిద్బిందువును జూచుచుండెనేని కపాలాసనము.

ముక్తాసనము.

క॥ పదగుల్ఫంబున గుదము। గదియంగానిల్పియంకగతమైయుండం। బదమొకటి సంఘటించిన। నదిముక్తాసనమువక్రమగుచునమరన్॥

తా॥ ఎడమకాలి మడమచేత మూలాధారము గప్పి కుడియడుగును ఎడమతొడమీఁదనుంచిన నది ముక్తాసనమగును.

టిట్టిభాసనము.

క॥ పిలికిలఁజరణతలంబులు। దలమీఁదం జేర్చి ధరణితలమున నిలుపం। గలిగెడునట్లుగఁ గరములు। నలపశ్చిమమెత్త టిట్టిభాసనమయ్యెన్॥

తా॥ పాదములు పిలికిలనుండ సిరస్సుపైఁ గదియించి చేతులతో పూనికగానిలిచి వెనుకటిభాగము పైకెత్తఁగాఁ టిట్టిభాసనమగును.

పశ్చిమతానువాసనము.

చ॥ పదములభూమిదండములభాతిగఁ జాఁచికరాంగుళంబులన్। బదయుగళాగ్రము ల్పిగియఁబట్టి లలాటము జానుయుగ్మముం। బదిలముగాఘటింపనిది పశ్చిమతానము దీనరోగముల్। గదియవు పశ్చిమంబునను గారియుగున్ జఠరాగ్నికార్శ్యముల్॥

తా॥ నేలమీఁద రెండుకాళ్లు చక్కఁగాఁ జాఁచి రెండుకాళ్ల బొటనవ్రేళ్లు రెండు చేతులఁబట్టుకొని మోకాళ్లమీఁద లలాటముంచు చేసిన పశ్చిమ తానువాసనము. ఇందునవాయువు పశ్చిమమార్గముగా నడుచుటవలన జఠరాగ్ని ప్రజ్వరిల్లి కడుపు పల్చనై రోగములు నశించు ననుట.

పూర్వతానువాసనము.

తె॥ వరుసమీఁగాళ్లు నేలమోవంగ మడిచి। మడమలును బిఱుఁదులు నెగూర్చి మస్తకంబు। నడుముఁ గరకూర్పరంబుల నదిమిమోపి। నడుమెగయునన్నఁబూర్వతానంబటంద్రు॥

తా॥ కాలివ్రేళ్లు మడిచి భూమిమీఁదనిల్పి మడమలును పిఱుఁదులు చేర్చి శిరస్సును చేతులతోడ నడుము మోచేతులతోడ నదిమిపట్టుకొని నడుము నిక్కించిన పూర్వతానువాసనమనుట.

అర్ధకాసనము.

మ॥ పదతలమూర్ధ్వరాతలమపైఁ గడుఁ దగ్గఱ నిల్పి లోతొడల్। గదిసినజంఘలున్ మతిలలాటము మోపిన జానుయుగ్మమున్। బ్రిదులక యుండుహస్తపరిపీడితజానువుగల్గియుండఁజేసే। నిదియగు నర్ధకాసన మహీనసుఖాస్పదమంద్రు సంయముల్॥

తా॥ పిఱుఁదులు క్రింద మోపియైనను మోపకయైనను గొంతు గూర్చుండి మోకాళ్లమీఁద శిరమునుంచుకొని మోకాళ్లను చేతులతోఁ జుట్టి పట్టుకొనెనేని అర్ధకాసనము. అదియత్యంతసుఖాస్పదమనుట.

కామదహనాసనము.

చ॥ అవనితలంబుఁబొందఁగఁబదాంగుళమూలములోలి నిల్పి జా। నువులునభస్స్థలంబునన నూల్కొనఁబార్ష్ణి యుగంబు యోనియున్। దవులఁగ యోగదండ ఘటనాస్థితి హస్తతలంబులుండెనే। నవిరళమైన కామదహనాసనమంద్రది యోగితత్పరుల్॥

తా॥ మునివ్రేళ్ల నేలమీఁదనిల్పి మోకాళ్ల క్రిందనూనక పిఱుఁదులు మడిమలు నాటియ సట్లుండి హంసదండముల మీఁదఁ జేతులునూని నిక్కి భ్రూమధ్యావలోకనము చేయుచున్న యోగశాస్త్రవేదులు కామదహనాసనమని పల్కుదురనుట.

ప్రాణాయామలక్షణము.

తే॥ ప్రణవపంచాక్షరాష్టాక్షరాదికముల। మాత్రగాఁ జేసి పూరక మాత్రలకును। రెట్టికుంభకమున నిల్పి రేచకంబు। నాడిశోధనమట్ల చేయంగవలయు॥ తే॥ సోముదెసఁ గాలిఁగ్రోలుచు సుషుమ్నఁబట్టి। సూర్యుదెసవిడి క్రమ్మర సూర్యువలని। పింగళంబునఁగొని పట్టి విడపనిగుడ। విడువవలయు యథాశక్తినుదుగ్రజ్ఞపుడు॥ ఓంకారము పంచాక్షరము అష్టాక్షరము మొదలగు మంత్రములలో ఒక్క మంత్రమును ఒక్కమాత్రగాఁ జేసి పూరకమందు నిర్ణయములగు మాత్రల కంటె రెట్టిగా కుంభకమునందు నిలిపి రేచకమునందు పూరకమందలి మాత్రలలో సగము నిర్ణయించి సుషుమ్నానాడి యందలి శుద్ధిఁ జూడవలయును. మఱియు ఎడమముక్కున ప్రాణవాయువును పూరించి సుషుమ్న యందు నిల్పి కుడిముక్కున విడిచి మరల కుడిముక్కున పూరించి సుషుమ్నయందు నిల్పి యెడమముక్కున విడుచుచు నతీరున నెల్లప్పుడు యథాశక్తిగ ప్రాణాయామము చేయుచు నుండవలయు ననుట. యీప్రాణాయామము ప్రాకృతమని వైకృతమని కుంభకమని త్రివిధము. అందు నేటిదినము సూర్యోదయము మొదలు రేపటిదినము సూర్యోదయము వఱకు మూలాధారకమలంబున గణపతికి ఆఱునూఱును, స్వాధిష్ఠానకమలమున బ్రహ్మకు ఆఱువేలును, మణిపూరకమలంబున విష్ణుదేవునకు ఆఱువేలును, అనాహతకమలంబున రుద్రునకు ఆఱువేలును, విశుద్ధకమలంబున నీశ్వరునకు సహస్రంబును, ఆజ్ఞేయకమలంబున సదాశివునకు సహస్రంబును, సహస్రారంబున గురువునకు సహస్రంబును, అజపా గాయత్రీ మంత్రజపము సమర్పించుటే ప్రాకృత ప్రాణాయామము. రేచక పూరక కుంభక క్రమముల చేత తొలుత అధస్సంచారముగల ప్రాణ వాయువునందు ఊర్ధ్వ సంచారముగల అపానమును, వెనుక అపానమందు ప్రాణమును చేర్చుట వైకృత ప్రాణాయామము. మూలబంధ ఉడ్యాణబంధ జాలంధర బంధములఁ గావించి రేచక పూరకములను నిలిపి ప్రాణాపానములను రెంటిని రేపగలొక్కపక్కిగ నిలుపుట కుంభక ప్రాణాయామము. రేచక మనఁగ ప్రాణవాయువును మూలాధారమునుండి బ్రహ్మరంధ్ర పర్యంతము సుషుమ్నానాళ ద్వారముగ నుత్థాపనము చేయుట. పూరక మనఁగ బ్రహ్మరంధ్ర పర్యంతము రేచించినవాయువును మరల సుషుమ్నానాళ ద్వారముగ మూలాధారమునఁ జేర్చుట. కుంభకమనఁగ రేచించిన వాయువును బ్రహ్మరంధ్రమందు మాత్రాసంఖ్యగ నిలుపుట ఇదే యూర్ధ్వకుంభకము. పూరించిన వాయువును మాత్రాసంఖ్యగ మూలాధారమున నిలుపుట అధోకుంభకము.

మూలబంధమనఁగ ఎడమమడమచేత గుదస్థానమును బంధించుట.

ఉడ్యాణబంధమనఁగ కుడిమడమచేత బొడ్డును మూయుట.

జాలంధరబంధమనఁగ గడ్డము ఱొమ్మునఁ దుంచుట.

మఱియొకవిధమగు ప్రాణాయామము. కుడిముక్కు ఇడ యిదే సూర్యనాడి, యెడమముక్కు పింగళ యిదే చంద్రనాడి, వీనియందు సంచరించు ప్రాణవాయువును బ్రహ్మబీజమైన ప్రణవమందలి అకార ఉకార మకారములను మూటిని మూఁడుమాత్రలనుగాఁ జేసికొని వానిలో అకారముచేత సూర్యనాడిని పండ్రెండుమాత్రల కాలమును, మకారముచేత చంద్రనాడిని పదియాఱుమాత్రలకాలమును పూరించి, ఉకారముచేత రెండునాడులను చేర్చి, పదిమాత్రలకాలము సుషుమ్నయందు కుంభించి, పిదప నడినాళముచేత క్రమముగా పూరించుట ప్రాణాయామము. ఇట్లు బాల కౌమార యౌవన వృద్ధ నిమ్మళ లనెడు వేళ్లుగల ప్రాతఃకాలము మధ్యాహ్నకాలము సాయంకాలము అర్ధరాత్రకాలము వీనియందు ప్రతిదినమును ప్రతివేళను ఇరువదిమార్లు

తప్పక ప్రాణాయామము చేయుచుండెనేని వాయువుస్థిరపడి వెనుక కేవలకుంభకమునకు మార్గమగును. ఈప్రాణాయామ లక్షణములనేక విధములుగనుండును గావున గురూపదేశమునఁ దెలిసికొనవలయును.

ప్రత్యాహారలక్షణము.

వర్ణరూప ధ్వనిరూపములైన సకలశబ్దములను వినుట, మృదువుకఠినము ఉష్ణము శీతము మొదలగు స్పర్శములను తెలిసికొనుట. పొట్టి పొడుగు లావు సన్నము నలుపు తెలుపు పసుపు ఎఱుపు, ఆకుపచ్చ మిశ్రములని పదివిధములైన రూపములను జూచుట. ఉప్పు పులుసు కారము తీపు, చేదు వగరు అను షడ్రసములను ఎఱుఁగుట, సుగంధము దుర్గంధము మిశ్రగంధములను మూరుకొనుట, సుశబ్దములను అపశబ్దములను పలుకుట, ఇచ్చుట పుచ్చుకొనుట లోనగు పనులను జేయుట, నడుచుట ఎగురుట పరుగెత్తుట మొదలగుపనులనుగావించుట, మలవిసర్జనముచేయుట, సురతాదులచేత ఆనందించుట, సంశయించుట, నిశ్చయించుట, చంచలించుట, అభిమానించుట, అను గుణములనుండి శ్రోత్రము త్వక్కు చక్షువుజిహ్వ ఘ్రాణమువాక్కు హస్తము పాదము పాయువు గుహ్యము అనెడు పదునాలుగింద్రియములను త్రిప్పుట ప్రత్యాహారము.

ధ్యానలక్షణము.

ధ్యానము సగుణధ్యానము నిర్గుణధ్యానము అని రెండువిధములు అందు హృదయపద్మమందు తటిల్లక్షణస్వరూపుఁడైనవిరాట్పురుషుని నిలిపిమనస్సుచేత సమస్తవస్తువులనుగల్పించి షోడశోపచారములను జేసి ధ్యానించుటయే సగుణధ్యానము. పద్మాసనంబుననుండి శరీరంబు నిక్కించుచు స్తంభములనుతొడలపైనుంచి నేత్రంబులనుమూసి స్థూలసూక్ష్మ కారణశరీరములునుపదునాలుగింద్రియములును దశవిధప్రాణంబులును దృశ్యములుఆదేహేంద్రియప్రాణంబులు నేఁగానుదీనినిపేక్షించుసాక్షిని. సాక్షిని నేననెడువృత్తియునుదృశ్యమేగనుక అవ్వృత్తినిజూచుసాక్షి నిఆనిమాయాకల్పితములైవిజాతీయములగుయుష్మత్ప్రతీతి ప్రత్యయగోచరాదులనెడుబహిర్దృశ్యములను, సజాతీయములగు అస్మత్ప్రతీతి ప్రత్యయగోచరాదులనెడి యాంతరదృశ్యములను అధ్యస్యములకుసాక్షినినెడువృత్తిని నిషేధించుచు సత్యజ్ఞానానంద నిర్మలాఖండ స్వరూపమై సర్వదృక్కగు పరబ్రహ్మను తానైనిస్సంధమగులుగు దాఁకయెల్లప్పుడునిర్వికల్పబ్రహ్మనిష్ఠగలిగియుండుటేనిర్గుణధ్యానము.

ధారణాలక్షణము.

మూలాధారము స్వాధిష్ఠానము మణిపూరము అనాహతము విశుద్ధము ఆజ్ఞేయము సహస్రారము అనెడు కమలములయందు వానికినధిదేవతలయిన గణపతి బ్రహ్మవిష్ణు రుద్ర ఈశ్వర సదాశివ గురువులను అక్కడక్కడ ధ్యానించునపుడు మనస్సును నిలుపుటే ధారణ.

సమాధిలక్షణము.

శ్లో॥ సవికల్పోనిర్వికల్ప స్సమాధిర్ద్వివిధోభవేత్। దృశ్యశబ్దానువిద్ధోయంసవికల్పఃపునర్ద్విధా॥ తా॥ సమాధిసవికల్పకమనినిర్వికల్పకమని ద్వివిధము. అందుసవికల్పకముదృశ్యానువిద్ధసవికల్పకమనిశబ్దానువిద్ధసవికల్పకమనియిరువిధములుగానగును, ఈరెండునునిర్వికల్పమొక్కటియునుగూడి మూడువిధములయ్యెను. ఈమూడును బాహ్యాంతర భేదములచేత బాహ్యదృశ్యానువిద్ధసవికల్పకసమాధియని, బాహ్యశబ్దానువిద్ధసవికల్పక సమాధియని, బాహ్యనిర్వికల్పకసమాధియని, అంతరదృశ్యానువిద్ధసవికల్పకసమాధియని, అంతరశబ్దానువిద్ధసవికల్పకసమాధియని, అంతరనిర్వికల్పకసమాధియని ఆఱువిధములు. అందు తనకంటె నన్యములుగతోఁచెడు బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రేశ్వర సదాశివాది పిపీలికాంతమగుసమస్తచేతనములును, తృణాదిమేరుపర్యంతమగుఅచేతనములును తనతెలివియందుఁబుట్టి గిట్టునవి కాఁబట్టి అవితన ప్రజ్ఞానకల్పితములని ఆప్రజ్ఞానమే పరబ్రహ్మమని అపరబ్రహ్మమే తానని చూచుట బాహ్యదృశ్యానువిద్ధ సవికల్పకసమాధి. శివరామగోవిందనారాయణ వాసుదేవ మహాదేవాది సకలనామములలో తనచెవికి వినఁబడిన నామము తానుగానని విడి విసర్వనామవిలక్షణమైన పరబ్రహ్మవస్తువునుయోచించుటే బాహ్యశబ్దానువిద్ధసవికల్పకసమాధి. కామాదిస్వజ్ఞప్తివఱకుఁ గలవృత్తులు తనయందుఁ గలిగి నప్పుడు వానినన్నింటిని అప్పుడప్పుడు ఒక్కటొక్కటిని క్రమముగా నేనుగానని నిగ్రహించి వీనికన్నిటికిని విలక్షణమైనపరబ్రహ్మమును భావించుటే అంతర దృశ్యానువిద్ధ సవికల్పకసమాధి. రాగద్వేష కామక్రోధలోభ మోహ మద మత్సర ఈర్ష్య అసూయదర్ప అహంకారాది స్వజ్ఞప్తిపర్యంతమైన సకలాంతర వస్తునామములను నేనుగానని విడిచి సర్వవిలక్షణమైన పరమాత్మ నూహించుటే అంతరశబ్దానువిద్ధసవికల్పకసమాధి. ఈచతుర్విధసవికల్పకసమాధులయందున స్థిరతగలిగి అంతరబాహ్యములయందుతనకు నన్యమేమియు తోఁచక తోఁచినను సముద్రమందు ముంచిన కుండ లోపలవెలుపల పరిపూర్ణమై ఆకాశమందుంచినకుండ లోపలవెలుపల శూన్యమైనట్లుండుటే బాహ్యనిర్వికల్పకసమాధి. పైనిచెప్పిన వృత్తులేవియు లేక అఖండ పరిపూర్ణ సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మ స్వరూపమై యుండుటే అంతర నిర్వికల్పకసమాధి. ఆ॥ ఎదుటఁగానుపించునెల్ల చిదాభాస। సకలుతను వేఱుగానటించుఁ। దెలియు తెలివినెప్పుడుఁ దెలియుట బాహ్యదృ। శ్యానువిద్ధమనఁగ నారువత్స॥ క॥ అంతరమగుద్వైతంబున। వింతగఁజూపట్టుకళల వీక్షించుచుఁదా। సంతసమందుచునుండుట। యంతర్దృశ్యానువిద్ధమనఁబడుసుమతీ॥ తే॥ బాహ్యమునఁ బెక్కుగావినఁబడెడి శబ్ద। తతులఁ దెలిసెడు తెలివియె తానటంచుఁ। దెలిసియానందరసమునఁ దేలుచుంట। బాహ్యశబ్దానువిద్ధమైపరఁగువత్స॥ క॥ అంతర్హృదయ నభంబున। సంతతమొగి మ్రోయు ప్రణవశబ్దంబుల నా। ద్యంతముపైని తనుఁ దెలియుట। యాంతరశబ్దానువిద్ధ మనఁబడుఁబుత్రా॥ ఆ॥ బాహ్యదృశ్యశబ్దపటలంబుఁగను నాత్మఁ। గనుటబాహ్య నిర్వికల్పమాంత। రస్థదృశ్యశబ్దరాశిఁగన్గొనునాత్మఁ। గనుటలోని నిర్వికల్పమనఘ.

పంచదశయోగాంగముల వివరణము.

యమము నియమము త్యాగము మౌనము దేశము కాలము ఆసనము మూలబంధము దేహసామ్యము దృక్స్థితి ప్రాణాయామము ప్రత్యాహారము ధ్యానము ధారణ సమాధి అని నిర్గుణయోగాంగములు పదియయిదువిధములు.

యమలక్షణము.

పంచభూతములు త్రిశరీరములు అనెడు బాహ్యదృశ్యములును, చతుర్దశేంద్రియములు దశవిధప్రాణములు అనెడి అంతరదృశ్యములునుపరబ్రహ్మమేయనియును, అపరబ్రహ్మమే తాననియును తలఁచి వికల్పములేకయుండుటే యమము.

నియమలక్షణము.

వర్ణరూప ధ్వనిరూపములయిన సర్వశబ్దములను చెవితోవినుచు, మృదువు కఠినము వేడిమి చల్లన మొదలగు స్పర్శములను చర్మముచేత

గ్రహించుచు, దశవిధరూపములను కంటితోఁ జూచుచు, షడ్రసములను నాలుకచేతఁ దెలిసికొనుచు, సుగంధదుర్గంధ మిశ్రగంధములను ముక్కుచేత ఆఘ్రాణించుచు, సశబ్దాపశబ్దములను నోటఁ బలుకుచు దానప్రతిగ్రహాదిసర్వకార్యములను హస్తములతోఁ జేయుచు పాదములతో నడుచుచు నాలుగు వర్ణములకు నాలుగాశ్రమములకు తగిన పనుల నెల్లప్పుడు చేయుచు అంతఃకరణముచేత ఇహపరవిషయముల నూహించుచు, తిరుగు నెడల కన్ను చెవి మొదలయిన యింద్రియములతో నాయా యింద్రియములు చూచుట వినుట లోనగు విషయములలో నాయా విషయములనంటి నడుచుచున్నవి. నేనే యింద్రియములను ఇంద్రియ విషయములను సాక్షినై వీక్షించువాఁడను. సచ్చిదానంద స్వరూపుఁడను. త్రిగుణసంబంధములయిన శాంతఘోరమూఢవృత్తులును, బ్రాహ్మణాదిజాతులును, దీర్ఘహ్రస్వస్థూలసూక్ష్మాదిరూపములును, శివ రామ గోవింద నారాయణ మహాదేవాది నామములును లేనివాఁడను అని యెఱిఁగి యెల్లప్పుడు ల్లాసముతో తన్నుతాను వీక్షించుచు ఈ నేమమును వదలక యుండుటే నియమము. త్యాగలక్షణము.

నేను ప్రత్యగాత్మస్వరూపుఁడను, శరీరేంద్రియ మనఃప్రాణాదులు నేఁగాను అని వానియందభిమానము వదలుటయే త్యాగము.

మౌనలక్షణము.

యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ అను శ్రుతిచేత వాక్కువలన ఇట్టిది అట్టిది అని పలుకరాక, మనస్సుచేత ఇట్టిది అట్టిది అని యూహింపరాక వెలుఁగు పరమాత్మ తానై మితముగ సంభాషించుచు సంభాషించినమాట విషయమని జ్ఞప్తియుంచక, నిస్సంకల్పుఁడై యెల్లప్పుడు బ్రహ్మానందామృతమును అనుభవించుచునుండుటయే మౌనము.

దేశలక్షణము.

ఆత్మానాత్మజ్ఞానము గల పండితులచేతను, గురూపదేశముచేతను, తెలిసికొనఁబడునదియై, జ్ఞానభూముల నేడింటిని మీఱినదై, ఆంతరింద్రియ జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియ ప్రాణ అవ్యక్తమహదాదుల ప్రవర్తనములును, కామ క్రోధ లోభ మోహ మద మత్సర భయ సుఖదుఃఖ జనన మరణాదులును, ఆధ్యాత్మిక ఆధిభౌతిక ఆధిదైవికము లనెడు త్రితాపములును, కామక్రోధాదిషడ్వర్గముల బాధలును లేక, కాలత్రయమందుఁ గలదై సర్వమునకుఁ బ్రకృతికి శ్రేష్ఠమై నిరతిశయానందస్వరూపమై వెలయు పరబ్రహ్మమె యేకాంతదేశము. ఆస్థలంబున నివసించు భక్తుఁడు జీవన్ముక్తుఁడై ఆనందయుక్తుఁడగును.

కాలలక్షణము.

అఖండమైన కాలమును ఘడియలు నిముసములు దినములు పక్షములు మాసములు సంవత్సరములు మొదలగువాని యుత్పత్తిస్థితిలయములకు సాధనముగ విభాగించుచు, పంచకర్తల యుత్పత్తిస్థితిలయములకు ముందును వెనుకను వృద్ధిక్షీణములు లేక ఒక్కతీరుగ వెలుఁగుచు, కాలనియమము లేక ప్రకాశిల్లు పరబ్రహ్మమే కాలము. యోగి ఆ కాలస్వరూపము తానై నిమేషాది పంచకర్తల ప్రళయాంతమైన కాలమునకు లోఁబడక మెలఁగుచుండును. ఆసనలక్షణము.

సూక్ష్మశరీరమందుండు ప్రాణవాయు ధర్మమగు కదలుట హస్తపాదములను చాఁచుట ముడుచుట పరుగెత్తుట యెగురుట మొదలగునవియును, స్థూలశరీరధర్మమైన శరీరక్రీడయును, కారణశరీరధర్మముగా బడలిక మందము నిద్ర ఆయాసము మొదలగునవియును, బ్రహ్మము తానగుటచేతఁ గలుగవు గావున ఆపరబ్రహ్మము తానై యుండుటే సుఖాసనము.

సిద్ధాసనలక్షణము.

పుట్టుట పెరుగుట తరుగుట చచ్చుటలు లేక యెల్లప్పుడు నేది ప్రకాశిల్లునో, యోగులు పరోక్షజ్ఞానదృష్టిచేత శోధించి చూచి దేనియందైక్యమైన తోడనే సకలసిద్ధులు గలవారగుదురో ఆపరబ్రహ్మమే సిద్ధాసనము. మూలబంధలక్షణము.

అష్టపాశబంధములకు ముఖ్యకారణమైన మూలప్రకృతి సంబంధము దేనిని సందర్శించిన మాత్రముననే వీడునో, ముప్పదియాఱు తత్త్వములకు ఏది కారణమైయున్నదో ఆపరబ్రహ్మమే మూలబంధము.

దేహసామ్య లక్షణము.

సముద్రమునందు నదులు గలసి అభేదముగ నున్నట్లు బ్రహ్మానందమందు చతుర్దశేంద్రియ గుణములగు శబ్దము స్పర్శము మొదలగునవి చేరి ఆనందమయమైయుండుటే దేహసామ్యము.

దృక్స్థితి లక్షణము.

చెవి చర్మము కన్ను నాలుక ముక్కు నోరు హస్తము పాదము గుదము గుహ్యము అనెడు వెలుపలి దశేంద్రియముల వృత్తులయిన శబ్దము స్పర్శము రూపము రసము గంధము వచనము దానము గమనము విసర్జనము ఆనందము అను వాని వెలుఁగునది బాహ్య లక్ష్యము. మనస్సు బుద్ధి చిత్తము అహంకారము అనెడు అంతరింద్రియముల వృత్తులైన సంశయము నిశ్చయము చంచలము కర్తవ్యము అను వానిని ఎఱుఁగునది అంతర్లక్ష్యము. వెలుపలి లోపలి యింద్రియముల విషయములను వెలుఁగునది అంతర బాహ్య మధ్యలక్ష్యము. జ్ఞానేంద్రియ మనోవృత్తుల నెఱుఁగునది షణ్ముఖలక్ష్యము అంతర బాహ్య మధ్య షణ్ముఖలక్ష్యముల నెఱుఁగునది శాంభవీ లక్ష్యము. ఇది యన్ని లక్ష్యములలో నుత్తమమగునది. ఆశాంభవీలక్ష్యముచే సర్వసాక్షియగు పరబ్రహ్మమును దృష్టించి వివిధముఁ లేక యుండుటే దృక్స్థితి.

ప్రాణాయామలక్షణము.

పంచప్రాణములును చతుర్దశేంద్రియములును వాని వృత్తులును పరబ్రహ్మమే. ఆపరబ్రహ్మము తానని భావించుటే ప్రాణాయామము. మనస్సునకు వెలుపలఁ గనఁబడెడు ఘటము పటము మొదలగునవి యనెడు నామములును రూపములును, లోపలఁ గనఁబడెడు కామము క్రోధము లోభము మొదలగునవి యనెడు నామములును రూపములును యాకల్పితములు కల్పితములు గాని నిషేధించి సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మము తాననెడు భావమును నిశ్చలముగ నిల్పి అభావములను తొలఁగించి కుంభకము పరబ్రహ్మమందు లీనము చేసియుండుటే ప్రాణాయామము. ప్రత్యాహారలక్షణము.

పరబ్రహ్మ సంబంధమైన సచ్చిదానంద నిత్యనిర్మల శాంతశమవమాద్యనేక కల్యాణగుణములను, ప్రకృతిసంబంధములైన కామక్రోధలోభ మోహాది దుర్గుణములను పరమాత్మగా భావించుటే ప్రత్యాహారము. ధ్యానలక్షణము.

స్థూలసూక్ష్మ కారణశరీరములు, జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములు, దశవిధప్రాణములు, మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారములు, మొదలగునవి యనెడు దృశ్యములు నేఁగాను. వీనిని తెలిసికొనెడు సాక్షిస్వరూపుఁడను. అని యెంచి అనిలుకడ తప్పక యుండుటే ధ్యానము.

ధారణాలక్షణము.

కర్తృకరణ కార్యరూపమైనమనస్సు దేనినిసంకల్పించునో, దేనిని చూచునో, ఆసంకల్పించినది చూచినది పరమాత్మయనుసంకల్పమును ఆమనస్సునందుస్థిరపఱచుట ధారణాయోగము. శ్లో॥ యద్యత్పశ్యతి చక్షుర్భ్యాం తత్తదాత్మేతిభావయేత్, యద్యచ్ఛృణోతి హస్తాభ్యాం తత్తదాత్మేతిభావయేత్, యద్యచ్ఛృణోతికర్ణాభ్యాంతత్తదాత్మేతిభావయేత్, ఇట్లని కైవల్యోపనిషత్తునందు। శ్లో॥ మనసావచసాదృష్ట్యా గృహ్యతేన్యైరపీంద్రియైః। అహమేవనమత్తోన్యదితిబుద్ధ్యధ్వమంజసా॥ అని భాగవతము.

సమాధిలక్షణము.

జాగ్రత్తస్వప్నము సుషుప్తి తురీయము అనెడి అవస్థలయందును ఆయవస్థలలోతోచినసమస్తభోగభోగ్యసాధనకూన్యసాక్షాత్కారములనెడి సకలమును పరమాత్మయనియెల్లప్పుడుదర్శించుటసమాధి.

౧౨౧౪.—మ॥ అరవిందాక్ష భవత్స్వరూపములఁ బ్ర * త్యక్షంబునం గాన నె
వ్వరికిం బోలదు శాస్త్రగోచరుఁడవై * వర్తింతు వీసృష్టిముం
ధర సద్రూపుఁడవైన నీవలన నీ * ధాత్రాద్యమర్త్యుల్జనిం
చిరి నిన్నంతకమున్నెఱుంగఁ గలమే * చింతింప నేమచ్యుతా.

టీ॥ అరవిందాక్ష — కమలములవంటి కన్నులుగలవాఁడా. లేక, రవి—సూర్యుఁడు—సంతాపమునిచ్చువాఁడనిభావము. (రవికానివాఁడు అరవి) అరవిం=చంద్రుని — చల్లఁదనమును. ద—ఇచ్చునట్టి. అక్ష= కన్నులుగలవాఁడా — భక్తుల సంతాపమును నివారించునట్టి చూపు గలవాఁడనుట. భవత్స్వరూపములన్ — సచ్చిదానంద పరిపూర్ణాఖండమయములైన నీస్వరూపములను. ప్రత్యక్షంబునన్ — కన్నుల యెదుట—అపరోక్షముగాననుట. కానన్ — చూడను. ఎవ్వరికిన్— ఎట్టినిర్వికల్పనిష్ఠగల వారికిని. పోలదు—సరిపడదు — శక్యముకాదు. అచ్యుతా — నాశరహితుఁడా. శాస్త్ర గోచరుఁడవై — వేదాంత శాస్త్రములందుఁ దోఁచువాఁడవై. వర్తింతువు — ఉందువు. ఈసృష్టిమున్—ఈప్రపంచమునుకలుగఁ జేయుటకుముందు. ధరన్—భూమి యందు. సద్రూపుఁడవు—చెడనిపరబ్రహ్మస్వరూపముగలవాఁడవు. ఐన నీవలనన్—అయియుండిన నీవలన. ఈధాత్రాద్యమర్త్యులు—ఈబ్రహ్మ మొదలగుదేవతలు. జనించిరి—పుట్టిరి. చింతింపన్ = విచారింపఁగా. (నిన్ను) నేము — మేము. అంతకు మున్ను—ఆబ్రహ్మాదులపుట్టకమునుపు. ఎఱుంగఁగలమే—మేమెఱుఁగుదుమా. శ్రు॥ యతోవాచోనివర్తంతే, అప్రాప్యమనసాసహ, నతత్రచక్షుర్గచ్ఛతినవాగ్గచ్ఛతినోమనః॥

తా॥ ఓస్వామీ! నీస్వరూపములను వేదాంతశాస్త్రములవలనఁ దెలిసికోవలసినవారమేగాని ప్రత్యక్షముగా తెలిసికొనుటకు శక్తులము కాము, మఱియెవరును తెలిసికొనుటకు శక్తులు కారు ఈప్రపంచ సృష్టికి మునుపు నీవు ఎప్పుడును చెడని దివ్యరూపము గలవాఁడవై యుండి సృష్ట్యాదికార్యములకు బ్రహ్మమొదలగుదేవతలను పుట్టించితివి అంతకుముందు నీవు ఏరూపముతో నుంటివో తెలిసికొనుటకు మేము చాలుదుమా? మేము తెలిసికోనేరమని తాత్పర్యము.

శ్రు॥ నాసదాసీన్నసదాసీత్, ఏకోహవైనారాయణ ఆసీత్, నబ్రహ్మనేశానోనేమేద్యావాపృథివీ. అని శ్రుతి.

వ॥ అట్టినిన్నుం బరమాణుకారణవాదులైన కణ్వగౌతమాదులును, బ్రకృతి కారణవాదులైన సాంఖ్యులును, దేహాత్మవాదులైన బౌద్ధులును, వివిధంబులైన కుతర్కంబులచేతం బరస్పరావ్యాహతంబులైన మతంబులు దమతమకుతర్కవాదంబుల సమర్థించుచు నిన్నుం దెలియలేరు, మహాభాగ్యవంతులైన యోగీంద్రులకు నీవు ప్రత్యక్షంబైన నివి యన్నియు నసత్యంబులనికానవచ్చు వెండియుఁ గొందఱు సచరాచరవస్తుజాతంబులకు నంతర్యామివై సర్వంబు నీవయగుటం దెలియలేక యనిత్యంబనియును విపరీతబుద్ధిం దెలియుదురుగాని భవదీయదివ్యతత్త్వంబు నిక్కంబుగఁ దెలియనేరరు కొందఱుజగద్భరితుండవుగాన జగద్రూపకుండవైననిన్నుం గటక మకుట కర్ణికాది వివిధభూషణభేదంబులం గనకంబు నిజస్వరూపంబు విడువక వర్తించుచందంబున జగద్వికారానుగతుండ వయ్యును నిఖిలహేయ ప్రత్యనీక కల్యాణ గుణాత్మకుండవై యుందువని యాత్మవిదులైనవారు దెలియుదు రదియునుంగాక.

టీ॥ అట్టినిన్నున్—అటువంటినిన్ను. పరమాణుకారణవాదులు—పరమాణుస్వరూపుఁడైన పరబ్రహ్మమే జగత్సృష్టికి కారణముగా వాదించువారు, (అయిన) కణ్వ గౌతమాదులును—కణ్వుఁడు గౌతముఁడు మొదలగువారును. శ్లో॥ జాలసూర్యమరీచిస్థం యచ్ఛసూక్ష్మతమంరజః। తస్యషష్ఠోష్టమోభాగ స్త్వణురిత్యభిధీయతే॥ తస్యషష్టాష్టమోభాగస్తత్పరమాణుస్తప్రకీర్తితః॥ తా॥ ఇంటికెంటులసందు నుండి వచ్చిన సూర్యకిరణపు వెలుతురునందు వచ్చుచు పోవుచున్న దుమ్ములలో అన్నిటికిని చిన్నదుమ్మునందు ఆఱవపాలు లేక యెనిమిదవపాలు అణువు, అందు ఆఱవపాలు ఎనిమిదవపాలు పరమాణువని తా॥ ప్రకృతికారణవాదులు — అవ్యక్తనామక ప్రకృతియే సర్వమునకు కారణముగా వాదించువారు. ఐన సాంఖ్యులును—అయినట్టిసాంఖ్యమతస్థులును. దేహాత్మవాదులు — దేహమే ఆత్మయని వాదించువారైన. బౌద్ధులును=బౌద్ధమతము గలవారును. వివిధంబులు—నానావిధములు. (అయిన) కుతర్కంబులచేతన్ — ఆత్మస్థూలత్వ కృశత్వ తనుమ్యత్వ మృగత్వాది వికారములు గలవాఁడు అనెడు కుత్సితవాదములచేత. పరస్పరావ్యాహతంబులు — ఒండొరులచేత కొట్టఁబడనివి, ఐనమతంబులు — అయినట్టి మతములను. తమతమకుతర్కవాదంబులన్ — తమతమయొక్క కుత్సితాక్షేపములతోడి వాదించుటలచేత. సమర్థించుచున్—సాధించుచు. (నిన్ను) తెలియలేరు—తెలిసికోఁజాలరు. శ్రు॥ అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్, సదేవ సోమ్యేద.

మగ్రఆసీత్, బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మాప్యేతి సమానేవృక్షే పురుషోనిమగ్నః, అనీశయాశోచతిముహ్యమానః, అవిద్యాయామంతరేవర్తమానాః స్వయంధీరాః పండితంమన్యమానాః జంఘన్యమానాః పరియంతిమూఢా, అంధేనైవనీయమానాయథాంధాః, అని. మహాభాగ్యవంతులు — ఎల్లప్పుడు శ్రవణమనన నిదిధ్యాసములచేత నిన్నారాధించుటయనెడు మిక్కిలియదృష్టముగలవారు. ఐనయోగీంద్రులకున్ — అయినట్టి బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠులకు. నీవు — సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మమైన నీవు. ప్రత్యక్షంబైనన్ — కన్నులకెదుట కానఁబడినవాఁడవు కాఁగా— అనఁగా కనఁబడునది వినఁబడునది ఊహింపఁబడునది యంతయు నీవేయను దృఢముకలుగఁగా. ఇవియన్నియున్ — ఈ చెప్పిన కణ్వగౌతమాదులకుత్సితవాదములన్నియు. అసత్యంబులని—అబద్ధములని. కానవచ్చున్ — తెలియవచ్చును. శ్లో॥ మిథ్యాతర్కసుకర్కశేరితమహావాదాంధకారాంతరే। భ్రామ్యన్మందమతే రమందమహిమన్ త్వద్జ్ఞానవర్త్మాస్ఫుటం। శ్రీమన్మాధవవామనత్రినయన శ్రీశంకర శ్రీపతే। గోవిందేతి ముదావదన్ మధుపతే ముక్తః కదాస్యామ్యహం॥ అని. మఱియున్—మఱియును. కొందఱు—కొంతమంది. సచరాచరవస్తుజాతంబులకున్—చరముల తోడను అచరములతోడను గూడిన వస్తువుల సముదాయములకు, అంతర్యామివై — లోపలనుఁగివర్తించువాఁడవై—శ్రు॥ అంతర్బహిశ్చతత్సర్వం వ్యాప్యనారాయణస్థితః॥ అని శ్రుతి. సర్వంబు—అంతయు. నీవ—నీవే. అగుటన్—అవుటను. తెలియలేక—తెలిసికోఁజాలక. అనిత్యంబనియున్—శాశ్వతముకాదనియు— కనఁబడు నది వినఁబడు నది ఊహింపఁబడు నది యంతయును బ్రహ్మముకాదని అనుట. విపరీతబుద్ధిన్—పరబ్రహ్మమునకంటె వేఱుగ లోకము కలదనెడి విపరీతబుద్ధిచేత. తెలియుదురు—తెలిసికొందురు. (కాని) భవదీయ దివ్యతత్త్వంబు — నీదైన అప్రాకృత సచ్చిదానంద స్వరూపమును. నిక్కంబుగన్—నిజముగ. తెలియనేరరు—తెలిసికోఁజాలరు. కొందఱు—కొంతమంది. జగద్భరితుండవు — లోకమునందు నిండుకొన్నవాఁడవు (లేక) లోకముచేత భరింపఁ బడువాఁడవు. కానన్—కనుక. జగద్రూపకుండవు — లోకమే స్వరూపముగాఁగలవాఁడవు. ఐననిన్నున్—అయినట్టినిన్ను. కటకమకుటకర్ణికాదివివిధభూషణభేదంబులన్—కడియములు కిరీటములు కమ్మలు మొదలుగాఁగల నానావిధములైన యాభరణముల వేఱుపాట్లచేత. కనకంబు — బంగారు. నిజస్వరూపంబున్—తనయాకృతిని. విడువక—వదలక. వర్తించుచందంబునన్ — ఉండునట్లు. జగద్వికారానుగతుండవు— జగత్తుయొక్క వికారమును అనుసరించిపొందువాఁడవు. (అయ్యును) నిఖిల...త్మకుండవై—నిఖిల—సకలమయిన. హేయ — రోయఁదగినవానికి—అనఁగా అనృత జడ దుఃఖ ఖండ మలినము లనెడు గుణములకు. ప్రత్యనీక—విరుద్ధమయిన. కల్యాణగుణ—శుభకరములైన సచ్చిదానంద పరిపూర్ణనిర్మలత్వములే. ఆత్మకుండవు — స్వరూపముగాఁగలవాఁడవు. (అయియుండుదువు అని) ఆత్మవిదులైనవారు—బ్రహ్మవేత్తలు. తెలియుదురు — తెలిసికొందురు. అదియునుంగాక — అది మాత్రమే కాకుండ.

తా॥ అటువంటినిన్ను పరమాణు స్వరూపుఁడైన పరమాత్మయే ప్రపంచోత్పత్తికి కారణముగా వాదించువారైన కణ్వుఁడు గౌతముఁడు మొదలగువారును, ప్రకృతియే జగత్సృష్టికి కారణము అని వాదించువారైన సాంఖ్యులును, దేహమే ఆత్మయని వాదించువారైన బౌద్ధమతస్థులును, నానావిధములైన కుత్సితాక్షేపములు చేయుచు ఒకరికొకరుతగ్గక తమతమ మతములను ఊర్జితపఱచుకొనుచు నిన్ను తెలిసికోలేకయుందురు, ఎప్పుడును నిన్నారాధించుటయనెడు మంచియదృష్టముగల యోగీశ్వరులకు నీవు కానఁబడినప్పుడు పైని చెప్పిన గౌతముఁడు మొదలగువారి వాదములన్నియు అబద్ధములని తెలియవచ్చును. మఱి కొందఱు చరములును అచరములును అయిన సర్వవస్తువులకు లోపలను వెలుపలను వర్తించునట్టివాఁడవు నీవేయనుటను తెలిసికోఁజాలక నీకంటె అన్యముగలదనెడి విపరీతబుద్ధిచేత సర్వమును నీవు కాదని యెంతురు కాని అప్రాకృతమయిన నీస్వభావమును చక్కగా తెలిసికోలేరు, కొందఱు లోకమును ధరించువాఁడవు గనుక జగత్తే స్వరూపముగాఁగలవాఁడవగు నిన్ను కడియములు కిరీటములు కమ్మలు మొదలుగాఁగలసొమ్ముల వేఱుపాటుచేత బంగారు తనస్వరూపమును విడువక వర్తించునట్లు జగత్తుయొక్క వికారముల నన్నిటిని అనుసూత్రముగా పొందువాఁడవుగా నుండియు నిఖిలహేయప్రత్యనీక కల్యాణగుణములు గలవాఁడవై యుందువు అని నీస్వరూపమునెఱిఁగిన పండితులు తెలిసికొందురు ఇంతేకాక ఇంకను చెప్పుచున్నానని తాత్పర్యము.

౧౨౧౪.—మ॥ వనజాతాక్ష భవత్పదాబ్జయుగ సే ✽ వాసక్తులైనట్టి య
జ్జనముల్మృత్యు శిరంబుఁదన్ని ఘనసం ✽ సారాంబుధిన్ దాఁటి పా
వనులై లోకములం బునీతములుగా ✽ వర్తించుచు న్నిత్యశో
భనమై యొప్పెడిముక్తిఁ బొందుదురు శుం ✽ భద్వైభవోపేతులై.

టీ॥ వనజాతాక్ష—తామరలవంటికన్నులుగలయోస్వామి. భవత్పదాబ్జయుగసేవాసక్తులు — శ్రు॥ పాదోస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతందివి, అను శ్రుత్యర్థమునుబట్టి నీయడుగుఁదామరలను కొలుచుటయందు ఆసక్తిగలవారు. ఐనట్టియజ్జనముల్ — అయినటువంటియాముక్తజీవులు. మృత్యుశిరంబు దన్ని—మృత్యువును అణఁగఁద్రొక్కి. ఘనసంసారాంబుధిన్ — గొప్పదియైన సంసారసముద్రమును. (దాఁటి) పావనులై—పరిశుద్ధులై. లోకములన్ — లోకములోని ప్రాణులను. పునీతములుగాన్ — పరిశుద్ధులగునట్లు. వర్తించుచున్—మెలఁగుచు. శుంభద్వైభవోపేతులై—మేలైనసర్వజ్ఞత్వసర్వేశ్వరత్వాదివైభవముతోఁ గూడుకొన్నవారై. నిత్యశోభనమై— ఎల్లప్పుడు నశింపనికాంతిగలదై. శ్లో॥ నతద్భాసయతేసూర్యో నశశాంకోనపావకః। యద్గత్వాననివర్తంతేతద్ధామపరమంమమ. అనిగీత. ఒప్పెడి—ఒప్పునట్టి. ముక్తిన్—మోక్షమును. (పొందుదురు)

తా॥ ఓస్వామి ! నీపాదకమలములను ఆశ్కతో కొలుచునట్టి ముక్తజీవులు మృత్యువునుజయించి సంసారమనెడు దరిలేనిసముద్రమును అలక్ష్యముగా దాఁటి లోకములోని ప్రాణులనెల్లను పరిశుద్ధులు అగునట్లు మెలఁగుచు కడపట సదా ఆనందమును పొందఁజేయునట్టిదియు మిక్కిలి వైభవముతో ఒప్పునట్టిదియునైన మోక్షమును పొందుదురని తా.

౧౭౧౮.— మ॥ మిము సద్భక్తి భజింప నొల్లక యిల దు * ర్మేధం బ్రవర్తించు నీ
చమతి వ్రాతము నేర్పునం బసులఁ బా * శశ్రేణి బంధించు చం
దమునం బెక్కగు నామరూపములచే * త న్వారి బంధించి దు
ర్గమ సంసారపయోధిఁ ద్రోతువు దళ * త్కంజాత పత్రేక్షణా.

టీ॥ దళత్కంజాతపత్రేక్షణా = వికసించిన తామరఱేకులవంటి కన్నులుగల స్వామీ. మిముఁ = పరబ్రహ్మమైనమిమ్ము. సద్భక్తిన్ = అనన్యభక్తితో. భజింపనొల్లక = కొలువఁజాలక. ఇలన్ = భూమియందు. దుర్మేధన్ = భగవద్వ్యతిరిక్తముగలదనెడు దుష్టబుద్ధితో. ప్రవర్తించు = మెలఁగునట్టి. నీచమతివ్రాతమున్ = అల్పబుద్ధులుగల అజ్ఞానజనులయొక్క సమూహమును. నేర్పునన్ = ఉపాయముచేత. పసులన్ = పశువులను. పాశశ్రేణిన్ = దామెనత్రాళ్లతో. బంధించు చందమునన్ = కట్టివేయు విధమున. పెక్కు = అనేకములు. అగు నామరూపములచేతన్ = దేవతాంతర నామరూప భేదములచేతను. బంధించి = కట్టివేసి. వారిన్ = అట్లుకట్టుపడ్డవారిని. దుర్గమసంసారపయోధిన్ = పొందరాని సంసారసముద్రమునందు. త్రోతువు = పడఁద్రోయుదువు. శ్రు॥ తస్యహాశ్రుతిర్నామానిదామానితస్యేదంవాచా తంత్యానామభిర్దామభిస్సర్వం సితమితి. అనిశ్రుతి. నిన్నునపరోక్షజ్ఞానముతో సేవించువారిని సంసారసముద్రమునుండి దాఁటింతువని భావము.

తా॥ వికసించినతామరఱేకులనుబోలినకన్నులుగలశ్రీకృష్ణా! ఎవ్వరు మిమ్ముభక్తియుక్తులై సేవింపక చెడ్డబుద్ధిగలవారై భూమియందు చరింతురో అట్టినీచబుద్ధిగల పామరులను పశువులను దామెనత్రాటితో పరుసగా కట్టివేయునట్లునానావిధ నామరూపభేదములచేతకట్టివేసిసంసారమనెడు దాఁటరాని సముద్రమునందు పడఁద్రోయుదువు అనితా.

శ్రు॥ దేహాంతే దేవః పరంబ్రహ్మ తారకం వ్యాచష్టే, యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః, యస్యదేవేపరాభక్తిః. అనిశ్రుతి. శ్లో॥ తింతుతాపైః ప్రపతంతు పర్వతాదటంతు తీర్థాని పఠంతుచాగమాన్ । యజంతుయాగైర్వివదంతువాదైర్హరింవినానైవమృతింతరంతి.

వ॥ దేవా కర్మమూలంబులైన పాణిపాదంబులు లేనివాఁడవయ్యునుస్వతంత్రుండవు, బ్రహ్మాదులు భవత్పరతంత్రులై యుండుదురు స్థిరచరరూపంబులుగల చేతనకోటికి నీవు సర్వవిధినియంతవు కావుననీకృపావలోకనంబుగలవారికి మోక్షంబుకరస్థితంబైయుండు,భవత్కృపావలోకనంబులేనికష్టాత్ములునష్టాత్ములైదుర్గతింగూలుదురట్టిజీవులుదేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిశరీరంబులుసొచ్చియణురూపులైయుందురందునీవుందువుతెదంతరాత్మవగుచుమఱియును.

టీ॥ దేవా = స్వామీ. కర్మమూలంబులు = ఇచ్చుట పుచ్చుకొనుట నడుచుటకు సాధనములు. అయినపాణిపాదంబులు = అయినట్టి కాళ్లును చేతులును. లేనివాఁడవయ్యును = లేనివాఁడవుగానుండియు — ఇంద్రియజన్యజ్ఞానము లేనివాఁడవైనను అంటు. స్వతంత్రుండవు = ఒకరి సహాయము నుకోరనివాఁడవు — నిత్యనిరవాధికనిరతిశయజ్ఞానసహితుఁడవనిభావము. శ్రు॥ నతస్యకార్యం కరణంచవిద్యతే నతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే । పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ । అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతా పశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్యకర్ణః సవేత్తివేద్యం నచతస్యాస్తివేత్తాతమాహురగ్ర్యంపురుషంమహాంతం॥ పశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్యకర్ణో నతస్యకార్యం కరణంచవిద్యతే. అనిశ్రుతి॥ శ్లో॥ అనింద్రియో విమోహేన స్సర్వకారకశక్తిభృత్ । సర్వజ్ఞస్సర్వకర్తాచ సర్వసేవ్యోనమామితం॥ అని. బ్రహ్మాదులు = చతుర్ముఖబ్రహ్మనవబ్రహ్మలు వాయుసూర్యాగ్నీంద్రులు మొదలగువారు. భవత్పరతంత్రులై = నీతోడుపాటునపేక్షించువారై. ఉండుదురు = ఉందురు — అనఁగా నీకువెఱచి తమపనులనునడపుచుండుదురనిభావము. శ్రు॥ భీషాస్మాద్వాతఃపవతే,భీషోదేతిసూర్యః, భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ, మృత్యుర్ధావతిపంచమ ఇతి, భయాదస్యాగ్నిస్తపతి, భయాత్తపతి సూర్యః, భయాదింద్రశ్చ వాయుశ్చ, మృత్యుర్ధావతిపంచమః, యదిదంకించ, జగత్సర్వంప్రాణఏజతినిస్సృతం మహద్భయం వజ్రముద్యతం యఏతద్విదురమృతాస్తే భవంతి॥ అనిశ్రుతులు. స్థిరచరరూపంబులుగల చేతన కోటికిన్ = ఉన్నతావునుండి కదలకుండుటయు యథేచ్ఛముగా తిరుగుటయు స్వరూపములుగాఁగల ప్రాణులసమూహమునకు, (నీవు) సర్వవిధి నియంతవు = ఎల్లవిధులనునియమించువాఁడవు. కావునన్ = కనుక. నీకృపావలోకనంబుగలవారికిన్ = దయతోనినీచూపుగలవారికి — నీదయకుపాత్రులైనవారికి. మోక్షంబు మక్తి. కరస్థితంబై = చేతియందుండునదానివంటిదై. (ఉండును) భవత్కృపావలోకనంబు = నీదయతోడిచూపు. లేనికష్టాత్ములు = లేనిపాపులు. నష్టాత్ములై = చెడునట్టిస్వభావముగలవారై. దుర్గతిన్ = నరకమునందు. కూలుదురు = పడుదురు. అట్టిజీవులు = అటువంటిప్రాణులు. దేవతిర్యఙ్మనుష్య స్థావరాది శరీరంబులు = దేవతలయొక్కయు తిర్యక్కులయొక్కయు మనుష్యులయొక్కయు స్థావరములయొక్కయు శరీరములను. చొచ్చి = ప్రవేశించి. అణురూపులై = దమ్ములోనిగవను బోలినస్వరూపములుగలవారై. (ఉందురు) అందున్ = అటువంటి రూపములందు. (నీవు ఉందువు) తెదంతరాత్మవగుచున్ = వానిలోపలియాత్మవు అగుచును. మఱియును = ఇదిగాక.

శ్రు॥ యథాగ్నేః క్షుద్రావిస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంత్యేవమేవాస్మాదాత్మనస్సర్వే ప్రాణాస్సర్వే లోకాస్సర్వే దేవాస్సర్వాణి భూతాని వ్యుచ్చరంతి॥ అనిశ్రుతి. శ్లో॥ త్వదీక్షణవశక్షోభమాయాబోధితకర్మభిః । జాతాన్ సంసరతః ఖిన్నాన్ నృహరే పాహినఃపితః.

తా॥ ఓదేవుడవైనవాఁడా! ఇచ్చుట పుచ్చుకొనుట నడచుట మొదలైనపనులుచేయుటకు సాధనములైన కాళ్లుచేతులు మొదలగునవి లేనివాఁడవుగానుండియు అన్నిటికినడపునట్టి స్వతంత్రుఁడవై యుందువు బ్రహ్మమొదలగు వారందఱు నీకు పరతంత్రులైయుందురు స్థావరములును జంగమములునైన ప్రాణులసమూహమునకు నీవు ఎల్లనియమములను నియమించువాఁడవు కాఁబట్టి దయతోడిదైన నీచల్లని చూపును

పొందినవారికి మోక్షము అరచేతిలోనిదైయుండును, నీదయాదృష్టిని పొందనేరని నీచమనస్సు కలవారు చెడినస్వరూపము గలవారై నరకములందుపడుదురు, అట్లుకూలినజీవులు దేవతలు తిర్యక్కులు మనుష్యులు స్థావరములు మొదలుగాఁగలవానిరూపములనుపొందిమిక్కిలి సూక్ష్మములయిన శరీరములను ధరించియుందురు, ఆశరీరములయందు జీవాత్మవై నీవు అణఁగియుందువు ఇంతేకాదు అనితాత్పర్యము.

౧౨౧౯.—క॥ మడిఁదలపోయఁగ జలబు । ద్బుదములు ధరఁబుట్టిపొలియు * పోలికగల యీ
త్రిదశాది దేహములలో । వదలక వర్తించు నాత్మ * వర్గము నోలిన్.

టీ॥ మదిన్—మనసునందు. తలపోయఁగన్—విచారింపఁగా. జలబుద్బుదములు—నీటిబుగ్గలు. ధరన్—భూమియందు. (పుట్టి)పొలియు పోలిక—అణఁగిపోవునట్టివిధము. కలయీత్రిదశాదిదేహములలోన్—కలిగినట్టియీచెప్పఁబడిన దేవతాశరీరము మొదలుగాఁగల దేహములలో. వదలక—ఎడఁబాయక. వర్తించునాత్మవర్గమున్—ఉండునట్టి జీవాత్మలసమూహమును. ఓలిన్—క్రమముగా. తా॥ పైపద్యమునందు.

౧౨౨౦.—ఆ॥ ప్రళయవేళ నీవు * భరియింతు వంతకుఁ । గారణంబ వగుటఁ * గమలనాభ
భక్తపారిజాత * భవభూరి తిమిర ది । నేశ దుష్టదైత్య * నాశ కృష్ణ.

టీ॥ కమలనాభ—బొడ్డునందుతామరగలవాఁడవును. భక్తపారిజాత—సేవకులకుకల్పవృక్షమైనవాఁడవును. భవభూరితిమిరదినేశ—జన్మములనెడుమిక్కుటమైనచీఁకటికిసూర్యుఁడైనవాఁడవును. దుష్టదైత్యనాశ—దుష్టులైన రాక్షసులను నాశముచేయు వాఁడవునునైన. కృష్ణ—కృష్ణమూర్తీ. (నీవు)అంతకున్—సమస్తమునకును-సృష్టిస్థితిలయతిరోధానానుగ్రహములనెడుపంచకృత్యములకుననుట. కారణంబవగుటన్—హేతువైనవాఁడవగుటచేత. (ప్రళయవేళను)భరియింతువు—స్థావరక్రిమిజలచరపక్షిపశునరసురలనెడు సర్వజీవులను వహింతువు.

తా॥ బొడ్డునందు బ్రహ్మకు జన్మస్థానమయిన తామర గలవాఁడవును, సేవకులకు కల్పవృక్షమువలె కోరిన కోరికలనిచ్చువాఁడవును, పుట్టుకలనెడు మేరలేని చీఁకటినిపోఁగొట్టుటయందు సూర్యుఁడవగువాఁడవును, చెడ్డవారైన రాక్షసులనెల్లనుసశింపఁజేయువాఁడవునైన ఓస్వామీ! విచారించి చూడఁగా నీళ్లలోలేచి అణఁగిపోవు బుగ్గలవలె భూమియందు పుట్టుచు నశించుచునుండునట్టి యెల్లదేహధారుల సమూహమును సృష్టిస్థితిలయ హేతుభూతుఁడవైన నీవు ప్రళయకాలమునందు నీయందుంచుకొని యుందువు అని తాత్పర్యము.

౧౨౨౧.—చ॥ అనఘ జితేంద్రియస్ఫురణు * లయ్యును జంచలమైన మానసం
బను తురగంబు బోధమహి * తాత్మ వివేకపు నూలిత్రాట న
ల్లనఁ గదియంగఁ బట్టను ద * లంచుచు ముక్తికుపాయ లాభమే
యనువున లేమికి న్వగల * నందెదు నాత్మలువో తలంపఁగన్.

టీ॥ అనఘ—పాపములేనివాఁడవైనయోస్వామీ. తలంపఁగన్—విచారింపఁగా. ఆత్మలు—సురనరాదిజీవులు. జితేంద్రియస్ఫురణులు—ఇంద్రియజయమునందలి జ్ఞప్తిగలవారు. (అయ్యును) చంచలమైన—చంచలించునట్టి స్వభావముగలదైన. మానసంబను తురగంబున్—మనస్సనెడుగుఱ్ఱమును. బోధమహితాత్మ వివేకపు నూలిత్రాటన్—జ్ఞానముచేత పూజ్యమైన పరమాత్మను తెలిసికొనుట యనెడు నూలిత్రాటిచేత. అల్లనన్—మెల్లఁగా. కదియంగఁ బట్టన్—చలింపక నిలువఁబట్టుటకు. తలంచుచున్—ప్రయత్నపడుచు. ముక్తికిన్—మోక్షమునకు. ఉపాయలాభము—ఉపాయము కలుగుట. ఏయనువునన్—ఏవిధముచేతను. లేమికిన్—లేకుండుటకు. ఆత్మలు—నీపాదసేవలేని జీవులు. వగలనందెదరో—విచార పడుచున్నవి సుమీ.

తా॥ పాపములేనియయ్యనియోస్వామీ! ఇంద్రియజయమునొందునట్టి సామర్థ్యముగలవారుగానుండియు చలించునట్టి స్వభావముగల మనస్సనెడుగుఱ్ఱమును బ్రహ్మజ్ఞానమనెడునూలిత్రాటిచేత మెల్లగా బిగఁబట్టుటకు యత్నించుచు ఆమనస్సు స్వాధీనము కానందున మోక్షమునొందుటకు మార్గమేదియుఁ గానక నీపాదారవింద భజనలేనిజీవులు విచారము నొందుచుందురని తాత్పర్యము.

౧౨౨౨.—చ॥ గురుపద పంకజాతములు * గొల్వని వారలువో మహాబ్ధిని
స్తరణకుఁ గర్ణధార రహి * తంబగునావను సంగ్రహించు బే
హారిగతి భూరిదుస్తర భ * వాంబుధిలోన మునుంగుచుందురం
బురుహదళాక్ష నిత్యపరి * పూర్ణుఁడవై తనరారు నిన్నొగిన్.

టీ॥ అంబురుహదళాక్ష—తామరరేకులవంటి కన్నులుగలస్వామీ. గురుపద పంకజాతములు — ఆచార్యుల పాదకమలములను. కొల్వనివారలువో—సేవింపనివారే. మహాబ్ధిని స్తరణకున్ — గొప్పసముద్రమును దాఁటుటకు. కర్ణధారరహితంబగునావన్—ఓడనడపువాఁడులేనియోడను. సంగ్రహించు బేహారిగతిన్ — చేర్చికొనునట్టి బేరగానివలె—ఎక్కి బేరమాడఁబోవు వానివలె. భూరిదుస్తరభవాంబుధిలోనన్ — మిక్కుటమయినదియు దాఁటరానిదియునైన సంసారసముద్రమునందు. మునుఁగుచుందురు—మునిఁగిపోవుచుందురు. నిత్యపరిపూర్ణుఁడవై—ఎల్లప్పుడు అంతటను నిండినవాఁడవై. తనరారు — ఒప్పునట్టి. (నిన్ను) ఒగిన్—క్రమముగా. శ్రు॥తద్విజ్ఞానార్థంస్వగురుమేవాభిగచ్ఛేత్, సమిత్పాణింశ్రోత్రియంబ్రహ్మనిష్ఠం, ఆచార్యవాన్ పురుషోవేద, నైషాతర్కేణ మతిరాపనేయా ప్రోక్తాన్యేనైవసుజ్ఞానాయ

ప్రేష్ఠేతి. అని శ్రుతి. శ్లో॥ యదా పరానందగురో భవత్పదే పదం మనో మే భగవన్ లభేత సా। తదా నిరస్తాఖిలసాధనశ్రమ శ్రయేయ సౌఖ్యం భవతః కృపావశాత్ ॥ సంసారచక్ర క్రకచైర్విదీర్ణ ముదీర్ణనానాభవతాపతప్తం। కథంచిదాపన్నమిహ ప్రపన్నం త్వముద్ధర శ్రీనృహరే నృలోకం॥ శ్లో॥ గుశబ్దస్త్వంధకారస్స్యా ద్రుశబ్దస్తన్నివర్తకః। అంధకార నివర్తత్వా ద్గురురిత్యభిధీయతే ॥ ఆచినోతి హి శాస్త్రార్థ మాచారే స్థాపయత్యపి। ఆచరేత్స్వయమస్యేవ యస్మాదాచార్య ఉచ్యతే॥ అని.

తా॥ తామరతేకులను బోలినకన్నులుగల ఓ స్వామీ! గురుసేవచేసి తత్త్వము తెలియఁగ నేరని పామరులు పెద్ద సముద్రమును దాఁటుటకు ఓడవాఁడు లేని ఓడయందు కూర్చుండి చేరమాడఁబోవు రత్నునివలె మేర లేనిదియు దాఁటరానిదియు నైన సంసారసముద్రమునందు మునిఁగిపోవుచుందురు. అంతటను నిండుకొనియెల్ల ప్పుడును వెలుఁగునట్టి నిన్ను చేరలేరని తా.

౧౨౩౩.—తే॥ పుత్త్ర దార గృహక్షేత్ర * భూరివిషయ । ఘనసుఖాసక్తుఁడగుచు * మనుజుఁడేని
నర్థి భజియించు వాఁడు భ * వాబ్ధి లోనఁ । జెంది యెన్నాళ్ళకును దరిఁ * జేరలేఁడు.

టీ॥ పుత్ర...సక్తుఁడు—పుత్ర—కొడుకులు, దార—పెండ్లాము. గృహ—ఇల్లు. క్షేత్ర—సాగుబడిపొలము. (వీనితోడిదైన) భూరి = అధికములయిన. విషయ = విషయములవలని. ఘన = గొప్పదైన. సుఖ—సుఖమునందు. ఆసక్తుఁడు = అపేక్షకలవాఁడు. అగుచున్ = అగుచును. ఏమనుజుఁడేని—ఏమనుష్యుఁడు. అర్థిన్ = ఇష్టముతో. భజియించున్—సేవించునో – అనుభవించునో. వాఁడు = ఆమనుష్యుఁడు. భవాబ్ధిలోనన్ = జన్మసముద్రమునందు. చెంది—పొంది. ఎన్నాళ్ళకున్—ఎంతకాలమునకును. దరిఁజేరలేఁడు = గట్టునందుఁ జేరఁజాలఁడు.

తా॥ ఏమనుష్యుఁడు నిన్ను సేవింపక చెడ్డబుద్ధి యిల్లుమడి చేనుఅనవానియందు ఆసక్తిగలవాఁడై బుద్ధిగల పామరులను పశువులను పొందఁగోరునో అటువంటివాఁడు సంసారమను నానావిధ నామరూపములు గలిగిన యీ జన్మసముద్రమునందుండి దరిఁ జేర నేరఁడని తా.

శ్లో॥ దాఁటరాని సముద్రమునందు స్థానంపచిద్ఘనః। ఆత్మైవ శ్లో॥ జహం తే దేవః పరంబ్రహ్మ తారక కిమతః కృపా లభ్యాః, యస్య దేవే పరాభక్తి రసో పైనః రక్షగ్గుహ్యా వాయం లబ్ధ్వానంద పర్యాతా దటంతు తీర్థాః ప్రాప్యాత్ యశః ఆకాశ అనందో న స్యాత్, మోక్షగ్రహణం యందు ప్రీతిగలవాఁడు నిత్యానందము ననుభవించును. గా పుత్రాదులయందు ప్రీతిగలవాఁడు ఆనందము ననుభవింప నేరఁడని భావము.

౧౨౩౪.—సీ॥ జగతిపైఁగల తీర్థ * సాధనంబుల నెల్లఁ - బుణ్యానువర్తన * స్ఫురితులగుచుఁ
బాటించి నీయందు * బద్ధమత్సరములు - లేక భక్తామరా * నోకహంబ
వగు భవత్పాదాబ్జ * యుగళంబు సేవించి - భవపాశముల నెల్లఁ * బాఱఁదోలి
సమమతులై యదృ * చ్ఛాలాభతుష్ట మేరు - సమముగాఁ గైకొని * సాధులగుచుఁ
తే॥ పాదతీర్థంబు గల మహా * భాగవత జ । నోత్తమోత్తములైనట్టి * యోగివరుల
వారకెప్పుడు సేవించు * వాఁడు పొందుఁ । బ్రవిమలానందమగు మోక్ష * పదము నెఱియు.

టీ॥ జగతిపైన్—భూమిమీఁద—ఈ భూలోకమునందు. కల—కలిగిన. తీర్థసాధనంబుల నెల్లన్ = పుణ్యనదీక్షేత్రములను పొందుటకు సాధనములయిన కార్యములనెల్లను. పుణ్యానువర్తనస్ఫురితులు = తమ పూర్వపుణ్యముచేత అనువర్తించి ప్రకాశించువారు. (అగుచును) పాటించి = ఆదరించి. నీయందున్ = నీయెడ. బద్ధమత్సరములు = అంటిన మచ్చరములు. లేక—లేనివారై. భక్తామరానోకహంబవు—భక్తులకు కల్పవృక్షమవు. అగు = అగునట్టి. భవత్పాదాబ్జయుగళంబున్—నీపాదకమలముల జంటను. సేవించి = కొలిచి. భవపాశములనెల్లన్—జన్మములనెడు కట్టుత్రాళ్ళనన్నిటిని. పాఱఁదోలి = తొలఁగించుకొని. సమమతులై = సర్వజీవులయందు సమానమయిన బుద్ధిగలవారై—వీరుపగవారు వీరుకావలసినవారు అను భేదబుద్ధి లేకయునుట. యదృచ్ఛాలాభతుష్టన్—తనంతట లభించిన పొట్టునైనను. మేరుసమముగాన్ = మేరుపర్వతముతో సమానముగా. కైకొని—అంగీకరించి—తలఁచి. సాధులగుచున్—తిన్నఁదనము గలవారగుచు. పాదతీర్థంబు = పరిశుద్ధమయిన పాదోదకము. కల—కలిగిన. మహాభాగవతజనోత్తమోత్తములు—గొప్పవారైన భగవద్భక్తులలో మిక్కిలి యుత్తములు. అయినట్టి యోగివరులన్ = అయిన యోగీశ్వరులను. వారక—సంకోచింపక. ఎప్పుడున్—ఎల్లప్పుడును. సేవించువాఁడు—కొలుచునట్టివాఁడు. ప్రవిమలానందమయ మోక్షపదమున్—మిక్కిలి స్వచ్ఛమయిన సంతోషస్వరూపమగు మోక్షస్థానమును. (పొందును) ఎఱియున్ = ఇదిగాక. శ్లో॥ ముంచన్నంగ తదంగ సంగమనిశం త్వామేవ సంచింతయన్। సంతస్సంతి యతో యతో గతమదా స్థానాశ్రమానావసన్। నిత్యం తన్ముఖపంకజాద్విగళిత త్వత్పుణ్యగాథామృత। స్రోతస్సంప్లవసంప్లుతో నరహరే న స్యామహం దేవభృత్॥ అని.

తా॥ ఈభూలోకమునందు పుణ్యనదులను పుణ్యక్షేత్రములను పొందుటకు సాధనములయిన సత్కార్యములను తమ పూర్వపుణ్యవిశేషములవలన నడపునట్టి వివేకులు నీయందు విరోధబుద్ధి లేక భక్తుల పాలిటి కల్పవృక్షమైన నీపాదకమలములను కొలిచి జన్మబంధములను తొలఁగించుకొని శత్రులు మిత్రులు అను భేదబుద్ధి లేక యెల్లవారియెడలను సమముగా వర్తించుచు తనంతట దొరకిన అల్పవస్తువునైనను మేరుపర్వతముతో సమానముగా నెంచుచు సాధువులై పరిశుద్ధులైన భగవద్భక్తుల పాదతీర్థమును కోరి అట్టి యోగీశ్వరులను సేవించుచు వర్తించునట్టి పుణ్యాత్ముఁడు నిర్మలమయిన ఆనందమును కలుగఁజేయునట్టి మోక్షస్థానమును పొందును అని తాత్పర్యము.

వ॥ సత్తైన ప్రకృతివలన నుత్పన్నంబైన యీజగత్తు సత్తుగావలయు నది యెట్లనినం గనకోత్పన్నంబులైన భూషణంబులు గనకమయంబులై కానంబడుచందంబుననని సాంఖ్యుండు పలికినవిని యద్వైతవాదియిట్లను నైయ్యాదియుత్ప

న్నంబుగాదదియు సత్తుగాదను వ్యతిరేకవ్యాప్తినియమంబు నిత్యసత్యంబైన బ్రహ్మంబునందుఁ దర్కహతంబగుం గావునం బ్రపంచంబు మిథ్యయని నిరూపించిన నాప్రపంచంబు బ్రహ్మ విశేషణంబై కార్యకారణావస్థలు గలిగి యున్నంత మాత్రంబున మిథ్య గానేర దాప్రపంచంబునకుం గార్యకారణావస్థలు నిత్యంబులు గావున నవస్థాద్వయయుక్తంబైన ప్రపంచంబు సత్యంబని వెండియు నద్వైతియిట్లను బహుగ్రంథప్రతిపాదితంబైన జగన్మిథ్యాత్వంబులేమి యెట్లనిన నదియును గర్మవశులైన జడుల నవిద్యా ప్రతిపాదకంబై కుతర్క సమేతంబైన భారతి యంధపరంపరా వ్యవహారంబునం జేసి భ్రమియించుఁ గారణావస్థలయందు బ్రహ్మవిశేషణంబైన సూక్ష్మరూపంబునం బ్రపంచంబు సత్తైయుండు సత్యంబు బోధాయోగ్యంబు గావున నీకువిశేషణంబైయుండున నీవు దేహాగతుండైన దేహియందు నంతర్యామివయ్యుం గర్మఫలంబులం బొరయక గర్మఫలభోక్తయైనజీవునకు సాక్షిభూతంబవై యుండుదు వట్టినిన్నునజ్ఞులైన మానవులు నిజకంఠలగ్నంబైన కంఠికామణి నిత్యసన్నిహితంబై వెలుంగుచుండినం గానకవర్తించు తెఱంగున హృదయపద్మమధ్యంబున ననంతతేజోవిరాజమానుండవై ప్రకాశించునిన్నుం దెలియలేరు సకలాండ నాయకుండవైన నీయందు శ్రుతులు ముఖ్యవృత్తిం బ్రవర్తించునని శ్రుత్యధి దేవతలు నారాయణు నభినందించిన తెఱంగున సనందనుండు మహర్షులకెఱింగించిన ప్రకారంబని నారాయణఋషి నారదునకుం జెప్పిన నమ్మహాత్ముండు మజ్జనకుండైన వేదవ్యాసమునీంద్రునకు నుపన్యసించె నయ్యర్థంబు నతండు నాకుం జెప్పిన విధంబున నీకుం జెప్పితి నీయుపాఖ్యానంబు సకలవేదశాస్త్రపురాణేతిహాససారంబు పనిషత్తుల్యంబు దీనిఁ బఠించువారును విను వారును విగతకల్మషులై యిహపరసౌఖ్యంబులనొంది వర్తింతురని చెప్పినశుకయోగీంద్రునకు రాజయోగీంద్రుండిట్లనియె.

టీ॥ సత్తు—త్రికాలములయందును చెడనిది. అయినప్రకృతివలనన్—అయినట్టిమూలప్రకృతివలన. ఉత్పన్నంబైన—కలిగిన ఈజగత్తు—స్థావర జంగమాత్మకమైన యీప్రపంచము. సత్తుగావలయున్—త్రికాలములయందును చెడనిదియే కావలెను. శ్రు॥ అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ తతో వై సదజాయత ॥ ద్వాసుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానంవృక్షంపరిషస్వజాతే తయోరన్యః పిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి ॥ అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీంప్రజాం జనయంతీగ్ంసరూపాం అజోహ్యేకోజుషమాణోనుశేతేజహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోన్యః, అనుశ్రుతులనువట్టి జగత్సృష్టిస్థితిలయకారణమైన ప్రకృతివలన పుట్టిన జగత్తుసత్తేయగునని భావము. అది—అసత్తగుట. ఎట్లనినన్—ఎట్లు అనఁగా. కనకోత్పన్నంబులైనభూషణంబులు—బంగారువలనఁగలిగిన సొమ్ములు. కనకమయంబులై—బంగారు వికారము గలవై. కానంబడు చందంబునన్—అగపడునట్లు. (అని) సాంఖ్యుండు—సాంఖ్యమతస్థుఁడు. పలికినన్—చెప్పఁగా—పూర్వపక్షవాదము చేయఁగా. (విని) అద్వైతవాది—అద్వైతమును వాదించువాఁడు. ఇట్లనున్—ఇట్లుపలికెను. ఎయ్యదియుత్పన్నంబుగాదు—ఏదిపుట్టదో. అదియుసత్తుగాదు—కాలత్రయమునందు నశించునని. కాదు. అనువ్యతిరేకవ్యాప్తినియమంబు—అనునట్టివిరుద్ధవ్యాప్తియొక్క నియమము. నిత్యసత్యంబైనబ్రహ్మంబునందున్—దేశ కాల వస్తు పరిచ్ఛేద శూన్యమైనదియు త్రికాలముల యందును నశింపనిదియు నైన పరబ్రహ్మమునందు. తర్కహతంబు—వాదముచేత కొట్టుపడినది (అగును) అనఁగా వివృత్త్యుపాదానకారణముచేత రజ్జువునందు సర్పభ్రాంతితోఁచినను దానియందు సర్పము లేనట్లుగానే సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మమునందు ప్రపంచభ్రమము తోఁచినను తోఁచును గాని మిథ్యారూపమైన ప్రకృతియందు ప్రపంచము తోఁచదు. తోఁచునంటివేని అదికాల త్రయము నందును బ్రహ్మజ్ఞానముచేత నశించుచున్నది. గనుకసత్తని పలుకరాదు, శశవిషాణవంధ్యాపుత్ర గగనారవిందముల వలె తోఁచక యుండుటలేక అహమజ్ఞః జ్ఞాని సుఖీ దుఃఖీ అని అనుకొనుటగలదు గనుక అసత్తనరాదు, ఒక్కవస్తువు సత్తుగాను అసత్తుగాను ఉండుననుట ప్రత్యక్షవిరోధము గనుక సదసత్తని అనరాదు, బ్రహ్మభిన్నముకాదుగనుక భిన్నమని అనరాదు, చేతనత్వమువచ్చును గనుకఅభిన్నమనరాదు, ప్రత్యక్షవిరోధముసంభవించుచున్నదిగనుక భిన్నాభిన్నమనరాదు, మూలకారణమైయున్నదిగనుక సావయవమనరాదు, జగదాకారముగ పరిణమించుటగలదు గనుక నిరవయవమనరాదు, విరుద్ధముగనుక ఉభయాత్మకముగాదు, ఏమననలయు ననిన అనిర్వచనీయమని పలుకవలయును అనిర్వచనీయమనఁగా పలుకఁదగనిది. మిథ్యఅనిభావము. యామాసామాయ, ఏదినిషేధమైనదో అదిమాయ అనిఅర్థము. యానవిద్యతే సా అవిద్యా, ఏదిలేనిదో అది అవిద్య అని అర్థముగనుక సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తముగా వస్త్వంతరము లేదు. శ్రు॥ ఏకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మ, విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ, తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్మన ఆకాశ స్సంభూతః, ఆకాశాద్వాయుః, వాయోరగ్నిః, అగ్నేరాపః, అద్భ్యః పృథివీ, పృథివ్యా ఓషధయః, ఓషధీభ్యోఽన్నం, అన్నాత్పురుషః, సవా ఏష పురుషోన్నరసమయః, ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వం, తత్సత్యం, నేహనానాస్తికించన, మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి, యఇహ నానేవపశ్యతి, యతోవా ఇమానిభూతానిజాయంతే, ఏనజాతానిజీవంతి, యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి, తద్విజిజ్ఞాసస్వతద్బ్రహ్మేతి, సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీత్, ఆత్మావా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్, నాసదాసీన్నోసదాసీత్, యథాసోమ్యైకేన మృత్పిండేన విజ్ఞాతేనసర్వంమృణ్మయం విజ్ఞాతంస్యాత్, వాచారంభణంవికారో నామధేయంమృత్తికేత్యేవసత్యం, స్తబ్ధోస్యతదూనేనమప్రోక్ష్య యేనాశ్రుతం శ్రుతంభవత్యమతంమత మవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతంస్యాత్, ఏకోదేవోబహుధానివిష్టః, ససర్వనామ సచవిశ్వరూప, సర్వాణ్యేతానిప్రజ్ఞానస్యనామధేయాని. ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ, అనిశ్రుతులు. శ్లో॥ యతస్సర్వాణిభూతాని భవంత్యాదియుగాగమే॥

యస్మింశ్చప్రళయంయాంతి పునరేవయుగక్షయే। తస్యలోకప్రధానస్య జగన్నాథస్యభూపతే॥ అని విష్ణుసహస్రనామము. శ్లో॥ లీయతేగమ్యతేయత్ర విశ్వంయేనచరాచరం। తదేతల్లింగమిత్యుక్తంలింగతత్వపరాయణైః। లీయతేలయమిత్యుక్తం గమ్యతేసృష్టిరుచ్యతే॥ అనిలింగపురాణము. సర్వాధారో నిరాధారః, అనిగీత గనుక నిత్యసత్యపరబ్రహ్మమునందుప్రపంచముపుట్టి పెరిగిగిట్టుచుండునుగానిఅత్యంతాభావమైనప్రకృతివలన లోకముపుట్టుననుట గొడ్రాలి బిడ్డయన్నట్టని భావము. కావునన్—కనుక. ప్రపంచంబు—లోకము. మిథ్య—అబద్ధము. అనినిరూపించినన్ — అని నిర్ణయించి చెప్పిన పక్షమునను. ఆప్రపంచంబు — ఆలోకము. బ్రహ్మవిశేషణంబై — పరబ్రహ్మమును తెలియఁబఱచునదియై. కార్యకారణావస్థలు — కార్య — స్థావర క్రిమి జలచర పక్షి పశు నరసుర లనెడు ప్రాణులును అప్రాణులకు నిలువఁదగినపదునాలుగులోకములును ఆహారములును వస్త్రభూషణపుష్పచందనాదులుననెడి. కారణ—పంచమహాభూత పంచతన్మాత్రాహంకార మహత్తత్త్వా వ్యక్తములు నను. అవస్థలు—దశలు. కలిగియున్నంతమాత్రంబునన్—కలిగియుండినమాత్రముచేతనే. మిథ్యగానేరదు—అసత్యముకాఁజాలదు. ఆప్రపంచంబునకున్—ఆజగత్తునకు. కార్యకారణావస్థలు—కార్యములుకారణములు అనెడుదశలు. నిత్యంబులు—శాశ్వతములు. కావునన్—కనుక. అవస్థాద్వయయుక్తంబు—కార్యకారణావస్థలతోనుగూడుకొన్నది. అయినప్రపంచంబు—అయినట్టిలోకము. సత్యంబు—సచ్చిదానందపరబ్రహ్మమందేపుట్టిలయించుచున్నదిగనుకనిజమే. (అని) పెండియున్—మఱియును. అద్వైతి — అద్వైతమతస్థుఁడు. ఇట్లనున్—ఇట్లుపలికెను. బహుగ్రంథప్రతిపాదితంబు—అనేకగ్రంథములయందుఁ జెప్పఁబడినది. అయినజగన్మిథ్యాత్వంబు—అయినట్టిలోకము అసత్యమనుట. లేమి—లేకుండుట. ఎట్లనినన్—ఏవిధము అనఁగా, అదియును—అజగన్మిథ్యాత్వమను. కర్మవశులు — అగామిసంచిత ప్రారబ్ధరూప కర్మకు అధీనులు. అయినజడులన్ — అయినట్టిమూఢులను. అవిద్యాప్రతిపాదకంబై — అజ్ఞానముచేత చెప్పఁబడినదయి. కుతర్క సమేతంబు—భేదవాదములోఁ గూడినది. అయినభారతి — అయినట్టి కెదవాక్కు. అంధపరంపరా వ్యవహారంబునంజేసి—గ్రుడ్డివారి తరముల కెంబడిదైన వాడుకచేత. భ్రమియించున్—భ్రమపెట్టును. కారణావస్థలయందున్—ప్రపంచోత్పత్తికారణములైన అవ్యక్తమహదాదుల లయావస్థలయందు. బ్రహ్మవిశేషణంబైన—పరబ్రహ్మమునకు విశేషణమైన—అనఁగా బ్రహ్మమును తెలుపునదియైన. సూక్ష్మరూపంబునన్—చంద్ర ప్రకాశముచేత అంధకారమంతయునశించి చంద్రునియందుకళంకరూపముగనున్నట్టుగానే పరబ్రహ్మమునందు సూక్ష్మస్వరూపముచేత. ప్రపంచంబు—లోకము. సత్తై—శాశ్వతమై. (ఉండును) సత్యంబు—చెడనిది. బోధాయోగ్యంబు—నిర్వికల్ప జ్ఞానమునకుఁ దగినది. కావునన్ — కనుక. నీకువిశేషణంబైయుండును—ప్రపంచమునిన్ను తెలియఁబఱచునదియైయుండును. (నీవు) దేహగతుండు — దేహమును బొందిన వాఁడు. అయినదేహియందున్ — అయినట్టి జీవునియందు. అంతర్యామివయ్యున్—లోపలవర్తించువాఁడవుగానుండియు. కర్మఫలంబులన్—ఇచ్ఛ అనిచ్ఛ పరేచ్ఛ అనెడుకర్మములవలనిప్రయోజనములను. పొరయక—పొందక. కర్మఫలభోక్త — ఆయాసత్కర్మ దుష్కర్మములకుఁదగిన ఫలముల ననుభవించువాఁడు. అయినజీవునకున్—అయినట్టిక్షేత్రజ్ఞునకు. సాక్షిభూతంబవై — సాక్షియైనవాఁడవై. (ఉండుదువు) శ్లో॥ క్షేత్రజ్ఞంచాపిమాంవిద్ధి సర్వక్షేత్రేషుభారత॥ అనిగీత. క॥ పురుషుఁడనలేఁలోకంబే। పురుషోత్తముఁడైన యేనపురుషోత్తమతా। స్ఫురణముఁ బరుషత్వంబను। మెరమెరగలదదియకాదె మెయికొనుఁగ్రియలన్॥ అని భారతము. అట్టినిన్నున్ — జీవసాక్షివైననిన్ను. అజ్ఞులయిన మానవులు — శ్రుతియుక్త్యనుభవములు లేని అజ్ఞాన జీవులు. నిజకంఠలగ్నంబు — తమమెడలయందు పొందినది. అయిన కంఠకామణి — అయినట్టి కంఠహారమునందలి రత్నము. నిత్యసన్నిహితంబై — ఎల్లప్పుడు దగ్గఱనుండునదియై. వెలుంగుచుండినన్ — ప్రకాశించుచుండినను. కానక — దానినిచూడక. వర్తించు తెఱంగునన్ — మెలఁగురీతిగా. హృదయపద్మమధ్యంబునన్ — తమమనఃకమలమునడుమ. అనంతకోటిరాజమానుండవై — మేరలేని తేజస్సుచేత వెలుఁగుచున్నవాఁడవై. ప్రకాశించుచునిన్నున్ — వెలుఁగునట్టినిన్ను. తెలియలేరు — తెలిసికోఁజాలరు. శ్లో॥ సర్వత్రావస్థితోహ్యాత్మా నసర్వత్రావభాసతే। బుద్ధావేవావభాసేత స్వచ్ఛేషుప్రతిబింబవత్॥ అంతస్థమాత్మాన మజంనదృష్ట్వా భ్రమంతిమూఢాః గిరిగహ్వరేషు॥ హృత్పుండరీకాంతరసన్నివిష్టం స్వతేజసావ్యాప్తనభోవకాశం। అతీంద్రియంసూక్ష్మమనంతమాద్యం ధ్యాయేత్పరానందమయం మహేశం, అని. సకలాండనాయకుండవు—బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర మహేశ్వర సదాశివ మాయాండములకును అధిపతివి. అయిననీయందున్—అయినట్టినీయందు. శ్రుతులు—వేదములు. ముఖ్యవృత్తిన్—ఉపక్రమోపసంహారాది షడ్లింగములచేత ప్రతిపాదింపఁబడిన స్వరూపజ్ఞానవృత్తిచేత. ప్రవర్తించున్—నడచును—సమన్వయములగుచుండుననుట. (అని) శ్రుత్యధిదేవతలు — వేదములకు అధికరించునట్టి దేవతలు. నారాయణున్—శ్రీపరమాత్మను. అభినందించినతెఱంగునన్ — స్తుతించిన రీతిని. సనందనుండు—సనందనమహాముని. మహర్షులకున్—శిష్యులైన మహామునులకు. ఎఱింగించినప్రకారంబు—తెలియఁజేసినవిధము. (అని) నారాయణఋషి—నారాయణుఁడు అనుమహాముని. నారదునకున్—నారదునితో. చెప్పినన్—చెప్పఁగా. అమ్మహాత్ముండు—అగొప్పవాఁడైననారదుఁడు. మజ్జనకుండు—మాతండ్రి. అయినవేదవ్యాసమునీంద్రునకున్—అనట్టివేదవ్యాస మహామునికి. ఉపన్యసించెన్ — చెప్పెను. అయ్యర్థంబును—ఆవిషయమును. అతండు—ఆవేదవ్యాసుఁడు. నాకుంజెప్పినవిధంబునన్—నాతోచెప్పినరీతిని. (నీకు) చెప్పితిన్—చెప్పినాను. ఈయుపాఖ్యానంబు—ఈకథ. సకలవేదశాస్త్రపురాణేతిహాససారంబు—ఎల్లవేదములయు శాస్త్రములయు పురాణములయు ఇతిహాసములయు సత్తయయినయర్థము. ఉపనిషత్తుల్యంబు—ఉపనిషత్తులతోసమానము. దీనిన్—ఈయితిహాసమును. పఠించువారును—చదువు వారును. వినువారును—వినునట్టివారును. విగతకల్మషులై—పోయినపాపములు గలవారై. ఇహపరసౌఖ్యంబులన్—ఈలోకమునందలివియు పరలోకమునందలివియునైన సుఖములను. ఒంది—పొంది. వర్తింతురు—ఉందురు. (అనిచెప్పిన) శుకయోగీంద్రునకున్—శుకమహామునికి. రాజయోగీంద్రుండు—రాజర్షియైనపరీక్షిత్తు. ఇట్లనియెన్—ఇట్లుపలికెను.

తా॥ భూతభవిష్యద్వర్తమానములనెడి మూడుకాలములయందు నెడకయుండునదియగు,మూలప్రకృతివలనఁ గలిగిన యీప్రపంచము

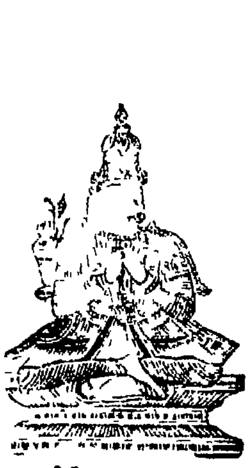
మైమూడు కాలములందును చెడనిదియే కావలెను అదియెట్లనఁ సత్తగు ననిన బంగారుచేత చేయఁబడిన ఆభరణములు బంగారు వలెనే యున్నట్లు అని తెలిసికొనుము అని సాంఖ్యుఁడు చెప్పఁగా అద్వైత వాది ఆమాటవిని ఏదిపుట్టదో అదిసత్తుగాదు అను వ్యతిరేకవ్యాప్తి నియమము దేశకాలవస్తు పరిచ్ఛేద శూన్యము నగు పరబ్రహ్మమునందు నిర్వివాదమై వర్తించునుగాని అసత్యమయిన ప్రకృతియందు ప్రవర్తింపదు, అట్లుకాదనెడిపక్షమున ఆప్రకృతి మూఁడుకాలములయందును బ్రహ్మజ్ఞానముచేత నాశమునొందుచున్నది కనుక అది సత్తుకాదు, సత్తు కాకపోయినను బ్రహ్మమునందే సత్త్వము ఆరోపితమగు ననెడుపక్షమున సదసత్త్వములు రెండును ఒకవస్తువునకు ధర్మములు గానుండవు, పర బ్రహ్మమువలన వేఱయినది కాదు గనుక భిన్నమనియు ననఁగూడదు, చేతనత్వము వచ్చుటచేత అభిన్నమనియుఁ జెప్పఁగూడదు, [illegible] విరోధము గనుక భిన్నమును అభిన్నమునని చెప్పనలవిపడదు, మూల కారణ మగుటచేత సావయవము గాదు, జగదాకారముగ [illegible] మించుటచేత నిరవయవము గాదు, ఉభయాత్మకమనుటకు ను అనువు గాదు, మఱియేమియనవలెనన్న అనిర్వచనీయమని చెప్పవలెను కనుక లోకము బద్ధమని నిరూపించినపక్షమున ఆలోకము పరబ్రహ్మమును లోపించునదిగాదు కార్యకారణదశలుగలిగి అసత్యముగా యున్నది, ఆప్రపంచమునకు కార్యకారణత్వములు స్వభావసిద్ధములు అనెండు వస్తు లునుగల ప్రపంచము సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మమునందే పుట్టి నశించుచున్నదిగనుక అదిసత్యమేయనవచ్చును అనిచెప్పి అద్వైతమతియును చెప్పనారంభించెను, అనేక గ్రంథములయందు మిథ్యయనిచెప్పఁబడుచున్న జగత్తు సత్యము ఎట్లు అగును ఆజగత్తు మిథ్యయనుట ఆగామి సంచిత ప్రారబ్ధకర్మములలో మునిఁగి మెలఁగు మూఢులను, అజ్ఞానము చేతఁ ఒప్పఁబడినదియు భేదవాదములోఁ గూడినదియు నైన భేద వాక్యము అనేకులుగ్రుడ్డివారుకన్ను గానక ఒకరినిపంబడింప యొకరు

పోవునట్లు మెలఁగెడు వాడుకచేత భ్రమపెట్టును, ప్రపంచోత్పత్తి కారణములయిన అవ్యక్తమహదాదులు [illegible] యించునట్టివశయందు బ్రహ్మమునకు విశేషణములయిన ప్రపంచము [illegible] యుండును, సత్యమునిర్వికల్ప జ్ఞానమునకు పాత్రము గనుక ఆప్రపంచము [illegible] తెలియఁ [illegible] నదిగా యుండును, నీవు దేహమును ధరించిన [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] యైన క్రియావలన [illegible] [illegible] ఫలములను అనుభవించువాఁడై [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] బ్రహ్మ [illegible] [illegible] [illegible] సదాశివ [illegible] [illegible] వేదములు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వేదములను [illegible] బ్రహ్మనారాయణుని [illegible] విధముగ [illegible] శిష్యులైన [illegible] మహామునులకుఁ జెప్పిన కథమున నారాయణమహర్షి [illegible] నారదుఁడు వ్యాస మహామునికి చెప్పెను, ఆవేదవ్యాసుఁడు నాకు బోధించెను, యిది నీకు బోధించినవిధమున నేనునీకుఁ జెప్పితిని, ఈవి షయము [illegible] వేదములయు శాస్త్రములయు పురాణములయు ఇతిహాసములయు సారమైనది, ఇది ఉపనిషత్తులతో సమానము, ఈయితి హాసమును చదువువారును వినువారును ఎల్లపాపములవలననువిడువఁ బడినవారై [illegible] లోకసుఖములను అనుభవింతురు అని శుకమహా ముని చెప్పఁగా పంచుతుపిని యాకథముగా పలికెనని తాత్పర్యము.

—(*) పరీక్షిత్తునకు శుకయోగి విష్ణుసేవాప్రాశస్త్యంబు చెప్పుట. (*)—

మ॥ మునినాథోత్తమ దేవదానవులలోఁ
  ముక్కంటి సేవించువా
రనయంబుఁ బహుశక్తిసంపదలసౌ
  ఖ్యానందులై యుండ స
ర్వవనజాతాత్ము రమామనోవిభుని శ
  శ్వద్భక్తిసేవించు స
న్మునివర్యుల్గడుఁబేదలౌటకుఁగతం
  బుఁ నాకెఱింగింపవే.

టీ॥ మునినాథోత్తమ = మునీశ్వరులలో శ్రేష్ఠుఁడవైనఓశుకుఁడా. దేవదానవులలోన్ = దేవతలలోను దానవులలోను. ముక్కంటిన్ = శివుని. సేవించువారు = కొలుచువారు. అన యంబున్ = ఎక్కుడు. బహుశక్తిసంపదలన్ =

పరీక్షిన్మహారాజు.

శుకమహర్షి.

మిక్కుటమగుబలముచేతను కలిమిచేతను. సౌఖ్యానందులై = సౌఖ్యమును సంతోషమును గలవారై. ఉండన్ = ఉండఁగా. రమామనో విభునిన్ = లక్ష్మీదేవికిమనోనాయకుఁడైన. అవ్వనజాతాత్మున్ = ప్రసిద్ధుఁడైన విష్ణుమూర్తిని. శశ్వద్భక్తిన్ = మిక్కిలిభక్తితో. సేవించు

సన్మునివర్యులు = కొలుచునట్టివారైన మునిశ్రేష్ఠులు. కడుఁ = మిక్కిలి. పేదలు = దరిద్రులు. ఔటకుఁ = అగుటకు. కతంబుఁ = కారణమును. (నాకు) ఎఱింగింపవే = తెలియఁజేయవయ్యా.

తా॥ ఓశుకమహామునీశ్వరుఁడా! దేవతలలోను దానవులలోను ఎవరుశివుని కొలుతురో వారుమిక్కిలిబలమును సంపదయుఁగలవారై యున్నారు, ఎవరుశ్రీలక్ష్మీభర్తయైన నారాయణమూర్తినికొలుతురో వారుదరిద్రులై యున్నారు అందులకు కారణమేమో నాకు తెలియఁజేయుము అనిపరీక్షిన్మహారాజు అడిగెనని తాత్పర్యము.

౧౨౨౬.—సీ॥ నావుడుశుకయోగి ✽ నరనాథుఁగనుఁగొని - వినుమెఱిఁగింతుఁ ద ✽ ద్విధముఁదెలియ
ఘనశక్తి సహితుండు ✽ కాలకంధరుఁడు దా - వినుత గుణక్రియా ✽ న్వితుఁడుగాన
రాగాది యుక్తమై ✽ రాఁగల్గు సంపద - లాతనిఁ గొలుచువా ✽ రందుచుందు
రచ్యుతుఁ బరము న ✽ నంతు గుణాతీతుఁ - బురుషోత్తముని నాది ✽ పురుషు ననఘు
తే॥ నర్థి భజియించువారు రా ✽ గాది రహితు । లగుచు దీపింతు రెంతయు ✽ ననఘచరిత
ధర్మ నందనుఁ డశ్వమే ✽ ధంబు చేసి । పిదప సాత్త్విక కథనము ✽ ప్రీతితోడ.

టీ॥ నావుడుఁ = అనఁగా. శుకయోగి = శుకమహాముని. నరనాథుఁ = రాజును. కనుఁగొని = చూచి. తద్విధముఁ = ఆవిధమును. తెలియఁ = విశదముగా. ఎఱిఁగింతుఁ = తెలియఁజేసెదను. (వినుము) ఘనశక్తిసహితుండు - గొప్పదియైనస్వశక్తితోఁగూడుకొన్నవాఁడగు. కాలకంధరుఁడు = శివుఁడు. (తాను) వినుత = కొనియాడఁబడిన. గుణక్రియాన్వితుఁడు = సర్వజ్ఞత్వాదిగుణములతోడను వానిక్రియలతోడను గూడినవాఁడు. కానఁ = కనుక. రాగాదియుక్తమై = అనురాగము మొదలగువానితోఁగూడినదై. రాఁగల్గు = ప్రకాశించునట్టి. సంపదలు = కలుములను. ఆతనిఁ = ఆశివుని. కొలుచువారు = సేవించువారు. అందుచుందురు = పొందుచుందురు. పరముఁ = సర్వోత్కృష్టుఁడును. అనంతుఁ = అంతములేనివాఁడును. గుణాతీతుఁ = త్రిగుణములకువెలియైనవాఁడును(లేక) హేయగుణములనెల్లను మీఱినవాఁడును. పురుషోత్తమునిఁ = పురుషశ్రేష్ఠుఁడును. ఆదిపురుషుఁ = జగత్సృష్టికారణమైన పరబ్రహ్మమైనవాఁడును. అనఘుఁ = పాపములేనివాఁడునైన, అచ్యుతుఁ = జననమరణాదులులేనివిష్ణుమూర్తిని. అర్థిఁ = ఇష్టముతో - భక్తితో. భజియించువారు = కొలుచువారు. రాగాదిరహితులు = రాగముద్వేషము మొదలగునవిలేనివారు. (అగుచు) ఎంతయుఁ = మిక్కిలి. దీపింతురు = ప్రకాశింతురు. అనఘచరిత = నింద్యముగానిసదవడిగలఓపరీక్షితుఁడా. ధర్మనందనుఁడు = ధర్మరాజు. అశ్వమేధంబు = అశ్వమేధయాగమును. (చేసి) పిదపఁ = పిమ్మట. ప్రీతితోడఁ = సంతోషముతో. సాత్త్వికకథనము = సత్త్వగుణప్రధానమయిన కథను. వినుచుండియని పైపద్యములో క్రియయున్నది.

తా॥ అనఁగా శుకుఁడు పరీక్షిన్మహారాజును చూచి, ఓరాజా! నీవడిగిన విషయమునువిశదముగా తెలియఁజెప్పెదనువినుము, అధికశక్తియుక్తుఁడైనశివుఁడు ప్రసిద్ధములైన సర్వజ్ఞత్వాది గుణములతోడనుక్రియలతోడను గూడుకొన్నవాఁడుగనుక రాగాదులతోఁగూడి వెలుఁగునట్టి కలుములు ఆశివునిఁ గొలుచునట్టివారికి కలుగుచున్నవి, సర్వోత్కృష్టుఁడును, దేశకాలవస్తు పరిచ్ఛేదములు లేనివాఁడును, త్రిగుణములు లేనివాఁడును, (లేక) నిఖిలహేయ గుణములు లేనివాఁడును, పురుషోత్తముఁడును, పురాణపురుషుఁడును, పాపములు లేనివాఁడునునైన శ్రీమన్నారాయణునికొలుచువారు రాగాదులులేనివారై మిక్కిలిప్రకాశింతురు, మునుపుధర్మరాజు అశ్వమేధయాగము చేసి ఆయాగముచేసినయైనపిమ్మటసత్త్వగుణప్రధానములయినకథలను వినుచుండి యని తాత్పర్యము.

౧౨౨౭.—ఉ॥ నారదసంయమీంద్రువల ✽ నఁ వినుచుండి యనంతరంబ పం
కేరుహ నాభుఁజూచి యడి ✽ గెఁ దగనిప్పుడు నీవునన్ను నిం
డారిన భక్తిమై నడిగి ✽ నట్ల యతండును మందహాస సం
స్ఫార కపోలుఁడై పలికెఁ ✽ బాండు తనూభవుతోడఁ జెచ్చెరఁ.

టీ॥ నారదసంయమీంద్రువలనఁ = నారదమహాముని వలన. వినుచుండి = ఆసాత్త్వికకథనమును వినుచుండి. అనంతరంబ = అటుపిమ్మటనే. పంకేరుహనాభుఁజూచి = శ్రీకృష్ణునిఁజూచి. (ఇప్పుడునీవునన్ను) నిండారినభక్తిమైఁ = సంపూర్ణభక్తితో. అడిగినట్ల = అడిగిన రీతిగానే. అడిగెఁ = ఒప్పునట్లు (అడిగెను) అతండును = ఆకృష్ణుఁడును. మందహాససంస్ఫారకపోలుఁడై = చిఱునవ్వుచేత నిగనిగమెఱయుచున్న చెక్కిళ్లుగలవాఁడై. పాండుతనూభవుతోడఁ = పాండురాజుకొడుకైనధర్మరాజుతో. చెచ్చెరఁ = శీఘ్రముగా. పలికెఁ = చెప్పెను.

తా॥ నారదమహామునివలన సాత్త్వికములైన కథలను వినుచుండి వెంటనేకృష్ణమూర్తినిఁజూచి యిప్పుడు నీవు అడిగినట్టుగానే ఒప్పిదముగా అడుగఁగా కృష్ణుఁడు చిఱునవ్వునవ్వుచు ధర్మరాజునకుప్రత్యుత్తరము చెప్పెను అనితాత్పర్యము.

౧౨౨౮.—సీ॥ వసుమతీనాథ యె ✽ వ్వనిమీఁద నాకను - గ్రహబుద్ధి వొడము నా ✽ ఘనుని విత్త
మంతయుఁ గ్రమమున ✽ నపహరించినవాఁడు - ధనహీనుఁడగుచు సం ✽ తాపమందు
విడుతురు బంధు ల ✽ వ్విధమున నొందిలి - యై చేయునదిలేక ✽ యఖిల కార్య
భాగంబు లడిగి మ ✽ ద్భక్తులతో మైత్రి - నెఱపుచు విజ్ఞాన ✽ నిరతుఁ డగుచుఁ

తే॥ విడువ వాఁడవ్యయానంద * పదమునాత్మఁ । బరఁగి శ్రీవిష్ణులోక సం * ప్రా[illegible]
గాన మత్సేవ మిగుల దు * ష్కరమటంచు । వదలిభజియింతు రితరదే * వతలనెపుడు.

టీ॥ వసుమతీనాథ=రాజా. ఎవ్వనిమీఁదన్=ఎవనిపైని. (నాకు) అనుగ్రహబుద్ధి=అనుగ్రహింప వలెననుబుద్ధి. పొడమున్=పుట్టునో. అఘునినిః త్తమంతయున్=అగొప్పవానిధనమంతయు. క్రమమునన్=క్రమముగా=నానాట. అపహరించినన్=మోసపుచ్చి తీసికొన్నపక్షమున. వాఁడు=అమనుష్యుఁడు. ధనహీనుఁ డగుచున్=ధనముచేత తక్కువయినవాఁడగుచు. సంతాపమందున్=దుఃఖమును పొందును. బంధులు=చుట్టములు. విడుతురు = వానినివిడిచిపెట్టుదురు. అన్యథ మునన్=అరీతిగా. ఒంటరియై = ఒంటరివాఁడై. చేయునదిలేక = చేయఁగలపని యేదియులేక. అఖిలకార్యభాగంబులు=ఎల్లపనులును. ఉడిగి=మాని. మద్భక్తులతోన్=నాసేవకులతో. మైత్రిసెఱపుచున్=స్నేహముచేయుచు. విజ్ఞాననిరతుఁడు=సర్వముభగవంతుఁడేయనెడు విశేషజ్ఞానమునందు ఆసక్తుఁడు. అగుచున్=అయి. విడపన్=విమ్మట వాఁడు=అట్టిమనుష్యుఁడు. అవ్యయానందపదమున్=చెడనియానందమునకు ఉనికిపట్టయిన. ఆత్మన్=మనసుచేత. పరఁగి=ప్రసిద్ధుఁడై. శ్రీవిష్ణులోకసంప్రాప్తిన్=శ్రీవిష్ణులోకమునందుఁ జేరుటను. ఒందున్=పొందును. కానన్=కనుక. మత్సేవ = నాకొలువు. మిగులదుష్కరము=మిక్కిలికష్టము. అటంచున్=అని. (వదలి) ఎపుడున్=ఎల్లప్పుడు. ఇతరదేవతలన్=అన్యదేవతలను. భజియింతురు=కొలుతురు.

తా॥ ఎవనిపైని అనుగ్రహింప వలెనను బుద్ధిపుట్టునో వానిధనమంతయు నానాటనే నపహరింతును, అంతట అట్టిమానవుఁడుధనము లేనివాఁడై దుఃఖపడుచుండును; అంతటబంధువులందఱు వానినివిడిచిపెట్టిపోదురు, అట్లు ఒంటరివాఁడై యేమిచేయను తోఁచక యెల్లపనులుమాని నాసేవకులతో చెలిమిచేసి (జలేవిష్ణుస్థలేవిష్ణుః విష్ణుస్సావరజంగమే । అంతర్విష్ణు ర్బహిర్విష్ణు స్సర్వంవిష్ణు మయంజగత్॥) అనెడు విశేషజ్ఞానమునుపొంది ఎప్పుడును చెడని సంతోషముతోడి మనసు గలవాఁడై శ్రీవిష్ణులోకమును పొందునుగనుకనన్ను సేవించుట కష్టమని యెల్లప్పుడు ఇతర దేవతలనే సేవించుచుందురు అని తా.

౧౨౩౦.—క॥ సేవింప వారు దమకుం । గావించిన శోభనములఁ * గని నిజములుగా
భావించివారుమఱతురు । భావములఁ గృతఘ్నవృత్తిఁ * బని తమపనిగన్.

టీ॥ సేవింపన్=కొలువఁగా. వారు=ఆదేవతలు. (తమకు) కావించినశోభనములన్=చేసినమేలులను. కని=పొంది. నిజములుగాన్=సత్యములుగా. భావించి=తలఁచి. వారు=ఆమేలునుపొందినజనులు. కృతఘ్నవృత్తిన్=చేసినమేలు మఱచునట్టి వ్యాపారముతో. పని = జరుగుచున్న కార్యము. తమపనిగన్ = తమవల్లనే అయినపనిగా. భావములన్=మనస్సులయందు. (తలఁచుకొని) మఱతురు = తమకు మేలులనుకలుగఁజేసిన దేవతలను సైతము మఱచిపోదురు.

తా॥ అట్లు ఇతరదేవతలను సేవింపఁగా ఆదేవతలు వారికి శుభములను కొన్నిటిని కలుగఁ జేయుదురు, ఆశుభములే శాశ్వతములని అవితమవల్లనే అయినపనులని యెంచి కృతఘ్నులై తమకు శుభముల నిచ్చినదేవతలను సైతము మఱచిపోదురు అని తాత్పర్యము.

(*) నారదుఁడు శివునినారాధింపుమని వృకాసురునకుఁ జెప్పుట. (*)

వృకాసురుఁడు.

క॥ మెలఁగుచు నుందురు దీనికిఁ । గలదొకయితిహాసమిపుడు * గైకొని నీకుం
దెలియఁగఁ జెప్పెద దానన । యలవడునీవడుగుప్రశ్న * కగునుత్తరమున్.

టీ॥ మెలఁగుచునుందురు = (మీఁదచెప్పినచొప్పున సర్వముతమవల్లనే జరుగుచున్నదని యెంచి) వర్తించుచుందురు. దీనికిన్=ఇట్లుప్రవర్తింతురు అనుటకు. ఒకయితిహాసము=పూర్వకథయొకటి. (కలదు) ఇపుడు=ఇప్పుడు. గైకొని=ఆకథనుపట్టి. (నీకు) తెలియఁగఁ జెప్పెదన్=విశదపడునట్లుచెప్పెదను. దానన=విశదముగా చెప్పుటచేతనే. (నీవు) అడుగుప్రశ్నకున్=అడుగునట్టిప్రశ్నమునకు తగును త్తరమ్మున్=తగినట్టియుత్తరముకూడ అలవడున్=సరిపడును.

తా॥ ముందుచెప్పిన చొప్పున తమకు శుభములు కలుగఁజేసిన దేవతలనుసైతము మఱచి యన్నిపనులు తమవల్లనైనవేయని తిరుగుచుందురు. ఇందులకు ఒకపూర్వకథగలదు దానినినీకుఁ జెప్పెదను ఆకథయేనీవు అడిగినదానికి ఉత్తరమును అగును అనితాత్పర్యము.

౧౨౩౧.—క॥ శకుఁడను దైత్యుని తనయుఁడు । వృకుఁడనువాఁడొకఁడు దుర్వి * వేకుఁడు సుజన
ప్రకరముల నలఁపఁ దెరువున । నొకనాఁ డొదిఁగుండి దివ్య * యోగిం గనుచున్.

టీ॥ (శకుఁడు) అనుదైత్యునితనయుఁడు = అనునట్టియసురుని కొడుకు. (వృకుఁడు) అనువాఁడొకఁడు = అను పేరుగల యొక అసురుఁడు. దుర్వివేకుఁడు=దుష్టబుద్ధిగలవాఁడు. సుజనప్రకరములన్=సజ్జనులసమూహములను. అలఁపన్=శ్రమపెట్టుటకు. ఒకనాఁడు=ఒకదినము. తెరువునన్=మార్గమునందు. ఒదిఁగుండి=దాఁగియుండి. దివ్యయోగిన్=దేవమునియైన నారదుని. కనుచున్=చూచుచు..

తా॥ శకుని యను పేరుగల యసురునికి వృకుఁడు అను పేరుగల కొడుకొకఁడు కలఁడు వాఁడు, యోగ్యులగు పెద్దలనెల్లను బాధించుచు ఒకనాఁడు ఒకచోటిలో దాఁగియుండి ఆదారిని బోవుచున్న నారదమహాముని నిసిజూచి యని తాత్పర్యము.

౧౨౩౩.—క॥ కరములు మోడిచి మౌనీ । శ్వర నారద లలిత ధీవి ॥ శారద నన్నుఁ
గరుణించి యానతీ శుభ । కరులగు హరిహర హిరణ్య ॥ గర్భులలోనన్.

౧౨౩౪.—ఆ॥ కడఁగి కొలువ శీఘ్ర ॥ కాలంబులోఁ దన । యిష్టమయిన వరము ॥ లిచ్చునట్టి
దైవ మెవ్వఁడనిన ॥ దానవుఁ గనుఁగొని । మునివరుండు వలికె ॥ ముదముతోడ.

టీ॥ కరములు మోడిచి = చేతులు జోడించికొని. మౌనీశ్వర = మునిశ్రేష్ఠుఁడవైన. లలితధీవిశారద = మనోజ్ఞమైన బుద్ధిచతురతగల. శారద = నారదుఁడా. శుభకరులు = మేలుకలుగఁజేయువారు. అగు = అయిన. హరిహరహిరణ్యగర్భులలోనన్ = విష్ణుశివబ్రహ్మలలో. కడఁగి = పూని. కొలువన్ = సేవచేయఁగా. శీఘ్రకాలంబులోన్ = శీఘ్రకాలములో. తనయిష్టమయినవరములు = తానుకోరిన వరములను. ఇచ్చునట్టిదైవము = ఇచ్చునట్టి దేవుఁడు. ఎవ్వఁడు = ఎవఁడు. నన్ను = నాయందు. కరుణించి = దయచేసి. ఆనతీ = ఆనతియిమ్ము - సెలవిమ్ము అనినన్ = అనఁగా. దానవున్ = వృకాసురుని. కనుఁగొని = చూచి. ముదముతోడన్ = సంతోషముతో. మునివరుండు = మునిశ్రేష్ఠుఁడైన నారదుఁడు. పలికెన్ = చెప్పెను.

తా॥ చేతులు జోడించుకొన్నవాఁడైన మునిశ్రేష్ఠుఁడవును, తెలివితోడి బుద్ధిగలవాఁడవునైన ఓ నారదా! ప్రాణులకు మేలుగలుగఁజేయువారైన విష్ణు శివుఁడు బ్రహ్మ అనెడు త్రిమూర్తులలోను ప్రయత్నముతో తన్ను సేవించువాని కోరికలను శీఘ్రకాలములోనే యిచ్చునట్టి దేవుఁడు ఎవఁడో దయచేసి నాకుఁ దెలియఁజెప్పుము అని అడుగఁగా నారదమహాముని ఆదుష్టుని జూచి సంతోషించినవాఁడై యిట్లు చెప్పెనని తాత్పర్యము.

వ॥ వినుము దుర్గుణ సుగుణంబులలో నొక్కటి యెచ్చటం గలుగు నచ్చట నాక్షణంబ కోపప్రసాద ఫలంబులు చూపువాఁడమ్మువ్వురయందు ఫాలలోచనుండివ్విధంబు తెలిసినవారై బాణాసుర దశకంధరులు సమగ్రభక్తియుక్తులై సేవించి యసమానసామ్రాజ్యవైభవంబుల నొంది ప్రసిద్ధులైరట్లు గావున నీవు నమ్మహాత్ముని సేవింపు మతనివలన నభిమతఫలంబులు వేగంబ ప్రాప్తంబయ్యెడి నని చెప్పిన నవ్వృకదానవుఁ డంత నక్షణంబ.

టీ॥ (వినుము) దుర్గుణ సుగుణంబులలోన్ = చెడ్డగుణములలోను మంచిగుణములలోను. ఒక్కటి = ఏదైననొకటి. ఎచ్చటన్ = ఎక్కడ. కలుగున్ = కలుగునో. అచ్చటన్ = అక్కడ. ఆక్షణంబ = అప్పుడే. కోపప్రసాద ఫలంబులు = కోపము అనుగ్రహము వీనివలని ప్రయోజనములు. చూపువాఁడు = కనఁబఱచువాఁడు. అమ్మువ్వురయందున్ = ఆవిష్ణు శివ బ్రహ్మలలో. ఫాలలోచనుండు = శివుఁడు. ఇవ్విధంబు = శివుఁడు ఇట్టివాఁడనుటను. తెలిసినవారై = తెలిసికొన్నవారై. బాణాసురదశకంధరులు = బాణాసురుఁడును రావణాసురుఁడును. సమగ్ర = పూర్ణమైన. భక్తియుక్తులై = భక్తితోఁగూడుకొన్నవారై. సేవించి = కొలిచి. అసమాన సామ్రాజ్యవైభవంబులన్ = ఈడులేని ప్రభుత్వసంపదలను. ఒంది = పొంది. (ప్రసిద్ధులైరి) అట్లుగావునన్ = అట్లగుట వలన. (నీవును) అమ్మహాత్మునిన్ = ఆగొప్పవాఁడైన శివుని. సేవింపుము = కొలువుము. అతనివలనన్ = శివునివలన. అభిమత ఫలంబులు = కోరిన కోరికలు. వేగంబ = శీఘ్రముగానే. ప్రాప్తంబయ్యెడిన్ = లభించును. అని చెప్పినన్ = అని నారదుఁడు చెప్పఁగా. ఆవృకదానవుఁడు = వృకాసురుఁడు. అక్షణంబ = అప్పుడే.

తా॥ (వినుము) మంచిచెడ్డగుణములలో నేగుణముగలిగియున్నను చెడ్డగుణములు గలవారియెడల కోపమును మంచిగుణములు గలవారియెడల అనుగ్రహమును గలవాఁడై అందులకుఁదగిన ఫలమును అప్పుడే కలుగఁజేయువాఁడు శ్రీవిష్ణువు బ్రహ్మ శివుఁడను ముగ్గురిలోను శివుఁడే గాని యితరులు కాఁడు. శివుఁడు అటువంటివాఁడని తెలిసికొని అతనికొలిచి యీడులేని ప్రభుత్వ సంపదనుపొందిరి బాణాసురుఁడును రావణాసురుఁడును మిక్కిలి ప్రసిద్ధి వహించిరి కావునఁబట్టి నీవును ఆశివమూర్తిని కొలిచి కోరినకోరికలను నెఱవేర్చుకొనుము అని నారదమహాముని చెప్పఁగా అప్పుడే వృకాసురుఁడు శివసేవ చేయఁబూనినవాఁడైయుండె తాత్పర్యము.

౧౨౩౫.—సీ॥ దీపించు కేదార ॥ తీర్థంబునకు నేగి - యతిసాహసాత్మకుం ॥ డైన యసుర
లోకము ల్వెఱఁగంద ॥ నాకాలకంధరు - వరదుని నంబికా ॥ వరునిఁ గూర్చి
తన మేని కండలు ॥ దుండుండెంబులుగఁ ఖండించి - యగ్ని కాహుతులుగా ॥ నలర వేల్చి
దర్పకారాతి ప్ర ॥ త్యక్షంబు గాకున్న - జడియక సప్తవా ॥ సరములందుఁ
తే॥ బూని తత్తీర్థమునఁ గృత ॥ స్నానుఁడగుచు । వెడలి మృత్యువుఁ గోలనా ॥ వెలయునట్టి
గండ్రగొడ్డంటఁ దనమస్త ॥ కంబుఁ దునుము । కొనఁగఁ బూనిన నయ్యగ్ని ॥ కుండమందు.

టీ॥ దీపించు = ప్రకాశించునట్టి. కేదారతీర్థంబునకున్ = కేదారము అను పుణ్యతీర్థమునకు. ఏగి = పోయి. అతిసాహసాత్మకుండు = మిక్కిలి తెగువతోడి బుద్ధిగలవాఁడు. ఆయినయసుర = అయినట్టి యావృకాసురుఁడు. లోకములు = లోకములలోని జనులు. వెఱఁగందన్ = ఆశ్చర్యపడునట్లుగా. వరదునిన్ = కోరినకోరికల నిచ్చువాఁడైన. అంబికావరునిన్ = పార్వతీదేవికి పెనిమిటియైన. ఆకాలకంధరున్ =

తోలుని. కూర్చి=గతించి. ఉద్దండుఁడై=మిక్కిలియధికుఁడై. తనమేని కండలు=తనదేహములోనిమాంసములను. ఖండించి=కోసి. అగ్నికిన్=అగ్నిహోత్రునకు. ఆహుతులుగాన్ = ఆహుతులు అగునట్లుగా. అలరన్=ఒప్పిదముగా. వేల్చి=హోమముచేసి. దర్పకారాతి=మన్మథునకుపగవాఁడైన శివుఁడు. ప్రత్యక్షంబు గాకున్నన్ = తనయెదుట కానరాకపోఁగా. జడియక=భయపడక. సప్తవాసరములు=ఏడుదినములు. అంటన్ = అచ్చట. పూని=ప్రయత్నపడి. తత్తీర్థమునన్ = ఆకేదారతీర్థమునందు. కృతస్నానుఁడు = చేయఁబడిన స్నానముగలవాఁడు. అగుచున్ =అయి. వెడలి=బయటికివచ్చి. మృత్యువుకోలనాన్=మృత్యుదేవతయొక్క కోఱపల్లోఅనునట్లుగా. వెలయునట్టి=ఒప్పునట్టి. గండ్రగొడ్డంటన్ = గండ్రగొడ్డలితో. తనమస్తకంబున్=తనతలను. తునుముకొనఁగన్=నఱకుకొనుటకు. పూనినన్=ప్రయత్నపడఁగా. అయ్యగ్నికుండమునను = ఆయగ్ని గుండమునందుండి.

తా॥ అవృకాసురుఁడు ప్రకాశించునట్టి కేదారమనెడు పుణ్యతీర్థమునకుఁబోయి తెగువగల మనసుతో ఎల్లలోకులును ఆశ్చర్యపడునట్లు కోరసకోరికలను నెఱవేర్చువాఁడును శ్రీపార్వతీపతియునైన శివునిఁగూర్చి జంకక తనదేహములోనిమాంసమును ఖండములు ఖండములుగాఁగోసి అగ్నిలోవేర్చి అందులకు శివుఁడుప్రత్యక్షము కాకపోఁగా ధైర్యముతో ఆకేదారతీర్థమునందు ఏడుదినములు స్నానముచేసి లేచి వచ్చి మృత్యువుయొక్క కోఱవలెవెలుఁగుచున్న గండ్రగొడ్డలితో తన తలనఱకుకొనుటకు యత్నించుచుండఁగా ఆయగ్నికుండమునందుండి యని తాత్పర్యము.

(*)వృకాసురునకుశివుఁడుప్రత్యక్షమైవరమిచ్చుట.(*)

క॥ అరుదుగ వెలువడి రుద్రుఁడు
కరుణ దలిర్పంగ వాని ✻ కరమాత్మకరాం
బురుహమునఁబట్టి తెగువకుఁ
జోరవలవదు మెచ్చువచ్చె ✻ సుమహితచరితా.

టీ॥ రుద్రుఁడు = శివుఁడు. అరుదుగన్=వింతగా. వెలువడి = బయలుదేఱివచ్చి. కరుణ=దయ. తలిర్పంగన్ = చిగిరింపఁగా—అతిశయింపఁగా. వానికరము=వానిచేయి. ఆత్మకరాంబురుహమునన్ = తనహస్తకమలములో. పట్టి=పట్టుకొని. సుమహితచరితా=మిక్కిలి మేలైనచరిత్రము గలవాఁడా. మెచ్చువచ్చెన్=నీచరిత్రమునకు నేను మెచ్చుకొంటిని. తెగువకుఁజోర వలవదు=సాహసమునకు పోరవద్దు.

తా॥ శివుఁడు వింతగా బయలువెడలివచ్చి వానియందలిదయ అతిశయింపఁగా తనచేతితో వానిచేయి పట్టుకొని మంచి నడవడి గల ఓయి వృకాసురుఁడా! నీధైర్యమునకు మెచ్చుకొన్నాను ఇఁక తెగువకు పోరవలదు అనిపలికెనని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

టీ॥ రుద్రుఁడు = వ్యు॥ రుద్ సాంసారికదుఃఖం ద్రావయతి నాశయతీతి రుద్రః॥ అనివ్యుత్పత్తి, సంసారదుఃఖమును నశింపఁజేయునట్టి విజ్ఞానస్వరూపుఁడుఅనిఅర్థము. రుద్, రోదనేఅనిధాతువు. (సర్వోవై రుద్రః) అనిశ్రుతి. సర్వమురుద్రుఁడేయనిభావము. సర్వశబ్దమునకు ఓంకారమర్థముగనుక(ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మ ఓమితిబ్రహ్మ ఓమితీదగ్ం సర్వం ఓంభూః ఓంభువః ఓగ్ంసువః ఓంమహః ఓంజనః ఓంతపః ఓగ్ంసత్యం ఓంతద్బ్రహ్మ ఓంతద్వాయుః ఓంతదాత్మా ఓంతత్సత్యం ఓంతత్సర్వంఓంతత్పురోర్నమః అంతశ్చరతిభూతేషు గుహాయాం విశ్వమూర్తిషు త్వంయజ్ఞస్త్వం వషట్కారస్త్వమింద్రస్త్వం విష్ణుస్త్వం రుద్రస్త్వం బ్రహ్మత్వం ప్రజాపతిః త్వంతదాప ఆపోజ్యోతీ రసోమృతం బ్రహ్మ భూర్భువస్సువరోం॥ అనిశ్రుతి, కంటికికనఁబడెడు చెవికివినఁబడెడు మనస్సుచేత నూహింపఁబడెడు పదునాలుగు లోకములును, లోకాధిపతులునులోకములలోనిసర్వప్రాణులును,ఆప్రాణులకుఁదగిన ఆహార వస్త్ర భూషణ చందన పుష్పాదులును, బ్రహ్మాది దేవతలును రుద్రుఁడే యని అర్థము. శ్లో॥ సద్యోజాతాత్తథాభూమి ర్వామదేవోద్భవంజలం। అఘోరాద్వహ్నిరుత్పన్న స్తత్పురుషాద్వాయురుచ్యతే। ఈశానాద్గగనంజాతం పంచబ్రహ్మమయంజగత్॥ పృథ్వీబ్రహ్మాజలేవిష్ణు స్తథారుద్రోహుతాశనః। ఈశ్వరః పవనశ్చైవ ఆకాశేతుసదాశివః। తా॥ బ్రహ్మ అధిదేవతగాఁగలభూమి శివునిసద్యోజాత ముఖమునందు పుట్టెను. శ్రీమహావిష్ణు వధిదేవత గాఁగల జలము శివుని వామదేవముఖమునందుపుట్టెను. రుద్రుఁడు అధిదేవతగాఁగల అగ్ని శివుని అఘోర ముఖమునందు పుట్టెను. ఈశ్వరుఁడు అధిదేవత గాఁగల వాయువు శివునితత్పురుష ముఖమునందు పుట్టెను. సదాశివుఁడు అధిదేవతగాఁగల ఆకాశము శివునియీశానముఖమునందుపుట్టెను గనుక పంచభూతములును వానికి అధిదేవతలైన పంచబ్రహ్మలును శివస్వరూపములేయనియును లోకముపంచబ్రహ్మమయమైనదనియును భావము. శ్లో॥ ద్వయమష్టంద్వయంశీతం అనుష్ణాశీతలద్వయం। ద్వయమస్పర్శనంచైవ పాంతునశ్శివమూర్తయః॥ భూరంభాంస్యనలోనిలోంబర మహర్నాథోహి మాంశుఃపుమా। నిత్యాభాతిచరాచరాత్మకమిదంయస్యైవమూర్త్యష్టకం। నాన్యత్కించనవిద్యతేవిమృశతాంయస్మాత్పరస్మాద్విభోః। తస్మైశ్రీగురుమూర్తయే నమఇదంశ్రీదక్షిణామూర్తయే॥ అని యున్నది గనుక పంచభూతములును సూర్యచంద్రులును పురుషుఁడును అనెడి అష్టరూపములును శివుఁడే, శివునికంటెవేఱుగనేదియు లేదని భావము. శ్లో॥ యఃపుత్రఃపితరంద్వేష్టితంవింద్యాదన్యరేతసం। యస్తునారాయణంద్వేష్టి తంవింద్యాదంత్యరేతసం॥ అనియున్నదిగనుక రుద్రునికంటె నన్య

లుగ శ్రీమహావిష్ణువుగలఁడని అతఁడు రుద్రునికంటెతక్కువవాఁడని యెంచి దూషింపరాదని అర్థము. శ్లో॥ మద్భక్తశ్శంకరద్వేషీ మద్వేషీ శంకరప్రియః । తావుభౌనరకంయాతియావచ్చంద్రదివాకరౌ॥ అని విష్ణువాక్యముగనుక శ్రీవాసుదేవుఁడైన శ్రీమహావిష్ణువుకంటెఅన్యముగ వామదేవుఁడైన శివుఁడు గలఁడు అతఁడు శ్రీమహావిష్ణువున కంటె తక్కువవాఁడనెడు భేదబుద్ధితో శివునిదూషించువారు సూర్యచంద్రులు గలంతవఱకు నరకముపాలగుదురని అర్థము గనుక (ఏకోదేవోబహుధానివిష్టః) అను శ్రుత్యర్థమును మనసున నూని భేదవాదమును మాని సర్వము త్రిమూర్త్యాత్మక సచ్చిదానందపరబ్రహ్మమేయను నిర్వికల్పనిష్ఠ గలిగి ఆనందింపవలయును.

౧౨౩౮.—క॥ నీమదిఁ బొడమిన కోరిక । లేమైనను వేఁడు మిపుడ ✽ యిచ్చెదననినన్
దామనమున సంతసపడి । యామనుజాశనుఁడు హరుప ✽ దాంభుజములకున్.

టీ॥ నీమదిన్—నీమనసునందు. పొడమినకోరికలు—పుట్టినకోరికలు. ఏమైనన్—ఎట్టివైనను. వేఁడుము — అడుగుము. ఇపుడ — ఇప్పుడే. (ఇచ్చెదను) అనినన్—అనఁగా. తాన్—తాను. మనమునన్—మనసునందు. సంతసపడి—సంతోషించి. ఆమనుజాశనుఁడు—ఆరాక్షసుఁడు. హరు పదాంబుజ ములకున్ — శివునియొక్క పాద పద్మములకు.

తా॥ నీకు ఏమికోరికగలదో దానినిచెప్పుము ఇచ్చిసంతోషపెట్టెదనని అనఁగా సంతోషించి ఆరాక్షసుఁడు శివునిపాదపద్మములను గూర్చి యని తాత్పర్యము.

౧౨౩౯.—తే॥ వందనం బాచరించి యో ✽ యిందుమకుట । ఫాలలోచన వరద మ ✽ త్పాణితలము
నేను నెవ్వని తలమీఁద ✽ నిడిన వాని । మస్తకము నూఱువ్రయ్యలై ✽ మడియ నీవె.

టీ॥ వందనంబాచరించి—మ్రొక్కి. ఓయిందుమకుట—చంద్రుఁడు కిరీటముగాఁగల. ఫాలలోచన—నొసటకన్నుగల. వరద — కోరికల నిచ్చునట్టియోస్వామీ. మత్పాణితలము—నాఅరచేయి. (నేను) ఎవ్వని తలమీఁదనిడినన్—ఎవనితలమీఁదఁబెట్టినను. వానిమస్తకము—నాచేయి పెట్టఁబడిన వానితల. నూఱువ్రయ్యలై—నూఱుబ్రద్దలై. మడియన్—చచ్చునట్లు. ఈవె — ఈవరము కృపతో నాకు ఇయ్యవయ్యా.

తా॥ మ్రొక్కినవాఁడై చంద్రుఁడు కిరీటముగాఁ గలిగి నట్టియు, నొసటకన్నుగలిగినట్టియు, నాకోరికలనిచ్చునట్టివాఁడవునైన ఓస్వామీ! నేనెవనినెత్తిని నాచేయిని పెట్టుదునో వాఁడు అప్పుడే తలనూఱుబ్రద్దలుగా పగిలిచచ్చునట్టు వరమియ్యవయ్యా అనియడిగెనని తాత్పర్యము.

౧౨౪౦.—క॥ అని వేఁడిన నమ్మాటకు । విని మదనారాతి నవ్వి ✽ విబుధాహితు కో
రినవరముఁ దడయకిచ్చిన । దనుజుఁడు దద్వరపరీక్షఁ ✽ దాఁజేయుటకున్.

టీ॥ అనివేఁడినన్—అనియడుగఁగా. అమ్మాటన్ — ఆయడిగిన మాటను. (విని) మదనారాతి—శివుఁడు. (నవ్వి) విబుధాహితు కోరిన వరమున్—దేవశత్రువైనవృకాసురుఁడుకోరినవరమును. తడయక—ఆలస్యము చేయక. ఇచ్చినన్—ఇయ్యఁగా. దనుజుఁడు—రాక్షసుఁడు. (తాను) తద్వర—ఆవరముయొక్క. (పరీక్షను) చేయుటకున్—చేయునిమిత్తము.

తా॥ అని వృకాసురుఁడు అడుగఁగా ఆమాటవిని నవ్వినవాఁడై శివుఁడు ఆలస్యముచేయక అప్పుడేవాఁడు కోరిన వరమిచ్చెను అంతట వాఁడు ఆవరమును పరీక్షచేయుటకై యనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

నవ్వి— శ్రు॥ యద్యత్పశ్యతిచక్షుర్భ్యాం తత్తదాత్మేతిభావయేత్॥ అనియుపనిషత్తు, శ్లో॥ మాతృవత్పరదారాణి పరద్రవ్యాణిలోష్టవత్। ఆత్మవత్సర్వభూతాని యఃపశ్యతిసపశ్యతి॥ అనిభారతముగనుక తన కంటికికనఁబడెడు స్థావరజంగమప్రాణులన్నియుతానేయనితలంపక స్వేతరములని తలఁచి వానిని వధింపఁజేయఁబూని యిట్టి వరమును ఈయసురుఁడు గోరెనుకాఁబట్టి ఈవరమే వీనిమరణమునకు కారణముకాఁగలదనిశివుఁడు నవ్వెననిభావము. అసురుఁడు—వ్యు॥ అసుషురమతీత్యసురః, అనివ్యుత్పత్తి. దేహాభిమానము గలవాఁడని అర్థము.

౧౨౪౧.—వ॥ అక్షణంబ వరదాన గర్వంబున నుద్వృత్తుండై కడఁగి.

టీ॥ అక్షణంబ — అనిమిషమునకే. వరదానగర్వంబునన్—శివుని వలన వరము పొందినట్టి అహంకారముచేత. ఉద్వృత్తుండై—మదముచేత మీఁదుమాచుస్వభావము గలవాఁడై. కడంగి—పూని.

తా॥ అప్పుడే అవృకాసురుఁడు శివునివలన వరము పొందిన గర్వముచేత హెచ్చినవాఁడై వరపరీక్షకు ప్రయత్నించి యని తా.

౧౨౪౨.—క॥ ఆహరు మస్తకమునఁ గడు । సాహసమునఁ జేయిపెట్ట ✽ జడియక గదియ
న్నోహోతన మెచ్చులుదన । కాహాపైవచ్చె ననుచు ✽ నభవుఁడు భీతిన్.

టీ॥ ఆహరుమస్తకమునన్ — ఆశివునితలమీఁద. చేయిపెట్టన్—చేయిపెట్టుటకు. కడుసాహసమునన్—మిగులతెగువతో. (జడియక) గదియన్—చేరరాఁగా. అభవుఁడు—శివుఁడు. ఓహో—ఔరా. తన మెచ్చులు—తనవరములు. (తనకు) ఆహా—అక్కటా. పైవచ్చెన్—మీఁదికివచ్చెను. అనుచున్—అనియనుకొనుచు. భీతిన్—భయముతో.

తా॥ ఆశివుని తలమీఁద చెయిపెట్టుటకయి భయపడకుండ తెగువతో చేరఁబోఁగా ఔరా! నేనిచ్చిన వరము నామీఁదికే వచ్చెనా- అయ్యో ! అనుచు భయముతోనని తాత్పర్యము.

౧౨౪౩.—క॥ దనుజుఁడు దనవెనువెంటం । జనుదే ముల్లోకములును ✽ సంత్రాసముగా
కొని పాఱసురలు మనములఁ । దనికిరి దానికిని బ్రతివి ✽ ధానము లేమిన్.

టీ॥ దనుజాఁడు—వృకాసురుఁడు. తనవెనువెంటన్—తన వీఁపు వెంబడిని. చనుదేన్—రాఁగా. ముల్లోకములును—మూఁడులోకము లును. సంత్రాసమునొందొని—భయమునుపొంది, పాఱన్—శివుఁడుపరు గెత్తఁగా. సురలు—దేవతలు. దానికిన్—అవరమునకు. ప్రతివిధా నము—ప్రతిక్రియ. లేమిన్ — లేకపోవుటచేత. మనములన్—మనసు లలో. తనికిరి—తలఁకిరి—భయపడిరి.

తా॥ అప్పుడు వృకాసురుఁడు వెంబడించితఱుమఁగా పరుగెత్తి మూఁడులోకములను దిరుగుచున్నశివునిఁజూచి అందులకుబదులు ఏమి చేయనువల్లలేక తమమనసులలోభయమునుపొందిరి అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము.

వృకాసురుఁడు తనతలమీఁద చెయి పెట్టవచ్చినప్పుడు శివుఁడు పారిపోవుట తానుమరణింతుననెడు భీతిచేతకాదు అయిననెడుపక్ష మున ప్రలయకాలమున శివుఁడు తనఫాలనేత్రమును దెఱచిలోకము లను భస్మముచేయుటయును, మన్మథుఁడు తన తపస్సు చెఱుపవచ్చి నప్పుడుఫాలనేత్రాగ్నిచేతభస్మముచేయఁగా అతఁడుశ్రీమహావిష్ణువు కృష్ణావతారమెత్తినప్పుడు రుక్మిణీదేవిగర్భమునఁబుట్టుటయును, ప్రసి ద్ధము లేగనుక మహాప్రభావసంపన్నుఁడైనహరుఁడు నీచుఁడైన అసురు నకు వెఱచి పరుగెత్తెననితలఁపరాదు, మఱియేమి అనిన వృకాసురు నకు తానిచ్చినవరము అమోఘమైనది, వాఁడుపూనినపని లోకనాశ కరమైనదిగనుక అదితనకుఇష్టములేక వానినినశింపఁజేయుశక్తితనకుఁ గలిగియును తానుపెట్టిన ముష్టిచెట్టునైనను తాను కొట్టివేయరాదను లోకోక్తినిపట్టి వాఁడుతనకుభక్తుఁడగుటవలన వానిని తాను చంపక విష్ణుదేవునిచేత నశింపఁజేయఁ దలఁచి యీలీల లీలసలిపెను గాని ముందు జరుగఁబోవునది తెలియకకాదు. అయిననెడుపక్షమున శ్రీమహా విష్ణువుశ్రీరామావతారమెత్తినపుడు నీచుఁడైనమారీచుఁడు మాయా మృగమైవచ్చినాఁడనియు, తానామృగముపెంటఁబోయినయెడల తన భార్యను రావణుఁడెత్తుకొనిపోవుననియు, వాలి సుగ్రీవులు యుద్ధము చేయునప్పుడు వారి భేదమును, ఇంద్రజిత్తు మాయాసీతను నఱికెనని యును అతనికి తెలియలేదనవలెను, అనినపక్షమున సర్వజ్ఞత్వమునకు హాని సంభవించుచున్నది గనుక అది యొకవిలాసమనవలెను. తరల॥ పరమపూరుషుఁడొక్కఁడాఢ్యుఁడు పాలనోద్భవనాశముల్ । సొరఁదిఁ జేయ ముకుంద పద్మజ శూలిసంజ్ఞలఁ బ్రాకృత। స్ఫురితసత్వ రజస్తమం బులఁ బొందునందు శుభస్థితుల్ । హరిచరాచర కోటికిచ్చు ననంత సత్వ నిరూఢుఁడై॥ అని శ్రీభాగవతప్రథమస్కంధము. తా॥ ఏకో నారాయణః నద్వితీయోస్తి, ఏకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మ, అనియుప నిషత్తుగనుక సజాతీయవిజాతీయ స్వగతభేదములును, దేశకాలవస్తు పరిచ్ఛేదములును లేనివాఁడై వెలుఁగునట్టి పరబ్రహ్మము, (ఏకంసంతం బహుధాకల్పయంతి అజాయమానో బహుధావిజాయతే, ఏకోదేవో బహుధానివిష్టః) అనిశ్రుతులుకాఁబట్టి తాను సర్వస్వతంత్రుఁడును, సర్వశక్తిసంపన్నుఁడునుగనుక తనలీలకై తన్నుతానే పుట్టించుకొను టకు చతుర్ముఖబ్రహ్మరూపముచేతను, పుట్టించుకొన్న తన్ను రక్షించు కొనుటకు విష్ణురూపముచేతను, రక్షించుకొన్న తన్ను సంహరించు కొనుటకు రుద్రరూపముచేతను, తానేయున్నాఁడు గనుక సర్వము స్వవిలాసమని తాత్పర్యము. వ॥ అట్లు చనిచని.

౧౩౮౮—సీ॥ నిరుపమానందమై ✻ నిఖిల లోకములకు - నవలమై యమృత ప ✻ దాఖ్యఁ దనరి
దినకర చంద్రదీ ✻ ధితులకుఁ జొరరాక - సలలితసహజ తే ✻ జమున వెలుఁగు
సమధికంబగు శుద్ధ ✻ సత్వగరిష్ఠమై - కరమొప్పి యోగీంద్ర ✻ గమ్యమగుచు
హరిపద ధ్యాన పా ✻ రాయణు లైన త - ద్దాసుల కలరు ని ✻ వాసమగుచుఁ
తే॥ బ్రవిమలానంత తేజోవి ✻ రాజమాన । దివ్యమణిహేమ కలితసం ✻ దీప్త భవ్య
సౌధమండప తోరణ ✻ స్తంభ విపుల । గోపురాకీర్ణ సురము వై ✻ కుంఠపురము.

టీ॥ నిరుపమానందమై—సాటిలేనియానందముగలదై. చతుర్ముఖ బ్రహ్మాద్యానందములను మీఱిననిరతిశయానందముగలదై. నిఖిలలోక ములకున్ — ఎల్లలోకములకును. అవలయై — అవతలిదై. అమృత పదాఖ్యన్—అమృతస్థానము అనుపేరితో. తనరి—ప్రసిద్ధిఁజెంది. దిన కరచంద్రదీధితులకున్—సూర్యచంద్రుల కాంతులకు, చొరరాక — ప్రవేశింపఁగూడక. సలలితసహజతేజమునన్ — మిక్కిలి యొప్పిద మయిన తనతేజస్సుతో. వెలుఁగు—ప్రకాశించునట్టి. శ్లో॥ నతద్భాస యతేసూర్యో నశశాంకో నపావకః। యద్గత్వాననివర్తంతే తద్ధామ పరమంమమ॥ అనిభగవద్గీత. సమధికంబగు—మిక్కిలి యెచ్చయిన, శుద్ధసత్వగరిష్ఠమై — త్రిగుణసమావస్థయైన కేవల శుద్ధసత్వముచేత ఘనతనొందినదై. కరము — మిక్కిలి. (ఒప్పి) యోగీంద్రగమ్యము— బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠులచేత పొందఁదగినది. (అగుచును) హరిపదధ్యాన పారాయణుల—శ్రీవిష్ణుపాదములను ధ్యానించుటయందు. (ఆసక్తులు) అయినతద్దాసులకున్—అయినట్టి హరిదాసులకు. అలరునివాసము— ఒప్పునట్టి యనికిపట్టు. (అగుచును) ప్రవిమలా ... సురము — ప్రవి మల—మిక్కిలి నిర్మలమయిన. అనంత—మితిలేని. తేజః—తేజస్సుచేత. విరాజమాన—వెలుఁగుచున్న. దివ్య—అప్రాకృతమైన. మణి—రత్న ములతోడను. హేమ—బంగారుతోడను. కలిత—కూడిన. సందీప్త— తేజరిల్లునట్టి, భవ్య—శ్లాఘ్యమైన. సౌధ—మేడలయుండలి. మండప— మండపముయొక్క. తోరణస్తంభ—బహిర్ద్వారముయొక్క కంబము లందును. విపుల — పెద్దదైన. గోపుర — పట్టణద్వారమునందును. ఆకీర్ణ—నిండిన. సురము—దేవతలుగలదియైన. వైకుంఠపురమున్— వైకుంఠపురమును. కనుంగొని యని పైపద్యములోక్రియ.

తా॥ సరిపోల్పరాని సంతోషముగలిగి అమృతస్థానము అనుపేరు పొంది, సూర్యచంద్రప్రకాశములకు చొరరాక మిక్కిలియొప్పునట్టి తనతేజస్సుతో వెలుఁగొందుచు మిక్కిలిశుద్ధమును హెచ్చైనదియు కేవలసత్వగుణ ప్రధానులగుటచేతగౌరవమునుపొందిన యోగీశ్వరు లకుపొందఁదగినదై శ్రీహరిచరణస్మరణమునందు ఆక్కఱగల హరి దాసులకు మనోజ్ఞమైన యనికిపట్టయి మిక్కిలినిర్మలమును మేరమీఱి

నదియునైన తేజస్సుచేత ప్రకాశించుచున్న అప్రాకృతమయిన రత్నములతోడను బంగారుతోడను గూర్పఁబడి వెలుఁగొందునట్టి శ్లాఘ్యమయిన మేడయొక్క ద్వారమునందును గోపురద్వారమందును నిండుకొన్న దేవతలుగలదియైన వైకుంఠపట్టణమును జూచియని తాత్పర్యము.

వ॥ కనుంగొని యమ్మహాస్థానంబు డాయంజనుటయు నప్పుండరీకాక్షుం డఖండ వైభవంబునం గుండలీశ్వర భోగ తల్పంబునం బరమానంద కందళిత హృదయారవిందుండై యిందిరానయన చకోరకంబుల నిజమందహాససాంద్ర చంద్రికావితతిం దేల్చుచు నార్తభక్తజనరక్షణంబు పనిగా మెలంగుచు వివిధవినోదంబులం దగిలియుండియు ఫాలలోచనుం డద్దనుజపాలునకుం దలంపక యిచ్చినవరంబు తనతలమీఁద వచ్చినం గలంగి చను దెంచుట తనదివ్యచిత్తంబున నెఱింగి యక్కాలకంధరుని యవస్థ నివారింపం దలంచి యయ్యిందిరాదేవితోడి వినోదంబు చాలించి యప్పుడు.

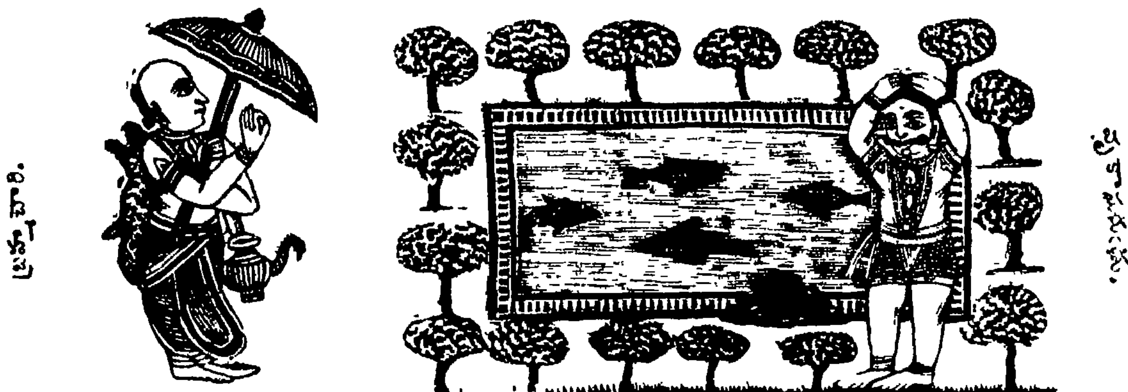
టీ॥ కనుంగొని—చూచి. అమ్మహాస్థానంబు—ఆవైకుంఠము నందలి గొప్పదైన యాస్థానమండపమును. డాయంజనుటయుఁ — చేరఁబోఁగా. అప్పుండరీకాక్షుండు — ఆవిష్ణుదేవుఁడు. అఖండవైభవంబునన్ — తక్కువగాని యైశ్వర్యముతో. కుండలీశ్వరభోగతల్పంబునన్ — శేషుని దేహమనెడు పానుపునందు. పరమానందకందళిత హృదయారవిందుండై—మిక్కిలినసంతోషము మొలకెత్తుచున్న మనస్సనెడి కమలముగలవాఁడై. ఇందిరానయనచకోరకంబులన్—లక్ష్మీదేవియొక్క కన్నులనెడి చకోరపక్షులను. నిజమందహాససాంద్రచంద్రికావితతిన్—తనచిఱునవ్వనెడుదట్టమైనవెన్నెలప్రోగునందు. తేల్చుచున్—తేలునట్లుచేయుచు—ఆనందింపఁజేయుచు. ఆర్తభక్తజనరక్షణంబు—పీడితులైన భక్తజనులయొక్క రక్షణము. పనిగాన్—తనకు పనిగా. మెలంగుచున్—ప్రవర్తించుచు. వివిధవినోదంబులన్ — నానావిధములయిన వేడుకలయందు. తగిలి—ఆసక్తుఁడై. (ఉండియును) ఫాలలోచనుండు—శివుఁడు. అద్దనుజపాలునకున్ — ఆరాక్షసశ్రేష్ఠునకు. తలంపక—యోచింపక. ఇచ్చినవరంబు — ఇచ్చినట్టివరము. తనతలమీఁద వచ్చినన్—తనతలమీఁదికిరాఁగా. కలంగి—కలఁతనొంది. చను దెంచుట—వచ్చుటను. తనదివ్యచిత్తంబునన్—శ్లాఘ్యమైన తన మనస్సునందు. ఎఱింగి—తెలిసికొని. అక్కాలకంధరుని యవస్థ — ఆశివునియొక్క దుర్దశను. నివారింపందలంచి—పోఁగొట్టఁదలఁచి. అయ్యిందిరాదేవితోడివినోదంబు—లక్ష్మీదేవితోడి వేడుక. చాలించి—నిలిపి. (అప్పుడు)

తా॥ అట్టి యావైకుంఠమును జూచి అందలి యాస్థానమండపము చేరఁబోఁగా శ్రీమన్నారాయణుఁడు మిక్కుటమయిన యైశ్వర్యముతో శేషశయనమునందు మిక్కుటమయిన యానందము పుట్టుచుండఁగా ఒప్పునట్టిమనస్సుతో శ్రీలక్ష్మీదేవి కన్నులనెడు చకోరపక్షులకు దట్టమైన వెన్నెలవంటి తనచిఱునవ్వుతో వికాసమును కలుగఁజేయుచు పీడనొందినభక్తులను కాపాడుటయే పనిగా మెలఁగునట్టి యాశ్రీహరి శివుఁడు ముందువెనుక యోచింపక వరమిచ్చి అందువలన పొసఁగిన ఆపదకు వెఱచి రాక్షసుఁడు వెంబడింపఁగా పరుగెత్తివచ్చుచున్నాఁడని తెలిసికొని శ్రీలక్ష్మీదేవితోడి వినోదములను మానియని తాత్పర్యము.

౧౨౭౬.—సీ॥ తాపింఛ రుచితోడఁ ✱ దత్తరించెడు మేను - పసిఁడి ముంజియుఁ దగు ✱ పట్టుఁగోఁకయు
ధవళాంశురుచి జన్ని ✱ దంబును దిన్నని - దండంబు చేతఁగ ✱ మండలువును
బసుపు గోఁచియుఁ జిన్ని ✱ పట్టెవర్ధనమును - రాజతంబైన మృ ✱ గాజినంబుఁ
దూలాడు సిగయును ✱ వ్రేలుమారటగోఁచి - వ్రేలిమి బొట్టును ✱ వ్రేళ్ల దర్భ
తే॥ దనరసందీప్తహవ్యవా ✱ హనసమాన । కాంతిఁ జెలువొందియద్భుత ✱ క్రమ మెలర్పఁ
జతురగతినప్డు వటువువే ✱ షంబుఁ దాల్చి । వచ్చి యానీచదానవ ✱ వరునిఁ జేరి.

టీ॥ తాపింఛరుచితోడన్ — చీఁకటిమ్రానివన్నెతో. తత్తరించెడు—నటించెడు—తళతళలాడెడు. మేను — దేహమును. పసిఁడి ముంజియు — బంగారుముంజిమొలత్రాడును. తగు — తగిన. (పట్టుగోఁకయును) ధవళాంశురుచిజన్నిదంబును—చంద్రకిరణమువలె తెల్లగా వెలుఁగు యజ్ఞోపవీతమును. తిన్ననిదండంబు — వంకరలేని పొడుగు కోలయు. చేతన్—చేతియందు. కమండలువును — ముక్కుగల మట్టిపాత్రమును. (పసుపుగోఁచియు) చిన్నిపట్టెవర్ధనమును—మనోహరమయిన పట్టెనామమును. రాజతంబైన—వెండివన్నెగల. మృగాజినంబును—కృష్ణాజినమును. తూలాడు—కదలాడుచున్న. సిగయును — జుట్టును. వ్రేలు — దండమునందు వ్రేలాడుచున్న. మారటగోఁచి—మాఱుగోఁచియు. వ్రేలిమిబొట్టును — హోమాంగారపుబొట్టును. వ్రేళ్లన్—చేతివేళ్లయందు. దర్భ—పవిత్రమును. తనరన్—ఒప్పఁగా. సందీప్తహవ్యవాహన సమానకాంతిన్—మండుచున్న అగ్నియొక్క వెలుఁగువంటి వెలుఁగుతో. చెలువొంది — అందగించి. అద్భుతక్రమము—ఆశ్చర్యరీతి, ఎలర్పన్—చిగుర్పఁగా — అతిశయింపఁగా. చతురగతిన్—నేర్పరితనపురీతితో. అప్డు—ఆసమయమునందు. వటువు వేషంబున్—బ్రహ్మచారివేషమును. తాల్చి—ధరించి. (వచ్చి) ఆనీచదానవవరునిన్—నీచుఁడైనయారాక్షసశ్రేష్ఠుని. చేరి — సమీపించి.

తా॥ అప్పుడు నల్లఁగా తళతళలాడుచున్న దేహమును, బంగారు ముంజత్రాడును, పట్టుగోఁకయును, తెల్లనియజ్ఞోపవీతమును, చేతదండకమండలువులును, పసుపుగోఁచియు, అందమయినపట్టెనామమును, తెల్లనికృష్ణాజినమును, కదలాడుచున్నజుట్టును, దండమునందు వ్రేలఁగట్టియున్న రెండవగోఁచియు, హోమాంగారముచేత పెట్టుకొన్న బొట్టును, వ్రేళ్లయందు పవిత్రములును ఒప్పఁగా మండుచున్ననిప్పువలె వెలుఁగుచు అందగిల్లుచున్న ఆశ్చర్యమును కలుగఁజేసెడి ఒకబ్రహ్మచారివేషమును వేసికొని నీచుఁడైన అవృకాసురునిదగ్గఱకుపోయి అనికా.

(*) శివద్రోహముచేయఁబూనిన వృకాసురుఁడు విష్ణుమాయచేమడియుట. (*)

వ॥ కైతవంబున నతనికి నమస్కరించి మృదుమధుర భాషణంబుల ననునయించుచు నయ్యసురాధమున కిట్లనియె నిట్టి విధంబున మార్గపరిశ్రాంతుండవై యింతదూరంబేల చనుదెంచితివి సకలసౌఖ్య కారణంబైనయీశరీరంబు నిరర్థకంబుచేసి వృథాయాసంబున దుఃఖపఱుపం దగునే యియ్యెడం గొంతదడవు విశ్రమింపుము మీప్రయాసంబునకుఁ గతంబెయ్యది కపటహృదయుండవుగాక నీయధ్యవసాయంబెఱింగింపుమని మృదుమధురంబుగఁ బల్కిన నమ్మహాత్ముని సుధారస తుల్యంబులైన వాక్యంబులువిని సంతసిల్లి యప్పిశితాశనుండు దనపూనిన కార్యంబతని కెఱింగించిన,

టీ॥ కైతవంబునన్ = వంచనచేత. అతనికిన్ = ఆశివునికి. నమస్కరించి = మ్రొక్కి. మృదుమధురభాషణంబులన్ = తిన్ననివియు ఇంపైన వియునైన మాటలచేత. అనునయించుచున్ = ఊఱడించుచు. అయ్యసురాధమునకున్ = అధముఁడైనయావృకాసురునితో. ఇట్లనియెన్ = ఇట్లుపలికెను. ఇవ్విధంబునన్ = ఈరీతిగా. మార్గపరిశ్రాంతుండవై = త్రోవబడలికను పొందినవాఁడవై. (ఇంతదూరంబు) ఏలచనుదెంచితివి = ఎందుకువచ్చితివి. సకలసౌఖ్యకారణంబు = ఎల్లసౌఖ్యములకు నిమిత్తము. అయినయీశరీరంబున్ = అయినట్టియీనరదేహమును. నిరర్థకంబు = వ్యర్థము. (చేసి) వృథాయాసంబునన్ = పనికిమాలిన శ్రమచేత. దుఃఖపఱుపం దగునే = బాధపెట్టవచ్చునా. ఇయ్యెడన్ = ఈసమయమునందు. కొంతదడవు = కొంతసేపు. విశ్రమింపుము = అలపుదీఱ కూర్చుండుము. ఈప్రయాసంబునకున్ = ఈశ్రమమునకు. కతంబు = కారణము. ఎయ్యది = ఏది. కపటహృదయుండవు = మనసున కపటముగలవాఁడవు. (కాక) నీయధ్యవసాయంబు నీయుద్దేశ్యమును. (ఎఱింగింపుము అని) మృదుమధురంబుగాన్ = మెత్తగాను ఇంపుగాను నుండునట్లు. పలికినన్ = మాటలాడఁగా. అమ్మహాత్ముని = ఆగొప్పవానియొక్క. సుధారస తుల్యంబులు = అమృతరసమును బోలినవి. (అయినవాక్యంబులువిని) సంతసిల్లి = సంతోషించి. అప్పిశితాశనుండు = ఆరాక్షసుఁడు. తనపూనినకార్యంబు = తానుప్రయత్నించినపని. అతనికిన్ = ఆకపటబ్రహ్మచారికి. ఎఱింగించినన్ = తెలియఁజేయఁగా.

తా॥ వంచనతో ముందుపడుగా త్రోవచ్చుచున్న శివునికి మ్రొక్కి మంచి తియ్యని మాటలచేత ఊఱడించి, వృకాసురునిఁజూచి యేలయీరీతి త్రోవనడచినబడలికనొందెదవు ఇంతదూరము ఇట్లువచ్చుటకు కారణమేమి, ఎల్ల సౌఖ్యములకును సాధనమయిన యీదేహమును వ్యర్థముగా ఇట్లు ఆయాసపెట్టవచ్చునా? ఇప్పుడుకొంచెముసేపు ఇక్కడ కూర్చుండి అలపుదీర్చుకో, ఈప్రయాసమునకుకారణమును దాఁచక నాతో చెప్పుము, నీవు ఏమికోరి యిట్లు ఆయాసపడుచున్నావు చెప్పుము అని మంచి తియ్యని మాటలతో అడుగఁగా అమృతరసమును బోలిన ఆమాటలను విని వృకాసురుఁడు తానుపూనినపని యిట్టిదియని ఆబ్రహ్మచారితో చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౧౨౮౮.—చ॥ హరి దరహాసమొప్పఁ బిశి * తాశనుఁ గన్గొని పల్కె దానవే
శ్వరమును దక్షుశాపమునఁ * జాల పిశాచపతౌట సూనృత
స్ఫురణము మాని సంతతము * బొంకుచు నుండు పురారిమాట నీ
వరయక వెంటనేగఁ దగ * దాతనిచేఁతలు మాకు వింతలే.

టీ॥ హరి = విష్ణుమూర్తి. దరహాసము = చిఱునవ్వు. ఒప్పన్ = ఒప్పఁగా. పిశితాశనున్ = రాక్షసుని. కన్గొని = చూచి. పల్కెను = ఇట్లుపలికెను. దానవేశ్వర = రాక్షసశ్రేష్ఠుఁడా. మును = మునుపు. దక్షుశాపమునన్ = దక్షునియొక్క శాపముచేత. చాలన్ = మిక్కిలి. పిశాచపతౌటన్ = పిశాచములకురాజగుటచేత. సూనృతస్ఫురణము = నిజముయొక్క ప్రకాశింపఁజేయుటను — నిజముచెప్పటను. (మాని) సంతతమున్ = ఎల్లప్పుడు. బొంకుచునుండు = అబద్ధములుచెప్పుచుండునట్టి. పురారిమాట = శివునియొక్కమాటను. (నీవు) అరయక = విచారింపక. వెంటనేగన్ = వెంబడించిపోవుట. (తగదు) ఆతనిచేఁతలు = ఆశివునియొక్కచర్యలు. (మాకు) వింతలే = ఆశ్చర్యములా — క్రొత్తలా.

తా॥ వృకాసురుఁడట్లు తనవృత్తాంతమంతయు చెప్పఁగా విష్ణుమూర్తి యిట్లనియె: నిన్నటివరకు నిజముగాఁ జూచి ఓయి రాక్షసోత్తమా! మనువు దక్షుని శాపముచేత పిశాచములకెల్లను రాజై నిజము మాటలాడుట మానియెల్లప్పుడు అబద్ధాలాడుచుండునట్టి శివుని మాటలను నమ్మి నీవు ఆయనవెంట ప్రయాసపడి యిట్లు పరుగెత్తవలదు. ఈయన చెప్పినవి మాకు క్రొత్తలు కావు. మేము ఈయన స్వభావము నెఱుఁగుదుము అని తా.

౧౨౪౯.—ఆ॥ నిజము వలికెనేని * నేఁడు దనతలమీఁద । నీకరంబు మోఁప * నీక తలఁగి
వచ్చునోటు వీని * వలనఁ బ్రత్యయమున । దగుల నేమిగలదు * దనుజవర్య.

టీ॥ దనుజవర్య—ఓరాక్షసశ్రేష్ఠుఁడా. నిజము వలికెనేనిన్—నిజమే చెప్పిన పక్షమున. నేఁడున్—క్రమముగా. (తనతలమీఁదను) నీకరంబున్—నీచేతిని. మోఁపనీక—పెట్టనియ్యక. తలఁగివచ్చునోటు—తొలఁగివచ్చునా. వీనివలనన్—ఈశివునియెడల ప్రత్యయమునన్—నమ్మకముచేత. ని॥ ప్రత్యయోऽధీనశపథజ్ఞానవిశ్వాసహేతుషు॥ అని అమ. తగులన్—వెంబడింపఁగా. ఏమిగలదు—ఏమిప్రయోజనముకలదు.

తా॥ ఓరాక్షసోత్తమా! ఇతఁడు నిజము చెప్పినవాఁడైన పక్షమున క్రమముగా తనతలమీఁదనే చేయి పెట్టనియ్యఁడా? ఏల యిట్లు తొలఁగి పరుగెత్తును? కనుక నీవు ఇతనియందు లేనినమ్మకము పెట్టి వెంబడించి వచ్చుట వ్యర్థము అని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

౧౨౫౦.—ఆ॥ అశుచితోడ నతని * నంటఁగఁ బనిగాదు । కాలుచేయిఁ గడిగి * కరము వార్చి
యతని వెంటవేడ్క * నరుగుదువేని నీ । వవతలంటఁ దగులు * నసురనాథ.

టీ॥ అసురనాథ—ఓరాక్షసోత్తమా. అశుచితోడన్—మైలతో. అతనిన్—అశివుని. అంటఁగన్—అంటుట. పనిగాదు—యుక్తము కాదు. కాలుచేయి—కాలును చేయియును. కడిగి—కడుగుకొని. కరము వార్చి—మిక్కిలి యాచమించి—ముమ్మాఱు ఆచమించి యనుట. అతని వెంటన్—అశివుని వెంట. వేడ్కన్—కుతూహలముతో. అరుగుదువేని—పోయినపక్షమున. (నీవు) అవతల—అటుపిమ్మట. అంటన్—తాఁకఁగా. తగులున్—అతఁడు చిక్కును.

తా॥ ఓరాక్షసోత్తమా! నీవు మయిలతో అతనిని తాఁకఁగూడదు. కాళ్లు చేతులు కడుగుకొని ముమ్మాఱు ఆచమనముచేసి అతనిని వెంబడించి తట్టిపట్టుకొనెదు పక్షమున అతఁడు నీకుఁ జిక్కునని తా.

౧౨౫౧.—మ॥ అతి దుశ్శంకలు మాని పొమ్మనినఁ * దైత్యారాతి మాయావిమో
హితుఁడై విస్మృతినొంది తామసమునన్ * హేపారి వాఁ డాత్మపా
ణితలంబున్ దన నెత్తి మోపికొని తా * నేలన్ వెసం గూలె వి
శ్రుతదంభోళిహతి న్వడిం బడు మహా * క్షోణీధరంబో యనన్.

టీ॥ అతిదుశ్శంకలు—నిశేషసందేహములు. మాని—వదలి. పొమ్ము—ఊరకపో. అనినన్—అనఁగా. దైత్యారాతి—రాక్షసశత్రువైన విష్ణుమూర్తియొక్క. మాయా—మాయచేత. విమోహితుఁడై—మిక్కిలి మోహము నొందినవాఁడై. విస్మృతిన్—జ్ఞప్తిలేమిని. (పొంది) తామసమునన్—తమోగుణావేశముచేత. హేపారి—అతిశయించి వాఁడు—ఆవృకాసురుఁడు. ఆత్మపాణితలంబున్—తనయఱచేతిని. తననెత్తిన్—తనతలయందు. మోపికొని—పెట్టుకొని. (తాను) విశ్రుతదంభోళిహతిన్—ప్రసిద్ధమయిన వజ్రాయుధపుపెట్టుచేత. వడిన్—వేగముతో. పడు—కూలునట్టి. మహాక్షోణీధరంబో—గొప్పకొండయో. అనన్—అన్నట్లుగా. నేలన్—భూమియందు. వెసన్—వడిగా. కూలెన్—పడెను.

తా॥ ఊరక లేనిపోని సందేహములు పెట్టుకొనక పో అని విష్ణుమూర్తి చెప్పఁగా వాఁడు విష్ణుని మాయచేత మిక్కిలి మోహమును పొందినవాఁడై తనకు శివుఁడిచ్చిన వరమును మఱచి కేవలతామసవృత్తితో తనచేయి తనశిరస్సున పెట్టుకొని వజ్రాయుధము దెబ్బచేత వేగముతో పడునట్టి పెద్దకొండవలె తలపగిలి నేలఁబడి చచ్చెనని తా.

౧౨౫౨.—వ॥ అట్లు తనతల నూఱువ్రయ్యలై నేలంగూలిన యసురం గని యప్పుడు.

టీ॥ అట్లు—అవిధముగా. (తనతల) నూఱువ్రయ్యలై—నూఱు బ్రద్దలై. నేలంగూలిన యసురన్—భూమిమీఁదఁబడిన రాక్షసుని. కని—చూచి. (అప్పుడు)

తా॥ అవిధముగా తనచేయి తలమీఁద పెట్టుకొని తల నూఱు బ్రద్దలుగా పగిలి క్రిందఁబడి చచ్చిన రాక్షసునిఁ జూచి ఆసమయమునందు అని తాత్పర్యము.

౧౨౫౩.—క॥ సుర లసురాంతకు మీఁదన్ । వరమందార ప్రసూన * వర్షము లోలిన్
గురిసిరి తుములం బై దివి । మొరసెన్ సురదుందుభి ప్ర * ముఖ తూర్యంబుల్.

టీ॥ సురలు—దేవతలు. అసురాంతకుమీఁదన్—విష్ణుమూర్తిమీఁద. వరమందారప్రసూనవర్షములు—శ్రేష్ఠములైన కల్పవృక్షపుష్పములవానలు. ఓలిన్—క్రమముగా. కురిసిరి—కురియించిరి. దివిన్—మింటను. సురదుందుభిప్రముఖ తూర్యంబులు—దేవతలభేరులు మొదలగు వాద్యములు. తుములంబై—సందడిగా. మొరసెన్—మ్రోఁగెను.

తా॥ దేవతలు విష్ణుమూర్తిమీఁద పుష్పములవానలు కురియించిరి. ఆకాశమునందు భేరులు మొదలైన వాద్యములు ఎడతెగక మ్రోఁగెను అని తాత్పర్యము.

* దేవతలు విష్ణువుమీఁద పూలు గురిసి పాడి యాడుట *

౧౩౫౪.—క॥ పాడిరి గంధర్వోత్తము । లాడిరి దివి నప్సరసలు * నన్యోన్యముగన్
గూడిరి గ్రహములు భయముల । వీడిరి మునికోటు లంత * విమలచరిత్రా.

టీ॥ విమలచరిత్రా = పుణ్యమైన నడవడిగల ఓ పరీక్షిన్మహారాజా. అంతన్ = అప్పుడు. దివిన్ = మింటియందు. గంధర్వోత్తములు = గంధర్వశ్రేష్ఠులు. (పాడిరి అప్సరసలు ఆడిరి) గ్రహములు - సూర్యచంద్రాదులు. అన్యోన్యముగన్ = ఒండొరులతో. కూడిరి = కూడుకొనిరి. మునికోటులు = ముని సమూహములు. (భయములను) వీడిరి = వదలిరి.

తా॥ ఇంతను అప్పుడు మింటియందు గంధర్వులు గానము చేసిరి, అప్సరస స్త్రీలు నాట్యము చేసిరి, సూర్యాదిగ్రహము లెల్లను ఒకచోటం గూడుకొనెను, మునులు దలును భయములేక మెలఁగసాగిరి అని తా.

౧౩౫౫.—క॥ మురహరుఁ డెలనవ్వొలయఁగఁ । బురహరుఁ దగఁ జూచి పలికె * భూతేశ్వర యీ
నరభోజనుండు నీకి । త్తఱి నెగ్గొనరింపఁ దలఁచి * తానే పొలిసెన్.

టీ॥ మురహరుఁడు = శ్రీవిష్ణుఁడు. ఎలనవ్వొలయఁగన్ = చిఱునవ్వు కలుగఁగా - చిఱునవ్వు నవ్వుచు. పురహరున్ = శివుని. (చూచి) తగన్ = తగునట్లు. పలికెన్ = చెప్పెను. భూతేశ్వర = శివుఁడా. ఈనరభోజనుండు = ఈ రాక్షసుఁడు. (నీకు) ఇత్తఱిన్ = ఈ సమయమునందు. ఎగ్గొనరింపన్ = కీడు చేయను. (తలఁచి తానే) పొలిసెన్ = చచ్చెను.

తా॥ విష్ణుదేవుఁడు చిఱునవ్వు నవ్వుచు సాంబమూర్తినిఁ జూచి ఓ శివుఁడా! యీరాక్షసుఁడు ఇప్పుడు నీకు కీడు చేయఁ దలఁచి తానె నశించెను అని తాత్పర్యము.

వ॥ అవి యట్టిదికాదె యిజ్జగంబున నధికుండైనవానికి నపకారంబు గావించిన మానవులకు శుభంబు గలుగునే యదియునుంగాక జగద్గురుండవగు నీకవజ్ఞఁ దలంచు కష్టాత్ముండు పొలియుటం జెప్ప నేల యట్టి దుష్టచిత్తుల కిట్టివరంబు లిచ్చుట కర్జంబు గాదని యప్పురాంతకు వీడ్కొలిపిన నతండు మురాంతకుని ననేక విధంబుల నభినందించి నిజ మందిరంబునకుం జనియె నని చెప్పి యిట్లనియె.

టీ॥ అదియట్టిది కాదె = వాఁడు చేసినయా చెడ్డపని వానిని నాశము చేయునది యేకదా. ఇజ్జగంబునన్ = ఈలోకమునందు. అధికుండైన వానికిన్ = గొప్పవానికి. అపకారంబు = కీడు. గావించిన మానవులకున్ = చేసిన మనుష్యులకు. శుభంబు గలుగునే = మేలు గలుగునా.

(అదియునుంగాక) జగద్గురుండవు—లోకములకెల్లగురుడైనవాఁడవు. లోకలోకములకు తండ్రివి, లోకములను బుట్టించువాఁడవు అనుట. శ్లో॥ గురుస్త్రిష్వగ్రశ్రేష్ఠే గురౌపితరిదుర్భరే ॥ అని విశ్వనిఘంటువు. అగునీకున్—అగునట్టినీకు. అవజ్ఞన్—అవమానమును. తలంచుకష్టాత్ముండు—తలఁచునట్టి నీచుఁడు. పాలియుటన్ — చచ్చుటను. చెప్పనేల—చెప్పవలసినదేమి. అట్టిదుష్టచిత్తులకున్—అటువంటిచెడ్డమనసుగలవారికి. (ఇట్టివరంబులిచ్చుట) కర్జంబుకాదు — పనికాదు — యుక్తముకాదనుట. (అని) అప్పురాంతకున్ — ఆశివుని. వీడ్కొలిపినన్—పంపఁగా. (అతండు) మురాంతకునిన్—విష్ణువును. అనేకకథంబులన్—బహువిధములచేత. అభినందించి — కొనియాడి. నిజమందిరంబునకున్—తనయింటికి. చనియెన్—పోయెను. (అనిచెప్పి) ఇట్లనియెన్—శుకమహాముని యీవిధముగా పలికెను.

తా॥ వాఁడుచేసినపని వానిని నాశముచేయుసదేకదా, ఈలోకమునం దెవఁడైనను ఒకగొప్పవానికి చెఱుపుచేసినయెడ అట్టివానికి మేలుగలుగదు అనఁగా, లోకములకు తండ్రివైన నీవంటివానికి అవమానముచేయఁదలఁచిన దుష్టునకు చెఱుపు గలుగుననుట సహజమే కదా, అటువంటి దుష్టులకు ఇటువంటివరములు ఇచ్చుటతగదు అని చెప్పిశివునికి తాను అంజలియియ్యఁగా అతఁడు తానును విష్ణువును నానావిధములపొగడి తనయింటికి పోయెను అనిపరీక్షిన్మహారాజుతో శుకమహాముని చెప్పి మఱియును జెప్పనారంభించె నని తాత్పర్యము.

౧౨౫౭.—క॥ మానవనాయక యీయా । ఖ్యానముఁ జదివినను వినిన ✱ ఘనపుణ్యులు ని
త్యానందసౌఖ్యములు పెం । పూనుదురటమీఁదముక్తిఁ ✱ బొందుదు రెలమిన్.

టీ॥ మానవనాయక—రాజా. ఈయాఖ్యానమున్—ఈకథను. చదివినను వినినఘనపుణ్యులు — పఠించినట్టి విన్నట్టి విశేషపుణ్యము గలవారు. నిత్యానందసౌఖ్యములపెంపున్—ఎన్నఁడునుచెడనిసంతోషమునొక్కయు సౌఖ్యమునొక్కయు అభివృద్ధిని. ఊనుదురు — అవలంబింతురు—పొందుదురు. అటమీఁదన్—అంతమీఁదట. ఎలమిన్—అధికసంతోషముతో. ముక్తిన్ — మోక్షమును. (పొందుదురు)

తా॥ ఓరాజా ! ఈకథనువిన్న పుణ్యాత్ములు ఎవరోవారు ఎన్నఁడును చెడనిసుఖమును సంతోషమును చిరకాలము అనుభవించి కడపట సుఖస్వరూపమయినమోక్షమును పొందుదురు అనితాత్పర్యము.

వ॥ అని చెప్పి శుకయోగీంద్రుండు పరీక్షిన్నరేంద్రున కిట్లనియె.

౧౨౫౮.—క॥ జననాయక యింకఁ బురా । తనవృత్తం బొకటినీకుఁ ✱ దగ నెఱిఁగింతున్
వినుము తపోమహిమలఁ జెం । దినముని జనులును సరస్వ ✱ తీ నదిపొంతన్.

టీ॥ జననాయక—ఓరాజా. ఇంకన్—ఇఁకను. పురాతనవృత్తంబొకటి—ఒకపూర్వవృత్తాంతమును. (నీకు)తగన్—తగునట్లు. ఎఱిఁగింతును—తెలియఁజేయుదును. (వినుము)తపోమహిమలన్—కాయికవాచికమానసికతపస్సులవలనిప్రభావములను. చెందినమునిజనులును—పొందినమునీశ్వరులును. సరస్వతీనదిపొంతన్—సరస్వతీనది దగ్గఱ.

తా॥ ఓరాజా ! ఇంకొకపూర్వకథయొకటిగలదు దానిని నీకుఁ జెప్పెదనువినుము తపస్సుచేత ప్రభావమునుపొందినమునీశ్వరులందఱు సరస్వతీనది గట్టునందు అని తాత్పర్యము.

౧౨౫౯.—క॥ వితతక్రియ లొప్పఁగ స । త్క్రతువుల నొనరింప నచటఁ ✱ దైకొని లక్ష్మీ
పతి భవపితామహులలో । నతులితముగ నెవ్వఁడధికుఁ ✱ డని తమలోనన్.

టీ॥ వితతక్రియలు—విశేషముగానడపఁబడినక్రియలు. ఒప్పఁగన్—ఒప్పిదములగుచుండఁగా. (సత్క్రతువులను)ఒనరింపఁగన్—చేయఁగా. (అచట) దైకొని—పూని. లక్ష్మీపతిభవపితామహులలోన్ — విష్ణు శివ బ్రహ్మలలో. అతులితముగన్—ఈడులేనివిధముగా. ఎవ్వఁడధికుఁడు—అధికుఁడెవఁడు. (అని) తమలోనన్—తమలోఁదాము.

తా॥ విస్తరింపఁబడిన తంత్రములతో మంచియజ్ఞములను జేయుచుండి బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులు ముగ్గురిలోను సర్వాధికులు ఎవరు అగుదురు అని తమలోఁదాము ఆలోచించిరని తాత్పర్యము.

౧౨౬౦.—వ॥ ఇట్లు తలపోసి తన్మహత్వం బంతయుం దెలిసిరమ్మని భృగుమహాముని నమ్ము
వ్వురు వేల్పుల కడకుం బంపిన నత్తాపసోత్తముండు చనిచని ముందట.

టీ॥ ఇట్లు—ఈవిధముగా. తలపోసి—ఆలోచనచేసి. తన్మహత్వంబు—ఆసర్వాధికుఁడైన భగవంతునియొక్క మహిమను. అంతయున్ — సమస్తమును. తెలిసి — తెలిసికొని. (రమ్మని) భృగుమహామునిన్ — భృగువు అనుమునీశ్వరుని. అమ్మువ్వురువేల్పులకడకున్ — అముగ్గురు దేవతలయొద్దకును. పంపినన్—పంపఁగా. అత్తాపసోత్తముండు — ఆమునీశ్వరుఁడు. చనిచని — బహుదూరము పోయి. (ముందటను)

తా॥ ఈవిధముగా ఆలోచించి సర్వాధికుఁడైన యాదేవుని యొక్కమహిమనువిశదముగా తెలిసికొని వచ్చుటకై ఆమునులుభృగుమహామునీశ్వరుని ఆవిష్ణు శివ బ్రహ్మలయొద్దకు పంపఁగా అతఁడును బహుదూరముపోయి యెదుటఁజూచి యని తాత్పర్యము.

బ్రహ్మ.

శివుఁడు.

విష్ణువు.

(*) భృగు మహర్షి త్రిమూర్తుల శోధింపఁ బోవుట. (*)

భృగుమహర్షి.

క॥ జలరుహసంజాతు సభా । స్థలమున కొగి నేగి యతని ✽ సత్వగుణంబుల్
దెలియుటకై నుతివందన । ములు సేయకయున్న నజుఁడు ✽ మసమస యనుచున్.

టీ॥ జలరుహసంజాతు సభాస్థలమునకున్ = బ్రహ్మయొక్క కొలువుకూటమునకు. ఒగిన్ = క్రమముగా. ఏగి = పోయి. అతని సత్వగుణంబుల్ = అతనియొక్క శాంతగుణమును. తెలియుటకై = తెలిసికొనుటకై. నుతివందనములు = స్తోత్రమును నమస్కారమును. చేయకయున్నన్ = చేయక నిలువఁబడియుండఁగా. అజుఁడు = బ్రహ్మ. మసమస యనుచున్ = కోపవికారమును జూపుచు.

తా॥ బ్రహ్మదేవుని సభకుఁబోయి అతనియందుఁగల సత్వగుణప్రభావమును తెలిసికొనుటకై అతనికి స్తోత్రము చేయకయు, మ్రొక్కకయు, ఊరకయుండఁగా బ్రహ్మ కోపవికారమును జూపుచు ననుట తాత్పర్యము.

౧౨౬౨.—క॥ మనమునఁ గలఁగుచు భృగుతన । తనుజాతుండగుట బుద్ధిఁ ✽ దలఁచినవాఁడై
ఘనరోష స్ఫురితాగ్ని । న్ననయము శాంతోదకముల ✽ నల్లన నార్చెన్.

టీ॥ మనమునన్ = మనసునందు. కలఁగుచున్ = కలఁతపడుచు. భృగు = భృగుమహాముని. తనతనుజాతుండు = తనకొడుకు. (అగుటను) బుద్ధిన్ = బుద్ధియందు. (తలఁచినవాఁడై) ఘనరోషస్ఫురితాగ్నిన్ = అధికమైన రోషమనెడు గనగనలాడు నిప్పును. అనయము = మిక్కిలి. శాంతోదకములన్ = ఓర్పనెడు నీళ్లచేత. అల్లనన్ = మెల్లఁగా. (ఆర్పెను)

తా॥ మనసునందు కలఁతనొందుచు భృగువు తనకుఁగొడుకు అను తలఁపుచేత అతనిపైని అనకొనిగిన కోపము అనెడి మండుచున్న నిప్పును ఓర్పు అనెడి నీళ్లచేత చల్లార్చెను అని తాత్పర్యము.

౧౨౬౩.—చ॥ మహిత తపోధనుండు ముని ✽ మండనుఁ డయ్యెడఁ బాసి వెండియు
న్నహిపతిభూషుఁ గాన రజ ✽ తాద్రికి నేగియు నగ్గిరీంద్రుపైఁ
దుహినమయూఖ శేఖరుఁడు ✽ దుర్గయుఁ దానును విశ్రమించుచున్
ద్రుహిణతనూభవుం డెదుటఁ ✽ దోఁచుటకాత్మఁ బ్రమోద మందుచున్.

టీ॥ మహితతపోధనుండు = పూజ్యమయిన తపస్సే ధనముగాఁ గలవాఁడును. మునిమండనుఁడు = మునులకు అలంకారమైనవాఁడునైన భృగుమహాముని. అయ్యెడన్ = ఆబ్రహ్మలోకమును. పాసి = వదలి. వెండియున్ = పిమ్మట. అహిపతిభూషున్ = సర్పరాజైన శేషుఁడే ఆభరణముగాఁ గలవాఁడైన శివుని. కానన్ = చూడను. రజతాద్రికిన్ = వెండికొండకు. ఏగియున్ = పోయియు. అగ్గిరీంద్రుపైన్ = శ్రేష్ఠమైన ఆకొండమీఁద. తుహినమయూఖశేఖరుఁడు = చంద్రుని సిగపువ్వుగా నుంచుకొన్న శివుఁడు. దుర్గయున్ = పార్వతియు. (తానును) విశ్రమించుచున్ = కూర్చుండుచు. ద్రుహిణతనూభవుఁడు = బ్రహ్మకొడుకైన భృగుమహాముని. (ఎదుటను) తోఁచుటకున్ = కనఁబడుటకు. ఆత్మన్ = మనసునందు. ప్రమోదము = సంతోషమును. అందుచున్ = పొందుచు.

తా॥ పూజ్యమయిన తపస్సుచేసి మహిమను పొందిన మునిశ్రేష్ఠుఁడైన భృగువు అందుండి బయలుదేఱి వెంటనే శివునిఁ జూడవలెనని వెండికొండకుఁ బోయి ఆకొండమీఁద శివుఁడు పార్వతితోఁ గూడ కూర్చుండియుండి బ్రహ్మకొడుకైన భృగుమహాముని వచ్చుటకు మనసులో సంతోషించెనని తాత్పర్యము.

౧౨౬౪.—క॥ కనుఁగొని భ్రాతృస్నేహం । బునఁ గౌఁగిటఁ జేర్చు ననుచు * ముక్కంటి రయం
బున నెదురేగిన మునిరు । ద్రునియందుల సత్త్వగుణముఁ * దోఁ దెలియుటకై.

టీ॥ కనుఁగొని = భృగువును జూచి. భ్రాతృస్నేహంబునన్ = తోడఁ బుట్టినవాఁడు అను ప్రీతిచేత. కౌఁగిటఁ జేర్చున్ = ఆలింగనము చేసికొనును. అనుచున్ = అని తలఁచుచు. ముక్కంటి = శివుఁడు. రయంబునన్ = శీఘ్రముగా. ఎదురేగినన్ = ఎదుర్కొని పోఁగా. ముని = భృగువు. రుద్రునియందుల సత్త్వగుణమున్ = శివునియందుఁగల సత్త్వగుణమును. తోన్ = వెంటనే. తెలియుటకై = తెలిసికొనుటకొఱకు.

తా॥ భృగుమహామునిని జూచి తాను సోదరుఁడు అను సంబంధము వలన స్నేహముచేత తన్ను కౌఁగిలించుకొనును అని తలఁచి యెదుర్కొనిపోఁగా అతఁడు శివునియందుఁగల సత్త్వగుణధర్మమును తెలిసికోఁదలఁచినవాఁడై యని తాత్పర్యము.

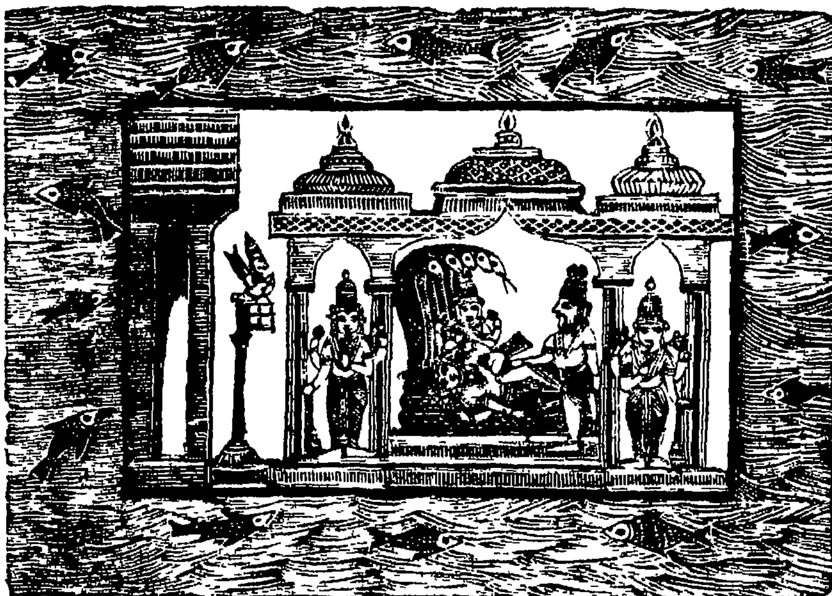
వ॥ అతనిఁ గైకొనక యూరకుండిన.

టీ॥ అతనిన్ = ఆశివుని. కైకొనక = లక్ష్యపెట్టక. ఊరకుండినన్ = ఏమియు పలుకక యూరకుండఁగా.

౧౨౬౫.—ఉ॥ ఆనిటలాంబకుండు గమ * లాసననందనుఁ జూచి భూరి కా
లానల రోషవేగ భయ * దాకృతిఁ దాల్చి పటుస్ఫులింగ సం
తానము లొల్క శూలమునఁ * దాపసముఖ్యు నురంబు వ్రేయఁగాఁ
బూనినఁ బార్వతీరమణి * బోరున నడ్డమువచ్చి చెచ్చెరన్.

టీ॥ ఆనిటలాంబకుండు = ఫాలమున కన్నుగల యాశివుఁడు. కమలాసననందనున్ = బ్రహ్మకొడుకైన భృగువును. (చూచి) భూరి... కృతిన్ — భూరి = మిక్కుటమయిన. కాలానల = ప్రళయకాలపు నిప్పును బోలిన. రోష = కోపముయొక్క. వేగ = వడిచేత. భయదాకృతిన్ = భయమును కలుగఁజేయునట్టి యాకారమును. తాల్చి = ధరించి. పటుస్ఫులింగ సంతానములు = అధికములయిన మిణుఁగురుల ప్రోగులు, ఒల్కన్ = రాలఁగా. శూలమునన్ = తన శూలాయుధముచేత. తాపసముఖ్యు నురంబున్ = మునిశ్రేష్ఠుఁడైన భృగువుయొక్క రొమ్మును. వ్రేయఁగాన్ = కొట్టుటకు. పూనినన్ = పూనఁగా. పార్వతీరమణి = పార్వతీదేవి. బోరునన్ = శీఘ్రముగా. అడ్డమువచ్చి = అడ్డముగా వచ్చి. చెచ్చెరన్ = తటాలున.

తా॥ అంతట శివుఁడు భృగుమహామునిని జూచి అధికమయిన కోపముతో ప్రళయకాలాగ్నివలె మండిపడుచు భయంకరమగు నాయాకారముతో కన్నుల నిప్పులు రాల్చుచు తన శూలాయుధమును ఎత్తుకొని అతని రొమ్మును పొడువఁబోఁగా పార్వతీదేవి అతనికి అడ్డము వచ్చి నదై యని తాత్పర్యము.

(*) భృగుమహాముని విష్ణుమూర్తిని తన్నుట. (*)

౧౨౬౬.—క॥ తనవిభు పాదములకు వం । దనముం గావించి సమచి * త ప్రియముల న
య్యనలాక్షుని కోపము మా । న్చిన నమ్మునినాథుఁ డచట * నిలువక చనియెన్.

టీ॥ తనవిభుపాదములకున్ — తన భర్తయొక్క అడుగులకు. వందనమున్ — నమస్కారమును. కావించి — చేసి. సముచితప్రియములన్ — తగినమంచిమాటలచేత. అయ్యంబుజాక్షునికోపమున్ — ఆశివుని కోపమును. మాన్చినన్ — పోఁగొట్టఁగా. అమ్మునినాథుఁడు — ఆభృగుమహాముని. అచ్చటన్ — అక్కడ. (నిలువక) చనియెన్ — పోయెను.

తా॥ తనపెనిమిటి కాళ్లపైఁబడి మ్రొక్కి తగినమంచిమాటలుచెప్పి ఆయనకోపమును అణఁచెను, అంతట భృగుమహాముని అక్కడనిలువక బయలుదేఱిపోయెనని తాత్పర్యము.

౧౨౬౭.—సీ॥ పొలుపొందు వైకుంఠ ✱ పురమున కర్థితోఁ - జనియందు సమధికై ✱ శ్వర్య మొప్పఁ
గమలాంక పర్యంక ✱ గతుఁడై సుఖించు న - క్కౌస్తుభభూషు వ ✱ క్షస్థలంబుఁ
దనపాదమునఁ బిట్టు ✱ తన్నెఁ దన్నినఁ బాన్పు - డిగివచ్చి మునిఁజూచి ✱ నగధరుండు
పదములఁ గెంగి యో ✱ పరమ తపోధన - యీగతి నీవచ్చు ✱ టెఱుఁగలేక
తే॥ యున్న నాతప్పు మన్నించి ✱ నన్నుఁ గరుణఁ । జూచి యీదివ్యమణిమయ ✱ స్ఫూర్తిఁదనరు
రుచిరసింహాసనమునఁ గూ ✱ ర్చుండు దివ్య । తాపసోత్తమ యభయప్ర ✱ దాననిపుణ.

టీ॥ పొలుపు — అందము. ఒందు — పొందునట్టి. వైకుంఠపురమునకున్ — వైకుంఠపట్టణమునకు. అర్థిన్ — ప్రీతితో. చని — పోయి. అందున్ — ఆవైకుంఠపట్టణమునందు. సమధికైశ్వర్యము — మిక్కిలి గొప్పదైన కలిమిని. ఒప్పన్ — ఒప్పఁగా. కమలాంకపర్యంకగతుఁడు — లక్ష్మీదేవియొక్క ఒడిని శేషశయ్యను పొందినవాఁడు. ఐ — అయి. సుఖించు — సుఖము ననుభవించుచున్న. అక్కౌస్తుభభూషు వక్షస్థలంబున్ — కౌస్తుభమణి యాభరణము గాఁగల యావిష్ణుదేవుని ఱొమ్మును. తనపాదమునన్ — తన కాలితో. బిట్టుతన్నెన్ — గట్టిగా తన్నెను. తన్నినన్ — తన్నఁగా. పాన్పుడిగి — పడకయందుండిదిగి. వచ్చి — ఈవలికివచ్చి. మునిన్ — భృగువును. (చూచి) నగధరుండు — విష్ణుదేవుఁడు. పదములకున్ — ఆయన అడుగులకు. ఎఱఁగి — మ్రొక్కి. ఓపరమతపోధన — మేలైనతపస్సే ధనముగాఁగల ఓభృగుమహామునీ. ఈగతిన్ — ఈవిధముగా. నీవచ్చుట — నీయొక్కరాక. ఎఱుఁగలేక — తెలియక. (ఉన్ననాతప్పు) మన్నించి — ఓర్చి. (నన్ను) కరుణన్ — దయతో. చూచి — కటాక్షించి. ఈ...నన్ — ఈ — ఈయెదుటనుండెడు. దివ్య — అప్రాకృతమయిన. మణిమయ — రత్నవికారమయిన. స్ఫూర్తిన్ — ప్రకాశముచేత. తనరు — ఒప్పునట్టి. రుచిర సింహాసనమునన్ — తేజరిల్లుచున్న సింహాసనమునందు. కూర్చుండు — కూర్చుండుము. దివ్యతాపసోత్తమ — దేవర్షిశ్రేష్ఠుఁడా. అభయప్రదాననిపుణ — భయములేమిని ఇచ్చుటయందు నేర్పుగలవాఁడా.

తా॥ మిక్కిలి మనోజ్ఞమయిన వైకుంఠ పట్టణమునకు ప్రీతితో పోయి ఆవైకుంఠపట్టణమునందుమిక్కిలిహెచ్చైనకలిమితో లక్ష్మీదేవి యొడిలోతలమోపి పానుపునందుపండుకొనిసుఖించుచున్న కౌస్తుభమణినిఆభరణముగా ధరించిన విష్ణుదేవుని ఱొమ్మునందు తనకాలితో తన్నెను, అట్లుతన్నఁగా విష్ణుదేవుఁడుపానుపునుండి దిగివచ్చిభృగుమహామునినిజూచి ఆయన అడుగులకుమ్రొక్కి ఓమునీశ్వరా! నీవిట్లు వచ్చుటతెలిసికోకుండ ఉండిన అవజ్ఞకు ఓర్చి నన్నుకరుణించి ఈయెదుట నుండెడి దివ్యరత్నములు దాఁచిన వెలుఁగుచున్న సింహాసనమునందుఁ గూర్చుండుము అనివేఁడుకొనెనని తాత్పర్యము.

౧౨౬౮.—క॥ అలఘు పవిత్ర భవత్పద । జలములు నను నస్మదీయ ✱ జఠరస్థ జగం
బుల లోకపాలురను బోలు । పలరఁగఁ బుణ్యులనుజేయు ✱ ననఘచరిత్రా.

టీ॥ అనఘచరిత్రా — అనఘ — పాపరహితమైన. చరిత్రా — నడవడిగల ఓభృగుమహామునీశ్వరుఁడా. అలఘు పవిత్ర భవత్పద జలములు — అలఘు — శ్రేష్ఠములైన. పవిత్ర — పరిశుద్ధములయిన. భవత్ — నీయొక్క. పద — పాదములయందలి. (జలములు) ననున్ — సర్వలోకకర్తనైననన్నును. అస్మదీయజఠరస్థజగంబులన్ — అస్మదీయ — నాదియైన. జఠరస్థ — కడుపునందలి. జగంబులన్ — పదునాలుగులోకములను. లోకపాలురన్ — ఆలోకములనుపాలించువారైనయింద్రాది దేవతలను. పొలుపలరఁగన్ — మిక్కిలిఒప్పిదమగునట్లుగా. పుణ్యులను జేయున్ — కృతార్థులను జేయును.

తా॥ పాపరహితమైననడవడిగల ఓభృగుమహామునీశ్వరుఁడా! నిత్య పరిశుద్ధము లయిన మీకాళ్లు గడిగిన నీళ్లు నన్నును, నాకడుపులోనుండెడు పదునాలుగు లోకములను, ఆలోకములకు ప్రభువు లయిన యింద్రాది దేవతలను, మిక్కిలి కృతార్థులను జేయును అని శ్రీవిష్ణుమూర్తి పలికెనని తాత్పర్యము.

వ॥ మునీంద్రా భవదీయ పాదాబ్జహతి మద్భుజాంతరంబునకు భూషణంబయ్యె భవదాగమనంబు మాబోఁటి వారికి శుభావహంబుగాదె యేనుధన్యుండనైతినని మృదుమధురాలాపంబుల ననునయించిన నమ్ముని వరుండు లక్ష్మీనాథు సంభాషణంబులకుఁ జిత్తంబునం బరమానందంబునొంది యమ్ముకుందు ననంతకల్యాణ గుణనిధి నభినందించి యానందబాష్పధారాసిక్తకపోలుండగుచుఁ దద్భక్తిపారవశ్యంబున నొండుపలుకనేరక యతని చేత నామంత్రణంబుపడసి మరలి సరస్వతీ తీరంబుననున్న మునులసన్నిధికిం జనుదెంచి వారలం గనుంగొని.

టీ॥ మునీంద్రా — ఓమునిశ్రేష్ఠుఁడా. భవదీయపాదాబ్జహతి — నీదైనపాదకమలములతన్ను. మద్భుజాంతరంబునకున్ — నాఱొమ్మునకు. భూషణంబయ్యెన్ — అలంకారమాయెను. భవదాగమనంబు — నీయొక్కరాక. మాబోఁటివారికిన్ — మావంటివారికి. శుభావహంబు —

మేలునిచ్చునది. కాదె=కదా. ఏను=నేను. ధన్యుండనైతిన్=కృతార్థుండనైతిని. (అని) మృదుమధురాలాపంబులన్ = మెత్తనైనమధురమాటలచేత. అనునయించినన్=లాలింపఁగా. అమ్ముని ముఖ్యుఁడు = ఆమునిశ్రేష్ఠుఁడైన భృగువు. లక్ష్మీనాథు సంభాషణంబులకున్=శ్రీమన్నారాయణునిమాటలకు. చిత్తంబునన్ = మనసునందు. పరమానందంబునొంది = మిక్కిలిసంతోషించి. ఆముకుందున్=అవిష్ణువును. అనంతకల్యాణగుణనిధిన్=మేరలేనిమంచిగుణములకు ఉనికిపట్టయినవానిని. అభినందించి = పొగడి. ఆనందబాష్పధారాసిక్తకపోలుండు=సంతోషాతిశయమువలనఁబుట్టినకన్నీటిధారలచేత తడుపఁబడిన చెక్కిళ్లు గలవాఁడు. అగుచున్ = అవుచును. తద్భక్తిపారవశ్యంబునన్=ఆవిష్ణునియందలిభక్తివలనిచొక్కుచేత. ఓండుపలుకనేరక = ఏమియుబదులుచెప్పఁజాలక. అతనిచేతన్ = ఆవిష్ణుదేవునిచేత. అనుజ్ఞాతుండు=అనుజ్ఞను. వడసి=పొంది. (మరలి) సరస్వతీతీరంబునన్=సరస్వతీనదిగట్టున. ఉన్నమునిసన్నిధికిన్ = ఉన్నట్టి మునులయొద్దకు. చనుదెంచి=వచ్చి. (వారలను) కనుంగొని=చూచి.

తా॥ ఓమునిశ్రేష్ఠుఁడా! నీకాలితన్ను నాలోమ్మునకు అలంకారమయ్యెను, నీరాక మావంటి వారికి మేలుకలుగఁజేయునదే కదా? నేను కృతార్థుఁడనైతిని అని తిన్ననియింపైన మాటల చేత లాలనచేయఁగా ఆభృగు మహాముని ఆవిష్ణుదేవుని మాటలకు మనసున సంతోషించి మేర లేనిమంచిగుణములుగల యాదేవుని పొగడి సంతోషముయొక్క అతిశయముచేత పుట్టిన కన్నీళ్లచేత తడిసినచెక్కిళ్లు గలవాఁడగుచు అతనియందలి భక్తిచేత దేహము తెలియనివాఁడై యేమిచెప్పనేరక ఆవిష్ణుదేవుని యనుజ్ఞపుచ్చుకొని యందుండి బయలుదేరి సరస్వతీనదిగట్టునకు వచ్చి అచ్చటి మునులనుజూచి యని తాత్పర్యము.

౧౨౭౦.—సీ॥ ముని నాయకులతోడఁ * దన పోయివచ్చిన - తెఱఁగును దనమది * దృష్టమైన
మూఁడుమూర్తులవిధం * బును నెఱిఁగించిన - వినివారు మనముల * విస్మయంబు
నంది చిత్తంబుల * సందేహమునుబాసి - చిన్మయాకారు ల * క్ష్మీసతీశుఁ
ననుపముఁ డనవద్యుఁ * డఖిలకల్యాణ గు - ణాకరుఁ డాదిమ * ధ్యాంత రహితుఁ
తే॥ డైతనర్చిన పుండరీ * కాక్షుఁ డొకఁడు । గాక ప్రణుతింప దైవ మె * క్కడను వేఱ
కలఁడెయని బుద్ధి విజ్ఞాన * కలితులగుచు । హరిపదాబ్జాతయుగళంబు * సద్ధిఁ గొలిచి.

టీ॥ మునినాయకులతోడన్ = ఆమునిశ్రేష్ఠులతో. తనపోయివచ్చినతెఱఁగును = తానపోయివచ్చినవిధమును. తనమదిన్=తనమనస్సునందు. దృష్టమయిన=తోఁచిన. మూఁడుమూర్తులవిధంబును=త్రిమూర్తులయొక్కరీతియు. ఎఱిఁగించినన్=తెలియఁజేయఁగా. (విని వారు) మనములన్=మనసులలో. విస్మయంబునంది = ఆశ్చర్యమును బొంది. చిత్తంబులన్=మనస్సులయందు. సందేహము=విష్ణువునకంటె శ్రేష్ఠుఁడైనదేవుఁడొకఁడున్నాఁడేమో అనెడిఅనుమానము. పాసి=తొలఁగి. చిన్మయాకారున్=జ్ఞానస్వరూపుఁడైన లక్ష్మీసతీశున్ = శ్రీమన్నారాయణుని. అనుపముఁడు = సాటిలేనివాఁడు. అనవద్యుఁడు = నింద్యుఁడుకానివాఁడు అఖిలకల్యాణగుణాకరుఁడు = ఎల్లమంచిగుణములకునునిగ్గైనవాఁడు. ఆదిమధ్యాంతరహితుఁడు=మొదలునడుము తుదలు లేనివాఁడు—పుట్టుట పెరుగుట చచ్చుటలు లేనివాఁడనుట. అయితనర్చిన పుండరీకాక్షుఁడు = అయియొప్పిన శ్రీవిష్ణుమూర్తి. ఒకఁడుగాక=ఒక్కఁడేగాక. ప్రణుతింపన్=కొనియాడను. ఎక్కడను=ఏచోటనైనను. దైవము= దేవుఁడు. వేఱ కలఁడె=ఇతరుఁడొకఁడు ఉన్నాఁడా. (అని) బుద్ధిన్=బుద్ధియందు. విజ్ఞానకలితులు=విష్ణుదేవుఁడే సర్వశ్రేష్ఠుఁడనెడు విశేషజ్ఞానముతోఁ గూడుకొన్నవారు. (అగుచును) హరిపదాబ్జాతయుగళంబున్=శ్రీవిష్ణునియొక్క పాదకమలముల జంటను. అర్థిన్=ప్రీతితో. కొలిచి=సేవించి.

తా॥ ఆమునిశ్రేష్ఠులతో తానువిష్ణుశివబ్రహ్మలలోకముల కుపోయి వచ్చిన వృత్తాంతమును, వారినిజూచి నప్పుడు తనకుతోఁచిన వారి రీతులను తెలియఁజేయఁగా ఆమునులువిని తమమనసులలో ఆశ్చర్యమును పొందినవారై విష్ణుదేవునికంటె శ్రేష్ఠుఁడైన దేవుఁడు వేఱొకఁడుగలఁడేమోయనెడి మనసులలోనిసందేహమునువాని సాటిలేనివాఁడును, నింద్యుఁడు కానివాఁడును, సర్వజ్ఞత్వాదిగుణములుగలవాఁడును, పుట్టుట పెరుగుట చచ్చుటఅను అవస్థలు లేనివాఁడును, తామరలవంటి కన్నులుగలవాఁడునైనశ్రీలక్ష్మీభర్తనుజ్ఞానస్వరూపుఁడని భావించి ఆవిష్ణుమూర్తికంటె నితరుఁడైన దేవుఁడొకఁడు మనకు పూజ్యుఁడగువాఁడుకలఁడా? అనువిశేషజ్ఞానమునుపొందినబుద్ధులతో శ్రీవిష్ణుమూర్తిపాదకమలములను ప్రీతితో సేవించి యని తాత్పర్యము.

౧౨౭౧.—వ॥ అట్లుసేవించి యవ్యయానందంబైన వైకుంఠధామంబు నొందిరని చెప్పి వెండియు నిట్లనియె.

టీ॥ అట్లుసేవించి = ఆవిధముగా సేవించి. అవ్యయానందంబు= చెడనిసంతోషముగలది. అయినవైకుంఠధామంబున్=అయినవైకుంఠపట్టణమును. ఒందిరి = పొందిరి. (అనిచెప్పి) వెండియున్ = మఱియును. ఇట్లనియెన్ = ముందుచెప్పఁబోవు విధమునఁ బలికెను.

తా॥ ఆవిధముగా చెడని సంతోషము నిచ్చునట్టి వైకుంఠపట్టణమును బొందిరి అని శుకమహాముని యిట్లుపలికెనని తాత్పర్యము.

౧౨౭౨.—సీ॥ నరనాథ యొకనాఁడు * నలినాయతాక్షుండు - పొలుచు కుశస్థలి * పురమునందు
సుఖముండ నొక్కభూ * సుర వర్యుభార్యకుఁ - బుత్త్రుండు జన్మించి * పుట్టినపుడ
మృతుఁడైన ఘనశోక * వితతిచేఁ గ్రాఁగుచు - నాడింభకునిఁ గొంచు * నవని సురుఁడు
చనుదెంచి పిలుచ రా * జ ద్వారమునఁబెట్టి - కన్నుల బాష్పాంబు * కణము లొలుక

తే॥ బాపురే విధినను దుఃఖ * పఱుపఁదగునె । యనుచు దూఱుచుఁ దనుఁదిట్టు * కొనుచు వగల
డెంద మందంద నెఱియనా * క్రందనంబు । సేయుచునువచ్చి యావిప్ర * శేఖరుండు.

టీ॥ నరనాథ=ఓరాజా. ఒకనాడు=ఒకదినము. నలినాయతాక్షుండు = కమలములవలె విశాలములయిన కన్నులుగల కృష్ణుఁడు. పాలుచు-ఉండునట్టి. కుశస్థలిపురమునందున్=ద్వారకాపట్టణమునందు. సుఖముండన్=సుఖముగానుండఁగా. ఒక్క భూసురవర్యుభార్యకున్=ఒకబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుని పెండ్లామునకు. పుత్రుండు=కొడుకు. జన్మించి=పుట్టి. పుట్టినప్పుడ=పుట్టినతోడనే. మృతుఁడైనన్=చావఁగా. ఘనశోకవితతిచేన్=అధికమైనదుఃఖసమూదాయముచేత. క్రాఁగుచున్=తపించుచు. ఆడింభకునిన్=ఆబిడ్డను. కొంచున్=ఎత్తుకొని. అవనిసురుఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు. చనుదెంచి=వచ్చి. రాజద్వారమునన్=రాజునింటివాకిట. (పెట్టి) కన్నులన్ = కన్నులయందు. బాష్పాంబుకణములు = కన్నీటిబిందువులు. ఒలుకన్ = రాలఁగా. బాపురే=ఔరా. విధి=దైవమా. ననున్=నన్ను. దుఃఖపఱుపన్=దుఃఖపెట్టుట. తగునే=నీకుఁదగునా (అనుచు)దూఱుచున్=దూషించుచు. తనున్=తన్ను. పెలుచన్=గట్టిగా. (తిట్టుకొనుచు) వగలన్ = దుఃఖములచేత. డెందము=మనస్సు. అందంద=క్రమముగా. నెఱియన్=పగులఁగా. ఆక్రందనంబుసేయుచున్ = ఏడ్చుచు. (వచ్చి) ఆవిప్రశేఖరుండు=ఆబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడు.

తా॥ ఓరాజా ! ఒకనాఁడు శ్రీకృష్ణమూర్తికి ఉనికిపట్టగు ద్వారకయను పట్టణమునందు ఒకబ్రాహ్మణుఁడు సుఖముగా వాసము చేయుచుండఁగా అతనిభార్య నీళ్లాడి పిల్లాడినతోడనే పుట్టినబిడ్డ చనిపోయెను, ఆ తటి ఆబ్రాహ్మణుఁడు మిక్కిలి దుఃఖమును పొంది తపించుచు ఆబిడ్డ నెత్తుకొని కృష్ణుని నగరువాకిట పెట్టి కన్నుల నీళ్లు కార్చుకొనుచు ఔరా దైవమా ! నన్ను దుఃఖపెట్టుట నీకుఁ దగునా అని దైవమును దూఱుచు గట్టిగా తన్ను తిట్టుకొనుచు దుఃఖముచేత గుండెలు పగిలి బద్దలౌనట్టుగా ఏడ్చుచు అనితాత్పర్యము.

(*) విప్రుండు మృతులైన తనపుత్రులఁ దెచ్చి కృష్ణునినగరివాకిటఁ బెట్టి యేడ్చుట. (*)

సీ॥ అధిక శోకంబున * నలమటఁబొందుచు - నచ్చటి జనులతో * ననియెఁ బెలుచ
బ్రాహ్మణవిద్వేష * వంతుఁడై తగశాస్త్ర - పద్ధతి నడవక * పాపవర్తి
యగుక్షత్రబాంధవుఁ * డగువానిదురితంబు-చేత మత్పుత్రుండు * జాతమైన
యప్పుడమ్మృతుఁడయ్యె * నక్కటహింసకు - రోయకయప్పుడ * న్యాయకారి

బ్రాహ్మణుఁడు.

తే॥ యగుచువిషయానుగతచిత్తుఁ*డైనయట్టి। రాజు దేశంబు ప్రజలుని*రాశులగుచు
దుఃఖములఁజాలవనటఁబొం*దుచురటందు। నేడ్చుచునచటనిల్వక*యెగెసపడు.

టీ॥ అధికశోకంబునన్ = మిక్కుటమయినదుఃఖముతో. అలమటఁబొందుచున్ = దుఃఖపడుచు. అచ్చటిజనులతోన్ = అక్కడనున్నజనులతో. పెలుచన్ = గట్టిగా. అనియెన్ = పలికెను. బ్రాహ్మణవిద్వేషవంతుఁడై = బ్రాహ్మణులయందు పగగలవాఁడై. తగన్ = తగినట్లు. శాస్త్రపద్ధతిన్=శాస్త్రమార్గమునందు. నడవక=వర్తింపక. పాపవర్తి = న్యాయశాస్త్రవిరుద్ధమయిననడువడిగలవాఁడు. అగు క్షత్రబాంధవుఁడు = అగునట్టినీచరాజు. అగువానిదురితంబుచేతన్ = అగునట్టివానియొక్కపాపముచేత. మత్పుత్రుండు=నాకొడుకు. జాతమయినయప్పుడ=పుట్టినప్పుడే. మృతుఁడయ్యెన్ = చచ్చెను. అక్కట = అయ్యో. హింసకున్=బాధకు. రోయక=విసుగక. ఎప్పుడున్=ఎల్లప్పుడును. అన్యాయకారి=అధర్మమునుచేయువాఁడు. (అగుచును) విషయానుగతచిత్తుఁడు = ఇంద్రియచాంచల్యములయందుపొందినమనసుగలవాఁడు. ఐనట్టిరాజు దేశంబుప్రజలు = అయినట్టిరాజుయొక్క దేశమునందుండుజనులు. నిరాశులగుచున్ = ఆశలేనివారగుచు. దుఃఖములన్ = దుఃఖములచేత. చాలన్=మిక్కిలి. వనటఁబొందుదురు=తపింతురు. అటంచున్ = అనిచెప్పుచు. (ఏడ్చుచు) ఆచటన్=అక్కడ. (నిలువక) అప్పుడు=ఆసమయమునందు. ఏగెన్=పోయెను.

తా॥ ఆబ్రాహ్మణుఁడు మిక్కిలి దుఃఖముతో సంకటపడుచును అక్కడనున్నజనులనుజూచి ఏరాజు బ్రాహ్మణులయందు శత్రుత్వము గలిగి శాస్త్రమునందు చెప్పఁబడిన ధర్మమార్గమును అవలంబింపక మెలఁగునో అట్టి నీచరాజుయొక్క పాపముచేత నాకొడుకు పుట్టినప్పుడేచచ్చెను, అయ్యో ! హింసకు వెఱవక యెప్పుడును అధర్మమునే చేయుచుండునట్టివాఁడు విషయములయందు మరిగినవాఁడును అయిన రాజుయొక్క దేశమునందుండుజనులు తమకుమేలుగలుగును అను ఆశలేక ఆపదలచేత సంకటపడుచునుందురు అనిచెప్పి యేడ్చుచు అక్కడనిలువక వెడలి పోయెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇవ్విధంబున మఱియుం దనసుతులు మృతులైన వారలం గొనివచ్చి యెప్పటియట్ల పలవరించుచు నవ్విప్రుండు రాజు మొగసాలం బెట్టి రోదనంబు సేయుచు కొన్నిగాథలు సదివి పోవుచుండెనవ్విధంబున నెనమండ్రు సుతులు మృతులైనపిదపం దొమ్మిదవ కుమారుండైన శిశువు నెత్తితెచ్చి యెప్పటి విధంబునఁ బలవరించుచున్న బ్రాహ్మణునిఁ గని యర్జునుం డిట్లనియె.

టీ॥ ఇవ్విధంబునన్ = ఈరీతిగా. మఱియును = ఇంకను. తన సుతులు = తనకొడుకులు. మృతులైనన్ = చావఁగా. వారలన్ = అచచ్చినకొడుకులను. కొనివచ్చి = ఎత్తుకొనివచ్చి. ఎప్పటియట్ల = ఎప్పటి వలెనే. పలవరించుచున్ = ప్రలాపించుచు. అవ్విప్రుండు = ఆబ్రాహ్మణుఁడు. రాజుపై గ్రసాలంబెట్టి = రాజునగరివాకిటనుంచి. రోదనంబు చేయుచున్ = ఏడ్చుచు. కొన్ని గాథలుసదివి = కొన్ని న్యాయకథలు చెప్పి. (పోవుచుండెను) అవ్విధంబునన్ = ఆరీతిగా. ఎనమండ్రు సుతులు = ఎనిమిదిమంది కొడుకులు. మృతులైన పిదపన్ = చచ్చిన పిమ్మట. (తొమ్మిదవకుమారుఁడైన) శిశువున్ = బిడ్డను. ఎత్తితెచ్చి = ఎత్తుకొనివచ్చి. ఎప్పటివిధమ్మునన్ = మునుపటివలెనే. పలవరించుచున్న = ప్రలాపించుచున్న. (బ్రాహ్మణునికనిఅర్జునుండుఇట్లనియెను)

తా॥ ఈమేరకుతనకొడుకులు ఒకరిపెంటనొకరుగా పుట్టుచునే చచ్చుచుండఁగా వారినెల్లను ఎత్తుకొనివచ్చి రాజునగరివాకిటఁ బెట్టి కొన్నినీతులుచెప్పి యేడ్చిపోవుచుండెను, అట్లు ఎనిమిదిమందిబిడ్డలు చావఁగా తొమ్మిదవవాఁడును పుట్టిచచ్చెను, ఆచచ్చినబిడ్డను మును పటివలెనేపలవరించుచు కొనిపోయిరాజునగరిముందటఁబెట్టి ఎప్పటి వలెనేయేడ్చుచుండఁగా అర్జునుఁడుచూచి ఆబ్రాహ్మణునితో ఇట్లు పలికెనని తాత్పర్యము.

౧౨౭౫.—క॥ ఈపగిది నీవుపగలన్ । వాపోవఁగఁ జూచి యకట ✽ వారింపఁగఁ దా
నోపిన విలుకాఁడొక్కఁ డీపురిలేఁడయ్య యయ్య ✽ యిది పాపముగున్.

టీ॥ ఈపగిదిన్ = ఈవిధముగా. (నీవు) పగలన్ = దుఃఖములచేత. వాపోవఁగన్ = ఏడువఁగా. (చూచి) వారింపఁగన్ = ఆయేడ్పునుమాన్పుటకు. ఓపిన = చాలిన. విలుకాఁడు = విల్లుపట్టినవీరుఁడు తాన్ = తాను. ఒక్కఁడున్ = ఒకఁడైనను. ఈపురిన్ = ఈపట్టణమునందు. లేఁడయ్యనయ్య = లేకపోయెనా. అకట = అయ్యో. ఇది = ఇట్లు నీదుఃఖమునుచూచి సహించుటకు. పాపమగున్ = పాపము అగును.

తా॥ ఓబ్రాహ్మణుఁడా! నీవు ఈవిధముగా అధిక దుఃఖముతో ఏడ్చుచుండఁగానిన్ను ఆదరించినీదుఃఖమునుపోఁగొట్టఁజాలిన బంటు ఒకఁడైనను ఈపట్టణములో లేకపోయెనా? అయ్యో! పాపము అని అర్జునుఁడు బ్రాహ్మణునితో ననియెనని తాత్పర్యము.

౧౨౭౬.—సీ॥ పుత్రులఁ గోల్పోయి ✽ భూరి శోకంబున - వనటఁ బొందుచు విప్ర ✽ వరులుచాల
నేరాజు రాజ్యమం ✽ దేని వసింప్రదు - రా రాజుఁ దలపోయ ✽ నవని మీఁద
నటునిగా నాత్మ నె ✽ న్నందగు నీపుత్రు - నేఁ బ్రతికించెద ✽ నిపుడు పూని
యటు సేయ నైతేనే ✽ ననలంబు సొచ్చెద - నని భూసురుఁడు వెఱఁ ✽ గందఁబలుక
తే॥ నతఁడువిని యిట్టివెడఁగుమా ✽ టాడఁదగునె । భూరి విక్రమశాలి రా ✽ ముండు మేటి
బలుఁడు హరియును ధైర్య సం ✽ పన్ను లనఁగ । దనరు ప్రద్యుమ్నుఁ డతనినం ✽ దనుఁడుమఱియు.

టీ॥ పుత్రులన్ = కొడుకులను. కోల్పోయి = పోఁగొట్టుకొని. భూరిశోకంబునన్ = అధికమైనమనోవ్యథతో. వనటఁబొందుచున్ = దుఃఖపడుచు. విప్రవరులు = బ్రాహ్మణులు. చాలన్ = విశేషముగా. ఏరాజు రాజ్యమందేని = ఏరాజుయొక్క రాజ్యమునందు. వసింప్రదురు = ఉందురో. ఆరాజున్ = అట్టి రాజ్యమునేలెడు రాజును. అవనిమీఁదన్ = భూమియందు. తలపోయన్ = విచారింపఁగా. నటునిగాన్ = రాజవలెనటించునట్టివానిఁగా. ఆత్మన్ = మనస్సునందు. ఎన్నందగున్ = ఎంచవలసినది. ఇపుడు = ఈసమయమునందు. నీపుత్రున్ = నీకొడుకును. ఏన్ = నేను. పూని = యత్నపడి. (బ్రతికించెదను) అటుసేయనైతినేని = అట్లుబ్రతికింపలేకపోయినపక్షమున. అనలంబుసొచ్చెదన్ = అగ్నియందుఁ బ్రవేశించెదను. (అని) భూసురుఁడు = బ్రాహ్మణుఁడు. వెఱఁగందన్ = ఆశ్చర్యపడు నట్టుగా. పలుకన్ = చెప్పఁగా. అతఁడు = ఆబ్రాహ్మణుఁడు. (విని) ఇట్టివెడఁగుమాట = ఈయుపయోగములేనిపెట్టిమాట. ఆడఁదగునె = చెప్పవచ్చునా. భూరివిక్రమశాలి = మిక్కుటమయినపరాక్రమముచేతఒప్పినవాఁడు. రాముండు = బలరాముఁడు. మేటిబలుఁడు = అధికబలముగలవాఁడు. హరియును = శ్రీకృష్ణుఁడును. ధైర్యసంపన్నులు = ధైర్యముకలిమిగలవారు. అనఁగన్ దనరు = అనఁగాఒప్పునట్టి. (ప్రద్యుమ్నుఁడును) అతనినందనుఁడు = ఆప్రద్యుమ్నుని కొడుకైన యనిరుద్ధుఁడును. మఱియున్ = వీరుగాక.

తా॥ ఏరాజుయొక్క రాజ్యమునందు బ్రాహ్మణులు కొడుకులను పోఁగొట్టుకొని దుఃఖమునుపొందుచునుందురో ఆరాజును రాజువంటివాఁడనవలెనుగాని రాజు అనరాదు కనుక ఇప్పుడునీకొడుకును నేను ఎట్లయిన బ్రతికించెదను, బ్రతికింపలేక పోయిన పక్షమున నేను అగ్నిప్రవేశముచేసెదను అని బ్రాహ్మణుఁడు ఆశ్చర్యపడునట్లుగా ప్రతిజ్ఞచేయఁగా బ్రాహ్మణుఁడు ఓయి అర్జునా ఏల యీయుపయోగము లేనిప్రతిజ్ఞలు చేసెదవు? మిక్కిలి పరాక్రమముగల బలరాముఁడును మిక్కిలిబలవంతుఁడు అనఁబడిన శ్రీకృష్ణుఁడును మిక్కిలిధైర్యముగలవారుఅనఁబడిన ప్రద్యుమ్నుఁడును అనిరుద్ధుఁడును వీరేగాక అనితా.

౧౨౭౭.—తే॥ వినుత బలులైన యాదవ ✽ వీర వరులు । గలుగ వారలచేఁగాని ✽ కార్యమీవు
చక్కఁ బెట్టుటయెట్లు నీ ✽ చనెడిత్రోవఁ । బొమ్ము నావుడు నయ్యింద్ర ✽ పుత్రుఁడపుడు.

టీ॥ వినుతబలులు = కొనియాడఁబడిన బలములుగలవారు. ఐన యాదవవీరవరులు = అయినట్టిశూరశ్రేష్ఠులైనయాదవులు. కలుగన్ = కలిగియుండఁగా. వారలచేన్ = ఆయాదవవీరులచేత. కాని కార్యము = కాకుండునట్టిపని. ఈవు = నీవు. చక్కఁబెట్టుట = నెఱవేర్చుట. (ఎట్లు) నీచనెడిత్రోవఁబొమ్ము = నీదారిఁబట్టుకొనినీవుపో. నావుడున్ = అనఁగా. అయ్యింద్రపుత్రుఁడు = ఆయర్జునుఁడు. (అపుడు)

తా॥ కొనియాడఁ బడిన బలములు గల శూరులైన యాదవు లున్నారు వారుతమచేతఁగాదని మానుకొన్న పనినీచేత అగునుఅనుట యెటువంటిది నీచేత గానేకాదు ఊరకలేనిపోని ప్రజ్ఞలుపలుకక నీవు వచ్చినదారిఁ బట్టుకొనిపొమ్మని బ్రాహ్మణుఁడు అనఁగాఅయర్జునుఁడు ఆసమయము నందని తాత్పర్యము.

౧౨౭౮.—క॥ మనమున దురహంకారము । ఘనముగఁ బొడముటయు నపుడు ॥ గవ్వడివిప్రుం
గనుఁగొని యచ్చటి జనములు । వినఁగా నిట్లనియె రోష ॥ విహ్వల మతియై.

టీ॥ మనమునన్ = మనసునందు. దురహంకారము = చెడ్డగర్వము. ఘనముగన్ = అధికముగా. పొడముటయును = పుట్టఁగా. (అపుడు) గవ్వడి = అర్జునుఁడు. విప్రున్ = బ్రాహ్మణుని. గనుఁగొని = చూచి. అచ్చటి జనములు = అక్కడనుండునట్టి మనుష్యులు. వినఁగాన్ = వినుచుండఁగా. రోషవిహ్వల మతియై = కోపముచేతస్వాధీనతతప్పిన బుద్ధిగలవాఁడై. ఇట్లనియెను = ముందుఁజెప్పఁబోవునట్లు పలికెను.

తా॥ అప్పుడు అర్జునుఁడు మనసునందు చెడ్డగర్వము హెచ్చగా కలుగఁగా బ్రాహ్మణునిజూచి మిక్కిలికోపముచేత బుద్ధిభ్రమముగలుగఁగా అక్కడనున్న జనులందఱు వినునట్లుగా ఇట్లు పలికెననితాత్పర్యము.

౧౨౭౯.—మ॥ బలుఁడంగాను మురాసురాంతకుఁడఁ గాఁ ॥ బ్రద్యుమ్నుఁడంగాను నేఁ
దలఁపం దత్తనయుండఁ గానని విరు ॥ ద్ధ వ్రాతముల్ భీషణో
జ్జ్వల గాండీవ ధనుర్విముక్త నిశితా ॥ స్త్ర శ్రేణిచేఁ బీనుఁగుం
టలు గావించు పరాక్రమ ప్రకట చం ॥ డస్ఫూర్తినేఁ బార్థుఁడన్.

టీ॥ నేన్ = నేను. బలుఁడంగాను = బలరాముఁడను గాను. మురాసురాంతకుఁడఁ గాన్ = శ్రీకృష్ణుఁడను గాను. ప్రద్యుమ్నుఁడంగాను = ప్రద్యుమ్నుఁడను గాను. తలఁపన్ = విచారింపఁగా. తత్తనయుండఁగాన్ = ఆప్రద్యుమ్నుని కొడుకైన అనిరుద్ధుఁడను గాను. అనిన్ = యుద్ధమునందు. విరుద్ధవ్రాతముల్ = విరుద్ధముగా ప్రవర్తించునట్టివారైన శత్రువులసమూహములను. భీష ... శ్రేణిచేన్ - భీషణ = భయంకరమై. ఉజ్జ్వల = వెలుఁగుచున్న. గాండీవ = గాండీవమనెడు. ధనుః = వింటివలననుండి. విముక్త = విడువఁబడిన. నిశిత = వాఁడియై. అస్త్రశ్రేణిచేన్ = బాణపఙ్క్తిచేత. పీనుఁగుపెంటలు = పీనుఁగుల ప్రోగులు. కావించు = చేయునట్టి. పరాక్రమప్రకటచండస్ఫూర్తిన్ = పరాక్రమముచేత ప్రసిద్ధిఁబొందిన తీక్ష్ణమైన ప్రకాశముగల. (నేను) పార్థుఁడన్ = అర్జునుఁడను. వ॥ అదియనుంగాక.

తా॥ ఓయిబ్రాహ్మణుఁడా! నేనునీవిప్పుడుచెప్పిన బలరాముఁడు కృష్ణుఁడు ప్రద్యుమ్నుఁడు అనిరుద్ధుఁడు అను వారిలో నెవ్వఁడను గాను, మఱినేను ఎవఁడననఁగా యుద్ధమునందు శత్రురాజులసమూహమును భయంకర మయి వెలుఁగుచున్న గాండీవ మనెడి ధనుస్సు నుండి విడువఁబడిన తీక్ష్ణములైన బాణములచేత పీనుఁగులుగాఁ జేసి మిక్కిలి తేజరిల్లుచున్న అర్జునుఁడను అనితెలిసికొమ్మని తాత్పర్యము.

౧౨౮౦.—చ॥ బలిమిమురాంతకుం దొడరి ॥ బాహువిజృంభణ మొప్ప నెక్కటిన్
దలపడి పోరునట్టి రణ ॥ ధైర్యుని నన్ను నెఱుంగ వక్కటా
తెలుకుల మృత్యుదేవతను ॥ బింకమడంచి భవత్తనూజుల
న్నలవుఁ జలంబుఁ జూపి కొని ॥ యాడఁగనిప్పుడ తెచ్చియిచ్చెదన్.

టీ॥ అక్కటా = అయ్యో. బలిమిన్ = బలముచేత. మురాంతకున్ = కృష్ణుని. తొడరి = ఎదిరించి. బాహువిజృంభణము = భుజపరాక్రమము. ఒప్పన్ = ఒప్పుచుండఁగా. ఎక్కటిన్ = ఒంటరినై. తలపడి = మార్కొని. పోరునట్టి = యుద్ధముచేయునట్టి. రణధైర్యునిన్ = యుద్ధమునందుధీరత్వముగల. (నన్ను) ఎఱుంగవు = నీవు ఎఱుఁగవు. మృత్యుదేవతను = చంపునట్టిదేవతను. తెలుకులన్ = దిగులుచేతఅవయవములస్వాధీనతతప్పునట్లు. బింకము = బిగువును - గర్వమును. అడంచి = అణఁగఁగొట్టి. భవత్తనూజులన్ = నీకొడుకులను. అలవున్ = సామర్థ్యమును. చలంబున్ = పట్టుదలను. చూపి = కనఁబఱిచి. కొనియాడఁగన్ = నీవునన్ను పొగడునట్టుగా. (ఇప్పుడె) తెచ్చియిచ్చెదను)

తా॥ ఓబ్రాహ్మణుఁడా! నీవు నాసామర్థ్యమును తెలిసికోలేక పోతివే, అయ్యోయింత పెట్టివారుగలరా? నేనుబలముచేతఒంటరినై శ్రీకృష్ణ మూర్తిని ఎదిరించి నాభుజబలను లోకమునకు తెలియునట్లుగా పోరాడఁజాలిన వాఁడను, ఇప్పుడేనీవు సంతోషించిపొగడునట్టుగా మృత్యుదేవతనుబట్టిదిగులుపడి ముడుఁగుకొనునట్లు గర్వమణఁగఁగొట్టి నాపట్టుదలను సామర్థ్యమును జూపి నీకొడుకులను అందఱను తీసికొనివచ్చి నీకు ఒప్పించెద ననితాత్పర్యము.

వ॥ అని నమ్మంబలికిన నర్జును ప్రతిజ్ఞకు భూసురుండు మనంబున నూఱడిల్లి యయ్యని నభినందించుచు
నిజ మందిరంబునకుం జని కొన్నిదినంబు లుండునంతం దన భార్యకుఁ బ్రసూతివేదనా సమ
యంబైనం జనుదెంచి విప్రవచ్చుంగని తద్విధం బెఱింగించిన నయ్యింద్ర తనయుం డప్పుడు.

టీ॥ (అని) నమ్మంబలికినన్ = నమ్మునట్లుగాఁజెప్పఁగా. భూసురుండు = బ్రాహ్మణుఁడు. అర్జునుప్రతిజ్ఞకున్ = అర్జునునియొక్కపంతమునకు. మనంబునన్ = మనసునందు. ఊఱడిల్లి = ఊఱటనుపొంది. అతనిన్ = అయర్జునుని. అభినందించుచున్ = పొగడుచు. నిజమందిరంబునకున్ = తనయింటికి. చని = పోయి. కొన్నిదినంబులు = కొన్నాళ్లు. ఉండునంతన్ = ఉండఁగా, తనభార్యకున్ = తనపెండ్లాము

ము నకు. ప్రసూతివేదనాసమయంబు = బిడ్డనుకనెడి నొప్పులుకలుగు సమయము. ఐనన్ = కాఁగా. చనుదెంచి = వచ్చి. విప్రాచ్చుంగని = అర్జునునిఁజూచి. తద్విధంబు = అనొప్పులఁబడువిధమును. ఎఱింగింపన్ = తెలియఁజేయఁగా. అయ్యింద్రతనయుండు = ఆయర్జునుఁడు. (అప్పుడు)

తా॥ అనియీవిధముగా బ్రాహ్మణునికితనయందు నమ్మకముపుట్టునట్లు అర్జునుఁడు పంతములాడఁగా అతఁడునమ్మి మనసున నెమ్మదిఁబొంది యుండెను అట్లుండఁగా కొన్నాళ్లకు ఆబ్రాహ్మణునిభార్య గర్భము ధరించి కనప్రొద్దులై నొప్పులఁ బడుచుండఁగా ఆవర్తమానమును బ్రాహ్మణుఁడు అర్జునునివద్దకువచ్చిచెప్పెను అర్జునుఁడును ఆసమయమునఁదు అనితాత్పర్యము.

౧౨౮౨.—చ॥ లలిత విశిష్ట సంచిత జ * లంబుల నాచమనంబుచేసి సు
స్థలమునవిల్చి రుద్రునకు * సమ్మతి మ్రొక్కి మహా స్త్ర వేది ని
ర్మల శుభ మంత్ర దేవతల * మానసమందుఁదలంచి గాండివం
బలవడనెక్కుద్రోఁచి బిగి * యంగవిఁయించి నిషంగయుగ్మముల్.

టీ॥ లలితవిశిష్టసంచితజలంబులన్ = మంచిపరిశుద్ధమయినతాను తెచ్చియుంచుకొన్ననీళ్లచేత. (ఆచమనంబుచేసి) సుస్థలమునన్ = పరిశుద్ధమైనచోట. నిల్చి = నిలువఁబడి. రుద్రునకున్ = సంహారకర్తయైనశివునికి. సమ్మతిన్ = ఇష్టముతో - ప్రీతితో. (మొక్కి) మహాస్త్రవేది = గొప్పయస్త్రముల నెఱిఁగిన వాఁడైనయాయర్జునుఁడు. నిర్మలశుభమంత్రదేవతలన్ = పరిశుద్ధములైనవియు మంచివి యునైన ఆయస్త్రముల మంత్రములను దేవతలను. (మానసమందుతలంచి) గాండివంబు = గాండివమనెడితనధనుస్సును. అలవడన్ = సరిపడువట్లు. ఎక్కుద్రోచి = అల్లెత్రాడు ఎక్కుపెట్టి. బిగియన్ = బిఱ్ఱుగా. నిషంగయుగ్మములన్ = రెండు అమ్ములపొదులను. కదియించి = మూఁపునఁ జేర్చికట్టుకొని.

తా॥ గొప్పగొప్ప అస్త్రముల నెఱిఁగిన ఆయర్జునుఁడు పరిశుద్ధముగా తెచ్చియుంచుకొన్న మంచినీళ్లచేత ఆచమనము చేసి పరిశుద్ధమయినప్రదేశమునందు నిలువఁబడి సంహారకర్తయైన రుద్రునకు నమస్కరించి ఎల్లఅస్త్రముల మంత్రములను వాని అధిదేవతలను స్మరించి ధనుస్సునందు అల్లెత్రాటిని ఎక్కించి రెండు అమ్ముల పొదులను బిఱ్ఱుగా మూఁపున నంటఁగట్టుకొని అనితాత్పర్యము.

వ॥ ఇవ్విధంబునఁ గట్టాయితంబై యప్పుడు.

టీ॥ ఇవ్విధంబునన్ = ఈరీతిగా. కట్టాయితంబై = మిక్కిలిసిద్ధపడినవాఁడై. (అప్పుడు)

౧౨౮౩.—సీ॥ భూసురు వెంట ని * మ్ములనేగి సూతికా - భవనంబు చుట్టును * బాణవితతి
నరికట్టి దిక్కులు * నాకాశ పథము ధ - రాతలంబెల్ల నీ * రంధ్రము గను
శరపంజరముఁగట్టి * శౌర్యంబు దీపింపఁ - గడున ప్రమత్తుఁడై * కాచియున్న
యెడ నమ్మహీ సురు * నింటిఁ బుత్రుండు - జనియించినప్పు డ * చ్చటి జనంబు
తే॥ పోయెఁబోయెగదేయని * బొబ్బలిడఁగ । బొందితోడన యాకాశ * మునకుమాయఁ
జెందెనప్పుడు దుఃఖంబు * నొంది భూమి । సురుఁడు విలపించుచును మురహ * రునికడకు.

టీ॥ భూసురువెంటన్ = బ్రాహ్మణునివెంబడిని. ఇమ్ములన్ = సుఖముగా. ఏగి = పోయి. సూతికాభవనంబుచుట్టును = బిడ్డనుగనునట్టియింటిచుట్టును. బాణవితతిన్ = బాణసమూహముచేత. అరికట్టి = ముట్టడివేసి. (దిక్కులును) ఆకాశపథమున్ = ఆకాశమార్గమును. ధరాతలంబెల్లన్ = భూప్రదేశమంతయును. నీరంధ్రముగన్ = సందులేకుండ. శరపంజరము = బాణములగూఁడు. (కట్టి) శౌర్యంబు = తనశూరత్వము. దీపింపన్ = ప్రకాశించునట్లు. కడునప్రమత్తుఁడై = మిక్కిలియెచ్చరిక గలవాఁడై. కాచియున్నయెడన్ = కనిపెట్టియుండుసమయమునందు. అమ్మహీసురునింటికిన్ = ఆబ్రాహ్మణుని భార్యకు. పుత్రుండు = కొడుకు. జనియించి = పుట్టి. అప్పుడు = అప్పుడే. అచ్చటిజనంబు = అక్కడనుండునట్టిజనసమూహము. పోయెఁబోయెగదే = పోయెనేపోయెనే. (అని) బొబ్బలిడఁగన్ = కూఁతలు పెట్టియేడువఁగా. బొందితోడన = దేహములోనే. ఆకాశమునకున్ = మింటికి. మాయఁజెందెన్ = మాయమయ్యెను. (అప్పుడు) భూమిసురుఁడు = బ్రాహ్మణుఁడు. దుఃఖంబునొంది = దుఃఖమునుపొంది. విలపించుచున్ = ప్రలాపించుచు. మురహరునికడకున్ = కృష్ణునియొద్దకు.

తా॥ ఈవిధముగా సిద్ధపడినవాఁడై బ్రాహ్మణుని వెంబడిని సుఖముగాఁబోయి బిడ్డనుగనెడి యింటిచుట్టును క్రిందను మీఁదను తన బాణములచేత సందులేకుండ గూఁడుకట్టి తనశూరత్వము ఎల్లవారికి తెలియఁబడునట్టుగా మిక్కిలి యెచ్చరికతో కాచియుండెను, ఆసమయమునందు బ్రాహ్మణునిభార్యకొడుకునుగనెను, అకనినబిడ్డ నేలను పడీపడకమునుపే చుట్టుపట్లనున్న వారందఱు అయ్యో? పోయెనే పోయెనేయని మొఱలు పెట్టుచుండఁగా దేహములోనే ఆకాశమునకు ఎగసి మాయమైపోయెను, అంతట బ్రాహ్మణుఁడుదుఃఖించుచు మొఱ్ఱోయని అంగలార్చుచు కృష్ణునిదగ్గఱకుపోయెనని తాత్పర్యము.

వ॥ అప్పుడుచని = ఆసమయమునందే పోయి.

౧౨౮౪.—క॥ ముందఱ నిల్చి ముకుంద స । నందన మునివినుత నంద * నందన పరమా
నంద శరదిందు చందన । కుంద యశస్సాంద్ర కృష్ణ * గోవింద హరీ.

టీ॥ మ్రోలను — ఎదుట. నిల్చి — నిలువఁబడి. ముకుంద — ఇహపరసుఖముల నిచ్చువాఁడా. సనందన మునివినుత—సనందనుఁ డనెడి మునీశ్వరునిచేత కొనియాడఁబడినవాఁడా. నందనందన — నందునికొడుకా. పరమానంద — నిరతిశయానంద స్వరూపుఁడా. శరదిందు...సాంద్ర-శరదిందు - శరత్కాలపుచంద్రునిని. చందన— మంచిగంధమును. కుంద—మొల్లపువ్వులను బోలిన. యశః—కీర్తిచేత. సాంద్ర—దట్టమయినవాఁడా. కృష్ణ—సర్వలోకములకుసుఖమునిచ్చు వాఁడా. గోవింద — వేదములచేత తెలియఁగఁదగిన స్వభావముగల వాఁడా. హరీ—పాపములను హరించువాఁడా.

తా॥ ఇహపర సుఖములనిచ్చువాఁడవును, సనందనునిచేత కొనియాఁడబడు వాఁడవును, నందుని కొడుకవును, నిరతిశయానంద స్వరూపుఁడవును,శరత్కాలచంద్రుని మంచిగంధమును మొల్లపువ్వులను బోలినదట్టమైన కీర్తిగలవాఁడవును, వేదములచేత తెలియఁగఁదగిన వాఁడవును, పాపములనుపోఁగొట్టువాఁడవునైనయో కృష్ణా అనితా.

వ॥ అవధరింపుము దేవా యర్జునుండనెడి పౌరుషవిహీనుం డాడిన వ్యర్థజల్పంబులు నమ్మి పుత్రుం గోలుపడి చేల
నైన నన్ను నేమందు నిఖిలవిశ్వోత్పత్తి స్థితిలయంబులకుఁ బ్రధానహేతుభూతుండ వైన నీవు సమర్థుండవయ్యు
వారింపంజాలక చూచుచుండ నొక్కమనుష్యమాత్రుండు దీర్పంజాలెడువాఁడు గలండే యని వెండియు.

టీ॥ దేవా—స్వామీ. అవధరింపుము — వినుము. (అర్జునుండు) అనెడిపౌరుషవిహీనుండు—అనుపేరుగల మగతనముచేత తక్కువైన వాఁడు. ఆడినవ్యర్థజల్పంబులు — చెప్పిన వ్యర్థములైన మాటలు. (నమ్మి) పుత్రుక—కొడుకును. కోలుపడి పోఁగొట్టుకొని. చేలను—మూఢుఁడనైన.ఐననన్ను నేమందును—అయినట్టినన్ను ఏమనుకొందును. నిఖిల విశ్వోత్పత్తి స్థితి లయంబులకున్ — ఎల్ల లోకముల యొక్క పుట్టుక ఉనికి నాశము అను నీమూటికిని. ప్రధాన హేతుభూతుఁడవు— ముఖ్యకారణమైన వాఁడవు. అయిననీవు—అయినట్టినీవు. సమర్థుఁడ వయ్యున్ — శక్తుఁడవైయుండియు. వారింపజాలక — నిలుపలేక. చూచుచుండఁగన్—చూచుచునుండఁగా. ఒక్కమనుష్యమాత్రుండు— సామాన్యుఁడైన యొకమనుష్యుఁడు. తీర్పంజాలెడువాఁడు—చక్కఁ బెట్టఁగలవాఁడు. గలండే—ఉండునా. (అని) వెండియున్—మఱియును.

తా॥ ఓస్వామీ! నామనవిచి త్తగింపుము అర్జునుఁడు అను పేరుగల ఒకమగతనములేని అల్పుఁడు చెప్పిన వ్యర్థపుమాటలను నమ్మి కొడుకును పోఁగొట్టుకొన్న మూఢుఁడను అగు నన్ను ఏమనవచ్చును, ఎల్ల లోకములను పుట్టింపను పెంపను నశింపఁజేయను కారణమయిననీవే చక్కఁబెట్టలేక ఊరక చూచుచుండుపనినిసామాన్యుఁడైన ఒకమనుష్యుఁడుచక్కఁబెట్టఁగలఁడా యనిమఱియును జెప్ప నారంభించెననితా.

౧౨౮౬.—క॥ ఎక్కడి పాండుతనూభవుఁ । డెక్కడి విలుకాఁడు వీని ॥ కెక్కడి సత్వం
బెక్కడి గాండీవము దన । కెక్కడి దివ్యాస్త్రసమితి ॥ యేమన వచ్చున్.

టీ॥ ఎక్కడిపాండుతనూభవుఁడు—పాండురాజు కొడుకనఁగా ఎక్కడివాఁడు. ఎక్కడివిలుకాఁడు—ఎక్కడిధనుస్సు పట్టినవాఁడు. (వీనికి)ఎక్కడి సత్వంబు—ఎక్కడిబలము. (తనకుఎక్కడి గాండీవము) ఎక్కడిదివ్యాస్త్రసమితి ఎక్కడిదివ్యాస్త్రములగుంపు. ఏమనవచ్చున్—ఇఁకనేవింతకుఏమిచెప్పవచ్చును. ఈపద్యమునందు ఎక్కడి ఎక్కడి అనుపదముల ప్రయోగముచేత ఇవియన్నియు నీకృపవలన నేగిఁగినవిగా నుండఁగాతానేమో మొనగాఁడైతేనిపోని ప్రతిజ్ఞనుచేసె ననిభావము.

తా॥ కృష్ణా! అర్జునుఁడు గొప్పవిలుకాఁడు అనుప్రసిద్ధియు, వాని బలమును, వానిగాండీవమును,వానిదివ్యాస్త్రసమూహమును, నీయనుగ్రహమువలనఁగలిగిన వేకాని నీయనుగ్రహములేనియెడల వానికి ఇవి యన్నియును ఎక్కడినుండివచ్చును కనుకవానికు వృథాగర్వముచేత కొఱగాని ప్రతిజ్ఞచేసెను ఇందుకేమి అనవచ్చునని తాత్పర్యము.

౧౨౮౭.—క॥ అనితను నోడకనిందిం । చిన నయ్యర్జునుఁడు చాలఁ ॥ జిడిముడి పడుచున్
దనవిద్యమహిమ పెంపునఁ । జనియె న్వెస దండపాణి ॥ సదనంబునకున్.

టీ॥ (అని) తనున్—తన్ను. ఓడక—భయపడక. నిందించినన్— దూషింపఁగా. అయ్యర్జునుఁడు—ఆయర్జునుఁడు. చాలన్— మిక్కిలి. చిడిముడి పడుచున్ — కోపవికారమును జూపుచు. తనవిద్యమహిమ పెంపునన్ — తాను నేర్చిన విద్యయొక్క ప్రభావ గౌరవముచేత. వెసన్ — శీఘ్రముగా. దండపాణిసదనంబునకున్ — దండమునుచేతి యందు ధరించిన యముని యింటికి. చనియెన్ — పోయెను.

తా॥ అని యీవిధముగా కొంచమైనను భయమన్నది లేకతన్ను బ్రాహ్మణుఁడు దూషింప నారంభింపఁగా అర్జునుఁడు తనవిద్యవలని మహిమాతిశయముచేత అతిశీఘ్రముగా యమలోకమునకు పోయెనని తాత్పర్యము.

౧౨౮౮.—క॥ చనియందు ధారుణీసుర । తనయులు లేకుంట తెలిసి ॥ తడయక యింద్రా
గ్ని నిర్ఋతి వరుణ సమీరణ । ధనదేశానాలయములు ॥ దగఁ బరికించెన్.

టీ॥ చని—పోయి. అందున్—ఆపట్టణమునందు. ధారుణీసురతనయులు—బ్రాహ్మణునికొడుకులు. లేకుంట—లేకయుండుట. తెలిసి— తెలిసికొని. తడయక—ఆలస్యముచేయక — అక్కడ కొంచెమునేపైన నిలువక. ఇంద్రా...ములు—ఇంద్ర—దేవేంద్రునియొక్కయు. అగ్ని— అగ్నిదేవునియొక్కయు. నిర్ఋతి—నైరృతునియొక్కయు. వరుణ — వరుణునియొక్కయు. సమీరణ—వాయుదేవునియొక్కయు. ధనద— కుబేరునియొక్కయు. ఈశాన — ఈశానునియొక్కయు. ఆలయములు—ఇండ్లు. తగన్—తగునట్టు. పరికించెన్—శోధించెను.

టీ॥ బాలభానుప్రభాభాసమానద్యుతిన్ = ఉదయకాలపుసూర్యుని వెలుఁగువంటివెలుఁగుచేతఁ బ్రకాశించుచున్న ప్రకాశముతో. కరము = మిక్కిలి. ఒప్పు = ఒప్పునట్టి. నిజరథాంగంబున్ = తనచక్రమును. పనుపన్ = పంపఁగా. అమ్మహాస్త్రంబు = ఆగొప్ప యస్త్రము. ఏగి = పోయి. ఉమ్మచీఁకటిసెల్లన్ = మిక్కుటమయినయాచీఁకటినంతయు. అతిమతిన్ = త్వరతో. అందంద = క్రమక్రమముగా. (సఱకివైచి) అగ్రభాగంబునన్ = ముందటితట్టు. అతులితగతిన్ = ఈడులేనివడిగల నడకతో. ఏగన్ = పోఁగా. ఆమార్గమునన్ = ఆదారిని. నిజస్యందనంబుని = తనరథమును. కడువడిన్ = మిక్కిలి వడిగా. (తోలి) అనదిఁదితమోభూమిన్ = అసాధ్యమయిన ఆచీఁకటినేలను. కడవన్ = దాఁటఁగా. ముఁదరన్ = ఎదుట. కడగానరాక = కొలఁదితెలియ శక్యముగాక. మిక్కుటంబుగన్ = అధికముగా. దృష్టి = చూపు. మిఱ్ఱిట్లుగొలుపన్ = చెదరునట్లు చేయఁగా. చదల్ = ఆకాశమునందు. వెలుఁగొందు = ప్రకాశించునట్టి. దివ్యతేజంబు = అప్రాకృతమయినతేజస్సును. (చూచి) మొనసి = పూని - మ్రొక్కి. గాంతివి = అర్జునుఁడు. (కన్నులుమూసికొనుచును) ఆత్మన్ = మనసునందు. భయమంది = వెఱచి, కొంతవిశ్వు = కొంతదూరము. అరిగియరిగి = పోయిపోయి.

తా॥ ఉదయకాలపు సూర్యబింబము ప్రకాశించునట్లు ప్రకాశించుచున్నదియు, మిక్కిలి మనోజ్ఞకాంతితోఁ గూడుకొన్నదియునయిన తనచక్రమును కృష్ణుఁడు పంపఁగా ఆచక్రము మున్ముందుపోయి చీఁకటినంతయుఁ దొలఁగించి దారిచూపఁగా అత్రోవను మిక్కిలివడిగా తనరథమును తోలుకొని అసాధ్యమయిన ఆచీఁకటినేలను దాఁటిపోయెను, అప్పుడు అర్జునుఁడు ఎదుట మేరలేని ప్రకాశముచేత చూపులను చెదరునట్లు చేయుచున్న దివ్యమయిన తేజస్సునుజూచి మనసున భయపడి కన్నులు మూసికొనుచుకొంతదూరము పోయియనితాత్పర్యము.

౧౨౯౫.—తే॥ కడఁగి దుర్వార మారుతో * త్కట విధూత । చటుల సర్వాంకషోర్మి భీ * షణ గభీర
వారిపూరంబుసొచ్చి త * న్నీరమధ్య । భాగమునఁ గోటిసూర్యుల * ప్రభలు వెలుఁగ.

టీ॥ కడఁగి = పూని. దుర్వార...పూరంబు — దుర్వార = నిలుపఁగూడని. మారుత = గాలిచేత. ఉత్కట = అధికముగా. విధూత = ఎగురఁగొట్టఁబడిన. చటుల = చలించునట్టి. సర్వాంకష = అంతటను ఒరయుచున్న. ఊర్మి = అలలచేత. భీషణ = భయంకరమైన. గభీర = లోఁతైన. వారిపూరంబు = జలప్రవాహమును. చొచ్చి = ప్రవేశించి. తన్నీరమధ్యభాగమునన్ = ఆజలమునడుమ. కోటిసూర్యులప్రభలు = కోటిసంఖ్యలసూర్యులయొక్క కాంతులు. వెలుఁగన్ = ప్రకాశింపఁగా.

తా॥ ప్రయత్నపూర్వకముగ నిలుపఁగూడని పెద్దగాలిచేతఁ గొట్టఁబడి చలించుచు అంతటను ఒరయుచున్న అలలచేత భయమును పుట్టించునదియు, లోఁతైనదియునైన జలప్రదేశమునందుఁ జొచ్చి ఆనీటి నడుమ కోటిసూర్యులు వెలిఁగినట్లు వెలుఁగుచున్నయనితాత్పర్యము.

(✽)కృష్ణార్జునులు వైకుంఠమున శ్రీమహావిష్ణుని దర్శించి విప్రబాలకులం దెచ్చుట.(✽)

వ॥ మఱియును జారుదివ్యమణిసహస్ర స్తంభాభిరామంబు, నాలంబిత కమనీయ నూత్నరత్నమాలికాలంకృతంబును, భానుశశియూథాగమ్యంబును, ననంత తేజోవిరాజితంబును, బునరావృత్తిరహితమార్గంబును, నిత్యైశ్వర్యదాయకంబును, నవ్యయంబును, నత్యున్నతంబును, ననూనవిభవంబును, బరమయోగీంద్ర గమ్యంబును, బరమ భాగవత నివాసంబునునై యొప్పు నద్దివ్య ధామంబునందు.

టీ॥ మఱియును — ఇదిగాక. చారు... రామంబును — చారు— మనోజ్ఞమయిన. దివ్య — అప్రాకృతమైన. మణి — రత్నములయొక్క. సహస్ర — వేయింటిచేతనైన - అనేకములచేతనైన. స్తంభ — కూచముల చేత. అభిరామంబును — ఒప్పునదియును. ఆలంబిత... లంకృతంబును — ఆలంబిత — వ్రేలుచున్న. కమనీయ — మనోజ్ఞమైన. నూత్న — క్రొత్తయైన. రత్న — రత్నములయొక్క. మాలికా — సరములచేత. అలంకృతంబును — అలంకరింపఁబడినదియు. భానుశశిమయూఖాగమ్యంబును — సూర్యచంద్ర కిరణములకు ప్రవేశింపరానిదియు. అనంత తేజోవిరాజమానంబును — మేరలేని తేజస్సుచేత వెలుఁగునదియును. పునరావృత్తిరహితమార్గంబును — మరల నొకసారి పుట్టుటలేని త్రోవయును. నిత్యైశ్వర్య దాయకంబును — శాశ్వతమైన మోక్షైశ్వర్యము నిచ్చునదియు. అవ్యయంబును — నశింపనిదియు. అత్యున్నతంబును — బ్రహ్మాదిలోకములకంటె మిగులగొప్పదియు. అనూనవిభవంబును — తక్కువలేని వేడుకగలదియు. పరమయోగీంద్రగమ్యంబును — ఉత్తములయిన యోగీశ్వరులకు పొందఁదగినదియు. పరమభాగవత నివాసంబును — మిక్కిలి శ్రేష్ఠులయిన భగవద్భక్తులకు ఉనికిపట్టును. (౨) ఒప్పునదివ్య ధామంబునందుఁ — అందగించుచున్న ఆదివ్యమయిన యింటియందు.

తా॥ మనోజ్ఞములును అప్రాకృతములునైన బహువిధరత్నములు పొదిఁగిన స్తంభములచేత ఒప్పునదియు, వ్రేలుచున్న అందగించునట్టి క్రొత్తరత్నముల సరములచేత అలంకరింపఁబడినదియు సూర్యకిరణములకును చంద్రకిరణములకును చొరరానిదియు, మిక్కిలి యెచ్చైన తేజస్సుచేత వెలుఁగునదియు, పునర్జన్మము లేకుండుటకు త్రోవయు, ఎన్నఁడును చెడని మోక్షైశ్వర్యము నిచ్చునదియు, ఎప్పుడును నశింపనిదియు, బ్రహ్మాదిలోకములకంటె మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనదియు, తక్కువలేని వేడుకలు గలదియు, ఉత్తములయిన యోగీశ్వరులకు పొందఁదగినదియు, భగవద్భక్తులైన ఉత్తములకు ఉనికిపట్టునునైన యొక దివ్యమైనయిల్లుఉండెను ఆయింటిలో నని తాత్పర్యము.

౧౨౯౭.—సీ॥ సాంద్ర శరచ్చంద్ర * చంద్రికా కర్పూర - నీహార హారాభ * దేహమమర
నిందిందిరేందీవ * రేంద్ర నీలద్యుతిఁ - గరమొప్పు మేచక * కంఠ సమితి
నరుణాంశుబింబ భా * సురపద్మరాగ వి - న్యస్త సహస్రోరు * మస్తకములు
వివృతాననోద్గత * విష ధూమరేఖల - లీలఁ జూపట్టిన * నాలు కలును
తే॥ గలితసాయంతనజ్వాల * జ్వలన కుండ । ముల విడంబించు వేఁడిచూ * పులును గలిగి
భూరికలధౌత గిరినిభా * కార మమరఁ । బరఁగుభోగీంద్రభోగత * ల్పంబు నందు.

టీ॥ సాంద్ర... దేహము — సాంద్ర — దట్టమయిన. శరచ్చంద్ర — శరత్కాలపు చంద్రుని వల్లనయిన. చంద్రికా — వెన్నెలతోడను. కర్పూర — కర్పూరముతోడను. నీహార — మంచుతోడను. హార — ముత్యాలసేరుల తోడను. ఆభ — పోలి వెలుఁగునట్టి. దేహము — శరీరము. అమరన్ — ఒప్పఁగా. ఇందిందిర... ద్యుతిన్ — ఇందిందిర — తుమ్మెదలయు. ఇందీవర — నల్లగలువలయు. ఇంద్రనీల — ఇంద్రనీలమణులయు. ద్యుతిన్ — కాంతివంటికాంతిచేత. కరము — మిక్కిలి. ఒప్పు — ఒప్పునట్టి. మేచకకంఠసమితిన్ — నల్లనిమెడలసమూహమును. అరుణాంశు... మస్తకములును. అరుణాంశు — ఎఱ్ఱనికిరణములుగలసూర్యునియొక్క. బింబ — మండలమువలె. భాసుర — ప్రకాశించునట్టి. పద్మరాగ — కెంపులచేత. విన్యస్త — ఉంచఁబడిన. సహస్ర — వేయియైన. ఉరు — గొప్పవైన. మస్తకములును — తలలును. వివృత... లీలన్ - వివృత — తెఱవఁబడిన. ఆనన — నోళ్ల నుండి. ఉద్గత — మీఁదికి వచ్చుచున్న. విషధూమరేఖలలీలన్ — విషము వల్లఁబుట్టిన పొగలు లేచుటవలెనే. చూపట్టిన — కనఁబడిన. (నాలుకలును) కలిత... కుండములన్ — కలిత — కూడిన. సాయంతన — సాయంకాలమునందలి. జ్వాలత్ — వెలుఁగుచున్న. జ్వలనకుండములన్ — అగ్నిగుండములను. విడంబించు — సరిపోలునట్టి. వేఁడిచూపులును — తీవ్రమైనచూపులును. (కలిగి) భూరికలధౌతగిరినిభాకారము — పెద్దదైన వెండికొండను బోలినరూపము. అమరన్ — ఒప్పఁగా. పరఁగు — ప్రసిద్ధినొందునట్టి. భోగి ప్రభోగ తల్పంబునందున్ — సర్పరాజైన శేషుని దేహమను పాన్పునందు.

తా॥ శరత్కాలము నందు వెలుఁగునట్టి దట్టమయిన వెన్నెలను కర్పూరమును మంచును ముత్యాలసరములను బోలిన తెల్లనికాంతిచేత వెలుఁగునట్టి దేహమును, తుమ్మెదలు నల్లగలువలు ఇంద్రనీలమణులు వీనియొక్క కాంతివంటినల్లని కాంతిగల మెడలును, సూర్యబింబముల వలె వెలుఁగునట్టి దివ్యములయిన పద్మరాగ మణులచేత ఒప్పునట్టి వేయితలలును, తెఱవఁబడిన నోళ్లనుండి చాఁచఁబడునట్టి విషపుపొగలను బోలిన నాలుకలును, సాయంకాలము నందు మండుచుండు అగ్నిగుండములవలె వెలుఁగునట్టి కన్నులును గలిగి పెద్ద వెండికొండవలె వెలుఁగుచుండునట్టి సర్పరాజైన శేషుని దేహమైన పాన్పునందు అనఁగా.

౧౨౯౮.—వ॥ సుఖాసీనుండై యున్నవాని నాయంజని యప్పుడు.

టీ॥ సుఖాసీనుండై — సుఖముగాఁగూర్చున్నవాఁడై. ఉన్నవానిన్ — ఉన్నట్టిమహాపురుషుని. డాయంజని — దగ్గఱఁబోయి. (అప్పుడు)

తా॥ సుఖముగాఁగూర్చున్న ఒకానొక పురుష శ్రేష్ఠుని దగ్గఱఁబోయి ఆసమయమునందు అని తాత్పర్యము.

౧౨౯౯.—సీ॥ సజల నీలాంబుద * శ్యామాయ మానాంగు - నాశ్రితావన మది * నలంత రంగు
సనకాదియోగి హృ * ద్వనజ మరాళేంద్రు - ముఖపద్మ రుచిజిత * పూర్ణ చంద్రుఁ
గమనీయ నిఖిలజ * గద్ధిత చారిత్రుఁ - బ్రత్యూష సంఫుల్ల * పద్మనేత్రు
నిందిరా హృదయార్ద్ర * విందారు ణోల్లాసు - శ్రీకర పీత కౌ * శేయవాసు

తే॥ హారకుండల కటక కే * యూర మకుట । కంకణాంగదమణిముద్రి * కా వినూత్న
రత్న నూపుర కాంచీ వి * రాజమాను । భవ మహార్ణవ శోష స * ద్భక్తపోషు.

టీ॥ సజల... మానాంగుఁడు—సజల = నీళ్లతోఁగూడిన నీలాంబుద = నల్లని మేఘములను. శ్యామాయమాన = చామనచాయగల వానిఁగా నాచరించుచున్న. అంగుఁడు = దేహముగలవానిని. ఆశ్రితా... వంగుఁడు—ఆశ్రిత = ఆశ్రయించిన వారిని. అవన = రక్షించుటచేత. మోదిత = సంతోషము నొందిన. అంతరంగుఁడు = మనసుగలవానిని. సనకాది... శేంద్రుఁడు—సనక = సనకుఁడు. ఆది = మొదలుగాఁగల యోగి = యోగీశ్వరులయొక్క. హృత్ = మనస్సులనెడు. వనజ = తామరలందుండెడు. మరాళేంద్రుఁడు = శ్రేష్ఠమయిన హంసయైన వానిని. ముఖపద్మరుచిజిత పూర్ణచంద్రుఁడు = ముఖమనెడు పద్మముయొక్క కాంతిచేత జయింపఁబడిన చంద్రుఁడుగలవానిని. కమనీయ నిఖిల జగద్ధిత వారిత్రుఁడు = మనోజ్ఞమయినది యెల్లలోకములకు మేలయినదియు నైన నడవడి గలవానిని. ప్రత్యూష సంఫుల్లపద్మ నేత్రుఁడు = వేకువను చక్కఁగా వికసించిన కమలమునుబోలిన కన్నులు గలవానిని. ఇందిరాహృదయారవిందారుణోల్లాసుఁడు = లక్ష్మీదేవియొక్క హృదయకమలమునకు సూర్యునివలె వెలుఁగునట్టి యుల్లాసము గలవానిని. శ్రీకరపీతకౌశేయవాసుఁడు = సంపత్కరమైన పచ్చ పట్టు వస్త్రముగలవానిని. హారకుండల... విరాజమానుఁడు — హార = ముత్యాలపేరులచేతను. కుండల = చెవిపోఁగులచేతను. కటక = కడియములచేతను. కేయూర = బాహుపురులచేతను. మకుట = కిరీటముచేతను. కంకణ = ముంజేతి కడియములచేతను. అంగద = సందిటి వంకీలచేతను. మణిముద్రికా = రత్నముల ముద్దుటుంగరములచేతను. నూత్నరత్న - క్రొత్తరత్నములు పొదిఁగిన. నూపుర = అందెలచేతను. కాంచీ = మొలనూలిచేతను. విరాజమానుఁడు = తెజరిల్లుచున్నవానిని. భవమహార్ణవశోషుఁడు = జన్మములనెడు గొప్పసముద్రమును ఇంకించువానిని. సద్భక్తపోషుఁడు = అనన్యభక్తిగల సేవకులను కాపాడువానిని.

తా॥ నీళ్లతోఁగూడిన వానకాలమునందలి నల్లమబ్బులకు వన్నె పెట్టునట్టి దేహకాంతియు, తన్ను ఆశ్రయించిన భక్తులను రక్షించుటవలన సంతోషించిన మనస్సును, సనకుఁడు మొదలగు దేవమునీంద్రుల హృదయములనెడి కమలములయందు వాసముచేయుటయందు హంస పోలికయు, తనయొక్క తేటఁదనముచేత చంద్రుని గెలువఁజాలిన ముఖకమలమును, ఎల్లలోకములకు మేలు గలిగించునట్టి నడవడియు, వేకువను చక్కఁగా వికసించిన కమలమువంటి కన్నులును, శ్రీలక్ష్మీదేవియొక్క మనసునకు ఆనందమును కలిగించుటయందు సూర్యునివంటి తేజస్సును, సంపదను కలుగఁజేయునట్టిదైన పచ్చ పట్టు వస్త్రమును, మిక్కిలి వెలుఁగుచున్న ముత్యాలహారములు చెవిపోఁగులు కడియములు బాహుపురులు సందిటి కడియములు వంకీలు కిరీటము ముంజేతికడియములు రత్నములుపొదిఁగిన ముద్దుటుంగరములు మొలనూలు మొదలగు ఆభరణములవలని అలంకారమును గలిగి జన్మములనెడి సముద్రమును ఇంకించువాఁడును, మంచి భక్తులను పోషించువాఁడునై యొప్పుచున్నవానిని అని తాత్పర్యము.

వ॥ మఱియు సనందనాది మునిజన సంతతసేవితు నానంద కందళిత హృదయారవిందు నరవింద వాసినీ వసుంధరా సుందరీసమేతు నారద యోగీంద్ర సంకీర్తనానందితు నవ్యయు ననఘు ననంతు నప్రమేయు నజితు నవికారు నాదిమధ్యాంతరహితు భవలయాతీతుఁ గరుణాసుధాసముద్రు నచ్యుతు మహానుభావుఁ బరమపురుషుఁ బురుషోత్తము నిఖిలజగదుత్పత్తిస్థితిలయకారణుఁ జిదచిదీశ్వరు నష్టభుజుఁ గౌస్తుభ శ్రీవత్సవక్షు శంఖ చక్ర గదా పద్మ శార్ఙ్గాది దివ్యసాధను సర్వశక్తిసేవితుఁ బరమేష్ఠి జనకుండగు నారాయణుం గనుంగొని దండ ప్రణామంబులు సేసి కర కమలంబులు మొగిచి భక్తి పూర్వకంబుగా నభినందించిన నయ్యాదిదేవుండు వారలం గరుణావలోకనంబులనిగుడ నవలోకించి దరహాసపూరంబు తోరంబుగా సాదరంబుగ నిట్లనియె.

టీ॥ మఱియుఁ = ఇదిగాక. సనంద ... సేవితుఁడు—సనందన = సనందనుఁడు. ఆది = మొదలుగాఁగల. మునిజన = మునీశ్వరులచేత. సంతత = ఎల్లప్పుడును. సేవితుఁడు = సేవింపఁబడిన వానిని. ఆనంద కందళిత హృదయారవిందుఁడు = సంతోషము మొలచుచున్న మనఃకమలము కలవానిని. అరవిందవాసినీవసుంధరాసుందరీసమేతుఁడు = శ్రీభూదేవులతోఁగూడుకొన్నవానిని. నారదయోగీంద్రసంకీర్తనానందితుఁడు = నారదమహాముని యొక్క మంచి పాటలచేత సంతోషించిన వానిని. అవ్యయుఁడు = నశింపనివానిని. అనఘుఁడు = పాపములులేనివానిని. అనంతుఁడు = తుదలేనివానిని. అప్రమేయుఁడు = ఇంతవాఁడనిచెప్ప శక్యముగాని వానిని. అజితుఁడు = దేనిచేతను జయింపఁబడని వానిని. అవికారుఁడు = షడ్భావవికారములు లేనివానిని. ఆదిమధ్యాంతరహితుఁడు = మొదలు నడుము తుద యనునవి లేనివానిని. భవలయాతీతుఁడు = జన్మనాశములను అతిక్రమించిన వానిని. కరుణాసుధాసముద్రుఁడు = దయయను పాలసముద్రమువంటివానిని. అచ్యుతుఁడు = స్వరూపమునుండి జారనివానిని. శ్రు॥ శాశ్వతంశివమచ్యుతం, అనిశ్రుతి॥ శ్లో॥ యస్మాన్నచ్యుతపూర్వోహ మచ్యుతస్తేనకర్మణా॥ అని భగవద్వాక్యము. మహానుభావుఁడు = గొప్ప ప్రభావముగలవానిని. పరమపురుషుఁడు—పరమ = సర్వోత్కృష్టుఁడైన. పురుషుఁడు = సర్వశరీరములయందు జీవరూపమున నుండువానిని. పురుషోత్తముఁడు = పురుషులలో శ్రేష్ఠుఁడయినవానిని. శ్లో॥ యస్మాత్క్షరమతీతోహ మక్షరాదపిచోత్తమః। అతోస్మిలోకేవేదేచ ప్రథితఃపురుషోత్తమః॥ అనిభగవద్గీత గనుక క్షరాక్షరతత్త్వములను మీఱినవాఁడును. నిఖిలజగదుత్పత్తిస్థితిలయకారణుఁడు = ఎల్లలోకములయొక్క కలుగుటకు ఉండుటకు నాశమునకును కారణమయినవానిని. చిదచిదీశ్వరుఁడు = చిత్తు అచిత్తు ఈ రెంటికిని ప్రభువగువానిని. అష్టభుజుఁడు = ఎనిమిదిచేతులుగలవానిని. కౌస్తుభశ్రీవత్సవక్షుఁడు = కౌస్తుభమనుమణియు శ్రీవత్సమనుమచ్చయుఁ

గలతొమ్మగలవానిని. శంఖచక్రగదాపద్మశార్ఙ్గాదిదివ్య సాధనుల్ = శంఖముచక్రముగదాపద్మముశార్ఙ్గము మొదలగు దివ్యములైన ఆయుధములుగలవానిని. సర్వశక్తిసేవితున్ = ఎల్లశక్తులచేతను సేవింపఁబడువానిని. పరమేష్ఠిజనకుండు = బ్రహ్మతండ్రి. అగునారాయణున్ = అగునట్టి శ్రీమన్నారాయణుని. కనుంగొని - చూచి. దండప్రణామంబులుచేసి - సాగిలఁబడి మ్రొక్కి. కరకమలంబులుమొగిచి = హస్తకమలములను జోడించుకొని. భక్తి పూర్వకంబుగాన్ = భక్తియుందు కలుగునట్టుగా - భక్తితో. అభినందించినన్ = పొగడఁగా. అయ్యాది దేవుండు = త్రిమూర్తులయుత్పత్తికి ముందున్న దేవుఁడయినయానారాయణుఁడు. వారలన్ = ఆకృష్ణార్జునులను. కరుణావలోకనంబులు = దయతోడిచూపులు. నిగుడన్ = వ్యాపింపఁగా. అవలోకించి = చూచి. దరహాస పూరంబు = చిఱునవ్వుయొక్క ప్రవాహము - అధికమగు చిఱునవ్వు. తోరంబుగాన్ = అధికముకాఁగా. సాదరంబుగన్ = ఆదరముతో. (ఇట్లనియెను)

తా॥ ఇదిగాక సనందనుఁడు మొదలుగాఁగల మునీశ్వరులచేత సేవింపఁబడినవాఁడును, సంతోషము మొలకలెత్తుచున్న మనసు గలవాఁడును, శ్రీ భూదేవులతోఁ గూడుకొన్నవాఁడును, నారదుఁడు చేయు వీణాగానమును విని ఆనందించువాఁడును, నాశము లేనివాఁడును, పాపములు లేనివాఁడును, మేర లేనివాఁడును, తుది లేనివాఁడును, ఇంద్రియాదులచేత జయింపఁబడనివాఁడును, షడ్భావ వికారములు లేనివాఁడును, మొదలు నడుము తుదలు లేనివాఁడును, జన్మనాశములు లేనివాఁడును, దయయనెడి అమృతమునకు సముద్రుఁడయినవాఁడును, దేనివలనను జావనివాఁడును, గొప్పమహిమగలవాఁడును, ప్రధానపురుషుఁడును, పురుషశ్రేష్ఠుఁడును, లోకమును పుట్టింపను వృద్ధిపొందింపను నాశము గావింపను హేతువైన వాఁడును, జ్ఞానాజ్ఞానములకు ఈశ్వరుఁడును, ఎనిమిదిచేతులు గలవాఁడును, కౌస్తుభమణియు శ్రీవత్సము అను చిహ్నయుతొమ్మనంగుఁగల వాఁడును, శంఖము చక్రము గద పద్మము శార్ఙ్గము మొదలగు దివ్యములయిన ఆయుధములు గలవాఁడును, ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాది శక్తులచేత సేవింపఁబడినవాఁడును, బ్రహ్మకు తండ్రియునైన శ్రీమన్నారాయణుని దర్శనము చేసి సాగిలఁబడి మ్రొక్కి చేతులు జోడించుకొని భక్తితో స్తోత్రము చేయఁగా ఆయాదిదేవుఁడయిన శ్రీమన్నారాయణుఁడు ఆకృష్ణార్జునులను దయతోడి చూపులతోఁ జూచి చిఱునగవు ప్రవాహమువలె విశేషముగా ప్రసరింపఁగా ఆదరముతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై యిట్లు పలికె నని తాత్పర్యము.

౧౩౦౧.—క॥ ధరణికి వ్రేఁగగు దైత్యులఁ । బోఁబోరి వధియించిధర్మ ✽ మున్నిలుపుటకై
ధరజనియించితి రిరువురు । నరనారాయణు లనంగ ✽ నాయంశ మునన్.

టీ॥ ధరణికిన్ = భూమికి. వ్రేఁగు = బరువు అగుదైత్యులన్ = అగునట్టి రాక్షసులను. పోరిఁబోరిన్ = క్రమక్రమముగా. (వధియించిధర్మమును నిలుపుటకై) ధరన్ = భూమియందు. ఇరువురును = మీరిద్దఱును. నాయంశమునన్ = నాకళాంశమునందు. నరనారాయణులనంగన్ = నరుఁడు నారాయణుఁడు అను పేరులతో. జనియించితిరి = పుట్టితిరి.

తా॥ మీరిద్దఱును భూమికిబరువుగానుండు పాపాత్ములయినరాక్షసులనెల్ల నశింపఁజేయుటకై నరుఁడు నారాయణుఁడు అను నామధేయములతో నాపూర్ణ కళాంశమునందు భూమిలో పుట్టినారు అని తా.

౧౩౦౨.—క॥ ఆరూఢ నియతితోఁ బెం । పారిన మిము నిమ్మునీంద్రు ✽ లందఱుఁ జూడం
గోరిన మీవచ్చుటకై । ధారుణిసుర సుతుల నిటకుఁ ✽ దగఁ దేవలసెన్.

టీ॥ ఆరూఢనియతితోన్ = మిక్కిలి యెచ్చైన నియమముతో. పెంపారిన = గౌరవమునుపొందిన. మిమున్ = మీయిద్దఱను. ఇమ్మునీంద్రులందఱున్ = ఇచ్చటనుండెడి యీమునిశ్రేష్ఠులు అందఱును. చూడంగోరినన్ = చూడవలెనను కోరిక కలవారు కాఁగా. మీవచ్చుటకై = మీరిచ్చటికి వచ్చుటకై. ధారుణిసురసుతులన్ = బ్రాహ్మణుని బాలకులను. ఇటకున్ = ఇచ్చటికి. తగన్ = తగునట్లు. (తేవలసెను)

తా॥ మిక్కుటమయిన నియమముతో గొప్పఁదనమును వహించిన మీయిద్దఱను జూడవలెనని యిక్కడిమునిశ్రేష్ఠులందఱును కోరినారు గనుక మిమ్మును ఇచ్చటికిరప్పించుటకై యిచ్చటికిబ్రాహ్మణకుమారులను రప్పింపవలసివచ్చెనని తాత్పర్యము.

(✽) కృష్ణార్జునులువిప్రునకుఁ బుత్రులనప్పగించుట. (✽)

౧౩౦౩.—క॥ అని యాడింభకులను దో । కొనిపొండని యిచ్చి వీడు ✽ కొలిపిన వారల్
వినుతులఁ బెక్కువిధమ్ముల । వినిపించుచు నచటువాసి ✽ విప్రుని సుతులన్.

అర్జునుఁడు.

టీ॥ (అని) ఆడింభకులను = ఆబ్రాహ్మణకుమారులను. తోకొని పొందు=పిలుచుకొనిపొంది. (అని యిచ్చి) వీడుకొలిపినన్ = సెలవిచ్చి పంపఁగా. (వారలు) వినుతులన్ = స్తోత్రములను. పెక్కువిధమ్ములన్ = బహువిధములచేత. వినిపించుచున్ = వినికిచేయుచు. అచటువాసి = ఆచోటనుండి కదలి. విప్రునిసుతులన్ = బ్రాహ్మణుని కొడుకులను.

తా॥ అనిచెప్పి బ్రాహ్మణునికొడుకులను ఒప్పగించి పిలుచుకొని పొమ్మనిసెలవిచ్చి పంపఁగా అక్కృష్ణార్జునులును నానావిధములపొగడు చును ఆబ్రాహ్మణకుమారులను పిలుచుకొని అనితాత్పర్యము.

౧౩౦౪.—వ॥ తోడ్కొని సంప్రాప్తమనోరథులై యబ్బాలకులం దత్తద్వయోరూపంబులతోడఁ దెచ్చి
యాబ్రాహ్మణునికి సమర్పించిన నతండు సంతుష్టాంతరంగుండయ్యె నయ్యవసరంబున.

టీ॥ తోడ్కొని=పిలుచుకొని. సంప్రాప్తమనోరథులై=పొందఁబడినకోరికగలవారై. అబ్బాలకులన్=ఆపిల్లకాయలను. తత్తద్వయోరూపంబులతోడన్=వారివారి యీడునకుఁదగిన యాకారములతో. తెచ్చి=తీసికొనివచ్చి. (ఆబ్రాహ్మణునికి) సమర్పించినన్=ఇయ్యఁగా. అతండు=ఆబ్రాహ్మణుఁడు. సంతుష్టాంతరంగుండయ్యెన్=సంతోషించినమనసుగలవాఁడాయెను. అయ్యవసరంబునన్=ఆసమయమందు.

తా॥ ఆవిధముగా పిలుచుకొని తమకోరిక నెఱవేర్చుకొన్నవారై ఆబ్రాహ్మణకుమారులను వారివారి వయసునకుఁ దగిన ఆకారములతో తీసికొనివచ్చి ఆబ్రాహ్మణునికి ఒప్పింపఁగా ఆయన సంతోషించెను ఆసమయమునందు అనితాత్పర్యము.

౧౩౦౫.—చ॥ అనిమిషనాథనందనుఁ డహస్పతితేజుఁడు కృష్ణుతోడఁ దా
జని యచటం గనుంగొనియు సర్వశరణ్యునిఁ బుండరీకనే
త్రుని నిజధామవైభవత దున్నత తన్మహనీయకీర్తికిన్
మనమున మోదమంది పలు మాఱును సన్నుతిఁజేసె భూవరా.

టీ॥ భూవరా = రాజా. అనిమిషనాథనందనుఁడు = ఇంద్రుని కొడుకైన అర్జునుఁడు. అహర్పతితేజుఁడు = సూర్యుని తేజస్సువంటి తేజస్సుగలవాఁడైన. కృష్ణుతోడన్ = శ్రీకృష్ణమూర్తితోఁ గూడ. తాన్ = తాను. చని=పోయి. అచటన్=అపరమపదమునందు. సర్వశరణ్యునిన్=ఎల్లవారికిని రక్షకుఁడయిన శ్రీమన్నారాయణుని. కనుంగొనియున్=చూచియు. పుండరీకనేత్రుని = శ్రీమన్నారాయణుని యొక్క. నిజధామవైభవతదున్నత తన్మహనీయకీర్తికిన్ = స్వకీయమైననగరియొక్క వైభవమునకును దాని పొడవునకును అతనిమహత్తరమైన కీర్తికిని. మనమునన్=మనసునందు. మోదమంది=సంతోషించి. పలుమాఱును=మాటిమాటికి. సన్నుతిఁజేసెన్=పొగడెను.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! అర్జునుఁడు సూర్యుని తేజస్సువంటి తేజస్సుగల శ్రీకృష్ణమూర్తితోఁ గూడ తాను పోయి ప్రత్యక్షముగా సమస్తమునకు రక్షకుఁడైన శ్రీమన్నారాయణుని పరమపదమునందుఁ జూచియు ఆయనదైన పరమపదముయొక్క వైభవమునకును దాని గొప్పతనమునకును దానిదైనగొప్పకీర్తికిని మనస్సునసంతోషించి పలుమాఱు పొగడనారంభించెనని తాత్పర్యము.

౧౩౦౬.—తే॥ వారిజాక్షుని భక్తమం దారు ననఘుఁ । గృష్ణు నఖిలేశుఁ గేశవు జిష్ణుఁ బరము
వినుతిసేయుచుఁ దత్పాద వనజములకు । వందనము లాచరించి యా నందమొందె.

టీ॥ వారిజాక్షునిన్=తామరలవంటికన్నులుగలవాఁడును. భక్తమందారున్ = సేవకులకు కల్పవృక్షమును. అనఘున్ = పాపములేనివాఁడును. అఖిలేశున్=సర్వమునకుప్రభువైనవాఁడును. కేశవున్=శివబ్రహ్మలకు జన్మస్థానమైనవాఁడును. జిష్ణున్ = జయశీలుఁడును. పరమున్ = పరబ్రహ్మమునైన. కృష్ణున్ = కృష్ణమూర్తిని. వినుతిసేయుచున్=పొగడుచు. తత్పాదవనజములకున్=అతనిపాదకమలములకు. వందనము లాచరించి = నమస్కారములుచేసి. ఆనందమొందెన్=సంతోషించెను—నిరతిశయానందమునొందుచుండెననుట.

తా॥ తామరలవంటికన్నులుగలవాఁడును, సేవకులపాలిటికల్పవృక్షమును, పాపములు లేనివాఁడును, సర్వమునకు నీశ్వరుఁడును, శివునకును బ్రహ్మకును జన్మస్థానమయినవాఁడును, జయించుస్వభావముగలవాఁడును, పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడును నైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని స్తోత్రము చేయుచు అతని యడుగులకు మ్రొక్కి సంతోషించె నని తాత్పర్యము. వ॥ అంత.

౧౩౦౭.—మ॥ హరి సర్వేశుఁ డనంతుఁ డాద్యుఁ డభవుం డామ్నాయసంవేది భూ
సురముఖ్యప్రజలన్సమస్తధన వస్తుశ్రేణి నొప్పారఁగాఁ
బరిరక్షించుచు ధర్మమున్నిలుపుచున్ బాపాత్ములన్ద్రుంచుచున్
బరమోత్సాహ మెలర్ప భూరిశుభవి భ్రాజిష్ణుఁడై ద్వారకన్.

టీ॥ సర్వేశుఁడు = అన్నిటి నేలినవాఁడు. అనంతుఁడు = తుదిలేనివాఁడు. ఆద్యుఁడు=జగత్తునకు మొదటివాఁడు. అభవుండు=పుట్టుకలేనివాఁడు. ఆమ్నాయసంవేది=వేద వేదాంతముల నెఱిఁగినవాఁడునైన. హరి=శ్రీకృష్ణుఁడు. భూసురముఖ్యప్రజలన్=బ్రాహ్మణులు మొదలుగాఁగలజనులను. సమస్తధనవస్తుశ్రేణిన్=ఎల్లవిధములయినధనములచేతను వస్తువులచేతను. ఒప్పారఁగాన్=ఒప్పునట్లు. పరిరక్షించుచున్ = చక్కఁగాఁ గాపాడుచు. (ధర్మమును) నిలుపుచున్=స్థాపించుచును. పాపాత్ములన్ = పాపచిత్తముగలవారిని. త్రుంచుచున్=చంపుచు. పరమోత్సాహము=అధికమయినయుత్సాహము. ఎలర్పన్ = అతిశయింపఁగా. భూరిశుభవిభ్రాజిష్ణుఁడై =

అధికమయిన శుభకార్యములచేత వెలుగుచున్నట్టి స్వభావము గలవాఁడై. ద్వారకన్ = ద్వారకయందు.

తా॥ అన్నిటిని దెలిసినవాఁడును, అంతము లేనివాఁడును, జగత్సృష్టికి ముఖ్య మొదటివాఁడును, పుట్టుక లేనివాఁడును, వేదములను వేదాంతములను దెలిసినవాఁడును నైన శ్రీకృష్ణమూర్తి బ్రాహ్మణులు మొదలుగాఁగల నాలుగుజాతుల ప్రజలను ధనధాన్యములు మొదలగువాని సమృద్ధిచేత ఒప్పునట్లు లెస్సగా కాపాడుచు ధర్మమును స్థాపించుచు పాపచిత్తులగు దుష్టులను జంపుచు మిక్కిలిపూనికతో మిక్కుటమైన శుభకార్యములచేత ప్రకాశించుచు ద్వారకయందు అని తాత్పర్యము.

౧౩౦౮.—క॥ జనవినుతముగాఁ బెక్కగు । వనములు దనుఁదానగూర్చి * వైదిక యుక్తి
న్నొనరించుచు ననురాగము । మనమునఁ దళుకొత్తదైత్య * మర్దనుఁడెలమిన్.

టీ॥ దైత్యమర్దనుఁడు = శ్రీకృష్ణమూర్తి. జనవినుతముగాన్ = జనులచేత కొనియాడఁబడినవియగునట్టుగా. పెక్కగువనములు = అనేకయజ్ఞములు. మనమునన్ = మనసునందు. అనురాగము = ఆసక్తి. తళుకొత్తన్ = కలుగఁగా. (బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణాహుతం। బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా) అను ప్రతిపత్తి. తనున్ = పరబ్రహ్మమైనతన్ను. తాన = తానే. కూర్చి = ఉద్దేశించి. వైదికయుక్తిన్ = వేదమునందుఁ జెప్పఁబడినక్రమముతో. ఒనరించుచున్ = చేయుచు. ఎలమిన్ = సంతోషముతో. (ఉండెను)

తా॥ రాక్షసులకు నాశకరుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి ఎల్లజనులును కొనియాడునట్లు వేదమునందు విధింపఁబడిన క్రమముచొప్పున తన్ను తానే ఉద్దేశించి మిక్కిలియాసక్తితో అనేకయజ్ఞములనుచేయుచు మిక్కిలి సంతోషముతో ఉండెను అని తాత్పర్యము.

వ॥ అట్లు కృష్ణుండు ద్వారకానగరంబునఁ బూజ్యంబగు రాజ్యంబు సేయుచుఁ బురందరవిభవంబున నిరవొంది కనకమణిమయ విమాన మండప గోపుర ప్రాసాద సౌధ చంద్రశాలాంగణాది వివిధ భవనంబు లందును, రంగదుత్తుంగ తరంగ డోలావిలోల కలహంస చక్రవాక కారండవసారస క్రౌంచముఖ జలవిహంగ విలస దుచ్ఛలిత గరుదనిలదరదమలకమల కుముద కల్హార సందోహనిష్యందమకరంద రసపాన మదవదిందిందిరకుల కలగాయక ఝంకార నినదంబులును, నిరంతర వసంతసమయ సముచిత పల్లవిత కోరకిత బాలరసాలజాల లాలిత కిసలయ విసరఖాదనజాత కుతూహలాయమానకషాయకంఠకలకంఠకలరవ మృదంగ ఘోషణంబులును, నిశిత నిజచంచూపుట నిర్దళితసకలజన నయనానంద సుందరనంతత మాకందపరిపక్వ ఫలరంధ్రవిగళన్మధుర రసాస్వాదన ముదిత రాజకీర శారికానికరమ్ము మధుర వచనరచనావంశ నృత్యంబులు, నమరపురంధ్రీజన పీనపయోధర మండల వినిర్గత లలితకుంకుమ పంకసంకుల సౌగంధ్యానుబంధ బంధురగంధాను మోదితుండును, జందనాచల సానుదేశ సంజాత మంజుల మాధవీలతా నికుంజ పుంజ మంజులకింజల్క రంజిత నివాస విసర విహరమాణ శబరికా కబరికా పరిపూర్ణ సురభికుసుమమాలికా పరిమళవహుండును, గళిందకన్యకా కల్లోల సందోహ పరిస్పందకందళిత మందగమనుండును నగుమందానిల విధూయమాననికటంబోషితాభ్యాసితలాలితలగు నేలాలతాపతాన నటులనటనంబుల విరాజితంబులగు కాసార తీర భాసురోద్యానంబులందును, జారు ఘనసార పటీర బాల గసాల సాలనీప తాపింఛజంబూజంబీర నింబకదంబప్రముఖ ముఖ్య శాఖిశాఖాకీర్ణ శీతలచ్ఛాయావిరచిత విమలచంద్రకాంతోపల వేదికాస్థలములందును, నువంచితపింఛవిభాసిత బాలనీలకంఠ కేకారవవ్యాకులీకృత కృతకమహీధరంబులందును, లలిత మణివాలుకానేక పులిన తలంబులందును, కప్పురంపుదిప్పలను, కురువేరు చప్పరంబులను, విరచిత చారు యంత్రనిబద్ధకలశ నిర్యత్పయోధారాశీకరపరంపరాసంపాదిత నిరంతర హేమంతసమయ ప్రదేశంబుల నిందిరారమణుండు షోడశసహస్రవధూయుక్తుండై యందఱు కన్నులపండువులై లలితసౌదామనీలతా సహిత నీలనీరదంబుల విడంబించుచుఁ గరేణుకా కలిత దిగ్గజంబునోజ రాజిల్లుచు, సలిలకేళీ విహారంబులు మొదలైన లీలావినోదంబులు సలుపుచు నంతర్గృహరంబున గొలువున్న యవసరంబున వివిధ వేణు వీణాది వాద్య వినోదంబుల, మంజుగానంబుల, కవిగాయక సూతవందిమాగధ జన సంకీర్తనంబుల, నటన జన నాట్యంబుల, విదూషక పరిహాసోక్తుల, సరస సల్లాప మృదు మధుర భాషణంబులఁ బ్రొద్దు పుచ్చుచు నానంద రసాబ్ధి నోలాడుచుండె నంత.

టీ॥ (అట్లు కృష్ణుండు) ద్వారకానగరంబునన్ = ద్వారకాపట్టణమునందు. పూజ్యంబగురాజ్యంబు = ఘనమయిన ప్రభుత్వమును. (చేయుచు) పురందరవిభవంబునన్ = దేవేంద్ర వైభవముతో. ఇరవొంది = ఉండి. కనక...లందున్ — కనక = బంగారు మయములును. మణిమయ = రత్నమయములును నైన. విమాన = శిఖరములతోడి చప్పరములవంటి కట్టడములును. మండప = మంటపములును. గోపుర = గోపురములును గల. ప్రాసాద = దేవాలయములు. సౌధ = మేడలు. చంద్రశాల = ఏడంతస్తుల మీఁది ఒంటిస్తంభపు మేడలు. అంగణ =

ముంగిళ్లు. ఆది=మొదలుగాఁగల. వివిధభవనంబులందుఁ = నానా విధములయిన యిండ్లయందును. రంగ...నినదంబులును—రంగత్ = చలించుచున్న. ఉత్తుంగ=పొడువులైన. తరంగ=అలలనెడు. డోలా= ఉయ్యాలలయందు. విలోల=ఊఁగుచున్న. కలహంస=ఉత్తమజాతి హంసలు. చక్రవాక=జక్కవపక్షులు. కారండవ=కన్నెలేడిపిట్టలు. సారస = బెగ్గురుపక్షులు. క్రౌంచ = కొక్కెరాలు అనుపక్షులు. ముఖ=మొదలుగాఁగల. జలవిహగ=జలపక్షులయొక్క. విలసత్ = విరియుచున్న. ఉచ్చలిత=ఎగయనాడింపఁబడిన. గరుత్ = ఱెక్కల వలని. అనిల=గాలిచేత. దరత్=కొంచెము పూచిన. అమలకమల=తెల్ల దామరలయు. కుముద=తెల్లకలువలయు. కల్హార=ఎఱ్ఱకలువలయు. సందోహ=సముదాయమునుండి. నిష్యంద = స్రవించుచున్న. మక రందరస=పూఁదేనెను. పాన=త్రాగుటచేత. మదవత్=క్రొవ్విన. ఇందిందిరకుల=తుమ్మెదకూటువులనెడి. కలగాయక=అవ్యక్తమధుర ధ్వనితో పాడునట్టి పాఠకులయొక్క. ఝంకార=ఝమ్మనెడి. నినదం బులును=ధ్వనులును. నిరంతర...బులును—నిరంతర = అవకాశము లేని. వసంత సమయ=వసంత ఋతువునందలి. సముచిత = తగిన. పల్లవిత=చిగిర్చినవియు. కోరకిత = మొగ్గలు వేసినవియునైన. బాల రసాల=లేఁతమామిడి గున్నలయొక్క. జాల=సమూహముయందు. లాలిత= లాలన చేయఁబడిన—చక్కగా పుట్టి యున్న. కిసలయ=చిగుళ్లయొక్క. విసర=సముదాయమును. ఖాదన=తినుటవలన. జాత=పుట్టిన. కుతూ హలాయమాన=వేడుకపడుచున్న. కషాయకంఠ = ఒగిర్చుచున్న గొంతులుగల. కలకంఠ=కోవెలలయొక్క. కలవిస=అవ్యక్తమధుర ధ్వనులనెడు. మృదంగ ఘోషణంబులును=చద్దెలధ్వనులును. నిశిత... కృత్యంబులును—నిశిత = వాఁడియైన. నిజ=తమదైన. చంచూపుట= ముక్కుగోళ్లచేత. నిర్దళిత=చీల్పఁబడిన. సకలజన=ఎల్లజనులయొక్క. నయన = కన్నులకు. ఆనంద = సంతోషకరములయిన. సుందర = అందమునైన. నందిత=కొనియాడఁబడిన. మాకంద=తియ్యమామిళ్ల యొడల. పరిపక్వ=చక్కగా మాఁగిన. ఫల=పండ్లయొక్క. రంధ్రి= చిలికలయందుండి. విగళత్=జాఱుచున్న. మధుర=తియ్యనైన. రస= పానకమును. ఆస్వాదన=త్రాగుటచేత. ముదిత = సంతోషించిన. రాజకీర=శ్రేష్ఠములయిన చిలుకలయు. శారికా=గోరువంకలయు. నికర=గుంపులయొక్క. మృదు=తిన్ననైన. మధుర=ఇంపైన. వచన= మాటలయొక్క. రచనా=కూర్పులయొక్క. వంశ = సముదాయ ములయొక్క. కృత్యంబులును=పనులును. అమర...మోదితుండును— అమరపురంధ్రిజన=దేవతాస్త్రీలయొక్క. పీన=ఉదుటుగల. పయో ధర=స్తనములయొక్క. మండల = వట్రువైన ప్రదేశములయందు. విలిప్త=చక్కఁగా పూయఁబడిన. లలిత=మనోజ్ఞమయిన. కుంకుమ= కుంకుమపువ్వుతోఁ జేరిన. పంక=కలపముయొక్క. సంకుల=దళసరి వలని. సౌగంధ్య=మంచివాసనతోడి. అనుబంధ=సంబంధముచేత. బంధుర=ఘనమైన. గంధ=మంచివాసనచేత. అనుమోదితుండును= ఆనందించినవాఁడును. చందనాచల...వహుండును—చందనాచల= గంధపుఁగొండయొక్క. సానుదేశ = చఱియయందు. సంజాత = పుట్టిన. మంజుల=మనోజ్ఞమయిన. మాధవీలతా=పువ్వుల గురివింద తీఁగలతోడి. నికుంజ=పొదరిండ్లయొక్క. పుంజ=సమూహమునందలి. మంజుల=మనోజ్ఞమయిన. కింజల్క = కేసరములచేత. రంజిత = అందగించుచున్న. నివాస = ఉనికిపట్లయొక్క. విసర=సమూహము నందు. విహరమాణ=విహరించుచున్న. శబరికా=శబరస్త్రీలయొక్క. కబరికా=కొప్పులయందు. పరిపూర్ణ=నిండిన. సురభి=పరిమళము గల. కుసుమమాలికా=పువ్వుదండలవలని. పరిమళ=మంచివాసనను. వహుండును=వహించిన వాఁడును. కళింద...గమనుండును—కళింద కన్యకా = యమునానదియందలి. కల్లోల=గొప్ప అలలయొక్క. సందోహ=సమూహముయొక్క. పరిస్పంద=మిక్కిలి కదలుటవలన. కందళిత=మొలచిన. మందగమనుండును=మెల్లనినడక గలవాఁడును. (అగు) మందానిల విదూషకునిచేఁ = మందమారుతము అనునట్టి విదూషకునిచేత. (విదూషకుఁడు=ఎప్పుడుచు పరిహాసముచేసినవ్వు పుట్టించునట్టి శృంగార నాయక సచివుఁడు.) పోషితాభ్యాసితలాలి తలు = పోషింపఁబడిన వారును, అభ్యాసము చేయఁబడినవారును, లాలింపఁబడినవారును. (అగు) ఏలాలతావితాననటులనటనంబులఁ= ఏలకి తీఁగల సముదాయము లనెడు ఆటకత్తెలయొక్క ఆటలచేత. విరాజితంబులు=ప్రకాశించునవి. (అగు) కాసారతీర భాసురోద్యా నంబులందుఁ = సరస్సుల గట్లులయందు ప్రకాశించునట్టి యుద్యాన వనములయందును. చారు...స్థలములందుఁ — చారు = మనోజ్ఞము లైన. ఘనసార=కర్పూరపు అరఁటులు. పటీర=గంధపుమ్రాఁకులు. బాలరసా =తియ్యమామిడి గున్నలు. సాల=ఏపిమ్రాఁకులు. నీప= కడిమిచెట్లు. తాపింఛ=చిఁకటిమ్రాఁకులు. జంబూ=నేరేడుమ్రాఁకులు. జంబీర=నిమ్మమ్రాఁకులు. నింబ=వేఁపమ్రాఁకులు. కదంబ=పట్టుకడిమి మ్రాఁకులు. ప్రముఖ=మొదలుగాఁగల. ముఖ్య=ప్రధానములయిన. శాఖి=వృక్షములయొక్క. శాఖా = కొమ్మలచేత. కీర్ణ=నిండిన. శీతల=చల్లనైన. ఛాయా=నీడలుగల. విరచిత=చేయఁబడిన. విమల= నిర్మలములయిన. చంద్రకాంతోపల = చంద్రకాంతపు రాలచేతఁ జేయఁబడిన. వేదికాస్థలములందుఁ=అరఁగులయందును. ఉదంచిత ...ధరంబులును—ఉదంచిత = మీఁదికెత్తఁబడి యొప్పెడుములయిన. పింఛ=కుంచెలచేత. విభాసిత = ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన. శాలసిల కంఠ=నెమలిపిల్లలయొక్క. కేకారవ=కేకలధ్వనులచేత. వ్యాకులీ కృత=కలఁత నొందింపఁబడిన. కృతకమహీధరంబులందుఁ = కృత్రి మములయిన కొండలయందును. లలిత ... పులినతలంబులందుఁ — లలిత=మనోజ్ఞములయిన. మణి=రత్నమయములైన. వాలుకా=ఇసు కచేతనైన. ఆసేక=పెక్కులైన. పులినతలంబులందుఁ=ఇసుకతిప్పల యందును. కప్పురంపుఁదిప్పలను = కర్పూరపుఁ దిబ్బలయందును. కురువేరు చప్పరంబులను=కురువేరుతో వేసిన పందిళ్లయందును. విర చిత...ప్రదేశంబులఁ—విరచిత=చేయఁబడిన. దారుయంత్ర = కీలు గల కొయ్యబొమ్మలయందు—ఏతము మొదలగువానియందు. నిబద్ధ= కట్టఁబడిన. కలశ = కుండలయందుండి. నిర్యత్ = స్రవించుచున్న. పయోధారా =నీటిదారలయొక్క. శీకర=తుంపురులయొక్క. పరం పరా = ఎడతెగని వరుసలచేత. సంపాదిత = కలుగఁజేయఁబడిన. నిరంతర=అవకాశము లేని. హేమంతసమయ=హేమంత ఋతువును తోఁపించునట్టి. ప్రదేశంబులఁ = చోటులయందును. ఇందిరారమ ణుఁడు = శ్రీలక్ష్మీభర్తయయిన కృష్ణుఁడు. షోడశ సహస్ర వధూ యుక్తుఁడై=పదియాఱువేల భార్యలతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై. అంద ఱకుఁ=ఎల్లవారికిని. అన్నిరూపులై=అన్నియాకృతులు పొందినవాఁడై.

లలిత... నీరదంబులన్—లలిత = మనోజ్ఞమయిన. సౌదామనీలతా = మెఱపు తీఁగలతోడ. సమేత = కూడిన. నీలనీరదంబులన్ = నల్లమబ్బులను, విడంబించుచున్ = సరిపోలుచు. కరేణుకా ... ఓజన్—కరేణుకా = ఆఁడు ఏనుఁగులతోడ. కలిత = కూడిన. దిగ్గజంబునోజన్ = దిగ్గజమువలె. రాజిల్లుచున్ = ప్రకాశించుచు. సలిలకేళివిహారంబులు = జలక్రీడయందువిహరించుటలు. (మొదలైన) లీలావినోదంబులు = వేడుకయాటలు సలుపుచున్ = నడపుచు. అంతర్గృహంబునన్ = లోపలి యింటియందు. కొలువున్న యవసరంబునన్ = కొలువు దీరియుండు సమయమునందు. వివిధ ... వినోదంబులన్ — వివిధ = నానావిధములయిన. వేణు = పిల్లనఁగ్రోవి. వీణా = వీణియ. ఆది = మొదలైన. వాద్యవినోదంబులన్ = వాద్యములవలని వేడుకలచేతను. మంజుగానంబులన్ = మనోహరములైన పాటలచేతను. కవి ... సంకీర్తనంబులన్ — కవి = కావ్యకర్తలు. గాయక = పాఠకులు. సూత = బట్టువాండ్రు. వంది = స్తుతిపాఠకులు. మాగధ = వంశావళిచదువువారలునైన. జన = జనులయొక్క. సంకీర్తనంబులన్ = స్తోత్రములచేతను. నటనటీజన నాట్యంబులన్ = నట్టువకాండ్రయు నట్టువకత్తెలయు ఆటలచేతను. విదూషకపరిహాసోక్తులన్ = విదూషకుఁడు అనఁబడు శృంగారనాయక సచివునియొక్క యెగతాళిమాటలచేతను. సరససల్లాప మృదు మధుర భాషణంబులన్—సరస = రసవంతములైన. సల్లాప = ముచ్చటలచేతను, మృదు = సులభోచ్చారణగల. మధుర = ఇంపైన. భాషణంబులన్ = మాటలచేతను. ప్రొద్దు ప్రచ్చుచున్ = కాలము గడపుచు. ఆనందరసాబ్ధిన్ = సంతోషరసమను సముద్రమునందు. ఓలాడుచుండెన్ = ఓలలాడుచుండెను. అంతన్ = అప్పుడు.

తా॥ అద్భుతముగా శ్రీకృష్ణమూర్తి ద్వారకాపట్టణమునందు మెచ్చుకోఁదగిన మహిమతో రాజ్యముచేయుచు దేవేంద్రభోగముతో నివసించియుండి బంగారు మయములును రత్నమయములునైన మండపములు గోపురములు గుళ్లు నగళ్లు మేడలు మంగిళ్లు మొదలగు నానావిధములైన యుండ్లయందును, చలించుచున్న పెద్ద అలలయందు ఉయ్యాలలూఁగుచున్న హంసలు బకపక్షులు కన్నెలేళ్లు బెగ్గురులు కొంగలు మొదలుగాఁగల జలపక్షులు విప్పఁబడిన తెక్కలు మీఁది కెత్తి వీఁచుటవలనఁ బుట్టిన గాలిచేత కదలి కొంచెము విరిసిన తెల్లతామరలయు తెల్లకలువలయు ఎఱ్ఱగలువలయు సమూహముల వలననుండి కాఱుచున్న పూఁదేనను త్రాగి మత్తుగొన్న తుమ్మెదల జుమ్మనెడు రొదలచప్పుళ్లను, అవకాశము లేని వసంతఋతువునందలి చక్కగా చిగిర్చినవియు మొగ్గలెత్తినవియునైన తియ్యమామిడిగున్నల చాళ్లయందు లెస్సగాఁగాన వచ్చుచున్న చిగుళ్ల జొంపములను తినుటయందలి తమకముచేత ఒగర్చుచున్న గొంతులుగలకోవెలల గుంపుల అవ్యక్త మధుర ధ్వనులనెడు మద్దెల మ్రోఁతలును, వాఁడులైన తమ ముక్కుగోళ్లచేత చీల్పఁబడినయెల్లజనుల కన్నులకు పండుగుగా అదగించుచు కొనయాడఁబడినతియ్యమామిళ్లయందు పండిమాఁగినపండ్లచీలికల యందుండి స్రవించుచున్నతియ్యని పానకమును త్రాగి సంతోషించిన చిలుకలయు గోరువంకలయు సమూహములయొక్క సుభోచ్చారణగల యింపులయిన మాటలకూర్పులును, దేవతాస్త్రీలయొక్క బలిసినస్తనముల వక్షస్థలప్రదేశములందు చక్కగా పూయఁబడిన పచ్చకప్పురము కుంకుమపువ్వు మొదలగుపరిమళ వస్తువులు కూర్చిన కలపములయొక్క మంచి వాసనయొక్క సంబంధముచేత సంతోషించిన వాఁడును, లేక పరిమళించుచున్నవాఁడును, గంధపుకొండచఱియలయందుఁ బుట్టినమనోజ్ఞములయిన బండిగురివెంద తీఁగల అల్లికగల పొదరిండ్లచాళ్లయందు మనోహరములయిన కేసరములచేత అందగించుచు తమ యునికిపట్లయందు విహరించుచున్నశబరస్త్రీలయొక్క కొప్పులయందు నిండుకొనియుండు మంచివాసనగల పువ్వుదండలవాసనను వహించినవాఁడును, యమునానదియందలి గొప్ప అలలయందు ఊఁగుచు మెల్లఁగా సంచరించువాఁడును, అయిన మెల్లని గాలి యనెడు విదూషకుని చేత పోషింపఁబడియు అభ్యాసము చేయఁబడియు లాలింపఁబడియును ఒప్పునట్టి యేలకితీఁగలనెడి ఆటకత్తెలయొక్క ఆటలచేత ప్రకాశించుచుండెడి సరస్సుల గట్టులందలి మనోహరములయిన ఉద్యానవనములయందును, మిక్కిలి అందగించుచున్న కర్పూరగపుఅరఁటులుగందపుమ్రాఁకులు తియ్యమామిడిగున్నలు ఏకుమ్రాఁకులు కడపమ్రాఁకులు చీఁకటిమ్రాఁకులు పేగెసుమ్రాఁకులు నిమ్మమ్రాఁకులు వేఁపమ్రాఁకులు బొట్టకడిమిమ్రాఁకులు మొదలుగాఁగల మ్రాఁకులయొక్క అంతటను వ్యాపించిన చల్లనినీడలయందు కాఁపఁబడి చంద్రకాంతపు మణుల అరుఁగులయందును, మీఁదికెత్తుకొని విరియఁదీసిన కుంచెలచేత అందగించునట్టి నెమళ్లకొదమల కేకలచేత కలఁతనొందిఁపఁబడిన కృతక పర్వతములయందును, మనోజ్ఞములును రత్నమయములునయిన చుక్కయిసుకతిప్పలయందును, మఱియు కర్పూరపు దీవులయందును, కురువేరు చప్పరములయందును, ఏఁతములు మొదలయినవానియందు త్రవ్వెలునట్టి కుండలవలననుండి కాఱుచున్న నీటి తుంపురులవలన హేమంతఋతువవలెఁదోఁచుచున్న చల్లనిప్రదేశములయందును, శ్రీలక్ష్మీదేవికి భర్తయయిన శ్రీకృష్ణమూర్తి పదియాఱువేల యిల్లాండ్రతోడను గూడుకొని అందఱకును అన్నిరూపులెత్తి మెఱుపుతీఁగలతోఁ గూడుకొని వెలుఁగునట్టినల్లమబ్బులనుబోలుచు ఆఁడు ఏనుఁగులతోఁగూడిన దిగ్గజములవలెఁ గనఁబడుచుజలక్రీడలాడి వినోదించుచు అంతఃపురమునందు కొలువుదీరి పిల్లనఁగ్రోవి వీణె మొదలగు నానావిధ వాద్యములను మనోహరములయిన పాటలను కవులు గాయకులు సూతులు మాగధులు వందులు మొదలగువారి స్తోత్రములను ఆటకాండ్రు ఆటకత్తెలు ఆడునట్టి యాటలను, విదూషకునిపరిహాసపు మాటలను విని ఆనందించుచు సరసములయిన ముచ్చటలాడుచు సులభోచ్చారణగల యింపులయినమంచిమాటలాడుచు ప్రొద్దుపుచ్చి సముద్రమువలె మేరలేని యానందరసమునందు మునిఁగితేలుచుండెననితాత్పర్యము.

౧౩౧౦.—మ॥ అరవిందాక్షు పదాంబుజాత యుగళీ ✽ ధ్యానాను రాగక్రియా
సరసాలాప విలోకనానుగత చం ✽ చత్సౌఖ్య కేళీరతిన్
దగుణులున్నాఱు పదాఱువేలు మహితో ✽ త్సాహంబునం జొక్కి త
త్పరలై యొండు దలంపకుండిరి సవి ✽ భ్రాంతాత్మలై భూవరా.

టీ॥ భూవరా—రాజా. తరుణులు — కృష్ణునిభార్యలు. నూఱుపదాఱువేలు — పదియాఱువేల నూఱుగురును. అరవిందాక్ష ... రతిన్—అరవిందాక్ష—శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క. పదాంబుజాత పాదకమలములయొక్క. యుగళ—జంటను. ధ్యాన — ధ్యానముచేయుటయందును. అనురాగక్రియా—కూరిమిని పుట్టించునట్టిపనులయందును. సరస—రసవంతములయిన. ఆలాప—ముచ్చటలయందును. విలోకన—చూపులయందును. అనుగత — అనుసరించి తిరుగుటలయందును. వంచిత్—ఒప్పిదమయిన. సౌఖ్యకేళి—సుఖక్రీడయందును. రతిన్ — ఆసక్తితో. మహితోత్సాహంబునన్—మిక్కుటమైనకుతూహలమందు. చొక్కి — పరవశత్వమునొంది. తత్పరలై—ఆకృష్ణునియందే అంటినమనసుగలవారై. ఒండుదలంపక—ఇతరమేమియుఁదలఁపక. నిశిభ్రాంతాత్మలై—భ్రమనొందిన మనసుగలవారై. (ఉండిరి)

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! కృష్ణునిభార్యలయిన పదియాఱువేల నూఱుగురుస్త్రీలును కృష్ణుని పాదసేవయందు ఆసక్తలై ఆతనికితనుయందు ప్రీతికలుగునట్టిపనులనేచేయుచు సరసముగాముచ్చటలాడుచు ఆసక్తితోఁజూచుచు అతఁడు ఎట్లు మెలఁగినను అతనిని అనుసరించియే మెలఁగుచు సుఖముగా క్రీడించుచు మిక్కిలి యుత్సాహమును పరవశత్వమునుగలవారై ఇతరాసక్తిలేక నమనసులు భ్రమింపఁగా నుండిరి అని తాత్పర్యము.

వ॥ అదియునుం గాక.

౧౩౧౧.—మ॥ హరి నామాంకితమైన గీతమొక మా ✻ టాలించి మాహాత్మ్యులున్
విరతిం బొందఁగఁ జాలియుందురఁట యా ✻ విశ్వాత్ము నీక్షించుచున్
బరిరంభించుచు నంటుచు న్నగుచు సం ✻ భాషించుచున్నుండు సుం
దరు లానంద నిమగ్నలౌట కిల చో ✻ ద్యంబేమి భూవల్లభా.

టీ॥ భూవల్లభా—రాజా. హరినామాంకితము — శ్రీకృష్ణునామము గుఱుతుగాఁగలది — శ్రీవిష్ణునామములను దెలుపునది. గీతము — ఆడునట్టిపాట. ఒకమాటు — ఒకసారి. ఆలించి—విని. మాహాత్మ్యులును—తెలివిమాలినవారును. విరతిన్—విరాగమును. పొందఁగన్—పొందను. చాలి—సమర్థులై. ఉందురఁట—ఉందురుఅనుమాటప్రసిద్ధము. (అట్లుండఁగా) ఆవిశ్వాత్మున్ — సర్వస్వరూపుఁడైన యాశ్రీకృష్ణమూర్తిని. ఈక్షించుచున్—చూచుచు. పరిరంభించుచున్ — కౌఁగిలించుకొనుచు. అంటుచున్—తాఁకుచు. నగుచున్—పరిహసించుచు. సంభాషించుచున్ — ముచ్చటలాడుచు. ఉండు—ఉండునట్టి. సుందరులు—స్త్రీలు. ఆనందనిమగ్నలు—సంతోషమునందు మునిఁగినవారు. ఔటకున్—అగుటకు. ఇలన్—భూమియందు. చోద్యంబేమి—ఆశ్చర్యమేమియున్నది.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! శ్రీహరినామము అంకితముగాఁజేయఁబడినపాటను ఒకదానిని ఒకసారివిన్నమాత్రముచేత నేయేమి తెలియని మూఢులుగూడ విరాగమును పొందఁగలవారు అగుచుండఁగా సర్వస్వరూపుఁడైన ఆభగవంతుని ఎల్లప్పుడు చూచుచు, కౌఁగిలించుకొనుచు, తాఁకుచు, ఎగతాళిచేయుచు, ముచ్చటలాడుచు, ప్రొద్దులుపుచ్చునట్టి యిల్లాండ్రు సంతోషమునందు మునిఁగి తేలుచునుండుట ఆశ్చర్యము కాదుగదా అని తాత్పర్యము.

వ॥ అనిచెప్పి మఱియు నిట్లనియె.

౧౩౧౨.—ఉ॥ వారక కృష్ణుఁ డిప్పగిది ✻ వైదికవృత్తి గృహస్థ ధర్మ మే
పారఁగఁ బూని ధర్మమును ✻ నర్థముఁ గామము నందుఁ జూపుచున్
గోరిక మీఱి సజ్జనుల ✻ కుం గతి దాన యనంగ నొప్పి సం
సారి గతిన్ మెలంగె నృప ✻ సత్తమ లోక విడంబ నార్థమై.

టీ॥ నృపసత్తమ — ఓరాజశ్రేష్ఠుఁడా. (కృష్ణుఁడు) వారక—మానక. ఇప్పగిదిన్—ఈవిధముగా. వైదికవృత్తిన్ — వేదమునందుఁ జెప్పఁబడినక్రమముతోడివ్యాపారముతో. గృహస్థధర్మము—గృహస్థాశ్రమధర్మము. ఏపారఁగన్—అతిశయింపఁగా. పూని అవలంబించి. ధర్మమును — పుణ్యమును. అర్థమును—ధనసంపాదనమును. కామమును — ఇచ్ఛవచ్చిన సుఖములను అనుభవించుటయును. (అనుపురుషార్థములను) అందున్—అగృహస్థధర్మమునందు. చూపుచున్—కనఁబఱుచుచు. కోరికమీఱి—ఇచ్ఛావ్యాపారముచేత అతిశయించి, లోకవిడంబనార్థమై—లోకములోని జనులను బోలియుండుటకై. సంసారిగతిన్—సంసారముగలవాని వలెనే. సజ్జనులకున్—సత్పురుషులకు. గతి — దిక్కు. తాన — తానే. అనంగన్ — అనునట్లు. ఒప్పి — మనోజ్ఞుఁడుగఁ బరయున్నవాఁడై. మెలంగెన్ — ప్రవర్తించెను.

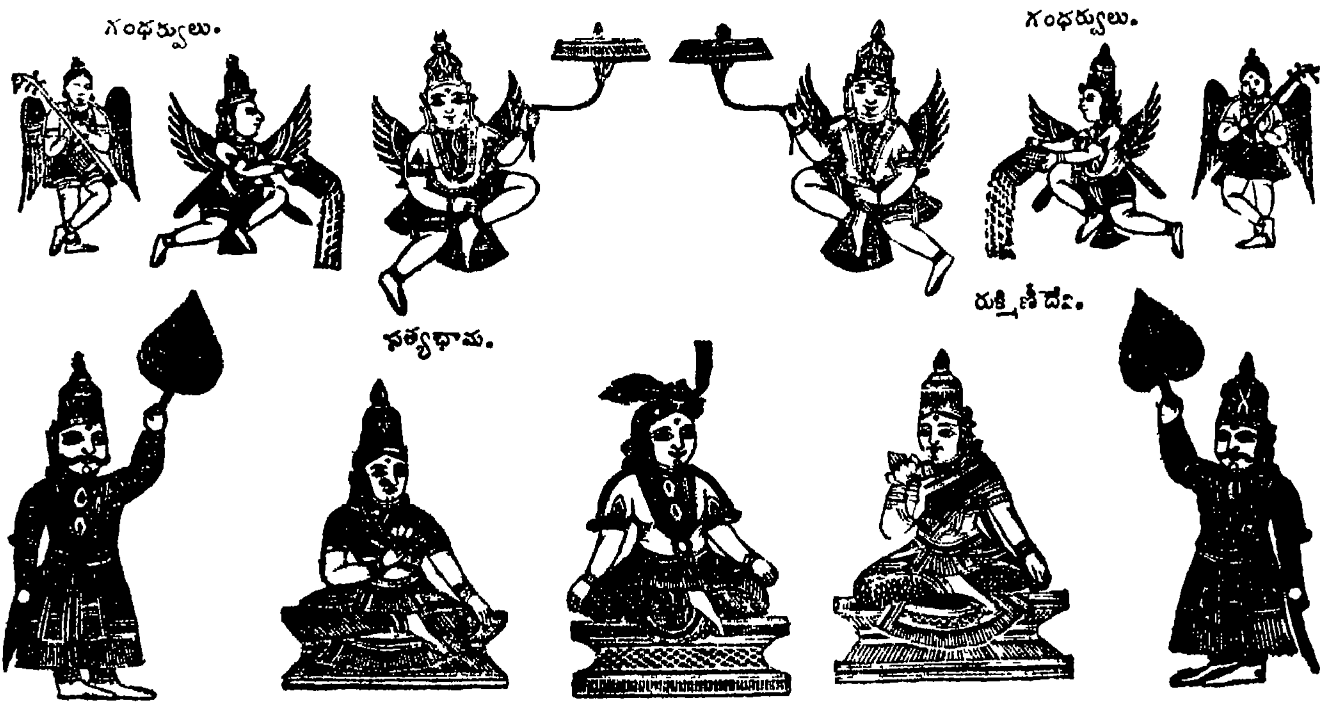
తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా! ఈముందుచెప్పినరీతిని శ్రీకృష్ణుఁడు తప్పక వేదవిహితములైన వ్యాపారములతోడి గృహస్థ ధర్మమును నడపువాఁడై ధర్మార్థకామములు అనెడు ఈలోకమునందలి మూఁడు పురుషార్థములను అనుభవించుచు అగృహస్థ ధర్మమునందు మిక్కిలి యాసక్తితో లోకములోనివారినడతను అనుసరించి సత్పురుషులకెల్ల దిక్కై సంసారులరీతిని ప్రవర్తించె నని తాత్పర్యము.

౧౩౧౩.—సీ॥ హరియిట్లు గృహమేధి ✻ యగుచు శతోత్తర - షోడశ సాహస్ర ✻ సుందరులను
మునునీకు నెఱుఁగఁ జె ✻ ప్పినరీతి నందఱ - కన్ని రూపములు దా ✻ నర్థిఁదాల్చి
కైకొని యొక్కొక్క ✻ కామినీ మణియందు - రమణ నమోఘ వీ ✻ ర్యమునఁ జేసి
పదురేసి కొడుకులఁ ✻ బడసె రుక్మిణ్యాది - పట్టమహిషులకు సం ✻ భవులైన

తే॥ నందనులలోన ధరణి నె * న్నంగ బాహు । బల పరాక్రమ విజయ సం * పద్విశేష
మానితాత్ములు పదునెన * మండ్రువారి । నెఱుఁగవినిపింతు వినుము రా * జేంద్రచంద్ర.

టీ॥ హరి=కృష్ణుఁడు. ఇట్లు=ఈవిధముగా. గృహమేధియగుచున్=గృహస్థుఁ డగుచు. శతోత్తర... సుందరులన్—శతోత్తర = నూఱు మీఁదగల. షోడశ సాహస్ర=పదియాఱువేలైన. సుందరులను=భార్యలను. మును=మునుపు. (నీకు) ఎఱుఁగఁ జెప్పినరీతిన్=తెలియఁజేసిన విధమున. అందఱకున్ = ఎల్లవారికిని. (అన్నిరూపములు తాను) అర్థిన్=ప్రీతితో. తాల్చి=ధరించి. కైకొని=అక్కఱపట్టి—ఆదరించి. ఒక్కొక్క కామినీమణియందున్ = ఒక్కొక్క పెండ్లామునందును. రమణన్=ఒప్పిదముగా. అమోఘవీర్యమునఁ జేసి=వ్యర్థముగాని తన వీర్యముచేత. పదురేసికొడుకులన్ = పదిపదిమంది కొడుకులను. పడసెన్ = పొందెను. (వీరుగాక) రుక్మిణ్యాది పట్టమహిషులకున్=రుక్మిణి మొదలుగాఁగల పట్టపుదేవులకు. సంభవులు నైన నందనుల లోనన్—పుట్టినకొడుకులలో. ధరణిన్=భూమియందు. ఎన్నంగన్=శ్లాఘింపఁగా. బాహు... మానితాత్ములు—బాహుబల=భుజబలము. పరాక్రమ=శత్రువులనాక్రమించుశక్తి. విజయ=గెలుపు. (వీనియొక్క) సంపత్=కలిమియొక్క. విశేష=అతిశయముచేత. మానితాత్ములు=గౌరవింపఁదగిన స్వభావముగలవారు. పదునెనమండ్రు = పదునెనిమిమంది. రాజేంద్రచంద్ర = మహారాజులలో శ్రేష్ఠుఁడైన పరీక్షిత్తుఁడా. వారిన్=అపదునెనమండ్రను. ఎఱుఁగన్ = తెలియునట్లు. వినిపింతున్=చెప్పెదను. (వినుము)

తా॥ ఈరీతిగా శ్రీకృష్ణమూర్తి గృహస్థుఁడై పదియాఱువేల నూఱుగురు భార్యలను మునుపునీతోఁజెప్పినక్రమున పెండ్లాడితాను అందఱికి అన్నిరూపములనుధరించి ప్రీతితో ఒక్కొక్క భార్యయందు పదేసిమంది కొడుకులచొప్పున అందఱియందును సంతానమును పడసెను వీరుగాక పట్టపుదేవులయినరుక్మిణిమొదలగువారియందుఁబుట్టిన కొమారులలో పదునెనిమిది మంది మిక్కుటమయిన బలమును పరాక్రమమునుజయించు స్వభావమును గలిగి ప్రసిద్ధినొందినవారు వారిని తెలియఁజేసెదను వినుమని శుకుఁడు పరీక్షిన్మహారాజుతో చెప్పెనని తాత్పర్యము.

(*) శ్రీకృష్ణుని వంశాను క్రమము. (*)

వ॥ అని యిట్లను వారలు ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధ దీప్తిమద్భాను సాంబ మిత్ర బృహద్భాను మిత్రవింద వృకారుణ పుష్కర దేవబాహు శ్రుతదేవ సునందన చిత్రభాను వరూధ కవి న్యగ్రోధులను నామంబులఁ బ్రసిద్ధులైరి వెండియుఁ ద్రివక్రయందు సంభవించిన యుపశ్లోకుండనువాఁడు దనజనకుండైన కృష్ణ పాదారవింద సేవా నిరతుం డగుచు నారద యోగీంద్రునకు శిష్యుండై యఖండిత దివ్యజ్ఞాన బోధాత్ముండగుచు నతండు స్త్రీ శూద్ర దాసీజన సంస్కారంబై స్మరణ మాత్రంబున ముక్తి సంభవించునట్టి సాత్వత తంత్రంబను వైష్ణవ స్మృతిఁ గల్పించె నిట్లు మధుసూదన నందనులు బహు ప్రజలు నధికాయు రున్నతులు ననల్ప వీర్యవంతు

లును బ్రహ్మణ్యులునై విఖ్యాతిం బొందిరి వారిని లెక్కపెట్టఁ బదివేల వత్సరంబులకైనం దీరదు మున్ను
నీకెఱింగించినట్లు తత్కుమారులకు విద్యా విశేషంబుల నియమించు గురు జనంబులు మూఁడుకోట్లు నెనుబ
దెనిమిదివేల నూర్గురనం గలిగి యుందు రక్కుమారుల లెక్కింప నెవ్వరికిని వశంబుగా దదియునుం గాక.

టీ॥ (అని) ఇట్లనుచు — ఇట్లు చెప్పనారంభించెను. వారలు — ఆకుమారులు. ప్రద్యుమ్న ... న్యగ్రోధులు — ప్రద్యుమ్న — ప్రద్యుమ్నుఁడు. అనిరుద్ధ—అనిరుద్ధుఁడు. దీప్తిమత్—దీప్తిమంతుఁడు. భాను— భానుఁడు. సాంబ - సాంబుఁడు. మిత్ర—మిత్రుఁడు. బృహద్భాను— బృహద్భానుఁడు. మిత్రవింద—మిత్రవిందుఁడు. వృక — వృకుఁడు. అరుణ—అరుణుఁడు. పుష్కర—పుష్కరుఁడు. దేవబాహు — దేవబాహువు. శ్రుతదేవ—శ్రుతదేవుఁడు. సునందన — సునందనుఁడు. చిత్రభాను—చిత్రభానుఁడు. వరూథ — వరూథుఁడు. (కవి న్యగ్రోధుఁడు) అనునామంబులచే—అనునట్టిపేళ్లచేత. ప్రసిద్ధులైరి — ప్రసిద్ధిని పొందినవారలైరి. పెండియుఁ—మఱియును. త్రివక్రయందుఁ— కుబ్జయందు. సంభవించిన — పుట్టిన. (ఉపశ్లోకుండు) అనువాఁడు— అనుపేరుగలవాఁడు. తసజనకుండు — తనతండ్రి. (అయిన) కృష్ణపాదారవిందసేవారతుండు. శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క పాదకమలములను గొలుచుటయందు. (ఆసక్తుఁడు) అగుచుఁ — అవుచును. నారద యోగీంద్రునకుఁ—నారదమహామునికి. (శిష్యుండై) అఖండితదివ్య జ్ఞానబోధాత్ముండు—కొఱతలేని దివ్యమయినజ్ఞానము తెలిసిన మనసు గలవాఁడు. (అగుచు) అతండు—ఆయుపశ్లోకుఁడు. స్త్రీశూద్రదాసీజనసంస్కారంబై—ఆఁడువారు శూద్రులు పరిచారికలునైన జనులను దిద్దునదియై. స్మరణమాత్రంబునఁ—తలఁపుమాత్రముచేతనే. ముక్తి— మోక్షము. సంభవించునట్టి—కలుగునట్టి. (సాత్వతతంత్రంబు) అను వైష్ణవస్మృతిఁ—అనుపేరుగల వైష్ణవధర్మశాస్త్రమును. కల్పించెఁ— కలుగఁజేసెను. (ఇట్లు) మధుసూదననందనులు—శ్రీకృష్ణునికొడుకులు. బహుప్రజలును — అనేకులు బిడ్డలు గలవారును. అధికాయురున్నతులును—మిక్కుటమయిన ఆయుస్సుచేత గొప్పవారును. అనల్పవీర్యవంతులును — తక్కువకాని వీర్యముగలవారును. బ్రహ్మణ్యులును— వేదమునందుఁ జెప్పఁబడిన ధర్మములను నడపువారును. (అయి) విఖ్యాతిఁ—ప్రసిద్ధిని. (పొందిరి) వారిని — ఆకుమారులను. (లెక్కపెట్టను) పదివేలవత్సరంబులకైనఁ—పదివేలయేండ్లకైనను. తీరదు— శక్యముకాదు. మున్ను—మునుపు. (నీకు) ఎఱింగించినట్లు—తెలియఁ జేసినవిధమున. తత్కుమారులకుఁ — ఆచిన్నవాండ్రకు. విద్యావిశేషంబులఁ—విద్యలు మొదలగునవిచెప్పుటయందు. నియమించు—ఏర్పఱుచు. గురుజనంబులు—ఉపాధ్యాయులు. మూఁడుకోట్లు నెనుబదెనిమిదివేలు నూర్గురు — మూఁడుకోట్లమీఁద ఎనుబదెనిమిదివేల నూఱుమంది. అనఁ—అనఁగా. (కలిగియుందురు) అక్కుమారులఁ—ఆచిన్నవాండ్రను. లెక్కింపఁ—లెక్కపెట్టను. (ఎవ్వరికిని) వశంబుగాదు — శక్యముకాదు. అదియునుంగాక—అంతేగాక.

తా॥ ఇట్లుచెప్పి మఱియును శుకుండుచెప్పనారంభించెను ఆకృష్ణమూర్తి కొడుకులు ప్రద్యుమ్నుఁడు అనిరుద్ధుఁడు దీప్తిమంతుఁడు భానుఁడు సాంబుఁడు మిత్రుఁడు బృహద్భానుఁడు మిత్రవిందుఁడు వృకుఁడు అరుణుఁడు పుష్కరుఁడు దేవబాహువు శ్రుతదేవుఁడు సునందనుఁడు చిత్రభానుఁడు వరూథుఁడు కవి న్యగ్రోధుఁడు అను పేళ్లచేత ప్రసిద్ధులువీరుగాక త్రివక్రయను దానివలన కృష్ణునికిఁ బుట్టిన కొడుకు ఉపశ్లోకుఁడు అనువాఁడు ఒకఁడుగలఁడువాఁడుతనతండ్రియైన కృష్ణునిపాదకమలములను సేవించుటయందు ఆసక్తి గలవాఁడై నారదమహామునికి శిష్యుఁడై మేలయిన దివ్యజ్ఞానమును పడసి స్త్రీలు శూద్రులు పరిచారికలు మొదలగువారికి తెలివి గలుగఁజేయునదియు తలఁచినమాత్రముననే మోక్షము నిచ్చునదియునైనసాత్వతతంత్రము అను వైష్ణవధర్మశాస్త్రమును చేసెను ఈప్రకారము కృష్ణుని కొమారులు అనేకులయి అనేకులను బిడ్డలనుగని దీర్ఘాయుస్సును మిక్కుటమైన వీర్యమునుగలిగి వేదోక్తధర్మములను నడపుచు ప్రసిద్ధిని వహించిరి వారిని పదివేలయేండ్లకైనను ఎంచశక్యముకాదు మునుపు నీతోఁ జెప్పినవిధముగా ఆకృష్ణుని కుమారులకుచదువుచెప్ప నేర్పఱుపఁబడిన యుపాధ్యాయులు మాత్రముమూడుకోట్లయెనుబదెనిమిదివేలనూఱుగురు అట్లుండఁగా వారినెవ్వరు లెక్కపెట్టఁగలరు అనిచెప్పెననితా.

౧౩౧౫.—క॥ నరవర దేవాసుర సం । గరమున మును నిహతులైన # క్రవ్యాద సము
త్కరము నరేశ్వరులై ద్వా । పరమున జనియించి ప్రజల # బాధలఁ బఱుపన్.

టీ॥ నరవర—ఓరాజా. దేవాసురసంగరమునన్ — దేవతలయు అసురులయు యుద్ధమునందు. మును—పూర్వకాలమునందు. నిహతులైన—చంపఁబడినవారైన. క్రవ్యాదసముత్కరము—రాక్షసుల సమూహము. ద్వాపరమునన్ — ద్వాపరయుగమునందు. నరేశ్వరులై— రాజులై. జనియించి—పుట్టి. ప్రజలన్—జనులను. బాధలఁబఱుపన్ — బాధింపఁగా—బహువిధములయినబాధలనుకలుగఁజేయఁగా ననుట.

తా॥ ఓరాజా ! ఇంతకుమునుపు చెప్పినమాత్రమే గాక పూర్వకాలమునందు జరిగిన దేవాసుర యుద్ధములో చచ్చినరాక్షసు లందఱును ద్వాపరయుగమునందు రాజులైపుట్టి జనులనెల్లనుబాధింపఁగా ననితాత్పర్యము.

౧౩౧౬.—క॥ హరితద్వధార్థమై ని । ర్జరులను యదుకులమునందు # జనియింపింపం
ధరనూటొక్కకులంబై । పరఁగిరి వారిని గణింప # బ్రహ్మకు వశమే.

టీ॥ హరి — విష్ణుమూర్తి. తద్వధార్థమై — వారిని చంపుటకై. నిర్జరులను—దేవతలను. యదుకులమునందుఁ—యాదవవంశమునందు. జనియింపింపన్—పుట్టింపఁగా. ధరన్ — భూమియందు. నూటొక్కకులంబై—నూటిమీఁద నొకవంశము కలవారై. పరఁగిరి — ప్రసిద్ధి నొందిరి. వారిని—ఆయాదవులను. గణింపన్—ఎంచను. బ్రహ్మకున్— బ్రహ్మకైనను. వశమే—తరమా.

తా॥ శ్రీవిష్ణుదేవుఁడు ఆరాజులుగాఁబుట్టిన రాక్షసులను చంపుటకై దేవతలనెల్లను యాదవులనుగా భూమియందుపుట్టించెను అట్లు పుట్టింపఁబడిన యాదవులు నూటయొక్క గోత్రములు గలవారై ప్రసిద్ధినొందిరి అట్టియాదవులు ఇందఱని లెక్కపెట్టిచెప్పుటకుబ్రహ్మదేవునికైనను శక్యముకాదు అని తాత్పర్యము.

వ॥ అట్టి యన్వయంబు నందు మాధవునకు రుక్మిణీదేవియందుఁ బితృసముండును సమగ్రభుజా విజృంభణుండునునై ప్రద్యుమ్నుండు జనించె, నతనికి రుక్మికూఁతురు శుభాంగివలన ననిరుద్ధుం డుదయించె, నతనికి మౌసలావశిష్టుండైన వజ్రుండు సంభవించె, నతనికిఁ బ్రతిబాహుండు పుట్టె, వానికి సుబాహుండు జన్మించె, నతనికి నుగ్రసేనుండు ప్రభవించె, నాతనికిశతసేనుండుగలిగె, నిట్లుయదువృష్ణి భోజాంధక వంశంబులు పరమపవిత్రంబులై పుండరీకాక్షుని కటాక్షవీక్షణ శయ్యాసనానుగత సరసాలాప స్నానాశన క్రీడావినోదంబు లనిశంబుం జెందుచు సర్వ దేవతార్థంబు సమస్తంబైన క్రతువు లొనరించుచుఁ బరమానంద కందళిత చిత్తులైరని చెప్పి వెండియు.

టీ॥ అట్టియన్వయంబునందున్ = అటువంటివంశమునందు. మాధవునకున్ = కృష్ణునకు. (రుక్మిణీదేవియందు) పితృసముండును = తన తండ్రితో సమానుఁడును. సమగ్రభుజావిజృంభణుండును = కొఱఁత లేని భుజముల యాటోపముగలవాఁడును. (అయి ప్రద్యుమ్నుండు) జనించెన్ = పుట్టెను. అతనికిన్ = ఆప్రద్యుమ్నునికి. రుక్మికూఁతురు = రుక్మియనువాని కూఁతురైన. శుభాంగివలనన్ = శుభాంగి అనుదానివల్ల. (అనిరుద్ధుండు) ఉదయించెన్ = పుట్టెను. అతనికిన్ = ఆయనిరుద్ధునికి. మౌసలావశిష్టుండైన = ముసలసంబంధమైనబాధలోఁబడక మిగిలినవాఁడైన. (వజ్రుండు) సంభవించెన్ = పుట్టెను. అతనికిన్ = ఆవజ్రునకు. (ప్రతిబాహుండుపుట్టెను) వానికిన్ = ఆప్రతిబాహునికి. (సుబాహుండు) జన్మించెన్ = పుట్టెను. అతనికిన్ = ఆసుబాహునికి. (ఉగ్రసేనుండు) ప్రభవించెన్ = పుట్టెను. ఆతనికిన్ = ఆయుగ్రసేనునికి. (శతసేనుండు) కలిగెన్ = పుట్టెను. (ఇట్లు) యదువృష్ణి భోజాంధక వంశంబులు = యదువుదియు వృష్ణిదియు భోజునిదియు అంధకునిదియునైన వంశములు. పరమపవిత్రంబులై = మిక్కిలిపరిశుద్ధములయి. పుండరీకాక్షుని... వినోదంబులన్ = పుండరీకాక్షుని = కృష్ణునియొక్క కటాక్షవీక్షణ = కడకంటిచూపులు. శయ్యా = పడకలు. ఆసన = పీఁటలు. అనుగత = వెంబడించితిరుగుటలు. సరసాలాప = రసవంతములైన ముచ్చటలు. స్నాన = స్నానములు. అశన = భోజనములు. క్రీడా = ఆటలు. వినోదంబులన్ = వీనివలనివేడుకలను. అనిశంబున్ = ఎల్లప్పుడును. చెందుచున్ = పొందుచు. సర్వదేవతార్థంబు = ఎల్ల దేవతలకొఱకు. సమస్తంబైన = ఎల్లవియునైన. క్రతువులు = యాగములను. ఒనరించుచున్ = చేయుచు. పరమానంద కందళితచిత్తులు = మేలైనసంతోషము మొలకెత్తుచున్న మనసులు గలవారలు. (అయిరి అనిచెప్పి) వెండియున్ = మఱియును.

తా॥ అటువంటి ఆయదువంశము నందు శ్రీకృష్ణమూర్తికి రుక్మిణీదేవియందు తనతండ్రియైనకృష్ణునితోసమానుఁడును కొఱఁతలేనిభుజబలముగలవాఁడునై ప్రద్యుమ్నుఁడు పుట్టెను, ఆప్రద్యుమ్నునికి రుక్మికూఁతురైన శుభాంగి అనుదానియందు అనిరుద్ధుఁడుపుట్టెను, ఆయనిరుద్ధునికి ముసలముయొక్క చూర్ణమువలనఁ బుట్టిన తుంగపెట్టుచేత చావకబ్రతికిన వజ్రుఁడు అనువాఁడు పుట్టెను, ఆవజ్రునికి ప్రతిబాహుఁడు అనువాఁడు పుట్టెను, ఆప్రతిబాహునికి సుబాహుఁడు అనువాఁడుపుట్టెను, ఆసుబాహునికిఉగ్రసేనుఁడుఅనువాఁడుపుట్టెను, ఆయుగ్రసేనునికి శతసేనుఁడు అనువాఁడు పుట్టెను, ఈవిధముగా యదువృష్ణిభోజుఁడు అంధకుఁడు అనువారివంశములు మిక్కిలినిర్మలములయి శ్రీకృష్ణునితోడి చూపులు పడకలు కూర్చుండుటలు వెంబడించితిరుగుటలు సరసముగా ముచ్చటలాడుటలు స్నానములుచేయుటలు భోజనముచేయుటలు ఆటలాడుటలు మొదలుగాఁగలవానివలని వేడుకలను ఎల్లప్పుడుపొందుచు ఎల్లదేవతలకొఱకును ఎల్లయజ్ఞములను చేయుచు మిక్కిలిసంతోషముతో కాలముగడపిరి అనిచెప్పిశుకమహాముని ఇంకనేమోచెప్పఁ బోవుచున్నాఁడని తాత్పర్యము.

౧౩౧౮.—మ॥ పరమోత్సాహముతోడ మాధవుఁడు శుం # భల్లీలఁ బూరించు న
మ్మురళీ గానము వీనులం జిలికినన్ # మోదించి గోపాలసుం
దరులేతెంతు రరణ్య భూములకుఁ ద # ద్దాస్యంబుఁ గామించి య
క్కరుణావార్ధి భజింపకుందురె బుధుల్ # కౌరవ్య వంశాగ్రణీ.

టీ॥ కౌరవ్య వంశాగ్రణీ = కురుసంబంధ మయిన వంశమునందు ముఖ్యుఁడా. పరమోత్సాహముతోడన్ = మిక్కిలియుత్సాహముతో. మాధవుఁడు = కృష్ణుఁడు. శుంభల్లీలన్ = మిక్కిలివిలాసముగా. పూరించు = ఊఁదునట్టి. అమ్మురళీగానమున్ = ఆపిల్లనఁగ్రోవిపాట. వీనులన్ = చెవులయందు. చిలికినన్ = సోఁకినమాత్రమున. మోదించి = సంతోషించి. గోపాలసుందరులు = గోపికాస్త్రీలు. తద్దాస్యంబున్ = ఆకృష్ణునికొలువును. కామించి = కోరి. అరణ్యభూములకున్ = అడవిప్రదేశములకు. ఏతెంతురు = వత్తురు. బుధుల్ = విద్వాంసులగువారు. ఆక్కరుణావార్ధిన్ = దయాసముద్రుఁడైనఆకృష్ణుని. భజింపకుందురె = సేవింపక యుందురా.

తా॥ కురువంశశ్రేష్ఠుఁడైనయోపరీక్షిన్మహారాజా! శ్రీకృష్ణమూర్తి మిక్కిలియుత్సాహము గలవాఁడై విలాసముగాపిల్లనఁగ్రోవియూఁదు నపుడు ఆగానము చెవిసోఁకిన మాత్రముచేతనే ఆయనకుకొలువు చేయవలెనను కోరికతో గోపికాస్త్రీలు ఇండ్లువాకిండ్లువిడిచి అడవులకువచ్చుచుందురు అట్లుండఁగా ఇఁక పండితులగువారు దయాసముద్రుఁడైన ఆకృష్ణమూర్తిని సేవింపకయుందురా? సేవింపనేసేవింప్రుదురు అని తా.

౧౩౨౦.—మ॥ మతి నెవ్వాని యమంగళఘ్నమగు నా * మం బర్థిఁ జింతించిన
న్నుతిగావించిన విన్నమానవులు ధ * న్యుల్భూరి సంసార దు
ష్కృతులం ద్రోతురు కాలచక్రమహితా * సింబట్టియాకృష్ణుఁ డీ
క్షితిభారం బుడుగంగఁజేయు టిది యే * చిత్రంబు భూవల్లభా.

టీ॥ భూవల్లభా—రాజా. మతిన్—మనసునందు. ఎవ్వాని—ఏదేవునియొక్క. అమంగళఘ్నము—అశుభములను పోఁగొట్టునవి. అగు నామంబున్ — అగునట్టి పేరును. అర్థిన్—ప్రీతితో. చింతించినన్—తలఁచినను.నుతిగావించినన్—పొగడినను.విన్నన్—ఒకరుచెప్పఁగా విన్నను. మానవులు — మనుష్యులు. ధన్యులు—కృతార్థులు. భూరి సంసార దుష్కృతులన్ — విస్తారమయిన సంసారమువలనిదోషములను. ద్రోతురు—తొలఁగింతురు. అకృష్ణుఁడు —అట్టినామమహిమ గలిగినకృష్ణమూర్తి. కాలచక్ర మహితాసిన్—కాలచక్ర—కాలచక్రమనెడు.మహిత—గొప్పదైన.అసిన్—కత్తిని.పట్టి—చేతఁబట్టి.ఈక్షితిభారంబున్—ఈభూభాగమును. ఉడుగంగఁజేయుట — మాన్పుట. ఇదియేచిత్రంబు—ఇదియేమి ఆశ్చర్యము—ఆశ్చర్యము కాదు అనుట.

తా॥ ఓరాజా ! ఏశ్రీకృష్ణదేవునియొక్క కీడులను తొలఁగించునట్టి నామమును మనసునందుప్రీతితోతలఁచినను పొగడినను ఎవరైన పొగడఁగా విన్నను మనుష్యులు కృతార్థులై మేరలేని సంసారదుఃఖములనుబాపుకొందురు,అట్టినామమహిమగలశ్రీకృష్ణుఁడుకాలచక్రము అనెడి గొప్పకత్తినిబూని యీభూమియొక్కబరువును మాన్పుటఒకసాధారణధర్మమేకాని ఆశ్చర్యముకాదు అని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇవ్విధంబున గోపికాజనమనోజాతుండైన కృష్ణుండు లీలామానుష విగ్రహుండై నిజరాజధానియైన ద్వారకాపురంబున నమానుషవిభవంబులగు సౌఖ్యంబులఁ బొదలుచుండెనని చెప్పి మఱియునిట్లనియె.

టీ॥ ఇవ్విధంబునన్ — ఈరీతిగా. గోపికాజనమనోజాతుండు— గోపికాస్త్రీలకు మన్మథుఁడు — గోపికాస్త్రీలను మోహింపఁజేయువాఁడు. (అయిన కృష్ణుండు) లీలామానుషవిగ్రహుండై — విలాసరూపమయిన మనుష్యదేహమును ధరించినవాఁడై. నిజరాజధాని — తనపట్టణము. ఐనద్వారకాపురంబునన్—ఐనట్టి ద్వారకా పట్టణమునందు. అమానుషవిభవంబులు — మనుష్యులవి కానివేడుకలు. అగు సౌఖ్యంబులన్—అగునట్టి సుఖములచేత. పొదలుచుండెన్ — వర్ధిల్లుచుండెను. (అనిచెప్పి) మఱియున్—ఇంకను. (ఇట్లనియెను)

తా॥ ఈప్రకారము గోపికాస్త్రీలను మన్మథునివలె మోహింపఁజేయువాఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి లీలామానుష విగ్రహుఁడై తనదైన ద్వారకాపట్టణమునందుమనుష్యసామాన్యములుకానిసుఖములననుభవించుచుండెనని చెప్పిశుకమహాముని మఱియు చెప్ప నారంభించెననితా

౧౩౨౧.—మ॥ మనుజేంద్రోత్తమ యేనునీకుఁ ద్రిజగ * న్మాన్యంబునై యొప్పఁ జె
ప్పిన యీకృష్ణకథా సుధారసము సం * ప్రీతాత్ములై భక్తిఁ గ్రో
లిన పుణ్యాత్ములు గాంతురిందు సుఖము * ల్నిర్ధూత సర్వాఘులై
యనయంబుం దుదిఁగాంతు రచ్యుత పదం * బైనట్టి కైవల్యమున్.

టీ॥ మనుజేంద్రోత్తమ—రాజశ్రేష్ఠులలోనుత్తముఁడైనయోపరీక్షిన్మహారాజా. ఏను—నేను, (నీకు) త్రిజగన్మాన్యంబునై—మూఁడులోకములందును సన్మానింపఁదగినదై. ఒప్పన్—తగునట్లు.చెప్పినయీకృష్ణకథాసుధారసమున్—చెప్పినట్టి యీకృష్ణునికథయనెడు అమృతరసమును. సంప్రీతాత్ములై—సంతోషించిన మనసుగలవారై. భక్తిన్ — భక్తితో, గ్రోలిన — త్రాగిన—వినియనుభవించిన. పుణ్యాత్ములు — పుణ్యముగలవారు. ఇందున్—ఈలోకమునందు.నిర్ధూతసర్వాఘులై—తొలఁగింపఁబడినయెల్లపాపములుగలవారై. అనయంబున్—మిక్కిలి. సుఖములు—సౌఖ్యములను. కాంతురు — పొందుదురు, తుదిన్—కడపటు—చనిపోయిన పిమ్మట, అచ్యుతపదంబు—శ్రీవిష్ణుస్థానము, ఐనట్టి కైవల్యమున్—అయిన మోక్షపదవిని. కాంతురు—పొందుదురు.

తా॥ ఓపరీక్షిన్మహారాజా ! నేను నీకు చెప్పినదియు మూఁడులోకములందు సన్మానింపఁ దగినదియునై యొప్పునట్టి యీకృష్ణకథయను అమృతమును భక్తితోను సంతోషముతోను అనుభవించునట్టి పుణ్యాత్ములు ఈలోకమునందుమిక్కిలిసుఖమునుపొందుటయేగాకపరలోకమునందుశ్రీవిష్ణుస్థానమయినపరమపదమునుబొందుదురు అనితా.

౧౩౨౨.—క॥ అనియిట్లు బాదరాయణి । మనమున రాగిల్ల నాభి * మన్యునకుం జె
ప్పినవిధమున సూతుఁడు ముని । జనులకెఱింగింప వారు * సమ్మతితోడన్.

టీ॥ (అని) ఇట్లు—ఈవిధముగా. బాదరాయణి—శుకమహాముని. అభిమన్యునకున్—పరీక్షిన్మహారాజునకు. మనమునన్—మనసునందు. రాగిల్లన్—సంతోషించునట్లు. (చెప్పిన[illegible])మునిజనులకున్—శౌనకుఁడు మొదలుగాఁగలమునీశ్వరులకు, [illegible]ంపఁగా. వారు — ఆమునులు. సమ్మతితోడన్ — ఇష్టముతో.

తా॥ అని యీప్రకారముగా శుకమహాముని పరీక్షిన్మహారాజునకుఁ జెప్పిన భాగవతపురాణకథను సూతుఁడు శౌనకాదులైనమహామునులకుఁ జెప్పఁగా వారుసంతోషించినవారై అని తాత్పర్యము.